MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI

(MAGYARORSZÁG MONOGRAFIÁJA)

A MAGYAR KORONA ORSZÁGAI TÖRTÉNETÉNEK, FÖLDRAJZI, KÉPZŐMŰVÉSZETI, NÉPRAJZI, HADÜGYI ÉS TERMÉSZETI VISZONYAINAK, KÖZMŰVELŐDÉSI ÉS KÖZGAZDASÁGI ÁLLAPOTÁNAK

ENCIKLOPÉDIÁJA

A „MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI" ÁLLANDÓ MUNKATÁRSAINAK BIZOTTSÁGA

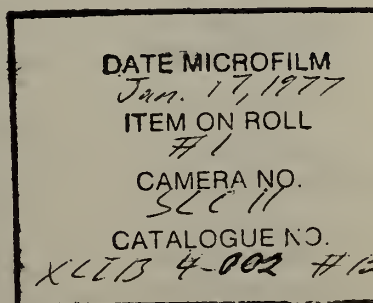
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

DR SZIKLAY JÁNOS ÉS DR BOROVSZKY SAMU.

I. KÖTET:

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE ÉS KASSA.

BUDAPEST

„APOLLO" IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

MDCCCXCVI.

BUDAPEST, LÉGRÁDY TESTVÉREK.

A „MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI"

ÁLLANDÓ MUNKATÁRSAINAK KÖZPONTI BIZOTTSÁGA.

Szerkesztők: **Dr. SZIKLAY JÁNOS** és **Dr. BOROVSZKY SAMU.**

A bizottság elnöke: **RÁKOSI JENŐ.**

TAGOK:

Balogh Pál
a »Pesti Napló« főmunkatársa.

Dr. Bayer József
főgimn. tanár.

Bársony István
iró.

Bánóczi József
a m. tud. akadémia tagja.

Bedő Albert
földmivelésügyi államtitkár.

Benedek Elek
a »Nemzeti Iskola« szerkesztője.

Berzeviczy Albert
ny. államtitkár.

Dr. Bezerédj Viktor
belügyminiszteri tanácsos.

Berecz Antal
m. kir. áll. felső leányiskolai igazg., a m. földrajzi társaság főtitkára.

Dr. Bolemann István
kir. tanácsos.

Dr. Borbás Vincze
egyetemi m. tanár.

Borbély Lajos
a rimamurány-salgó-tarjáni vasmű-társaság vezérigazgatója.

Dr. Csapodi István
egyetemi m. tanár.

Császár Imre
orsz. szinművészeti akad. tanára.

Csoma József
földbirtokos, heraldikai iró.

Czigler Győző
műegyetemi r. tanár.

Dr. Dárday Sándor
min. tanácsos, a »Jogtudományi Közlöny« főszerkesztője.

Dürr Károly
m. kir. posta- és távirdaigazgató.

Dedek Crescens Lajos
tudomány-egyetemi könyvtár-őr.

Dobokay Lajos
miniszteri osztálytanácsos.

Dr. Entz Géza
műegyetemi r. tanár.

Enyedi Lukács
min. tan., a m. agrár- és járadékbank vezérigazgatója.

Dr. Erdélyi Pál
a nemzeti muzeum könyvtárának segédőrc.

Dr. Falk Miksa
országgyülési képviselő, a »Pester Lloyd« főszerkesztője.

Dr. Fejérpataky László
a nemzeti muz. könyvtár ig. őre.

Fritz Péter
a budapesti keresk. és iparkamara titkára.

Dr. Fodor József
egyetemi ny. r. tanár.

Gonda Béla
miniszteri tanácsos, a »Gazd. Mérnök« szerkesztője.

György Aladár
az országos statisztikai hivatal beltagja.

Hock János
országgyülési képviselő.

Rónai Horváth Jenő
m. kir. honvédőrnagy, a honv. törzstiszti tanfolyam tanára.

Dr. Hutyra Ferencz
az állatorvosi akadémia tanára.

Dr. Jankó János
a magyar földrajzi társaság titkára.

Dr. Jókai Mór
iró, orsz. képviselő.

Kada Elek
iró.

Dr. Katona Lajos
főgimn. tanár.

Káldy Gyula
a m. kir. opera igazgatója.

Dr. Kenedi Géza
a »Pesti Hirlap« szerkesztője.

Kenessey Kálmán
királyi hajózási főfelügyelő.

Dr. Kiss János
egyetemi m. tanár, a Szent-István-társulat igazgatója.

Konkoly Thege Miklós
a központi meteorológiai intézet igazgatója.

Kormos Alfréd
a »Magyar Pénzügy« szerkesztője.

Kőrösi József
a fővárosi statisztikai hivatal igazgatója.

Kovács Albert
ev. ref. theol. tanár, orsz. képviselő.

Kovács Gyula
vasuti és hajózási főfelügyelő.

Kovács S. Aladár
kir. főmérnök.

Kun Gyula
székes-fővárosi tanácsnok.

Landgraf János
országos halászati felügyelő.

Dr. Lipcsey Ádám
a »Községi Közlöny« szerkesztője.

Lóczy Lajos
egyetemi ny. r. tanár.

Dr. Madarász Gyula
nemzeti muzeumi őr.

Mudrony Soma
orsz. iparegyesület igazgatója.

Nagy Géza
nemzeti muzeumi őr.

Németh József
földmivelésügyi min. titkár.

Dr. Némethy Károly
belügyminiszteri titkár.

Dr. Nyári Sándor
műegyetemi m. tanár.

Dr. Ortvay Tivadar
kir. akadémiai tanár.

Dr. Pasteiner Gyula
egyetemi ny. r. tanár

Porzsolt Kálmán
a »Fővárosi Lapok« szerkesztője.

Rákosi Jenő
a »Budapesti Hirlap« főszerkesztője.

Dr. Rodiczky Jenő
cs. és kir. asztalnok, miniszteri osztálytanácsos.

Telegdi Roth Lajos
főbányatanácsos, királyi főgeologus.

Sándor József
az E. M. K. E. alelnök-főtitkára.

Szathmáry György
vallás- és közokt. miniszteri tanácsos.

Szabó Antal
belügyminiszteri titkár.

Id. Szinnyey József
a n. muzeum birlapkönyvtár őre.

ifj. dr. Szinnyey József
egyetemi ny. r. tanár.

Dr. Szterényi Hugó
főgimn. tanár.

Dr. Thallóczy Lajos
közös pénzügyminiszteri kormánytanácsos.

Dr. Tuszkay Ödön
orvos szakiró.

Dr. Váradi Antal
az orsz. szinművészeti akadémia igazgatója.

Dr. Vécsey Tamás
egyetemi ny. r. tanár.

Dr. Visontai Soma
ügyvéd, országgyülési képviselő.

Vende Aladár
hirlapiró, helyszini adatok beszerzésére.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE ÉS KASSA

(I. KÖTET) MUNKATÁRSAI:

Baczony Albert
Bene Róbert
Dr. Czirfusz Dezső
Csoma József
Csoma Lajos
Deil Jenő
Dr. Dezső Béla
Dr. Enyiczkey Béla
Fábián János
Dr. Fényes Samu
Frőhde Vilmos
Dr. Handler Simon
Dr. Hohenauer Ignácz

Horváth Balázs
Hoffmann Arnold
Holzmann Zsigmond
Dr. Klekner Alajos
Ifj. Kemény Lajos
Klimkovits Elemér
Kovácsy Béla
Lekly Gyula
Miskovszky Viktor
Mihalik József
Dr. Moskovits Jakab
Páter Béla
Pünkösti Ferencz

Répászky Barna
Révész Kálmán
Robonyi Géza
Sárosi Árpád
Semsey Mihály
Sudy K. János
Dr. Szentimrey Ákos
Szekula Gyula
Sziklay Alfonz
Szőnyey István
Tandor Ottó
Varga József

KASSA VÁROS RÉGI CZÍMEREI.

A magyar földnek isteni ereje van magyart teremteni. Magyarrá lesz, a ki erre a földre lép. A királyi városok nagy többsége germán alapítás volt; bejött az országba a kún, tatár, bolgár, jász, neugor, török, és száz év mulva már csak a faluk nevei emlékeztek eredetükről. Kiirtották a magyart csaknem a megsemmisülésig; három évig nyomta a tatár, százötvenig a török, megtámadta nyelvét, nemzetiségét a latin classicitás, a német tudományosság, s annyi száz esztendei folytonos olvasztás után nem fogyott, hanem szaporodott.

És szaporodik folyton folyvást, nő, mint a dagály.

Ennek az isteni erőnek egyik csodálatos tanusága *Abauj-Torna vármegye*, és érdekes, szép, régi dicsőségü fővárosa, *Kassa*.

Germán telepítvény volt Kassa és magyarrá lett nagy részében, magyarrá lesz teljesen nemsokára. Idegen ajkú lakosai beolvadnak a magyarba. Irtották a magyart a vármegyében a tatár, török, a német seregek, kegyetlen tábornokok bakói, irtották a vallási harczok: nem fogyott, hanem szaporodott. Oh be szomorú idők voltak, a mikor az egy haza fiainak, a kiket úgyis annyi csapás sujtott, egymást kellett üldözni a miatt, a mit hisznek.

Kiállotta a szomorú időket dicsőségesen.

*

Egy lelkes és bátor írói gárda óriási munkára vállalkozott. Megírja Magyarország történetét és jelenkorát vármegyénkint, városonkint, olyan kiterjedésben, olyan részletességgel, a minőre nincs példa a gazdag külföldi irodalomban.

Ez is legyen dicsősége Magyarországnak.

Ilyen magasra emelkedett a század elején még oly szegény, jelentéktelen magyar irodalom!

Abauj-Torna vármegyével kezdődik a nagy munka. A véletlen különös játéka, hogy éppen az első a betűrendben is ez a vármegye, mely az elsők közé tartozik Magyarországon, szépségénél, történelmi szereplésénél fogva. De az elsők sorába emelte kulturája is.

*

A magyar irodalom Kassáról küldte szét az újjáébredés korának első szózatát Kazinczy Ferencz által Magyarországba; a magyar szinészet előbb lelt otthont Kassán, mint az ország fővárosában.

Minő kicsiny, minő szegény volt az, ebben a gazdag Magyarországban!

De papjainak szíve volt ide nőve ebbe a földbe; gazdagság, dicsőség csábjai nem birták azt innen kitépni; részvétlenség, mostoha viszonyok, szenvedések nem birták kiszárasztani innen.

Tudták, hogy nélkülözés, nyomor vár reájuk, hogy a siker, a jutalom jeltelen sirjaikra sem fog már találni, hogy össze kell roskadniok alatta. Még sem tértek ki az útból.

Mind szent nevek még most is előttünk. Hőseink, kik a honfoglalókkal egy sorban állanak. Ah, minő munka volt az, a mit ők akkor véghez vittek! Magyar folyóiratot adni ki közönség nélkül, kiadó nélkül!

De mégis hatott. Minden mag, a mit ez a szent csoport elvetett, pálmává nőtt fel azóta s a forrás, a mit Mózes-vesszejük a sziklából fakasztott, ma terhes gályákat hord.

Valóban isteni ereje van ennek a földnek. Isten kertje ez is szép Magyarországon.

A látóhatár szélén a Kárpát bérczei ülnek hosszú sorban, mint ezüst koronás királyok átlátszó, kék trónusokban. Egy hosszú fehér felhő-vonal lebeg előttük, a bérczek felülemelkednek rajta.

Innen rajtok világoskék halmok, a felföld fenyvesei végtelen távolban. Még közelebb a gömöri hegyek, a tornai hegység, a csodás alkotásu szádelői völgy gigászi sziklafalaival, ködös lilaszínben; a tokaji hegyláncz, erdős zugaival, festői váromladékaival, árnyékban tartva egy fölöttük álló sötétkék felhőtől; az alacsonyabb halmok csíkos szalagokra szántva, a friss szántás feketéje közt és szerte a völgyekben elszórt falvak, fehér házaikkal, karcsú tornyaikkal; a nyugatnak fordult hegyoldalakban a világoszöld szőllők.

S az ékes zöld koszorúban, a Hernád szurdokában Felső-Magyarország legszebb, legnevezetesebb városa: Kassa.

Mennyi vér folyt ennek birtokáért ama veszedelmes napokban, a mikor három úr is parancsolt Magyarországon.

Az olyan három úr közé szorult városnak, mint Kassa, ugyan eszén kellett járni, ha azt akarta, hogy látszólag mind a háromnak eleget tegyen, de egyiknek se olyan nagyon, hogy a másik kettőt magára haragítsa.

A vallásháború és a békekötés következtében Kassa a magyar fejedelem hatósága alá tartozott; a magyar fejedelem pedig Erdélyben székelt, annak a fennura pedig a török szultán volt. A török szultán egri és váradi basái pedig, ha eszökbe jött, egész Kassáig,

KASSA. — A DÓM A RESTAURÁLÁS ELŐTT.

Tokajig elportyáztak, akkor aztán a kassaiak nem vártak, míg az angolok meetinget fognak tartani elszörnyedésük kifejezésére a Magyarországon elkövetett török kegyetlenségek fölött, hanem lóra ültek, fogták a kardot s ütötték az ő fejedelmök fejedelmének a hadait; még pedig akárhányszor egy társaságban az ő ellenségeikkel, a német császár magyar királyságához tartozó magyarokkal.

Ennélfogva nagy bölcsesség kellett annak a megitéléséhez, hogy a sok átkelő jövevény között melyik a jó barát, melyik az ellenség? Kinek kell igérni, kinek valósággal ajándékozni is? Kit kell fenyegetni a veréssel és kit igazában meg is verni?

A kassai polgárok kemény emberek voltak; ha egyszer azok valamire azt mondták, hogy „nem“, hiába mondta a császár, szultán és a nagyfejedelem, hogy „igen“, mert ha a potentátok egymás között olyan mappát festettek, a minek a határa oda esett, a hová a kassaiaknak nem tetszett, hát a kassai főbiró megnyálazta az ujját s letörlé a pergamenről. Aztán egy pár esztendei ostromoltatástól sem ijedtek azok meg: próbáját adták akárhányszor.

Megmutatták azt már századokkal előbb, Róbert Károly királynak, a ki végre is kénytelen volt ajándékon megszerezni a város barátságát.

Csák Máté, ki nyiltan ellenszegült Róbert Károlynak, a négyszer megkoronázott királynak, hegyei közül alárohanva, elfoglalta egész Felső-Magyarországot; foglalása határait Komárom és Kassa képezék. Itt a szász polgárság lázadt fel a király ellen, elvett szabadalmaiért s a lecsillapításukra küldött Omodé nádort legyilkolá. Benne a király egyet veszíte leghatalmasabb hívei közül és Csák Máté hatot nyert vele. Omodé hat fia mind hozzá pártolt át.

A kardoknak össze kelle mérkőzni, el kellett végre dülni, egy ura legyen-e Magyarországnak, vagy kettő, vagy száz?

A király megindult pártjai seregeivel a trencséni párt ellen.

A tornai csatában előcsapatának vezére, Kompolthi László elesett, de győzött a király és Sáros várát vette ostrom alá. Demeter, a pártvezér, sokáig bátran védte azt, míg Aba vezér alatt tizenhétszáz pánczélos lovag tört elő felszabadítására s a király kénytelen volt levonulni a Tárcza mellé s elfogadni a nyilt csatát az egyesült pártcsapatokkal. Rozgony előtt ütött egymásra a két sereg. Magyar volt mindkét oldalon, híres jó vitézek itt is, ott is, kiknek egymás kardja által kelle elhullaniok.

A csata első hevében Csák Máté seregei győztek, a két szepesi gróf: Görgei és Jordán több jó bajnokkal halva feküdtek már a mezőn, futott a gyávább itt és amott, midőn hirtelen a Drugeth és Görgei fiuk, a király körül gyülekezve, kétségbeesett rohammal törnek ellenfeleik közé s a csatában az előharczoló pártvezéreket keresve föl, vad viadal közben leverik Abát és Demetert, utánuk hull két Omodé, utánuk a győzelem, a legdrágább, melyet valaha magyar kéz kivívott. A holtak mezején mindenütt csak magyar hevert.

De azért Róbert Károly csak a megsokszorozott szabadalomért hajthatta a maga kezére Kassát, mely azontúl is féltékenyen őrizte kiváltságait, ügyesen meg is növelte minden következő király alatt. Nagy hatalmat adott első emberének, főbirájának, élet-halál urává tette; de épp oly kérlelhetetlenül mondta ki rá is a halált, ha vétekben találta, hűtlenségen vagy áruláson kapta.

Ősi szokás szerint a főbirót minden esztendőben ujra szokták választani, három királyok napján.

KASSA A XVII. SZÁZADBAN.

Nagy ünnepélyességgel ment ez végbe.

A főbiró választásánál a fürmendernek jutott a legnevezetesebb feladat. Kivált azután, hogy a kassai országgyűlésen a rendek törvénybe iktatták a vallásegyenlőséget s a hitujításkor majdnem egészen lutheránussá lett Kassára is ráparancsolt Bethlen Gábor fejedelem, hogy egyenlő jussa legyen a lutheránusnak, a pápistának, meg a kálvinistának ezentúl.

A fürmendernek kellett száz polgárt a legtekintélyesebbek közül kiszemelni a választási aktushoz. E száz polgár közül ötven magyarnak, huszonöt németnek és huszonöt tótnak kellett lenni, és pedig harmincznégy kálvinistának, harminczhárom lutheránusnak, harminczhárom pápistának, a mit azután így összeállítani: tekintély, nemzetiség és vallás szerint nem lehetett tréfadolog.

Mikor a száz polgár együtt volt, akkor bezártak minden kaput a város bástyafalain s idegennek nem volt szabad bejönni.

A száz választott polgár összegyült a városházánál és elvégezte, hogy ki legyen a megválasztandó főbiró.

Akkor kijöttek csendben a piaczra, a hol egy fekete bakacsinnal bevont mennyezetes szekér várakozott hat lóval; hasonlatos a halottas kocsikhoz. Arra a múlt évben szolgált és most leköszönt főbirót felültették és azután a többiek utána gyalog, csendesen kisérve megindultak, nemkülönben, mintha halottat kisérnének ki a temetőbe.

És csakugyan a temetőbe vitt ki az út, s az az utcza vastagon be volt hintve szalmával, hogy a szekér zöreje ne hallassék.

A temető előtt két sorban voltak felállitva a czéhek képviselői, kezeikben hosszú póznára feltűzve mesterségeik jelvényei. S ez ideig semmi lármának, zenének nem volt szabad hangzani a városban.

A menet a temetőbe is bevonult, az is be volt terítve szalmával s ott a kápolna előtt körbe állottak mind.

Itt a leköszönt főbiró felállt a gyászszekéren, mely tizennyolcz darab hosszú simára gyalult keményfa-deszkával volt megterhelve, s azt mondá a polgároknak:

„Uraim és biráim! elbocsátjátok-e a ti szolgátokat?“

Mire a fürmender a többiek nevében azt felelé neki:

„Hűséges voltál, elbocsátunk békével.“

Akkor a leköszönt főbiró, leszállva a szekérről, azt kérdezé:

„Kinek adjam ezt a tizennyolcz szál deszkát?“

Mire a fürmender kimondá a megválasztott főbirónak a nevét.

Erre a hatlovas szekér megfordult és csendben, a mint jött, viszszadöczögött a városba, most már a száz polgáron kívül a czéhek képviselői is kisérték.

A szekér megállt az ujonnan megválasztott főbiró háza előtt, melynek kapuja és ablakai mind zárva voltak; valamint minden

háznak az ablaka és ajtaja zárva tartozott lenni a jelt adó harangszóig.

A fürmender sürgetésére megjelent az uj főbiró és kérdésére tudatta vele ismét a fürmender, hogy elhozták a hagyományos tizennyolcz szál deszkát, hatot koporsónak, ha időközben meghalna a főbiró a város hű szolgálatában, tizenkettőt pedig máglyának, ha áruló lenne hazája és szülötte városa ellen.

Erre megnyilt a ház kapuja s bedöczögött rajta a nehéz szekér dörömbölve. A főbiró átvette a tizennyolcz szál deszkát, melyből hat szál illeti a hűségest: koporsónak, tizenkét szál a hűtelent: tűzmáglyának.

Azzal felkisérték a megválasztott birót a városházához, ott a két legöregebb tanácsos kézen fogva fölvezette a tanácsterembe s a hosszú zöld asztal fejénél a birói karos székbe ültette; mire a négy legifjabb tanácsos a szék négy lábát megfogva, fölemelé a főbirót a vállára s úgy vitte őt ki a városház erkélyére, míg a teremben levő száz polgár háromszor kiáltá el a vivátot. A harmadik vivát szónál megdördültek a piaczon felállitott mozsarak s egyszerre megkondult minden harang a tornyokban, a zenészek megfútták a tárogatókat, az öreg dobot a székesegyház homlokzatán pufogtatá a város dobosa, a párkányzatra felállított polgárőrség nehéz muskétáiból hármas sortüzet durrogatott a népriadal zaja közé, a szalmát egy pillanat alatt fölseperték az utczákról; úgy indult meg azután a városházától a díszmenet. - a czéhek zászlóival, a polgárkatonasággal, középen a mennyezet a főbiróval, sorba járni minden felekezet templomait, annak tanuságául, hogy minden felekezet vallását, törvény és békekötés szerint tisztelni fogja az új tanácsfő. Ott magyar, német, tót nyelven imádkoztak s a körmenet végeztével a főbirót lóra ültették, kezébe adták a város pallosát, annak jeléül hogy harcz esetén a várost fegyverrel is meg fogja oltalmazni s kisérték hazáig vissza, folytonos harangzúgás, trombitaharsogás mellett. A megválasztott biró aztán az ünnepélyesség végeztével az egész tanácsot megvendégelte, nem feledkezvén meg annak legkisebb szolgájáról sem.

De már I. Lipót alatt csak az árnyéka maradt meg e nagy kiváltságnak. A hitfelekezetek jogegyenlőségét széttépték, a protestánsok ellen irtó hadjáratot indítottak, a magyar alkotmányos szabadságot egyenesen kivégzésre itélték a császár tanácsosai. Véres betűkkel irták meg ennek a szomorú korszaknak a történetét.

Kiáltó bizonysága az időknek, hogy e megsemmisítő önkény ellen elvégre maguk az ország legfőbb méltóságai voltak kénytelenek az összeesküvés végső módszeréhez folyamodni: olyan nevek, mint Zrínyi Péter, Frangepán Ferencz, Nádasdy Ferencz s mindezeknek vezetője: Wesselényi Ferencz, maga az ország nádora.

Csak nemrég még mind hatalmas hadvezetők a király oldala mellett.

Mind katholikus főurak voltak. És ezek szövetkeztek épen a jogaikban eltiport protestáns rendekkel, a Thökölyekkel, a vakmerő Petrőczyvel. Az egész országon átszövődött az összeesküvés. Nem volt más segitség, mint a fegyveres ellenállás.

Ámde az egész összeesküvésnek a lelke elveszett Wesselényi elhunytával. Igaz, hogy minden beavatottnak a titkát is magával vitte a sirba; de homályban is hagyta őket, a melyben azok nem láttak oly tisztán, miként ő. Zrínyi, Frangepán, Nádasdy a Dunán túl, a Thökölyek, apa és fiú, a merész Petrőczy a felső megyékben. Rákóczy Ferencz a Tiszán túl elhamarkodottan nyúltak a fegyverhez. De már akkor a császáriak mindenütt körülfogták őket: mielőtt a harczhoz kezdtek volna, már meg voltak verve.

Ekkor az összeesküvés fejei: Zrínyi, Frangepán, Nádasdy, megrettenve saját rosszúl kezdett művüktől, eldobták a fegyvert s futottak Bécsbe, tisztára mosni a kezeiket. Az egész lázadást a protestáns főurakra hárították. Csak a Thökölyek és Petrőczy nem futottak el. Ők kitüzték a zászlókat sziklaváraikra s bevárták az ostromot. Dühös ellenállás volt, de megtöretett.

A császáriak csellel Wesselényi özvegyét, Széchy Máriát elfogva, bezárták Bécsben egy apáczakolostorba, Murány várát meg addig dúlták, bontották annak falait, míg ráakadtak arra a kőszekrényre, a mibe Wesselényi elrejté az összeesküvés okiratait. És ezzel aztán ki volt tárva előttük minden titok. Nádasdyt és Zrínyit ujra elfogták s osztrák rendkivüli törvényszék elé állíták. Lobkovitz, a mindenható miniszter, sem az egyiket, sem a másikat nem engedte a császár elé jutni. Épen úgy Frangepán töredelmes könyörgését sem. Elsikkasztá a magyar tanácsosok kérelmeit is, sőt még a római pápa intő levelét is, ki a katholikus főurakért engesztelő szavát közbeveté.

Nádasdy Ferenczet Bécsben, a városház egy földszinti termében fejezték le, Zrínyit és Frangepánt a bécsújhelyi fegyvertárban végezték ki.

A nagyok után következett a kisebbekre a sor. Háromszáz nemes urat és protestáns lelkészt fogdostak össze. Ezeket már Magyarországon magyar birák elé állították; a mi azonban rájuk nézve nem tett különbséget, mert ezek is halálra itélték őket. I. Lipót ugyan a halálitélet közül csak kettőt erősitett meg; a többit megkegyelmezték örök várfogságra, vagyonukat elkobozták, ingó birtokukon, a mit az elfogó katonatisztek meghagytak, osztoztak a bírák és közvádlók. A kinek fia, leánya volt, azokat bedugták a jezsuiták és az apáczák kolostoraiba.

Le volt már verve minden ellenállás Magyarországon. A ki

csak fegyvert viselt, az mind meg volt zsibbasztva : lehetett minden erőszakos rendszabályt keresztül vinni. Neki rontottak a protestánsoknak. Elfoglalták templomaikat, iskoláikat, Kassán visszavették a székesegyházat a lutheránusoktól, elvették a templomokat és iskolákat a kálvinistáktól ; a protestáns lelkészeket az egész Felső-Magyarországon összefogdostatták, kényszeritették maguk ellen bizonyságot tenni a lázadásban való részvételről, azután elküldték őket gályarabságra.

Ez az erőszakoskodás pedig csak ellenküzdelmet szült ; a protestánsok szintén egész csapatokat képezve torolták vissza a hitfeleiken elkövetett sérelmeket, Petrőczy István, Kende Gábor, Szuhay Mátyás, Szepessy Pál fél Magyarországot bekalandozták, a pápistákat zaklatva.

Még akkor nem volt a „kurucz“, „labancz“ elnevezés ; azt mondták e helyett „német vallás“ — „magyar vallás“.

A kegyetlen Kob, a kassai kapitány, legjobban értette az embertelen üldözést. Körleveleiben jelvényül véres bitófa és kerék volt ábrázolva.

A kassai piaczon huszonkét protestáns urat láttak az ő parancsára karóba huzatni s negyvennek fejét vétetni, négy protestáns nemest elevenen tűzbe vettetett s lófarkon hurczoltatott meg.

Ezt a kegyetlenkedést aztán a magyarok megint azzal torolták meg, hogy Kobnak egy ezredét elfogva, valamennyi tisztjét karóba húzták. Harminczheten voltak, csak egyet bocsátottak el hirmondónak.

Rettenetes hadjárat volt ez s mellette a kizsarolt köznép szenvedett legtöbbet, úgy hogy az érezte magát boldogabbnak, a ki a pogány török uralma alatt megpihenhetett a keresztény atrocitások elől.

A szabadság zászlaját kibontotta Thököly Imre. A zaklatott, sanyargatott magyar sietett a nemzeti zászló alá.

Thököly okosan kikerülte megelőző vezértársainak azt a hibáját, hogy a harczot a vallásháboru megtorló pusztításaivá tették ; ő visszaadta annak szabadságharczi jellegét s ezzel a katholikus hazafi pártot is maga körül gyüjté.

Egyik vezére *Józsa* István tállyai plébános és egri kanonok volt. Ez ejtett legérzékenyebb csapást a császáriakon, kik Szikszónál döntő ütközetet vesztettek Thököly ellen.

Ekkor I. Lipót vissza kezdett hajolni az alkotmányos út felé. Országgyülést hitt össze Pozsonyba.

Thököly ez alatt maga is alkudozott I. Lipóttal a kibékülés iránt ; de alkudozásainak egészen más alapja volt, mint a politika ; szerelem volt az. Thököly szenvedélyesen szerette a korán elhunyt Rákóczy Ferencz ifju szép özvegyét, Zrínyi Ilonát, ki azonban két

kis gyermekével, Júliával és Ferenczczel együtt a császárnak keze közt vala.

Thököly békülékenynek mutatta magát, hogy szerelme tárgyát ellenségei kezéből kivehesse: a színlelés sikerült. Hogy a csalódás még elhihetőbb legyen, Thököly hugát, Évát ugyanakkor az újon választott nádor, Eszterházy Pál vette feleségül. Tűz és víz összeházasúlt már.

THÖKÖLY IMRE EGYKORÚ ARCZKÉPE.

Csak egyet felejtettek ki a számításból. Azt, hogy ez a tündér szépségü hölgy — a lefejezett Zrínyi Péternek a leánya s hogy ez atyja és nagybátyja halálát nem felejté el oly könnyen. Hogy a midőn Zrínyi Ilona a kezét Thököly Imre kezébe teszi, annak a saját lelke erejét is általadja.

A vasvári béke által biztositott keserves fegyverszünet a törökkel vége felé járt. De Thököly nyerte meg a diván tanácsosait nem I. Lipót. A császár követének azt felelte a szultán a fegyverszünet meghosszabbításának ajánlatára, hogy állítsa vissza Magyarország alkotmányát úgy, a hogy 25 év előtt volt.

Minthogy pedig erről a bécsi kormány hallani sem akart Thököly megizente a háborút I. Lipótnak.

Thökölynek egy ezredese, Szirmay Endre, egy éjjel megrohanta Kassát. Csak a fellegvárat foglalta el; de e sikerre ott termett maga Thököly is egész seregével, a várost vívni. A kassai polgárok maguk rohantak rá a császári sereg főtisztjeire s azokat elfogdosva, megnyiták a kapukat Thököly előtt. A császári ezred nagyobb része is átállt Thökölyhöz s annak seregében a német dandár magvát képezte később.

Majd újra a császáriak kezére került Kassa, a kik folytatták embertelenül a protestánsok üldözését. Még egyszer felgyújtotta a véres szabadságharcz tüzét II. Rákóczy Ferencz s a megzaklatott város készséggel nyitotta meg kapuit előtte. Elveszett a harcz. De nem volt gyümölcstelen. Megnyitotta az útját a kibékülésnek. Úgy mint egy század múlva a szabadságharczot követő gyászos korszak egyengette a kibékülés útját a király és a nemzet közt. Ez a dicső nap áldást hozott Kassára is. Azóta megy nagy lépésekkel előre a haladás, a kultura mezején. Hajdan erős vára, kulcsa Felső-Magyarországnak, tüzhelye a harczi viadaloknak: ma a modern műveltség vára, a nemzeti élet tüzhelye Felső-Magyarországon.

Dr. Jókai Mór.

KASSA VÁROS RÉGI PECSÉTJE.

KASSA DÉLRŐL.

KASSA.

ÁROS- ÉS ABAUJVÁRMEGYE határán találkoznak a gömör-szepesi ércz-hegység keleti ágai az északról délnek vonuló eperjes-tokaji hegyláncczal. Egyedül akkora völgynyilás marad a két hegység közt, melyen a Hernád keresztül törhet. De nyomban rá kelet-déli irányban kanyarodnak el az érczhegység vonalai, a Hernád völgye kitágul, fokozatosan szélesedni kezd, hogy aztán délen a nagy Alfölddel egyesüljön. A két hegyvonal szögében, a Hernád sík völgyének fejénél fekszik *Kassa* sz. kir. város, Abauj-Tornavármegye fővárosa. A hegyfalon keresztül, mely észak felől félkörben karolja át a mai várost, egy aránylag szelid emelkedésü hágó köti össze a Hernád völgyét, tehát közvetlenül a nagy magyar Alföldet Galiczia nyugati részével, a középkorban oly nagy fontosságu s ma is kiváló jelentőségü fővárosával, Krakkóval. A Magas Tátra bérczvonala miatt Lengyelország a legrövidebb úton csakis a Hernád völgyén át érintkezhetett az Alfölddel, meg a Hegyaljával, s minthogy Galiczia felől kevésbbé meredek a Kárpátok lejtője, mint Magyarország felől, a hegyen túli lakosok árúik kicserélése alkalmával itt csekélyebb fáradsággal találhatták meg az érintkező pontot az alföldi lakosokkal, a kiknek a hirtelen összezáródó hegyöv már Sáros felé elvágta útjokat.

Kassa fekvése.

A Hernád völgyét szabályozó geologiai alakulás jelölte ki tehát Kassa fekvését annak a városnak helyéül, melynek nemcsak a multban jutott fontos feladat, de a városok fejlődésének mai föltételeit is annyira magában foglalja, hogy nem csupán név szerint és a mult tradiczióinál fogva nevezhetjük Felső-Magyarország fővárosának, de tényleg azzá lett jelenkori fejlődése által. Az országutak és vasutak természetesen, térszinileg kijelölt vonalai a Mátra aljáról s a Tiszán túlról jövet itt csomósodnak össze a Szepesség és nyugati Galiczia felé; sőt a keleti Magyarországgal való érintkezésének sem vet gátat a mély benyergelésekkel sokszorosan átszelt eperjes-tokaji trachyt-hegyláncz; valamint nyugat felé a felső Sajó mellékére, meg tovább át Nógrádba is könnyü utak vezetnek a Bódva síkján keresztül. A város megtelepítésének és lakossága felszaporodásának alapja szintén orografiai alakulásában rejlik; a földet kereső telepesek, főleg pedig a XII. században bevándorló német-szász síkföldi lakók, a kik mindnyájan nem

Fejlődésének föltételei.

találhatták föl a szepességi hegyvidékben megélhetésük föltételeit, a hegyek alatt megnyiló Hernád-sík legközelebbi pontját választották lakhelyül, a hol már igen jó kenyértermő talajt és állattenyésztésre alkalmas gyepességet találtak.

A geologiai alakulás adja meg Kassa fekvésének tájképi szépségét, változatosságát. Északon, a Hernád fölött sötétlik a Várhegy, a hajdani fellegvár némi maradványaival, tőle keletre vonul, szorosan a Hernád medrét követve, a Kassai hegy, mely párkányzatos emelkedésekkel magasodik a Rozgonyi hegység felé, majdnem teljes képét láttatva a völgyben fekvő városnak. Erdőkoronáját gyümölcsösök és szántóföldek váltják föl az alsóbb lankákon; a Várhegytől nyugatra egy locsogó séddel, sűrü erdővel ékeskedő

KASSA. — A FŐ-UTCZA DÉLRŐL.

völgyszakadék, a Csermely-völgy, fölötte az érczhegység legkeletibb teteje, a Bankó, melynek egyik erdőnyilásából szintén elragadó kilátás nyilik Kassára; a Bankó-hegy emeletről-emeletre csökkenő déli nyúlványai: a Vörös-hegy, Rozália-hegy, Kálvária-hegy, melyek hullámvonalai az Akasztófa-hegyben végződnek, a város déli határán.

Kassa városának földrajzi fekvése pontos meghatározás szerint Ferrotól számítva: a keleti hosszúság 38° 56′, az északi szélesség 48°, 42′ 30″. Elterül a Hernád malomárka, vagy Kis-Hernád jobb partján, mely ágat a Vár-hegy alatt, a várostól két kilométernyi távolságban vezették ki a régi kassaiak a XIV. században. A malomág még a város határában visszatér a főfolyóba. *Kassa topografiai fekvése.*

A város középpontja a régi Kassa, mely ellipszis alakban épült. A régi város körülete ma is világosan látható a bástyavonalakon keletkezett utczákban, jóllehet a vársíkok beépitésével már több helyen megtörték e vonalat.

Fő-utcza. Az ellipszis főtengelye gyanánt a *Fő-utcza* szeli át az egész régi várost, illetőleg az egész belvárost, melynek kerületébe az ősvároson kívül a volt várárkok területe is bele van olvasztva. A Fő-utczán végig foly a több helyen beboltozott *Csermely*, mely aztán a Fő-utcza közepe táján két ágra szakad. Itt az utcza is térré bővül. A két Csermely-ág körülfogta tér, mely északi és déli oldalán sétatérré van átalakitva, a dóm és szinház közt a *Szabadságtér* nevet viseli; északi része a *Nagy sétatér*, a dómtól délre *Kis sétatér*. Ez a tér a voltaképeni góczpontja Kassának. Itt emelkedik fenséges ragyogásával a restaurált *Szt. Erzsébet templom*, a dóm, Felső-Magyarország legnevezetesebb műemléke, melynek falai századok harczainak, viszályainak krónikáját beszélik véseteikkel és czifrázataikkal. Mellette áll a Szt-Mihály kápolna, a dómnál is régibb gótikus emlék, a XIII. század, Kassa zsenge korának becses, tiszteletet gerjesztő maradványa, mind a kettőnek környéke Kassa előkelőségeinek hajdani temetkező helye. (Mindezekről részletesen a későbbi fejezetekben.) A dómtól északra néhány méternyire áll a XVII. század elején épült *Orbán-torony*, hatalmas, faragottkő-szegélyes falaival, melyek száz négyszögméter terjedelmet fognak körül. Ezt kizárólag a Szt-Erzsébet templom számára öntött nagy harangnak emelték, mert azt terjedelme miatt nem helyezhették el a dóm tornyában. A dóm úgy szólván *az ellipszis* fókuszában áll, a kisebb tengely mellette vágja a főtengelyt, két utczára osztódva; a régi Malom-, ma Kossuth-Lajos-utcza keletnek s a Forgách-utcza nyugatnak.

Szabadság-tér. Sétatér. Dóm. Szt. Mihály kápolna. Orbán-torony.

Mária-szobor. A Szabadság-tér északi sarkán áll egy emlékszobor, mely Szűz Máriának van szentelve a Kassán pusztitott harczok, éhség és dögvész megszűnésének emlékezetére. Az 1722-ben felállított szobor megujított alakjában áll előttünk, piedesztáljának homlokán nem kőbe vésett, csak táblákra festett következő emléksoraival:

S. Maria
S. Joseph. S. Sebastiane
S. Ladislae
ut
a Fame, Peste, Bello
Et cunctis malis
Praeservemur, Liberemur
Intercedite pro nobis apud
Deum
Optimum, Maximum
cui
Laus, Honor, Gloria
In Secula mdccxxii.

A romantikus mult kulturájának emlékei mellett a modern kultura épülete ötlik szemünkbe, a magyar szinészet vergődését és dicsőséges küzdelmét látott régi szinház, melynek helyén épül a magyar szinészet uj, fényes hajléka, egybekötve a városi Vigadó-épülettel.

Régi építészet jellege. A Fő-utcza házainak egy része még feltünteti a régi Kassa építészetét, melynek jellemző sajátságai azonban a modern haladás követelte uj építkezések miatt napról-napra gyorsabban vesznek ki. Leginkább a házak tetőzete alakult át, mert a gyakran nagy pusztítást okozó tűzvészek után nem godoltak többé a tetőzetnek stílszerü újjáépítésére.

A modern épületek stilkeverékében még találunk a régi korból néhány gót és renaissance stílü házat, valamint az úgynevezett czopf-stíl példányait

is. A néhai erődített város legjellemzőbb építészeti sajátságait a hosszú és keskeny, két utczára szolgáló háztelkek, a házak szűk, boltozatos kapubejáratai és folyosói, sikátorszerű udvarai őrizték meg, nemkülönben a két utczára néző házakat összekötő kapuboltok, melyeken át a fő-utczák a mellék-utczákkal közlekednek. Ilyen kapuboltos közlekedő házak kötik össze a Fő-utczát a Harang-utczával, az Andrássy-házon át a Fejér-utczával, a Tömlöcz-utczát a Fazekas utczával, a Domonkos-utczát a Forgách-utczával, ugyanezt a Szegfű-utczával. A régi kisebb emeletes házak tipusát feltaláljuk a Mészáros-utczai 50. sz. emeletes házban, a domonkosok zárdája szomszédságában, ugyanabban az utczában a 26. sz. földszintes, a Fő-utczán a 100. és 102. sz. emeletes házakban. Két vagy három ablakos homlokzatu házak, csúcsfal nélküli ormos, ereszes tetővel, a minőt a felvidéki városokban, melyeknek régi házait még nem érintették a jelenkor építőinek csákányai, nagyobb számmal lelhetünk. Nem egyszer egybeépítve látjuk két ház tetejének födélzetét. Hasonló modorú apró földszintes házat is találhatunk még néhányat a keleti bástya mentén, az úgynevezett felső malom szomszédságában.

Tipikus házak.

A Fő-utczával párvonalasan még két nagyobb utcza vágja át a belvárost egész hosszában. E három hosszú utczából, melyeket kisebb haránt-utczák osztanak négyszögekre, meg a körfalvonalból állott az egész régi Kassa. A falakon kívül azonban már a mult századokban keletkeztek a külvárosok, nyugatra a vársíkon túl, a Kálvária-hegy aljában és a domboldalon, azután a déli oldalon, míg az északi kapun túl a kertek és kerti lakok foglaltak helyet. A belváros köré ma öt külváros csoportosul félkörben: Erzsébetváros, József-város, Tábor, Ferenczváros és Ujváros. Az ujabb terjeszkedés, a városok mai fejlődése irányzatának megfelelőleg, határozottan a nyilt déli oldalt választotta teréül; a délre vonuló Pesti- és a Szepsi-út ennek a körülménynek köszönheti gyors kiépülését.

KASSA. — A FŐ-UTCZA ÉSZAKRÓL.

Külvárosok.

De térjünk vissza a főtérre, erre a középpontra, mely szerencsésen egyesíti Kassa külső életének ereit. A tértől jobbra és balra húzódó Fő-utcza vonalán van a legtöbb templom és tanintézet, itt vannak a legjelentékenyebb állami hivatalok, a város- és a vármegye háza, a legkiválóbb vendégfogadók, kávéházak s a legelőkelőbb üzletek. Reggeltől estig itt hullámzik a társadalmi és az üzleti élet teljes elevenségében. A pályaháztól a Csermely-völgyig menő közuti vasut gőzös-vonatai itt csörögnek végig; ez az intelligenczia fő sétahelye, főleg a déli órákban. Itt van a nagypiacz. Az Orbántorony köré s innentől fölfelé sorakoznak az élelmiszer- és virágárusok, a zöldséges bolgár kertészek, a kik már Kassa környékén is béreltek földeket s megteremtették a nagyobb szabású kertgazdaságot.

A Szabadság-térre tekint az elől egy emeletes barokk-stilü, erkélyes *városháza*, mely a mult században épült. A Kovács-utczára néző frontja két

Városháza.

emeletes. Lépcsőházának falába van illesztve a kassai születésü Szathmáry György esztergomi érseknek, a város bőkezü jótevőjének czímere. Gazdag levéltára a Kovács-utczai épületben van elhelyezve.

Levéltár. A levéltár a régi becses okiratokon, czéhleveleken kívül a ritka ősnyomtatványoknak több értékes példányát is őrzi. Itt van az a három réztábla is, mely kezdetben a Mária-szobor piedesztálját diszítette s hogy megóvják a rongálástól, ide rejtették megőrzés végett. A lépcsőház és a polgármesteri terem freskói kiváló díszei az épületnek. Néhány lépéssel odább a régi Kassának érdekes maradványaihoz érünk. A jezsuita-utcza

Lőcsei ház. sarkán álló *lőcsei ház* ez és a *Schiffbeck*-féle fogadó. A lőcsei házat még a XVI. században szerezte meg a város Lőcse városától, mely szállóházul tartotta azt polgárai számára. Földszintjének és emeletének keresztíves boltozatu szobái a letünt századok emlékezetével hatnak reánk.

Premontreiek temploma. A lőcsei ház szomszédságában, a Jezsuita-utczától elválasztva, áll a *premontreiek temploma* és székháza. A székház a királyi ház volt, melyben a felsőmagyarországi főkapitányok laktak, míg III. Ferdinánd a jezsuitáknak nem ajándékozta. A templomot Báthory Zsófia, II. Rákóczy György neje építtette kegyes fogadásból. Ugyanitt helyezték örök nyugalomra. Az 1875-ben tetejüktől szélvihar által megfosztott csonka tornyok alatt olvashatjuk bőkezü építőjének emlékét: „Honori S. Trinitatis posuit Princeps Sophia Báthory, 1681.“. A premontreiek házához csatlakozik az

Gimnázium. általuk vezetett *főgimnázium* épülete.

KASSA. — A PAPNEVELŐ INTÉZET TEMPLOMA ÉS A KONVIKTUS.

Ferenczes templom. A *papnevelő intézet temploma*, mely 1787-ig a ferenczeeské volt, kik II. József császár által eltörölve, szerzetük visszaállitása után sem tértek többé vissza Kassára, a dóm restaurácziójának teljes befejeztéig a székesegyházat pótolja. Mint a ferenczesek templomainak általában, ennek a tornya is a szentély végében áll; az ujabb korban épült oromfalán és a templom belsejében sajnálattal látjuk a régi gót templom stiljének országszerte divatozott káros megrontását. Ezután a Balassa

Konviktus. Zsuzsánna alapította *konviktushoz* érünk Alapitójának nevét s az alapítás évét a kapu szemöldökkövébe vésett felirat őrizte meg: „Fundavit Illa. Dna.

Andrássy-ház. Susan. Balassa, 1652“. Érdekes a már ujabb modoru Andrássy-ház, kapuboltjával, mely a Fejér-utczába vezet át a Fő-utczából.

Gyalogsági kaszárnyák. A Fő-utcza tovább vonul a régi sánczárok vonalán túl. A meghosszabbított vonal keleti és nyugati részét az úgynevezett Laktanya-téren egymással szemben álló, két nagy gyalogsági kaszárnya foglalja el. Ezek még csak lánczszemek a katonai épületek ama tömegében, melyet az utóbbi években Kassán emeltek.

A Fő-uteza nyugati oldalán visszakanyarodva, egy külsőleg szerény, de régiségénél fogva nem kevésbbé érdekes házban találjuk a kassai kulturális élet egyik legszebb életjelét, a „*Felsőmagyarországi muzeum*“ gazdag gyűjteményét. A nagyrészt magánosok adakozásából felszaporodott és esinnal rendezett gyűjtemény nem csak látni valót nyujt, de sok tanulságosat is mindazok számára, a kiknek alig van alkalmuk, vagy legfölebb ritkán juthatnak nagy, országos gyűjtemények szemléléséhez. Mint vidéki muzeum első helyen áll a kolozsvári után. Érdekes az irodául szolgáló keresztboltives szoba, renaissance-festésü mennyezetével. A házat a Gönczi Szabó család épittette, mint ezt e szoba ajtaja fölött levő ezimer és felirat mutatja. Muzeum. Régi házak.

A milyen szűk, hosszú folyosókkal, zeg-zúgos lépcsőházzal, keskeny kapubejárattal bir az a ház, melyben a muzeum van elhelyezve, majdnem mind olyanok a nyugati sor házai, a mi azt mutatja, hogy a keleti oldalon többet bontottak és több modern épitkezést végeztek. Nevezetes, hogy a középületek nagy része, a mint az imént láttuk, a keleti oldalra esik.

KASSA. — AZ ORBÁN-TORONY.

A muzeumtól délfelé jövet, szemünkbe ötlik a gr. *Dessewffy*-palota, oszlopokon nyugvó erkélyes kapujával; a honvéd kaszárnya, a felsőmagyarországi főkapitányok egykori székhelye, melyet paranesnoki háznak neveztek; azután a *régi vármegyeháza* renaissance-stílü homlokzatával, ezen túl a *pénzügyi palota* Ennek tőszomszédságában van az *Orsolya-apáczák* zárdája; temploma már nem a Fő-utezára, hanem a Mészáros-utczára néz. Még a *Hadik-Barkóczy-palotát* említjük, e barokk-modoru, tetszetős külsejü épületet s néhány lépést téve, ismét ott állunk a dóm főkapuja előtt. Orsolya-apáczák zárdája.

Keletre innen, mint már mondtuk, a Kossuth Lajos-uteza, nyugatra a Forgách-uteza vágja a főtengelyt egyenes irányban. Mind a két uteza nagyvárosias jellegü, aszfaltos járdával, egyenletes kövezettel, számos új, nem ritkán két emeletes házzal; de határozottabban, szűk volta mellett is a Kossuth Lajos-uteza mutatja egy nagyvárosi uteza képét. A modern Kassa, a ma divatos házépités ekklektikus, de tetszetős stíljével itt lép leginkább előtérbe, de itt veszti el egyuttal sajátosságát is. Az uteza fejlődését a vasút közelsége gyorsította, melyhez nyílegyenesen vezet a fő-térről. A Kossuth-utezában, de még a Fő-uteza sarkán van az egyetlen három emeletes épület, a *Hegedüs-féle* ház; itt emelkedik az *ág. evangelikusok* bizanti stílü kupolás temploma, e felirattal: „Soli Deo Gloria“, vele egybeépitve az ágostaiak iskolája. Tovább a Hernád-ágig esupa magánházak állanak, köztük a *Maléter*-féle ház, melyben ideiglenesen a kir. tábla és a kir. főügyészség van Kossuth Lajos és Forgács-utcza. Ág. evang. templom.

elhelyezve. A Kossuth-utcza külső sarkán áll az „*Európa*“, elsőrendű fogadó.

A Maléter-ház mellett délre kanyarodva, egy egészen ujonnan épülő városrészt találunk. Még látjuk jobbról a zöldülő kerteket; de az új épületek lassankint elölik a virágos szigeteket. Balról egy teljesen új és szép házsor

Barkóczy-utcza. épült a régi sánczárok helyén, a Barkóczy-utcza, mely egy külsőleg is meglepően csinos, a modern fürdőtechnika követelményei szerint berendezett *gőzfürdő*-épületnél záródik. Innen a Fő-utczáig két vonalon juthatunk le,

Rózsa-utcza. melyek a Schalkház-fogadó előtt érnek össze. Az egyik a Rózsa-utcza, melynek vonala már az ujabb időben tüzetvén ki, Kassának legszabályosabb utczája s ma-holnap az előkelőség nagy részének lakóhelye lesz. A másik vonalon, mely a régi fal hajlásának irányát követve, a belváros déli határát

KASSA. — A VÁROSHÁZA.

Kórház. Schalkház-fogadó. képezi, az Erzsébet-térre néző városi *közkórházat*, e régen fennálló, humanitárius intézetet találjuk. A *Schalkház*-fogadó elsőrendű szálló, téli s nyár étkezővel, kávéházzal, nemkülönben külön tánczteremmel.

A Schalkháztól északra, a dóm felé menve, az ugynevezett „Fekete sas“ épület, a régi verbungos ház sötétlik elénk, melyben most a polgár

Vármegyeháza. iskola van. E mellett áll a mult század barokk-stiljében épült *vármegyeháza*

A Forgách-utcza és a Fő-utcza sarkán egy ódon, nagy épület: valaha

Takarékpénztár. a Kisdy Benedek által alapított papnevelő intézet háza, ma a *Kassai takarékpénztár* épülete. Hatalmas kapuival ellentétben ez a hosszú épület is szűk tekervényes folyosóival, sötét lépcsőzetével emlékeztet bennünket a XVI. és XVII. századbeli kassai házakra. A szűk folyosók golyómentes vastag falainak boltívei még komorabbá teszik a keskeny udvarról gyéren világított ambitusokat. Már azért is érdemes egy tekintetre méltatni e házat, mer

rendeltetése miatt talán nemsokára ez is kénytelen lesz helyet engedni egy modern épületnek.

Püspöki palota. A takarékpénztári épületen innen, a *püspöki palota* egy kiugró része alkot sarkot a Fő-utczán, a Szt. Mihály kápolnával átellenben. Ez külsőleg a legegyszerübb püspöki székház egész Magyarországon. A kassai kath. püspökség a szatmárival együtt a legfiatalabb püspökség levén, kiszakítva a század elején az egri fő-egyházmegyéből, egy magánházat vettek meg rezidencziának, mely házat azután a szükséghez képest átalakították. Legutóbb Bubics Zsigmond püspök bővittette ki. A kiszökellő rész a könyvtár helyisége. A püspökháztól délre van a *Kassai népbank* háza, mely az abszolutizmus alatt a mindenható rendőrigazgatóság rettegett helyisége volt; a *Forgách*-palota. a város egyik legkiválóbb épülete, melynek emeletén a kaszinó van, ennek szomszédságában pedig a *törvényszéki épület*, mely uralkodik az egész tér fölött s messze látható föliratával hirdeti czélját: „A közigazságnak".

Galamb-utcza. A Galamb-utcza görbe vonala, mely félkör alakban a Forgách-utczába és a Fő-utczába torkollik, mutatja az egykori déli falvonal helyét; apró házai annak alapjaira épültek. A mai belváros ezen a vonalon túl délfélé meg van hosszabbítva a Szepsi-utig. A Galamb-utcza és a Szepsi út bezárta területen két nevezetesebb épületet említhetünk: a Rákóczy-körut és Szepsi-ut sarkán a keverék mór-stílű neolog *izraelita templomot*, mely iskolával van egybekötve, azután *a helyőrségi 20. sz. kórházat*, melyet kert vesz körül.

Izraelita templom.

Katonai kórház.

KASSA. — RÉGI HÁZ A MÉSZÁROS-UTCZÁBAN.

Mészáros-utcza. Megmaradva most a nyugati oldalon, mindenekelőtt a Forgách-utczából a Fő-utczával párvonalat képező Mészáros-utczába térünk. Megszakítja, mint voltaképen az utczának kibővülése, a domonkosok-tere, melyen Kassának legrégibb temploma áll, a részben már elrontott korai gót-stílű *Domonkos-templom*. Bejárója e térről nyilik, egy oldalkapun; csonka tornya felől el van zárva. A szentély a Mészáros-utczára néz, mellette mindjárt a domonkosok kolostora. A téren és az utczán a hentesek piacza van, a Mészáros-utczát a Fő-utczával egybekapcsoló Lakatos-utczán pedig csoportosulnak, czéhbeli hagyományképen, a kassai mészárszékek.

Domonkos-templom.

Orsolyák temploma. A domonkosok zárdájától északra áll a már említett régi ház. Tovább az Orsolya-apáczák temploma elé jutunk, melynek idomtalan födelü termetes tornya csak a legujabb időben készült. Még tovább északra van a pénzügyi palotának hátsó homlokzata, mely szintén az újabb időben épült.

Főreáliskola. A Mészáros-utczát haránt szelő Sörház-utczában, először is a *Főreáliskola* épületét látjuk, mely oldalvonalával a Mészáros-utczára néz. Kassa városa építtette, mint azt a lépcsőházában olvasható emléksor tudatja velünk.

Postaház. Szemben vele van a *Csendőrparancsnokság* épülete, ezen alul pedig a *Postaház*, a főpostával és táviró hivatallal.

A Mészáros-utcza végére érve, a Fegyverház-utczán át kanyarodunk keleti irányban. Egy régi bástyatornyot találunk, még meglehetős épségben, beékelve modern raktárépületek közé. Sic transit gloria. A régi fegyverház helyén jelenleg Kassa város tulajdonához tartozó igen csinos kétemeletes bérház áll, melynek egyik szárnya a Fegyverház-utczára, főhomlokzata pedig a Fő-utczára néz.

Bástya-torony.

A Mészáros-utczával egyenközü az az uj útvonal, mely Rákóczy-körut nevet kapott A régi várşík (glacis) terén épült. A fasorokkal átszelt széles síktérnek, mely szabad mező volt nemrég, északi részét a terjedelmes tűzérkaszárnyák foglalják el; déli részén az állami felső leányiskola épült; ugyanide jön az uj királyi táblai épület. A Rákóczy-köruton említésre méltó a még tornyatlan *görög kath. templom*, a plébániával, azután a *csendőrkaszárnya* s a már említett izr. imaház.

Rákóczy-körút.

Felső leány-iskola.

Gör. kath. templom.

A másik párvonalas utcza, melyről szó volt, a Fő-utczától keletre, a Kovács-utcza nevet viseli. Erre az utczára nyílik a gimnázium hátsó homlokzata; a jezsuita-utcza sarkán emelkedik a most már államosított *jogakadémia* új épülete, itt találjuk azt az emlékezetes házat, melyben *Tinódi Sebestyén* lakott. Ma a Schiffbeck-fogadóhoz csatolt épület. Ugyanebben az utczában van a belvárosi községi iskola kétemeletes épülete s a városházának hátulsó része. A Kovács-utcza különben néhány kisebb házon kívül egészen megújhodott külsőt mutat.

Kovács-utcza.

Jogakadémia.

Tinódi lakása.

KASSA. — A PÜSPÖKI SZÉKHÁZ.

Ódonságával jobban leköti az érdeklődést a Fazekas-utcza, mely a Kovács-utczával egyenközüen haladó szük utcza. A régi falak alapvonalán épültek házai; egyik-másiknak oldala egyenesen a régi városfal maradványa. A Kovács-utczából a keskeny Tömlöcz-utczán átmenve, szemben találjuk egymással a vénhedt egyemeletes kis *tömlöcz-épületet* és a reformátusok egyszerű templomát. Az *ev. ref. templom* a premontreiektől vásárolt telken épült, a körötte levő udvar és kert ma is a premontreieké. A premontreiek udvara és kertje nevezetes pontja a városnak. Az udvart patkó alakban fogja körül egy komor, körfolyósos épület, mely nem egyéb, mint az egykori úgynevezett *hóhérbástya* rondellája, melyet a maga eredetiségében tartottak fönn, átalakítva lakásokká. A kert felől egészen változatlanul maradt meg; támfalait repkény futja be sűrü örökzöld fonadékával, az ágyúrések keskeny nyilásaiból a lakások szűk ablakai lettek, melyek a Hernád malom-ágára dülő kertekre néznek. Bástya-maradványok még egyebütt is láthatók ebben az utczában.

Református templom.

Bástya-maradványok.

A Fazekas-utcza kertjei a Hernád-sort érintik. Kelet felől ez a sor szabja meg a belváros határát, úgy mint nyugat felől a régi vársík, mely-

Hernád-sor.

nek belső szélén a Rákóczy-körút nevű uj út vonul el, gyorsan épülő, csinos házaival. A Hernád-soron lefelé menve, találjuk a hideg fürdőt és uszodát, mely vizét a Hernád malomárkából kapja.

A Kossuth Lajos-utcza végén egy vashid, az úgynevezett *Szt. István-hid* visz át a nagy rétre, mely díszes parkká átalakítva, Széchenyi István gróf emlékezetére „*Széchenyi-liget*" nevet kapott. E félkilometer szélességü parkon át a Kossuth-utcza egyenes folytatásban halad egészen a vasúti pályaházig. A vasúton érkezőket természetesen a lehető legkellemesebben lepi meg, hogy árnyas fák és tündöklő szinpompájú virágágyak közt sétálhatnak be a városba. Nyári délutánonkint és este elözönli Kassa lakossága ezt a kies ligetet, melynek kanyargós útjain a díszfák és cserjék tarka vál- Széchenyi-liget.

KASSA. — A MEGYEHÁZ.

tozatossága üdíti a szemet, friss levegője a kifáradt testet és lelket. Kávéházzal fölszerelt, terrasszos kioszk áll a közepén, nem messze tőle egy zenepavillon, melyben hetenkint többször katonazene mulattatja a sétálókat. A park-ültetvényeken túl nagy pázsitos területek keresztül-kasul vonuló fasorai hívogatják a közönséget hosszabb sétára.

A parkot átszelő s már említett út végében látjuk a pályaház uj, franczia renaissance-stílü homlokzatát, mely előnyösen különbözteti meg ez épületet a szokásos egyformaságu állomási házak külsejétől. A pályaudvar azonban szűk és nem felel meg Kassa megnövekedett forgalmának. Területe a nagy rétnek volt kiegészitő része; a tiszai vasút épitése alkalmával adta oda a város. Ma négy vonal góczpontja a pályaudvar: a budapesti, lege- Pályaudvar.

nyemihályi-kassai, a tornai s a kassa-oderbergi (ruttkai és eperjesi) vasútvonalaknak.

A Hernád hidja mellett működik a város tulajdonához tartozó műmalom, mely azonban elvesztvén jellegét, az uj villamos mű áramfejlesztő telepe lesz. A Hernádága és a vasút mentén több nagyobb ipartelepet találunk, egy részét a nagy léptekkel haladó kassai gyáriparnak. A vasúti állomás mellett van a közúti vasút színje, odébb a Dunkel-féle parketgyár, majd az augsburgi gáztársulat légszeszgyára, a Frank-féle pótkávé-gyár és mindjárt a vasuton túl a *közvágóhid*, mely azonban már a külterülethez tartozik.

Közvágóhid.

A Vám-utczán lemenve, Kassa rohamosan fejlődő déli részébe, az Erzsébetvárosba érünk. A népes hetivásárok helyéül szolgáló Széna-térről és Erzsébet-térről indulnak ki sugárszerüen utczái. A térre látszik az *Erzsébet-árvaház* (Elisabethinum), csonka tornyu templomával. Más középületet. a katonai épületeken, tárházakon kívül nem is találunk itt; ellenben annál sűrübben emelkednek a kisebb-nagyobb gyárak kéményei. A Vám-utczában van a Fleischer-féle vasöntő; a Pesti úton látjuk a legujabban épült Frank-féle

Erzsébetváros. Elisabethinum. Gyárak.

KASSA. — A RÓZSA-UTCZA.

pótkávégyárat, itt van nagyon közel egymáshoz, az Unio-gőzmalom, Adler és Gold likőrgyára, a Holló-utczában a Genzovics-féle parketgyár, a Szerecsen-utczában a Haltenberger-féle kékfestőgyár, ugyancsak az Erzsébetvárosban Legányi Samu butorgyára, Eisler Józsiás és fiai székgyára; a Szepsi-úton Siposs A. Gyula kötő-szövő-gyára, a Lepesch-féle serfőző, az Ungár-féle buzakeményítő- és sikér-gyár, Studinka Gyula és fiai butorgyára, Kohn testvérek likőrgyára; az Erzsébet-téren a Haltenberger Péter-féle gőzhusfüstölő.

Józsefváros. Bethlen-körút.

A Józsefvárosban, mely az Erzsébet-városhoz csatlakozva, Kassa nyugati oldalát képezi, a várSikon túl, a Bethlen-körút épülő házain kivül megint csak a gyárak azok, melyek figyelmünket magukra vonhatják. Itt van Bayer és Bauernnebel serfőzője, Kuszka és Orth esztergályos és butorgyára, Lang József nagy ácstelepe.

Tábor.

A Józsefváros mögött van a *Tábor* nevü városrész, mely egészen a domboldalra épült. Meredek utczák apró házaiból áll. Túl a Táboron a dombon két nagy téglagyár látja el a város épitési szükségleteit. A felső magyarországi épitkezési részvénytársaság és Jakab Péter téglagyárai mellett

itt találjuk az előbbinek keramitgyárát is. A Tábor magaslatáról igen szép Kassa város madártávlati képe.

A *Ferenczváros* Kassa északi külvárosa, a hozzá csatlakozó Ujvárossal, mely a Hernád malomárka mellett terül el a vasútig. A Ferenczváros a főutczával a Ferencz-József-tér által jut összeköttetésbe. Nagy kiterjedésü, de még rendezés alatt levő tér ez, melyet a fő-utcza folytatásaképen tekinthető Csermely-utcza hasit ketté. A főutczából jövet jobbra a kir. *dohánygyár*, balra pedig az állami *közép-ipariskola* ötlik szemünkbe. A tér keleti szögletében áll a *Ferencz József kaszárnya.* Ferenczváros. Dohánygyár. Ipariskola.

A Ferencz-József-térről a Kálvária-utczán át rövid idő alatt kisétálhatunk a kálvária-hegyre, melyen a fájdalmas Sz. Szűz tiszteletére 1730-ban készült emeletes bejáratu, stiltelen épitésü templom áll. A *Kálvária* mellett a régi temető sírkeresztjei állanak, hárs- és vadgesztenye-lombok susognak a mulandóságról. Az uj temetőt kiköltöztették messze, a Pesti útra. Temetőhely volt maga a kálvária is. Sajátságosan használták föl Kálvária. Régi temető.

BANKÓ.

egyes családok, a kik a stácziókat épittették, e szent helyet sirboltjukul. Mind a tizennégy stáczió, mely zeg-zug vonalban emelkedik egymás fölött a hegyoldalon, egy-egy kápolna, kis oltárral, melynél isteni tisztelet tartható; a kápolna aljában van a sirbolt, melynek lakóit a kápolna falába illesztett tábla jegyezte föl. A szomszéd Rozália-hegyen áll a Rozália-kápolna, melyet a kassai polgárok 1715-ben épittettek a pestis megszüntének emlékére; ugyanott a Rozália-temető, mely sok kiváló kassai polgárnak szolgál nyugvó helyül. Rozáliahegy.

E kitérő után visszamegyünk ismét a Ferencz-József-térre, a honnan a közúti vasút mozdonya visz bennünket odébb a Csermely-utczába és a Csermelyvölgybe. Az egymás mellé sorakozó emeletes házak elmaradnak; kertek és kerti lakok váltják fel őket. Az apáczák kertjének és a püspöki kert fala után, mely egy csinos nyaralót zár el az utczán járók tekintete elől, egyszerre tágas udvarkert közepén két nagy épületet pillantunk meg. Az egyik, jobbfelől, a *katonai alreáliskola*, a másik, balról, a *gazdasági tanintézet;* a modern Kassa legszemrevalóbb és legimponálóbb épületei. A völgy összébb-összébb szűkül, a kertek után erdős szurdék, lombos lankák Katonai alreáliskola. Gazdasági tanintézet.

fogadnak bennünket: a Csermelyvölgy. Itt van a Halvax-féle vaslemezgyár; itt vezet az út a kassaiak kiránduló helyeire, a Báránykához és a Bankóra.

Ujváros. Klobusitzky-utcza.

A kerteken át vehetjük az útat a Ferenczvárossal szomszéd Ujvárosba, melynek néhány új utczája közt a Klobusitzky-utcza kellemes benyomást tesz rendezettségével, csinos, nagyvárosias házaival. A Klobusitzky-utczában van a Delaval Geo E. czég vasbutor- és sodronygyára; itt van a felső malom is, ez ódon stilü, zúgójánál födeles hiddal ellátott épület, a melynek szomszédságában néhány tipikus régi apró házat találunk, nevezetesen a Róka-utczában. E városrészhez tartozik a Széchenyi-rét is. Az északra húzódó Kert-utczában van a *szekerész-kaszárnya*, odább, a kültelken, a Hernádon túl pedig, innen alig tiz percznyire, a *kassai barakk-tábor*, mely két különvált részre oszlik, nevezetesen a császár. és kir. hadsereg és a m. kir. honvédség barakk-táborára.

Barakk-tábor.

Kassa belterülete.

Az egész város belterülete (házak, utczák, közterek) 974 kataszt. hold. E területen, a kültelki nyaralókat, gyárakat és egyéb épületeket nem számitva, nyolcz téren és 98 utczában 1660 lakóház áll, melléképületeivel egyetemben. Legjobban természetesen a belváros épült be, de itt vannak a legapróbb utczák is. A belváros négy negyedének három tere és 37 utczája van. Az Erzsébetvárosban van három tér, 17 utcza, a Józsefvárosban 16 utcza, a Ferenczvárosban egy tér és 10 utcza, a Táboron 13 utcza, az Ujvárosban egy tér és 5 utcza.

Városi terület.

A város összes területe 16,106 hold, a miből legtöbb az erdő, 8139 hold, azután a szántóföld 5373 hold. A kert 456, a rét 818, a legelő 292, a szőllős terület 53 holdat foglal el kerek számban.

E terület rovására azonban folyton növekszik a belterület nagysága az ujonnan épülő házakkal. Nagyrészt a terjeszkedő iparvállalatok idézik ezt elő; de nem kevésbbé az itt konczentrált katonai parancsnokságok és az állami hivatalok, melyek a nagyszámu tanintézettel karöltve, a város értelmiségét is növelik és erősbitik.

Polgári hatóságok.

Kassa város törvényhatósági joggal lévén felruházva, tisztviselői karának az adminisztráczió minden ágára nézve teljes számunak kell lennie; Abauj-Torna vármegyének is székhelye lévén, a vármegye tisztviselőinek testülete szintén nagyobb kontingenssel lép az intelligenczia sorába. Állami hatóságok és hivatalok: a kir. itélő tábla, a királyi főügyészség, kir. törvényszék, kir. ügyészség, járásbiróság, pénzügyigazgatóság, posta- és távirógazgatóság, kir. erdőfelügyelőség, kulturmérnöki hivatal, épitészeti hivatal, kerületi iskola-főigazgatóság, tanfelügyelőség, végül az államvasúti és a dohánygyári főnökség.

Egyházak.

Egyházi hatóságai közt első helyen emlitendő a kath. püspökség, a székes káptalan, az alája tartozó lelkészségek, továbbá a gör. kath. lelkészség, az ág. ev. magyar, német és tót hitközségek, az ev. ref. hitközség, végre az izr. kongresszusi és az izr. orth. hitközségek.

Szerzetek.

Katholikus szerzetes-rend négy van képviselve Kassán: a jászói premontrei kanonok-rend a főgimnáziumban és a konviktusban, a Domonkos-rend, az Orsolya-apáczák, végül a közkórházban a Paulai Sz. Vinczéről nevezett irgalmas testvérek.

Katonai hatóságok.

Kassa székhelye a cs. és kir. 6. hadtestparancsnokságnak, a 3-ik honvédkerületi parancsnokságnak; itt székel a 27. sz. gyaloghadosztály, az 53. gyalogdandár, a 6. sz. tüzérdandár parancsnoksága, a műszaki igazgatóság, a 34. hadkiegészitő kerület parancsnoksága, a 77. honvéd gyalogdan-

dár, a 9. honvéd gyalogezred és az 5. honvédhuszárezred, végül a IV. csendőrkerület parancsnoksága.

Iskolák. Iskolákkal igen jól el van látva a város. Tanintézetei általában virágzók, ugy a jeles tanerőket, mint látogatottságukat tekintve. Kassán van kir. jogakadémia, kath papnevelő intézet, kath. főgimnázium, állami főreáliskola, mezőgazdasági tanintézet, közép-ipariskola, katonai alreáliskola, két felsőbb leányiskola, nevezetesen az állami és az Orsolyáké, kir. kath. tanítóképző, tanítónőképző intézet az Orsolya apáczáknál, polgári fiúiskola, községi ipariskola, községi elemi, azután ágostai ev. és izr. hitközségi elemi iskolák, több óvóintézet, végül a város által fentartott zeneiskola. A kulturális intézmények e nagy arányu csoportosulása, mely Felső-Magyarország növendék ifjuságának nagy részét vonzza ide, szintén hozzájárul ahhoz, hogy Kassát Felső-Magyarország fővárosának tekintsük.

*

Kassa kies környéke adja meg az érdekes városnak diszes koszorúját. A Hernád balpartján az erdős hátu hegyvonal lejtőjén apró parkok, gyümölcsös kertek és szőllők váltakoznak, melyek lombjai közől csinos kerti lakok és nyaralók festett zsindelytetei integetnek. Erre vezet nagy kanyarulatokban, néhol meredek oldalakon a ránki út; erre fekszik a kassaiak egy kedvelt mulatókertje, a Vinkler-kert, a honnan a város keleti oldalát láthatjuk.

TÖRÖK SÁNDOR EMLÉKE A CSERMELY-VÖLGYBEN.

A Hernád malomárka mentén északra haladva, a folyó és a vasút közt, a virágos réten át, miközben előttünk látjuk sötétleni a Várhegyet, majd a Tihany községet rejtegető vápás domboldalt, eljutunk a Hernád ama pontjára, a hol a malom-árok szakad ki az anyafolyóból, mig ez egy bukó gáton át tajtékozva, örvényezve zúg le, hogy a főmederben folytassa útját a város irányában. Innen pár percznyi gyaloglás után a *Lajosforráshoz* érünk, mely a Várhegy alatt, a Hernádvölgy kiszélesedése kezdetén, csinos parkültetvény közepette bugyog föl. Fürdőhely és vendéglő van mellette, a hová szép számmal szoktak délutánonkint kirándulni az üdülni és szórakozni vágyó városiak. Hideg sós-kénes vizének ize hasonlit a ránkherlányihoz, némileg a parádihoz. Lajosforrás.

Kedveltebb és látogatottabb kiránduló helye Kassának a *Bankó*. A Csermelyvölgyön át kocsin jó félóra alatt ott lehetünk. De gyalogkirándulásra is egyike a legkedvesebb és legszebb pontoknak. A szűk Csermelyvölgyön, tisztes koru, fenséges koronáju bükkök és tölgyek közt csavarog az út, a folyvást locsogó patak medrét követve; hol elbúvik a fák alkotta alagutakban, hol egy magaslat leszelt peremén fut végig; az utat védő korlátfák alatt meredek eséssel szakad a völgybe a pázsitos hegyoldal, mely a virágzó és gyümölcsöző cserjék sokféle fajtájával tarkitja a szálfák sötétségét. A közúti vasút mozdonya kivezet a völgy egyik hajlásánál levő Bankó.

Bárányka vendéglőig, a honnan azután már rövid séta a Bankóig. Pihenőül azonban nemcsak ez kinálkozik, hanem a csermelyvölgyi csinos kioszk is.

Jobb kéz felől magasan a lombok közt egy elhagyott épületet látunk, a szünetelő papirgyárat, a hol szintén vendéglő nyújt pihenőt a turistának, a kit csakhamar tovább csábit a most már szakadatlan szélességben észak felé vonuló erdőség, valóságos rengeteg, melyben már a fenyő is tért foglal a bükk és tölgy rovására. Egy obeliszk is magára vonja figyelmünket az erdei úton, mely azelőtt a Bankóra vezető kocsiút volt. Ez a kő *Török Sándor* egykori polgármesternek emléke, a ki itt 1863-ban, egy majálisról jövet, oly szerencsétlenül bukott le kocsijával, hogy sérülései következtében meghalt. Barátai és tisztelői állitották az emléket a szerencsétlenség szinhelyén.

Török Sándor emléke.

Nemsokára eltünik előttünk a völgynek ez a hajlása is. A kocsiút magasabbra és magasabbra emelkedik; szűkebb és sötétebb lesz az erdős torok, mig egyszerre két lombfal között czifra tetejü nyaralók köszöntenek, megnyilik fölöttünk a szabad kék égbolt s följutunk négyszáz méter magasságban a Bankó fürdőintézetéhez és vendéglőjéhez. Ha még néhány lépcsőn át felkanyarodunk a tölgyerdőbe, gyönyörü kilátást élvezhetünk. Az erdőhasadékon át, mint egy panorámában, ugy csillanik föl előttünk egyszerre Kassának napfényben úszó, kicsinyitett képe.

KASSA NÉPESSÉGE.

Polgári lakosság és katonaság.

ASSA polgári lakosságának száma az 1891-iki népszámlálás szerint 28,884 lélek volt, a katonaságé 3281, az összes lakosság tehát 32,165. A lakosság szaporodása 1880-tól fogva lassúbb emelkedést mutat, mint az 1869—1880-ig terjedő évtizedben. A város polgári lakosságának növekedése következő arányokban történt:

Szaporodás 1850-től.

1850-ben	volt	13,034,
1857-ben	„	16.417,
1869-ben	„	21,472,
1880-ban	„	26,097,
1891-ben	„	28,884.

Legnagyobb volt tehát a szaporodás az 1857—1869-iki időszakban, a mikor összesen 30·79% volt a szaporodás, egy évre tehát 2·56% növekedés jut; mig 1880—1891 közt összesen csak 10·68%, egy évben tehát nem egészen 1% volt a gyarapodás.

Összehasonlítás más városokkal.

A többi magyarországi városhoz viszonyitva, az utóbbi negyven év alatt Kassa a legerősebben gyarapodó városok közé tartozott. A fővárost nem számitva, Magyarország összes vidéki városai közt csak Ujvidék, Temesvár és Pécs multák fölül. E negyven év alatt Ujvidék lakossága 147%-kal, Temesváré 125%-kal. Pécsé 122·4%-kal növekedett; Kassáé 121·61%-kal. Mögötte marad Kolozsvár 93·98, Arad 87·75, a többi még kisebb százalékkal.

Kassa lakosságának túlnyomó részét, mint azt minden fejlődő városnál tapasztaljuk, a bevándorlottak képezik. A benszülöttek arányszáma körülbelül megegyez Budapest arányszámával. Mig Budapesten 100 lakosra csak 39 benszülött jut, Kassára 40·55. Ez a szám azonban emelkedett 1880 óta, a mikor a benszülöttek száma 38·54% volt, s arányban áll az utóbbi évtized lassubb szaporodásával, tehát a bevándorlás csökkenésével. 1891 óta azonban a lakosság szaporodása ismét sebesebb tempóban halad s a polgári lakosság meghaladja a 30,000-et, a katonasággal együtt a 34,000 et. Ausztriai illetőségü volt 1062 férfi s 638 nő, a minek oka a közeli Galicziából való beszivárgás, vagy munkakeresés végett való ideiglenes bevándorlás lehet.

A törvényhatósági joggal felruházott városok közt (Fiumén kivül) népességre nézve Kassa a 13-ik helyet foglalja el; a rendezett tanácsu városokat is számba véve, a 18-ikat. Megelőzik a sorrendben: Budapest, Szeged, Szabadka, Debreczen, Hódmező-Vásárhely, Pozsony, Kecskemét, Arad, Temesvár, Nagyvárad, Pécs, Kolozsvár, Makó, Szentes, Brassó, Miskolcz, Kiskun-Félegyháza. A sorrendben követik: Czegléd, Székesfehérvár, Nyiregyháza, Zombor stb.

Lakosok száma nyelvcsoportok szerint.

A lakosok közt anyanyelvre nézve van magyar 14,421, német 3891, tót 9713; a többi töredék. Legerősebb tehát a magyar elem, mely az utóbbi tiz esztendő alatt nagy szökkenéssel előzte meg a többi nemzetiséget s mig 1891-ben azok összes számával egyenlő lett, ma már elérte az abszolut

Magyarok és magyarul beszélő idegenek.

többséget. Jelentősebb ennél az, hogy a magyarul beszélő idegen ajkuakkal együtt a magyarul tudók már háromnegyed részét teszik a lakosságnak.

1880-ban a magyar ajkuak száma Kassán csak 39·80% volt, ellenben a tótoké ennél több, 40·90%, a németeké 16·70%.

Az 1891-iki népszámláláskor magyar ajkunak vallotta magát a lakosság 49·93 százaléka, tehát hét ezredrész hiján a lakosság fele. Ugyanez idő alatt a németek száma 16·70%-ról 13·47%-ra, a tótoké 40·90%-ról 33·64%-ra csökkent, a tótok elmagyarosodása tehát lépést tart a németekével, vagyis az idegen ajku lakosság meglehetős gyorsan olvad be a magyarságba.

A magyarul is beszélő idegenek szaporodása még örvendetesebb képet ád. 1880-ban a magyarul is beszélő idegenek száma 31·46% volt; 1891-ben már 42·84%, tehát majdnem minden második tudott már magyarul. 1891-ben Kassa összes lakosságának 71·38%-a tudott magyarul, 1880-ban csak 58·68%-a.

Vallás.

Vallásra nézve Kassa lakosságának túlnyomó része római katholikus Számuk 20,280. Görög katholikus 1945, ág. evangelikus 2097, ev. református 1239, zsidó 3306. Ezenkívül van 18 görögkeleti, 3 unitárius.

KASSA. — A KLOBUSITZKY-UTCZA ÉS A HERNÁD HIDJA.

Hitfelekezetek és anyanyelv.

A hitfelekezeteket és a lakosság anyanyelvét tekintve, az orsz. statisztikai hivatal megállapitása szerint, Kassán a tótok kevés kivétellel, a magyarok nagyobbrészt katholikusok. A 9700 tót közől 8200 a r. katholikus hitet vallja; a 14,400 magyar közől 9200. A görög katholikusok egy harmadrészben magyarok, két harmadrészben tótok. Az ág. evangelikusoknak valamivel több mint fele magyar, egy harmada német, a kisebb töredék tót. Az ev. reformátusok általában magyarok, de van 23 német és 36 tót református is. Az izraeliták közől 2106 magyarnak vallotta magát, 1124 németnek, egy csekély szám tótnak.

Lakosok nem szerint.

A nők száma jelentékenyen felülmulja a férfiak számát. Kassán minden 1000 férfira 1229 nő esik a polgári lakosságból. Ez sokkalta nagyobb mint az országos átlag, mely 1000 férfira csak 1028 nőt mutat ki; de nagyobb az abaujvármegyei átlagnál is, mely szerint (még mindig igen magasan) 1148 nő jut 1000 férfira. A vármegyében a kivándorlott férfiak Kassán a női cselédek és napszámosok okozzák a nagy többletet.

Családi állapot.

A nőtlen férfiak száma nagyobb, mint a hajadon nőké. Száz közt van

Nőtlen férfi	41·96	Hajadon nő	35·10
Nős „	54·48	Férjes „	45·35
Özvegy „	3·43	Özvegy „	19·27
Elvált „	0·13	Elvált „	0·28

Agglegények tekintetében Kassa Magyarország városai közt a legelsőkhöz tartozik. Budapest és Zágráb után csak három város vitatja ezt el tőle: Kolozsvár, Pozsony, Sopron. Budapesten 100 férfira 46·90 nőtlen jut a kassai 41·96-tal szemben

A mi az egyes korcsoportokat illeti, a város lakossága következőleg oszlik föl: Lakosok kor szerint.

0—15 évig	15—40 évig	40—60 évig	60 éven felül
30·63%	45·58%	17·10%	6·69%

Az öreg emberek száma, viszonyitva más városokhoz, nem éppen csekély. Csupán néhány magyarországi város mulja felül Kassát ebben a részben; első sorban Pozsony, a hol 100 lakosra 9·45 hatvan éven felüli ember kerül, azután Kecskemét 9·12, Rév-Komárom 9·11, Baja 9·11 Zombor 8·49, H.-M.-Vásárhely 8·47, Versecz 8·02%-kal.

Az általános műveltségre nézve következő adatokat talált a népszámlálás: Műveltség.

KASSA. — VÁROSI BÉRHÁZ A RÉGI FEGYVERHÁZ HELYÉN.

Száz (hat éven felüli) férfi lakos közől írni-olvasni tud 82, száz nő közől csak 61·64. Csak olvasni tud 0·88 férfi, 4·47 nő, sem olvasni, sem irni nem tud 17·12 férfi, 33·89 nő.

A mi a lakosok foglalkozását illeti, *értelmiségi* keresetet folytat 772, ezek eltartottjainak száma 1846. Értelmiségi keresőknél levő szolgák száma 221, eltartottjuk 497. Őstermelő van 341, eltartottjaik száma 539. Ipar- és forgalmi keresetet űz önállóan 8208 egyén, eltart 8902 személyt. A járadékosok száma 889, eltartanak 1199-et; végül a napszámosok 1631-en vannak, eltartottjaik száma 1378. Az iparosok és forgalmi keresetet űzők eltartottjaihoz számíttatnak az illető vállalatok segédmunkásai is. A mint látjuk, Kassa legnagyobbrészt iparűző város, lakosainak több mint fele ipari és kereskedelmi foglalkozásból él, sőt mivel a napszámosok is általában ipari munkát végeznek, mondhatjuk, hogy a lakosság két harmadát köti le az ipari munka. Foglalkozás

Lakosság sürüsége.

Kassa belterjes növekedését éppen ennek köszönheti. Nagyvárosi jellegének erősebb kidomborulását a lakosság sürüsödése mutatja. A város 93 négyszögkilométernyi területén 1869-ben 21,472 lélek lakott, esett tehát egy kilométerre 233; 1891-ben ugyanezen a területen már 310 lakost számláltak egy négyzetkilométeren.

Szaporodás 1891—1894-ben.

Az 1891—1894-iki népmozgalmi adatokból szükségesnek tartjuk megemliteni, hogy az egyes lelkészségek anyakönyvi följegyzései szerint született r. kath. 3480, megh. 3000, gör. kath. sz. 458, megh. 328, az ág. ev. magyar-német egyházban szül. 156, megh. 151, az ág. ev. magyar-tót egyházban szül. 165, megh. 147, ev. ref. szül. 182, megh. 176, az izraelita orth. hitközségben szül. 158, megh. 80, az izr. neolog hitközségben szül. 367. megh. 197. Összesen született 4966 gyermek, meghaltak 4079-en; a születések többlete tehát 887 e négy év alatt

FÜGGŐ PECSÉT NAGY LAJOS SZABADALMI LEVELÉRŐL.

NAGY LAJOS SZABADALOMLEVELE 1347-BŐL.

Lodovicus Dei gracia Hungarie Dalmacie Croacie Rame Servie Gallicie Lodomerie Comanie Bulgarieque Rex Princeps Salernitanus et honoris montis sancti angeli dominus Omnibus

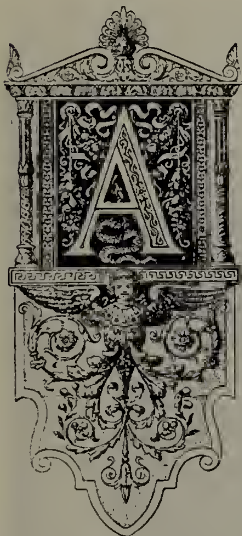
„Magyarország Vármegyéi és Városai."

„Apollo" irodalmi és nyomdai részvénytársaság.

BUDAPEST, LÉGRÁDY TESTVÉREK KÖNYVNYOMDÁJA

KASSA TÖRTÉNETE.

MAI KASSA városának szélső vonalától délre mintegy kétezer lépésnyire már a népvándorlások korában kellett telepnek lennie, mert az uj városi temető dombos részén 1893-ban véletlenül népvándorláskori, szabatosabban La Tène-kori sírokra bukkantak. A magyar történelemben csak a XIII. század első felében szerepeltetik az okiratok Kassát; de a városnak jóval régibbnek kell lennie, mert egyrészt az okiratok, mint ősi idők óta létező várost említik, másrészt a város nevének eredete is régibb volta mellett látszik bizonyítani. Kassa nevét Borovszky az ó-felnémetből származtatja. Szerinte *gasuoh, kasuah* szerzeményt vagy legelőt jelent s mind a két jelentés megfelelhet akkori jellegének. Hogy németek alapították Kassát, azt valószinüvé teszik az első hiteles történeti följegyzések, melyek a német telepesekről szólanak. Már a honfoglaló magyarság részint szláv, részint germán lakosságot talált a Hernád völgyében s a Hernád neve is megfelel az ó-felnémet *hornath*-nak, mely ágas-bogast, kanyargót jelent, a mi ismét ráillik a Hernád folyóra.

Kassa a népvándorlás korában.

Kassa neve.

A Hernád éppen Kassa irányában töri át a hegyvonalat, itt lesz futása egyenletesebb, itt rakja le természetesen legelsőbben a sebes sodrával hozott iszapot is, melylyel a megtelepedésre alkalmassá, termékenynyé tette azt a területet, melyen később Kassa felépült, mig a népvándorlás korában biztosságot még nem nyujthatott ez a terület, mely részben vizjárta maradt sokáig. Az Árpádok korában egy Blathan nevü mocsár is volt a város északi határán, melyet a folyó áradása okozott.

IV. Béla oklevele.

1249-ben IV. Béla király egy okirata már hivatkozik Kassa város szabadalmaira; de egyebet nem tudunk meg arra nézve, hogy a város keletkezésének idejére következtethessünk.

Osztrák település.

Állitólag már 1194-ben Narod osztrák vitéz háromezer némettel jött e vidékre s itt megtelepedett; de hogy ugyanekkor keletkezett volna Kassa városa, az annál kevésbbé mondható határozottan, mert német települők

az Árpádok alatt folyvást szivárogtak erre a környékre. Hogy Kassa a XIII. század előtt már létezett, az bizonyos, mert a XIII. század elején már nem csekély nagyságu hely volt. Okirataink 1219-ben tiz olyan falut sorolnak föl Kassa közelségében, melyekben azok a német telepesek laknak, a kiket „a királyné németjei"-nek neveznek. Ezek a faluk: Göncz — még 1469-ben is Künzelsdorf, — Fel-, Közép- és Al-Németi, Perény, Ruszka, a két Vizsoly, Czecze és Dobsza.

Kassa az emlitett 1249-iki okirat kiadásakor még szintén falu volt, „villa regia", a *király birtokában levő falu.* De már jelentősebb falu, a mit

KASSA. — A SZT. MIHÁLY KÁPOLNA.

bizonyít az a királyi okirat, a mely *Szina* helységnek királyi adományképen ugyanazokat a privilegiumokat adja, a melyekkel Kassa is él. Hogy mik azok a privilegiumok, nem mondja az okirat.

Kassa első szabadalmai.

A falu lakosainak száma gyorsan növekszik. A hely földrajzi fekvése, a felföld és az alföld egyik legközvetlenebb érintkező pontja lévén itt, — siettetté a népesség gyorsütemü szaporodását. A kereskedelmi összeköttetések révén a Szepesség, majd Lengyelország (Halics) és a távoli Szilézia német nemzetiségü lakosai is küldenek rajokat a kassai polgárság szaporítására.

Bevándorlások.

A kereskedelem a legnagyobb szerepet játszotta Kassa jelentőségének növekvésében és lakossága szaporodásában. A Kassa fölött hirtelen emelkedő

Kereskedelem a XIII. században.

hegységben már nem járhattak szekereikkel az alföldiek; a hegyvidékiek meg itt érhették legkönnyebben a Tisza mellől, a Hernád-völgy vonalán jövő vásáros népet, melynek nyers áruira, gabonájára, borára szükségük volt.

A kicserélés itt mehetett végbe legkönnyebben, innen vezetett az érczekben gazdag Gömörbe is a legközelebbi út, mert lejebb a ma már kiszáritott Kanyapta-völgy terjedelmes mocsarai miatt nem volt alkalmas átkelő. Még a mult században is nagy kiterjedésü, egészségtelen mocsarak, nagy tavak és nádasok terültek el Nagy-Ida környékén, mely ez okból csak nehezen volt hozzáférhető.

Földmüvelés a XIII. században.

A lakosok egy része földmiveléssel is foglalkozott, mint azt a XIII. század második felében már sürűbben fölmerülő okiratok szövege tudatja velünk; de erre utal Kassa ó-felnémet eredetü nevének előbb emlitett jelentése is.

KASSA. — A DÓM ÉSZAKRÓL A RESTAURÁLÁS ELŐTT.

Fel-Kassa.

Két Kassa létezett ebben az időben, melyek keletkezéséről és annak idejéről semmit sem tudunk: Kassa és Fel-Kassa.

Jelentőségre a régibb Kassa, a mai város ősе emelkedik hamarább, úgy hogy Fel-Kassa is a XVI. században amannak birtokába kerül s nemsokára végképen beleolvad.

A „villa regia“ Kassa volt. Fel-Kassát 1261-ben említi először egy királyi oklevél. Samphleben és Obl kassai lakosok V. Istvántól, még mint

trónörököstől, adományul kapták Fel-Kassát, melynek határai mélyen belenyúlnak a város fölött elterülő erdőségbe, föl egészen a Csermelypatak forrásáig. Ezen a birtokon volt a „Hoph", a vár.

Régi fellegvár.

Az egykori vár nyomait máig megőrizték a falmaradványok a Hradován, mely szláv név szintén megerősített helyet jelent. Hradova fensikján állt az épület, több udvarra osztva. Belső udvara mintegy 300 méter hosszú lehetett. Délről a majdnem merőlegesen álló sziklafal határolta; ehhez épitették terméskőből a várfalat, mely 3.20 méternyi szélességben ellipszis alakban övezte az erődöt. A falat, mely a belső várat vette körül, kerek és háromszögü tornyok erősítették. Keletről és nyugatról még egy-egy mélyebben fekvő udvar csatlakozott a belső várhoz, melyeket délről részben szintén sziklafal védett, nagyrészt azonban kőfallal voltak körülfogva. A két mellékudvar tágasabb volt a belső vagy főudvarnál.

Samphlebent és Oblt, valamint örököseiket V. István a vármegyei hatóság alól is kivette adománylevelében.

Megyei fenhatóság.

Kassa községe ugyanis Róbert Károly kiváltságolásáig Abauj vármegye hatósága alá tartozott. Bordézsmával az egri püspöknek tartozott, a ki 1275-ben a dézsmás községek között sorolja föl. Már ekkor nagyobb terjedelmü szőllei lehettek Kassának, s tekintélyes borkereskedése ezeken alapult.

OMODE CZÍMERES PECSÉTJE.

A lakosságra mindamellett súlyosan nehezedett a tizednek természetben való beszolgáltatása, azért az egri káptalantól 1292-ben évi tizenöt márka ezüstön megváltották.

Egri püspök fenhatósága.

Az egri püspök 1290-ben lelki ügyekben közvetlen fenhatósága alá vette Kassát s egyszersmind a lakosok egy nagy sérelmét is orvosolta, megszüntetvén az esperesnek fizetett és ez időben Magyarországon szokásos vérdij kötelezettségét. Ez a kötelezettség Kassára nagyon érezhető terhet rótt, mert a sok jövő-menő, kalandozó népség soraiban nem ritkán fordult elő erőszakos halál.

Első templom.

Hogy a püspök maga vette egyházi fenhatósága alá Kassát, az már annak is a jele volt, hogy mint hitközség szintén tekintélyessé növekedhetett. Már 1283-ban említik templomát, mely szintén Szent-Erzsébet tiszteletére épült, még pedig a későbbi dóm helyén. Ugyancsak a XIII. században épült a Szt. Mihály kápolna, mint a Szt. Erzsébet templom temetkező kápolnája (coemeterium); e körül terült el a város első temetője.

Szt. Mihály kápolna temetője.

Kórház.

Ez időtájt már kórháza is állott, még pedig alapítványnyal biztosítva, mely vagyont a Johannita-rendü lovagok magukhoz akarták ragadni; azonban a lakosok Arnold nevü papjuk vezetése alatt erélyesen síkra szálltak a kórházi vagyon megvédelmezéséért s ez sikerült is nekik.

Első körfal.

A XIV. század elején védművel fölszerelt s az Anjouk alatt várossá emelkedett Kassa lett csakhamar Felső-Magyarország kulcsa.

Kamarai ispán.

Városi jellege természetszerűleg már előbb ki volt fejlődve, mielőtt a szabad királyi városok sorába emeltetett volna s a kamarai ispán már 1297-ben itt székelt. S bizonyára még korábban élvezhette volna jelentékeny kiváltságait, ha sorsát egyidőre meg nem akasztják az Árpád-ház kihalta után bekövetkezett villongások.

Az egymást rövid időközökben fölváltó dinaszták pártfeleinek tusakodásai Kassát sem hagyhatták érintetlenül.

Polgársága, mely nemcsak számban növekedett meg, de politikai szerep betöltésére is már elég erősnek, hivatottnak és érettnek tarthatá magát, leghelyesebbnek vélte, ha a cseh Venczelnek áll pártjára. Ezt kereskedelmi és ipari érdekei egyaránt javalták. A kereskedő osztály mellett ugyanis már erősen felgyarapodott iparos lakossága is. A vegyes házakból egymást felváltó királyok korából maradt fenn Kassának első ipari szabadalomlevele, nevezetesen a szűcsöké, mely 1307-ben kelt. A XIV. század elején tehát a gazdasági kultura mind a három fő elemét már kellőképen kifejlődve találjuk: a földmivelést, a kereskedelmet és az ipart.

Kassa Venczelnek hódol.

Első ipari szabadalom.

A cseh Venczel mellett történt pártfoglalás lehetett talán az oka, hogy Róbert Károly király a neki nagy szolgálatot tett Omode nádort jutalmazta meg azzal, hogy Kassát, mely királyi birtok volt, odaajándékozta neki. A nádor maga kérte ezt a kegyet a királytól, nem sejtvén, minő végzetes ajándékot kér.

Kassát Omode kapja.

Mielőtt még tényleg birtokába vette volna a várost, uj adókat és vámot rótt reájuk, a vásárokra jövő kereskedőket pedig kifosztogatta.

A lakosokat meggátolta a városi erdők szabad használatában, a mit azelőtt jogosan tehettek. Éreztetni akarta hatalmát, de éppen az ellenkezőt érte el erőszakoskodásával. A lakosok lappangó elégedetlensége csak az alkalomra várt, hogy a nyilt boszúállás útjára lépjen.

NAGY LAJOS.

Omode 1311-ben megjelent Kassán, hogy személyesen vegye birtokába. A polgárok ekkor fölzendültek, a nádort több kisérőjével együtt megölték, fiai közől pedig Jánost és Dávidot fogságba ejtették.

Omode megöletése.

A véres tett megtorlását Róbert Károly helyesebbnek tartotta meg sem kisérteni, sőt maga nyujtott módot a fölingerült város kibékítésére; mert Kassát, melynek fontosságát fölismerte, nem dobhatta áldozatul akkor, mikor Csák Máté daczolva állt vele szemben Felső-Magyarországon. Tamás esztergomi érsek és István veszprémi püspök, mint a király küldöttei, megegyeztették a várost Omode utódaival. Az egyezséget 1311 október 7-én kötötték meg s Omode utódai megfogadták, hogy sem ők, sem ivadékaik nem formálnak jogot Kassa birtokára.

Egyezség Omode örököseivel.

Csák Máté önkényuralmának hivei nem csekély számmal levén Abauj vármegyében, annyira, hogy a döntő ütközetet is Kassa szomszédságában vívták, a politikai előrelátás is parancsolta Róbert Károlynak, hogy a pártütés közvetlen közelében erős pozicziója legyen. Erre pedig legalkalmasabb pontul Kassa kinálkozott. A mint tehát a várost megbékéltеté, izmosítani is igyekezetét azt. Először is anyagilag kivánta helyzetét javitani s ezzel megelégedését biztositani. 1319-ben fölmenté a kassai lakosokat a vám fizetése alól egész Ujvár és Zemplén vármegyékben, a Sajó és a Tisza -ókig, sőt Beregig. 1321-ben a kamarai nyereség czimén fizetett évi fél ezüst fizetése alól is feloldotta a várost.

Róbert Károly szabadalma.

Kassának kereskedelme a többszörösen növelt szabadalmak által elevenebb életre kapott s már ez időtájt vezérszerepet vitt Felsőmagyarországon. A kereskedelemmel kapcsolatban a pénzforgalom is növekedett, s a kereskedelmi szükségletek ellátására a pénzmennyiséget a felsőmagyarországi viszonyok külön tekintetbe vételével szaporították, mert éppen ez időtájban, a XIV. század elején, egy uj pénznem, a *kassai márka* tünik föl.

Kassai márka.

A város tekintélyének varázsa mindig nagyobb és nagyobb érdekköröket vonz oda. Igy Abauj- és Sárosvármegye nemesei 1335-től fogva többször itt tartották közgyüléseiket, jóllehet akkor Kassa nem volt megyei székhely. Ugyanez az esztendő Kassa gyarapodásának egy más momentumára vet világot: ekkor történik először emlités a domonkosok kolostoráról, melynek telkéből három lépésnyit magához váltott a város. A domonkosoknak tehát már előbb kellett itt zárdát alapitaniok, a mi ismét egy már népesebb és centrális jellegűvé emelkedett helység létezésére utal. A domonkosok ma is fennálló templomának egy része, az eredeti templom maradványa, tényleg Kassának egyik legrégibb egyházi emléke.

Domonkosok.

Róbert Károly 1342-ben ujabb kiváltsággal ruházta föl a várost. Megengedte, hogy ügyeit egyenesen a királyi tárnokmesterhez fölebbezheti. Innen már csak egy lépés volt szabad királyi várossá való emeléséhez, a mi néhány év mulva Nagy Lajos alatt be is következett; de egyuttal olyan áldozattal járt, a mire csak egy meggazdagodott polgárság volt képes.

KASSA — A DOMONKOSOK TEMPLOMA.

Ujabb kiváltságok Nagy Lajos alatt.

Nagy Lajos legelsőbben is Róbert Károly vámmentességi szabadalmát bővítette, melyet 1319-ben kapott a város. Ugyan ő 1344-ben megengedte, hogy a kassai kereskedők ne fizessenek ruthén földön nagyobb vámot, mint a mekkorát Lengyelországban szednek tőlük.

A vagyoni gyarapodás mellett egyre fokozódott értelmi műveltsége és tekintélye. Előljáróinak megbizhatóságát tanusitja az 1346-iki királyi rendelet, mely a vármegyei igazságszolgáltatást Poháros Péter abaujvári főispán távollétében Kassára bizza.

Szabad kir. város.

A következő esztendőben lett Kassa szabad királyi várossá. Ezért a kitüntetésért és kiváltságért viszonzásul nagy ajándékot adott a város, melyet Albert, kassai biró tett le a polgárság nevében a trón zsámolyára. Nagy Lajosnak szüksége volt akkor a pénzre. Sereget szedett, hogy boszút álljon Nápolyban Endre királyfi megöletéseért. Annál készségesebben adta meg viszont a kért privilegiumokat, mert ismerte Kassa fontosságát.

Nagy Lajos szabadságlevele.

A Nagy Lajos adta szabadságlevél főbb pontjai következők:

1. Szőlleiktől nem fizetnek csöböradót.

2. A király főemberei közől erővel senki be nem szállásolhatja magát hozzájok, sem akaratjok ellenére tőlök semmit el nem vehet, hanem a beszálló minden szükségesért illendő árt tartozik fizetni

3. Egy kassai polgár sem adhatja el fekvőségeit vagy házát valamely idegennek, ha csak ez nem akar a város állandó lakosa maradni.

4. A kinek nincs örököse, arra szállíthatja fekvő birtokát, a kire tetszik.

5. A ki közülök fekvőséget vásárol, hogy ha egy év és egy nap alatt senki sem lép föl ellene törvényesen, azután minden ellenmondás nélkül, nyugton és békén birhatja.

6. Egyházuk üresedése esetében papjukat szabadon választják, s a pap tudtuk és akaratjuk nélkül nem nevezhet ki helyettest (vikáriust).

7. Városbirónak azt választják, a kit akarnak s a megválasztottat mutassák be nekünk (a királynak). Ez fog minden világi ügyeikben itélni.

8. De hogyha valakinek nem szolgáltat igazságot, maga a biró s nem a város tartozik járulni elénk vagy megbizottunk elé.

9. A nádor erővel nem szállhat meg köztük s nem biráskodhatik fölöttük.

10. A ki városukban birtokos és ott akar lakni, velök együtt teljesítse a szolgálatokat.

11. Köztük párbajra itélésnek helye nincs, hanem a vétség minősége és mekkorasága szerint, melyben elmarasztaltatik, megfelelően tisztítsa meg magát.

12. Ha valamely idegen fog perbe egy polgárt, csak városi, vagy a vele egyenlő szabadságu ember tanuskodhatik.

13. A lefelé vagy felfelé utazó árus szekerek tartoznak náluk megállapodni s mint azelőtt, minden nap vásárt tarthatnak.

14. Ha közőlük valaki, a kinek örökösei vagy rokonai vannak, gyilkosság vagy más ily eshető kihágás, gonosztett vagy bárminemű elkövetett nagy vétek miatt személye védelmére szökevénynyé lesz, annak vagyonából és birtokából se mi, se főuraink, se a város birája el ne vegyen semmit, hanem maradjon meg az egészben és bántatlanul a feleség, vagy örökösök vagy rokonok számára, nem hogy a szökevény javainak elfoglalása miatt elveszítse reményét a visszatérhetésre, hanem hogy ama vagyonból a sérelmes félnek eleget lehessen tenni.

Ha pedig a menekülőnek nincsen örököse vagy rokona, a bünös vagyonából és birtokából a sértett feleket ki kell elégítni az elkövetett bűn minőségéhez képest, a fennmaradó rész pedig, ha marad fenn valami, a kassai vár erősítésére fordítandó.

15. Ha pedig a mi nevezett polgáraink közől végrendelet nélkül hal meg valaki, vagyonát és birtokát három részre kell osztani. Az egyik rész a kimultnak lelke üdvösségére alamizsnaként osztandó ki. A másik két rész Kassa vára épületeire és erődeire tartassék meg.

16. Megengedi a király, hogy ne legyenek kényszerítve elfogadni egy-egy általa kinevezendő birót, hanem szabad választásuk szerint azt tegyék birónak, a kit akarnak. Ez a biró pedig az év leforgása után tartozik letenni hivatalát a polgárok kezébe.

17. Hogy a polgárok számban gyarapodjanak s tisztességesebben és könnyebben szolgálhassanak a királynak, megengedi, hogy semmi komoly vétségük miatt se a király, se az ország bárói, se a város birája birtokaiktól meg ne foszsza őket, hanem a vétkesek bünhődjenek személyesen, vétkökhöz képest, örökségök és javaik pedig maradjanak feleségükre, örököseikre és rokonaikra bántódás nélkül.

A király ezenkivül ugyanebben az esztendőben Szent Mihály napjára még országos vásárt is engedélyezett a városnak. A vásárra jövők fel voltak mentve az útvám és a vásáradó alól. Sőt azt a kedvezményt is élvezték a vásárra jövő kereskedők, hogy nem volt szabad letartóztatni őket magukat vagy javaikat olyan adósságok vagy kihágások miatt, melyeket a vásárt megelőző időben csináltak vagy követtek el. A szüret miatt a vásár napját 1355-ben Szentháromság vasárnapjára helyezte át a király. Első országos vásár.

A bortermelés fontos kereseti forrása volt már Kassának. Ebből kapta legnagyobb jövedelmét, mint az Nagy Lajosnak egy 1347-ben kelt másik levele mondja, a melyben meghagyta, hogy senkinek sem szabad pünkösdig idegen bort kimérnie, a mig a kassaiak saját boraikat ki nem árulták. Később, 1369-ben, ezt a tilalmat szürettől fogva Szent Jakab napig terjesztette ki a király. A kassaiaknak nemcsak saját határukban voltak szőlleik, nevezetesen a Heringesen, Vöröshegyen, a Csermelyen és a Várhegyen, hanem Forró, Szántó, Szikszó abaujvármegyei helységek határában, továbbá Tállyán és Tokajban. Borméré[s] szabadal[om].

Az 1347-iki második szabadalom-levél, mely október 18-án kelt, a következő pontokat foglalja magában: Nagy Lajos második szabadalomlevele.

1. Sem idegennek, sem senkinek a kassai polgárok közől idegen bort ne legyen szabad fogyasztania pünkösd ünnepéig Kassa városában, míg a kassai polgárok saját boraikat árulják; miután nekik se szántóföldjeik nincsenek, se más jövedelmeik szőlleiken és boraikon kivül.

2. Ha bármely, Kassa városán kívül eső helyen elkövetett tolvajsággal, rablással vagy gyilkossággal terhelt ember Kassa városában találtatnék, itéljenek fölötte az azon időbeli városbiró és esküdtek a régi idő óta náluk szokásos eljárással.

3. Ha a nevezett polgárok valamely külső nemesnek vagy embereknek kárt tesznek vagy ezeknek panaszra okot adnak s a város birája megtagadja az igazságszolgáltatást, ne a polgárok, hanem a bíró idéztessék a király színe elé.

4. Idegen vagy udvari ember Kassa városában vagy külvárosában fekvő telket, házat, épületet, vagy határában szőllőt nem vásárolhat, zálogul nem foglalhat. vagy bármi más örökös birtok czímén magáévá nem tehet, sem adósság-fizetésre nem kényszeríthet Kassa város birája, esküdtjei és polgárai tudta és engedelme nélkül akár a király, akár a királyné, akár a tárnokmester vagy a káptalanok levelei nyomán. Idegen. vendég, udvari ember, sőt kassai lakos is csak a birák és esküdtek engedélylevele nyomán legyenek a mondottakra feljogosítva s hogy az ily levelek mindenki előtt érvényeseknek legyenek elismerve. És ha ezelőtt történt is valami ezen rendelet ellen, a király mindazt semmisnek nyilatkoztatja ki, visszavonja, ha a város birája, esküdtjei és polgárai nem erősítik meg.

5. Senki sem tartóztathatja le sem személyüket, sem vagyonukat, sem idegen biró elé nem idézheti meg s ez nem itélhet felettük, hanem a város birája és esküdtjei mondjanak itéletet. Ha pedig ezek a bepanaszolt polgárok iránt részrehajlók levén, nem szolgáltatnak megfelelő igazságot, ne a bepanaszolt polgárok idéztessenek meg a király vagy tárnokmester elé, számot adandó az igazságszolgáltatásban való hanyagságért.

6. Tolvajok, orvok s más gonosztevők felett, kiket a városban vagy a szomszédságban fognak el, a városbiró és esküdtjei mondjanak ki itéletet és büntetést.

7. Egy nemes se merje a kassaiaktól megszökött tolvajt, orvot s más gonosztevőt rejtegetni és védelmezni, hanem adja ki a városnak; ha a nemes vonakodik ezt teljesíteni, szorítsa reá a király nevében.

Árumegállító jog.

Kassa áru-megállító joga 1361-ben rendkivül kiterjesztetett. Áru-megállító jogot nyert az Orosz- és Lengyelországból, valamint melléktartományaikból jövő kereskedők czikkeire, s ez annál jelentékenyebb kiváltság volt, mert Kassa nagyarányu üzleti összeköttetésben állt már ekkor Krakkóval, Boroszlóval, Danczig és Thorn városokkal.

Kassa czimere és pecsétje.

Ugyancsak ebben az évben kapott czimert is a város, melyet pecsétjén és zászlain használhatott. A vízszintesen kettéosztott paizs sárga szinü felső mezejében három liliom van, az alsóban négy fehér pólya váltakozik négy pirossal. E czimert Zsigmond 1423-ban, V. László 1453-ban, majd II. Ulászló 1502-ben megbővitették.

A város nagy és kis pecsétet használt A nagy pecsét körirata: „S. ELISABET. SIGILLUM CIVIUM DE CASSA.“ Mezejében gótikus épületben Szent Erzsébet áll s tőle jobbra és balra egy-egy imádkozó angyal. A kisebb pecsét mezejében a város czimere van, körirata: S. MINUS CIVIUM CIVITATIS DE CASSA.

Birtokok szerzése.

A város gazdagságának gyarapodását uj birtokok szerzésére forditotta. 1382-ben a nyugatra határos *Miszlóka* és *Tőkés* községeket szerezte meg; 1397-ben pedig északra terjesztette ki birtokainak határait, megszerezvén a szomszédos *Tehányt*; végre 1423-ban *Kavecsányt*.

Fő ereje ezentúl is a kereskedelem marad, melyet I. Lajos halála után

Zsigmond kiváltságai.

Zsigmond király számos kiváltsággal istápol. Ezeket a kiváltságokat azonban Zsigmond viszonzásul adta azért a tetemes segélyért, melyre örökös pénzzavarában minduntalan rászorult.

De Zsigmond király mindig pártját fogja a városnak, ha bárki csorbitani igyekszik a lakosok szabadalmait, sőt később is többször gyarapitja ezeket újabb kiváltságokkal.

Zsigmond ugyanis 1405-ben teljes vámmentességet adott az egész ország területén a kassai kereskedőknek; 1411-ben megtiltotta, hogy a 24 szepesi város kivételével bárki is bort vihessen a városba, 1419-ben pedig a kassai iparnak is rendkivüli kedvezményt ád, monopoliumot a parget-szö-

vésre (fustanum seu barhanum), mely ezentúl csak Kassa falai közt szabad. Ugyanez esztendőben a parget-szövéshez szükséges fonál kivitelét is megtiltotta. 1429-ben még a vászonfehéritésre is kizárólag a kassai iparosok kapnak szabadalmat; ezt azonban kénytelenek megosztani Bártfával, melynek fő keresetforrása a vászonszövés volt. 1424-ben a birtokok után járó kamarai haszon fizetésétől is fölmenti a kassaiakat; 1433-ban pedig felszabadítja a polgárságot és jobbágyaikat a katonáskodás kötelezettsége alól.

Ennyi szabadalom mellett, hozzávéve a lakosok szorgalmát és igyekezetét, föl kellett virágoznia Kassa kereskedelmének, mely uralkodó foglalkozása lett a polgárságnak, a mint egy akkori oklevél mondja: „Der ganzen Stat, arm und reich zu nucce.“

Szerződés Krakkóval.

Kereskedelmük érdekében 1394-ben szerződésre lépnek Krakkóval, négy havi felmondásra, mely időt arra tűzik ki, hogy azalatt kiki hazavihesse árúczikkeit és behajthassa pénzét adósain. 1405-ben, illetőleg utóbb 1419-ben lekötik magukat, hogy ha a krakkói és boroszlói kereskedőknek nem fizetnék meg az átvett árúkat becsületesen a kitűzött határidőre, a hitelezőnek joga legyen akár a birót vagy valamely tanácstagot, vagy bárkit is a polgárok közől letartóztatni, a míg a követelés nincs kiegyenlítve.

KASSA CZÍMERE 1502-BŐL.

Csapások.

A kereskedelem és vagyonszerzés fokozatos fejlődése tette lehetővé azt is, hogy Kassa kiheverje a sok csapást, mely a XIV. század végén érte. Egy szörnyü tűzvész elhamvasztá a város nagy részét s annyira megrongálta a régi Szt. Erzsébet templomot, hogy újat kellett helyette épiteni.

Új templom.

A polgárság áldozatkészsége megteremtette azt a remek egyházat, mely dicsőséget szerzett épitőjének és a városnak egyaránt s megújitott alakjában ma is a város legfőbb ékessége.

Várfalak újjáépitése.

A megrongált falakat megerősitette és részben megujitotta a polgárság. Ennek költségeire 1404-ben Zsigmond király, a ki akkor éppen Kassán időzött, a polgárság által behozott és kivitt áruk harminczadának felét rendelte

Ferenczrendiek.

A következő évben szentelték föl a ferenczrendiek is kolostorukat és templomukat Szt. Miklós tiszteletére.

A város kihevervén a csapásokat, Zsigmond szabadalmai által még erősebb szárnyalásra segíttetvén, hozzá fogott kereskedelmi és ipartestületeinek szervezéséhez. Az első czéh a takácsoké, a kiknek szabályzatá kivül még az erszénygyártókét ismerjük ebből az időből (1439).

Az egész város egy nagy kereskedelmi tárházzá lett, a polgárs kereskedő társasággá szervezkedett. Alapszabályai 1446-ban készültek (

A Krakkóval és Lengyelországgal fennálló kereskedelmi összeköttetés folytán oly helyzet állt be, mely hosszú perpatvarnak lett oka.

Pör a krakkói egyetemmel.

A krakkói egyetem ugyanis önkényes biráskodást kezdett gyakorolni Kassa polgárai felett. Így 1417-ben a krakkói egyetem dékánja egy Dorstin Katalin nevű kassai lakost, mert az idézésére meg nem jelent, kiátkozott, s az itélet végrehajtását Kassa plébánosára bízta.

Zsigmond király 1419-ben szigorúan meghagyta, hogy a plébánosok ne merjék végrehajtani a krakkói egyetem itéleteit; azonban az egyetem nem szünt meg itélkezni a kassaiak felett, mire az ország rendei 1446-ban mindazokat, kik a krakkói egyetem idézésére megjelennek, mint a kik az ország törvényei és szabadsága ellen vétenek, jószágvesztéssel sujtja. A krakkói egyetem 1497-ben lemondott véglegesen képzelt jogáról.

Giskra.

Midőn Zsigmond veje, Albert halála után I. Ulászló kerül trónra, Kassa nem siet neki meghódolni, hanem hű marad Erzsébethez, Zsigmond leányához. Ekkor már a cseh Giskra volt az úr a város falai között, a kit Albert özvegye, Erzsébet hívott be az országba s főkapitányává nevezett ki.

I. Ulászló ostroma.

Ulászló 1441-ben maga siet Kassa ostromlására, de az erős falakkal védett várost, melyet Giskra és lovagjai harczedzett zsoldosokkal védelmeznek, nem vehette be s az eleségben is szűkölködő sereg kénytelen-kelletlen elvonult a város falai alól. A következő évben az ostrom megujult, de szintén eredménytelen maradt. A hadviselés költségeit Giskra rendeletére Kassa, Lőcse, Bártfa, Eperjes, Szomolnok és Gölniczbánya fedezték. A városok saját polgáraiktól vették fel a kölcsönöket a sereg szükségleteire. Maga Kassa a rendes évi adón kívül 26,686 forintot, 43 nehezék aranyat s 1500 frtot érő hadi szereket adott.

I. MÁTYÁS KIRÁLY.

Hadi kölcsön.

A kimerített városoknak Giskra 1444-ben kárpótlásul átadja a kassai és lőcsei pénzverő házak, valamint a harminczad jövödelmét is, továbbá a réz- és ezüstbányászatból Szomolnokon és Gölniczbányán nyerhető hasznot mindaddig, mig a kölcsön adott összegek meg nem térülnek.

Giskra segitsége Erzsébet, illetőleg a kiskorú László herczeg mellett, szemben az ország rendei által megválasztott Ulászlóval, sok kellemetlenséget okozott aztán Kassának. A csehek urakká lettek a vidéken, s míg Giskra Kassán tartotta főhadiszállását, seregének egyes osztályai a megerősített helyekről és templomudvarokból, mint a minő volt Szepsin és Mislyén, folyton fenyegették a polgárok biztonságát. Giskra emberei a huszita vallást is kezdték terjeszteni a városban és környékén, de nem nagy sikerrel.

Csehek erőszakoskodása.

A magukat befészkelt, az ország törvényeit semmibe sem vevő csehek llen a közállapotok ziláltsága s a várnai csatát követő interregnum és

párttusakodások miatt semmire sem mehettek; a rendek határozatainak, minthogy kellő fegyveres erő nem szerezhetett nekik érvényt, nem lett foganatjuk. Végre 1449-ben Hunyadi János tökélte el magát, hogy kiszorítja a felvidékről a cseheket. Szepsi erősségét elfoglalta s lerombolttatta; de azért Giskra azután is Kassa birtokában maradt. A Giskrának kölcsönzött 33,000 forint megfizetését azonban később V. László elvállalta s annak fejében örök időre fölmentette a kassaiakat a harminczad fizetése alól.

A csehek zaklatásai közt sem szünetelt az ipari élet. Ujabb czéhek alakultak. Így ismerjük például a szíjjártók szabályzatát 1450-ből s a mészárosokét 1452 ből.

Valóságos megváltásként hatott 1458-ban az a hir, hogy Pesten Hunyadi Mátyást választották királynak. Az egész felvidék föllélegzett; most már volt remény, hogy megszabadulhat Giskra cseh zsoldosainak háborgatásától. Örömében a tanács husz aranynyal jutalmazta Keszy Balázs deák solymosi várnagyot, a ki a hirt meghozta és a korona kiváltásához is 5000 forinttal járult a város.

Kassa Mátyás alatt.

A nagy király mindjárt uralkodása elején huzamosabban időzött Kassán. Innen intézkedett Podiebrad Katalinnal való házasságára nézve is. Később is többször vadászott ezen a vidéken; a nép számos mondában őrzi ittjártának emlékét.

Kassa életének tevékenysége szakadatlan pezsgéssel folyt Mátyás király alatt. akinek nevét látható emlékjel is őrzi a dómon. Az ő uralkodása alatt fejezték be a székesegyházat s nem kis mértékben köszönhető neki, hogy befejezhették. Mátyás király ugyanis a székesegyház épitése költségeinek fedezésére elengedte a városnak azt az ujévi ajándékot, melyet köteles volt adni. Elengedte 1468-tól fogva öt évre, 1471-ben pedig további tiz évre, ezenkívül az épitkezésre még tetemes mennyiségü sót is adott.

Dóm befejezése.

A város ezalatt erődvonalának kibővitéséről is gondoskodott; 1484-ben egy második falövet épittetett, melynek költségeire, valamint egyéb szolgálatok jutalmazására a király két évre elengedte az évenkint 1500 arany forintra rúgó királyi adót, ezenkívül a város megnyerte azt a jogot is, hogy a Hernád hidján vámot szedhessen.

Második körfal.

A városi birtokok ujabbakkal gyarapodtak Mátyás király uralma alatt; nevezetesen 1459-ben Arany-Ida, 1466-ban Garadna, 1479-ben Szebenye, 1480-ban Kalsa községet szerzék meg.

MÁTYÁSKORABELI SZENTSÉGHÁZ.

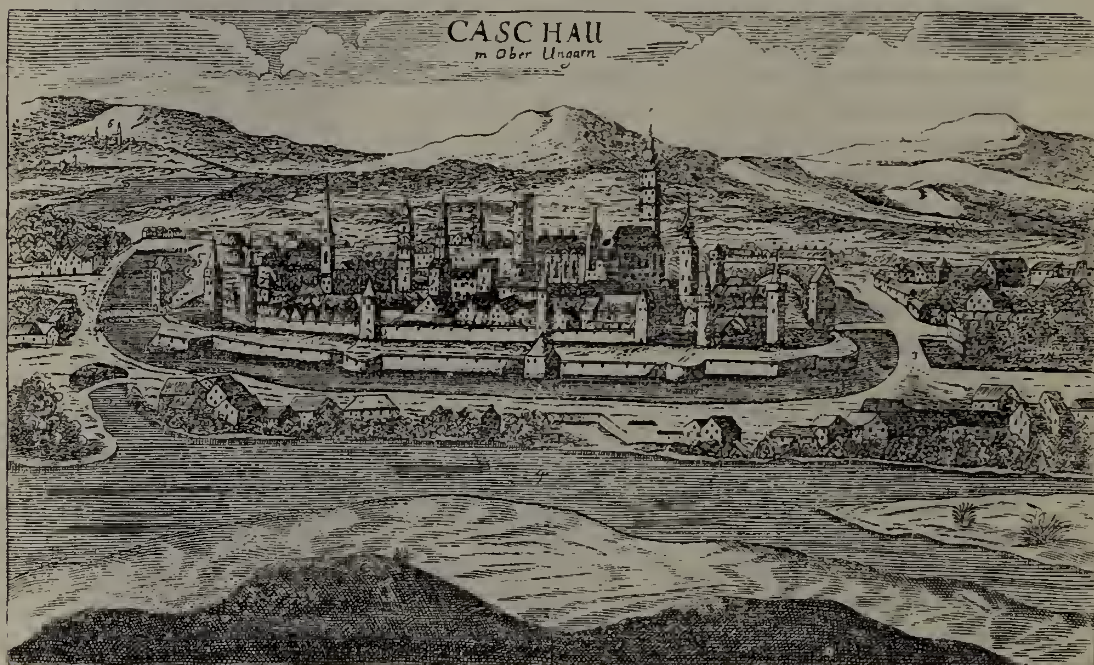
Birtokok szaporitasa.

E szerint összesen következő birtokokat bírja Mátyás király kormányának utolsó éveiben a város: Garadna, Szurdok, Szebenye, Vécse, Miszlóka, Szentvérképe (a mai Kassa-Béla), Alsó- és Felső-Tőkés, Baska, Arany-Ida, Kis-Szina és Lengyelfalva Abaujban, Tehány, Szent-István, Szokoló, Kis-Falu, Tapolcsán, Nagy-Ladna, Kis-Ladna, Ruzsin, Berki, Radács, Peklén, Vörösvágás Sárosban és Kalsa Zemplénben.

A Mátyás király halála után megindult királyválasztási párttusa alatt Kassa II. Ulászlónak hódolt meg. Ulászló öcsese, a szintén trónkövetelő János Albert haddal támadt Magyarországra, s 1491-ben Kassa alá jövén, ostromolni kezdte a várost. Ágyui megrongálták a Sz. Erzsébet templomot. A templom lövetését a dómon maiglan létező felirat mondja el. Az ostrom azonban sikertelen maradt. A rákövetkező évben ismét ostrom alá fogta János Albert herczeg Kassát. De miután Zápolya István nádor a Tárczánál megverte a lengyel sereget, János Albert kénytelen volt békét kötni, a mi véget vetett az ellenségeskedésnek.

János Albert ostromolja Kassát.

Ulászló király, hogy megjutalmazza Kassa polgárainak hűségét s továbbra is biztosítsa azt, 1491-ben tiz évre fölmentette nemcsak a várost, hanem összes birtokait a köteles királyi adók alól. De nyert a város más kedvezményt is három esztendő mulva.

KASSA A XVI. SZÁZADBAN.

Kassa szívós kitartással és örökös panaszszal, midőn a borkereskedés, kivált Lengyelországgal, mind nagyobb arányokat öltött, akképen növelte árumegállító jogát, hogy az országgyülés a város sokszoros kérelmére 1494-ben a borral való kereskedelmet is az árumegállító jogok közé sorolta.

Kassa szabadalmainak megsértése.

II. Ulászló gyenge kormánya azonban a kiváltságok és jogok érvényesítésére, sőt csak megvédelmezésére is tehetetlennek bizonyult. A város szabadságát a Zápolyák, de még Lőcse városa is egyre igyekeztek nyirbálni. A főúr alkalmat adott birtokain az idegen kereskedőknek, hogy mintegy honosítván magukat, ott áruházat állítsanak; majd uj utakat vágatott s igy a lengyel kereskedő a vámszedő helyeket elkerülvén, érzékenyen csorbitotta Kassa harminczad-jövödelmét, melyet a város bérelt. Ha panaszt tett, a főúrral szemben alig-alig kapott igazságot.

Lőcse is megkisérlette Kassával szemben, hogy még Róbert Károlytól nyert elavult árumegállító jogát érvényesítse; ezt azonban Ulászló 1496-ban érvénytelennek mondta ki.

1504-ben maga Kassa ad okot reá, hogy az országgyülésen törvényt hozzanak túlkapása ellen. Kassa és Sopron ellen szól a XIX. t.-cz., mely szerint nincs joguk a nemességet arra kényszeríteni, hogy boraikkal kereskedvén, kénytelenek legyenek e városokban megállani s azokat ott vásárra vinni. Törvény ellen

II. Lajos király szintén szaporította valamivel a város szabadalmait, nevezetesen még egy országos vásárt engedett neki Boldogasszony fogantatása napjára.

Kassa szabad királyi város megerősítése, belső életének szervezete, közigazgatási, jogi, kereskedelmi és ipari élete a középkor utolsó éveiben teljesen kialakult volt. Kassa városa történeti szempontból tekintve, eljutott fejlődésének tetőpontjára, mert a mohácsi vészt követő szomorú korszak alatt csak hanyatlás várt rá.

Helyén való tehát, hogy fejlődésének eme tetőpontján megismerkedjünk akkori közigazgatási berendezésével és a város helyrajzi jellegzetességeivel.

ZÁPOLYA JÁNOS.

A szabad királyi város első tisztviselője a *biró* (iudex) volt, a ki a tizenkét *tanácstaggal* (iurati cives, consules) itélt a lakosság összes ügyeiben; a felebbezett ügyeket a tárnokmester itélete alá bocsátották. A községi ügyek irányzására befolyt a 100 tagból (senatores) álló *község* (communitas), melynek vezére a *tribunus plebis* (fürmender) volt. *Fekete községnek* nevezték a tanácson és közgyülésen kívül álló polgárok összességét. Közigazg. XVI. száz.

A birót, tanácsot és közgyülést évenkint ujonnan választották háromkirályok napján.

A külvárosoknak szintén voltak külön választott biráik.

A községi, rendőri és gazdasági ügyek vitelére választottak úgynevezett *grófokat*, a kik a külső birtokokon való gazdálkodást vezették, továbbá *adószedőket*, fizető-, bor-, malom-, sör-, gabona-*tiszteket*, testamentumhallgatókat, más tiszteket, a kik a kórházra, városi mérőre, az árucsarnokra, a mértékekre ügyeltek.

A czéhek is beleilleszkedtek a városi közigazgatásba. A czéhmestereket is vizkeresztkor választották s ők is esküt tettek. Az eskü (1517) ily formán szólott: „Hogy a ti mivetekhez szerivel hozzá láttok, hogy mindennek az ő igaza meglegyen, az itten valónak, mint az idegennek és hogy ezt nem hagyjátok sem gyűlölségért, sem barátságért. Isten titeket úgy segéljen!"

A külvárosi birák részére: „Hogy ti biró uramnak és az egész nak engedelmesek lesztek. És a mit reátok biztak, híven és szerivc láttok. Isten titeket úgy segéljen!"

Bástyák. A szabad királyi várost, mint említettük, már a XIV. századba vették körül. A falakat, valamint a kapukat is bástyákkal megerősí ezeket azon czéh nevén nevezték, melyekre őrzésüket bízták. Az als tól nyugatra a szíjjártók, paizsgyártók, bodnárok, ötvösök, mészáros tyája s a csonka torony állottak, keletre a takácsok, kovácsok, kocsi szücsök, timárok, borbélyok, szabók, fazekasok, vargák, a rézműves szárok, asztalosok bástyája (1557); az alsó kapunak előerődje (pr culum) volt. Azonkivül a várost vízárok is környezte, mely a mal ból szakadt ki. (1377.)

Utczák. A belvárost és irányban ketté Fő-utcza (ring, t civitatis), melyne keny — rendesen ablakos — homlok zai a hátsó mell kig terjeszkedtek földszinten volta tok vagy a műl emeleten a lak hátul a kocsiszí kamrák.

BOCSKAY ISTVÁN.

A ringgel s e mind a falakkal zamosan futó utcz tik ennek hajlásá Mészáros-utcza carnificum 1394), kas-utcza (1547), cza (1401), ma 1 utcza. A fő- és utczákat szűk (Twergasse) kötil mint a Lakatos (1555), a Tömlöc (1547).

A városháza a ring nyugati oldalán állott s közelében a városi székek (1477). A plébánia mai helyén volt s benne lehetett az is közös árucsarnok a színház helyén, a fürdő a Forgách-utczában. A a Forgách-utczával képezett szögletén 1504-ben a „dy kalde herbri szálló áll; a lőcsei ház, mely a XIV. századból eredt, 1569 óta tulajdona.

A külvárosi utczák közül a Tégla-utcza (1480) s a Béka-utcza északnyugatra esett; ez utóbbiban lehetett a békás-fürdő (1385); e ban eshetett a Biró-utcza (1480 s Fokhagyma-utcza (1487); nyu Forgách-utczai kapuval szemben feküdt a Szt.-Lénárd-utcza, ben Lénárd egyháza és kórháza (1473); északra az Új-utcza és a Cs utcza, ettől keletre a Szt. László-utcza, hasonnevű kápolnájával (1

várostól délre eshetett a Ludmány-utcza (1398.) s az Ispotály-utcza (1518), melyben (1366) a Szt. Lélekről nevezett kórház és templom állott. Ismeretlen fekvésü a Bodnár-utcza (1487) s a Kis-utcza (1518).

*

Megvívták a szerencsétlen mohácsi csatát, két pártra szakadt az ország. Az egyik rész I. Ferdinánd osztrák herczeget választotta s koronázta királylyá, a másik *Zápolya Jánost.* Kassa *Ferdinánd* pártjára állott. Ebben a döntésben nem annyira bizonyos nemzetiségi érzés vagy opportunitási szempont szerepelt, mint a város alapos félelme Zápolya kormányától, a ki ellen már erős harczot kellett vívnia kereskedelme szabadságának védelméért. A vajda elleni gyülöletet külsőképen is nyilvánitották; 1527 október 15-én a nép a Zápolyák czímerét szalmakötéllel egy kutyára kötötte, a kötelet meggyujtotta s a vonítva nyargalászó kutya után azt kiáltozta: „Ime, az eb-király!“

Kassa Fe… pártjár…

Zápo… megcsúf…

János király nagy haragra lobbant megcsúfoltatása miatt. Boszút akart állani Kassán s e végből 1528 tavaszán sereggel indult ellene. A szorongatott Kassa megvédelmezése végett *Kacziáner*, I. Ferdinánd tábornoka, eléje vonult Zápolyának. A hadak márczius 20-án Szina mellett találkoztak. A szerencse Kacziáner fegyvereinek kedvezett, Zápolya nagyobbára lengyelekből álló seregének tekintélyes része a mocsarakba fult, ő maga futva menekült. Kassa örömmel nyitotta meg kapuit a győztes sereg előtt s Kacziáner bevonult a városba.

Kacziáne… veri Záp…

BÁSTA GYÖRGY.

I. Ferdinánd nem is késett a várost megdicsérni és hűségét magasztalni. Megerősitvén a lakosok minden szabadalmát, azt irja, hogy a kassaiak „minden városnál serényebben támogatták őt, mind az ő ellenségeinek elűzésében, mind az ország belső mozgalmainak elfojtásában“.

A város azonban nyolcz év mulva, 1536. deczember 4-én árulás következtében mégis János király birtokába került. A mondott napon *Serédy Gáspár* felsőmagyarországi főkapitány, Kassa parancsnoka távol lévén a várostól, helytartója: *Lónyay Gergely*, két alvezérével Gechey Mártonnal és Esztény Györgygyel együtt titkon értesitette Zápolyának kisebb seregét, mely mindössze 1500 főből állott, tehát esetleges támadásnál komolyan szóba sem jöhetett volna. Lónyay Gergely kinyittatta az alsó (déli) kaput s a csapat loppal bevonult a főtérre s birtokába vette a várost. A meglepett polgárság hirtelen fölfegyverkezett, hogy visszaverje a hadi csinynyel győző

Kassa Z… kezébe j…

csapatot, de ez már minden fontosabb helyet megszállott úgy, l harcz hiába való vérontás lett volna. *Melczer* András biró szavára l ezt a polgárok és belenyugodtak a változhatatlanba.

Zápolya boszuja.

Zápolya János kemény boszút állott czímerének meghurczolá- személye meggyalázásáért. Eltörölte a város minden szabadalmát s *Lénárd* tállyai kapitányt tette a város parancsnokává. A városi tan: jait és ötvenöt előkelő polgárt elhurczoltatott s különböző alföldi vá internáltatta őket. Javaikat elkobozta és híveinek adta oda. Az ell

BETHLEN GÁBOR.

polgárok azonban nemsokára megnyerték személyes szabadságukat : térhettek Kassára.

Kassa magyarosodása.

Jóllehet Zápolya János uralma érzékeny sebet vert a város nemzeti szempontból üdvösnek mondható azért, mert rendkivül r alatt erősen megmagyarosította a várost. Az eddig túlnyomóan ném ban németül vezették a jegyzőkönyvet; ezentúl ennek meg kellett Az akkori szokáshoz híven ugyan latinul irták a jegyzőkönyvek közélet magyarrá változott. Magyar nevet kaptak az utczák, dülők,

János uralma alatt a hitujítás is szabadabban terjedhetett. Kassa különben már a hitujítás első éveiben befogadta a protestáns tanokat. 1522-ben a lőcsei *Henkel* Jánost választották meg lelkészül, a kit Mária királyné a mohácsi vészt megelőző időben udvari papjául hívott meg. Henkel a királyi udvarban ismerkedett meg Luther tanaival s mikor 1526-ban visszatért Kassára, itt a város előkelőit, azután a nagyközönség egy részét is beavatta azokba. Az uj hit gyorsan terjedt el a városban úgy, hogy mikor 1531-ben az egri püspök *Dévai Biró Mátyást*, a magyar hívek predikátorát elfogatta, e miatt zendülés tört ki a városban. A magyarság közt ugyanakkor Kalvin tanai vertek hamar gyökeret. Hitu.

Hanem a kereskedésre kimondhatatlan csapás volt az, hogy Kassa minden útvonalát Ferdinánd hadai tartották megszállva s így a Lengyelországgal, sőt a többi felvidéki várossal is majdnem egészen megszakadt a közlekedés. Kassán nem segíthetett tehát az a viszony sem, mely a János király uralma alatt álló magyarokat szorosabban összecsatolta Lengyelországgal az által, hogy János a lengyel Izabellát vette nőül. Csak Jánosnak 1540-ben bekövetkezett halála után újult meg ismét a felvidéki városokkal való összeköttetés, a minek egyik jelensége volt az öt város szövetsége, az öt város hitvallása, a *confessio pentapolitana*, melyet az öt felvidéki sz. kir. város: Kassa, Eperjes, Bártfa, Kis-Szeben és Lőcse közösen nyujtottak be I. Ferdinándnak. Kassa Z János I utá

BETHLEN GÁBOR ÉS BRANDENBURGI KATALIN ALÁIRÁSA.

Izabella királyné 1552-ben Kassát átadta *Serédy* Gáspárnak, Ferdinánd főkapitányának. A német polgárok, a kiket Zápolya János minden joguktól megfosztott, most visszanyerték régi befolyásukat javaikkal együtt. Ezentúl megint ők vezették a város ügyeit s visszaszorították a magyarok befolyását, ámbár teljesen nem voltak többé képesek a magyar áramlatot útjából kiterelni. A versengés az érdekharcz miatt természetesen nem maradhatott el. Surlódások elkerülése céljából a király még 1552-ben rendeletet adott ki, hogy a magyar polgárságot ugyanazok a jogok illessék meg, mint a németeket. Ugyanebben az esztendőben lett Kassa a felsőmagyarországi főkapitányok hivatalos székhelye. A főkapitány székháza a mostani premontrei kolostor helyén állott. Kassa á I. Ferdin

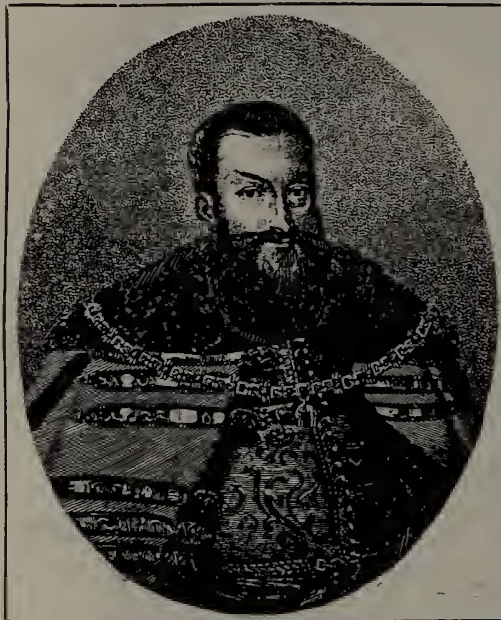
7*

Ferdinánd király abbeli rendelete, hogy a magyarok és németek joguak legyenek, nem vezetett az óhajtott eredményre, mert a németgárság túlnyomó számban lutheránus volt és a Szt. Erzsébet eg is lefoglalta, a magyarokat pedig kálvinista vallásuk miatt zaklatni Hozzá járult a meg-megújuló katholikus reakczió is, hogy a vallási lem évtizedeken át foglalkoztassa a város polgárságát, haladásának ki hatatlan kárára.

Dóm lefoglalása.

1553-ban Lippay János főbirósága alatt a polgárok fegyveres a domonkosok zárdájába törtek s Kolosvári János perjelt és szerzetes halállal fenyegették, majd a városból szitkok közt, miközben sárral vekkel dobálták őket, kiűzték, a kolostor templomát összes egyhá eseitől és ékességétől megfosztották, az oltárokat és képeket össz Az elűzött szerzetesek azonban csakhamar visszatértek s az 1556 nagy tüzvészig háborítatlanul maradtak.

Népzendülés a domonkosok ellen.

ESTERHÁZY MIKLÓS NÁDOR.

1556-ban a városnak szerencsétlenséget kellett vednie. Aprilis 13-án este 9 *Seyczlich* Mátyás városi jegy kigyulladt s a tűzvész a nagy részét elhamvasztot égett a Szt. Erzsébet tem Szt. Mihály kápolna, a do sok és ferenczesek egyh iskola, a városháza, a bást része, a Forgách- és a M utcza; alig maradt épen 1

Nagy tüzvész.

Ferdinánd e csapás c czéljából nyolcz évre elen királyi adó megfizetését.

A leégett bástyák az 1 években épültek ujra. Köl höz Lőcse, Bártfa, Eperjes Szeben városok és Sáros v rendei is hozzájárultak. A ujjáépítése annál inkább volt, mert a török seregek előhadát képező tatárok egész Kassáig por de a városba nem hatolhattak be.

Bástyák ujjáépitése.

Még úgyszólván füstölögtek a leégett templomok romjai, m üszkök felett kicsapott a vallási háború lángja.

A katholiczizmus még egy utolsó kisérletet tett, hogy a város ujitásból kiragadja. Az 1560-ik évben *Huszár* Gál lesz a városi hívek predikátora s a legnagyobb mértékben megnyeri a nép, sőt a katonaság vozalmát is. Eger akkori püspöke, a nagyhirü *Veranchic* azonban Huszárt október havában *Zay* Ferencz főkapitány őri helyezte. *Frölich* Tamás, a plébános, Zay elől a Szepességbe menel

Huszár Gál üldöztetése és szabadulása.

A város minden módot megragadott Huszár kiszabadítása midőn karácsony másodnapján a predikátort titkon Egerbe akartá a lakosság, mely megtudta ezt, fellázadt, s a nagy zavarban H bedöntött kemenczén át kimenekült a házból, a hol fogva tartottá

A kormány belátván tehetetlenségét, a Luther tanát követ

nem háborgatta tovább s mindinkább a kálvinisták és unitáriusok ellen fordult, a miben a város lutheránus tanácsa is kezére járt. Városi a kál ell

1567-ben két magyar polgár összetörte a Szt Mihály-kápolna oltárát és e miatt szökni volt kénytelen. 1568-ban a szentháromságtagadó *Egri Lukácscsal* keltek itt vitára a tiszáninneni protestáns egyház papjai és a tanács a következő évben Egri követőjét, *Barbély Urbánt* száműzte a városból, valamint *Csanádi* Imre unitárius papot is. Ugyane sors ért egy *Bainhacker* nevü öreg embert, ki az anabaptisták elveit hirdette. Ilyen eljárás mellett sikerült megtartani a város lakosságának túlnyomó részét Luther hitvallásában. Ferdinánd utódja, Miksa király is elnéző volt a lutheránusok iránt.

Ez időből ered az első népszámlálás is, a mennyiben a város lakosságát, nemkülönben fegyvereit, a mi a hadviselésre nézve fontos volt, és a meglevő élelmi készleteket összeirták. A lakosság száma 1500-ra rugott, a külvárosok egy-két száz főre menő lakosságán kivül. A lakosság számát a hivatalok és hatóságok központosítása is emelte; 1568-ban a szepesi kamarát is ide helyezték át Lőcséről. A katonai parancsnokságok összpontosítása azonban több kárt és kellemetlenséget, mint hasznot hozott a városnak. Mindamellett békén szenvedték a nagyobbrészt zsoldosokból álló katonaság garázdálkodásait, a míg I. Rudolf türelmetlen kormánya az összes protestáns felekezeteket üldözni nem kezdte. Ez az erdélyi fejedelmek karjai közé hajtotta a várost. Első n la

I. RÁKÓCZY GYÖRGY FEJEDELEM.

1604 január 7-én történt, hogy Barbiano visszafoglalta a Szt. Erzsébet egyházat, és átadta az egri káptalannak, illetőleg annak képviselőjének. A város erre elhatározta, hogy elpártol a magyar királytól s megnyitja kapuit Bocskay István erdélyi fejedelemnek, a ki a magyar elégületlen protestánsok védelmére Magyarországba jött seregével. Bocskay maga jött Kassára s 1604 deczember 11-én a polgárság örömriadala mellett vonult be a városba. *Básta* György császári tábornok, Kassa parancsnoka, nem tarthatván magát a két tűz között, visszavonult Eperjesre. Bocskay kassai diadala nagy hatással volt az egész felvidékre. 1605-ben Thurzó Szaniszló és Kristóf is Kassára jöttek s meghódoltak Bocskaynak. Dóm fogl Bocska

Bocskay István a következő évben is Kassán maradt s itt kétszer tartott országgyülést; nevezetesen 1606 április 16-án és deczember 13-án. A szultán Bocskaynak vörös habos selyemzászlót, gyöngygyel kirakott és megaranyozott királyi pálczát, damaszkpengéjű kardot s gyöngygyel kivarrott övet küldött Kassára. Követe, Husszain bég maga kötötte a kardot a fejedelem derekára.

De Bocskay nem uralkodhatott sokáig békességben. 1696 decz 22-én, alig egy héttel az országgyülés után, állítólag Kátay Mihály
Bocskay halála. bizalmasa által megmérgeztetvén, meghalt. A közvélemény legalább l tartotta gyilkosának, bármiként védekezett is ez a vád ellen. Kátay január 13-án Kassa főterén kinzásokkal kivégezték.

Ortelius szerint jóval a deczemberi gyülés előtt mérgezte voln Kátay Bocskayt, még pedig lassu méreggel. Ez az elbeszélés, melyet ler is átvett (VII. 617.) következőkben adja elő az esetet:

Midőn a bécsi békealku pontjai még kétes eredményűek valának, Kátay Bocskay kanczellárja, október 15-én fejedelmét vacsorára hívta magához s őt ezen geskedés közben lassú méreggel megéteté, mire Bocskay rosszul lőn s a bevett ételnek egy részét kihányván, súlyos betegségbe esett. Bocskay Kátayt ezen tetteér járt a saját házában levő magános kamrába záratta s vasba verette. Hogy Boc méreggel okozott betegségén elég korán segithessenek, a híres lengyelországi Eleáz orvost hívták el, ki azonban a gyógyítás reményéről házi orvosaival együtt lemond

Bocskay, betegségének súlyos állapota ellenére, összehíván a pártján levő f kik tanácskozás végett deczember 13-án Kassára gyűltek össze, ezek elé terjeszté béke iránt való nézetét, addig is, míg ezeket a legközelebbi országgyülésnek fölterj Ez volt Bocskaynak az államügyekben való utolsó intézkedése, mire látván közeled lát, deczember 17-én három tanú, u. m. Alvinczy Péter udvari lelkésze, Örvendi D kincstárnoka s Pécsy Simon titkára előtt végrendeletét megtevé. Bocskay Istv sokáig élt végrendelete megtétele után, mert még ez év deczember 22-én reggeli kor elhunyt.

Bocskay halála után Kátay fenyegetőzve kivánta szabadon bocsátását s le barátaihoz Prágába, hogy eszközölnének ki egy olyan rendeletet, mely a fogság kibocsátását megparancsolja. E levél azonban Nyáry Pál főudvarmesternek kezébe minek következtében január 13-án (1607) reggeli öt órakor Kátay Mihályt hat haj tömlöczből kihozatván, a főtéren felállított pelengér előtt földre fektették s darabok czolták. Testének darabjait széthányták s nevét a pellengérre szegezték. Nyolcz jövének cselédjei s urok testének maradványait lepedőbe szedvén, jajgató özvegyén karítás végett átadák. Tüdejének s májának elhullott darabjaival még délután a gye pajkosságból egymást hajigálták.

Még Bocskay uralkodása alatt, 1606-ban a már említett *Alvinczy* lett a kassai magyar egyház papja, a ki bár a kalvinizmushoz hajl fölismervén a helyzetet, nem engedte kiélesedni az ellentéteket a k testáns egyház között.

Kassa Rudolfnak hódol

Bocskay halála után, 1607-ben Kassa meghódolt Rudolf kirá Ekkor lép föl erősen a kath. visszahatás, mely először csak a kathol egyenjoguságát sürgette Kassán.

A katholikus klérus ugyanis az 1613-ki pozsonyi országgyülés vetelte, hogy Kassán, a hol szerinte Luther és Kálvin követői vallásuk badon gyakorolhatják, adassék meg e jog a katholikus hitet köve is; a mivel szemben a városi tanács váltig azt hajtogatta, hogy Kassa lakossága az „egy igaz biblica religión van“, tehát nem adható meg u
Kassa Bethlen Gábor birtokában. a jog a katholikusoknak is. Szorongattatván e miatt a város, Kass *len Gábor* pártjára állt, a kinek vezére, Rákóczy György, 1619 szep a várost birtokába vette. Az ellenálló Dóczy Andrást, II. Ferdinánd elfogták és Fogarasra vitték. Ugyanezen a napon *Hoffmann Pál*, k
Katholikus papok megölése. tanácsos, *Körösy Márk* esztergomi kanonok, *Pongrácz István* és *G Menyhért* jezsuiták áldozatul estek a felizgatott nép dühének.

Bethlen Gábor 1619 szeptember 11-én érkezett a város alá pompával megtartván bevonulását, a város kapitányává *Rákóczy G* nevezte ki.

Országgyülés Kassán.

Szeptember 21-én országgyülést tartott Bethlen Gábor Kassán tárgyalás alá vevén a protestánsok jogainak sérelmeit, minthogy azok

lására nem nyujtottak reményt, elhatározta a háborút. Bethlen, a kit a rendek királynak kiáltottak ki, 1621-ben rövid időre Kassára vitette a pozsonyi várból elhozott Szent István koronáját.

Szt. Istv ronája K

Bethlen Gábor Kassán tartotta esküvőjét brandenburgi Katalinnal, János Zsigmond brandenburgi választófejedelem nővérével. A menyegző 1626. márczius 2-án ment végbe.

Bethlen esküv

A fejedelem márczius 1-én fogadá aráját a városon kívül, 2000 főnyi kisérettel. Egy pompás sátorban történt első találkozásuk, mely után fényes bevonulást tartottak a városba; másnap volt az esküvő, a külföldi fejedelmi vendégek jelenlétében, a kik az esküvő után gazdag ebédre, este pedig fényes tánczvigalomra gyültek össze, köztük a német-római császár és magyar király követe is, Sennyey István kanczellár és váczi püspök. A külföldi fejedelmek követein kívül jelen volt a magyar főnemesség legnagyobb része.

A külföldi követek közől többen ajándékokat hoztak uralkodójuk megbizásából. A szultán követe két hátas lovat és tizenhárom öszvért pompásan fölkantározva és drága török árúczikkeket; II. Ferdinánd császár és király 10.000 tallér értékű, gyémánttal kirakott aranyláncczot, az ifjabbik király — II. Ferdinánd fia — a már megkoronázott III. Ferdinánd 6000 tallér értékű klenódiumot; Miksa bajor választó egy arany mosdómedenczét és egy szökőkutat; a kölni választó pedig egy ezüst sast küldött. A spanyol király 10.000 arany értékü ajándékkal kedveskedett. A menyegzői ünnepségek folyton folytak egy álló hétig. Tüzi játék, tánczmulatság, lóverseny és más szórakozás mulattatta a vendégeket; étel és ital bőségesen került az asztalra, de a magyaros konyha termékei nem igen izlettek a németeknek, kik a legszivesebb, pazar vendégszeretet daczára sem érezték magukat egészen otthonosan, mert minden külső pompa mellett sem volt kényelmükről gondoskodva. A braunschweigi herczegnő s a kiséret összes tagjai kénytelenek voltak szalmán hálni; a terem, melyben tánczoltak, olajlámpákkal volt világítva, melyek kiállhatatlan bűzt terjesztettek.

Ez alkalommal az élelmi czikkek ára magasra szökött. A visszaélések meggátlása végett a városi tanács a fejedelem beleegyezésével következőleg szabta meg a piaczi árakat, mint az 1626-iki tanácsi jegyzőkönyv följegyezte: Egy tyúknak érnie kell 3, egy kövér libának 6, egy malacznak 8, egy font szalonnának 4, egy font húsnak 2, borjuhusnak 3, ürühúsnak 1½, sajtnak 3, vajnak 7, gyertyának 5, hat tojásnak 1½, kenyérnek három személyre 1, egy font halnak 5, egy szekér szénának 60, egy szekér szalmának 25, egy szekér fának 28, a legjobb bor itczéjének 8, egy mérő buzának 24, zabnak 15, árpának 16, rozsnak 12 dénárt. (Egy magyar forintra 100 dénárt számítottak.) A mint látjuk, a húsnemű aránytalanul olcsó volt a drágaság közepette.

Bethlen Gábor 1629-ben bekövetkezett halála után Kassa ismét meghódolt a Habsburg-királyoknak. 1629 deczember 18 án a tanács *Alaghy* Menyhért országbiró kezébe letette a hűségesküt.

Kassa meghódol rályn

1631. januárban Eszterházy nádor meghivására a felsőmagyarországi rendek gyülést tartottak Kassán, hogy az erdélyi fejedelemmé választott Rákóczy György ügyében tanácskozzanak. A nádor ugyanis a leghatározottabban ellenezte Rákóczy György fejedelemségét s haddal akarta őt megtámadni, mi végből pénzt és katonát kért Bécsből*, de a kormány több tagja s kivált Pázmány békés uton kivánta elintézni a dolgot. A rendek szintén ugy határoztak, hogy mind Rákóczyval mind a hajdukkal békés úton kisértsék meg a kiegyenlítést. Rákóczy követei Kassán tárgyaltak a nádorral, de ez mindenképen huzta-vonta a tárgyalást, hogy megegyezésre ne juthassanak. Csak akkor lett engedékenyebb, midőn Rákóczy György Pázmány közbenjárására engedélyt kapott, hogy követeit egyenesen Bécsbe küldje a tárgyalások folytatására. Eszterházy nem akarta kibocsátani kezéből az alkudozás vezetését, miért is most már vonakodás nélkül inditotta utnak megbizottját Nagy-Váradra, Rákóczyhoz. A béke létrejött s a szer-

I. Rák György é terházy

* Szilágyi Sándor I.: Rákóczy György II. 184—186., 197., 201.

ződést, előleges megállapodás szerint, Kassán, 1631. aprilis 3-án ir
A békeszerződés a régi állapotokat állitotta helyre.

A következő évtizedben megint vallási torzsalkodások foglalt
polgárság életét.

Vallási viszályok. A Bethlen uralma alatt megnövekedett kalvinista magyarsá
hevesebben követelte, hogy engedje meg a tanács vallásuk szabad
latát. E kérdés tartotta most uralma alatt az egész város közvélem
mint ezt az 1637 április 21 én kimondott tanácsi határozat is tanusítj
a vallási vitatkozásokat szigorúan megtiltja, intézkedvén:

KISDY BENEDEK.

„Az disputatorokrul
religió dolgát város
annyira forgatják, ho.
két vagy három emb
hol összegyűl, varga,
dia és akármi emb
kikre úgy, mint reán
religió dolga nem
mindjárást csak az
dolgát forgatják, egyn
romolják anynyira, ho
csak magok veszne
korta össze, de város
is nem kevés kárt
vele, az kit kevés em
meggondolni.“

Bizony a bölcs taná
e tilalmat elrendelte
sem tudta meggondol
végét s vakbuzgalmáb
tagját, a református hi
Várady Pétert, a ki p
mes ember volt, 1642-
börtönözte. A nemesi
ság megsértése miatt n
a vármegye, hanem a
sőt maga a király is l
az ügybe s a szor
város örömmel üdv

Kassa I. Rákóczy György birtokában. *I. Rákóczy Györgyöt,*
gével 1644-ben a vár
alatt megjelent. Némi alkudozás után megnyitották előtte a város k
Rákóczy husvét napján megtartatta az első református isteni tis

Kassa megyei székhely. Mialatt I. Rákóczy György Kassa birtokában volt, Abauj vá
Gönczről ide tette át a megye székhelyét.

I. Rákóczy György 1648-ban meghalván, a tanács, mely úgy
szemmel nézte, hogy a kalvinisták pártját fogja, nyomban elhatározt
Kassa III. Ferdinándnak hódol. meghódol a törvényes királynak, III. Ferdinándnak: „statim et
redeálunk az koronához.“

Azonban ha azt hitték a kassai tanácsbeliek, hogy most már
hatják az elfoglalt térről a katholikusokat és kálvinistákat, nagyon
tak. Nem állhattak ellen az idő haladásának; most már az orszá

vette kezébe a hitfelekezetek ügyét s a vesztfáliai béke határozatainak befolyása alatt törvénybe iktatták a kassai tanács minden erőlködése ellenére, hogy: „Kassa város a katholikusoknak és a helvét hitvallásu evangelikusoknak templomokra, iskolákra és paplakokra elegendő alkalmas helyiséget jelöljön ki.“ A telkek kijelölése Pálffy Pál nádor közbenjöttével meg is történt s a reformátusok fölépitették a Mészáros- és az Apácza-utcza sarkán első templomukat, mely ma az Orsolya-apáczáké. Felekez egyenjogu

1650-ben az egri káptalan is beköltözött Kassára Jászóról, a hová a török elől menekült, miután ez Eger várát megvette. Közös egyházul a visszatért ferenczesekkel együtt a ferenczrendiek templomát kapta. Az egri káptalan után a jezsuiták telepedtek meg a városban. III. Ferdinánd 1654-ben a felsőmagyarországi főkapitányok székházát ajándékozta nekik, a hol berendezték a maguk házát s egyuttal kollegiumukat. Ez iskolára *Kisdy Benedek*, egri püspök, 1657. február 26-án Jászón kelt alapitó levelében 40,000 tallér alapitványt tett azzal a kikötéssel, hogy a főiskola bölcseleti, jogi és hittudományi karral láttassék el s az oktatást a jezsuiták vezessék. Kisdy alapitványát I. Lipót király 1660-ban erősitette meg s a főiskolát *egyetemi* rangra emelte. Egri káp Kass Jezsuit Kisdy Be Egyet

KASSA. — AZ ORSOLYA-APÁCZÁK TEMPLOMA.

Az oktatás-ügy érdekében Kisdyn kivül ugyanebben az időben a kegyes Balassa Zsuzsánna tett nagyobb alapitványt. Kisdy Benedek 1659-ben papnevelő intézetet állitott föl Kassán, Balassa Zsuzsánna pedig ide helyezte át a nemes ifjak számára általa alapitott konviktust, mely ma is megvan.

Ezek az intézkedések voltak legerősebb támaszai az ellenreformácziónak, mely feltartóztathatatlanul, rohamosan működött Kassán, támogatva a királyi hatóság által. 1671-ben a katholikusok megint visszanyerik a dómot. A következő esztendőben *Szegedy Lénárd*, egri püspök, elfoglalja a reformátusok templomát. A reformátusok panaszba törnek ki s ez elég, hogy még keményebben járjon el velük szemben a bécsi kormány, mely az elrettentés eszközeivel kezdi nyomni Felső-Magyarországot, mióta az 1670-iki Zrinyi-Frangepán-féle összeesküvésnek, melynek szálai Kassára is elnyultak, nyomára jött. A kormány minden szabadságot elfojtani igyekezett. *Spankau* tábornok főparancsnokot szigoru utasítással látta el, a ki még a gyülekezéseket is megtiltotta, melyeket a város autonomiája mindenkor biztosított. Reakc Spank

A nagy szigoruság ellenhatást szült, a városiak már várták az alkalmat, hogy a kuruczok karjaiba vethessék magukat. Neszét vette ennek a kormány s még nagyobb szigorusággal felelt. Súlyos napok következtek Kassára. Spankau terrorizmusát még nagyobb mértékben gyakorolta *Strassoldo*, azután *Kobb Farkas Frigyes*, a ki 1677-ben vette át a város parancsnokságát, a polgárokat lefegyvereztette, hat előkelő polgárt válogatott kinzás után kivégeztetett. Kegyetlenségeitől megdöbbent maga a bécsi kormány is és két havi rémuralma után eltávolitotta a parancsnokságtól. Rémur

Szabadítóként üdvözölte az ekként megzaklatott és megkinzo
Thököly. gárság *Thököly Imrét*, a ki 1682-ben ostrom alá fogta Kassát. Au
15-én a polgárság feladta a várost. Most azonban a katholikusok
Jezsuiták kiüzése. boszút Thököly. A jezsuitákat és szerzeteseket kiüzte a városból s
Erzsébet egyházat megint a protestánsoknak adta.

A folytonos vallási háborúskodás, a közszabadságok elnyomás
minden mozgást meggátolt, minden biztonságot veszélyeztetett, nag
moruságba döntötte a várost. Egy 1684-iki tanácsi végzés következ
Zilált viszonyok. jellemzi az akkori helyzetet:

„Minthogy ezen mi városunk a sok nyomorúság és kárvallás miatt (melyet
számlálni lehetetlenségnek tartunk), annyira jutott, hogy még csak az gyalogoknak
aprólékos szolgarendeknek sem fizethetünk az proventusoknak diminutiója miatt
egyházi rendeknek s más tiszteknek honnan teljen ki fizetések? az sok gazdálko
jességgel már nem győzzük. Erre nézve kéntelenség alatt az város korcsmáját
csak a nemes város szükségére kellett forditanunk, úgy hogy a jövő husvétig se
concivisek közül, annyival inkább idegeneknek ne legyen szabad árulni semminemü
mindazonáltal, a mely becsületes concivis ember borát el akarja adni, az bortiszto
áron megvegyék és az árát is megadják minden fogyatkozás nélkül. Az bortisz
rendeltetett főinspektornak biró uram és fürmender uram mindenütt elégséges ko
erigáltassanak és egy hordó bortól csak denár 50 fizessenek az fáradtságáért; ig
szerint mindenekről adjanak számot és az magok hasznára semmit ne forditsana
tanács és nemes község hire nélkül. Az ki pedig ezek ellen impingál, javaitól és
egyszersmind sine respectu personarum priváltatik. Az proventust minden két hé
szolgáltassák fizető tiszt kezében. Továbbá az is szalváltatott pro bono publico ci
augmento proventuum, semminemű pálinka ne árultassék s be se bocsáttassék su
confiscationis. Mely liquor nélkül minthogy paticariusok nem lehetnek az orvos
misceálására nézve, azoknak megengedtetik ugyan, de közönségesen convincálván
tes fizetőtiszt uraimékkal nemes város közjavára nézve annuatim bizonyos censust
nek tőle."

Caprara Kassán. 1685-ben Thököly Imre török fogságba esvén, Caprara császár
nagy élt az alkalommal s Kassa ellen vonult. A kassai táborban hód
Petneházy meghódolása. a királynak Caprara előtt *Petneházy* hétezer emberével s miután eze
ték az esküt, rávették a kassaiakat is a meghódolásra A kassaiak
dók voltak erre s október 25 én feladták a várost Caprarának.

Kassa ismét a királyi kormány uralma alá kerülvén, 1687. janu
Dóm végleg a katholikusoké. a Szt. Erzsébet egyházat megint elvették a protestánsoktól, s ezútt
legesen visszaadták a katholikusoknak. Visszatértek a jezsuiták is k
mukba. Fenessy György egri püspök azonban nem elégedett meg ezz
1687. márcz. 17-én karhatalommal elvette a reformátusok templomát
lyet egy évtizeddel később az Orsolya-apáczáknak adtak oda. A ref
Református templom. sok csak 1696-ban épithették föl templomukat, az alsó külvárosbar
templom akkor csak fából volt.

A Caraffa-féle 1687-iki eperjesi vértörvényszéknek rövid de bo
életében Kassának is volt szerepe. Az eperjesi vértörvényszék, melynek
Caraffa. tanuja állitólag Caraffának egy elvetemedett kéjhölgye volt, a kit Tábo
néven ismertek, kivégeztette Feja Dávid egykori kassai birót és a
nül Eperjesen időző Lányi Samu kassai mészárost fiával együtt,
azzal gyanusitottak, hogy egy, Thököly s a munkácsi várban k
neje, Zrinyi Ilona érdekében szervezett összeesküvésben részt v
Lipót értesülvén a vérbiróság kegyetlen törvénytelenségeiről, azt
és vizsgáló bizottságot küldött ki a vértörvényszék dolgainak
lására.

A bizottság Kassára rendeltetett s innen intézte a vizsgálatot
Orsolya apáczák és domonkosok. 1697-ben az Orsolya-apáczákat telepitették Kassára, 1699-ben

visszatértek a domonkosok is kolostorukba s a város ezuttal visszabocsátotta minden vagyonukat, könyvtárukkal együtt.

I. Lipót kormánya alatt szakadatlanul folyt a visszakatholizálás; a birói székben és a városi tanácsban nem volt szabad protestánsnak helyet foglalnia. A protestáns lakosok e miatt elkeseredvén, szivesen üdvözölték II. Rá- II. Rákóczy
kóczy Ferenczet, a kinek hadai, Forgách Simon vezérlete alatt, 1703-ban rencz Kas-
ostrom alá vették Kassát A császáriak szivósan védelmezték e jelentős poziczióјukat és csak körülbelül egy évi ostrom után, 1704 október 20-án adták föl a várost Forgách Simonnak.

II. Rákóczy Ferencz azután megorvosolta a protestánsok sérelmét, érvényt szerzett a vallásszabadságnak és a hitfelekezetek jogegyenlőségének. Vallásszaba
1705. május 28 án a városi község ugyan a katholikus vallású *Győry Fe-* ság.
renczet választotta biróvá, de a tanácsba egyenlő számmal választotta be a különböző felekezetüeket; nevezetesen négy katholikust, négy ág. evangelikust és négy reformátust. Ugyancsak 1705-ben november 20-án a szécsényi országgyülés határozatából átadták az evangelikusoknak a tót templomnak nevezett Szt. Mihály kápolnát, a következő év január 9-én pedig visszaadták a reformátusoknak templomukat.

Rákóczi Ferencz 1707.

A várost azon idő alatt, hogy a kuruczok birták, franczia mérnökök tervei szerint ujolag megerősitették s igy könnyen kibirhatta az 1706-iki ostromlást. 1706. szeptember 29-én ugyanis a császáriak Rabutin vezérlete alatt ostrom alá fogták a várost s október 1-én lövetni kezdték. Kilencz napon át 400-nál több bombát vetettek bele; a Forgách-utcza romhalmazzá lőn. A tizedik napon azonban hirtelen elvonult a császári sereg.

Kassa ujab megerősitése

Rabutin ostroma.

1706 deczemberben a szövetséges rendek gyülést tartottak Kassán. Rendek gyül
Rákóczy Ferenczet, ki Kassán Eszterházy Antal házába szállt, nagy lelkesedéssel fogadták. A gyülésen, melyen Rákóczy maga elnökölt, a háboru folytatásának czéljából a városra is 8000 dikát vetettek ki. Minden ezer lakosra 240 ezüst forint, s egy-egy dikára ezenkivül 1 véka gabona, 1 véka zab s nyolcz font hús esett. A következő évben ismét 6000 dikát vetettek ki Kassára. II. Rákóczy Ferencz az 1707. év elejéig maradt Kassán. A város főkapitányául Radics Andrást nevezte ki.

Rákóczy öt főkapitányságra osztotta Magyarországot; egyik kapitányság székhelye tizenhárom felsőmagyarországi megye területére Kassa lett; a főkapitány Forgách, ennek halála után Berthóthy Ferencz.

1707-ben Rákóczy Ferencz parancsából Szentiványi László gróf kitiltotta a városból a jezsuitákat, a kik két hét alatt elhagyták a kollegiumot és a várost, bár néhányan világi papi ruhában, mint tanitók ott maradtak.

Pestis.

Az 1710-ben a felvidéken dühöngő pestis itt is szedte áldozat nius, julius és augusztus hónapokban naponkint husznál több em meg pestisben. Ez ölte meg Radics András parancsnokot is.

1711-ben ujra ostrom alá vették a császáriak Kassát. 1711. 27-én azután a város meghódolt a császári hadseregnek, miután II. Ferencz sorsa ekkor már eldőlt. Károlyi Sándor és Pálffy rál az öreg Eszterházyt, Kassa akkori parancsnokát, hogy az erőss szatmári béke ünnepélyes kihirdetése előtt három nappal történő is nagy előzékenységül tekintené a békülő kormány. (Ráth-Thaly: Ferencz Emlékiratai.) A kurucz szabadságharcz egy szomoru epizód a kassai lakosság falai közt: Pongrácz Jánost, Rákóczy ezredesét a császáriak, fölnégyelték s fejét a kereskedők tornyára tűzték.

Kassa meghódol a császárnak.

A császáriak urává levén a városnak, 1711 október 18-án ism ték a reformátusok templomát s odaadták az apáczáknak, a kik birták. November 11-én hasonló sorsban részesültek az evangelil kiktől szintén visszavették templomukat. A vallási harcz ezzel b tett, a protestánsok hátrányára. A következő évben a pozsonyi kam deletére az uj községi választásnál kénytelenek voltak a birói szél tanácsba csupa katholikusokat választani.

Ellenreformáczió.

A harczokkal telt viharos századot a béke korszaka váltja f fény a füstölgő romokon. Kassa kereskedelme és ipara már tönkre Még harmincznyolcz czéh űzi mesterségét; de ez csak árnyéka a r nak. Vége van a kereskedelem, a közélet szabadságának. Autonóm szólván a semmiségre zsugorodik össze. Rendeletekkel kormányozz sát épp úgy, mint az ország többi városát. A mellett, hogy szigor csokkal még a czéheket is kényszerítik, hogy külsőleg katholikuss nek, igy czéhmesterül csak katholikust választhassanak, az úrnapi neten minden egyes tagjuk megjelenni tartozzék, a mi sok protest rost kivándorlásra ösztönzött, erőszakos intézkedésekkel vissza is n tik a város polgárságát. Hogy a magyarok ellenállását megtörjék mukat ellensúlyozzák, az örökös tartományokból számos iparost é kedőt csábitottak be Kassára, a hol azoknak könnyü szerrel pol adatott a kormány.

Közszabadság hanyatlása.

Németesités.

Német iparosok bevándorlása.

A város házainak száma 1720-ban csak 272 volt; a kereske iparágak után a polgárság jövedelme 7272 forint. A bevetett terü pozsonyi mérő, a szőllő 149 kapa.

Tagadhatatlan, hogy a kormány a város fejlődése érdekében dozatokat. 1713-ban III. Károly a város kikövezését rendeli el s tal járul hozzá. A város alatt levő citadellát, melyet I. Lipót alatt emeltek, leromboltatja. Ez évben épül a főutczán, a mai alsó sétaté egy egész zászlóaljat befogadó kaszárnya; 1726-ban az úgyneveze kaszárnya; 1720-ban teszik le a pestis és egyéb csapások megsz emlékére állitott Mária-szobor alapkövét, melyet 1722-ben szentel 1732-ben pedig a gimnázium, illetőleg az akadémia épitésébe fogn ben a domonkosok kolostorát épitik fel ujra. 1779-ben a várme házat épittet, a városházát pedig *Langer* János kamarai épitész te rint átépitik.

Város fejlesztése.

Védművek lerombolása.

1783-ban II. József rendeletére, ki maga is meglátogatta a forgácsutczai kaput ujra megnyitják, mig 1802-ben a Malom-utcza ban törnek kaput s 1803-ban a város alsó kapujánál állott citadel maradványait is elhordják s a városba egyenes vonalu utat épite

II. József Kassán.

kor Napoleon Bécset elfoglalta, az uralkodó család több tagja Kassán I. Ferencz talált menedéket. Itt időzött huzamosabb ideig V. Ferdinánd király, akkor mekei Ka- még trónörökös, a míg csak a francziák ki nem vonultak a monarkhiából.

A mult században már tervezték, hogy Kassán görög-katholikus püspökséget állítanak fel; de ez nem létesült. E helyett 1804-ben az egri püspökségből kiszakított területből megalkotják a kassai latin szert. kath. püspökséget. Püspöksé- pitása

RÉZTÁBLA A MÁRIA-SZOBORRÓL.
(Dögvész.)

A vallások egyenjoguságának II. József császár óta nem levén többé akadálya, az összes felekezetek szabadabban mozoghatnak s a reformátusok 1811-ben a Fazekas-utczában, az ágostai evangelikusok pedig 1816-ban a Malom-utczában építik föl uj templomukat. Uj ev. re evangeli templo

Bár a polgárság elnémetesedett s az 1780-ban épült szinházi épületben évtizedekig német szinészek játszanak, a nemzet ébredése Kassára is gyorsan elhat. 1788-ban itt indul meg *Kazinczy* Ferencz, *Bacsányi* János és *Baróti Szabó Dávid* szerkesztése alatt a *Magyar Múzeum*, 1790-ben a Kazinczy szerkesztette *Orpheus*. A főrangu világnak is kedvelt városa lesz e század elején Kassa s egymásután építik fel palotáikat, melyek közöl legnevezetesebbek a gr. Dessewffy- és Forgách-féle házak s a tömege által ható gr. Andrássy-féle palota. Magyar ébredé- Kazincz társa

RÉZTÁBLA A MÁRIA-SZOBORRÓL.
(Ebhalál.)

A főrangu világ általában élénk részt vesz a magyar kultura előmozdításában. Dessewffy József gróf támogatása mellett indult meg 1825-ben, a titkára, *Dulházy Mihály* által szerkesztett „*Felsőmagyarországi Minerva*“ s a szinészetet szintén melegen karolják föl egyrészt a főranguak, másrészt Abaujvármegye rendei.

RÉZTÁBLA A MÁRIA-SZOBORRÓL.
(Háboru.)

1831-ben nagy csapás látogatta meg a felvidékkel együtt Kassa városát. Ez a kolera volt. Kassán julius 11-től szeptember 8-ig, a mikor megszünt, 1165-en betegedtek meg s ezek közől 678 halt meg. Nagyobb veszedelem volt a felvidéki parasztság zendülése, mely az urak ellen fordult, a kikről azt hiresztelték, hogy ők mérgezték meg a kutakat, el akarván veszíteni a szegény jobbágyságot. A zendülés gyujtó szikrája éppen Kassán pattant ki. *Lehoczky* Ferencz, kassai orvos ugyanis az akkoriban elhiresedett bismuthum-porokat, melyekkel a kolerát vélték gyógyítani, beadta Kolei Parasztl.

óvószerül egészséges gyermekeknek is, a kik közől többen meghaltak k
Az orvost a köznép megtámadta az utczán s gyilkossággal vádolta. A
járó árus emberek szétvitték a hirt a vidékre s főleg Zemplén v
vált szomorú szinhelyévé az urak és a zsidók ellen inditott parasz
nak, melyet csak katonai erővel nyomhattak el.

Csapások. 1834. október 15-én reggel nyolczadfél órakor erős földrengés
meg Kassa városát, melynek emlékezetére a városi tanács a dóm egyi
emléktáblát helyezett el. 1845-ben a Hernád áradása okozott sol
Szent Erzsébet egyház padozatát megrongálta, de a beszakadt köv
érdekes sírkő fölfedezésére adott alkalmat.

István nádor Kassán. 1847-ben István nádor magyarországi körutazásában Kassá
itt rendkivüli díszszel és lelkesedéssel fogadták; látogatását számo
ségekkel ülték meg az egész felvidék képviselőinek jelenlétében.

1848. A következő évben már harczi riadó verte föl az egy évszá
békét élvezett várost. Az 1848-iki szabadság-mozgalom hullámai (
Kassát is, mely föltétlen lelkesedéssel csatlakozott a mozgalomhoz. T
és fontos szerepet játszott a nemsokára bekövetkezett szabadságl
Itt alakult a 9-ik zászlóalj, mely sapkájáról, úgy mint a 3-ik zá
„piros sipkás" nevet kapta s történetét hős tetteivel örökitette meg
ország krónikájában.

Kassai ütközetek. Az északi hadműveletek Kassánál indultak meg. 1848. deczemb
történik a kassai ütközet. Schlick táborszernagy volt az osztrák
parancsnoka, vele szemben Pulszky Sándor alezredesnek többnyire
latlan honvédekből vagy nemzetőrökből álló serege nem tartható n
kassai hegyen vívott ütközetből megszaladt. A futamodók üldözés
correggio Horácz vezérlete alatt küldött egy lovas osztályt Schlick.
reggio Bárcza mellett érte utól a futókat. A magyar sereg utócsapatá
lengyel légio hirtelen visszafordult s jól irányzott lövéseivel többek
tett, magát *Concorreggiot* is, mire az ellenség az üldözéssel felhagyo

1849. január 4-én a magyar sereg a hadügyminiszter, Mészáro
vezérlete alatt Kassa visszafoglalására indult, de vigyázatlan ágy
a mit sem sejtő ellenséges seregnek jelenlétét elárulván, ez mihá
szenlétbe helyezkedett s a magyar sereget gyors visszavonulásra kén

Oroszok Kassán. Az ellenséges hadak a győzelem esélyei szerint váltakoznak
városban, mig junius hó 24-én az oroszok vonulnak be Kassára.

A szabadságharcz lezajlása után, midőn az abszolut kormán
rendszer felforgatásával uj beosztást létesitett az országban, a kassa
székhelye lett a város.

I. Ferencz József Kassán. Mint kerületi székhelyet látogatta meg az uralkodó, I. Ferenc
magyarországi körutazásaiban, két ízben, nevezetesen 1852-ben és 1
Ez a második út már hajnalpirja volt annak az uj korszaknak.
fejedelem és a nemzet teljes kibékülésével uj fényt árasztott Szen

Uj korszak. koronájára. Ez az uj korszak Kassán is jelentékeny nyomot hagyot
keny életnek szolgált alapul. Egyre-másra keletkeznek kulturális és
köz- és magán-intézetei, egyre-másra terjed, épül, csinosodik a vár
ben a Csermely-völgyben katonai nevelő intézetet épitenek, 1858-ba
katonai kórházat. A kereskedelem és ipar uj lökést kap a vasút mo
által. 1859-ben a város a tiszai vasuttársaságnak 18,000 négys
területet adott a nagy rétből s már 1860 julius 5-én berobogott
pályaudvarba az első személyszállító vonat.

Pezsgőbb és pezsgőbb lesz a város élete 1867, alkotmányunk

vívása után. 1869-ben, a magy. honvédség szervezésekor a III. honvéd-kerület parancsnokságának székhelyéül Kassát választják. 1870-ben bevezetik a gázvilágítást. 1873-ban megnyilik a községi polgári iskola; 1875-ben pedig a földmivelési kormány gazdasági tanintézetet állít, mely a felvidéken első ilynemű intézet. 1882-ben a város uj reáliskolát építtet s az intézet oda költözködik régi helyiségéből. 1885-ben kezdték meg az utczák aszfaltozását a Fő-utcza járdájával s ezt egymásután kiterjesztik a belváros többi utczáira is. 1890-ben épült a gőzfürdő, az ágostaiak uj iskolaháza, a közvágóhid s esztendőnkint több és több nagy modern lakóház. 1891-ben megalakult a közúti vasúttársaság, a melynek gőzerőre berendezett vasútja Kassa főforgalmi vonalát kapcsolja össze az államvasúti pályaházzal, mely immár nem egy zsákutczában végződő vasút állomása, hanem góczpontja a szepesi, galicziai, abauji és zempléni forgalomnak; nagyobb arányban ugyanazoknak a forgalmi ereknek, melyeknek Kassa középkori jelentőségét és gazdagságát köszönheté. 1892-ben a királyi táblák szétosztása folytán Kassa is az egyik királyi itélő tábla székhelye lett.

A város ipartelepei szintén nagy arányban szaporodtak az utóbbi években. A hadsereg területi elhelyezésének szervezésekor pedig Kassa a VI. hadtest parancsnokságának székhelyévé levén, a területi elhelyezés követelte kaszárnya-építkezések által nem csak külsőleg növekedett meg, de a megszaporított állandó helyőrség gazdaságilag is előnyére vált s egyik nem legkisebb tényezője fejlődésének, mely nagy léptekkel halad egy szebb, gazdagabb jövő felé, melyre Kassát már fekvése kiszemelte.

CZIMEREK EGY XVI. SZÁZADBELI KASSAI SIRKŐRŐL.

PÁRKÁNYRÉSZLET A DÓM DÉLI OLDALÁRÓL.

A SZT. ERZSÉBET SZÉKESEGYHÁZ.

Szt. Erzsébet tiszteletére szentelt székesegyh… csak Kassának, hanem egész Felső-Magyaror… legkiválóbb, legremekebb csúcsíves épitmény… tésének megkezdése a XIV. századra tehető. … már előbb is állott templom, mely szintén Szt… bet nevét viselte, és a mostani középhajónak és a sze… terét foglalta el. A pontosan fölvett alaprajz és azok… kányrészek, melyek ez ős templom maradványai volta… dosan rendezve, meglehetős hű képét tárták föl Kassa e régi templ… Ez a templom korai csúcsíves épitmény volt, apszisából következtet… szinüleg a XIII. században.

Régi templom.

A régi Szt. Erzsébet templom szentélyének hossza 11·50 méte… sége 10·25 méter, a hosszhajó 27·80 m. hosszú, 14 méter széles vo… belső területe 520 négyszögmétert foglalt el. A templom nyugati k… méterrel, a szentély 9 méterrel állt beljebb, mint a jelenlegi dóm… templom tehát 13 méterrel volt rövidebb, ellenben a hosszanti hajó … terrel volt szélesebb, mint a mai dóm középhajója. A régi templom m… körülbelül megfelelhetett a mostani székesegyházénak. Ez a temp… másfélszázados fennállása után a tűz martaléka lett.

Mai templom épitése.

A négyzet-oszlopok alapjaiban talált sirkövek, melyek 1370— erednek, az égés világos nyomait mutatják. Henszlmann szerint d'Honnecourt lett volna a templom épitője; de erről nem tudu… nyosat. Minden valószinüség szerint akkor kezdték épiteni a dómo… a régi, egy hajóval biró Szt. Erzsébet templom még állott. A ha… Erzsébet királynénak, Nagy Lajos anyjának tulajdonitja a templom a…

Franklin-Társulat nyomdája

«Magyarország Vármegyéi és Városai.» «Apollo» irodalmi és nyomdai r. t.

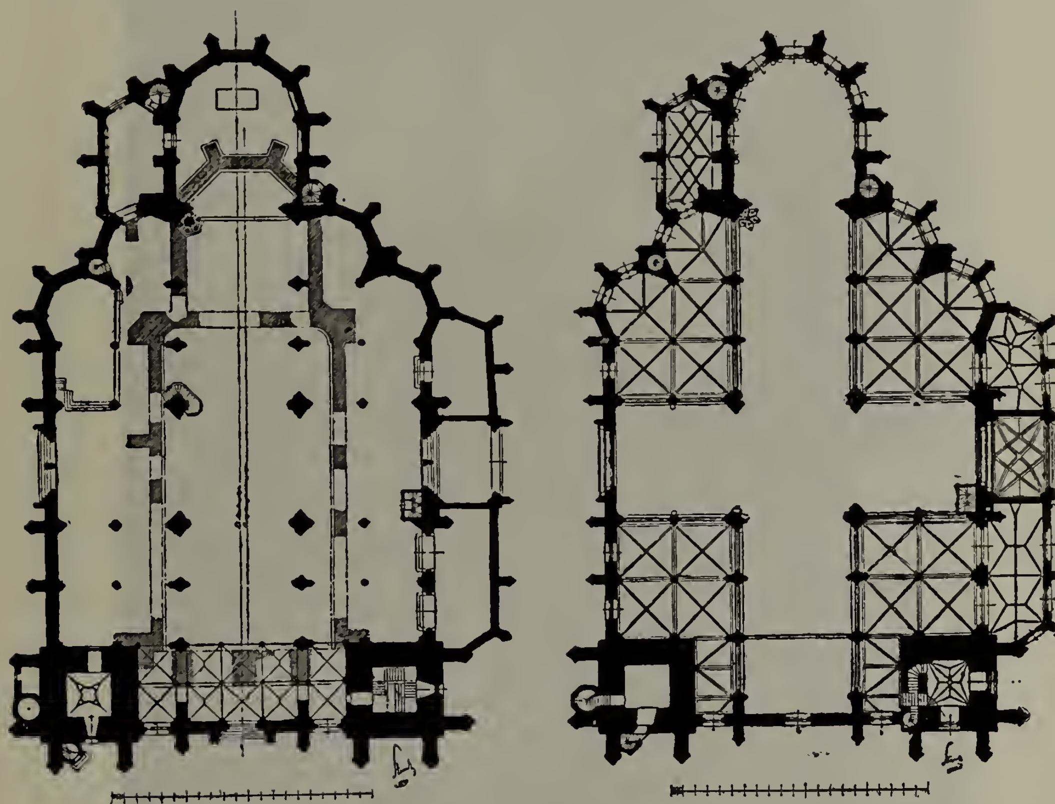
SZT. ERZSÉBET SZÉKESEGYHÁZ KASSÁN

A RESTAURÁLÁS UTÁN.

STEINDL IMRE terve.

1382-ből állítólag egy alapító-levél származik, mely bizonyos szőllők jövödelmét a főoltár elkészitésének költségeire, valamint a Szt. Péter és Pál nevét viselő oltárnál mondandó misékre köti le. Ugyanazon évben a timárok és szűcsök czéhe kötelezi magát, hogy fölépittetése esetén fentart egy Szt. Márton tiszteletére szentelt oltárt. Ez azonban nem bizonyítja, hogy a dóm már teljesen készen lett volna az 1382-ik esztendőben, mert akkor egy félig-meddig gazdag diszítésü oltáron eldolgoztak vagy negyedszázadig is.

Zsigmond király, Nagy Lajos veje, lehető áldozatkészséggel mozdította elő a dóm épitését, jóllehet a török elleni vesztes háboru, a belzavarok, fogságba kerülése, gyakori pénztelensége meg-megakasztották azt. Ámde az építés alig szünetelt és Zsigmond halálakor, 1437-ben a dóm nagyrészt már Zsigmon

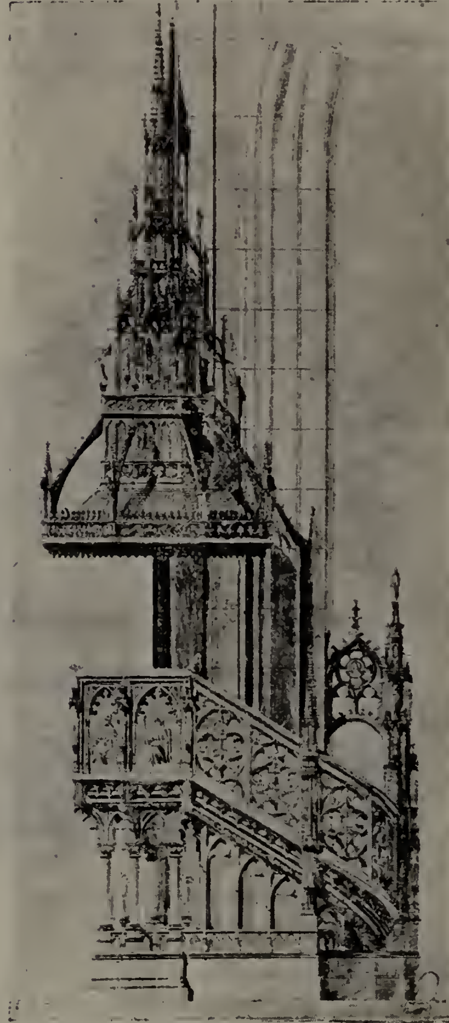
KASSA. — A DÓM KORÁBBI ÉS UJ ALAPRAJZA.
A RÉGI TEMPLOM ALAPRAJZA.

készen állhatott és isteni szolgálatot is végeztek benne Nem volt még befejezve a ma is csonka déli torony sem. Az északi tornyot valószinüleg a középhajó főpárkányzatának magasságáig emelték föl, mert a magasabb kősoron már azt a czímert találjuk, melyet V. László 1453-ban adott Kassa városának, míg a legfelső emeletet Crompholz Miklós épitette 1496-tól 1497-ig. 1440 körül még nem léteztek a többé-kevésbbé zavaró hatásu későbbi toldalék-építmények, a déli elő-építmény, melyhez az oldalhajót elfödő két kápolnát ragasztották, valamint nem létezett az északi Szt. József kápolna sem, melyet a most folyó újjáépítéskor már eltávolítottak. A dóm belseje valószinüleg teljesen készen állt; legalább nem állíthatjuk bizonyossággal, hogy a gazdag kőornamentikával épült orgonakarzatot és a régi szószéket, melynek maradványait 1886-ban találták meg, csak Hollós Mátyás

király korában épitették volna; ellenben ekkor készült a még ma i szentségház. Az említett karzat és szószék Zsigmond király végső készülhetett el, nemkülönben az eredeti, erkélyszerűen kiszökelő é karzata is. A mi nem volt kőből, azt később, az 1556-ban dúlt nagy mind megsemmisítette; csak négy oltárt mentettek meg, melyek azo XVI. század elejéről származtak.

Megmentett oltárok.

A megmentett négy oltár a következő:

SZÓSZÉK A DÓMBAN.

A szép főoltár, melynek Wohl által festett táblás képe az 1516-ig terjedő időben készü dogasszony fogantatásának melyet ideiglenesen a Szt. kápolnában állították föl, s való; a szent Szűz haláláról oltár, 1519-ből; Szt. Antal melyet az ujabb időben tört taurálással elrontottak.

E mellékoltárok képeit alk Wohlgemuth tanitványai f egyik-másik (úgy a főoltár kép jából is) Dürer modorára em

Zsigmond halála után kev tettek a templomon; csak az tornyot emelték V. László al emelettel, mely most az uto emelet rétegét alkotja.

Épités Mátyás alatt.

A műértő Mátyás király épitési korszaka nyilik meg a háznak. Az akkori épitőmes tűzte ki első feladatul, hogy a zetlen déli tornyot épiti ki. alatt annyira haladtak az kálatok, hogy megkezdhették kősor felrakását, a mint azt a hajó párkányszéle fölött 3 m magasságban bevésett „1461" mutatja. E munka által azonb nehezitették az orgonakarzatl feljárást, mely a déli toronyb miért is a feljárást az északi t kellett áthelyezni. E végből az karzatról ajtót kellett töretni az északi toronyba. A régi szabad lépcső he északi torony nyugati oldalán 1462-ben csinos lépcsőtornyot épitettek k lépcsővel, mely úgy, mint a régi szabad lépcső, az első toronye vagyis az orgonakarzatig vezet. Ugyanez időben készitették finom kombló a 16 méter magas, gazdagon áttört mívü szentségházat. Mestere állítóla István, a ki azt 1472-ben fejezte be s a kinek sírkövét 1882-ben megt

Szentségház.

Ez a szentségház (melynek ábrázolását a város történetének szövegében jük) az 1556-ban pusztitott nagy tűz daczára, mind a mai napig meglel karban maradt fenn. Az 1860-iki restaurálás alkalmával értelmetlenül be olajfestékkel; ámde a mostani restaurálás teljesen a régi minta szerint

meg ezt a nevezetes műemléket. A déli torony építésével még nem haladtak tíz méternyi magasságra, midőn az építésvezetőség észrevette, hogy a déli kereszthajó homlokfala kitolódott ama nagy nyomás következtében, melyet a kosárív alakjában a két oldalhajó fölé inkonstruktive vont kereszthajó-bordák fejtettek ki. Azt akkor nem vették észre, hogy a kereszthajók falának sekély alapozása is hozzájárult a homlokfal kinyomulásához. Jóllehet a négyezet-pillérek is elhajoltak és ellenállási képességük nagyon megfogyatkozott, Biztositó építkezések

A DÓM DÉLI KAPUJA.

mégis arra kellett első sorban törekedni, hogy a déli kereszthajó magas homlokfalát támaszszák meg, melynek diszitett oromzata már 30 centiméterrel hatolt kifelé. Fölépitették a déli kereszthajóhoz az előcsarnokot; de a biztositó toldalék-épitkezés szüksége szülte az oldalhajók elé épitett két kápolnát is, melyeket az előcsarnok homlokfalaival egy magasságra épitettek. 1477-ben e kápolnákat már a főpárkányzat magasságáig kellett fölépiteni, mert a Szt. János kápolna falán a főpárkány alatt levő napórába az 1477-ik év van vésve.

Miután ezeket a támogató épitkezéseket befejezték, hozzáfogh déli előépitmény befejezéséhez és ékitéséhez. A déli előcsarnok fö triforiumokkal gazdagon diszitett kápolnahelyiséget s ehhez külön

Királylépcső. tot épitettek. Ez az az elegáns király-lépcső, melyet a nép nyelvén a mesek lépcsőjének" neveztek el. A déli kereszthajóból, a kaputól b egymással találkozó csigalépcső vezet a díszesen áttört kőfalakon belí szeri csavarodással a királyi oratoriumba, vagyis az előcsarnok föl kápolnába, még pedig először az erkélyre, mely a kereszthajó homlo messze kiugrik s gon áttört mív könyöklővel bír. torium és a ker összeköttetése v kereszthajó régi helyén csúcsíves készitettek. A padlójától fogva vitték a királylép nem kettősen, dc ékesen áttört fal A lépcső merészei túl tör a kereszth tozat sarokvállán tővé teszi, hogy főhajó padlására sünk.

A DÓM ÉSZAKI KAPUJA.

Építés félbenmaradása Mátyás után. Mátyás király után az épitkezés félbeszakadt, s ig torony fölépitése maradt. A Mátyá követő királyvá harczokban, midő lengyel herczeg lövette, az észak is megsérült, s ez *Crompholz Miklo* mester, a szenát bízásából, mint a torony szomszéd a nyugati rizali latin felirat mo 1496—1497-ik évben helyreállította. Egészen ujonnan csak az észal legfelső emeletét épithették, melyen a városnak 1502-ben kapot liliomos czímere van, lovagsisakkal. A szabadon álló torony-gyámi melyeket szintén megrongáltak a golyók, csak felső részüket javit

1556-iki tűzvész. Az 1556-iki tűzvészig, mely végzetes volt a székesegyházra nem történt semmi zavaró átalakítás belsejében. Az 1556-iki tűz borzasztóan dúlt, hogy a kövek 30 centiméternyire áttüzesedtek, s i álló képességükből sokat veszitettek, sőt több helyen a falak megrep Az északi torony harangjai elolvadtak, roncsaikból öntette a városi

Orbán-harangot, melyet súlya és terjedelme miatt nem helyezhettek el a székesegyház tornyában, azért épitették számára külön az Orbán-tornyot. A tűzvész után csak felületesen javitották ki a templomot. Az 1556-tól 1585-ig terjedő időszakban épitették északi toldalékként a Szt. József kápolnát is, mely, mint emlitve volt, lehordatott, s nem is fog többé fölépittetni.

Bocskay ostroma alatt is sokat szenvedett a templom. Ezeket a károkat sem javitották ki soha alaposan. 1813-ban és 1845-ben a Hernád áradása okozott talajbeomlásokat a templomban. Elhibázott tauráló

Fábry püspök 1857—1863. nagy áldozatokkal renováltatta a templomot. De a nemes szándék kudarczot vallott a hozzá nem értő kezek kontár munkája miatt. A sok kárt értelmetlenül és felületesen javitották ki. Így a falakon és bordákon támadt nagy repedésekbe erős faékeket vertek oly erővel, hogy a bordák több mint 10 centiméternyire eltolattak, a falak szerkezete pedig meglazult. A repedéseket és a betöltésükre szolgáló fa-ékeket gipsz-vakolattal bekenték, a hiányzó kőbordákat egyszerüen stukkós fabordákkal pótolták, melyek húsz év alatt elrothadtak, sőt a velük érintkező kőbordákat is teljesen meglazitották. A megrongált kőburkolatokat gipszvakolattal kenték össze és az egészet olajfestékkel mázolták be. Kívülről hasonlóképen bántak a falak megujitásával. A nagyobb kőrészek megujitására éretlen porfirt használtak Göncz vidékéről, mely húsz év alatt jobban pusztult, mint a hogy a régi kő 600 év alatt korhadt. Kisebb hibákat gipszvakolattal lepleztek el, a mi pár év alatt lehullott.

A DÓM NYUGATI KAPUJA.

Így semmi csodálni való sincs azon, hogy az 1875. évi nagy vihar erősen megrongálta a templomot és bár *Perger* János püspök kijavíttatta a rongálásokat, jónak látta sürgősen felhivni a közönség figyelmét e remek műemlékre. Általános nézetként hangoztatták, hogy a templomot további romlásnak nem szabad többé kitenni. Ez inditotta Trefort Ágoston akkori vallás- és közoktatásügyi minisztert arra, hogy a templom állapotát hivatott szakértővel megvizsgáltassa, kinek véleményét nemcsak meghallgatta, hanem azt teljes terjedelmében magáévá is tette s elrendelte a dómnak alapos restaurálását. 1876-ban Schmidt Frigyest, a híres Szt. István dóm ujjáépitőjét hívta meg a templom megvizsgálására. Az ő javaslata alapján Trefort miniszter megbízta Steindl Imre budapesti műegyetemi tanárt, nem- Dóm ujjáé

csak a restaurálási tervek készítésével, hanem magával a munkálat zésével is. 1877. január 17-én kelt rendeletében adta e megbízást alakította a helyi építési bizottságot, melynek elnöke Kassa polgár Münster Tivadar.

SZT. JÓZSEF OLTÁRA A DÓMBAN.

Steindl ajánlatár vezetőnek a würt származású Web és rajzolónak Szte alkalmaztattak. 187 12-én indult meg kálat. 1877. novem érkezett meg az darab Szepes-Ol melyet valóságos ü gel fogadtak. Idők aggodalmasnak ta előcsarnok és a di lött álló oromfal gálására 1878-ban Kandid Lajos n tanácsos elnöklet Schmidt Frigyes é Imre tagokból áll ság küldetett ki. győződött arról, előcsarnok fönn n ható, ennek újjá tehát kimondották. kész követ 1878. ol helyezték el, s e tényleges restaurál indult. A következ a szentély nagy restaurálásával tel mikor Weber Józs okt. 13-án hirtelen

Steindl Imre taná ez év deczember 1-t Frőhde Frigyes hívta meg építésve a kinek alkalma vallás- és közokt. miniszter helyben

1881. deczembe a szentély és a h tozó két lépcsőtor taurálását befejezté julius havában megkezdték az összekötő alapfalak építését. E munka rábukkantak Crom István sírkövére, valamint az őstemplom h alapfalaira. 1883. szeptember 25-én elhelyezik a déli előcsarnok kere ját. 1884. január 21-én nagy szerencsétlenség fenyegette a templo

északnyugati négyezetpillér a bordagyámtól fogva megrepedt, s a repedés a talapzattól számitva, mintegy két méternyi magasságig hatolt.

A templom veszélyeztetett állapotát már előbb is fölismerte Steindl s figyelmeztette rá a minisztert, elhárítván magától a felelősséget. Két szakértő azonban a veszélyt kizártnak jelenté ki. A január 21-iki esemény hirére Trefort miniszter meghatalmazta Steindl Imrét, hogy a katasztrófa elhárítására tegyen meg minden intézkedést. A feladat annál nehezebb volt, mert nem volt együtt sem a kellő számu munkaerő, sem az épitési anyag, úgy, hogy már azon a ponton álltak, hogy Budapestről vitessenek téglát, mig végre az utolsó órában előteremthették a kassai téglagyárak. A munkásoknak háromszoros bért kellett fizetni, még igy is csak az Istenbe vetett bizodalommal tarthatták őket éjjel-nappal munkában, mert minden pillanatban abban a veszélyben forogtak, hogy a leszakadó templom agyonüti őket a vezetőkkel együtt.

Katasztró[fa el]hárítás

A DÓM UJ ORGONÁJA.

Február 6-ig az éjjelnappal folytatott munkával, egészen a bordákig érő $1^1/_4$ méter vastag téglafalak felhúzásával elejét vették ugyan a katasztrófának, de a tarthatatlan állapot szükségessé tette az egész hajó ujjáépitését. E biztositó munkák közben folytatólagosan kiásták a korábbi templom szentélyét is.

Dóm befe[jezése]

Deczember 20-án fölállitják a déli kereszthajó keresztrózsáját. 1886. február 27-én a József-kápolna padlója alatt a már emlitett szószék festett és aranyozott részleteire találtak. 1887. juliusban lebontották a Szt. József-kápolnát.

1892 deczember 27-én a szentélyhez legközelebb álló, első északi fülkében — Szt. István kápolnájában — freskót fedeztek föl. 1893 január 4-én a szemközti déli — pócsi Szűz Mária — kápolnában szintén találtak freskót. Időközben elkészült az úgynevezett huszártorony, s május 2-án föltűzték rá a keresztet. 1894 szept. 8-án elhelyezték a kereszthajó északi ormának keresztrózsáját és ez évben befejezték a hajók boltozását. 1895-ben teljesen elkészitették a hajó belsejét, eltávolitották az orgona-karzat és szószék elhelyezése végett a belső állványozást, visszaállították a meglevő oltárokat, padokat, s elhatározták, hogy a templom felszentelését a millenáris

ünnepélyek sorozatába veszik fel és ujra átadják az isteni czéljára.

A következő évekre a déli, úgynevezett Mátyás-toronynak terv kiépitése és az északinak tatarozása van kitűzve.

Dóm költségei.

A dóm teljes befejezése e század végére várható. Az összes k berendezéssel együtt, de a tornyokon kívül, 900,000 forintra rúg; ehh a déli torony kiépítése, körülbelül 300,000 frttal; ha pedig a terv az északi torony is stílszerüen újjáépíttetik, ennek lehordása és újj további 400,000 forintot követel, úgy hogy az egész ujjáalkotás 1.600,000 forintba kerül.

DISZITMÉNY A DÓM DÉLI OLDALÁRÓL.

KASSA RÉGI SIRKÖVEI.

régi városi polgárok temetkezési szokásai már azért is figyelmet keltenek, mert a képzőművészetekkel s heraldikával való szerves összefüggésük által műtörténeti tekintetben többé-kevésbbé tájékozást nyújtanak és sokszor oly kérdéseket oldhatunk meg általuk, melyekre hiába várnánk feleletet a történelemből.

Egy középkori város exkluziv, zárt jellege, mely a magán, társadalmi s politikai élet minden fázisában megnyilatkozott, kiterjedt még a halottak országára, a sírkertre is, melyet a templomok köré szorosra vont s elkerített térre: coemeteriumra, czinteremre szoktak volt elhelyezni. A municipális élet terén, vagy a város körül egyéb tekintetben érdemekre szert tett kiváló egyének: birák, consulok, világi s egyházi főemberek a templomok kriptáiban helyeztettek örök nyugalomra és sírjaik fölé többé-kevésbbé díszes táblák, sírkövek emeltettek. A kisebb állásu tisztviselőket a templom közel szomszédságában, a közsorsu s kevésbbé tehetséges concivíseket pedig távolabb ásott sirokban temették el. Minél előkelőbb volt életében a megboldogult, annál közelebb jutott a templomhoz, természetes tehát, hogy azok sírkövei maradtak fenn a legtovább, kiknek ilyen emlékei a templom falába belülről vagy kívülről megerősítve valának.

A kassai dómnak ujjáépítése alkalmával kitünt, hogy a meglévő székesegyház helyén egy korai csúcsívben épült kisebb kiterjedésü, polygonál záródásu egyhajós templom, a Szent Erzsébet tiszteletére felszentelt első plébánia-templom állott, melyről már egy 1285-ben keltezett okmány megemlékezik. E templom a XIV. század második felében tűzvész által elpusztulván, a jelenlegi Erzsébet-templom felépítéséhez az elpusztult s lerombolt templom sírköveit is felhasználták. Ez magyarázza azt, hogy a kassai legrégibb sírkövek a javítás alatt álló székesegyház oszlopai és pillérei alól kerültek napfényre.

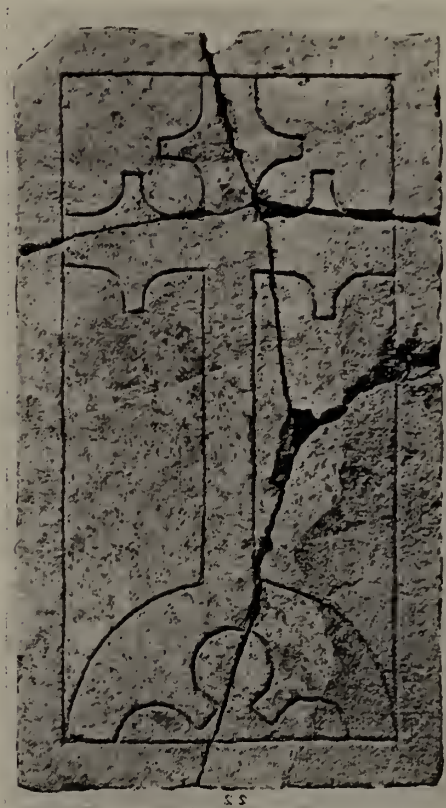
E sírkövek jobbadán annyira meg vannak már rongálva, hogy fölirataik sok helyt teljesen olvashatatlanok; a legrégebbiek felirás nélküliek, az ujabbak felirást is viselnek. Összes számuk meghaladja az ötven darabot.

Legrégibb sírkövek.

A felirás nélküliek a XIV. század közepe tájáról (1320—1350. maznak. Főalakjukat egy félköríves talpon álló nagy kereszt képezi. nek végei góth liliomokban végződnek vagy orr-díszszel ékesítvék.

Előállításuk úgy történt, hogy a megkívánt keresztalakot a együtt a kőbe jó mélyen bevésett árok által előtüntették s hogy a ben kereszt idoma elütő s feltünő legyen, az árkot szuroknemű fekete an kitöltötték. Miután e sírköveken minden felirás és egyéb útbaigaz hiányzik, mint az első számu sírkő mutatja, meg nem állapitható, sírjai fölé emeltettek.

Valamivel újabbak a XIV. század második feléből eredő azon sír melyeknél a kereszt függőleges gerendájára elhelyezett paizsot s ebb

1. sz.

2. sz.

ládjegyet találunk, mint azt a 2. és 3. számu sírkövön látjuk. A paizs e felül egyenes vágásu, sima, alul kihegyesedő háromszögalaku, kaj nem bír s (heraldikailag véve) jobbról balfelé dül. A kereszt talpá félkörös ívek alkotják. A családjegyek, melyek Németországból szár át ide, e korban egymást különféle helyzetben keresztező és változ összetett egyenes vonalakból állanak és csak később, a XV. száz kapcsolatosak görbe vonalakkal. E jegyek egyes polgárok és polgárcs czímereiül szolgáltak, s e czélra azokat paizsokba foglalták, pecsétl gyűrükbe metszették s velök okmányokat pecsételtek, mi teljes érvén a sajátkezü aláirással.

Feliratos sírkövek.

A XIV. század utolsó tizedeiben a sírkő szegélyét már majuscul felirás köríti s ez a megboldogult nevét s a halálozás idejét tudatja

A paizs egyenes vágásu fején, a régi tornapaizsokra némileg emlékeztetően, a jobb felé eső részen félkör alakban ki van vágva. *Eddig unikum hazai sírköveinknél.* A pajzs mezeje puszta, vagy családjegyet tartalmaz, Unikum mint a 4. számu sírkő; a mélyedések sokszor szuroknemű fekete anyaggal töltvék ki. Időrendben bemutatunk néhányat.

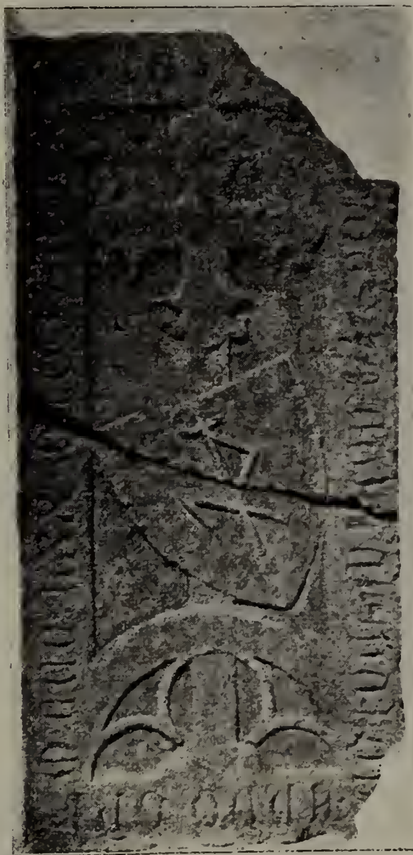
Az egyik sírkőnek (5. sz.) fölirata:

+ HIC · EST · SEPULTUS
ANDREAS · SEIP
A · DO · M · CCC · LXX · QVARTO

E szerint tanusítja, hogy az 1374-ik évben elhúnyt *Seip András* (vagy talán Seipner) kassai polgár sírköve van előttünk.

5. sz.

4. sz.

A másiknak (6. sz.) felirata a következő:

· HIC EST · SEPULTA · MATER · JACO(BI)
· · · · · · HOMINE · KATHERMA · A · D ·
MCCCLXXV ·

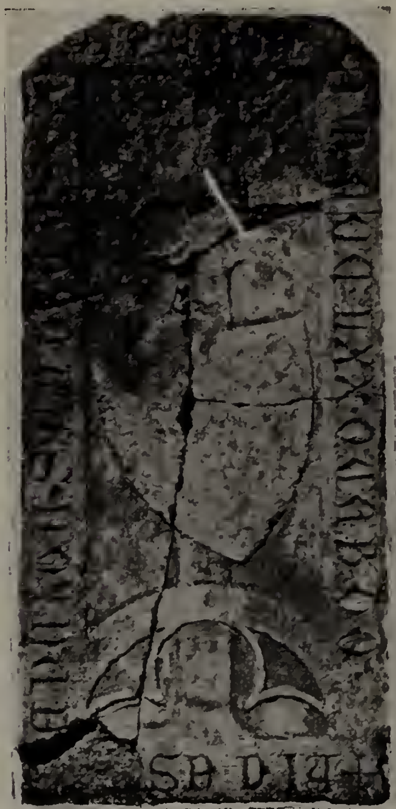
E szerint e sírkő *Jakab* polgár édes anyjának: *Katalin* asszonynak sírköve. A paizsban családjegy látható, a halálozás éve 1375.

Végre a harmadik családjegyes sírkő 1378-ból egy *Jacobus Polonus* nevü, Lengyelhonból ide szakadt polgár sírját diszíté.

Megemlítjük, hogy előfordul e századból egy olyan sírkő is, m czímerpaizsa kivételesen s a heraldika szabályaitól elütőleg, balró felé dül.

Sírkövek a XV. századból.

A XV. század első feléből sírkő nem maradt reánk, minek m zatát abban találhatjuk, hogy a templom építés alatt állván, abba s kö melléje nem temetkezhettek. A század második felének sírkövei stíl tetében lényeges eltérést mutatnak a XIV. századiakhoz képest. I elmarad a nagy kereszt alakja, s a főteret egy csúcsíves fülkét ál féldombormű foglalja el; ez alá van helyezve a czímerpaizs, mely e s ban többnyire kajácsos s alul kerek, vagy bevágott.

5. sz.

6. sz.

Az idetartozó sírkövek közül a legnevezetesebb *Cromer Ágoston* szenátoré 1472-ből (7. sz.) Minusculás felirata:

† hic . iacet . famosus dnus .
Augustinus . Cromer . quondam. .
consul . Cassovien . et . fundator
huius . capelle . q. obiit .
Anno . m . CCCC . IXXII.

A sírkő közepét Cromer Ágoston családjegyével ellátott paizs t alatta pedig mondatszalagon e fohász olvasható:

Orate . deum . pro eo.

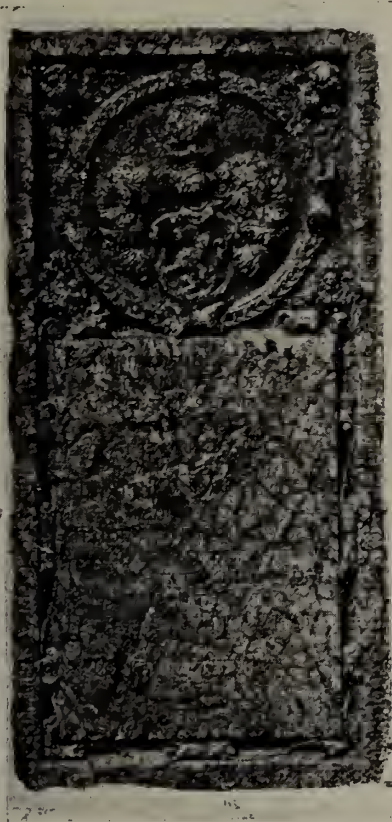
E sírkőből tudjuk meg, hogy Cromer Ágoston kassai consu hogy ő építette a dóm egyik déli kápolnáját, valószinüleg azt, 1 sírköve fölfedeztetett, tehát a melyben el is temették.

Egy másik családjegyes sírkő, mely 1486-ból *Nicolaus Wogmaister* kassai polgár sírjáról való, még tisztán csúcsíves stílben van előállítva, de a következő XVI. század már szakít ezzel az ízléssel s e téren is érvényesíti a renaissanceot, bár az átmenet itt nem történt oly gyorsan, mint az építkezés egyéb ágainál. Renaissance stílü sí

Illenfeld András katonai főszertármesternek 1587-ből származó síremléke már tisztán renaissance stílben van készítve, s azért is érdekes, mert egy magas katonai rangban álló férfiu jól fentartott arczképét ábrázolja.

7. sz.

8. sz.

Már ezen században is, de leginkább a következőben, a sírkövek czímerképei alárendeltebb szerepet kezdenek játszani, s hol a kő felső, hol alsó, hol meg középső kis részére szorulnak. A főhelyet hangzatos, de többnyire üres hexa- és pentameterben irott epitáfiumok foglalták el. Ilyen sírkövet mutat 8. sz. ábránk, melyet *Koncz Bálint* városi jegyző és szenátor emlékére állítottak föl.

HIRES HÁZAK ÉS HIRES LAKÓIK.

Kassa városának sok oly épülete van, mely főleg vált nevezetessé, mert bennök egyik vagy másik egyéniség született vagy pedig hosszabb ideig tar dott. Midőn ezeket megismertetni kivánjuk, a jelen kezdjük, minthogy ennek egyes alakjai bennünket i érdekelnek, s nagyrészt még a mostani nen tiszta emlékezetében élnek.

I. Ferencz gyermekei Kassán.

1805-ben, midőn a bécsi udvarnak a franczia hadsereg előnyor következtében Bécset el kellett hagynia, *I. Ferencz király gyermekei* K menekültek. A trónörökös, a későbbi V. Ferdinánd, öcscsével, F Károly főherczeggel, mostani uralkodó királyunk édes atyjával, a gró kóczy-féle palotába szállt, mely jelenleg gróf *Hadik-Barkóczy* Endre dona. (Fő-utcza 54. sz.) Homlokzata ó-rokokó stilben van tartva; e feltünően szép. — *Mária-Lujza* főherczegnőt, ki I. Napoleon császá menekült Kassára és öt évvel később annak nejévé lőn, a Semsey-, je Benczur-féle házban (Fő-utcza 92.), szállásolták el. — *Leopoldina* czegnő, a későbbi braziliai császárné, a kamara épületében lakott udv tásával (Fő-utcza 74.) *Karolina* és *Mária-Klementina* főherczegnők p főkapitányi palotában (Fő-utcza 94.). Ez a ház, mely jelenleg magy *honvéd-kaszárnya,* annak idején több magyar fejedelem: Thököly Rákóczy Ferencz lakásául szolgált. Itt laktak különben a német gener is: a hirhedt *Kobb, Spankau, Schmidt.* Ez a ház valamikor a Borner család tulajdona volt. 1654-ben vásárolta meg a város oly czélból, benne a katonai parancsnokok, a császári és királyi főkapitányok lak A parancsnokok annakelőtte a királyi házban laktak, ezt azonban III dinánd a jezsuitáknak ajándékozta, hogy ott kollegiumot létesitsenek. említett parancsnoki ház igen szép antiquizáló rokokó stilü homlok bír, s egészen a hetvenes évekig, egy boltíveken nyugvó, kiszögellő, ságos erkélyszobával a Rákóczy- és Thököly-czímerekkel volt diszítve

Ferdinánd trónörökös, mielőtt Kassáról eltávozott volna, 1806. f 11-iki kelettel, Szabó András püspökhöz, egy sajátkezüleg ír latin sz levelet intézett. Ebben fölemlíti, hogy a tegnapi napon, mint I. F születése napján, a Barkóczy-házból gyalog ment a nagytemplomba, ott édes atyjáért imádkozzék. Köszönetét fejezi ki a hű magyar nemz s nevezetesen Kassa városának, melynek kebelében szorongatott helyz menedéket talált. 700 forintot csatol a levélhez, azon kérelemmel, hc összeget a saját és testvérei nevében, a város, de nevezetesen a kü inséges lakói között oszszák szét. — A trónörökös nevelője ez időbe

Steffanco Ferencz, Ferencz Károly főherczegé pedig *Görög* Demeter magyar író volt. — Ferdinánd trónörökös kertészkedéssel is szeretett foglalkozni és gyakran meglátogatta a gr. Schmidegg féle kertet, mely a Szepsi-úton, a régi czukorgyár és a Siposs-féle kötő-szövő-gyár mögött feküdt.

Henszlmann Imrét, európai hírű arkheologosunkat emlitjük első helyen a kassai szülöttek között. A Forgách-utczával saroképületet képező, Fő-utcza 33. számu házban született, melyet a Szirmay-családtól vásárolt meg atyja; később e ház a Fiedler-család kezébe került, jelenleg pedig Henszlmann unokaöcscsének: Megay Adolfnak tulajdona. Henszlmann életének rajzát az irodalom történetében adjuk elő. Henszlm Imre

Gróf Andrássy Gyula, Kassa város legfőbb büszkesége, 1823. márczius 3-án született Kassán, a Fő-utcza 83. szám alatti, a Fehér-utczával sarokházat képező gr. Andrássy-féle palotában. A város azzal örökíti meg nagy szülöttjének emlékét, hogy szülőházára emléktáblát helyez, a megye pedig a tanácstermet arczképével diszítette. Andrássy G

V. FERDINÁND.

Benczur Gyula Nyiregyházán született ugyan 1844-ben, de miután szüleivel már három éves korában Kassára került s mindaddig, míg a müncheni festőakadémiába felvétetett, itt nevelkedett, a kassaiak joggal vallják magukénak. Gyermekkorát 1847-től 1861-ig a kassai Forgách-utcza 22. sz. alatti házban töltötte, s első rajztanitója *Klimkovics* Béla volt. Benczur mesterének élethű arczképe, a kassai muzeumnak egyik főékessége. Benczur G

Horovitz Lipót, Varsóban élő hírneves festőművész, 1838-ban született Kassán, a Sándor-utcza 4. számu házban. Horovitz L

Gerster Etelkát, férjezett Gardininét, a Kassán született művésznők közől első helyen említjük fel. 1856-ban született Kassán, a főutcza 13. számu házban. Midőn egykor Hellmesberger József a hírneves művész, Kassán hangversenyt adott, Elischer Károly ismert műbarát meghívta estebédre, a melyen Gerster Etelka is jelen volt. A fiatal leány éneke annyira elbájolta Hellmesbergert, hogy kijelentette: ki kell őt képeztetni, mert világhírü énekesnő válhatik belőle. Azonnal ajánlkozott, hogy hasonló koru leánya mellé magához veszi, kivel együtt fognak lakni, s miután az is énekesnőnek készül, Marchesinál együtt fognak oktatásban részesülni. Ez meg is történt. Gerster Etelka két év leforgása után, mint már európai hírű művésznő tért vissza Kassára, s itt két hangversenyt adott. Jelen volt Gerster Et

ezeken a hangversenyeken Gardini színházi impresario is, ki rögtön szerződtette őt. 1879-ben Bécsben Gardini nejévé lett. Gerster Etelkának p a sikerek hosszu lánczolata. Jelenleg Bolognában lakik.

Kaiser-Ernstné. *Kaiser-Ernstné* Jozefin, mint a nemzeti szinház opera-osztál tagja, az ötvenes években állt dicsőségének zenithjén. Ő is Kassán letett 1827-ben, a Mészáros-utcza 31. számu házban, mely akkor tulajdona volt. Ki tetése után hos ideig gyönyörköd főváros közönség mek hangjával, s zetesen a Hugei ban, a Prófétábai Zsidónőben aratott lokat. Körútjába Olasz-, Spanyo Francziaországot, denütt fényes sik el. Meghalt 18 Fia Ernst Henrik lini operának jele

KASSA. — AZ ANDRÁSSY-HÁZ.

Rabatinszky Mária. *Rabatinszky Mári* lyón született 1844-ben, hol atyja gróf Barkóczy János erdőmestere volt, de n leány korában Kassára jött s itt nagynénje nevelte fel, a Szepsi-út 5 házában. Innen rokona: Kaiser-Ernstné vitte Bécsbe a konzervato honnan a bécsi operához szerződtették, mint primadonnát. Nem is bécsi operának Wilt Máriáig olyan hires koloratur-énekesnője, mint Rabatinszky, kit később Zakhariás, berlini bankár vett nőül. Férje elhalálozván, jelenleg Párisban él, hol festőművészettel foglalkozik.

KASSA. — A RÉGI MEGYEHÁZ ÉS A DESSEWFFY-PAL.

Rotter Irma. *Rotter Irma*, a budapesti nemzeti szinház egykori híres primaballerinája szintén Kassán született 1842-ben, a régi fegyverház épületében.

Libera Gizella. *Libera Gizella* szinművésznő, ki a nemzeti szinháznak volt jel a hatvanas években, Kassán született 1844-ben, a Fő-utcza 52-ik házban.

Bárkány Mária. *Bárkány Mária*, az európai hírű színművésznő, Bárkány Jakab terménykereskedő leánya, 1859-ben született Kassán, Bellágh Samu l Forgách-utcza 35. sz. alatt. Megfelelő kiképeztetést nyervén, csakl berlini királyi szinházhoz szerződtetett, hol sok éven át sikerrel m

Pálma

Pálmai Ilka, a modern operettek egyik leghivatottabb szereplője, jelenleg gr. Kinszky Jenőné, nem Kassán született ugyan, de már zsenge korában jött Kassára édes atyjával, Pálmai Petrás Gusztávval. Kassán nevelkedett a Rákóczy-körút (azelőtt Külsétány) 15. számu házban.

Newil

Newill Mór (Grossmann), az angol és amerikai színpadokon sikeresen működött Shakespeare-alakító, szintén kassainak mondható, mert 1839-ben hat hónapos korában jött szüleivel Abauj-Baktáról Kassára, hol atyja kárpitos mesterségre adta. A nagyratörő tehetséggel megáldott fiatal ember azonban nem nyugodott, s tökéletesen megtanulván az angol nyelvet, korának egyik leghiresebb színésze lőn. Othello, Hamlet, Macbeth szerepeiben utolérhetetlen volt.

Landes testvé

A *Landesmann* ikertestvérek, Jenny és Mari, kik 1846-ban születtek Kassán, a Fő-utcza 48. számu házban, hol szüleiknek divatkereskedésük volt, szintén a művészi pályán szereztek hírnevet s mint jeles operaénekesnők szerepeltek Amerikában.

KAISER-ERNST JOZEFA.

Klimk Feren

Visszatérve festőművészeinkhez, kegyelettel kell megemlékeznünk *Klimkovics Ferenczről*, ki 1826. augusztus 31-én született Kassán, a domonkostéri 7. számu házban. Ő volt öcscsével, Bélával, a felsőmagyarországi múzeum alapítója. Meghalt Budapesten, 1890. ápril 9-én. Szülőháza, melyen a barokk izlésben faragott kapu és az a fölött levő vasrács megtekintésre méltó, jelenleg Fedák Ignácz tulajdona.

Klimk Bél

Klimkovics Béla született Kassán 1833. márczius 24-én, Forgách-utcza 31. sz. alatt. Előbb magán-rajziskolát tartott Kassán, később pedig a főreáliskola rajztanára lett. Meghalt Kassán, 1885. febr. 10-én, mint a felsőmagyarországi múzeum igazgatója.

Ultzm Róbe

Dr. Ultzmann Róbert híres orvos, bécsi egyetemi tanár és jeles szakíró bölcsőjét szintén Kassán ringatták és pedig a Kovács-utcza 48. szám alatti házban. Született 1843-ban. A főgimnáziumot elvégezvén, Bécsbe ment az orvosi egyetemre, hol nemsokára asszisztens, majd tanár lett. Meghalt 1889-ben utazás közben, a Semmeringen. A mostani takarékpénztári épület, melyben Ultzmann később lakott, 1659-ben Mosdóssy Imre tulajdona volt; ettől megvette Kisdy Benedek egri püspök, hogy benne az általa alapított Szt.-Lászlóról nevezett papnöveldét elhelyezze. Miután a papnövelde a jelenlegi Fő-utcza 93. számu épületbe tétetett át, Andrássy Károly gróf, majd bizonyos Niemandsfreund kezébe került, kitől a kassai takarékpénztár vette meg.

I. Sánd

I. Sándor orosz czár szintén lakott rövid ideig Kassán, midőn a bécsi kongresszus után birodalmába visszautazott. 1821. május 1-én érkezett Kassára, s itt a Fő-utcza 78. szám alatti gróf Dessewffy-féle házban volt elszállásolva.

István nádor. *István főherczeg*, Magyarország nádora, 1847-ben látogatta meg Fényes bevonulását, melyhez a megye és a város nagyszerü band állított ki, szeptember 2-án tartotta a Pesti-út felől. Néhány napig Kassán, mialatt a püspöki palotában lakott.

1848-ban, midőn *Pulszky* Sándor Kassa mellett csatát veszte

Schlick. *Schlick* altábornagy tartotta bevonulását Kassára. Deczember 11-én a Hernád hidjánál gróf Dessewffy Ferencz polgármester jelentette be város hódolatát. Schlick a parancsnoki palotába, a mai honvédkaszá szállott.

1849. junius 24-én az ellenséges orosz hadsereg vonult be K

Konstantin és Paskievics. *Konstantin* nagyherczeg és *Paskievics* herczeg vezérlete alatt. A n czeg a polgármester, gróf De Ferencz palotájába szállott, Pa herczeg pedig a parancsnoki é

GERSTER ETELKA.

Marx Vilmos osztrák császári igazgató a kassai krónikában nev az önkényes rendelettel tette gessé, a melyben megparancsolta szakállak leborotváltatását. Ez bukását is; mert midőn több polgáron kivül gr. Zichy Henri titkos tanácsost is megborotvált panaszt tett Bécsben s Marxot elmozdították. A szabadságharc lása után a rendőri igazgatóság utcza 22 számu házban volt, me a kassai *népbanké*.

I. Ferencz József. *I. Ferencz József* uralkodónk augusztus 10-én jött először K 1857. aug. 31-én másodszor, 18 már mint alkotmányos koronás harmadszor. Mindannyiszor a palotában volt elszállásolva. 18 veje, *Luitpold* bajor herczeg is kiséretében és a gróf Dessewffy ban (Fő-utcza 78.) szállott meg.

Csáky Albin. *Csáky Albin gróf*, volt vallás- oktatásügyi magyar kir. minis 1857—59-ki években a kassai jogakadémiának volt hallgatója.

Berzeviczy Albert. *Berzeviczy Albert*, volt vallás és közoktatásügyi államtitkár, az 1872-iki években szintén hallgatója volt a kassai jogakadémiának.

Vida József. *Vida József*, magyar költő, 1871. augusztus 10-én neveztetvé kassai kir. jogakadémia rendes tanárává, 1876. junius 20-án beköv haláláig Kassán lakott.

*

Az előrebocsátott sorokban a jelen század néhány nevezete szólva, áttérünk a mult századokra.

I. Mátyás. Hunyadi *Mátyás* király Kassán való tartózkodásának ide november 19-ére esik. Mátyás király szállása az úgynevezett király volt, mely a mostani premontrei társház helyén, a Fő-utczában Mátyás király azalatt, mig Kassán tartózkodott, Podiebrád cseh kirá

teivel értekezett. 1478-ban Mátyás király másodizben is meglátogatta Kassát, második nejével, Beatrixxel és udvari kiséretével.

Szathmáry György 1460 ban született Kassán. Előbb pécsi püspök, később esztergomi érsek és Magyarország kanczellárja lett. Nőtestvérét Annát Thurzó Elek vette el. Mindketten az úgynevezett lőcsei házban születtek (Fő-utcza 69.), mely Szathmáry-birtok volt Thurzó Elek e házat 1516-ban Lőcse városának ajándékozá, Kassa pedig 1625-ben visszavásárolta. Szath Györ

Zápolya János magyar király 1528-ban elfoglalta Kassát, s néhány hétig az úgynevezett királyi házban tartózkodott. Zápolya

Serédi Gáspár, I. Ferdinánd király vezére, ki 1530-ban főkapitánynyá neveztetett ki, szintén az említett palotában lakott.

Izabella, Zápolya János özvegye 1551-ben tartózkodott hosszabb ideig Kassán. Izabe

Tinódy Sebestyén, a magyar lantos költő, 1549-ben Kassán telepedett le; a lőcsei házban lakott, a Kovács-utczára néző részben, de csak rövid ideig, mert hamar elköltözött. Tinód

KASSA. — A HADIK-BARKÓCZY-FÉLE HÁZ.

Bocskay István, miután hadainak fővezére, Lippay Balázs, Kassát 1604. november elsején elfoglalta, november 12-én nagy pompával tartotta bevonulását a városba. A királyi házban lakott. A Tordássy-féle házat (Fő-utcza 66. sz.) most is Bocskay-háznak nevezik; de a közvélemény hibásan tartja Bocskay lakóhelyének, talán azért, mert a modern alakban átépített ház diszitéscül a tulajdonos Bocskay István és II. Rákóczy Ferencz fejszobrait használta. Bocskay

Lippay Balázs Szabó György házában lakott, mely jelenleg a felsőmagyarországi múzeum helyisége. Lippay I

Kátay Mihály, Bocskay kanczellárja, a jelenlegi Fő-utcza 42. számu házban lakott. Itt ölette meg Lippay Balázst, mint azt már Kassa történetében említettük. — Az említett ház egyik emeleti szobájában egy remekmívű renaissance izlésben faragott márványkandalló még most is hirdeti hajdani tulajdonosának gazdagságát. A ház rokokó ékitményeit később alkalmazták. Kátay M

Bethlen Gábor, miután 1619. szeptember 11-én bevonult Kassára, a királyi házat foglalta el lakásul. Bethlen és n

Brandenburgi Katalin, János Zsigmond brandenburgi választó fejedelem nővére, mint Bethlen Gábor menyasszonya, 1626. márczius 1-én tartotta bevonulását. Az esketést a Szt. Erzsébet egyházban, a lakomát és tánczmulatságot pedig a Fekete-sas épületben (Fő-utcza 29.) tartották meg.

Spankau, Kobb Frigyes, *Strassoldo* és *Schmidt* német tábornokok az 1670-iki Zrinyi-Rákóczy-féle összeesküvést követő gyászos korszakban a kassai parancsnoki házban laktak. Válogatott kegyetlenséggel Parancs

Thököly Imre. üldözték a magyar polgárokat, kiket rövid időre *Thököly Imre* sz meg, a ki 1682-ben foglalta el Kassát és a parancsnoki épületbe melyet ezentúl fejedelmi háznak neveztek.

II. Rákóczy Ferencz. *II. Rákóczy Ferencz* 1706. deczember 1-én tartotta fényes bev Kassára. Előbb *Esterházy Antal* házába, később a fejedelmi palotá lott, hol több hónapot töltött. A Mészáros-utcza 16. számu házon meg az Aspremont-féle czímert, a mi bizonyítja, hogy a nevezett ház Julia, Aspremont grófné tulajdona volt.

1711. ápril 26-án Kassát feladják a császári hadaknak, s a v rancsnokának *Fluck* császári vezért nevezik ki. Ezen időből sok bútor maradt fenn, ezekkel *Maléter Vilmos* kassai birtokos, a Kossut utcza 23 számu házában egy egész szobát rendezett be, melyet I szobának neveznek.

II. József. *II. József császár* ismételten volt Kassán, s mindannyiszor a épületbe szállt. Mint Mária Terézia királynő társuralkodója, 1770 3-án érkezett Kassára és a pünkösdi ünnepeket itt töltvén, Perecz akkori plébános a fejedelmeket megillető czeremóniával vezette a zsébet egyházba. 1783. junius 22-én ismét Kassán volt, s emléke Forgách-utcza végén álló városi kaput — a jelenlegi 37. és 38. szán között — József-kapunak nevezték el.

Szirmay Antal. *Szirmay Antal*, kit már 15 éves korában neveztek ki koszorí nek (poeta laureatus), 1747-ben született Kassán. Ő irta azt a ver a székesegyház keresztgombjában van elhelyezve, s melynek czíme: restauratae turris Cassoviensis globo inclusa.

Landerer. *Landerer János*, könyvnyomdász, 1774-ben vette meg 7600 jezsuiták kassai könyvnyomdáját, jelenleg Demeter Manó kovácsu számu házát, melyen szintén régi rokokó diszítmények láthatók.

Kazinczy. *Kazinczy Ferencz*, a költő és a magyar nyelv nagy reformáto szeptember 9 én jött Kassára, a jogi tudományok hallgatása véget

Dessewffy József. *Dessewffy József* gróf 1785-ben született Kassán, a Fő-utcza 90 Dessewffy-, jelenleg Szirmay-féle házban. Ismeretes Kazinczy Fe való levelezése és gróf Széchenyi Istvánnal folytatott vitatkozás „Taglalat" czímű röpiratában megtámadta Széchenyinek „Hitel" (res művét.

TINÓDY SEBESTYÉN CZIMERE.

KASSA SZ. KIR. VÁROS TÉRKÉPE.

„Apollo" Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság

Kogutowicz és Társa Magy. Földrajzi Intézete Budapest.

Helyrajzi magyarázat:

1. M. kir. gazdasági tanintézet. — 2. Járványkórház. — 3. Lang-féle gőzfűrésztelep. — 4. Városi faraktár. — 5. Katonai alreáliskola. — 6. Szekerészeti kaszárnya. — 7. Szekerészeti raktártelep. — 8. Katonai sátortábor. — 9. Állami ipariskola. — 10. M. kir. dohánygyár. — 11. Ferencz-József kaszárnya. — 12. Gyalogsági kaszárnya. — 13. Honvéd-huszár kaszárnya. — 14. Honvéd kaszárnya. — 15. Tüzér kaszárnya. — 16. Uj honvéd gyalogsági kaszárnya. — 17. Törzsépület és gyalogsági kaszárnya. — 18. Városi, u. n. fegyvertári épület. — 19. Régi bástyatorony. — 20. Nagy kaszárnya. — 21. Katonai bírósági és börtön épület. — 22. Közraktárak. — 23. M. kir. főreáliskola. — 24. Posta- és távirdaigazgatóság. — 25. Nőképző intézet. — 26. Pénzügyi palota. — 27. Apáczatemplom és zárda. — 28. A Premontreiek temploma. — 29. Községi elemi iskola. — 30. Papnöveldei templom. — 31. Református templom. — 32. Légszeszgyár. — 33. Polgári lövölde. — 34. Görög kath. templom. — 35. Domonkos-templom és zárda. — 36. Régi szinház-épület. — 37. Mária-szobor. — 38. Városháza. — 39. Jogakadémia. — 40. Községi elemi iskola. — 41. Bayer és Bauernebl sörfőzője. — 42. Állami felsőbb fiu- és leányiskola. — 43. Püspökház — 44. Székesegyház. — 45. Orbán-torony. — 46. Szt. Mihály kápolna. — 47. Vármegyeháza. — 48. Ágost. hitv. templom és iskola. — 49. Kir. tábla (Maléter-ház). — 50. Műmalom. — 51. Városi fürdő. — 52. Fleischer és társa gépgyára. — 53. Lepesch-féle sörfőző — 54. Kisdedóvó épületek. — 55. Izr. imaház. — 56. Izr. elemi iskola. — 57. Katonai kórház. — 58. Községi elemi iskola. — 59. Fröbel gyermekkert. — 60. Törvényszéki épület. — 61. Schalkház nagy szálloda. — 62. Közkórház. — 63. Gőz- és kádfürdő. — 64. Polgári kórház. — 65. Erzsébet árvaház és templom. — 66. Katonai pékműhely-telep. — 67. Gőzmalom. — 68. Városi major és fedeztető állomás. — 69. Tüzér raktár-telep. — 70. Közvágóhid. — 71. Állatvásár. — 72. Frank-féle gyártelep.

KASSA KÖZIGAZGATÁSA.

ASSA történetéből tudjuk, hogy mielőtt Róbert Károly 1342-ben a tárnokmester hatósága alá rendelte, mint Abaujvármegyében levő királyi birtok, a várispán (comes castri) hatósága alá tartozott. Közigazgatás története.

1347-ben nyerte meg Kassa a biró- és papválasztás jogát, mint szabad királyi város. Ez évtől kezdve önállóan intézkedett polgárságának összes ügyeiben. Nagy Lajos szabadalomlevele értelmében egy évre választotta biráját, a ki a tizenkét tanácstaggal együtt életnek és halálnak ura.

Az első statutumot, illetőleg a statutumok gyüjteményét 1404-ből birjuk, de a Kassa városi levéltár megőrzött több oklevelet, melyek némi felvilágositást adhatnak a szabad királyi város közéletének addigi folyamatáról. Első statutum.

A városi tanács egyfelől buzgón működik a város vagyonának szaporításán, megszerzi Miszlóka, Tőkés, majd 1397-ben Tehány helységeket; másfelől féltékenyen védelmezi szabadalmait, azok megsértői ellen rendkivül szigoru megtorlással él, szembeszállva a királyi hatalommal is, mint azt már Róbert Károly alatt megcselekedte, agyonvervén Omodet, a ki birtokába akarta venni a várost. Gecsei Nagy Pált pedig — mint a királyi itéletlevél mondja — „magnum nobilem regni nostri“, kerékbe törték. E kegyetlenség miatt Lajos király 100 márka ezüst megfizetésére itélte a városi tanácsot. A tanács volt a város hiteles helye is, előtte történtek az adásvételek, melyekről a tanács okiratot állitott ki. Tanács a XIV. században.

Kassa 1347-től fogva a *Schwabenspiegel* szerinti joggal élt, melyet Budától vett át.

Az 1404-iki statutum után ugy látszik, rendszeresen évről-évre alkottak a szükséghez képest statutumokat, de egész sorozatban csak a XVI-ik század közepe óta vannak meg ezek a városi levéltár birtokában.

Az 1404-iki német nyelvü statutum 47 szakaszra oszlik. Bevezetésében röviden elmondja, hogy a tiszteletre méltó, gondos és igen szerény Stoyan Jakab kassai birósága idején a tiszteletreméltó és igen szerény 1404-iki statutum.

Hebenstreyt János (városi jegyző), Isten akaratától és lelke üdvösségétől ihletve, a tanácstagok felvilágosítása és kalauzolása végett bizonyos artikulusokat méltóztatott csinálni, hogy ki-ki tudja, mit cselekedjék lelkiismeretesen.

„Item es ist zu mercken. Als man geschriben hat von Cristi geburt thawsent firhundert und in dem fyrden jar, Dornoch zu den zeyten als der erwirdige forsichtig und wolbescheyden herre Jacob Stoyan is vorweser und richter gewesen der stat Cassaw. Hot der ersam und wolbescheden her Hanns Hebenstreyt angeseen durch den willen gottes und seyner zeln selikeyt etliche geschriben artickel geruht zu machen und auch hernoch gemacht mügen werden durch begyr seyner gewissen. Und do mit zu begegnen durch underweysung und füdernisz aller rotherren, esz sey burgermaister oder richter oder rotlewth, wy sy den genant seyn und auch besunderlich zu besuchen den nutz und ere der gantzen gemein: Als den eyn ytzlicher noch seyner gewissen wol schuldig ist und wer zu thuen. Idoch in solcher demütigen underweysung wy sich sollen in yrer ordenung und in der vorseüng yres selbs und auch ander leut stant zu nütz und fürdernisz der selikeyt seyner zeln und zu lob dem almechtigen gott der eyn schepper ist aller ding."

Az első szakasz megállapítja a felelősséget, hogy egy köztisztséget viselő se vonhassa ki magát alóla s másra át ne háríthassa saját hibáját vagy mulasztását, a mi visszaélés lenne a közönséggel szemben.

„*Der erst Artickel.* Es ist eyn grosse oberswenklich ebentewr, das eyn ytzliche vornemende person, dy geruft ist von Got dem herren durch seyne glider der mentslicher natur ader forhenckniss des gestes der naturlichen fründe ader grosze leypliche gutter angeseen werden: das eyn man gehocht und uberhaben wirt ober andere leyt: in der vorwesung ab das sach wer das sich der man förlip yn ubertretung und yn ubriger vergessenheit yn seynem stroflichen leben: in abtziung eynes gemeines guttes wyder seyn ere und gütte und seyner selen seligkeyt, das do altzu mercklich wer und offenlich derbenten dy andern mit vorweser des rotes den gemeynen schaden und gebrechen reych und arm das an ym vorhengen würden: es geschech von günst wegen ader von angeborner fryntschaft wegen ader von forcht wegen mit ym lyden und vorswigen den gebrechen: und yn nicht stroften, noch underweysten yn seyner vorgessenheit und lyssen dy sach leychtichlichen hyn sleyffen und teten nicht ernstlich dortzu, als sich den das gebürte, das wer mit got und mit dem rechten. Dy gebrechen wurden also verdult und nicht beruret durch des rotes ere willen und der gantzen gemeyne. Dornoch sich dy zeyt vorlyf und vorging der personen des obgenanten mannes. Ader der anderen mitweser und das dy vorwesung von yn teylhaftig entzogen wurden und anderen an den hals geworffen: dy selben sollen nicht dy vorgangen dyng oder sach auf eyn newes derwecken. Wen haben sy es vorgedult und vorswigen also: das sy es nicht gebust haben: und wolden das hernoch nü büssen, das ist wyder got und irer seln selikeyt. Unde würde grop vordechtnisz yn der gemeyn der lewth. Das es sich von neyde oder has vorging. Went worume sy weren gleich de rechten halben, also vil vorfallen, als dy obgeschriben person durch wes willen sy da vorswigen haben.

Super hocque dicitur: faciens et consentiens eadem poena sistunt puniendi."

A tanácsbeli szeretettel viseltessék társai iránt, mondja a 2-ik szakasz; s a tanácstagok egymáshoz való jó viszonyával foglalkozik a két következő pont is, meghagyván, hogy felejtsék el a hibáját egy téved vagy tudatlan tanácsosnak, ha megjavul, s megtiltja, hogy egymást hát mögött gyalázzák. Később is visszatér e viszonyra a szabályzat, kimondván a 8-ik pontban, hogy az ujonnan választott tanácstag kérje meg a régieket, oktassák őt jó indulattal.

A szabályzat 5-ik pontjától kezdve *a tanácskozás rendjéről* szól. A tárgyak közt első sorban jönnek az egyházi ügyek, majd az özvegyek és árvák, a szegények és bélpoklosok (ausetzigen lewten) kerülnek sorra. Aztán a város közügyeit, végül a közönség ügyeit vegyék elő. Titoktartás kötelességük. Ha valamelyik tanácsos saját ügye kerül tárgyalásra, ő és barátai hagyják el a tanácstermet. Ha a tanácson kivül álló a tanácscsal viszályba keveredik, mig ügyét végleg el nem intézik, mindaddig ne érintkezzenek vele a tanácsosok.

A szabályzat gondoskodása kiterjedt még a tanácstagoknak a társadalmi életben való viselkedésére is. A 21. pont ugyanis eltiltja nemcsak a tanácsteremben való beszélgetést, csendzavarást, illetlenkedést, lábdobogást, de még a tanácson kivül való illetlen magaviseletet is. Ha valamelyik hibát követett el, ne mentegetőzzék azzal, hogy más is úgy cselekedett, hanem igazolja magát, ha pedig nem tudná, akkor kérje tanácsos társainak elnézését.

A város érdekében is álló szolidaritásról több szakasz intézkedik; egyuttal a tanácstagok kiváltságos állásához és a középkori felfogáshoz mérten arra is kiterjeszkedik a statutum, hogy a tanácsosok többre tartsák magukat a közönséges embereknél s velük ne igen érintkezzenek. A 17. pont intézkedik, hogy sem a biró, sem valamely tanácsnok ne irasson be a város könyvébe (Stadtbuch) bármit is, a miről az összesnek nincs tudomása.

A tanácson kivül állókhoz (29. pont) ne ereszkedjenek le túlságosan a tanácsosok. A következő szakaszok arról intézkednek, hogy a tanácsosok ne keressék a maguk hasznát; idegenek előtt ne mondjanak egymásnak ellent; a ki a latin nyelvet nem érti, az ne törje fel a leveleket s ne engedje azokat elolvasni, csupán csak tanácsbelinek vagy jegyzőnek; a jegyző az okiratokat legalább egy tanácsnok jelenlétében pecsételje meg.

KASSA. — A PÉNZÜGYI PALOTA.

Igen érdekes és jellemző a szabályrendelet 40. és 41. pontja, mely azt írja elő, minő szertartásos eljárással fogadják a pápa és a király levelét. Ha a tanács a pápától kap levelet, nyilvánitsa úgy a tiszteletét, hogy felállván, térdet hajtson s a pecsétet csókkal illesse. Ellenben ha a királytól jön levél, álljanak föl, fejüket hajtsák meg s a pecsétet homlokukkal érintsék

A büntető eljárásról kevés intézkedés van a statutumban. A 45-ik szakasz a felebbezési jogról szólva, kizárja a felebbezés jogából a gyilkosság, a lopás, árulás, pénzhamisitás, emberölés, gyujtogatás, házasságtörés és rablás elkövetőit. A 46-ik szakasz a *willkört* magyarázza.

„Item. Nota dicitur *Willkör*. Es ist wen sich eyn gemeyne sammleth und betracht eyn Nücz yn der selben czeyt: und was sy erkennen yn dy ere Gotis und zu fürdrüng dem gemeynen nücz do selbest do dy handlung geschicht, wer das brech: das lege an der büsz, dy doruf gesaczt wer. Aber dy yn der samlung nicht inhemesch weren: dy sollen der wylkör nicht entgelten, wen men sol yn darin vor geoffenbaret oder geruffen haben: das sy nicht ungehorsam dornoch würden: und musten darusz leyden. Sunder dy weren schuldig, dy dy sach gemacht hetten: und nicht geoffenbart den anderen."

Végül az eskü jelentőségét fejtegeti a statutum, melynek alkotása, módositása a közgyülés joga volt.

A közgyülés 100 tagból állott. (Centum vires, senatores.) Vezére a tribunus plebis, *fürmender*. Ez választotta évenkint, három királyok napján a Közgyülés.

birót (iudex) és a tizenkét tanácstagot (iurates cives, consules). A 16. és 17.
Tanácsasztalok. században már nem együttesen tanácskozott a közgyülés, hanem hat *asztalra* oszolva külön-külön. Az első asztal volt az *öreg asztal*. Ennél a legtekintélyesebb polgárok ültek s a fürmender vitte a szót.

Tisztviselők. A tanácstagokon kivül a közgyülés választotta meg a többi városi tisztviselőket is, a külső birtokokat igazgató grófokat, az adószedőket, bor-, sör-, gabonatiszteket, fertályosokat, harminczadosokat stb., amint egy 1566. jan. 22-iki választási jegyzőkönyvben foglaltatik:

Electio Officiorum Civitatis Cassonnien facta est Anno Dni 1566. die 22. January:

Groffen. Zahlherren. Weinherren. Mulherenn. Byrherren. Spitalherrn. Getraidherrn. Wogherrn. Cromhern. Virtelherrn. Zum Gevicht. Losungherren In der obern forstat. In der Nidern forstat. Erbguetter. Kirchenvätter. Dreissiger. Schindelherren.

Biróválasztás. A *biróválasztást* egy szemtanu krónikás (Ungarischer oder Dacianischer Simplicissimus, Lipcse) következőképen adja elő:

„A várost bezárják s a fürmender a mindenféle nemzetiségből, azaz magyarokból, németekből, tótokból (kiket rendeknek hí) és minden vallásuakból, katholikusokból, lutheránusokból, kálvinistákból álló 100 tagu községgel fölmegy a városházára, a hol más birót választanak, vagy pedig de novo konfirmálják a régit valamennyinek deliberácziójával és beleegyezésével. Ha ez megtörtént, proczesszióval a temetőbe mennek, melyet sűrűn meghintenek szalmával. A régi biró a tanácsurakkal szintén a proczesszióval jön. Minden czéh és mesterember a temető előtt áll szerszámaival, vagy rúdon, vagy más módon hordva azokat, hogy szerencsekivánatukkal együtt tiszteletük jeléül sietve a házához vigyék az uj birónak, mihelyt csak a nevét megnevezni hallják. Ott vár egy ujdonatuj szekér is, magasan megrakva sima, hosszú tölgyfagerendákkal, hat ló elébe fogva; ezt is házához vontatják. Ezt a fát nem szabad abban az eztendőben elhasználnia, hanem, a mint beszélik, arra való lenne ez, hogyha az ellenség előtti áruláson kapnák s ez bebizonyosodnék, akkor a szekérrel együtt máglyát raknának belőle, hogy azon elevenen elégessék. Mihelyt a fürmender kikiáltja a nevét, a legidősebb két tanácsos egy arra a czélra készült széken fölviszi a gyülésbe. A városi trombitás, a nagydobos erre megszólaltatja hangszerét. A legfiatalabb négy tanácsos háromszor fölemeli a székkel a birót és a község tagjai szintén háromszor hangosan kiáltják a vivátot. Azután mindnyájan ismét proczesszióval a templomokba mennek, a hol a Te deum laudamust és más énekeket meg zenét zengenek s rövid német és magyar biró-prédikácziót mondanak. Ennek megtörténte után a városbiró úrnál tisztességes lakomát lakoznak, melyre meghívják az összes nemzetiségek egyházi és iskolai szolgáit s jó énekeket és hangszeres zenét is adnak elő."

Tanácsülések. A tanács az ügyek száma szerint egy héten többször ült össze, kora hajnalban, 4 vagy 5 órakor kezdvén a tanácskozást. Szombati napon az ugynevezett *dies petitorián* a közigazgatási ügyeket tárgyalta, a többi, a *dies judicialekon* itélkezett a bünösök felett, akiket rendszerint a tanuvallomások alapján itélt el, de *tortúra* által kicsikart vallomások alapján is. A *büntetések*
Bünfenyitő eljárás. elriasztó szigoruságuak. Igy a rablógyilkost (1556) lófarkon hurczolták meg s végül a bitófa alatt kerékbe törték. A gyermekgyilkos nőt (1575.) tövissel kirakott gödörbe fektették s félig elevenen eltemetvén, izzó vasrudat vertek át szivén. A parázna asszonyoknak maguknak kellett megvarrniok a zsákot, melyben a Hernád vizébe fojtották őket.

Ilyen elrettentő példaképen jegyezték föl Máté ötvösmester nejének, *Heléna* asszonynak esetét, a kit 1573-ban itéltek el. Az asszony férjének legényével s több idegen férfiúval is szerelmi viszonyt szőtt. Bűnét beismervén, a tanács halálra itélte őt. Az itélet értelme szerint az elitéltnek szintén sajátkezüleg kellett megvarrnia a zsákot s miután a hóhér fel s alá meghurczolta a tömeg előtt, vétke kikiáltatott s a zsákba kötött-

vén, október 4-én a Hernád vizébe fojtatott, „hogy úgy városunk, mint pedig Isten törvényeinek elég tétessék". De a férjnek is bűnhődnie kellett, amiért nem volt elég erős a nő botrányos életmódját idejekorán megakadályozni. Fejvesztés terhe alatt számüzték a városból tíz mértföldnyire, a csábító legénynyel egyetemben.

1562-ben és 1570-ben a *betöréses lopás* elkövetőjét akasztással büntették; más esetben megvesszőzték és 10 évre számüzték a városból. A visszaeső *tolvajt* lefejezték. Egy lótolvajt felakasztottak (1558). Egy tolvaj és házasságtörő nőt megkorbácsoltak s a városból kiűztek; egy másikat halálra itélték, de tekintettel kiskoru gyermekeire, száműzték.

Egy zsebmetszőt tetten érték s mivel megesküdött, hogy többé sohasem teszi, csak száműzetésre itélték. Egy másiknak büntetlen előéletéért megbocsátottak. Egy tolvajt megvesszőztek és jobb fülét levágták (1570) A szőllőtolvajnak fülét levágták, más esetben felakasztották. (1579.)

A rágalmazásért az itélet úgy szólt ugyan, hogy az illetőnek nyelve vágattassék ki (1561, 1572), azonban az itéletet megváltoztatták arra, hogy a porkoláb az illetőt a piaczon kikiáltsa.

BOCATIUS RÉGI KASSAI BÍRÓ CZÍMERE.

A becsületsértőt becsukták, vagy súlyos pénzbüntetésben marasztalták; azonfelül még némely esetben utczaseprésre is itélték, vagy pedig a városból száműzték.

A súlyos testi sértés és *verekedés* büntetése: súlyos pénzbirság, vagy száműzetés. Egy kerékgyártó mester emiatt czéhbeli jogát elvesztette, két társa 14 napi fogságot kapott.

Egy verekedés halállal végződött, s az életben maradt családja a halottének nagyobb összeg pénzt fizetett (1575.)

A *gyilkosnak* fejét vették.

Egy többszörös rablógyilkost, a ki templomokat is feltört, a város négy végére vezették és ott tüzes fogókkal csipdesték s végül kerékbetörték. Más esetben a rablógyilkost lófarkon hurczolták a vesztőhelyre, s ott kerékbe törték; mást tüzes fogókkal csipkedtek s lefejeztek.

A *gyermekkitevésért* száműzetés járt.

A bigamiát elkövető férfit (1562.) a városból kikorbácsolták, hasonlóképen egy gyujtogató nőt is (1558). Az istenkáromlót száműzték.

Egy fiút ki apjára kezet emelt, keze és nyelve elvesztésére itéltek, de kegyelemből csupán hat évre száműzték.

Egy kémet lófarkon a vesztőhelyre hurczoltak s ott karóba húzták.

A *visszaesést* szigorúan büntették; egy tolvajnőt uj tolvajságon kapván (1572), ismét megvesszőzték s orrát levágták.

1562-ben a Forgách-utczán Satler Jakab házában tűz üt ki, s tizennyolcz ház elég. Satler vagyonát az okozott kár megtéritésére lefoglalták.

1570-ben Szabó Péter kassai polgár magát Drugeth Gáspár jobbágyává avatta. Ezért a tanács polgárjogának (ius civile) örökre való elvesztésére itéli.

Hasonló büntetéseket a már emlitett *Simplicius* is feljegyez. Elbeszélése szerint a kegyetlen büntetések közt a kövezés is szerepelt. Egy ily módon kivégzett elitéltet volt alkalma látni Kassán. Az elitéltnek hanyatt kellett feküdnie a földön, a hóhér kezét-lábát a földbe vert czövekekhez kötözte, a hóhér négy legénye pedig egy nagy követ dobott mellére háromszor egymásután, mire kisebb köveket hajigálva rája, összezúzták a fejét.

Egy férfit, a ki ittasságában kardjával hadonázva, ugy megsérté áldott állapotban levő nejét, hogy az idő előtt szült és meghalt, elevenen való eltemetésre itéltek. Minthogy azonban a haldokló asszony teljesen megbocsátott neki, sőt imádkozott érette: kegyelemből fejvesztésre változtatták az itéletet; de előbb neje koporsójához lánczolva, el kellett kisérnie a halottat a temetőbe. Ezután átadták a hóhérnak, a ki lefejezte. Az elitélt iránt igen nagy volt a részvét, mert nem csak maga vallotta bünbánóan, de felesége is halottas ágyán, hogy beszámithatatlan állapotban s véletlenül követte el tettét s feleségét hiven szerette. Sőt talán meg is kegyelmeztek volna életének, ha a napa nem akarja minden áron vérét látni. Ez addig járt a tanács nyakára, a mig kimondta a halálos itéletet, hogy példát szolgáltasson.

A tanács keményen megtorolta azoknak vakmerőségét, a kik szigoru itéletei, vagy egyéb eljárása miatt gáncsolni merték. Egy polgár fölött, a ki nyilvánosan becsmérelte a tanácsot, és ki tiltakozott az ellen, hogy az érdekelt tanács a saját ügyében itélkezzék, a négy szomszéd szabad királyi városból (Eperjes, Bártfa, Kis-Szeben, Lőcse) meghivott négy tanácsos mondott itéletet, mely úgy szólott, hogy vágják ki a vádlottnak nyelvét s akaszszák a pelengérre. Megjegyezzük itt, hogy Kassa, Eperjes, Lőcse, Bártfa és Kis-Szeben már a 16. században szövetséget alkottak, hogy az őket közösen érdeklő ügyeket kiküldötteik által intézik el.

Öt város szövetsége.

Minthogy azonban az illető vitéz katona volt, a ki többször harczolt a török ellen, megelégedtek enyhébb büntetéssel. Nevezetesen három vásári napon a városháza mellett széken kellett állania, s az összegyült néptömeg előtt, valahányszor azt egy poroszló összeesőditette, hangosan ki kellett jelentenie, hogy igazságtalanságot követett el a tanács ellen, nyilvánosan bocsánatot kér s megköszöni a kegyes itéletet. De ez még semmi ahhoz, a mi azután következett. A hóhér mellette állott egy edénynyel, melyben megnevezhetetlen valami volt. Az elitélt kénytelen volt azt mondani, hogy úgy ugatott mint a kutya, azért az általa kiadott szennyet kész felfalni. Erre a hóhér azt felelte: Minthogy úgy ugattál, mint egy kutya, tehát gonosz, ezéda szád nem érdemel mást, mint hogy ezzel a rondasággal tömjem be. Erre az edény tartalmát szájához kenvén, úgy arcul ütötte őt, hogy lefordult a székről, mire visszavitték a börtönbe, a mig harmadszor is át nem esett a szégyenletes torturán. Ekkor aztán ismét visszanyerte polgári jogait és a becsültetést.

Hóhér.

A mint látjuk, a hóhér fontos közege volt a törvénykezéssel kapcsolatos közigazgatásnak. Minthogy nem minden város tarthatott erre való alkalmas egyént, a kassai hóhért gyakran kikölesönzik a szomszéd városok és birtokosok. A kisebb bünesetek fenyitése a *vesszőzés* volt, melyet a város piaczán a pellengér alatt szintén a hóhér hajtott végre.

A tanács különben gyakorta volt engedékeny s kivált *„sokak kérelmére“* nem ritkán ugy itélt, hogy a bünös a városból örök időre távozzék; tehát a mai rendszerrel ellenkezőleg járt el, a mikor az ilyeneket éppen illetőségi helyükre toloncozzák.

A *feltételes itéletnek* is számos példájára bukkanunk. A fölebbezés a főbenjáró bünöket kivéve, melyekben nem volt fölebbezésnek helye, a tárnokmesterhez ment, ki mellé még rendesen két polgárt küldött Kassa városa.

A túlságos szigor a 17-ik században némileg megenyhül, de kivált a 18. század eleje óta. A gyilkost lefejezték. A kassai polgárt a bakó megkötözetlenül vagy bilincsek nélkül kisérte a vesztőhelyre. Az itélet végre-

hajtásánál a két legifjabb tanácsnok volt jelen, a kik a város pallosát magukkal viszik, a nyakazás végrehajtása végett odanyujtják a bakónak, a ki hüvelyéből kivonja, a végrehajtás után a készen tartott hüvelybe visszatolja s a tanácsnokok visszaviszik a városházára. A bünöst rendesen megáldoztatták. A kisebb vétségek büntetése a deresre húzás; ennek súlyosabb neme a *három pálczára* itélés. Egy istenkáromlót arra itélnek, hogy a *három pálcza* egy éven át minden pénteken kijárjon neki, amibe idő előtt bele is halt.

A legaprólékosabb gonddal gyámkodik a város nemcsak a közügyek menete, hanem a lakosok ama magántényekedése fölött is, a melyek csak némileg is érintik a közrendet.

A köztisztaság és közegészség ügyére vonatkozó egyik-másik intézkedése még üdvösnek is mondható, mint például az a rendelkezés, mely az 1620. évi statutum 2. pontjában ekképen hangzik: Köztisztasági intezkedés.

„Végezte a n. község, mivel hogy szemünkkel láttyuk, hogy az útezákon itt az városban minden rútságot és undokságot az házokbúl kitöltenek és hordanak, mely miá embernek mennyi nyavalyája történik, a meleg nyár elérkezvén, az ködes dér miá, akarki is megitélheti. Azért az n. tanács kiáltassa meg és severe injungállya, hogy ezután senki az uczákban afféle dögleletes rusnyaságot udvarárúl más jámbor háza eleibe avagy házának hátuljához ne hordgya, se ne hordassa, sem pedig háza eleiben szemetet ki ne vitesse, hanem kiki a városon kivűl vitesse."

KASSA. — A RÉGI VÁROSI TÖMLÖCZ.

A XVII. században alig-alig szünetelő háborús mozgalmak, mint tudjuk, általában sok kalandort és szökevény gonosztevőt űztek a városokba, a hol a lazább elemekkel találkozván, gyakran okoztak zenebonát. A városnak nagyon kellett ügyelnie, hogy elejét vegye már a kisebb rendbontásoknak is, mert a folytonos pártvillongások közt az ilyen zavarokat felhasználhatta az egyik vagy másik fél arra, hogy a várost birtokába ejtse.

Az 1616-iki szabályrendelet megtiltja, hogy a deákok éjjel sétálgassanak a városban s olyanokkal, a kik nem illenek hozzájuk, részegeskedjenek és tánczoljanak; az 1630-iki szabályzat pedig azok ellen szól, a kik a délesti isteni tiszteletek alatt a csapszékekben sípolnak, hegedűlnek, tánczolnak, „melyekből rút förtelmes dolgok következhetnek."

Az isteni szolgálat szentségének védelménél azonban megnyilatkozik több esetben az a felekezeti gyülölség is, mely, mint Kassa történetéből tudjuk, erősen lángolt két századon át a városban. A változó politikai helyzetekhez képest hol a protestáns hol a katholikus került felül s éreztette hatalmát a másik felekezettel, a törvénybe igtatott egyenjoguság ellenére. Rendeletek felekezetek ellen.

A katholikusok ellen irányul az 1633-ik évi szabályrendelet 8. pontja, mely ismételten megtiltja a szöges lámpával, az úgynevezett csillaggal való farsangolást: „Mivel penig mi édes Idvezitőnknek születését nevetséges játékra és részegségre fordítják, mostantúl fogva ennek utána soha ne legyen. Az ki cselekszi, Istentűl várja haragját fejére, mert afféle comédia azokat illeti, a kik mégis az pápai setétségben vadnak."

A szabályrendeletek már azelőtt is foglalkoztak a népszokások és mulatságok efféle korlátozásával; e puritán szigorusságtól sugalt határozatokkal később is találkozunk, a mikor a közgyülés egyáltalában hadat izen minden farsangi bohóczkodásnak. Az 1636-iki szabályrendelet 18. pontjában ugyanis elrendeli:

Farsang-ellenes rendelet.

„Emlékezik a ns. k. arra, hogy az az elmult új esztendő napján minemű czéhes uraim igen elmentenek volna az dologban az sok mód nélkül való öltözetekkel és oktalan ábrázatokkal, mely dologh az n. községnek semmiképpen nem tetszik. Annak okáért teljességgel azt végezte a n. k. hogy ennek utána efféle tragoedia ne legyen és hiában való játék. És ha Isten azt adja érnünk, Biró uram ő kegyelme az czéheseknek jó idején tudtokra adja, hogy a nélkül ellegyenek."

Káromkodás.

A káromkodás ellen is kellett tilalomról gondoskodni, mert az „Isten ellen való kárhozatos szitok annyira elharapózott a városban, hogy még az tanácsbeli uramék közül is némelyike igen szokásul vötte." Megrójja is őket e miatt a város, hogy nekik kellene példát adniok s ime ők élnek ezzel a rossz szokással, „hanem ennek utána lészen az n. községnek arra való vigyázása".

Tüzoltás.

A közjó és közrend érdekében kiadott szabályzatok közül megemlitjük, hogy Kassa városa ismételten, 1568-ban és 1627-ben alkotott szabályrendeletet a tűzoltásra nézve, 1579-ben az anyakönyvek vezetése iránt intézkedett, meghagyván az egyházfinak, hogy úgy a házasságokról mint a keresztelésekről könyvet vezessen.

Anyakönyvek.

KASSA. — A KÖZVÁGÓHID.

Tiszti fizetések.

A tanács tagjai, valamint a városbiró kezdetben tiszteletből szolgáltak, csupán a XVII. század közepe óta kapnak fizetést. A jegyzőt, plébánost és az iskolamestert azonban mindig fizette a város. A jegyző, azaz nótárius fizetéséről 1432-ből van adatunk; ekkor évi fizetése 75 frt és egy öltözet ruha volt. 1487-ben 94 frt és 86 denár volt a fizetése; 1577-ben hetenkint két forint. A fizetések idővel fokozatosan emelkednek. A városi magisztrátus és a segéd-személyzet fizetése 1762-ben 8675 frt 40 krra rugott, a szolgák fizetése 1422 frt 28 krra; személyi kiadásokra tehát 10,097 frt 68 krt forditott a város.

Városi bevételek.

A város régi bevételeiről is találunk hiteles adatokat levéltárában.

1487-ben a város összes *bevétele* 3198 frt 83 denár; összes *kiadása* 2417 frt 81 denár volt. A bevételek főbb tételei: *Stadtkeller* 1296 frt 6 denár; *Mangel* 105 frt; városi mészárszékek 209 frt. A kiadások legmagasabb tétele az évenkint fizetni szokott *taxa regia* 892 frt.

Levéltár.

A levéltárra a XVII. századtól fogva nagy gondot forditott a község. Első érdemet Cromer Leonhardus jegyző szerzett a levéltár gyarapitásában (a XVI. század második felében), a ki sok régi oklevelet lemásolt s megmentett az utókornak. A XVIII. század második felében *Schwarzenbach* Antal Ferencz szenátor és helyettes főbiró rendezte a levéltárat, a ki körülbelül 30,000 aktát lajstromozott. Érdemének elismeréseül megőrizték arczképét a levéltárban.

Az 1640-iki és 1658-iki szabályzatok is intézkednek a levéltárra nézve,

elrendelvén, hogy a privilegiumok, levélbeli documentumok a városházán avagy kuriáján levő mindenféle regestrumok és egyebeknek inventárium szerint való regisztrációja, végül a törvények „avagy arbiter által való compositiójuk, végzések“ összegyüjtessenek. A documentumokra nézve szükségesnek tartja a község, hogy „mindenféle levelek megnézetessenek, perlustráltassanak, fürmender, biró és notárius urainék jelenlétében megtisztíttatván, vétettessenek szép registromokban, és ha mi az előbbeni nótáriusoknál vagy grófffok ládájában és akár hol volnának, azok is felvitettetvén az tanácsházra, helyben állíttassanak és esztendőnkint az regestrum szerint megláttathassanak, hogy idegen emberek kezéhez ne juthassanak“. Intézkedik a szabályzat a város adósságaira, az árvák vagyonára vonatkozó iratok őrzéséről s felszólítja mindazokat, a kiknél a városra vonatkozó okiratok volnának, adják át a tanácsnak, hogy a registrátor azokat a levéltárba tegye. Az országos törvények megőrzésére is nagy súlyt fektet a város. A törvények hiteles másolatai a 16. század közepe óta megvannak a városi levéltárban.

A XVII. század végén a város kormányzatának személyzetéről egy 1682-iki tisztviselői választási jegyzék ad felvilágositást, mely így hangzik:

„Anno 1682. die 26. Januarii. Renovatio amplissimi senatus (sub judicatu generosi domini Andreae Wida), liberae ac regiae civitatis Cassoviensis more solito facta. Series amplissimi senatus (12). — Series electae communitatis, eöregh asztal, 2-ik, 3-ik, 4-ik 5-ik, 6-ik asztal. Az öreg vagyis első asztalban volt a „fürmender“. (Tribunus plebis). — Renovatio officialium die 7 mensis Februarii more solito facta: Gróff tisztek (2). Fizető tisztek (2). Bor tisztek (4). Ser tisztek (4). Épitő tisztek (4). Ispitály tisztek (3). Buza tisztek (3), Adószedő t. (3). Plebánia t. (2). Patika t. (2). Sendely és deszka t. (2). Tégla t. (1.) Strázsamesterek és szállásosztók (4). Oberster vachmayszter, a ki az szállások végett minden causákat eligazitson. Czaygvartok (2). Vásárbirák (2). Egyházfiak (2). Főnotárius. Vicenotárius. Regestrator. Fiscalis. Ordinarius procurator. Nemes város medicusa. Tárgymesterek. (4). Dézsmások (2). Alsó- és felső adószedő tisztek (2). Első fertályosok (2). 2-ik f. (2). 3-ik f. (2). 4-ik f. (2). Lovasok kapitányi (2). Első fertályos kapitányok (2). 2-ik f. k. (2). 3-ik f. k. (2). 4-ik f. k. (2). Lovasok zászlótartója. Gyalogosok zászlótartója. Renovatio archimagistrorum singularum *chebarum* in Anno 1682. coram generoso judice et amplissimo senatu more solito facti. Mészáros czéhmesterek. Szőcs. Szabó. Ötvös. Varga. Szigyártó. Gerber. Magyar lakatos. Puskacsináló. Kovács. Asztalos. Kerékgyártó. Rézfazekas. Késcsináló Bodnár. Hámgyártó. Nyereggyártó Erszénygyártó. Köteles. Csiszár. Fazekas. Süveges. Takács. Gombkötő. Borbély. Zsemlyesütő. Kőmives. Fegyvercsináló. Csizmadia. Csapó. Tőcsináló. Mézeskalácssütő. Tölcsércsináló. Renovatio *judicum suburbanorum*. Ispitály és Kisutczai birák. Szent-Lénárt-utczai b. Biró- és Foghagyma-u. b. Tégla-u. b. Csermelyei- újutczai b.“

A város autonomiája azonban I. Lipót alatt erősen hanyatlott. A király a szepesi kamara útján intézkedik a biróválasztás iránt s rendeletekkel igazitja a közigazgatást, számos ősi szokás elhagyására kényszerítvén a várost. Ekkor kezd Kassa közigazgatása is a többi magyarországi városok közigazgatásához simulni, de épen azért, mert a különleges körülményeket a kormány nem vette kellő tekintetbe, pangásnak, majd hanyatlásnak kellett beállania.

A közigazgatás szervezete egészen II. Józsefig nem változott meg; csak a törvénykezési eljárás módosult Mária Terézia alatt, aki a büntetéseket enyhitette; a kinvallatást egészen eltörölte. II. József.

II. József rendelete értelmében már 1784-ben a német nyelv lett az ügykezelés nyelve a városnál. Hiába irtak föl ellene; József császár hajthatatlanul ragaszkodott rendeletéhez. Sőt 1785-ben még törvényhatósági önállóságát is elveszté Kassa. József császár kerületekre osztván be Magyarországot, mint tudjuk, Kassát is az egyik kerület székhelyévé tette, ámde a többi várossal együtt autonomiájától meg is fosztá s a kerületi ispán hatásköre alá rendelé. Német nyelv.

Városi képviselet.

A város képviselete a törvényhatósági bizottság. A képviselő testület 1870-ben, az akkori lakosság számához képest (mikor Kassa lakossága 21,742 lélek volt), 88 tagból állott. A közgyűlésen az értékképviselőkön (virilistákon) és a választott képviselőkön kivül szavazati joggal birnak: a polgármester, főkapitány, főjegyző, tiszti ügyész, főpénztárnok, főorvos, főmérnök, főszámvevő, levéltárnok, árvaszéki elnök, ülnök és közgyám, végre az aljegyzők és az alszámvevő, a kiknek 1872-ben még nem volt szavazó joguk.

Az 1891-iki népszámlálás után ismét helyesbitették a képviselők számarányát A 28,884 lakoshoz képest 104-re tették azok számát; közőlök 52 virilista, 52 választott. A legtöbb adót fizető bizottsági tagok adója 2100 frttól 550 frtig terjed.

A város négy városi választókerületre van osztva; az első három 14—14, a negyedik 10 képviselőt küld.

Kinevezett és választott tisztviselők.

A tisztviselők egy részét, még pedig ma már 18-at, az 1846: XXI. t.-cz. alapján a főispán nevezi ki. 1872-ben főispáni kinevezés útján csupán a levéltárnoki állás töltetett be. A többi tisztviselőt akkor mind a közgyűlés választotta, még pedig hat évre: a polgármestert, a tanácsosokat, a főjegyzőt, két aljegyzőt, tiszti ügyészt, főkapitányt, főpénztárnokot, két pénztárnokot; a többit élethossziglan. Jelenleg hat évről hat évre választás alá esnek: a polgármester, a tanácsnokok, a főjegyző, a három aljegyző, a tiszti ügyész, az árvaszéki ülnök és a pénztárnok. A segéd- és kezelőszemélyzet tagjai az 1886: XXI. t.-cz. 81. §-a szerint a közgyűlés által élethossziglan választatnak.

KASSA. — GYALOGSÁGI KASZÁRNYA.

A főispán által élethossziglan kineveztetnek: a főkapitány, a hatósági főmérnök, az I. és II. mérnök, a fő- és alszámvevő, az I. és II. számfejtő, a tiszti főorvos, a rendőrorvos, az orvos-halottkém, a vágóhidi állatorvos, az állatorvos, a levéltárnok, az irattárnok, a közgyám és az úti biztos. 1872. évben 180, 1894-ben összesen 203 alkalmazottja volt a városnak. Természetes, hogy e számarány összehasonlitása nem tünteti fel azon fontosabb uj állások szervezését, a melyeket az utolsó 23 esztendő alatt az évről-évre mutatkozó szükség megkivánt. Nem érdektelen annak kimutatása sem, hogy 1872-ben az összes 180 alkalmazott évi fizetése 83,336 frt 61 krra rúgott, ma a 203 alkalmazotté 94,537 frt 27 kr. A különbség csak 11,200 frt 66 kr; a mi világos jele annak, hogy a tisztviselők fizetése, tekintve azt, hogy időközben több uj állást is szerveztek, 23 év alatt alig emelkedett valamivel.

Tiszti fizetések.

A polgármester évi fizetése volt 1872-ben: 2000 frt, szállásbére 500 frt; mai fizetése 2400 frt, lakbér-illetménye 600 frt; a tanácsnokok 1400 s 1200 frt fizetés mellett 300 frt lakbért kaptak; most évi fizetésük 1400 frt, lakbérük ugyanaz, a mi 1872-ben volt. Pedig a lakások ára ma jóval emelkedett. A főkapitány 1500 frt fizetést és 300 frt lakbért kapott; jelenleg 1700 frt fizetést s 300 frt lakbért élvez. Összehasonlitás végett álljon itt a következő táblázat:

	1872-ben		1895-ben	
	fizetés frt	lakbér kr.	fizetés frt	lakbér kr.
Főjegyző	1200	300	1400	300
Főpénztárnok	1000	300	1000	300
Tiszti ügyész	600	200	800	200
Főmérnök	1000	300	1300	300
Levéltárnok	800	200	800	200
Főszámvevő	1000	300	1200	300
Erdőmester			1400	300

„Magyarország Vármegyéi és Városai."

„Apollo" irodalmi és nyomdai részvénytársaság.

Kassa szab. kir. város tisztikara 1896. január 1-én.

1. Münster Tivadar, kir. tanácsos, polgármester. — 2. Lóósz József, tanácsnok, polgármester-helyettes. — 3. Timkó József, tanácsnok. — 4. Édor Gyula, tanácsnok. — 5. Beuczur Géza, tiszti ügyész. — 6. Kozora Vincze, főjegyző. — 7. Malnrász Béla, főkapitány. — 8. Dr. Moskovits Jakab, tiszti főorvos. — 9. Hollay Adolf, főszámvevő. — 10. Szönyoy István, erdőmester. — 11. Soukup Adolf, uradalmi főmérnök. — 12. Antal Emil, uradalmi ügyész. — 13. Bayer Károly, törvényhatósági főmérnök. — 14. Dr. Szentléleky Gyula, árvaszéki ülnök. — 15. Horalek Ferencz, pénztárnok. — 16. Tirst Vendel, I. aljegyző. — 17. Varga Kálmán, II. aljegyző, h. községi biró. — 18. Rössler István. III. aljegyző. — 19. Ifj. Komény Lajos, levéltáros. — 20. Willnroller Henrik, alszámvevő. — 21. Halász Mihály, közgyám. — 22. Mihalik Béla, rendőrfőkapitány-helyettes. — 23. Cselényi Béla, rendőr-alkapitány. — 24. Varga László, rendőrfogalmazó, tb. rendőralkapitány. — 25. Kossuth Lajos, rendőrfogalmazó. — 26. Dr. Vandracsek Jenő, rendőrorvos. — 27. Kövy János, számfejtő. — 28. Domokos János, főerdész. — 29. Gross Emil, törvényhat. I. mérnök. — 30. Kaiser Sándor, állatorvos, közvágóhidi igazgató. — 31. Barla Pál, adóhivatali főnök. — 32. Pecher Ágoston, adóhiv. főnök-helyettes. — 33. Siposs Endre, számfejtő. — 34. Kovács Zsigmond, számfejtő. — 35. Barla Kálmán, kerületi erdész. — 36. Rhédoy József, kezelő erdész. — 37. Göntzy Lipót, kiadó. — 38. Szagányi József, iktató. — 39. Huszar Henrik, állatorvos. — 40. Dr. Mosolyi Géza, orvos, halottkém. — 41. Andrejkovits Sándor, aljegyző (jelenleg anyakönyvvezető). — 42. Schwigutt Ferencz, központi erdész. — 43. Kosch Arthur, műszaki rajzoló. — 44. Bellus Endre, faraktárnok. — 45. Reichel Károly, adótiszt. — 46. Virág Gyula, irattárnok. — 47. Sürosi Árpád, rendőrkapitányi segédfogalmazó. — 48. Karnics István, utadó-kezelő. — 49. Ponevács Mihály, rendőr-irnok. — 50. Juhász Mór, rendőr-irnok. — 51. Pösch Pál, irnok. — 52. Kriszt Andor, irnok. — 53. Tóth Gusztáv, irnok. — 54. Kindl Gyula, irnok. — 55. Vashegyi Géza, irnok. — 56. Hoessig Béla, rendőr-irnok. — 57. Lach Gyula, irnok.

Budapest, Légrády testvérek.

Az 1872-ik évet megelőző időben a városi tisztviselők kivétel nélkül még jókora fadeputátumban is részesültek; ma csupán az erdei hivatal tisztviselői és a faraktári hivatalnokok részesülnek tűzifa-illetményben.

Több évi akczió eredménye a jelenben élvezett *drágasági pótlék*, mely az 1893. évben történt jóváhagyás szerint 30% volt, majd 20%-ra és ismét 10%-ra leszállíttatott.

A város első tisztviselője a polgármester. A mult századokban, mint tudjuk, a város élén a főbiró (judex) és a polgármester (consul) állottak. Úgy a judexek, mint a consulok gyakran változtak. Tiz évnél hosszabb ideig alig viselte valaki e tisztet. Akkor ugyanis évről-évre választották a polgármestert s igen nagy közbizalom jele volt, ha ismételten többször megválasztották. Polgármester.

A főbiró választása bizonyos ünnepiesség mellett történt. Még ma is megmaradt abból valami. A tisztujitás alkalmával, a mikor a polgármestert már megválasztották, az öreg Orbán-harang adja tudtára a négy kerület lakosságának, hogy a közbizalom megtalálta azt az embert, a ki a közönség vezére, a városi javak hű őre lesz. A consulok, a kik többnyire Kassa városa tős-gyökeres családaiból származtak, nem ismeretesek mind névszerint előttünk. Csak a legutóbbi évszázadban consuli tisztet viselt egyének névsorát adhatjuk teljesen. 1788-tól a mai napig következők voltak:

KASSA. — TÜZÉRKASZÁRNYA.

1788. Stehovics István; 1793. Bányay István; 1797. Berczik Imre; 1798. Polinszky János; 1800. Sihulszky Jakab; 1802. Krausz Ferencz; 1804. Fülöp János; 1816. Tamássy András; 1820. Fedák János; 1822. Spernahovits Ferencz; 1827. Fedák János (másodizben); 1835. Winkler Károly; 1841. Farkas Sándor; 1846. Rimanóczy Ferencz; 1848. *gróf Dessewffy Ferencz*, 1849. Aranyossy J.; 1850. Kloczkó J.; 1852-ben császári kir. helytartói kinevezés utján ismét Kloczkó J.

1861-ben a dicső emlékezetü *br. Luzsénszky Pál*, Kassa volt orsz. képviselője, 1862-ben a városnak igen népszerü és szeretett embere: *Török Sándor* volt a polgármester, a ki a bankói meredek úton kocsijából kiesvén, gyászos véget ért.

1863-ban *Rimanóczy Ferencz*, lett a polgármester, a kit orsz. képviselővé választottak, mire interregnum állt be s a polgármesteri teendők végzésével *Papp* József helyettes polgármestert bízta meg a törvényhatóság.

1872. május havában *Münster Tivadar* lett Kassa polgármestere, s azóta mindig őt választották ujra. Huszonhárom esztendei polgármesteri működését számítva, összesen harminczkilencz év óta látjuk őt a közpályán, nevét nemes ambicziótól hevített szakadatlan munkássággal emelvén tiszteltté. Különösen gazdálkodó talentumát említik elismeréssel. Lelkiismeretes és sikeres gazdálkodása, melynek üdvös hatását Kassa városa leginkább érzi, közmondásossá vált. Az ő polgármestersége alatt nagyot lendült Kassa város vagyoni fejlődése. Ma már nemcsak hogy elő nem fordulhat az olyan sajnos eset, mint a rendezetlenség korszakában, három évtizeddel ezelőtt, hogy Münster Tivadar.

nem egyszer üresen állott a városi pénztár s a tisztviselők is csak nagynehezen kaphatták ki járandóságukat: hanem a viszonyok rendezése mellett még a városi vagyon is tetemesen gyarapodott.

Hogy minő viszonyok uralkodtak akkoron a városnál, arra legjobb bizonyíték az a jegyzőkönyv, melyet 1869-ben egy a közgyülés által kiküldött bizottság vett föl, melyben az van mondva, hogy a város pénztára a számos apró és drága kölcsön miatt „folytonosan sinylődik".

Münster Tivadar 1872-iki jelentésében következőket mondja: „Ily nyomasztó viszonyok között többször voltam kénytelen kölcsönhöz folyamodni, hogy a tiszti kar fizetését pontosan kifizethessem".

Vagyoni rendezés.

Elképzelhető, hogy milyen energiával és körültekintéssel kellett ez állapotok megszüntetésén dolgozni és mennyi viszás állapotot megszüntetni, a mig a város abba a helyzetbe juthatott, a melyben ma van, hogy már gazdagnak mondható. A harminczas bizottság 1869-iki pénzügyi jelentésében a város tartozását 500,840 frt 53 krban állapítja meg. 1872-ben a tartozás már 512,986 frt volt, illetőleg a 72,969 frt 33 krt tévő adóhátralékkal és más kisebb tartozásokkal együtt 633,117 frt 59 kr. A város jövödelmeit az apró adósságok törlesztései, az építkezések, a város rendezése emésztették föl. Jövödelmei nem voltak arányban fekvő birtokainak nagyságával. Például a város tulajdonához tartozó házak jövödelme, azok értékéhez mérve, alig haladta meg a 3%-ot. Sőt a harminczas pénzügyi bizottság 1869-ik jelentése szerint: „a város erdeiből nyert tüzi és építő fa eladásának módozata kirívó ellentétben állt a nemzetgazdaság sarkfogalmaival".

KASSA. — A NAGY KASZÁRNYA A FŐ-UTCZÁN.

A város vagyoni állapotának javulása kiviláglik, ha összehasonlítjuk az egyes birtokok, jogok és egyéb haszonbérletek után befolyt jövödelmet az 1872-iki, 1882-iki és 1892-iki eredmények szerint, illetőleg a mai napig:

	1872.	1882.	1892.
XVII uradalom . . .	50,556 frt 33 kr.	44,808 frt 05 kr.	34,048 frt 25 kr.
Kassai birtok	2,585 „ 74 „	2,763 „ 05 „	2,965 „ 12 „
Malmok és vízhaszn. jog	17,142 „ 03 „	16,394 „ 20 „	16.331 „ — „
Városi épületek . . .	18,523 „ 48 „	33.873 „ 23 „	156,083 „ — „
Regálé	68,318 „ 50 „	108,607 „ 25 „	383,129 „ — „
Kövezet- és hidvám . .	30,000 „ — „		
Erdőkezelés	141,889 „ 47 „	120,438 „ — „	150,178 „ 63 „
Hegyaljai szőlők (250 hordó bor termett) .	12,836 „ 24 „	6,000 „ — „	3,935 „ 62 „

Adóból befolyt az 1872. évben (a mikor is föld-, ház-, kereseti adó czímén összesen: 150,956 frt 60 kr. rovatott ki, s a hátralékos 105,287 frt 29 krral együtt az adótartozás 256,243 frt 60 krra rúgott), 139,372 frt. Községi *pótadóról* akkor még nem tudtak. Ezt 1877-ben vetették ki először; s ma 20—30% közt váltakozik.

A város vagyonának, nemkülönben a lakosság vagyona szaporodásának

folyvást emelkedő irányát jelzik azok a számcsoportok, melyeket az évi adóbefizetések és a zárszámadások tüntetnek fel.

Az állami adó 1872-től fogva több mint kétszeresére emelkedett. A mint említettük, a nevezett évben 150,956 frt volt kivetve. 1884-ben a kivetés 316,485 frt, a befizetés 262,173 frt 66 kr volt. A hátralék tehát az 1872-ikihez képest rendkivül csökkent. 1892-ben a kivetett állami adó 323,221 frt 49 kr volt; 1884-gyel szemben tehát már kevéssel emelkedett. Adó.

A város vagyoni állapotát tekintve, egy részről a terhek szaporodását, de ugyanakkor a vagyon aránylagos gyarapodását, sőt megnövekedését látjuk, a mi annak a jele, hogy a felgyült terhek, nevezetesen a kölcsönök, nem a városi háztartás kiadásainak födözésére szolgáltak, a mi pénzügyi romlást jelentene, hanem befektetésekre fordíttattak. Még pedig nagyrészt kaszárnya-építkezésekre, melyek pénzügyileg is előnyöseknek bizonyultak a városra nézve, nem is számítva a nagyobb helyőrség következtében előálló indirekt hasznot, minthogy az érettök a hadügyi kormány által fizetett bérösszeggel aránylag rövid idő alatt törlesztheti a város az építésükre fölvett kölcsönt s ekképen minden megterhelés nélkül szaporítja fekvő vagyonát.

KASSA. — KIOSZK A SZÉCHENYI LIGETBEN.

A vagyon 1882-ben 6.089,639 frt 20 kr. volt; a város tartozása 509,987 frt 68 kr. 1894-ben a teher már 2.955,416 frt 32 krra rúgott, ezzel szemben azonban a cselekvő vagyon 8.939,162 frt 47 kr. A tiszta vagyon e szerint Vagyon és teher.

1894-ben . . .	5.983,746 frt 15 kr.
1882-ben volt .	5.579,651 frt 32 kr.
1882-től 1894-ig tehát a város vagyonának szaporodása .	404,094 frt 83 kr.

Félreismerhetetlen bizonyára, hogy ez az eredmény csak a minden téren egyenlő buzgalommal és lelkiismeretességgel vezetett adminisztráczióval volt elérhető. A városrendezés megnövekedett szükségletei 1891-ben a mérnöki hivatal ujjászervezésére vezettek, amikor e hivatal számára is külön szervezeti szabályzatot alkottak. A községi biróságot kivették a főkapitányság hatásköre alól, s önálló hatáskört adván neki, a közigazgatási bizottság ellenőrzése alá rendelték. Nagy figyelmet fordítottak az erdei hivatalra, melynek kezelése alatt áll a város jelentékeny jövödelmi forrását képező birtokok legnagyobb része. (A város erdészetét külön fejezetben tárgyaljuk.)

Az összes hivatalok közt a rendőrség szorult a legnagyobb átalakításra úgy külső szervezetét illetőleg, mint a megváltozott viszonyokhoz és törvényekhez idomult eljárására nézve. A külső szervezetben teljesen meg kellett változnia; az uj idők szelleme a történeti alakok közé száműzte a kikiáltó dobost, a tarsolyos hajdút, a kinek emlékét csak a kassai hajdut megéneklő népdal tartja fenn, a lomtárba lökte a derest, a rendőri biráskodás e félelmes eszközét, megszüntette a rendőrhadnagyi tisztet, uj organumokra bízta a külvárosi birák és esküdteik hivatalos funkczióját. Rendőr-kapitányság.

A kassai rendőrség modern szervezése sokat köszönhet *Saád Lajosnak*, a volt főkapitánynak, a ki 1872-ben állt annak élére.

Az 1879. évi kihágási büntető törvény igen megkönnyítette a főkapitány helyzetét, mert hiszen addig önmagának kellett a kihágásra vonatkozó szabályokat megalkotnia: de másrészt a folyton szaporodó szabályrendeletek, miniszteri rendeletek és törvények okvetlen megkivánták, hogy a rendőri biráskodás minden ágában személyesen eljáró főkapitány mellett kellő számu tisztviselők segédkezzenek. Évről-évre szaporodott a rendőrségi tisztviselők létszáma.

1882-ben 6069 ügy intéztetett el, 1130 kihágási feljelentésen kívül. 1893-ban már 14152 ügydarab került elintézés alá, 6790 kihágási ügydarab mellett.

A városnak összesen nem kevesebb, mint 53 szabályrendelete közől legalább is 45-öt a *közrend* érdekében alkottak meg, s ez mind a rendőrséget foglalkoztatja.

PÉCHUJFALUSI PÉCHY ZSIGMOND
KASSA ÉS ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE
FŐISPÁNJA.

Rendőrség. A rendőrtisztviselők a budapesti rendőrség mintájára, 1889. év óta egyenruhát viselnek. A főkapitány rangjelzése: aranygallér ezüst rózsával; az alkapitányoké: aranyszálakból szőtt három rózsa; a fogalmazóké: két aranyrózsa; az irnokoké: egy aranyrózsa: az állatorvosoké: két aranyrózsa; a rendőrbiztosoké: ezüst zsinórzat s egy ezüst rózsa. Az ujonnan szervezett állások közől, különösen az 1891-ben betöltött, jogi kvalifikáczióhoz kötött alkapitányi állás bír fontossággal, a mennyiben az alkapitány egyszersmind a főkapitány helyettese is. Ez állás szervezése előtt a főkapitányt távollétében a városi tanácsnak egyik tagja, többnyire a városi tiszti ügyész helyettesítette. Ugyanez évben egy orvosbalottkémi állást rendszeresítettek a rendőrségnél.

A kapitányságnál befolyt pénzbüntetések és más czimén beérkezett pénzek és értéktárgyak kezeléséré 1893. januártól egy pénzkezelői állást szerveztek; a pénzkezelőt a főkapitány nevezi ki, mely teendők végzéseért évenkint 200 frt fizetési pótlék jár.

A rendőrlegénység száma a külterjesen is gyarapodó városban már elégtelen. Ma alig van több rendőr. mint volt 1872-ben.

A mostani rendőrlegénység 40 közrendőrből, 10 rendőrtizedesből, három lovas rendőrből és egy őrmesterből áll.

Nyugdijügy. A tisztviselők nyugdijügyét kell még ismertetnünk néhány szóban.

A tisztviselők nyugdijazásáról az 1888-ik évben jóváhagyott nyugdijazási szabályrendelet intézkedik.

1872-ben a nyugdíjalap tőkéje 16,040 frt 45 kr volt, ma az már meghaladja az 50,000 forintot. A törvényhatósági tisztviselők nyugdíja tíz évi szolgálat után a fizetés 40%-a, azontúl minden további szolgálati évük után 2—2%-kal több. A teljes fizetés élvezetében a negyven szolgálati évet betöltött tisztviselő részesül.

Az érvényben lévő nyugdij-szabályrendelet a gyermekek nevelési járulékára nézve akként intézkedik, hogy az özvegynek legalább három 20. illetőleg 18 éven alul levő gyermekkel kell bírnia, hogy gyermekeinek nevelésére pótlékot kaphasson.

*

A városi polgárok anyakönyvének egypár lapja kiválóan érdekes. mert e könyvben találjuk bejegyezve azon férfiak nevét, a kiket a köz-

életben, a haza és Kassa városa javára kifejtett munkásságukért a törvényhatóság e város díszpolgárául választott meg.

A *díszpolgárok* névsora *Deák Ferenczczel* kezdődik és dr. *Wekerle* Sándor volt miniszterelnökkel végződik. Megválasztattak: Díszpolgárok.

1840-ben *Deák* Ferencz, 1844-ben *Valentin* Ferencz, fő hadfogadó cs. kir. százados, 1844-ben *Szirmay* Antal, 1845-ben Tordai *Wirkner* Lajos, 1846-ban br. *Vay* Miklós és *Henszlmann* Imre, 1856-ban gr. *Andrássy* György, 1861-ben *Smolka* Ferencz, 1864-ben *Benedek* Sándor tábornok és *Lánczy* József, 1866-ban gr. *Péchy* Manó, 1867-ben br. *Luzsénszky* Pál, 1887-ben *Darvas* Imre, Abauj-Torna vármegyének és Kassa sz. kir. városának 1877-től 1892-ig főispánja, 1892-ben *Kossuth* Lajos, 1893-ban *Jókai* Mór és *Benedek* Ferencz jászói prépost, 1894-ben dr. *Wekerle* Sándor.

*

Kassa sz. kir. város és Abauj-Tornavármegye főispánja: Péchujfalusi *Péchy* Zsigmond.

Péchy Zsigmond, mint sárosvármegyei birtokos, miután Eperjesen elvégezte a jogakadémiát, szülőmegyéjében lépett a közpályára. 1869. szeptember 6-án Sáros vármegye II-od aljegyzője, 1870. deczember 5-én első aljegyzője lett. 1871. deczember 20-án már főjegyzőnek választották. Négy év mulva a vármegye első tisztségére emelték, 1875 január 21-én alispánná választván őt. Tizenhét évig egyfolytában vezette lankadatlan buzgósággal a vármegye ügyeit, midőn eredményes működésének elismeréséül a király 1892. októberben Abauj-Torna vármegye és Kassa sz. kir. város főispánjává nevezte ki. 1892. október 30-án vonult be székhelyére s ünnepélyes beigtatása október 31-én volt, mely alkalommal Sárosvármegye küldöttsége a kassai vármegyeházán külön elbucsuzott tőle, átadván Sárosvármegye közgyülésének átiratát, melyben biztositja hálájáról őt, „ki szerető, gondos atyai kezével törülte le a fájó könnyeket, az 1873. évi kolera alkalmával támaszától, az 1879. évi inség alkalmával kenyerétől megfosztott, az 1887. évi eperjesi nagy tüzvész által hajléktalanná lett ügyefogyottak szeméből, ki igazságos és méltányos birája, önzetlen támogatója volt erősnek s gyengének egyaránt.“

Kassa sz. kir. város jelenleg működő tisztikara a következőkből áll:

Polgármester: *Münster* Tivadar, kir. tan.
Főkapitány: *Madarász* Béla.
Tanácsnokok: *Loósz* József polgármester helyettes, *Timkó* József árvaszéki elnök, *Éder* Gyula.
Főjegyző: *Kozora* Vincze.
I. aljegyző: *Tfirst* Vendel.
II. aljegyző: *Varga* Kálmán, h. községi biró.
III. aljegyző: *Rössler* István.
Tiszti ügyész: *Benczúr* Géza.
Főorvos: dr. *Moskovics* Jakab.
Főszámvevő: *Hollai* Adolf.
Pénztárnok: *Horalek* Ferencz.
Levéltárnok; Ifj. *Kemény* Lajos.
Főmérnök: *Báyer* Károly.
Árvaszéki ülnök: dr. *Szentléleky* Gyula.
Alszámvevő: *Willnrotter* Henrik.
Közgyám: *Halász* Mihály.
Rendőr-alkapitány, főkapitány helyettes: *Mihalik* Béla.
II. alkapitány: *Cselényi* Béla.
Rendőrfogalmazók: *Varga* László tb. alkapitány, *Kossuth* Lajos és *Sárosi* Arpád.
Adóhivatali főnök: *Barts* Pál.
Adóhivatali főnökhelyettes: *Pecher* Gusztáv.
Adótiszt: *Reichel* Károly.
Házi számfejtő: *Kövy* János
Adószámfejtő: *Kovács* Zsigmond.
Árvaszámfejtő: *Siposs* Bertalan.
Irattárnok: *Virág* Gyula.
Iktató: *Szagányi* József.
Kiadó: *Gönczy* Lipót.
Rendőrorvos: dr. *Vandracsek* Jenő.
Orvos-halottkém: dr. *Mosolyi* Géza.
Közvágóhidi igazgató: *Kaiser* Sándor.
Állatorvos: *Huszár* Henrik.
I. mérnök: *Grosz* Emil.
Uradalmi mérnök: *Soukop* Adolf.
Uradalmi ügyész: *Antal* Emil.
Erdőmester: *Szönyey* István.
Főerdész: *Domokos* János.
Központi erdész: *Sehvigutt* Ferencz.
Szentistváni erdész: *Pilászy* Endre.
Kisladnai erdész: *Barcs* Kálmán.
Miszlókai erdész: *Rédey* József.
Faraktárnok: *Bellus* Endre.
I. oszt irnokok: *Schvigutt* Ferencz, tb. központi erdész, *Ponevács* Mihály, *Kindl* Gyula. *Vashegyi* Géza, *Heissig* Béla és *Lach* Gyula.
Műszaki rajzoló: *Kósch* Arthur.

KASSA A MAGYAR HADTÖRTÉNELEMBEN.

IDŐN KASSÁNAK a magyar hadtörténelembe[n] való szereplését ismertetjük, akkor egy[ben] úttal Abauj-Tornavármegye hadtörténe[l]ét kell feltárnunk, mert az Abauj-Torna vármegye mai területén folyt harczok vég[] czélja kevés kivétellel rendszerint Kass[a] mint a legfontosabb strategiai pont vol[t].

A Kárpátok duklai depressziói, valamint a Tárcza és Alsó-Hernád dé[l] felé tartó folyása természetszerűleg jelölték meg azon főközlekedési irány[t],

Hadszintér. melyben elődeinknek északi szomszédaikkal kereskedelmi szempontból érint[]kezésbe kellett lépniök; ugyancsak e vonalon kellett azon seregtesteknek is mozogniok, melyek érdekeiknek fegyveres módon való érvényesitése végett az észak felől közeledő ellenséggel szemben majd mint védők, majd min[t] támadók léptek föl.

Ezen természetes útirány Abauj-Tornavármegyére eső hernádvölgy[i] része egy a megyén északtól délnyugat felé végighúzódó és Kassánál kö[]rülbelül 3000, Szikszónál azonban már 7000 lépésnyi széles és bőtermés[ű] földszalagot alkot, melynek széleit gazdag erdőségek övezik. Jelentéken[y] szélessége, folytonos fejlődésben levő úthálózata, leginkább pedig az a kö[]rülmény, hogy az Alsó-Hernád völgyébe több oldalvölgy nyilik, mely utób[]biak a közlekedést egyrészt a Felső-Vággal és a Sajóval, másrészt a Bod[]roggal és további folyamatban a Felső-Tiszával jelentékenyen előmozdítják s igy a működő csapatoknak az oldalirányban való csatolását úgy a védőre, min[t] a támadóra nézve lehetővé teszik, minősitették Abauj-Tornavármegye terület[ét] arra, hogy nemcsak átvonuló vidék gyanánt szerepeljen a hadjáratok története[]ben, hanem nagyobb jelentőségü hadműveletek lebonyolítására is felhasználjá[k].

Nem említve azokat az orosz és lengyel csapatok átvonulását, melye[k] az 1046, 1060. és 1064. években, mint Endre, Béla és az utóbbinak három fi[a] Geyza, László és Lambert herczegek szövetségesei északról hazánkba törte[k], továbbá Kálmán király 1099-iki szerencsétlen orosz hadjáratát, mely alk[a]lommal a magyarok Przemysl várát eredménytelenül ostromolták, a felvid[é]ket és különösen Abaujvármegyét Kálmán királynak hernádvölgyi hadj[á]rata teszi először fontosabbá a magyar hadtörténetben.

Kálmán király. Álmos ugyanis bátyja ellen 1106-ban lengyel segitséget is nyervé[n] a Hernád mentében vonult az ország szive felé, de értesülvén Kálmán köz[e]ledtéről, seregének viszonylagos gyöngesége mellett nem vélte tanácsosna[k], hogy a király nagyobb és harczedzett hadával nyilt csatába bocsátkozzé[k], hanem az abaujvári erősség falai mögé vonult.

E vár Kassától délre, alig 14 kilométernyi távolságban és a Hernád bal partján épült azon nyúlványok egyikén, melyek az eperjes-tokaji hegylánez nyugati oldalából a Hernádvölgybe ereszkednek. Alapítója gyanánt Szt. István nővérének — Saroltának — fiát, Abát, említik. Ujvárnak nevezték azért, mert állítólag Aba egyik őse már építtetett volna e helyen egy várost, melyet Sarolta fia e szerint csak megujított.

Ujvár kiterjedése és ellenálló ereje nem lehetett jelentékeny, ehhez járulhatott még az is, hogy Álmos belföldi harczosai a királyi sereg előnyomulásától megfélemlítve, tűzhelyeikhez visszatértek úgy, hogy a herczeg, ki Kálmánnak Boleszló lengyel herczeggel történt kiegyezéséről is értesült, a további ellenállás sikertelenségét csakhamar belátta és az ostrom második napján személyesen fölkereste testvérét, ki előtt a földre borulva bocsánatot kért, mit a nagylelkü győző öcscsétől nem is tagadott meg.

Árpádházi királyainknak a XII. században és a XIII. század első felében észak felé irányított hadjáratai közül fölemlitendő még II. István 1127-ben Oroszország ellen viselt háborúja; Borics trónkövetelőnek orosz és lengyel hadakkal 1132-ben és a következő évben tett betörése; végül II. Geyza, II. Béla és II. Endre Halics birásáért meginditott hadjáratai. II. István.

A Sajó mellett IV. Béla ellen vivott szerencsétlen csata után Batukán tatárjai ismét Pest felé nyomultak; egyes portyázó csapatok azonban bebarangolták a szomszédos völgyeket, s igy a Hernádvölgye sem kerülhette el a szörnyü ellenség fegyverét; a jászói kolostort felégették, de a tatárjárás után ismét megerősitették, és IV. Béla intézkedései következtében több várat épitettek a vármegye területén. Tatarjárás.

A ROZGONYI CSATA. (A BÉCSI KRÓNIKA UTÁN.)

A Kun László idejében lábrakapott zavarok alatt a várak urai rablólovagok módjára járták be a körüllevő vidéket.

Abaujvármegye közbiztosságát ez időben a király első képviselője, *Finta* nádor veszélyeztette, ki Szalánez várából intézett kirohanásaival állandó rettegésben tartotta a megye lakosságát. Kun László az Aba-nemzetséghez tartozó nádor megfékezésére 1281 közepe táján személyesen indult a felvidékre és miután Vár-Gedét (Gömörben) elfoglalta, Szalánez vagy Szalencz alá sietett. A Ronyva-völgyön uralkodó vár sokáig daczolt a királyi hadakkal. Hédervári Péter, Benedek fia, akkori tótországi bán, egy kőütéstől félholtan rogyott össze. A makacs védelem daczára végre mégis László birtokába jutott a vár. Szaláncz.

Szaláncz megvivása után Göncz ellen indult a király, mely vár hasonlóképen az Aba-nemzetség tulajdonában volt. Göncz ostromlása közben esett el Kun László közelében Lesztеméri László testvére: Péter. Göncz.

A Finta birtokában volt rablóvárak elfoglalása után, a hűtlen nádor méltóságát Németujvári Iván nyerte el.

A vegyes házból származó királyok háborui közűl, úgy lefolyását mint következményeit tekintve, nem csekély jelentőségü Károly Róbertnek Csák Máté és párthívei ellen viselt hadjárata, melynek döntő csatája Abauj-Tornavármegye területén, a Tárcza völgyében fekvő Rozgony mellett folyt le.

Rozgonyi csata. A Mátyus földjén függetlenül uralkodó Csák Máté példájára Omode nádor, Abaujvármegye gazdag birtokosa és Göncz ura, ellenség módjára zaklatta a felvidéket és különösen Kassát szerette volna hatalmába keríteni, minek megkisérlése közben életét vesztette. (L. Kassa történetét.) Omode fiai: János, Miklós, Dávid, László, Omode és Domokos ugyancsak atyjok tervének végrehajtása körül fáradoztak és e czélból Csák Mátéval nyiltan szövetkeztek.

Károly a pártütők megfékezésére 1312 tavaszán gyüjtötte össze seregét, melylyel előbb Omode fiai, azután Csák Máté ellen akart indulni.

A király zászlaja alá sereglettek: Tamás, esztergomi érsek, az egri, váczi, váradi és veszprémi püspökök; Kopasz nádor, Miklós, erdélyi vajda, Debreczeni Dózsa, későbbi erdélyi vajda és nádor; Széchenyi Tamás, későbbi országbiró, apuliai vagy drugethi Fülöp, a homonnai Drugethek őse, Nekcsei Sándor, az Abák nemzetsége azon ágából, mely déli Magyarországon Nekcsén, másként Nagyiczán, volt birtokos, Gyürki György és Mihály, kik közűl az első a királyi dandár zászlótartója volt, Gál-Szécsi Péter, Nagy-Mihályi Gergely, a Turul nemzetségből, Ivánka és János (Báthoriak őse) mesterek a Guthkeled-nemzetségből, János, a Balog-Semjén nemzetségéből (a Kállayak őse), Apród Miklós, János küküllői főesperes atyja, Mihály mester, Ujfalu ura Abaujban, Tamás gróf fiai: László és Dénes, zempléni urak, Pál fiai, Imre és László és mások. A jeruzsálemi szent-Jánosról nevezett lovagrend magyarországi tagjai szintén a király seregéhez csatlakoztak.

Az ellenségeskedéseket Omode fiai kezdették meg, midőn 1312. évi márczius végén Sáros-Patakra törtek, hol azonban Gál-Szécsi Péter és Tamás gróf fiaitól vereséget szenvedtek. A lázadók erre Zemplénen és Gálszécsen át — mely helységeket, mint Tamás gróf fiainak és Szécsi Péter lakóhelyeit elpusztították — Sáros várába menekültek, melynek parancsnoka Demeter Miklós fia volt.

A királyi sereg zöme azalatt Tornán áthaladva, Kassa felé tartott Torna előtt Károly előhada Demeter egyik csapatára bukkant és bár a királyi előhad parancsnoka, Visontai Kompolthy László, az összeütközésben elesett, a királyiak mégis hátrálásra kényszerítették az ellenséget.

Kassa őrségének megerősitése után a király Sáros városának megvivására sietett és április 10-én érkezett oda, s az erősséget körülbelül egy hónapig ostromolta. Demeter vitézül utasította vissza Károly Róbert minden támadó kisérletét, mindannak daczára az élelmi szerek elégtelensége miatt már kétessé vált a hely megtartása, midőn Csák Máté segédhadának közeledése az ostromlottak helyzetén változtatott. E fölmentő csapat Szép- vagy Nagy-Aba erős hadosztálya volt, melyben csak a pánczélos lovagok száma 1700 való s melynek támadását a király egy ellenséges vár hatáskörében bevárni nem akarván, Szepes megyébe vonult vissza.

Aba és Demeter hadainak egyesülése után a lázadók Omode fiainak sürgetésére — Kassára vonultak. Róbert Károly időközben jelentékeny segít

séget nyert a hű szepesiek fegyverrekelése folytán, kik Gargori vagy Görgei István, a szepesi szászok ispánja, továbbá testvérei: Arnold és Jordán vezérlete alatt a királyhoz csatlakoztak. Károly most Kassát felszabadítandó, a Felső-Hernád völgyében lefelé haladt, minek hallatára Demeter a kassai hegyen állást foglalt és a csata elfogadására készült. Róbert Károly a kassai hegy nyugati oldalán elterülő erdőségek miatt a terepet lovasság számára alkalmatlannak találta és Demeter állását délről megkerülve, Kassáról a Tárcza-völgyben levő Rozgony felé vette útját, honnét a lázadók hátába és visszavonulási irányára törhetett.

A Tárcza itt mintegy 3000 lépésnyi széles völgyön foly keresztül. A völgy nyugati szegélyzetét a kassai hegyhát képezi, mig Rozgony azzal szemben, a keleti hegyszegélyzet tövében fekszik.

A ROZGONYI CSATA. 1312-BEN.

Károly junius 15-én, miután számos előkelő úrral megáldozott, az isteni tisztelet után riadót fuvatott és Rozgonytól északra csatarendbe fejlődteté seregét. Demeter, a királyi sereg mozdulatai folytán kelet felől megkerülve levén, elhagyta a kassai hegyen vett állását és a Tárcza völgyébe ereszkedett, mire Károly hada visszavonulást szinlelt és a mai Királynép felé meghátrált. Demeter ebből arra következtetett, hogy a király az ütközetet ki akarja kerülni és seregével utána iramodott, mire Károly hada megfordult és a csatát elfogadta, mely csakhamar véres ökölviadallá változott át.

A főtámadás a király dandára ellen volt intézve és sok jeles vitéz pecsételte meg akkor vérével hűségét. Kakas mester, a Rátoltiak nemzetségéből, Tamás gróf fia László, Ivánka mester a Guthkeled nemzetségből, Görgei István öcsese Jordán, Gyürki György és Mihály elvérzettek már és György elestével elbukott az ország zászlaja is, — de Nagy-Mihályi Gergely, Szécsényi Tamás és apuliai Drugeth Fülöp ellenrohamaikkal feltar-

tóztatták az ellenséget mindaddig, mig a keresztesek meg nem jelentek. Ennek megtörténtével a védők támadókká lettek, mely roham tartama alatt az ellenség soraiból Demeter, Nagy-Aba és Omode fiai közül Miklós és Dávid egymás után hullottak el. A vezéreitől megfosztott sereg most zavarba jött, melyet a kassai polgárok oldaltámadása még inkább növelt olyannyira, hogy a lázadók nemsokára futásnak eredtek.

Ujabb hadműveletek szinhelyévé vált Kassa környéke a XV. század közepén a Felső-Magyarország uraivá lett csehek garázdálkodásai következtében. Brandeisi *Giskra János* a kisded László jogigényeinek védelmére, Erzsébet királyné meghivására 1440-ben megszállotta a felvidéket, mely országrészen — mint a királyné által kinevezett főkapitány — huszonkét éven át hatalmaskodott. Kassa, az Ulászló és László közötti vetélkedés kitörésekor az utóbbi mellé sorakozott s igy mindjárt kezdetben Giskra főhatósága alá került, ki a város parancsnokává *Talafuz* nevű alvezérét nevezte ki.

Giskra.

Kassa ostroma 1441-ben.

Perényi Miklós, Ulászló megbizásából, Kassát 1441-ben ostrom alá vette,

KASSA LEGRÉGIBB KÉPE.

de részint a helyőrség kitörései folytán, részint pedig Giskra egyik hadosztályának közeledtére, a város alól elvonúlt.

Erre Ulászló személyesen sietett Kassa elfoglalására, de hasonlóképen eredménytelenül és minthogy az ostrom lassusága a király türelmét nagyon emésztette, a Kassa előtt álló hadak vezérletét Perényi Miklós rokonára, Jánosra ruházta, ő maga pedig Budára tért vissza. A közeledő tél és az élelmi szerek beszerzésének nehézségei végre Perényit is arra kényszerítették, hogy az ostrom folytatásával hagyjon fel.

Egy *Odrovácz Péter* vezérlete alatt álló és Ulászló segitségére bevonuló lengyel hadosztály 1442 kezdetén hasonlóképen Kassa előtt foglalt állást, de minthogy a város most sem hódolt meg, a sereg Pozsony felé folytatta útját.

Talafuz, az eddigi sikerek által felbátorítva, most már támadólag lépett föl és az Egerben pihenő Odrovácz lengyel hadát egy éjjel megtámadta, mely alkalommal a lengyel parancsnok a csehek fogságába került. De ezen rajtaütés nem maradt büntetlenül. *Rozgonyi* Simon egri püspök, a zavar csillapultával úgy saját, mint a gyorsan rendezett lengyel dandárral Talafuz

üldözésére indult és bár Odrovácz Pétert nem szabadithatta ki, Talafuz emberei közül sokat felkonczolt és végül magát a cseh vezért is hatalmába kerítette. A püspök e győzelem által föllelkesítve, a bányavárosokon át Kassa megvételére indult, de erre maga Giskra, ki időközben a sárosmegyei *Richnó* várat meghódolásra birta, a tett körút miatt Kassa vidékére elkésve jövő Rozgonyi elé sietett, mire ez a hatalmas cseh fővezérrel megütközni nem akarván, béketárgyalásokba bocsátkozott.

Kassa azonban, mint általános történetében emlitettük, mégis Ulászló pártjához szegődött és Hunyady János kormányzóságának idejében *Rozgonyi* György főkapitánysága alatt állott; minthogy azonban Giskra hadai a város vidékét még mindig zsarolgatták, Hunyady 1449-ben nővérének második fiát, *Székely* Tamást, a békétlenkedők megfenyítése végett Kassára indította. Hunyady János.

Székely a kisebb cseh csapatok visszaűzése után szeptember 5-től kezdve Somosnál, Kassától északra táborozott, midőn Giskra szept. 15-én hirtelenül előtört és a támadásra el nem készült sereget rövid idő mulva szétugrasztotta.

A cseh fővezér e győzelem után sem szállhatta meg Kassát, ennek fékentartása végett azonban fölépíttette a *szepsi* vagy moldvai várat, mire Kassa városa, országgyülési határozatra, a Semsey-család Kassa és Szepsi között fekvő *saczai* várkastélyát szétromboltatta, nehogy ez hasonlóképen a csehek hatalmába kerülvén, ujabb rablófészek gyanánt használtassék. Szepsi.

Hunyady János, Giskra térfoglalásának hirére, még az 1449. év folyamán Szepsi előtt termett, és miután a hevenyében épített erősséget rövid ostrom után bevette, Tornán át nyugatnak fordult, hogy a bányavárosokban tartózkodó cseh fővezért fölkeresse. De az akkori zavaros állapotok közt megtörése nem sikerülhetett, csak békére hajlítása. A Giskrával 1450-ben megkötött mezőkövesdi békeszerződés értelmében Kassa ujra a csehek birtokába került.

Minthogy Giskra a kövesdi pontozatok daczára sem hagyott fel a hatalma alatt lévő országrész fosztogatásával, Hunyady 1451-ben másodszor inditott hadat Abauj vármegyébe és Szepsit másodizben vette ostrom alá, mely most sem daczolhatott. Giskra e hadjárat befejeztével rövid időre ugyan elhagyta az országot, de 1455-ben megint a felvideken hatalmaskodott, — csakhogy a régi viszony V. László és cseh hadvezére között akkortájt nem igen lehetett barátságos, máskülönben nem vette volna Kassa 1457-ben a király rendeletét, melyben a várost utasítja, hogy a csehektől átvett jászói erősséget gondosan őrizze, nehogy ismét gonosz kezekbe kerülve, a vidék romlására váljék; Hunyady László megöletése után azonban Giskra ujra Felső-Magyarország teljhatalmu főkapitányaként szerepelt.

Mátyás trónrajutásával a Giskra-féle háboru utolsó korszakához értünk. A borsodmegyei cseh várak elfoglalása után, Mátyás 1458-ban *Rozgonyi* Sebestyén vezérlete alatt egy aránylag erős hadosztályt menesztett Abaujvármegyébe, melyhez *Hédervári* László, egri püspök és *Magyar* Balázs dandárai is csatlakoztak. Az egyesült hadak előbb *Mislye* elé vonultak, mely az első roham alkalmával a magyarok birtokába jutott, kik, a több évi zaklatások tudatában, a 400 főből álló cseh őrséget lekaszabolták. I. Mátyás.

Mislye bevétele után Rozgonyi a főhaddal Gálszécs felé vonult el, hol *Axamith* 3000 csehhel táborozott, mig az egri püspök Jászónak tartott. Jászó cseh parancsnoka, *Udersky*, a magyarok közeledtére az őrség nagyobb felével a sárosmegyei *Berzevicze* várba menekült, mig a hátrahagyott csekély számu katonaság a védelmére bizott várat másnap Hédervárynak Jászó meghódolása.

átadta. Giskra 1462-ben bekövetkezett meghódolásával a cseh zsebrákok ellen folytatott háboru véget ért.

Kázmér Kassa előtt.

Mig Mátyás a cseh korona elnyerése okáért a külföldön tartózkodott, azalatt a király országlásával elégedetlen főurak Kázmér herczeget, a lengyel király második fiát és Erzsébet királyné unokáját hivták be az országba, hogy Mátyás helyébe őt helyezzék a királyi székbe. Kázmér 1471. októberben 12 ezernyi sereggel hazánkba tört. Mátyás, *Szapolyay* Imre és *Csupor* Miklós parancsnoksága alatt az akkor már jelentékenyen megerősitett Kassát egy királyi sereggel megrakatta. Kázmér nem bizott abban, hogy a várost kézre keríti, s e helyett Kassa megkerülésével a Bodva völgyébe tért ki, melyen át a Rákoson táborozó király megtámadására indult.

Albert ostromolja Kassát.

Mátyás halála után a királylyá választott II. Ulászlóval szemben, ennek öcsese, Albert lengyel herczeg lépvén föl, Lengyelországból beütött és Eperjes elfoglalása után 4000 gyalogos- és 8000 lovasból álló hadával 1490. szeptember havában Kassa alá érkezett s azt ostromolni kezdte.

A lengyel ágyuk majdnem szakadatlanul törték a falat, és minthogy ezenkivül egy Beatrix királyné által küldött 400 főnyi lovas-csapatot is szétugrasztott Magyar Balázs, Albert hive, a polgárság végre már csüggedni kezdett, mi az október elején Ulászlóhoz intézett leveléből eléggé kitetszik.

A HÓHÉRBÁSTYA KASSÁN.

A király a felmentést sürgető levél vétele után Hatvannál összpontositotta dandárait, melyek közől *Bakács* Tamás 200, *Báthory* István 500, *Corvin János*, *Kinizsy* Pál 300, *Szokolyi* János csanádi püspök 300 és *Ghúz* Osvát ugyancsak 300 vitézből álló banderiumai tüntek ki.

Ulászló hatvani seregével még a tél folyamán Kassa fölmentésére indult. Serege a város közelében a Szepességről odasietett *Szapolyay* István 4500 emberből álló hadával erősbödött. Nagyon késleltette, sőt időközönkint majdnem lehetetlenné tette a hadműveletek menetét a rendkivüli nagy hideg, a folytonos óriási szélvihar és hóförgeteg. A kedvezőbb időjárás beköszöntével megkezdődtek a kölcsönös csatározások, sőt egy páros viadal szemlélete is kijutott a két seregnek, amennyiben egy Albert seregéhez tartozó óriási tatár kihivására egy Ulászló-párti vitéz, Jaksics Demeter, a harczba elegyedett, mely a tatár leterítésével végződött. Az 1491. február 20-án létrejött békekötés felszabaditotta Kassát a féléves ostromzárlat alól.

Albertnek a békekötés megszegésével 1492-ben kezdett ujabb hadjárata, az elébe küldött *Szapolyay* István tárczavölgyi győzelmével végződött deczember 24-én. 1497-ben Albert harmadszor csapott Kassa vidékére, mely alkalommal a város ismét sokat szenvedett.

Kassa Ferdinándnak hódol.

A mohácsi gyásznap után, mint tudjuk, két királya lett az országnak. Zápolya János Tokajnál megveretvén s a Tisza balpartjára szoríttatván, az Abaujvármegyében fekvő *boldogkői* és *regéczi* vár, valamint *Kassa* városa is, Ferdinándnak meghódolt.

A tél beálltával János még egyszer megkisérlé a támadó föllépést.

Zápolya János.

Hogy ez ujabb hadviselésében Lengyelországra támaszkodhassék, mindenekelőtt Kassát akarta hatalmába visszakeriteni és e czélból csapatjait még deczember havában Tasnádon és Debreczenen át a Tisza felé irányította. Vállalata azonban mindjárt kezdetben nem igérkezett kecsegtetőnek. Előhadát, *Bodó* dandárát, miután karácsonykor a Tiszán átkelt és *Mező-Keresztesnél* táborba szállott, megtámadták és szétverték Ferdinánd magyar kapitányai u. m. *Török* Bálint, *Pekry* Lajos és *Bakics* Pál. János azalatt a sereg derék-hadával — 13,000 emberrel és 18 ágyuval — 1528 húshagyó keddjén Debreczenből Tokajra vonult, honnét a Tiszán való átkelése után Ujhelyen és Tőke-Terebesen át Kassára irányitotta seregét.

Ferdinánd, miután Kassa elfoglalását tudomásul vette, a bányavárosokban működő *Katzianert* Abaujba indította, hova különben *Török* Bálint magyar hada is törekedett. Ferdinándnak a város visszafoglalására mozgósitott serege mindössze 3200 német lándzsás-, 500 német vértes lovas és 300 magyar lovasból állott, s Katzianer aligha vállalkozott volna e csekély néppel János megrohanására, ha ez utóbbi seregének erkölcsi értéktelenségéről, valamint több alkapitányának u. m. Dóczy, Czibak és Radics árulási szándékáról biztos tudomással nem bir.

SCHWENDI LÁZÁR.

Szinai ütközet.

János király az ellenség előnyomulására márczius elején elhagyta Kassát és a várostól délre — körülbelül 12 kilométernyi távolságban fekvő *Szina* helység közelében várta be Katzianer seregének támadását, melynek gyöngitésére, de egyszersmind nagyobb ellentállás tanusithatása végett, állását földsánczokkal erősítette meg.

Katzianer márczius 20-án, úgy látszik déltájban közelítette meg János állásait és mindjárt az első rohammal hatalmába ejtette az ellenség által gyöngén megszállott szinai erdőt. Török Bálint a főállások megtámadását a következő napra kivánta halasztatni, ámde a fővezér, kinek — mint már előbb említve volt — János táborának belviszonyairól biztos tudósitásai voltak, még az nap akarta János seregére a döntő csapást mérni és számitásában nem csalódott. János alparancsnokai közől Kisvárday betegség ürügye alatt távol maradt az ütközettől, Dóczy, Radics és Czibak még reggel megváltak a seregtől. Midőn Katzianer az utolsó általános rohamra előrevezette csapatjait, a hajduk és lengyelek kivételével, kik egy ideig vitézül harczoltak, csakhamar futásnak eredt János demoralizált serege és Katzianer a csatatér urává lőn. A szinai csatavesztés után János Lengyelországba menekült; Katzianer ellenben Kassára vonult.

Ferdinánd német zsoldosainak féktelen zsarolásai miatt azonban a felvidék rokonszenve ismét János király felé hajlott, és midőn annak időközben

Lengyelországban szervezett és *Athinay* Simon vezérlete alatt 1528. derekán az országba küldött előhada Ferdinánd egyik hadosztályát, mely *Serédy* Gáspár parancsnoksága alatt Kassáról Athinay elé sietett, szeptember 25-én Sárospataknál megverte, az abaujmegyei várak közül Boldogkő és Regécz ujra János pártjára állottak, ki azalatt Athinayt jelentékeny sereggel követve, Zemplénmegyén át Lippára vonult.

Boldogkővár ostroma.

Boldogkő várának visszaszerzésére Serédy Gáspár, Ferdinánd kassai főkapitánya, 1530. elején Bebek Ferenczet küldötte ki. A csekély kiterjedésü vár egy csak északról megközelíthető sziklás hegygerinczen épült; a két oldalt fekvő *Magoska* és *Sz. Iván* hegyek felől azonban hathatós módon ágyúzható. Mindamellett kitartóan daczolt a vár Bebek ostromkisérleteivel és miután Ferdinánd emberei azt hat hétig zárlat alatt tartották, végre is elvonultak a nélkül, hogy annak birtokába jutottak volna.

Kassa Zápolya birtokában.

Még nagyobb kudarczot vallott Ferdinánd ügye a felvidéken Kassa elvesztésével 1536-ban, amiről Kassa történetében megemlékeztünk, midőn Serédy alparancsnokai közől Esztény György, Ghechey Márton és Lónyay Gergely, János király híveivé lettek. János 1536-ban *Horváth* Ferencz, regéczi várnagy, valamint *Eödönffy* László és *Kállay* János dandárait 1536. aug. havában Kassa közelében szállásoltatta el és csak az alkalmas pillanatot várta, hogy a város birtokába jusson. Serédy deczember 4-én Nagy-Idán tartózkodott. A helyettesül Kassán hagyott Lónyai Gergely e körülményről azonnal értesítette János dandárait, mire ezek, sűrü köd által segítve, a reggeli órákban a város közvetlen szomszédságába vonultak. Ennek megtörténtével Lónyai és Ghechey a helyőrség német katonáit részint felkonczolták, részint lefegyverezték, míg Esztény György a magyar katonasággal a felső-kapun át János hadaihoz csatlakozott. Déltájban a város megszállása már végre volt hajtva.

KASSA. — FŐKAPITÁNYOK HÁZA. (MOST HONVÉDKASZÁRNYA.)

Serédy a helyőrségnek Ferdinándhoz hű maradt s megmenekült töredékével Lőcsére húzódott vissza és ott várta be a segélyére küldött *Ebersdorfer* érkeztét, minthogy azonban ennek megjöttével sem vélte tanácsosnak, hogy Kassa visszafoglalására induljon, Ferdinánd meghagyására 1537. tavaszán *Fels* Lenárt ujabb erősitésekkel indult a felvidékre.

Fels a Szepességben álló hadakkal egyesülvén, 7000 lándzsás, 2000 vértes lovas és 300 huszár fölött rendelkezett. A hadműveletek megkezdésekor Ferdinánd hadvezére első sorban Kassa elszigetelésére törekedett és miután 1537. május 19-én *Regéczet* ostrommal bevette, a Kassa segélyére érkező Fráter Györgyöt a Bodrogon és Tiszán átűzte, végül pedig a Tisza vidékéről visszatértében Boldogkővárát is megvívta, most már elérkezettnek találta az időpontot, hogy magát Kassát, melynek parancsnoka az időben *Czéczey* Lénárt volt, ostrom alá vegye; de alig érkezett Fels a város alá, midőn Ferdinánd király a megindított békealkudozások következtében

Regécz megvétele.

hadait Kassa alól elszállította. Kassa ezután még 15 évig (Izabella 1552-ben beállott kiköltözéseig) maradt János, illetőleg János Zsigmond birtokában.

Kassa erődítései.

Kassa erődítései — az 1556. április 13-án dühöngött óriási tűzvész pusztításai következtében — meglehetősen elhanyagolt állapotba jutottak s minthogy a város fegyverekben sem bővelkedett, Ferdinánd méltán tarthatott attól, hogy Felsőmagyarország főhelye könnyű szerrel ismét a Zápolyapárt kezeibe juthat: ennek megakadályozására elrendelte tehát, hogy *Puchaim* Farkas Kassa védelmére a felvidékre siessen.*

Puchaim serege 5000 német gyalogosból és 600 ugyancsak német vértes lovasból állott. Miután Sárosmegyében Forgách Simon hadával egyesült, 1556. julius havában Kassára nyomult, mely városban két hétig tétlenül tanyázott. Végre elhatározta, hogy Perényi fészkét, a nagyidai várat, megostromolja. Perényi — rendes katonaság hiányában — czigányaival védte a várat, oly vitézül, hogy már visszavonulásra kényszerítette Puchaim seregét, midőn a lőszerben beállott hiány a további ellenállást lehetetlenné tette. Erre a királyiak Nagy-Idát 20 napi ostrom után augusztus 17-én bevették és földig lerombolták. Hasonló sors érte az abaujvári erősséget is.

Nagy-Ida és Aba-Ujvár lerombolása.

Törökök Abaujban.

Az ország nagyobb részében már régen garázdálkodó törökök 1558-ban léptek első izben Abaujmegye területére. Ez évben történt ugyanis, hogy *Velizán* bég, füleki parancsnok, egy portyázás alkalmával Szikszón és annak vidékén rabolt s miután gazdag zsákmányra tett szert, a Sajó-völgyben fölfelé haladva, Fülekre visszatért. Kaza mellett azonban utólérte őt október 13-án *Telekessy* Imre, kassai főkapitány, ki *Bebek* György hadával egyesülve a török seregen fényes győzelmet aratott és körülbelül 2000 szikszó-vidéki magyar fogolynak visszaadta szabadságát. Ez első betörést nemsokára egy ujabb követte, midőn a Felső-Tisza mellékén *Schwendi* Lázár ellen harczoló János Zsigmond felszólítására *Hasszán*, temesvári pasa, a felvidék leigázására indult.

Hasszán portyázó hadjáratai.

Hasszán 1567-ben Jászberénynél körülbelül 5000 embert gyüjtött össze és április 2-án tört Borsodmegyébe, hol azonban *Dédes* előtt órákig vesztegelt. Dédes bevétele után Hasszán a főhaddal Putnokon át Gömörmegyébe hátrál, míg egyes kisebb csapatosztályok Abaujvármegye határszéli várait — melyek azonban őrségek nélkül állottak — u. m. Finkét, Gálfalvát és Gagybátort szállották meg, de *Vadászvárát*, mely Rákóczy György birtoka volt és *Ináncsot*, melynek lakossága a körülsánczolt temetőben hősiesen ellenállott, csak hosszas küzdelmek és a védők lemészárlása után ejthették hatalmukba. Schwendi e garázdálkodások hirére csakhamar Kassán termett, de a fogságba hurczolt 12,000 lakos kiszabadításáért semmitsem tett.

* Egy 1557. szeptember 1-én készült és a városi levéltárban megőrzött fegyvertári kimutatás szerint lövőfegyverekből mindössze csak 576 szakálas puska, 9 mozsár, 2 falkon (nehezebb tábori ágyú), 20 falkonet (könnyű tábori ágyú) és 4 scharfethyn (a tábori ágyúk egy különös neme) állott rendelkezésre a várfalak védelmére. A fegyverek a városi fegyvertárakban és a körfal bástyáin következőképen voltak elhelyezve: a tanács házán 164 szakálas puska, 5 mozsár, 2 falkon, 15 falkonet és 4 scharfetyn; a pénzverőben 60 szakálas puska; az ágyúöntőben 2 mozsár; a városi házban 46 szakálas puska; a mészárosok bástyáján 2 városi és 5 czéhbeli puska; a felső kapu tornyán 1 mozsár, 2 falkonet; a takácsok bástyáján 4 szakálas puska, 1 mozsár; a kovácsok bástyáján 200 szakálas puska; a kerékgyártók bástyáján 4 szakálas puska; a timárok bástyáján 1 városi és 3 czéhbeli puska; a szűcsök bástyáján 4 városi és 2 czéhbeli puska; a cserzők bástyáján 4 városi és 2 czéhbeli puska; a borbélyok bástyáján 2 városi és 2 czéhbeli puska; a szabók bástyáján 6 városi és 6 czéhbeli puska; a vargák bástyáján 3 városi és 3 czéhbeli puska, 1 falkonet; az alsó kapu tornyán 4 szakálas puska, 2 falkonet. (V. ö. ifj. Kemény Lajos közleményét. Tört. Tár 1890. évf. 2. f.)

Szinán pasa.

1588-ig nem járt török had Abaujvármegye területén. Ez évben Szinán, budai pasa, ezer arany forintnyi adót vetett ki Szikszóra, melynek lefizetését a szikszóiak kereken megtagadták. Szinán ennek hallatára Kara-Ali bég, székesfehérvári pasa vezérlete alatt Füleknél összpontosította Fülek, Szécsény és Vácz helyőrségeit, melyek 70 lófarkaljat képeztek és egyesek szerint 12, mások szerint 16,000 emberből állottak, 4 sugárágyúval. E seregnek kellett a szikszóiakat megfékeznie. Kara-Ali először Putnokot ostro-

BETHLEN GÁBOR FEJEDELEM.

molta, majd Sajó-Szent-Péteren át Szikszó felé vonult, hova október 8-án délután 3 órakor érkezett meg.

Szikszói csata.

A törökök közeledtére Szikszó lakosságának egy része — nagyobbrész nők, gyermekek, fegyverszolgálatra már alkalmatlan férfiak — elmenekült, míg a fegyverfogható nép a fallal és árokkal körülkerített református templom udvarába seregleтt, hogy az ellenség előnyomulását — a körül fekvő városok parancsnokai által megigért fölmentő hadak elérkeztéig — késleltesse. Délután 5 óráig tartott a templom rombolása a nélkül, hogy Kara-Ali azt megvívhatta volna. Ujabb ostromhoz készült, midőn hirét vette, hogy fölmentő magyar és német had közeledik. A pasa erre Szikszó

felgyujtotta és seregével a Mánta-pataknak a Bársonyosba való torkolatánál csatarendbe sorakozott. A jobb szárnyat lovassága képezte, körülbelül 6000 ember; a bal szárnyon tömörültek a janicsárok, mintegy 4000 ember; az állás közepét a nehéz sugárágyuk foglalták el, míg a sereg hátát erős szekérvár biztosította.

Kara-Ali menetének kezdetén *Rákóczy* Zsigmond egri várnagy, a felvidék várparancsnokait felszólította, hogy minden rendelkezésükre álló katonaságot összegyüjtve, a török seregnek egyesült erővel állják utját. E felszólítás következtében Rákóczyn kívül a veszélyeztetett részek védelmére siettek: *Serényi* Mihály Kassáról, *Rotthaler* János és *Raibicz* Albert Szendrőről és *Drugeth* István zempléni főispán Homonnáról. A keresztény vezérek Vadász környékén gyülekeztek és bár seregük alig állott 2000 magyar és 300 német vitézből, példát ritkító bátorsággal vetették magukat a négyszeres ellenségre. Kara-Ali még hadainak rendezésével foglalkozott, mikor a keresztény sereg élén vágtató magyar vezér már támadót fuvatott. Rákóczy csatarendjének közepén haladtak Drugeth emberei és a szendrői lovasok; a jobb szárnyat alkották a német puskások, mig a bal szárnyon az ú. n. fekete lovasok fejlődtek föl. Mindjárt az első összecsapásnál történt, hogy Kara-Ali hatalmas vágást kapott homlokára és eszméletét vesztette. Helyette Musztafa, szécsényi bég vette át a vezérletet, de nemsokára ő is holtan bukott le a lóról. A parancsnok Bajezid pasa lőn, a ki a kellő pillanatban elsüttette az ágyúkat, mire a keresztények jobb szárnya zavarba jött és Alsó-Vadász felé meghátrált. A janicsárok a megrendült keresztényeket üldözőbe veszik és már megkerüléssel fenyegetik, sőt Rákóczy, alvezérei kérelmére, már Szerencs felé készül hátrálni, midőn egyszerre Serényi lovasságával a folyton tért nyerő ellenségre tör; a janicsárok erre megzavarodnak, a magyarok jobb szárnyán mintegy 300 ember ujra rendezkedik, és Rákóczy összeszedvén utolsó embereit, a tüzelő ágyúkat rohanja meg, melyek rövid küzdelem után kezébe kerülnek. A küzdelem ezen stádiumában dőlt össze Drugeth István lova, mire ő maga foglyul esett, de zemplénmegyei hívei nem engedték vezéröket elhurczoltatni és elkeseredett dulakodás után kiszabadították. Ugyancsak ekkor rogyott le lováról Bajezid pasa is, mire az egész török harczvonal a szekérvár felé huzódott vissza, hol most kétségbeesett küzdelem fejlődött ki. A hadrend teljes felbontásával ember ember ellen harczolt, a tusát a földig leégő Szikszó tüze rémesen világitotta meg. Körülbelül 11 óra felé vad futásnak eredt a török sereg. A magyar lovasok a Sajó vizéig üldözték. 1744 török hulla fedte a csatamezőt és 2000-nél több ember veszett el futás közben, részint a Sajó hullámaiban, részint az üldözők fegyverei által. A foglyok száma mintegy 400-ra rugott. A magyarok birtokába került még 30 lófark és zászló, 4 sugárágyú, 482 ló és 600 podgyászos szekér.

De a magyarok vesztesége sem volt csekély. A parancsnokok közől elesett Pethő György, Széchy Péter, Kerczi Lénárd, Tarnóczy Lukács, Raibicz Frigyes, Nimtsch János és Prachich Kristóf; továbbá 410 magyar és 220 német közvitéz.

Midőn a felvidéki rendek Rudolf önkényes föllépése miatt 1604-ben az engedelmességet megtagadták és Bocskay István zászlajához szegődtek, az épen akkor Nagy-Várad vidékén táborozó kassai főkapitány, Belgiojoso Jakab, sietve iparkodott Kassára visszatérni, de mikor a városhoz közeledett, a tanács utasításai folytán annak kapui a visszatérő sereg előtt bezárultak. Belgiojoso kénytelen volt Szepesváralja felé visszavonulni. Bocskay.

Lippay Balázs, Bocskay elővédének parancsnoka, csakhamar értesült a kassai eseményekről, de egyszersmind tudomást szerzett arról is, hogy a város falai között Lassota alatt még némi idegen katonaság is tartózkodik, mely a tanács végzéseit esetleg veszélyeztetné; Bocskay nevezett alkapitánya erre gyorsított menetben indult el Tokaj vidékéről Kassa felé, hogy a várost mennél előbb biztosítsa Bocskaynak.

Október 29-én érkezett Lippay Kassa alá és miután Lassota hadának bántatlan elvonulást biztosított, másnap megszállotta a várost, hova november 11-én maga Bocskay is megérkezett. Bocskay bevonulása után Lippay Belgiojoso üldözésére a szepesi várhoz indult.

Básta György. A Bocskay által támasztott mozgalmak ellensulyozására Básta György parancsnoksága alatt Esztergom mellett 15 ezernyi sereg szervezkedett és Belgiojoso szorult helyzetének hallattára Básta elérkezettnek vélte az időt, hogy támadó hadműveleteit megkezdje. Előhaladtában előbb Osgyánnál — Rima-Szombattól nyugatra —, majd Edelénynél ütközött meg Bocskay előretolt hadosztályaival és ezek visszaszorítása után Szendrő ellen sietett, melyet ostrom nélkül hatalmába ejtett. Az edelényi vereség és Szendrő elestének hírére Lippay felhagyott Szepesvárának ostromával és Kassa falai mögé huzódott vissza.

FORGÁCH ÁDÁM.

Básta Belgiojosoval eszközölt egyesülése után Eperjesre vonult és miután Szepes- és Sárosmegyét a király iránti hűségre intette, deczember 2-án Kassa ostromlására indult. A királyi előhad este közelítette meg a várost és a téglavetők mellett táborozott. Harmadnapra megjött Básta derékhada is, melyet a kedvezőtlen téli időjárás miatt a külvárosok házaiban szállásoltak el, mire Sennyey, Bocskay kassai kapitánya, a külvárosokat deczember 5-én olyannyira lövette, hogy Básta emberei kénytelenek voltak azokat odahagyni. Mindamellett déltájban a város átadására szólította föl Sennyeyt a királyi vezér; a várőrség e felhivásra kirohanással válaszolt, mely alkalommal mindkét részről körülbelül 100—100 ember esett el. Az ostromlók halottjai között volt egy Mansfeld gróf is. Básta ezek után meggyőződött arról, hogy a város megvivására egyelőre nincs kilátása, s deczember 6-án seregével Eperjesre takarodott.

Bocskay 1606. deczember 22-én bekövetkezett elhunyta után Kassa a bécsi békekötés szerint a király kezeibe került.

Bethlen Gábor hadjáratának kezdetén Kassa tanácsának határozata folytán a város Bethlen pártjára állott, miről a fejedelem, tokaji tartózkodása idejében, egy küldöttségtől értesült.

Rákóczy György. A fejedelem ennek a hirnek vétele után *Rákóczy* György, továbbá *Szécsy*

György és *Rhédey* Ferencz vezérlete alatt a város megszállására tetemes sereget küldött, mely 1619. szeptember 5-én Kassa előtt táborba szállt. Dóczy András, II. Ferdinánd kassai főkapitánya, minden áron ellenezte a város átadását, de csekély hadával nem akadályozhatta meg, hogy Bethlennek a városban levő hivei a király érdekeit védő főkapitányt megrohanják és őrizet alá helyezzék, mire Rákóczy György a városba vonult.

Szécsy kiküldetvén a megye többi részének biztosítására, Jászót, az egri püspök és káptalan akkori székhelyét leromboltatta. Bethlen Gábor halála után a város ujra II. Ferdinánd birtokába jutott. Jászó lerombolása.

Lépést tartva a hadieseményekkel, Kassa erődítése is fokozatosan tökéletesedett.

Hogy a külső várfal déli része nagyobb ellenálló képességgel rendelkezzék, épült — ugy látszik még Bethlen idejében — a róla elnevezett „Bethlen Gábor-bástya“, mely az alsó kapu bal oldalában merészen ugrott ki. A felső kaputól jobbra, a belső körfal észak-keletre néző sarkában épitette a város 1631-ben saját költségén a kovácsok ágyutelepét, melynek homlokzatára következő feliratu táblát illesztetett: „Anno MDCXXXI sub Judicatu Generosi ac Prudentissimi viri Michaelis Vass“. Ennek megfelelően emeltetett a belső körfal észak-nyugati sarkán — a még jelenleg is fennálló fegyverház-utczai száraz-malom szomszédságában — II. Ferdinánd parancsára a mészárosok ágyutelepe, miről a következő ott elhelyezve volt felirat tanuskodott: „Sub auspiciis Sacratissimae Romanorum Imperatoriae ac Germaniae Hungariae, Bohemiae etc. Caes Regiae Majestatis Ferdinandi II. Judice civitatis Nicolai Keöszegy Anno Domini MDCXXXVII.“ E védművek Rákóczy fölkelésének idejében már szolgálatot teljesítettek.

I. Rákóczy György erdélyi fejedelemmé történt megválasztatásában II. Ferdinánd kezdetben sehogysem tudott megnyugodni és az ellene tervezett hadjárat megindítására *Eszterházy* Miklós nádor alatt 1631-ben Kassán sereget is gyüjtetett. Minthogy azonban annak Bornemisza János vezérletére bizott élcsapatját Rákóczy hadvezérei u. m. ifj. *Bethlen* István és *Zólyomy* Dávid Rakamaznál megverték és az északi megyék inkább Rákóczy, mint Ferdinánd ügye mellett látszottak állást foglalni, a további hadviselést az 1632-ben megkötött kassai béke egyelőre megszüntette.

A Rákóczy-féle mozgalom 1644 ben bekövetkezett ujabb kitörésekor Abaujvármegye nemessége nyiltan az erdélyi fejedelemhez csatlakozott és Kassa polgárságával egyetértve a királyi főkapitányt, Forgách Ádámot, márczius 11-én elvonulásra kényszerítette, mire Rákóczy György a következő napon a várost birtokába vette.

Kassa kézrekerítése után Rákóczy a hadjárat folytatásának érdekében következő módon intézkedett: Kassa kapitányává *Rott* Orbánt nevezte ki; a lengyel határon gyülekező Homonnay János vezette sereg megfigyelésére *Bakos* Gábort észak felé inditotta; a Vág völgyében és a bányavárosokban kellett *Kapronczay* Györgynek és *Bornemissza* Pálnak működnie, mig a derékhadnak *Rákóczy* György továbbá *Rákóczy* Zsigmond, *Kornis* Zsigmond, *Kemény* János és *Sulyok* István vezérlete alatt a Garam völgyében kezdett hadakoznia.

II. Ferdinánd ezen készületekkel szemben Eszterházy Miklós nádor parancsnoksága alatt mintegy 8,000 embert indított a Duna vidékéről Abaujvármegyébe; *Puchaim* Kristóf és *Götz* tábornokok körülbelül 12 ezernyi serege a bányavárosok védelmére tolatott előre.

A királyi hadak előnyomulására Rákóczy derékhada nem bocsátkozott komolyabb ütközetekbe, hanem az ellenség kifárasztására irányított oldalmenetekkel, lassan a Bodrog vidékére huzódott vissza. A bányavárosokba

küldött oszlopok közül *Kapronczay* ellenállott ugyan Puchaim seregének, de az ütközettel együtt életét is vesztette. Puchaim és Eszterházy további előhaladásukban Szendrő várát rohanták meg, melynek bevétele után a Bodrog mellett álló fejedelem ellen indultak. Szerencs elfoglalása és Rákóczy visszaszorítása után Puchaim biztosra vette, hogy az észak felől közeledő Homonnay Rákóczy seregét hátban meg fogja támadni, mire a fejedelem szükségképen a Tisza bal partjára szoríttatnék; e föltevésből kiindulva tehát felhagyott Rákóczy további üldöztetésével és e helyett *Kassa* elfoglalására sietett, hova junius 19-én érkezett meg és a város bombáztatását a miszlókai partok felől nyomban meg is kezdte.

Puchaim ostromolja Kassát.

Puchaim számításai azonban sehogysem teljesültek. Homonnay János országbiró -- leszámítva egy kis hadosztályt, melyet Forgách Zsigmond vezérlete alatt Puchaim erősítésére Kassára irányitott — tétlenül vesztegelt Felső-Zemplénben. Az erdélyi fejedelem pedig meggyőződvén arról, hogy a hadviseléshez nem igen ért, a Bodrog mellett összpontositott hadak vezérletét Kemény Jánosra, Bethlen Gábor kitünő tanítványára bízta, ki Homonnay tétlenségét legott kiaknázva, Szerencsre tört, azt elfoglalta és most a Hernád-völgyben fölfelé haladva csakhamar Nádasdon termett.

RÁKÓCZY ZSIGMOND.

A nádasdi táborban értesült Kemény arról, hogy a Puchaim segítségére küldött Forgách hadoszlop a Ronyvavölgyből Kassára törekszik. A gyors elhatározású hadvezér ennek hallatára egy perczig sem habozott és Forgách elé sietett, kinek seregét Szaláncznál rövid küzdelem után teljesen szétveré. A szalánczi ütközet után Kassa felé folytatja útját Kemény és miután az őrség szaporítására Jármy Ferencz alatt egy hadoszlopot a városba menesztett, a sereg zömével a várostól keletre fekvő kassaujfalusi magaslaton ütötte föl táborát.

Szalánczi ütközet.

Puchaim, miután Forgách megveretését és Kemény eljöttét tudomásul vette, nem bátorkodott megtizedelt seregével az ellenség támadását bevárni és eltökélte, hogy Eperjesre vonul vissza. Minthogy azonban a sárosi utat Kemény tartotta megszállva, a királyi sereg csak éjjel és a várost északról kerítő erdőkön áthaladva juthatott nagynehezen a Tárcza völgyébe. De Kemény János nem az az ember volt, a ki féleredménynyel beérte; mihelyt Puchaim elvonulásának irányát megtudta, nyomban üldözésére kerekedett és hátvédő csapatját Somosnál utólérvén, azt szétugrasztotta.

E hadjárat többi hadműveletei közül felemlítendő még Regécz várának ostroma, melyet közvetlenül Kassa fölmentése után Rákóczy György személyesen folytatott. A fejedelem halála után 1648-ban Kassa és a megye Regéczczel együtt a királyra szállt vissza.

A vasvári káros békekötés és az ország váraiban elhelyezett idegen katonaság erőszakoskodásai mindenütt nagy elégületlenséget szültek, ez okokhoz járulván a vallási torzsalkodások, törvénytelen adókivetések is. A nemzet

ellenállás üszke ismét lobbot vetett, és az elégületlenek, u. m. Petróczy István, Kende Gábor, Szuhay Mátyás és Szepesy Pál, a nagy-váradi pasa segédkezése mellett, 1672. augusztus havában kitűzték a fölkelés zászlaját, mely alá — aránylag rövid idő alatt — 15,000 ember sietett. E rögtönzött sereg Kálló és Nagy-Bánya elfoglalása után átkelt a Tiszán és Kassára tartott. Kuruczok fölkelése.

Kassán julius végén *Spork* János parancsnoksága alatt kilenczezernyi sereg táborozott, minthogy azonban Spork augusztus 2-án felsőbb parancsra elvonult, az elégületlenek közeledtére *Spankau* Páris kassai főkapitány mindössze csak 2000 emberrel vonulhatott a város falai mögé. Spork. Spankau.

Az elégületlenek serege Kassától délre, Enyiczke és Buzinka között állapodott meg és minthogy vezérei a kassai helyőrség nagyságát nem ismerték, a város megrohanását egyelőre elhalasztották.

Spankau egy 100 főből álló előretolt német lovas-csapat jelentései utján értesült az ellenség táborozási helyéről, mig ő maga a helyőrség zömével Bárczánál várakozó állást foglalt. E jelentések vagy hézagosak lehettek, vagy kevésre becsülhették az elégületlenek hadi értékét, másképen nem érthető Spankau vakmerősége, melylyel szeptember 13-án a nyolczszoros erő megtámadására indult. Enyiczkei ütközet.

A pesti uton haladó előcsapat *Enyiczkétől* délre akadt az ellenséges seregre, mely Petróczy és Szuhay parancsadásaira csakhamar rendezkedett és a német előhadat az enyiczkei várkastélyig visszanyomta. Időközben megérkezett Spankau főereje, mely folytonos támadásaival az ellenséges harczvonalat előbb megállítja, majd zavarba hozza, mire Petróczy a harczvonalon végig vágtatva kitartásra és ujabb előnyomulásra serkenti híveit. A küzdelem ennek következtében megállapodott és minthogy az elégületlenek folyton kipihent erőkkel léphettek a tusába, Spankau végre is kényszerítve érzi magát arra, hogy visszavonuljon. De már későn volt. Az ütközet vége felé érkezett a harcztérre a sereg utócsapatát képező Szőts János 2000 emberből álló dandára, mely a németek szárnyába tör és véres öldöklést visz véghez, melyből Spankau kevesed magával csak az éjszaka védelme alatt menekülhetett meg.

Ha a fölkelők az ütközetet követő napon összes erejükkel a város ellen nyomulnak, nincs benne kétség, hogy hatalmukba került volna, de a táborban uralkodó egyenetlenség következtében csak Szuhay Mátyás indult Kassa ostromára, mig Kende Gábor Regécz, Serédy Benedek Eperjes, Petróczy István pedig Lőcse ellen nyomult.

Midőn Petróczy Lőcsét már tizedik napja eredménytelenül ostromolja, hirét veszi annak, hogy neudingi *Kobb* Farkas 6000, *Diepenthal* 2000 és *Eszterházy* Pál 1000 emberrel Liptón át Kassa felé közeledik. Petróczy erre felhagyott Lőcse zaklatásával és Eperjesre hátrált, honnét Serédyt is magával hozva Kassa alá vonult, melyet Szuhay még mindig eredménytelenül tartott zár alatt. Szuhay tanácsára az elégületlenek összes hadereje most Kassa alól Királynépén át Györkére vonult vissza és ez oldalállásban készült a döntő csatára. Györkei ütközet.

A királyi vezérek Kassának az ostromzár alól történt felszabadítása után akadálytalanul egyesülhettek ugyan Spankau hadával, a rendelkezésükre álló sereg létszáma azonban még most sem közelítette meg a györkei tábor erejét, mely körülmény megfontolása után Kobb oly szövetségeshez fordult, melyhez a német vezérek lázadókkal szemben máskor nem igen szoktak fordulni: a csábításhoz. Midőn t. i. Kobb serege október 25-én Királynépére elvonult, a fővezér biztositó levelei és ajánlatai — Barkóczy közvetítése mellett — a kuruczok táborában levő hajdukat arra birták, hogy az összeütközés kezdetén hagyják el tömegesen Petróczy zászlaját és csatlakozzanak a királyiakhoz. Az eredmény biztositása után Kobb október 27-én megkezdte a csatát.

A küzdelem rövid ideig tartott. Midőn az elcsábított hajduk zászlaikat

és fegyverzetöket rendenkint eldobták és a királyiakhoz pártoltak, a csúf árulás látása óriási módon lehangolta a kuruczok harczkedvét és kivéve a jobb szárnyon küzdő zempléni dandárt és körülbelül 1000 gyalogost, kik vitézül helyben maradtak és utolsó emberig felkonczoltattak, a sereg többi része futásnak eredt. Petróczy, Kende és Szepesy dandárai a Tisza felé menekültek meg, mig Szuhay és Szőts csapatai a Sajó mögött, Ónodnál ujra megállapodtak. A fogságba aránylag kevés került, kiket Kobb nyársra huzatott.

A györkei győzelem korántsem mentette meg az elégületleneк becsapásaitól a megyét. 1675-ben ujra Kassa előtt termettek és a külvárosokat fosztogatták. Egy másik csapat Tornát szállotta meg Boldogkő várát azonban siker nélkül ostromolták hat héten át és végül is elvonulásra kényszerítette őket a vár kapitánya, *Becskerédi* Ferencz. A következő évben Jászóra törtek, de Kassa alól ismét eredménytelenül takarodtak el.

Hogy Kassa a kuruczok gyakori rajtaütése és az őrség csekély volta daczára mindaddig a királyiak birtokában maradt, ez leginkább a város ujabb keletü megerősítésének tudható be, melyből leginkább az 1670—76-ig épült citadella érdemli meg a különös megemlítést.

Kassai czitadella. A kassai czitadella a város déli kapuja előtt terült el és szabályos ötszöget alkotott, melynek egyik oldala, a rajta kivezető hat lábnyi magas kapuval, a város felé nézett. Minden szögletén egy-egy kiugró bástya emelkedett, melyek a város felé nyiló kaputól bal kéz felé haladva, Lipót-, malom-, Montecuccoli-, temető- és Claudia-bástyának neveztettek el. A malom-bástya két oldalán elhelyezett vizemelő gépek a Hernádból a fellegvár árkába terelték a szükséges vizet. A Montecuccoli- és temető-bástya közötti kőfalon át nyilt az akasztófahegy felé egy 18 lábnyi magas kirohanási kapu, mig a Montecuccoli- és malombástyát összekötő fal közepéből egy 19 lábnyi magas laboratorium-torony emelkedett ki. A malom- és Lipót-, valamint a temető- és Claudia-bástya közötti közfalon egy-egy puskaportorony építése terveztetett, melyekből azonban 1676-ban még csak az első torony alapfalai készültek el. A bástyák sarkaiban — a Lipót- és Claudia-bástya egymásra néző sarkait kivéve — két-két érczágyut helyeztek el.

Thököly Imre. Megujult erővel törtek a kuruczok Kassára 1678-tól kezdve, midőn Thököly Imre gróf állott a mozgalom élére. Az ifju vezér mintegy 20 ezernyi sereggel indult a Felső-Tisza vidékéről az északi megyék elfoglalására. Abaujvármegyébe lépve, egymásután elfoglalta *Boldogkövárát*, *Gönczöt*, *Mislyét*, *Széplakot*, *Enyiczkét*, *Szalánczot* és *Tornát*. Kassa megrohanása azonban egyelőre nem sikerült. A kassai kudarcz után Thököly seregét két részre osztotta. A sereg kisebb felét Teleky parancsnoksága alatt Sáros-, Szepes- és Liptómegyékbe rendelte; a sereg zöme Thököly személyes vezérlete alatt Tornán át a bányavárosokba indult.

Időközben *Würben* gróf, *Leslie* tábornok hadosztályával megerősödve, augusztus havában Kassára bevonult és a vidék lecsendesítésével foglalkozott, mi természetesen a barangoló kurucz-csapatokkal folytatott mindennapi csatározásokkal volt összekötve. Ezen kis háboru főbb eseményei közől kiemelendő *Józsa* István egri kanonok kuruczvezérnek október 1-én Göncz-Ruszkán történt elfogatása; továbbá Kassa külvárosainak a kuruczok által 1679. január 28-án való kifosztása; végül a tornai és szalánczi váraknak Leslie által történt visszafoglalásuk.

Thököly győzelme Szikszónál. Thökölynek a bányavárosokba intézett betörése azonban kedvezőtlen fordulatot vett, a mennyiben Szt. Keresztnél *Wrbna* és *Dünenwald* tábornokok által megverve, seregével a Sajó mentében visszavonulni volt kénytelen. Leslie, a szt. kereszti vereség hirére az Alsó-Sajó vidékére rándult, hogy Thököly hadának útját elállja és azt ujabb csatára kényszeritse. Szikszónál találkoztak az ellenséges hadak. Az összeütközés a királyiakra nézve szerencsétlenül végződött és 500 labancz került a kuruczok fogságába, mire Leslie Kassára visszatért.

Thököly Imre 1682-ben másodszor vezette hadait a felvidékre azzal a szándékkal, hogy Kassát most már minden áron hatalmába keriti. Hadseregét Harangodnál vonta össze és az 14,000 emberből állott. *Strassoldo,* kassai főkapitány, Thököly előnyomulásának hirére *Herbertstein* gróf parancsnoksága alatt 800 főből álló német őrséget hagyott a város védelmére, többi csapatjával a Garam felé tért ki.

Thököly seregének előhadai *Harsányi, Petneházy* és *Madács* kapitányok vezérlete alatt már julius közepén czirkáltak a város környékén és egy ily kémszemle alkalmával történt, hogy Herbertstein gróf, ki a vár parancsnokságának átvételére épen akkor Eperjesről Kassára iparkodott, a kuruczok kezeibe esett. Herbertstein elfogatása után Lamb volt a város parancsnoka.

Thököly Kassát ostromolja.

A város megostromlásában Thököly *Szirmay* Endre ezredes tervei szerint járt el. Nevezett főtisztje mint hadmérnök több éven át tartózkodott Kassán és ott időzése alatt meggyőződött arról, hogy a fellegvár elestével szükségképen meg kell hódolnia a városnak is. E föltevésből kiindulva az első roham tehát, melynek végrehajtását Thököly Szirmayra bizta, a czitadella ellen irányult.

SPORCK JÁNOS.

Szirmay mintegy 1000 emberrel vonult ki az ujfalusi táborból és míg hadoszlopának egyik fele julius 20-án késő éjjel a város körfala ellen tüntetett és az őrség figyelmét lekötötte, addig Szirmay többi emberével az éj leple alatt megközelitette a fellegvár árkát és mintán azon, valamint az odavitt hágcsók segélyével a körfalon észrevétlenül átkelt, a zajra föllármázott őrséget — 78 embert — parancsnokával együtt felkonczolta.

Kassa meghódol Tökölynek.

A fellegvár bevétele után Thököly másnapon derékhadával a város körfalát rohantatta meg, de a vitéz őrség kitartása és szívós ellenállása mellett a czitadella elestéhez füzött vérmes remények nem teljesültek. Minthogy Thököly most már attól tartott, hogy az időközben Lőcsére előnyomult Strassoldo a város segitségére jöhet, Ibrahim budai pasát Kassa elfoglalásának gyorsitására a város alá szólitotta. A török sereg augusztus 12-én érkezett Kassa környékére, mire az őrség az ostrom tartama alatt sokat szenvedett várost augusztus 15-én Thökölynek átadta. A vár parancsnokságát Thököly *Fajgel* Péterre bizta.

Thököly szerencsecsillagának hanyatlásával *Schultz* tábornok 1685. szeptember 1-én Eperjest megszállotta, Caprara Aeneas pedig október 13-án Kassát vette ostrom alá. Thökölynek a nagyváradi pasa által történt elfogatása hirére, Petneházy Dávid egy 7,000 emberből álló kurucz sereget veze-

Kassát Caprara meghódoltatja.

tett Caprara kassai táborába, mire a város is október 25-én a királyi hadak előtt megnyitotta kapuit.

Thököly seregének maradványát, mely Tokay Ferencz vezérlete alatt a felvidéket nyugtalanitotta, 1697-ben Nigrelli Oktavian kassai főparancsnok Szalancz mellett semmisitette meg.

A bécsi kormány nemzeti függetlenségünk eltörlését czélzó intézkedései a XVIII. század elején ujabb mozgalmat szültek, melynek tüze II. Rákóczy Ferencz élesztése folytán nemsokára az egész országra áthatott.

Lőcse, Szepesvár és Gács meghódolása után a fejedelem Kassa meghódoltatását tűzte ki és a város körülzárolására 1703-ban némi sereget rendelt Abaujvármegyébe. Komolyabb jellegüvé azonban az ostromzárlat csak a következő évben vált, midőn Forgách Simon a Veteráni és Montecuccoli ezredesek gondjaira bizott várost még jobban szoritotta, minek következtében Kassát október 20-án átadták Rákóczy Ferencznek, a ki a várost franczia mérnökök által ujabb védőművekkel erősitette meg. Kassa visszavételére *Rabutin* tábornok 1706-ban Erdélyből a felvidékre vonult.

Kassa II. Rákóczy Ferencz birtokában.

A tábornok Károlyi hada által minduntalan feltartóztatva, kimondhatatlan nélkülözések között tette meg a kassai menetet és miután útközben Egert sikertelenül megrohanta, Miskolczot pedig felgyujtotta, elcsigázott seregével és 22 ostrom-ágyujával csak október elsején foghatott Kassa lövetéséhez. A város őrségének erősbítésére kevéssel azelőtt érkezett Kassára *Ordódy* dandára, melylyel a védők száma 4000-re emelkedett. Várparancsnok az ősz Radics András volt. Az ostrom megkezdése után Károlyi a várostól északra megfigyelő állásba helyezkedett, míg Bercsényi a fejedelem meghagyása folytán a Vágvonaltól a város segitségére sietett. Rákóczy azonban ezzel sem elégedett meg és Esztergom bevétele után személyesen indult egy karabélyos-ezred élén a fenyegetett város fölmentésére

Rabutin sikertelen ostroma.

Rabutin Károlyitól és az időközben Tornára érkezett Bercsényitől keveset háborgatva, a város elestét minden módon siettette és czélját talán el is érte volna, ha Rákóczy ezalatt Bercsényivel nem egyesül, mire Rabutin, kinek táborában különben ragályos betegségek is dühöngtek, Kassa alól — még a tél beállta előtt — Tokaj irányában elvonult.

Az ostromról maga II. Rákóczy Ferencz fejedelem emlékirataiban következőket irja:

„Rabutin elkezdé Kassa ostromát, megnyitván a vívó árkokat, ágyu- és mozsártelepeit pedig a város fölött uralkodó magaslatra állitván. Noha Rabutinnak nem volt több két huszonnégy fontos és husz tábori ágyujánál, elégségesek valának ezek halomra dönteni a város béleletlen rossz falazatát, a melyhez egy közfal (courtine) volt toldva, hogy egy földbástyával összekösse. Az ellenség a bástyát löveté. Az emlitett fal vastagsága nem volt több három lábnyinál, hoszsza ellenben ötven lábra terjedt. De szerencsére az ügyes lovassági tábornok inkább szereti a golyóival a földbástyát szántatni, mint a falat töretni, s a nélkül, hogy a mellvédeket lerombolttatta volna, rohamot parancsolt, mely visszaveretett.“

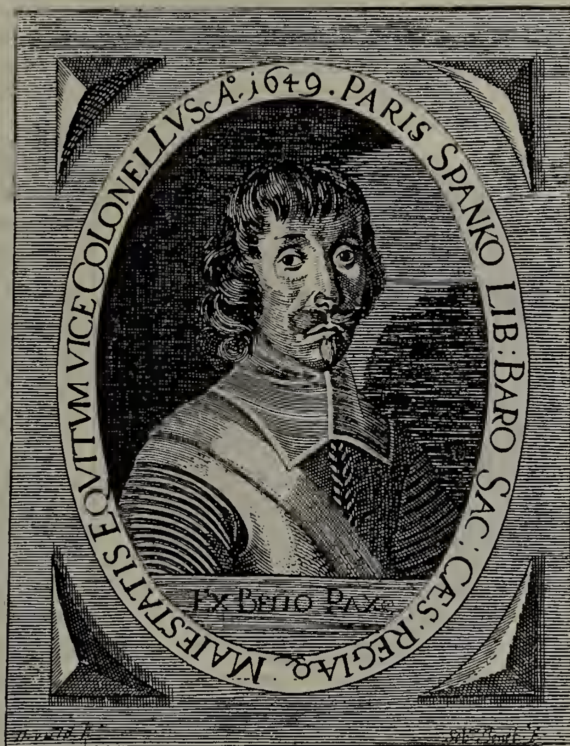
Rabutin Rákóczy következtetése szerint azért vonult ostromközben vissza, mert nem akart a császár parancsa szerént Starhemberggel Esztergomnál egyesülni, hogy igy magának tarthassa a fővezényletet.

Kassa megtartását, irja tovább a fejedelem, „Radics dandárnoknak köszönhetem, aki parancsnoka volt. Ezen szilárd és határozott jellemü öreg egykoron dicső emlékezetü anyám, a fejedelemnő alatt vezénylett Munkácson. Bementem a városba, hogy kifejezzem neki köszönetemet, s egyszersmind megelégedésemet nyilvánitsam a helyőrség és a lakosság iránt, a kik mindnyájan igen jól viselték magukat. De egyuttal szemére vetettem a tűzérparancsnoknak vastag hibáját, hogy t. i. mért nem lövette porrá mingyárt az első napon Rabutin nyomoru ágyutelepeit, a mit könnyen megtehetett volna, ha a megtámadott hely homlokzatán 30—40 nagy ágyut állitatott volna egy sorba a helyett, hogy a város védőfalain köröskörül helyezé el őket.“

Rákóczy ügye 1710-től kezdve határozottan rosszra fordult. A szerencsétlen liszkai ütközet után, melyben Viard tábornok Rákóczy utolsó seregét megszalasztotta, valamint Egernek november 29-én és Eperjesnek deczember 10-én bekövetkezett eleste után, Viard Göneczre, Virmond Eperjesre, Löffelholtz Sáros-Patakra nyomult, mely állások elfoglalása után Kassa körülzárása nagyjában már be volt fejezve.

Kassán ez időben Radics András és Berthóty Ferencz hirtelen elhalálozása után *Esterházy* Dániel volt a parancsnok.

Deczember 28-án egy körülbelül 4000 emberből álló hadosztály közeledett délről a város felé és mig a derékhad az akasztófa-hegyen állást vett, addig egyes kiküldött csapatok a város közelében található marhákat terelték össze. Az őrség ennek láttára a harácsolókra tört és a Hernád balpartjára szorúltakat egészen Széplakig üldözte. Az akasztófahegyen álló ellenséges zöm a Hernád által az üldözők oldalban való megtámadásában akadályozva lévén, az alsó külvárosokra ütött, mely alkalommal az u. n. alsó- vagy császár-malom a lángok martalékává lőn. A kitörők erre felhagytak az üldözéssel és a városba tértek vissza.

SPANKAU.

A következő év január 1-én Bárcza felől egy ujabb oszlop nyomúlt a város felé, mely, a fellegvár bástyáiból megkezdett tüzelés következtében, Kassa Ujfalun át a várost északról megkerülve, a következő napokban a malom-árok vizének elterelésével foglalkozott.

Minthogy a vár parancsnoka ezen müveletekből Kassa szorosabb bezárásának előjelére vélt következtetni, január 7-én a külvárosok házainak lebontását, 22-én pedig a falakon kivül fekvő kertek faállományának kiirtását rendelte el. Hogy különben a zárlat ez időben még nem lehetett teljes, kitetszik abból is, hogy január 14-én egy 300 emberből álló segédcsapat, mely Munkácsról jövet közelitette meg Kassát, akadálytalanul vonúlhatott a városba.

Februárban felszólították a királyi tábornokok Eszterházyt, hogy Rákóczy ügyének vesztét és a megkezdett béketárgyalásokat tekintetbe véve, Kassát szolgáltassa ki a királyi hadaknak. A tagadó válasz átadása után a királyi csapatok Kassát szorosabban bekeritették.

A meghódolás végett inditott, de megszakadt tárgyalások áprilisban ujabb stadiumba léptek, minek eredménye gyanánt a város az ostromlókkal fegyverszünetet kötött. Minthogy azonban Viard tábornok erről értesítést nem kapott, Hilyó felől a középső külvároson át a várfal megrohanására indúlt. A várőrség ezen merényletre kirohanással válaszolt, mely alkalommal Viard támadó oszlopa 40 halott és 7 fogoly hátrahagyása után a Csermely-völgybe üzetett vissza.

A félreértés kiegyenlitése után Kassa Ebergényi László, Pálffy tábornagy küldöttje előtt végre kifejezte meghódolását, mire a királyi hadak

Kassa utolsó ostroma.

április hó 27-én az alsó kapun át a városba nyomultak, mely eseménynyel Kassa utolsó ostroma véget ért.

Kassa uj erődjei.

Kassa — mint vár — a XVII. század elején érte el legfőbb jelentőségét. A belső körfal déli részében két uj ágyúteleppel (az u. n. Forgács- és uj-teleppel) találkozunk, melyek a XVII. században épült kovács- és mészáros-telepekkel majdnem szabályos hossznégyszöget képeznek. A külső körfalból nyolcz nagyobb méretű bástya ugrott ki, melyek a felső kaputól jobb kéz felé haladva a malom-, hóhér-, jég-, Bethlen Gábor-, muszka-, sarták-, tompa- és tégla-bástya nevet viselték. A külső körfalon át két kapu vezetett a szabadba u. m. a város északi és déli végén levő felső és alsó kapu, de míg az első mélysége alig ment négy ölnyire, addig az utóbbi egy körülbelül 20 ölnyi hosszu alagutat alkotott. A külső körfalat szegélyezte a külső árok, melynek táplálására a vizet a malom-árok szolgáltatta.

Mint a körfalon kívül előretolt és önálló védőművek szerepeltek: a déli kapu irányában elterülő és már előbb leírt citadella, továbbá még négy kisebb ravelin, melyek közül a Sz. Károlyról nevezett az alsó kaputól jobbra, a Jenő-ravelin attól balra magaslott ki, míg a Sz. József- és Sz. Péter-ravelin a mai Jezsuita- és Francziskánus-utcza meghosszabbításában, a malom-árok bal partján (a jelenlegi Széchényi-ligetben) épült.

A békés viszonyok beálltával, de különösen a lövő fegyverek technikájának fejlődése folytán, a mélyen fekvő és a szomszédos magaslatokról hatásos tűz alá vonható Kassa a vár jellegét lassankint elvesztette és nyilt városaink sorába lépett. Külső védőművei közül a citadella volt az első, melyet III. Károly rendeletére nagyjából már 1713-ban széthánytak, míg utolsó maradványait csak 1803-ban hordták el; hasonló sorsban részesültek a XVIII. század végén és a jelen század elején a ravelinek, melyek közül Szt. Károly ravelinjét — mint legutolsót — 1856-ban rombolták le.

CAPRARA.

Erődvonal lerombolása.

A közlekedés könnyítésére a mult században megnyílt a Forgács-utczai kapu, melyet 1783-ban József-kapunak neveztek el; hasonló czélból törték Polinsky János birósága idejében, 1805-ben a malom-utczai kaput is. A város lakosságának szaporodása és az ujabb építkezések szükségessége végül sürgetőleg követelte, hogy a körfalak lerontassanak. Ez a jelen század első tizedeiben általában megtörtént s ugyanakkor bontották le a város két főkapuját is.

Az erődmaradványokból ma már csak keveset láthatunk; nem több ez, mint a prémontreiek kertjében levő hóhérbástya, továbbá a fegyverház-utczában álló száraz malom, valamint a sörház-utczai lovarda nyugati oldalát alkotó, és a Rákóczy-körútra néző házak kertjeiben még itt-ott előtűnő körfaltöredékek.

A szatmári békeszerződés megkötése után Abauj-Tornavármegye majdnem 140 évig élvezte a béke áldásait, amennyiben az 1741-ik évi és a franczia hadjáratok idejében mozgósított nemesi fölkelésen kívül komolyabb hadi mozgalomnak nem szolgált szinhelyül.

Annál jelentékenyebb szerepet vitt a megye az 1848—49-iki függetlenségi hadjáratban, midőn nemcsak tekintélyes hadállitásaival, hanem a területén lefolyt hadműveletek szempontjából is előkelő helyet biztositott magának a hadtörténetben.

Abauj vármegye a nemzeti mozgalmak kezdetén a nemzetőrséghez szolgáltatta fiait, mely a nemzetőrségről szóló t. cz. értelmében Abaujban 2 zászlóaljból és 3 lovas-századból állott, később a vármegye e helyi csapatokon kívül még 1 honvéd-zászlóaljat (a híressé vált vörös-sipkás 9-iket) és 2 önkéntes gyalog-, meg 1 önkéntes lovas-századot állított fel, mely mozgó csapatokból a 9-ik honvéd-zászlóalj Vitális őrnagy parancsnoksága alatt a verseczi, az önkéntes századok pedig a pozsonyi táborba vezényeltettek. Az abaujmegyei 34-ik sorgyalogezred 3 zászlóalja hasonlóképen a magyar ügy szolgálatába állott. 1848.

A megyét érintő hadműveletek deczemberben kezdődtek.

Windischgrätz tábornagy terve szerint a támadás végrehajtására összevont osztrák hadseregnek hat oszlopban kellett az ország fővárosa felé előnyomulnia.

A Kassára irányított Schlick hadtest közvetlenül a bevonulás előtt, következő harczrenddel birt: Schlick bevonulása.

Fiedler vezérőrnagy dandára:
9-ik sz. Hartmann-gyalogezred 2-ik zászlóalja,
12-ik sz. Vilmos főhg-gyalogezred 3-ik zászlóalja,
30-ik sz. Nugent-gyalogezred 3-ik zászlóalja,
1-ső sz. Császár könnyü-lovasezred 2-ik (alezredes-) osztálya,
36-ik sz. Hatfontos gyalogüteg.
Pergen vezérőrnagy dandára.
30-ik sz. Mazzucheli-gyalogezred 3-ik zászlóalja,
24-ik sz. Parma-gyalogezred 1-ső landwehr-zászlóalja.
40-ik sz. Koudelka-gyalogezred 3-ik zászlóalja,
1-ső sz. Császár könnyü-lovasezred 3-ik (első őrnagy-) osztálya,
11-ik sz. Röppentyü üteg.
Deym vezérőrnagy dandára.
12-ik sz. Vilmos főhg-gyalogezred 1-ső zászlóalja,
2-ik sz. Sunstenau-vértesezred 3-ik (alezredes-) osztálya,
11-ik sz. Tizenkétfontos-üteg.

Az egész hadtest 7 zászlóaljból, 6 lovasszázadból és 18 lövegből állott. Ha egy zászlóaljat 1000, egy lovasszázadot pedig 120 emberből állónak veszünk és egy lövegre 20 embert számitunk, ez esetben az egész hadtest létszámaképen 8,080 embert nyerünk.

Schlick altábornagy deczember 6-án tört be az országba, mely napon Fiedler tábornok elővéd-dandára Zboróra érkezett; deczember 9-én Schlick hadteste már Eperjes előtt állott és Kassa elfoglalására készült.

Midőn az osztrák seregtestek benyomulása már kétségtelenné vált, a honvédelmi bizottmány az országot — a tervszerü ellenállás kifejtése szempontjából — honvéd-kerületekre osztotta fel; a kassai kerület parancsnokává november 26-án *Pulszky Sándor* alezredes neveztetett ki. Pulszky Schlick menetének késleltetése végett Sárosmegyében Zborónál sánczokat hányatott, a komarniki hidat aláaknáztatta és a Hunkavecz-patakot elgátoltatta, miáltal az egész vidéket viz alá helyezte. Mindezen intézkedések azonban, bármennyire helyeselhetők, csak akkor képezhettek igazi akadályt, ha Pulszky megfelelő haderővel is rendelkezett volna; a közvetlen parancsnoksága alatt álló fegyveres erő csekélysége mellett értékük jelentékenyen csökkent. Sárosmegyében ugyanis a rendes csapatokból csak egy — a 20-ik — honvéd-zászlóalj, továbbá 1 hat lövegől álló háromfontos üteg és 1 hatfontos félüteg (három löveggel) táborozott. E rendes csapatokhoz csatlakozott még: 2 sárosi és 1 gömöri nemzetőr-zászlóalj, mely utóbbi 2 Bebek-féle sugárágyút is hozott magával, továbbá az abauji nemzetőrségből az első zászlóalj első százada és 1 lovasszázad. A magyar hadtest létszáma — az előbbi kulcs szerint összegezve — alig ment 5000 emberre 11 löveggel.

Pulszky alezredes csekély hadával, Schlick Zboróra történt bevonulása után elhagyta az ottani vidéket és Eperjesre hátrált, hol hozzá az az abauji első nemzetőr-zászlóalj többi századai csatlakoztak; deczember 8-án a magyar hadtest Budamérre huzódott vissza, hol a 42-ik honvéd zászlóaljjal, 1 háromfontos félüteggel, három löveggel és az abaujmegyei nemzetőrség többi részeivel erősbödött. Ezen erősitésekkel Pulszky hadteste most már 7 zászlóaljból, 3 lovasszázadból állott 14 löveggel; hogy azonban a budaméri táborban levő csapatok harczértékéről fogalmunk legyen, elég fölemlítenünk azt, hogy a 42-ik honvéd-zászlóalj teljesen fegyvertelenül csatlakozott Pulszky hadtestéhez és csak deczember 10-én látták el hiányosan lövőfegyverekkel. Mindennek daczára lehetőnek vélte a magyar hadtestparancsnok, hogy Schlick edzett és jól fölfegyverezett hadával harczba bocsátkozzék és deczember 11-ére kiadta az intézkedéseket.

Kassai ütközet 1848. decz. 11.

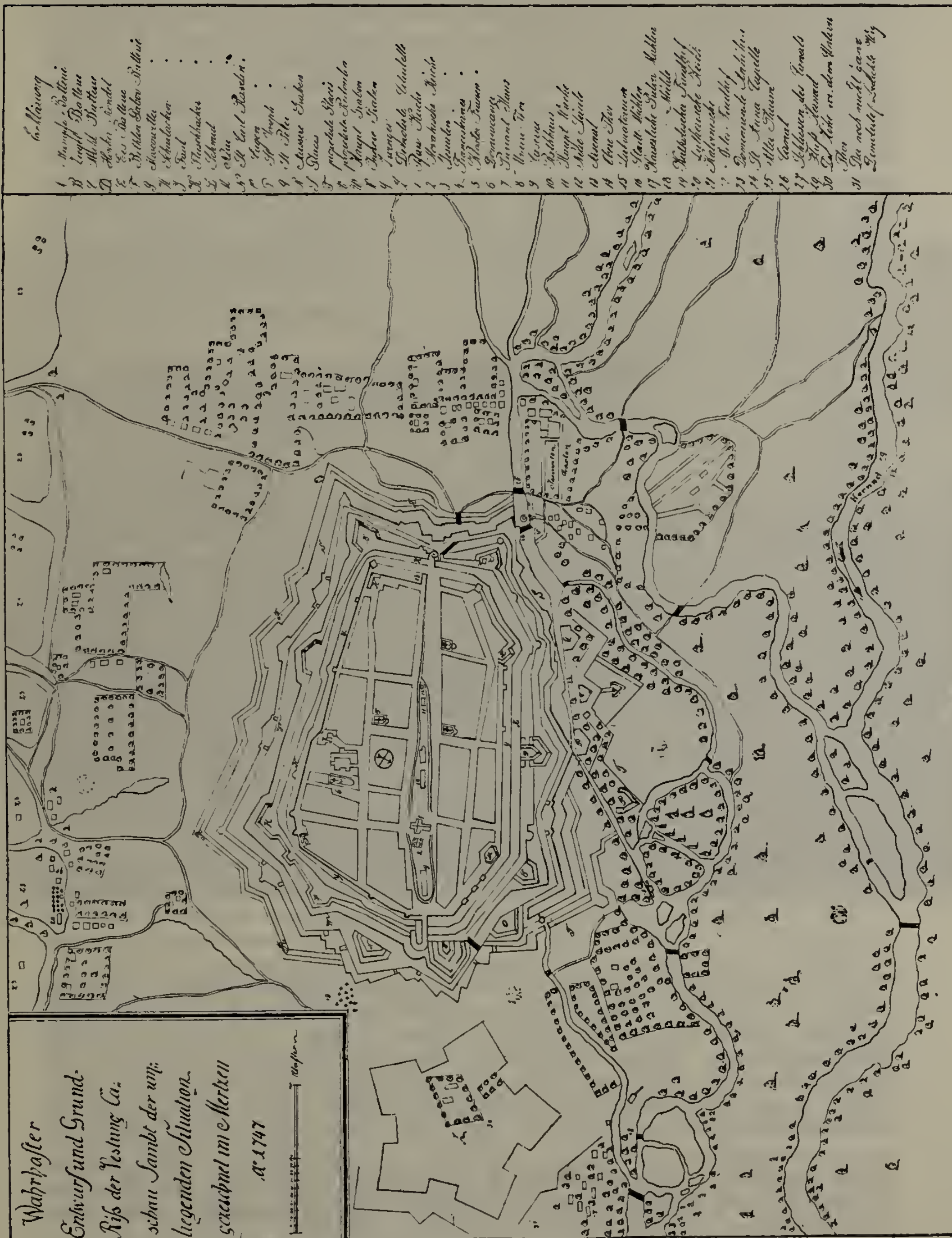
Az Eperjesről Kassára vezető országút Budamértől délre, a vajkóczi korcsmánál hagyja el a Tárcza völgyét, hogy az erdőséggel boritott kassai hegyen áthaladva a Hernád völgyben fekvő Kassára juttassa az utazót. Az északtól délkelet felé huzódó hegyhát legnagyobb kiemelkedését képezi a 410 méter magasságu *Vinicna*, mig az alsó része a *Furcsa-erdő* 385 méternyi magasságában éri el tetőpontját. E két magaslat közötti hajláson — a 339 méterre leszorított Chwala Boha-nyergen — át, mely Budamér felé erősebb, a kassai oldalon azonban enyhébb lejtőt alkot, kigyózik az országút, melyen Schlick hadteste előnyomulóban volt. A leirt állás legfőbb hátrányát képezi az a körülmény, hogy ugy bal, mint jobb oldalában *Berettő-Kisfalu-Tihany*, illetőleg *Vajkócz-Rás* felől megkerülhető, és hogy egy esetleges visszavonulás esetében, a vert sereg csak egy hidon kelhet át a Hernádon.

Pulszky intézkedései folytán a magyar csapatok deczember 11-én következőképen helyezkedtek el: a bal szárny *Haller* gróf őrnagy alatt a Budamér és Abauj-Tihany közötti erdőt a Vinicna-magaslattól északra fekvő részében szállotta meg; a középhad *Gedeon* őrnagy alatt a mai részletes térkép 306 m. pontjától délkeletre eső erdőrészt tartotta elfoglalva: a jobb szárny *Bányafy* őrnagy alatt egészen a vajkóczi korcsmáig terjeszkedett ki; a lovasság *Török* gróf őrnagy vezérlete alatt állott és háromszor változtatta állását, mig végre a gyalogság harczvonala mögött, a Chwala Bohu nyeregen sorakozott; a tüzérségből a háromfontos üteg és a hatfontos félüteg a vajkóczi korcsmától nyugatnak forduló és erősen emelkedő országút első kigyózatánál — körülbelül a mai 263 m. pontnál — vonult fel, mig a három lövegü három fontos félüteg a balszárnyon, Haller őrnagy csapatjánál, nyert beosztást. Az esetleges megkerülések ellensúlyozására a tihanyi szoroshoz 4 gyalogszázad és 2 Bebek-féle ágyu, Vajkóczra pedig *Soos* őrnagy alatt az első abauji nemzetőr-zászlóalj rendeltetett ki. Az ellenállás fokozására Pulszky alezredes az állás arczvonalát vadászárkokkal erősitette meg, a balszárnyat övező erdőszélt pedig fadöntésekkel torlaszoltatta el.

Schlick a kassai hegyen várt ellenállás valószinüségénél fogva hadtestét deczember 10-én Eperjesnél összpontosította és miután Bártfán és Eperjesen helyőrségül a Nugent-zászlóaljat hátrahagyta, fennmaradt 6 zászlóaljból 6 lovasszázadból és 18 lövegből álló hadtestével deczember 11-én korán reggel Kassa felé vonult.

Az elővédet Fiedler vezérőrnagy dandára képezte, melynek hatfontos ütege a Pergen-dandár röppentyü-ütegével cseréltetett föl, Fiedler után Pergen és Deym dandárai meneteltek. Miután Schlick hadteste a Tárczán Somos-

nál, egy Fröhlich utász-főhadnagy által vert hadi hidon átkelt, a Fiedler-féle dandár Lemestől Kisfalun, Tapolcsányon és Tihanyon át a Hernád völgyébe tolatott előre, hogy ilyenképen a Budamér és Kassa között álló magyar hadtest bal oldalába kerüljön és a Hernád hídját elfoglalja. Az országúton maradt zöm élére most Pergen dandára került, melynek előhadát

KASSA TÉRKÉPE A XVIII. SZÁZADBÓL.

a 3-ik Mazzucheli-zászlóalj képezte. E zászlóalj körülbelül 10 órakor érte el Budamért, de midőn annak déli kijáratán kibontakozott, a szemben álló magyar tüzérség megkezdte ellene a tüzelést.

Pulszky az osztrák előhad menetét már Senyéktől kezdve figyelemmel kisérte; midőn pedig ez Budaméren áthaladt, *Edényi* Lipót főhadnagy,

Pulszky vezérkari főnöke, a *Lapinski* hadnagy és *Jancsó* tüzmester parancsnoksága alatt álló háromfontos üteget és hatfontos félüteget az útkigyózattól elvezényelve, Budamér déli kijárata előtt vonultatta föl, mire a fentjelzett Mazzucheli-zászlóalj lövetése megkezdődött. A gyalogság azalatt szintén fegyverbe állott és az erdő északkeleti szélét szállotta meg.

Az ellenséges zászlóalj csatárlánczba oszolva, hatásos tüzelésével a magyar lövegeket eredeti felállitásukba visszaterelte, miközben az osztrák hadtest zöme a harcztérre érkezett. Schlick altábornagy egyrészt a magyar tüzérség foglalkoztatására, másrészt saját fejlődésének védelmére a Pergen-dandárhoz tartozó 36-ik sz. hatfontos üteget Bartelmus főhadnagy alatt Budamér déli szélén az országútról nyugatra felvonultatta, mig a Parma-landwehr-zászlóaljat, 3-ik Mazzucheli-zászlóalj tüzvonalának meghosszabbitására, annak jobb szárnyára inditotta; a Koudelka-zászlóalj tartalék gyanánt a második harczvonalban maradt. A Deym-dandárhoz tartozó 1-ső Vilmos főhg-zászlóalj a középen harczoló Mazzucheli-gyalogsággal egy magasságban, az úttól keletre fejlődött; a tizenkétfontos üteg először a Tárcza bal partján akart állást venni, de az ott talált süppedékes talaj miatt az országútra tért vissza. A két dandár lovassága *Concoreggio* és *Scudier* őrnagyok parancsnoksága alatt Budamértől délkeletre összevonva, egyelőre várakozó állásba helyezkedett.

Az osztrák hadtest felvonulásának befejeztével Schlick altábornagy a főtámadás irányául a magyarok jobb szárnyán levő tüzérségi állást szemelte ki és annak keresztülvitelét a 3-ik Mazzucheli-zászlóaljra bizta. A zászlóalj a sürü, de hatástalan golyózáporban bátran haladt előre és már a lövegvonal megrohanásához készült, midőn Pulszky alezredes, lövegeinek sorsa miatt aggódván, azokat elvonultatta. A Mazzucheli-zászlóalj előnyomulása és a magyar jobb szárny visszanyomása folytán a hadakozó felek tüzvonala, mely kezdetben nyugatról kelet felé huzódott, most északtól délkeletnek tartott.

Az elért eredmények által felbátoritva, Schlick altábornagy a magyarok jobb szárnya ellen nemsokára ujabb támadásra készült, csakhogy ennek végrehajtására a 3-ik Koudelka-zászlóaljat rendelte a megviselt Mazzucheli-zászlóalj helyébe, mire az utóbbi tartalékba lépett. A Koudelka-gyalogsággal egy időben kellett a jobb szárnyon felfejlődött és eddig csak halogató harczot vivó Parma-landwehrnek is az erdő északi szélét és a már emlitett 306 magassági pontot bevennie. Deym dandárának hovafordításáról a ránk maradt források nem tesznek emlitést; úgy látszik azonban, hogy annak Vilmos főhg.-zászlóalja a Koudelka-ezredbeliekkel együtt a magyar jobb szárny ellen működött.

A Koudelka- (és Vilmos-) zászlóalj előnyomulását az előbbre vonult osztrák tüzérség ugyan jelentékenyen elősegitette, de fiatal csapataink itt Gedeon és Bányafy őrnagyok vezérlete alatt kezdetben megállták helyöket, amennyiben az ellenség csak akkor jutott az útkigyózat birtokába, mikor a magyarok bal szárnya már visszavonult. A Parma-landwehr azalatt t. i. két oszlopban indult Pulszky bal szárnyának megtámadására. Az egyik oszlop — 4 század — Singer őrnagy alatt egy északról intézett arcztámadással hatolt az erdőbe, mig a másik oszlop — 2 század — Calras főhadnagy alatt, Singer oszlopa és a Koudelka-gyalogság között, az erdő keleti szélébe kapaszkodva, oldaltámadással segitette meg a főoszlop behatolását, mely kettős támadásra a magyarok bal szárnya futásnak eredt. Az itt állott félüteg — úgy látszik — már előbb vonulhatott el. Haller csapatának meghátrálásával Gedeon, Bányafy és Török hadai is megkezdték a visszavonulást a kassai hid felé, melynek védelmét Pulszky az időközben Kassára érkezett *Tvornicky* őrnagy 180 főnyi lengyel csapatára bizta, mely mellé 2 löveget is rendelt.

Schlick altábornagy már a magyar középhad meghátrálása előtt, a rendelkezésére álló lovasságot, melyhez a tartalékba vont 3-ik Mazzucheli zászlóalj is csatlakozott, Soós Vajkócz mellett álló különitményének szétverésére a Tárcza bal partjára menesztette. Soós nemzetőrei, mielőtt még összeütközésre került volna a dolog, szétfutottak. Az ellenséges lovasság

erre. Sendler vezérkari őrnagy kalauzolása mellett a magyarok visszavonulási irányának veszélyeztetése végett Zsebun és Szeplakon át a Hernád-völgybe indult.

Fiedler dandára, miután a Dargós-hegyen áthaladt, körülbelül 2 órakor közelítette meg Tihanyt, de minthogy a magyar hadtest akkor már biztosságban volt, a budameri állás megkerülésére és a hernádi híd megszállására kirendelt dandár a Chwala Bodza-n átvonuló osztrák zömmel egyesült s nélkül, hogy kitűzött kettős feladatát megoldhatta volna.

Schlick a kassai hegyen eszközölt átvonulása után a híd védelmére hátrahagyott lengyelek ellen az országúttól balra fekvő magaslaton a 36-ik battériós üteget elhelyeztette, melynek tüzelése a híd védőket arra bírta, hogy a Miskolcz felé elvonult rendes csapatokat kövessék. A nemzetőrség kevés kivétellel szétszaladt.

Midőn Tvornitzky lengyeleivel Barczához közeledett, a Szeplak felől előtört osztrák lovasság, mely kevéssel azelőtt 150 honvédet foglyul ejtett,

A KASSAI ÜTKÖZET 1848 DECZ. 11-ÉN.

azon szándékkal közeledett az úton haladó lengyel utóvédhez is, hogy azt megadásra bírja, vagy szétugrassza. Tvornitzky a veszély közeledésére a falu végén levő korcsma mellett kisded csapatjával állást foglalt és az előrehaladó lovasságra — alig 20 lépésnyi távolságból — sortüzet adatott, mire a könnyű lovasok parancsnoka, Ossowegger őrnagy, több golyótól találva földre terült; Sendler őrnagy és Berg főhadnagy pedig, lovaikat vesztvén, a lengyelek kezébe kerültek, kik a zavart ügyesen felhasználva sietve tovább vonultak.

Schlick altábornagy a Hernád-híd elfoglalása után, délután 5 órakor vonult be Kassára, melynek tornyán akkor már a fehér lobogó lengett.

A magyarok vesztesége — osztrák források szerint — halottakban és sebesültekben 250 emberre rúgott, fogságba körülbelül ugyanannyi került. Az osztrákok vesztesége állítólag csak 30 emberből állott volna.

A magyar hadak romjai Miskolczon állapodtak meg, hol deczember 15-én *Mészáros* Lázár tábornok és hadügyminiszter vette át a hadtest parancsnokságát. Mészáros Lázár

Az erősítések megérkeztével és a hadtest első rendezése után Mészáros decz. 20-án *Schulcz* Bódog őrnagyot a 17-ik honvéd zászlóaljjal, 2 szakasz Ferdinánd-, 1 szakasz Württemberg-huszárral és 1 félüteggel a Kassa irányában kiállítandó előörsvonal berendezésére *Szikszóra* rendelte. Deczember 24-én Schulcz felváltására *Rembovsky* őrnagy a lengyel legio 3 századával és 1 század Koburg-huszárral *Forróra* tolatott előre, mig a lengyel legio negyedik százada, 3 század zempléni és 1 század abauji önkéntessel, valamint 2 szakasz Ferdinánd-huszárral *Tvornicky* alezredes parancsnoksága alatt *Abauj-Szántóra* menetelt azon rendeltetéssel, hogy Schlick altábornagynak esetleg Tokaj megvételére irányzott mozdulatairól a magyar hadvezetőséget jókor értesítse.

Schlick azonban nagyobb jelentőséget tulajdonitott a miskolczi hadalakulásoknak és miután hadteste időközben a Galicziából utána küldött 34-ik hatfontos gyalogüteggel és a 12-ik röppentyü-félüteggel megerősbödött, a Pergen- (3 zászlóalj, 2 lovasszázad, 2 üteg) és Deym-dandárral (1 zászlóalj, 2 lovasszázad, 1 üteg) deczember 26-án Kassáról Szikszó felé útnak indult.

Pergen vezérőrnagy elővéd-dandára decz. 27-én Forróhoz közeledett, mire Rembovsky Szikszóra vonult vissza és hogy az utóbbi helységben éjjelező csapatok a Mánta patak völgyén át meg ne támadtassanak, a magyar elővédparancsnok Alsó-Vadászt a 26-ik honvéd-zászlóaljjal szállatta meg.

Az osztrákok előnyomulásának hirére Mészáros felriasztotta miskolczi táborát és decz. 28-án a Sajó és Szikszó város közötti parton következő állást foglalta el:

A bal szárny (17-ik honvéd-zászlóalj, 3 század lengyel legionárius, 2 század egri vadász, 1 század Hunyady-huszár és 1 hat lövegü hatfontos üteg) *Rembovsky* őrnagy alatt a Szikszótól délnyugatra fekvő Frankhegyet és annak erdős lejtőjét tartotta megszállva; a középhad (26-ik és 42-ik honvéd-zászlóalj, 5 század borsodi önkéntes és 1 nyolcz lövegü háromfontos üteg) *Pulszky* ezredes parancsnoksága alatt a szikszói hegyen az országút mindkét oldalán foglalt állást; a jobb szárny (2 század Lehel-, 1 század Koburg-huszár, 1—1 három lövegü hatfontos gyalog- és lovasüteg) *Bobory* őrnagy alatt a Bársonyosra támaszkodott. Tartalék gyanánt a 43-ik honvéd-zászlóalj, 8 század hevesi lovasnemzetőr és 1 három löveggel háromfontos félüteg a szikszói hegy déli lejtőjén sorakozott. A magyar felállitás eszerint egy ferde vonalat alkotott, melynek bal szárnya előre volt tolva, mig a jobb szárny visszatartatott. A szikszói ütközetben résztvett magyar hadak létszáma kitett 4 zászlóalj és 10 század gyalogságot, 12 század lovasságot és 23 löveget: a hadtest vezérkari főnöke volt *Csermelyi* őrnagy, vezérkari tisztek gyanánt *Benkő* százados és *Edényi* főhadnagy szerepeltek.

Az osztrák altábornagy a vett jelentések alapján arra következtetett, hogy a magyarok magát Szikszót megszállva várják be a császári hadak támadását és ennek megfelelően elrendelte, hogy a Deym-dandár az úton haladva arczban, a Mánta-patak völgyébe irányitott Pergen-dandár pedig oldalban és hátban rohanja meg Mészáros hadtestét.

Ezen intézkedések folytán Deym dandára az uton menetelve 11 órakor Uj-Aszalónál a magyarok előörseire bukkant, kik Szikszón túlra visszavonultak. Deym utánok indult és már a helység megtámadására készült, midőn annak jelentését kapta, hogy Pergen Szikszót, jobbról jövet, már megszállotta.

Az utóbbi dandár ugyanis *Gablenz* őrnagy, Schlick uj vezérkari főnöke által vezetve, a Mánta-patak völgyében észrevétlenül előnyomulva, a 26-ik honvéd-zászlóaljat — mely a helyett, hogy a harczintézkedésben kijelölt helyét elfoglalta volna, még mindig Alsó-Vadászon vesztegelt — meglepte, mire ez csakis a Rembovsky által segítségül küldött 17-ik honvéd-zászlóalj és Hunyady-huszárszázad közbelépése folytán kerülhette el a teljes szétveretést. Az ellenséges dandár, miután ez alkalommal 76 honvédet elfogott, folytatta útját és kevéssel Deym megérkezte előtt vonult be Szikszóra.

A helység ellenállás nélkül történt megszállása után Schlick a magyar állás szemügyre vétele végett összes lovasságával, továbbá 1 hat- és 1 tizenkétfontos üteggel a Szikszói hegy felé indult; a gyalog-dandárok közül Pergené az úttól jobbra, Deym dan-

dára attól balra követték a hadtest-parancsnokot. Miután Schlick lövegtávolságba érkezett, a hatfontos üteget az országúton és tőle balra, a tizenkétfontosat pedig az úttól jobbra lemozdonyoztatta és a tüzelést a magyarok jobb szárnya ellen megkezdte, mire az ott álló magyar félütegek a Koburg-huszárok fedezete alatt bátran előtörtek és az út mellett állást foglalván, élénk de hatástalan lövöldözést folytattak. Ezen eredménytelen tüzelés után Mészáros a Lehel-huszárokat Schlick lovasságának bal oldalába küldi, de egy-néhány jól irányított gránát csakhamar visszatérésre birta a fiatal lovasokat. Mészáros most a Koburg-huszárokat is visszarendelte, ilyképen akarván Schlick hadát a szikszói parton előnyös állásban levő derékhad tüzhatáskörébe csalni, de az óvatos osztrák vezér egy lovasszázadot küldött az úton tüzelő Bobory-tüzérség oldalban való megtámadására előre, melyet azonban Pulszky háromfontos ütege visszariasztott.

Ezalatt Pergen vezérőrnagy oszlopa a magyarok előretolt balszárnyába ütközött, mire a 11-ik röppentyü-üteg a hegyorom ellen tüzelni kezd és a 2-ik Hartmann-zászlóalj, a 3-ik Vilmos főhg-zászlóalj két százada által követve, a magaslat megrohanására készületeket tett. Az üteg rézsut találó röppentyüi csakugyan hátrálásra kényszerítették Rembovsky gyalogságát, de a bal szárny segítségére küldött 26-ik honvéd-zászlóalj megérkeztével Rembovsky

A SZIKSZÓI ÜTKÖZET 1848. DECZ. 29-ÉN.

a Frankhegy déli lejtőjén levő erdőben ujra állást foglalt és hadainak vitéz kitartásával szemben Pergen gyalogsága azontúl hiába erőlködött azon, hogy tért hódítson.

Az est beálltával Schlick hadai Szikszóra tértek vissza; Mészáros pedig arra a hirre, hogy a Kassán maradt Fiedler-dandár állitólag Sajó-Vámos felé tart, nem találta tanácsosnak a szikszói parton való éjjelezést és még az est folyamán a Sajó jobb partjára tért vissza.

Osztrák részről a veszteség állitólag csak 3 eltüntből és 5 sebesültből állott. A magyarok, — nem számitva az Alsó-Vadászon meglepett és elfogott 76 honvédet — szintén nem veszithettek többet.

Miután Schlick a magyarok túlerejéről meggyőződött, deczember 30-án megkezdte a visszavonulást Kassa felé, hova január 1-én érkezett meg.

A felső-tiszai hadtest a szikszói ütközet kedvező eredménye által felbátorítva, Schlick megkezdett visszavonulásának hirére Kassa visszafog-

lalására indult, mely hadművelet lefolyásában Mészáros hadteste a következő *hardrenddel* birt:

Kassai ütközet, 1849. jan. 4-én.

Dessewffy alezredes elővéd-dandára.

17-ik honvéd-zászlóalj	6 század	1000 ember.
26-ik „ „	4 „	600 „
42-ik „ „	6 „	1100 „
Egri önkéntes vadász	3 „	230 „
Kóburg-huszár	1 lovasszázad	150 lovas
Hevesi lovas-nemzetőr	1 „	160 „
1 hatfontos lovas-félüteg		3 löveg
	Összesen	2930 ember, 310 lovas, 3 löveg.

Pulszky ezredes dandára (főcsapat).

20-ik honvéd-zászlóalj	6 század	800 ember
43-ik „ „	6 „	600 „
Borsodi önkéntes „	5 „	800 „
Lehel-huszár	2 lovasszázad	200 lovas
Hunyady-huszár	1 „	120 „
Hevesi lovas-nemzetőr	4 „	600 „
1 hatfontos gyalog-üteg		6 löveg
1 háromfontos üteg		8 „
	Összesen	2200 ember, 920 lovas, 14 löveg.

Rembovsky őrnagy féldandára (jobb szárny).

A 26-ik honvéd-zászlóaljból	2 század	200 ember
Lengyel legionarius	3 „	280 „
Württemberg-huszár	½ lovasszázad	48 lovas
Hevesi lovas-nemzetőr	1 „	120 „
	Összesen	480 ember, 168 lovas.

Perczel Miklós őrnagy féldandára (bal szárny).

52-ik honvéd-zászlóalj	6 század	800 ember
A 34-ik sorgyalogezredből	1 kombinált sz.	80 „
Mezőtúri nemzetőr	2 század	295 „
Hevesi lovas-nemzetőr	2 lovasszázad	200 lovas
1 félüteg		4 löveg
	Összesen	1175 ember, 200 lovas, 4 löveg.

Torznicky alezredes portyázó csapata.

Lengyel legionarius	1 század	80 ember
Abauji önkéntes	1 „	60 „
Zempléni önkéntes	3 „	300 „
Ferdinand-huszár	½ lovasszázad	40 lovas
	Összesen	440 ember, 40 lovas.

Ezen kimutatás szerint a magyar hadtest 7,225 emberből, 1638 lovasból és 21 lövegből állott.

Hogy az osztrákok figyelme a pesti útról elirányíttassék, Mészáros tábornok az előnyomulás kezdetén Szepes- és Ungmegyébe parancsot küldött, hogy az ott szervezkedő magyar csapatok portyázó csapatokká alakulva, az ellenség hadtápvonalát, névszerint Eperjest, lehetőleg egy napon és egy órában támadják meg. E parancs vétele után a szepesiek oszlopa (19-ik honvéd-zászlóalj, 2 nemzetőr-század, 6 löveg) *Driska* őrnagy, az ungmegyeieké (21-ik honvéd-zászlóalj 3 százada, 4 nemzetőr-század, 3 löveg) pedig *Rapaich* őrnagy parancsnoksága alatt Eperjest január elsején meg is rohanta, de a nem egy időben eszközölt támadást *Kiesewetter* császári őrnagy, az ottani helyőrséggel könnyü szerrel visszautasította, mire a magyar hadoszlopok megyéikbe visszatértek.

Mészáros hadteste azalatt deczember 30-án hagyta el miskolczi tábo-

rát mely alatt Dessewffy Szikszóra, Perczel Edelényre, Rembovsky Felső-Zsolczára tolatott előre; Pulszky dandára még a Sajó jobb partján vesztegelt; Torzniczky oszlopa Zemplénmegyén nevezetesen Gálszécsen át indíttatott Kassára.

Deczember 31-én Dessewffy Forrón, Pulszky Szikszón, Rembovsky Nagy-Kinizsen, Perczel Perkupán éjjelezett. A bal szárnynyal való egyesülés biztosítása végett Dessewffy dandárából a 17-ik honvéd-zászlóalj és egy szakasz hevesi lovas-nemzetőr Schulcz Bódog őrnagy alatt Kázsmárkra menetelt.

Január 1-én Dessewffy Garadnára, Pulszky Forróra, Rembovsky Vizsolyra, Perczel Tornára érkezett; Schulcz Gagyról lépett Perczel féldandárával érintkezésbe.

Január 2-án Dessewffy Hidas-Némethire, Pulszky Szurdokra, Rembovsky Gönczre, Perczel Nagy-Idára, Schulcz Perényre vonult.

Torznicky időközben elérte Gálszécset és a zempléni fölkeléstől megsegítve, január 2-án a dargói szoros elfoglalására indult, melynél *Matischek* százados a Parma-landwehr két századával és egy lovas-szakaszszal táborozott. Torzniczky a csekély osztrák őrséget meglepte és Pető-Szinyén túl üldözte. Schlick altábornagy a dargói szoros elvesztésének hirére, január 3-án Sternegg századost a 3-ik István főhg-zászlóalj két századával, egy lovas-szakaszszal és 2 löveggel Matischek segitségére és a szoros visszafoglalására Szinyére irányította. Az egyesült osztrák erő január 3-án késő éjjel a Pető-Szinyén pihenő magyar hadoszlopot megtámadta, mire ez rendetlenségbe hozva, Gálszécsre tért vissza. Az osztrák századok támogatására január 4-én Rapaics őrnagy alatt a 3-ik Vilmos főhg-zászlóalj még két más százada és még egy lovas-szakasz vonult Szinyére, mely jelentékeny erő most már akadálytalanul szállhatta meg az elhagyott szorost. Torznicky kiküldetésével Mészáros legalább azt érte el, hogy a dargói szoros ellen alkalmazott császári hadak a Kassán álló főerő gyöngitésére szolgáltak.

MADI KOVÁCS GYÖRGY.

Mig a leirt események az ellenség bal oldalában lejátszódtak, azalatt a magyar dandárok közöl január 3-án Dessewffy dandára Enyiczke, Pulszky dandára Szakál, Rembovsky féldandára Zsadány, Perczelé Buzinka felé menetelt; Schulcz különítménye Pulszky dandárához csatlakozott. A magyar hadvezetőség, a kapott értesítés alapján az ellenséget Enyiczke előtt állónak képzelte s így a közeli összeütközés kilátásában kellő óvatossággal folytatta e napon előnyomulását; a buzinka-enyiczke zsadányi vonal akadálytalan megszállása után azonban kétségtelenné vált, hogy az ellenség közvetlenül Kassa előtt várja be a magyarok támadását.

Mészáros ezek után a következő napra vonatkozólag elrendelte, hogy Dessewffy és Rembovsky hadai a pesti (régi) út mentén haladva, Bárczáról a város déli kijárata ellen működjenek, mig Pulszky dandára Bárcza és a mai „Vörös rák“ között a Miszlóka-patakon átkelve az Akasztó-hegyet, — Perczel féldandára pedig a szepsi úton haladva, a téglavetők magaslatát foglalja el. Ezen pontok megrohanása után, a nevezett két oszlop feladata lesz a város dél-nyugati szélét megtámadni és az ellenséget a Hernád felé szoritani.

A magyar hadtest január 4-én reggel 8 órakor kezdte meg előnyomulását Kassa felé.

Schlick déltájban értesült Mészáros közeledtéről és hadaival a várostól délre legott csatarendbe fejlődött.

A balszárny Deym vezérőrnagy alatt (1-ső Vilmos főhg-zászlóalj 4 százada, 3-ik Vilmo- főhg-zászlóalj 2 százada, 2 század Sunstenau-vértes, a 11-ik tizenkétfontos üteg) az országú és a Hernád közötti területen fejlődött; a középhad (1-ső Vilmos főhg-zászlóalj 2 század; 11-ik röppentyü-üteg) az Akasztó-hegyen foglalt állást; a jobb szárny (2-ik Hartmann-zászl alj 2 százada, 3 szakasz könnyü lovas, 4 löveg) az Akasztó-hegytől a szepsi út felé húz dott. Gablenz őrnagy a Hartmann-zászlóalj többi négy századával és 2 löveggel a szep úton előnyomuló Perczel-féldandár hátban való megtámadására Miszlókára irányít tott. A jobb szárny és Gablenz tartalékja Pergen vezérőrnagy alatt a 3-ik Kondelka-zászl alj és 1 század könnyü lovas a Kálvária-hegyen állapodott meg, míg Fiedler vezérőrnagy 3-ik Mazzucheli-zászlóaljjal és a még fennmaradt csapatokkal — a középhad és a bal szárn tartalékviszonyban levő második harczvonalaként — a város déli végén megállt.

A közeledő magyar oszlopok közől Perczelé volt az első, mely délután 2 óra 3 perczkor a téglavetők magaslatán az osztrák jobb szárnyra bukkant és azt rövid küzdele után a város alá kergette. Perczel ágyulövéseinek hallatára Dessewffy gyorsította menet és miután Bárczánál kibontakozott, a Miszlóka-patak balpartján felfejlődött. Az úttól jobbra hatfontos félüteg, a 26-ik honvéd-zászlóalj és a dandár két lovasszázada foglalt állást; a út bal oldalában az egri önkéntesek vonultak föl; a 42-ik honvéd-zászlóalj a Pulszky-da dárral való összeköttetés fenntartására, az egriektől nyugatra tömörült. Pulszky dandár kevéssel azután ért a Miszlóka-patakhoz és miután azon átkelt, két vonalban felvonulva vett föl a harczalakzatot. Az első vonal közepén állott a hatfontos üteg, tőle jobbra a 20-ik é 43-ik, balra a 17-ik honvéd zászlóalj. A második vonal jobb szárnyát képezték a borsod önkéntesek, közepét a háromfontos üteg, bal szárnyát Bobory őrnagy a dandár összes lovas ságával. Rembovsky féldandára Dessewffy és a Hernád között vonult föl.

A felső-tiszai magyar hadtest még alig fejezte be ezen fölvonulását, midőn Gablen őrnagy megkerülő oszlopa a „Vörös rák" táján a Perczel-féldandár hátába kerül é azt szétugrasztja, anélkül azonban, hogy Perczel csak egy löveget is cserben hagyott volna.

Annál végzetesebb lett e körülmény Pulszky dandárára nézve. A bal szárny meg futásának hirére a hevesi lovas-nemzetőrök és a tüzér-szekerészek megfordultak és hanyatt homlok a Miszlóka patak felé vágtattak, itt az ágyufogatok istrángjait elvágták, mely gyávasá következtében 10 löveg az ellenség kezébe került. Pulszky gyalogsága szintén megfutamodott.

Dessewffy dandára a felvonulás bevégeztével bátran beállt a harczba, mely közte é Deym tüzérsége között fejlődött; az Akasztó-hegyről tüzelő röppentyü-üteg azonban csak hamar feszélyezni kezdte a magyar ujonczokat, mire Dessewffy a 42-ik honvéd zászlóalja az üteg megrohanására rendelte. A zászlóalj saját tüzérségünk védelme alatt Edényi Lipó főhadnagy által vezetve, észrevétlenül az osztrák ütegállás közelébe érkezett és már rohamr készült, midőn Pulszky futásának látása a rohanókat megállította és a futók utánzásra birta. Dessewffy alezredes az általános visszavonulás bekövetkeztével, 3 óra 30 perczkor saját dan dárának maradványait és Rembovsky hadait Enyiczkére vezette vissza.

Pulszky és Perczel dandárainak romjai Szinán éjjeleztek. Január 6-án a hadtest zöm Miskolczra, a hátvéd Szikszóra érkezett.

A magyarok a kassai ütközetben holtakban és sebesültekben körülbelül 210, foglyok ban 500 embert vesztettek, köztük 20 tisztet. Az ellenség kezébe került továbbá a Miszlók patak medrében hagyott 10 löveg, 1 zászló és 6 lőszer-kocsi. Az osztrákok vesztesége — saját állításuk szerint — csak 3 halottból-, 13 sebesült- és 9 eltüntből állott.

A magyaroktól elvett tíz ágyú közül Schlick nyolczat egy róla elnevezett ütegg egyesíttetett. Ezzel, valamint a jan. 7-én Eperjesre érkezett 58-ik sz. István főherczeg-gya logezred 3-ik zászlóaljával, mely Fiedler dandárához osztatott be, míg annak Nugent-zászló alja Deym dandárához került, az osztrák hadtest létszáma 8 zászlóaljból, 6 lovasszázadbó és 35 lövegből állott.

Windischgrätz Budapestre történt bevonulása után a magyar kormány Debreczenbe költözött. Mészáros ebből helyesen következtetett arra, hogy Schlick előnyomulási iránya most már nem a fővárost, mint inkább Deb reczent fogja érinteni és ennek megfelelően a felső-tiszai hadtesttel janu 8-án Tokajra vonult, mely pont a kassa-debreczeni útvonalnak majdnem közepén fekszik. Ez oldalmenettel Mészáros hadtest-parancsnoksága végé

Klapka hadműveletei Kassa ellen.

érte, amennyiben a hadtest vezérletét január 15-én *Klapka* György ezrede vette át.

Schlick altábornagy valóban január 19-én Fiedler és Pergen dandá raival Klapka tokaji állása ellen indult, mely hadművelet közepette a

Budapestről segítségére küldött és Miskolczon átvonuló Schulzig altábornagy hadosztályával (4 zászlóalj, 8 lovasszázad, 18 löveg) egyesült, míg Deym vezérőrnagy dandára Kassa, Eperjes és a branyiszkói szoros védelmére a felvidéken maradt. Görgeynek a bányavárosokból Lőcsére tett előnyomulásnak hírére Schlick Tokaj alól Kassára húzódott vissza; a visszavonuló hadtest hátvédét Fiedler vezérőrnagy dandára képezte.

Klapka ezredes, miután Schlick visszatéréséről értesült, az ellenség üldözésére Dessewffy és Gedeon dandáraival február hó 7-én Tályára, 8-án Boldogkőre és Nagy-Kérre indult; ez utóbbi állásban tudta meg, hogy az ellenséges hátvéd egy osztálya Hidas-Németiben áll és hogy Görgey a branyiszkói szoros bevétele után Eperjesre nyomul. Klapka ezek hallatára még az nap Göncz felé irányította dandárait és miután az ellenség csekély erejét szemügyre vette, a Gedeon-dandár Göncz-Ruszkán való hátrahagyása után, Dessewffy dandárával este felé a hidas-németi átjáró elfoglalására előre vonult.

A honvédek közeledtére az osztrák hátvéd csatarendbe állott. A 2-ik Hartmann-zászlóalj zöme és egy félszázad lovasság magát Németit tartotta megszállva, míg a gyalogság előretolt csapatjai a Hernád bal partján, foglaltak állást; 2 löveg a Hernád hidjának és a Gönczre vezető országútnak tűz alá vétele végett a híd nyugati kijárata előtt mozdonyozott le; 2 gyalogszázad végül a zsadányi átjárót őrizte.

SZ. CLAIR GYULA.

Dessewffy dandárából a lengyel legionáriusok és az abauji önkéntesek csatárláncba fejlődve, bátran a ligetbe nyomultak, míg tőlük jobbra a Koburg-huszárok 1 százada Zsujta felé ügyelt.

A liget birásáért heves küzdelem fejlődött ki, mely az osztrákokra nézve akkor kezdett végzetessé válni, midőn a 26-ik honvéd-zászlóalj két százada a lengyelek és abaujmegyei önkéntesek segítségére sietett, a zászlóalj többi négy századát tartalékképpen maga után vonva. Az ellenség most megfordult és a hid felé hátrált, melyet Lapinski tüzér-főhadnagy egy félüteggel lövetett.

A ligetből visszatérők átkelése után az ellenség a hidat felgyujttatta és lövegeiből hevesen tüzeltetett az üldöző magyarokra, de Lapinskinak időközben előbbre vonult félütege nemsokára elvonulásra bírta az osztrák tűzérséget, minek megtörténtével a lengyelek és az abauji önkéntesek a községet rohammal bevették és az ellenséget Enyiczke vidékére szorították.

Schlick altábornagynak Tornán és Tornalján át történt elvonulása után Klapka a Koburg-huszárok századát február 11-én Kassára indította, mire az egyesülés Klapka és Görgey hadteste között létrejött. Schlick elvonulása.

Midőn *Görgey* a bányavárosok elhagyása után Lőcse felé vette útját, Windischgrätz parancsára Ramberg altábornagy hadosztálya követte a magyar hadtestet a Szepességbe. Ez a hadosztály, mely *Götz* és *Jablonowsky* dandáraira osztva, 7 zászlóaljból, 3 és fél lovasszázadból és 21 lövegből állott, a Kassán öszpontositott magyar hadak délfelé való elvonulása után, február 22-én Kassára vonult, honnét márczius 1-én Miskolczra indult; Abauj-Gömör-, Sáros- és Szepesmegye védelmét Ramberg altábornagy *Blandek* Ferencz tót csapatjára bízta, mely uralomnak azonban *Beniczky* Lajos őrnagy

czirkáló oszlopa és a felsőmagyarországi guerilla-hadak csakhamar véget vetettek.

IX. honvédhadtest alakulása. Április és május havában a kassai téglavetők melletti táborban a IX. magyar hadtest szervezkedett, mely a Szepességben és Felső-Vág völgyében czirkáló *Beniczky* oszloppal és a Máramaros-megyében szervezkedő *Kazinczy*-hadosztálylyal együtt az u. n. *felsőmagyarországi hadsereget* képezte, melynek parancsnoka kezdetben *Dembinsky*, junius 18-ától kezdve *Visocky* volt. Az oroszok tizszeres erejével nem daczolhatott Visocky és miután junius 24-én Kassát elhagyta, a következő napokban Szolnok felé hátrált.

Az orosz főhadseregből a 2-ik és 4-ik hadtest junius 24 én, a 3-ik hadtest jun. 27-én szállotta meg Kassát, melyen e napokban körülbelül 100,000 ember vonult keresztül. Ez volt a mai napig utolsó szerepe a hadtörténetben Kassának, melyre a jövőben nagy feladat várhat, amennyiben Oroszország felé a legfontosabb strategiai vonalba esik.

VI. hadtest. Kassa a VI. számu cs. és kir. hadtest és a III. m. kir. honvédkerület, valamint a IV. csendőrségi kerület parancsnokságának székhelye.

A VI. sz. cs. és kir. hadtestparancsnokság alá ezidő szerint az 5. szatmárnémeti, 25. losonczi, 34. kassai, 60. egri, 65. munkácsi, 66. ungvári, 67. eperjesi és 85. máramarosszigeti hadkiegészitő kerületek tartoznak, melyek az illető számu gyalogezredek kiegészitő kerületei. Területe kiterjed Abauj-Torna, Bereg, Borsod, Gömör, Heves, Liptó, Máramaros, Nógrád, Sáros, Szabolcs, Szatmár, Szepes, Ugocsa, Ung, Zemplén és Zólyom, összesen 16 vármegyére. Itt van a 27. hadosztály, az 53. gyalogdandár, a 6. tüzérdandár parancsnoksága, műszaki igazgatóság, a 20. sz. katonai kórház, katonai élelmező raktár, a 34. hadkiegészitő kerület parancsnoksága és a 6. huszárezred pótkerete, a katonai alreáliskola és a gyalogsági hadapródiskola.

A hadtest parancsnoka Madi *Kovács* György táborszernagy és vezénylő tábornok, val. b. titkos tanácsos, kinek rövid életrajza a következő.

Hadtestparancsnok. Madi Kovács György született Pakson, Tolnavármegyében 1840. április 2-án. Az algimnázium elvégzése után 1852-ben belépett a cs kir. hadmérnöki akadémiába Kloster-Bruckban (Znaim mellett), a hol a hat éves tanfolyam elvégzése után a 3. sz. hadmérnöki zászlóaljba hadnagynak nevezték ki. Részt vett az 1859-iki olasz hadjáratban, mely után főhadnagygyá lett. 1862-től 1864-ig a hadi iskolán tanult Bécsben. 1863-ban vezérkari századossá neveztetett ki s mint ilyen részt vett az 1866-iki olaszországi hadjáratban a Bujanovics huszárezredes, később Pulz tábornok parancsnoksága alatt vitézül harczolt lovasdandárnál. Vitéz magatartásáért a legfelsőbb elismerést nyerte. 1869-ben mint vezérkari százados titkos kiküldetésben Törökországban járt 4—5 hónapig. 1871-ben a m. kir. honvédséghez helyezték át s ugyanabban az évben őrnagygyá lépett elő. 1874—1875-ig zászlóaljparancsnok volt, 1875-ben alezredessé lett s a budapesti I. honvédkerületi parancsnoksághoz osztották be. 1877-ben ezredessé és dandárparancsnokká nevezték ki Nagy-Váradra, később Debreczenbe. 1883-ban mint dandárparancsnokot áthelyezték Kassára és tábornokká léptették elő, ő felsége ezenkivül a III. oszt. vaskoronarenddel tüntette ki. 1885-ben a VI. (kolozsvári) honvédkerület parancsnokává s ebben az alkalmazásában 1887-ben altábornagygyá nevezték ki. 1890-ben mint honvédkerületi parancsnokot Székesfehérvárra helyezték át, de nemsokára már a 27-ik cs. és kir. gyalog-hadosztály parancsnokává nevezték ki Kassára. Innen 1891-ben Bécsbe helyezték át a 13-ik gyaloghadosztály élére s még ez évben kinevezték a bécsi (II-ik) hadtest helyettes parancsnokává. 1893-ban kapta a val. belső titkos tanácsosi méltóságot s kineveztetett a VI. hadtest parancsnokává Kassára, hol jelenleg is működik. 1894-ben ő felsége a 12. (komáromi) gyalogezred tulajdonosává nevezte ki. Az 1881-iki első nagyobb szabásu hadtestgyakorlatoknál Miskolcz táján mint honvéddandárparancsnok szerepelt azóta majd minden nagyobb hadgyakorlatban eredményesen működött, Dévánál, Székelyhidnál, Waidhofen mellett mint hadosztályparancsnok, 1892-ben a 2-ik hadtestnél már mint gyakorlatvezető, az 1893-iki kőszegi nagy hadgyakorlatnál mint a II-ik hadtest parancsnoka, 1894-ben Balassa-Gyarmat tájékán mint VI. hadtest parancsnoka. Több katonai érdemrend- és külföldi rendjelnek. igy a német I. o. korona-, a román koronarendnek, a hesseni Fülöp-rendnek nagykeresztese.

III. honvédkerület. A III. honvédkerület parancsnoksága alá tartoznak a 9. (kassai), 10. (miskolczi), 11. (munkácsi), 12. (szatmárnémeti), honvédgyalogezredek, az 5-ik (kassai) honvédhuszárezred, a 27—39. sz. népfölkelési járások. A kerület kiterjed Abauj-Torna, Bereg, Borsod, Heves, Máramaros, Sáros, Szabolcs.

Szatmár, Szepes, Ugocsa, Ung, Zemplén, összesen 12 vármegyére. Kassa egyszersmind a 77-ik honvédgyalogdandár parancsnokságának székhelye, állomása a 9. h. gyalogezred 1. és 2. zászlóaljának s az 5-ik huszárezred I. osztályának.

A kerület parancsnoka szentmihályi *Clair* Gyula cs. és kir. vezérőrnagy, kinek életrajzát a következőkben adjuk:

Clair Gyula 1841. november 11-én született Budapesten, hol atyja, Clair Ignácz az akkori Torna-részvénytársaság igazgatója volt. A katonai pályára már gyermekkorában ellenállhatatlan vágyat érzett. 1859. febr. 27-én, az olasz háboru kitörésekor önkéntesen beállott a 35. sz. Khevenhüller-gyalogezredbe s négy hónap mulva, junius 15-én már hadnagyi rangot kapott. Részt vett a Guidizzolo melletti ütközetben. 1860. junius 1-én rangjáról lemondván, Anconába ment s belépett mint közlegény a pápai hadseregbe. De mint volt katonatiszt, már augusztus 12-én hadnagygyá lett. 1860. szeptember 24—29-ig Monte-Pellago, Polito és Alto táján többször állott ellenséggel szemben. Október 2-án a pápai sereg leveretvén, Clair szintén foglyul esett és a „Conte Cavour" hajón Genuába, onnan az osztrák határra szállitották. Az osztrák hadügyminiszter ez időben szólitotta föl a pápai hadseregben szolgált tiszteket, hogy térjenek vissza a hadseregbe. Clair Gyula is visszatért, megkapta hadnagyi rangját s a 23. vadászzászlóaljhoz osztották be, mely akkor Sagurjeben volt állomáson. 1866. julius 31-én főhadnagy lett, 1869. szeptember 20-án pedig a m. kir. honvédséghez helyeztette át magát. 1875. május havában I. o. századossá nevezték ki. 1878—1879-ben kitüntetéssel végezvén a bécsi hadiskolát, 1880-ban őrnagygyá, 1884-ben alezredessé, 1888-ban ezredessé lépett elő. 1890-ben a kassai 77. honvédgyalogdandár parancsnokságával bizták meg s ugyanakkor a III. o. vaskoronarendet kapta kitünő szolgálatainak elismeréseül. 1894-ben nevezték ki tábornokká s a budapesti 79 honvédgyalogdandár parancsnokává, mely állásáról 1896. januárban a Pozsonyba áthelyezett Bolla Kálmán altábornagy helyére a kassai III. honvédkerület parancsnokává nevezte ki a király. 1891. márczius 3-án „Szentmihályi" előnévvel magyar nemességet kapott. Az emlitett vaskoronarenden kivül tulajdonosa a II. o. szerb fehér sasrendnek, a pápai „Pro Petri" érdemrendnek, a 25 éves szolgálati keresztnek és a hadi éremnek.

I. RÁKÓCZY FERENCZ EPITÁFIUMA A PRÉMONTREIEK TEMPLOMÁBAN.

A KASSAI RÓM. KATH. PÜSPÖKSÉG.

mai Abauj-Torna vármegye Szt. István alatt részint az esztergomi, részint az egri egyházmegye kiegészítő része volt. Az esztergomi egyházmegyéhez tartozott a volt Tornamegye. Az 1397-ik évi esztergomi „visitatio" és Pázmány Péter kimutatása szerint az esztergomi dioecesis az Árpád- és vegyesházi királyok idejében egy székesegyházi és tizenegy vidéki főesperességből állott; az utóbbiak sorában előfordul a tornai is: Archidiaconus de Thorna habet sub se parochos viginti quinque.

Az egri püspöki egyházmegye kötelékében állott a volt Abaujvármegye, vagyis a mai Abauj-Tornavármegye hernádvölgyi része. Az egri püspökség alapító levele ugyan nincs Kassán, de kétségtelen, hogy ez egyházmegye kezdetben a Kárpátoktól délre Aradmegyéig, s így e megyére is kiterjedt. IV. Béla 1261-ben kiadott oklevele megemlíti az egri megyéhez tartozó és Abaujban fekvő hejczei egyházat mint olyant, mely már Szt.-István korában létezett volna. (Codex dipl. IV. 3., 40.)

Egyház Árpádok korában.

Hogy milyen volt az egyház belállapota Abauj-Tornavármegye területén az Árpád-házi királyok idejében, arról alig van adatunk; de úgy látszik, hogy Szt.-István közvetlen utódai nem is gyámolították azt nagyon, hiszen maga Aba Sámuel, ki e megyéhez aránylag legközelebb állott, midőn az akkori szokás szerint sírhelyéről gondoskodott, nem építtette azt a róla elnevezett megye területén, hanem a messze Gyöngyös mellett elhúzódó Bene-völgyben alapította a sári apátságot, hogy abban majd nyugvóhelyét találja. Később azonban tapasztaljuk, hogy a Lengyelországba vezető út, mely a megyén átvonul és melyen királyi herczegek is többször jártak, valamint a II. Géza és IV. Béla idejében kezdeményezett szász telepítések eredményezték azt, hogy az egyházi élet a Hernád völgyében mélyebb gyökereket vert, miről a XII. és XIII. században keletkezett széplaki, jászói és mislyei prépostságok, továbbá a domonkosrendi szerzetesek kassai székfoglalása, végül *Kassa* legrégibb templomának, a Szt. Mihály kápolnának a XIII. század közepén történt fölépítése és a mai székesegyháznak az utolsó Árpádok napjaiban megvetett alapfalai is tanuskodnak.

A kereszténység Abaujvármegye területén még nagyobb lendületet nyert a vegyesházból származott királyok uralkodásának tartama alatt. *Lokietek* Erzsébet, Róbert Károly vallásos nejének és Mátyás király fejedelmi adományai, valamint *Szathmáry* György pécsi püspök, majd esztergomi érsek nagy terjedelmü alapítványai siettették a Szt. Erzsébet-templom föl-

építését, s a mit csak vallásos királyok és alattvalók áldozatkészsége szülhetett: a kassai főtemplom alkotásaiban megtestesült az.

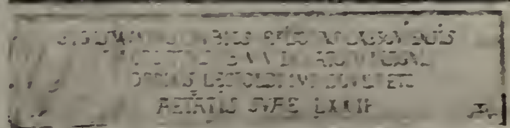
A XIV. század közepe táján épült ugyancsak Kassán *Perényi* Miklós jóvoltából a minoritáknak szánt páduai Szt.-Antal temploma, mely később a ferenczrendiek birtokába került.

Vallási harczok a XVI és XVII. században.

A mohácsi gyásznap után beáll nemcsak nemzeti, hanem vallási meghasonlásunk is. A Hernád vizét nem egyszer festette vörösre a vallási türelmetlenségből ontott vér. A kassai főtemplom birtokáért 1552-től 1687-ig folyt a harcz, és rövid időközöket leszámítva, majdnem állandóan a protestánsok kezében lévén, az egész megye területén a számban jelentékenyen megfogyott katholikusok ellentörekvései csak akkor sikerültek, midőn az egri püspök és káptalan 1603 tól 1724-ig kezdetben Kassán, majd Jászón, végül ismét Kassán tartózkodott.

Egri káptalan Kassán.

BUBICS ZSIGMOND.

Szerzetek.

— Az e korszakba eső térítő küzdelmek kivívásában a legnagyobb tevékenységet fejtették ki a Jézus-társasági atyák, kik közől az elsők már 1601-ben jöttek Kassára, hol később mint a Kisdy Benedek egri püspök által 1657-ben alapitott és a hittani, jogi és bölcsészeti karra oszlott egyetem tanárai 1773-ig működtek. A kath. hitélet továbbfejlesztése végett nyertek Kassán 1650-ben a ferenczrendiek, 1697-ben pedig az Orsolya-rendi apáczák is lakhelyet. Az előbbiek tulajdonába ment át a Perényi Miklós által alapitott Szt. Antal-templom, melyet azonban alig 130 évig birhattak, a mennyiben az Orsolyarend II. József császár parancsára 1787-ben Kassát elhagyta. Az Orsolyaszűzek rendelkezésére bocsátotta *Fenessy* György akkori egri püspök az eredetileg református templomot, melynek birtokában mai napig maradtak. A XVIII. század első felében épültek a Szt.-Rozália kápolna, a Kálvária-templom és a pesti úton levő kórház temploma. A protestánsok által lefoglalt vidéki templomok nagy része a XVII. és XVIII. században ismét a katholikusok birtokába jutott.

A törökök végleges kiűzetése és rendezettebb viszonyok beállta után hasította ki Mária Terézia 1775-ben a rendkivüli kiterjedésű esztergomi érseki egyházmegyéből a rozsnyói, szepesi és beszterczebányai püspökségeket, mely alkalommal a tornai főesperesség a rozsnyói egyházmegye kötelékébe került.

Ugyancsak könnyebb kormányzás elérése végett alapitotta I. Ferencz 1803 aug. 5-én kelt udvari rendeletével a Heves-, Borsod-, Külső-Szolnok-, Szabolcs-, Abauj-, Sáros-, Zemplén-, Ung-, Bereg-, Ugocsa-, Máramaros-,

Szatmármegyékre és a Hajdu-, Nagy-Kún és Jász-kerületre kiterjedő egri egyházmegye területéből kiszakítva a kassai és szatmári püspökségeket, mely intézkedés Abauj-Tornamegye kath. hitéletének szükségképen uj erőt adott. A VII. Pius pápának 1804 aug. 5-én kelt bullájával elismert kassai püspökség joghatósága alá kerültek Abauj-, Sáros- és Zemplénmegyék kath. hívei.

Kassai püspökség alapítása.

A DÓM BELSEJE A RESTAURÁLÁS ELŐTT.

Kassai egyházmegye.

Az egész kassai egyházmegye állott három főesperességből, 16 esperesi kerületből és 192 plébániából 244,512 hivővel, mely főösszegből azonban a mai Abauj-Tornamegye területére csak egy főesperesség, négy esperesi kerület és 53 plébánia esett 66,548 hivővel. Ezeken kivül létezett Abauj-Tornavármegye mostani határain belül még 15, más egyházmegyéhez tartozó plébánia, (Almás, Felső-Meczenzéf, Görgő, Hidvégardó, Jászó, Jászó-

Debrőd, Jászó-Mindszent, Rudnok, Stoosz, Szent-András, Szilas, Szögliget, Torna, Torna-Ujfalu és Aszaló), melyek közől az első 14 „tornai főesperesség“ név alatt a rozsnyói, az utolsó (Aszaló) pedig az egri egyházmegye kiegészítő részét alkotta.

A kassai püspök jövödelmének megállapításáról az alapító akként intézkedett, hogy a hejczei (Abauj), harsányi, sziráki, egeresi, tiszakürti, keresztespüspöki (Borsod), csapóközi (Heves) és szent-máriai (Zemplén) birtokok, valamint Sáros-, Zemplénmegyék és Eperjes város tizede, melyek eddig az egri püspök rendelkezésére állottak, azontúl Kassa főpásztorának Püspökség jövödelmei.

KASSA. — A DOMONKOSRENDIEK TEMPLOMÁNAK BELSEJE.

jövödelmét képezzék. Az egri püspök azon előjogát, melyet IV. Béla 1261-ben kikötött, hogy „si aliquo tempore reges Hungariae quatuor filios haberent, episcopus agriensis, qui pro tempore fuerit, quartum custodiat“ (ha bármikor Magyarország királyainak négy fiok lenne, a negyediknek gondviselője az akkori egri püspök legyen), az 1804-iki alapító levél nemcsak fenntartotta, hanem az ujonnan létesített kassai és szatmári püspökségekre is kiterjesztette.

Első kassai püspök volt *Szabó* András (1804—1819). Utódjai voltak: Első püspök.
Cseh István (1820—1831), palugyai és bodafalvai Palugyay Imre (1831—

1838), ocskai Ocskay Antal (1838—1848), Kunszt József (1850—1851), Fábry Ignácz (1852—1867), Perger János (1868—1876), Schuster Konstantin (1877—1887) és Bubics Zsigmond (1887 óta).

Szabó András. *Szabó* András született 1738 jan. 10-én Nemes-Nyéken, Hontmegyében. Tanulmányait Nagy-Szombatban befejezvén, az esztergomi egyházmegye papnövendékei közé lépett. Pappá szenteltetvén, Barkóczy Ferencz érsek 1761-ben az esztergomi szeminárium aligazgatójává nevezte ki, 1768-ban lett pozsonyi, 1773-ban esztergomi kanonok és a nagyszombati szeminárium és egy évvel később Bécsben a Pázmáneum kormányzója. 1776 ban a nagyszombati kir. tud. egyetem theologiai karának igazgatója. 1785-ben pedig a pozsonyi nagyszeminárium kormányzója lett, mely hivataláról esztergomi közhelyettessé történt kineveztetése után 1799-ben lemondott. Ez állásában érte őt 1804-ben a kitüntetés, hogy Kassa első püspöke legyen. 1804 decz. 18-án iktatták be a püspöki székbe. Meghalt 1819 szept. 27-én, 82 éves korában.

Cseh István. *Cseh* István született 1762 máj. 22-én Eperjesen. 1785-ben pappá szenteltetvén, gr. Révay János szepesi püspök oldalán több éven át mint titkár működött. Később szepesi kanonok és 1815-ben belgrád-szemendriai felsz. püspök lett. 1820-ban nyerte el a kassai püspökséget. Meghalt 1831. jun. 4-én.

Palugyay Imre. Palugyai és bodafalvai *Palugyay* Imre született 1780 okt. 31-én Kis-Palugyán, Liptómegyében. A theologiát Pozsonyban végezte. (1806—1820.) Német-Lipcsén plébános, majd szepesi kanonok és pharei vál. püspök lett. 1832 máj. 20-án foglalta el a kassai püspökséget. Fejedelmi alapítványai, a nyugdij-alap létesítése őrzik meg emlékét. Kassáról 1838-ban a nyitrai püspöki székre helyezték át.

KASSA. — A PREMONTREIEK TEMPLOMA ÉS TÁRSHÁZA.

Ocskay Antal. Ocskai *Ocskay* Antal szül. 1795. junius 5-én Bolyáron, Sárosmegyében. Tanulmányait Pesten és a Pázmáneumban végezte. Mint áldozópap valóságos udvari káplán és a bécsi felsőbb papnevelő-intézet tanulmányi felügyelője lett, mely állásában egy nagyváradi kanonoki stallumot és a bácsi vál. püspöki czimet nyerte. 1838-ban lett kassai püspökké, mely méltóságot egy évtizeden át viselte. Meghalt Budán, 1848-ban.

Kunszt József. A függetlenségi harcz után 1850-ben *Kunszt* József esztergomi kanonok és pharei püspök neveztetett ki kassai püspökké. Csak egy évig kormányozta az egyházmegyét, mert 1851-ben kalocsai érsekké nevezték ki.

Fábry Ignácz. *Fábry* Ignácz szül. 1792 jul 28-án Sátoralja-Ujhelyen. Mint kassa-egyházmegyei pap nyerte el 1811-ben a máriki plébániát. Nemsokára Lonovics meghivására a csanádi egyházmegye papjai közé lépett, hol 1835-ben kanonok lett. 1852-ben nevezték ki kassai püspökké. A kassai templom megujítására ő adta az első összeget. Meghalt 1868-ban.

Perger János. *Perger* János született 1819-ben Csertészen, Zemplénmegyében. Tanulmányait Ungvárott végezvén, 1842-ben Egerben pappá szenteltetett. Előbb mint szemináriumi tanulmányi felügyelő, majd mint nyiregyházi plébános működött, később egri kanonok és 1868-ban kassai püspök lett. Nagy volt Perger mint szónok, még nagyobb mint főpásztor, miről a kassai tanítóképzők, a sátoralja-ujhelyi leánynevelő-intézet és összes vagyonának (170,000) egyházi czélokra történt odaajándékozása tanuskodnak.

Schuster Konstantin. *Schuster* Konstantin szül. 1817-ben Szakolczán, Nyitramegyében, 1831-ben lépett a piaristák rendjébe és mint tanár működött Privigyén, Váczott és Budapesten. Később a kalocsai káptalan tagjává lett. 1877-ben nevezték ki kassai püspökké. Schuster a lelkészet és iskolák ügyét melegen felkarolta, 100,000 forintra rúgó alapitványokat tett és a kor követelményeinek

megfelelő eperjesi nőnevelő-intézetet, a Stephaneumot alkotta. 1887-ben vette át a váczi egyházmegye kormányzatát.

Bubics Zsigmond szül. 1821. márcz. 11-én Ozorán, Tolnamegyében. A győri egyházmegye papnevelőjében, a bécsi Pázmáneumban, majd az ottani felsőbb papnevelő-intézetben végezte tanulmányait. Visszatérve, Győrött mint tanár működött. Nemsokára nevelőnek lépett be hg. Esterházy Pál házába. 1870-ben nyerte el a herczegség patronátusa alatt álló rátóti prépostságot; 1880-ban pedig a nagyváradi irodalmi stallumok egyikét. 1884-ben orsz. képviselő lett és 1887-ben kassai püspökké. Első teendői közé sorozta a kassai püspöki palotának átalakítását és berendezését. Bubics történelmi és archeologiai értekezéseivel irodalmi téren is jeles munkásságot fejtett ki. Budavár megvételének kétszázados jubileuma alkalmával németül is megjelent diszmunkája nemcsak a széles látkörü, mély tudományu és nagy izlésü irót, de az áldozatoktól vissza nem riadó műbarátot

Bubics Zsigmond.

KASSA. — A PREMONTREIEK TEMPLOMÁNAK BELSEJE.

is jellemzi. Bubics Zsigmond hivatott festőművész is, képeit azonban nem bocsátja nyilvánosságra; kassai és fraknói képtára sok kiváló munkáját őrzi.

Káptalan.

A püspökséggel egyidejüleg alakult a kassai székesegyházi káptalan, mely kezdetben a nagyprépost, olvasó-kanonok, éneklő-kanonok, őr-kanonok, székesegyházi főesperes és mester-kanonok stallumából állott. Az egyházmegye három főesperese közül tehát csak egy — a székesegyházi vagy abauji — tagja a káptalannak, a sárosi és zempléni főesperes czimét az illető politikai megyék egy-egy plébánosa viseli. A hiteles hely előjogát nem nyerte meg a kassai káptalan.

Kanonokok javadalma.

A kanonokok jövedelmi forrásait megállapitja az 1804-ik alapitó oklevél, mely a Hevesben fekvő tisza-örsi és tisza-örvényi birtokokat, valamint Bártfa és Kis-Szeben városok tizedét, melyek addig az egri püspök

jövödelmét gyarapitották, a kassai káptalan számára utalványozta. A fekvő birtokokból folyó jövödelmet szaporítja még ama 3000 és 1000 frtnyi összeg, melynek évi fizetését az egri érsek és káptalan magára vállalta. Kellner Mihály butkai plébános alapítványának igénybevétele mellett létesült 1856-ban a hetedik ú. n. ifjabb mesterkanonoki stallum.

A kassai székesegyházi káptalan első tagjai voltak: Szeldmayer György (1804–1818), csicseri Orosz Ádám (1804–1806), Vitlinszky Sándor (1804–1820), Németh István (1804–1806), Rimanóczy Ferencz (1804–1821) és Rajner Károly (1804–1818). A kassai káptalan eddig két megyés-püspököt adott az egyháznak, amennyiben I Ferencz József *Kollárcsik* István kanonokot 1850-ben a rozsnyói, és cserneki és tarkeői *Dessewffy* Sándor kanonokot 1890-ben a *csanádi egyházmegye* élére állította.

Papnevelő intézet.

Az egyházmegyei papnevelő- és theologiai tanintézet lakóhelyéül I. Ferencz a ferenczrendiek 1787 óta elhagyott kassai klastromát jelölte ki. Az átalakítások és hozzáépitkezések költségeinek fedezésére nyerte Kassa első püspöke 1806-ban, az Atha nádor által 1065 körül alapított és a veszprémi egyházmegyében fekvő Sz. Jakabról nevezett zelizi Sz. Benedekrendü apátságot, mely 1818-ig a fentnevezett czélra 94,822 frtot jövedelmezett. Az intézet évi jövedelmét adja az alapító levél szerint: a Kassától délre fekvő csontosfalvai birtok, melyet már a Kisdy-féle kassai szeminárium birt; továbbá az egri érsek és papnevelő-intézet által évenkint fizetni szokott összeg és az intézet tőkéje után járó kamat. Minthogy e jövedelmek alig fedezik az évi kiadások (25,000 frt) felét, az egyházmegye a szeminárium és theologiai tanintézet fenntartása czímén a vallásalap évi segítségét veszi igénybe.

KASSA. — A FERENCZIEK TEMPLOMA.

Abauj-Tornamegye jelenlegi egyházi beosztása következő:

Egyházmegye beosztása.

I. A kassai *egyházmegyéhez* tartozik a székesegyházi (abauji) főesperesség, u. m.

Kassa sz. k. város	1 plebániával,		9 káplánsággal,		9 templommal,		12 kápolnával	és	20,280 hivővel	
a kassai esp. ker.	10	„	4	„	23	„	5	„	16,425	„
a gönczi „ „	11	„	4	„	15	„	6	„	14,176	„
a saczai „ „	11	„	—	„	17	„	3	„	11,181	„
a szepsi „ „	11	„	3	„	18	„	7	„	13,499	„
a szikszói „	12	„	2	„	14	„	2	„	11,795	„
Összesen	56	„	22	„	96	„	35	„	87,356	„

(A tornai főesperesség, mint már említettük, a rozsnyói püspökséghez, Aszaló az egri érsekséghez tartozik.)

Az egyházmegyei kormányzat hatáskörébe tartoznak az egyházi jellegü tanintézetek is, ezekről azonban a közoktatást tárgyaló fejezetben szólunk.

Az egyházmegye állapotának ismertetésével kapcsolatban föl kell említenünk a kath. jellegü egyházi és jótékony egyesületeket is. Ezek a következők:

A *rozsafüzér-társulat*, mely a Sz. Domonkos-rendüek kezdeményezésére 1867-ben nyerte mostani szervezetét, mely csakhamar gyors elterjedést biztosított neki; a kassa-egyházmegyei *szegény tanulókat segélyző egyesület*, mely *Danilovics* Mihály, kassai kanonok által életbe léptetve, most leginkább *Erdődi* János tanitóképzői igazgató buzgólkodása mellett teljesíti emberbaráti misszióját; a kassa-egyházmegyei *uj javadalmasokat segélyző egyesület*, mely 1884-ben alakult és a papság fillérei nek lelkiismeretes beszolgáltatása folytán időközben oly jelentékeny összeggé szaporodott, hogy ma már minden kassa-egyházmegyei uj javadalmas 300 frtnyi összeggel megsegítve foglalhatja el első plebániáját; a kassai *kath. legény-egyesület*; a kassai *kath. ol-*

Egyházmegyei egyesületek.

KASSA. — A FERENCZIEK TEMPLOMÁNAK BELSEJE.

vasó-kör, melyet *Biloveszky* András, theol. tanár 1892-ben avégből létesített, hogy a munkások szabad idejükben összejöhessenek és ilyenkor nemes szórakozást nyerjenek.

Katonai lelkészség.

A kassai territorialis kerületben állomásozó 6. cs. és kir. hadtest lelkészeti ügyeit a kassai cs. és kir. katona-kerületi plebános vezeti, kinek segédjei gyanánt 1—1 latin és görög szertartású katonai segéd-lelkész és a 20. számu kassai katonai kórház lelkésze szerepelnek.

Szerzetek.

Az egyházmegyében két férfi és négy női szerzetes-rend működik, nevezetesen a prémontreiek, domonkosok, az Orsolya-szűzek, az irgalmas nővérek, a Megváltóról és a Szt. Keresztről nevezett apáczák. (A prémontrei kanonokrend jászóvári prépostságát külön fejezet tárgyalja.)

A domonkosrendi szerzetesek kassai meghonosodásának ideje nem állapítható meg biztosan ; valószinü azonban, hogy IV. Béla király alatt jöttek Kassára, hol állitólag 300-ra ment volna a szerzetesek száma. Az 1556-iki tűzvész következtében elhagyták Kassát és csak 1700-ban tértek ujra vissza.

Az orsolya-rendi szerzetesnők 1697-ben kerültek Eleonóra királyné és Fenessy György püspök fáradozása következtében Kassára.

Az irgalmas nővéreket (szürke nénikéket) egy városi határozat következtében a kassai közkórház betegeinek ápolására a 70-es években hívták meg.

A Sz. Keresztről és a Megváltóról nevezett női szerzetesek enyiczkei és boldogkő-váraljai megtelepedését a nemesszívű gróf Zichy Rezsőné áldozatkészsége tette lehetővé.

Hajdani monostorok.

Régen lefolyt küzdelmek és régi dicsőség tanubizonyságai a hajdan fényes monostorok mohhal lepett törmelékei. Három ily monostort emlit a megyei krónika, ú. m. a széplaki és felső-gagyi apátságot és a mislyei prépostságot.

A széplaki apátság alapítóját nem ismerjük ; egy XII. századbeli misekönyvbe írt bejegyzés szerint az apátság templomát II. Gejza idejében, 1143-ban Martyrius egri püspök szentelte föl a bold. Szűz tiszteletére. Az egri káptalan 1262-ben határjárást tartván Koxo (Koksó) helységben, mint szomszédos birtokost megemlíti a széplaki apátságot. A már romokban fekvő apátság birtokait nyerték III. Ferdinánd idejében a jezsuiták, kiktől 1567-ben az esztergomi szeminárium tulajdonába kerültek.

A felső-gagyi apátságról még kevesebbet tudunk. Annyit állíthatunk, hogy a benczéseké volt, de hogy mikor keletkezett és meddig virágzott, arról hiányzanak az adatok.

A mislyei prépostság alapitója — Fejér és Balics szerint — az Aba nemzetségből származott Lapispataky-család volt. Egyesek azt állitják, hogy e prépostság a premontreieké lett volna, mások világi jellege mellett kardoskodnak. 1289-ben már mint hiteles hely működött. Birtokai később a Gelsey és Lónyay család, majd a kassai jezsuiták és végül a vallásalap javára irattak át.

*

Jótékony egyházférfiak.

A kassai egyházmegyei papság soraiban többen váltak és válnak ki, a kik a társadalmi téren kiválóan hasznos és sikeres munkásságot fejtettek ki. A már méltatott püspökök mellett a következőket soroljuk még föl :

Dessewffy Sándor kassai kanonok (most csanádi püspök) elnöksége alatt kezdte meg 1888-ban pályafutását a kassai kath. legényegyesület, melynek jövőjéről Bubics püspök és Répászky kanonok több ezer forintnyi alapítványai és Konrády Lajos tanítóképzői tanár, másodelnöki minőségben kifejtett fáradozásai gondoskodnak.

Rajner Károly kassai (1818-tól egri) kanonok († 1846.) százezer frtra menő alapítványaival örökítette meg nevét, mely alapítványok közől kiváltképen a theologiai tanintézet tanári könyvtárának szaporitására letett összeg érdemli meg az említést.

Lábossy Mihály kassai kanonok († 1831.) a vegyes házasságból származott gyermekek neveléséről gondoskodott egy jelentékeny alapítványnyal.

Joób Mátyás kassai kanonok († 1849.) a léhi egyházról emlékezett meg nagyobb alapitványnyal.

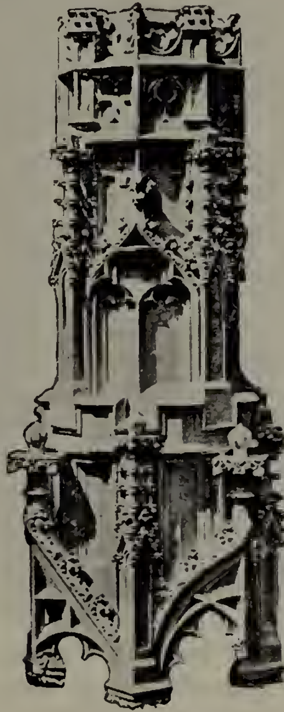
Mayer Károly kassai kanonok († 1890.) a töltszéki plebániát gazdagí totta tetemes adományaival és minden évben gondoskodott több szegény tanuló fölsegélyezéséről és neveltetéséről.

Krausz János kassai kanonok († 1880.) jó szivének sokat köszönhet a szeminárium elüljárósága és növendék-serege, kikről bőkezűleg gondoskodott és az egyházmegye hitoktatói és tanítói, kiknek javára 12,000 frtnyi alapítványt tett.

Danilovics Mihály kassai kanonok († 1884.) kezdeményezése folytán létesült az „egyházmegyei szegény tanulókat fölsegítő egyesület“ és ugyancsak tőle eredt a kassai özvegy nők számára tett alapítvány is.

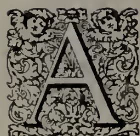
Fábián József kazocsai plebános († 1884.) nagy összegű alapitványnyal gondoskodott az egyházmegyének segítségre nagyon is rászoruló ujonnan fölszentelt papjairól.

Az irodalommal foglalkozó egyházi férfiak működését az irodalmat tárgyaló fejezetben ismertetjük.

OSZLOPRÉSZLET A DÓMON.

A GÖRÖG KATH. EGYHÁZ.

KASSÁN és Abauj-Torna vármegyében lakó rutén származásu görög katholikusok őszintén vallják magukat magyaroknak, a kik régi idő óta részt vettek a magyar nemzet szabadságharczaiban; II. Rákóczy Ferencz hadseregében épp úgy harczoltak, mint 1848 –49-ben. Nem egy rutén pap szenvedett akkor börtönt magyarságáért.

Magyar liturgia.

Az abauj-tornavármegyei gör. katholikusok magyar érzelmére vall az is, hogy az egyes egyházközségekben a magyar liturgiát kezdik meghonosítani, nevezetesen a szántói, csereháti és felső-borsodi esperesi kerületek egyes helyein, magyarul végeztetik a sz. mise s minden egyéb szertartás. a gör. kath. egyház biztosított kiváltsága lévén mindenütt a nép által leginkább érthető nyelven dicsérni Istent. A kassai kerületben pedig, úgy Kassán is, a hol a köznép, általában a sárosi, zempléni és kassavidéki tót dialektust használja, a görög-katholikusok a liturgiát és egyéb templomi szertartást egyházi ó-szláv nyelven végzik, mely szertartást annak idején I. Miklós és VIII. János pápák is helybenhagyták, a külszertartásoknál azonban, melyeknél már más nyelvü közönség is van jelen, legtöbb helyen a magyar nyelv van használatban. Azonfelül úgy a papi családoknál, — mert a görög papoknak köztudomás szerint egyszer, még pedig fölszenteltetésök előtt szabad nősülniök, — mint szemináriumaikban, kolostoraikban, tanitóképzőikben és egyéb tan- és nevelőintézeteikben a társalgás nyelve a magyar.

Gör. katholikusok száma.

Az Abauj-Tornamegyében lakó görög-katholikusok száma a legutóbbi népszámlálás szerint 17,558 volt, mely szám e megyebeli 103 ezer latin szert. római katholikus mellett elenyésző csekély. A görög-katholikus hitközségek három esperesi kerületbe vannak osztva, melyekhez a felső-borsodi kerület egy része is csatlakozik, annyiban, hogy ebben a három Tornamegyébe kebelezett gör. kath. község is benn foglaltatik.

Kassán és Abauj-Tornavármegyében már a mult századokban is nagyobb számmal laktak rutén származásu görög katholikusok, s a kassai hitközség elég tekintélyes számu volt, azonban önálló lelkészetté csak a jelen században lett, önálló parochiává meg éppen csak 1870-ben.

A kassai hitközségnek önálló lelkészetté való emelését helybenhagyó legfelsőbb átirat szerint, — melyet a lelkészi hivatal őriz — a kassai gör. kath. hitközség és az abauj-tornai hitközségek régibb időben a munkácsi egyházmegyéhez tartoztak egészen 1818-ik évig, a mikor az eperjesi gör. kath. egyházmegye kihasíttatván, az eperjesi püspöknek fenhatósága alá kerültek. A kassai görög katholikus egyház, a rendezetlen viszonyok

miatt időközben elvesztvén önállóságát, csak sok kérelmezés után lett ismét önálló, még pedig 1859-ben. Addig mint fiók-egyház a szomszédos zdobai lelkészethez tartozott, melynél a kassai nagyobb számu hivek miatt káplánság volt rendszeresítve. A hiveknek sokáig nem volt saját templomuk, hanem egyes róm. katholikus templomokban, vagy pedig magánházakban végezték isteni tiszteletöket.

Viszlóczky Gyula, jelenlegi kassai gör. kath. kanonok-lelkész érdeme, hogy az általa szervezett egyháztanács támogatásával 1882-ben a templom építéséhez merészen hozzáfogva, négy év alatt a városhoz méltó csinos templomot létesített. Templom.

A kassai gör. kath. templom román-bizanti modorban van építve. Hossza 44, szélessége 12, magassága 17 méter. A hajó három boltozatú, a középső boltozaton a négy evangelista képével; a szentély hátsó falán egy

KASSA. — A GÖRÖG KATH. TEMPLOM.

sikerült freskó látható, mely Mária születését ábrázolja. Ennek ünnepén, szept. 20-án van a templom búcsu-napja. Az oltár oszlopos mennyezete rögtön szemébe ötlik a templomba lépőnek, úgy a szentélyben levő két kisebb mellék-oltár is, melyeknek a keleti szertartásban hiányozniok nem szabad. A szentély egyik szekrényében egy remek himzésü oltárvánkost őriznek, mint szép emlékeztető jelét a helybeli latin és görög szertartásu római katholikusok közt fennálló testvéries viszonynak. A szekrényen ez a jellemző felirás van: „A kassai lat. szert. katholikusok, a gör. szert. katholikus testvér-egyháznak, 1886. évi deczember hó 26-án", mely napon az ajándékot nagy ünnepélyességgel, küldöttségileg adták át a gör. kath. templomnak. A templom mindamellett még csonka, befejezetlen, a mennyiben a hajót a szentélytől elválasztó és a görög templomokat jellemző képállványa (ikonosz-

tázionja) és tornyai nincsenek, de remélhető, hogy rövid idő alatt azok is felépülnek.

Kassai kerület egyházközségei.

A *kassai* kerülethez tartozó egyéb gör. kath. községek közől említendők: *Sziget-Bölzse*, mely falu onnan kapta nevét, hogy mocsaras vidéken lévén, a házak mintegy szigetre épitvék úgy, hogy a templomba is csak pallón át lehet jutni. E templom 1818-ban épült. 1885-ben megujították és uj toronynyal látták el. A községhez tartozik Kápolna- és Sándor-Bölzse, nagyobb részt magyar nyelvü gör. kath. lakossággal. *Filkeháza*, régi templommal, melynek belsejét nemrég tűz pusztitotta el. *Kelecsény*, a Dargóhegy északi oldalán, Abauj- és Zemplénmegyék határán. E községhez, mint fiók-egyház a ránk-herlányi fürdőtelep is tartozik. *Szeszta*, a kassa-tornai vasút mentén, többnyire magyarok által lakott község, mellette *Hím* nevü kisebb falu, hol már 1335-ben gör. kath. templom volt. *Ujváros*, Nagy-Szalánez mellett, ettől délre *Zdoba*, igen régi egyházközség, mely már 1337-ben fennállott.

A *csereháti* kerületbe beosztott gör. kath. falvak közül nevezetesebbek: *Homrogd*. Templomában, melyet e század elején Láneczy József szeptemvir építtetett, a gör. kath. isteni tisztelet *kizárólag magyar nyelven* végeztetik; *Kány*, a mult század végén épült templommal; végül *Felső-Vadász*.

A *szántói* esperességi kerületben említésre méltóbbak: *Boldogkőváralja*, *Mogyoróska*, *Abauj-Szántó* mezőváros, 1791-ben épült gör. kath. templommal.

A *felső-borsodi* esperesi kerülethez tartozó és Abauj-Tornamegye határában fekvő gör. kath. községek: *Barakony*, mely egyházközség 1648-ban már létezett, lakói kizárólag magyarok. Ez időből származik *Horváthi* egyházközség is. Végül *Falucska*, tót ajku község.

CSALÁDJEGYES PAJZS EGY RÉGI KASSAI SIRKŐRŐL.

A KÉT PROTESTÁNS EGYHÁZ.

Kassa és Sátoralja-Ujhely a két központ, honnan a reformáczió tanai a mostani Abauj-Torna vármegye egész területét csakhamar átjárták és meghódították. Kassáról a német és tót elem reformálása indult ki; Abauj-Torna- és Zemplénmegye magyarsága pedig minden valószinűség szerint Sátoralja-Ujhelyről nyerte a legelső reformátorokat, kiknek működése oly sikerrel járt, hogy a régi hit mellett a lakosságnak csak elenyésző kis töredéke maradt meg. Kezdetben mind- Reformáczió Kassán.

KASSA. — AZ ÁG. EVANGELIKUS TEMPLOM ÉS ISKOLA.

három nemzetiség a lutheri irányzat híve lett, a XVI. század közepétől fogva azonban a magyar elem mindinkább Kálvin tanait fogadta el; míg az ágostai hitvallás a németeknél és tótoknál talált követőkre. Első lelkészek.

Kassa történetéből tudjuk, hogy ott a reformáczió első hirdetője a lőcsei Henkel János udvari pap volt, a ki 1526-ban kassai lelkészszé választatván, itt csakhamar sokakat megnyert Luther tanainak. 1531-ben Dévai *Biró* Mátyás a „magyar Luther" lett Kassa papja, a kit Szalaházy Tamás egri püspök elfogatott s Pozsonyba, majd Bécsbe szállíttatott, a honnan későbben szabadon bocsátották; de Kassára többé vissza nem térhetett.

Kassa városa és Abaujvármegye mindkét protestáns egyház történetében igen nagy szerepet játszik. Kassán jött létre a legelső hazai protestáns hitvallás (Confessio pentapolitana 1548); a reformátusok pedig két nevezetes zsinatot tartottak a megyében (Gönczön 1566. és Kassán 1568.; ez utóbbit az ágostai hitvallásuakkal együtt), mely zsinatok főkép az unitárizmus ellen léptek sorompóba. Sőt az egyháztörténelem egy harmadik abauji zsinatról, a szikszóiról is (1567—8) megemlékezik; ennek adatai még nincsenek végleg tisztázva és így nem is bizonyos, hogy csakugyan megtartatott-e? Zsinatok.

Károli Gáspár.

De az már kétségtelen és örök dicsősége Abauj vármegyének, hogy a teljes szentirás magyar forditásával legelőször *Károli* Gáspár, gönczi református lelkész és esperes ajándékozta meg nemzetét (1590). A hálás utókor az érdemes egyházi atya emlékét három századdal később (1890) érczszoborban örökíté meg, mely ott áll működése helyén, a gönczi templom udvarában.

A harcztér, hol a reformáczió két ágazata érintkezett s egymással egy teljes századon át a legerősebben küzdött, épen Kassa volt. A XVI. század közepétől fogva több mint száz éven át a felsőmagyarországi protestántizmus legerősebb bástyája volt. A város előljárósága a legbuzgóbb híve és védője az ágostai hitvallásnak és az ezen alapuló hitegységnek s mint ilyen, a a szomszédos négy város (Bártfa, Eperjes, Lőcse, Kis-Szeben) társaságában alkotja az úgynevezett ötvárosi szövetséget, melynek nemcsak vallási, de politikai jelentősége is volt. A városi tanács, mint patronus, maga hívta meg és bocsátotta el papjait, s mondhatni korlátlan hatalommal rendelkezett velök; egyházi tekintetben különben a német és tót papok az ötvárosi ágostai hitv. esperes (később superintendens), a magyar papok pedig az abauji (kassavölgyi) református esperes fenhatósága alá tartoztak.

Ötvárosi szövetség.

KASSA. — AZ EV. REF. TEMPLOM.

A mily mértékben erősbödött vagy gyöngült Kassán a magyarság, épen olyan mértékben növekedett vagy fogyott a kálvinizmus befolyása is; azonban a városi tanács mindig talált módot, hogy a reformátusok különválását és önálló egyházzá alakulását megakadályozza. Maga a híres Alvinczi Péter is, mint kassai magyar pap (1606—1634) kénytelen volt kálvinistaságát a protestáns unio egy igen érdekes formája alá elrejteni.

Alvinczi Péter.

A kassa-városi tanács a régi Szt. Erzsébet egyházat kizárólag a lutheránusok számára foglalta le még a hitujítás kezdetén s a kálvinisták üldözésében kezére járt a hitujítókat üldöző kormánynak is. A szentháromságtagadó Egri Lukács követőjét Barbély Urbánt, valamint Csanádi Imre unitárius papot 1569-ben a tanács kiűzte a városból.

Ref. egyház megalakulása.

I. Rákóczy György, a hitbuzgó kálvinista fejedelem hatalmának és tekintélyének kellett fellépni, hogy Kassán a református egyház (1644 márczius 25.) megalakulhasson. A helvét vallásu egyház első papja *Regéczi* András volt, a kit 1653-ban Ujhelyre vittek papnak. Ez időtől fogva a két testvéregyház a legszebb virágzásnak indult; az ágostai hitvallásuaknak négy-öt, a reformátusoknak két lelkész hirdette az igét; mindkét egyház iskolákat is tartott fenn, melyek közől a reformátusoké bölcsészeti és theologiai tanfolyammal biró főiskola volt. Az erdélyi fejedelmek és a környékbeli hitsorsos nemesség buzgó pártolása, gazdag adományai és alapítványai adták meg ezekhez a szükséges anyagi eszközöket. Az első refor-

Regéczi András.

mátus templom a vesztfáliai békét követő országgyülés után épült föl, a mikor az országgyülés a vallásfelekezetek jogegyenlőségét kimondotta. De a templom és az alapítványok áldozatul estek a csakhamar beállott üldözéseknek; a református egyház birtokában levő régiségek (úrasztali kannák, kelyhek, tányérok és terítők) azonban ma is becses emlékei a régi fényességnek. Első ref. templom.

A bécsi kormány támogatta erős katholikus reakczió visszavetette fejlődésökben a gyors terjedésnek indult protestáns egyházakat. A harcz folyvást megújult a templom miatt. 1604-ben a protestánsoknak adott Szt. Erzsébet egyházat visszafoglalják a császári hadak s az egri káptalannak adják át; Bocskaynak még ez évben történt bevonulása után ujra a protestánsok birtokába kerül, kiktől 1671-ben ismét elveszik; de Thököly Imre 1682-ben megint a protestánsoknak adja, míg 1687-ben véglegesen a katholikusoké maradt; ugyanekkor foglalták le a mészáros-utczai református templomot is, mely helyett 1696-ban az alsó külvárosban csak szerény fatemplomot építettek. Kath. reakczió.

KASSA. — AZ EV. REF. EGYHÁZ SZENT EDÉNYEI.

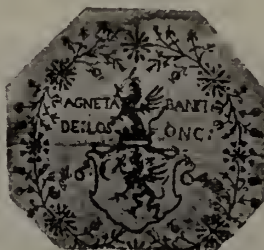
Mig ekképen Thököly Imre és II. Ferencz idejében rövid pár évre ismét föléledtek a prot. egyházak és iskolák; a szatmári béke után egészen II. József türelmi rendeletéig, illetőleg az 1790/1 XXVI. törvényczikk létrejöttéig a legsúlyosabb elnyomatás lőn osztályrészük.

Ugyanez volt sorsa a két megyebeli protestáns (túlnyomóan református) egyháznak is, a minek nemzetiségi tekintetben az a szomorú következménye lett, hogy a kálvinizmussal együtt igen sok helyen a magyarság is elenyészett. Élő példái ennek többek közt, a Kassát környező, tiszta, magyar nevü, de teljesesen tót nyelvü községek, melyeknek lakossága harmadfél századdal ezelőtt tiszta magyar és kálvinista volt.

Az egyes protestáns egyházközségek megalakulásának és küzdelmének történetét azoknak a helyeknek történetébe illesztjük, melyek, mint Göncz és Szikszó, a protestáns egyház multjában nevezetesebb szerepet vittek.

Most csak általánosságban akarjuk még vázolni a két protestáns egyház jelen állását. Abauj-Torna vármegye 179,884 lakosa közt 40,051 református és 6630 ágostai hitvallásu van. A reformátusok 67 anyaegyháza (két zemplénmegyei egyházzal együtt) az abauji, 16 anyaegyháza pedig a tornai egyházmegyét alkotja; mindkét egyházmegye a tiszáninneni egyházkerület fenhatósága alatt áll. Az ágostai hitvallásuak nyolcz anyaegyháza közől három a hegyaljai, kettő a hat szabad királyi városi, kettő a sáros-zempléni, egy a hét szepesi bányavárosi egyházmegye kötelékébe s ez egyházmegyék útján a tiszai egyházkerülethez tartozik. Protestáns egyházak mai állapota.

Kassán az ágostai hitvallásu lakosság száma 2097, a reformátusoké pedig 1239. Az ágostai hitvallásuak két egyházat (magyar-német és magyar-tót) alkotnak, külön szervezettel és lelkészekkel, templomuk azonban közös. A magyar-német egyház jó hírben álló elemi és polgári leányiskolát tart fenn; a reformátusok elemi iskolája a községi iskola felállitásakor feloszlott. Jelenleg mindkét felekezetü protestáns egyház, úgy anyagi, mint szellemi tekintetben a fejlődés útján van, s ha nem is érheti el többé a virágzásnak azon fokát, melyen a XVI. század nyolczadik tizedéig állott, mindenesetre számot tevő, sőt tekintélyes tényező Kassa város társadalmi és kulturális életében.

AZ EV. REF. EGYHÁZ URASZTALTERITŐJÉNEK KÖZÉPRÉSZE.

AZ IZRAELITA HITKÖZSÉGEK.

A kassai izraeliták története alig terjed hatvan évre, de Abauj-Torna vármegyében már a mult században is voltak zsidó hitközségek. Kassán 1835 előtt még egyetlen zsidó sem lakott, mert a város tanácsa autonom rendelkezési jogánál fogva mindig megakadályozta letelepedésüket. A szabadelvü szellem terjedésének első hiradójaképen 1836-ban egy Zsivkovics nevü izraelita vendéglős kapott letelepedési engedélyt. Első zsidó lakos Kassán.

1840-ben már többen telepedtek meg Kassán. Néhányan közőlük kézművesek voltak, csakhogy ezeknek nem volt szabad iparukat folytatniok. A városi tanács még szerszámaikat is lefoglaltatta. Ez ellen felsőbb helyre vitték panaszukat s egy év lefolyása után orvosolták kérelmüket; szerszámaikat visszakapták, mesterségüket űzhették, de utczára nyiló boltot nem volt szabad tartaniok. E végből a műhely-ajtók alsó részét is bedeszkázták, hogy azoknak csak nyilásain át adhassák ki készitményeiket. Ezen megszorítás nem gátolta a zsidókat abban, hogy nagyobb számmal költözzenek be Kassára.

A letelepültek külön „rendőradót“ tartoztak fizetni; a türelmi adónak egy nemét, de idő multán e pénzek behajtása abbamaradt. Később, 1848-ban a város intézkedéseket tett az összes hátralékok behajtására s a rendőradó folytatólagos kivetésére; de a zsidó hitközség az ujonnan alakult magyar kormánynál küldöttségileg kérte ennek az intézkedésnek megszüntetését, a mi meg is történt.

KASSA. — AZ UJ IZR. TEMPLOM.

A kassai hitközség többnyire rozgonyiakkal szaporodott. Már 1842-ben imatermet és iskolát rendezett be; 1843-ban pedig meghivta első rabbijául Kohn Mártont, a rozgonyi rabbit. Fontosabb mozzanatot képez a kis község életében az első templom építése. A község eleintén csakis bérelt imatermet tartott fönn. A községi tagok szaporodván, szükségessé vált egy külön templom létesítése. E czélra megvettek és átalakítottak egy magtárt a Harang-utczában. Ez jelenleg is fennáll s az orthodox hitközség imaháza. Nemsokára már ez a templom is szük lett. 1866-ban a megizmosult zsidó hitközség szükségét érezte egy nagyobb szabásu templom megalkotásának. Nagy áldozatok árán épittette föl a Rákóczy-körúton levő templomot, mely eltér a hagyományos szokástól és a régibb templomok mintájától; nevezetesen a thoraemelvény, hol a szentirás heti szakaszát olvassák föl, ellentétben a hagyomány szentesitette szokással, nem a templom közepét foglalja el, hanem annak apszisában van elhelyezve. Az ujabb zsidótemplomok már többnyire igy vannak épitve. Első kassai rabbi. Imaház. Uj templom.

Ez ujítás elkeseredett viszálykodásnak lőn forrása a község kebelében, és első okául tekinthető az orthodox hitközség későbbi megalakulásának.

Az uj templom megnyiltával a harangutczai régi kis templomot megszüntették. Ámde a hitközség tagjai között számosan lelkiismeretbe vágó dolognak tartották, hogy részt vehetnek-e az olyan templomban tartott isteniszteleten, a mely templomban a thóraemelvény nem a középen, hanem az imaház felső végében van elhelyezve, sőt egyenesen bűnnek tartották, hogy csak be is lépjenek az uj templomba. Ezek türelmetlenül követelték a maguk számára a harangutczai régi templomot, úgy azonban, hogy az uj zsinagóga használata mellett a régi is fóntartassék és a közönség tetszése szerint választhassa azt a templomot, melyik inkább megfelel neki. A hitközség elöljárósága mereven visszautasította ezt a követelést.

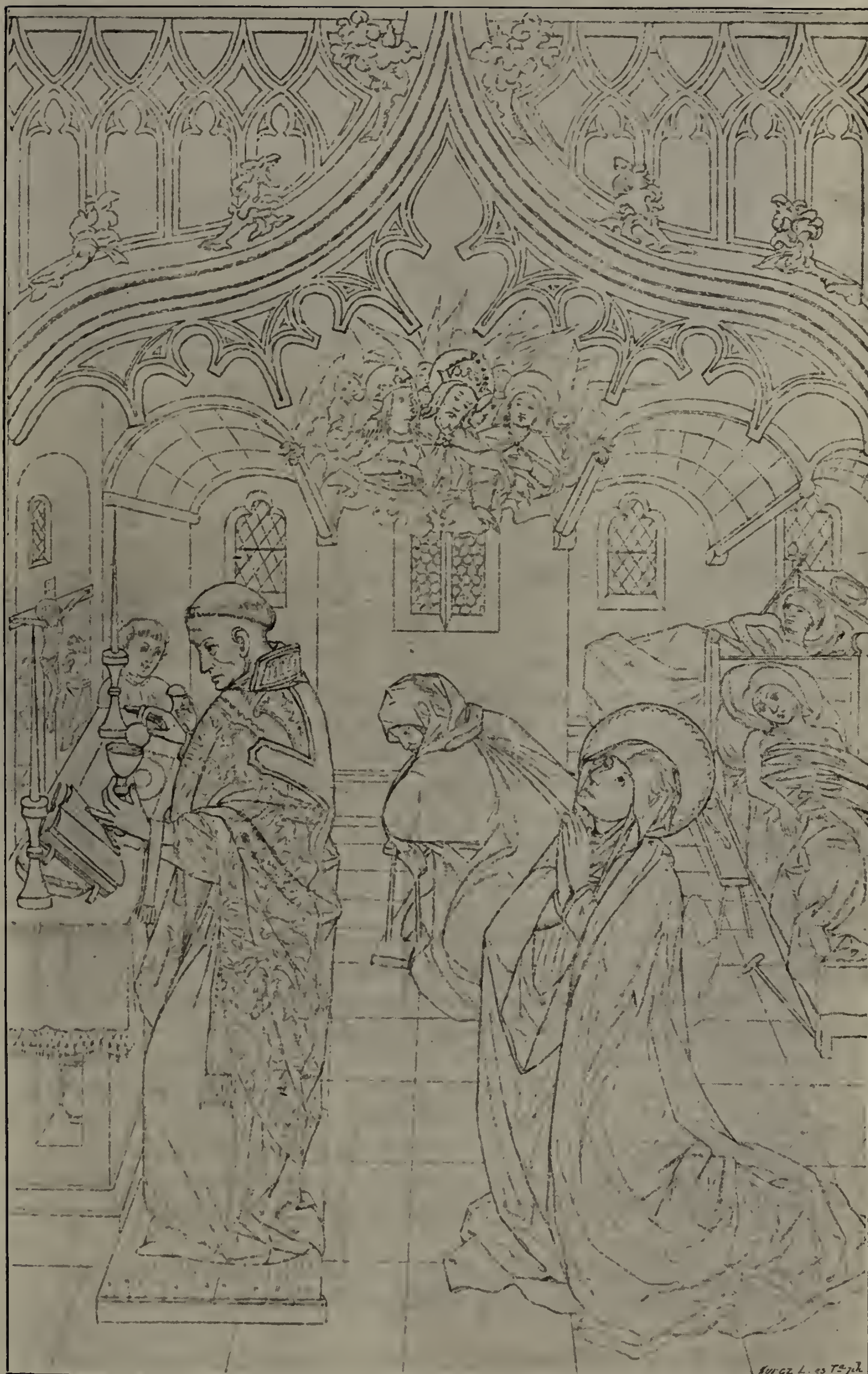
Ez a küzdelem volt első összecsapása a haladó zsidóságnak a maradókkal. A viszálykodás egyre élesebb jelleget öltött. Végre mind a két részről a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz fordultak igazságért. A miniszterium 1867-ben az ismert nevü Hirsch óbudai, később hires prágai rabbit küldötte miniszteri biztosi minőségben és hatalommal Kassára, az izraelita hitközség kebelében fennálló ellentétek kiegyenlitésére. Hirsch, miután huzamosabb ideig Kassán tartózkodott és az érdekelt felekkel sokáig tárgyalásokat folytatott, végre hosszas habozás után, különösen a fölvilágosodott szellemü eperjesi izr. hitközség befolyásának hatása alatt, a harangutczai templomot bezáratta.

Mint előre látható volt, a béke nem tarthatott sokáig. Az 1868-iki országos izr. kongresszus eredménytelen föloszlása után ujra kitört a pártküzdelem, minek ürügyét ismét a templomkérdés képezte. Ennek következtében a hitközség vezérférfiai egy ujabb régi modoru kis templom épitését határozták el, közvetlen a nagy templom tőszomszédságában. Eme templom látogatói egy ideig külön az ugynevezett status quo ante községet képezték, de azóta már majdnem teljesen beleolvadtak az anyahitközségbe. Ámde ezzel nem lehetett megakadályozni egy külön orthodox hitközség keletkezését. Később kisérletek történtek a beolvasztásra, de ezek mind hajótörést szenvedtek. Jelenleg egymás mellett fejlődik a kongresszusi és az orthodox hitközség. Az előbbi jelenleg az izr. anyahitközség nevét viseli és a haladó zsidóságnak egyedüli képviselője egész Abauj-Tornamegye területén, a kongresszusi hitközség rabbijai: Seelenfreund Ábrahám, Liebermann Kálmán és dr. Handler Simon; az orth. hitközség rabbija Jungreisz Mór.

PECSÉTTÖREDÉK NAGY LAJOS SZABADALOMLEVELÉRŐL.

„Apollo“ irodalmi és nyomdai részvénytársaság.

SZENT ERZSÉBET JELENÉSE.

Részlet a dóm főoltárképéről.

XV. SZÁZADBELI FAFARAGVÁNY A DÓMBÓL.

A KÉPZŐMŰVÉSZET KASSÁN.

Kassa város virágzásának kora éppen arra az időre esvén, melyben hazánkban úgy az építészet, mint a képzőművészet terén a csúcsives művészet volt uralkodó, legrégibb képzőművészeti emlékei ebben a stílben készültek.

A máig fennálló *Sz. Mihályról* nevezett temetkező kápolna mégátmeneti stílben épült. A nyugati főbejárata fölött emelkedő kis torony, részben a kápolna nyugati zárófalán, részben pedig a homlokzat csúcsívezetén nyugszik, tulajdonképen tehát nincs alapfala. A megoldás eme módjával festői hatást ért el építője. Az építészeti résznek messze mögötte marad a szobrászati rész. A homlokzaton azt a jelenetet látjuk domborműben ábrázolva, midőn Sz. Mihály a lelkeket mérlegeli, s ámbár a rossznak serpenyőjét két ördög igyekszik lehúzni, a jó lélek súlya mégis lenyomja azt. Az ábrázolás elég ügyes elrendezésü, de az alakok vaskosak. Szt. Mihály kápolna.

A kápolna belsejében az oltár mögött ugyanez a jelenet freskófestésben ismétlődik. A szentély egyik zárófalán az olasz iskolára valló két szent fej látható. Ezek középkori falfestményeink közt az első helyet foglalják el.

A déli falon részben feltakart freskók láthatók, melyek Sz. László legendáját ábrázolják ; karzatának kartámja alatt pedig a négy evangelista szimbolumai láthatók.

Kassának második legrégibb egyháza a *domonkosrendiek* temploma, melynek feltünő hosszuságu szentélye a szerzetesház egykori népességéről tanuskodik. A gótikus egyház kapitéljein állati alakok is fordulnak elő, valamint az átmeneti korszak vastag, végükön tekercses levelei ; a templom tehát, melyről 1335-nél előbb kelt oklevél nem szól, bizonyára korábban épült. 1550 körül az uj tanoknak hódoló nép összetörte a templom oltárait Domonkos-templom.

s kidobta szobrait; 1556-ban leégett s egyetlen tornya — a szentély északi oldalán, máig csonkán áll. Szentélye a nyolczszög három oldalával zárul. A sekrestye boltozatának záró kövén az *agnus dei* van kifaragva korai csúcsíves stílben. A templom osztatlan hosszhajóját a mult században átépitették, s csúcsíves ablakait félkörüekre módosították, nyugati főkapuzatát, melynek eredeti idomai ma is láthatók, befalazták. Említésre méltók a boltozat rokokó freskói, melyeket állítólag Kracker festett.

Ferencziek temploma.

Kassa másik csúcsíves szerzetes templomát a *ferenczrendiek* építették és 1405-ben szentelték föl Sz. Miklós tiszteletére. Ezt is, miután lakói a XVI. század közepén elhagyták s közben katonai tárházul is használták, 1681-ben átépítették. Szentélye, mely szintén tágas és hosszu, a nyolczszög három

A SZT. MIHÁLY KÁPOLNA PORTÁLÉJA.

oldalával zárul. Egyetlen tornya a szentély északi oldalán emelkedik. Hosszhajója osztatlan s hosszabb, mint a dómé. A szentély déli falában kőből faragott csúcsíves stallumok állanak. Az egyház nyugati homlokzatán egy bevájt fülkében a fölfeszített Üdvözitő látható domborműben, mely a 15. század elejéről származik s mind kompozicziója, mind munkája figyelemre méltó. Kapuzatát és a homlokzatot barokk izlésben építették ujjá.

A templomban nyugszik *Renaud* József báró, Kassa főparancsnoka. A barokk, fehér márványsíremlék az északi falba van illesztve, s felső sarkain egy-egy angyal ül, az egyik koponyát tart kezében, a másik könnyező arczczal tekint a sirkő feliratára.

A csúcsíves építés remekét, a Sz. *Erzsébet egyházat*, melyről külön

fejezet szól, még a 16. században is temető vette körül, melyet vasrács övezett. De nem csupán a templom s kivált a Sz. Mihály kápolna köré temetkezett a lakosság, hanem a kor szokása szerint az egyházba is, a miről számos síremlék tanúskodik. (Ezekről, a sírköveket tárgyaló fejezetben emlékeztünk meg.)

Sz. Erzsébet egyház dombormüvei.

A dóm északi kapuzatán egymás fölött sorakozó hat dombormünek legfelsőbbikében Krisztust látjuk a keresztfán a két lator között. E jelenet alatt balra Mária áll nőkiséretével, jobbra pedig Sz. János apostol, Longinus, római századossal s néhány más alakkal. A legalsó sorban jelenetek vannak Sz. Erzsébet életéből; e két kép között az utolsó itélet és a pokol, a szokásos tátott száju szörnyeteggel.

A szobrászati részletek itt is messze mögöttük maradnak az építészetieknek. Alkotó mesterük nem ismerte a távlatot s a messzebb állókat az előtérben állók fölé faragta ki; a ruházat redőzete nem merev ugyan, de nem is eléggé természetes. Az arczokon megkisérti a lelkiállapotnak visszaadását s ezek a legsikerültebb részletek. Sz. Erzsébet arcza alighanem portrait. A test többi mezítelen részei durvák és esetlenek; a túlnagy fejek nincsenek arányban a többi tagokkal. A kompoziczió a kor szokása szerint tömött s a dombormű hátlapja alig tünik elő itt-ott.

BOLDOGASSZONY OLTÁRA A DÓMBAN.

A *nyugati* kapuzat fölött levő egyszerübb architekturában a getsemanei kerti jelenetet véste ki talán ugyanaz a kéz; fölötte Máriát, ölében keresztre feszített fiának holttestével (Pieta), legfelül pedig Veronika kendejét.

Az épület külsején felemlítjük még a város czímerét, mely három izben fordul elő az északi tornyon, jelezvén, hogy azt a város építtette.

Mátyás király, mint már említettük, a város ujévi ajándékát a templom építésére adván, hálából az e pénzen épült déli toronyra két helyütt is

bevésték czimerét, valamint a kőből faragott temetői lámpásra is mely a legujabb időkig a déli kapu mellett állott.

Kőszószék.

A régi *kőszószék* egyes részletei a restauráczió alatt kerültek napfényre a templom talajából, ahová az 1556-iki tűzvész alkalmával kerülhettek. Nem valószínü ugyanis, hogy még a régi egyház berendezéséhez tartozott volna, mert az a két fej — az egyiken pápa tiara — már fejlett izlésre vall eleven és arányos ábrázolásával.

Az épület u. n. kincstárában s a déli kápolnákban emberfejet ábrázoló gyámkövek vannak, melyek azonban az e század ötvenes éveiben folyó restauráczió alatt sokat szenvedtek.

Keresztelő medencze.

A dóm kehelyalaku *keresztelő medenczéje* románkori; kuppáján tizenkét merőleges irányu szalagon felülről lefelé jobbra néző egyfejű sas és szárnyas griff váltakoznak.

Oltárképek.

A dóm déli szárnyas oltára késői csúcsives stílben készült. A dóm restaurácziójának befejezéseig a Sz. Mihály kápolnában helyezték el. A középső kép Mária és Anna találkozását ábrázolja. Az alakok ruhája az akkori kornak megfelelőleg dúsan áttört szövet. A középső képtől balra a három király imádása alatta az angyali üdvözlet; jobbra Jézus születése, fölötte a szent családnak Egyiptomba menekülése látható.

A főoltár a középkori fafaragás és képirás jeles emléke. Képeit 1474—77. közt festették a mint azt a városi számadásokból kitünő adatok tanusítják.

„1474. Es yst zu wissen, das kirchengeld entphangen ist von Goldenmwencz haws fl. 200, von welcher seyn komen fl. 50 zu sant Niclas, auch fl. 50 zu sant Elizabeth *tofel.*

1476. Item sabbato die Andree dederunt domini Johannes Rwsdorffer et Johannes Waikhart ad *tabulam* sancte Elizabeth fl. 50. Item magis eodem die fl. 25.

1477. Sabbato post Tiburcii solucio facta per dominos de pretorio ipsi ecclesie parochiali et signanter ad *magnam tabulam* fl. 50.

Item eodem sabbato ad eandem *tabulam* pro un- libro auri fl. 3. ort. 3.

Item aufzurichten und abzubrechen das geroes zu dem gewelbe und zu der *grossen toffel* fl. 12."

A főoltár képének Szt. Erzsébet legendáját ábrázoló középrésze 12 festményből áll melyek aranyozott faragványos keretbe vannak foglalva. Az alakok $^1/_3$ életnagyságuak.

SZENTSÉGHÁZ.

A képek következők:

I. Szent-Erzsébet születése, 1207-ben. Meráni Gertrud, Szt. Erzsébet anyja, ágyában fekszik, a bába odanyujtja a kisdedet atyjának, II. Endrének, a ki udvari embereivel az ágy mellett áll.

II. A négy éves Erzsébetet, ekkor már Lajos thüringiai gróf jegyesét, Hermann thüringiai grófnak, Lajos atyjának udvarába viszik, a hol a thüringiai nagyok fogadják.

III. Erzsébet bélpoklos szegényeket ápol.

IV. Erzsébet a szegények iránt való nagy szeretetétől indíttatva egy bélpoklos koldust férje ágyába fektet, miért anyósa panaszt tesz ellene. Midőn azonban Lajos az ágyhoz lép, a koldus helyett rózsák között a megfeszített Krisztust találja ott, mire térdre borul és bocsánatot kér csodatevő nejétől.

V. Lajos a császár vendége levén, az látni kivánja Erzsébetet. Minthogy Erzsébet minden értékes ruháját elosztotta a szegények közt, Krisztustól kér ruhát. Gazdag öltözetet kapván, ebben a pompában lép a császár elé, a csodálkozó vendégek közé. Palástját angyalok viszik.

VI. Lajos a keresztes háboruba vonulván, elbúcsuzik.

VII. Erzsébetet férje halála után 1224-ben sógora elüzi a Wartburgból. Egyik gyermekét karjára véve, a másikat kezén vezetve indul ki a várból; szivtelen rokonai és a cselédség hidegen néznek utána.

VIII. Egy vén koldusasszony Eisenachban a sárba taszitja Erzsébetet, ki gyakran tett jót vele.

IX. Egy kertszerü udvarban Erzsébet titkon ápol bélpoklos betegeket.

X. Konrád atya, Erzsébet gyóntatója gyakran tett neki szemrehányást, hogy túlzásba viszi a bélpoklosok ápolását. Minthogy azonban Erzsébet csak akkor állana el ettől, ha Krisztus maga parancsolná, egy napon a mise alkalmával arra kéri Krisztust és a Szüz Máriát, hogy jelenjenek meg neki, ha helyeslik cselekedetét, mire azok megjelennek.

XI. Erzsébet halála 1231. november 11-én. Ágya körül papok és apáczák állanak; egy angyal tartja az odanyujtott gyertyát; fönn megjelennek: Krisztus, a Szent Szüz, más szentek és angyalok.

XII. Miután IX. Gergely pápa 1235. május 26-án szentté avatja Erzsébetet, holttestét uj sirba helyezik nagy ünnepiességgel, a császár és a fejedelmek jelenlétében.

SZATHMÁRY GYÖRGY CZIMERE.

A templom restaurálása alatt a főoltár képét az országos képtárban, a kisebb és értékesebb képeket az összes egyházi felszerelésekkel együtt a papnevelő intézetben helyezték el. Ez utóbbiak közől megemlítendő az, mely Krisztus megkeresztelését ábrázolja.

A többi oltárkép ezalatt a városházán nyert ideiglenes helyet. Legtöbbje ujkori kontár munka, 1675-ön innen készült, a mely évben I. Lipót meghagyta a városi tanácsnak, hogy az oltárokat az erre kötelezett czéhek által ujittassa meg.

Közvetlen a vallási harczokat követő időben készült az *utolsó vacsorát* ábrázoló nagyobb kép, melyre Krisztuson s a tizenkét apostolon kivül balra Luthert s a jobb oldalon Kálvint is odafestette a művész, szájukban jelmondatos szalaggal, korhű ruházatban. Az egész: festett polemia az urvacsora fölött.

Szt. Erzsébet szentté avatásának ötszázéves emlékére 1737-ben a város egy ujabb oltárképet festetett, melynek tárgya Szt. Erzsébet a koldusok közt. Az egyik férfialak magyaros öltözete magyarországi festőre vall. A képen a következő felirat olvasható: DIVae eLIsabeth eCCLesIae aC

LIberae regIaeqVae CIVItatIs CassoVIensIs tVteLarIs honorI stephanVs berCzIk trIbVnVs pLebIs et eLeCtI CIVes hoC anatheMa affeCtVs fIerI feCerVnt.

Szt. Flórián oltárképén az égő város templomtornyai, házai Kassa czopfstilü épületeihez meglepően hasonlitanak s valószinü, hogy mult századbeli festőjük ezen minták után dolgozott.

A csúcsivesen épült templomok a freskófestésnek nem igen nyujtanak teret; a kassai dómban is csupán a mellékhajók oktogonjain találkozunk velük. A déli mellékhajó oktogonján a *feltámadást* látjuk ábrázolva. A főalak bokáig érő ruhába öltöztetett, szakálas férfiu, kezében zászló, mellette egy ifju áll. A kép fölött levő szalagon végig huzódó stilizált virágdiszen már renaissance-motivumok is láthatók. A kép tehát átmeneti izlésü, a mit a főalak gazdag redőzetü ruhája is bizonyit.

MISERUHA A XIV. SZÁZADBÓL.

Az északi mellékhajó oktogonján *Krisztus keresztrefeszítését*, közbül a *keresztről való levételét* látjuk. A triptychon balfelőli részén alig ismerhetők fel az alakok. A kép, mint az egész templom északi része, művésziebb s kivált a Krisztust sirató asszonyok fájdalmas arczkifejezését sikerülten ábrázolta festőjük.

Ciborium.

A középkori fafaragás ujabb emléke gyanánt felemlítjük még a főoltáron álló *ciborium* két szélén álló angyalt, melyeknek testtartása igen jó.

Ajtókopogtató.

Az a tiszta csúcsives stilben készült *ajtókopogtató*, melyet jelenleg a felsőmagyarországi muzeumban őriznek, a dóm régi ajtaját ékesítette.

Miseruhák a XIV. és XV. századból.

A székesegyháznak tulajdonában több ritka becsü miseruha van a XIV. és XV. századból, mely műipari kincseket Radisics Jenő ismertette Pasteiner „Művészi Ipar“ folyóiratában 1891-ben. Ezek közül kettőnek rajzát bemutatjuk itt. Az elsőnek himzett középkeresztje a XIV. századból való; alapszövete ujabb fekete selyem. A régi valószinüleg szintén fekete selyem volt. Keresztje hét mezőre van beosztva, a legelső mezőben a föltámadás, a többi hatban Krisztus kinszenvedésének egy-egy jelenete. Az eddig ismert magyarországi miseruhák közt ez tekinthető legrégibbnek. Az alakok ruházata és fegyverzete egyenesen a XIV. századra utal. Az alakok durva vászonból vannak kivágva, s egykor lapos, egymásba futó öltésü selyemhimzéssel voltak boritva; a ruházathoz arany szálat használtak selyemmel bevarrva. A ruhák szegélyét s a szentfényeket vastag, sodrott, kettős fonállal

szegték be, a selyem szinei biborviola, világoskék, zöld, sárga, barna és hus-szin. A másik kék bársony miseruha a XV. századból, himzett feszülettel. A keresztfa úgyszólván csak levelekből áll, fém-aranyszállal himzett. Nagyon érdekesek a levelek a maguk lapos, lágy körvonalu, kevés számu fogaikkal. Valósággal magyar munkára vallanak; emlékeztetnek a felső-magyarországi faragott fabutorokra.

Lőcsei ház.

A középkori világi építészet emlékei közől a *lőcsei ház* maradt meg leginkább régi alakjában. Földszinti lőrése, a keresztboltozatos szobák, ugyanitt s az emeleten a kőkeretes ablakok csavart lábazata, az emeleti pitvar árkádjai s a folyosó gyámkövei az ugynevezett késő gótika bélyegét viselik magukon. Kőből faragott szép ívezetü hátulsó kapuját, melynek záró-kövében mesterjegy volt bevésve, 1893-ban rombolták le. Egyébként a régi Kassának csúcsíves épületeiből csak itt-ott egy boltozatos szoba, a kapubejáratok alatt látható lóherelevél-ívezetü ülőhelyek maradtak fenn.

MISERUHA A XV. SZÁZADBÓL.

Renaissance.

A *renaissance* már a XV. században sem ismeretlen a városban. A mult század végén épült városháza lépcsőházába van befalazva a kassai születésü Szathmáry György érsek czimerével ékesített kőlap, melyen gyümölcsökből font füzér van. Alul renaissance keretben distichon s az 1492. évszám római jegyekkel: Az emléktáblát a még élő érsek (meghalt 1524.) tiszteletére állíttatta a város hálája jeléül.

Ezzel részleteiben megegyezik Lardus Tádé egri kanonok 1512-ik évbeli sírköve, mely szintén a dómból került elő.

Számos emlékkövön kivül fölemlitjük a Fő-uteza 42. sz. a. levő kandallót (1592.), a pénzügyi palota stuccóit (1632.), az „Arany csillag“-hoz czimzett s jelenleg a felsőmagyarországi múzeum-egylet tárait magába foglaló épület egyik boltozatos szobáját, melyet a gönczi Szabó-család épített 1610-ben. 1628-ban épült az Orbán-torony, melynek kapuzatát csinos lakatosmunka diszíti; a benne levő harangot Illenfeld Ferencz öntötte 1557-ben s a rajta levő szalag mesterkéletlen renaissance. A pénzügyi palota északi szomszédságában levő régi vármegyeház franczia renaissance épitmény.

Kiválóbb emlékei még e kornak a konviktusi épület, a volt református, ma apácza-templom, a jezsuiták, illetőleg ma premontreiek temploma; benne I. Rákóczy Ferencz epitáfiuma. A Báthori Zsófia által emelt templom az

építészeti tagozatok túlságos aprózása által a hanyatlás korszakának képviselője.

Az 1722-ben felállított Mária-szobor talapzatán volt vörösrézből vert domborművek Kassán vagy legalább is a felvidéken készülhettek, a mit bizonyítani látszik az, hogy az alakok, kivált kosztüm tekintetében teljesen hasonlitanak az itt készült oltárképek alakjaihoz.

Barokk-építmények.

Az 1780-ban *Langer János* pozsonyi kamarai építész tervei szerint épült városháza, az ugyanez időben emelt mai vármegyeháza, a domonkosrendiek kolostora s a gróf Hadik-Barkóczy-palota: barokk építmények.

Schroet freskói.

A városháza lépcsőházának s az egyik emeleti utezai teremnek menynyezetét allegorikus freskók boritják, melyeket 1780-ban *Schroet Erazmus* akademiai festő festett. Kivált a lépcsőházban a magyar jog allegoriáját ábrázoló freskó kelti föl figyelmünket hatásos elrendezésével, élénk szinhatásával. A kis tanácsterem s a levéltár részben rokokó, részben empire-korbeli butorzatát néhány évvel ezelőtt restaurálták.

RENAISSANCE KANDALLÓ 1592-BŐL.

*

Benczur Gyula.

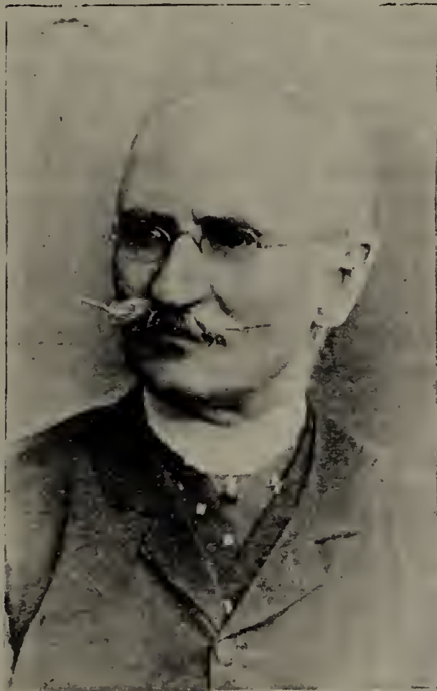
A most élő festőművészek közt kassainak nevezhetjük *Benczur* Gyulát, a ki Nyiregyházán születettugyan, de 1844. január 28-án zsenge korában már Kassára költöztek vele szülei. Már az 1848-iki mozgalmakat mint öt éves gyermek figyelemmel nézte Kassán s az átvonuló katonákat, huszárokat, osztrákokat, később az oroszokat rajzolgatta. Családja az első vázlatokat eltette emlékül. A rajzolásban Klimkovics Béla volt első mestere, később a reáliskolában Klimkovics Ferencz keze alá került, a kit mindig nagyra becsült. Miután 1860-ban elvégezte a reáliskolát, atyja hosszu vonakodás után 1861-ben elvitte Münchenbe, az ottani művészakademiába. Benczur Gyulát még itt is eltériteni igyekezett atyja a festői pályától, megkérte Schwoiser udvari festőt is, hogy beszélje le róla; de mind hiába, az ifju művész lelkesedése az anyagi küzdelmektől sem riadt vissza. Benczur csakhamar kedvelt tanitványa lett Hiltenspergernek és Anschütznek s magára vonta Piloty figyelmét. 1864-ből származik két önálló munkája, Fiedler Károly kassai takarékpénztári igazgató arczképe és „A balatoni halász“, melyet az országos képzőművészeti társulat 1866-ban albumlapjaiban kiadott. A két kép Budapesten az állami ösztöndíjat szerezte meg neki s ugyanakkor Piloty fölvette iskolájába, a hol akkor Makart, Max Gabriel, Lossow, Defregger, Wagner Sándor, Lietzenmayer Sándor dolgoztak, a kik mind előkelő nevet vívtak ki a festőművészetben. Benczur több jelentékeny művet alkotott az iskolában, melyből 1869-ben lépett ki.

1870-ben készítette „Vajk keresztelése“ vázlatát, melylyel a br. Eötvös József által történeti festményre hirdetett pályázaton nyert s mely 1875-ben

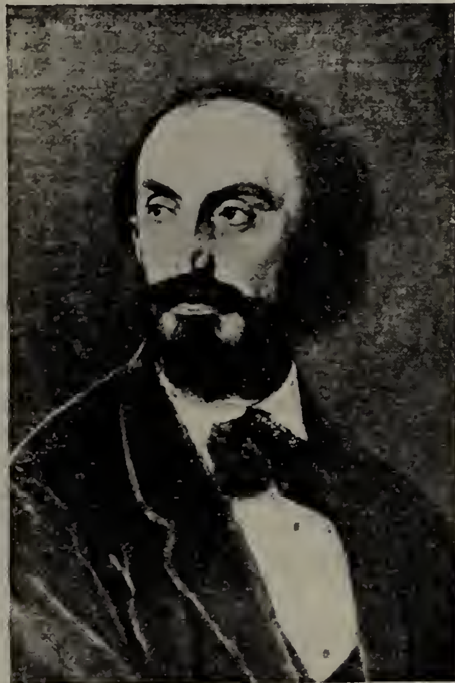
egészen elkészülvén, a nemzeti muzeum képtárába került. 1871-ben Londonban aranyérmet nyert „XVI. Lajos és családja a versaillesi palota megrohanásakor“ czímü nagy történeti festménye, melynek eredetije Londonban maradt. E nagy siker után, mely anyagi helyzetében is gondtalanságot biztositott neki, nemsokára megnősült, elvevén Max Gábor nővérét. Kassán ülte menyegzőjét 1873-ban. II. Lajos bajor király 1876-ban kinevezte a müncheni festő-akademia tanárává. Itt számos mesterművet alkotott, mig 1884-ben a magyar kormány a Budapesten felállitott mesteriskola vezetőjének hivta meg. Ujabb időben a király arczképén kivül több jeles arczképe s a Budavár megvételét ábrázoló nagy festménye hirdetik ecsetjének gazdag erejét.

Kassai születésü a nagyhirü, főleg az arczképfestésben mester: *Horovitz* Lipót is. Horovitz Lipót.

A jelenleg élő kassai festőművészek között első helyen áll *Myskovszky*

KLIMKOVICS FERENCZ.

KLIMKOVICS BÉLA.

Viktor, a ki 1868 óta működik Kassán. Felső-Magyarország műemlékeit örökitette meg rajzban és aquarellben. Myskovszky Viktor tanár és műépítész, a magyar tud. akadémia tagja, szül. 1838. május 14-én Bártfán. Gimnáziumi tanulmányait Bártfán, S.-A.-Ujhelyen, Rozsnyón és Lőcsén, a műegyetemet Budapesten és Bécsben végezte. Az irodalom és művészet terén 1863 óta, a tanári pályán 1867 óta működik. Művészi rajzaiért az 1878-iki párisi kiállitás az ezüst (Medail d'Argent), a székesfehérvári kiállitás arany, az 1885-iki budapesti orsz. kiállitás a nagy éremmel tüntette ki. A műemlékek országos bizottságának, a bécsi „Central-Comission zur Erforschung und Erhaltung der Kunstdenkmale“, a milanói „Collegio Internationale de Licenze ed arti“ tagja. Myskovszky Viktor.

Itt él *Greguss* Imre, a kurucz- és honvéd-élet festője, a ki jelenleg a kassai főreáliskola tanára. Kassai születésüek: *Stegmüllerné*-Gerster Emma, *Hegedüs* István, ki oltárképeket fest, továbbá *Csordák* és *Aranyossy*. Kassai festők.

Az elhunytak közt a két Klimkovics vált ki működésével.

A Klimkovics-testvérek régi művészcsaládból származtak. Öreg atyjuk

Klimkovics Flóris Szomolnokon működött mint festő. Atyjuk, Klimkovics Ignácz szintén festő volt; ő adta az első oktatást fiainak.

Klimkovics Ferencz és Béla.

Klimkovics Ferencz 1826. aug. 31-én született Kassán. Már gimnazista korában is szenvedélyes rajzoló volt. 1845-ben Egerbe, majd Pestre jött, a hol Marastoni festőiskolájában dolgozott. 1848-ban Bánó József szabad csapatjába lépett s a táborozás alatt folyton rajzolgatott vázlatkönyvébe. A szabadságharcz után részint oltárképeket, részint arczképeket festett, 1850-ben Bécsbe ment, hol Waldmüller tanitványa lett. Majd Duna-Földváron, Debreczenben, Vay Dániel grófnál Siteren szorgalmasan festegetvén annyit keresett, hogy elmehetett Párisba 1856-ban beállott a képzőművészeti akadémiába s ott alkotta meg több történeti festményét, többek közt „Salamon végperczeit“, mely most a felső-magyarországi muzeumban van, „Salamon és László király kibékülése“ képét, stb. Viszszatérve Párisból, Fábry kassai püspök meghívására 1859-ben szülővárosában telepedett meg de pár év mulva ismét a fővárosban találjuk. Szeme gyengülvén, 1869-ben rajztanári állást vállalt a budapesti V. ker. állami gimnáziumban. Ő volt a felsőmagyarországi muzeum alapítója.

MYSKOVSZKI VIKTOR.

Klimkovics Béla életének története hosszu időn át egybe van forrva bátyjáéval. Vele együtt volt Bécsben tanitványa Waldmüllernek, honnan visszatérve, állandóan Kassán telepedett le s haláláig ott működött. Számos festménye közt egyike a jelentékenyebbeknek „Ki a legény a csárdában“ képe, mely a felsőmagyarországi muzeum tulajdona.

A SZT. MIHÁLY KÁPOLNA OROMDÍSZE.

A KASSAI ÖTVÖSMŰVÉSZET TÖRTÉNETE.

z IPARÁGAK között századok folytán a nemes fémek feldolgozása, az *ötvösség* emelkedett Kassán művészi szinvonalra. A mult századokban a nemes fémekből készült ékszerek és egyéb tárgyak nemcsak az emberi hiuság kielégítésére szolgáltak, de mint könnyen mozdítható vagyon, az akkori viszonyoknak megfelelő tőkebefektetésképen is nagy jelentőséggel birtak. Az ötvösség úgyszólván egyidejü Kassa keletkezésével s egyenes arányban növekedett a polgárság s az egyház gyarapodásával. Legrégibb nyomaival már az árpádházi királyok idejében találkozunk. Az ötvösöket latinosan *Aurifabereknek* nevezték ; de róluk csak szórványos adatok maradtak reánk, jóformán mindössze pár név.

A XIV. század utolsó évtizedétől fenmaradt városi jegyzőkönyvekben az Aurifaberek, németül Goldschmiedek neveivel már sűrüen, mondhatjuk egész rendszeresen találkozunk. Nagy Lajos alatt meghonosodván a czéhek, valószinű, hogy ők is ekkor alakultak czéhvé, még pedig a festőkkel együttesen. Még a XVI. század első tizedeiben is sokszor fordul elő az együttes elnevezés ; czéhlevelük azonban nem maradt reánk, csupán annak 1600-ban készült átirata. Ötvösczéh.

1394-től 1400-ig a kassai levéltárban őrzött okmányok tizennégy kassai ötvösmester nevét említik, kik között 3 *goltsloer* (Goldschlager), aranyverő, és 2 monser (Münzer, Monetarius) pénzverő is már előfordul. De hogy ama század elején s közepén is nagy számu ötvös-művész lakott Kassán, azt az 1394-től 1400-ig terjedő hat év statisztikája bizonyítja.

A XV. században folytonosan emelkedik számuk s bár e korból is hiányosak a kassai levéltár adatai, számukat mégis 31-ben állapíthattuk meg.

Valószinü, hogy ezek s a XIV. század ötvösei készítették a székesegyház s a többi kassai templom kincstárainak legrégibb nagybecsü darabjait, melyekből azonban csak kevés maradt reánk, mert az 1526-ik évi királyi rendelet következtében, a Szt. Erzsébet székesegyház kincstárából 130, a Mária Boldogasszony tiszteletére épült domonkosrendiek templomából 35, a Szent Miklós tiszteletére felszentelt templomból pedig 40 márka aranyozott ezüst és ezüst egyházi szent edényt vittek el a királyi biztosok, hogy azokat a háború czéljaira pénzzé veressék. Ötvösök a XV. században.

A második csapás 1556-ban érte az egyházi kincseket. Ez évben tudvalevőleg Kassán iszonyú tűzvész pusztítván, hogy az épületek felállítha-

tók legyenek, a tanács Bártfa városának adja el a székesegyház kincseinek egyrészét 400 frtért, ugyanakkor elad Jorg Bergsteternek 4 feszületet 175 frt értékben, végre Losonczi András Deáknak 140 frtért ezüstneműeket; összesen tehát 715 frtért, a mely összeg ma 9—10,000 frtnyi összegnek felel meg. Hogy e kincsek művészi becscsel birhattak, bizonyítja ama körülmény, hogy a kassai ötvösök a XV. században már híresekké váltak s maga Zsigmond király és neje: Borbála, 1430-ban és 1436-ban kassai ötvösök által készíttették a királyi asztalra szánt ezüst tálakat.

Magyar származásu ötvösök.

A XV. században Kassán élt ötvösmesterek legtöbbnyire németek, van köztük néhány lengyel, de a magyarok is kezdenek feltünni. 1464-ben nyer polgárjogot *Michael Aurifaber de Jazo*, ki csakhamar vagyonra s tekintélyes állásra tesz szert. 1473-tól 1503-ig több izben választatik meg városi szenátorrá, 1494-ben pedig konzullá. Egy évvel azelőtt nyert polgárjogot egy másik magyar származásu mester: *Szegedi Ötvös Máté*, de ez már nem emelkedett oly magasra állásra, mint előbb említett kartársa.

A KASSAI SZÉKESEGYHÁZ SZENTEDÉNYEI.

A XIV. és XV. század műizlése e téren is a csúcsíves lévén, az akkori időben készült arany s ezüst eszközöket ez a stil jellemzé.

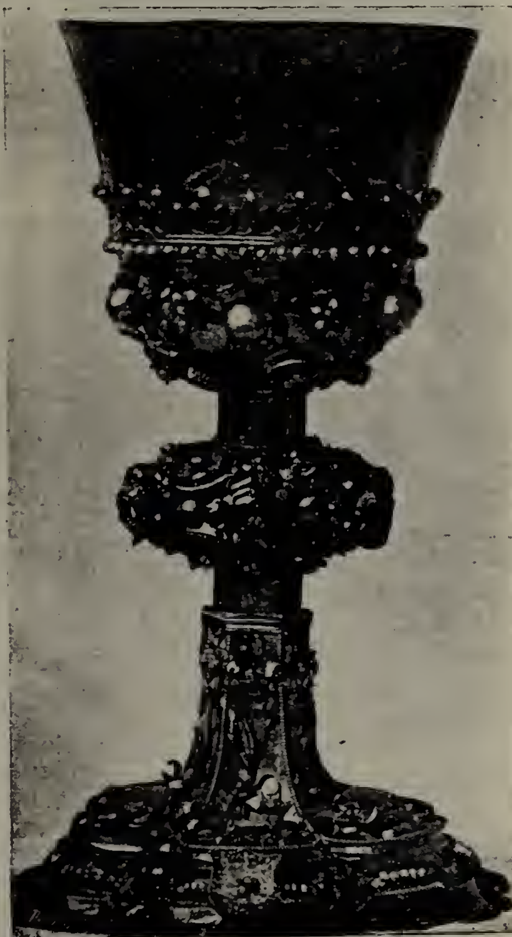
A XVI. században a polgárság fokozódott vagyonossága, a kereskedelem fejlődése, az uj világrészből beözönlő nemes fémek, drágakövek növelték a pompaszeretetet, következésképen az ötvösség emelkedését.

Fel is szaporodott a számuk. Az említett száz esztendő alatt mintegy 120 ötvös nevével találkozunk a kassai okmányokban. A török hóditások elől csakhamar egész sereg magyar ötvös lepi el a várost az alföldről és Erdélyből. Lassan-lassan kiszorítják a németet s hatalmas tényezőivé válnak a város megmagyarosodásának, mert bár a tanács hivatalos nyelve a német, e „jöttment s futott népség"-gel magyarúl érintkezik szóval és irásban egyaránt. Nemsokára ingatlan birtokra is szert tesznek s úgyszólván nincs ötvösmester e században, kinek háza, szántóföldje s szőlleje ne volna a kassai határban.

Vagyonuk arányában nő tekintélyük s a városi ügyekbe való befolyásuk is. A közgyülés és tanács tagjaivá, majd különböző tisztségekre választatván, fürmenderek, fertályos kapitányok, és más városi tisztviselők lesznek. Még judex — főbiró — is kerül soraikból.

Laurentius Aurifaber, családi néven : Kis Lőrincz, kassai születésü ötvösmester a legnevesebb s legtekintélyesebb e században. 17 éven keresztül volt konzul, 14 éven át pedig a judex méltóságát viselte. Képviselte a várost a királyok előtt s a pozsonyi országgyüléseken több izben megjelent, hogy ott Kassa érdekeit megvédhesse. Agg korában halt meg 1586-ban, május 24-én s eltemették az Erzsébet székesegyház egyik szögletében, az oltár mellé, a mi méltó jutalma volt e jeles férfiu fáradságos pályájának. Laurentius mester.

A XVI. század közepe táján (valószínü, hogy előbb is), az ötvösmunkákat bélyeggel látták el. A hitelesítő bélyeget a város czímeréből vett *liliom* képezé s ez azért fontos, mert igy ismerhető fel a korunkig fenmaradt ötvösművek kassai proveniencziája. E tekintetben a szigoru szabályzat úgy intézkedett, hogy az ötvös, ki munkáját elkészitette, tartozott saját (leginkább nevének kezdőbetüiből álló) jelét reá ütni, ez után el kellett vinnie a munkát a czéhmesterhez, ki azt a munka kivitelére s az anyag finomságára nézve megvizsgálta. Ha jónak találta a czéhmester, reá ütötte a város jelét, vagyis a liliomot, de ha a munka a próbát „föl nem érte“, vagy a czéhmester annak kivitelét, technikáját, gyarlónak találta, a kész művet czéhmester társai előtt összetörte. A mester csak az esetben adhatta el kész munkáját, ha az a város hitelesítő jelével, a liliommal el volt látva. Ezenkivül a czéhmesterek minden negyedesztendőben a többi mesterek műhelyeit meglátogatták s ott próbát szedtek. Ily módon ki volt zárva a csalás és megcsalattatás lehetősége. XVI. század. Fémjelzés.

MÁTYÁS KORABELI KEHELY.

De azért fordult elő csalás a kassai ötvös-czéh kebelében. Egy *Sprinczinger Dániel* nevü ötvös-mester, hogy hitványabb ezüstből mivelhessen, meghamisította a liliomot s vele a próbát föl nem érő anyagból készitett ötvöstárgyait lebélyegezte. Tette kitudódván, arra itéltetett, hogy szemei kiszurassanak s jobb kezét a bakó levágja. A tanács azonban, tekintettel tisztes és becsületes emberek közbenjárására s könyörgéseire, továbbá a nyomorultnak Isten és minden szentek nevében tett esdekléseire, de különösen öt apró s neveletlen gyermekére, a büntetést 50 frtnyi pénzbirság lefizetésére változtatta. Csalások büntetése.

Az ötvös-művészet virágzásának fénykora a XVI. századra esik. A reformáczió fellépése, református egyházak alakítása, a magyar viselet pompája, az ivási, vendégeskedési szenvedély fokozottabb fejlődése, mind sok és jövedelmező munkával látják el az ötvösök műhelyeit.

XVII. század. A XVII. századbeli ötvös a XVI-iknak verőfényében még boldognak érzi magát; keresete bőven van s nyelvében teljesen magyarrá leszen, miben főeszköze: vallása, az evangelikus reformata vallás, hatalmasan segíti. Ebben a században ugyanis a kassai ötvösök három negyedrésze református volt.

XVII. SZÁZADBELI SERLEG.

A század első évében, Szent Tamás apostol napján, a czéh szükségét látja czéhszabályzatát, „mely már régi s több dologban elavult“ megujittatni. E szabályzat minden tekintetben nagyérdekü, mert tájékozást nyujt beléletük felől. Egész terjedelmében közöljük:

Czéhszabályzat. *Első articulus.* Minden, a ki más idegen helyen tanúlta az ő mesterségét, és itt e királyi szabad városban, Cassában, mi közöttünk mesterremeket akarna csinálni, addig hozzá ne kezdhessen, hanem elsőben egy, kettő, avagy három mesternél két esztendeig legényül menjen; hogy ha tudatlan és nem vándorlott, hét, avagy nyolcz esztendeig, mert az olyannak, a ki annyi ideig vándorlott, csak egy esztendeig kell legényül menni, két avagy három mesternél. Mely esztendő eltelvén, szabad legyen annak utánna (de elsőbben tisztességes születéséről, magaviseletéről, jó erkölcséről és mesterségéről elegendő bizonyságlevelet hozzon) az mesterremekhez nyúlnia és mint egyéb mester, az ötvös czéhben ő neki is hasonló mesterré lenni. Tartozzék pedig a mi czéhlevelünk erejénél is tiszta ezüstből mívelni. — Elsőben mesterremekben csináljon egy fedeles ezüstpohárt, annakutána egy pecsétet német sisakkal és vértekkel egyetemben, harmadszor egy aranygyűrűt.

Második articulus. Mindent a czéh próbája szerint műveljen és a mit csinál, mindjárt az ő maga jelét reá üssön; annakutána a Czéhmesterhez menvén, azt az ő csinálmányát megmutatná neki, ha javalja és helyen hagyja azt a czéhmester, ő is üssön reá a próba szerint a város jelét, de ha a próbát fel nem éri, azt a czéhmesterek előtt öszszerontsa.

Harmadik articulus. A czéhmesterek minden fertály esztendőben a többi mesterek művét meglátogassák és próbát szedjenek; a kinek míve a próbát fel nem éri, elsőben legyen engedelem annak; annakutána másodszor ha mégis mívében vétek találtatik, úgy, hogy a próbát fel nem éri, egy lót ezüsttel, harmadszor fél girával büntettessék meg. Negyedszer, ha mind egy esztendőben történik, biró uramnak elsőben a dolgot tudtára adván, a czéhből kitegyék és mívét megtiltsák, mindaddig, mig dolgát el nem igazitja.

Negyedik articulus. Szabad legyen minden mesternek tisztességes ágyból való két-két tanuló inast tartani egyszersmind négy esztendeig.

Ötödik articulus. Senki mi közülünk egyszersmind két legénynél többet ne tartson.

Hatodik articulus. Ha valaki mi közülünk vakmerőségből megharagudván engedetlenséget mutatna a czéhmesterhez, a vétekhez képest megbüntettessék, és a ki ok nélkül az egész czéhet gyalázatos szóval illetné, annyi forinttal büntessék meg, a mennyi személy ellen vétett és igy az egész czéhet megkövetvén, kinek-kinek az ő előbbi tisztességét illendőképen megadja.

Hetedik articulus. A czéhnek titkait a ki gyülölségből és irigységből kihordozza és kinyilatkozódik; ki más legényét avagy inasát mesterétől el ne idegenitse, magához se hívja és hol napi dolog leend, biró uramnak és a becsületes tanácsnak referálják.

Nyolczadik articulus. Mikor idegen ötvösök jönnek ide a sokadalomra, fél gira ezüst büntetése alatt; sem pedig oly müvet fel ne vegyen, a mely más mesternél volt volna, egy forint birság alatt.

Kilenczedik articulus. Ki mivét nagy áron adja, biró uram hirével elvegye és konfiskálja, melynek és müveket árulják, szabad legyen a mi czéhünk czéhmesterinek azokat meglátogatni és ha a próbát fel nem éri, avagy ki közülünk kóróztót bocsát, betegségben, avagy valami nyomorúságban, két része a becsületes tanácsé, a harmadrésze pedig a czéhmestereké legyen.

Tizedik articulus. A hol a czéhnek szüksége kivánná, tartozzék négy ifju mester fenforgolódni és szolgálni a czéhmester akaratjából.

A XVII. század ötvösei közül legnevezetesebb: *Kecskeméti ötvös Péter*, kinek az ötvösművészetről s drágakövekről irt szakszerű munkája ismeretes a szakemberek előtt. Ez a mester 1660-tól a hetvenes évek végéig tartózkodott Kassán s főképen azért nevezetes, mert eddig két, máig is fenmaradt munkáját sikerült megállapitanunk. Az első egy „szőlőfő-alaku“ serleg a kassai ev. ref. eklézsia kincstárában, melyet Kecskeméti Péter „nemzetes és vitézlő Latran János uram és szerelmes hitvestársa: nemzetes Csanády Judit asszony“ megrendeléséből 1664-ben készített a nevezett eklézsia számára. A második munkája a 60-as évek végéről ered s Barna Ferenczné, Czeczi Dorkó asszony, Abaujmegye előkelő nemesei egyikének adományából ugyanezen eklézsia számára készitett „tarkán aranyozott“ ezüstmedencze, melyet a kassai eklézsia a mult század elején, szomoru anyagi viszonyai miatt Négyesi Szepessy Jánosnak Miskolczon elzálogositott s későbben eladott. Ez most a miskolczi ev. ref. eklézsia tulajdonát képezi. — Kecskeméti Ötvös Péter. — Ref. eklézsia kincsei.

Kecskeméti neve mellett *Nonnert Ötvös Pálé* érdemel említést, mert ennek is fenmaradt egy munkája a kassai ev. ref. eklézsia kincstárában: egy trébelt ornamentekkel ékesített fehér ezüst kanna, melynek súlya 2230 gramm. A kanna donatorai keserűi Frater István és neje: Szilágyi Anna.

Csoma József devecseri földbirtokos és archaeologus magán-muzeumában van a Fái Mihály és neje Tököli Zsuzsánna által a ma már nem létező fáji ev. ref. eklézsiának csináltatott urvacsora-kehely, melynek feliratai a XVII. századbeli helyesirás szerinti betükkel vésve, így hangzanak:

Fay Mihali ** Tököli Zuzana 1641.

„Ezt a pohart czinaltatta az nehai Fay Mihali uram meghagiatot * özvegie Tökölie Tököli Zusana urvaczoraihoz Fay ecclesianak. * Én Istennek tiztessegere es örök emlekezetnek okaert 1649 esztendőbe.“

Képét a devecseri muzeum tárgyai közt adjuk.

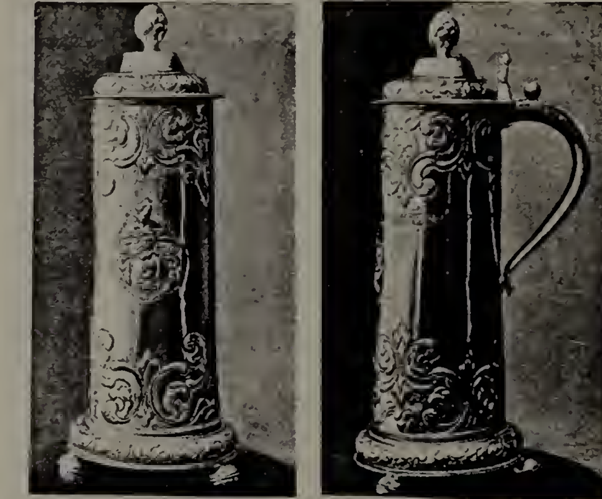
Az 1670-ben megkezdődött protestáns-üldözés folytán több református polgár, közöttük ötvös is, elhagyá Kassa városát. Nyomdokaikba ujak lépnek s ez ujakkal sírba hanyatlik a magyar nyelv is, s helyébe lép ismét a német és egy uj: a tót, mely innen kezd közkeletüvé válni. — Hanyatlás.

A XVIII. században, a magyar világ s öltözékek letűnésével, a város

anyagi sülyedésével s a polgárság elszegényedésével arányosan pusztul a jó mód is, ötvösök s egyéb mesteremberek soraiból egyaránt. Nagy számuk felényire, a század végén pedig ötödrésznyire száll alá. A municzipium anyagi kimerülése korlátozta a gavalléros ajándékokat, minőkben az elmúlt századok fejedelmeit, vezéreit, vagy kiváló s tekintélyes embereit részesítette vala; megszünik az aranyos kupák, serlegek és ezüst kardok ajándékozgatása s helyébe a garasos gazdálkodás lép, mert a város a hosszas háborúk, torzsalkodások és önkénykedések által okozott zavaros időkben számtalanszor megsarczoltatván, kimerült.

E kimerülés előjelei már a XVII. század közepe táján előre vetik árnyékukat. A polgárság nem képes többé 13 próbás ezüstből dolgoztatni, hitványabból pedig tilos volt, e miatt az ötvösök keresete csappanik meg: miért is több ízben könyörögnek a tanács előtt: engedtessék meg nekik oly ezüstből mívelni, a milyet a míveltető hoz, t. i. 12 latosból. A tanács végre enged a kérésnek, de meghagyja, hogy az az ötvös, ki ily ezüstből készit, vésse nevét a tárgyra s tegyen melléje „tizenkét punktumocskát“, hogy az anyag minéműsége azonnal kitünjék. A ki ez ellen vét, „fejével éri“.

A lakosság körében mind sűrübben kezdenek elterjedni a czéhen kivül készült, kontár munkák, melyeket vándorló ötvösök kisebb czéhtelen helyeken, falvakon készitettek elő, vagy idegenben dolgozó ötvösöktől a „*sokadalmak*“ alkalmával olcsó pénzen vásároltak.

EZÜST KANNA A XVII. SZÁZADBÓL.

A XVIII. század évtizedeinek előhaladásával mind rohamosabban száll alá ez a virágzó, hajdan annyira irigyelt „liberalis ars“, végre elenyészik. A czéhek eltörlése 1872-ben formailag is megszüntette.

A XIV. század második felétől a czéhek eltörlése napjáig Kassán 400 ötvös szereplésének nyomát tudtuk fölfedezni. E szereplés közül sok hosszas, fényes és dicső pályáról tesz tanubizonyságot; sok épen az ellenkezőjével tünik fel és bűnügyi szereplése által vált nevezetessé.

Végezetül álljon itt két limitáczió; egyik 1608-ból ered, a másik 1735-ből való. Mindkettő feltünteti, mily műveket készitettek a kassai ötvösök s mit számíthattak fel a készitésért a városi tanács engedelme s helybenhagyása alapján.

Limitáczió 1608-ból.

Az 1608-ik évi limitáczió tételei a következők:

Korsó-medencze csinálástól, girája	3 frt 50 denár.
Összejáró kupától, a melyik czifra emberorczákkal megékesített, avagy virágos, kívül-belűl aranyozott, girajától . . , ...	3 „
Összejáró pontos poharaktól, kívűl-belűl aranyozott, girájától	3 „
Egyéb féle verő műtől, tál, tányér, a melyek összejárnak, girájától . .	3 „
Azonképen összejáró serleg-poharaktól, a melynek a szélén czifra vagyon, girájától	3 „

Sima pohártól, a mely egyben nem jár, a széle czifrás, girája	2 frt 50 denár.
Ha pedig nem czifrás, girájától	2 „
Huszári műtől, a melyet bőrtűs műnek is hívnak, öntés, girája . . .	3 „
Azonképen öntés bőrtűs asszony-embernek való övektől, girája . . .	3 „
Kanál, villa, sótartó, a melyek öntöttek és czifrások, girájától	3 „
Virágos műtől, a mely legalább való, girájától	4 „
A ki annál feljebb való, munkásabb, kövekkel, a ki mint kivánja fl. 5 girájától, avagy	6 „
A ki annál feljebb való, munkásabb, úgy mint virágokkal fűzött, gyöngyökkel, kövekkel, zománczczal megékesített, girájától	7 „ avagy 8 frt.
Aranyláncztól, a mely nem zománczos, hanem csak sima, avagy szegesen csinált aranyszemekből vagyon, tiz aranytól	3 „

Egyéb arany mű, úgymint: függők, gyűrűk, a melyben drágakövek vannak, alkudjék az mesterrel.

Az 1735-ik évi limitáczió, mely a megyében szerte lakozó ötvösök munkájának fölbecslésére is irányadó, ez:

Mindenféle öntött sima munkának latjától, ezüstből	21 denár.
Vert sima ezüst munkának latjától	24 „
Trébelt ezüstmunkának latjától	36 „
Öntött virágos gombok latjától	30 „
Stenfelezett gomboknak latjától	24 „
Stenfelezett faragott gomboknak latjától	30 „
Portai formára csinált kardnak latjától	30 „
Lóra való szerszámtól, öntéssel, faragással, latjától	30 „
Borsó-szem lánczok latjától	30 „
Pánczélláncznak latjától	34 „
Filigrán-munkának latjától	60 .
Rostélyos öntött gomboknak latjától	36 „
Egy aranynak fölaranyozásától	90 „
Tiszta arany sima munkájának, aranynyomójától	50 „

KASSA KÖZOKTATÁSÜGYE.

Kassa közoktatásügyének története magában foglalja egyuttal Abauj-Tornavármegye közoktatásának történetét, mert a legrégibb időtől fogva Kassa, mint általában minden nagyobb város, az egész vidék közművelődésének tűzhelye volt.

Régi iskolák. Kassa iskoláiról nincsenek ugyan részletes, tüzetes történeti adataink, de vannak támpontok arra nézve, hogy a város a legrégibb időkben sem volt hijával az egyes korok követelményeinek megfelelő nevelő- és tanintézeteknek. Annyi bizonyos, hogy a mult század egész második s a jelen századnak egész első felében, kivált a tulajdonképeni népoktatás határozottan felekezeti jellegü volt. Igy a kassai városi levéltárban őrzött följegyzések nyomán állítható, hogy itt 1738-ban már külön ev. ref. és külön ág. evang. iskolák és külön kath. jellegü városi hatósági iskolák voltak.

Az 1777-ben s később 1806-ban közzétett úgynevezett „Ratio educationis"-ban kifejtett elvek arra szolgáltak aztán, hogy az országos közigazgatósági hatóságok legfőbbje, a helytartótanács azok nyomán irányozza, erősítse, javítsa ez iskolákban a népoktatás ügyét.

A kassai iskolák felekezeti jellege csak az 1868-iki népoktatási törvény következtében szünt meg.

Községi iskola. Kassa város törvényhatóságának 1869 julius 5-én tartott közgyülése, mellőzve a népoktatási törvényjavaslat előkészítésére a képviselőháztól 1868-ban kiküldött 25-ös bizottság jelentésében hangoztatott elvet, hogy „a népoktatás nagyfontosságu kérdésének megoldását csak úgy hitte sikerrel kezdeményezhetőnek, ha az a hazánkban létező különböző hitfelekezetü honpolgárok megnyugtatásával, illetőleg a létező tényezők számbavételével történik", daczára annak, hogy Kassán úgy az ágost. ev. hitközség, mint az izraeliták, épp úgy mint a megyére nézve, az akkori megyés püspök b. e. Perger János elnöklete alatt megtartott papi gyülésen a kath. hitközség is saját autonomiájok s ennek keretén belül saját iskoláik fentartása mellett nyilatkoztak, az addig kath. jellegü elemi iskolát közös iskolául jelentette ki s intézkedett, hogy a törvény követelményei lehetőleg teljesüljenek.

A kath. polgárok közt elégületlenséget támasztott ez a határozat. Bántotta őket, mert a viszonossággal ellenkezőnek találták azt, hogy mig a többi hitfelekezet külön is fentartotta iskoláit, a közös iskolaszékbe úgy

ev. református, mint ág. evangelikus és izraelita városi polgárokat is beválasztottak.

Ennek a sértett érzületnek kifolyása volt, hogy 1870-ben nagy számu aláirással ellátott kérvény került a városi közgyülés napirendjére, mely a közössé tett népiskola visszaadását sürgette, minthogy a város addig is nem mint városi közönség, hanem mint a városi kath. hitközség pátronusa fedezte az iskola költségeit, mire pátronátusságánál fogva kötelezve is volt, továbbá az elemi iskola épületét azzal a rendeltetéssel adták a városnak, hogy kath. iskola helyiségeül szolgáljon, és végül, maga az 1868-iki törvény is követelte volna a kath. egyházi község hozzájárulásának kieszközlését, a mit az elkülönítésnél mellőztek.

E kérvényre a közgyülés 1870 márczius 10-ikén 39 szavazattal 9 ellenében kimondotta, hogy a közös iskola a katholikusoknak visszaadassék és teljesen a kath. autonom iskolaszék hatósága alá helyeztessék. A költségeket a városi pénztár fedezte. De ugyanakkor elhatározták a többi hitfelekezetek iskoláinak arányos segélyezését is.

Ez ujabb intézkedéssel nem elégedtek meg azok, akik már első izben is a közös iskola hívei voltak. Sikerült is nekik keresztülvinni, hogy a közgyülés 1873 julius 18-án — az elemi iskolát 35 szóval 5 ellen, most már másodszor, ujra közösnek nyilvánította.

A közgyülési jegyzőkönyvben e határozat következőképen van megokolva:

KASSA. — IPARISKOLA.

„Tekintve, hogy a megejtett hatósági összeirás eredményeként a városi 3442 tanköteles gyermek közül 1140 gyermek jelenleg semmi oktatásban sem részesül;

tekintve, hogy ezeknek a felekezet által jelenleg fenntartott iskolába leendő bekényszerítése lehetetlen, a mennyiben ez iskola a jelenleg tanításban részesülő csekély számú gyermek befogadására is elégtelen;

tekintve továbbá, hogy a megejtett összeirás alkalmával 1390 szülő s illetőleg gondnok közül 927 követelte a községi iskola felállítását s igy a hatóság a mai kor előrehaladott fogalmai szerint a törvény értelmében sem rendelkeznék oly hatalommal, hogy ezeknek gyermekeit felekezeti iskola látogatására szorítsa;

tekintve, hogy az 1868-iki 38. törv. cz. és az annak végrehajtása iránt keletkezett miniszteri utasítás 8-ik §-ának 4-ik pontja szerint a község az esetben, ha a kebelében létező felekezeti iskola a tanköteles gyermekek befogadására elégtelen, községi iskola felállítására köteleztetik;

tekintve, hogy a fennálló s felekezeti népiskolák a törvény kellékeinek meg nem felelnek;

tekintve, hogy a lakosok gyermekei nevelésének kötelessége első sorban a városi hatóságot illeti;

tekintve, hogy a felekezeteknek jelenleg kiszolgáltatott 26,988 frtnyi összegből az öszszes tanköteles gyermekek tanítása a törvénynek megfelelőleg eszközölhető lesz és más részről a város törvénybeli befolyását az iskolákra érvényesítheti, mitől jelenleg egészen elesett;

tekintve végre, hogy az idézett iskola-törvényben Kassa város polg. iskola felállítására köteleztetik: a 6—12 és 12—15 éves tanköteles gyermekek közül jelenleg semmi oktatásban nem részesülő 1140 gyermek tanítására a községi iskola felállítása s ennek folytán az egyes felekezetek részére f. évi (1873) szept. utolsó napjáig iskola-segélyezés czímén

kiszolgáltatott évi összegnek további beszüntetése; továbbá egy polgári női iskola f. évi október 1-én leendő felállítása; a róm kath. felekezetnek ideiglenes használatra átengedett iskolai épület és minden, a város tulajdonát képező s annak átadott szerelvények a megválasztandó iskolaszék által leendő átvétele; végre egy 24 tagból álló iskolaszék megválasztatása hozatik javaslatba."

A határozat kimondása után 24 iskolaszéki tagot választottak s a közgyülés minden intézkedést megtett arra, hogy az 1873/4. tanévtől kezdve a szervezett iskolák a törvényes kellékeknek megfeleljenek.

Elvileg a városi zene- és rajziskolát is ugyanazon iskolaszék vezérlete alá rendelték. Később az önálló rajziskolát megszüntették, a zeneiskolát ellenben külön bizottság rendelkezése alá vetették.

Felekezeti iskolák beolvadása.

A felekezeti iskoláktól egyidejüleg megvonták a segélyt, mire az ev. ref. iskola beleolvadt a közös iskolába.

A megvont segély ellen az izraelita hitközség óvást emelt a város közönségénél, de az óvást a törvényhatósági bizottság közgyülése egyszerüen félretette.

KASSA. — AZ ORSOLYA-RENDI APÁCZÁK KOLOSTORA.

A kedélyek végre lecsendesedvén és a küzdelem befejeztetvén, a városi népoktatás sikeresen fejlődött s a magyarosodás ügyének oly szolgálatot tett, hogy Kassán immár a magyarság túlsúlya biztosítva van.

Iskolaépületek.

A régi iskolaépület helyett ma nagy kétemeletes épület áll, s e mellett a Hunyadi-utczában csinos nagy épület hirdeti a város áldozatkézségét. Közelebb az iskolaszék egy harmadik elemi iskola felállításának szükségét mondta ki.

A községi népiskolákban 21 tanító, 13 tanítónő és 10 hitoktató működik. A tanulók száma: 1214 fiu, 900 leány.

Az iskolák fentartása a városnak jelenleg évenként több mint 36,000 forintjába kerül.

Fenmaradt felekezeti iskolák.

A községi népiskolák mellett az ág. evang. hitközség külön fiu- és külön leány-iskolát tart fenn. Ujabban a Kossuth Lajos-utczában csinos iskolaépületet emeltek, melyet Jakab Péter építész tervezett és készített.

A kongresszusi izraelita hitközségnek 1867 óta fennálló elemi fiu- és leányiskolája van az Imaház-utczában.

A Sz. Orsolyáról nevezett apáczák leányok számára tartanak fenn elemi iskolát, ezenkivül az Orsolyák zárdájában felsőbb leányiskolát és tanítónőképzőt. Megemlitendő még Hübner Gabriella magán leányképző iskolája. Leányiskolák.

A polgári fiu- és leányiskolákat 1892—93-ban az állam vette át a várostól, s a polgári leányiskolát állami felsőbb leány-iskolává alakitották át. Polgári iskolák.

A kath. kir. tanítóképző-intézetet ujabban a papnevelőnek a Kovácsutczára néző telkén emelt épületében helyezték el; szegény növendékei részére a szegény tanulókat segélyző egyházmegyei alapból alumneumot tartanak fenn.

Gimnázium már a XVI. század elején volt Kassán, melyet ugy a tanerők, mint nagynevü növendékei eléggé nevezetessé tettek. Gimnázium.

A mint a XVI. században a reformáczió a magyar városokban is elterjedt, a felsőmagyarországi többi várossal együtt Kassa sz. kir. város is akatholikussá alakitotta gimnáziumát.

A jezsuiták határozottan a protestáns áramlat megakasztása czéljából telepittettek le Kassán. II. Ferdinánd a Sz. Mihályról nevezett mislyei prépostság javait azzal a meghagyással adta a Jézustársaságnak, hogy mozdítsa elő az ifjuság nevelése és nyilvános oktatása által a katholiczizmus ügyét. A rend működése azonban csak attól fogva tekinthető megszilárdultnak, midőn Kisdy Benedek egri püspök, akkori jászói prépost a jezsuita rend és az általa alapított intézett czéljaira 1657. február 26-án 40,000 tallért (mintegy 60,000 frtot) adott azzal a kikötéssel, hogy a jezsuita rend kebelében már létező gimnázium theológiai és bölcsészeti tanfolyamokkal megtoldatván, a nagyszombati egyetem mintájára átalakittassék. Kieszközölte az adományozó azt is, hogy I. Lipót magyar király 1660. évi augusztus 17-én arany pecsét alatt kiadott okiratában ez intézetet felruházta azokkal a kiváltságokkal, melyekkel az akkori német birodalmi egyetemek birtak.

KASSA. — A JOGAKADÉMIA.

Eltöröltetvén a jezsuita-rend, a kassai rendház javait is az egyesített tanulmányi alapba olvasztották.

Az 1787-ben megállapított tanulmányi rendhez képest a tulajdonképeni gimnaziális osztályokat, főgimnázium neve alatt, 6 osztálylyal külön szervezték és vegyes t. i. világi és egyházi tanerőkkel ellátva, a tanulmányi alap költségére kezelték. Az intézetet végre I. Ferencz 1802. márczius 12-én kibocsátott intézvénye a jászóvári premontrei rend gondozására bizta.

A rend az intézet vezetését tényleg csak az 1811/12-ik tanévben kezdte meg. A premontreiek által átvett gimnázium épülete, valamint a tanártestület lakóháza a város főutczáján a nemesi ifjak konviktusa épületében volt.

1835-ben mind az iskolát, mind a tanárokat az eltörölt jezsuitáknak

szintén a fő-utczán levő s a jezsuita-utczával sarkot képező házába költöz tették át, a hol ma is van, bár az épület a jelen követelményeknek nen felel meg. 1851/2-ben a jogi tanfolyammal egybekötött bölcseleti kart fel oszlatták, s a filozófia propedeutikájának tanfolyamával bővített gimnáziu mot nyolcz osztályra egészítették ki. 1852-től kezdve, a bécsi közoktatás ügyi cs. kir. miniszterium, mint *tisztán németajku intézetet idegen tanerő* kezelésére bizta. Nemsokára szervezték a felsőbb tanulmányokra képesítőü szolgáló érettségi vizsgálatot is, hogy igy az örökös tartományokbe középiskolai rendszerrel lehetőleg mindenben azonosítsák a magyar rend szert is. Ez a szervezet nagyjában alapja maradt a magyarországi gim náziumi oktatás mai szervezetének, melyet a középiskolákról szóló 1883: 3(törvényczikk csak módosított.

KASSA. — A TANITÓNŐ-KÉPZŐ.

Az 1860-iki októberi diploma kedvező változást h(zott a gimnáziumra is. Magyarország herczegprimá sának követelése, valamint Abaujvármegye és Kass sz. kir. város törvényhatósági bizottságai felsőbb helyr intézett feliratai kivívták, hogy a jászóvári premontr(rend vezetésétől az 1853/4-iki tanévtől kezdve elvor intézetet ismét a jászóvári prépostság gondozása al helyezték, mely a középiskolai oktatás ügyét közelis merés mellett mai napig szolgálja.

A kassai főgimnázium tanári kara 14 rendi és világi tagból áll. A tanulók száma az utóbbi évekbe 440—470 volt.

A premontreiek vezetése alatt álló, az eredetileg n(mes ifjak ellátására Balassa Zsuzsánna alapította ko viktust az 1848/9-iki események után megszüntetté s jövedelmeit több éven át ösztöndijak ala jában gimnáziumi növendékek segélyezésé fordították. Daczára, hogy időközben enne az intézetnek visszaállítása végett sem sz netelt a mozgalom, s hogy már 1863-ba az akkori kassai megyés püspök, a váro törvényhatósághoz intézett átiratából kicsil lámlott a remény a konviktus ujjáteremtés iránt, ez csak hosszu vajudás után, az 1886/7-ik iskolai évvel sikerült. Ezt megelőzőleg részbe átépitették a régi konviktusi házat. Ünnep(lyes megnyitása 1886. október 4-én királyun nevenapján történt. Az intézet hivatalos czíme: „Kassai kir. konviktus. Alapítványát a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter kezeli.

Konviktus. Eredetileg hat osztályu volt az, időközben nyolcz osztályuvá s érettsé vizsgálati intézménynyel bővíttetett. Ez ügyben 1850. márczius havában ta tották az első értekezletet. 1858-ban február 13-án a városi közönségnek cs. kir. helytartóság kassai osztálya a felség köszönetét fejezi ki az iskol ügy előmozdítása körül tanusított áldozatkészségeért.

Ugyanazon év október 4-én nyitották meg a konviktusi épületbe berendezett intézetet, egyelőre három alsó osztálylyal. A reáliskola ta nyelve *német* volt. A megnyitást jelentő hirdetés és az intézet programmj melyet plakáton tudattak, német, magyar és tót nyelven szólt. Az intézet konviktusi alapnak házbért fizetett. A fokozatosan bővített intézet számá

a modern közoktatási föltételeknek megfelelő épületet emelt a mult évtizedben a város a Mészáros-utcza és Sörház-utcza északi sarkán levő telken. 1882. szeptember 2-án vette át a közoktatási kormány. Értéke a városi levéltári iratok szerint 135,468 frt. A lépcsőházban a falba illesztett sötét márványlapra arany betükkel e felirat van vésve: „Kassa sz. kir. város közönsége emelte a közművelődésnek. 1882."

KASSA. — A FŐREÁLISKOLA.

1883. junius havában az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter, néhai Trefort Ágoston s kiséretében Szász Károly miniszteri tanácsos megnézték az épületet s azt czélszerünek nyilvánitották. Mint említettük, a tannyelv az intézet megalapitásakor német volt. A város már 1861-ben fölirt ez ellen a helytartó tanácshoz. E feliratban erélyesen *panaszkodik*, s követeli a magyar nyelvnek jogaiba való visszahelyezését, „mert nem czélszerü és kivánatos, sőt a nemzeti haladással homlokegyenest ellenkezik, hogy az itteni közép- és reál főiskolában más nyelven adassanak elő a tantárgyak, mint magyarul"; kifejti továbbá, hogy „azon *átkos* helyzetben van fiatalságunk, hogy általában *ellenszenves* tanitóktól, *utált* nyelven kell tanulniok azt, mi egykor polgári állásuk alapja leendne!" — Magyar nyelv a reáliskolában.

KASSA. — NÉPISKOLA.

A tanerők száma 12, a növendékeké 127 volt. A tanárok száma jelenleg: 14 rendes, 1 rendkivüli, 1 tornatanító, 5 hitoktató. A növendékek összes száma 260. — Reáliskolai tanárok és tanulók száma.

Kassa székhelye az egyik tankerületi főigazgatóságnak is. Főigazgató *Szieber* Ede kir. tanácsos. Született 1835. szept. 30-án Lőcsén. A gimnáziumot Kassán, a filozófiai tanulmányokat a bécsi egyetemen végezte állami ösztöndijjal 1853-tól 1858-ig. 1858-ban az ungvári kir. kath. főgimnázium tanára lett. 1867-ben az eperjesi kir. kath. főgimnázium igazgatójává nevezték ki, a hol akkor ferenczrendiek tanitottak. Ő volt az első alkotmányosan kinevezett állami igazgató. 1870-ben Lőcsére, szülővárosába, majd mint I. r. igazgatót 1872-ben az ungvári kir. kath. főgimnáziumhoz helyezték át; innen 1886-ban a beszterczebányai tankerület élére, egy év mulva pedig, Juhász Norbert kassai főigazgató halála után, a kassai tankerület élére lépett mint főigazgató. 1883-ban huszonötéves tanárságának jubileumát ülvén, a király a Ferencz-József rend lovagkeresztjével, 1890-ben királyi tanácsosi czimmel tünteté ki. — Tankerületi főigazgató.

A felsőbb oktatás czéljára szolgálnak Kassán: a kir. *jogakadémia* és az *egyházmegyei* papnevelő *theologiai* intézet.

Jogakadémia.

Eredetileg ez előbbi intézet egyszerüen csak kir. akadémia nevéve biró, bölcsészeti és jogi tanfolyamokkal ellátott intézet gyanánt létesíttetett ugyanakkor, a mikor a jezsuita-rend eltörlésével, ettől 1776-ban az általa fentartott Kisdi Benedek-féle egyetem kezelését elvették. A Ratio Educationis szerint a volt egyetemi rendszer köréből megtartották a bölcsészeti tanfolyamok sorozatát; ellenben az addig ugyanama rendszer keretéhez tartozott theologiai kar megszüntetésével, mi egyértelmü volt a jezsuita-rend s Kassán való működésének elenyésztével, helyébe a jogi tanfolyamot szervezték, szintén két évre terjedő előadási berendezéssel.

KASSA. – NÉPISKOLA.

A mi a szervezést berendezést, a tanulmányi rendszert illeti, ez az intézet a legtöbb változásnak, a legjobb szándéku javitásoknak volt kitéve a jelen időkig, a nélkül, hogy mind e változás és javitás egyidejüleg az intézet felvirágzását s a minden tekintetben kielégítő tanrendet és haladást szülte volna.

Mindjárt az 1777/8-iki iskolai évben az intézeten a következő tantárgyakkal találkozunk, melyeket ugy a jogi, mint a bölcsészeti szakban két-két évi tanfolyamban hirdettek:

A jogi tanfolyamban: a természet és nemzetek joga, a hazai jog, rendészet, államtörténet.

A bölcsészeti tanfolyamban: az elméleti és tapasztalati természettan, matézis, logika és metafizika, történet.

1811—12-ben a tárgyakat már szaporították. A jogi tanfolyamban itt már a statisztika, bányajog, a politikai tudományok, a váltó- s kereskedelmi jog, tiszti irásmód, a hazai jog, a büntető eljárás s a természet és nemzetek joga szerepelnek.

KASSA. — A KATONAI ALREÁLISKOLA.

Ellenben a bölcsészeti tanfolyamban: természetrajz, fizika, matematika, mechanika, logika, metafizika, magyar nyelv és irodalom s a görög nyelv fordulnak elő.

Az 1848/49. évben a jogi tanfolyamban: a politikai tudományok, a természet és nemzetek joga, a magyar magánjog, a tiszti irásmód, statisztika és a bányajog vannak följegyezve.

A bölcsészeti tanfolyamra nézve pedig a magyar nyelv és irodalom, természettan közgazdaság, természetrajz, matézis és történet.

Az 1850/51-ik tanévben a bölcsészeti két osztályt, mint 7-ik és 8-ik gimnáziális osztályokat, a gimnázium kiegészítő részéül rendelték.

Az akadémiának egyedül a két évi tanfolyamból álló jogi kar maradt, melyet azután az 1859. október 2-án, Ischlben kelt szervezési nyilt parancs alapján három tanfolyamra osztott jogi tanintézetté bővitettek ki.

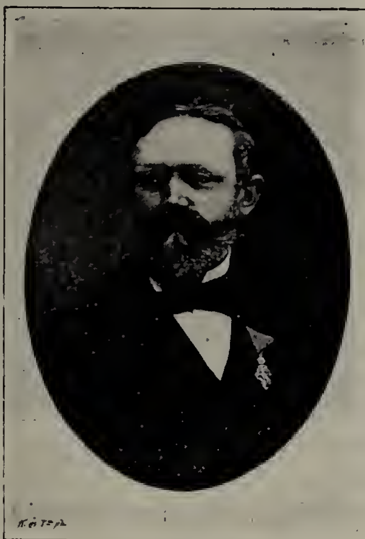
Igy találta ez intézetet az 1860-iki októberi diploma, mely mint a közigazgatás és közügyek minden egyéb ágában, ugy a közoktatás körében is a legüdvösebb forduló pontot képezi hazai történetünkben.

A helyreállitott magyar kir. helytartótanács 1861. október 23-án tartott tanácsüléséből rendeletet intézett a kassai kir. jogakadémia akkori igazgatóságához mely szerint jövőre az akadémiában előadandó tárgyak következő tanszékekre osztatnak fel:

1. az észjog, büntető és bányajog; 2. a római s egyházi jog; 3. a magyar magán- és közjog és a közigazgatási rendszabályok; 4. a politikai tudományok és pénzügytan, váltó- és kereskedelmi jog; 5. a magyar történelem és statisztika; 6. az osztrák magánjog és polgári törvénykezési eljárás.

Uj tanulmányi szervezet.

Valamivel több mint egy évtized mulva még jelentékenyebb változtatás történt a jogakadémiai tanrendszerben, a mennyiben 1874. május 19-én a vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszterium ő felségének 1874. május 4-én kelt legmagasabb jóváhagyásával az 1874/75. tanévtől kezdve nemcsak uj tan- és vizsgálati rendszert léptetett életbe, de az addig működő hat tanszék mellé még két tanszéket rendszeresitett. Az uj szervezet megokolása következőkön alapul:

SZIEBER EDE.

„Hogy az állam közvetlen rendelkezése alatt álló jogakadémiák és jogliceumok tanulmányi rendszere összhangzásba hozassék azon államvizsgálati és ezzel összefüggő tanfegyelmi szabályzattal, mely a két magyar királyi tudományegyetem jog- s államtudományi karánál az alapos szakképzettség érdekében a két különböző jog és államtudományi iránynak szétválasztásával az 1874. évi február hó 5-én kelt miniszteri rendeletekkel, a *törvényhozás végleges intézkedéséig* életbe lépett, s hogy egyuttal az érintett jogásziskolák tanműködésük eddigi szük köréből kiemelkedve, oly tanszervezeti alapra fektettessenek, melyen nemcsak megfeleljenek egy szakiskola feladatának, hanem a főiskola azon magasabb rendeltetésének is, hogy a gyakorlati élet követelményein kivül egyszersmind művelői és terjesztői legyenek a tudománynak."

Az ujonan szervezett nyolcz tanszék a következő: 1. római jog; 2. jogbölcselet és büntető jog: 3 nemzetgazdaságtan, pénzügytan és magyar pénzügyi törvények; 4. magyar és osztrák magánjog; 5, peres és perenkivüli eljárás; váltó- és kereskedelmi jog; 6. statisztika és magyar közigazgatási jog; 7. jogtörténet s egyházi jog; 8. politika, magyar közjog, általános bevezetés a jog- és államtudományokba.

A czél, hogy a királyi jogakadémiák a két egyetemmel nemes versenyre keljenek, a legjobb volt, csakhogy a kir. jogakadémiák ugy jártak e versenyben, mint a törpe az óriással való harczi szövetségben.

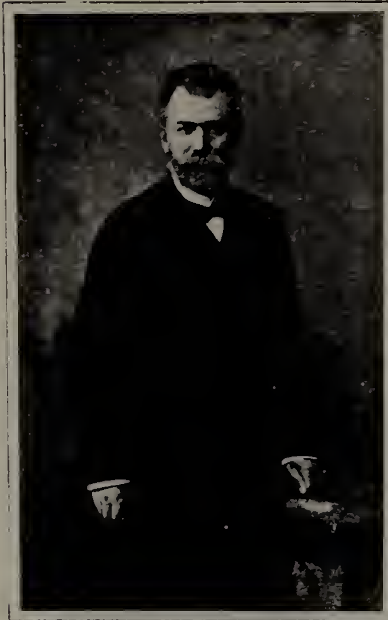
Az előny mind az egyetemeknek jutott. Az akadémiák nem nyujthatván többé semmi kedvezményt, mint azelőtt, sőt az ügyvédi diploma megszerezhetése kellékeül csupán az egyetemeken kivívható jogi doktori dip-

loma lévén szükséges: a jogakadémiák s ezek sorában a kassai is népesség dolgában igen hanyatlott.

Az 1874. rendszeresitett tanszékek nyilvános rendes tanárain kivül történeti és bölcsészeti előadások tartásával, nemkülönben a törvényszéki orvostan és a közegészségtan köréhez tartozó ismeretek terjesztésével még magántanárok is működnek az akadémián. Ezeknek nincs rendszeres javadalmazásuk, hanem fáradságukért megszabott jutalmi dij-összegeket kapnak.

Van az intézetnek a rendes isteni szolgálatot teljesitő külön javadalmazott papja is, kivel az intézet tanári testülete, az ennek élén álló igazgatót is beleszámítva, a magántanárokkal együtt összesen 12 tagból áll.

Jogakadémia tanári kara és hallgatói.

DR. KLEKNER ALAJOS.

A joghallgatók száma az 1893/94. tanévben 75 volt. A jogakadémia több jeles férfiut látott hallgatói között, igy gr. Csáky Albint, Berzeviczy Albertet stb.

Az intézet költségeit az 1893-iki polgári év végéig az egyesitett tanulmányi alap fedezte. 1894-re az intézet az állami költségelőirányzatban 25,765 frttal szerepel.

Uj épület.

Az intézet az 1893/4-iki tanév végéig a jezsuiták épületének a jezsuita-utczára néző déli ágában volt. A vallás és közoktatásügyi miniszterium sürgetésére, Kassa sz. kir. város törvényhatósági bizottsága, nehogy ellenkező esetben a város az intézetet elveszitse, a kir. jogakadémia részére a Jezsuita- s Kovács-utcza déli sarkán azon a területen, hol egykor állitólag Tinódi Lantos Sebestyén lakott, diszes épületet emelt. 1894. junius 18-án vette át a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium az uj intézetet.

Megemlitjük, hogy az intézeti könyvtár az 1895. év végén a 20,000 kötetet meghaladta.

A királyi jogakadémia igazgatója dr. *Klekner* Alajos. Született 1836. junius 1-én Redován, Gömör vármegyében. Iskoláit Rozsnyón és Kassán végezvén, a bécsi Pazmaneumban theologiát kezdett tanulni, de fél év mulva abba hagyta s a jogi pályára lépett. 1861/62-ben köz- és váltó-ügyvéd, 1863-ban a budapesti tud. egyetemen jogtudományi doktorrá lett; időközben azonban már fogalmazó volt Budapesten a kir. táblánál. 1863-ban kinevezték a kassai jogakadémia tanárává s 1884-ben az akadémia igazgatójává. Irói és hirlapirói működése széleskörü; néhány évig mint jogtanár a „Kassa és Vidéke" politikai hetílapot is szerkesztette. Tudományos czikkei a „Jog", „Jogtudományi Közlöny" szaklapokban és a magyar jogász-egyesület évkönyveiben jelentek meg. Több önálló jogi munkát irt és forditott. Tagja Kassa város törvényhatósági bizottságának; választmányi tagja számos egyesületnek.

A kassai papnevelő és theológiai intézetről az egyháztörténeti és egyházszervezeti fejezetben van szó.

IRODALOM ÉS KÖNYVTÁRAK KASSÁN.

atin művelődésünk a középkorban Kassa tudományos életére épp ugy rányomta bélyegét, mint a többi város kulturájára.

Német ajku polgárság és latin nyelvü tudomány mellett a magyar irodalomnak alig voltak művelői. A kassaiak leginkább Bécs és Krakkó egyetemein végezték tanulmányaikat. Mátyás király az addig elég mostohán, a nép közt tengődő profán magyar dalköltésnek is nagylelkü pártfogója volt; de hogy Kassán, a hol Mátyás ismételten megfordult, volt-e tere a magyar költészetnek, arról semmit sem tudunk. A kassai plébánia, a ferenczesek és domokosrendiek kolostorainak olvasóasztalain a szentirás, Sz. Ágoston, Sz. Bernát, aquinói Sz. Tamás nagy kéziratu foliánsai voltak találhatók. A súlyos könyveket, melyek diszes kezdőbetükkel voltak ékesitve, minthogy kincset értek, odaláncziák az asztalokhoz. Ezekből a könyvekből meritettek tudományt és lelkesedést azok a papok, a kik, hogy a nép szükségletét is kielégitsék, irtak magyarul is, de csak imádságokat, egyházi beszédeket, szentek életrajzát. Fennmaradtak e korból szervezeti szabályok és szertartáskönyvek, az utóbbiak magyar nyelven is; de mindannyia másolat és forditás. Középkor.

A kassai plébánia és kolostorok könyvtárában volt szertartásos könyvek diszes voltáról bizonyságot tesznek a budapesti nemzeti és a kassai felsőmagyarországi múzeumban látható hatalmas antifonálék, melyeknek diszes inicziálei és minuszkulái valószinüleg Krakkóban készültek, de az ajándékozó Harnisch János kassai biró (1432) és a polgárság hitbuzgalmáról tanuskodnak. Egy Nagy Lajos korabeli missale czimlapját (mely azonban már csonka) Myskovszki Viktor rajza után közöljük. Vallásos irodalom.

A XV. század utolsó éveiben *Thyr* Mihály káplán és tanitó, majd Göncz és Kassa plébánosa tünik föl irodalmi működésével. 1504-ben lemondott javadalmáról s a várost becses könyvekkel megajándékozván, a lechniczi kolostorba vonult és annak priorja lett.

A könyvnyomtatás terjedése és a reformáczió, a nép nyelvén irt és sokszorositott hitvitázó iratok, vallásos, szertartásos és tudományos könyvek által lendületet adott a nemzeti irodalomnak is. A reformáczió egyik első bajnoka, *Henkel* János, a ki 1522-től 1525-ig, majd 1526-ban ismét Kassa plébánosa és II. Lajos özvegyének lelkiatyja volt, szorgalmas irói munkásságot fejtett ki mint téritő és hitvitázó. Könyvnyomtatás. Reformáczió. Henkel János.

A reformáczió vezérférfiaival személyesen érintkezik németországi bujdosásában s a távolból is buzgón ápolja volt kassai hiveinek hajlandóságát az uj tanok iránt, a minek tanusága a kassai püspöki könyvtárban s a város levéltárában ma is meglevő, nem jelentéktelen számu füzet és röpirat a reformáczió első évtizedeiből. Henkel irodalmi műveltségéről könyvtárának máig fennmaradt töredékei s több nyomtatott műve élénken beszélnek.

Joannes Antonius.

Itt született *Joannes Antonius Cassoviensis*, a lengyel király orvosa, a ki 1544-ben atyjának s több kassai barátjának emlékét örökiti meg Krakkóban nyomtatott epigrammáiban.

A XVI. században már magyarosodó Kassát irodalmunk több jeles emlékü művelője választotta hosszabb-rövidebb ideig lakóhelyéül.

Batizi András.

Első volt ezek közt a zsoltárköltő *Batizi* András, a ki Szatmár vármegye Batiz helységéből származott, s ki már mint reformátor 1530-ban Kassán egyházi énekeket irt magyar ajku hívei számára. Később iskolamester volt Szikszón, majd Ujhelyen, Erdődön, Tokajban pap, a mig Wittenbergába nem ment. Főbb művei versben irt bibliai történetek.

NAGY LAJOS KORABELI MISSALE TÁBLÁJA.

Dévai Biró Mátyás.

Egy évvel később jött Kassára *Dévai Biró Mátyás*, a „magyar Luther" a ki előbb kath. pap, 1527-ben Boldogkő-Váralján Tomori István káplánja, volt; de 1529-ben Wittenbergben személyesen megismerkedvén Melanchtonnal, a kinek hallgatója volt, elfogadta az uj tant.

Mielőtt 1531-ben Kassára hivta a tanács, Budán, Zápolya udvarában fejtette ki 52 tantételben a reformáczió rendszerét. Ő honositotta meg az isteni tiszteletek magyar nyelvét Kassán. Szalaházy Tamás egri püspök elfogatta. Előbb Likava várába, majd Pozsonyba és Bécsbe hurczolták, de miután itt hiába igyekeztek visszatériteni, 1533-ban szabadon bocsátották. Előbb Sárváron tartózkodik, majd Bázelbe és Wittenbergbe megy, 1538-ban ismét visszajön Magyarországra; Nádasdynál, később Perényi Péternél talál oltalmat. 1540-ben Szikszóra megy tanitónak, innen azonban Frangepán Ferencz egri érsek üldözése miatt megint külföldre menekült, a honnan 1543-ban tért vissza és Miskolczon telepedett meg; de innen is elűzték, mig végre Debreczenben választották pappá s ott halt meg 1545-ben.

Székely István.

Székely István a „Magyar Krónika" szerzője 1550-ben volt kassai prédikátor; előbb Szikszón tanitóskodott, miután a krakkói egyetemen tanult. Kassáról pedig Gönczre került, s igy az udvarhelyszéki származásu irónak majdnem egész pályája Abauj-Torna vármegyében telik le. A hitujitást tanitói és irodalmi munkásságával mozditotta elő. Ő adta az első örökös naptárt magyar nyelven.

Tinódi Sebestyén.

Tinódi Sebestyén „lantos diák", másképen lantos Sebestyén, a kinek lakóházát fölemlitjük a hires kassai házak közt, költő és zeneszerző egy személyben. 1544-ben polgárjogot nyert Kassán s akkor tót-, ma kovácsutczai házában több éneket szerzett, s vidám élet mellett, mint maga irja: „vigan iszik szikszai jó borában". A kalandos költőnek, a ki lantjával egyik nemes udvarból a másikba kóborolt, Kassán sem volt maradhatása. Kassáról Kolozsvárra ment, a hol Erdély históriáját szerzette. Végéveiben Nádasdy Tamás nádor szolgálatában élt s 1557-ben halt meg.

Volt egy *Kassai Hegedős* vagy *Lantos Sebestyén* is, a kiről csak azt tudjuk, hogy a kálvinista magyarokra 1561-ben irt gúnyverse miatt pórul járt. A tanács nyelve kivágatására vagy szavainak visszavonására itélte. Sebestyén visszavonta szavait. Kassai Hegedős Sebestyén.

1560-ban a város meghivására *Huszár Gál* jött predikátornak Kassára, Magyar-Óvárról, a hol nyomdája is volt. Az ő irodalmi müködése is az uj hit megerősitésére és terjesztésére irányult. Hitvitázó iratokon kivül írt zsoltárokat, ref. kátét, egyházi énekeket és imákat. Nem sokáig maradhatott Kassán, mert Veranchich egri érsek kiadta ellene a rendeletet, hogy Egerbe vigyék. Az elfogatásával megbizott Zay Ferencz főkapitány titokban akarta a parancsot végrehajtani, mert a kassai protestánsok, a mint neszét vették a dolognak, ellenállásra készültek. Zay Ferencz tehát egyelőre őrizet alá helyezte. Kassáról küldöttség ment Veranchichhoz Egerbe, hogy Huszár Gált szabadon bocsáttassa. Veranchich kezességet kivánt a tanácstól, hogy a mig Ferdinánd király nem intézkedik Huszár ügyében, az nem fogja elhagyni Kassa területét. A város közönsége és az őrség nem engedte a téritvény megadását. Veranchich biztositotta Huszárt, hogy szelid eljárással igyekszik őt meggyógyitani s nem erőszakkal; sőt karácsonykor Zay Ferencz megengedte, hogy predikálhat is. Midőn azonban karácsony után Zay titokban odarendelt szekerekkel mégis Egerbe akarta vitetni, a nép fölzendült s a zavarban Huszár Gál egy bedöntött kemenczén keresztül elmenekült. Debreczenbe ment, a hol 1562-ben mint bujdosó kassai lelkipásztor paposkodik. Ő maga irja: „Huszar Gal, a Cassai Lelkipásztor. Exul.“ Később, vissza nem térhetvén Kassára, Komjátiban rendezett be nyomdát. Huszar Gal.

GRAWER ALBERT.

Megemlitjük *Károli Gáspár* gönczi ref. lelkészt, az első magyar biblia forditóját, a kinek életéről Göncz ismertetésében emlékezünk meg részletesebben. Karoli Gaspar

Ez időtájt irja Kassán *Balassa Bálint*, korának első lirikusa, mai is gyönyörrel élvezhető dalait a szép *Harrach* Annához, Nogarolla Ferdinánd kassai főkapitány (1584—92.) ifju hitveséhez. Ő különben nem az egyetlen, a kihez, miután szerelmében csalódott s neje Dobó Krisztina elhagyta, csélcsap szerelemmel és tüzes szerelmi dalokkal fordul. Szerelmes verseit, melyeket megégetett, másolatban csak 1874-ben fedezték föl Radványban. Balassa Balint.

A könyvkereskedők a vallásos könyvek s a klasszikus irók művei mellett árulták az *Igen szép históriákat* is; Gallen János könyvkereskedő hagyatékában (1583.) fölös számban voltak találhatók.

A régi vallás hívei és az ujnak követői közt még alig indult meg a nagy vita, midőn a testvér protestánsegyházak közt már javában folyt a tollharcz. Protestansok vitairatai.

Károlyi András kassai magyar pap, 1580-ban Krakkóban adta ki „*Ez mostani visszavonásokról való kis könyvecskét*“, a melyet a város lefoglalt s iróját számüzte. Karolyi András.

A könyvecske válasz volt német lelkésztársa, *Gogreff Mentonak* az urvacsoráról és az eredendő bünről szóló irataira.

Az e kérdések körül támadt harczban tiz év mulva két kassai tanitó méri össze fegyvereit, *Pilcz Gáspár* és *Grawer Albert* s ez utóbbi ellen heve-

Tyúkodi tartomanyban tamadot, Galliaból ſzarmazando Vy Propheta.

Melynek jôvendôieſſe hogy igaz legyen, ſok dologbúl már ki tetcset.

Yúkodi tartomanyban tamadot egy vy Propheta, melyben lakonc-lye-is vagyon, ſzarmazot pedigh Galliabol. Nem igen nagy ſeſtû, vörös Szakalya vagyon. Szûletet megh nem iſmerte az anyának tölgyeit megh nem ſzopta, kiról bizonſagot teſznek azok, a kik tudgyak. Mezitelab ſüvegh nelkúl jár, nincsen ſemini öwe ſe erſzenye, ſe botja. Czudas, ſókſzinö ſem ſzövöt ſem varrot, de teſtehöz ſzinten illendö ruhaja vagyon. Semmi penſzt nem kevan, el ſem veſzi, mikor neki adgyak, megh elegſzik étclevel italaval, bár csak ſaraz Kenyer legyen-is. Sem bort ſem ſört, hanem csak Vizet iſzik. De, à mely nagyob teſtamaſtya es excrallya az embert, kit it lattak. Minden kárvallas nelkúl tel bany a magat az ekctó egh-ben, es iſmet ala ereſzti magat. Az jövendöleſenck eröſiteſeért, ſemmi agyon nem alúſzik, hanem avagy valámi fán, neha az földön-is, a nyugodalma pedigh nem ſokaig tart, moteklcteſſen el; ejel nap-pal kiált, (karjait ki terieſztven) e gonoz Vilagra. Czuda dolgokrúl jövendöl; jövendöléſe régen ſzemt be-teljeſedet immár. Sok nyelveken tud ſzolni,

ſzolaſat mindenût valahova menyen, erthetni ezei Ember jövendöklet acceptalta: De igen ſzolkodik ſok ele el ſenyedet vidézetlgnél, mert hattan neinely helyeken jarni, minthog zel, túzel váſſat vadnak rajta. Semmi diſp oba nem akar be kevernii magat. Azt-is hallai lóle, hogy nem nyugodalmus termeſzet ſzerint halalon megh hall, hanem avagy emberektól a oktalan vad álatoktúl el ſzaggatatik.

Igy dolog nem tetzik nekem töle, hogy Feleſége vagyon neki, ha pedigh az Ember ke ötet, hogy ha in ado Feleſégee azok, (à mint v nyilvan à dolog) ſemmit ſem akar felelni.

De igen csudalkozom azon, hogy ſok beit tudós f Embereknel, egygyüeknel-is tekinteti vagyon, es kedves-is azoknal.

Esmint à hire, az ö neme el nem fogy, ez Világ ſón áll. Ennek hogy ha igy vagyon ſzene, ez vtan jobban megh erthetni.

CASSAN, Schultz Daniel által 1624.

KASSAI RÖPIRAT A XVII. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

sen védelmébe veszi Kálvint *Gönczi István*, gönczi lelkész, 1599-ben Vizsolyban kiadott könyvében.

Pázmány és Alvinczi.

A hitvédelem nagy századának, a 17-iknek két nagy ellenfele majdnem egy időben tünik föl Kassán. Ezek: *Pázmány* Péter, a későbbi esztergomi érsek, a kinek nevét nagysikerü téritői munkája s a magyar széppróza stil megteremtése teszi emlékezetessé; a másik *Alvinczi* Péter, a ki a hitvitázásban még nagyobb buzgalmat s lankadatlan küzdelmet fejtett ki. *Pázmány Péter* az 1601-ik esztendőben jött Kassára. Itt aratta első fényes szónoki sikereit. Rövid idő mulva, midőn Rudolf türelmetlen kormánya a várost Bocskay karjaiba kergette, távoznia kellett.

Alvinczi Pétert 1606-ban hivták meg lelkészül. A szelid lelkü pap hamar megnyeri a tanács és az egész lakosság vonzalmát, melyet bátor irói munkásságával fokoz s haláláig, 1634-ig csorbitatlanul megőriz.

Alvinczi főmunkája, melylyel Pázmány Péter bámulatos erejü munkáival nagy tehetséggel és kitartással polemizál, az *Itinerarium.* De ezenkivül is sürün száll szembe vele. Munkái már a kassai könyvnyomtató mesterek sajtója alól kerülnek ki.

BÁRÓ ORCZY LŐRINCZ.

Ez időben különben Kassán már eléggé virágzott a könyvnyomtatás.

Kassa első könyvnyomtatója Fischer János (1610.) a bártfai Klösz veje volt. Utódjai Fest János (1615—1622.), Moller Miklós, Schultz János és ennek 1640-ben bekövetkezett halála után neje Rodan Mária.

Nyomdászat.

A nyomda lehetővé tette, hogy a kassai kalendárium évről-évre megjelenhetett s vele a könyvnyomtató ujévi ajándékul a tanácsnak kedveskedhetett. De az itt élt irók műveit is szorgalmasan bocsáthatta a világ elé. 1610—1640-ig a *naptárakon* kivül mintegy 70 könyv került ki Kassán sajtó alul, köztük *Belleni Zsigmond* Abaujvármegye *viceispánjának* deák nyelvből való forditása (1618.), Alvinczy Péter és a poeta laureatus, *Bocatius János* munkái.

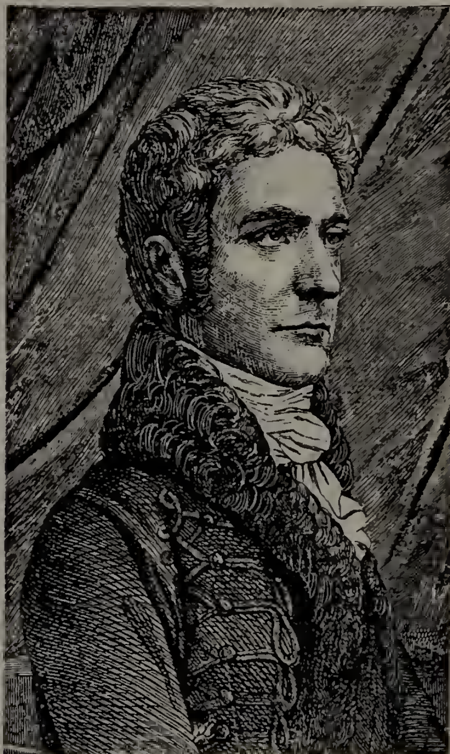
1642. óta a tanácsi jegyzőkönyvekben sürün találkozunk egy Gevers Bálint nevü könyvkötő mester nevével, ki magáévá tevén a könyvnyomtatók szokását, évenkint kedveskedik a nemes tanácsnak az uj kalendáriummal.

Ezzel és szorgalmával megnyeri a tanács jóindulatát, mely a város gazdátlanul maradt sajtóját 1653-ban 440 frton kezére adja.

Utódjai Severini Márk (1657—63.), özvegye Zsuzsánna, Türsch Dávid (1663—68.), Türsch özvegye s 1669—1674-ig a svájczi Erichson Erik, a kik egyformán szolgálják a kálvinista Czeglédy Istvánt és Matkó Istvánt, mint katholikus ellenfeleiket Sámbár Mátyást, Illyefalvi Istvánt és Kiss Imrét.

Legregibb kassai nyomtatványok.

A Kassán megjelent legrégibb művek közül felemlitjük a következőket: Synodi Soluensis 1616. — *Kürti István:* Imádságos könyv. 1611. — Confessio 5 regianum lib. Civitatum (latin, német és magyar szöveggel) 1613—14. — Thuri: Idea Christianorum Hungarorum. 1613. Kiadta *Bocatius János.* — Sz. Hieronymus Savonarola Elmélkedései. Forditotta *Belleni Zsigmond.* 1618. — *Redmeczi János:* Bethlen Gábor ölrendbeli halhatatlan jótéteményéről. Ebből ma csak egy példány van, a marosvásárhelyi ref. kollegium birtokában. *Alvinczi Péter:* Az úr vacsorájáról. 1622. — Hét prédikácziója. Uti prédikácziója 1632. Postilla I. 1633. II. 1634. — *Czeglédi István:* Az országok romlásáról. 1659. — Halotti beszéd II. Rákóczi György fölött. 1661. — *Gyöngyössi István:* Márssal társalkodó Murányi Venus. 1664.— *Sámbár Mátyás:* Három üdvösséges kérdés. 1672. A 184. oldalon bemutatott röpiratot állitólag egy kassai iskolamester irta. A kassavárosi levéltárban ez az egy lap van meg belőle.

BACSÁNYI JÁNOS.

Első ujság.

A sajtó 1674-ben a jezsuiták kezébe került, akik 1710-ben megvásárolták a bártfai nyomdát is. Ez időtől fogva az itt nyomtatott műveken ezt olvassuk: „Nyomt. Bártfa város bötüivel.“ A jezsuiták kezén a nyomda alól főként latin nyelvü történeti művek kerültek ki, mint Kassa első krónikája a „Cassovia vetus ac nova.“ (1732.) A kassai nyomdában egy ideig II. Rákóczy Ferencz „Mercurius veridicus ex Hungaria“ czimü ujságát is nyomták. A magyarországi időszaki sajtónak ez őse 1705-től 1710-ig élt s Rákóczy Ferencz szerencséjének lehanyatlásával megszünt. A nyomdát egy század mulva (1774.) *Landerer* János vette meg 7600 frton, a kinek mihamar vetélytársa akadt, Ellinger Józsefben, a ki 1787-ben privilegiumot kapott nyomda felállitására.

Hanyatlás.

A XVIII. század több nevezetes munkája készült az emlitetteken kivül a kassai nyomdában. Ilyenek: Acta illustria heroum Hungariae oratiunculis experta. Cassov. 1725 — *Anonymi Belae regis notarii historia hungarica.* Cassoviae 1747, 1772. — *Bonfinius A.* Orationes Cassoviae. 1732. — Fragmenta ungaricae historiae ab anno 1663. Cassov. 1739—43. *Beel* Mátyás nagy földrajzi munkáját részben szintén Kassán nyomták.

Irodalom ujjáébredése.

A Rákóczy-kor után beállott irodalmi tespedésre következett ujjáébredés korszakában egyszerre nevezetessé válik Kassa. Az uj korszak emlékezetes nevei lépnek előtérbe: *Orczy Lörincz* báró, Abauj vármegye főispánja, azután *Kazinczy Ferencz*, *Bacsányi János*, Baróti *Szabó Dávid*, a magyar irodalomtörténetben nagy érdemü helyet elfoglaló kassai magyar társaság fejei: Kazinczy triásza.

Kazinczy triásza.

Orczy Lőrincz már a testőrök föllépése előtt, katonatiszt korában kezdett verselni, később csatlakozott a testőrök társaságához, ezeknél helyesebb ösztönnel bár, de ugyanarra az eszményi czélra irányozva törekvését, magyar népies formában irt, erős nemzeti irányu költeményeivel. Midőn a középályáról tarnaörsi magányába vonult, a versköltés maradt kedves mulatsága. Munkáinak nagy része 1787-ben jelent meg „Költeményes Holmi“ czimen. Orczy Lőrincz.

Kazinczy Ferencz már előbb volt törvénygyakorlaton Kassán. 1784-ben br. Orczy Lőrincz Abaujvármegye tiszt. jegyzőjévé nevezvén őt ki, állandóan ott telepedett meg. Kassát huzamosabb időre az első magyar irodalmi központtá tevé Kazinczy Ér-Semlyénben, Biharban született 1759. okt. 27-én, Patakon és Késmárkon tanult s törvénygyakorlat végett rövid ideig Kassán és Pesten tartózkodott. 1786-ban Török Lajos gróf mellé a kassai kerület nemzeti iskoláinak felügyelőjévé nevezték ki, de midőn II. József halála után az iskolákat megszüntették s az iskolaügyet ismét a felekezetekre bizták, 1791-ben elköltözött anyjához Regmeczre. Kassán laktában tették ismertté és kedveltté nevét lirai költeményei az akkor még nagyon csekély olvasó közönség előtt, azután Bácsmegyeije, mely egy Werther-féle német regény átdolgozása volt; ekkor kezdte meg kiadni forditásait, melyek pályájának legértékesebb mérföldmutatói, mert velük vezette be a magyar közönséget az irodalom szeretetébe, az irókat a haladott műveltség forrásainak ismeretébe, általuk fedezte föl szükségét és igyekezett megteremteni föltételeit a költői alkotásokra még kevéssé alkalmas, kiaknázatlan gazdagságában szunnyadó magyar nyelv kifejlesztésének. A Martinovics-féle összeesküvésben való részességgyanuja miatt 1794. deczember 11-én elfogatván, hét esztendei várfogságot szenvedett Kufsteinban, a Spilbergen és Munkácson. Kiszabadulása után Bányácskára (Széphalom) ment lakni, a hol 1831-ben meghalt. Kazinczy Ferencz.

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF.

A tapolczai születésü *Bacsányi János* csak két évig élt Kassán, a hol rövid idő mulva meghasonlott Kazinczyval. A kamarai osztálynál volt gyakornok, midőn a *Magyar Muzeumban* megjelent „A franczia változásokra 1789.“ czimü költeménye miatt, melyre heves szabadságérzete ihlette, feladták. Hivatalától megfosztották, versét pedig itélet utján kivágatták a „Muzeum“ II. kötetéből. Bujdosásnak indult s egy ideig Forgách Miklós nyitrai főispánnál rejtőzött, mig végre rátaláltak s 1795. május 22-én egy évi fogságra itélték, mint a Martinovics-féle összeesküvés egyik állitólagos büntársát. Ő forditotta le 1809-ben Napoleon kiáltványát, melyben a magyarokat az osztrák háztól való elszakadásra hivta föl. A proklamáczió sikertelensége után itthon nem maradhatván, Párisba ment Napoleonnal. Midőn 1814-ben a szövetséges hadak bevonultak Párisba, az osztrákok fogságba ejtették és visszahozva őt, Linzbe internálták. Itt halt meg 1845-ben máj. 11-én, mint a népek szabadságáért utolsó lehelletéig rajongó agg, nyolczvankét éves korában. Bacsányi János.

Alkalmazkodóbb tudott lenni Baróti *Szabó Dávid*, a kinek kassai iro- Baróti Szabó Dávid.

dalmi működése két évtizedre terjed. Kassán lépett föl verstanával 1777-ben; itt adta ki *Verskoszoru*, *Költeményes munkái*, *A magyar lovassághoz* czimü verselményeit, azután kisded szótárát. Utolsó, Kassán megjelent munkája volt a „Sz. kir Kassa városához! Midőn kir. főherczeg József Magyarország nádorispánja a Tiszán innen felkelt nemes vitézeket megtekintvén, abba legelőször bészállana“ czimü krónikás becsü üdvözlő verselménye. Később Komáromba költözött.

Baróti Szabóval közölte először Kazinczy 1788-ban azt a tervét, hogy Kassán szépirodalmi folyóiratot, „hónapos irást“ akar kiadni. Szabó Bacsányit ajánlotta társul s a folyóirat „Magyar Muzeum“ czim alatt Landerer nyomdájában Kazinczy és Bacsányi szerkesztésében 1788. julius 1-én megjelent. Merész vállalkozás volt ez az akkori viszonyok között, de Kazinczy általában megnyerte az akkor élő irók közreműködését s velük a közönséget. Egyedül Marosvásárhelyre egyszerre száz példányt rendeltek. A szépirodalmi művek mellett esztetikai és más tudományos tanulmányok meg birálatok foglaltak helyet a folyóiratban. Itt jelent meg *Simay* Kristófnak „Váratlan vendég“ czimü szinműve. Simay szintén Kassán lakott; 1777 óta az elemi iskola rajztanitója volt. *Igazházi* vigjátékát Ellinger nyomatta ki 1790-ben.

Magyar Muzeum

Simay Kristóf.

BARÓTI SZABÓ DÁVID.

A Kazinczy és Bacsányi közt fölmerült meghasonlás következtében Kazinczy elhagyta a Muzeumot s 1790-ben Széphalmy Vincze név alatt meginditotta uj folyóiratát, az *Orpheust*. Nem talált olyan támogatásra, mint hitte s a következő év szeptemberében a 8-ik füzettel megszüntette.

Orpheus

A két folyóirat sikertelensége sokáig visszatartotta a vállalkozásra hajlandó irókat a kisérlet ismétlésétől.

Csak 1825-ben vállalkozik *Dulházy Mihály*, gróf Dessewffy József „bibliothekáriusa s Abauj-Zemplén vármegyék táblabirája“ a *„Felső-Magyarországi Minerva“* szerkesztésére. Kiadását Ellinger vállalta el, mig pátronusa gr. Dessewffy József lett, aki leveleivel elárasztotta barátait, hogy közreműködésüket megnyerje s őket a lap terjesztésére fölkérje.

Felsőmagyarországi Minerva

Gr. Dessewffy József

A kiadó irói tiszteletdijképen ivenkint egy aranyat ajánlt fel. A lap negyedfélszáz előfizetővel indult meg.

Az első félév után *„a Kiadó és redaktzió“* együttes jelentésében olvassuk, hogy „azon kedvezés és bátoritó itéletek, mellyekkel ezen hónapos irást, annak kivált most eleitén még több rendbeli fogyatkozásai mellett is a tisztelt közönség kegyesen fogadta, valamint hazánk tiszteletben tartott több Literátorai hozzánk beküldött számos'b dolgozásaik, ujabb készségre serkentettek“. A Minerva iróit a szerkesztőn, pátronusán, *Terhes Sámuelen és Kovacsóczyn* kivül, a kik Kassán laktak, az ország majdnem minden részéből toborzotta. Kazinczy Ferencz, gr. Dessewffy Aurél, Ponori Thewrewk József, Bárány Ágoston, S. Kis János, Udvardi Cherna János, Jakab István, Kiss

Kovacsóczy

Károly s Nagy-Apáthi Kiss Sámuel voltak szorgalmasabb és ismertebb munkatársai. Ámde az előfizetők száma már a második évben felére csappant s többé nem emelkedett túl a 300-on. „Sajnálva kell itt megvallanunk a közönség előtt, hogy előfizetőink száma ez idén felette kicsiny." — Igy szól a második évi jelentés. Az ifju magyar irodalom központja már Pest lett, Kassa nem versenyezhetett annak erejével. A Minerva 1836-ban megszünt.

1833. julius hóban „*Szemlélő* a tudományok, literatura, művészet, divat és társasélet körében" czimmel divat- s más képekkel *Cserneczky* és *Kovacsóczy* szerkesztésében indult meg egy lap, mely azonban ugyanazon év deczemberében már megszünt. 1836-ban ismét megindult hetenkint kétszer Kovacsóczy kiadó szerkesztésében; mellékletül hetenkint egyszer a „*Literaturai Lapok*" járultak hozzá. 1837. közepén ezeket is meg kellett szüntetni. Szemlélő.

A *Szemlélő* tartalma nagyobbrészt szépirodalmi tárgyu s rendes szinházi szemléje is volt. A Literaturai Lapok, mely homlokára e jelszót nyomtatta: „Harag és párt nélkül", Bajza ellenlábasaként óhajtott szerepelni rövid pályafutása alatt. Ugyancsak Kovacsóczy „*Árpádia. Honi történetek zsebkönyve*" czimmel évkönyvet adott ki (1833—38.).

KAZINCZY FERENCZ.

A nemzeti szinészet hatása is nyomot hagyott Kassa irodalomtörténetén. Az *első magyar szinházi hirlap* itt jelent meg gróf *Csáky* Tivadar szerkesztésében, czime „*Nemzeti Játékszini Tudósitás*" s kiadója Werfer Károly volt. Első magyar szinházi hirlap.

A szindarabok sora inkább csak külföldi művek leforditásával gyarapodott. Klestinszky László ötven éves (1833—1883.) irói pályája alatt 120 szinművet forditott németből; eredeti szindarabjainak száma 15. Pály Elek „*nemzeti énekes és szinjátszó*", ahogy magát forditott munkáján nevezi, számos operát ültetett át magyar nyelvre, melyek közül hat az 1828—30. években Kassán jelent meg Werfer Károlynál. Szinművek.

Az 1838-ban meginduló Kaschauer Kundschaftsblatt, melynek folytatása a ma is élő Kaschauer Zeitung, valamint a *Kaschauer Volkskalender* a még gyökeret nem vert magyarságról tanuskodik. Német időszaki sajtó.

Az 1848-ik évben az „*Ábrázolt Folyóirat*", „*Képes Ujság*" és a német „*Pecsovics*" czimü lapok jelentek meg, de nehány hónap mulva már letüntek. Magyar politikai és képes lapok.

1865-ben az eddig Ungváron *Bánóczy Ferencz* szerkesztésében megjelent „*Felvidék*" költözött át Kassára, a hol csak egy évig élt.

1868-ban *Czink János* evangelikus tanitó és jeles pedagogus az „*Iskola*" czimü tanügyi lapot szerkesztette. Csak egy évig állt fenn, úgy mint az 1866-ban megindult „*Felsőmagyarországi Közlöny*". 1872-ben négy lap indult meg. A „*Haladás*" dr. Moskovics Jakab és a „*Kaschauer Illustrirte Zeitung*" Werfer Károly szerkesztésében. Ezek már megszüntek. Az „*Abauj Kassai Közlöny*" Szerényi Ede, majd Timkó József, Deil Jenő, Mártonffy Márton, Bulyi Dezső Szaklapok. Hirlapok.

szerkesztésében fennmaradt s jelenleg Ladomérszky Gyula szerkeszti. A „Pannonia“ czimü német lapot, melyet Rottenberg Dávid alapitott, később Reviczky Gyula szerkesztette, jelenleg Ungár Adolf szerkeszti.

1875-ben Rózsaági Antal a „*Kassa és Vidéke*“ czimü lapot inditotta meg; őt dr. Klekner Alajos váltotta föl. A lap 1878-ban szünt meg.

1877-ben alapitotta dr. *Hohenauer Ignácz* a „*Felvidéki Közlöny*“-t, mely *Hedry Bertalan* szerkesztésében máig fennáll.

1880-ban „*Felvidéki Tanügy*“ czimmel Szikay Béla inditott tanügyi lapot. Szikay halála után (1882.) *Sudy K. János* folytatta még egy évig.

1885-ben keletkezett *Ries Lajos* szerkesztésében a „*Kassai Szemle*“, mely 1894-ben „*Felsőmagyarország*“ czimen napi lappá alakult át.

1893. deczemberben a *kassai irodalmi társaság* inditott meg „Minerva“ czimü folyóiratot dr. *Fényes* Samu szerkesztésében.

Gazdaság. Az 1874 óta fennálló gazdasági tanintézet tanári kara, igazgatói, *dr. Rodiczky Jenö*, utána *Kovácsy Béla* vezetése alatt fáradhatatlan gazdasági irodalmunk emelésében. Kovácsy Béla szerkesztette a „*Gyakorlati Mezőgazda*“ szaklapot 1895-ben, mely egy fővárosi gazdasági lappal olvadt egybe; főmunkatársai *Zalka Zsigmond* és *Marton Andor* voltak.

A lap legbuzgóbb munkatársai s a gazdasági irodalom önálló művelői közől felmlitjük *Páter* Bélát, dr. *Rodiczky* Jenőt, *Gerlóczy* Gézát, dr. *Szaniszlo* Albertet és *Hreblay* Emilt.

A hetvenes években *Deil* Jenő kereskedelmi szaklapot adott ki, mely azonban szintén nem élt sokáig.

Jog. 1892 óta dr. *Glück Lipót* „*Jogi Közlöny*“ czimmel adott ki szaklapot. A jogi szakirodalom művelői közül felemlitjük a következőket: *Battlay* Imre királyi főügyész, dr. *Katona Mór*, dr. *Klekner* Alajos, dr. *Mariska* Vilmos, dr. *Klupathy* Antal, dr. *Rösler* István, dr. *Eszterházy* Sándor, dr. *Nyulászy* János.

Földrajz és theologia. A történeti, földrajzi és theologiai irodalom régibb és ujabb művelői *Bubics* Zsigmond, *Myskovszki* Viktor, *Révész* Kálmán, *Mihalik* József, dr. *Récsey* Viktor, *Korponay* János, *Tutkó* József, *Payzoss* Endre, dr. *Farkas* Róbert, dr. *Répászky* Barna, ifj. *Kemény* Lajos.

Henszlmann. A művészettörténeti irodalomnak Magyarországon uttörő művelője volt *Henszlmann Imre*, a legkiválóbb tudósok egyike. Kassán született 1813-ban. Magyarul Eperjesen, az ottani kollégiumban tanult meg, mint Pulszky Ferencz irja, a kivel részt vett a tanulók alakitotta „magyar társaságban.“ Orvosi pályára készült s Bécsben és Paduaban végezte az egyetemet. De nem maradt ezen a pályán, mert jobban vonzották a művészeti tanulmányok. 1839-ben Pozsonyban irta első magyar könyvét, e czimen: „Párhuzam az ó- és ujkori művészeti nézetek és nevelés közt“, mely után a magyar tudományos akadémia tagjául választotta. Azóta szakadatlanul folytatta esztetikai, régészeti és politikai tanulmányait, nagy előszeretettel foglalkozván a csúcsives épitészettel. 1848-ban a magyar kormány herczeg Eszterházy Pál miniszter mellé fogalmazóvá nevezvén ki, ő tartotta fenn az érintkezést a német sajtóval és a bécsi deákokkal. E miatt Bécs bevétele után nyolcz hónapi börtönt szenvedett. Kiszabadulása után Párisba, majd Londonba ment s általános elismerést talált a csucsives épités alaparányairól irt munkájával; Napoleon császár maga adatta ki diszművét: „Theorie des proportions appliqués dans l'architecture.“ (Az épitésben alkalmazott arányok elmélete.) Visszatérve hazánkba, ő alapitotta meg nálunk a tudományos archeologiát, hozzá csatlakozott Ipolyi Arnold és Rómer Flóris. Később a mohácsi kerület orsz. képviselője lett. Az ő inditványára karolta föl a törvényhozás a művészeti emlékek ügyét s fáradozásának köszöni létét a műemlékek bizottsága, melynek haláláig előadója maradt. Ő tárta fel a székesfehérvári és kalocsai egyház, meg a visegrádi vár romjait. Munkássága, mint egyetemi tanáré s művészettörténeti iróé, páratlan. Munkáit ismerte és méltatta a külföldi tudományos világ. Meghalt 1888. deczember 5-én, Budapesten.

Heraldika, genealógia. A heraldikának országos nevü művelője Csoma József Devecserben, a genealogiának Puky Andor Tomoron.

1874. óta a Felsőmagyarországi muzeum kiadja *Évkönyvét*, melyet kezdetben *Károly Gy. Hugó* szerkesztett, ma dr. *Stöhr Szilárd.* Kivülök munkatársak: Myskovszki Viktor, dr. Tóth Lőrincz, Görög Gyula, Csoma József, dr. Hohenauer Ignácz, Mártonffy Márton, Szekeres Ödön, Schlatter Alfréd, Dragoner Béla, Mihalik József, dr. Rösler István, dr. Lejtényi Károly és ifj. Kemény Lajos.

Irodalom-történet és kritika.

Jeles kritikákat és néptani tanulmányokat birunk *Károlyi Gy. Hugótól*; a kritikai irodalom és irodalomtörténet terén működik dr. *Eszterházy* Sándor, kinek számos értekezése jelent meg, dr. *Horváth* Balázs, a ki Baróti Szabó Dávidról, dr. *Takáts* Menyhért, a ki a rómaiak életéről írt tanulmányt.

Természettudomány.

A természettudományi irodalom különböző szakait művelők közől nevezetesebbek: *Szekeres* Ödön premontrei, *Baczoni* Albert főreáliskolai, *Götz* Károly polgári iskolai tanár, dr. *Dezső* Béla gazd. akadémiai tanár, *Gallik* Géza gyógyszerész.

Közgazdaság.

A közgazdasági irók közül felemlitendő *Deil* Jenő, kereskedelmi és iparkamarai titkár, továbbá *Siposs* A. Gyula, volt közgazdasági előadó.

Tanügy.

A tanügyi irodalom terén számos tehetséges szakember tünt fel. Igy *Erdődy* János tanitóképezdei igazgató, *Sudy* K. János elemi iskolai igazgató, *Katinszky* Géza, *Mártonffy* Márton, *Valló* Vilmos, *Gerevich* Emil a kassai főreáliskola jelenlegi igazgatója, a néhai dr. *Kosztka* Viktor, a ki mint premontrei tanár több tankönyvet irt, végül a Kassáról már régebben eltávozott dr. *Szemák* István, *Mauritz* Rezső, dr. *Verédy* Károly, jelenlegi fő- és székvárosi tanfelügyelő, a ki Kassán a „Paedagogiai encyclopediát“ szerkesztette.

HENSZLMANN IMRE.

Egyházmegyei irók.

A kassai püspöki egyházmegye is nem csekély számban szolgáltatott munkásokat az irodalomnak. Bubics Zsigmond püspök mellett megemlitjük még a következő érdemes neveket, melyekkel a publiczisztikában, a tudományos téren vagy a szépirodalomban találkozunk: *Szabad* Ferencz kanonok, *Danilovics* Mihály, *Répászky* József kanonok, *Toplánszky* Béla, dr. *Csiszárik* János, *Horváth* Károly, *Krajnik* Mihály t. kanonok, *Tomicskó* Alajos enyiczkei, *Kozora* Endre forrói, *Antal* Károly tihanyi, *Albrecht* István léhi plébánosok.

Szépirodalom.

A szépirodalom művelői közől ismertebbek voltak: *Szegfi Mór*, *Paulikovics Lajos*, *Rózsaági Antal*, *Ries Hermin. Dr. Hohenauer Ignácz* ifjusági művei szintén közkeletüek. A tárczairodalom hivatott művelője volt a korán elhunyt *Szikszay Béla;* költeményekkel és apróbb prózai dolgozatokkal léptek föl: *Deil* Jenő, *Sárosi* Árpád, *Kuszka* Géza, *Enyiczkey* Béla, *Kovács* Zsigmond, *Hegyi* József, *Timkó* József, *Buthy* Lajos, *Ladányi* Béla.

Zeneirodalom.

A zeneirodalomnak alig van multja. Mint egyházi zeneműirót felemlitjük néhai *Huszka* Antalt, a kassai zeneiskola néhány évvel ezelőtt elhunyt

igazgató-tanárát, a szintén elhalt *Hodytz* Károlyt, ki klasszikus zeneműveket irt, mig *Volny* Vilmos emlékét népdalai tartják fenn. A jelenleg élők közől *Kerner* József zeneiskolai igazgató és *Stoll* Károly a szinházi és operettezenét művelik.

Könyvtárak. Kassán az irodalom és kultura régi keletü levén, a könyvtárak gyarapitására is kellő gondot forditottak.

Kassa városában a legrégibb nevezetes könyvtár a *Domonkos-rend könyvtára*, melynek eredete az Anjouk korára mutat vissza. Jelenleg mintegy 2000 kötetből áll, melynek fele latin nyelvü theologiai mű. Középkori kéziratainak száma ma csupán négy; de hogy tekintélyes számmal lehettek, mutatja az, hogy Bécs, Krakkó, Budapest, Gyula-Fehérvár és Kassa többi könyvtáraiban is akadunk oly kéziratokra, melyek kétségtelenül a kassai Domonkos-zárda könyvtárából származnak.

A kassai *jogakadémia* könyvtára mintegy 20,000 kötetre rúg. Legnagyobbrészt jogi és magyar történelmi könyveket tartalmaz.

Az *egyházmegyei papnevelő intézet* könyvtára túlnyomóan régibb latin theologiai művekből áll s köteteinek száma megközeliti a 6000 kötet.

A *püspökségi könyvtár* alapitása összeesik a püspökség felállitásának esztendejével (1804). Mintegy 20,000 kötetet foglal magában. Kiválóak kéziratai és inkunabulumai. A reformáczió első századára vonatkozó nyomtatványok is szép számmal találhatók benne, valamint becses hungarikák, köztük néhány unikum.

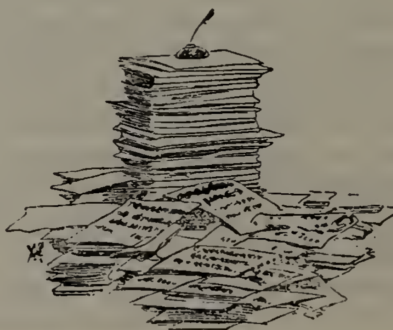
A *premontrei főgimnáziumi könyvtár* csak 1853-ban keletkezett. A tanári könyvtár mintegy 8000 kötetből áll; az ifjusági könyvtár meghaladja a 3000-et.

A *kir. kath. tanitóképző-intézet* könyvtára, mely 1856. óta áll fenn, közel 3000 kötetet tartalmaz. A főreáliskola könyvtára 1858-tól ered és a 3000 kötetszámot jóval tulhaladta; ugyanitt az ifjusági könyvtár közel kétezer kötetre emelkedett.

A *felsőmagyarországi muzeum-egylet* könyvtára az egylet alapitási éve, azaz 1872. óta közel 10,000 kötetre szaporodott. Néhai Henszlmann Imre, a nagy tudós, a muzeumnak hagyta becses műtörténeti és régészeti művekből álló könyvtárát s gazdag metszetgyüjteményét.

Mint gazdasági szakkönyvtár nevezetes a *gazdasági intézet* könyvtára; köteteinek száma közel 3000.

A magánkönyvtárak közől Kassán felemlitjük *Révész* Kálmán reform. lelkész könyvtárát, melyben a kötetek száma mintegy 5000; vannak hungarikái, magyar történeti, kivált egyháztörténeti munkái.

A FELSŐMAGYARORSZÁGI MUZEUM.

sak az ujabb időben fogták fel annak rendkivüli jelentőségét és művelő hatását, hogy országszerte a nagyobb városokban és törvényhatósági székhelyeken muzeumokat alapítsanak, melyekben az illető vidék történetének és kulturájának emlékeit megőrizzék. Az elsők között létesült a kassai muzeum is, mely kiemelkedve helyi jelentőségéből, nemcsak nevében, de gyüjteményében is egyetemes jellegünek mondható.

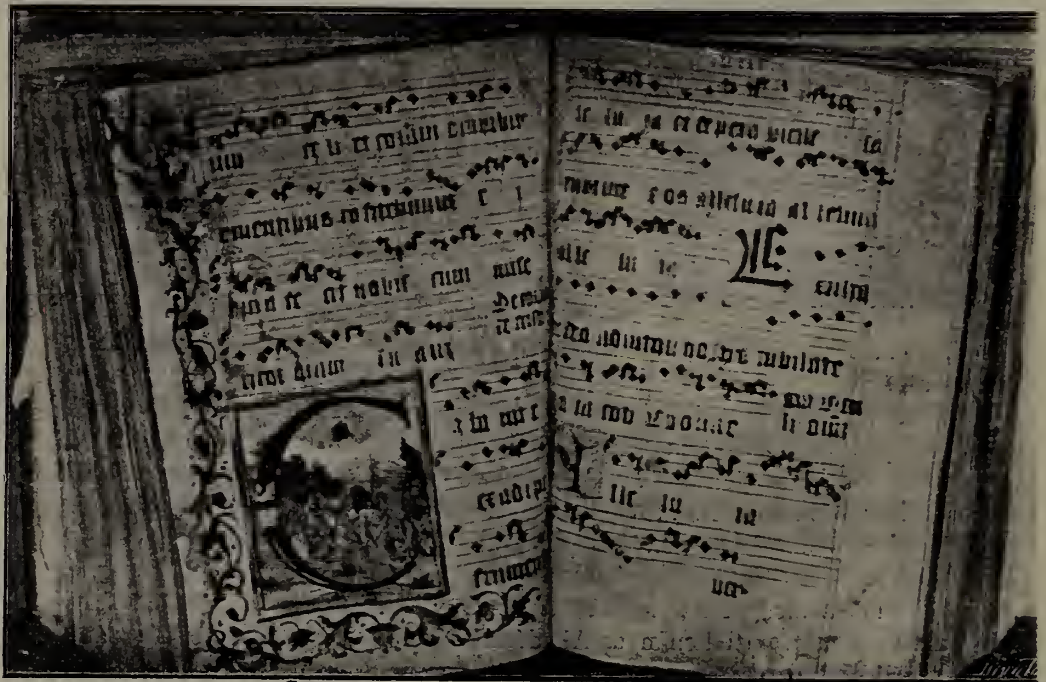
A „Felsőmagyarországi Muzeum" alapítása a négy Klimkovics-testvérnek köszönhető, kik apjuk utmutatása mellett már kora ifjuságukban kezdtek különféle tárgyakat, de főképen régiségeket és metszeteket gyüjteni. Ezek idővel fölszaporodván, Klimkovics Ferencz akad. festő és budapesti főgimn. tanár e gyüjtemények egyesítését és egy nyilvános muzeum létesítésének eszméjét pendítette meg. Öccsei felkarolván az eszmét, az 1871. év végén megindították a mozgalmat. Miután az ügynek megnyerték Myskovszki Viktor tanárt, a magyar tudományos Akadémia levelező tagját, Dessewffy Sándor akkori kassai püspöki titkárt, a jelenlegi csanádi püspököt és a premontrei rend tanárait, 1872. év október 27-én egyletté alakultak. Az ügyek vezetését igazgatói minőségben *Klimkovics* Béla vette kezébe. Sok nehézség leküzdése után létrejött a muzeum, melyet 1876. junius 25-én ünnepélyesen megnyitottak. A titkári teendőket dr. *Stöhr* Sziárd prem. főgimn. tanár (ma ugyanazon gimnázium igazgatója) vállalta magára s mind e napig nagy buzgalommal vezette. Klimkovics Béla 1885-ben meghalt. Olyan művet hagyott hátra, melyről a tudós Rómer Flóris így írt: „Láttam és bámultam, hogy egyesek buzgalma és szorgalma mit teremthet; éljenek a Klimkovics-testvérek!" Muzeum alapitása.

Méltó utóda lett ikertestvére *Klimkovics* Gábor nyug. cs. és kir. kapitány, ki 1891-ben bekövetkezett haláláig elődc szellemében folytatta a munkát. A muzeum élén jelenleg *Bubics Zsigmond* püspök, mint tiszteletbeli elnök áll. A tizenegyedik évkönyv szerint van 37 tiszteletbeli, 124 alapító és 187 pártoló tagja; magánosok adakozásából származó alaptőkéje 38,000 korona, és tárgyainak darabszáma 33,215. Helyisége az u. n. Bocskayház, mely jelenleg Kassa város tulajdona. E háznak 12 tágas termében van- Tagok.

nak elhelyezve a tárgyak. A házat a Gönczi Szabó család épitette a XVI. században; szobái közül a most irodául szolgáló kápolnahelyiség érdemel különös említést.

Gyüjtemények. A gyüjtemények következő osztályokra vannak csoportosítva: régiségtár (4003 db), éremtár (8530 db), könyvtár (9261 db), kép- és szobortár (1932 db), természetrajzi és népismei tár (9489 db).

A Klimkovics-testvéreken kívül nagybecsü gyüjteményekkel gazdagították szülővárosuk muzeumát: dr. Henszlmann Imre egyet. tanár (könyvek, metszetek), gr. Zichy Rezső (2100 darabból álló csigagyüjtemény), Rottauscher Károly és Brunner Ferencz tábornokok, az előbbi könyveket, az utóbbi boszniai fegyvereket adott, dr. Moskovits Leo batáviai orvos, ki Jávából hüllőket, és dr. Schwarcz Ignácz jeruzsálemi orvos, ki néprajzi gyüjteményt küldött stb. Számos nevezetessége közől kiválóan említésre méltó Mátyás király

XV. SZÁZADBELI GRADUALE.

márványszobra Ferenczitől, továbbá *képtárában* a nevezetesebb hazai művészeken kívül Correggio, Bassano, Rubens, Champaigne, Rembrandt, Solimena, Guido Reni, Jordaens, Dürer festményei és metszetei.

Könyvtárában történelmi nagyságok kéziratain és aláírásain kívül a legbecsesebb darab Mátyás király nagy karénekes könyve, a dóm nagy Gradualéja a XV. századból, gyönyörüen festett kezdőbetűivel; a Harnisch-féle XV. századbeli *missale* igen szépen festett, érdekes iniczialéival. Érdekes a kassai szűcs-czéh két okmánya 1370-ből és egy magyar biblia 1590-ből. Az itt őrzött régi játékkártyák gyüjteményének alig van párja hazánkban. A könyvtárban őrzik Kassa legrégibb kézi sajtóját. Kassa város régi képei, térképei, erődítésének tervei szintén becses emlékei a muzeumnak. *Régiségtárából* kiemelendők a kő- és bronzkorszakbeli tárgyak, majolika, fayence, porczellán, üvegtárgyak, (utóbbiak közt Bártfa város czímeres pokálja velenczei üvegből), czin-, vörösréz- és sárgarézművek, műkovácsmunkák (egy

remek ajtókopogtató a dóm sekrestyéjének vasajtajáról), lakatosmunkák (ezek közt várlakatok), fegyverek (a fekete sereg sisakja, czüstpánczéling 1500-ból, fringiák), hímzett ruhák (Lisznyay Kálmán ünnepi szűre) és szabadságharczi emlékek (ezek közt Klapka és Szemere atillája, sapkája és öve).

Az érdekes tárlatokat idegenek is számosan látogatják és a gyüjtemények felől külföldi szaktekintélyek is a legnagyobb elismeréssel nyilatkoznak. A látogatók száma vasárnaponként szabad bemenet mellett 200 és 500 közt váltakozik és évenként 8—10 ezerre tehető. A helyiségek már tiz év óta elégtelenek, de Kassa városa a millénium emlékére 75,000 frtot szavazott meg egy uj muzeum épületére, melyet a Ferencz József-téren fognak felépiteni.

KOPOGTATÓ A DÓM RÉGI KAPUJÁRÓL.

A SZINÉSZET KASSÁN.

LIG ébredt még uj életre a magyar irodalom, a magyar színészetet pedig meg sem teremtették apostolai: midőn a német szinészet már állandó házban ápolta a német kulturát Pozsonyban, Pesten, Kassán.

Kassai szinház építése.

1781-ben nyitották meg a kassai szinházat. A szinház Kiesling György épitész tervei szerint készült s Hilderding német szinigazgató társulata játszott benne először. A német társulatok jó pártfogóra találtak az akkor még német főnemességben és polgárságban. 1816-ig nem hangzott magyar szó a kassai szinpadon.

Az első magyar szinésztársaság, melyet több vármegyével együtt Abaujvármegye is támogatott, (az első években 100 forint adománynyal azonkívül járásonkint a szolgabirákkal gyűjtést rendelvén, míg a királyhoz a nemzeti színház fölépítése végett feliratot intézett), alig öt évi vergődés után 1796-ban nagy kudarczczal feloszlott. A belső villongás mellett a hivatalos körök bűnös közömbössége, a német színházbérlő makacskodása és uzsoráskodása, az akkori Pest város tanácsának alattomos magyarellenessége, végül a magyar közönség elégtelensége és a magyar szinészet iránt való érzéketlensége okozta bukását. Valamivel szerencsésebb volt a második szintársulat, mely 1807-től 1815-ig küzködött Pesten és Budán; de ez is kimerült s kénytelen volt vándorbotot fogni.

Hogy a magyar szinészet nem semmisült meg a kétszeri válság után, a Kolozsvár mellett *Kassának érdeme.*

Pesti társulat Kassán.

Az 1815-ben Pesttől elbúcsuzott társulat Pestmegye ajánló levelével Miskolczra ment. Innen rándult ki Kassára először 1816-ban Murányi Zsigmond vezetése alatt. A kirándulás határozott erkölcsi és anyagi eredménynyel járt. Az idegen ajku polgárság is szivesen felkarolta a társulatot, mint az Déryné meleg elismeréssel irja meg Naplójában. 1817-ben ismét átrándul a társaság. A polgárság ugyanazzal a kedvezéssel fogadta; Abaujvármegye pedig 500 forinttal segítette. A társulat legjobb tagjai voltak: Déryné, Murányiné, Balog, Benke, Láng, Murányi, Vásárhelyi.

Tizenegy évig megint elhallgatott a magyar szó a kassai szinpadon. A szinészek nagyobb része Székesfejérvárra ment, onnan vendégképen berándult Pestre; tekintélyesebb tagjait az 1821-ben megnyílt kolozsvári állandó szinház vonzotta magához. Kolozsvár ebben az időben, a rossz alföldi utak miatt nagyon messze esett Kassától. De mikor Kolozsvárott i

válságos lett a szintársulat helyzete a pénzügyi zavarok miatt, az erdélyi társaság 1828-ban Kassára vonult.

Ez időtől fogva beszélhetünk igazán kassai szinészetről, sőt a kassai szinészet virágzó koráról. A kassai dal- és szinjátszó társaság, mint magát nevezte, művelé Magyarországon a magyar nyelven előadott operák előadását. Az akkor létező magyar szinészek legjobbjai alkották a kassai társulatot, mely nélkül nem jöhetett volna létre a budai társaság, e nélkül meg a nemzeti szinház megteremtése is még sokáig késhetett volna. E szerencsés nemzeti misszió teljesithetését első sorban *Berzeviczy* Vinczének köszönheti, a ki Abaujvármegye felhívására elvállalta az intendánsságot.

Berzeviczy Vincze.

Berzeviczy Vincze báró ifjusága valóságos regény. Tizennégy éves korában katonának adták, mert a nyilt eszü gyermek nem igen tudott megbarátkozni deák tanítójának léleknyügöző oktatásával és nevelésével. Olaszországba kerülvén mint kadét, alkalma nyilt műizlésének fölébresztésére és fejlesztésére. Ott kedvelte meg a szinészetet is, melyet nemcsak élvezett, de szorgalmas tanulmány tárgyává tett. A rideg katonai élet nem elégithetvén ki vágyát, könnyelmü szenvedélylyel a kártyában keresett szórakozást. Elvesztette mindenét. A katonaságot el kellett hagynia, családjával meghasonlott, kalandorrá lőn. Bécsbe vándorolt; de utközben megismerkedett a szintén Bécsbe indult Kisfaludy Károlylyal, kinek legjobb barátja lőn. Megosztották a nyomort. Berzeviczy álnév alatt szinészszé lőn; de a sanyarúság kiábrándította. Kibékült szüleivel, visszatért honába, atyjának nemsokára bekövetkezett halála után megházasodott s uj életet kezdett. A telet Kassán töltvén saját házában, nem állhatott ellen a megye unszolásának, hogy mint szakavatott férfiú átvegye a magyar szintársulat vezetését.

KÁNTORNÉ.

Berzeviczynek vállára nagy terhet rótt az intendánsság. Nemcsak hogy minden anyagi kellékről neki kellett gondoskodnia, hanem a fegyelmezetlen, folytonos viszálykodásban élő szinészek tapintatos megrendszabályozása is sok izgatottságot és kellemetlenséget okozott neki. Midőn magánvagyonából is jelentékeny összeget kellett feláldoznia, lemondott az intendánsságról, de addig kérte a megye és a szintársulat, míg engedett s ujra elvállalta a kormányzást. A szinészek értelmiségének emelése végett szinésziskolát akart állítani Kassán, terve azonban a pénz hiánya miatt dugába dőlt. Végre ismételten lemondván, Csáky Tivadar grófot választották meg utódjául.

Szinészet Abauj vármegye pártfogása alatt.

Abaujvármegye 1830-ban három évre pártfogásába vette a társulatot, ugyanaz év február 9-én tartott gyűlésén 2630 forintot gyüjtött, miután már 1829-ben 3000 forintot gyüjtött a magyar szinészek segítségére.

Kassai társaság vándorlása.

A társulat nyáron át a megye engedelmével elrándult vendégszereplésre Miskolczra, Székesfejérvárra, Egerbe, Eperjesre, Bártfára, Ránkra.

1833-ban a kassai társulatban gyógyithatatlan belviszály ütötte föl fejét, mely miatt az éppen Kolozsvárott játszó testület szétszakadt. Tagjai közől Szentpétery, Megyery, Szilágyi, Szerdahelyi Kolozsvárott maradtak; Kassára

csak Fáncsy, Latabár, László és Udvarhelyi tértek vissza. A vármegye a beállott szakadás következtében 1834-ben kimondta, hogy nem tarthatja fenn tovább a társulatot, ámde Komlóssy Ferencz igazgatóval szerződést kötött 1000 forint segély mellett egy évre. A kassai társulat töredéke Budára vonult s ezzel a kassai szinészet virágkora megszünt; a vezérszerepet Buda vette át, melynek társulata 1837-ben bevonult a nemzeti szinházba.

A Kassán szerepelt szinészek közől a magyar szinészet története számára megörökítették nevüket az alább felsorolt jelesek, a kik majd mindnyájan az uj nemzeti szinház erejét alkották későbben.

Bartha János. *Bartha János*, valódi nevén Magyar János, 1798-ban született. Atyja nem taníttatván őt, szabóinasnak adta; mint ilyen a kassai szintársulathoz került. Itt fölébredt becsvágya s a tűt, czérnát félredobván, az előadó szinészek közé állott. 1828. végével már Pestre ment, hol a nemzeti szinház megnyiltakor őt is szerződtették. Vörösmarty szerint igazi tragikai szinész volt, de a tanulmánytól makacsul vonakodván, naturalista maradt s tehetsége elpusztult. Vígjátéki szerepekben is több kiváló alkotása volt.

Déryné. *Déryné*, Széppataki-Schenbach Róza, a legkiválóbb magyar szinésznők és írónők egyike, a kinek naplója szinészetünk történetének kincses forrása, egy jászberényi gyógyszerész leánya volt. Özvegyen maradt anyja Pestre adta őt német szóra Rothkrepf belvárosi regenschorihoz. Róza a Hacker-szállóban játszó magyar szinészeket látván föllelkesedett s maga ment Láng Ádámhoz, a társulat vezetőjéhez, hogy vegye föl. Itt kezdte meg pályáját. 1813-ban, husz éves korában Déry Istvánhoz ment nőül, de családi élete szerencsétlen volt és csakhamar felbomlott. 1815-ben a vándorutra kelt pesti társasággal ő is Miskolczra, majd több helyen vendégszerepelvén, Székesfejérvárra ment. Kassára a kolozsvári társulattól szerződött s 1827-től 1837-ig, míg a Nemzeti szinházhoz nem szerződött, állandóan ott maradt. Nemcsak a kassai szinészetről, de a kassai társadalmi életről is érdekes és nagybecsü följegyzéseket hagyott hátra említett „Napló"-jában.

DÉRYNÉ.

Egressy Gábor. *Egressy Gábor*, a nagy magyar tragikus. Borsodmegyében, Lászlófalván született 1808-ban. Miskolczon járt iskolába; itt kapott kedvet a szinészetre, s két esztendei vándorlás után 1828-ban már Kassán találjuk, a hol feltünt fényes tehetségével. 1835-ben szerződött a budai társulathoz s innen a Nemzeti szinházhoz, a hol tehetsége voltaképen megtalálta kifejlésének terét, s haláláig, 1866-ig a szinház egyik legerősebb oszlopa volt.

Fáncsy Lajos. *Fáncsy Lajos* már csak a Komlóssy-társulathoz, tehát a virágzás kora után került Kassára Budáról. A kassai közönség csakhamar megkedvelte, mindamellett nemsokára Debreczenbe és onnan szintén rövid idő mulva Budára, innen pedig a Nemzeti szinházhoz szerződött.

Kántorné. *Kántorné*, Engelhardt Anna, a leggeniálisabb és legszeszélyesebb magyar tragika, szebeni német születésü nő volt, a ki önerejéből oly magaslatra emelkedett a magyar szinművészetben, minőre 1838-ig egy magyar szinésznő sem. Mint Girzsik német színigazgató szolgálója, 12 éves korában került Pestre 1810-ben. Megismerkedvén Lánggal, ennek vezetése mellett tanult írni, olvasni és szavalni. 1811-ben már magyar szinésznő volt. Nemsokára igen fiatalon férjhez ment Kántor Gerzson magyar komikushoz. Férjével rövid idő mulva Debreczenbe szerződött. Nagy csapással sujtotta férjének korai halála. Kassán öt évig működött, 1828-tól 1833-ig. Itt egy komoly udvarlója megkérte kezét; de Kántorné nem ment többé férjhez. Csekély félreértés miatt maradt el a Nemzeti szinházhoz való szerződtetése is. Kántorné, egyedül művészetének élt, elvonulva a világtól, szi-

gorú erkölcsös életet folytatva. Alakítása a tökéletességig emelkedett ; de nagyon könnyen sértődő természete miatt folytonos kellemetlenséget szerzett magának.

Láng Ádám.

Láng Ádám János, az első szinészgenerāczió legtehetségesebb tagja. A legelső szinészek közől ő volt az egyetlen, a ki megünnepelhette a Nemzeti szinházban ötvenedéves szinészi jubileumát. Szinműíró is volt egyuttal; eredeti darabjainak száma meghaladja a huszat, fordításainak száma a százat. Kassán csak 1828-ban működött, mert nyughatatlan vére vándorlásra késztété. Egyik darabja „Mátyás deák és a lovászi deputáczió“ 1824-ben Kassán jelent meg.

László József.

László József, a kolozsvári társulattal került Kassára. Intelligens, iskolázott fiatal ember volt, a ki Kolozsvárott elvégezvén tanulmányait, előbb nevelősködött és csak aztán ment a szinészethez. Mint kassai szinész, csak egyszer vendégszerepelt Budán ; a Nemzeti szinház megnyiltakor már ennek tagjává szerződött.

Lendvay Márton.

Lendvay Márton (az idősb) 1820-ban, tizenhárom éves korában lett szinész Nagyváradon, Pergő Celesztin társulatánál. Mint délczeg szerelmes és hőstenor, általában sokoldaluan használható művész, kedvelt tagja volt a vidéki társulatoknak. Nagyváradról Kassára került, innen Dunántúlra ment, majd a budai társulathoz állott, a honnan őt is átvitték a Nemzeti szinházhoz, melynek egyik dísze lett.

Megyeri Károly.

Megyeri Károly, családi nevén Stand, az erdélyi társulattal jutott Kassára, a hol hamar az első tagok közé küzdötte fel magát. 1833-ban Budára, innen a Nemzeti szinházba vonult. A komikus szerepkörben mesteri alkotásai voltak, ámbár más jellegü szerepekben is jól megállotta helyét ; oly sokoldalu szinész, mint ő, nem volt abban a korban. Művészetének delelő pontján törte le a halál 1842 ben.

SZERDAHELYI JÓZSEF.

Pály Elek.

Pály Elek, eredetileg Lukács, kezdetben Pápán tanitóskodott; 1823-ban azonban már Bécsben találjuk őt a karinthiai kapu melletti operaházban. Innen hívták meg Kolozsvárra 1825-ben, a kolozsvári szintársulattal ment Kassára 1828-ban, a hol 1833-ig maradt. Énekesi talentuma mellett ritka ügyességü gazdálkodását is dicsérték; csak játéka volt hideg, mint ma is a legtöbb tenoristának. Szindarabokon kivül több operalibrettot fordított.

Szentpétery Zsigmond.

Szentpétery Zsigmond, egy rohodi, szabolcsmegyei ref. pap fia, Láng igazgatása alatt Pesten kezdte meg pályáját 1815-ben. A társulattal tett vidéki vándorlása után Kassára ment, a hol 1835-ig maradt, mig Budára nem szerződött. A kedélyes apák és nagybátyák szerepében valódi művész volt, a magyar társadalom tipikus alakjait, a táblabirót, szolgabirót, nótáriust senki sem tudta hívebben adni nálánál.

Szerdahelyi József.

Szerdahelyi József hódmezővásárhelyi születésü szinész, iskoláit Nagyváradon végezte. Az Erdélyből odaránduló társaságok ébresztették föl kedvét a játékszin iránt. Kezdetben az erdélyi társaság tagja volt ; 1827-ben Pestre ment, s itt a német szinpadon is szerencsét próbált, még pedig óriási sikerrel. Figaroját páratlan alkotásnak mondták. Minthogy Kolozsvárra való visszahívását hiába várta, 1828-ban, miután még egyszer megfordult Nagyváradon, elszerződött Kassára, a hol hét esztendőn át maradt. 1835 ben társaival együtt Budára szerződött. Rendkívül sokoldalu szinész létére szinjátékban és dalműben, öreg és ifju szerepekben egyaránt jeleskedett; sőt zeneszerző is volt. Mielőtt a Nemzeti szinház tagjai közé lépett volna, Budáról még egyszer visszatért Kassára. Igy ő Déryné-vel együtt leghívebb művésze volt Kassának.

Szilágyi Pál.

Szilágyi Pál 1793-ban született Pesten. Anyai részről rokonságban állott Kelemen Lászlóval, a magyar szinészet megalapitójával. A pesti társulatnál kezdte szereplését. Kitünő jellemkomikus volt. Kassán 1828-tól 1834-ig működött és azután a budai társasághoz szerződött.

Telepy György.

Telepy György mint festő és szinész szerepelt. Valódi ezermester volt ; festő, gépész,

szinpadi építész egy személyben. 1828-tól 1833-ig állandóan Kassán müködött. Sokoldaluságát még az irodalmi téren is érvényesítette, mert szinműveket írt és fordított. Eredeti szinművei: A munkácsi vár, Vadon titka, A hankóczi pusztavár, Erdői veszedelem, A hivatlan képíró.

Udvarhelyi Miklós.

Udvarhelyi Miklós 1790-ben Tisza-Abádon, Hevesmegyében született. Atyja ref. segédlelkész és tanító volt. Mint a debreczeni főiskola tanítványa csapott föl szinésznek 1810-ben. Pestről a társulat ismert bukása miatt távozni kellvén, maga szervezett társulatot s bejárta vele az ország keleti megyéit. 1824-től fogva Kolozsvárott találjuk, hol jelentékeny érdemet szerzett az opera megteremtésével. 1828-ban Kassára ment s 1835-ig állandó tagja maradt az ottani társulatnak. Nem volt nagy művész, de lelkiismeretes, szorgalmas, néha túlontúl is óvatos, de mindenben használható. Vígjátékban, tragédiában, operában egyaránt játszott.

Kassai szinészet válsága.

A magyar közművelődés apostolainak törekvése teljesült: megnyilt az ország fővárosában az állandó magyar szinház. Ezzel megszünt a vidéki centrumoknak a szinészetre gyakorolt jelentősége. A kassai magyar szinészet hanyatlása meg éppen szembeötlő. Előbb derék társulatot nevelt a Nemzeti szinház számára, most meg az ébredő, tevékeny nemzeti szellem daczára ujra a németnek engedte át a tért. 1838-tól 1840-ig még a megye igazgatta a szinházat. De a közérzület, mely ezelőtt oly lelkesen istápolta a magyar szinészetet, annyira megromlott már, hogy a városi tanácsnak 1840-ben bátorsága volt nyilt kérdést intézni a lakossághoz: magyar vagy német társaságot óhajt-e inkább? Az aláirásokat gyüjtő városi tanácsos még tovább mert menni: elsikkasztotta a magyar aláirásokat, csupán a németeket kivánók aláirásait vette át. A téli időre tehát megint a németek foglalták el a szinházat. E társulatok működésének a budapesti Nemzeti szinház vendégművészei adtak fényt és érdekességet. Többnyire azok az előkelő szinészek, a kik azelőtt már szerepeltek Kassán, s a kiket a közönség örömmel látott viszont.

Német szintársulat.

Magyarok visszatérése.

1861-ben, az alkotmányos élet földerültekor Kassa méltó kivánt lenni tradicziójához. Ujra magyar társulatnak adta ki a szinházat, s azóta a téli időszakban nem játszott többé német társulat. A város nem csak ingyen adta a szinházat, de kezdetben 1500 forinttal, később többel segélyezte.

Szinigazgatók 1861. óta.

Szinigazgatók voltak 1861-től fogva:

1861—63. *Latabár* Endre, 1863—65. *Szabó* József, 1865—1873. *Latabár* Endre, 1873—1875. *Tömösváry* Lajos, 1875—1878. *Lászi* Vilmos, 1878. *Gerőfi* Andor, 1879—1881. *Krecsányi* Ignácz, 1882. Gerőfi Andor. Ez időtől *Jakab* Lajos, *Tiszay* Dezső és *Halmay* Imre társulatai játszottak; 1894-ben *Rakodczay* Pál, 1895-ben *Hatvani* Károly.

Uj szinház.

Az utóbbi években ideiglenes szinházzal voltak kénytelenek beérni a kassaiak. A régi szinházat ugyanis 116 évi fenállása után tűzveszélyes volta miatt a belügyminiszter 1894. tavaszán bezáratta. Ekkor már azonban el volt határozva az uj szinház fölépitése. Csak a helyre nézve merültek föl véleménykülönbségek, mig végre eldöntötték a vitát s az uj szinház legméltóbb helyén épül föl, ugyanott, a hol a régi állott.

Szinészek.

Az 1861. óta Kassán hosszabb időn át működő jelesebb szinészek közől fölemlitjük Pálmay Ilkát, jelenleg gróf Kinsky Jenőnét, a ki Kassán nevelkedett, Szabó Pepit, Gerőfinét, Lánczy Ilkát, Ditróinét, Tolnainét, Abonyi Gyulát, Beődy Gábort, Bercsényi Bélát, Dalnoki Bénit, Gabányi Árpádot, Halmi Ferenczet, Molnár Györgyöt, Szathmáry Árpádot és Károlyt, Tihanyi Miklóst, Ujházy Edét, Németh Józsefet, Szacsvay Imrét, Tolnait (gr. Festetich Andor), a Nemzeti szinháznak 1895-től fogva kinevezett igazgatóját. Legnagyobbrészt a Nemzeti szinház tagjainak sorában találjuk őket. Molnár György, Halmi, Tihanyi a budapesti kerepesi-uti temetőben nyugosznak immár; a Gerőfi pár szintén meghalt.

KASSAI NÉPSZOKÁSOK ÉS BABONÁK

MAI műveltség mindent elegyengető hatása, mely alól a nép sem vonhatja ki magát, megsemmisíti, nagyrészt már meg is semmisitette a városi nép életének sajátosságait. Kassa népszokásaiból is alig maradt fenn valami. A népviselet ugyszólván egészen elenyészett, a hagyományos mulatságok, ünneplések, lakodalmi szokások rohamosan vesztik jellemzetességüket, mely csak töredékesen nyilatkozik meg itt-ott mai napság.

A lakodalmat egy-egy módosabb külvárosi polgári házban még a régi szokás szerint tartják meg, noha részleteiben már ez is sokat módosult. A kassai polgár lakodalma mindig teljes két napig tartott. Soha sem esett máskorra mint *hétfőre.* Lakodalom

A vőfély már két héttel azelőtt bejárta az atyafiakat, komákat, jó ismerősöket, mindig csak csütörtökön és vasárnap tisztelvén meg őket. A vőfélynek ugyanazokat a tulajdonságokat kellett egyesitenie magában, melyeket országszerte, az egész magyar nép megkövetelt attól, a kit e fontos tisztségre alkalmasnak itéltek az örömszülők. Zengzetes nyelvü szónoknak, találékony rendezőnek, elmés mulattatónak és jó ivónak kellett lennie.

Jelvénye volt a *mándliján* virító piros selyem kendő, mellén egy-két rozmaring-szálból, kaméliából vagy szegfüből tüzött bokréta, melyre a menyasszony fehér szalagja borult. Fáradságáért a lakodalomnál kicsinált mellékjövödelmén kivül kapott *öt váltó* forintot az örömapától.

A lakodalom napján a vőfély még egyszer sorba járta a meghivott vendégeket és szigoruan megparancsolta, hogy eljőjjenek. De addig egy sem ment, a mig a vőfély magával nem vitte őket. A menyegző mindig délelőtt volt.

A meghivott vendégek mindegyike vitt a menyasszonynak nászajándékot.

Midőn a násznép már egybegyült a lányos háznál, az örömszülék megáldották a mátkapárt, azután megindultak a templomba. Elől mentek a férfi vendégek a vőlegénynyel. Utánuk párosan a nők. A két nyoszolyó lány közre fogta a pityergő menyasszonyt, a kinek illendőségből sirnia kellett.

A sort a czigánybanda zárta be. Ujabb időben azonban a lakodalmakkor előforduló rendetlenségek miatt már csak a belvárosig volt szabad a czigánybandának mennie, a hol aztán betért a legközelebbi korcsmába, mig a násznép folytatta utját a templom felé. A czigányok számára a vőfély már előre kellő mennyiségü bort rendelt az illető csapszékben.

Ha a násznép oly későn érkezett a templomhoz, hogy az esketés 12 óra előtt nem érhetett véget, az egyházfi becsukta a templom ajtaját és addig nem nyitotta ki, a mig a násznépet kapunyitás czimén meg nem vámolta.

Hazafelé abban a sorrendben ment a násznép, mint a hogy az esküvőre indult. A lakodalmas háznál a kapuban várták a násznépet; de

nem eresztették be, mig az uj pár nem evett a frissen sült kenyérből s nem ivott a pinczéből akkor felhozott borból. Ott benn a vendégeket is megkinálták kalácscsal és borral, mire azok elszéledtek és csak a vacsorára tértek vissza. A vacsora az esti csillag feljöttével kezdődött.

A vőfély terített; ő jelölte ki a vendégek helyét; ő határozta meg az ételek behordásának sorrendjét. A pincze szintén az ő kezelése alatt állott. Az ételek felhordásában segitségére állott a két nyoszolyóleány. Vacsora közben, mint általában mindenütt a magyar vőfélyeknek, a kassai vőfélynek is minden fogásnál rigmust kellett mondania s tehetségéhez mérten tréfával, mókával, dallal gondoskodni a násznép mulattatásáról. Mikor a vendégsereg már jól belemelegedett a mulatságba, a vőfély kalapot fogott és ékes rigmusok közt gyüjtést inditott a menyasszony *főkötőjére*. A gyüjtött huszasok közül természetesen nem egy tévedt az ő zsebébe. Nem sajnálták tőle, valamint jó kedvvel adakoztak akkor is, midőn csizmatalpra valót kért ezzel a rigmussal:

„Sokat jártam, fáradtam,
Elszakadt az uj talpam."

A vacsora után bevezette a bekötött kezü szakácsnét, a ki jajgatva panaszkodott, hogy sütés-főzés közben elégette a kezét, adjanak orvosságra valót. A kalap ekkor is megtelt garasokkal.

Az asztalbontást szintén a vőfély végezte a két nyoszolyóleánynyal; a szoba kisöprése azonban a nyoszolyók dolga volt. A seprőt rendesen nem tudták előkeriteni a leányok, mert az élelmes vőfély jó korán elrejtette és csak egy váltóforint váltságért adta elő.

Mikor a szoba tiszta volt, a menyasszony a vőlegénynyel megkezdé a tánczot. Utánuk a nyoszolyóleányok tánczoltak választottjaikkal. A czigány tányérjára az uj házasok egy-egy forintot, a nyoszolyók egy-egy huszast dobtak. A nyoszolyók után a násznagy jött a nyoszolyó asszonynyal, a kiktől két-két huszas taksa dobása dukált. A násznép csak ő utánuk állhatott be a sorba.

Éjfélkor kifonták a menyasszony hajszalagját, de még nem tették a főkötőt a fejére, csak kontyot tüztek neki, mert még nem asszony. Az ügyes vőfély igyekezett elvenni a hajszalagot, mert azért is kaphatott váltságdijat.

Ezután szétoszlott a násznép s másnap 9 órakor gyült ismét össze, de leányok már nem lehettek a mulatságon, mert nagyon vaskos tréfák járták. A idősebb nyoszolyóleánynak szabad volt elhozni az uj menyecske főkötőjét, de azután ott kellett hagynia a lakodalmas házat. A nyoszolyóasszony szintén ajándékozott főkötőt a menyecskének s ezt tették a fejére, hogy benne a templomba vigyék *avatásra*.

A sok vaskos tréfa közt, melyekkel a második napon dévajkodtak, elmaradhatatlan volt az *asszonyok patkolása* és a *férfiak borotválása*.

Az asszonypatkolás abból állott, hogy egy-egy dévajabb menyecskét nem éppen gyöngéd módon leültettek s egy darab fával addig ütögették czipője sarkát, mig meg nem váltotta magát egy huszason, melyen bort hozattak. A férfiak borotválását az asszonyok cselekedték. Ha lefülelhettek egy vigyázatlan férfit, bekenték az orrát korommal, liszttel, tésztával, sőt kulimászszal is és addig dörzsölték szalmacsutakkal, mig ki nem szúrta a huszast.

A násznép szabadabb viselkedésü része néha az utczára is kivitte a mulatságot. Ha nagy kedvük szottyant, a férfiak asszonyruhába öltöztek, a nők meg férfiruhába, s farsangi menetben indultak dorbézolni. A vőfély volt a vezető, kezében tollseprővel. A szilajkedvü csapat elment mindazokhoz a vendégekhez, a kik a második napon otthonn maradtak. Minden házban meg kellett traktálni a látogatókat. Ha elmulasztották, akkor leakasztották az ablakot, vagy ellopták a gazda ködmönét, párnáját s a legközelebbi korcsmában ittak a rovására. Innen üzentek a boszankodó gazdának, hogy jöjjön a jószágáért s váltsa ki. Mikor aztán megunták a sok duhajkodást, visszamentek a lakodalmas házba s ott mulattak ismét éjfélig, a midőn elbúcsuztak az uj pártól s a lakzinak vége volt.

„Sub regula".

Érdekes, sajátos szokása volt a kassai iparos népnek a „*Sub regula*" nevezetü táncz, mely mindaddig divott, mig a czéhek fennállottak. A „sub

regula" elnevezés onnan eredt, hogy bizonyos szabályok szerint kellett e tánczot lejteni.

A sub regulát különösen a kőmivesek és ácsok meg a mészárosok bálján járták s általában csak az iparos osztályban volt honos. Az úri körökben nem ismerték, noha az urak is szivesen látogattak el koronkint a sub regulákra.

A sub regula tánez alakja leginkább a polonézzal hasonlitható össze. A táncz rendezőjét a bálbizottság saját emberei közül választotta. Az illetőnek jó tánczosnak, deli legénynek és erélyes rendezőnek kellett lennie. A rendező atillában és ez alkalomra készült diszes kalpagban állt a sor élére. A kalpagot több szines szalag, gyöngysorok ékitménye és tollforgó diszítette. A rendező jelvénye széles nemzeti szinü szalag volt, melyet vállán átvetve viselt.

A sub regulát tánczoló leányok nem ültek, hanem sorban kellett állaniok. Nagy kitüntetés volt annak, a ki megkezdé a *forgóst*, vagyis a kit először szólitott tánczra a rendező. Éjfél előtt csak a hajadonok vehettek részt a tánczban; éjfél után az aszonyok is tánczolhattak.

A czigányok a terem közepén helyezkedtek el, s a rendező kiválasztván párját, megadta a jelet a sub regulára. Megjegyzendő, hogy imádottját soha sem választhatta. Erre is volt szigoru regula. A rendező tánczát, mely sajátképen nem volt egyéb, mint a *sub regula* táncz dallamára lejtett séta, egyedül járta párjával. Mikor igy körülsétálták a termet, a rendező ahhoz a legényhez vezette a leányt, a kinek a nevét megsugta neki. A többi leánynak már a rendező választott párt, tetszése szerint. Valószinü azonban, hogy eleve meghallgatta kinek-kinek titkos kivánságát. A sorba állott párokat a rendező vezette. A táncz megnyiltakor pénzt dobáltak a czigány elé tett tányérra, mert belépti dij nem volt ezeken a mulatságokon.

A sub regula eltartott egy-két óráig, néha tovább is. A rendezőnek gyakran szűk volt a terem s kivezette a tánczoló párokat, mint később a négyes utolsó figurájában is szokás volt, a mellékhelyiségekbe, sőt a szabadba, a hóba is.

A sub regula melodikus dallamát a „Tábor" városrész czigányai közül már csak egy-kettő ismeri. Nemsokára feledésbe merül egészen. A „Magyarország Vármegyéi és Városai" szerkesztősége lejegyeztette e dallamot a czigány játéka után, Káldy Gyula átirta zongorára s ebben az alakban közöljük. Sajátságos, lengyel és magyar motivumokból ötletszerüen egybeszőtt, különös ritmusu, $^{2}/_{4}$, $^{3}/_{4}$, $^{5}/_{4}$ ütemekben hirtelen változó dallamu táncz ez.

A sub regula vége mindenkor a *csárdás* volt.

A sub regulás mulatság rendesen egy hétig tartott. Ha egy nap az egyik kidőlt, eljött másnap. Pénteken szünetet kellett tartani, mert bőjt volt, valamint a rendezőnek sem volt szabad imádottját választani az első, a forgós tánczra, nem volt szabad a többi legénynek sem imádottját választani az utolsó estéig. Ekkor pattant ki minden titok, mert ez volt a szerelmesek estéje s ki-ki szive választottjával tánczolt. S a kinek nem jutott, vagy a ki nem választhatott, azt is szigoruan megregulázták.

A terem falán, szines szalagon függött egy nagy lyukas fakanál, a „csapó". A „lézengő *bálosokat*" (mai értelemben rendezők) e lyukas kanállal serkentette tánczra a főrendező. Ki erre sem forgatta meg a lányokat, neve följegyeztetett, s a bál után illendőképen megfenyitették. Az erre kiszemelt *biróság* egy hatalmas legény által bizonyos számu *botütéseket* méretett a lomha vagy borszerető *bálosra*. Bálosok.

Mivel a bál költségei igen megviselték a bálosok (bálrendezők) kasz-

„SUB REGULA" TÁNCZ.

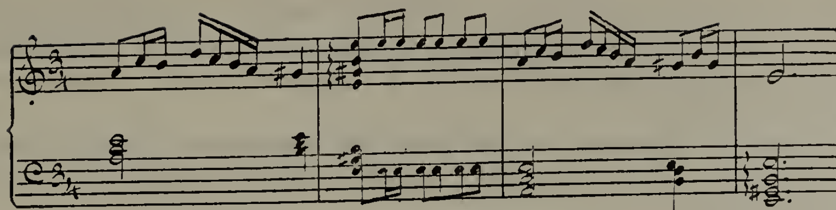
Zongorára átirta ***Káldy Gyula.***
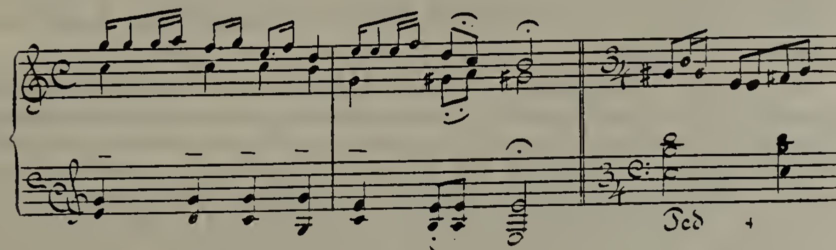
Mérsékelten.

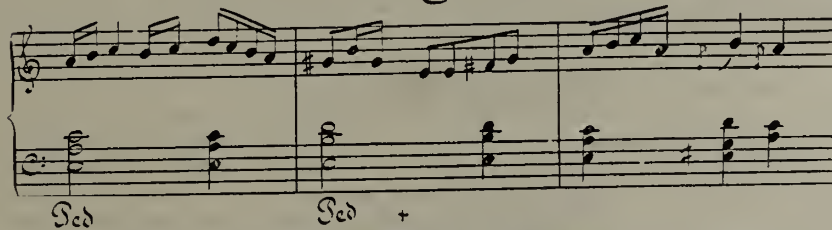
Ped. . . . .

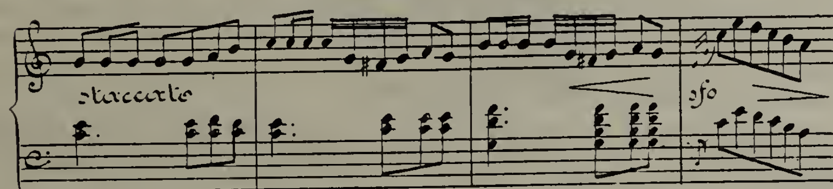
staccato

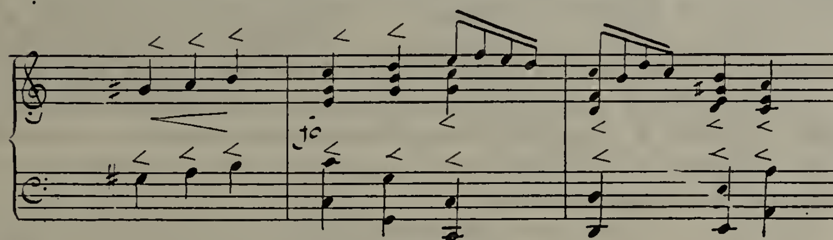
fo
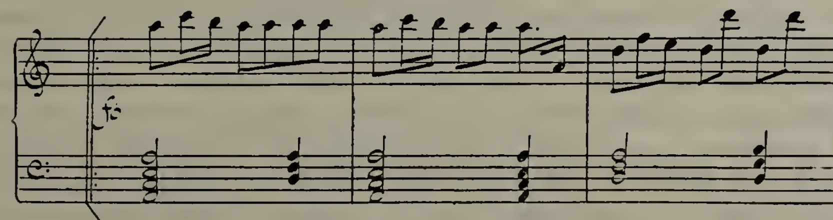

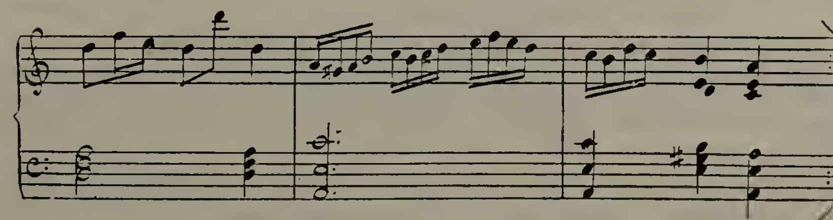

Ped

Ped
Ped

staccato
sfo

fo

fo

száját, a közönség az *utolsó estén* — belépti dij czimén — szintén hozzájárult az *egyleti* dinom-dánom fedezéséhez. A kitől hogy telt, 2 pengő forintot is adott a költségekhez. Ezt is már csak *hajnalban* fizették s *hajnali fizetségnek* keresztelték el.

A bálosok élőszóval hivták meg női vendégeiket a bálba, sőt a kiket nagyon meg akartak tisztelni, azokért *lámpással* mentek el, s ugyan igy kisérték haza is.

Betlehemesek. Régente karácsony szent estéjén Kassán is végig járták a külvárosokat a ***betlehemi pásztorok.***

Nem sokban különbözött ez a más vidéken divó Bethlehem-járástól. Öten-hatan összeverődtek, alakos ruhát öltöttek s minden házban elénekelték a karácsonyi énekeket; végül a vén számadó juhász tréfás és néha triviális versekkel mulattatta a háznépet. Ha nagyon megsiklott a nyelve, a többiek nekiestek és szalmával kitömött derekát ugyancsak eldöngették. A vén komikus nagy furkósbotjával védekezett a bántalmazók ellen.

Egy másik mulatságos figura, a mindig éhes és fölötte szomjas *Jakab* bojtár ezzel köszöntött be:

Adjon Isten jó estéket!
A kemenczén kalácsot érzek.

Aztán igy folytatta:

Semmi jó se történt máma;
Megölte bénát a sánta,
A *vak* ezt jól *látta*, tudta,
A *néma* volt, ki *besugta.*
Üres zacskóját lerúgta
És eldugta
Puczérnak a nadrágjába.

A tréfás mókák és komoly énekek befejeztével jól megvendégelték a kedves hirt hozó pásztorokat és utnak eresztették őket egy csomó ajándékkal.

A *czigányok* még ma is eljárnak a külvárosi házak ablakai alá és hegedü kiérete mellett nyekergő hangon dalolják el a betlehemi történetet, a minek élvezetétől egy pár fillérrel menti meg magát az illető lakós.

Babonák. A kassai népnél a műveltség terjedésével a babonában való hivés, a babonás szokások is lassankint veszendőbe mennek. Inkább a naivabb öregek ragaszkodnak még balhitükhöz; de ezek is csak az ártatlanabb babonáktól nem birnak szabadulni.

Vizi manó. Kiveszik a *vizi manó* is a nép képzeletéből; ma már inkább a gyermekmesék tárgya. A vizi manót apró, tetőtől talpig piros ruhába öltözött emberkének képzelte a nép, mely a Hernád zúgóiban és örvényeiben lakik; rendesen a folyóra boruló vén füzfa tövében építi viz alatti palotáját s oda viszi magával áldozatait. A gyermekeknek megmutatja magát, mert azok nem árulják el, s a halászok ugy tudják, hogy gyermekeik tányérjából akárhányszor eleszi a tejes kását. Hatalmát azonban megtöri az imádság. Ezért maradt fenn a népnél az a hagyomány, hogy ha valaki a Hernádba lép, előbb keresztet vet magára és rövid imát mond.

A vizi manó szerelméről is tud mesélni a nép fantáziája.

Egy kassai halásznak igen szép leánya szerelmi bánatában vizbe ölte magát. Holttestét soha sem találták meg. Esztendő mulva, késő éjszakán, bezörget valaki a külváros egyik bábájának ablakán. Az asszony kitekint az ablakon s egy négy lovas hintót lát házikója előtt állani.

A bába siet a nagy úri asszonynak vélt beteghez, de megrémül, midőn látja, hogy a lovak neki mennek a Hernádnak s az alsó malommal átellenben levő vén füzfához usznak. A hintó egy pillanat alatt lemerült a bábával a vizbe. A segélyre váró úri asszony nem volt más, mint a szegény halász szép leánya, most a vizi manó felesége. Az ifju asz-

szony egy egészséges vizi herczegnek adott életet, a bábát pedig fejedelmi ajándékkal küldte haza a manó.

Ismerte a néphit a *virkolákot* vagy *varkolákot* is. Virkolak

Félig ember, félig farkas. Késő éjszakákon kóborol elhagyott utakon és embervérre szomjazik. Ábrázatja rút, de az emberéhez hasonlit, sőt azt tartják róla, hogy valóban ember is, csak természete a farkasé. Igen hosszu életü, de sohasem hal meg a jámbor emberekhez hasonlóan, mindig öngyilkosság utján pusztul el.

A mord tekintetü emberről ma is azt mondják: *ugy néz, mint egy virkolák.* Hernádparti halászok sokat meséltek róla; ma már ugy látszik kiveszett, mert a *kassai virkolák* éjjeli kóborlásairól többé nem szól a népmonda.

A babonák nagy része közös más vidékek babonájával. A jellemzőbbeket megismertetjük a következőkben: Apró babonák.

Az esketéskor szomoruan égő gyertyák rossz házasélet előjelei. Hasonlóképen adnak minden ismert lakodalmi babonára: temetéssel találkozás, eső, beleharangozás mind rossz jel.

Ha a gyermek foggal születik, ezt nem szabad elárulni, csak hét éves korában. Az ilyen gyermek kiválóan szerencsés lesz, sőt a jövőbe is lát.

Kis gyermek előtt békát emlegetni veszedelem, mert sokáig nem fog beszélni. Ha mégis megteszi valaki, a szülő ne mulaszsza el rögtön utána tenni: „Szentelt só a gyermek nyelve alatt.“ Ez a bűvös mondás elüzi a bajt.

Az ablakon keresztül nem szabad kisdedet kiadni, mert nyavalyatörős lesz.

Ha sokan bámulták a pufók babát, elaltatás előtt a *szemről való leköpés* járja, vagyis *kereszt* alakban köpnek a gyermek homlokára, két arczára és ajkára.

Ha el akarják választani a gyermeket, egy főtt tojást adnak a kezébe, azután elveszik tőle és a tojást visszájára átdobják a ház födelén; a kis gyermek többé rá sem gondol a szopásra.

Ha azt hiszed, hogy *szemről esett*, mert vannak emberek, a kik szemeikkel vernek meg — mosódjál meg *tisztes fűben*, s ha az megsűrüsödik, biztos lehetsz abban, hogy *szemről esct.* Vagy készits szenes vizet, mosódjál meg vele, aztán dobj bele három darab szenet, s ugyanakkor emlitsd meg azok nevét, a kik az nap meglátogattak, a melyik név emlitésekor a szén az edény mélyére száll, az vert meg a szemével. Ha a széndarabok a viz szinén fönnmaradnak — más bajod van.

Ha nagyon dicsér valaki és rád jajgat, szemről esik.

Szoptatás közben nem szabad rájajgatni a gyermekre, mert megromlik az anyja teje.

A szép *tésztát* se mutogasd másnak, mert ha jajgat, a tészta nem kél ki; azt tartják ilyenkor, hogy *szemről esett* a tésztának.

Áldott állapotban lévő nőnek nem szabad gyümölcs befőzésekor a levet kóstolgatni, mert a lé megeczetesedik.

Uj lakásba költözéskor legelőbb is kenyeret és sót kell bevinni a lakásba, hogy a kenyér sose fogyjon ki a házból. Ugyancsak mielőtt beköltözöl az uj házba, macskát vagy kutyát kell bevinned és az ablakon kikergetned. Ezzel kiűzöd a házból a bajt.

Ha idősb halottnak fiatalos az arcza, a mikor kiteritve fekszik, fiatal hal meg utána ha fiatalnak megöregedett ábrázatja van, idősebb ember fogja őt követni.

Ha a kéz ujjai elhalnak, valaki meghal a családban.

Pap vendég bajt hoz a házba.

Békát ne üldözz, mert ki tudja, nem *boszorkányt* bántalmazol-e, a ki ezért megkinoz álmodban.

Karácsony éjjelén nem szabad az asztalt leszedni; maradjon reggelig úgy a mint az a szent estén leteritve volt. Különben nagy inség száll a házba.

Fekete vasárnap ne vesd le szennyes ruhádat és soha semmiféle titkod vagy titkolni való dolgod napfényre nem kerül.

Nagyszombaton, ahogy meghallod az első harangszót, mosakodjál meg, elvész minden szeplőd; szintugy tégy, ha az első fecskét látod, és soha sem lesz szeplőd.

A *kuruzslást* sem irthatta ki mind máig a közműveltség haladása. Ma is hitelt adnak azoknak az ámitóknak, a kik jó pénzért a jövőbe látnak, vagy az ellenséget megronthatják. A dargói boszorkányt ma is sokan keresik föl, hogy titkot vásároljanak tőle. Kassán sok ideig a peczérek felesége főzött szerelmi varázsitalt s vásárolta titokban nem egy művelt osztályhoz tartozó nő is. A *ráolvasásban* egy tihanyi vén paraszt mesterkedik Kassán, különösen az árpát és hályogot imádkozza le a beteg szemről.

Utszéli feszületeken gyakran látható egy-egy darab rongy. Azok az anyák kötik rájuk, a kiknek gyermekei rossz nyavalyások. Letépik a szenvedő gyermek ingecskéjét és ráaggatják a feszületre, Krisztus sebeitől várván a kinok megszüntetését.

Ha nyavalyatörésről járja a beszéd, mindig hozzá kell tenni: „*Alugyék* (e betegség) *mint a szürke kőszál.*" A nyavalyatörős gyermek ekképen gyógyitandó: tegye le az anyja a küszöbre és meztelen testtel üljön rá, mondván: „A mivel szültelek, azzal gyógyitlak meg."

Ellenségedet rövid idő alatt megronthatod, ha két vasárnapon keresztül szigoru böjtöt tartasz rá s közben ájtatosan imádkozol. A ki ilyen böjtöt tart, az — ha meggyónja — feloldozást egyedül a pápától kaphat.

Ha azt akarja valaki, hogy haragosa *iszákos legyen:* egy kacsa gégéjén keresztül öntött itallal itatja meg.

Eldobott *fésüt* messzire el kell kerülni, mert a ki azon átmegy, csunya betegségbe esik.

A ki sárgaságban szenved, mise alatt úrfelmutatáskor nézzen folyton a kehelyre s meggyógyul.

Ha valakivel azt a vizet itatják meg, a melylyel a halott arczát lemosták, az egész életén át minden iránt érzéketlen, fásult marad; teste a halottéhoz lesz hasonló.

Abból a házból, melynek küszöbébe egy olyan szeget vernek be, melyet a halott koporsójából vettek ki, egy év alatt elpusztul minden ember; az a ház a szerencsétlenség tanyája marad, mindaddig a mig a szeget el nem távolitják a küszöbből.

Hogy a mérges kelésektől szabaduljunk, 7 féle főzeléknemüt kell vizbe áztatni s azzal a kelő sebet lemosni, a viz aztán a keresztutra öntendő ki; ha valaki átmegy rajta, megkapja a keléseket.

Szembajok és más nyavalyák ellen a kassai nép erős hittel használja a *Kálvária* hegyen fakadó forrásvizet. Szent-Péter kutjának csodás hatását ismerik már messzeföldön. A kut felett meredő kőoszlop, a melyről egy kőkakas hivogatólag tekint a szenvedő emberekre, tele van aggatva rongyokkal, a bokrok ágain gyermekruhácskák foszlányait s apró harisnyákat lenget a szél. Szegényes áldozata ez a szegény szenvedőknek, a kik azzal az erős hittel hagyják el e csodatevő forrást, hogy ez a viz mindent meggyógyit. Bénák, vakok, nyavalyatörősök is ide járnak orvosságért.

KASSA TÁRSADALMA.

int Magyarország többi jelentékeny vidéki városának, ugy Kassának társadalmi élete is nagyon megváltozott azóta, hogy az ország fővárosa a politikai, közművelődési és társadalmi élet legfőbb tényezőit összpontositotta. Az erős nemzeti központ teremtésének eszméje nem az alkotmány helyreállitásának idejétől keletkezett; megszületett már a mult század végén s megvalósult a negyvenes években. Az alkotmány visszaállitásával járó uj nemzeti élet csak betetőzése volt a száz éves munkának. Kassa a század elején felső Magyarország társadalmi életének igazi központja volt; versenytársa Kolozsvárnak és Pozsonynak.

Noha a társadalmi élet terén át kellett engednie a vezérszerepet a fővárosnak: megtartotta az első helyet a társadalmi élet tekintetében is felső Magyarország városai között. A főuraknak irányadó személyiségei nem választják ugyan téli lakóhelyül és működésük teréül, mint a század elején, de a város nagy értelmiségi osztálya valóságos nagyvárosi jelleget ád ma is Kassa társas életének.

A század első felében még erősen kialakult osztálykülönbségek ma is meg vannak ugyan; lassankint azonban megszünteti vagy enyhiti a számos közművelődési társulat, melyek Kassa összes intelligens elemeit egyesitik.

Egyben alig múlja felül bármely város Kassát: a jótékonyság gyakorlására irányult társulásban. A szépművészetek hagyományos pártolása szintén érdeme a kassai lakosságnak, mely általában szereti a nyilvános életet.

Közművelődési és jótékonyczélu egyesületei oly nagy számuak, hogy már-már meghaladják a 30,000 lakosu város polgárainak anyagi erejét.

Három csoportra oszthatjuk ez egyesületeket: a szorosabb értelemben vett társadalmi, a közművelődési és a jótékonyczélu egyesületekre.

A társadalmi egyesületek a következők:

Állatvédő egyesület. Alakult 1885-ben.

Tiszteletbeli elnökök: nagyréti *Darvas* Imre nyug. főispán és *Münster* Tivadar polgármester. *Elnökök:* kellemesi *Melczer* Georgina bárónő és dr. *Senka* József közkórházi igazgató. *Alelnök:* dr. *Klekner* Alajos jogakad. igazgató. *Titkár: Ladomérszky* Gyula közkórházi gondok.

Eisler-féle székgyár önkéntes tüzoltó-egylete alakult 1881.

Honvédegylet, a kassai 48-as honvédek alapitották a 70-es években.

Elnöke Comáromi László nyug. alispán. *Alelnöke Comáromi* István birtokos. *Főjegyző: Wodiáner* Márton.

Kassai falkavadász-társulat. Alakult 1894-ben.

Elnöke gróf *Forgách* László.

Kassai izraelita anyahitközség koma-egylete. Alakult 1882-ben.

Kassai kaszinó. Alakult 1878-ban.

Elnöke nagyréti *Darvas* Imre nyug. főispán. *Igazgatói: Bernáth* Elemér kir. táblai tanácselnök, *Harmos* Gábor kir. táblai bíró és *Slachta* Kálmán takarékpénztári tisztviselő.

Kassai társaskör. Alakult 1893-ban.

Elnöke dr. *Reismann* Simon ügyvéd. *Igazgatója Hollender* Jenő földbirtokos. *Titkára* dr. *Lorber* Péter ügyvéd.

Kassai tornázó- és vivó-egyesület. 1868-ban „Torna-egylet“ név alatt alakult, mely azonban 1874-ben feloszlott. A mai egyesület 1893-ban keletkezett.

Elnöke Péchy Zsigmond főispán. *Alelnökei Fábián* János alispán és *Aranyossy* László ügyvéd. *Titkára Lekly* Gyula tanár.

Katholikus olvasókör. Alakult 1893-ban.

Kereskedő ifjak egylete. Alakult 1872-ben.

Elnöke Adriányi Béla. *Alelnöke Binder* Ernő. *Titkára Hauser* Gyula.

Kir. jogakademiai dalkör. Alakult 1878-ban.

Kir. jogakademiai olvasókör. Alakult 1877-ben.

Korcsolyázó egylet Alakult 1874-ben.

Elnöke Rélay Róbert ügyvéd. *Alelnöke Fülöp* Károly ügyvéd. *Háznagya Malaszt* Ferencz polg. isk. tanár. *Titkára Gálffy* Ferencz tanár.

Magyarországi Kárpát-egyesület „Keleti Kárpátok“ osztálya.

Elnöke: Andrássy Aladár gróf, *I. alelnök: Siegmeth* Károly. *II. alelnök: Gedeon* Jenő. *Titkár: Dobrovay* Lajos ügyvéd. *Választmányi elnök: id. Novelly* Sándor kereskedelmi és iparkamarai elnök.

Önkéntes tüzoltó-egylet. Alakult 1872-ben.

Elnöke Benczur Géza ügyész. *Alelnöke Schreiber Albert. Titkára Barts* Pál. *Főparancsnoka Mihalik* Béla helyettes rendőrkapitány.

Polgári társaskör. Alakult 1867-ben.

Elnöke Münster Tivadar polgármester. *Alelnöke Stekker* Károly ügyvéd. *Igazgatója Tfirszt* Vendel városi aljegyző.

Rózsafüzér egylet. Kath. vallási társulat. Alakult 1871-ben.

Kassai vadász-társulat. Alakult 1885 ben.

Elnöke Fiedler Károly földbirtokos. *Igazgatója Szőnyey* István erdőmester.

Társalgási egylet (Nagy kaszinó). Kassa legrégibb egyesülete. Alakult 1828-ban.

Elnöke Naményi Gyula megyei árvaszéki elnök. *Alelnöke Rélay* Róbert ügyvéd. *Igazgatója Lekly* Gyula tanár.

A közművelődési egyesületek, melyekhez az irodalommal, művészetekkel s tudományokkal, önképzéssel foglalkozó egyesületeket is soroljuk, a következők:

Abauj-Tornavármegyei és kassai közművelődési egyesület. Alakult 1886-ban, főleg a megye területén óvók létesítésére, népkönyvtárak felállítására, szóval a nép közművelődésének előmozditására és a magyarosításra, mit a város közvetlen szomszédságában fekvő s teljesen magyar nevü, de időközben egészen eltótosodott lakók visszamagyarosításának érdeke tesz szükségessé. Létesüléséhez az első alapkövet az egykori „Nemzeti kör“ rakta le.

Diszelnöke Bubics Zsigmond püspök. *I. Elnök: Darvas* Imre nyug. főispán. *II. elnök: Dessewffy* Sándor. *Alelnök: Comáromi* László nyug. alispán. *II. alelnök: Münster* Tivadar polgármester. *Főtitkár: Vécsey* József megyei árvaszéki ülnök. *Főjegyző:* dr. *Klekner* Alajos jogakadémiai igazgató.

Asztalossegédek önképző-egylete. Alakult 1883-ban.

Czipészsegédek önképző-egylete. Alakult 1893-ban.

Cs. és kir. katonai tudományos és kaszinó-egylet.

Elnöke Netuschill József altábornagy. *Alelnöke Major* Nándor ezredes. *Titkára Funk* József nyug. százados.

Első magyar dalegylet, ma: *Kassai régi dalegylet.* Alakult 1870-ben. Módositott alapszabályait „Kassai dalegylet“ czimén 1883-ban hagyta jóvá a belügyminiszter.

Elnöke Münster Tivadar kir. tanácsos, polgármester. *Igazgató-alelnöke Lekly* Gyula tanár. *Titkára* dr. *Neményi* Vilmos ügyvéd. *Karmestere Vigh* Károly.

Felsőmagyarországi kertészeti egyesület. Alakult 1893-ban.
Elnöke pécsujfalusi *Péchy* Zsigmond főispán. *Alelnöke Böllmann* János.

Felsőmagyarországi Muzeum-egylet. Keletkezett 1873-ban.
Tiszteletbeli elnöke Bubics Zsigmond kassai püspök. *Elnöke* dr. *Stöhr* Sziárd premontrei főgimn. igazgató. *Alelnöke Loósz* József városi tanácsnok.

(A muzeumot külön fejezetben ismertetjük.)

Fröbelkert-egylet. Alakult 1873-ban.
Elnöke Moskovics Jakabné. *Alelnökök: Jakab* Péterné és *Schirger* Tivadarné.

Gazdasági egyesület.
Tiszteletbeli elnöke Bárczay József. *Elnök: Berzeviczy* Egyed. *Alelnökök: Hedry* József és *Fiedler* Károly. *Titkár: Bukuresty* B. János, a gazdasági akadémia tanára.

Irodalmi társaság. Alakult 1893-ban.
Elnöke Péchy Zsigmond főispán. *Alelnöke* dr. *Stöhr* Sziárd gimn. igazgató. *Főtitkár:* dr. *Nyulászy* János ügyvéd. *Titkár:* ifj. Kemény Lajos.

Kassai dalkör. Alaklut 1891-ben.
Elnöke Loósz József városi tanácsos. *Alelnöke Lévay* István polg. isk. igazgató. *Titkára Zámbory* János állami anyakönyvvezető. *Karmestere Stich* Kálmán községi tanitó.

Kassai hirlapirók „Otthona". Alakult 1893-ban.
Elnöke dr. *Glück* Lipót ügyvéd. *Alelnöke Ladomérszky* Gyula. *Titkára Varga* Kálmán.

Katholikus legényegyesület. Alakult 1887-ben.
Fővédnöke Bubics Zsigmond püspök. *Tiszteletbeli elnöke Péchy* Zsigmond főispán. *Egyházi elnök: Répászky* József apát-kanonok. *Egyházi II. elnök: Konrády* Lajos tanítóképző tanár s hitoktató. *Világi alelnök: Lang* Imre építész. *Titkár: Hanusovszky* István hitoktató. *Főjegyző: Fischer* Antal hitoktató.

Könyvnyomdászok önképző egylete.

M. kir. gépészeti középiskola önképző köre. Alakult 1877-ben.
Alapítója s tanár-elnöke Lckly Gyula.

Orvos-gyógyszerész egylet. Keletkezett 1866-ban.
Elnöke dr. *Szentimrey* Ákos megyei tiszti főorvos. *Alelnöke Gallik* Géza. *Titkár:* dr. *Ékey* Antal.

A jótékony egyesületek sorában a következőket találjuk:

Chevra-Kadischa. Jótékony egylet. Alakult 1880-ban.
Elnöke Weisz Ignácz Leó. *Alelnöke Feldmann* Mór. *Titkár:* dr. *Klein* Fülöp.

„Humanitas" jótékony nőegylet.
Elnöke: dr. *Moskovics* Jakab városi főorvos. *Alelnök:* dr. *Weinberger* Jakab orvos. *Titkár:* dr. *Klein* Fülöp ügyvéd.

Jótékony nőegylet. Alakult 1838-ban.
Elnökei Hegedüs Lajosné és *Münster* Tivadarné. *Elnökhelyettesek:* kellemesi *Melczer* Georgina bárónő és *Bernovics* Gusztávné.

Kassai ács- és molnársegédek temetkezési egylete. Alakult 1877-ben.

A kassai egyházmegyei szegénysorsu tanulókat segélyző egylet. Alakult 1867-ben.

Kassai ipartestületi betegsegélyző pénztár.

Kassai izraelita jótékony nőegylet. Alakult 1867-ben.
Elnöke: Bródy Fülöpné. *Elöljárók: Moskovics* Jakabné és *Weinberger* Jakabné. *Titkár: Sichermann* Bernát ügyvéd.

Kassai kereskedelmi ipartársulat betegápoló alapja. Alakult 1886-ban.
Elnöke Szakmáry Károly. *Alelnöke Maurer* Rezső. *Titkár: Tattárszky* Gyula.

Kassai kerületi betegsegélyző pénztár. Alakult 1892-ben.
Díszelnöke Laszgallner Ödön. *Jegyző: Korponay* Bertalan.

Kassai kir. r. kath. férfi-tanítóképzőben fennálló „Segélyző pénztár." Alakult 1879-ben.

Kassai kőmíves és kőfaragó segédek segélyző egylete. Alakult 1876-ban.

Kassa szab. kir. városi rendőrség önsegélyző egylete. Alakult 1869-ben.
Elnöke: Loósz József városi tanácsos. *Jegyző: Sárosi* Árpád rendőrfogalmazó.

Kassai vallásos és jótékony egylet. Alakult 1889-ben.

Kir. jogakadémia és államtud. kar hallgatóit segélyző egylet. Alakult 1877-ben.

Kassai m. kir. gépészeti közép-ipariskola önsegélyző egyesülete. Alakult 1878-ban.

Az egyesület alapító elnöke: Lekly Gyula.

Könyvnyomdászok beteg-, rokkant-, özvegy-, árva- és munkanélkülieket segélyző egylete.

Elnöke Rósa Viktor. *Jegyző: Lukács* Gusztáv.

M. kir. gazdasági tanintézet segélyző egylete. Alakult 1876-ban.

Védnöke Kovácsy Béla int. igazgató.

Munkás betegsegélyző és rokkant pénztár. Alakult 1876-ban.

Elnöke: Stefán József. *Alelnök: Bogoly* Antal.

Szabó segédek segély- és önképző egylete. Alakult 1880-ban.

Elnöke Uhrinyák András. *Alelnöke Venger* András. *Jegyző* és *titkár: Bednarik* János.

Szt. Péter temetkezési társulat. Alakult 1848-ban.

Igazgatója Legányi Samu.

Tiz krajczáros egylet. Alakult 1880-ban. A szegény iskolás gyermekek felruházását tüzte ki czéljául.

Elnöke Melczer Georgina bárónő. *Titkára Gasko* Gyula községi tanitó.

Vörös kereszt-egyesület kassai fiók-egylete. Alakult 1879-ben.

Elnöke Péchy Zsigmond főispán. *Társelnök Melczer* Georgina bárónő. *Alelnökök: Schreiber* Albert és *Megay* Adolfné. *Titkár: Fabinyi* Gyula polg. iskolai tanár.

Kassai kerékpár-egylet:

Elnöke jelenleg nincs. *Alelnöke Dokupil* István. *Titkára Erdélyi* Árpád.

Az orsz. m. gyógyszerész-egylet 8-ik járása:

Igazgató: Megay Gusztáv.

Tanitó-egyesület:

Elnök: Sudy K. János. *II. elnökök: Lévay* István és *Robonyi* Géza. *Jegyzők: Balázs* Mihály, *Takács* Béla és *Vargofcsik* János.

Vendéglősök egylete:

Díszelnök: Schalkház Lipót. *Elnök: Fritsche* Vilmos. *Alelnök: Jaszus* Antal. *Jegyző: Sárossy* Árpád.

Turista-egyesület. Alakulóban.

KASSA. — AZ ERZSÉBET ÁRVAHÁZ.

TÖRVÉNYKEZÉS.

Biróságok.

TÖRVÉNYHOZÁSUNK 1871-ben, mint azt a közigazgatás történetében megirjuk, elválasztotta az igazságszolgáltatást a közigazgatástól. Az 1871 : XXXI. t.-cz. alapján állitották föl a törvényszékeket, s a kassai törvényszék hatásköre már a felállitáskor kiterjedt Kassára és Abauj-Torna vármegye egész területére. Összes lélekszáma tehát 179,884, az 1891-iki népszámlálás szerint. Másodfokban a kassai kir. itélőtábla alá tartozik. Sajtóbiróság a kassai, beregszászi, eperjesi, lőcsei, miskolczi, rimaszombati, rózsahegyi és sátoralja-ujhelyi törvényszéki területekre. Hat járásbiróságra terjed ki ; ezek : a kassai, zsadányi, szikszói, abaujszántói, szepsi és tornai. Ez utóbbi három, telekkönyvi hatósággal van felruházva.

Birtokperek és ingatlanok forgalma.

A kassai törvényszékhez az 1894. évben beérkezett 9874 köz. polgári, 9568 telekkönyvi és 7921 büntetőügyi beadvány. Volt 14 fegyelmi ügy. A beadványok körülbelül megfelelnek az előbbi évek mennyiségének ; kevéssel emelkedtek s bizonyitják egyrészt azt, hogy Kassa város kereskedelme nem igen emelkedett, másrészt, hogy a birtokperek a tagositások folytán fogyó félben vannak.

A kassai telekkönyvi hatóság területén a birtokváltozás összes értéke majdnem kerek két és fél milliót tesz ki, melyből $1^{1}/_{2}$ millió frt az élők közt kötött szerződésekre esik. Végrehajtás utján mindössze 37,000 frtnyi értékü birtokváltozás állott be s a hagyatéki ingatlanok értéke majdnem egy millió. Ez utóbbi adat azonban a legkevésbbé megbizható, mert egyrészt számos hagyatéknál az ingatlanok becsüjét föl sem veszik s ha fölveszik is, a legtöbb esetben a valódinál sokkal csekélyebb értékben, mert a feleknek érdekökben áll, hogy mennél kisebb hagyatéki illetéket fizessenek. Ez az értéktitkolás élők közti szerzésnél sokkal nehezebb.

A kassai tkvi hatóság területén 111,286 ember lakik, tehát minden egyes lélekre átlag 22·5 frt értékü ingatlan birtok változása esik évenkint. Ez pedig az ország nagy részével szemben igen kedvező állapot, minek oka abban a körülményben fekszik, hogy a kötött, holtkézen levő, hitbizományi birtok nem sok e területen s felette nagy latifundiumok sincsenek. Bár másrészt nem oly kedvező, mint p. o. a szomszéd Sáros-vármegyében, hol eme kötött természetü birtokok kiterjedése sokkal csekélyebb s hol igen sok a kisebb középbirtok, mely legalkalmasabb a forgalomra.

Az ingatlanok forgalma a legutolsó évtizedben jelentékenyen emelkedett, minek oka egyrészt a rendezett telekkönyvi állapotokban, másrészt abban rejlik, hogy számos középbirtok parczellázva parasztkézre jutott, mi a földbirtok árát s evvel a földbért jelentékenyen emelte. Ennek oka pedig főleg az, hogy a mult évtizedben s a 80-as években jelentékeny volt az

amerikai kivándorlás. E kivándorlottak legnagyobb része — túlnyomólag földmivesek — némi megtakaritott tőkével tért vissza, melyen földet vásárolt.

Végrehajtások és árverések.

Föltétlenül nincs ugyan kideritve, de minden valószinüség a mellett szól, hogy az ekképen behozott idegen tőke csökkentette meg a végrehajtás utján való birtokátruházások számát. Mindössze 36,000 frtnyi érték van ilyennek kitüntetve, mi annál csekélyebb, ha figyelembe veszszük, hogy a végrehajtásnál van legkevesebb mód az érték eltitkolására. De még e 36,000 frtból is egy rész a tulajdoni perek alapján hozott itéletek által származott birtokváltozásra esik, tehát bizonyos tekintetben szintén szerződés utján való szerzésnek tekinthető. Az elárverezett ingatlanok értéke elenyészően csekély, sőt ebből is levonandók az önkéntes árverések utján történt eladások. Az eladósodott gazdák családjuk egy-két tagját rendszerint Amerikába küldik s az onnan szerzett pénzzel tartják meg birtokukban földjüket.

Az önkéntes árverésekkel s kielégitési végrehajtásokkal együtt mindössze 35 végrehajtás utján való birtokváltozás fordult elő, mig az élők közti szerződés 1217 esetben, haláleset 525 esetben képezte annak alapját.

Földhitel és jelzálog teher.

A föld értékének emelkedésével a földhitel is emelkedett, de nem kevesebb a birtokokon levő teher, a zálogjogilag bekeblezett összegek állandó emelkedése. Bekebeleztetett a zálogjog kerek $1^1/_2$ millió frt erejéig, mig a törlések összege csak 1.250,000 frtot tesz.

KASSA. — A TÖRVÉNYSZÉK ÉPÜLETE.

Ellenben igen kedvező viszonyt mutat a végrehajtásilag bekeblezett zálogjogok összege. 865 szerződés alapján való bekeblezésre 220 zálogjogi végrehajtás esett, illetőleg a több mint másfél milliónyi zálogjogokból csak 48,070 frt, tehát valamivel több mint 3%. Figyelembe kell vennünk még, hogy ez három járásbiróság és egy nagy város területére vonatkozik, mely területnek 111,000 lakosa van.

A cserehàti járásban már kevésbbé kedvezőek a viszonyok, mi nemcsak a föld csekélyebb jóságán, hanem főleg a kötött s nagybirtok nagyobb mennyiségén alapul. 457 szerződéses szerzés mellett 93 végrehajtási szerzés szerepel, pedig a szepsi telekkönyvi hatóság területe csak negyede a kassaiénak s lakossági aránya még kisebb. És mégis negyedrész területén majdnem háromszor annyi árverés fordul elő.

A tornai telekkönyvi hatóság visszonyai nagyjából megegyeznek a szepsiéivel. Mindkét helyütt a keletkezett terhek majdnem egyenlők a megszüntekkel; de mindkét helyütt a végrehajtásilag bekeblezett összegek az összes bekeblezéseknek 10%-át teszik.

Kereskedelmi perek.

A mi a kereskedelmi törvénykezés viszonyait illeti, a kassai törvényszék erre vonatkozó adatai nem sokat mondanak. Igaz ugyan, hogy az élénkebb kereskedelmi forgalom mellett okvetlen nagyobb a kereskedelmi s hitelperek száma; de viszont a megbizható kereskedelmi tevékenység

apasztja a pereket. A kereskedelem góczpontja természetesen Kassa városa; ámde a kassai fő kereskedelmi ág a kiviteli üzlet és ennek természete megszoritván a hitelezést, nem igen szaporitja a törvénykezési adatokat.

Adatainkat csak az 1894. évre nézve csoportositjuk. Az elmult évek képét szintén ezekből kapjuk meg, minthogy az utóbbi évek a törvénykezés tekintetében csekély eltéréssel ugyanazokat az eredményeket adják.

Az 1894. évben 125 czégbejegyzés történt a kassai törvényszéknél. E szám fölötte nagy és egyáltalán nem örvendetes, mert a nagy szám csak a kevéssé megbizható üzletek alapitását jelzi. Örvendetesebb adat az utolsó időben öt részvénytársaság bejegyzése. Csőd csak 9 nyittatott, a mi ugyan magában véve is elég tekintélyes szám, de még szomorubb, ha figyelembe veszszük, hogy a mi hitelviszonyaink mellett a bünös fizetésképtelenségek legnagyobb részében a csődnyitásra sor sem jut. Kereskedelmi per mindössze 53 volt, s váltókeresetet 642 adatott be, melyek közül 585 sommás végzéssel fejeztetett be.

A kassai törvényszéknél 240 folyó peren kivül 104 birtokper, 20 váló, 61 egyéb közpolgári, 53 kereskedelmi s 57 váltóper volt. Ezek közül 273 ügy döntőleg itélettel vagy végzéssel intéztetett el. Beadtak 173 felebbezést a II. foku birósághoz, mely 135-öt helybenhagyott, 18-at egészen megváltoztatott. Feloldottak 16-ot és pótlás végett visszaküldtek 7-et. Vagyis az itéletek 79%-át helybenhagyták és csak 10%-át változtatták meg. A kir. kuriához 63 felebbezés ment, melynek 74%-a, vagyis 45 helybenhagyatott, s 12%-ot a legfőbb itélőszék megváltoztatott.

A kassai járásbiróságnál 1894-ben 952 sommás, 820 kereskedelmi per folyt, 537 makacssági itéleten felül 323 érdemleges itélet hozatott, s 205 egyezség köttetett. Az egyezség tehát a perelintézéseknek körülbelül 24%-át képezte. A többi vidéki járásbiróságoknál a kereskedelmi perek számaránya csak 10%. (Sommás perek.)

A kir. táblához felebbeztek 108-szor. Az itéletek közül 90-et helybenhagytak, 16-ot egészen megváltoztattak s 20-at egészen feloldottak. *Pótlás végett egyet sem küldöttek vissza.* Más szóval körülbelül 84% helybenhagyatott. A kuriához 23 felebbezés ment, melyek közül 16 hagyatott helyben.

A kassai járásbiróság területén 982 foglalást foganatositottak s 627 árverést tartottak ingók ellen, kisebb polgári ügyekben 146 foglalás és 120 árverés volt.

(Büntető perek.) Mig a polgári ügyekben pusztán a birtokviszonyok tekintetében láttunk nagyobb fejlődést s a többi téren alig észlelhetünk növekedést, a bünvádi adatok a büneseték s büntetések folytonos növekedését mutatják. Ez a növekedés csak részben vezethető vissza erkölcsi okokra; inkább a csendőrségi szervezet kifejlesztése folytán meghonosodott jóval szigorúbb és rendesebb ellenőrzést, de másrészt az ennek folyományaként jelentkező alaptalan vádaskodási és üldözési irányzatot tanusitja, amint ezt az alábbi statisztikai számadatok bizonyitják.

Hivatalból üldözendő büntett miatt 555, vétség miatt 265, magán vádra üldözendő büntett miatt 23, vétség miatt 68. összesen tehát 911 följelentés történt. Ezek közül a vizsgálatot meginditották 873 esetben, 1081 vádlott ellen, vádhatározat csak 73, közvetlen idézés csak 156 esetben hozatott. A 911 följelentésből tehát mindössze 229 esetben jutottak az itélkezésig, a mi alig több mint az összes följelentések negyedrésze.

Ez alaptalan följelentések nagy száma a csendőrség eljárásának az eredménye, és már e körülmény is égető szükséggé teszi a bünvádi eljárási törvényt és az állami rendőrséget.

A vád alá helyezett személyek közül 311-et itéltek el s 102-őt fölmentettek, vagyis vádlottak 32%-át. Ez az arányszám fölötte nagy. A vád alá helyezettek közül minden harmadikát ártatlanul hurczolták törvény elé. Bünvádi eljárási törvény hiányában a személyes szabadságnak ugyszólván biztositéka sincs s a csendőrség sem alkalmas a bünnyomozó feladatra. Ilyen viszonyok mellett az egyetlen garanczia csak a birói testületben van. (Vádlottak és elitéltek.)

Vizsgálat alatt maradt 1769 terhelt; a vizsgálat megszünt 666 személy ellen s vád alá helyeztetett 525. Más birósághoz 154 ügyet tettek át. A vizsgálat alatt állók közt 1121 férfi és 224 nő volt.

Az 1893. évhez képest 452 férfival s 15 nővel volt nagyobb a vádlottak száma. Vizsgálat 211, bünvád 51-el volt több mint 1893-ban. A vád alá helyezettek száma is 219-el több volt.

Bünesetek.

A leggyakoribb bünesetek a lopás és súlyos testi sértés. Lopás büntettéért 82, vétségeért 41, orgazdaság tetteért 4, vétségeért 16 vádlottra mondtak itéletet. Súlyos testi sértés büntetteért 23, vétségeért 46 személy esett büntetés alá, ezenfelül 12 halált okozó súlyos testi sértés miatt szabott büntetést a törvényszék. Az emberélet elleni büntettekhez sorakozik még 5 szándékos emberölés, 3 gondatlanságból elkövetett emberölés, 3 gyermekölés s 5 párviadal. E büntetteken kivül a hatóság elleni erőszak miatt 8 esetben történt elmarasztalás.

Izgatás 5, vallás elleni vétség 3, magánosok elleni erőszak 5, levéltitok megsértése 1, szemérem elleni büntett 3, családi állás elleni vétség 1, rágalmazás és becsületsértés 4, rablás 4, sikkasztás 6, jogtalan elsajátitás 4, csalás 4, vétkes bukás 3, gyujtogatás 4, vagyonrongálás 4, hamisitás 4 esetben követelte a büntető itéletet.

Büntettes férfiak és nők.

BERCZELLY JENŐ.

A büntettesek közt volt 472 férfi és 98 nő. A nőket illetőleg ez nem tulságosan nagy arányszám. Sajátságos, hogy a 16 és 20 év közti tettesek száma a legnagyobb. Ezen sorban büntettért 74 férfi s 11 nő, vétségért 63 férfi és 10 nő kapott büntetést. Ha figyelembe veszszük, hogy már 16 év alattiak közt is 15 férfit s 4 nőt büntettért, 12 férfit és 3 nőt vétségért itéltek el, akkor a statisztika képe valósággal megdöbbentő, mert a büntetetteknek majdnem 34%-a még nem érte el 20 éves életkorát.

Büntettesek kora.

A 20—24 éves korban már apad a szám, mert csak 38 férfi s 5 nő van büntettért, 30 férfi s 4 nő van vétségért büntetve. A mi a férfiakat illeti, megtalálhatjuk a magyarázatot, mert a férfiak ez időben katonakötelezettségüknek tesznek eleget s vétségeik a katonai biróság illetékessége alá tartoznak. A nők pedig, javarészt e korban éppen fiatal anyák s ugy látszik az anyai teendők visszatartják őket a büntől. Husz éven alul csak családi állás elleni vétség (gyermekkitétel) s 24 éven alul gyermekölés vétsége fordul elő egyszer. A többi gyermekölési eset 24 és 30 év közti korban történt, mi arra látszik mutatni, hogy e büntettet legtöbbször nem megesett ártatlanságok szokták elkövetni.

A 24-ik életéven túl ismét növekedőben van a bűnösség, mert e korszakra 54 férfi 13 nő büntette, 53 férfi s 5 nő vétsége esik. A 30-ik éven túl ismét némi apadás áll be, azon különbséggel, hogy 30—40 közt legtöbb büntettes nőt találhatunk. A 40-ik életéven túl már jelentékeny apadás áll be, de a nők arányszáma még inkább növekszik, mert a tetteseknek majdnem harmadrésze nő, mig ez arányszám az előbbi életszakokban $^1/_8$—$^1/_6$ rész közt változik.

A 20—30 évi életszakra esik a tetteseknek majdnem 36%-a. A 30—40 évi szakra 21%, mig a későbbi korra alig 9%.

Büntettesek családi állapota.

A tettesek közül 321 hajadon (legény vagy leány), tehát a tettesek 60%-a. Ez azt mutatja, hogy a családalapitás jelentékenyen korlátozza a vétkezést. Még inkább igazolja ezt az a körülmény, hogy a tettesek közül 356 gyermektelen, vagyis körülbelül 65%.

Büntettesek vallás szerint.

Vallásuk szerint a büntettesek között 364 róm. kath., 47 gör. kath. 112 helvét, 26 izr., a mi körülbelül a lakosság vallási arányának felel meg.

Legkedvezőbb az arány a helvét hitvallásuaknál és a zsidóknál. Az előbbi annyiban fontos körülmény, hogy a helvét felekezetüek mind magyar nemzetiségüek. Magyar nemzetiségünek (helyesebben magyar nyelvünek) vallotta magát 413, németnek 18. tótnak 112. Tekintettel arra a körülményre, hogy a magyar ajkuak a törvényszék területén körülbelül 72%-át képezik, a szám megfelel a magyar nemzetiség arányának; a németségre nézve határozottan kedvező. Bűntettesek nemzetiség szerint.

PÉCHY AURÉL.

Az egyes bünesetek közül nemzetiség szerint a rendes arányszámnál nagyobb esik a magyarokra a hatóság elleni erőszak, a súlyos testi sértés és a könnyü testi sértés eseteiben. Mindkettőnél 8 eset közül 7 jut magyarra s 1—1 tótra. De már a többi emberélet ellen elkövetett büntettek és vétségek eseteiben a rendesnél kisebb arányszám esik a magyarokra, ámde a számok tanuságát rendkivül óvatosan kell vennünk, mert a kis számok a statisztikában nem képezhetik következtetés alapját.

Mindamellett egybevetve más törvényszéki területek adataival, úgy látszik, hogy a magyarnak vétkessége inkább virtuskodás számba megy. Ezt mutatják legalább a hatóság elleni erőszak, a súlyos és könnyü testi sértések számadatai.

A kassai kir. törvényszék, elnökén kivül 1896. január 1-én következő birákból áll: vizsgálóbiró *Bodnár* Ferencz, birák: *Teleky* László, *Radványi* Antal, *Horváth* Sándor, *Horváth* Bódog, *Baloghy* György, *Bessenyei* Béla, *Hornyai* Ödön, dr. *Juhász* Andor, albiró: *Hódy* Sándor: — Jegyző: *Gregorovits* Henrik; aljegyzők: *Szövényi* Gusztáv, *Garbinszky* Sándor, *Naményi* Béla, *Szibert* Gyula. — Kassai kir. járásbiró: *Madarász* János. II. járásbiró *Adolf* Sebestyén. Albirák: ifj. *Münster* Tivadar, *Mikita* Emil, *Kail* Antal. Abaujszántói járásbiró *Sváby* Sándor; szikszói járásbiró dr. *Szentléleky* László, albiró *Bellon* Sándor; szepsi járásbiró *Olchváry* Elek, albiró dr. *Ráth* Béla; tornai járásbiró *Nagy* Péter, albiró *Szabó* József; zsadányi járásbiró *Szopkó* Róbert, albiró *Dutkó* János. Törvényszék.

A kassai kir. ügyészség feje *Kiss* János kir. ügyész; alügyészek *Lehoczky* Sándor, *Laudon* Gyula.

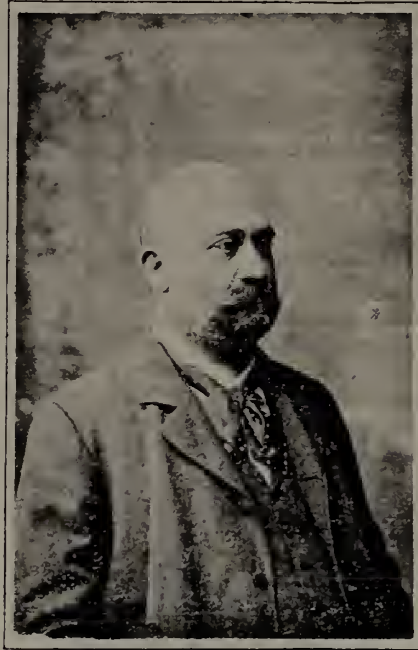
A kir. törvényszék elnöke péchujfalusi *Péchy* Aurél. Született Péchujfalván; iskoláit Eperjesen és Kassán végezte. Miután a birói pályára lépett, fokozatos előléptetése után 1882-ben Szabadkára nevezték ki törvényszéki elnöknek. 1886-ban saját kérelmére Kassára helyezték át a törvényszék élére. Testvére Péchy Zsigmond főispánnak és a sportvilágban kitünően ismert Péchy Andornak.

PAKSY JÓZSEF.

A kassai királyi itélőtábla kiterjed a beregszászi, eperjesi, kassai, lőcsei, miskolczi, rimaszombati és sátoraljaujhelyi törvényszékekre. Elnökén kivül birói személyzete következőkből áll: Tanácselnökök *Bernáth* Elemér, *Fekete* Ödön, birák: *Simon* Géza, *Harmos* Gábor (a kir. kuriához berendelve), *Bök* János, dr. *Podhorányi* Gyula, *Pitroff* Rezső, *Balázsovich* József, *Hánrich* József, dr. *Rósa* Kálmán, *Horánszky* Adolf, *Dualszky* Gyula, *Pálfy* Nándor, *Rökk* Gyula, *Taug* Emil, *Raisz* Andor, *Oroszy* Géza, *Bethlenfalvy* Antal *Madarassy* Dezső, *Weiss* Károly, *Kaczvinszky* Géza, *Kulin* Ödön. Elnöki titkár: *Sponner* Gyula. Tanácsjegyzői szolgálatra beosztott albirák: dr. *Keczer* László, *Kéler* Gyula, *Rácz* Ernő, dr. *Vályi* István. Királyi tábla.

A kassai kir. itélőtábla elnöke berczeli *Berczelly* Jenő. Született 1842. április 10-én,

a gimnáziumot és egyetemet Budapesten végezte. 1863-ban lépett állami szolgálatba. A budapesti kir. itélőtáblánál kezdte meg hivatalos működését, majd a fennállott magyar udvari kancelláriában volt alkalmazva. Az alkotmányos kormány kinevezésekor az igazságügyminiszteriumban fogalmazóvá nevezték ki, hol fokról-fokra emelkedett titkárrá, osztálytanácsossá és miniszteri tanácsossá. Az adminisztráció teendőin kivül tevékeny részt vett a törvényszerkesztésben. Közben a honvédhuszárságnál is szolgált, s onnan főhadnagyi minőségben lépett ki. 1885. szeptemberben a budapesti kir. itélőtáblához tanácselnöknek nevezték ki; 1891-ben, a kir. itélőtáblák decentralizálásakor a kolozsvári kir. itélőtábla elnöke lett. 1894. julius óta a kassai itélőtábla elnöke.

ARANYOSSY LÁSZLÓ.

Kir. főügyészi helyettes *Paksy* József. Született a biharmegyei Monostor-Pályiban 1852-ben. Középiskoláit és jogi tanulmányait Debreczenben végezte és az ottani kir. törvényszéknél kezdte meg működését 1872. november 4-én, mint joggyakornok; 1874-ben a szoboszlói kir. járásbírósághoz aljegyzővé nevezték ki, mely állásáról 1875. deczemberben lemondván, atyja, Paksy Imre debreczeni kir. közjegyző irodájába lépett. 1877. november 29-én a kassai kir. ügyészséghez alügyészszé hivta meg az akkori igazságügyminiszter, 1885-ben ugyanott kir. ügyészszé, 1892. julius 6-án kir. főügyészi helyettessé nevezték ki. Miután Battlay Imre kir. főügyészt 1893. augusztusban a kodifikáló bizottságba Budapestre rendelték, előbb ideiglenesen, majd 1895. juliusban a kassai kir. főügyészség állandó vezetésével bizta meg az igazságügyi miniszter.

Ügyvédi kamara.

A kassai ügyvédi kamara kiterjed a kassai és sátoraljaujhelyi törvényszékek területére.

Forbászi *Aranyossy* László, a kassai ügyvédi kamara elnöke, született 1846. október 25-én Diós-Győrött. Jogi tanulmányait Kassán végezte, hol 1868-ban ügyvédi oklevelet kapott. Azóta mint ügyvéd működik Kassán, melynek politikai és társadalmi életében vezérszerepet visz. Tagja a törvényhatósági bizottságnak, elnöke a kassai takarékpénztár igazgatóságának és más társulatoknak, választmányi tagja több társas egyesületnek.

KASSA EGÉSZSÉGÜGYE.

ÉGÉSZSÉGÜGYI tekintetben Kassa városa már a XIII. században kiváló helyet foglalt el a többi vidéki városok közt, a menynyiben már akkor volt kórháza, még pedig alapitványnyal biztositva. A meglevő okiratok szerént 1283-ban már létezett a kórház a szegények részére; a város lakossága tehát kiterjesztette figyelmét a polgárság egészségügyére is, a mint azt később az orvosi dijazások megállapitása, a gyógyszertári ügy rendezése fokozottabb mértékben tanusitják. A XIV. században a Szt. Lélekről nevezett kórházról tesznek emlitést. Ez valószinüleg azonos az emlitett régi kórházzal.

Régi kórházak.

A XV. században egy uj kórházzal találkozunk, melyet Szt. Lénártról neveztek. Ezt 1566-ban lebontották, mert az uj erőditésnek utjában állott. A kórházat, ugy látszik, a város segélyezte, mert például 1487-ben a kiadások tételei közt találjuk, hogy a Szt. Lélek-kórházra 20 forintot, a Sz. Lénárdra 7 frtot adtak ki. A Szt. Lénárd kórházról és egyházáról külön utcza is volt elnevezve; 1473-ban ugyanis Kassa utczái közt a Szt. Lénárd-utcza szerepel; 1518-ból pedig ismerjük az Ispotály-utczát, melyben az előbb emlitett kórház állott. A mai alapitványi közkórház 1831-ben létesült.

Orvosok és seborvosok.

Az egészségügyi személyzetről az okiratokban talált följegyzések szerént már régtől fogva gondoskodott a város. Az orvosokon kivül a seborvoslással foglalkozó borbélyok és fürdetők, a bader-ok testületét (a kiknek neve a német köznép ajkán ma is országszerte fenmaradt), felelősségüket és dijazásukat hatósági rendelettel szabályozták. Az orvosok közt több polgárjogot szerzett egyén nevét ismerjük. Igy bizonyos, hogy 1493-ban Péter doktornak háza volt a főutczán; *Bezdédi* Miklós doktor és fizikus pedig, a kinek 1522-ben szintén van már háza Kassán, 1520-ban nyert polgárjogot. 1506-ban a városi jegyzőkönyvekben előfordult Lénárd korábbi és Ruprecht akkori bader neve. 1524-ben *Jakab* doktor volt a város fizikusa, vagyis hatósági orvos. A hatósági orvosi intézmény azonban már régibb keletü, mert 1525-ben emlitik a néhai Péter doktort, mint városi fizikust, a kiről csak annyit tudunk, hogy 1494-ben élt. 1533-ban három borbélyt és sebészmestert emlit a városi krónika; nevezetesen Márton mester és György mester baderokat; továbbá Konrád (Kunz) borbélymestert, a kinek a város 5 forintot fizet a sebesültek gyógyitásáért.

Borbély és sebészczéh.

A borbélyok és sebészek a XVI. században már akkora számot tettek, hogy külön czéhhé alakultak; egy 1557-iki összeirás szerint bástya is van gondozásukra és őrizetükre bizva, később 1580-ban a „chirurgorum“ czéhet emlitik az iratok. Szabályzatukat nem ismerjük, de bizonyos kiváltságos jogokat szintén teremtettek maguknak, melyeket féltékenyen őriztek. Igy 1587-ben a borbélyczéh panaszszal fordult a városi tanácshoz András „feld-

scherer", tehát katonai sebész ellen, a miért műhelye fölé három réztálat és a király czimerét merte kiakasztani; nem lévén a felcser úr a nemes czéh tagja.

1636-ban Schott János kassai „bader" és „wundarzt" nevét találjuk följegyezve. Kassa a vidéket is ellátta seborvosokkal. 1694-ben például Tállyára vittek egy kassai borbélyt, a ki ott egy gyermek eltört karját gyógyitotta meg.

Emlitettük már, hogy a borbélyczéh szigoruan őrködött jogainak és szabályainak tiszteletben tartásán. 1704-ben megint találkozunk egy panaszával. Pörbe fogta ugyanis Günther József fürdőst a miatt, hogy a fürdőházon kivül is nemcsak hajat nyirt, de sebeket orvosolt és köpölyözött is. A czéh megintette ugyan, de ő azzal nem törődött, mert ime mindjárt másnap Mész Sámuel aranyműves szolgájának homloksebét gyógyitotta.

Sebészek dija. A sebészek dijazására nézve 1727-ből maradtak adataink. Az 1727-iki kimutatás szerint ugyanis a chirurgusok kapnak:

„Egy érvágástól jár denár 12.
Egy köpölytől jár denár 3.
Egy fogvonástól denár 6.

Fő és szakál beretválástól semmi bizonyos taxa nem jár, hanem azhollyan a beretválkozó személy és annak tehetsége, tehát olyan discretiót ad; sokszor pedig ingyen is elég beretválkozik.

KASSA. — A KÖZKÓRHÁZ.

A mi pedig a pátienseket és sebgyógyitást illetí, tehát hasonlóképpen az borbély apothecabelí szerszámokat, fáratságát és másféle expensait egybevetvén és az sebnek minemü voltát tekíntvén alkuszik az meggyógyulandóval, az pátiens viszont a minemü személy és tehetsége hozza magával, ugy contentálja borbélyát; gyakorta pedig sőt többire ugy történik, hogy az borbélynak fáradsága, expensái és mocskolódása nem csak felényire, hanem egészen is odavész és igy mindenféle munkáinkért többire discretioképpen contentáltatunk.

Az kassai borbélyczéh közönségesen."

A bonczolás dijazására is találunk adatot a mult századból. Nevezetesen: 1738-ban Francz Máté a Schvarczenbach-örökösöktől anyjok holttestének bonczolásáért („pro *anatomizatione*") nyolcz rénes forintot követel; de a városi tanács, mivel ez az ő rendeletére történt, ez összeget az örökösök adójából leirja.

Halottkémek. Az orvosi szolgálat mellett 1677-ben a halottkémi szolgálatot is rendszeresítik felsőbb rendeletre. Ebben az esztendőben ugyanis a szepesi kamara meghagyja a városnak, hogy a lengyelországi pestis miatt alkalmazzon halottkémeket, a kiknek kötelességük legyen, hogy megvizsgálják a halottakat, mily betegségben haltak meg s ha pestis jeleit látnák, jelentsék be azonnal a városi hatóságnak, valamint a főkapitánynak vagy helyettesének.

Pestis. A pestis, a mult századok réme gyakran meglátogatta Felső-Magyarországot, igy Kassát is, a hol más járványok is minduntalan uralkodtak. Részint a hiányos egészségügyi intézkedések, részint a folytonos hadjáratok, az erőditett és hosszu időn át ostromállapotban levő helyek árkainak el nem kerülhető poshadása és ennek következtében a levegő megromlása,

az ivóviz fertőzöttsége szakadatlan forrásai voltak a járványoknak. Kassa tanácsa, mint a közigazgatás történetéből tudjuk, az akkori közegészségügyi viszonyokhoz képest dicséretes módon igyekezett a város tisztántartásán, szigoru rendeletekkel gondoskodott az állati hullák, a szemét és szennyes viz eltávolitásáról s a szigoruságot mindig megokoltabbá tették a megújuló dögvészek, melyek csak a mult század elején szüntek meg végleg.

A pestis körülbelül ugyanazt az utat követte, melyet később több kolerajárvány. Lengyelországon át jutott hozzánk s ekképen Kassát hamar utban érte.

A XVI. század közepén már meglátogatja a várost. 1564-ben irja Oláh Miklós, hogy országos dologban Eperjesre kellene mennie; de mivel azokon a részeken a pestis dúl és a sok ember összejövetele nem tanácsos, tehát irják meg neki, mennyiben igaz a dolog.

1576-ban már nagy pusztitást okozott a pestis a városban. Kezdődött augusztus 29-én az első halálesettel és csak 1577. január 2-án szünt meg. E járvány áldozatairól pontos statisztikai adataink vannak.

Meghalt ugyanis 1576. augusztus 29-én 1, 30-án 4. Szeptemberben 88-an, legtöbben 25-én, még pedig 8-an. Októberben 189-en, még pedig 28-án 14-en. Novemberben 254-en; legtöbben 16-án, még pedig 19-en. Deczemberben 104-en legtöbben 18-án és 26-án heten-heten. 1577. január 1—2-áig 3-an. Összesen 660 halott. De egy jegyzet mondja, hogy a sirásó 35 holttesttel többet irt föl, mint a melyelyeket titokban hoztak hozzá.

KASSA. — A HELYŐRSÉGI KÓRHÁZ.

A lengyelekkel való kereskedést 1652-ben megtiltja a nádor a pestis behurczolhatása miatt. A következő esztendőben a lengyelországi pestis miatt hasonló rendeletet intéz a városhoz: „Senkit Lengyelországból be ne bocsásson, se peniglen semmiféle marhát be ne engedjen hozni kegyelmetek."

Ugyanebben az évben mégis belopózott a járvány, a mint Wesselényinek egy Kassa város főbirájához 1653. október 4-én irt levele mondja: „Ugy értem bizonyosan, hogy már oda is beérkezett volna az *pestis*, kezdettek is az emberek abban halni."

1654. julius 12-én Wesselényi meghagyja a városnak, hogy „az kapukon vigyáztasson igen szorgalmatosan kegyelmetek, afféle pestises embereket be ne engedjen bocsátani, hogy affélék miatt az böcsületes királyi nemes város se inficiáltassék."

Néhány évvel később már ujra felüti fejét a veszedelmes járvány Kassa városában. 1663-ban Pethő Zsigmond az abaujvármegyei Rozgonyból azt irja a kassai tanácsnak, hogy „minthogy penig Kassán ismét az pestis kezdett grassálni, consultátiónak helyét Eperjesre transferáltam".

1675-ben Lipót király a Törökországban uralkodó pestis miatt rendeletet ad ki, hogy a város a szükséges óvóintézkedéseket megtegye.

A pestistől való éppen nem alaptalan félelem szigorú intézkedést követel

a hatóságtól, annál inkább, mert a dögvésztől való rettegés még az orvosokra is ráragad. Egy városi jegyzőkönyvi határozat ugyanis arról tanuskodik, hogy az orvosok közt voltak olyanok, a kik, bizonyára aggodalomból, nem akarták a felsőbb rendelet daczára sem megvizsgálni a gyanus körülmények közt meghaltakat. Nevezetesen 1678. szept. 18-án a szepesi kamara átir a városhoz a hirtelen elhalt özv. Harmatné és szolgálója miatt, hogy orvosával és chirurgusával nézettesse meg, nem pestisben haltak-e meg; ha igen, zárassa el a házat. Az okiraton a következő határozat van:

„Deliberatum 19. Septembris 1678. Választ kell irni nemes camarára. És rendeltetik az doctor és ő mellé valamelyik borbély az halottak testei meglátogatására. Nb. De az doctor nem akarja felvállalni ezt az fáradtságot.“

Bercsényi, Rákóczy Ferencz főhadvezére, a legkegyetlenebb eszközökkel akarta meggátolni a járványnak seregében való elharapózását, a mi a magyar hadsereg végveszedelmét csak siettetheté. A kegyetlen intézkedéseket azonban Kassa nem volt hajlandó teljesiteni, mint az Bercsényihez intézett, 1710. junius 25-ikén kelt leveléből kitetszik, melyben azt mondja: „az mostani contagionak eltávoztatására nézve a kassai generalatus edictumát, mely szerint „valaki az inficiáltatott házból kijön avagy oda megyen,

KASSA. — A GŐZFÜRDŐ.

összelövődöztessék s jószága felprédáltassék“, nem fogja teljesiteni, hanem az ilyen embert megbünteti s a pénzbírság a szegény betegekre convertáltassék.“

1712-ben ismét átir a városi hatóságnak az Eperjesen székelő szepesi kamara, hogy ne engedje a városban élő örmény kereskedőket a falakon kivül járni-kelni áruikkal, különösen pedig tiltsa meg nekik, hogy a szomszédos vásárokat ne látogassák, mert széthordozzák a pestist. Ekkor éreztette dúlását a pestis utoljára Kassa városával. Megszünésének emlékére állitották aztán a sétatéren ma is fennálló Mária-oszlopot.

Pestis megszünte.

Az emlitett egészségügyi intézményeknek nem kevésbbé fontos kiegészitője volt a fürdő, melyre, ugy látszik, Kassa város polgársága meglehetős súlyt helyezett.

Fürdőügy.

Kassán már a XIV. század elején kellett rendszeres fürdőháznak lennie, mert az 1399-iki jegyzőkönyvben egy uj fürdő felállításáról van szó. Ugyanebben az évben emlitik Gáspár balneatort. A mint tudjuk, a fürdősök borbélyok és sebészek voltak egyuttal. Emlitik ugyanesak a XIV. század végén a Békás-fürdőt, mely talán a mai Békazúgban, a közép-külvárosban volt. A XV. század elején a Forgách-utczában állott egy fürdőház. 1487-

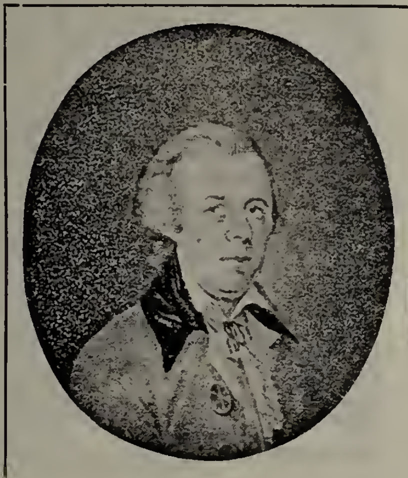
ben a város a fürdőházból 17 forintot vett be. 1473-ban Sykora András *balneator* polgárjogot nyert.

1556-ból, a mikor a Forgách-utczai fürdőház is elpusztult a Kassát elhamvasztott nagy tüzvészben, ámde még abban az évben újra fölépitették, fürdői árszabály is maradt fenn. A fürdős minden egyes fürdő személytől két dénárt vehetett. Az asszony, aki vizet hordott s a fejmosást végezte, kapott fél dénárt. A ki a ruhákat őrizte, annak is fél dénár járt. A hajnyiró legénynek ki-ki tetszése szerént fizetett.

A fürdőházért Pál *bader* 1558-ban hat forint évi bért fizetett. A fürdőház fölépitése következő összegekbe került: az ács kapott 23 forintot, az üvegesnek 4 ablakért, melybe 473 üveget tett be, fizettek 4 frt 73 dénárt.

Megjegyzendő, hogy már 1553-ban javitották e fürdőházat s fizettek 6 forintot. 1698-ban ismét megujitották.

A Bankóval, mint fürdőintézettel, szintén találkozunk már a XVII. század elején, nevezetesen 1612-ben. Ezentúl többször emlitik. Tudjuk róla, hogy kádfürdő volt. 1705-ben Pintér József fürdősnek 10 tallér évi bérért adja ki a város Bankót, mely a megelőző évbeli ostromkor szintén elpusztult s a városnak akkor nem volt módjában fölépíteni. A tehetős kassaiak azonban fölkeresték a távolabb levő ismertebb fürdőket is, igy Keviczky János kassai biró „ex thermis Stubnyensibus" ir levelet, melyben panaszkodik, hogy az „átkozott köszvény miatt" kénytelen Stubnyán ágyban feküdni.

VICZAY JÓZSEF.

A gyógyszerészekkel 1473-ban találkozunk először az okiratokban, a mikor Bartolomeus *apothecarius* polgárjogot nyer. 1562-ben már testületileg tesznek panaszt a városnál a miatt, hogy az idegen kereskedők az országos vásáron kivül is árulnak gyógyszereket. Gyógyszerészek.

„Die Apotecker beklagen sich, das die kaufleute, fremde und einwoner, specerei zufüren und verkaufen, welche den Apotheckern zugehörig, auserhalb des Jormarckts".

Ebből az időből több gyógyerész neve maradt ránk. 1563-ban például emlitik Pál apothecariust, ugyanennek az özvegyét 1575-ben. Az 1574-ben elhalt Barth Bertalan gyógyszerészt a Sz. Erzsébet templomban temették el.

1620-ban Herczeg Sámson az *arany szarvashoz* czimzett gyógyszertárt Kassa város tanácsától leltár szerint 3224 frton megvette s azonkivül fizetett a boltért évi 26 frt bért. Megfogadta, hogy jó gyógyszereket tart s a taksát nem emeli.

A jezsuiták a XVII. század második felében állitottak gyógyszertárat s az „Isten szeméhez" czimezték. A gyógyszertár a mai premontrei rendházban volt. Midőn 1773-ban a rend feloszlott, a gyógyszertárt a kormány vette át s bérbe adta.

A jezsuiták gyógyszertárából több edény a felsőmagyarországi muzeumban van elhelyezve. Az üvegek nagyrésze ma is megvan a városháza mellett levő gyógyszertárban, valamint három nagyobb rézmozsár a jezsuiták monogrammjával. Éder Gyula városi tanácsnoknál pedig ezüst edények vannak a jezsuita patikából, valamint egy gyógyszerkönyv szines ábrákkal.

1673-ból megvan egy gyógyszertár inventáriuma. Czime: Inventarium über des

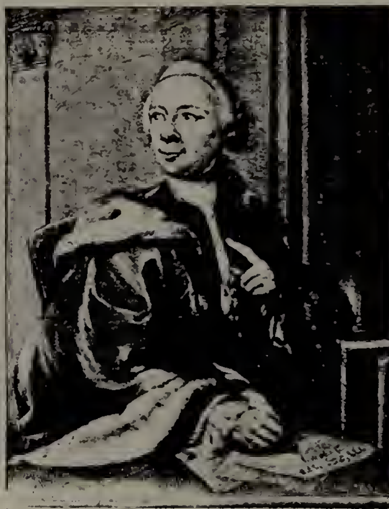
seligen verstorbenen herrn Christian Krautwurst apotheker, wie sie den herrn Sigmundt Schönleben ist zu geschetzt worden auf befehl eines wohledlen herrn stadtrichters durch rechtmessige deputirte Herren.“

1675-ben Spankau meghagyja a városi tanácsnak, hogy mivel mult évi hasonló rendeletét nem teljesítette, most vizsgáltassa meg a gyógyszertárakat és taksáltassa meg a gyógyszereket.

Ugy látszik, a gyógyszerészek több visszaélést követtek el, mert a következő években ismételten fordulnak elő akkor igen jelentékeny összegü birságok.

1676-ban a város pörbe fogja Ber Theodolphus gyógyszerészt, mert rossz gyógyszereket árult és száz tallérra bünteti; 1676-ban pedig pörbe fogja a tanács Kevik Keresztély gyógyszerészt, mert a város rendelete ellenére a gyermekeknek rendelt orvosságot nem jól készitette el. 100 tallérra büntették.

A városi gyógyszertárt 1699-ben Schreter János provizor vette bérbe évi 500 forint bérért, a mi óriási emelkedés az 1620-iki állapothoz képest, a mikor Herczeg Sámson csak 26 forintot fizetett érette. Midőn ilyen jövödelmi forrást nyujt a gyógyszertár, nagyon érthető a város feljajdulása, mikor 1712-ben a katonai gyógyszertárat Kassára hozzák és a közönségnek megnyitják.

GYÖNGYÖSY PÁL.

„Ugy véljük, hogy csak pro conservatione téli időbe behozattatott ide az mezei patika (katonai gyógyszertár), most széltében mindeneket árul s nem is gondolkodik talán, hogy ez idén mezőre menjen. Patikáinknak már egészen elvette proventusát, holott pedig a mi patikánk oly provisióval vagyon, hogy sufficiálhat mindenfelé, nemde nem ezelőtt is mind az városbelieknek, mind itt bent levő militiának is sufficiálhatott; ehez az pater jesuvitáknak is van apothecájok.“

A városi gyógyszertár érdekeinek védelmére különböző intézkedéseket tesz a városi tanács 1713-ban, mikor a gyógyszertárt Amrer Dánielnek adja át. Eltiltja ugyanis a borbélyokat és fürdősöket, hogy a belső betegségek ellen bármi általok készitett gyógyszert használjanak. Megengedik a gyógyszerésznek, hogy két mázsa dohányt tarthat raktáron. A gyógyszertárra való felügyelettel a város tiszti orvosát (phisicum ordinarium) bizzák meg.

A városi gyógyszertár értéke ez intézkedések következtében erősen emelkedett. 1717-ben Bart Ferencz még 2500 frtért vette át a gyógyszertárt; 1736-ban Taurenti János Kristóf már 4000 frtot fizet érette.

Ezek a történet hagyományai, elszórt adatai Kassa város egészségügyi intézményeiről a mult századokban. Annyit a meglevő följegyzésekből is látunk, hogy a korviszonyokhoz képest Kassa városa elég éber figyelemmel gondozta a közegészségügyi intézményeket.

A mult század végén s a jelen század elején nagy hirben állott Kassán a tudományban és emberbaráti érzésben egyaránt gazdag kisviczai *Viczay* József, Kassa városának és Torna vármegyének orvosa, született Kassán 1746-ban. Orvosi tanulmányait Bécsben végezte. Huszonöt éves korában tért vissza szülővárosába és sikeres gyógyitásai csakhamar hiressé tették. Mint keresett orvos is változatlan szorgalommal kereste föl napjában többször is betegeit; viskó vagy palota közt nem ismert különbséget. A szegény betegek számára nem

csak saját költségén csináltatott orvosságot, de ha inségben látta őket, akárhányszor pénzt rejtett ágyukba. 1810. április 5-én halt meg. Utódja és örököse Sihulszky Frigyes városi orvos, kertjében emléket állitott tiszteletére, feliratát Desewffy József gróf készité; hamvai fölé az evangelikus temetőben barátai emeltek kis kápolnát. Viczaynak köszönhető a Sétatér megalkotása is; a ma diszlő fák egy részét még ő maga ülteté.

Kassa szülöttei közül a közegészségügy és az orvosi tudományos működés terén még többen tüntek ki, igy a már emlitett (81. l.) *Ultzmann* Róbert, a bécsi egyetem egykori neves orvos-tanára és petényi *Gyöngyösy* Pál, a ki Oroszországba származott el, hol mint császári udvari orvos magas méltóságokra emelkedett. A szintén kassai születésü *Joannes Antonius* Cassoviensis már a XVI. században szerepel Krakkóban, mint a lengyel király orvosa. Kassai születésü hires orvosok.

*

Kassa egészségügyi szabályzata ma a közegészségügyi törvény alapján készülvén, megfelel más városok közegészségügyi szabályzatainak. A közegészségi állapot javitására szolgál az utczák rendezése és aszfaltozása, a köztisztaság érdekében, ragadós betegségek járványnyá fajulásának meggátlása végett tett intézkedések. Az 1875-től 1895-ig terjedő husz év alatt kétszer volt nagyobb járvány. 1885/1886-ban a hólyagos himlő, 1890/1891-ben a difteria pusztitott. Ezenkivül négy izben kanyaró uralkodott. A vörhenyeg gyakrabban előfordult, de nagyobb terjedelmü járványnyá egyszer sem fajult. Kassa fekvésénél fogva ki van téve a gyakori északi szélnek, mint azt az időjárási megfigyelések is mutatják, s ezért a meghülésből eredő bajok is sürűbben fordulnak elő. A közegészségi állapotnak javára éppen nem szolgálnak a még nagy számmal meglevő, szük, sötét, fülledt levegőjü udvarokkal, vagy udvarral alig biró régi házak, az udvarokon fertőzött talajban levő kutak. Ezért a halálozás, noha a lakosság számának növekedéséhez arányitva s a járványos éveket leszámitva, bizonyos állandó csökkenést mutat is, még mindig elég nagy, 1000 lakosra 32—34, Budapestnél tehát kedvezőtlenebb. Szembe állitva a születéseket a halálozásokkal, az utóbbi tiz évnek következő képét nyerjük: Közegészségügy 1875—1895.

	Születés	Halálozás	
1886	1151	1161	Himlőjárvány
1887	1116	938	
1888	1091	1040	
1889	1230	959	
1890	1188	1131	Difteritisz.
1891	1158	1062	Difteritisz.
1892	1157	960	
1893	1204	946	
1894	1244	1081	
1895	1178	974	

Megjegyezzük, hogy a halálesetek kimutatása magában foglalja az idegen halottakat is, vagyis azokat, a kik utról, betegen jöttek Kassára. Ezek többnyire kórházi halottak.

KASSAI AGYAGIPARI GYÁRTMÁNYOK.

IPAR ÉS KERESKEDELEM KASSÁN.

Kassa kiváló jelentőségét és gazdagságát, mint a város történetében meg van irva, a XIV. századtól fogva főleg virágzásnak indult kereskedelmének és iparának köszönhette. Hogy e két közgazdasági tényező Kassa város falai között oly magas fokra fejlődött, hogy ama korban Kassát méltán számitották az ország első kereskedő városai közé, sőt, hogy szabadalmai és kereskedelmi forgalma tekintetében Budával vetélkedett, az összes felvidéki városokat pedig messze fölülmulta, annak különböző kedvező körülmények összehatása volt az oka. A XII. században betelepült szász polgárok kereskedelemre termett emberek vagy jártas, fejlett izlésü, szorgalmas iparosok voltak, a kik e mellett a politikai viszonyokat és pártvillongásokat ügyesen ki tudták használni üzleti érdekeik javára.

Ipar és kereskedelem a XIV. században.

A város fekvése mint tudjuk, szintén kedvezett a kereskedelem fejlődésének. Igy lassankint Kassa falai között nagy vagyon gyült össze; gazdagok voltak a polgárok, de gazdag a város maga is, mely szivesen adott ajándékot, adóelőleget a megszorult királyoknak, de cserében mindannyiszor egy-egy fontos szabadalmat vivott ki magának. 1364-ben Nagy Lajos Magyarország felső részét uj transzverzális uttal hozta Sziléziával és Csehországgal kereskedelmi összeköttetésbe, mely *Kassán ment* keresztül s ily módon Magyarország ki- és beviteli kereskedelmének jelentékeny része a kassaiak kezében összpontosult: Bártfa, Eperjes akkor még csak keletkezőben voltak, a szepesi városok csak később alakultak községekké, Kassa tehát majdnem versenytárs nélkül monopolizálta az északi és északnyugati államok felé irányult *külkereskedelmünket.* Kassa a felvidék és alföld érintkezési vonalának góczpontján épülvén fel, mint ilyen nemcsak a kiviteli és

„Magyarország Vármegyéi és Városai."

„Apollo" irodalmi és nyomdai részvénytársaság

A LEGRÉGIBB CZÉHLEVÉL.

GRÁDY TESTVÉREK KÖNYVNYOMDÁJA

behozatali, hanem a *belföldi kereskedelem* forgalmának is főpontjává fejlődhetett. Erdély egész Brassóig, Nagyvárad vidéke, Szatmár-, Szabolcs-, Ung-, Zemplénmegyék és az egész felvidék adásvételi ügyleteit nagy részben itt kötötték, nem is emlitve a Morvaországból, Sziléziából, különösen Lengyelországból, Oroszországból ide özönlött kereskedőket, a kik azzal is hozzájárultak a város gyarapodásához, hogy áruczikkeikkel huzamos ideig tartózkodtak és költekeztek itten.

Végül hatalmasan előmozdították Kassa iparának és kereskedelmének kifejlődését azok a *kiváltságok és szabadalmak*, melyeket a város királyainktól Róbert Károlytól kezdve egész V. Lászlóig nyert, melyek ismertetése a város történetének keretében foglal helyet. Szabadalmak és kiváltságok.

Ilyen szabadalmak: a csöböradó alól való fölmentés, a vásárjog, a városnak az a joga, hogy ügyeit egyenesen a tárnokmesterhez vihesse fölebb, a mindezeknél fontosabb árumegállító jog, melyet Nagy Lajos

MENYASSZONYI LÁDA A XVI. SZÁZADBÓL.

1361-ben adott, melynek értelmében az orosz- és lengyelországi kereskedők Kassán tartoztak letenni és eladni áruczikkeiket s mely jogot Zsigmond király a belföldi kereskedőkre is kiterjesztett. Később 1402-ben a belföldi kereskedőket mentesítette ugyan attól a kötelességtől, hogy áruikat Kassán rakják le, de a külföldiekre annál szigorúbban rótta rá e kötelességet, elrendelvén, hogy a belföldi kereskedőknek fej- és jószágvesztés terhe alatt tilos az árumegállitási jog kijátszása végett a külföldiekkel szövetségre lépni.

Kiváltságot kaptak Zsigmondtól a kassaiak arra is, hogy a város kebelébe nem tartozók nagyobb bevásárlásokat kizárólag a kassai kereskedőknél tehetnek, sőt a város polgárai is csak bizonyos mennyiségben szerezhetik be szükségleteiket az idegen kereskedőktől, például csak hat vég lengyel-posztót, 4 vég parhetet, 12 kalapot vagy sipkát, fél font sáfrányt stb. vásárolhatnak; korlátlan eladási joguk csak az országos vásárok alkalmával volt. Az árumegállitási jogot azonban fölötte sérelmesnek találták azok a külföldi kereskedők, kik Magyarországgal szorosabb kereskedelmi

összeköttetésben állottak. Igy a krakkóiak, kik a Kázmér lengyel király és Nagy Lajos közt 1368-ban létrejött béke megkötésekor kieszközölték, hogy Kassa felé szállitott áruikkal ott csak bizonyos napon kötelesek megállani és a kijelölt napok elteltével a Kassán el nem adott árukat az ország bármely más részébe szállíthatják. A kassaiak ez ellen erélyesen remonstráltak ugyan, de csak a Zsigmond és Ulászló közt Bártfán 1423-ban létrejött békekötés alkalmával sikerült régi szabadalmukat Krakkó ellenében is ujra érvényre emelni. A belföldi kereskedők is mindent elkövettek, hogy Kassa árumegállitási jogát kijátszák, nevezetesen mellékutakon, Kassa elkerülésével csempészték áruikat más helyekre, vagy hatalmas főurak és főpapok pártfogását megszerezvén, mint azok jobbágyai kiváltságleveleket szereztek Kassa elkerülésére. Mindazonáltal e szabadalom kisebb-nagyobb mértékben egész a mohácsi vészig érvényben állott, mig végre a török hódoltság korszakában több más kiváltsággal együtt elenyészett.

DISZÍTMÉNYES KÁLYHAFIÓKOK A XVI. SZÁZADBÓL.

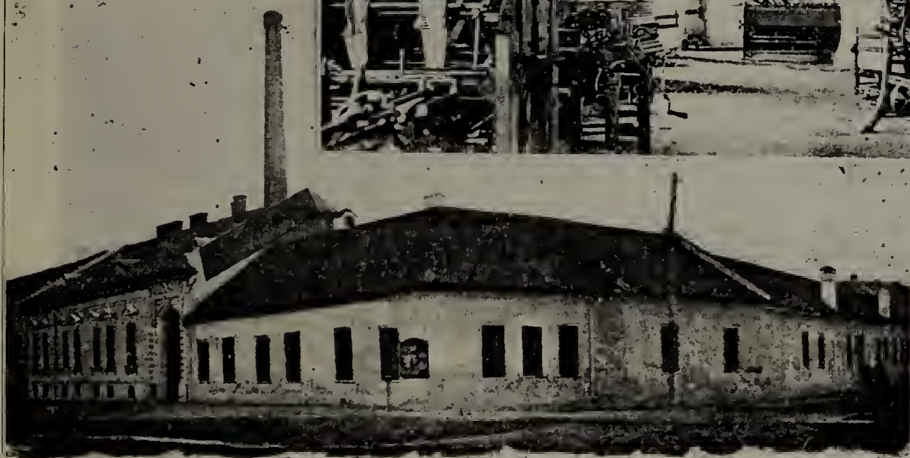
Jelentékeny kiváltság volt a harminczadtól való mentesség szabadalma is. *Mátyás* 1464-ben megszüntette ugyan e kiváltságot, de három év mulva a harminczad helyébe az ugynevezett *koronavámot* léptetvén, ennek megfizetésére a kassai kereskedők is kötelezve voltak, azonban Mátyás, némi kárpótlásul a vesztett jogokért, elrendelte, hogy a koronavámból négyezer forint Kassa városának fizettessék. A kassaiak elvesztett szabadalmuk visszaállitása végett gyakran tettek lépéseket, ezek azonban Mátyás uralkodása alatt nem vezettek sikerre. *II. Ulászló* alatt 1500-ban a koronavám helyett ismét a harminczad állittatván vissza, a kassaiak is visszanyerték harminczadmentességi szabadalmukat. A harminczad révén egyébként Ulászló alatt a kassaiak indirekte is némi előnyökhöz és haszonhoz jutottak. A főharminczad ugyanis a felvidékre nézve Kassán állittatott fel és annak kezelésével a kormány Kassa városát bizta meg, még pedig azért, hogy a város a királynak nyujtott kölcsöneinek törlesztését a harminczad-bevételből elégithesse ki.

Végül még ama szabadalmakról kell szólanunk, melyek Kassának *egyedárusági jogot* biztositottak. Az egyik a *parhet-gyártás és elárusitás szabadalma,* mely páratlanul áll hazai iparunk történetében. A szabadalom-levél, melyet 1419-ben Zsigmond király adott ki, következőket tartalmazza:

„*Egyedül Kassán, és sehol másutt országunk területén, ne készittessék, tartassék és adassék el barhet, és senki, akár kereskedő, akár pedig más állásu egyéniség ne merészeljen külföldi barhetet bárhonnan is országunkba hozni vagy pedig innét kivinni,* Kassa város birája és esküdt polgárai beleegyezése nélkül, és akarjuk, határozzuk és rendeljük, hogy *a barhet-készitéssel foglalkozók, bárhol tartózkodjanak is királyságunk területén, akár nemesek, akár más birtokosok földjén, akár pedig városokban és szabad-községekben, névszerint Bártfán, kivétel nélkül Kassára vonuljanak* vagyonukkal és a barhetmesterség űzéséhez minden szükségesekkel együtt, *mesterségüket a jövőben sehol másutt, mint Kassán gyakorlandók.*“

E nevezetes szabadalomra vonatkozólag Kassa város levéltárában husznál több igen érdekes okirat őriztetett, melyek később a takács-czéhnek adatván ki, e czéh megszünte után részben a felső-magyarországi muzeum okmánytárába jutottak, részben elvesztek.

SIPOSS A. GYULA KÖTŐ-SZÖVŐ GYÁRA ÉS GÉPTERME.

Elképzelhető, hogy ennek az egész országra kiterjedő monopóliumnak birtokában a kassai parhet-készitő takácsok és parhet-kereskedők üzlete rendkivül felvirágzott.

A kassai takácsok ezen kivül a *vászonfehéritésre* is széles körü kiváltságot kaptak, de ebben csakhamar osztozniok kellett Bártfával; de különben is e nem sok technikai ismeretet igénylő házi ipar csakhamar országszerte ismertté lőn.

Kassa legrégibb iparos lakosai, mint azt a czéhszabályok igazolják, a takácsok, szabók, kalaposok, csizmadiák, ácsok, kőművesek, kőfaragók, kardcsinálók, mészárosok, de már a XVI. század közepén jelentékeny iparágak gyanánt jelentkeznek az ötvös, szijgyártó, timár, kerékgyártó, bádogos, bodnár, fazekas, pék, olajütő, kötélgyártó, erszénykészitő, nyereggyártó, kocsigyártó, asztalos, rézműves és gombkötő mesterségek, a XVII. században pedig ezeken kivül már a könyvkötő, órás, puskaműves, gubás, mé-

Kassa leg... ipar...

zeskalácsos, üveges, késműves, ruhafestő, német szabó, tűcsináló, reszelővágó, harangöntő, kárpitos, szitakötő, rostacsináló, sarkantyúkészitő, kordoványgyártó, esztergályos, szappanos és molnáripar is virágzott.

Czéhek. A kassai iparos-czéhek közül nevezetesebbek:

Takácsok. A *takács-czéh*, mely Zsigmond királynak a barhet-készitésre vonatkozó kiváltságlevele birtokában *országos czéh* jellegével birt, minthogy mindazok, a kik parhet-készitéssel foglalkoztak, kénytelenek voltak Kassára áttelepedni, hogy iparukat folytathassák. Például Budáról tényleg Kassára költöztek a parhetkészitők, kiket Zsigmond az utközben teljesitendő vám fizetése alól teljesen fölmentett.

A jólét, melyre a kassai takácsok szert tettek, nagy vonzó erőt gyakorolt a más helyeken lakó takácsokra, kik tömegesen vándoroltak Kassára. Ámde a kassai takácsok nem jó szemmel nézték a tömeges bevándorlást, nemcsak azért, mivel számuk felszaporodásával a jövödelem csappant, hanem azért is, mert a bevándorlott mesterek közt többen voltak olyanok, kik kontárkodásukkal a kassai takácsok országosan elismert jó hirnevét rontották. A takács-czéh tehát, melynek keletkezési éve ismeretlen, a városi magisztrátust kereste meg a beköltözések korlátozása végett, mely 1481-ben erre vonatkozólag a következő határozatot alkotta:

FRANK HENRIK FIAI PÓTKÁVÉGYÁRA.

„Mi Tohler János akkorbeli Biró, Rusdorfer János, Darholcz Pál, Szobranczy Jakab, Schwarcz Mihály, Festő György, Blaudez János, Tót Christian, Szabó Gergely, Grotker András, Kreidler Erasmus, Krugler Christof Cassai Tanácsbeliek.

Mindennekk az kikk illik ez levelünk rendiben adgyuk tudtára és értésére, hogy jövének mi előnkbe ez helynek lakósai, ugymint az Szövésnek böcsülletes Czéhmesteri. előnkben adván az Sok idegen Takácsoknak való be férkezzéseket és az itt lakozókat is, kik az ő czéhbeli Szabadsagok ellen Practicalnak, instálván mi előttünk azzok, hogy az ollyatén Czéh nélkül valók, Parancsolnank megh, ne mi ellenünk és Czéhünk ellen cselekednék, hanem inkáb, az ki mi velünk edgyütt jót és gonoszt szenyvednek Promovealnank és az idegen ellen oltalmaznánk, hogy igy mesterségök után Szerencséssebben elől mehetnénk. Melynek okáért méltó instantiájokat tekintettük megh és jó teczésünkből, ez következendő Punctumokkal Szabadsagokat erősitettük megh.

Elsőben, ha valamely lakos avagy idegen a ki nem Czéhes, négy nyüstös abroszokat be hoz el adni, csak az Szerint adhassa el a mint itten le van tévén az idegennek, hathat forintokon, az itt lakosnak penigh három forintokon, mindazzon altal illyen conditióval, hogy ha az lakos a munkat nyereségre vené megh, az itt valoktul pedighlen ugy vegye, a mint lehet. Item: az Czéh nélkül való Takacsnak az Varossonnem Szabad negy nyüstös abroszokat csinálni, se vörres pamuttal avagy farcallal szőnie, mert valaki efélét cselekedendik azzon szőt munkat elveszti mellynek két része az Magistratussé, edgyik része penighlen az Czéhet illeti, az kendőken kivül, mellyekhöz Pamutot avagy vörres fonalat Szőbetnek és ezen Punktumokat minden Takácsok és Takácsnék observalnia tartoznak. Item: az idegen itten, Semmi fonalat Tiz

forintnak alatta, megh ne vehessen. Item: senki hamis fonalat az Piaczra eladni ne hozzon az Országhbeliek kivül, mert valaki ez ellen cselekszik, annak az ő fonala el vesz, a mint fellyeb megh van irva. Item: valaki nem Czéhes és ezen mesterséget űz, az is az Ő munkája avagy Szövése nélkül el lészen és az Magistratustól megh büntettettik.

Ennek nagyobb bizonyságára ezen levelünket az Waros Petsetivel confirmáltuk. Actum Cassoviae Anno Tizennégyszáz Nyolczvaneggyedik Esztendőben (1481.)"

Kiváltságai birtokában a kassai takács-czéh lassanként a hasonnemü felvidéki czéhek főczéhévé lett, a mit a *rimaszombati* takács-czéhnek 1666. május 20-án kelt kötelező irata tanusit, melyben magát a kassai főczéh bizonyos intézkedéseinek aláveti s azt a rimaszombati és más városbeli takács-czéhek, valamint a mesterek közt keletkező viszályokban békebirónak elismeri. Ugyanily kötelező nyilatkozatot állitott ki a *csetneki* takács-czéh. Találtatott továbbá a czéh fennmaradt okmányai közt egy, a kassai főczéh által 1668. október 2-án a *rozsnyói* takács-czéhhez intézett levél, melyben figyelmeztette a czéhet, hogy ha ők más városoknak merészelnek czéhszabályokat adni, akkor a kassaiak fogják a rozsnyóiaktól az igazi czéhszabályokat elvenni. Kassai czeh mint főczéh.

A magyar szabók czéhe már a XV. században fennállott, czéhlevelük azonban a város által csak 1621. ápril 6-án adatott ki, mig pecsétjük 1806-ból való. A czéhszabályok a következő záradékkal végződnek: „Ché Mesterek voltanak az iden való romlott és nyomorult esztendőben, Zoltán Szabó György, Thott Szabó István, Baraniai Szabó Péter és Csiakhy Szabó Dávid." A czéhmesterek száma is igazolja, hogy e czéh jelentékenyen erősebb volt a német szabóczéhnél, mely csak a XVIII. században keletkezett. Magyar szabók.

A KASSAI GÁZGYÁR.

A csizmadia- és czipész-czéhek már a XV. században léteztek; a csizmadiák 1526-ban kelt czéhszabályai magyarul vannak szerkesztve, e czéh jegyzőkönyvét is magyar nyelven vezette, ellenben a czipész (schuster) czéh 1640-ben kelt szabályai német nyelven vannak kiállitva. A csizmadia-czéh szabályaiból jellemző a II. pont, mely megköveteli, hogy „az Mestereknek Nemzetsegh Levelek is legyen és Hitesek legyenek", tovább az V-ik, mely az egyes mesterek által felszabadulás és más alkalmakkor a czéh részére rendezendő gazdag lakomák ételrendjét pontosan körülirja. Csizmadiák és czipészek.

Az erszénykészitők czéhe 1439-ben keletkezett s eredeti szabályai német nyelven voltak szerkesztve, 1628-ból azonban magyar nyelven szerkesztett rövid pótszabályzat maradt fenn, a mely a mesterré felszabaditás feltételeit állapitja meg. E szerint a mesterré avattatni óhajtó segéd tartozott egy hatszögü kerek erszényt tizennyolcz rekeszszel és egy tarsolyos erszényt tizennégy rekeszszel remekben késziteni s ha a remek nem elégitené ki a birálókat, a remeklő 4 forintot volt köteles a czéhládába fizetni. Erszénykészitők.

A szücsök czéhe 1307-ben keletkezett, jegyzőkönyvük, melyet magyarul vezettek, 1650. január 15-től van meg, ennek első oldalán a következők olvashatók: Szücsök.

„Regestumia az Becsülletes Szőts Czehnek ab Anno 1650. 17 Januari." A harmadik napon (jan. 19.) választások eszközöltettek még pedig: „Feő Czéhmesterré Colmitius János, 2. Cassai Szücs György uramat, 3. Henkess Szücs György uramat, 4. Tott Szücs János

uramat adgyon Isten erőt Éphséghet hogy eő kegyelmek hasznossan szolgálhassanak az nemes Böcsülletes Czéhnek".

A bevételek és kiadások évnegyedenként sommásan vezettettek be e jegyzőkönyvbe, például január—márcziusban bevett a czéh 82 forint 96 dénárt, ebből borra és és kenyérre kiadott 51 forintot, marad a czéhládában 31 forint 96 dénár.

Tímárok. *A timár-czéh* a XV. században keletkezett. Szabályai elvesztek; jegyzőkönyvei 1595-ből, 1772-ből és 1839-ből azonban meg vannak.

Szijgyártók. *A szijgyártó-czéh* 1573-ból kelt, XXXII czikkelyből álló, magyar nyelven szerkesztett, de már alig olvasható kiváltságlevéllel birt, ujabb szabályai 1629-ből valók és 32 pontban sorolják fel a czéhrendet. Jegyzőkönyvei magyar nyelven vezetve 1614-től vannak meg s az akkori czéhszokásokra és az egyes czéhek közt felmerült surlódásokra vonatkozó igen érdekes adatokat tartalmaznak.

Kerékgyártók. *A kerékgyártók czéhe* régebben az esztergályos- és asztalos-czéhhel volt egyesülve; a közös szabályzat 1459-ből való, később azonban mindhárom iparág külön czéheket alakitott.

Bodnárok. *A pintér- (bodnár-) czéh* valószinüleg már a XV. században keletkezett.

Csiszárok. *A csiszár-czéhbe* tartozó fegyver-kovácsok 1557-ben alkottak czéhet; kiváltságlevelüket Lengyel Ferencz kassai biró 1690-ben adta ki, mivel az 1674-ben kelt eredeti szabályok elégtek. Az első pont a következő határozatot tartalmazza:

„Articulus I. Mint hogy ezen böcsületes Csiszár Mesterségh senkes Mesterségh, azért a mely Legény olly Szándékkal volna, hogy Czéhben álljon, a Társpohárt akarja megh adni, tartozik négy Tallért letenni, annak utánna mossók megh őtet."

NOVELLY SÁNDOR.

Ötvösök. *Az ötvös-czéh* az ötvösművészetről szóló fejezetben van kimeritően ismertetve.

Kovácsok. *A kovács-czéh* alakulásáról nincsenek adatok, régi szabályai is elvesztek. Annyit tudunk, hogy a czéh szövetségben állott az eperjesi, bártfai, lőcsei és szebeni kovács-czéhekkel s ez a czéhszövetség adott szabadalmakat a felvidéki más városokban lakó kovácsoknak czéhek alakitása végett. Ily szabadalmat nyertek 1692. junius 24-én a meczenzéfi kovácsmesterek, kiknek okmánya még ma is megvan, 1696. april 10-én pedig a jászói kovácsoknak küldtek czéhszabályokat, melyek valószinüleg azonosak voltak a kassai czéh szabályaival.

Lakatosok. Órások. Puskaművesek. *A lakatos-, órás- és puskaműves-czéhhez* tartozó iparosok közül legelőször 1557-ben a lakatosok alkottak czéhet, de ez a XVII. században az órások és puskaművesek czéhével olvadt össze. A czéhszabályok igen értelmesen vannak szerkesztve, jegyzőkönyveik 1632-től kezdve vezettettek s ez időből e nemben a legtökéletesebbek; pontosan fel vannak jegyezve a tanoncz-szegődtetések és a felszabaditások, sőt azok nevei is, kik inas-esztendeiket megszakitva hosszabb-rövidebb ideig távol voltak. Érdekes a 145. oldalon található következő feljegyzés, mely a lakatos-munkák azon időbeli árára vet világot: „Vettem kilencz pár Sarkantyut egy forinton Lipcseytől. Ugyanakkor nyolcz párt tizenkilencz poltrán egy forinton, vettünk hat pár sarkantyut nagyot, hitelben fl. 1. den. 17."

Molnárok és ácsok. *A molnárok és ácsok czéhe* 1669-ből származó czéhszabályzattal birt, magyar, tót és német nyelven. Az ebben foglalt kiváltságokkal éltek azon időben az Abauj-, Zemplén-, Borsod-, Torna- és Gömör-megyékben lakó összes molnárok, kik együtt czéhszövetséget képeztek, amelynek székhelye — ugy látszik — Kassa volt.

Gombkötők. *A gombkötők czéhe* már a XVI. században fennállott, mit a nagyszombati gombkötőknek a kassai gombkötő-czéhhez 1593. junius 21-éről keltezett

levele tanusitja. Eredeti kiváltságlevelük elveszett, de annak másodlatai 1603-ból, 1699-ből, 1750-ből és 1805-ből magyar és német nyelven szerkesztve meg vannak.

Fazekasok.

A fazekas-czéh egyike a legrégibb kassai czéheknek, czéhszabályzata azonban, mely 1574. szept. 15-iki kelettel van ellátva, jóval a czéh fennállása után jött létre. Hogy a kassai fazekasok és kályhások távolabbi helyeken is jó hirnévnek örvendtek, azt bizonyitja Bártfa város számadási könyve, melyből kitünik, hogy a bártfaiak Miklós kassai mesternek kályhák csinálásáért 1428. február 15-én 1000 denárt fizettek.

Mészárosok.

A mészárosok czéhe a XV. században már virágzott s a kassai mészárosok távolabbi helyekre is szállitottak vágómarhát. Régi czéhszabályzatuk elveszett, de jegyzőkönyveiket és pecsétjüket Kassa város levéltárában őrzik.

Sütők.

A *sütők czéhe* a XV. században már létezett, 1561-ben másodlatban vették ki czéhszabályaikat, 1703-ban pedig uj szabályokat nyertek.

Mézeskalácsosok.

A *mézeskalácsosok czéhe* 1735-ben nyerte kiváltságait, melyek német nyelven szerkesztvék. A kassai mézeskalácsosok süteményei a város határain túl is nagy kelendőségnek örvendtek.

Rézművesek.

A rézműves czéh 1585-ben magyar nyelven vette ki szabályait, melyek azonban elvesztek.

Könyvkötők.

A könyvkötők (kompaktorok) czéhe 1699-ben már létezett s magyar nyelven szerkesztett ujabb szabályai 1705-ből valók. Érdekes ebben az 5-ik pont, mely megszabja, hogy Kassa városában négy mesternél több ne legyen, kivéve azon esetet, ha valamely mester fia óhajtana mesterré lenni.

DEIL JENŐ.

A nevezetesebb kassai czéhekről az imént felsorolt adatok eléggé igazolják azt, hogy e város már a középkorban is egyike volt legjelentékenyebb iparos városainknak, falai között az akkor divott minden iparág kisebb-nagyobb mértékben virágzott s a kassai iparosok készitményei nemcsak a hazai, de a külföldi árupiaczokon is tért hóditottak. A kassai régi ipar virágzó korszaka sokáig tartott és jóval később kezdett hanyatlani, mint a kereskedelem, melynek határait részint a felvidéken keletkezett, már nagyobb városok kereskedelme, részint a háborus idők egyre szükebb körre szoritották. A mohácsi vész után a felvidéki városok iparosai, élükön a kassai iparosokkal, az ellenségeskedő verseny kifejtése helyett *szövetségbe* lépnek, melynek czélját egyfelől az ipari érdekek megvédése, másfelől kartellszerü egyezmények létesitése képezte.

Felvidéki városok szövetsége.

E szövetség első nyomaira 1635-ben akadunk, mely év julius 6-án Schwertel Venczel, Fraumüller Kristóf, Stróbel Sámuel és Blaszcvics Lőrincz Kassa városa, Sándor János és Gnersics Menyhért Lőcse városa, Stauff Tamás és Hüldreich Lénárt Bártfa városa, Puttenberger János, Langfelner Dániel és Klein János Eperjes városa, végül Hertel András és Grosznoviczer Mátyás Szeben városa részéről azon czélból jöttek össze, hogy e városok iparosai nevében és megbizásából a szövetség szabályait megalkossák és a kölcsönös érdekvédelem tárgyában határozatokat hozzanak. Később Késmárk iparosai is csatlakoztak e szövetséghez és a 15. pontba foglalt szabályzat határozmányai a városok közt létesitendő limitácziók (árszabás) czéljából kiküldendő megbizottak utiköltségeinek fedezésére, az iparosok közt felmerülő viszályok elintézésére, a vásárok látogatása tekintetében a kölcsönösségi jog fenntartására, az egyes városok czéhei között támadt kontroverziák elintézésére, az iparosok ruházatbeli, menyegzői, keresztelői stb. szokásainak egyszerüsitésére irányultak. Ezen általános szövetségen kivül még egyes hasonnevü czéhek közt külön szövetkezések is jöttek létre, minő volt például a kassai és eperjesi gombkötő-czéhek közt 1625-ben létrejött egyezmény, melyben a

tanoncz-tartás tekintetében állapitottak meg egyöntetü szabályokat. E szövetségek tették lehetővé, hogy a felvidéki városok iparosai közt káros verseny nem fejlődött ki és hogy különösen a városok és megyék árszabályozó jogával szemben az iparosok érdekeiket megvédelmezhették.

Ipar a török háboruk alatt.

Nem sokat vagy legalább nem tartósan ártottak a kassai iparnak azon események sem, melyek a török hódoltság idején Kassán és vidékén végbementek és e várost részint politikai pártoskodások, részint hadi műveletek középpontjává tevék. A jövő-menő idegenek, kik közt tekintélyes pártvezérek is voltak, valamint az átvonuló hadak ugyanis, bár a városnak sok kárt okoztak, annak belbékéjét, fejlődését megzavarták, de egyszersmind jelentékeny mennyiségü iparczikket is fogyasztottak s ezek árát jól megfizették.

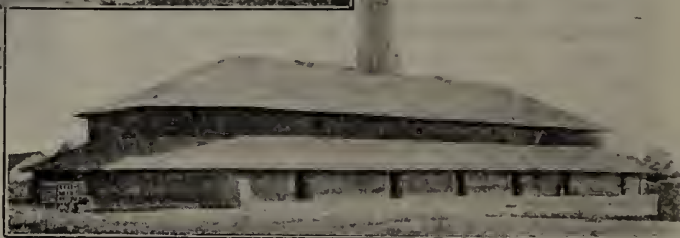
XVII. század.

A XVII. század végén azonban, a Zrinyi-Frangepán féle összeesküvés után Kassán az ipari viszonyok is jelentékenyen és hátrányosan megváltoztak. A rémuralom nem nézhette jó szemekkel az ipar- és kereskedelem virágzását, sem az iparosok önállóságát és vagyonosságát, minélfogva

Hanyatlás.

nemcsak minden tekintetben korlátozta az ipar továbbfejlődését, nemcsak lábbal tiporta a czéhek szabadalmait, megtiltva a gyülésezést is, hanem elijesztette a kassai vásárokat látogató közönséget, minélfogva e vásárok egyre néptelenebbekké lettek. Később jobb napok derültek ugyan fel, de a kassai ipar régi jelentőségét többé nem nyerte vissza, a czéhek semmi ujabb kiváltságot nem nyertek, sőt a Habsburgok uralma alatt a régiekből is sokat elveszitettek és kénytelenek voltak az egyöntetü czéheljárást inauguráló kanczellári, illetőleg helytartósági szabályrendeletek előtt meghajolni. A XVIII. század elején Kassán már csak 38 czéh létezett, holott 40—50 évvel előbb a czéhek száma az 50-et még meghaladta.

A FELSŐMAGYARORSZÁGI ÉPITKEZÉSI R. T. KERAMIAI ÉS TÉGLAGYÁR

Német iparosok betelepülése.

Ezen időtájra esik a kassai iparosok ujra elnémetesedése is. A kormány nem jó szemmel nézte azon törekvéseket, melyeket Kassa városa önkormányzati jogai és szabadalmai megvédése érdekében kifejtett s ezt a kassai magyarságnak tulajdonitván, nemcsak szivesen mozditotta elő kereskedőknek és iparosoknak az örökös tartományokból Kassára való betelepülését, de különböző kedvezmények nyujtásával buzditotta is őket a bevándorlásra. A Kassán letelepült, többnyire német ajku iparosok aztán lassankint kiszoritották, vagy a versenyben elnyomták a magyar iparosokat, uj czéheket alakitottak vagy a régi czéhekben magukhoz ragadták a hatalmat, minélfogva a magyar ipar mindinkább háttérbe szorult.

A XVIII. század végén kedvezőbb körülmények köszöntöttek be. A gazdasági viszonyok mindinkább konszolidálódtak, béke volt az országban és habár a kassai ipar régi jelentőségét extenziv kiterjedésében többé nem nyerte vissza, de a felvidék piaczain jelentékeny pozicziókat vivott ki magának s azokat meg is tartotta.

Ipari oktatás.

Hogy már ez időben az iparosok iskolai oktatására is figyelmet kezdtek forditani, bizonyitja hogy 1788-ban *Simay Kristófot*, a kassai normális iskola rajztanitóját a városi tanács egyszersmind az ipariskolai rajztanitással is megbizta.

A XIX. században a kassai ipar a fejlődés terén folyvást előrehaladt,

a város magasabb polgári és katonai hatóságok székhelyévé lőn, ismét nagyobb forgalom fejlődött ki s a kassai vásárok jelentékenyen megnépesültek. Nagyobb iparvállalatok is keletkeztek abban az időben; nevezetesen 1804-ben egy porczellángyár felállitását engedélyezték, 1832-ben két dohánygyár és két porczellángyár állott fenn a városban, utóbbiak közül az egyik Temesvárott, Szegeden és Aradon állandó, Pesten és Debreczenben pedig vásári raktárakat tartott fenn. 1836-ban már három dohánygyár és két kőedénygyár volt, 1843-ban két burnótgyár, egy kőedénygyár, kályhagyár és bőrgyár. Ugyanez évben állitott fel a kassai jótékony nőegylet a szegények házában posztókészitő gyárat, melyet 1846-ban e czélból alakult társaságnak engedett át. Végül 1844—48-ban több szesz- és likőrgyár keletkezett.

A forradalmi napok és az ezeket követő abszolutizmus korszaka magára Kassa városára, az ipari érdekek szempontjából nem volt káros; mai modern ipari fejlődését azonban a város csak az alkotmányos korszak felderülése s különösen a Kassát érintő vasutvonalak kiépitése után nyerte. Ekkor ezen minden tekintetben előnyös ipari központ az alkotmányos kormányzat megfelelő rendelkezései, a városi hatóság által életbe léptetett czélszerü intézkedések és a kassai kereskedelmi és iparkamara buzgó törekvései folytán ismét előtérbe lépett s elfoglalta méltó helyét az ország iparos városai sorában. 1848. után.

A *kassai kereskedelmi és iparkamara* mindjárt a kamarák felállitását elrendelő törvény megalkotása után létesült és később, a miskolczi kamara felállitása következtében hatásköre szűkebbre szabatván, még nagyobb figyelmet szentelhetett a kamarai terület ipari és kereskedelmi érdekeinek. Kereskedelmi és iparkamara.

JAKAB PÉTER TÉGLA-, KÁLYHA- ÉS TERRACOTTA-GYÁRA.

A kamara elnöke id. *Novelly* Sándor kir. tanácsos. Kassán végezvén főgimnáziumi tanulmányait, részt vett az 1848/49-iki szabadságharczban; azután egész erejét és buzgóságát a közgazdasági tevékenységre forditotta. A város törvényhatósági bizottságának 1861. óta tagja. Megválasztatván 1875-ben a kereskedelmi és iparkamara elnökének, a legnagyobb buzgalommal szentelte erejét az ipar fejlesztésének. Éveken át volt igazgatósági tagja több pénzintézetnek, köztük a kassai takarékpénztárnak. A közügyek terén szerzett érdemeinek elismeréseül ő felsége a Ferencz József-rend lovag-keresztjével s kir. tanácsosi czimmel tüntette ki.

A kamara titkára *Deil Jenő*, született 1846. szept. 16-án Kassán. Jogi tanulmányainak befejeztével tiszt. segédfogalmazó lett a pénzügyminiszteriumban, majd 1868-tól 1871-ig pénzügyi fogalmazó a kassai pénzügyigazgatóságnál. 1872-ben választották a kamara titkárává. Több ipari szakiskolát létesitett, szakkiállitások rendezése által közreműködött a felvidéki házi-ipar fejlesztésében. A közgazdasági irodalom és hirlapirodalom terén is sokoldalu munkásságot fejtett ki. Tagja az országos ipartanácsnak, miniszteri biztosa a homonnai, késmárki és turócz-szent-mártoni felső kereskedelmi iskoláknak. Tulajdonosa a koronás arany érdemkeresztnek; Lubló városának diszpolgára.

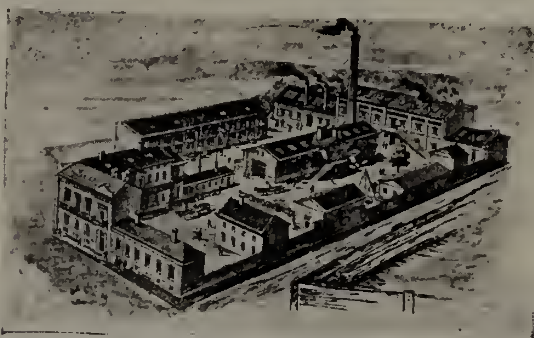
Az 1880. év végével Kassának lakosai közül 674 volt önálló iparos; hogy mennyi volt az iparos-munkás, arra nézve megbizható adatok hiányzanak. *Az 1890. évi népszámlálás* azonban már minden viszonylataiban tárgyalja a kassai iparos-lakosság megoszlását. E szerint iparüzéssel, a Iparoslakosság száma.

kereskedőket ide nem értve, 6584 egyén foglalkozik; s az iparosok eltartottjait is számitva, a lakosságnak fele ipari keresetből él. A fent kitüntetetett létszámból esik a tulajdonképeni iparra 3942 férfi, 1427 nő, élvezeti és személyes szolgálati iparra 456 férfi, 654 nő, vándoriparra 2 férfi, házi és népiparra 13 férfi és 60 nő. Önálló vállalkozó volt 939, üzletvezető 42, gépész 6, családi kisegitő 28, segéd 957, tanoncz 573, munkás hat éven alul 132, hat éven felül 1501, napszámos 243, szolga 188. Segéd nélkül dolgozott 444, egy segéddel 162, két segéddel 97, 3—5 segéddel 140, 6—10 segéddel 62, 11—20 segéddel 26, 20-nál több segéddel 29 iparos.

1890. decz. 31-én legtöbb munkást az *állami dohánygyár* foglalkoztatott, mely 1260 egyénnek nyujtott kenyeret. Nagyobb számban nyertek még az ipari munkások foglalkozást a következő szakmákban: agyagiparnál 146, vasgyártásnál 95, épitészetnél 621, gépgyáraknál 82, nyomdászatnál 45, gőzmalmoknál 59, serfőzőknél 56, téglagyártásnál 132 egyén.

Ipartestület.

A czéhek helyét az *ipartestület* tölti be, mely 1885. november 1-én kezdte meg működését és nagy buzgalmat fejt ki a város ipari érdekei fejlesztése körül, mintegy 900 iparost tart nyilván, tagjainak száma pedig a 800-at megközeliti. A testület élén mint elnök *Krotkovszky* Ferencz áll, alelnök *Ambrózy* Károly, pénztáros *Bohérka* Ede, számvevők *Kosztka* Imre, *Hrabovszky* János, *Markovics* István. Az elöljáróság pedig 36 rendes és 6 póttagból áll.

FLEISCHER ÉS TÁRSA GÉPGYÁRA.

Betegsegélyző pénztár

Az ipartestület *betegsegélyző pénztára* 1892. augusztus 15-én kezdte meg működését, 1894-ben 11,504 forint bevétele volt, melyből táp-, gyógy- és kórházi költségek fejében 3211 forintot, orvosszerekért 1801 forintot, temetkezési járulékok fejében pedig 330 forintot fizetett ki s különböző módon 473 egyént segélyezett.

Kellőképen gondoskodva van az *ipari oktatásról* is, a mennyiben jól berendezett három osztályu elsőfoku ipariskola áll fenn.

Kassa városának nagyobb gyári és ipari telepei közül betürendben a következőket soroljuk fel:

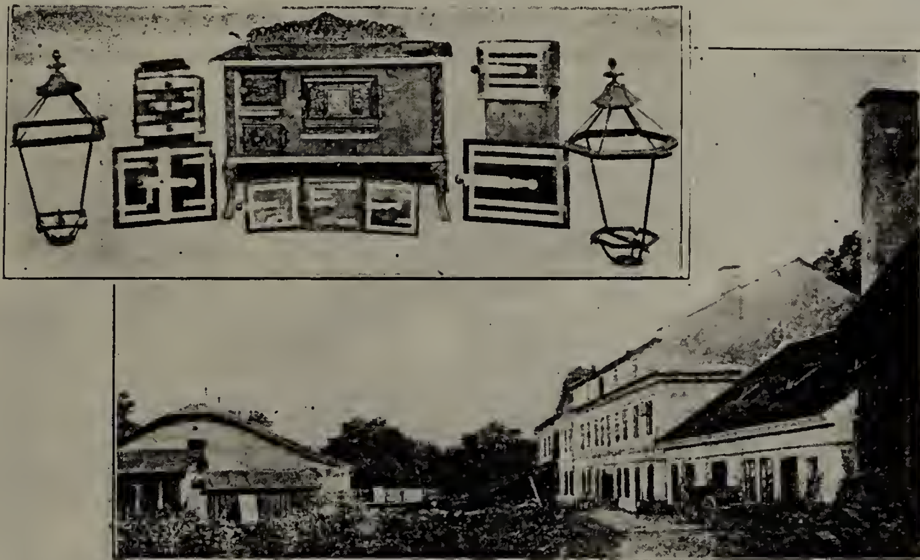
Augsburgi légszeszipartársulat gázgyára. Kassai igazgató Clas Nándor. Megnyitották Kassán 1870. jan. 1-én. A gyár területe 8400 □ m., a csőhálózat hosszusága kb. 40,000 méter. Épületek száma a három gazométerrel együtt 11. Hajtó erő egy gőzexhaustor, egy 2 lóerejü gázmotor. Termelési képesség egy millió köbméter, a munkások száma 40. Szakavatott vezetéséről tanuskodik az, hogy Kassa egyike a legjobban világitott vidéki városoknak.

Adler és Gold likörgyára. (Pesti-ut 2/3.) Tulajdonos Adler Adolf. Alapitották Adler Adolf és Gold Gusztáv 1871-ben. A gyár két marienbadi pároló készülékkel dolgozik és három épületrészből áll. Különlegessége az u. n. paprika egészségi likőr, melyből Német- és Francziaországba, sőt Belgiumba is szállit. A munkások száma 18, köztük 5 nő. Gyártmányai kitüntetést is nyertek Bécs, Brüsszel, Velencze, Düsseldorf, Barcellona, Lipcse, Drezda, Pécs, Miskolcz és Deés kiállitásain. A helyiségek kb. 1500 □ métert foglalnak el, Érdekes a pároló helyiség, a földszinti raktár, melyben több mint

100 hordóban mintegy 5000 hektoliter különféle szesz fekszik és az emeleti mintaraktár, mely körülbelül 10,000 palaczkban és korsóban a kész és adjusztált árut tartalmazza.

Bayer és Bauernebl sör- és malátagyára a Flórián-uteczában. Alapitotta Bayer János 1858-ban. A gyár területe 12,000 □ m. Áll 5 épületből és 9 pinczéből. A nagy kereslet következtében a régi gyár szüknek bizonyulván, a tulajdonosok egy második uj gyárat épitettek, mely egyike a legjobban berendezett vidéki sörgyáraknak. Hajtó erő: egy 48 és egy 6 lóerejü gőzgép. Munkások száma 50, termelési képesség 50,000 hektoliter. Piaczai Felső-Magyarország, Hajdu-, Szabolcs- és Hevesmegye.

Clas Nándor csermelyvölgyi vasbádog- és lakatosáru-gyára (azelőtt *Halvax és társa*. E gyárat 1870-ben egy konzorczium alapitotta; különlegessége a takaréktüzhelyek és préselt takaréktüzhely-ajtók gyártása, mely czikkek nagy keresletnek örvendenek. A gyár 4 épületrészből áll és területe 1055 □ m. Hajtóereje egy 8 lóerejű vizikerék. Munkásainak száma 35. Készit: 1500 takaréktüzhelyet és kemenczét, 10,000 sütő csövet,30,000 ajtót és 1500 légszeszlámpát. Hazai piaczok: Felsőmagyarországon kivül Erdély és az Alföld.

CLAS NANDOR CSERMELYVÖLGYI VASBÁDOG- ÉS LAKATOSÁRU-GYÁRA ÉS GYÁRTMÁNYAI.

Kivitel: Galicziába és Romániába. E gyár helyén már a század elején szeszgyár volt, melyet a jelenlegi telep alapitói átalakitottak.

Dohánygyár (Ferencz József-tér 3—4. sz.) Keletkezett 1850-ben. Területe: 1900 □ öl, melyen 9 épület áll. Hajtóerő: egy 16 lóerejő gőzgép. Munkások száma: 1700, köztük 1637 nő. Termelési képesség: 22,500 mm. nyers dohány-anyag, 75 millió szivar és 15,000 mm. dohány.

Delaval Geo E. fa-, vas- és sodronyárugyára (Klobusitzky-utcza 4.). Külföldi czég, mely 1890 óta van Kassán A gyár 6 épületrészből áll 1520 □ m. területen. Hajtóerő: 4 lóerejü gőzgép. Munkások száma 35. feldolgoz 7000 kg. drótot, 32,000 kg. vasat, 800 kg. sárgarezet, 1000 kg. czinket, 6000 kg. öntött vasat és 300 kbm. fát. Kivitele van Ausztriába, Gácsországba, Sziléziába és Olaszországba.

Dunkel W. K. parkettgyára (Andrássy-utcza 1.). Alapittatott 1873-ban. A gyár 8 épületből áll 10,000 □ méternyi területen. Hajtóerő egy 18 lóerejü gőzgép; termelési képesség 100 vaggon parkett. Munkások száma 100, köztük 10 nő. Kivitel: Ausztrián, Csehországon és Galiczián kivül a Keletre és Belgiumba.

Eisler Jósiás és fia hajlitott-butorgyára. Hajtóerő egy 20 lóerejü gőzgép. Segédgépek száma 60. Termelési képesség 60,000 darab butor 120,000 frt értékben. Feldolgozott évi famennyiség 1000 köbméter bükkfalécz. Mun-

kások száma 200, köztük 85 nő. Gyártmányai legnagyobb részt a külföldi piaczok számára készülnek.

A *Felsőmagyarországi épitkezési részvénytársulat* tégla- és keramitgyára (Szepsi ut). Alapittatott a téglagyár 1872-ben, a keramitgyár 1892-ben. Gyártási ág: kézimunka tégla és keramit járdatégla, — különlegesség: szines, dessain-keramit burkoló téglák. A gyár 13,500 □ m. területen 29 épületből áll. A keramitgyár hajtóereje egy 50 lóerejü gőzgép. A munkások száma: 300, köztük 100 női munkás. Gyártási képesség 9 havi munkaidő alatt 9 millió tégla és 12 havi munkaidő alatt másfél millió keramitlap. A gyár keramitgyártmányainak elárusitásával Kassán a Fleischer és Schirger czég van megbizva. A gyár, mely egyike a legujabb ilynemü telepeknek, mintaszerüen van berendezve és szakszerü vezetése folytán föltétlenül kitünő és versenyképes árut gyárt.

Fleischer és társa vasöntője és gépgyára (Vám utcza 12.). Alapitotta Müller János 1869-ben. Czégtagok: Fleischer Kálmán és Schirger Gusztáv. Különleges gyártási ága a gazdasági gépek, melyek messze, a vármegye határain túl is nagy kedveltségnek örvendenek. A gyár 14 épületből áll és 11,880 □ m. területtel bir. Hajtóerő egy 16 és egy 6 lóerejü gőzgép. A munkások száma 120. Termelési képesség kb. 120.000 frt értékü gazdasági gép, malom- és olajgyár-berendezés, transmissio, gőzgép, szeszgyári gép-

BAYER ÉS BAUERNEBL RÉGI ÉS UJ SÖRGYÁRA.

javitás és kb. 4500 klgr. vasöntvény. Kiviteli piaczai: Csehország, Galiczia, Belgium és Németország. A czég gyártmányai kitünő minőségüknél fogva — a dunántuli részt kivéve — az egész országban el vannak terjedve.

Frank Henrik fiai pótkávégyára (Pesti ut). A kassai gyárat 1887-ben alapitották. Területe 21,000 □ öl, melyen 9 épület áll. Hajtóerő egy 30 lóerejü gőzgép; a munkások száma 235, köztük 175 nő. Termelési képesség 15—20 ezer mmázsa, mely azonban az üzem teljes kihasználása esetén 50,000-ig fokozható. Kiviteli piaczok: Galiczia, Bukovina, Szilézia, Morvaország, Szerbia, Bulgária, Orosz- és Törökország. A telepet gyári vágány köti össze a vasuttal. E gyár a vármegye egyik legfontosabb és leghasznosabb ipartelepe, a mennyiben egy uj mezőgazdasági ágat, a czikóriatermelést honositotta meg.

Jakab Péter tégla-, kályha- és terracotta-gyára (Szepsi ut). Alapittatott 1878-ban. Különleges gyártási ág a kályha- és terracotta-gyártás, mely czikkek ugy mintázás mint anyag és kivitel dolgában elsőrendüek. A gyár területe 14,000 □ m. és 21 épületből áll. A munkások száma 160, köztük 60 nő. Termelési képesség 9 havi munkaidő alatt kb. 10 millió darab. A gyár tégláit messze vidékre hordják, terracotta-készitményeit pedig egész Felsőmagyarországon ismerik. A fejezet élén levő fejkép e készitmények mintadarabjainak csoportját ábrázolja.

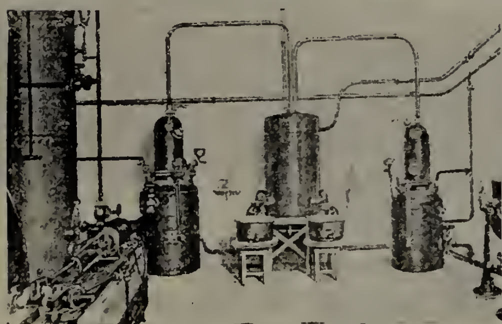
Kohn testvérek és gróf Csáky Rezső konyak-, likőr- és rumgyára, (Szepsi ut 6). Mindkét czég tulajdonosa: *Aufricht Fülöp.* Alapittatott: a likőr-gyár

1850-ben Kohn József, a konyak-gyár 1889-ben Aufricht Fülöp által. Különlegessége a meleg uton, franczia rendszer szerint késziteti likőrkrém. A gyár területe 1800 □ m. és két épületből áll. Hajtóereje egy 8 lóerejü gőzgép. Munkások száma 15. Kivitel: Ausztriába, Bosznia- és Herczegovinába. A konyakgyár Stolárféle desztillátorral van felszerelve, melyen naponkint kb. 3 hektoliter konyak párolható. E jóhirű gyártmány védjegye a gr. Csáky-czimer: koronás hermelin-paláston kék mezőben egy levágott török fej. A gyár, versenyképességére való tekintettel, állami kedvezményben is részesül.

„Unio" felsőmagyarországi malomipar részvénytársulat (Pesti ut 7.) alapittatott 1892-ben. Tulajdonosa a kassai kereskedelmi bank és a magyar ipar és kereskedelmi bank. A telep területe 12,000 □ m. és 7 épületből áll. Hajtóerő egy 250 lóerejü gőzgép. Munkásainak száma 80, termelési képessége 120,000 m.mázsa. Hazai piacza Felső-Magyarország, kivitele: Cehorszägba, Sziléziába és Galicziába irányul.

Kuszka és Orth esztergályozott és asztalos butor-tárgyak gyára (Kakas utcza 6). Alapitotta Kuszka Nándor 1869-ben. Különleges gyártmányai: keretléczek, szobrászati famunkák, dohányzó- és teaasztalok, ruhafogasok, esztergályozott székek stb. A gyár területe 750 □ m. Hajtóerő egy 6 lóerejü gőzgép. Munkások száma 30. A gyár 20 vaggon fát képes feldolgozni; 20 esztergapaddal, gőzgyaluval,

ADLER ÉS GOLD LIKÖRGYÁRA.

számos legujabb szerkezetü gőzmunkagéppel van felszerelve és gyártmányai az egész országban el vannak terjedve.

Lang József ács-, épitőasztalosmunka- és parkett-gyára. (Kalvária utcza 14.) Alapittatott 1882-ben. A telep területe 30,000 □ m., melyen 11 épület áll. Hajtóerő egy 60 lóerejü gőzgép. Munkások száma 75. Termelési képessége 100 vaggon áru. E czég üzlete nemcsak Kassára és Felső-Magyarországra, hanem az ország egyébb részeire is kiterjed. Ács- és épitőasztalosmunkáival mint vállalkozó messze a vármegye határain túl is jó hirnévnek örvend, parkettgyára pedig sikerrel versenyez a többi hasonló gyárakkal.

Lepesch és fia serfőzője (Szepsi ut 27.). Alapittatott 1870-ben. A telep területe 8000 □ m., melyen 4 felső épület és 12 pincze áll. Hajtóerő egy 5 lóerejü gőzgép. Munkások száma 60, köztük 10 nő. Termelési képesség 40,000 hektoliter.

Siposs A. Gyula mechanikai kötő-szövő és harisnyanemüek gyára. (Szepsi ut 38.) Alapittatott 1876-ban. A mintaszerüen berendezett és vezetett gyár,

mint különlegességet, katonai alsó ruházatot készit. Területe 1522 □ m., melyen 3 épület áll. Hajtóerő: egy 4 lóerejü gázmotor. Munkások száma 70, ezek közt 60 női munkás van. Termelési képessége 120,000 frt értékü áru. Piacza az egész ország, de még Galicziába is szállit. Siposs A. Gyula gyártmányai országos hirnévnek örvendenek. Ő volt Magyarországon ez iparágnak uttörője és megalapitója. Gyára körülbelül 130 különféle munkagéppel van felszerelve, melyek közt mintegy 65 kötőgép, 10 legujabb szerkezetü kötve szövő körgép van. Gyárát legutóbb kibővitette és csinos földszintes épületrészt toldatott hozzá.

Sztudinka Gyula és fia bútorgyáros és épületasztalos (Szepsiut 12). Alapitotta Sztudinka Gyula 1867-ben. Egyszerü és diszbutorokon kivül kárpitos, képfaragó és esztergályos munkákat is gyárt. A gyár területe 4000 □ m., melyen 6 épületrész áll. A munkások száma 25. A gyár kb. 50 vaggon fát képes évenkint feldolgozni. Ifj Sztudinka Gyula 1894. óta a czég tagja, melynek külföldön, nevezetesen Münchenben és Párisban szerzett gyakorlati tapasztalataival hasznos szolgálatokat tesz. A gyár udvari részét a különböző műhelyek, munkagéptermek, raktárak, csomagoló-, iroda- és tervező helyiségek, faszáritó szinek stb. foglalják el, mig a nagy kiterjedésű, diszes üzlethelyiség az utczára nyilik. E helyiség fölött vannak a berendezett interieurök.

KOHN TESTVÉREK LIKÖR- ÉS KONYAKGYÁRA

Termény- és áruraktár részvénytársulat (vasuti telep); czélja: raktározás és bizományi adás-vétel. Alakult 1891-ben. Tulajdonosok: a kassai kereskedelmi bank és a magyar ipar és kereskedelmi bank. A telep területe 3600 □ m., melyen a raktárépület áll. Hajtóerő egy 8 lóerejű gázmotor. Raktározási képesség 36,000 mmázsa.

Ungár Ignácz és fia keményitő és sikér-, árpagyöngy- és gabnatisztitó-gyára (Szepsi-út). A gyár 1866-ban keletkezett. Területe kb. 5000 □ m., melyen 8 épületrész áll. Hajtóerő egy 100 lóerejű gőzgép. Munkások száma 50, köztük 8 nő. Termelési képesség 20 mm. keményitő, 5 mm. sikér, 80 mm. árpagyöngy, ezenkivül tisztit 24 órai munkaidő alatt kb. 350 mmázsát. Kivitel főleg Ausztriába.

Mint nagyobb ipartelepek, melyek gyárszerü üzemmel birnak, felemlitendők még:

Balló Ferencz kályhagyára. (Pesti út.)

Bagoly Antal és tsa betonmunkák, csatornázás, aszfaltozás és házfedések vállalata. (Kakasutcza 8. sz.)

Czimbalek és Harnicsár szivattyu, vizvezeték, központi fűtés és erőátviteli berendezések vállalata. (Tehánysor 1. sz.)

Genzovics Ödön parkett-gyáros és épületasztalos. (Hollóutcza 3).
Grausz Jakab stearin- és paraffingyára. (Vámutcza 7).
Hajdu Imre szappangyára. (Főutcza 45).
Haltenberger Béla festőgyára. (Szerecsenutcza 3).
Klaudny Ede kályhagyára. (Mészárosutcza 11).
Kolacsek Vilmos czementgyára. (Gátsor 1).
Legányi Samu butorgyára. (Szénatér 3).
Matyasovszky Mihály kályhagyára. (Kovácsutcza 12).

Itt van a *Csányi műmalom részvénytársaság* városi irodája (Főutcza 83.), mely telepről más helyen irunk bővebben, továbbá a

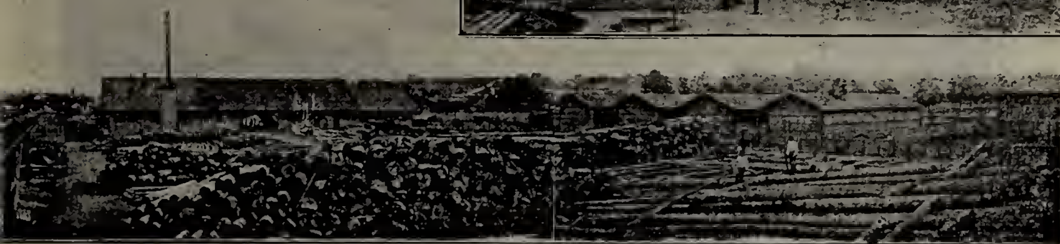
„*Kassai göz- és kádfürdő* részvénytársaság" (Rózsautcza 12 sz.) és a *Schalkház nagyszálló* részvénytársaság (Fő-utcza), mely Kassának legelőkelőbb s a magyarországi vidéki városok elsőrangu fogadói közé tartozó szálló.

Nagyobb szabásu, jól berendezett *könyvnyomda* három van Kassán, még pedig: *Bernovits* Gusztáv Kossuth-utcza 16., *Ries* Lajos Főutcza 58. és *Werfer* Károly Fő-utcza 64.

Kereskedelem a XIV. és XV. században.

Kassán a XIV. század elejétől fogva a mai napig a kereskedelem folyvást karöltve járt az iparral. A XIV. században, azaz Róbert Károly szabadalma óta lett Kassa kereskedő várossá a szó valódi értelmében, mert addig kisszerü kereskedelme csak a helyi piaczra

LANG JÓZSEF ÁCSTELEPE ÉS PARKETTGYÁRA.

szoritkozott. De az emlitett szabadalom óta sokkal gyorsabban is emelkedett a kereskedelem a virágzás tetőfokára, mint az ipar.

A kassai kereskedelem virágzásának legszebb korszakát *Nagy Lajos* alatt és *Zsigmond* uralkodásának első szakában élte. Nemcsak Nagy-Szeben Nagyvárad és Buda vidékéről jönnek, hanem lengyel, sziléziai, cseh, orosz és más országokbeli kereskedők is elözönlik a kassai piaczot. A váltópénz sokszor már nem volt elég az adásvétel közvetitésére, s a város kénytelen a forgalmat az ugynevezett „*kassai márka*" kiveretésével megkönnyiteni, mely pénznem csak a kassai piaczon szolgált fizetési eszközül. De a kassai kereskedők nem elégedtek meg azzal, hogy saját városuk piaczán közvetitsék az áruforgalmat, sűrün látogatták a jelentékenyebb vásárokat; behatoltak Erdélybe, sőt egyes kiválóbb forgalmi pontokon állandó fiókraktárakat tartottak fenn és összeköttetéseikkel behálózták Lengyelországot, sőt Oroszország közelebb fekvő piaczait is. 1394-ben a kölcsönösség alapján Krakkóval kötöttek kereskedelmi szerződést. Az adásvétel főtárgyát *nyerstermények* képezték.

Már fentebb említettük, hogy az Alföld a kassai piaczra szállította termény-fölöslegeinek nagy részét, a város és vidéke pedig nagy mennyiségü

bort árusitott el, melynek termeléséről Kassa már a XIII. század végén is hires volt, s melyre nézve szintén többféle kiváltságot élvezett.

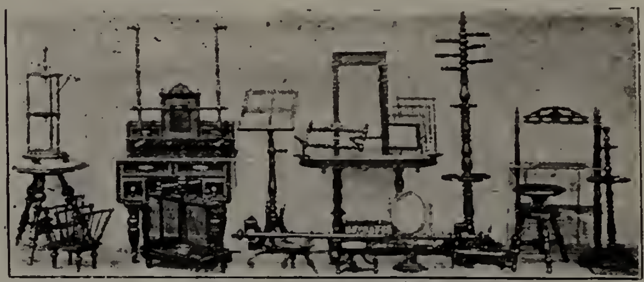
Kereskedelmi tárgyak.

Jelentékenyebb volt a kassai kereskedők szerepe azon áruk forgalmának közvetítése terén, melyeket a külföldről akár az országban való fogyasztás, akár továbbadás czéljából behoztak. E tekintetben Kassa a szó valódi értelmében *gyüjtő piaczu* volt a különnemü áruknak, különösen az ország határain kivül termett nyersterményeknek, ipari készitményeknek és félgyártmányoknak. Ezek sorából fölemlitendő a bársony, selyem, lengyel patyolat, török selyem, barhet, olasz, angol, morva, iglói, boroszlói stb. posztó-áruk, mindennemü fonalak, zsinórok, paszományok, szőrme-áruk és drága-prémek, bors, gyömbér, sáfrány, szegfüszeg, fahéj és egyéb gyarmatáruk, ékszerek, fegyverek, lószerszámok, kocsik, egyházi felszerelések, ruházati czikkek stb.

Tárházak.

Az árukat bolthajtásos raktárakban helyezték el, melyek szűk utczákat képeztek. Ezen utczák a közlekedés czéljára szolgáló szélesebb utczáktól vasrostélyokkal voltak elválasztva, melyeket éjjelen át zárva tartottak, a raktárak körül pedig fegyveres őrök czirkáltak.

A detail-eladás czéljára azonban nyilt boltok is voltak a város főbb utczáin. Akkor épitették ugyanis a házak elé, különösen az oszlopos előtornácz felhasználásával azon csarnokokat, melyek nyomai még csak nem igen régen enyésztek el.

KUSZKA ÉS ORTH ESZTERGÁLYOZOTT BUTOR GYÁRA ÉS GYÁRTMÁNYAI.

Kereskedő társaság és szabályzata.

Kassa kereskedőinek körében a testületi közszellem hamar kifejlődött, ugy hogy érdekeik kölcsönös megvédése végett *kereskedő társaságot* alakitottak. Hogy mikor keletkezett e társaság, azt a rendelkezésünkre álló adatok alapján megállapitani nem lehet, de kétségtelen, hogy 1475-ben már létezett s jelentékeny működést fejtett ki a kassai kereskedők érdekeinek megvédésében.

II. Ferdinánd király idejében már rendes *szabályzattal* is birt a kassai kereskedő társaság.

A szabályzat, mely először is elrendeli az ünnepi munkaszünetet, a következőket tartalmazza:

„Mivel hogy elseő s kiváltképen való feő vége embernek az Istennek imádása, tiszteletének megadása s az eörök életnek keresése legien, végeztünk: hogy vasárnapokon és más ünnepnapokon is ez mi társaságunkbeli kereskedeö rend keözzöl senki boltianak meghnyitásával kereskedését ne üzze és ne árulion, az eöregh uraimnak érdemes büntetése alat; hanem kiki keresztieni hivatallia szerint az Isteni tiszteletre rendelt napokat meghszentelvén, azután Isten segitségével exerceallia hivatalát.

Azután az idegen országokból jövő kereskedők ellen intézkedik, a kik „nemcsak ez mi Társaságunkbelieknek veszik el kenierecket, de seőt ez városnak lakosit s ez darab föld-

nek Indigenáit is telieséggel nadáliképpen sziják." Ezeknek a harminczad lefizetése után legyen kötelességük, marhájukat azaz áruczikkeiket a kereskedelmi társaságtól kirendelt személyeknek megmutatni, s áruczikkciket csak azon a módon adhatják el, amint az a társaságbeli kassai kereskedőkre nézve meg van állapitva, de a nem kereskedő polgároknak és idegeneknek csakis a vásárkor; különben áruczikkeiket elkobozzák s abból két rész a városi tanácsot, egy rész a kereskedelmi társaságot illeti.

Megállapítja ezután a szabályzat a kassai kereskedők érdekében, hogy mekkora mennyiség legyen a minimum, a mit egyes áruczikekkből eladni, vagy az idegen kereskedőtől venni szabad. Kevesebbet nem szabad mint fél vég bársonyt, ötven sing (rőf) selyemszövetet, tiz vég gyolcsot és négy rőfös lengyel patyolatot, egy font aranyfonalat, négy levél skófium-aranyat, négy kötél flanelt, fél mázsa gyömbért, fertálymázsa nádmézet, egy mázsa borsot, két font sáfrányt, fertálymázsa kék vagy más fonalat. Az aprólékos dolgokból huszonöt forintnyinál kevesebbet nem volt szabad eladni; olasz, angol és hasonló posztóból fél, morvai, iglói, boroszlói posztóból öt végnél kevesebbet. Ha valaki a polgárok közül mégis ennél kevesebbet akarna vásárolni az idegen árusembertől, akkor tartozzék megkérni a Társaság öreg urait (előljáróit), „és az Eöregh Uraim láttassák megh, kinek s mit kell engedni az eő szüksége és követése szerint". A mit Kassára bevittek, azt ott kell letenniök az idegen kereskedőknek s nem szabad semmiféle ürügygyel másfelé vinni; hogy a ki ez ellen vét, javainak konfiskálásával lakol. Ha a városban kobozzák el áruit, két harmadrésze legyen a városé, egy a Társaságé, ha pedig a város határán kivül konfiskálják, egy harmadrészt kapjon ő Felsége, egyet a Társaság, egyet az illető hely földesura.

Kassai kereskedő csak az lehet, a ki bizonyos inasesztendőt töltött ott; ha idegen akar megtelepedni s bebizonyitja, hogy kitöltötte inaséveit, az ha szegény, fizessen a Társaság ládájába 25 forintot, ha tehetős, az „öreg uraim" által megállapított összeget. Más azonban, mint magyar és német nációju be ne fogadtassék. Inast vagy boltoslegényt csak az öreg uraim valamelyikének vagy megbizottjának jelenlétében szegődtethessen a kereskedő; az inas nyolcz de legalább hat évig szolgáljon, ruhája morvai vagy maixner posztóból, vagy ura viseltes ruhájából álljon. Ha felszabadul, fizet a Társaság ládájába 2 arany forintot, a levélváltságért egy tallért. Inasoknak és legényeknek nem szabad másutt szállást tartani vagy holmijukat máshol tartani. Ruhát sem szabad uruk akarata nélkül csináltatniok. Az a kereskedő, a ki másnak legényét vagy inasát elcsalja, tiz forint büntetést fizessen.

Ha valamely társaságbeli kereskedőt az uton kifosztanak a tolvajok, tartoznak az „öreg uraim", a mint a szerencsétlenségről értesülnek, tiz lovast a károsult mellé adni, hogy a latrokat fölkereshesse.

A tagok kötelesek egymás tiszteletben tartását ótalmazni; a ki tanuja annak, hogy egyik a másikat gyalázza, tiz forint birság terhe mellett tartozzék az öreg uraimnak följelenteni, a kik kisebb vétségekben maguk intézkednek; de ha a bevádolt kereskedő súlyos bünt követett el, lopást, paráznaságot, vérontást, akkor át kell adni a birónak és a nemes Tanácsnak.

A társaságnak évenkint négyszer legyen kongregációja (közgyülése); husvét negyed napján, Sarlósboldogasszony utáni nap, Szent Mihály napja után való napon és farsang táján. A ki távol marad, egy forint büntetést fizet. Közköltségre minden tag minden alkalommal tizenöt pénzt fizet. A Társaság ládáját az évenkint szavazattöbbséggel választott hiteles személy őrzi. Kötelezi a szabályzat a fiatal kereskedőket, hogy a lövésben is gyakorolják magukat s a legjobb lövőknek évenkint kitüzött jutalomdijat adott a társaság.

Szigoruan megtiltja a szabályzat az uzsorát és csalást.

„Végre hogy az mi Társaságbelieink között felettebb való *uzsora és Isten ellen való nyereségüzés ne találtassék:* decernáltuk, hogy az öregh Uraimék afférékre hivataliok és conscientiájok szerént szorgalmatosan vigiazzanak, s mindezek mind publice, mind privatim megh is intsenek, hogy *kiki marháját Isten és io lelkiismeret szerént dirigálja s felebaratiat megh ne csallia. Alioquin az kik marhaokat érdemes és illendő arranal fellieбb adni comperialtatnák, affélék ellen érdemes büntetéssel ezen dolgot a magistratusnak is értésire adván, conscientiose és igen serio animavertalianak.* Hogy igy másoknak káraval az magok hasznanak feletebb való illetlen keresése Isten és felebaratiok szeretinel feliebb ne legien."

A kassai kereskedő társaság élén *az öregek* állottak, kiknek száma tizenkettő volt s élethossziglan választattak. Az öregek közül egyik az elnöki széket töltötte be és ezt *birónak* nevezték. A társaság szervezete különbözött a czéhek szervezetétől, de a czéheket megillető jogokat gyakorolt. Jegyzőkönyveit a társaság németül vezette, e jegyzőkönyvek 1687. január 14-től vannak meg. A társaság legrégibb pecsétje egy középen álló alakot ábrázol, Kereskedő társaság szervezete.

mely mérleget tart kezében, körirata olvashatatlan, évszámmal nincs ellátva; a második pecsétnyomón Merkur alakja látható, kezében pecsétes levelet tart s lábai előtt horgony fekszik, köriratából csak e szavak olvashatók; „Handlungs Gremium insigel.“ — A legujabb pecsétnyomón ábra nincs, csupán e felirattal van ellátva: „K. K. Priv. Caschauer Handlungs Gremium 1769.“ Mindhárom pecsétnyomó vasból van. A társaság *Mária Teréziától* uj szabályzatot nyert, mely lényegileg a régi szabályzattól nem sokban különbözik, függő pecséttel van ellátva s a királynőn kivül *Eszterházy* Ferencz gróf és *Jablánczy* József irták alá. — A társaság harmadik szabályzata *I. Ferencz* király idejéből való.

Hanyatlás. Kassa kereskedelmének gyors emelkedését még gyorsabb hanyatlás követte. Erre az első okot *Zsigmond* és a lengyel király közt kitört viszálykodás adta meg, melynek következtében Zsigmond Lengyelország anyagi erejét gyengitő intézkedésekhez nyult, 1430-ban Kassának szigoruan meghagyván, hogy azon kereskedőit és polgárait, kik Lengyelországot bejárják és ott kereskednek, hazatérésre hivja fel és senki a város polgárai közül fej- és jószágvesztés terhe alatt Lengyelországba árukat ne vigyen, Lengyelország kereskedői és üzérei előtt pedig minden, az országba vezető út és ösvény gondosan zárassék el. Habár Zsigmond e tilalomért többféle más előnyökkel igyekezett a kassai kereskedőket kárpótolni, a kár, mit a Lengyelországgal való élénk kereskedelmi összeköttetés megszakítása okozott, nem volt ellensúlyozható s annak következményeit a kassai kereskedelem nagy mértékben érezte. Láttuk a fent mondottakból, hogy Magyarországból Lengyelország felé és onnét ide irányuló áruforgalomnak majdnem egyedüli közvetitői a kassai kereskedők voltak. E forgalom pedig igen jelentékeny volt, a mennyiben Magyarország kivitelre szánt nyers terményeinek jó nagy részét az akkor népes és vagyonos Lengyelország fogyasztotta el, mig viszont a lengyel kereskedők Kassán át bőrökkel, prémárukkal stb. látták el Magyarország fogyasztóit. A béke Magyar- és Lengyelország közt nemsokára helyreállt ugyan, de a kassai kereskedők csak kis részben birták az összeköttetések megszakadt fonalát ismét összekötni s elveszitett piaczaikat visszanyerni. Másfelől Kassa kereskedelmi jelentőségét a szepesi városok kifejlődése csökkentette; e városok és Kassa kereskedői közt élénk verseny fejlődött ki, mely hasznára vált az ország kereskedelmének, de a kassai kereskedők üzleti terrénumát egyre szükebb határok közé szoritotta. Hozzájárult ehhez az is, hogy *Mátyás* király a kassai kereskedők egyedárusági jogait nem igen respektálta, sőt egyes kiváltságokat eltörölt és mig székvárosának, Budának fejlődését kereskedelmi szempontból is hatalmasan előmozditotta, Kassáért semmit sem tett. Mátyás halála után pedig az oligarchia lábrakapása okozott Kassa

SZTUDINKA GYULA ÉS FIA BUTORGYÁRA.

XVI. század. kereskedelmének súlyos veszteséget. A *Zápolyák* és *Perényiek* sok sérelmet ejtettek a város szabadalmain, a főpapok és főurak jobbágyai kifosztották

az utazó kereskedőket, mig sok földesúr terhes vámokat szedett a birtokain átvonuló kereskedőktől nemcsak áruik, hanem személyük után is. Ezen bajokat azonban még csak leküzdötte a város szivós életereje s kereskedelmének virágzását, habár szűkebb körben is, képes volt fentartani, de a mohácsi vész után, midőn a kettős fejedelemség pártokra szakitotta az országot és a török-hódoltság egyre terjedt, a hazai kereskedelem és vele együtt a kassai egyre több akadályt talált utjában. Ehhez járult, hogy a XVI—XVII. században Lengyelország szomoru politikai, erkölcsi és anyagi állapotok szinterévé vált s az ez irányban ujra kifejlődött kereskedés majdnem teljesen megszünt.

Kereskedelem a Habsburgok alatt.

Kassa kereskedelme igy szorult folytonosan szükebb körre és már a *Habsburgok* uralma kezdetén annak nemzetközi, de sőt országos jellege is majdnem egészen elenyészett. A kereskedők igyekeztek ugyan régi kiváltságaikat fenntartani, megszakadt összeköttetéseiket ujra biztositani, de e törekvéseik kellő támogatásban nem részesültek és csak azon intézkedések voltak a kereskedelem érdekében fenntarthatók, melyeket a város és a kereskedők saját hatáskörükben létesithettek. Emiatt azután számos kereskedő elköltözött, a régi hires kereskedőházak utódai más foglalkozás után néztek, a nagy áruraktárak kiürültek s háborus időben katonai lakásul vagy börtönül használták. A kereskedelem hanyatlásának elég bizonyitéka az, hogy Kassán 1762-ben, egy azon időbeli hivatalos összeirás szerint, összesen már csak 32 kereskedő volt.

A SCHALKHÁZ NAGY SZÁLLÓ.

XVIII. századbeli árszabás.

A XVIII. század végéről maradt fenn az alábbi *árszabás*, mely néhány fogyasztási czikk azon korbeli árait tünteti fel. Ez az árszabás 1792-ből való s azt január 17-én Abauj, Torna, Borsod, Szepes, Sáros és Zemplén megyék képviselői, a megyei közigazgatási kormányzat limitaczionális jogánál fogva Kassán tartott ülésükben állapitották meg.

Tartalma a következő:

	Hus	Olvasztatlan faggyu	Olvasztott faggyu	Közönséges gyertya	Pamutbélü gyertya
60— 70 frtig	2 kr.	6 kr.	7 kr.	10½ kr.	11 kr.
70— 80 „	2½ „	7 „	8 „	11½ „	12 „
80— 90 „	3 „	8 „	9 „	12½ „	13 „
90—100 „	3½ „	9 „	10 „	13½ „	14 „
100—110 „	4 „	10 „	11 „	14½ „	15 „
110—120 „	4½ „	11 „	12 „	15½ „	16 „
120—130 „	5 „	12 „	13 „	16½ „	17 „
130—140 „	5½ „	13 „	14 „	17½ „	18 „
140—150 „	6 „	14 „	15 „	18½ „	19 „

Borjuhus fontja	4 kr.
Gyenge bárány	3—4 „
Juh- és kecskehus	2½ „
Friss disznóhus	6 „

Bőrös pecsenye	7	kr.
Sós száraz szalonna	18	„
Sós nyers „	15	„
Uj háj „	15	„
Ó háj „	18	„
Egy pár csirke	10	„
„ „ „ falukon	9	„
„ „ kappan	24	„
„ „ „ falukon	21	„
„ „ tyuk	18	„
„ „ kacsa	15	„
Nem hizott lud	34	„
„ „ „ falukon	30	„
Pulyka-kakas	54	„
Tojópulyka	24	„
Nyolcz tojás tavaszkor és nyáron	3	„
Tiz „ „ „ „ falukon	3	„
Hat „ őszszel és télen	3	„
Nyolcz „ „ „ „ falukon	3	„
Irós vaj itczéje	18	„
„ „ „ falukon	17	„
Olvasztott vaj itczéje	27	„

Bőrök ára.

Egy pár legnagyobb nyers ökörbőr	11.—	rénes forint
„ „ középszerü „ „	9.30	„
„ „ kisebb „ „	8.—	„
„ „ legnagyobb tehénbőr	8.—	„
„ „ kisebb „	6.—	„
„ „ legkisebb „	5.—	„
„ „ harmadfü tinó „	3.30	„
„ „ esztendős rugott borjubőr	1.30	„
„ „ kisebb „ „	1.—	„
„ „ ürü vagy kos bundának való	1.42	„
„ „ ürü vagy kos alábbvaló	1-30	„
„ „ öreg bak	2.—	„
„ „ kecskebőr	1.12	„
„ „ báránybőr, szücsnek való	1.08	„
„ „ szopós bárány „ „	—.36	„
„ „ prémnek való nagyobb juhbőr	1.30	„
„ „ nagy lóbőr	2.16	„
„ „ középszerü lóbőr	1.42	„
„ „ kisebb „	1.08	„
„ „ harmadfü csikóbőr	—51	„

Ezen árszabás a kir. és mezővárosokra, valamint a transverzális (katonai utvonalba eső) és kontrakczionális községekre volt irányadó, más helyeken a marhahus fontját egy krajczárral olcsóbban kellett mérni a fent árszabásban kitüntetett áraknál.

XIX. század.

A XIX. század elejétől kezdve ismét felvirult Kassa kereskedelme azonban régi irányától eltérő irányt vett, amennyiben nemzetközi jellegé nem nyerte vissza, országos jelentőségében más városokkal osztozott, de annyival inkább központjává lett a felvidék kereskedelmének és túlszárnyalta e részben nemcsak Eperjest, hanem a régi szepesi városokat is. Az Alföld lakossága ujra felkereste a kassai piaczot, hogy terményeit értékesitse és beszerezze Kassa ipartermékeit.

Kiviteli czikkek.

Különösen jelentékeny Kassa termény-, szesz- és borkereskedése, de gyarmatáru- és vaskereskedése is nagy vidékkel tart állandó összeköttetést. A fa kereskedés terén élénk kivitele, faipar és butorgyártmányai (hajlitott fabutorok a kontinens egy nagy részén jó hirnévnek örvendenek; nagy műmalmainak őrleményei Csehországba, Morvaországba és Sziléziába szállittatnak. Kassa vászon

és szövet-kereskedői az egész felvidék kiskereskedelmével állanak összeköttetésben. Hasonlókép hires Kassa parkett-ipara, kötő-szövészete, amelynek készitményei az Alföldön és Erdélyben is jó hirnévnek örvendenek.

Az 1891. évi népszámlálás adatai szerint Kassán 823 férfi, 235 nő, összesen 1058 egyén foglalkozott kereskedelemmel, még pedig tulajdonképeni kereskedő volt 1002, házaló kereskedő 25, ügynök és alkusz 31. A tulajdonképeni kereskedők közül önálló vállalkozó 470, tiszt és üzletvezető 56, kisegitő 41, segéd 197, tanoncz 105, munkás 17, napszámos 13, szolga 103. A nevezetesebb kereskedelmi ágak képviselői: divatárus 22, fakereskedő 16, füszeres 48, gabonakereskedő 33, kézmű- és rövidárukereskedő 35, lisztárus 10, ruhakereskedő 13, borkereskedő 10, könyvárus 8, vegyeskereskedő 90. Kereskedelemmel foglalkozók száma.

A nagykereskedők közül a *bornagykereskedők* tekintélyes kivitellel is birnak. Ilyenek első sorban *Littmann* Sándor (főutcza 10), kinek a legtöbb európai államba és Amerikába is van kivitele, különösen tokaji, szomorodni és aszuborokban; továbbá *Patzauer* Jakab (főutcza 5) és *Horovitz* Félix (főutcza 32). Nagykereskedők.

Forgalom tekintetében következnek a *füszer- és gyarmatáru*-nagykereskedők: mint *Beller* Károly, *Kuhlmann* Nándor, *Schlesinger* Simon, *Záhr és Szakmáry*, ifj. *Novelly* Sándor és *Vizy* Domokos. — A *vas- és gép*-nagykereskedők: *Adriányi és Markó*, *Elischer és Fiedler*, *Fleischer és Schirger* és *Tutkó* György. — *Rőfös- és vászon*-nagykereskedő csak egy van: *Bródy* Fülöp. — *Rövid- és norinbergi áru*-nagykereskedő kettő: *Falk* testvérek és *Kirschbaum* S.

A kassai kereskedők ma létező *társulatai* között első a „*Kassai kereskedelmi ipartársulat*“, mely utóda ama régi társaságnak, a melynek szabályait ismertettük. E társaság 1788-ból származtatja magát, de kétséget alig szenved, hogy ekkor csak is régi szervezetét változtatta meg, melyet 1475. óta birt. Ekkor ugyanis „*Kereskedelmi testület*“ czimet vett fel, mely alatt 1880-ig létezett, midőn a törvénynek megfelelő uj alapszabályokat nyert. A társaság czélja a tagok közös, valamint Kassa város és Abauj-Torna vármegye általános kereskedelmi és forgalmi érdekeit előmozditani, mely czélból elősegiti a kereskedelem fejlődését, felébreszti az érdekközösség érzetét, szigoru rendet honosít meg a főnökök és személyzetük közt, s ez okból békebiróságot tart fenn, előmozditja a tanonczok szakoktatását, kereskedelmi kórodát és betegsegélyző pénztárt állit. Az egylet élén 12 tagu választmány áll, a melynek ez idő szerinti elnöke *Szakmáry* Károly, titkára *Tattárszky* Gyula. A társaságnak 80 tagja van. *Betegsegélyző pénztára* mintegy 250 taggal bir. Ezenkivül a társaság tartja fenn az alsófoku kereskedelmi iskolát, jelenleg pedig egy felső kereskedelmi iskola létesitésén fáradozik. Kereskedelmi társulatok.

Második kereskedő egyesülete Kassának a „*Kassai kereskedő ifjak társulata*“ mely önképzés czéljából 1870-ben alakult, társalgó- és olvasóhelyiséggel, 1200 kötetből álló könyvtárral és mintegy 6000 frtra becsülhető vagyonnal bir. Jelenleg van 108 rendes és 20 pártoló tagja. Az egylet elnöke *Adriányi* Béla, alelnöke *Binder* Ernő, pénztárosa *Pfau* Ferencz, háznagy *Pocsatko* Jenő, titkár *Hauser* Gyula, a kik mellett 6 rendes és 6 póttagból álló választmány működik.

KASSA PÉNZINTÉZETEI.

agyarország politikai helyzeténél és a Cs. k. szab. osztrák nemzeti banknak adott kiváltságoknál fogva Kassán nem keletkezhettek előbb pénzintézetek, mint az ország fővárosában. Létezett ugyan a nevezett banknak Kassán is fiókja, működése azonban még a hatvanas években is alig terjedt ki egyébre, mint hogy a harminczadhivatal egyik tisztviselője Bécsben fizetendő bankutalványokat állitott ki jutalék lefizetése mellett. A nemzetnek általános öntudatra ébredése a negyvenes években kihatott erre a vidékre is és igy keletkezett a

Kassai takarékpénztár.

Kassai takarékpénztár 1844-ben, tehát öt évvel később, mint legrégibb pénzintézetünk, a Pesti hazai első takarékpénztár.

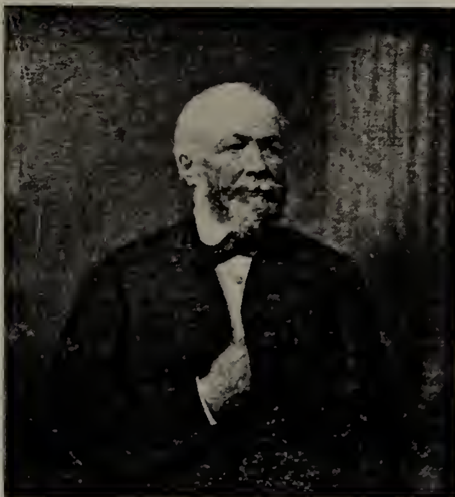
Alapitotta *Fiedler* Károly tekintélyes kassai kereskedő 15,000 pengő frt alaptőkével. A takarékbetétek az első év végével 189,000 frtot tettek, 1847-ben pedig már 450,000 frtot értek el. A szabadságharcz kitörése bénitólag hatott az intézet fejlődésére; a betétállomány 1848 végén 276,000, 1849 végén pedig 76,000 frtra apadt le. A béke helyreálltával azonban a takarékpénztár állapota is megjavult, hogy 1873-ban a bécsi válság következtében még nagyobb megpróbáltatásokkal küzdjön meg. Sikkasztások és hamis mérlegezések is elősegitették a tönköt; a részvények, amelyek 1000 frton is alig voltak kaphatók, hirtelen annyira elértéktelenedtek, hogy potom áron sem akadt vevőjük. A bukás előtt azonban találkoztak önzetlen férfiak, kik vagyonukat és becsületüket koczkára téve, a takarékpénztár megmentésére vállalkoztak. Az igazgatóságba és felügyelő bizottságba oly egyének léptek be, a kik nem csak nevüket adták oda, hanem szakismeretük alapján az intézet vezetésébe is beleszólhattak. Vezérigazgatónak az intézet addigi pénztárosát, *Stadler* Sándort nevezték ki és evvel az intézet történetében uj korszak nyilt meg. Visszanyerte a közönség bizalmát, helyrehozta a régi bűnöket, úgy hogy a kassai takarékpénztár Felső-Magyarországnak most nemcsak legrégibb, de immár legnagyobb pénzintézete is. Az igazgatóság és felügyelő bizottság még ma is jobbára ama férfiakból áll, kik az intézetet a még most is működő vezérigazgató segitségével megmentették. A takarékpénztár nyolcz tisztviselővel dolgozva, évenkint 35—40 millió frt pénztári forgalmat csinál. Az intézet fejlődését mutatja, hogy mig 1872-ben 30,000 frt alaptőke mellett a betétállomány 3.059,296 frtra, a váltótárcza 847,448 frtra rugott, addig 1880-ban 156,000 frt alaptőke mellett 3.250,004, 1890-ben 4.124,400, 1895-ben 5.695,654 frt betétet kezelt, a váltótárcza pedig ugyanez években 1,627.513, 1.341,791, illetőleg 2.460,843 frtra rugott. A többi üzletág között a jelzálogkölcsön-üzlet játszik főszerepet. Ennek állománya 1872-ben 1.460,506 frttal érte el legmagasabb fokát, melyről 1882-ben 848,314 frtra ha-

nyatlott le, mig 1889-ben ismét meghaladta az 1 milliót, 1894-ben pedig 1.158,657 frtot tett ki. Az intézet a 70-es évek elején 40% osztalékot fizetett, majd a válságos idők alatt veszteséggel dolgozott, 1882-ben pedig már ismét 3, 1883-ban 4, 1884-ben 5, 1890-ben 10% osztalékot fizethetett, mig az utolsó évek osztaléka $12^1/_2$% volt.

A növekedő hiteligények Kassán ujabb és ujabb bankokat és takarékpénztárakat hoztak létre. A kassai bankok mindegyikének kisebb-nagyobb válságokon kellett keresztülesnie, amelyeket főleg a nagy verseny miatt csak küzdelem árán tudtak legyőzni; jelenleg azonban már a legtöbb eljutott a fejlődés magasabb stádiumába és külön-külön hasznos szervei nemcsak Kassa és Abauj-Torna vármegye, hanem egész Felső-Magyarország hitelforgalmának. Ezek közül az alapitás sorrendjét tekintve, első a

Kassai népbank.

Kassai népbank, amely 1871-ben alakult 125,000 frt alaptőkével. Alapítása azon időbe esik, midőn a gazdasági élet minden terén mutatkozó élénk föllendülést nemsokára az 1873-iki visszaesés követte. A népbankot, mely némely tekintetben még a kezdet nehézségeivel bajlódott, az 1873-iki bécsi katasztrófa, bár csak közvetve is, nagyon érzékenyen károsította. Az intézet által alakitott hitelegyleteket a beállott nagy fizetésképtelenségek miatt föl kellett oszlatni. A szenvedett veszteséget kellő tartaléktőke hiányában a részvényeknek 100 frtról 60 frtra történt lebélyegzése által fedezték. A hetvenes évek végén és részben jelenleg is az intézet vezetésében résztvevő férfiaké az érdem, hogy a nehéz időket átélt bank a fokozatos fejlődés utján halad. Az intézet fejlődését mutatja, hogy mig 1873-ban a betétek összege 185,000 frtot, a váltó-állomány 105,000 frtot tett, 1880-ban a betétállomány 608,000 frtra, 1895-ben 1.463,011 frtra emelkedett, a váltó-állomány pedig 1880-ban 446,000, 1885-ben 623,000, 1895-ben 862,746 frt volt. A jelzálogkölcsönüzletet az intézet a 70-es években csak mellékesen kezelte és állománya ez üzletágban nem is haladta meg a 100,000 frtot, innen kezdve azonban e tekintetben is javulás mutatkozik s a jelzálog alapján adott kölcsönök összege az 1879-ik évi 84,971 frtról 1885-ben már 230,221, 1890-ben 419,503, frtra emelkedett, mig az utolsó években némileg csökkent, 1895-ben már ismét csak 338,298 frtot tevén. Az intézet osztaléka a 70-es években 3—4, a 80-as években 6—7%, az utolsó évek osztaléka 7—$8^1/_4$% volt.

FIEDLER KÁROLY.

Kereskedelmi bank.

A *Kassai kereskedelmi bank részvénytársaság* 1881-ben alakult 150.000 frt alaptőkével és működését a lassu, de biztos haladás jellemzi. Az intézet az alapítási évben 149,507 frt betétet kezelt és 249,606 frt váltótárczával birt, mely 1885 ben 217,829, illetőleg 168,592 frtra, 1890-ben 618,447, illetőleg 382,340 frtra, 1895-ben 478,589, illetőleg 255,050 frtra rugott, vagyis, mig a betétek és a váltóleszámitolás állománya 1890-ig folyvást szaporodott, a váltótárcza úgy, mint a betétállomány, az utolsó években némi csökkenést mutat. A bank osztaléka 1881-ben 10, 1882-ben 12, 1883-ban $10^1/_4$ frt

volt, innen kezdve 1887-ig 6% volt állandóan az osztalék, mig az utolsó években a bank 4—5%-ot fizet részvényeseinek. A bank alapitotta az „Unio" malom-részvénytársaságot és részt vett a közraktárak létesitésében.

Kassai hitelbank. A *Kassai hitelbank* 1868-ban alakult 120,000 frt alaptőkével, és az intézet csak sok hányódás után volt képes a nyolczvanas évek elején elérni azt a fokot, melyen túl nyugodtan s fejlődésre képesen működhetett. Az alapitáskor 120,000 frtot tévő alaptőke 1870-ben 160,000 frtra, 1873-ban 222,180 frtra emelkedett s folytonos emelések és leszállitások után 1882-ben 100,000 frtra szállott le s ma is ugyanannyi. Hasonló ingadozásoknak voltak alávetve a bank összes üzletágai. Amig 1868-ban az intézet 168,115, 1871-ben 645,026, 1872-ben 1.168,907 frt betét-állományt mutatott fel, s elérve működésének zenitjét, 1873-ban a pénzügyi válság és a megrendült bizalom miatt a betétek összege 793,671, 1875-ben 188,236 frtra apadt le, de 1881-ben ismét elérte a 378,551 frtot. Innentől fogva a konszolidáczióval együtt növekedett a bizalom is az intézet iránt úgy, hogy a betétállomány 1885-ben ismét 793,113 frtot ért el, 1890-ben 612,118 frtra, mig 1895-ben 588,515 frtra rugott. Hasonló ingadozásokat mutatnak fel a többi üzletágak is, amelyek közül a váltóállomány 1868-ban 262,252, 1878-ben 647,496, 1881-ben 308,010, 1890-ben 503,192, 1895-ben 578,837 frtra rugott, a jelzálogkölcsön-állomány az 1870-diki szerény 24,267 frtos kezdetről 1875-ben 76,528 frtra szökött fel, de csak rövid időre, mert 1879-ben már csak 11,000, 1885-ben 27,260 frtot tett, az 1890—1894. évek átlag-állománya pedig 35,000, 1895-ben 27,999 frtot tett ki.

O. M. Bank fiókja. Az *Osztrák-magyar bank kassai fiókja* 1879 óta működik. Hozzája tartoznak az eperjesi, liptószentmiklósi, sátoraljaujhelyi és ungvári bankmellékhelyek. A fiók évente 38—40 millió frt forgalmat csinál, váltótárczája pedig megközeliti a 2 millió frtot.

Penny-bank. A *Felsömagyarországi népgazdászati kölcsönös hitel- és takarékegylet mint szövetkezet*, melyet röviden „*Penny-bank*"-nak neveznek, 1874-ben keletkezett 15,000 frt törzstőkével. Jogtanácsosának hűtlensége miatt ennek is ki kellett a tűzpróbát állania, a szakszerű vezetés mellett azonban csakhamar virágzásnak indult és ez idő szerint jelentékeny szerepet játszik Kassa pénzforgalmában. Üzletköre a kölcsönösség alapján kizárólag jelzálog-kölcsönök nyujtására terjed ki. A szövetkezet eleinte nagy apparátussal lépett föl s nemcsak e megyében, hanem egész Felső-Magyarországon (Heves-, Borsod-, Zemplén-, Szepes-, Sáros- stb. megyékben) szervezett fiókokat, melyeket azonban csakhamar beszüntetett. Törzstőkéje 1873-ban 5000, 1875-ben 44,697, 1880-ban 227,445, 1885-ben 306,077, 1890-ben 303,365, 1895-ben 2.902,813 frtra szaporodott fel, mig a takarékbetétek összege 1875-ben 5254, 1880-ban 333,130, 1885-ben 540,386, 1890-ben 857,206, 1895 ben 1.247,095 frtra rugott. Óriási fejlődést mutat a jelzálogkölcsön-állomány is, mely az 1875-iki 97,636 frtról 1880-ban 572,239, 1890-ben 1.121,212, 1895-ben 1.452,852 frtot tett. A szövetkezet eleinte 3—6, majd 8—9%-os osztalékot fizetett s kevés kivétellel hasonló nyereségeket juttat ez idő szerint is tagjainak. A legutóbb megtartott közgyülésen a szövetkezetnek részvénytársasággá való alakulását határozták el.

Tisztviselői szövetkezet. Az *Osztrák-magyar monarchia I. ált. tisztviselő egyletének kassai takarék- és előleg-társulata* a maga szűkebb körében igyekszik megfelelni feladatának. A törzsbetétek mintegy 19,500 frtra rugnak; a szövetkezet kölcsön-állománya 24—25,000 frtot tesz ki. A szövetkezet, mint czime is mutatja, az Osztrák-magyar monarchia I. általános tisztviselő egyletével áll kapcsolatban.

A kassai pénzintézetek jelenlegi helyzetét mutatja az alábbi összeállitás: Pénzintézetek helyzete.

	Alapitási év	Alaptőke	Tartalék	Betét	Váltó tárcza	Osztalék %
Kassai takarékpénztár .	1844	240,000	111,610	5.695,504	2.460,843	12
„ hitelbank .	1867	100,000	6,637	588,515	578,837	4
„ keresk. bank	1881	150,000	13,106	478,589	255,050	5
„ népbank .	1869	131,000	24,953	1.429,825	622,690	$6^2/_3$
Penny-bank	1874	2.902,813	29,459	1.247,095	—	8
Tisztviselő-egyleti szöv.	—	19,500	954	27,263	—	—

*

A *takarékbetéti kamatláb* a város és a megye területén működő pénzintézeteknél 4 és 5% között váltakozik, a *váltóleszámitolási kamat* 5 és 8% között ingadozik, mig jelzálog-kölcsönöket $5^1/_2$—8%-os kamat mellett nyujtanak. Kamatláb.

VASUTAK KASSÁN.

I. AZ ÁLLAMVASUTAK.

kassai vasuti állomás végpontja a magyar kir. államvasutak budapest-miskolcz-kassai fővonalának; kiinduló főállomása a kassa-oderbergi vasut vonalainak Szilézia és Galiczia felé, csatlakozó pontja a magyar kir. államvasutak legenyemihályi-kassai mellékvonalának és a kassa-tornai helyi érdekü vasutnak, melynek folytatása lesz a már épülő torna-szendrői vasut, miáltal Kassa Fülek felé a budapest-rutkai vonallal lép közvetlen összeköttetésbe. A Hidas-Németiről Szerencsig tervezett vasút a Hernád balpartján levő jelentékeny helységeket és Abauj-Szántót fogja egyenes vonallal összekötni Kassával.

1860. augusztus 14-én adták át a forgalomnak a miskolcz-kassai vonalat, melyet a Tiszavidéki vasuttársaság épitett. Akkor még nem létesült az egyenes összeköttetés az ország fővárosával; a kassaiaknak Debreczenen át kellett Pestre kerülniök.

1859. május 20-án tárgyalta a városi közgyülés a Tiszavidéki vasuttársaság kérvényét, hogy az állomás számára telket adjanak. Egyetlen ellenszavazattal szemben, az összes szavazatokkal 18000 négyszögölet engedtek át a Nagyrétből, mire azonnal hozzáfogott a társaság a munkához, melyet alig egy év alatt befejezett. A közgyülés határozata következtében tehát a pályaház a város közvetlen közelségében épülhetett föl; a városi szépitő egyesület azután a Hernád malomágáig parkositotta a fenmaradt rétterületet, megteremtvén ezzel a diszes Széchenyi-ligetet. Az első vonat 1860. julius 5-én robogott be a pályaudvarba s a kassaiak nagy ünnepséggel fogadták.

1870-ben a vasut a Szepességen át északnyugatra folytatást nyert a kassa-oderbergi vasut által, melyről alább lesz szó. 1873-ban nyilt meg a legenyemihályi vonal; 1890-ben pedig a tornai vasut a m. kir. államvasutak kezelésében, a mivel Kassának az összes idetorkoló völgyvonalakkal való vasuti összeköttetése befejeződött.

1880-ban az ez évi XXXVIII. törvényczikk alapján a magyar állam megváltotta a Tiszavidéki vasutat s igy a kassai állomás a magyar államvasutak kezelésébe jutott. A pályaudvari kezelést ma a magyar kir. államvasutak végzik; a kassa-oderbergi vasutnak képviselete van ott.

Mindkét vasut forgalmának adatait alább külön mutatjuk ki.

II. A KASSA-ODERBERGI VASUT.

A kassa-oderbergi vasutnak itt levén kiinduló főállomása, szükségesnek tartjuk, hogy a vasut történetét mely 1895-ben ünnepelte 25 éves jubileumát, főbb vonásaiban itt ismertessük.

A kassa-oderbergi vasut első szakasza, a kassa-eperjesi vonal, 1870. szeptember 1-én nyilt meg. Vonalai a *kassa-abos-zsolnai* (sziléziai határvonal) magyar fővonal, 286 kilométer, az *abos-eperjesi* szárnyvonal, 17 km. az eperjesi-tarnowi vonal *eperjes-orlói határszéli* része 59 km.

A vasut kezelése alatt állanak: 1. a Margitfalu állomástól elágazó 7·5 km. hosszu gölniczvölgyi szabványos nyomtávu és a Gölniczbánya állomástól továbbmenő 25·8 km. hosszu keskenyvágányu vasut; 2. a Szepes-Olaszitól elágazó 9·4 km. hosszu szepesváraljai h. é. vasut: 3. a felsőmagyarországi bányatársaság tulajdonához tartozó István hutától elágazó 0·4 km. hosszu bányavasut (lóerőre); 4. a Márkusfalva mellett nyilt pályáról a kotterbachi vasbányába vezető 2·5 km. hosszu bányavasut; 5. az Igló állomástól elágazó 12·6 km. hosszu lőcsevölgyi h. é. vasut; 6. a Poprádról elágazó 13·2 km, hosszu poprádvölgyi h. é. vasut, melyből Nagy-Lomnicz mellett Tátralomniczig a 9. km. hosszu tátralomniczi vasut ágazik ki, 7. a 8·6 km. hosszu késmárk-szepesbélai; 8. a 11·2 km. hosszu szepesbéla-podolini h. é. vasut; ezenkivül a Rózsahegynél és Zsolnánál elágazó iparvágányok és a m. kir. államvasutak tulajdonában levő csácza-zvardoni 19·8 km. hosszu vonal magyar része. Eperjesen az eperjes-bártfai h. é. vasut csatlakozik a kassa—oderbergi vasut vonalához.

Az eperjes-orlói vonalat, mely 1873-ban nyilt meg, az eperjes-tarnovi

KASSA. — A PÁLYAHÁZ.

(magyarországi rész) vasuttársulattal az 1879. XXXIII. törvényczikk alapján történt egyesülésből kifolyólag 1879-ben vette át a társaság. A zsolna-határszéli vasutat 1871. január 8-án adták át a forgalomnak; a zsolna-poprádi és a poprád-abosi vonal épitését a franczia-porosz háboru és a munkáshiány késleltette; az elsőt 1871. deczember 8-án, az utóbbit 1872. márczius 18-án nyitották meg. Az utóbbi vonal épitésénél sok akadályt kellett legyőzni; a Hernád völgyében óriási erőfeszitéssel és robbantásokkal kellett utat törni a pályatestnek. A vasut, mely keresztülmegy a Visztula és Duna két vizválasztóján Iglónál és Csorbánál, a Hernádot 7, a Poprádot 2, a Vágot 5 izben hidalja át és az Odera vizválasztóján elhagyja a magyar határt. Összesen 504 áteresztője van; a hidak száma 262; ezek közül 16 nagy hid, melyek nyilása meghaladja a 30 métert; 45 hid 10—30 méter nyilással. Alagut négy van, összesen 1125 méter hosszuságban. Az állomások és megálló-

helyek száma 75. Mozdonya volt a vasutnak 1894-ben 97 (a magyar részre 85), személyszállitó-kocsija 229 (a magyar részre 146), teherszállitó-kocsija 2795 (a magyar részre 2447). A vasut vezérigazgatója, Ráth Péter törekvésének köszönhető nagyrészben, hogy a csorbai állomástól a csorbai tóig 4·75 kilométer hosszu fogaskerekü vasut épül, mely 1896-ban nyilik meg. E vonalból 3·7 km. hosszuságu fogaskerekü, 1·05 km. pedig adheziós, 1 m. nyomtávval. A vonalból 4·51 kmnyi rész megy lejtőnek A legnagyobb lejtő 127°/₀₀. Egyike lesz ez a legérdekesebb vasutaknak, a mely könnyen hozzáférhetővé teszi a turistáktól már ma is nagyban látogatott csorbai tavat.

Ráth Péter, Ráth Károlynak, Budapest fő- és székváros főpolgármesterének unokaöcscse, a magyar vasuti szakférfiak sorában régtől fogva első helyen áll. Már a hatvanas években működött a pest-losonczi vasut nyomjelzésénél; onnan a kassa-oderbergi vasut épitéséhez ment át, a hol magára vonta a kormány figyelmét, s meghivták a közlekedési ministerium vasuti szakosztályába. Később vasuti és hajózási főfelügyelőnek nevezték ki. Baross Gábor ajánlatára a kassa-oderbergi vasuttársaság 1889-ben megválasztotta vezérigazgatójának, mely állásában azóta kiváló sikerrel működik.

RÁTH PÉTER.

III. A KASSAI ÁLLOMÁS FORGALMA.

A kassai állomás forgalmának kimutatása 1885-től 1895-ig folytonos emelkedést mutat.

A magyar államvasutak személyforgalmának változásait 1886-tól kell összehasonlitás tárgyává tennünk, mert az 1885-iki kiállitási év, mint rendkivüli, nem vehető számba. A magyar államvasut személyforgalma 1885-ben abnormális volt, 102,436 utassal. 1886-ban az utasok száma a normálisra csökkent és 37,458 volt. A zónatarifának 1889. aug. 1-én történt életbeléptetése már 1890-ben erősen érezhető volt; a felszállott utasok száma megháromszorozódott s 98,186-ra rugott. Ez a szám kisebb-nagyobb hullámzással folyton emelkedett, 1894-ben már 184,339-re; tehát 1886 óta az utasok száma ötször annyira növekedett. A szállitott áruk mennyisége *meglepően* emelkedett, a mi az ipar- és kereskedelem határozott és állandó haladásáról tesz bizonyságot. 1894-ben több mint háromszorta nagyobb volt a teherforgalom az 1885-ikinél. 1885-ben 229,501 mmázsa, 1894-ben 743,332.

A személy- és teherforgalom mennyiségének adatait a m. kir. államvasutak kimutatása szerint következőkben csoportositjuk:

Év	Felszállt utasok száma	Szállitott áruk métermázsákban
1885.	102,436	229,501
1886.	37,458	194,491
1887.	33,990	250,843
1888.	35,713	299,025
1889.	58,351	248,467
1890.	98,186	360,470
1891.	110,204	456,188
1892.	159,226	598,566
1893.	177,875	716,140
1894.	184,339	743,332

Fő czikkek	1893-ban métermázsákban	1894-ben métermázsákban
Dohány, dohánygyártmányok	37,040	38,173
Épület és haszonfa	176,976	175,234
Kő, föld, tégla	11,024	12,494
Mész és czement	19,197	19,624
Őrlemények	16,010	16,311
Sör	20,297	21,654
Szesz és szeszes italok	8,972	11,220
Gabona	28,614	23,365
Trágyanemüek	11,400	14,900
Vas- és aczél	64,961	71,745
Egyéb áruk	322,659	338,612
Összesen	716,140	743,332

A kassa-oderbergi vasut forgalma szintén állandó emelkedést mutat;

de itt kisebb arányu a teherforgalom emelkedése, mig a személyforgalomnál a zónatarifa hatása szintén erősen érezhető; a szállitott személyek száma 1888 óta kétszeresre, a teherforgalom másfélszer annyira emelkedett. Összehasonlitásul álljanak itt a következő adatok:

	1888-ban	1890-ben	1894-ben
Személy összesen	74,285	100,102	158,781
Gyors- és teheráru mmázsákban	685,962	713,256	972,665

Az összes forgalom Kassán a következő volt:

Személy.

	1888	1890	1894	1888-al szemben
M. k. államvasutak	35,713	98,186	184,339	+ 148,626
Kassa—oderbergi vasut	74,285	100,102	158,781	+ 84,496
Összesen	*109,998*	198,288	*343,120*	+ 233,122

Teheráru

	métermázsákban 1888	1890	1894	1888-al szemben
M. kir államvasutak	299,025	360,470	743,332	+ 444,307
Kassa—oderbergi vasut	685,962	712,256	972,665	+ 286,703
Összesen	*984,987*	1.072,726	*1.715,997*	+ 731,010

Százalékokban kifejezve, Kassának összes személyforgalma 1888-tól emelkedett *212*%-al, teherforgalma *74*%-al. Külön a m. kir. államvasutak forgalma a személyszállitásnál *416*%-al, a teheráru-szállitásnál *149*%-al.

IV. KÖZUTI VASUT.

A kassai közuti vasuttársaság 1891-ben alakult meg. A rendes nyomtávval épült vasut a pályaháztól indul a Vám-utczán át a Fő-utczára, ezt egész hosszában átszelvén, a Csermely-utczán át a Csermelyvölgybe tér és a Bárányka-vendéglő előtt végződik. Télen csupán a gazdasági tanintézetig megy. Személyszállitáson kivül teherforgalmat is közvetit a pályaudvarral. A vasut telepe a pályaudvar közelében a Széchenyi-ligetben van. A társaság alaptőkéje 300,000 frt. Közuti vasut.

AZ IDŐJÁRÁS KASSÁN.

Kassán az időjárás rendszeres megfigyelése még nem régi keletü; nem terjed két évtizedre sem. Ezért csakis az egyes években észlelhető változások adatait állithatjuk össze, a nélkül, hogy belőlük bizonyos periodikus törvényszerűségre következtethetnénk. Legfölebb a szél járására nézve állapíthatjuk meg ezt, annyival inkább, mert az eddigi megfigyeléseket a régibb közkeletü tapasztalat is támogatja.

Kassa város fekvésénél fogva legerősebben az északi szélnek van kitéve, mely itt évről-évre uralkodó szokott lenni. Az 1881—1890-iki tiz éves átlag ugyanezt az eredményt tünteti föl. A következő évek megerősítik ezt. 1892-ben 1036 megfigyelt irányból 453 esik az É. szélre. Jóval kisebb számot mutat a többi irány följegyzése. A másodsorban következő délnyugati szél 166, az északnyugati 100, az északkeleti 84 esetben észleltetett. Északi áramlatot tehát mindössze 637 esetben észleltek, a mi az összes szélirányoknak mintegy 60 %-a. 1893-ban körülbelül ugyanezt tapasztaljuk. É. volt 508, ÉK. 74, ÉNy. 71, északi áramlat tehát ös"szesen 653. Ekkor 1108 esetben észlelték a szelet.

A hőmérsék tiz évi átlaga + 8·6 C. 1891-ben 8·3, 1892-ben 8·8, 1893-ban 8·4, ugy hogy az átlagos évi hőmérséket 8·5-re tehetjük. Természetes, hogy az egyes évszakok és hónapok nagy ingadozást tüntetnek föl; a maximum és minimum közt jelentékeny a különbség, 50—54 fok, a mit a Kassán már erős jelleggel föllépő téli hideg okoz. Az utolsó évek adatai szerint a hideg — 23 C. fokra is leszáll.

A hőmérsék havi átlagát következő táblázat mutatja:

	1891.	1892.	1893.	1894.
Januárius	—5·7	—3 8	—11·0	—4·6
Februárius	—4·2	—1·5	—3 1	—0·5
Márczius	2·0	2 3	2·5	5·5
Április	7·2	10·9	7·8	12·0
Május	17·6	15·2	14 5	15·7
Június	17·0	18 5	16·5	16·3
Július	19 6	19 8	19·3	20 5
Augusztus	19 0	21·2	17·8	17·7
Szeptember	15·4	18 1	13·5	12·6
Október	11 2	10 3	10 5	10·2
November	3·6	1·2	2·4	
Deczember	0·0	—6·7	0·2	

Az egyes napok adatai igen nagy ingadozásokat mutatnak; legváltozékonyabb Kassán a tél, legkevésbbé a szeptember. Az 1892/93-iki téli időszak különben országszerte a legzordabbak közé tartozott; rendkivüli és állandóan alacsony hőfoka legkisebb volt az egész században.

Az egyes évszakokra nézve a tiz évi átlagos hőmérsék következőleg oszlik föl:

Tavasz	8·8
Nyár	19·1
Ősz	9 2
Tél	2·6

A nyár a budapesti nyárhoz képest (20·6) 1·5 fokkal hűvösebb.

A *csapadék* tiz évi átlaga 675 milliméter; jóval több tehát az Alföld 4—500 milliméternyi csapadékánál. A Kárpátok itt már erősen éreztetik hatásukat. Az 1891—1893-iki esztendőkben a csapadék mennyisége még meg is haladta ezt az átlagot. 1891-ben 728, 1892-ben 706. 1893-ban 788, 1894-ben ellenben alatta maradt, mert összesen csak 563·6 milliméter volt. Az átlagot tehát jelentékenyen fölülmulta a csapadék mennyisége 1893-ban; 113 milliméterrel, a minek következménye árvizekben és a gazdaságokra nagy kárral járó túlnedvességben jelentkezett. A maximum, egy napon 40 milliméter, 1893. augusztusban volt.

A csapadékos napok átlagos száma 104 egy évben. Valamint a csapadék mennyisége több volt a normálisnál az utóbbi nedves években, akképen a csapadékos napok száma is fölülmulta a normális számot. 1891-ben 121, 1892-ben 118, 1893-ban (noha ez évben volt a legnagyobb csapadékmennyiség) 112 volt. A legtöbb csapadék rendesen a nyári hónapokra jut. Tavaszra átlag 23 %, nyárra 42 %, őszre 24 %, télre 11 %.

A csapadék eloszlása havonkint következő volt az utóbbi években:

	1891. mm.	1892. mm.	1893. mm.	1894. mm.
Januárius	30	37·7	27·4	2·7
Februárius.	11	53·0	42·4	12·9
Márczius	49	32·4	19·9	32·5
Április	106	73·0	22·3	24·3
Május	52	43·4	161·9	90·7
Június	75	122·7	170·5	135·4
Július	172	125·0	76·1	35·1
Augusztus	70	26·1	108·2	42·9
Szeptember	51	68·7	37.2	42·4
Október	12	95·1	48·5	115·5
November	70	6·4	67·3	14.6
Deczember	28	22·5	6·0	18·6

Hó átlag 23 napon esik novembertől áprilisig. Legtöbbször havazott 1893-ban, 27-szer, még pedig januárban 9, februárban 5, márcziusban 6, áprilisban 2, novemberben 4, deczemberben 1 napon.

Jégeső csak elvétve fordul elő.

Égiháborút átlag 16-szor észleltek egy évben. 1892-ben 20-szor fordult elő; legtöbbször májusban és juliusban.

KASSA ERDŐGAZDASÁGA.

Rengeteg erdőterület övezi északról Kassa városát. Ez a gyönyörü nagy erdőség, mely túlterjeszkedik nemcsak a város, de Abauj-Torna vármegye határán is, nagyrészt mind Kassa sz. kir. város tulajdona. A város fekvő vagyona különben majdnem kizárólag erdő, amenyiben az összes földbirtok 89 százalékára rug.

Erdőbirtokok.

Fekszik a magas Tátra-hegycsoportozathoz tartozó u. n. Gömör-Szepesi hegylánczolatnak ugyszólván végnyulványain, a Hernád folyó két partján, az északi szélesség 38⁰ 43'—38⁰ 56' és a keleti hosszuság 48⁰ 42'—48⁰ 52' között, az Adriai tenger szine felett 260—951 m. magasságban, részint Abaujvármegye területén, még pedig: Kassa szab. kir. város, Kassa-Ujfalu, Tihany, Miszlóka, Baska, Alsó-Tőkés, Felső-Tőkés, Kassa-Béla, Kassa-Hámor, Forró, és Garadna község határában, részint Sárosmegye területén, még pedig: Kavecsán, Szt.-István, Kisfalu, Szokoly, Nagy-Ladna, Kis-Ladna, Ó-Ruzsin és Berki község határában, a Forró és Garadna, valamint a Berki község határában fekvő csekély rész kivételével egy összefüggő darabban.

Kassa város erdőségei legnagyobb részt diluviumon és alluviumon fekszenek, mely a magasabb hegységek felé harmadkori képződményekbe megy át.

A hegységeket alkotó kőzetek közül a kristályos palakőzetek fordulnak elő legnagyobb tömegben, melyeken nehány helyütt a trachyt és gneisz tör keresztül. A trias-, jura- és kréta-képződményekhez számitható mészkő és dolomit nagyobb tömegekben a Hernád folyó közvetlen közelében jön elő; Ó-Ruzsin, Kis-Ladna, Nagy-Ladna, Kisfalu és Kavecsán község határában.

A város összes erdőbirtokának földrajzi szempontból tehát dombvidéki és középhegységi jellege van.

Magasabb hegycsúcsai:

Holicza 951 m., Visoky vrch 853, Pokrivi 889, Sivecz 784, Spaleni vrch 738, Harbek 810, Ostri Harb 811, Biela-Skala 820, Jahodna 607, Pissevenki 807 és közvetlen a város felett levő Hradova 466 m.

A hegyoldalak lejtője igen változó a lankás 5—10 foktól egészen a meredek 30—40⁰ lejtőjű kopár mészsziklákig.

Az erdőségek talaja homokos agyag és márga, mely legtöbb helyen elég mély és televényben dúsnak mondható.

Az erdőbirtok területén csak egyetlen egy nagyobb folyó van, a Hernád, mely ugyszólván ketté metszi azt. Megemlithető még a semmi erdőgazdasági jelentőséggel sem biró Miszlóka patak, a Béla, Réka és az Opáka patak, amely utóbbi egyuttal birtoki és megyei határt képez északnyugatról.

Az éghajlat inkább mérsékelt, mint zord.

Az északi és az északkeleti szelek igen gyakoriak, s ennek tulajdonitható a számos kései és korai fagy, mely a növénytenyészet fejlődésének hátráltatálsával sokszor érezhető károkat okoz.

Az erdőbirtok területe az 1822 évben foganatositott első felmérés alkalmával 31548·98 k. hold volt, melyből azonban az ezóta végrehajtott urbéri elkülönités illetőleg szolgálmányok megváltása folytán mintegy 1672·66 k. holdat az egyes urbéres községeknek hasitottak ki. Terület.

A jóváhagyott rendszeres gazdasági üzemtervek adatai szerint, melyek az állandó kataszter és tagositási felmérések alapján állittattak össze, az összes városi erdőbirtok területe 29876·32 k. hold.

Abauj-Torna vármegye területén van 18054·15, Sárosvármegye területén pedig 11822·17 k. hold.

A városi erdő fő faneme a bükk, tölgy és jegenyefenyő (abies pectinata). A bükk az egész területnek 51%-át, a tölgy 31%-át, a jegenyefenyő pedig 18%-át foglalja el. Fanemek.

Szórványosan előfordul még: a juhar (acer platanoides és pseudoplatanus), a kőris, szil, berkenye (sorbus torminalis és aria) hársfa, a patakok és völgyek mentén az éger, nyirfa, mely leginkább a fiatalosokat lepi el; cseresnye, mogyorófa, som, rezgő nyár, kecskefűz, mely utóbbiak a vágásokat szokták hirtelen ellepni s a borókafenyő (juniperus communis).

A luczfenyő ültetésével leginkább a tisztás területek (rétek és legelők) befásitásánál a legutóbbi időben is tettek kisérletet, melyek elég sikerülteknek mondhatók, valamint kisérleteket tettek még a 40—50-es években az erdei fenyővel. Ezek is igen szépen növekednek.

Az erdei fák növése a különböző termő helyi viszonyok szerint igen változó, a mennyire nem ritka a 80—100 cm.-es 100 éves jegenye-fenyő, ép oly gyakran fordul elő legkivált a hernádmenti sziklás oldalakon a 30 cm. átmérőjü 100 éves bükk vagy tölgy.

Közlekedésügyi viszonyok tekintetében is igen kedvező fekvésünek mondható a városi erdőség, a mennyiben Kassa várossal, mint főfogyasztó piaczczal részint a Hernád folyó mentén elvonuló kassa-oderbergi vasut, részint a meglehetős jó karban tartott községi utak a legtávolabb fekvő erdőrészeket is összekötik. **Közlekedés és szállitás.**

Kassa városán kivül, mely legkivált csak a tüzifának főfogyasztója, megemlitésre méltó fogyasztó helyek még: a kassa-hámori vasgyár, mely évenkint mintegy 10,000 köbm. fát szenít fel, a meglehetősen kiterjedt mészégető vállalatok, az opákai völgyben az 1894. év folyamán épült gőzfürész, valamint a jelenleg épülőfélben levő csermelyvölgyi gőzfürész, melyek a fa értékesitésére jelentékeny befolyással vannak. Fogyasztó piaczok.

Az erdészeti ügyek intézését a város tanácsa teljesiti, végrehajó közege a városi erdőhivatal, melynek jelenlegi szervezetét a m. kir. belügyminiszterium 1891. évi 5588 sz. rendeletével hagyta jóvá.

Személyzet a következőkből áll: egy erdőmester mint főnök, egy erdőrendező és ellenőrködő főerdész, négy kezelő erdész, egy faraktár-tiszt, két főerdőőr, 24 erdőőr és 2 faraktárőr. Erdészszemélyzet.

Az erdőmester, mint az erdőhivatal főnöke az összes erdészeti ügyek

vezetője és első s legfontosabb kötelessége az erdőtermékek czélszerü értékesitése.

A főerdész az erdőmestert szükség esetén helyettesíti; különben pedig ő végzi az erdőrendezéssel összekötött munkálatokat s vezeti az összesitett anyagszámadásokat.

A kezelő erdészek végzik a gondnokságokban a kezeléssel járó teendőket. Ők terjesztik be a favágatási és erdősitési javaslatokat s azokat az erdőhivatal jóváhagyása után végrehajtják, ők fogadják fel a napszámosokat, vezetik az anyagszámadást és az üzemi nyilvántartásokat stb.

A faraktáros a város faraktárát kezeli.

Mind az erdőmesteri, mind az alája rendelt főerdészi és erdészi, valamint a faraktárosi állomások választás utján töltetnek be élethossziglan.

Az erdőőröket a polgármester nevezi ki az erdőmester ajánlatára.

Üzemtervek. Kassa város még 1854. évben késztittette Kloczkó Ignácz erdőmestere által első erdőgazdasági üzemtervét, melynek betartása esetén az összes városi erdők 18 üzemosztályban 80 éves forda mellett lettek volna kezelendők, kivéve a berki erdőt, mely 40 éves sarjerdő üzemben és a garadnai erdőt, mely 100 éves fordában lett volna kezelendő.

Ezt az üzemtervet azonban a kihasználás sorrendjét illetőleg nem tartották meg, mert a különböző városi czélokra szükséges szálfa-tömeget onnan vették, a hol legközelebb érték, vagy a hol található volt, minek következtében az állabok sok helyütt igen megritkultak. A kitüzött területek felujitása sem történt rendszeresen, a minek az a rossz következménye lett, hogy a hajdani szép tölgyesek lassanként kipusztultak és értéktelen gyertyánossá változtak vagy helyüket beteges sarjról keletkezett tölgyesek foglalták el. Ez a helyenkénti szálalás, mely önként érthetőleg rendszertelenül üzetett, bár az erdők fenntartásának szinleg kedvezett, még azzal a rossz következménnyel is járt — kivált fenyves erdeinkben, — hogy az elvénült, s túlkorossága miatt évről-évre kisebb értéküvé váló fakészlet a kiszálalás utján folyton apasztott fiatalabb koru faállománynyal szemben túlsúlyra jutott s igy a szabályos korfokozat megbolygattatott.

Az erdőtörvény életbeléptével megváltoztak e káros viszonyok. A város 1883. és 1884. évben Greiner Lajos erdőrendező vállalkozóval, 12,000 forint költség árán uj rendszeres gazdasági üzemterveket készittetett, melyeket 1888. és 1889. évben a földmüvelési miniszterium jóváhagyván, az erdők rendszeres kezelése biztosítottnak tekinthető.

Az egész erdőbirtok 4 erdőgondnokságra van felosztva, melyekben a kezelési teendőket egy-egy kezelő erdész teljesiti. Az erdőgondnokságok kiterjedése és székhelye következő:

1. a központi gondnokság 4158·62 k. hold területtel; székhelye: Kassa város.

2. szentistváni erdőgondnokság 8672·79 k. hold területtel; székhelye Szent-István.

3. miszlókai erdőgondnokság 5581·51 k. hold területtel: székhelye Miszlóka.

4. kisladnai erdőgondnokság 10595·23 k. hold területtel; székhelye Kis-Ladna.

Üzemosztályok. Az üzemberendezés alkalmával 12 üzemosztály alakittatott, és pedig 5 tölgy-üzemosztály 100 éves fordával, 3 fenyves üzemosztály 100 éves fordával és egy bükk-üzemosztály 80 éves fordával, mindenik üzemosztály több vágássorozattal és ezeken kivül egy sarjerdő üzemosztály 40 éves fordával

A szálerdő üzemosztályok vágásterületei természetes úton fokozatos vetővágás útján ujittatnak fel és csupán csak a hézagok pótlása, továbbá az erdőbe ékelt tisztás területek beerdősitése történik mesterséges úton 1 éves tölgy, vagy pedig 2—3 éves luczfenyő csemetével. Egyáltalában meglátszik, hogy az erdősitésre csak a legutóbbi években fordítanak az itteni belterjes gazdálkodásnak megfelelő nagyobb gondot.

A régebbi időkben az erdőtenyésztésnél sok mulasztás történt. Csemetekertek, faiskolák teljesen hiányoztak; de a teljesitendő pótlásokhoz és a mesterséges erdősítésekhez szükséges csemeték nevelésére jelenleg már minden gondnokságban elegendő csemetekert szolgál, melyekben luczfenyő, erdei és fekete fenyő, kőris és juhar csemeték termesztetnek.

Egy hold mesterséges erdősités, beleértve a szükséges pótlásokat, átlag 10 frtba kerül.

A város erdeinek évi összes fatermése — 10 évi átlag szerént — 45,000 m³, melyből épület- és műszerfára 17%, hasáb tüzifára 73%, dorong- és rőzsefára 10% esik. Erdők termése.

Az üzemtervek szerint letarolható évenkint 43,686 m³ fatömeg. A tüzi fát november, deczember és január hónapokban, a fenyő-épületfát később is vágják. Az erdők fatömege legnagyobb részben Kassára szállittatik az itteni városi faraktárba s mint tüzifa értékesittetik. A távolabb fekvő és csekélyebb értékü selejtes hasáb- vagy dorongfát azonban szomszédos vasgyárak szenítik fel. Az épület- és műszerfa értékesitése favállalkozók számára való eladás útján történik.

Egy méter tüzifának vágatási költsége 30 kr., Kassára való beszállitása pedig a távolsághoz mérten 0.80—1.30 frtba kerül. Az erdőn a tüzifarakások (sarangok) 1.20—1.30 méter magasságra rakatnak, a raktárban pedig 1.10 m. magasra.

A tüzifa árai a raktárban jelenleg a következők: Faárak.

I. osztályu bükk hasábfa	3.50
II. „ „ „	3.—
tölgy hasábfa	2.50
bükk dorongfa	2.—
tölgy „	1.75
fenyő hasábfa	1.75
bükk tuskófa	2.75
vegyes tuskófa	2.25
nyir hasábfa	2.25

Kassa város szegényebb lakói abban a kedvezményben részesülnek, hogy nekik a hulladék és szárazfa szedése az erdőn minden héten kétszer meg van engedve. Az épületfa tömör köbméterével értékesittetik, még pedig a fanem, távolság és méretek szerint következő áron:

Jegenyefenyő	1.70—3.— frt.
Tölgy	3.—6.— frt.

Mellékhasználatok.

A fán kivül meglehetősen nagy jövödelmet nyujt az erdő az ugynevezett mellékhaszonvételekben minő pl. a legeltetés, a mit a szomszédos községek lakói birnak bérletben, a mi azonban, tekintettel a mindinkább belterjesebbé váló gazdálkodásra, mind kisebb és kisebb térre szorul; ilyen haszonvétel továbbá a makkoltatás, mi a gyakori késői fagyok miatt csak minden 4—5 évben egyszer ölt jelentékenyebb mértéket; ezenkivül a vágásokban a fűhasználat és az erdő arra alkalmas részeiben az épitőkő-, terméskő- és mészkő-fejtés.

A terméskövet városi épitkezésekhez, a mészkövet pedig kitünő minőségü mészégetésre fejtik, jobbára Kisfalu és Kavecsán község lakói. A mész legnagyobb részét szintén a városi épitkezésekhez használják fel.

Az erdei melléktermények közt megemlitendő még a kassai határban a kassai keramit-gyár által használt fehér agyag is.

Az erdők egyik mellékhasználatát képezi még a vadászat, mely jogot

Kassa város egy helybeli társulatnak évi 550 frt bér mellett 40 évre engedett át.

Az itten előforduló vadnemek a következők: őz, nyul, fogoly, császármadár, fürj, haris, elvétve a magasabb fekvésü erdőrészekben a nyirfajd. A ragadozó és kártékony vadak közül: a medve, vaddisznó, róka, vadmacska, borz.

Az 1894. évben összesen 1020 drb hasznos vad és 429 drb káros vad került teritékre, s e lelőtt vadmennyiségnek hozzávetőleges értéke 1000 frtra tehető.

A felsorolt mellékhasználatokon s melléktermenyeken kivül az erdőségek még igen sok más terményt is nyujtanak, melyek a városnak ugyan semmi hasznot sem hoznak, de számtalan szegény család megélhetését könnyitik meg, pl. eper, málna, szeder, áfonya s gomba. Az erdők javára tudandó be ezeken kivül még az erdőkből a város utczáinak és tereinek befásitására felhasznált hárs, juhar és fenyőfácskák és csemeték.

Jövödelmezőség. Az erdők nyers jövödelme, beleértve mind a fő, t. i. a fahasználatot, mind a mellékhasználatokat az 1885. évtől 1894. évig bezárólag, tehát az utolsó 10 évre 1.372,730 frt 83 krt tett. Ezen nyers jövödelemnek az egyes évek szerinti megoszlása a következő táblázatban van kimutatva:

Év	Erdei nyers Bevétel		Kiadás	
1885	142838	75	82635	67
1886	113556	99	73545	63
1887	108420	14	64 07	21
1888	140090	04	76888	50
1889	133308	52	64434	95
1890	138318	19	66673	05
Átvitel	776632	63	428985	01
Áthozat	776632	63	428985	01
1891	144900	20	74225	12
1892	144520	03	85793	35
1893	150178	63	92452	12
1894	156599	34	115702	17
Összesen	1372830	83	797157	77

A táblázatban kimutatott nyers jövödelmekből esik tehát egy évre 137,273 frt 08 kr. Levonva az évi átlag kiadást, maradt a városnak tiszta haszna évenként 57,557 frt 30 kr., a mi holdanként 1 frt és 93 kr.-nak felel meg.

A „CZUKORSÜVEG“ A SZÁDELŐI VÖLGYBEN.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE FÖLDRAJZI VISZONYAI.

ABAUJ-TORNA vármegye Magyarország északkeleti hegyvidékéhez tartozik és az északi szélesség 48° 6' és 48° 51' s a keleti hosszuság 38° 12' és 39° 19' között terül el, Ferrótól számitva. Legszélsőbb határponjai: északfelé Kassa-Hámor, délfelé Onga, keletre Kis-Bányácska határa, nyugatra pedig a Józsafőtől északnyugatra fekvő Méznatető. A megye legnagyobb hossza északról délre 45 perczet, legnagyobb szélessége nyugatról keletre 1 fokot és 7 perczet tesz.

A vármegye területének nagyságát a legujabb s legszabatosabb kiszámitások 3260·70 □ kilométerre teszik. Magyarország összes területének 1·20%-át foglalja el. Nagysága az összes (63) megyék közt 44-dik, az északkeleti felföld megyéi között pedig 5-dik helyen áll.

Megye határai.

Alakja nagyon szabálytalan, különösen, mióta a volt Torna megye egy részével gyarapodott.

Abauj-Torna vármegyét észak felől Szepes és Sáros, kelet felől Zemplén, dél felől Borsod, nyugat felől Gömör-Kishont megyék határolják. Határát csak részben mondhatjuk természetesnek, azaz olyannak, melyet hegységek, vagy folyók és völgyek által maga a természet jelölt ki; nagyobb részben közigazgatási intézkedések szabják meg, kivált dél és nyugat felé. Természetes határ különösen észak és kelet felé van, mely utóbbi tájon egy sokszerüen görbitett vonal által van kijelölve, ugy hogy a megye e helyen többszörösen kicsipkézett.

Meghatározott helyek.

Egyes helyek meghatározott fekvése következő:

	Hosszuság.			*Szélesség.*		
Boldogkő-Váralja . .	38°	53'	30''	48°	20'	40''
Enyiczke	38	55	30	48	36	28
Forró	38	45	17	48	18	50
Göncz	38	57	0	48	35	0
Jászó	38	39	30	48	40	5
Kassa	38	56	0	48	42	30
Metzenzéf (Alsó) . . .	38	34	13	48	41	29
Metzenzéf (Felső) . . .	38	35	2	48	42	8

	Hosszuság.			*Szélesség.*		
Miliez hegy	39	7	25	48	34	40
Pokrivi hegy	38	48	2	48	49	57
Szántó	38	51	11	48	16	25
Szepsi	38	40	10	48	36	5
Szikszó	38	35	55	48	11	55
Torna	38	33	3	48	35	28

Függőleges tagosultság.

Az egész vármegye közepes magassága 380 méterre tehető, a lejtősödés dél felé irányul. Függőleges tagosultságát tekintve tehát a felföldek sorába tartozik; felszine fensikok, domborulatok és hegyek változatos összefüggéséből alakul.

Völgyek.

Legjelentékenyebb sikja a Hernád folyó mentén terül el, mintegy 70 klmnyi hosszuságban a megyén végig, északról délre. E sikság középmagassága 170 m. Északi részén (Kassa mellett) szűk, de lejebb, midőn az Ósva és Tárcza völgyével egyesül, kitágul s kissé nyugatra való fordulás után követi a Hernád menetét. Abauj-Torna vármegye legtermékenyebb sikságát képezi.

Második jelentékeny sikja a megyének az ugynevezett Kanyapta, mely mint széles öböl nyúlik el Nagy-Ida vidékéről nyugatra Tornáig. Közepes magassága 200 m.

HERNÁDVÖLGYI RÉSZLET KASSÁNÁL.

Továbbá emlitésre méltók még: a Nyésta és Forró közti Szárazvölgy, a szkárosi, kékedi, pányoki, telkibányai, göncz-ruszkai, szerencsi, stb. mindmegannyi termékeny, földművelésre alkalmas, nem anynyira sikságok, mint völgylapályok, völgykatlanok.

Hegységek.

A megye hegységeit részint az *Eperjes-tokaji hegyláncz* legnagyobb része, részint a *Gömör-szepesi ércz-hegységhez* tartozó azon hegytömegek képezik, melyeket *Szomolnok-kassai hegycsoport*, *Tornai mészkőhegység* és *Forró-szendrői hegysorok* név alatt ismerünk.

Eperjes-tokaji hegyláncz.

Az *Eperjes-tokaji* hegylánez zöme a Hernád bal partját foglalja el, és Sáros vármegyében kezdődvén, Abauj-Torna és Zemplén megye határán délnek tartva, Szántó és Tokaj környékén szakad meg a sikság fölött. Főgerincze Abauj-Torna megye természetes határát képezi északról dél felé egész Ujvárosig, hol nyugat felé a megyébe kanyarodik s csak Erdő-Horvátinál simul megint a megye határához. E szép alkotásu trachit hegylánczolatot különösen dél felé több völgyből osztja csoportokra s mivel e völgyelések nemcsak hosszirányban lépnek föl, hanem harántos irányban is, a hegység folytonosságát zavarják és megszaggatják.

E bérczvonal főbb mellékágazatai a következők: *a Rozgonyi hegység*, mely a megye északi részén a Tárcza és Ósva folyók között terül el, dél felé mindinkább alacsonyabb és alacsonyabb kúpokkal, mig végre *Alsó-Hutkánál* lapályban végződik.

Az Ósva völgy keleti oldalán terülnek el: *a Ronyva-hegység*, továbbá a *regete-ruszkai ág*, melyhez még a *nagy-szalánczi ág* füződik.

Délen többszörös megzavarást szenved a hegysor. Egy hegysor Telkibánya déli részéről kanyarodik észak felé, ehhez Göncztől délre a *Borsóhegy* gerincze csatlakozik, mely a *hejczei völgyig* délnyugati, azután északnyugati irányban huzódik. A Borsó hegy egy déli mellékág által a *Szárkő* hegycsoporttal van összeköttetésben, a mely csoporthoz az Alsó-Dobszánál elágazó Gergely-hegy, a Mogyoróskától keletre emelkedő regéczi Várhegy, az Arkától keletre lévő Magoskahegy, az ennek nyugati karjához füződő Boldogkő-Várhegy csatlakoznak.

A Szárkő különben kelet felé is ereszt egy ágat, mely a S.-A.-Ujhely nyugati vidékén elterülő hegycsoportokkal lép összeköttetésbe.

Egy másik hegysor Boldogkő-Váralja vidékéről vonul keleti irányban a regéczi huta felé. Ismét egy hegysor odább délre Boldogkő-Ujfalu vidékéről Erdő-Horváti felé tart, majd délkelet felé fordulva a szorosabb értelemben vett hegyaljai hegylánez felé terjed.

Abauj-Szántó és a zemplénmegyei Tályа között kitünő alaku, hihető-

NAGY-SZALÁNCZ VIDÉKE.

leg kialudt vulkánok emelkednek, melyek közül a piramisalaku *Sátorhegy* még a megyéhez tartozik. E Sátorhegygyel kezdődik ama szegély, mely az egész trachit hegysor déli szakadékait hosszu ívben övezi, mignem annak keleti oldalára kerülve, a zemplénmegyei Ujhely mellett lévő ugyanesak Sátor nevü hegyben végződik.

Tulajdonképeni *Hegyaljának* csakis ez az öv, ez a vulkanikus rhyolith képletü hegyvidék mondható.

A mi a hegylánczolat közepes magasságát illeti, azt 500 méterre becsülhetjük; egyes kúpjai 300—400 méterrel magasabbak. Ezek közül megemlithetjük a Lázi bércz, a Bagot, Várhegy, Vereshegy, Nagy-Milicz, Borsóhegy stb. nevezetesebb kúpokat, melyeknek magassága 800—900 méter között váltakozik.

A hegység főgerinczének hágói közül legnevezetesebb a Kassáról a petőszinyei völgyön fel s a Dargóhegyen keresztül Gálszécsbe vivő *Dargói hágó*, a Ronyva és Várhegy közötti hegységben lévő hágó, a Telkibánya és Bósva völgye közötti hágó.

Magaslatok.

A nevezetesebb magaslatok méretei:

Berzsenyhegy	822 m.
Bogota	870 „
Borsóhegy	759 „
Dargó (hágó)	475 „
Dobrákhegy	806 „
Az Erdőbényét környező hegyek közepes magassága	465 „
Gergelyhegy	787 „
A Göncztől Telkibányára vivő hágó	403 „
Ml. Kamen	744 „
Kőszálhegy	836 „
Lázihegy	853 „
Magoska	737 „
Margitahegy	357 „
Messzelátóhegy	360 „
Kis-Milicz	771 „
Nagy-Milicz	869 „
Mogyoróshegy	349 „
Oszláshegy	360 „
Ploskahegy	659 „
Magaslat Rank fürdő előtt	407 „
Regéczi vár	618 „
Sátorhegy (Szántó mellett)	328 „
Szerednye	645 „
Strázsahegy	332 „
Szurokhegy	645 „
Telkibányai vulkán	303 „
Téreshegy	841 „
Várhegy	730 „

Gömör-szepesi érczhegység.

A Gömör-szepesi érczhegység szomolnok-kassai hegycsoportját a hegységnek az a részét képezi, mely a Pipityke (Pipiske) határhegygyel kezdődik s keletre egész Kassáig nyúlik, hol a Bankó hegyben végződik. Főgerincze a Fecskedombtól Aranyidkáig Abauj-Torna és Szepes vármegye természetes határát jelöli.

A nevezetesebb hegységek, melyek részben, vagy egészen a vármegye területébe esnek, a következők:

A már említett Fecskedombtól északra fekvő *Kloptanya* hegy, melyből ismét északra két ág veszi kezdetét. Ugyancsak a Kloptanyától keletre a *Baráthegy*, majd a *Koysói-Hola* emelkedik, melyből több ág észak felé indul. Opáka községtől délre a *Holicza* nevü hegy csatlakozik a Koysói-Holához, mely szintén ereszt egy északi ágat Hámor falu felé. A *Veresszikla* Koysó és Opáka között vonul délkeleti irányban.

Az egész szomolnok-kassai hegycsoport Kassa északi részében egyesül azzal a hegycsoporttal, mely a sáros-szepesi Branyiszkó végnyulványainak tekintendő.

Magának a főgerincznek számos függelékei vannak, melyek Kis-Ida környékéről huzódnak Csécs, Szepsi, Jászó és Meczenzéf felé.

A főgerincz közepes magassága 1000 méterre tehető.

Magaslatok.

A jelentékenyebb magaslatok:

Csécs	205 m.
Fecskedomb	1063 „
Hlavina	1157 „
Jászói domb	1129 „
Kassa-Béla	380 „
Kloptanya	1155 „
Kobulanka hora	670 „

Kossiczka holicza	1027 m.
Koysoi hola	1248 „
Rauberstein	1147 „
Roszipana Skola	878 „
Szarvashegy	929 „
Stumpenberg	1046 „

Ugyancsak a Pipityke-, illetőleg a Csükerésznél veszi kezdetét s terjed délkelet, dél és délnyugat felé az a hegytömeg, melyet *Tornai mészkőhegységnek* szoktunk nevezni. Az őt környező hegycsoportoktól mind külső alakját, mind pedig geologiai viszonyait tekintve lényegesen elüt. Mészköves fensík ez, valóságos hasonmása a Karsztnak, mindazon tulajdonságokkal, melyek a valódi mészhegyeket jellemzik. Természeténél fogva egyes helyei majd kopár, terméketlen sivatagok, majd zord jellegü vidékek, de mindezt feledtetik velünk ama természeti szépségek, melyek egyes helyeken lépten- Tornai mészkőhegység.

KASSA-HÁMOR.

nyomon elénkbe tárulnak. A platót, mint tiszta mészalkotást, eléggé jellemzik a felületén előforduló különféle horpadások, teknő- s tölcséralakú mélyedések, töbrök, a földalatti üregekben való bőség, vagyis a barlangok nagy száma, a rögtöni emelkedések, a függőleges részletek egyes helyeken, a sok forrás a fensík alján. A hegységnek ez igazi jellege legjobban a dél felé eső részeken, különösen az u. n. Kishegyen s Felsőhegyen mutatkozik.

Völgyek.

A hegység nyugat felé átnyúlik Gömör vármegyébe egészen a Rima völgyéig, legnagyobb része azonban Abauj-Torna vármegyében terül el és északon a Felső-Bódva és Csermosnya, keleten pedig a Bódva határolja, dél felé Kecző vidékén lankásodik el. Egy kelet-nyugati irányban elnyúló völgy, nevezetesen a tornai völgy által északi és déli szárnyra oszlik a fensík. Mind az északi, mind a déli szárnyat pedig ismét más völgyek és mélyedések több külön fensikra szeldelik. Az északi szárnyat a természeti szépségeiről nevezetes áji, szádelői, barkai stb. völgyek hasitják szét, a déli részben a sziliczei, ménespataki, józsafői stb. völgyeket találjuk.

E völgyek közül különösen a szádelői és az áji a természetnek nagyszerü csodái.

Szádelői völgy. A szádelői völgy tényleges hossza 3·4 klm., légvonalban 2·9 klm. Meredek, többnyire függőleges oldalfalai körülbelül 300 méternyi magasságuak, egyes részei azonban, pl. a Czukorsüveg a 400 métert is meghaladják. A meredek oldalfalak oly közel állanak egymáshoz, annyira szűkké teszik a völgyet, hogy a mélységből föltekintve, helyenkint csak egy szalagját látjuk a kék égboltozatnak, melynek keskenysége megérteti velünk, hogy miért szerepeltet a nép majd minden regéjében, mely a szádelői völgyről szól, egy-egy hőst, vagy lovagot, ki a sziklahasadékon átugratott.

A nép a völgyet egy nagy hasadéknak tartja, melynek létrejöttéhez különféle mondákat füz. Csakugyan, a völgy falainak meredekségéből következtetve, hajlandó az ember az első pillanatban azt hinni, hogy a szikla erőszakos megrepedésének köszöni a völgy létrejöttét. Erről azonban a geologiai leirásban szólunk bővebben.

Észak felé veszít a völgy vadságából, de nem szépségéből. Mig az elején — a Czukorsüveg körül — csak imitt-amott iparkodik a fehéres szürke, néhol vörhenyes erezetü kőzetet növényzet boritani, addig a völgy közepétől kezdve a cserjék, fák mindinkább uralkodni kezdenek. Ott, a hol a Vinkély és Szárpatak összefolyik, a szádelői völgy már egészen egy erdei völgynek a jellegét veszi föl, melyen tovább haladva, az 1118 m. magas Csükerészre jutunk.

A SZÁDELŐI VÖLGY BEJÁRATA.

Áji völgy. Az áji sziklavölgy hossza 3·3 km. Helyenként széles katlanokká tágul ki, néhol pedig oly szűk, hogy a benne haladó patak mellett a gyalogutnak alig marad elegendő helye. Az emlitett katlanokba a viz jókora magas vizesést képezve hull alá tajtékozva, majd rövid ideig a föld alatt folytatva utját, ismét a felszinre jön. A szebbnél szebb tájképek, melyeknek szépsége le sem irható, folyton követik egymást. A két völgyet a Kárpát-egyesület „Keleti Kárpátok“ osztálya gondozza s ott felügyelőt tart.

A Tornai mészkőhegység tagosulata legáltalánosabban a következőkben adható: A Grádics és Bódva között a jászói fensik terjeszkedik hosszukás négyszög alakban nyugatról kelet felé, melyhez északon a bódokai erdő és a Szarvashegy csatlakozik.

Fensikok. A hegységnek egy másik, sokkal terjedelmesebb részét a *Sziliczei fensík* képezi, mely az előbbihez a tornai hegyhát közvetitésével füződik. Nyugati, a Sajó felé ereszkedő részét *Kishegynek*, keleti, t. i. a tornai völgy északi oldalán emelkedő s egészen a szádelői völgyig terülő részét *Felsőhegynek* nevezik; északi párkányát pedig a *Jólészi hegy* képezi. A Kis hegyet a Felsőhegytől az Almás és Hárskut között elvonuló szoros választja el.

A tornai völgy déli oldalán a Kishegynek kelet felé az *Alsóhegy* vagy *Hosszuhegy* vagy *Tordai derék* nevü fensik képezi folytatását. A tornai völgy

tehát a Felső- és Alsó-hegyek fensikjai között van bevágva, melyeket nyugat felé a Kishegy kapcsol egybe.

A fensikok mindegyikének párkánya erős (25°—35°-nyi) hajlással emelkedik. A fensik közepes magassága 600 m.

A tornai fensikon és környékén következő nevezetesebb magasságméréseket jegyezzük föl:

Csükerész	1186 m.
Ergettő	890 „
Görgői hegy	831 „
Grecsu	892 „
Nagy-Hollókő	881 „
Somhegy	805 „
Szépkő	750 „

Maga a fensik nem mindenütt sivár, sőt ellenkezőleg több helyen szántóföldekkel, jó rétekkel és legelőkkel van boritva. Az északi lejtők, daczára meredek emelkedésüknek, mind szép erdőkkel vannak borítva, melyekben csak itt-ott emelkednek messziről fehérlő függőleges sziklacsoportok. A déli lejtők azonban legnagyobbrészt kopárak, csak helyenkint, hol a televény leköttetik, akadunk sürübb bokrozatra. Som, mogyoró, vadrózsa s törpe-megy bőven van egyes helyeken.

JÁSZÓI SZIKLA.

E bokrozatból néhol cserfa is, de különösen sok diófa emelkedik. A déli lejtők különben szőllőművelésre is alkalmasak. (Torna, Almás, Körtvélyes stb. vidékén.)

A Torna-szendrői hegycsoport a Kanyapta, Hernád, Sajó és Bódva völgyei között terjed el s a kelet-nyugat irányban vonuló *rakaczai* az észak-dél irányában huzódó *szikszói* és a *Szárazvölgy* tagolják föl.

Közepes magasságát 225 méterre tehetjük. Legészakibb szakadéka a Torna-Ujfalutól észak-északkeletre fekvő *Tornakő* (252 m.). Ettől délre és délkeletre a *Kecskehegy* (261 m.), a *Topolykahegy* (278 m) *Trihatari hora* (305 m.) és *Cserveni-Hrunecz* (305 m.) vannak, melyeknek gerinczei Jánok, Sz.-Jakab, Kereszttéte, Kány és Buzita községek között terjednek el. A Cserveni-Hruneczhez csatlakozik dél felől a *Kacsikhegy* (305 m.). — Részben a megye területébe esik még a Szikszótól észak-nyugatra domborodó *Frankhegy* (274 m.) is. A hegyvidéknek egy nagy része összeszögellőleg Borsod vármegyébe vonul s egyes hegyhátakra és dombsorokra oszlik fel.

Vármegye vízrajzi viszonyai.

Abauj-Tornamegye hidrografikus szempontból középszerünek mondható. Bővelkedik forrásokban, kivéve azon részét, melyet a tornai mészkőhegység lep el, hol kevés, de annál erősebb forrás fakad. A források jó és egészséges ivóvizzel kinálkoznak, ezek között a Sziliczétől délkeletre — Abauj-Torna s Gömörmegye határán — lévő *Lófej* időszaki forrás.

De nemcsak édes, hanem ásványos és gyógyvizekben is bővelkedik a megye. Ilyenek:

Források.

Az alsó-kékedi két forrás, melylyel egy későbbi fejezetben bővebben foglalkozunk. Ezzel mind az alkatrészekre, mind tulajdonságra és hatásra nézve megegyezik a *komlóskai* forrás. *Felső-Bárczán* hideg kénes, *Rákoson*, *Telkibányán* vasas forrásra találunk.

ALSÓ-KÉKED.

Nevezetes a *rankherlányi alsó és felső forrás*. Mindkettőnek vize egészen tiszta és átlátszó, savanyu, kissé csipős és összehuzó ízü. A felső forrás vize erősen kénes, az alsóé kissé kőolajszagu; hosszabb állás után a fenéken sárgás üledéket képez. Hőfoka + 10 R°. Vegyészetileg sok szabad és kötött szénsavat tart magában. Főalkatrészei: szénsavas nátron, szénsavas magnezia, szénsavas vaséleg, egy kevés gipsz és konyhasó, végre kénhidrogén.

E helyen megemlithetjük egyszersmind az itt Zsigmondy Vilmos által sikeresen furt ártézi kutat is.

A savanyu-vizekhez tartoznak a Kassa melletti *bankői vasas-*, ugyancsak a kassai *Lajos forrás*, nemkülönben a *szántói égvényes forrás* is.

A *gönczi forrás* földes konyhasót tartalmaz, a bővizü *rudnoki forrás* földes vastartalmunak, a *somodi* meszes és földes tartalmunak látszik.

Jászón a Tapolcza nevü kies völgyben kérgező és mésztuffot lerakó forrás van.

A semleges források közül megemlithetjük a Gecse, Bárcza, Mislye, Szilvás-Apáti, Alsó-Meczenzéf, Szepsi, Litke stb. környékén előforduló forrásokat, valamint a józsafői és jabloniczai sok forrást.

Fürdők: a ranki, kékedi, komlóskai, rudnoki, somodi, szepsi, az ujabban épitett s nagy népszerüségnek örvendő stószi (forrás a hegyoldalban), melyek részint gyógyhatásuak, részint mulatóhelyül szolgálnak a közönségnek.

Abauj-Tornamegye folyói a Tisza vizkörnyékéhez tartoznak. Legnagyobb folyója a *Hernád*. A Hernád Szepes-vármegyében a Királyhegy északkeleti oldalán a Csertovicza, Sztredna-Hola, Javorinka és Borova hegyekről lefolyó patakok egyesüléséből támad. Mindaddig, mig Abauj-Torna-vármegyébe nem érkezik, irányát többször változtatja s csak a megye határa körül vesz határozott délnyugat-déli irányt, melyet megtart nemcsak a megyében, hanem azon túl is, mig csak a Sajóval nem egyesül. A megyébe, miután annak rövid ideig természetes határát képezte, Kassa fölött lép be. Kassáig tekervényes szük völgyben haladott, Kassától kezdve azonban széles (5—6 km.) völgylapályon folytatja kanyargós utját. Szurdokon alul egy hosszu ága szakad ki, melyet Kis-Hernádnak, vagy Bársonyosnak neveznek s mely az anyafolyóval nyugaton egyenközüleg délre folyik a megye határán keresztül; ágai részint a Hernáddal, részint a Sajóval közlekednek. Főága Belső-Böcsnél — Borsod vármegyében — egyesül a Hernáddal, az igen termékeny Bársonyos szigetet képezve. Hernád.

STÓSZ-FÜRDŐ VIDÉKE.

A Hernád folyása a megyében elég sebes. Jégzajláskor és hóolvadáskor gyakran rögtöni áradással rémiti meg völgyének lakóit. Mélysége 1—2 méter, szélessége középszámmal 30 méter, vannak azonban helyek, hol 150 méter széles. Esése a megyében 95·6 méter. A megyében megtett utjának valódi hossza 108·8 kméter, egyenes hossza 76·2 kméter.

A Hernádba ömlenek *a) jobb felől:* A Holiczahegy északi oldalán eredő *opákai* patak, mely miután több apróbb patakot és a Bukovicza hegy déli oldalán eredő *Csermelyt* fölvette, előbbi irányát megváltoztatva, szép völgyben délkeletre folyik. A Bankó mellett elhaladva, Kassán két ágra válik — szigetet képezve a városban — majd a Hernádba ömlik. Ugyancsak a Holicza hegyben, de ennek déli oldalán a *Miszla* (Miszlóka) patak F.- és A.-Tőkéstől Csányig, itt nevét *Szartosra* változtatva, a Hernáddal egyenközüleg halad s Miglécz és Tornyos Németi elhagyása után Hidas-Németinél szakad a Hernádba. A Kis-Hernádba vagy Bársonyosba pedig a Himtől délre eredő, Petrit és Szőlledet érintő *Petri* patak, a garadnai és novaji csermelyek, a Szemere vidékéről jövő fáji patak, a Devecserrel bővült fancsali patak, a forrói csermely, a szárazvölgyi patak és a monaji patak ömlenek. Hernád mellékfolyói és a patakok.

Tárcza.

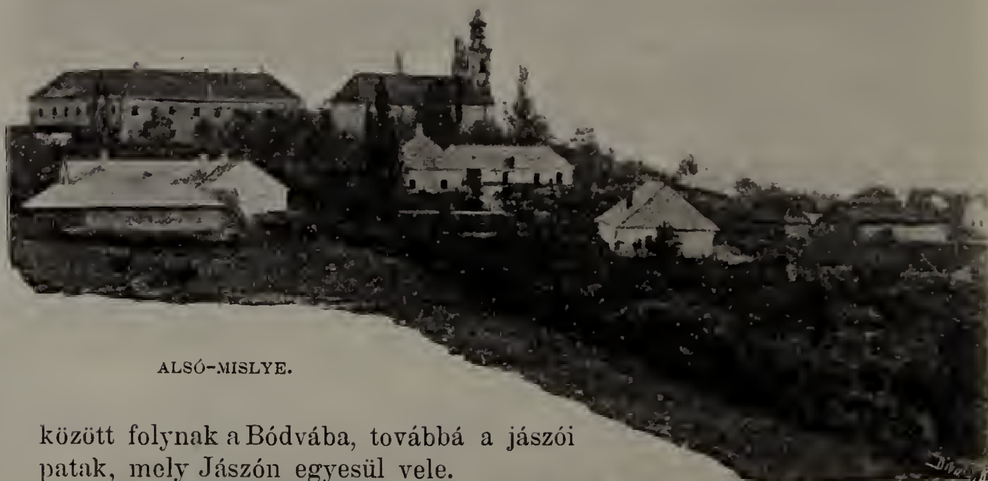
b) balfelől: A Sáros vármegyéből jövő s a sok pataktól tekintélyesen megnövekedett *Ósvát* fölvevő *Tárcza.* A Tárcza után még csak *néhány* apróbb csermely ömlik a Hernádba. Ilyenek: a felső- és alsókékedi, a pányoki, a telkibányai, gönczi, gönczruszkai stb.

Bódva és mellékfolyói.

Második nagyobb folyója a megyének a *Bódva.* Szomolnoktól délre, a bodókai erdőben ered. Utja a megyében egy szabálytalan félkör, a menynyiben északkeleti irányát keletire, azután délire, végre nyugatira változtatja. E nyugati irányból majd ismét délnyugati és déli irányba csap át, mig végre Perkupa környékén hirtelen keletre kanyarodva, Borsodba lép, hol hosszu utját megtéve, Ecseg felett szakad a Sajóba. Komjáti mellett és alább Szögliget és Sz.-András között szétágazva szigetet képez.

A Bódva völgye általában igen szép és termékeny.

Mellékvizei balról: A Kloptanya és a hátsó Fecskedombról lefutó patakok u. m. a *Pivering*, *Goldseifen*, *Borzó*, *Zábó*, melyek Jászó és Meczenzéf

ALSÓ-MISLYE.

között folynak a Bódvába, továbbá a jászói patak, mely Jászón egyesül vele.

A rudnoki, sztáni, semsei, vidumanyeczi patakok egyesüléséből keletkezett *Korony* patak, valamint a Koysói hegy déli oldalán eredő *Ida* patak, a kanyaptai lapályban enyésznek el, illetőleg csatornázott árokban vezettetnek a Bódvába.

A *Sas* patak a *Trihatari hora* nyugati lejtőjén ered és Sz.-Jakab mellett elhaladva, Hidvég-Ardónál ömlik a Bódvába. Balfelől fölveszi még a Bódva a Sz.-András mellett folyó *Juhász* patakot is.

Jobbról a Bódvába ömlenek: a falucskai határból folyó *Rosztoka* és *Zsolobka*; a meczenzéfi határon a *Grund*, a pisztrángban bővelkedő *Dombach.* Lejebb a folyó a jobb oldalról, a mész elhatalmaskodása következtében alig kap patakot. Zsarnó és Ujfalu között, a még Jászó-Debrőd határában eredő *Somodi* patak ömlik belé. Legnagyobb mellékvize a *Torna* patak. A Sólyomtetőn ered s kelet felé haladva egymásután veszi föl a hegytérség keleti oldalán csörgedező csermelyeket, majd a körtvélyesi, almási, görgői, szádelői s az egyesült *Szár* és *Áji* patakokat fogadja magába, mig végre Vendéginél a Bódvába

szakad. Odább a *Vecsem*, vagy *szilasi*, majd Szin mellett a *Ménes* patakot fogadja magába. A Lófej forrásból eredő *Józsa* patak Dobódélnél egyesül a Bódvával; az egerszögi patak pedig Perkupa környékén ömlik bele.

Ronyva.

A *Ronyva* folyó a Bagotahegy déli oldalán ered s utjának kisebb részét a megyében teszi meg, hol a *Csepegő* s a Veres és Milicz hegyekben eredő *Tereblye* patakot veszi föl.

A *Bósva* a hollóházai, füzéri, villányi, pétermányi, sompataki és kovácsvágási patakok felvétele után a megye határán (Hosszu-Láz) mellett szakad a Ronyvába.

A Ronyva a Bodrog jobbfelől levő mellékvizeinek legjelentősebbje. Ugyancsak a Bodrogba ömlik a regéczi huták környékéről jövő, a komlóskai patakkal növekedő tolcsvai patak is.

Regéczke fölött a Szárkő és Gergely hegyek közötti völgyben fakadó patak, miután több csermelylyel és kisebb patakkal bővült, *Szerencsi* pataknak neveztetik s a Tisza mellékvizeihez tartozik.

Tavak.

A tavak Abauj-Torna vármegyében jelentéktelenek; köztük csak egy hegyi tó érdemel emlitést, a Nagy és Kis-Milicz mögött, az Orita hegy alatt a Szalánczi Huta és Pusztafalu között levő *Izra* tó, melyet tengerszemnek is neveznek.

A többi, a megyében lévő tavakat, milyenek a nagyidai, enyiczkei, bodókőváraljai, saczai, bárczai, tornai, jászai stb. a kerti, vagy dísztavak közé sorolhatjuk.

Mocsarak a megyében, mióta a Kanyaptát és a somodi posványságot lecsapolták, nincsenek. A Hernád mentében csak nagyobb árviz után marad itt-ott posványság.

AZ IZRA TÓ.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE KÖZSÉGEI.

BAUJ-TORNA vármegye közigazgatásilag hat járásra van felosztva, u. m:

1. *Kassai* járás 1 nagyközséggel, 48 kisközséggel 27,686 lakossal. Székhelye *Kassa*.

2. *Csereháti* járás, 4 nagyközséggel, 35 kisközséggel 26,294 lakossal. Székhelye *Szepsi*.

Járások és községek. 3. *Tornai* járás (a régi Tornavármegye), 44 kisközséggel, 21,002 lakossal Székhelye *Torna*.

4. *Szikszói* járás, 3 nagyközséggel, 47 kisközséggel, 28,357 lakossal Székhelye *Szikszó*.

5. *Gönczi* járás, 2 nagyközséggel és 26 kisközséggel, 23,179 lakossal Székhelye *Abauj-Szántó*.

6. *Füzéri* járás 1 nagyközséggel, 53 kisközséggel, 24,482 lakossal Székhelye *Zsadány*.

Kassa-Béla. A kassai járásban még a nagyrészt Kassa város birtokát képez Kassa-Bélát érjük először, ha a városból északnyugat felé indulunk, a szepesi hegyek alján balra hagyván a kassaiak kies üdülőhelyét, a Bankót Elragadóan szép és változatos tájrészletek, sűrü erdőségek, sziklacso portozatok, a mészkőhegység érdekes alakzatai gyönyörködtetnek bennünke lépten-nyomon, mialatt egyre magasabbra emelkedünk. Az ut két oldalán kohók, bányák és fürészmalmok váltják fel egymást, mig az út leg magasabb pontjáról, az 562 méternyi hegygerinczről leereszkedve, *Kassa Bélába* lépünk.

Kassa-Béla községnek van körjegyzősége, 120 háza és 1076 tót ajk lakosa. Postája: Kassa-Hámor. Táviró-állomása: Margitfalu. Hajdan Szent vérképének hívták s Kassa városa birtokolta a XV. század óta. Bélát északnyugatra tovább menve, a 889 méter magas Pokrivi hegy lábánál *Kassa*

Kassa-Hámor. *Hámort* pillantjuk meg, mely a vármegye legészakibb pontján, éppen Szepes é Abauj-Torna vármegye határvonalán fekszik. 112 háza és 654 lakosa van akik, mint magyar neveik bizonyitják, nagyobbrészt eltótosodott magyarok Itt van *Jakobs* Ottokár nagyszabásu vasgyára és hámora, melyet

jelenlegi tulajdonos nagybátyja alapitott 1852-ben. A gyár 19 épületből áll, 260 munkással; 12 lóerőre berendezett vizművel dolgozik. Évenkint körülbelül 22,000 mmázsa nyersvasat, vasöntvényt, vascsövet, mérlegsúlyokat, gépészeket, ekevasakat, takaréktüzhelyeket késszit. Gyártmányait részben Galicziába és Szerbiába szállitja. A tulajdonos a megye határáig kavicsozott utat készittetett, a Hernádon át hidat veretett, összekötvén ekképen a falut és gyártelepét a kassa-oderbergi vasuttal. Kassa-Hámor határán három vármegye szögellik össze, t. i. Abauj-Torna, Szepes- és Sárosvármegye. Vasuti megállóhely, posta- és táviróállomás.

Kavecsány.

Visszatérve Kassára, nem kerülheti ki figyelmünket *Kavecsány*, melyhez külön községi ut vezet Kassáról. Kavecsány ugyan már Sáros vármegyéhez tartozik, de Kassa város birtokát képezi és közvetlenül a határszélen fekszik. Néhány évvel ezelőtt itt egy barlangot fedeztek föl, melyben mammuth-csontokra akadtak. Határában az állami közutak épitésére nagyon alkalmas kavicsbánya van.

Tihany.

Kassánál átkelvén a Hernádon és a Kassai-hegy aljában északnak tartva, *Tihany* (Tehány) kisközséget találjuk, mely 215 házból áll; lakosainak száma 1431. Általában eltótosodott magyarok. Az ujabb nemzedék már beszél magyarul. A kassa-oderbergi vasut első megállóhelye Kassától. Postája helyben van; táviróállomása Aboson.

KASSA-HÁMOR. — JAKOBS OTTOKÁR VASGYÁRA ÉS HÁMORA.

Kassa-Ujfalu.

A Kassai-hegy keleti lejtőjén, félórányira Kassától van *Kassa-Ujfalu*, 152 házzal és 1160 tótajku lakossal, akik nagyobbára sertéstenyésztéssel foglalkoznak. Ők szállitják a kassai piaczra az országszerte ismert „kassai“ sonkát. Posta- és táviróállomás Kassa.

Felső- és Alsó-Olcsvár.

Tovább keletre a Tárcza völgyében fekszik egymásmellett *Felső- és Alsó-Olcsvár*. Felső-Olcsvár 65 házzal és 400 tótajku lakossal bir. Postája helyben van, távíró-állomása Kassa. Kath. temploma a XIII. századból való. 1875-ben ujjáépitették, de rontottak is rajta; sokat veszitett eredetiségéből. Alsó-Olcsvárnak 55 háza és 315 tótajku lakosa van.

Bőd.

Az Osva-patakon átkelve, *Bőd* kisközségbe érünk. Van 111 háza, 641 magyar és tót lakosa, postája. Táviró-állomása Kassa.

Pető-Szinye.

Pető-Szinye kisközség körjegyzőséggel, 123 házzal, 756 magyar és tót lakossal. Postája Bőd, táviróállomása Kassa. Református temploma még az Árpádok korából származik és hosszu ideig a Pálosoké volt. A helység délkeleti oldalán fekvő Várhegyen valaha vár volt, melynek nyomai még ma is megtalálhatók; de már a történelem előtti korban is kellett itt embereknek lakniok, mert határában kőkorszakbeli maradványokat leltek. Szép park közepette áll özv. gr. *Forgách Sándorné* barokk modoru, csinos, földszintes kastélya, mely régente a Pethő-családé, azután a Vass grófi családé, majd gr. Wan Bernáté és végre gr. Szirmay Tamás örököseié

volt. Forgách Sándor grófnak csak néhány évvel ezelőtt birtokába jutott. A község határában fekvő bányában műtárgyak építésére alkalmas követ fejtenek

Kelecseny-Borda. Innen 3 kilométerre van *Kelecseny-Borda* kisközség 236 lakossal, 5' házzal. Ez a táj egyike a legregényesebbnek; valóságos szorost alkot a

Dargói szoros. *dargói hágó*, melyen át Zemplénbe visz az út. A szorost 1849-ben szintén megszállották a magyar csapatok, hogy a Kassát megszállva tartó osztrákokat oldaltámadással nyugtalanitsák, de visszaverettek. Az 1849. jan. 4-ik kassai csata elvesztése után nem lehetett több szerepe a hadviselésben a szorosnak.

ALSÓ-KEMENCZE. — ÖZV. GRÓF FORGÁCH SÁNDORNÉ KASTÉLYA.

A.-Kemencze. Északra innen fekszik *Alsó-Kemencze*, 8(házzal, 506 magyar é tótajku lakossal. Postája Bőd. Itt van özv gróf Forgách Sándorné birtoka. Renaissance-izlésü kastélya melyben remek té' kert is van, a vármegye legszebb parkjainak egyikében ál

F.-Kemencze. *Felső-Kemencze* 71 házzal, 377 tótajku lakossal. Utolsó postája Herlány távíró-állomása Kassa. Felső-Kemenczétől északra, alig két kilométerre va

Ránk és Herlány. *Herlány*, vagy Herlein és *Ránk*. A határukban levő hires fürdőhely *ránk-herlány* fürdő nevet visel. Ránknak 58 háza van 307 tótajku lakossal. Postája a szomszédos Herlány. Mint fürdőről, melynek időszaki forrása különös nevezetesség, a fürdőhelyek közt emlékezünk meg. Határában a hegyek közt eg várnak sánczai és mintegy 1000 □ öl terjedelmü halas tónak nyomai lát hatók. Egy 300 méter magasságu, merőlegesen emelkedő sziklacsoportról, mely egyik oldalán megközelithető, remek kilátás nyilik fél vármegye területére. Van tengerszeme is, mely mintegy 350 □ méter kiterjedésü.

ROZGONY. — KELCZ ANDOR URILAKA.

Herlány vagy Herlein község csak 25 házból áll, 161 magyar, német és tótajku lakossal. Innen dél-

Zsir. Csákány. nek fordulva, a 177 lakossal biró kis *Zsir* falun keresztül *Csákányt* érjü Kis község, 64 házzal, 376 tótajku lakossal. Postája Bődön van. Evangelikus temploma 1500 körül épült. E faluban született a vértanuként elhalt *Dessewf Arisztid* 1848/49-iki honvédtábornok. A gróf Forgách családnak egy ré kastélya is van itt, mely azelőtt a Dessewffy családé volt.

Bátyok. E falu fölött fekszik *Bátyok* 64 házzal, 403 tótajku lakossal. Postá Bőd, távirója Kassa. Csinos, mintaszerüen épitett és berendezett ág. eva gelikus iskolája van.

Csákánytól nyugatra *Abauj-Nádaska* és *Györgyi* házait látjuk fehérleni, az Osva peremét alkotó fensikon. Az előbbinek 26 háza és 168 tót lakosa van; az utóbbinak 28 háza 213 lakossal, kik szintén tótok. Postája mindkettőnek Bődön van. Ab.-Nádaska. Györgyi.

Visszatérve az országutra s innen Kassa-felé, a Tárcza völgyébe, a sik buja rétség fölött emelkedő lejtőn *Rozgony* ötlik szemünkbe. Utunk az 1312-iki emlékezetes csatamezőn visz keresztül. Mindjárt az ut mellett jeltelen sirok domborulnak, melyek az 1848. dec. 11-iki kassai csatában elesett honvédek porait takarják. Rozgony, mely körjegyzőség székhelye, 154 házzal, 1070 tótajku lakossal bir. Posta helyben van, távíróállomása Kassa. *Kelcz* Andor földbirtokos csinos régi nemesi kúriáját, mely szép parkban áll, Kelcz Zsigmond építtette a mult század közepe táján. A faluban 20 lóerőre berendezett szeszgyár is működik. Rozgony.

GYÖRKE. — A REFORMÁTUS TEMPLOM.

Rozgonynyal szemben, a Tárcza jobb partján van *Rás* kisközség 49 házzal, 279 magyar és tót lakossal. Utolsó postája Rozgony, távíróállomása Kassa. Az innen északra, a vármegye határáig menő s Budamérnél az eperjesi országuttal csatlakozó községi ut mentén sűrü egymásutánban, 2—3 kilométernyi közökben négy helységet érünk. Ezek: Benyék, Vajkócz, Haraszti, Királynépe. *Benyéken* 46 ház s 250 tót lakos van. *Vajkóczon* (a Tárcza balpartján) 71 ház, 404 tót és magyar lakos. *Harasztin* 38 ház, 228 tót, a Sárosmegyével határos *Királynépén* 64 ház és 421 magyar és tót lakos. Postája mind a négynek Rozgony; távíróállomásuk Kassa. Rás. Benyék. Vajkócz. Haraszti. Királynépe.

Kassáról dél felé, a Hernád balpartján *Szilvás-Apáti* községet találjuk, a Kassai-hegy lábánál, 38 házzal, 284 tót ajku lakossal. Postája és távírója Kassa. Keletre, a Kassai-hegy túloldalán, a Tárcza mellett következő kisközségek fekszenek: *Zdoba*, 39 házzal, 332 tótajku lakossal. Postája Szilvás-Apáti. Zdoba.

Beszter. Lengyelfalva. Ósva. A. és F.-Csáj. Györke. Regete-Ruszka. és távirója: Kassa. *Beszter*, 71 házzal, 444 magyar és tót lakossal. *Lengyelfalva*, 75 házzal, 518 tót lakossal. Határában bronzkori emlékeket találtak. Besztertől keletre az Ósva folyó mellett *Ósva* falut találjuk. Van 82 háza. 539 magyar és tót lakosa. Postája: Bőd, távirója Alsó-Mislye. Alatta fekszik *Felső-Csáj* és *Alsó-Csáj*, az előbbinek 56 háza, 328 magyar és tót lakosa, az utóbbinak 31 házban 174 magyar és tót lakosa van. Postája mind a kettőnek Garbócz-Bogdány, távirója Alsó-Mislye. E két község közt bronzkori tárgyakat találtak. Az Ósvától keletre menve, az Ósva folyón túl *Györke* községet érjük. 97 háza, 663 magyar és tót lakosa van. Postája Bőd, távirója Alsó-Mislye. Református temploma az Árpádok korában épült, de csak előrésze és körfala a fedett tornáczczal maradt meg eredeti alakjában. Tornya, melyet 1875-ben az átépítéssel elrontottak, a legérdekesebb fatornyok egyike volt, faoszlopokon nyugvó nyitott erkélylyel Harangját három régebbi harangból 1638-ban öntötték. A földbirtokos Rakovszky György, kinek itt régi nemesi kuriája van. Györke körü 1672-ben a császári seregek és a magyar felkelők közt véres ütközet volt, mely árulás következtében a felkelő sereg felkonczolásával végződött. A község határában kitünő kavicsbányát tárnak föl. Györkétől délre fekszik *Regete-Ruszka* 89 házzal, 634 magyar és tót lakossal. Itt van a m kir. államvasutak trachitkőbányája, melyben évenként körülbelül 25,000 köbm követ fejtenek. Postája Garbócz-Bogdány, távirója Nagy-Szaláncz. Regete-

NAGY-SZALÁNCZ. GRÓF FORGÁCH ISTVÁN KASTÉLYA.

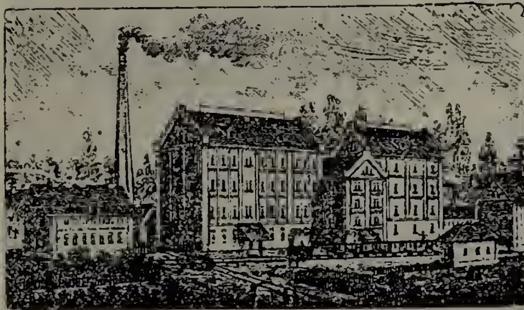
Bologd. Garbócz-Bogdány. Ruszkától délre van *Bologd* kisközség 353 magyar és tót lakossal, 59 házza mindjárt mellette pedig, a kassa-sátoraljaujhelyi vasut mentén *Garbócz-Bogdány*, mely Bologdnak is postaállomása és körjegyzői székhelye. Házainak szám 75, lakosa 436 magyar és tót. Határában Forgách István grófnak kőbányája van. Garbócz-Bogdánytól nyugatra, a vasutvonallal párvonalosan haladó u mentén van a két Hutka és a két Széplak, keletre Rákos és Nagy Szaláncz.

Széplak-Apáti. Ab.-Széplak. *Széplak-Apáti* és *Abauj-Széplak* egymással összeépült községek. Az előbbinek 45 háza, 370 magyar és tót lakosa van, székhelye a körjegyzőségnek. Az utóbbinak 146 háza, 1019 tót lakosa van. A posta helyben, távirója Bárczán van. Itt van Widder Mórnak megyeszerte hires tisztavérü pinzgau tehenészete és nagy tejgazdasága és az esztergomi papnevelő intézet uradalmi főtisztsége. A falu mellett a megye legnagyob czigánytelepe van. Széplak Thököly Imre 1678-ban elfoglalta.

A. és F.-Hutka. Rákos. *Alsó-Hutka* község 58 házában 364 magyar és tót lakik, *Felső-Hutkán* 52 házban 302 tót lakos. Mind a kettőnek postaállomása Széplak, táviróállomása Alsó-Mislye. *Rákos* kisközség 48 házzal, 255 magyar és t ajku lakossal. Postája Garbócz-Bogdány, távirója: N.-Szaláncz. Széplaktól kezdve is érdekes a Tárcza és Ósva közén elvonuló ut, melynek tájképi szépségét az Eperjes-tokaji hegylánez erdőfödte magas kúpjai emelik, de Rák

felé, a sötét rengetegen át magasabbra és magasabbra emelkedve, egyre érdekesebbé, sőt vadregényessé válik. A 730 m. magas szalánczi Várhegy oldalában bukkan elénk *Nagy-Szalánez* községe. Ugyszólván egészen erdőben áll. 125 háza van, 886 magyar és tót lakossal, vasuti állomás, posta- és táviró hivatallal. Gr. Forgách István parkjában, a Várhegy alatt és a község határában kőkori és bronzkori emlékeket találtak. Nevezetessége gr. Forgách István kastélya, parkja és a vár, melynek képét más helyen közöljük. A parkban álló kastélyt gr. Forgách Zsigmond épittette a mult század második felében. A kastély fölött emelkednek a szalánczi vár romjai; jó karban fenntartott donjonjában a család képtára van elhelyezve. Nagy-Szalánez.

A várat a XIII. században az Aba-nemzetség épittette. 1281-ben Finta nádor volt a vár ura, kitől Kun László a makacs védelem daczára visszavívta. A XIV. században a Drugeth és a Losonczy családok birtokába jutott. 1440-ben Giskra lerombolta, de Losonczy László ismét fölépittette. 1601-ben került a Forgách-család birtokába. 1678-ban Thököly bevette a várat, de az utána következő évben már visszafoglalták a császáriak. A várat Rákóczy György gyujttatta fel és azóta romokban hever. — Szalánez környékén a várostromokon kivül is folytak harczok. Nevezetesen 1644-ben, amikor Rákóczy legyőzte II. Ferdinánd seregeit és

CSÁNY. — A MŰMALOM.

1697-ben, mikor a császáriak Thököly seregeinek maradványait Szalánez alatt megsemmisitették. A Várhegy alatt terül el a gróf tulajdonát képező 3000 holdas bekeritett vadaskert.

Az urodalom összes majorjai, továbbá az alsókemenczei kastély és az u. n. Kerekhegyen a jelenlegi tulajdonos által épitett kecses vadászlak telefon-hálózattal vannak a szalánczi kastélylyal összekötve. Az uradalomról a gazdasági részben szólunk bővebben. A község határában levő kőbányát a magyar államvasutak bérlik. A lakosok földmivelés mellett dongakészitéssel is foglalkoznak.

A Várhegy északi lejtőjén, a vasut mellett van *Kis-Szalánez* 41 házzal, 255 magyar és tót lakossal. Délre innen, a vármegye határán, a Ronyva patak völgyében fekszik *Ujváros*, 85 házzal, 554 magyar és tót lakossal. Közel hozzá délre *Kalsa* falu 62 házzal, 331 tót és magyar ajku lakossal. E községtől nyugatra esik *Ujszállás* 213 tót lakossal. Az utóbbi négy községnek posta- és táviró-állomása Nagy-Szalánez. Ujszállástól alig 2000 lépésre, a 771 méter magas Kis-Milic hegy lábánál fekszik *Szalánez-Huta* 42 házzal és 213 tót lakossal. Postája és távirója szintén N.-Szalánezon van. Vadregényesen emelkednek a háttérben a Kis-Milic fölé fokozatosan tornyosuló *Szárhegy* (809 m.) *Nyerges* (825 m.) s végül a *Nagy-Milic* (869 m.)

Kis-Szalánez. Ujváros. Kalsa. Ujszállás. Szalánez-Huta.

meredek kúpjai. A Nagy-Milictől keletre emelkedő 801 m. magas *Orita-hegy* egyik magas völgyében van a tiz hold terjedelmü *Izra-tó* sürü erdő közepette. Igazi kis tengerszem, melyhez csak ugy hozzáfüzik a mesebeli szerelmes pár regéjét, mint bármely más tengerszemhez.

Szalánczon és Rákoson át visszakerülve, és ismét az Ósva völgyébe ereszkedve, a kassa-ujhelyi vasut mentén találjuk a két Mislyét.

Alsó-Mislye. *Alsó-Mislye* régi hires hely; a Hernád völgyébe tekintő dombján állott a középkorban prépostsága, melynek épülete ma a plébániát és a postahivatalt foglalja magában. Körjegyzőség székhelye, 146 házzal, 1096 tót és kevés magyar lakossal, vasuti állomással. Az egész község a domboldalra van épitve házait meredek utczák kötik össze. A házak fölött uralkodik a régi prépostsági templom, melyhez a községből magas lépcsőzet vezet föl. Lakosa Mária Terézia uralkodása alatt német telepítvényesek voltak, de majd min eltótosodtak. Nevezetessége az emlitett prépostsági épület. A Szt. Miklósró nevezett premontrei prépostságot az Aba nemzetségből származó Somo család alapitotta. 1289-ben már virágzott. E prépostságnak és a széplaki apátságnak birtokait Zápolya János Gecsey Mártonnak és Lónyay Györgynek adományozta. Később Cseh János egri kanonok, majd pécsi püspök birta 1630-tól 1643-ig, utána a Kátay család birtokába került, melytől Kisdy Benedek egri püspök visszavásárolta

HOLLÓHÁZA. — A MAJOLIKA-, KŐEDÉNY- ÉS KÁLYHAGYÁR.

és a jezsuitáknak meg az általa Kassán alapitott akadémiának ajándékozta. Midőn a jezsuitarendet eltörölték, a birtok a vallás- és tanulmányi ala tulajdonába ment át. A községben egy Koscelka nevü meleg forrás van é az Ósván átvivő vasuti hiddal szemben, a helységtől keletre egy még k nem kutatott barlang, a 836 méter magas, hatalmas gerincével messz ellátszó Kőszálhegy oldalában. Alsó-Mislyét 1458-ban a husziták tartottá megszállva, de I. Mátyás király seregei elfoglalták és az őrséget lekaszabo ták. 1678-ban Thököly Imre vette be ostrommal Mislyét.

Felső-Mislye. *Felső-Mislyét* magyarok és tótok lakják, számszerint 765. Házainak szám 128. Az ujabb időben pusztított nagy tűzvész után megcsinosodva épült ujj Felső-Mislye határában szintén találtak kő- és bronzkori maradványokat. Ne messze Felső-Mislyétől egyesül a Tárcza a Hernáddal. Itt átkelve a folyó

Koksó-Baksa. s Kassa felé menve, találjuk *Koksó-Baksát* 22 házzal, 136 tótajku lakossa Postája Csány, távirója Bárcza.

Koksó-Baksától nyugatra, a kassa-ujhelyi országut mellett vannak a

u. n. „aprófalvak“, ugymint *Buzafalva* 53 házzal, 352 magyar és tót lakossal; *Bernátfalva* 37 házzal, 223 magyar és tót ajku lakossal; *Kokső-Mindszent,* 40 házzal, 251 német és tót ajku lakossal, régi kath. templommal, mely 1695-ben épült; *Csontosfalva,* 39 házzal, 284 magyar és tót ajku lakossal; *Gecse,* 62 házzal 503 magyar és tót ajku lakossal. Mind az öt kisközségnek a postája és táviró-állomása Csány. Eredetileg, a személy- és dülőnevek bizonysága szerint, magyarok lakták ezt az öt falut is, de a kurucz háboruk lezajlása után betelepitett tótok eltótositották. Lakosaik közül sokan vándoroltak ki Amerikába, otthagyván gazdátlanul apró házaikat, melyek egymásután düledeznek össze. Buzafalva. Bernátfalva. Kokső-Mindszent. Csontosfalva. Gecse.

Gecsétől délre fekszik *Csány* község, a körjegyzőség székhelye, 119 házzal, 985 magyar és tót ajku lakossal. Vasuti, posta- és távirőállomás. Csány.

Itt van a „Csányi műmalmi társulat“-nak 1865-ben alapitott és kitünően berendezett műmalma. Kezdetben csak 100 köböl gabonanemü őrlésére volt berendezve, ma már naponkint 500 métermázsát képes feldolgozni. A malom gőzre jár, de felhasználja a Hernád vizerejét is és a legujabb szerkezetü gépekkel van fölszerelve. A telepet a csányi vasuti állomással két kilométer hosszu iparvágány és a kassai igazgatósági irodával 17 kilométer hosszu telefonvonal köti össze. Gyártmányait Kassa vidékén és Felsőmagyarország egyes nagyobb városaiban értékesiti, de finomabb lisztfajtáit Sziléziába, Galicziába, Morva- és Csehországba is szállitja. Néhány kiállitáson elsőrendü kitüntetést is nyert.

RADVÁNY. — GRÓF KÁROLYI LÁSZLÓ KASTÉLYA.

Csány a vasuti állomása a szép fekvésü *Kéked* fürdőnek, mely innen kocsin egy óra alatt könnyen elérhető.

Csány közvetlen szomszédságában fekszik *Zsadány,* a füzéri járás és a járásbiróság székhelye. Csinos falu 165 házzal, 671 magyar és tót lakossal. Postája helyben van, távirója Csányban. Itt Pallaghy János örököseinek a jelenlegi földbirtokosoknak csinos urilakuk van. Zsadány.

Folytatva utunkat a sátoraljaujhelyi uton, *Szkárosra* érünk, melynek 68 háza, 405 magyar és tót ajku lakosa van. Postája: Zsadány, távirója: Alsó-Mislye. Szkáros.

Ugyanezen az uton tovább, az ugynevezett „Hegyköz“-ben fekszik *Hollóháza,* 103 házzal, 635 magyar és tót ajku lakossal. Postája van, távirőállomása Alsó-Mislye. Nevezetessége *Istvánfy István* és társa hires majolika-, kőedény- és kályhagyára, mely Hollóháza és Komlós közt az országut és a Török-patak mellett épült. Hollóháza.

E gyártelep, melynek alapját a gróf Károlyi család vetette meg, több mint 60 év óta áll fenn. Eleinte csak kezdetleges berendezéssel birt, 1867-ben Istvánfy egy üvegmáz-malmot állittatott fel és a termelést 20

korongra növelte. 1871-ben egy 12 lóerejü gőzgépet és 1880-ban egy uj szerkezetü agyagmalmot és még 10 korongot szerzett be. 1879-ben már körülbelül 640,000 darab különböző kőedénytárgyat volt képes előállitani. Később megkezdte a majolikagyártást is, mely a felhasznált anyag kitünő minősége és az alkalmazott szinek és minták eredetisége által csakhamar nagy lendületet vett. Gyárát azután kályhagyártásra is berendezte és mivel e czélra a legjobb nyersanyag áll rendelkezésére, gyártmánya első minőségü. A kezdetben 1—2 épületből álló gyár ma már nagy teleppé gyarapodott. 1894-ben 81,373 frt értékü kőedényt és majolikát és 8865 frt értékü kályhát készitett. A gyártelep fölött levő dombtetőn, szép parkban fekszik Istvánfynak csinos lakóháza, melynek verandájáról nagyszerü kilátás nyilik a festőileg szép vidékre.

Komlós. A kőedénygyártól mintegy 4 kilométernyire fekszik a nagy magaslatról lankásan ereszkedő völgyületben *Komlós*, 58 házzal 292 magyar lakossal. Posta: helyben, távirója: Alsó-Mislye. Határában van az u. n. „Pálhegyi"

RADVÁNY. — RÉSZLET GRÓF KÁROLYI LÁSZLÓ PARKJÁBÓL.

kőbánya. A falu területén már a kőkorban laktak emberek, az ásatáskor a leletek alatt kulturréteget találtak.

Nyiri. Szomszédságában van *Nyiri*, 544 magyar lakossal. Postája Komlós. E falu birtokos urai azelőtt a Hangácsy és Ónody családok voltak, az utóbbiból származott Ónody András, hires rabló, betyárnéven „Angyal Bandi". A jelenlegi földesur: gr. Károlyi László. A ref. egyház birtokában egy 1641-ben, vert ezüstből készült igen szép mívü kehely van. A ref. templomot a XV. század végén a csehek által a közeli Kápolna-pusztán emelt és elüzetésük után elpusztult templom köveiből épitették 1802-ben. A faluhoz tartozó Konczpallag nevet viselő dülőn hajdan szintén csehek lakta falu állott, mely a mult század elején a csehek kiüzetése után elpusztult.

Füzér. Komlóstól nem messze van északra *Füzér*, körjegyzőséggel, 125 házzal, 761 magyar és tót ajku lakossal. Postája: Abauj-Komlós. Egy magas sziklaormon látjuk régi hires várának romjait, melynek képét más helyen mutatjuk be. Falainak egy része, daczolva az idő viszontagságával, még elég jó karban áll. Itt van gróf Károlyi László uradalmának központi erdőfelügyelősége.

Füzértől keletre esik a megye határszélén *Pusztafalu*, 499 magyar lakossal. Postája Filkeháza. Itt is találtak kőkori telep nyomára. Pusztafalu.

Komlóstól keletre a megye határszélén: *Kajata* fekszik 62 házzal, 340 magyar lakossal. Postája Filkeháza, távirója: Legenye-Mihályi. Kajata.

Filkeháza a Bózsva patak mellett, 30 házzal, 164 magyar és tót ajku lakossal, azután *Pálháza*, körjegyzőséggel, 85 házzal, 514 magyar lakossal. Postája helyben van, távirója, valamint Filkeházának is, Legenye-Mihályi. Pálháza fölött, közvetlen a megye határszélére esik *Radvány*, 106 házzal, 629 magyar lakossal. Postája Pálháza, távirója Legenye-Mihályi. Radvány gróf Károlyi László birtoka, óriási kiterjedésü bekeritett vadászterülettel, melynek sűrüjében egy hegytetőn csinos vadászlak áll. A községben van a birtokosnak terjedelmes, diszes parkja, melyben nagyszabásu kastély áll. A község határában van a Nyiri nevezetü kőbánya. Filkeháza. Pálháza. Radvány.

Pálházától délre

TELKIBÁNYA. — A KŐEDÉNYGYÁR.

esik *Sompataki-Kishuta* község 29 házzal, 161 magyar és tót ajku lakossal, *Sompataki-Nagyhuta* község 35 házzal 175 tótajku lakossal, oldalt, a megye határszélén, *Kovácsvágás-Huta* 43 házzal, 207 magyar és tót ajku lakossal és *Kovácsvágás* község 200 házzal 821 magyar ajku lakossal. Mind a négy községnek a postája Pálháza és távirója S.-A.-Ujhely. Határukról kőkori emlékek kerültek a kassai muzeumba. Sompataki Kis- és Nagyhuta. Kovácsvágás-Huta. Kovácsvágás.

A Pálházától nyugat felé Gönczig vonuló s innen a budapesti utba torkoló országut mentén fekszik *Nagy-Bózsva* 44 házzal 288 magyar ajku lakossal. Határában, hol kőkori emlékeket találtak, a „Bélakő“ és „Emberkő“ nevü regényes fekvésü sziklákhoz különféle mondák füződnek. Mellette van az igazán kicsi *Kis-Bózsva* csupán 20 házzal, 120 magyar ajku lakossal. Postája mindkettőnek Pálháza. A Bombelles grófi családnak itt szép kastélya van, melyet állitólag Miklós czár egyik udvarhölgye számára épittetett. Nagy- és Kis-Bózsva.

Nagy-Bozsvától nyugatra fordulva s a magas hegynyergeken átvágó országuton menve, Telkibányához jutunk.

Telkibánya.

Telkibánya nagyközség 269 házzal, 1419 magyar lakossal. Postája helyben, táviró-állomása Hidas-Németi. A községben van Wallis Ilona grófnő kőedénygyára, melynek bérlője Fiedler Gyula.

A gyártelep alapját körülbelül hetven évvel ezelőtt néhai Bretzenheim Ferdinánd herczeg vetette meg, ki alig jövedelmező nagy erdőségek birtokában lévén, a fának részben való értékesitése czéljából a hajdan ezüstbányászatáról hires községben porczellángyárat állitott fel. E gyárból akkoriban kitünő műizléssel készitett pompás porczellán edények kerültek ki, melyekből néhány még ma is látható a sárospataki várban. A gyár első bérlője a herczegnek Mayer nevü igazgatója volt, utána következett Moll József kassai, azután Friedmann bodókő-váraljai, később Martini és Gerhard kassai lakosok, mig a gyár végre hosszabb kisérletezés után Fiedler Gyula szakavatott kezeibe ment át, ki jelenleg csakis kőedény gyártásával foglalkozik. A gyártáshoz szükséges agyagot a Boglyos nevü pagonyban fekvő és bányaüzemben tartott tárnából nyeri és ez anyagot a Bózsvavölgyben levő két agyagmalomban őrölteti. E malmokat vizi erő hajtja, azonban kisegitőül megfelelő gőzgépet is alkalmaznak. A gyár a mai igényeknek megfelelően van berendezve és 1895-ben körülbelül 35,000 frt értékü kőedényt készitett.

ALSÓ-KÉKED. — MELCZER BÁRÓNŐK KASTÉLYA.

A Telkibánya fölötti hegységben félkörben szétszórva nyilnak a Veresvizbánya, a Máriabánya, az András-huta és a kaolinbánya, mely a telkibányai kőedénygyárat látja el anyaggal. Alatta fekszik az u. n. „Aranytörő" még abból az időből, mikor itt arany- és ezüstbányászatot üztek. Most a telkibányai kőedénygyár kaolintörő malma van itt felépitve.

NÁDASD. — KOVÁCS GÉZA KASTÉLYA.

Zsujta.

Telkibányától Gönczön át (melyről a városok közt szólunk) Zsujtára vezet az országut. *Zsujta* kisközség 84 házzal és 498 magyar ajku lakossal. Postája Göncz, táviró ja Hidas-Németi. Itt régente a Karsa család volt a földesur, azután a Puky, majd a Szécsy és a Vendéghy családok. Határában nagy, gazdag és érdekes bronzleletre bukkantak.

Északra, mintegy 5 kilométernyire van a Hernád balpartján *Aba-Ujvár*,

az Aba-nemzetség fészke, 134 házzal és 761 magyar lakossal. Postája Alsó-Kéked, távirója: Hidas-Németi. A Hernád partján állt Aba Sámuel vára, melynek azonban ma már csak nyomai láthatók. Tőle vette nevét Abaujvármegye. A várat 1556-ban I. Ferdinánd király serege bevette és lerombolta. A faluban van a néhai gróf Csáky János által épitett régi kastély, mely jelenleg Kovács László tulajdona. Nemcsak az Árpádok alatt települt meg ez a hely, hanem a történelem előtti időkben is, a miről bronzkori leletek tanuskodnak. Aba-Ujvár.

Folytatva utunkat észak felé, Zsadányig még négy községet találunk.

Pányok 72 házzal és 416 magyar lakossal. Postája Alsó-Kéked, távirója Hidas-Németi. A falu határában a „Hosdát“ hegyben régebben arany- és ezüst-bánya volt, de beszakadt, s ujabb kiaknázását senki sem kisérelte meg. A faluhoz tartozó „Mézes“ nevü dülőn Aba Sámuel idejében a hagyomány szerint a király méhese volt. A községnek egyik földesura annak idején Kazinczy Ferencz volt. Pányok.

Alsó Kéked, körjegyzői székhely, 47 házzal 339 többnyire magyar lakossal. Postája van; távíró állomása Alsó-Mislye. Itt van a kellemesi Melczer Georgina és Malvina bárónők tulajdonát képező szép fekvésü kénes gyógyfürdő. A község állitólag a forrás kékes szinü vizétől vette elnevezését. A fürdővel különben más helyen behatóbban foglalkozunk. A községben van a bárónők érdekes régi kastélya, mely körül szép park terül el. A kastélyt, melynek épségben maradt főhomlokzatán a jellemző, gömbölyü saroktornyok megvannak, a Zombory-család 1613-ban restauráltatta, mely alkalommal a park felőli oldalon a saroktornyokat lebontották. E község fölött északra fekszik *Felső-Kéked* 29 házzal és 189 magyar és tót ajku lakossal. Alsó-Kéked. Felső-Kéked.

HEJCZE. — BUBICS PÜSPÖK NYÁRILAKA.

Nádasd kisközség 159 házzal 992 magyar és tót lakossal. Postája Zsadány, távirója: Alsó-Mislye. A katholikus templom szentélye csúcsives modorban van épitve és egyik faragott kövében az 1458. évszám olvasható. E templomot 1763-ban Kapy Judit restauráltatta. Itt van a Soós család sirboltja is. A községben magas dombtetőn csinos kertben áll Kovács Gézának gyönyörü kilátást nyujtó, egyszerü de érdekes elrendezésü kastélya, melyet e század elején a Soós család épittetett, az akkoriban divatba jött klasszikuskodó izlésben. Nádasd.

Göncztől délnek a Hernádvölgyben van *Göncz-Ruszka* község 234 házzal és 1170 magyar lakossal. Posta helyben, távirója Hidas-Németi. Református temploma még a csehek idejéből való és kőfallal van keritve. A templomban van a gróf Korniss család régi sirboltja. A ruszkai hegyen, a régi országut mentén elterülő erdőben egy Pálos-kolostor romjai láthatók, melyek közül egy Somoskut nevü forrás csergedez elő. A községben vannak Krajnyik Ödön és Patay Etelka régi úri lakai. Az utóbbit a Jászay-család épitette 1777-ben. Göncz-Ruszka.

Hejcze. Innen délkeleti irányban fekszik *Hejcze* község 199 házzal és 854 magyar ajku lakossal. Postája helyben, távirója Hidas-Németi. Hejcze a Rákóczy-korban erőditett hely volt és a regéczi várhoz tartozott. A falu felső részét „Csehországnak" nevezik, mert itt Giskra idejében csupa csehek laktak, akik közül számos család ott is maradt és megmagyarosodott. A lakosok közt maig is sok embernek „Cseh" a neve, sőt vannak Venczel nevü lakosai is. Katholikus temploma nagyon régi és lőréses kőfallal van körülkerítve. Bubics Zsigmond kassai püspök itteni nyári laka nagyszabásu kastélyszerü épület igen szép parkkal. A kastély Eszterházy Károly gróf egri püspöké volt, ki azt a kastélyban levő díszes kápolnával együtt 1783-ban restauráltatta. Bubics püspök 1888-ban ismét restauráltatta és 1889. szept. 16-án ünnepélyesen megáldotta. A faluban egy kath. és egy ref. népiskolán kivül még kisdedóvó is van, mely Bubics püspöknek köszöni fennállását. Határában őskori telepek nyomaira találtak.

Vilmány-Kisfalu. Hejczétől nyugatra esik *Kisfalu* (Vilmány-Kisfalu) 43 házzal, 107 magyar lakossal. Postája Vilmány, távirója: Hidas-Németi.

Vilmány. Közvetlen mellette fekszik *Vilmány* község, 152 házzal és 831 magyar ajku lakossal, körjegyzőséggel és postával. Itt van gróf Taaffe Ede örököseinek uradalma, melyet jelenleg a Widder örökösök bérben birnak. E birtok eredetileg Semsey uradalom volt, azután herczeg Bretzenheimé, mig 1872-ben gr. Taaffe Ede birtokába került. Az uradalomhoz tartozik egy szeszgyár, egy 7 kőre járó malom és egy téglaégető.

KORLÁT. — MECZNER FERENCZ URILAKA.

Vizsoly. Vilmánytól délre *Vizsolyt* érjük. Vizsolynak 190 háza és 1285 magyar lakosa van. Körjegyzőség, postaállomás. Távirója: Forró-Encs. A kath. templomot 1779-től 1801-ig Semsey Endre épittette. A református templom egyike a vármegye legrégibb épitészeti emlékeinek, csúcsives motivumokkal. A templomot a cseh husziták épitették; később a hitujítás alatt a reformátusok birtokába került. Báthory István országbiró családi birtokaihoz tartozván akkor Vizsoly, annak oltalma alatt, mint bátorságosabb helyen állitotta föl a lengyel származásu *Mantskovit* Bálint azt a nyomdát, melyben a Károli Gáspár gönczi lelkész forditotta első magyar bibliát nyomták. Innen nevezték *vizsolyi bibliának*. A nyomda a templom szentélyéhez épitett kis csarnokban volt elhelyezve, ez szolgált egyszersmind a veszedelmesebb időben a biblia példányainak rejtekhelyéül. A kis tartaléképitmény ma is megvan. E község határában, az u. n. barátréten hajdanában kolostor állott, melynek nyomait ma már csak elvétve veti fel az ásó vagy az eke.

Korlát. Vizsolytól keletre fekszik *Korlát* község, 141 házzal és 707 magyar ajku lakossal. Postája Vizsoly, távirója Abauj Szántó. Ev. ref. templomának hajója csúcsives épitmény, a husziták korából, tornya, mikor később a homlokzatot ujra épitették, fából készült. E községben Nikházy Györgynek, II. Rákóczy Fe-

rencz egyik generálisának csinos kastélya volt, melynek azonban ma már csak csekély és átalakitott maradványai láthatók. Itt vannak a Fúló és a Vizkelety családok sirboltjai is. Van itt egy vas- és kéntartalmu meleg forrás, melyet a szerencsi czukorgyár bérel, minthogy bő vizet ád és soha sem fagy be. A községben van detki és tengerfalvi Meczner József nagybirtokos csinos úrilaka, melyet a mult század elején a Domonkos-család épitett és melyet Meczner Ferencz, a jelenlegi tulajdonos atyja, 1848 után restauráltatott. A Meczner-család nemessége ugyan 1490-ig vezethető vissza, de a kir. donáczió, melyet egyik őse hadi érdemeiért nyert, későbbi keletü. Ugyancsak itt van borzovai Téglássy József nagybirtokos csinos nemesi kuriája is, melyet szintén a Domonkos-család épittetett a mult század elején és vétel utján került a Téglássy-család birtokába. 1883-ban restaurálták.

Árka. Korlát alatt fekszik *Árka* község, 69 házzal és 332 magyar ajku lakossal. Postája Bodókő-Váralja, távirója: Forró-Encs. Korlát határában két nagyon érdekes kőkori telep maradványai vannak. Kő- és bronzkori leleteket Árkán is találtak.

Fony. Korláttól nyugatra a hegységben fekszik *Fony* 192 házzal, 907 magyar lakossal, körjegyzőséggel. Postája Vizsoly, távirója Forró-Encs. A községnek nagy része kőkori telepen áll.

KORLÁT. — TÉGLÁSSY JÓZSEF URILAKA.

Regéczke. Még tovább keletre haladva a hegyes-völgyes, nehéz járásu, de turistának rendkivül érdekes úton, a regéczi vár és *Regéczke* község tünik elénk. A községnek 64 házában 337 magyar ember lakik. Postája Erdőhorváti, távirója Forró-Encs. A várromtól nyugat felé és a község határában kő- és bronzkori emlékeket találtak. Itt van a báró Waldbott-Bassenheim által alapitott üveggyár, mely már több mint száz év óta áll fenn. Jelenleg a Goldstein testvérek bérlik, akik körülbelül 25,000 forint értékü közönséges csiszolatlan öblös üveget gyártanak évenkint. Innen délre fekszenek a regéczi vár romjai, melyekből azonban már csak kevés omladék látható. 1537-ben I. Ferdinánd seregei ostromolták a várat, 1644-ben pedig Rákóczy György.

Mogyoróska. A Várhegy alatt nyugatra van *Mogyoróska,* 50 házzal és 269 magyar lakossal. Postája Vizsoly, katholikus temploma 1711-ben épült. Kegyura gróf Csáky Imre volt.

A regéczi vártól a hatalmas terjedelmü, 737 méternyi Magoska-tető keleti lejtőjén tovább haladva, a megye délkeleti csucsán találjuk *Baskó* községet 113 házzal és 620 magyar lakossal. Postája Bodókő-Váralja, távirója Abauj-Szántó. A községhez közel kőkori maradványokat találtak. Innen délre, szintén a vármegye határszélén fekszik *Sima* község, 28 házzal és 188 magyar lakossal. Postája és távirója: Abauj-Szántó. A község közelében kőkori telep nyomai találhatók. Közel ide van az *Aranyos-fürdő,* Baskó Sima. Aranyos-fürdő.

mely azonban Alpár községhez tartozik. Csúzos bajokban jó hatásu, azért újabban meglehetősen látogatják.

Alpár. A fürdőtől nyugatnak véve utunkat, *Alpárra* érkezünk. Kisközség 44 házzal és 221 magyar ajku lakossal. Postája és távirója Abauj-Szántó. A községben levő ref. templom nagyon régi épitmény, de 1734-ben ujjá alakitották. A község régi földesura a Szemere és a Darvas-család volt, mely utóbbitól még egy ódon kastély áll a községben. Alpár szomszédsá-

Bodókő-Ujfalu. gában van *Bodókő-Ujfalu* 137 házzal és 693 magyar lakossal. Postája Bodókő-Váralja, távirója Forró-Encs. A községben szőllőtelepitő egyesület áll fenn.

Bodókő-Váralja. Északra innen fekszik *Bodókő-Váralja* (eredetileg Boldogkő-Váralja) 202 házzal, 1325 magyar lakossal. Körjegyzőség székhelye, postaállomás. Távirója Abauj-Szántó.

Még néhány évvel ezelőtt nagy kiterjedésü szőllőhegyeiben birta a lakosság jómódjának főforrását. A terjedelmes boldogkői uradalomnak tulajdonosa gróf Zichy Rezsőné szül. Péchy Jaqueline grófnő. Ő építtette és tartja fenn a csinos uj épületben (1892.) elhelyezett kisdedóvót és leány-iskolát, melyek vezetését a Sz. Megváltóról nevezett irgalmas nővérekre bizta, kiknek itteni rendházát is ő tartja fenn. A Péchyek nagylelküségét hirdetik a többi középületek is, a szép kath. templom s a fiuiskola. Az elsőt Péchy Gábor építtette 1768-ban a szép családi kastélylyal, az utóbbit és a remek sirboltot Péchy Emanuel gróf (1861). Legérdekesebb nevezetessége a boldogkői várrom. Hogy mikor épült a vár, biztosan megállapitani nem lehet, de az bizonyos, hogy a 15-ik század elején már fennállt.

BODÓKŐ-VÁRALJA. — ÖZV. GRÓF ZICHY REZSŐNÉ KASTÉLYA.

A szepesi káptalan levéltárában őrzött oklevél szerint u. i. Mátyás király 1459-ben Parlagi Pál és László testvéreknek adta „Boldogkew“ várát. Martinuzzi Frater György is birtokosa volt, ki Tomori Egyedtől vette meg azt. Birta többek közt Zápolya János is, kitől 1537-ben Fels Lénárd foglalta vissza, miután már 1530-ban Ferdinánd seregei 6 hétig eredmény nélkül ostromolták. Későbbi birtokosai: Bebek György, ki eladta Sárközy Mihálynak (1561), Sárközy Boldizsár (1571), Makkházy Orsolya (1573), Serényi Mihály és Gábor (1579), Vizkeleti Benedek (1576), Brodarics Klára, Serényi Gábor felesége (1580), Bajonyi Zsófia (1585), Serényi Ferencz (1592). 1592-től 1599-ig per alatt volt a birtok; versengtek érte: Pernessy András és Serényi Mihály, Serényi Ferencz (1600), Serényi Pál (1601). Ezután a Serényiek birták Bajonyi Zsófia gyermekeivel; majd Palocsay Anna, Kendy István felesége (1619), Szikszay Mátyás (1627), Várkonyi János (1630). 1675-ben a felkelők sikertelenül ostromolták, 1678-ban azonban Thököly mégis bevette. Ezek után a Palocsay-család birta, mig egyik tagja elzálo-

SZENT

BIBLIA

AZ AZ:

ISTENNEC ÔES WY
TESTAMENTVMANAC
PROPHE'TA'C ES APOSTOLOC
által meg iratott ſzent könyuei.

MAGYAR NYELWRE FORDITTA-
tott egéſzlen és wijonnan, Az Iſtennec Magyar
orſzágban való Anya ſzent Egyházá-
nac epüléſére.

NB
Haeretica
Biblia

Ego Joannes
Dragaij qui
antea fui Calvi-
nista modo
vero Catholi-
cus

LVC: XVI. vers: 29.

Vagyon Móſeſec és Prophétáioc, halgaſſác azokat, &c.

VISOLBAN

NYOMTATTATOTT MANTSKOVIT BALINT ALTAL,
M D X C. Bódog aſſony hauának 10. napián. 1653

A vizsolyi biblia czimlapja.

(A budapesti tud. egyetemi könyvtár példányáról.)

gositotta Szelepcsényi herczegprimásnak, ez pedig a jezsuitáknak adományozta. Ezektől vette meg az egész birtokot Péchy Gábor hétszemélynök és királyi tanácsos, a mult század második felében. Van a községnek viruló szőllőépitő-egyesülete is, melytől a lakosság kipusztult szőlleinek regenerálását várja.

Vizsolyról délfelé folytatva utunkat a Hernád mellett, a két Czéczét érjük. *Felső-Czécze* 208 lakosu kis magyar falu 40 házzal, van református temploma; *Alsó-Cécze* 53 házában 334 magyar lakik. Mind a kettőnek Vizsoly a postaállomása, távirója Forró-Encs. Alsó- és Felső-Czécze.

A *Tuzsa*-pusztán át Gibártra folytatjuk utunkat, mely közvetlenül a Hernád partján fekszik. *Gibárt* 63 házzal és 418 magyar ajku lakossal biró község; van postahivatala. Távirója ennek is a forró-encsi állomás. A Szentimrey családnak régi úri laka van itt. A Hernád partjait igen szép és nagyszabásu vashid köti össze, melyet a vármegye épittetett. A Hernád vize itt egy jól berendezett és nagyobb igényeket is kielégitő műmalmot hajt, mely kivitelre is dolgozik. Gibárt.

Délre tőle fekszik és postakerületéhez tartozik *Hernád-Büd*, melynek van 76 háza, 441 magyar lakosa, református temploma, mely románkori emlék. Fensikján a kőkorban földvár volt, mig alatta a völgyben bronzkori telep nyomai találhatók. Hernad-Büd.

BÁRCZA. — BÁRCZAY JÓZSEF KASTÉLYA.

Gibárttól nyugatra, alig 3 kilométernyire van *Kér*, 194 házzal, 1074 magyar lakossal. Van katholikus és református temploma. Körjegyzőség székhelye. Postája és távirója Abauj-Szántó. Kér.

Innen az ut az Aranyos-pusztán át *Abauj-Szántóra* vezet, melyet a városok közt ismertetünk. Szántó mellett az Aranyos völgy nyilása előtt fekszik *Czekeháza* 31 házzal és 204 magyar lakossal. E község arról nevezetes, hogy a vármegyében itt épitették az első evangelikus templomot. Itt van a Patay nemesi család fészke és szép kastélya. Czekeháza.

Abauj-Szántón át nyugat felé a Hernád partján érjük *Felső-Dobsza* községet, körjegyzőséggel, 211 házzal és 1211 magyar ajku lakossal, postahivatallal. Távirója Abauj-Szántó. Van református temploma. Az őskorban már népes telep volt itt. A mai Várdombon kőkori földvárat fedeztek föl, a völgyben pedig gazdag bronzkori telep nyomai kerültek felszinre. A község határában van a „Süvegesi" kőbánya. Felső-Dobsza.

Délre tőle fekszik *Hernádkércs-Prépost* község 119 házzal, 536 magyar lakossal. Postája Felső Dobsza, távirója Halmaj. Katholikus egyháza 1630-ból Hernádkércs-Préposd.

való. Az őskori leletekben gazdag Hernádvölgyének bronzemlékeit Hernád-Kércs is gyarapitotta.

Szt.-István-Baksa. *Szent-István-Baksa* község a vármegyének a Hernád balpartján utolsó helysége. Van 133 háza és 583 magyar lakosa. Postája és távirója Halmaj. A község fölött emelkedő dombháton két őskori halom van, melyekben czölöpsirok voltak. Bronzkori leleteket is találtak a község határában. A Hernád itt lép ki a megyéből s rövid darabon még határvonalat képez Abauj és Zemplén között. E helység fölött fekszik *Nagy-Kinizs* 88 házzal és 424 magyar ajku lakossal. E község állitólag Kinizsitől veszi elnevezését, aki molnárlegény korában itt dolgozott volna. A malom nyomait még most is mutogatják.

Nagy-Kinizs.

Pere. Dobszától északra fekszik *Pere*, 111 házzal 524 magyar lakossal Postája és távirója Abauj-Szántón van.

Visszatérve Kassára, az egész Hernádvölgyén végigvonuló nagy állami ut, a „Pesti-ut" mentén fekvő községeken folytatjuk a vármegye részletes ismertetését. Az első helység, melyet Kassa alatt érintünk, *Bárcza*, melynek 127 háza és 1098 magyar és tót lakosa van Vasuti-, posta- és távirióállomás. Itt ágaznak ki a fővonalból a Torna és Legenye Mihályi felé menő kassa-tornai és kassa-sátoraljaujhelyi vonalak. Bárcza hajdan erőditett hely volt és Kassának mintegy előerődjét képezte. A Bárczay nemesi család ősi fészke. Várának a nyomai még ma is láthatók. Róm. kath. temploma Róbert Károly idejében épült, ev. ref. temploma pedig 1795-ben. A kath. templomnak érdekes fa keresztelő medenczéje a XVII. századból ered. Három kastély van a községben. Az egyik *Bárczay* József nagybirtokosé, mely egyike a vármegye legszebb kastélyainak. Csinos park közepén, dombtetőn áll, a legtisztább renaissance izlésben épült és emeletes. Előtte szép nagy tó terül el. Alapépitményeinek emelése messze századokra vihető vissza, mert egy falában talált kőbe vésett felirat szerint 1454-ben már renoválták. Jelenlegi alakját a tulajdonos atyjának idejében, 1840-ben nyerte. A második kastély *Bárczay* Ödöné, mely az előbbivel majdnem egykoru emeletes épület, de már omladozni kezd s azért tulajdonosa egy ujabb csinos épületben lakik. Itt van Berzeviczy Egyednek érdekes mór izlésü nyaralója. Widder Ignác örököseinek itt is nagy bérletük és jól berendezett gazdasági szeszgyáruk van.

Bárcza

ENYICZKE. — ÖZV. GRÓF ZICHY REZSŐNÉ KASTÉLYA.

Zsebes. Bárczától délre fekszik *Zsebes* község 39 házzal és 309 magyar és tót ajku lakossal. Tovább délre haladva az alább felsorolt községek következnek sorrendben:

Enyiczke. *Enyiczke*, 159 házzal, 970 magyar és tót lakossal, körjegyzőséggel. Vasut-, posta- és táviróállomás. Enyiczke ősrégi község. Ezt egy 1494-ben kelt adá

vevési szerződés is bizonyitja, mely szerint a községet Buzlay Katalin és fia Balázs 325 arany frtért megvették. A XVI. század elején már Ryma-Széchy László és Ferencz birtokában volt s Széchy Mária révén jutott Wesselényi Ferencz nádor kezébe és ő épittette 1658-ban a most is fennálló díszes kastélyt. A XVIII. század elején előbb Waldstein Károly gróf, utóbb Lobkovitz herczeg volt Enyiczke ura. 1742-ben özv. báró Meskó Jakabné szül. Hegymegi Borbála vette meg Enyiczkét, de a következő XIX. században a báró Meskó család férfiága kihalt s a kastély és a birtok az utolsó Meskó Jakab báró leányára, Zenaidéra, gróf Péchy Manó nejére szállott át. 1842-ben a kastély régi tornyát lebontották és annak helyére erkélyes tornyot emeltek, meghagyván a négy alacsonyabb szeglet-tornyot. A kastélyban igen értékes művekből álló 4500 kötetre terjedő könyvtár van; képei közt Munkácsy Mihálynak egy régebbi festményét is látjuk. A családi kegyelet megható jele az a szoba, melyben Zichy Rezső gróf meghalt; ez egyedül az ő emlékének van szentelve, s azt a helyet, hol halálos ágyán feküdt, arczképe diszíti, melyet Komlóssy Ede festett. A kastély és birtok jelenlegi tulajdonosa özv. gróf Zichy Rezsőné, Péchy Jacqueline, mint gróf Péchy Manó és báró Meskó Zenaide egyetlen leánya, ki nagy áldozattal helyreállíttatta és kiépíttette a róm. kath. templomot, 1878-ban zárdát és leánynevelő intézetet alapitott, Sz. Vincze leányaira bizván annak vezetését, s ezzel kapcsolatban leányiskolát és kisdedóvót, mely már is áldásos hatással van nemcsak a köznép művelésére, de a tótajkuak magyarositására is. A község határában 1672-ben Spankau kassai kapitány seregei és a kuruczok közt véres ütközet volt, mely a császáriak leveretésével végződött. Hat évvel később ismét harcz szinhelye volt a község, amikor Thököly Imre seregei vették be.

Szakály, 68 házzal és 483 tót lakossal. Postája és távirója: Enyiczke. E község hajdan számos régi nemes családnak volt lakóhelye. Emlitésre méltó róm. kath. templomának fenmaradt csúcsives szentélye. Szakály.

Bocsárd 27 házzal és 159 tót ajku lakossal. Postája és távirója Enyiczke. Bocsárd jelenleg egyike a legigénytelenebb kisközségnek, pedig régi okmányok szerint már az Árpádházi királyok korában fennállott, mint Pel-Bocsárd és Sza-Bocsárd, melyeket az „Egras“ pataka (a mostani Szakálypatak) választott el. Ma már csak a patak egyik oldalán áll község. Bocsárd.

Bocsárdtól nyugatra, a vasut mellett van *Gönyü*, melynek 43 háza és 286 tót ajku lakosa van. Postája és távirója Csány. Innen nyugatra fekszik *Bölzse*, (Három-Bölzse) 46 házzal és 279 magyar és tót ajku lakossal. Postája Abauj-Szina, távirója: Csány. Három apró községből egyesült: Sziget-, Kápolna- és Sándor-Bölzséből. Gönyü. Bölzse.

Szina 200 házzal biró 1333 magyar és tót lakosu község, körjegyzőséggel és postaállomással. Távirója Hidas-Németi. E községnek a vármegye történetében nem egyszer volt szerepe. Közgyülést is tartottak itt. Katholikus templomának alapja nagyon régi. Plébániájának visszaállítása után 1782-ben első pátronusa Benyovszky szül. Ocskay Erzsébet volt. A községben jól berendezett szeszgyár működik. Teleky László nagybirtokosnak csinos kastélya van itt. Szina.

Kenyhecz község 78 házzal és 477 magyar és tót lakossal. Vasuti megállóhely. Postája Abauj-Szina, távirója Csány. Róm. kath. temploma 1748-ban épült. A községben vannak a Korniss, Szalay, Olasz és Antony régi nemesi családok úri lakai, melyek azonban már birtokost cseréltek. Kitünő kavicsbányáját, mely számos ottani szegény családnak ád keresetet, a magy. kir. államvasutak birják. Kenyhecz.

Miglécz. Kenyhecztől délre van *Miglécz* község 68 házzal és 406 magyar és tót ajku lakossal. Postája Abauj-Szina, távirója Hidas-Németi.

Tornyos-Németi. A vasut és az országut keresztezésénél, a Szartos patak mellett van *Tornyos-Németi* község 128 házzal és 842 magyar lakossal. Postája és távirója Hidas-Németi. Református temploma régi huszita épitmény és várszerü kőfallal van körülvéve. A róm. kath. templom 1890-ben épült csúcsíves stilben; egyike a vármegye legszebb vidéki templomainak.

Hidas-Németi. Lejebb, a Szartos-pataknak a Hernádba torkolásánál találjuk *Hidas-Németit*, 95 házzal és 568 magyarajku lakossal. Vasuti-, posta- és távíróállomás. E községet a XVI. században Alsó-Németinek nevezték; a XVII. században Vámos-Németi lett, mert a Hernádon itt vezetett át egy vámos hid, a melyet akkoriban a lipóczi Keczer család adományképen kapott. 1849-ben, midőn Klapka Schlicket akarta szorongatni (mint ezt a hadviselés történetéről szóló fejezetben megirjuk), e hid körül harcz is folyt mely a hidnak a magyar sereg kezébe kerülésével végződött. A község mellett hajdan Pálos-kolostor is volt, melynek azonban már nyomai is alig találhatók. Itt van még Dobozy Pál földbirtokosnak csinos urilaka.

Szurdok. Hidas-Németitől nyugatra fekszik *Szurdok*, 71 házzal, 348 magyar lakossal, református templommal. Postája és távirója Hidas-Németi.

FÁJ. — ÖZV. GRÓF ZICHY REZSŐNÉ KASTÉLYA

Hernád-Petri. Szurdokhoz közel, átmenve nyugat irányban egy keskeny dombháton, a Petri völgyben találjuk *Hernád-Petrit*, 74 házzal és 398 magyar lakossal. Postája Hernád-Vécse, távirója Hidas-Németi. Katholikus templomának alapja nagyon régi; de a mult század vége felé ujjáépitették.

Puszta-Radvány. Kitérve egy kissé nyugat felé, hepe-hupás hegyi uton, fél óra mulva Radványi bércz alatt érjük *Puszta-Radvány* kis községet 28 házzal és 1[illegible] magyar lakossal. Postája Abauj-Szemere, távirója Hidas Németi. Délnek folytatva innen utunkat a vizmosásos hegyoldalban, lekanyarodunk ism[illegible] a petri völgybe, a hol két egymással összeépitett községet találunk, Vécse és Szőlledet.

Hernád-Vécse. *Hernád-Vécse* 112 házában 675 magyar lakik. Postaállomás; távíró Hidas-Németi. Kath. templomát Vécsey Jánosné, szül. báró Splényi Zsuzsánn[illegible] épitette 1811-ben.

Hernád-Szőlled. *Hernád-Szőlled* 77 házzal és 387 magyar és tót ajku lakossal, a kö[illegible] jegyzőség székhelye.

Garadna. Itt ismét kijutunk a pesti utra, a Hernád völgyébe. Előttünk feksz[illegible] *Garadna*, az anyafolyóból Szurdoknál kiszakadó Kis-Hernád mellett. Vasu[illegible] megállóhely, 99 házzal, 625 magyar lakossal, körjegyzőséggel. Posta-távíróállomás. Van református temploma. A XVI. században többször t[illegible]

Felső-Novaj. Idrány. Alsó-Novaj. totta itt a vármegye üléseit. Innen alig két kilométerre délnek hár[illegible] egymáshoz épitett községet találunk, ezek: *Felső-Novaj*, *Idrány* és *Al*[illegible]

Novaj. Felső-Novajon van 48 ház, 300 magyar lakos. Idrányban 56 ház, 345 magyar lakos. Alsó-Novajon 39 ház 326 magyar lakos. Mind a három községnek a postája Garadna. Felső-Novajon van kath. és református templom. A róm. kath. templomot a jászóvári prépostság 1791-ben épitette. A ref. templom huszita épitmény. Mindkét templom körfallal van körülvéve.

Lejebb fekszik a Kis-Hernád mellett *Felső-Méra*, 135 házzal és 715 magyar ajku lakossal, református templommal. Postája helyben van, távirója: Forró-Encs. Határában őskori földvár nyomai láthatók. Közeli szomszédságában van *Alsó-Méra*, 68 házzal és 336 magyar lakossal, a kiknek Felső-Mérán van postájuk. A Felső-Mérától északnyugati irányba vezető mellékut mentén a következő helységek vannak: *Alsó-Szend*, 51 házzal és 197 magyar ajku lakossal. *Felső-Szend*, 35 házzal és 163 magyar ajku lakossal. *Szala*, 78 házzal és 352 magyar ajku lakossal. Mind a háromnak postaállomása Felső-Méra, távirója a forró-encsi állomás. *Fuló-Kéres*, 70 házzal és 388 magyar lakossal. Postája Abauj-Szemere, távirója: Forró-Encs. Felső-Méra. Alsó-Méra. Alsó Szend. Felső-Szend. Szala. Fáj

Innen nyugatra, egy völgytorokban, erdőségtől körülvéve fekszik *Fáj* község 58 házzal és 392 magyar ajku lakossal. Postája Abauj-Szemere, távirója Forró-Encs. Ősi fészke a Fáy-nemzetségnek és e század elején székhelye volt a család grófi rangra emelt ágának. A nagyszabásu barokk izlésü kastély homlokzatát a máltai lovagrend és a Fáy-család czimere diszíti, kupoláján félhold ragyog. Tulajdonosainak művészi érzéke a kastély belsejét a műkincsek egész muzeumává alakitotta át. Itt volt a család nagy értékü gazdag képtára, melynek darabjai ma már csak szétszórtan találhatók meg. A kastély hangverseny-termének falain ma is láthatók még a remek mívü és fehér márványból készült, méternyi hosszuságu dombormívü táblák. A gazdag birtok jelenlegi tulajdonosa özv. gróf Zichy Rezsőné, kinek nagyanyja, gróf Fáy Mária az utolsó báró Mesko Jakabnak neje volt. Csinos kath. templomát, melynek művészi fresko-festményeit az idők folyamán agyonrestaurálták, szintén a Fáy-család épittette.

Visszatérve a pesti utra, mint fővonalra, a budapest-kassai vasutvonal mellett találjuk *Encs* községet, 140 házzal, 806 magyar lakossal. Vasutállomása, mely közvetlenül mellette van, Forró-Encs nevet visel, daczára annak, hogy Forró az országuton 4 kilométernyi távolságra van tőle. Encsen van r. kath. templom, s mindjárt a vasut mellett csinos uri lak. *Forró* községnek 100 háza, 1280 magyar és tót ajku lakosa van. Körjegyzőség székhelye. Postája és távirója Forró-Encs pályaudvar. Plebániája már 1338-ban volt. Kath. templomát Kassa városa, mint kegyur, 1729-ben épittette. Kassa városának itt körülbelül 2000 kat. holdnyi birtoka van. Ezt a város a kassai születésü Szathmáry György pécsi püspöktől azzal a kötelezettséggel örökölte, hogy Kassa városa viselje ugy a Szt. Erzsébet székesegyház, mint a forrói kath. egyház patronátusi terheit. E birtok később idegen kézre került, mig végre végleg Kassa birtokába jutott. A XVII. század végével dühöngött pestis a községnek tisztán magyar ajku lakosságát csaknem felényire kipusztitotta úgy, hogy Kassa városa, mint birtokos, kénytelen volt felvidéki uradalmaiból, u. m. Tőkés, Kavecsány és Hámor községekből tót jobbágyokat odatelepiteni, a kiknek még élő utódait ma is Tőkészkinek, Kavecsánszkinak és Hámorszkinak nevezik. Ennek tulajdonitható, hogy Forró itt, a magyarság közepette maig is tót szigetet képez, mely azonban már erősen kezd beolvadni a magyarságba. Mig a vasut ki nem épült, addig Forró község a Miskolcz és Kassa közötti átmeneti forgalomnak élénk keresztezési pontja volt. Emeletes nagy vendég- Encs. Forró.

fogadója arról nevezetes, hogy mikor Miklós czár 1815-ben a bécsi kongreszszusra utazott, egy éjszakát töltött itt. Itt van Kassa városának szeszgyára is. A község szőllői mellett levő u. n. „Kövecses" dülő bronzkori telep volt. 1889-ben itt nagyon érdekes bronzkori fegyvereket és ékszereket találtak

Devecser. Forrótól és Encstől egyaránt alig negyedórányira, szelid dombhajlat alatt fekszik *Devecser* 90 házzal és 534 magyar lakossal. Postája és távirója Forró-Encs. Itt van Csoma József nagybirtokos és külföldön is ösmert nevü jeles genealogus és heraldikus csinos kastélya, mely a legérdekesebb magánmuzeumok egyikét foglalja magában. A képeink közt ábrázolt csoport régiséggyüjteményének csak kis részét mutatja be. Az ábrázolt képek balról jobb felé menve következők:

1. Czápás pohár a XVII. századból, Ákossy István czimerével. — 2. Csésze vert és vésett alakokkal a XVIII. századból. — 3. 6. Ezüst pohárkák, virág ornamentikával a XVIII.

DEVECSER. — CSOPORTKÉP CSOMA JÓZSEF MÁGÁNMUZEUMÁBÓL.

századból. — 4. Arany óra rococo jelenettel a 18. század első feléből. — 5. Czápás pohár 1675-bő Pókay Márton czimerével. — 7. Tőr, fekete bársonynyal és ezüsttel boritott tokban, markolata elefántcsont melyen domborműben kivésve egy troubadour alakja van, pengéjén a „Medici" czimer van aczélból kirakva „C. M." monogrammal. — 8. Gyömbértartó 1660-ból. — 9. Kehely b. Orczy László abaujvármegyei főispán arczképével, a mult század utolsó éveiből. — 10. Csésze állatalakokkal, keleti mű. — 11. Vadászserleg, oldalán lovakat ábrázoló domborművekkel felső karimáján szárnyas angyalfejeket ábrázoló diszitésekkel a XVII. századból. — 12. Csésze fenekére II. Rákóczy György nagybányai veretü, 1650. évből származó tallérja van beillesztve, oldalán szemben egymással II. Rákóczy Ferencz arczképe van tojásdad medaillonba kiverve 1703-ik évi emlékérme után. A XVIII. század elejéről. — 13. Pohár, felső karimáján s alján szárnyas angyalfejekből s virágokból összeállitott ornamentikával, oldalán későbbi durva vésettel gr. Erdődy István czimere. A XVI-ik századból. — 14. Kehely a ref. egyház szertartásához. (Felirata a kassai ötvösművészetről szóló fejezetben.) *Talpán a kassai ötvös czéh liliomos bélyegével.* — 15. Ananász kupa a XVI-ik századból, fedelének belső lapján ké külföldi házassági czimerrel. — 16. Csésze, gyümölcs diszszel a XVIII. századból. — 17. Kókuszdió serleg, aranyozott ezüstből, áttört diszes pántokkal a XVI. században, talpán egy későbbi felirat: „Andreas Irinyi 1610." — 18. Ékszertartó a XVII. századból. — 19. Fedeles kup

virágdiszekkel, elől tojásdad medaillonban Vénus és Mars alakjával a XVII. századból. — 20. Áldozati kehely, noclusa a XV. századból, talpa és cuppája későbbi. — 21. Tál. Erősen kidomborodó gyümölcs-ornamentikával a XVIII. század elejéről. — A csoport körül régi magyar himzések.

Gyüjteménye a középkori ereklyéken és ritkaságokon kivül különösen gazdag még praehistorikus, bronzkori és rómaiak korából eredő tárgyakban. Czimertani gyüjteménye pedig egyike a legritkábbaknak és legértékesebbeknek.

Devecser völgye már a történelem előtti időkben is lakott volt, a mit a mindenfelé található kulturmaradványok igazolnak és e tekintetben egyike a vármegye legérdekesebb lelőhelyeinek. Az itt talált kőkori maradványok száma csupán Csoma József gyüjteményében több mint 300 drbra rug. A bronzkorból és a népvándorlás korából szintén találhatók itt nyomok.

Felső-Füged

Encsre visszatérve, a vasut mentén délre az első község *Felső-Füged* 41 házzal és 272 magyar lakossal, a Bársonyos patak mellett. Postája és távirója: Forró-Encs. Van református temploma. A község hajdan megerősitett hely volt, a várnak azonban ma már nyomai sem találhatók. Határában egy „Várdomb“ nevü emelkedés van, melyen számos kőkorszakbeli maradványt találnak.

DARVAS IMRE ÉS BÉLA URILAKAI ONGÁN ÉS UJFALUN.

Alsó-Füged.

Közvetlen mellette fekszik *Alsó-Füged*, 18 házzal és 188 magyar ajku lakossal. Innen délre *Hernád-Szt.-András* község a Kis-Hernád balpartján, 96 házzal és 533 magyar lakossal, kik többnyire reformátusok és templomuk is van. A két Fügednek és Szt.-Andrásnak postája Forró-Encs. Valamivel lejebb, a Kis-Hernád jobb partján van *Inárcs*, 154 házzal, 883 magyar ajku lakossal, kath. templommal. Postája Csobád, távirója Forró-Encs. A község határában több bronzkori és a rómaiak korából származó leletre bukkantak. A törökök első abauji portyázásai alkalmával, 1567-ben Hasszán pasa csapatai ostrommal vették be a községet.

Hernád-Szt.-András.

Inárcs.

Csobád

Innen nyugatra a pesti utban, egészen a vasutig terjed *Csobád* község, körjegyzőséggel, 109 házzal és 610 magyar lakossal, görög kath. és református templommal. Vasuti megállóhely, posta helyben, távirója Halmaj.

Kis-Kinizs.

A Büdnél kiszakadó Kis-Hernád és a Bársonyos közt van *Kis-Kinizs*, 106 házzal, 552 magyar lakossal. Postája: Csobád, távirója Halmaj. A község határában, a Hernád uj árkának ásása közben kőkorszakbeli tárgyakat leltek. A Hernád büdi ága Kis-Kinizs határában egyesül a főfolyóval.

Halmaj.

Innen pár kilométerre, a Bársonyos mellett fekszik *Halmaj*, 87 házzal, 467 magyar lakossal. Vasuti-, posta- és távíró állomás.

Aszaló. Tovább délre *Aszalót* érjük. Nagyközség 332 házzal, 1571 magyar lakossal. Postája és távirója: Szikszó. Két részből áll. Ó-Aszaló a vasutvonaltól keletre fekszik, a község törzse: ugyanitt vannak templomai is. Uj-Aszaló az előbbitől egy kilométerre a vasuttól nyugatra, a Szőllőhegyig terül el s keresztülvágja a pesti utat. E község földesura a nagyváradi latin szertartású káptalan volt, mely azt Mária Terézia királynőtől kapta adományképen. Kath. és ref. templomai, melyek egymás mellett állanak, nagyon régiek s ma is kőfallal vannak körülvéve.

Az aszalói Szőllőhegy átnyúlik a Magyarhegybe, mely alatt *Szikszó* városát találjuk. Erről a városok közt levén szó, folytatjuk utunkat délre, a Szikszói hegyig, Abauj-Tornavármegye határvonaláig.

Onga-Ujfalu. Kevéssel azelőtt, hogy a pesti ut átlépi a borsodi határt, bekanyarodunk a vasut és a Bársonyos mellé s Ongára jutunk, mely Abauj-Torna vármegye egy kis kiöblösödésében, a megye legdélibb pontján fekszik. Borsod és Zemplén közt csak egy keskeny földnyelv köti össze Abaujjal. *Onga* nagyközség 181 házzal és 1162 magyar lakossal. Vasuti megállóhely. Postája van, távirója Zsolcza. Most a szomszédos Ujfalu pusztával együtt, mely a Darvas család tulajdona, Onga-Ujfalunak nevezik. Régente Ujfalu nagy falu volt, de a török világ alatt elpusztult és vele együtt a református templom is, melynek maradványai még ma is láthatók. Itt már többször rendeztek eredményes ásatásokat. A jelenlegi ref. templomot Darvas Ferencz építtette a XVIII. század vége felé. A Darvas-családnak u. m. Darvas Imrének, a vármegye volt főispánjának, továbbá Darvas Ferencznek és Darvas Béla cs. és kir. kamarásnak itt nagy kiterjedésü birtokai vannak. Itt áll a családnak két kastélya. Az egyik, melyben Darvas Béla lakik, Ujfaluban; ez csinos, oszlopcsarnokos épület; a másik Ongán, melyben Darvas Imre nyaralni szokott, kecses formáju építmény, csinos parkkal övezve.

A FELSŐ-VADÁSZI CASULA.

Visszatérve Szikszónak, a városon átvonuló Mánta-patak völgyében fölfelé, az egymással összeépült Alsó-Vadászhoz és Jánosdhoz jutunk.

Alsó-Vadász. *Alsó-Vadász*, 260 házzal és 1206 magyar lakossal bir, körjegyzőség székhelye s posta-állomás. Távirója: Szikszó. Református temploma a husziták idejéből való és kőfallal van körülvéve. Azelőtt a Rákóczyak. Perényiek és Csákyak birták, most gróf Hunyady László. — *Jánosdon* 5(

Jánosd. ház van 300 magyar lakossal.

Homrogd. *Homrogd* község, körjegyzőséggel, 99 házzal és 630 magyar lakossal Postája helyben; távirója Halmaj. — Innen északnyugatra, egy völgy-

Tomor. szurdokban, egészen a borsodi határon van *Tomor*, 81 házzal és 515 magyar lakossal. Postája Homrogd, távirója Halmaj. Határában terjedelmes kőkor

kulturtelepre találtak; leltek bronzkori emlékeket is. A községben említésre méltó Puky Andor csinos külsejü urilaka.

Kupa. Homrogdról északra menve, a keskeny gadnai völgyben, *Kupa* községet találjuk két domb lejtőjén, 66 házzal és 404 magyar lakossal. Postája: Felső-Vadász, távirója Halmaj. — *Felső Vadász* községben van a körjegyzőség; a falunak 148 háza és 841 lakosa van, kik $^3/_4$ részben magyarok. Posta helyben, távirója Szikszó. A Rákóczyak ősi fészke; a „felsővadászi" előnevet innen vették. A jelenleg gróf Vay Tihamér tulajdonát képező Rákóczy-kastélyban született és halt meg Rákóczy Zsigmond fejedelem. A kastély 1713-ban királyi adomány utján báró Meskó Jakab tulajdonába ment át; a XIX. század elején gróf Vay Ábrahám megvásárolta báró Meskó Vincze özvegyétől, szül. gróf Draskovich Annától. A kastélyt először a Meskó-család restauráltatta, 1872-ben gróf Vay Tihamér helyreállíttatta, anélkül azonban, hogy eredeti régi külső alakját megváltoztatta volna, sőt a szobák is a legrégibb beosztás szerint maradtak meg, a mit a felsővadászi uradalomnak 1633-ban kelt, az orsz. levéltárban őrzött inventáriuma bizonyit. Az egész változás csak annyiból áll, hogy az eredetileg apró ablakokat megnagyobbitották és a külső falakat ujra vakolták. A kastély képét a vármegye történeténél közöljük. A róm. kath. templomot is a Rákóczyak építtették, a XVI. század közepe táján. A templomban igen érdekes casulát (misemondó ruhát) őriznek, mely egy II. Rákóczy Ferencz által sajátkezüleg lőtt őznek bőréből készült. A casula még most is jó állapotban van; szép szines és aranyozott mintázatu domboru nyomással, belsején a következő felirással, mely azonban későbbi eredetü, mint azt a fejedelem halálára vonatkozó utolsó sor mutatja, „A Principe Francisco Rákóczy de Felső-Vadász. Principe Sacri Imperii Romani 1707. Conjuge Carolinae Amaliae natae Principissae Hassiae Valfriedis — induto ab illo — mortuus in Rodosto." A feledhetetlen fejedelem emléke itt is igen élénken él; a községben és környékén számos Rákóczy-monda forog ma is közszájon. Közvetlen a falu mellett van egy őskori földvár; a szomszédos „Balmazdombon" pedig néha a római korból származó emlékeket találnak, melyek kereskedés utján juthattak az akkor itt lakó barbár népekhez. 1567-ben Felső-Vadászt is bevette Hasszán török pasa.

SELYEB. — PÉCHY ISTVÁN URILAKA.

Keletre, egy hegyháton túl van *Nyésta* község 51 házzal és 231 magyar lakossal. Postája Selyeb, távirója Szikszó. Kath. templomát a mult század végén épitették. Nyésta.

Orosz-Gadna. A gadnai völgyben tovább északra haladunk, *Orosz-Gadna* községig, melyben 70 ház 369 magyar és tót lakos van. Postája: Felső-Vadász. A völgy itt szűkebb, a hegyfalak meredekebbek lesznek; egyetlen csonka utczán néhány házból álló falut találunk, ez *Ujlak*, melyhez a következő dombhajlaton *Szanticska* puszta csatlakozik. A kettő egy községet alkot, 51 ház- Ujlak-Szanticska.

zal, 281 magyar és tót lakossal. Mind a két kis helységnek van külön kápolnája. Postája : Felső-Vadász. Határában szintén találtak kőkorszakbeli tárgyakat. Szanticska pusztáról felhágva a Magas-hegy tetején átvonuló megyei utra s ezen délnek menve, a Nyésta fölött emelkedő hegyhát keleti oldalán találjuk *Szolnok* kisközséget 77 házzal, 354 magyar és rutén lakossal. Postája Selyeb.

Szolnok.

Selyeb.

Selyeb község körjegyzőséggel, 152 házzal és 792 magyar lakossal. Postaállomás helyben, távirója Halmaj. Itt van Péchy István nagybirtokosnak csinos nemesi laka, melynek külseje vadászkastélyhoz hasonlit ; továbbá a Tiszta (a husziták idejében Čista) család kastélya, mely 1713-ban épült. A kastélyban körülbelül 300 kötet angol, franczia és latin könyvből álló régi könyvtár van. A község határában egy őskori tárgyakat rejtő halmot fedeztek föl.

Monaj.

Innen délre van *Monaj*, 51 házzal és 361 magyar lakossal. Postája Homrogd, távirója Halmaj. Határában őskori halmot fedeztek föl, mely alkalommal nagyon gazdag, érdekes és becses leletre bukkantak.

KÁZSMÁRK. — PÉCHY TAMÁS URILAKA.

Alsó- és Felső-Kázsmárk

Innen Homrogdon át keletre vesszük utunkat s kiérünk arra az országutra, mely a pesti utból Aszalón felül kiágazva, északi irányban az egész vármegyét átszeli Szepsi és Meczenzéf felé s Stószon át Szomolnokkal, illetőleg a szepesi uthálózattal kapcsolja össze a pesti utat. Elsőnek érjük itt a két Kázsmárkot. *Alsó-Kázsmárkon* 47 házban, 342 magyar lakost, *Felső-Kázsmárkon* 52 házban, 357 magyar lakost találunk. A reformátusoknak templomuk van itt. Postája a két községnek Léh, távirója Halmaj. Péchy Tamás orsz. képviselő, volt képviselőházi elnöknek csinos urilakában több értékes és érdekes régi családi kép van, melyek különösen az ábrázolt személyiségek diszes magyar öltözetéért érdekesek ; ugyancsak Péchy Tamás birtokában, két mult századbeli teljesen jó karban levő női ruha van igen szép selyemszövetből, remek arany és ezüst himzésekkel. A ruhák, melyek bármely iparművészeti muzeumnak diszére válnának, családi ereklyék.

Léh.

Léh község körjegyzőség székhelye, 45 házzal, 240 magyar lakossal. Posta helyben, távirója : Halmaj. Róm. kath. egyháza 1769-ben alapult. A templomot 1873-ban, 1880-ban és 1890 ben restaurálták. Földesurai a Holovics, Csőke, Vizy, Tolnay, Putnoky, Darvas és Máriássy családok voltak.

Berencs. Rásony. Sáp.

Berencs község, 37 házzal és 193 magyar ajku lakossal.

Rásony 52 házzal és 282 magyar lakossal, református templommal. Egyike a vármegye legrégibb községeinek. Már a kőkorszakban volt itt lakott telep. A középkorból egy román épületmaradvány tanuskodik létezéséről. Mellette fekszik *Sáp* község, 32 házzal és 223 magyar lakossal. A három utóbbi községnek postája Léh, távíró-állomása Halmaj.

Detek-Tenger, 102 házzal és 558 magyar ajku lakossal. Postája Abauj-Bakta, távirója Forró-Encs. Kath. egyháza 1780-ból való. Templomát 1880-ban restaurálták. A község határában levő szőllőaljtól a faluig a ref. templom fölött mindenütt kőkorszaki kultur-réteg nyomai találhatók. Közeli szomszéd vele *Beret*, 74 házzal és 395 magyar lakossal. Detek-Tenger. Beret

Abauj-Bakta a körjegyzőség székhelye. Van 121 háza, 634 magyar lakosa, postája. Református temploma 1795-ban épült. A község földesurai a Szentimrey, Bánó és Szemere családok voltak. Határában a Lesevölgyben kőkorszakbeli és az „Ártányhát" nevü dülőben népvándorláskori bronz régiségeket találtak. Bakta.

Kéty községnek 58 háza és 292 magyar ajku lakosa van. Postája Abauj-Bakta, távirója Forró-Encs. Itt szintén találtak kő- és bronz-korszakbeli tárgyakat. Keletre innen az átellenes hegyoldalon fekszik *Fancsal* 84 házzal 470 magyar lakossal, evangelikus templommal. Postája Forró. Itt szintén találtak kőkorszakbeli tárgyakat. Kéty. Fancsal.

KÁZSMÁRK. — NŐI RUHÁK A XVIII. SZÁZADBÓL.

Kétytől északra *Alsó-Gagy* községet érjük. Van 52 háza, 375 magyar lakosa. Postája: Felső-Gagy. Innen nyugatra fekszik *Apáti* község, 26 házzal és 119 magyar lakossal. Postája szintén Felső-Gagy. Határában a Kétytől Vendégi felé huzódó ut közelében őskori halmot ástak. Alsó-Gagy. Apáti.

Felső-Gagy község a körjegyzőség székhelye, 84 házzal 496 magyar lakossal. Postaállomás. Ősrégi község, az Aba nemzetségből származó hires Gagyi család fészke és birtoka, melyhez még *Alsó Gagy*, *Gagy-Vendégi* és *Gagy-Bátor* tartoztak. F.-Gagy község felett messze kimagasló dombon áll a mult században épült róm. kath. templom, melyet gr. Fáy Ferencz nagyváradi kanonok építtetett. Ugyanitt állott hajdan a Boldogasszonyról nevezett benczés apátság. Ennek ma csak neve áll fenn; a gagyi apát czimét ma is adományozzák. Templomában van Gagyi László érdekes sírköve, melyet Csoma József a következőleg ir le e munka részére: Felső-Gagy.

A régi időkből csak egy régi, jó állapotban levő sírkő maradt fenn, mely a templom szentélyének evangéliumi oldalába van falazva. A czimer rajta sértetlen, legendája olvasható. Anyaga szürke trahit, magassága 2·10, szélessége 1 méter, két felső sarka levágott, legendája: mélyen bevésett unciális és lapidáris betükkel vegyest, részint a ke- Gagyi László sírköve.

reten, részint a sirkőmező alján, a czimer alatt s felett üresen maradt helyeken, vizszintes s rövid függőleges sorokban, következő: „Hic est sepultus, magister Ladislaus, filius magistri Petri de Gadgi, interfectus per Turcos die dominico post festum sancti Jacobi Apostoli in gerra . . . . . (egy szó nem olvasható) anno domini MCCCXXXII." A hibás évszám minusculákkal van — hihetőleg később — a sirkőre vésve. A sirkő képes mezejét egy hármas — egyszerü körívből alkotott baldachin alatt — csekély domborodással faragott czimer tölti be. E czimer: dőlt paizs, tizenegy pólya felett egy bal-haránt pólya. Sisakdisz: növekvő sas, csőrében borostyán koszoru, balszárnyára illesztett koronával. E sirkő kiválóan fontos és érdekes úgy is, mint hazánk egyik régibb czimeres sirköve, melyen a czimer, tekintve annak helyes arányait, a szép háromszög paizsot, a csöbörsisakot, a kecsesen fellebbenő, csokorral összekötött egyszerü takarókat, egy kiváló koracsucsives alkotás, de főképen azért, mert a czimer az ezeréves multu Aba-nemzetség czimerének egyik érdekes változatát tünteti fel.

FELSŐ-GAGY. — GAGYI LÁSZLÓ SIRKÖVE.

E községben van Darvas Ferencz nagybirtokos csinos urilaka, mely e század elején azon a helyen épült, melyen a Gagyi-család kastélya állott. A Darvas-család házasság révén jutott Gagy birtokába. A ház a hegyoldalban épült. Előtte 100 hold kiterjedésü, vadregényes völgykatlant elfoglaló park terül el, mely szebbnél-szebb részletekben bővelkedik.

Csenyéte. Keletre esik *Csenyéte* község, 77 házzal és 417 magyar lakossal. Postája Felső-Gagyon van. Csenyéte fölött

Litka. északra fekszik *Litka* község 39 házzal és 228 magyar lakossal. Postája Abauj-Szemere, távirója Hidas-Németi.

Szemere. Innen keletre menve majdnem szakadatlan erdőségben, *Abauj-Szemere* magyar községbe érünk, melynek 89 háza 457 lakosa van. Körjegyzőség és postaállomás. Itt van Pallavicini Adolf őrgróf csinos kastélya, mely emelkedett helyen, szép park elején áll. A kastélyt a Szemere család épittette. Később a Darvas család birta, mig 1850-ben Pallavicini Adolf őrgróf megvásárolta. A szép park körülbelül 4 hold terjedelmü Érdekes benne még a Szemerék idejéből származó mesterséges barlang, mely előtt kis tó terül el. A kastélytól északra, az u. n. papharaszti hegyoldalon áll a tulajdonos által emelt családi sirbolt. A helység körül emelkedő hegyeken és dombokon a történelem előtti kornak és a bronzkorszaknak számos emléke található

Litkán át nyugatra visszatérve, egy ideig zökögős hegyi uton, majd a

Gagy-Vendégi. jobb karban levő országuton Gagy-Vendégibe megyünk. *Gagy-Vendégi* vagy Puszta-Vendégi magyar község, 51 házzal és 333 lakossal. Postája helyben van; távirója Forró-Encs. E község már kétszer pusztult el teljesen; először a Thököly-féle hadjáratban. 1600-tól 1800-ig jelenlegi határának felső végén állott a falu és Eresztevény néven volt ismeretes. E század elején porrá égett (alkalmasint ekkor adták rá a Puszta nevet) és akkor épitették a falut mostani helyére, elnevezvén azt a gagyi

Vendéghy család után, a mennyiben a községet, továbbá Gagy-Bátort és Ujlakot Gagyi Gereven 1327-ben királyi adományképen kapta. Itt lakik az Aba fejedelemtől származó Gagyi család utolsó sarja: Vendéghy Gábor nagybirtokos, a vármegye volt alispánja. Csinos kastélyának homlokzata antiquizáló századelei épitésformára vall, aminőt itt a vármegyében is nem egyet találunk, s Vendéghy Pál valóban e század elején épittette; hátsó részén kápolnaszerü kiugrás van. A családnak itt egy másik hasonló háza is volt, mely jelenleg Csoma József tulajdona.

Gagy-Bátor.

Gagy-Bátor körjegyzőséggel, 115 házzal és 621 magyar lakossal, az előbbitől alig két kilométernyire van nyugatra. Postája: Gagy-Vendégi. E község szintén a Gagyi család birtoka volt. Egyike a vármegye legrégibb községeinek. Hajdan vára volt, melyet Hasszán pasa 1576-ban ostrommal bevett és leromboltatott.

FELSŐ-GAGY. — DARVAS FERENCZ URILAKA ÉS PARKJÁNAK TÓRÉSZLETE.

Most egyenesen északra tartva, a Rakacza-patak völgyébe ereszkedünk le. Itt találjuk *Szászfa* községet 91 házzal, 524 magyar lakossal, református templommal. Postaállomása Krasznyik-Vajda, valamint a következő két magyar falunak, Pamlénynak és Kereszttétének. *Pamlény* házainak száma 61, lakosa 429; *Kereszttéte* házainak száma csak 26, lakosa 151 lélek. Innen északkeletre megyünk, mig az országutat nem érjük, ezen délre fordulva *Perecse* községbe jutunk, melynek 50 házában 281 magyar lakik. Postája Jánok, távirója Szepsi. Tovább délre haladva a keresztutig, itt nyugatra fordulunk, megint a Rakacza-patak völgyébe, hol *Krasznyik-Vajda* községet találjuk. Kisközség 58 házzal, 431 magyar lakossal. Postaállomás. Kath. templomát a Szentimrey család a mult század közepe felé épittette; itt van a család sirboltja is. A községben megemlitésre méltó *Scholtz* Gyula nagybirtokos régi, érdekes alaku udvarháza is, melyet a Szentimrey család a mult század elején épittetett. 1884-ben vétel utján került a

Szászfa. Pamlény. Kereszttéte. Perecse.

Krasznyik-Vajda.

jelenlegi tulajdonos birtokába, a ki azt eredeti alakjában híven helyreállittatta.

Krasznyik-Vajdától keletre fekszik Büttös község 47 házzal és 317 magyar lakossal. Postája Krasznyik-Vajda, távirója Szepsi. Innen egy bronzkori lelet került a nemzeti muzeumba. Északra a kányi pusztán keresztül érjük *Kány* községet 51 házzal és 254, harmadrészben magyar, két harmadrészben tót lakossal. Postahivatala Jánok, táviró-állomása Szepsi.

Büttös. *Büttös*

Kány.

SZEMERE. — PALLAVICINI ADOLF ŐRGRÓF KASTÉLYA ÉS A CSALÁDI SIRBOLT.

Mindeddig a Cserehátnak nevezett dombos fennföldön jártunk, mely részben vizválasztója a Hernádnak és Sajónak; most lebocsátkozunk a Kanyapta-völgybe. A völgy peremén van *Reste* 75 házzal és 477 magyar lakossal. Postája Buzita, távirója Csécs. Itt van Zábrátzky József csinos úrilaka.

Reste.

Buzita.

Félórányira kelet felé fekszik *Buzita* község körjegyzőséggel, 204 házzal, 1203 magyar lakossal. Postája magának van, távirója Nagy-Ida, vagy Szepsi. Itt van Szentimrey Gellért nagybirtokos régi kastélya, mely már kétszáz évvel ezelőtt is a család birtokában volt. Ódon, nagy, érdekes épület, tágas lakosztályokkal. Sok régi festményt és nyomtatványt találunk itt megőrizve, többek közt egri, lőcsei, bártfai, kassai, nagyszombati, pozsonyi stb. nyomtatványokat a XVI., XVII. és XVIII. századból és Gvadányi Sándornak, Szendrő vára kapitányának eredeti kéziratkönyvét 1696-ból, naplószerü jegyzetekkel, latin és német fogalmazványokkal. Mint ritkaságot, fölemlitjük e gyüjteményben egy bizanczi motivumokkal selyemmel himzett Mária-képet. melyen következő felirat olvasható: „Wahre Abbildung des Marianischen Gnadenbild, so Ao. 1696 den 4. Novemb. zu *Beer* in ober Ungarn zum ersten dann auch zu mehrmalen auf beuden augen weunte." A községnek két temploma van, róm. katholikus és református. Az elsőt Szentimrey Pál építtette 1740-ben. Benne van a család ezen ágának sirboltja és oratoriuma. Buzita határá

GAGY-VENDÉGI. — VENDÉGHY GÁBOR URILAKA.

ban találtak bronzkori emlékeket is. Tovább keletnek a következő négy községet találjuk a Kanyaptavölgyben: *Alsó-Láncz*, 34 házzal, 272 magyar lakossal. Postája, Buzita, távirója Nagy-Ida. Itt van Hedry József nagybirtokos csinos kastélya, melyet Lánczy Ferencz e század elején építtetett, Hedry József pedig 17 évvel ezelőtt restauráltatott. Alsó-Lancz.

KRASZNIK-VAJDA. — SCHOLTZ GYULA URILAKA.

Felső-Láncz, 56 házzal és 326 magyar ajku lakossal. *Him*, 44 házzal és 282 magyar lakossal. Postája mindkettőnek Perény, távirója Nagy-Ida. *Perény* község körjegyzőség székhelye. Van 149 háza 1179 magyar lakosa, postája. Távirója: Hidas-Németi. Róm. kath. temploma Mátyás király korában épült, de 1746-ban ujjáalakitották. Földesura a báró Meskó család volt. Felső-Lánez. Him. Perény.

Innen egyenesen északra *Nagy-Idára* jutunk, melyet más helyen ismertetünk. Ettől délnyugatra, alig 3 kilométerre van *Komarócz*, 76 házzal és 434 magyar ajku lakossal. Postája és távirója Nagy-Ida. Komarócz.

Közel hozzája, a kassa-tornai vasut mellett *Szeszta*, 112 házzal és 602 magyar lakossal. Postája és távirója a közvetlenül mellette fekvő *Csécs*. Van 133 háza és 837 magyar lakosa, körjegyzősége. Vasuti, posta- és távíró-állomás. Református temploma nagyon régi. Szeszta. Csécs.

Nyugatra innen fekszik *Makrancz*, 135 házzal 771 magyar és tót ajku lakossal. Postája és távirója Szepsi. A község hajdan jelenlegi helyétől mintegy másfél kilométernyire északra feküdt. Miután egy tűzvész teljesen elpusztitotta, épült föl mostani területén. Temploma, melyet 1885-ben lebontottak, még a husziták idejéből ered és kőfallal volt körülvéve. A templom falából még most is őriznek két feliratos kőtáblát, melyeknek szövegét még nem tudták megfejteni. Makrancz.

Szepsit, melyet a városok közt ismertetünk, oldalt hagyva, a Csekály pusztánál délre kanyarodunk a Bódva mellett a Kanyapta völgyébe, egészen a hegység aljáig, hol a szögbe hajló ut Tornára visz tovább. Tornáig a következő helységeket találjuk:

Bodolló, 80 házzal és 483 magyar ajku lakossal a Bódva mellett. Postája és távirója Szepsi. *Jánok* község, 96 házzal, 665 magyar lakossal, körjegyzőséggel, postaállomással. Itt van Sziklay Ede birtokos csinos udvarháza és nagy gyümölcskertészete. Régi, katholikus temploma van, melyet Péchy Farkas 1767-ben ujjá építtetett. *Péder*, 72 házzal és 443 magyar lakossal. Postája Jánok, távirója Szepsi. *Zsarnó*, 86 házzal és 512 magyar lakossal. Postája és távirója Torna. A község róm. kath. templomát 1822-ben Koós Károly Bodolló. Jánok. Péder. Zsarnó.

BUZITA. — SZENTIMREY GELLÉRT URILAKA.

építtette. A ref. templom 1810-ben készült. Itt van Koós József nagybirtokos, a régi Torna-vármegye volt alispánjának kastélya, mely a Bódva-völgy fölött mintegy 60 méter magas dombtetőn áll és gyönyörü kilátást nyujt a Bódva-völgyén át Szepsi, Torna, a szádelői és áji völgy felé. A kastélyt Koós Károly építtette 1822-ben. Kies fekvésü parkjában, melyet a Bódva szel át, egy 30 méter mély elzárt barlang van, továbbá egy sziklába vájt remetelak az eremitázsokban szokásos kőpaddal és tüzhelylyel. Ez üregben emberi csontmaradványokat találtak. A kerti kápolnában a tulajdonos egy 1520-ból való zászlót és oltárdiszt őriz, melyek a késmárki Thököly-vár kápolnájából származnak. A sárosi Rákóczy-várból egy aranyozásokkal diszitett karosszéket és egy sisakot találunk itt, továbbá számos régi fegyvert, czimert és egyéb érdekes régiségeket, képeket, térképeket. Koós József birtokához tartozik még az itteni fekete márványbánya és a homokbánya, melynek homokját a dernői és meczenzéfi vasöntők használják.

RÉGI MÁRIA-KÉP. (SZENTIMREY GELLÉRT TULAJDONA.)

Torna-Ujfalu. Innen nyugat felé esik *Torna-Ujfalu*, 79 házzal, 527 magyar lakossal. Horváti. Postája és táviró ja Torna. Alatta *Horváti*, 54 házzal, 281 magyar lakossal. Postája Hidvég-Ardó, távirója Torna. Katholikus temploma volt már 1648-ban, de csak fatemplom volt. Ennek a helyére épült 1761-ben a ma is fennálló szentegyház. A községnek igen szép szürke márványbányája van. Földesurai az 50-es években, gróf Keglevich Zsigmond és gróf Zichy Ferraris Bódog voltak, jelenleg Dreher Antal.

Bódva-Vendégi. Közel ide, a Bódva mellett van *Bódva-Vendégi* község, körjegyzőséggel, 50 házzal, 352 magyar lakossal. Postája Hidvég-Ardó, távirója Torna. Koós József zsarnói nagybirtokosnak márványbányája van itt, melyen szép vörös-szürke márványt fejtenek.

ALSÓ-LÁNCZ. — HEDRY JÓZSEF URILAKA.

Hidvég-Ardó. Alatta délre van *Hidvég-Ardó*, 109 házzal, 808 magyar lakossal Postaállomás, távirója Torna. Kath. temploma már régi épület. Ardó a mult század elejéig fiókegyház volt, 1736-ban plébánia lett. A templom

később az Eszterházy herczegi család, e század elején a község földesura, restauráltatta. A templom mellett van a Gedeon-családnak 1870-ben zsarnói szürke márványból épitett diszes sirboltja. A községben három

ZSARNÓ. — KOÓS JÓZSEF KASTÉLYA.

régi urilak áll. A legrégibb Gedeon Aladár főszolgabiróé, melyet Gedeon Kelemen 1700 körül építtetett. E kastélyban magára vonja figyelmünket, egy Jászón készült rokoko izlésü és aranyozott diszitésü cserépkályha, egy szobának falazata, mely diófa-mozaiklapokkal van kirakva. A község határában a Sasvölgy felett emelkedő Jánoskő oldalában „Komi-lyuk“ néven egy barlang rejtőzik, mely még nincsen kikutatva. Nevét onnan vette, mert itt volt Kominak, az e vidéken egykor rettegett rablóvezérnek és csapatjának búvóhelye. Itt is fogták el, mikor egyszer a barlang nyilásánál elaludt. A lakosok kosárfonással is foglalkoznak, mint házi iparral; készitményeiket a tornai piaczon értékesítik.

ZSARNÓ. — A KOÓS-FÉLE PARK BARLANGJÁNAK BEJÁRATA.

Ardótól délkeletre, miután áthatoltunk egy meglehetős meredek hegyfalak közé zárt mély úton, a Szt. Jakab pataknak félhold alaku völgyében Borsodmegye határszélén találjuk *Szt.-Jakab* falut. Van 93 háza, 607 magyar lakosa, kath. temploma. Szt. Jakab.

Nyugatra tőle fekszik *Becskeháza*, 47 házzal és 253 magyar lakossal. A Becskeháza fölött emelkedő hegykúp tulsó (nyugati) oldalán a Bódva völgyében van *Bódva-Lenke*, 50 házzal és 352 magyar lakossal, református templommal. Postája, az utóbbi három községnek Hidvég-Ardó, távirója Torna. Becskeháza. Bódva-Lenke.

Bodva-Lenkétől és Becskeházától egyenlő távolságban, a Bódvavölgy egyik hajlásában van *Szt.-András* község, körjegyzőséggel, 89 házzal, 395 magyar lakossal, kath templommal. Postája Szilas, távirója Torna. Szent-Andrástól keletre fekszik *Barakony*, 41 házzal, 261 lakossal, kiknek tizedrésze tót, a többi magyar. Szt.-András. Barakony.

Rákó. Dobódél.

Szt.-Andrástól nyugatnak tartva s megkerülve a Bódva völgyére hirtelen aláereszkedő, festői Rákói-hegyet, a Bódva malomága mellett találjuk az egy sor utcza *Rákó* falut 73 házzal és 331 magyar lakossal. Utolsó postája Szilas. A rákói erdőségben egy régi csúcsives templomocskának érdekes romjai daczolnak az enyészettel. *Dobódél* kisközség 30 házzal és 145 magyar lakossal. Postája Szin, távirója Torna.

Perkupa. Varbócz. Kápolna. Szőllős-Ardó.

A Bódva jobb partján van *Perkupa*, 154 házzal, 781 magyar lakossal, katholikus és református templommal. Postája szintén Szin, távirója Torna. *Varbócz* Perkupától nyugatra, 59 házzal és 293 magyarajku lakossal. Mindjárt mellette van *Kápolna,* 33 házzal és 160 magyar lakossal. Délnek menve, *Szőllős-Ardó* községet érjük. 77 háza, 412 magyar lakosa van. Postája, mint Kápolnáé Szin, távirója Torna. A vármegye egyik legrégibb községe. Érdekes református temploma, mely kőfallal van keritve, a husziták idejéből származik. A filloxera pusztitása előtt kitünő bortermő vidék volt. Melléknevét is szőllőtermeléséről kapta.

Teresztenye. Egerszög. Jósvafő.

Teresztenye, 45 házzal 217 magyar lakossal, alig negyedórányira van innen; postája Jósvafő, távirója Torna. Már a gömöri határon fekszik *Egerszög*, 83 házzal és 412 magyar lakossal, református templommal. Postája Jósvafő, távirója Torna. Északnyugatra innen, Abauj-Torna vármegye nyugati végpontján érjük *Jósvafő* községet, 140 házzal 666 magyar lakossal, református templommal, postaállomással. Jósvafőnél készittette a Magyarországi Kárpát-egyesület az aggteleki barlangnak, a *Baradlának* uj bejáratát, a mi lehetővé teszi, hogy a Baradlát félannyi idő alatt bejárhatjuk.

Szin-Petri. Szin. Szögliget.

Innen északkeletnek Torna felé menve az országuton, Szin-Petri és Szin községeket találjuk. *Szin-Petri* 88 házában 394 magyar lakik; a reformátusoknak van templomuk. *Szin* postaállomás, 137 házzal, 677 magyar lakossal. A reformátusoknak szintén van itt templomuk. Itt ismét a Bódvavölgybe lépünk. Mintegy 76 kilométernyire haladva az országuton, egy keresztuthoz érünk, mely északnak az Alsóhegy nevezetü nagy fensikhoz visz. Ennek déli kikanyarodása alatt fekszik *Szögliget* 164 házzal és 825 magyar lakossal, r. kath. templommal. Postája Szin, távirója Torna. E környéken a Bebek-család volt hajdan a földesur és *Szádvárnak*, a Bebek-család fészkének, melyről a történeti részben emlékezünk meg bővebben, magas sziklatetőn fekvő romjai nem messze innen ma is láthatók.

Az Alsóhegy a Tornai mészkőhegység egyik ága, érdekes, apró mészkőkúpokkal hullámozott tetőhegy, sajátképen a gömörmegyei nevezetes Sziliczei fensiknak keleti nyulványa, mely a Bódva és a Tornapatak közt meredek lejtéssel emelkedik ki a sik völgy felett 3—400 méternyi közepes magassággal. Legnagyobb abszolut magassága 601 méter. Egyik különálló sziklakupján épült volt a Szádvár.

Derenk.

A Szádvár alatt kanyargó uttól nyugatra, egészen a hegyek közé beékelve huzódik meg *Derenk*, 72 házzal és 344 magyar lakossal. Postája Szilas, távirója Torna.

Jabloncza.

Szádvár és a Dluhi vrch hegy alatt az almási völgybe lecreszkedve, a Sziliczei fensik északi karéja alatt három községet látunk egy sorban Jablonczát, Körtvélyest, Almást. *Jabloncza*, mely szintén Almást jelent s neveről itélve, tót eredetü falu lehetett, ma tiszta magyar, 109 házzal és 53 lakossal. Van katholikus és református temploma. Postája Almás, távirója Torna. Innen egy mellékúton leghamarább eljuthatunk a gömörmegye sziliczei jégbarlanghoz.

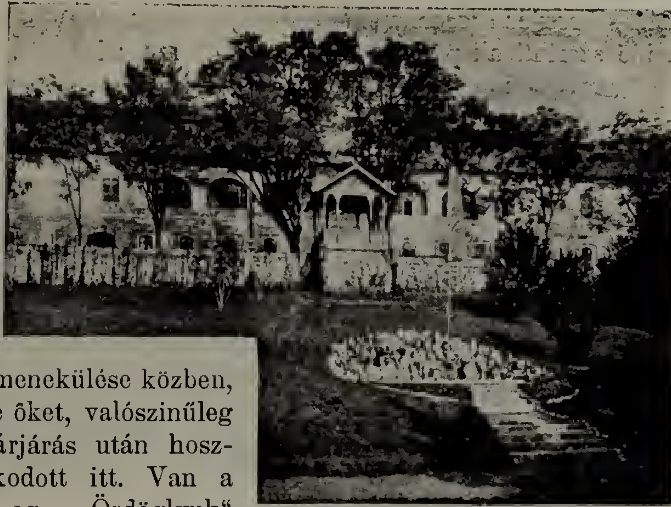
Körtvélyes.

Körtvélyes lakosainak száma 435, háza 102 van. Postája Almás, távirója

Torna. A róm. kath. templom a XVIII. században épült, a református pedig 1784-ben. Mindkettő kőfallal van körülvéve. Az „Evetes"-réten a Bebek-családnak egy halastava volt. Földesura azelőtt a herczeg Esterházy, most pedig a gr. Andrássy család.

Almás (Torna-Almás), körjegyzőség székhelye; van 155 háza és 832 magyar lakosa, postája. Itt van Harsányi József nagybirtokos csinos úrilaka. Almás.

Almásról egyenesen keletre tartva, a fensik lábánál, a Felsőhegy alatt, *Görgő* községet érintjük. Görgőnek van 220 háza, 1061 magyar lakosa. Görgő. Postája Almás, távirója Torna. Kath. temploma nagyon régi, de 1823-ban ujra épitették. Homlokzatán a következő felirat van: „Me Labor et zeLVs rVInIs rapVere CaDVCIs." A református templom e század elején épült. A néphit azt tartja, hogy IV. Béla király a muhi ütközetből menekülve, hosszabb ideig tartózkodott itt és még maig is mutogatják azt a kőfalat, mely lakását körülvette, továbbá az „Oltárlyuk" nevü sziklahasadékot, a hol IV. Béla imáját végezte és a lakosok nemesi leveleit kiállitotta (a görgőiek mind nemesek voltak), végre egy sziklatetőt, melyet Béla király palotájának neveznek és melyen Béla király kiserete menekülésekor az ott fészkelő galambok tojásával csillapította éhségét. A néphagyománynak valószinüleg van annyi alapja, hogy az akkori lakosok IV. Bélának és kiséretének szolgálatokat tettek menekülése közben, miért megnemesitette őket, valószinűleg akkor, midőn a tatárjárás után hoszszabb ideig tartózkodott itt. Van a helység határában egy „Ördöglyuk" nevezetü, ki nem kutatott barlang, egy darázskőtelep, melyet bányásznak, és egy meleg forrás. A Görgőtől délre elterülő rétség nagy része hajdan tó volt, mely ma is megőrizte a „Nagy tó" nevet; összegyülemlő vizét azonban csatornákon levezetik a Tornapatakba.

TORNA-NÁDASKA.
GRÓF HADIK JÁNOS KASTÉLYA.

A Tornapatak mellett, az Alsóhegynek Szőllőtető nevű kupja alatt fekszik *Méhész* kisközség, 24 házzal, 144 magyar ajku lakossal. Postája és távirója: Torna. Elnevezését onnan nyerte, hogy itt volt IV. Béla király udvari szolgáinak a méhesük. Méhész.

Megkerülve a hegy fokát, ismét a Bódva völgyébe kanyarodunk s a hegység déli oldalán még három községet találunk, melyek következők:

Nádaska (Torna-Nádaska). Van 48 háza, 263 lakossal. Postája és távirója Torna. Torna-Nádaska. Itt van gróf Hadik Jánosnak szép és nagyszabásu kastélya, a hegyoldalban diszes park közepén. A kastély kiváló izléssel és előkelő fényüzéssel van berendezve. E kastély a 30-as években báró Gyulayé volt, a 40-es években a Nádasdy grófok birtokába jutott, később gr. Keglevich István vette meg, a ki 1879-ben gr. Hadik Béla ellentengernagynak adta el. Ennek fiaitól vette át a jelenlegi tulajdonos. A kastélyból kényelmesen egy

SOMODI. — A ROZSNYÓI PÜSPÖK NYÁRILAKA.

35 méter magas sik-térre juthatunk, mely voltaképen a szárny-épület teteje. Innen remek kilátás nyílik az egész völgyre. Hadik János gróf itt nagyszabásu spárga-, disznövény- és gyümölcsfatenyésztést űz.

Komjáti. *Komjáti*, 97 házzal és 490 magyar ajku lakossal. Földbirtokosai sorából felemlitjük néhai Komjáthy Sámuelt, ki az 1845/9-években a fennállott Torna vármegyének volt első alispánja, s kinek kúriája és vagyona részben öröklés, részben szerzemény czimén az egyesitett Abauj-Torna vármegye ez idő szerinti alispánjára, Fábián Jánosra szállott át.

Szilas. *Szilas*, a hol a körjegyzőség is van; a községnek 89 házában 847 magyar lakos él. Megtekintésre méltó a kastély, melyet az Esterházy herczegi család mult században épittetett. Jelenleg Koós József tulajdona. Ugyanitt márványbányája is van, melyből szép vörös-szürke márványt fejtenek.

Visszatérünk *Tornára*, melyről más helyen emlékezünk meg. A tornai várhegy folytatását képező Kiserdőhegy két oldalán levő szakadék ritka szép sziklavölgyek fenséges látványával kápráztat bennünket. A szádelői és áji völgy ez, melyeket a földrajzi és geológiai leirásban ismertetünk meg. Szádelőre Udvarnokon át kell mennünk. Udvarnok. *Udvarnok* 84 házzal, 487 magyar lakossal. Postája és táviró állomása Torna. A község neve állitólag Béla idejéből származik, s udvari szolgái laktak volna ott. Ugyanez időből ered a hagyomány szerint egy határában levő hegynek is a neve, melyet Őrhegynek, egyik dülője, melyet Tatárdülőnek neveznek.

Szádelő. Negyedórányira van innen *Szádelő*, a vadregényes szádelői völgy bejáratánál. A völgyet a Kárpátegyesület őrének kalauzolása mellett ajánlatos bejárni, noha szép időben semmi különös nehézséget sem okoz. A község 38 házzal, 265 magyar lakossal, református templommal bir. A község határában még maig is láthatók a tatárjárás idejéből származó sánczmaradványok. A tatárjárás idején az ottani barlangba és a szádelői völgybe menekülteket két dombról őrizték. Az egyiknek a neve „Irálló“ vagyis Őrálló, a másiké „Nagyvárad“, melyen egy rögtönzött váracs volt. Szádelő alig kétszázados telepitvény; akkor keletkezett, mikor Torna a Keglevichek birtokába jutván, a protestánsokat onnan kitiltották.

SOMODI. — A KŐSZÉNBÁNYA.

Ezek egy része Szádelőt, a másik része Ájt alapitotta.

Áj községnek van 85 háza és 456 magyar ajku lakosa. Postája és távirója szintén Torna. Az áji völgyön át szűk és veszedelmes, kőkörgetegeken és szédítő mélységen át vezető ösvény visz Falucskára. Legveszedelmesebb pontja ez utnak az „Ördögbidja“. Áj

Falucskának 94 háza és 562 görög kath. tót s néhány rutén lakosa van. Postája Torna. A vármegye legelszigeteltebb községe. Az áji völgynek néhol oly szük szakadékai vannak, hogy az apró zuhatagokban lecsörtető kis hegyi patak alig bir utat törni magának. Nyugatra a 692 m. magas Csükerész, északra a Szlubovi horh (892 m.) és a Szarvashegy, (949 m.), dél felé az 5—700 méter magas, szakadékos, erdős tetők zárják el az utat. Nagy havazásokkor gyakran el van zárva a közlekedéstől; ujabb időben azonban lényegesen megkönnyitette helyzetüket a környékbeli erdőség kihasználása végett a Neuschloss-czég által épitett sodronykötél-pálya, melyhez hamar odaérnek s melynek segélyével lejuthatnak a meczenzéfi utra. Falucska.

BODOKA. — NEUSCHLOSS KÁROLY ÉS FIA FŰRÉSZTELEPE.

Visszatérve Tornára, innen keletre, a kassai országuton először *Somodi* községhez érünk. 204 háza, 1181 magyar lakosa, körjegyzősége, vasuti-, posta- és távíró-állomása van. Itt van a rozsnyói püspök csinos nyaralója, szép park közepén. A nyaraló berendezése egészen egyszerü. Határában már régebben kutattak kőszenet, a rendszeres kutatást azonban csak a „Kassa-somodi kőszénbánya részvénytársulat“ kezdte meg. Van itt egy kisebb cseppkőbarlang és egy meleg forrás, mely a püspöki kert egyik sziklájából fakad. „Földvár“ nevü dülője onnan nyerte elnevezését, mert ott a török világban földsánczokat emeltek. Római kath. temploma 1780-ban épült. A püspöki nyaralótól északra, a Miglincz-patak völgyében van a regényes fekvésü somodi fürdő, melyet a vármegyéből sokan látogatnak. Mielőtt Szepsire jutnánk, kitérünk északra, a hegyek közé. A Hosszutető alatt, szűk völgyben fekszik *Debrőd*, 99 házzal és 717 magyar lakossal. Postája és távirója Jászó. Innen északra, a 334 méter magas Kőszálról megláthatjuk a kies völgyben fekvő *Jászót* és *Jászóváralját*. A Bódva kanyarodását követve, egymásután következnek Alsó- és Felső-Meczenzéf, azután *Bodoka*-puszta a Neuschloss Károly és fia budapesti czég nagyszabásu fűrésztelepével, mely Somodi. Debrőd.

villamos világitással van ellátva és Falucska községgel sodronypálya-összeköttetést tart fenn. A fürésztelep 60 lóerejü gőzmótorral van felszerelve és évenként kb. 50,000 köbláb faanyagot állit elő, a mi közel 800 kocsirakománynak felel meg. Az út végén Stószt találjuk. Erről úgy, mint Meczenzéfről külön-külön szólunk.

Jászó-Mindszent. *Jászó-Mindszent*, 187 házzal, 1302 tót lakossal. Postája és távirója: Jászó. Róm. kath. temploma, melyben szép, régi csúcsíves oltár van, 1518-ban épült. A községnek vas-, antimon- és czinóber-bányái vannak. Rudnok. Délkeletre innen, Jászó közelében van *Rudnok*, 123 házzal és 813 tót lakossal, körjegyzőséggel. Rudnokhoz tartozik a helységtől mintegy 5 kilométernyire, 536 m. magasságban levő csinos rudnoki fürdő és klimatikus hely. Szép róm. kath. templomát a jaszói prépostság 1840-ben épittette, nemkülönben mintaszerüen berendezett népiskoláját. A községnek fehéragyagbányai vannak, melynek anyagából jó minőségü tüzálló téglát gyártanak. Tovább keletre a következő községekbe jutunk:

Jászó-Ujfalu. *Jászó-Ujfalu*, 71 házzal, 447 magyar és tót lakossal. Postája Semse, távirója Jászó. Régi kath. templomát kőfal övezi ma is. A község nagybirtokosai a jászói prépostság és a Semsey család.

SEMSE. — SEMSEY LÁSZLÓ KASTÉLYA.

Hatkócz. *Hatkócz* 33 házzal és 253 tót ajku lakossal. Semse. Postája *Semse*, 55 házzal és 451 tót lakossal. Itt van Semsey László cs. és kir. kamarásnak nagyszabásu régi szép kastélya, mely körül a vármegye legszebb parkjainak egyike terül el.

Pány. Délnyugatra fordulva, a Rudnoki-patak völgyében érjük *Pány* községet 83 házzal és 544 magyar és tót lakossal. Postája Szepsi, távirója Csécs. Katholikus temploma a reformácziót megelőző időből való.

Buzinka. Délre a Kanyapta-völgybe leszállva s innen Csécsen át az országuton Kassának tartva, az Ida patak mellett *Buzinka* községbe jutunk, melynek 62 házában 446 magyar és tót lakik. Postaállomás. Távirója Nagy-Ida. Itt van gróf Zichy Ernő nagybirtokos kényelmes és tetszetős kastélya, melyet Grach földbirtokos e század elején épittetett és a mostani tulajdonos átépittetett. Belső berendezése szintén izléses. Étkezőjének falait egy 40 személyre való remek szép „Alt-Wien“ asztali készlet ékesiti. Parkja terjedelmes, szép ültetvényekben gazdag, több mesterséges barlang és nagy tó disziti. A tulajdonosnak itt nagy és jól jövödelmező tejgazdasága van.

Sacza. A falu közvetlen szomszédságában van *Sacza* község, 75 házzal 532 magyar és tót lakossal. Postája Buzinka. A község fölött hajdan vár emelkedett, melyet Kassa városa a XV. században leromboltatott, hogy a cseh husziták, kiknek fészke volt, hasznát ne vehessék. Kath. temploma a reformáció előtti időből való; egy ideig a protestánsok birtokában volt, s 1738-ban kapták vissza a katholikusok. Semsey András kir. kamarás 1779-ben restauráltatta. A Semsey családnak itt régi nagy kastélya van.

A kassai uton északra, nem messze az országuttól, a hegyoldalban fekszik *Pólyi*, 72 házzal és 525 tót ajku lakossal. Postája és távirója Kassa. Kath. egyháza nagyon régi. Templomát 1858-ban ujra épitették. Közel ide nyugatra találjuk *Kis-Ida* községet, körjegyzőséggel, 48 házzal, 356 tót lakossal. Postája Buzinka, távirója N.-Ida. Pólyi. Kis-Ida.

Innen északkeletre fekszik *Lőrinczke*, 22 házzal, 121 tót lakossal. Északra tőle a magaslaton, honnan már megláthatjuk Kassát, van a kis *Baska*, 27 házzal és 219 tót ajku lakossal. Postája és távirója Kassa. Mellette visz az erdőkön és az Ida-patak bájos völgyén keresztül az ut Aranyidkára. Egyike a legkellemesebb nyári utaknak. A magas hegyoldalak erdősége, a buja rét végtelennek látszó friss zöld szalagja, a zúgó folyócska, a zakatoló hámorok folyton foglalkoztatják szemünket, lelkünket. Baskán tul szállunk le nagy ereszkedéssel az Ida völgyébe; egészen alattunk látva *Bukócz* falut, melynek 57 háza és 388 tót lakosa, kath. temploma van. Postája Aranyidka. Bukócz határában hajdan nagyterjedelmü mesterséges halastó volt. Innentől fogva az Ida mellett visz az út a vármegye legmagasabb fekvésü községébe, *Aranyidkára*, melyet *Sziklay* Alfonz bányafőnök a következőkben ismertet: Lőrinczke. Baska. Bukócz.

BUZINKA. — GRÓF ZICHY ERNŐ KASTÉLYA.

Aranyidka a vele majdnem összeépült *Réka* telepes helységgel 1200 lelket számláló község, mely a tőle északra fekvő Opáka teleppel 1767-ig Kassa város birtokához tartozott és ez évben Kassa városa a két helységet a 2361 hold erdőterülettel együtt, cserében a kassai katonai malomért a bánya-kincstárnak adta át, ez pedig a katona-kincstárnak 20000 forintot fizetett kárpótlásul. A bánya-kincstár ekként erdő birtokába jutván, ez időtájt alapitotta meg az opákai és rékai rézkohókat, melyek közül az opákai 1827-ig, az aranyidkai 1807-ig állott fenn. Az aranyidkai bányák keletkezéséről csak egyes nyomokból lehet következtetést vonni. Ilyenek az Ida patak mentén látható aranymosások nyomai, melyek a bányák keletkezését a legrégibb korba vezetik vissza s valószinüleg a termett aranytól és a patak Ida nevétől nyerte a helység is az Aranyidka nevet. Egy Kassa város levéltárában levő okmány szerint Mátyás király ide való aranyból veretett a kassai pénzverőhivatalban pénzt, a mi azt bizonyitja, hogy a bányáknak már a XV-ik században jelentékeny fémtermelésök volt. 1892. évben légcsere előidézése végett kinyittatván a község mellett lévő ugynevezett Czigánytáró, ott még „vésett“ munkára bukkantak, annak jeléül, hogy a bánya legkésőbben a XVII. század második felében már művelés alatt állott. A XVIII. század második Aranyidka. Réka. Bányászat.

BUZINKA. — A ZICHY-KASTÉLY ÉTKEZŐJE.

felében az aranyos Ferencz-telér állott feltárás alatt és a jelen század elején keletkezett a Mátyás József-társulat bányája. A Bertalan-éren a jelen század elején az ugynevezett Bertalan-társulat bányászkodott és e társulat dús jövedelmei adhatták meg 1807 körül az impulzust a bécsi cs. kir. udvari kamarának arra, hogy Svaiczer Gábor későbbi kamaragrófot e vidék bányászati átkutatására Aranyidkára küldje s ezzel a máig is fennálló, kiterjedt fémbányászatnak alapját megvesse. Svaiczer Gábor feltárta az István-, Bódog-, Háromság-, József-, Ubocsi János-teléreket, melyekben a művelés még mai napig is folyik. 1856-ban a Ferencz József- és Délnek lejtő, 1876. évben az Uj- és Erzsébet-telér, 1891. évben a Thekla- és Peck-telér táratott fel. A rékai foncsormű felépitése az 1823—24-ik évekbe esik.

A bányászat a községtől számitott északnyugoti kiterjedéssel a „Weisserstein", aranyidkai „Hola-Okruhla" és „Kosinczka holicza" nevezetesebb hegycsúcsok által képezett főgerincztől majdnem egészen délnek, az aranyidkai fővölgy felé lefutó mellékgerinczekben (a telérek sorrendjét is délkelet felől, északnyugatnak követve) a következő 15 éren, a Thekla-, Ubocsi János-, Peck-, Mindszent-, Uj-telér-, Erzsébet-, Délnek lejtő-, Ferencz József-, Háromság-, Bódog- és Bertalan-, Ferencz-, István- és Mátyás József-teléren folyik.

ARANYIDKA. — A RÉKAI TELEP.

E hegység kőzete ősagyagpala, mely azonban csak a külszin felé mutat agyagpalás szerkezetet, a mélyebb szintekben a kőzet mind épebb gneiss-szerü földpát, dús sötét szürke kvarczpalába megy át. A pala vonulása délről észak felé irányul s 55—60° alatt nyugat felé esik. Az egyes kőzetrétegek közt kisebb-nagyobb távolságokban, a pala vonulásával egyenközüen, néhány centiméter vastagságtól kezdődőleg, 1—2 m.-nyi vastagságig kiterjedő, agyaggal, kvarczczal és a mellékkőzet törmelékével töltött hasadékok vonulnak el, melyek alkalmat szolgáltattak a hegység-rétegeknek nyugati irányban való többszörös lecsuszására és ezzel a hegységrétegzéssel keresztben álló, tehát kelet-nyugati irányu teléreknek többszöri elvetésére. E kereszterek sokszor egymáshoz oly közel vannak kifejlődve, hogy helyenkint egész érrendszert képeznek, s ekkor a vetett telérrészek folytatásának fölkeresését nagyon is megnehezítik. Nevezetes jelensége továbbá e keresztereknek az, hogy a legritkább esetben és mindig csak érczes erek közelében mutatnak maguk is érczesedést, bár ez elméletnek teljesen ellenmond a Peck-keresztéren a legujabban feltárt, 70—80 m. hosszu, hatalmas érczesedés, továbbá a Mindszent-teléren a régibb térképeken látható egyes művelés és végre a Ferencz-telérnek is inkább keresztérhez hasonló vonulása. Egy pillantást vetve e térképre, még azt a következtetést is le lehetne vonni, hogy a főgerincztől lefutó mellékvölgyek is csak hatalmasabb keresztereknek, illetőleg a már emlitett keresztér-rendszereknek vonulási irányát jelzik. A telérek vonulása a kőzet-rétegzésre, mint már emlitettük, keresztben áll, tehát kelet-nyugati; dőlésük 45—75° alatt részben

dél felé, részben észak felé irányul, tehát „valóságos“ telérek. Kivételt képez a Ferencz- és Mindszent-telér, melyek vonulása északkeleti, dőlése délkeleti, illetőleg északnyugati; továbbá a Peck-telér, melynek vonulása egészen északi, dőlése keleti. A felsorolt 12 többi ér között az István-, Bertalan-, Háromság-, Délnek lejtő- és Thekla-telér dőlése déli, a Mátyás József-, Bódog-, József-, Ferencz József-, Erzsébet-, Uj- és Ubocsi János-telér dőlése északi. A telérek kitöltése alig különböztethető meg a keresztérek kitöltésétől, a mennyiben ezek is agyagot, kvarczot és kőzet-törmeléket foglalnak magukban, mely utóbbi az erek fedő vagy fekvő szegélyén sokszor egészen fekete, néha több centiméter vastag sávot képez és igy megkülönböztetésökre a keresztérektől csakis kelet-nyugati irányu vonulásuk és dél-északi dőlésük irányadó. A hegységnek nyugati irányban történt többszörös elcsuszása folytán a telérek is (az északra dülők dél felé, a délnek dülők észak felé) többszörösen el vannak „vetve“.

A telér-hasadékok szélessége néhány cm.-től 1—2 m. szélességig váltakozik, rendesen azonban az 1 métert ritkán haladja meg, és nemesebb részeikben ezüst tartalmu kénes antimon-érczekkel — legtöbbnyire ezüsttartalmu tömött állapotban előforduló „jamesonit“-tal — vannak kitöltve. Az ezüstércz sokszor az egész telérhasadékot kitölti, néha csak foltokban, fészkekben, zsinórokban, néha pedig csak egész finom szemekben behintve fordul elő és általában mondhatni, hogy egy és ugyanazon telérhasadék egy hétig sem marad állandó kitöltésü, hanem fent leirt módok szerint, ugyszólván naponkint váltakozik. A jamesoniton kivül gyakori kisebb-nagyobb szemekben a vas, réz, arzénkovacs, horganytünle és főként vaspát (siderit). A felsőbb szintekben állitólag berthierit is fordult volna elő. Kristályos ásványok e telérekben nem fordulnak elő, valamint általában kristályosodások a legritkább jelenségek közé tartoznak.

Az érczek ezüsttartalma 0·010% —0·500% között váltakozik, vagyis gr.-kinti súly szerint 10—500 gramm s ezen ezüsttartalmuk szerint, mint látni fogjuk, vagy minden előkészités nélkül legfeljebb porrá zúzva, vagy bizonyos fokig terjedő koncentrálás után lesznek a foncsorműnek további feldolgozás végett átadva.

ARANYIDKA. — A BRENNER-TÁRNA BEJÁRATA.

Az aranyidkai bányák művelése az erek kibuvásán kezdődött s később a mellékvölgyekből fokozatosan 30—40 m.-el lejebb telepitett tárókkal történik mai nap is. A fent emlitett 15 ér legtöbbje ma már a fővölgy szinén lévő fő szállitó tárókon, a Mihály-, Brenner- és Ludovika-tárón ismeretes és művelés alatt áll, csupán az István-éren hatolt a művelés már 100 m.-el a völgy szine alá. Ujabb időben a főszállitó tárók beomlás elleni biztositására szárazon rakott kőboltozatok alkalmaztatnak. A termények szállitására a fő szállitó szinteken, valamint az István-éri mély műveletekben, több mint 12 kilométer kiterjedésü aczélsinekből lerakott vasutak szolgálnak, melyeken lóerővel vont vasuti kocsik járnak. A mélység feltárására a bányamű nyugati határán az István-ér közelében, az ugynevezett „Radig-akna“ keleti határán az Erzsébet-éren a Belházy-akna mélyittetett merőlegesen lefelé; e két akna vizmentesitésére, továbbá a termények kiszállitására a Radig-aknában vizerőre, a Belházy-aknában villamos erő-átvitelre berendezett vizemelő- és szállitó-gépek állanak rendelkezésre.

A kőzetek megmunkálása kézi erővel, aczél ütő, furó és feszitő szerszámokkal és I. oszt. meganit- és dinamittal történik A bányákban termelt érczek fémtartalma 0·500—0·010% között váltakozik, a kohóhivatalnál azonban csakis oly érczek fogadtatnak el feldolgozásra, melyek fémtartalma legalább is 0·070%, vagy ezen felüli fémtartalommal birnak, 0·070% fémtartalmon alúli érczeket tehát ezen fémtartalomra kell tőményiteni. Ebből kifolyólag az érczek már a bányában körülbelül négy osztályba soroztatnak: gazdag érczekre, melyek előre látható fémtartalma 0·070%-on vagy azon felül áll, közép érczekre, melyek fémtartalma 0·070%-nál kisebb, de 0·030%-nál nagyobb, szegény érczekre 0·020—0·030% fémtartalomig és zúzó érczekre 0·020% fémtartalomig és már igy osztályozva szállittatnak ki. Az érczek 50—60 m/m darabokba töretnek össze és a bennök előforduló meddő kőségek ki lesznek válogatva. Ez után tüzi uton megkémleltetnek az egyenlő fémtartalmuak összehalmoztatnak és különkülön lesznek feldolgozva. Mivel az érczek poralakban szolgáltatandók be, az összes érczneinek zárt, szitás szekrényekben viz hozzáadásával porrá zuzatnak és aztán következőleg kezeltetnek:

A 0·030%-ig fémet tartalmazó szegény és zuzóérczek felzuzatván, a köpübe folyton folyó viz által üllepitő vályukba sodortatnak, hol fajsúly szerint osztályozva leüllepednek, azokból kiemeltetnek és alsó, úgyn lökőszéreken történt 3-szoros átbocsátás után 0·070—0·120% fémet tartalmazó színporokká töményittetnek. A 0·030—0·69% fémtartalommal biró érczek felzuzatván, és az ülepitő vályukba osztályoztatván, már ez által is némileg töményitve lesznek, ugy hogy az első vályu felső 1/3-ad részében lerakódott érczek már beváltható terményt adnak, a többi 2/3-ad készlet pedig 3-szoros töményítés után adnak beváltható terményt. Ugyanez érczeknek a 2-ik és 3-ik készlete finomabb szerkezetüknél fogva csupán szárítást igényelnek, mely után szintén beváltható terményt adnak. A 0·070—0·099% fémtartalommal biró érczek felzuzatván, az első vályuban ülepedett felső 1/3-ad része azonnal beváltható készletet ád, az alsó 2/3-ad rész ismét csak 3-szoros szérelés után, a 2-ik és 3-ik vályuban üllepedett érczszemek szárítás után közvetlenül beválthatók. A 0·100%-os és azon felüli fémtartalommal biró érczekből az 1-ső vályukban gyüjtött érczek szárítás nélkül, a 2-ik és 3-ik vályuban ülepedettek pedig csak szárítva adják át a feldolgozásnak. Hogy a zuzásnál támadt legfinomabb érczi iszap se veszszen kárba, a zuzóérczektől elfolyó viz kivételével a többi érczektől elfolyó vizet még három nagy iszaptócsába vezetik, a hol legfinomabb érczszemek is leülepedhetnek. Az érczek foncsoritásra ekként előkészittetvén, fémtartalmukra újolag megkémleltelnek és a rékai foncsormünek adatnak át, hol ugynevezett európai amalgamáczióval dolgoztatnak fel fémekké. Ily állapotban az érczek azután lassan forgó és belül sürün vasszegekkel kivert, langyos vizzel és kellő mennyiségü tiszta higanynyal megtöltött hordókba kerülnek, hol a kénessavas nátrium a vizben feloldódik, a klórezüst klórja a vassal vaskloridot képez, a felszabadult fémezüst pedig in statu nascenti a higanynyal érintkezvén, ez által foncsorrá oldatik fel. Az ezüstfoncsor ezután előbb nemez zsákokon át szürve, sajtolva és aztán lepárolva, a fölösleges higanytól elválasztatik. Mivel a foncsorításnál nemcsak az ezüstfém, hanem az érczekben lévő réz legnagyobb részt, sőt a vas egy csekély része is foncsorozódik, a lepárlás által nyert nyers ezüst némi finomítás és rudakba való öntés végett még egyszer átömlesztetik, e mellett a réz és vasnak egyrésze oxidáltatván, mint salak az ömlesztett ezüst felületére száll s innen mint vakarék lehuzható. Másik része azonban, különösen pedig a réz, az ezüstben marad s igy a nyers ezüst nem mint teljesen vegytiszta ezüst, hanem csak mint 2/3-ad részben vegytiszta ezüst marad vissza, vagyis nyers ezüstünk 66—67%-a tiszta fémezüst, 1/3-ad része pedig réz, s ily állapotban kerül a körmöczi pénzverőhivatalhoz, a hol természetesen pénzzé való fölveretése előtt még jobban megtisztítják.

HILYÓ — ÖZV. GRÓF ZICHY REZSŐNÉ VADÁSZKASTÉLYA.

Opaka. Aranyidka fölött Szepes vármegye határán fekszik *Opáka* község, 40 házzal és 212 tót ajku lakossal. Postája Kassa-Hámor. A község lakosai bányászok. Kocsin csak Hámoron át, Szepesmegyén keresztül közelithető meg.

Hilyó. Aranyidkáról visszatérve Kassa felé, egy kis kitérővel a Mexikobányán alul, utunkba ejtjük *Hilyó* községet, melynek 94 háza, 528 tót lakosa van. Postája Aranyidka. Katholikus templomának alapja nagyon régi, 1783-ban széplaki és enyiczkei báró Meskó Jakab ujjáépitette. E község nevezetessége egy nagy ódonszerü kastély, melynek oldalhomlokzatán a következő felirat olvasható: „Hoc Opus Fieri Curavit Generosus Dnus Stephanus Daróci De Finta Anno Dei 1657. Do.“ Amiből kitünik, hogy e kastélyt 1657-ben fintai Daróczi István épitette. 1736-ban már báró Meskó Jakab tulajdona volt, ki azt vadászkastélynak használta, nagyterjedelmü és sziklába vájt kitünő pinczéit pedig borpinczéknek. Jelenlegi

tulajdonosa özv. gróf Zichy Rezsőné szül. Péchy Jakobina, ki leányágon a báró Meskó családból származik.

Alsó- és Felső-Tőkés.

Hilyótól északra fekszik *Felső-Tőkés*, 56 házzal és 488 tót ajku lakossal. Postája és távirója Kassa. Mellette van *Alsó-Tőkés*, 49 házzal, 501 tót lakossal. Mindkét községnek régi kath. temploma volt, a felső-tőkésit Kassa városa mint kegyur, 1868-ban ujjá épittette. Azelőtt a plébánia Alsó-Tőkésen volt, 1749-ben áttették Felső-Tőkésre.

Miszlóka.

A Miszlóka-patak kies völgyébe érünk most, körútunk utolsó helységéhez. Ez *Miszlóka* község, 130 házzal és 1185 tót lakossal. Postája és távirója Kassa, a honnan félórányira van. Lakosságát II. Gejza király idejében telepitették ide Flandriából. Azután lassankint eltótosodtak. A betelepitettek közt volt egy Scholcz nevü báró is, a kinek utódai maig is élnek. A lakosok ág. ev. vallásuak voltak, az ellenreformácziókor azonban Kassa városa, mely már a XV. században földesura volt, kormányrendeletre felszólitotta őket az áttérésre. Egy részük engedett, de a másik rész inkább ott hagyta Miszlókát és Nyiregyházára vándorolt, a hol a ma is virágzó evangelikus tót telepet alapitotta. A lakosok foglalkozása a földmivelésen kivül bányászat, favágás és fuvarozás; az asszonyok és leányok Kassára járnak, részint mint napszámosok, részint mint dohánygyári munkások. Kath. templomát Kassa városa 1728-ban épittette.

RÉSZLET A SEMSEI PARKBÓL.

ABAUJ-SZÁNTÓ.

Fekvése és lakossága.

BAUJ-SZÁNTÓ mezőváros az eperjes-tokaji hegyláncznak *Hegyalja* nevezetü, bortermeléséről hires részének nyugati végpontján, a 404 m. magas szántói Sátorhegy alatt, a Szerencspatak mellett fekszik. Nagyközség. Házainak száma 614. Van 4156 lakosa, kik csekély töredék kivételével mind magyarok. Székhelye a gönczi járásnak.

Őskor és középkor.

Hajdan hires bortermelő hely volt. Szőllejét már 1275-ben említik; valószinü azonban, hogy nagyobb szőllőtelepitést a Róbert Károly alatt bevándorolt olaszok végeztek. Abauj-Szántó helyén már a történelem előtti korban is laktak, mint azt a „Felső-Győr", „Középső-Győr" és „Középső-Gyer-

ABAUJ-SZÁNTÓ.

Bortermelés.

tyámos" szőllőhegyeken talált őskori bronzeszközök tanusitják. A filloxera pusztításai az utóbbi évtizedben a lakosokat nagyrészt a földművelésre szoritották, mai bortermelésük a multhoz képest számba sem vehető. A szőllők ujjáalkotása mindamellett itt is megkezdődött, bár nem oly kiterjedt mértékben, mint azt e fontos gazdasági ág követelné. A csinos község fő-utczája sok uj épületével és nagy üzleteivel egy modern, fejlődő városnak benyomását kelti.

Abauj-Szántó a mainál jelentősebb helyet foglalt el városaink közt a középkorban s különösen nevezetes szerepet vitt Giskra huszitáinak bitorlott

uralma alatt. A fejlődő várost a XVI. századig külön-álló Marcinfalva hozzácsatolása is megnövelte. Város növekedése.

A különböző nemzetiségü telepitvényesek szintén hozzájárultak a város terjeszkedéséhez. Igy a „Huszház" és a „Tizenháromház" nevü utczákat német, a „Belgrád" nevü utczát pedig szerb telepitvényesek alapitották. Az előbbit a jelen század elején, az utóbbit 1854-ben csatolták a városhoz.

Az utczák elnevezésére különben még két szántói nemesi családnak is befolyása volt. Igy a Szobonya-sort a Szobonya nemesi család, a Kazinczy-sort pedig a Kazinczy-családról nevezték el. Róm. kath. temploma egyike a vármegye legrégibb épitészeti emlékeinek. Épitésének ideje ugyan nem határozható meg, de épitési modora és alakja a XIII. századra vallanak. Az egyház anyakönyve csak 1736-tól kezdve van meg. A hitujítás idejében a reformátusok kezébe került, de 1751-ben ismét visszakapták a katholikusok. A reformáczió alatt sok zaklatásnak volt kitéve a város, mert többször változtak földesurai. A XVII. században Rákóczy-birtok volt, mint ilyen került Bretzenheim Károly tulajdonába, a ki sárospataki uradalmához csatolta. Majd eladta Trauczon herczegnek, a ki Trauczonfalut is épitette Zemplénben; ő telepitette a husz házba a ma is ott lakó szászokat. Van Templomai.

ABAUJ-SZÁNTÓ. — A HEGYALJAI BORPINCZÉK.

azonkivül még csinos gör. kath., ev., ref., ág. evang. temploma és zsinagógája. Itt van a járás főszolgabirói hivatala, járásbiróság, telekkönyv, adóhivatal, kir. közjegyzői hivatal, pénzügyőri hivatal, pénzügyőri szakasz, pénzügyőri biztosság. Egyesülete kettő van, a „Kaszinó" és a „Társalgókör". Fő kereskedelmi czikkei bor és gabona. Pénzintézete az „Abauj-szántói takarékpénztár". Nagyobb ipartelepe csak egy van, az „Abauj-szántói gőzmalom", mely teljesen a mai kor igényeinek megfelelően van berendezve. 1894-ben válságba került s enyészet fenyegette, de özv. gróf Zichy Rezsőné megvásárolván ismét üzembe helyeztette. Mai város.

A városban van kisdedóvó, 5 felekezeti iskola, jól fölszerelt szegények háza. Van kénes fürdője is. Határában épitésre nagyon alkalmas anyagot adó kőbánya, ezenkivül a községnek saját téglaégetője van.

Mint különlegesség emlitést érdemel a Teitelbaum S. és Beiler M. bornagykereskedő czégnek hires pinczéje, mely egyike a legnagyobbaknak az országban. A legdrágább hegyaljai borok gazdag tárháza e rengeteg pincze, melynek hossza körülbelül másfél kilométer, s 2500 hordót képes befogadni. A pinczetorok előtt áll a tágas borház. Az egész pinczén végig kis vasut vezet a hordók szállítására. Nagy borpincze.

A pincze részben boltozott, részben oldala van falazva, s boltozata

szilárd, kavicsos agyagrétegből áll. Tizenhét egymást keresztező ága van, valóságos utvesztő, melyből az idegen nem találna ki vezető nélkül. A pinczének egyik hátsó elrekesztett részében 1783-tól kezdve egész a mai napig minden évnek a terméséből található tokaji bor. A czégnek, melyet 1783-ban Teitelbaum Ábrahám alapitott, nagy kivitele van Orosz-, Német- és Lengyelországba.

ABAUJ-SZÁNTÓ. — A GŐZMALOM.

*

Kassa város szöllei.

Abauj-Szántó határában vannak Kassa város szőllei, melyeket a filloxera szintén elpusztitott, de Kassa város közgyülése 1889-ben elhatározta amerikai szőllővel való ujra telepitésüket. A szőllők területe $32^2/_3$ hold. 1889. márcziusban kezdték meg a munkálatot a rigolozással, a mit április 10-ig 14,580 □ méteren befejeztek, őszszel pedig 10,425 □ méter területen folytatták. A kiültetett vesszők 2—3%-on kivül szépen megeredtek. 1890-ben egyenesen Montpellierből hozatott direkttermő vesszővel folytatták az ültetést; az eredmény kedvezőbb volt a megelőző esztendőénél. A szőllő nemesitése igen sok bajjal járt, részint a munkások gyakorlatlansága, részint az időjárás viszontagságai miatt. Az összes szőllők betelepitése tiz évre van tervezve; a közgyülés 25,000 frtot szavazott meg rá.

ALSÓ-MECZENZÉF.

ZABADALMAZOTT bányaváros, fekszik a gömör-szepesi érczhegység keleti és Abauj-Torna vármegye északnyugati részén, csereháti járásában, 313 méter magasságban a tenger szine felett, a Bódva folyócska mindkét partján, a szepsi-meczenzéfi szárnyvonal végpontján. Égalja egészséges. A tél többnyire későn köszönt be, az ősz hosszantartó és a legszebb évszak, viszont azonban későn is tavaszodik. A legnagyobb hideg 20°, a legnagyobb meleg 35°. A nyugati szelek uralkodók. A legtöbb eső tavaszszal esik, mig nyáron a patakok gyakran szenvednek a szárazság miatt vizhiányban, minek következtében a hámorokban a munka szünetelni kénytelen. Helyrajzi viszonyai

Észak felé kellemes látványt nyujt az Érczhegység Kassa felé huzódó s ott a Hernád völgyébe hanyatló lánczolata, a mely üde erdőkkel, rétekkel van borítva. E hegylánez határól 200—300 m. magasságra kiemelkedő csucsok: a Fecske 1063 m., Fenyőhegy 944 m., Rablókő 1147 m., Kloptanya 1155 m., Nyirtető 1012 m., Jászói domb 1129 m., Koysói hola 1248 méter. Elragadó kilátás nyílik innen a Magas-Tátrára. Nyugat és délfelé a várost a hegységnek egy másik befásitott láncza övezi, melynek csucsai: a Kauligerhübel 574 m., Kólat 717 m., Poláni 897 m., Szarvas 949 m. stb. s a melynek egyik ága a 476 m. magasságu Doboldérrel (Hort) kelet felé mintegy bezárja a város határát.

Ezen hegylánczokról haránt völgyek nyulnak a kis Bódva folyó felé. Ilyenek balfelől a Pivring, az Aranyvölgy, a Humel, a Borzó völgye; jobbról a Grundi és Súgó völgye (Dombach). Mindegyiknek az aljában csermelyek futnak végig, számos helyen kis tóba összegyüjtve, a mely tavacskák mellett a hires hámorok állanak.

Alsó-Meczenzéf előtt észak-nyugat és dél-kelet felé kitágul a völgy s az ugynevezett alsó és felső ligetet képezi. Az alsó ligeten, mely egyes helyeken vagy $1^1/_2$ kilométer szélességü, vezet a folyton népes megyei ut Jászó felé, valamint a vasut is, a melynek pályaháza is e ligetben fekszik körülbelül 1 kilométernyire a várostól. A felső liget jóval kisebb, körülbelül $^1/_2$ km. széles. Ezen vezet tovább a megyei ut Bodokán át Stósz felé.

Alsó-Meczenzéf területe 5540 hold 20 □°, ebből: szántó 1079 h. 1032 □°, kert 60 h. 1078 □°, rét 658 h. 578 □°, legelő 264 h. 1425 □°, erdő 3249 h. 1573 □°, terméketlen terület 226 h. 734 □°.

A meczenzéfi hegységnek, nevezetesen a Kassa felé huzódó hegylánesnak javarésze talkos és csillámpalából áll, melynek csapása keletnyugati irányu, dőlése közel merőleges. E palák rétegei között a hasadékokat

pátvaskő telepek töltik ki, melyek helyenkint gazdag réz- és fakóérczet tartalmaznak. A pátvaskő-telepek átlagosan párvonalasan fordulnak elő, különféle vastagságban. Minthogy e pátvaskő-telepek közül a vékonyabbak Alsó-Meczenzéf határában vannak, a bányamívelésre alig méltók, azért Alsó-Meczenzéfen a bányászat, mint a multban, úgy jelenleg is, alárendelt szerepü, mig ellenben Felső-Meczenzéfen mindig nagy jelentőséggel birt.

Bár délnyugat felé mindenütt mészkő határolja, Meczenzéfen mészkő nincs, s ebbeli szükségletét főleg a közeli szomszédságból födözi. Kova a hegység egyes helyein kisebb tömegekben és vékony erekben mindenütt előfordul. A felszin televényföldje erősen kavicsos agyagból áll. Az alsó és felső liget termőföldje alig 30 cmetert tesz, mely alatt vastag kavics van. A régi időben a Bódva-völgy ligetei el voltak mocsarasodva, s az utak is e korban mindenütt a hegyek lejtőin és tetőin huzódtak.

A meczenzéfi nép nagyrészben hámorkovácsokból áll, de gazdálkodik is. A lakosok száma az 1890-iki népszámlálás szerint volt 2683, ebből 2614 katholikus. 1893-ban születés volt 105, halálozás 70. A város házainak száma 456.

Lakosság.

Ipar.

A társulati élet eléggé kifejlett. Első helyen áll egyesületei közt *az Alsó-meczenzéfi kovács-ipartársulat*, mely a hires régi kovácsczéhből alakult át 1874-ben és ez idő szerint 285 tagja van. Czélja a hámor-kovácsipar előmozdítása. Az elnök megválasztása évenkint augusztus 19-én ünnepélyesen megy végbe. Ez alkalomból a tagok a volt elnöknél gyülnek egybe s onnan kettesével mennek az uj elnök lakására. Elől egy fiatal kovácsmester viszi a nemzeti zászlót, utána egy fiatal mester az egyesületi ládát, melyben a társulat és a volt czéh iratai őriztetnek; ezeket követi 6 mester, a kik a czéhtől fönmaradt ónkancsókat viszik és közvetlen utánok a társulat újonan megválasztott elnöke, mellette jobb oldalán a volt elnök és balfelül a társulat jegyzője. Ezek után következnek kettesével s kor szerint a mesterek. Az uj elnöknél teritett asztal várja őket. A rákövetkező napon, Szent István napján reggel az uj elnök házánál gyülnek egybe, hol a háziasszony melegitett borral várja őket, melylyel éltetve az uj elnököt és annak családját, a már ismert rendben a templomba mennek, ott körüljárva az oltárt, a Mindenhatóhoz könyörögnek áldásért.

A társulat által megőrzött régi iratokból nem derithető ki, mely időben alakult meg a meczenzéfi hámorkovácsok czéhe, mindazáltal érdekes szint vetnek a hámorkovácsok multjára, a czéh hatalmára.

A legrégibb III-ik Ferdinánd (1638—56.) idejéből való, mely az akkori vallásos időkről tanuskodik. Az 1. §. a czéh zászlajáról szól; meghatározza, hogy az egyik oldalán Magyarország védőasszonya, Szüz Mária, a másikon a czéh védőszentje, a „szent három király" legyenek festve. A 26. §. szerint csak róm. katholikus lehet a czéh tagja. Az utolsó 27. §. kötelességévé teszi a czéhnek, hogy az összes büntetésekből a negyedik fillér a templomot illeti, azonkivül viasz is.

Utána következik 1693-ból egy megujított rendszabály a hámorkovács-segédek számára. Sok olyat tartalmaz, a mi a mai ifjuságnak is csak javára válnék. Szerénységre és tisztességtudásra való nevelést. Mindjárt az elején el van mondva, hogy a fiatal ember miként tartozik a gyülések alatt asztal mellett ülni, ha az asztalt könyökével csak megérinti 1 font viaszra van elitélve. De a mint voltak a társadalommal szemben kötelességei, úgy voltak jogai is. Viselhetett sarkantyut, csakhogy annak mindig fényesnek kellett lennie, valamint fényesitett botot. Vasárnap a vecsernye után a pinczéknél 9 óráig kitánczolhatta magát.

A czéh hatalmáról tanuságot tesz a czéh 1820. febr. 27-én kelt rendelete, mely a czéhszabály ellen vétő mesterre is 12 botütést rendel. A mesternek nem szabad naponta többet késziteni, mint 12 darab ásót vagy kapát és 3 darab szántóvasat. A kereskedőnek sem volt szabad mással, mint meczenzéfi áruval kereskedni.

A czéhtől fenmaradt ón- és ólom-kancsók az 1790-et követő időkből valók. Velük

ALSÓ- ÉS FELSŐ-MECZENZÉF.

mérték az igazságot. Ha ugyanis csekély volt a vétség, a legkisebb kancsóval mely kb. 1/2 literes, kellett a bünösnek végig mennie az utczán s abban a czéh elöljárósága számára a kijelölt korcsmából saját pénzén bort hozni. A legnagyobb kancsó, mely mintegy 3 literes, patkó alaku.

A kovácsczéhbe tartoztak a szögkovácsok is. Az 50—60-as években vagy 300-an voltak, tehát többen a hámorkovácsoknál. Miután azonban a szögek gyárilag gépek segitségével nagyban állittatnak elő, a szöggyártás itt jóformán megszünt és a szögkovácsok legnagyobb része Amerikába vándorolt ki; vándorolnak a hámorkovácsok is, a miről a város lakosságának az utolsó tiz esztendőben való nagy csökkenése tanuskodik.

A megélhetés szükségén és a jobblét utáni vágyon kivül e kivándorlást nagyban elősegité a hámorkovácsok munkabirásának tudata és az a szives fogadtatás, a melyben az ujvilágban Kundtz Teodor által részesültek. Ez 1872-ben mint szegény asztaloslegény vándorolt ki Meczenzéfről az észak-amerikai Egyesült-Államokba, hol szorgalmával sikerült az Erie-tó partján Clevelandban alapitott kis asztalos-műhelyét nagy gyárrá fölvirágoztatni. Nagyszámu munkásainak legnagyobb része meczenzéfi. Az Amerikába kivándorolt meczenzéfiek számát 1500-ra becsülik, a mi rendkivül nagy szám. Kivándorlás.

A meczenzéfiek az 1848—49-iki szabadságharczban is jelentős szerepet vittek. A szabadságharcz kitörésekor a magyar kormány a meczenzéfi hámorokban előbb a honvédlovasság részére nagyobb mennyiségü patkót rendelt s midőn a szállitmány teljes megelégedésre sikerült, a kormány megbizásából szuronyokat, majd fegyvercsöveket készitettek s igy mondható, hogy a meczenzéfi hámorkovácsok fiai olyan fegyverzettel harczoltak a haza szabadságáért a csatamezőkön, a melyet atyáik kovácsoltak hámoraikban. 1848—49.

A szent ügy vesztével munkájok jutalma is odaveszett, fizetés helyett vallatás, üldözés, bujdosás, bebörtönözés volt az ő osztályrészök is. A hámorkovácsok halállal fenyegetve, a hegyekbe menekültek s igy a Nyirtető tárnáiban többen hetekig bujkáltak. Böhm János, a legelsők egyike, makacs, daczos természete miatt legtöbbet szenvedett, s mert a haza ügyében akkor is bizott még, mikor már mindennek vége volt, s a mellett mint vállalkozó szellem, nagy vállalatokba bocsátkozott, anyagilag is tönkre ment. Gedeon Partl Jánost többek között a Hurbanisták éjfélkor a városházára hurczolták s őt egész éjen át a hámoraiban gyártott szuronyok, fegyverek miatt vallatták. Bátor lelkü okos neje ez időt felhasználva, a háznál lévő szuronyokat a kutba hányta s a mi oda már nem fért, a trágyadomb alá rejté. Ezzel megmentette férjét (és lehet, hogy az oda hurczolt Böhm Jánost is), mert a nappal megtartott szigoru kutatás kiderité látszólagos ártatlanságát, még pedig az 50-es évek elején bujdosó számos kiválóságunk javára, kik vendégszerető házánál nem csak biztos búvóhelyet találtak, de összeköttetéseinél fogva utbaigazitást és anyagi támogatást is az országból való kimenekülésre.

Gedeon János nemcsak nemes eszmékért lelkesülni tudó, áldozatra kész hazafi volt, hanem törekvő reformer, a kinek a hámoripar és városa felvirágoztatása szivén feküdt. Az általa még 1842-ben alapitott „Tischler, Gedeon Partl és Társai“ czég, a városon túl országszerte, sőt a külföldön is jó hirnévnek örvendett. Midőn pedig alkotmányunk helyreállitásával 1867-ben a magyar ipar az országban lendületet nyert, Meczenzéf valóságos aranykorát élte és a „Tischler, Gedeon Partl és Társai“ üzlet hatalmasan felvirágzott; ámde az 1873-iki tőzsdekatasztrófa magával rántotta e kiváló üzletet s megingatta a meczenzéfi hámoripart, mert azok az üzletek, melyek kiváltak, vagy belőle keletkeztek, távolról sem voltak képesek annak nyomdokaiban haladni.

Meczenzéfen van ez időszerint 109 hámor 198 tüzhelylyel. Egy-egy tüzhelynél reggeli 3 órától délután 4-ig 35—40 kapa készül. A mult évi össztermelés mintegy másfél millió ásókapát tett ki, fél millió forint értékben. Főpiacza Magyarország, számottevő kivitel van: Romániába, Szerbiába, Bulgáriába és észak felé Galicziába, Sziléziába, Morvaországba. A meczenzéfi hámorok 108 hámortulajdonos birtokában vannak. Ezek közül a legvagyonosabb mindössze 17 tüznek birtokában van s igy állandóan Hámorok.

raktárra nem dolgoztathat, nagy vállalatot a többi segitsége nélkül saját erejéből nem létesithet. A hámorokból kikerült gyártmányok elárusitásával foglalkozók saját hámorukban és idegenekében dolgoztatnak, de mind a 15 bejegyzett czég csak megrendelésre. Ha nincs megrendelés, a hámorkovácsok hónapokon át tartó munkaszünetelésre vannak kárhoztatva. A hámorosok ennek elháritása végett több izben társultak, de a létrejött részvénytársaságok tőkehiány, egyenetlenség, rossz kezelés stb. miatt nem birtak fennállani. Erre szövetkezetbe állottak s a Gedeon György és társai czégnek lettek a megalapitói, mely, miután 64 tüzzel dolgozik, ez időszerint már is Meczenzéf legnagyobb üzlete. Termelési képessége 700,000 drb. Legnagyobb hámora a „Mexiko" hámor, hat tüzzel. A czég üzletvezetője: Göbl János, czégjegyzők: Gedeon György, Bodenlosz Márton és Göbl János. Külön emlitést érdemel még a nem rég megalakult „*Alsó-meczenzéfi vas- és aczélárugyárosok szövetkezete*".

A meczenzéfi hámorok a völgyekben szerteszét állanak. A hol nagy az esés, közel állanak egymáshoz, de a hol nem eléggé lejtős a völgy, ott az anyapatakból műárkot vezetnek el néha 600 méter távolságra és még annál tovább is, mig legalább 2 méternyi vizesést találnak. Itt azután tavat készitenek, faanyagból álló viztartóval, a melyből a viz a legalább két méter átmérőjü nagy lecsapó kerékre zuhan. Maga a hámor épülete külsőleg nem sokat mutat, négy kőfalból áll, magas tetővel. Belső berendezése következő: A nagy vizkerékkel gerendely által összekötött, legalább egy métermázsa súlyu kalapács, rendesen két tüzhely bőrfuvókkal, üllőkkel, melyeken a kapa fülét forrasztják; ugyancsak a viz által hajtott két méter átmérőjü két köszörükő.

ALSÓ-MECZENZÉF. — A „MEXIKÓ" HÁMOR.

A mesternek munkaközben segitségére áll a hámorkovács-segéd, a ki a fuvót kezével hajtva, izzitja a vasat és egy a nagy kalapács mellett lelógó rudnak rángatásával ereszti a nagy kerékre zuhanó vizet. A meczenzéfi hámorosok az ujabb találmányoknak megfelelően egyre javitgatják hámoraik berendezését.

A köszörülés nehéz, egészségtelen, sok tekintetben veszélyes munkáját a segédek végzik egy keskeny deszkán ülve. A meczenzéfiek a fárasztó munka miatt korán vénülnek s hamar halnak el. Belátják ezt a hámorosok és az alakulófélben lévő szövetkezet feladatává tette, hogy egy külön köszörülő- és csiszolóműhelyt fog felállitani. Az ásókapa jóminőségü bessemer aczélból készül. Ez aczélt a diós-győri állami s a rima-murány-salgótarjáni vasműrészvénytársaság gyáraiból és Koburg kohójából hozatják. Az ásókapagyártáshoz szükségelt faszenet a jászói prépostsági, a felső-meczenzéfi, stószi és a gr. Zichy-féle uradalmi erdőségek szolgáltatják.

Van a lakosoknak takarékpénztáruk, a „Csereháti takarékpénztár", tüzoltó-egyletük, kaszinójuk stb. Végre van Alsó-Meczenzéfen még olyan egyesület is, a mely létezik a nélkül, hogy meg volna. Ez a *serfőczéh*. Régi időben több meczenzéfi ház azon joggal volt felruházva, hogy

malátát gyárthatott, sört főzhetett. E jogot később a város átvette és e jogért a mai napig 50 frtot fizet a csak névleg létező czéhnek. E czéh elnöke a város mindenkori albirája, tagjai a volt és a működésben lévő városi képviselők. Kötelességük évenkint gyertyaszentelés napján testületileg a templomba menni és e nap előestéjén a városházán rendezett közvacsorán részt venni. 1848 előtt e czéh 60 tagjából állott a város elöljárósága és választásoknál csak ők, *„a hatvanasok“* birtak szavazati joggal.

A városi képviselőtestület jelenleg 18 virilis és 18 választott tagból áll. Országos vásárja négy van egy évben.

A piacz közepén áll szép temploma, mögötte sétatérrel. Van kórháza, melyet Pauspertl Zelmos városi orvos alapitott.

Tanintézetei a városnak: a r. kath. elemi népiskola, az iparos inasok iskolája, melynek tannyelve, két tárgy kivételével magyar, s a kisdedóvó intézet. Az állami felső fiu- és leányiskola, mely vasipar-tanműhelylyel volt egybekötve, fokozatosan megszünik, egyes városi polgárok miatt, a kik az iskolaépület felállítása elé akadályt vetettek. Tanintézetek.

FELSŐ-MECZENZÉF.

ZABADALMAZOTT bányaváros, nagyközség. Fekszik Alsó Meczenzéftől északfelé az Őrhegy (Wachhübl) déli lejtőjén, medenczében, 388 m. magasságban a tenger szine felett. Összes területe 5633 h. 100 □⁰. Ebből szántó 868 h. 1389 □⁰, kert 45 h. 1240 □⁰, rét 433 h. 342 □⁰, legelő 506 h. 177 □⁰ erdő 3662 h. 1534 □⁰, terméketlen terület 116 h. 218 □⁰. Lakosságának nyelve, viselete, szokása azonos az alsó-meczenzéfivel.

Meczenzéf alapitása.

A meczenzéfi nép multját homály födi. A monda szerint a régmultban egy Metzen nevezetü nő embereivel a Dörflben telepedett le. (Meczenzéf németül Metzenseifen. Seifen = patak, völgy, a melyben bányamívelés folyik.) E szájról-szájra adott hagyomány mellett bizonyithatnának az oda közelfekvő Fekete-Bódva torkolatában feltalálható nagy kiterjedésü rézsalakhalmok és az is, hogy a Dörflnek elnevezett kis fensik területe csakugyan elpusztult telepitvény nyomára vall, valamint hogy Dörfl magyarul falueskát jelent. Nátafalussy szerint a XIII-ik század vége felé a jászóvári premontreiek alapitották volna Hegyalját (következetesen így neveztetik a XIV-ik század okirataiban a mai Stósz) és a két Meczenzéfet, „melyek lakossága kitartó szorgalma által már a következő században lényeges szolgálatot tett hazánknak a bányaipar terén".

Hogy a meczenzéfiek a XIII. században csakugyan már itt voltak, a mellett bizonyít V-ik István kiváltságlevele 1272-ből, mely a meczenzéfieknek adatott és melynek eredetije a szepességi káptalan, másolata pedig Felső-Meczenzéf irattárában őriztetik. Tekintettel pedig arra, hogy az összes itt létező bányák közül már a multban is a Luczia-telep volt az, a mely kiváló mívelésben részesült, — mert a telep kibuvása mellett gazdag fakó- és rézérczek voltak, — képzelhető, a mint a hagyomány mondja, hogy a Dörflből a meczenzéfiek az Őrhegy déli lejtőjére költöztek, miután a Luczia-telep e hegy keleti oldalában nem messze Felső-Meczenzéftől fekszik. Igy tehát a Luczia-telep adta meg Felső-Meczenzéfnek bányász jellegét. A bányaváros czimet kapta II. Mátyás király kiváltságlevelével, mely 1618. julius 12-éről van keltezve. (Ennek az eredetije is a szepesi káptalan levéltárában van.)

Alsó- és Felső-Meczenzéf elválása.

Alsó-Meczenzéfnek Felső-Meczenzéftől való elválása s a területnek szétosztása hatósági közbevetés és itélet alapján 1631-ben következett be, bár a két község belügyeit már jóval előbb folytonos területi villongások között egymástól függetlenül intézte el. 1794. junius 4-én Alsó-Meczenzéf az Aranyosvölgyben lévő rétjeit átengedte Felső-Meczenzéfnek, mig Felső-Meczenzéf ennek fejében a határába bemért Mittlere Riegl és Kirchengezimmer nevü hegydülőt Alsó-Meczenzéfnek engedte át.

„Magyarország Vármegyéi és Városai.'

FELSŐ-MECZENZÉFI FAHÁZAK.

„Apollo" irodalmi és nyomdai részvénytársaság.

Nem szenved kétséget, hogy Felső-Meczenzéf a multban jólétnek örvendett, miután számos családja bányamívelés folytán itt meggazdagodott. De a mint idővel fogytán volt a nemes ércz, abban az arányban fogyott a jólét is, mig végre a bányászat lassankinti hanyatlása után végképen megszünt, szegénységbe döntve a város lakosságát. Igaz ugyan, hogy a bányászat hanyatlásakor az élelmes és szorgalmas meczenzéfiek más munka után néztek, nevezetesen zsindelyfaragással és földmunkával keresték kenyerüket. A földmunkások mint „Ungagehá"-k (Magyar földre járók) bejárták az egész országot, messze be Erdélybe. Szanaszét az országban hol csatornákat, árkokat, vermeket ástak, hol folyókat szabályoztak, parkokban tavakat létesitettek, mocsarakat csapoltak, a Hegyalja magaslatait terrasszozták. Elszegényedés

Hogy Meczenzéfen a hámoripart is már ősidőkben űzték, bizonyitja az a bérleti szerződés „mely szerint 1366—70 közt a prépost és konventje Tagnagol Illésnek három vashámor felállitására évi díj mellett ugyanannyi helyet engedett át a meczenzéfi határban".

FELSŐ-MECZENZÉF. — A KATH. TEMPLOM FŐOLTÁRA.

Nagyobb lendületnek azonban a hámoripar csak 1848. után örvendett és leginkább alsó-meczenzéfiek által emelkedett. De jelentékeny volt Felső-Meczenzéfen a szögkovácsolás, s néhány műhelyben még most is foglalkoznak vele. Ennek hanyatlásától fogva az Amerikába való kivándorlás tömegesen folyt annyira, hogy a város lakossága szemlátomás kezdett fogyni. Legujabban Szepességből Helmanóczról sokan beköltöztek, miáltal Felső-Meczenzéf mostani lakosságának közel egy negyede tót ajkuvá lett. A felső-meczenzéfi népnek főfoglalkozása, ez időszerint a földmívelés; mint Alsó-Meczenzéfen, itt is a takarmány-termelésre fektetik a fősúlyt. Kivándorlás. Szepesi tótok bevándorlása.

A város házainak száma 184. A város közepén áll egy kis sétatér előtt az 1777-ben épült templom, melynek díszes főoltára a premontreiek régi jászói templomából került oda. Anyakönyvei 1688-tól vannak. A lakosság száma az 1890-iki népszámlálás szerint 1116; túlnyomó része róm. katholikus.

A község nevezetesebb épülete az emeletes városháza; tanácsterme régi fresko festményekkel van diszítve. Földszintjén vannak az elemi iskola helyiségei.

Megemlitendő még, hogy a Luczia-telep — melynek főkincse pátvaskövében rejlik, mely ott egész 20 m. vastagságig óriási mennyiségben fordul elő, legujabban a hatalmas Rimamurány-Salgótarjáni vasmű részvénytársaság birtokában — megteremtőjévé vált egy harmadik községnek, a mely a bányák közvetlen közelében a Borzóvölgyben épül. A Luczia-telepnek köszönheti e vidék vasutját is.

GÖNCZ.

Hajdan hires mezőváros, 1647-ig Abaujvármegye székhelye, a hol még azután is, hogy Kassán székházat épitett a vármegye, többször tartotta közgyüléseit. Az okiratok szerént a XV. század elején a pelsőczi Bebekeké volt, s az 1427-iki adóösszeirás szerént már tekintélyes nagyságu lehetett, mert 191 portát irtak össze benne. Kassától délre mintegy 30 kilométernyire fekszik, az eperjes-tokaji hegyláncz nyugati lejtőjén, a Dobogó-hegy alatt. Lakosainak száma 3130, a kik ma mindnyájan magyarok. Házainak száma 733. Postája helyben, távirója Hidas-Németi. A lakosok száma vallásfelekezetek szerint a következőleg oszlik meg: róm. kath. 1200, görög kath. 50, ág. ev. 25, ev. reform. 1580, izraelita 275. A templomok közül a róm. katholikus 1448-ban épült. A hitujitás alatt a reformátusok birtokába ment át, kiktől az ellenreformáczió alatt vették vissza. 1714-ben teljesen átalakitották. Az ev. ref. templom 1786-ban épült. A templom udvarában áll Károli Gáspárnak szép bronzszobra. Az izr. zsinagógát az 50-es években épitették. Gönczneк egyik történeti becsü és érdekes különlegessége az úgynevezett cseh (huszita) házak, melyek még Giskra alatt épültek. Minden ily ház valóságos kis várat képezett magas tüzfalával és lőrésszerü, apró ablakaival. A bejárat e házakba majdnem egy ölnyi magasságban fekszik, honnan könnyen ledönthető lépcső vezet az udvarra. A magas fekvésü pinczének két bejárata volt. Az egyik a szabadba, a másik a lakásba, hogy az egyik vagy másik oldalon megtámadott lakók könnyebben menekülhessenek. Mikor Giskra embereit Gönczről elűzték, minden ily házat külön kellett megostromolni. Kulturális intézményei közül felemlitendő a kath., ref. és izr. 6—6 osztályu népiskola és az 1000 □-öl területen fekvő mintaszerü községi kisdedóvó. Társadalmi és jótékonyczélu intézményei a „Jótékonyczélu nőegylet“, a

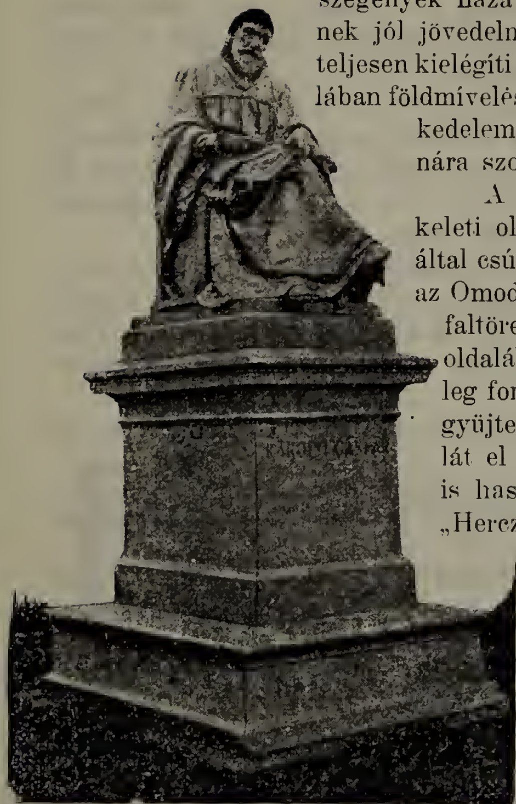
Fekvese és lakosai.

Templomai.

Cseh házak.

GÖNCZ. — A PÁLOS-KOLOSTOR ROMJAI.

GÖNCZ. — KÁROLI GÁSPÁR SZOBRA.

szegények háza és a polgári társaskör. Van még a községnek jól jövedelmező téglagyára. A gönczi takarékpénztár teljesen kielégíti az ottani hiteligényeket. A lakosok általában földmívelést és mindenféle ipart űznek, mig a kereskedelem nagyobbára borra, gyümölcsre és gabonára szoritkozik.

A község határában fekvő *Dobogóhegy* keleti oldalán fekszenek az 1525-ben a pálosok által csúcsívesen épitett kolostor romjai és fölötte az Omodevár, melynek azonban már csak néhány faltöredéke áll fenn. A Dobogóhegy nyugati oldalából kevés ként és vasat tartalmazó meleg forrás fakad, melyet falazott medenczében gyüjtenek össze benn a városban. Itt egy fürdőt lát el vizzel; de a lakosok háztartási czélokra is használják. E hegy felé vonul az u. n. „Herczeg-utcza", melyen annak idején állitólag az Omodek jártak a városba. A községben van özv. gróf Erdődy Pálffy Miklósné szül. Fredro Henrietta grófnő csinos izlésü uj kastélya. A grófnőnek mintegy 2500 hold birtoka bérbe van adva. Pálos kolostor. Omode-vár.

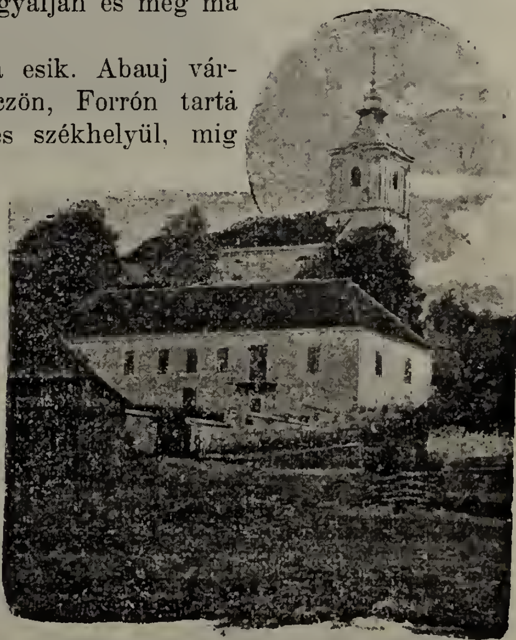
Göncz eredetileg német telepitvény volt, még a XV. században is Künzelsdorfnak hivták. Német nevek még ma is nagy számmal fordulnak elő. A Bebekek után a királyok birtoka lett; a most romjaiban heverő páloskolostort még a Bebekek alapitották. Ugyanebben a században már hires volt a város borkereskedéséről; a gönczi hordó általános mértékegység lett a Hegyalján és még ma is ösmeretes. Virágzásának kora.

Virágzásának kora a XVI. századra esik. Abauj vármegye, mely felváltva Garadnán, Gönczön, Forrón tartá üléseit, végre Gönczöt választotta rendes székhelyül, mig 1647-ben Kassára nem költözött át.

A reformáczió, melynek talaját valószinüleg már a huszita csehek előkészitették, hamar meghonosodik benne, s Kálvin tanának legerősebb vára lesz. A kalvinista vallás terjedésével karöltve járt magyarosodása. Pár évtized alatt egészen megmagyarosodott.

Midőn Károli Gáspárt 1560-ban az eklézsia első papjának meghívták, mint Benczédi Székely István utódját, már akkor kész magyar egyházra, még pedig népes egyházra talált, melynek már két lelkészre volt szüksége. A kettős lelkészség 1695-ig állott fenn.

Károli Gáspár, az első magyar bib-

GÖNCZ. — A RÓM. KATH. TEMPLOM.

lia forditója megalapította a hires gönczi ref. iskolát, mely Pelei János rektor vezetése alatt csakhamar számottevő intézetté növekedett és megnyerte a jeles Szenczi Molnár Albertet is.

Károli Gáspár a nagyrészben már a református hitet valló Kassavölgye (mint akkor a Hernád mellékét nevezték) papjait 1565-ben zsinatra hívta össze Gönczre. E zsinat 21 pontba foglalt határozatot mondott ki Egri Lukács, a szentháromságtagadó ellen, a kit ezután Kassán Schwendi Lázár főkapitány, mint eretneket börtönbe vetett.

Károli nevével és Gönczczel elválaszthatatlanul egybe van forrva a protestáns egyházak és a magyar irodalom büszkesége, az első magyar biblia, melyet Károli 1586-ban kezdett ott fordítani s 1589-től 1590-ig nyomtatta ki Vizsolyban. A nagynevü pap és iró 1592-ben halt meg. Sírkövére a következő feliratot vésték:

„Patria Karolinum, Hospitiam Vitenberga, Cattedra Et Tumulus magno Göntzia terra Viro est."

Ezt Szirmai 1808-ban következőleg magyarosította:

„Néki hazát Károl, Wittenberga tanitVa neVet s hirt, Göncz papi székbe ViVén, VégteMetőt is aDott."

Károli szobrát, mely Mátray Lajos műve, 1890. szeptember 14-én leplezték le nagy ünnepélyességgel.

GÖNCZ. — GRÓF ERDŐDY PÁLFFY MIKLÓSNÉ KASTÉLYA.

JÁSZÓ.

HAZÁNK azon nemzetségei között, melyek eredetöket az Árpádok korába viszik vissza, nem utolsó helyet foglal el a fehér és kiváltságos premontrei kanonokrend népes családja.

Őse Magdeburg nagynevü érseke, szent Norbert volt, ki 1121-ben alapitotta Prémontrében, a régi Picardiának Reims és Laon közt elnyúló egyik vadregényes völgyében az első káptalant, honnan annak kanonokjai még az alapitó életében, 1130-ban, II. István királyunk uralkodása alatt hazánkba is áttelepedtek, még pedig elsőbben a nagyváradi hegyfokon épült ősrégi benczés-monostorba, mely csakhamar szűknek bizonyult. Ujabb és ujabb prépostságok alapíttattak, úgy hogy a XIII-ik század közepén a magyar premontrei prépostságok száma jóval túlhaladta az ötvenet. Premontreiek.

Ezek közt a legelsők egyike volt az Abauj-Torna vármegye egyik kies völgyében még ma is virágzó, Keresztelő Szent Jánosról czimzett jászóvári prépostság. Jászó városa.

Ha Kassáról Nagy-Idán és Szepsin át vasuton Jászó felé utazunk, gyönyörü tájkép terül el előttünk. Jászónak sugár tornya már messziről figyelmezteti az utast, hogy Cserehát gyöngyéhez közeledik. Jászó városát alig lakja 1400 lélek, kik néhány zsidó családot leszámitva, mind katholikusok és a rozsnyói egyházmegye főhatósága alá tartozó premontrei plébános lelkipásztorsága alatt állanak.

Népe tiszta magyar, melynek nyelve a palóczokéhoz hajlik; kiejtésükön azonban nyoma van a szomszéd németek és tótok hatásának. Mindkettőből sok szót vett kölcsön; de a mit kölcsön vett, meg is magyarositotta. Természete nyilt, bőbeszédü, sokszor tudákos, okosdodó. Nem oly szorgalmas és kitartó, mint a német, nem is oly kevéssel beérő, mint a tót; de azért megnyugszik szűkös helyzetében, s ha hétköznap dolgozott, ünnepnap nem sajnálja a költségesebb szórakozást. Foglalkozása földmívelés, de még inkább a kisipar. A bányászatot régen átengedték a környék németjeinek.

A városban két iskola van, két férfi- s egy nőtanitó vezetése alatt. A ki szerét ejtheti, tovább képezteti fiait Rozsnyón, vagy Kassán.

Az iparoslegények dalköre, a tüzoltó-egyesület az ifjuságban a testületi szellemet sikerrel ápolják. Az úri osztály kaszinó-társaskört tart fenn.

A város külseje elég takaros; utczája ugyszólván csak egy van, de ez hosszu és széles, közepén egy hidakkal átszelt, jegenyékkel szegélyezett hegyi patak folydogál. E nagy utczán van a régi városháza, a plébánia s

mögötte temető közepén az érdekes, ódon csúcsives templom; itt van a posta- és táviróhivatal, a 200 éves nagyvendéglő, a gyógyszertár, a tüzoltók szertára. Minden ház mögött hosszu gyümölcsös kert terül el, ezek végében állanak a csürök.

Tisztább, csinosabb a városnál az evvel egészen összeépült, tőle a Bódván tul nyugat felé huzódó *Jászó-Váralja*. Két sor házból álló, alig harmadfélszáz lelket számláló kis község ez, melynek sem temploma, sem iskolája, sem boltja. Lakói jobbára a prépostság alkalmazottjai.

Jászóvár. E kis község végében, a vasuti vonalon túl, festői szép erdők zöldjéből domborodik ki *Jászóvár* hatalmas épülete, a magyarországi két önálló premontrei prépostság egyikének ősi fészke. Történetéből Nátafalussy nyomán, álljon itt a következő vázlat: *)

Jászóvári prépostság története. Alapitójának neve és keletkezésének éve ismeretlen. Csak annyi bizonyos, hogy a prépostság, már a XII. században fennállott s nem csak királyainkban, hanem az Aba-nemzetség több tagjában is lelkes pártfogókra talált. Utóbb Kálmán herczeg, II. Endre fia, halmozta el jótéteményeivel az által, hogy birtokait szaporította, kiváltságait megerősitette s kibővítette, régi faépülete helyébe kőmonostort épittetett. Mielőtt azonban Kálmán a rend megszilárdítását czélzó művét befejezhette volna,

A JÁSZÓVÁRI PRÉPOSTSÁG ÉS TEMPLOMA.

ránk zúdult a tatárjárás csapása. A prépostság vagyona, irattára a rabló csapatok s a lángok martaléka lett. Maguk a rendtagok csak a füstölgő romokkal szemközt meredező sziklafal barlangjába vonulva menthették meg életüket. Pedig Tatárjárás. IV. Béla király, a kolostor s a vidék ótalmára mindent elkövetett. A védő sereget, mint Zsarnay, a jászói káptalan egykori hites jegyzője, a nép ajkán élt hagyományok után följegyezte, Sugó, Drinóczy, Szigethy, Hárskuthy, Borzavay, Cseörghő, Mogyorósy, Hidegkuthy és Hetey századosok alatt Tapolczay vezette a félelmes ellenségre, melynek fegyverei alatt mindnyájan elhullottak. A hegyet, melyről a tatárok közelgését dobszóval jelezték, a monda szerint Doboldérnek nevezte el a nép, s e néven ismeri mai nap

*) A Keresztelő szent Jánosról nevezett jászóvári egyház prépostjai. Rozsnyó 1883. — A szent István első vértanuról czimzett nagyvárad-hegyfoki prépostság története, Kassa 1872. — Schematismus canonicorum regularium sacris ac candidi ordinis Praemonstratensis regiae praepositurae S. Joannis Baptistae de Castro Jászó, Cassoviae, 1891.

is. A századosnak, ki a Tapolcza völgyét tartotta elfoglalva, volt egy Krisztina nevü leánya, ki a hegyről, hol sátruk állott, a máig kristálytiszta vizben bővelkedő forráshoz szokott lejárni vizért. A hegy Krisztináról Kriskahegy, a forrás pedig a „szép leány kutja" nevet nyerte, mind a kettőt ma is ugy hívják.

Az ország ujraalapitásának nagy munkájában Jászó is kikelt hamvaiból, mit leginkább a prépostság első ismert főpapjának, I. Albertnek köszönhetett. Albert prépost.

Albert, kit még a tatárjárás előtt választottak meg, több mint husz éven át (1235—1257.) kormányozta a prépostságot.

Mindenekelőtt arra forditotta gondját, hogy legalább részben lakhatóvá tegye a monostort. Majd idegen gyarmatosokat telepit be Jászó benépesitére, melyet szabadabb községi szervezettel, tágasabb körü kiváltságokkal ajándékoz meg. A jászóiaknak ettől fogva önkormányzatuk, független törvénykezésük volt. Maguk választották birájukat, plébánosukat. A prépostságnak, mint földesúri hatóságnak, minden beavatkozása nélkül intézhették saját ügyeiket, csak az emberölés, vérontás és erőszakosság főbenjáró ügyeiben itélt a prépostság udvarbirája, de mindig csak a városi biró hozzájárulásával.

JÁSZÓ. — A PRÉPOSTSÁGI TEMPLOM BELSEJE.

Az esküt, mint a pörös eljárás egyik bizonyitó eszközét, Szent Mihály templomában tették le az érdeklett felek. Az érette járó dij, ha az ügy, melyre vonatkozott, a jászóiak magánjogába vágott, az egyház plébánosát illette; ellenkező esetben a prépostságnak és a város birájának jutott. Áruikért a prépostság vásárpénzt nem szedhetett, szabadon halásztak,

tulajdonul birt szőlleik, szántóföldjeik mentek voltak az összes hűbéri tartozásoktól, csak a plébánosuknak adtak tizedet, ezt sem szállitották be neki. Mint bányamívelő iparosok nyerték azt a jogot, hogy a város határain belül szabadon mívelhették a bányákat.

Földbér fejében a belső telkek után minden egész házhely s minden egyes malom három nehezék (körülbelül 3 korona) ezüsttel adózott a prépostságnak, mig a mesteremberek, ha idegen házban vettek lakást, csak 12 dénárt fizettek; azonfelül Keresztelő Szt. János ünnepén az egész város egy ürüvel, egy csöbör serrel s minden ház egy süteménynyel, Sz. Mihály és karácson napján pedig minden kézműves illő ajándékkal tartozott kedveskedni a monostornak.

Albertot áldásos működésében korán megakadályozta a hatalmas Aba nemzetségből származott Izsák, ki fegyveres népével a védtelen Jászóra tört, s több napon át dúlta, fosztogatta a prépostság jószágait és a lakosok egy részét fogságba hurczolta, sőt magát a prépostot is foglyul ejtette. Az okozott kár háromszáz ezüst márkára, rugott, melynek pótlásául a monostor kevéssel utóbb, a ma már ismeretlen fekvésü Méhlyuk községet kapta.

JÁSZÓ. — KRACKER-FÉLE OLTÁRKÉP A PRÉPOSTSÁGI TEMPLOMBÓL.

Albert kiszabadulván fogságából, tovább folytatta az ujjászervezés fárasztó munkáját. Mivelés alá fogta a prépostság érczben gazdag hegyeit, birtokjogot szerzett a Szabolcs vármegyében fekvő Kolon halastóra és a hozzátartozó földekre, melyek egy magvaszakadt Péter nevü nemes halála után ismét a koronára szálltak vissza, s melyeket most (1253.) V. István, ifjabb magyar király, Albert kérelmére a prépostságnak adományozott. 1255-ben rendtársaival együtt a tornai várban időző IV. Béla elé járult, arra kérvén őt, hogy ujítsa meg a prépostságnak a tatárdúlás alatt megsemmisült alapitólevelét és szentesitse azon kiváltságokat, melyekkel a koronás alapítók és Kálmán herczeg a monostort megajándékozták. A király örömmel teljesité, sőt még a novaji és saulföldi birtokkal gazdagította a monostor fekvő javait. A prépostság népeinek országos adóját és a királyi gyüjteléke-ket, valamint Jászó, Debrőd, Rudnok és Olcsvár községek tizedét, helyesebben mondva, e tized huszadát is, mely rendszerint a közkincstár jövödelmének egyik forrása volt, szintén a monostorra ruházta át. Jobbágyait mindekorra felszabadítván a várgrófok és a megyék gyámsága alól, az egymást felváltó prépostok közvetlen birói hatósága alá helyezte. A konventet az ország hiteles helyei közé iktatta. A monostor kegy- és véduraságát magának s utódainak tartotta fenn, mig a jászói plébánia adományozásának jogát a prépostoknak engedte át.

IV. Béla adományai.

Albert prépost 1257-ben befejezte áldásos életét. Károly prépost 1700-ban díszes márványoszloppal és hat sorból álló verses felirattal örökítette meg emlékét.

Albert utódainak kormányzását csupa birtokügyi pereskedés tölti be. Alig hogy egy helyen visszaküzdhették az elidegenitett vagy megtámadott birtokot, máris ujabb betörési hirek zavarták meg a monostor nyugalmát, főleg nagyobb országos zavarok idején.

III. Endre kiváltságlevele.

Csak a XIII. század vége felé javultak az áldatlan állapotok. III. Endre 1290. decz. 21-én kelt kiváltságlevelében a prépostságot, némi kárpótlásul

elveszett birtokrészeiért, korlátlan bányanyitási jogositványnyal ruházta fel mindazon érczre, az ezüstöt kivéve, mely még megmaradt hegyeiben található. Azonfelül a monostort ujonnan a korona közvetlen védelme alá helyezte, jobbágyait a várgrófok birói hatalma s a tisztviselők erőszakos megszállása ellen biztosította és a jászói királyi vámbevételeket az épületek jó karban való tartására a monostornak adományozta.

Négy évvel utóbb a premontrei kanonokrend magyarországi prépostjai a rendkerület törzshelyén, a nagyváradelőhegyi monostorban egyetemes káptalant tartottak. Kétségkivül igen fontos köz- és rendi ügyek tették e gyülést kivánatossá, melyről különben csak annyit tudunk, hogy ott a látogatói főhatóság ügyét szabályozták, s ennek értelmében a jászói prépostság a váradelőhegyinek felügyelete alól kivétetvén, ezzel együtt a morvaországi zabrdoviczi apátság fennhatósága alá került.

VIII. Bonifácz pápa 1295. év deczember havában Lodomér esztergomi érsekhez küldött bullájában Jászót is ujra azon egyházak közé sorolja, melyek a rendes püspöki hatóság alól kiváltságolva, közvetlenül a primási széknek rendeltettek alá.

JÁSZÓ. — KRACKER-FÉLE OLTÁRKÉPEK A PRÉPOSTSÁGI TEMPLOMBÓL.

Az Anjouk alatt.

Az Árpádház férfiágának kihaltával bekövetkezett trónkövetelési harczok idejében a jászói káptalan az Anjouk pártjára állott; de e pártállásának nem igen látta hasznát. I. Károly a Csák-párt felett 1312. jun. 15-én kivivott rozgonyi diadal után a monostorral szemközt álló szirt ormán emelt ugyan egy erőditményt, melyből a király nem csupán elleneit akarta féken tartani, hanem egyuttal a koronához különben is közvetlen viszonyban álló prépostságot is védelme alá kivánta helyezni a Csák-párt pusztitásai és öldöklései ellen, másfelől azonban éppen ő volt az, ki 1332-ben a szabad bányavárossá lett Szomolnok részére két mérföldnyi területet szakittatott ki a prépostsági birtok-testéből s így ezt legfőbb életerében, a bányászatban támadta meg. Az elvesztett birtokért csak Nagy Lajos kárpótolta némileg a rendet, mikor III. Endre szabadalmát 1358-ban a prépostság összes jószágaira s a fémek minden nemére, tehát az aranyra és ezüstre is kiterjesztette.

A birtokügyi zavarok azonban tovább folytak. A bányavárosok és Szepsi polgárai napról napra egyre több és több foglalást tesznek a prépostság területén annyira, hogy már a monostor tőszomszédságában állítják fel a határjeleket. E külső bonyodalmakhoz még belső viszályok is járulnak. A rend tagjai ugyanis, féltékenyen ragaszkodva a számukra egyházilag engedélyezett szabad választási joghoz, semmikép sem tudtak belenyugodni Nagy Lajos abbeli eljárásába, melylyel 1350-ben egy idegen papot, az osztrák eredetü II. Miklóst tette meg prépostjukká. A káptalan, nem törődve Lajos király tekintélyével, három helyen is óvást emelt e törvénytelen eljárás ellen: az egri káptalan, László császmai prépost és királyi alkanczellár, végre Abauj- és Sáros vármegyék együttes közgyülésén, hédervári Kont Miklós nádor előtt. Midőn pedig e tiltakozások sem vezettek eredményre, a rend összes elöljárói 1364-ben Jászón összegyülvén, a karhatalommal rájok erőszakolt prépostot méltóságától megfosztottnak nyilvánitották és helyébe a konvent perjelét tették meg prépostá, ki azonban a király hathatós közbe-

lépésére kénytelen volt helyét az elűzött s ismét visszatért Miklósnak átengedni.

A népszerütlen prépost egyébként számos érdemet szerzett a monostor javainak rendezése és védelme körül. Első teendője volt a királytól oltalmat kérni a szomszéd birtokosok, különösen a szepsiek ellen; majd a novaji és nyéstai puszták benépesitésére forditotta gondját.

Nagy Lajos 1352-ben nemcsak megengedte, hogy a mondott pusztákra földmivelőket telepithessen, hanem egyuttal el is rendelte, hogy az ország földesurai azon jobbágyaikat, kik odaköltözni kivánkoznak, szabadon bocsássák.

Birtokháboritási perek.

Miklós utódai közül különösen III. János prépost érdemel emlitést, ki mindjárt kormánya kezdetén föléleszteтte az elődei által abbanhagyott birtokháboritási pereket. Főleg a szepsiek ellen viselt pöre nevezetes, melybe maga a pápa, IX. Bonifácz is beleszólt, midőn 1389. május 15-én kelt apostoli iratával a szepesi káptalan prépostját biróul rendelte ki, felhatalmazván őt, hogy ha békés uton nem érhetné el a kivánt eredményt, a rendelkezésére álló egyházi büntetések alkalmazásával szoritsa elégtételadásra az ellenszegülőket.

JÁSZÓ. — KRACKER-FÉLE OLTÁRKÉP A PRÉPOSTSÁGI TEMPLOMBÓL.

Vásártartási jog.

Mária királynő 1394-ben a prépost kérelmére országos vásártartási jogot engedett Jászó városának a Keresztelő Sz. János ünnepét megelőző s követő napokra, ugyanazon kedvezmények mellett, melyeket e tekintetben a szabad királyi városok élveztek. De mindamellett Zsigmond ellenében 1403. augusztus 5-én a Zárában magyar királylyá koronázott Nápolyi László trónkövetelő pártjára állott, kinek bukása után, a kihirdetett közbocsánat ellenére, méltóságától megfosztatott.

Mily csapások érhették e zürzavaros években a jászói prépostságot, eléggé sejteti az az oklevél, melyben Endre jászói konventi tag, társai, nevezetesen a ház perjele és őre nevében is, a leleszi konvent előtt, a királyi felséget a prépostság javainak elkobzásától s eladományozásától, s más mindenkit, első sorban Nürnbergi Márkot, továbbá a pányi, rozgonyi, tornai, somodi és krasznahorkai nemeseket, nemkülönben a szepsi, szomolnoki és gölniczi jövevényeket azoknak elfoglalásától, használatától ünnepélyesen eltiltja. (1407.) Hasonló tiltakozással lépett föl a megelőző évben a konvent nevében Jászai Könyves János levéltári jegyző is a szepesi káptalan előtt.

1411. elején Zsigmond király saját udvari káplánjának, Miklósnak adományozta a préposti méltóságot. A hosszas küzdelmekbe belefáradt rendtagok ellenmondás nélkül fogadták a szabályellenesen kinevezett prépostot. III. Miklós kormánya (1411—1419.) alatt a birtokháboritási perek csak hamar szerencsés véget értek; a környék uj birtokosai is megszüntek zaklatni a monostor jószágait. Csak a szepsiek nem engedtek, kiknek tartozása, közbecslés szerint, negyvenezer uj értékü forintra szaporodott fel.

Birtokperek befejezése.

Az 1419-ben meghalt Miklós utódának, Péternek kormánya (1421—1428.) heves mozgalmak között vette kezdetét. Először a jászóiak lázadtak föl ellene, kikkel földesúri hatalmát éreztetni akarta, majd ezek megfékezése után a szepsiekkel gyült meg a baja, kik a Tornavárából hazatérő prépostot, perjelét és még egy rendi tagot, mikor ezek egy kis pihenőre a szepsi plébánoshoz betértek, megtámadták. A perjel nyakán már sebe

Zendülés Péter prépost ellen.

ejtettek s éppen a prépostra készültek rohanni, midőn két egri kanonok véletlenül odaérkezett s kérésükkel lecsillapították a fékevesztett tömeget.

Szerencsésebb volt Péter némely gazdasági intézkedéseiben. Jászón és Novajban vizimalmokat, a monostoron felül elnyúló gyönyörü völgyben halastavat épitett. Az egy idő óta elhanyagolt bányákban nagyobb szorgalommal dolgoztatott, a Doboldér-hegyet pedig jó és nemes faju szőllőtőkékkel ültetteté be. Ujabb gyarmatosításokkal is népesíté a monostor birtokait. Zsigmond király támogatta ebben, s mindazoknak, kik a prépostság alsónovaji, nyéstai, monaji, kendi, kérosi és alsó-pocsaji jószágain letelepedtek, három évi adómentességet adott. Szép jele Péter prépost lelki emelkedettségének, hogy lázongó jászói alattvalóiról sem feledkezett meg és számukra uj országos vásártartási jogot eszközölt ki.

Vár építése.

Pétert IV. János követé, őt pedig Szaniszló. Ennek nevéhez füződik a monostor várrá alakitása. Az épitkezés 1436-ban vette kezdetét. A városbelieket boszantotta az erős bástyák épitése, s hogy legalább késleltessék azt, ismételten megtagadták a rájuk rótt munka teljesitését. De Zsigmond király kérlelhetetlen szigora megtörte őket s a védmű elkészült. *Ez idő óta a monostort Jászóvárnak (Castrum de Jászó) nevezik az okiratok; ez a hivatalos neve a rend visszaállítása óta is prépostját a kinevezés mindig Jászóvár főpapjának mondja.*

JÁSZÓ. — KRACKER-FÉLE OLTÁRKÉP A PRÉPOSTSÁGI TEMPLOMBÓL.

Harczok.

Szaniszló prépost Albert király halála után I. Ulászlóhoz csatlakozott. De ezzel ujabb bajokat hozott a rendre. Kassa Habsburg-párti polgárai nagy sereggel Jászó ellen indultak, s magukhoz vonván a jászói jobbágyok egy részét s a meczenzéfi lakosokat, ostrom alá vették a monostort. A vivás több napig sikertelenül tartott; az ostromlók e miatt boszujokban a prépostság birtokaira vetették magukat s azokat kifosztották. A prépost haladéktalanul útra kelt Buda felé, hogy a bűnösök példás megfenyitését kérje a királytól. Ulászló erre sereget küldött a kassaiak ellen, a jászóiak, meczenzéfiek pedig szabadságukkal, javaikkal siratták meg vakmerőségüket.

Giskra elűzi a rendtagokat.

Szaniszló prépostot Biró Lukács váltotta fel a kormányon. Harminczegy évi kormánya alatt alig volt nyugodt napja. A még egyre tartó trónküzdelmek s a várnai csata után mutatkozó anarchikus törekvések ujra felszabaditották az ellenséges elemeket. A prépostság javait egymás után foglalták el a szomszédos főurak, jobbágyait fogságba hurczolták. Giskra rablóhadai ki is űzték a káptalant a monostorból prépostjával együtt. Később Magyar Balázs visszafoglalta s ujra felépitette a rombadőlt várat és monostort, de ennek fejében a prépostság javait több éven át lefoglalta. A rendi tagok csak 1464-ben, Giskra meghódolása után térhettek vissza fészkükbe. Mátyás királytól 1465-ben, hogy feldúlt javaikat rendezhessék, a hontmegyei koronajövedelmeket kapták egy évre.

Biró Lukács utóda, Bertalan prépost (1472—1479.) panaszára IV. Sixtus pápa a makacs szepsieket egyházi átokkal sujtotta. Ez sem használt. A prépostság sérelmei csak V. János prépost alatt nyertek orvoslást, ki félretevén minden kiméletet, a pörlekedésnek azzal vetett véget, hogy 1482-ben visszavette azokat a szőllőhegyeket és szántóföldeket, melyektől a szepsiek a kikötött évi járadékot megfizetni vonakodtak, s azok birtokába a rendet törvényesen bevezette. A száz év óta elmaradt haszonbér megtérítése azonban örökre elmaradt.

János rövid kormányzása után a rendtagok választása Márton prépostra esett, kit Jászóvár legjelesebb főpapjainak sorában emlit a történelem. Első és legfőbb teendője volt uj életre kelteni az elődc alatt hanyatlásnak indult házi fegyelmet s visszaszerezni az időközben hűtlenül elidegenitett birtokrészeket. Azután a jövödelem emelésére forditotta gondjait, II. Ulászlótól pedig 1494. május 24. a prépostság összes birtokait és kiváltságait megerősitő uj adománylevelet eszközölt ki.

II. Ulászló adománylevele.

Nyomába két főuri család ivadéka, somlyai Báthory Domokos, majd csáholymonostori Csáholy Gáspár lépett. Az előbbi a debrődi tölgyerdő sűrüjében kápolnát emelt azon forrás felett, melyet, mint a hagyomány tartja, eltikkadt katonái számára Szt. László király fakasztott.

Kegyúri jog átruházása Kassára.

II. Ulászló a kegyúri jogot Szathmáry György pécsi püspöknek, ennek halála után Kassa városának engedte át azon kötelezettség mellett, hogy az általok kinevezendő prépostok a rendi ruha fölvételével a testületi élet kötelékébe lépjenek, az istentiszteleti s hiteles helyi teendők végzésére rendi tagokat kellő számmal tartsanak és a prépostság javainak hűséges gondját viseljék.

A monostor lakói fájdalommal ugyan, de ellenmondás nélkül fogadták a sérelmes intézkedést, mely mindazáltal csak hét év mulva nyerhetett foganatot. Bakócz Tamás esztergomi biboros érsek ugyanis, 1508. junius hó 17-ik napján, a rend egyik kiváló tagját, Pál jászai plébánost és a szépművészetek mesterét ültette önhatalmulag az üresedésbe jött préposti székbe. Pál halála után 1515-ben Bakócz biboros már nem ellenezte többé. hogy Szathmáry György és Kassa tényleg is gyakorlatba vegyék a rájok ruházott királyi kegyúri jogot, melyet II. Gyula pápa is jóváhagyott 1511. február 6. kelt bullájával. A püspök és a város azonban jogukat oly mérséklettel gyakorolták, hogy három üresedés alkalmával azt erősitették meg prépostul, kit a konvent tagjai törvényesen megválasztottak.

Ilyen volt I. György prépost (1515—1521.) kinek takarékossága szerezte meg a rend számára a jászóujfalusi birtokot, melyet Tornallyay János, az erdélyi vajda fő hadi tisztje, háromszáz arany lefizetése mellett engedett át.

Kegyúri jog visszavetele.

A mohácsi gyászos nap után a szomszéd nagybirtokosok még inkább fosztogatták a monostor javait. A kassai tanács a helyett, hogy kötelességéhez képest védte volna, maga is zsákmánynak tekintette a prépostságot. miért is I. Ferdinánd Kassától 1539-ben visszavette a kegyúri jogot.

E szomoru idők prépostjai közül Ollyas György válik ki. (1550—1552.) Alig vette át a társulat kormányát, a premontréi általános káptalan máris a nagyváradhegyfoki, leleszi, nyirpályi, adonyi és darnai monostorok atyaapátjává nevezte ki a még fiatal főpapot, abban a reményben, hogy úgy képesebb lesz a rend ügyeit hanyatlásukban feltartóztatni. Ollyas azonban az akkori viszonyok közt nem volt képes kitüzött feladatának megfelelni.

Jászóvár világi papoké lesz.

A rendtagok is egymásután dőltek ki mellőle. 1550-ben már csak egy tagja volt az egykor oly népes jászóvári konventnek, s a törvényhozás kénytelen volt intézkedni, hogy szerzetesek hiányában az egri káptalan teljesítse a hiteles helyi teendőket. Később már maga Ollyas is kényszerült odahagyni a prépostságot, hogy a túlsúlyra vergődött protestáns párt támadásai ellen biztosithassa életét. Egy évre rá visszatért ugyan monostorába, az 1552. év őszén még sereget küld az egri vár oltalmára, de 1553-ban már a Ferdinánd által kinevezett Draskovics György nagyváradi kanonokot találjuk a prépostság birtokában.

Draskovics György után, egészen a rendnek 1697-ben történt első visszaállitásáig, Jászóvárott már csak a világi papságból kinevezett prépost kormányzott.

Egri káptalan Jászón.

Az egri káptalan, melyet püspökével együtt a török kiszoritott székhelyéből, 1613-ban Jászón telepedett meg. De itt sem élhetett sokáig békében, mert hat év mulva, mikor Kassa Bethlen Gábor kezére jutott Szécsy György megrohanta Jászót, a kanonokokat részint megölte, részint börtönbe hurczolta. Ez alkalommal jutott, több más levéltárral együtt, a jászói is világiak kezére; Thurzó Imre pedig hatalmat kapott Bethlentől hogy a prépostság javait tetszése szerint oszsza szét. Az akkori prépost

Petheő Ferencz nagy szegénységbe jutott, de utódja Lippay György egri püspök, a későbbi prímás némileg ismét rendezte a prépostság anyagi ügyeit.

1648-tól kezdve Kisdy Benedek a jászóvári prépost, kinek fenkölt szellemét hirdeti a kassai akadémia, melynek alapító levelét 1657. február 26-án Jászóvárott irta alá. 1685-ben rövid időre Thököly kezébe került Jászó. Nagyban javult helyzete Fenessy György egri püspök kormánya alatt (1687–1699). Ő volt a világi papság rendjéből az utolsó jászóvári prépost. A kuruczoktól feldúlt Jászóvárát s templomát fölépitette. Emlékét az utána beköltözött perneczi premontreiek a főoltár elé fölállitott emléktáblával tisztelték meg.

Premontreiek visszaállitasa.

I. Lipót ismét visszaállitotta a magyarországi premontrei kanonokrendet, hálából azért, hogy a török háboru költségeihez Schöllingen Ferencz osztrák-perneczi apát több mint 230,000 forinttal járult.

A rend évkönyveiben örökre emlékezetes királyi oklevél az 1697. év junius hó 19-én kelt. A király hivatkozással a jogtalanul elidegenitett egyházi javakról intézkedő 1560-iki legfelső rendeletre, ugy az 1567-iki és 1647-iki országgyülések ide vonatkozó végzéseire, a jászóvári és leleszi prépostságokat Schöllingen Ferencznek, illetőleg társulatának adományozza.

I. Lipót adományleveles.

Nemsokára Csorna, Horpács és Türje kelnek ki hamvaikból. I. József, folytatva azt, a mit atyja kezdett, 1705-ben Nagyváradhegyfokot is uj életre hívta s Perneczhez csatolta. E szerint a találkozó két század határán, ha a Mayners Kázmér strahowi premontrei kanonoknak adományozott Jánoshidát kiveszszük, valamennyi hazánkban maig létező premontrei rendű prépostság a perneczk kezében egyesült.

Perneczk.

BENEDEK FERENCZ.

De az egyesülés napjai rövidek valának. E szerzemények Pernecznek sokba kerültek; kimeríték, sőt tetemes adósságokkal terhelék pénztárát. A dolgok ily aggasztó állásában az időközben elhunyt apát öcscse és utóda, Schöllingen Ambrus az osztrák-cseh rendkerület elé terjesztette az ügyet és késznek nyilatkozott magyarországi javadalmait, méltányos váltságdij mellett, bármely rendi prépostságra átruházni. Több rendbeli tárgyalások s kisérletek után Vaneke Bernát gradicsi apát Csornát, Türjét és Horpácsot, Kratochvill Károly morvaországi apát pedig 1710-ben 175,000 frtért magához váltotta Leleszt, Nagyvárad-Hegyfokot és Jászót. E szerződés melyet József király 1710. okt. 26-án jóváhagyott, a következő julius 27-én lépett életbe.

Magyar premontreiek függetlenitése.

A leleszi, váradelőhegyi prépostságok Luka főpapjától való függésükben megmaradtak egészen II. József alatt bekövetkezett eltöröltetésükig; ellenben Jászó Mária Terézia alatt kivívta függetlenségét. Az érdem e tekintetben Sauberer György znajmi születésü lukai kanonok, az 1745. május 15-én a lukai káptalan által megválasztott jászóvári prépost nevéhez füződik.

Sauberer.

1770. nov. 19-én nyilt meg az uj konvent és Sauberer tovább folytatta működését. Egymásután emelte a templomokat, a gazdasági épületek egész sorát; majd egyházastól lebontatván magát a várszerüleg épült monostort, helyébe a máig fennálló díszes templomot, melléje az arányosan tagozott impozáns négyszögü lakóépületet s könyvtárt emelte.

Mindezen költekezések mellett a prépostság Sauberer vezetése alatt anyagilag is annyira fölvirágzott, hogy a jezsuiták eltörlése következtében árván maradt rozsnyói királyi nagygimnáziumnak a rend költségére való ellátását is elvállalhatta. Érdemeit elismerte maga Mária Terézia is, ki őt 1774-ben udvari tanácsosává tette, két év mulva pedig, mikor Sauberer áldozópapságának félszázados jubileumát ünnepelte, sajátkezü levelével és egy sajátkezüleg himzett egyházi ruhával tüntette ki.

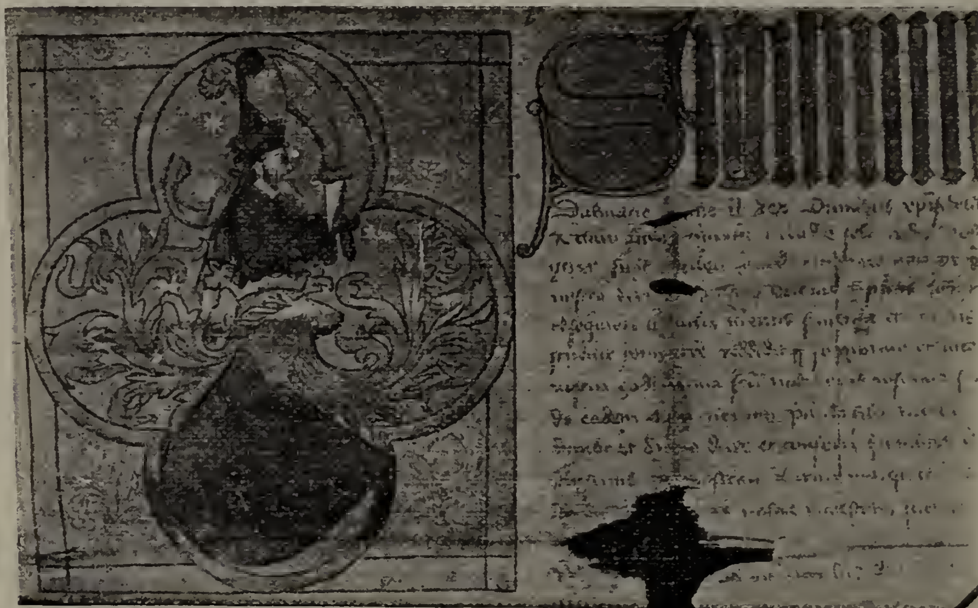
Sauberer Leleszt is függetleníteni akarta a lukaiak gyámsága alól s bizonyára elérte volna czélját, ha munkájában 1779. nov. 30-án meg nem akasztja a halál.

Rend feloszlatása. Utódja Chák Gellért volt, aki alatt egyre sürübben tüntek föl azok a jelek, melyek előre hirdették a rendnek 1787. márczius 16-án bekövetkezett eltörlését.

A rendi tagok szétmentek, a levéltár Budára vándorolt, a könyvtár, az egyházi kincsek gyüjteménye örökre elkallódott; idegenek ütötték fel tanyájukat a díszes épületben, kik a hosszu folyosókon eleséget száritottak, a termekben baromfiakat tartottak. Minden pusztulásnak indult, midőn 1792. augusztus 19-én az egész épület a falu és város egy részével együtt leégett.

I. Ferencz visszaállítja a rendet. Hamvaiból csak akkor kel ki, midőn I. Ferencz 1802. márczius 12-én kelt elhatározásával a jászóvári prépostságot, hozzákapcsolván a leleszi s nagyváradelőhegyi prépostságokat, régi jogaiba és kiváltságaiba visszaállitotta.

Ez időtől kezdve a rend működési köre is kitágult, mert a bekebe-

JÁSZÓ. — ZSIGMOND KORABELI NEMESI LEVÉL CZIMERRAJZA.

lezett 12 plébániának lelkipásztorokkal való ellátásán s a hiteles helyi teendőkön kivül magára vállalta négy, u. m. a lőcsei, nagyváradi, rozsnyói és ungvári gimnáziumok vezetését és fenntartását. Az ungvári helyett később a kassai gimnáziumot vállalta magára, ugyanitt és Nagyváradon a nemesi konviktust, egyuttal a kir. akadémiák bölcseleti karát látta el előljárókkal, illetőleg tanárokkal. Általában véve az 1802—1848. évek közé eső idő a jászóváriak működésének legszebb időszaka.

Jászó 1848-ig.

Jászó 1848 után. Az 1848-iki események következményei súlyosan nehezedtek a rendre is. A szabadságharcz idején tanusitott hazafias magaviseletéért az abszolut kormány bizalmatlanságát vonták magukra. Ehhez járult még, hogy az adó, a Tisza-szabályozás, birtok-elkülönités, fölszerelés költségei egyszerre terhelték a rendet. De e nehéz napok gondjait is megbirták a jászóiak oly prépost vezetése alatt, milyen Répászky József volt.

Kaczvinszky Viktor. Jobb jövő reményei közt kezdte meg 1867. okt. 20-án, éppen születése 50-ik évfordulóján, több mint negyedszázados kormányát *Kaczvinszky Viktor*, ki a rendi tagok egyetemi képeztetését Bécsben, Insbruckban, Budapesten, végre Kolozsvárott is szervezte. Bőkezűségének emlékei a kassai és nagyváradi gimnáziumok gazdag könyvtárai, muzeumai. A kegyurasága alá

tartozó községek tanitóit, iskoláit segitette; Jászón pedig a már meglevő iskolához még egy másikat állitott fel uj tanerővel. Mint gazda sokat tett a rend birtokainak rendezésére s bár kormánya alatt, főleg a 70-es években sürün jártak az inséges esztendők, ő azért mégis tudott annyit előteremteni, hogy a kassai királyi konviktust, melyet a német kormány beszüntetett, öt rendi tag alkalmazásával ujra átvehette, a Nagyvárad melletti Félix-fürdőnek kiépitését több mint 100,000 forintnyi költséggel megindíthatta, a leleszi vártemplomot pedig 15,000 forinton megujittathatta. Az 1883-ik évi rendi zsinat Bécsben, bár betegsége miatt ott sem volt, őt választotta meg az összes hazai és külföldi premontreiek második főpapjának, ő felsége pedig már 1882-ben a Ferencz József-rend középkeresztjével tüntette ki.

Ily férfiu nyomába lépett 1893. aug. 8-án Jászóvár jelenlegi főpapja, *Benedek* Ferencz, a Ferencz József-rend lovagja, Kassa város díszpolgára, kit a rendi tagok, rövid, üdvös kormánya után is, már a „legalkotmányosabb prépost“ díszes czimével ruháztak föl s kitől a rend szellemi s anyagi fölvirágzását a legjogosabb reménynyel várják. Benedek Ferencz.

A jelenlegi monostort és templomot, mint emlitettük, Sauberer prépost épittette. Husz évig tartott a munka, melyben Salzjeber Antal, mint épitőmester, Grass Antal, mint szobrász, Hennefogt János, mint márványozó, Kracker János Lukács, mint festő működtek közre. Templom és monostor.

A hatalmas épület délre néző, arányosan tagozott derékszögü négyszög, melyet a középen álló templom két egyenlő négyzetre oszt: a praelatura és konvent épületére. E két, elül elválasztottnak látszó épületet a templom mögött a földszinten a hatalmas konventi ebédlő, e felett a magasan kiemelkedő régi könyvtár, mindkét helyen hosszu, széles és magas folyosó köti egybe.

Az épületnek konventi részét a rendi tagok és a növendékek lakóosztályai, a tüzvész után ideszorult könyvtár helyiségei, egyes hivatalok s a fürdő foglalják el, mig a praelaturai oldalt a prépost díszes termei, az udvarát képező rendi tagok lakásai, az országos és házi levéltár, a kis képtár, a csinos házi kápolna, a vendégszobák sora, a nyári ebédlő, a sekrestye s a konyhahelyiségek töltik be.

A templom, különösen a párját ritkító szépségü két sugár tornya, magasan emelkedik ki az épület tömegéből. Mind a tornyok, mind a templom eredetileg réz-, közben-közben aranynyal befuttatott lemezekkel voltak fedve; a hajó ormán óriási magyar korona, az épület négyszögletén kimagasló úgynevezett bástyákon ugyanannyi aranyozott golyó ragyogott. Az épület mai, az 1792-iki tüzvész után hevenyészett födélzetével, melynek megujitása különben a közel jövő teendője, meg sem közelíti a Sauberer idejebeli épület külső szépségét. A templom belsejét azonban sem a lezajlott száz esztendő, sem maga a tüzvész pusztítása nem érintette: ugy áll ma is, mint Sauberer idejében. Magasra szökellő pilléreivel, karcsu oszlopaival, hófehér szobraival, összehajló íveivel, öblösödő kupolájával, oltárainak fényével, fenséges hangu orgonájával, egész berendezésével egyike az ország legszebb templomainak. Legbecsesebb mégis festészeti díszitése, Kracker János Lukács, a mult század jeles művészének munkája. Öt freskókép, hét nagyobb s két kisebb oltárkép hirdeti itt Kracker művészetét. Ezek közül legnagyobb (6 méter) s legmesteribb alkotás a főoltárkép: Jézus megkereszteltetése. Nem kevésbbé hatásosak a mellékoltárok képei: Mária mennybemenetele, Szt. Anna, Szt. Norbert, Szt. András megjelenése Nepomuki Szt. Jánosnak, Szt. Borbála fővétele, különösen Szt. Ágoston. Festmények.

E remek oltárképeknél is szebbek freskói. A főoltár feletti boltíven Keresztelő Szt. János születését látjuk. Tovább a hajó felé, de még a szentély tetőzetén páros képben a szent család futása s a bethlehemi gyermekek öldöklése látható.

Legnagyobb, valósággal óriási kép a középhajóra boruló kupolafreskó. A pusztában rengeteg nép jelenlétében prédikáló János üdvözli a távolból közeledő Megváltót. A következő freskó Szent János fővételét ábrázolja, mig a kórus fölötti kép Szent Czecziliát tünteti föl. E csoportokat ábrázoló freskókon kivül vannak még olyanok is, melyek csak egy-egy alakból álla-

nak: ilyen a szentély fölött az ó- és ujszövetséget, majd a kupolának a pillérekbe áthajló nagy szögelletében az evangelistákat, a kórus felett pedig a Szent Jánost megjövendölő prófétákat allegorizáló alakok.

Kracker ecsetje alól került ki még a praelatura s a konvent kapuja fölött, az épület keleti és nyugati oromfalán egy-egy, ma már szinte a fölismerhetetlenségig elfakult freskó-kép; továbbá a régi könyvtár hatalmas freskója, melyet a száz év előtti tűzvész rongált meg. Mindezeket a jelenlegi prépost hozzáértő művészszel restauráltatja.

A prépostság régi műkincsei a rend feloszlásakor elkallódtak. A mostani kis képgyüjtemény, a mintegy 40,000 kötetet számláló könyvtár, az egyházi szerek és ruhák mind ujabb szerzemények.

Zsigmond korabeli czimerlevelek.

A jászóvári konvent gazdag levéltárában a legérdekesebb heraldikai emlékek közé tartozik három Zsigmond-kori czimerlevél, melyekről Csoma József következő ismertetést irja a „Magyarorszag Vármegyéi és Városai" számára:

„Hazánkban, miként azt heraldikai publikáczióink nyomán tapasztaljuk, nem ritkák a Zsigmond királytól adományozott czimerlevelek; de bármennyit fedezünk is fel e korból, ezek ugy műtörténeti, mint diplomatikai, ugy heraldikai, mint genealogiai tekintetben kiváló fontosságu és érdekü emlékek maradnak.

E három czimer ki van ugyan már adva a Siebmacher-féle nagy czimerkönyv Magyarországra vonatkozó részében, de hasonmásban csak ezuttal lesznek először közzétéve.

JÁSZÓ. — ZSIGMOND KORABELI NEMESI LEVÉL CZÍMERRAJZA.

Mindbármon meglátszik már az idők nyoma. Szakadozottak, kopottak, némelyikén alig látszanak az egykor szép miniatür festmény egyes részletei s csak erős vizsgálat után rekonstruálhatjuk az elmosódott sisakokat és paizsalakokat.

Legrégibb közöttük az, melyet Zsigmond király 1418-ban Konstanzban, Ambrus napján adományozott harsági Farkas Mártonnak, delnei Kakas Jánosnak, Mocholay Jánosnak, Uzfalvy Pálnak és Komlóssy Mártonnak.

A czimer: dőlt kék paizsban, zöld alapon, kerekfonott szürke sövényből növekvő medve, nyakán aranykoronával, száján keresztül elölről nyillal átlőve, karmaiban száras, leveles, veres rózsát tart. Sisakdísz a paizsalak. Takarók zöld-sárga.

E czímer, noha legrégibb és így legközelebb áll a heraldika fénykorához, heraldikai tekintetben leghibásabb. Hibás az egyes czimerrészletek aránytalansága, a csőrsisak idomtalan nagysága a paizsalakkal és sisakdíszszel szemben, hibás a takarók szineinek megválasztása a czimer szineivel szemben, de viszont e szép hajlásu takarók, a czimer hátterének diszítésével mintegy egygyé olvadva, kecses virágornamentikává alakulnak.

A másik czimerlevél szintén 1418-ban kelt. Zsigmond király Konstanzból hazatérő utjában Passauban Szt. Erzsébet napján adományozta azt Olsvay Jánosnak, Geraldfalvy Pálnak és Engi Máténak. A czimer balra dőlt, veres paizsban arany sakkfigura, kettős lófejjel (Roch). Sisakdisz: balra fordult, növekvő, hosszu bajuszu és szakállu ősz férfialak, fején turbán, hat (veres-fehér) strucztollal, lelógó hosszu fehér fátyollal, bő veres kaftánban, jobbjában aranymarkolatu, szélespengéjü, görbe kardot tart. Takarók: veres-arany.

Ezen czimer már csak azért is érdekes, mert egyetlen a magyar heraldikában, melynek paizsalakja, mint az az elmosódott festésben még némileg kivehető, sakkfigura. A Siebmacher-féle czímerkönyvben a paizsalak nem volt feltüntetve, de azóta ujólag nagyitóüveggel megvizsgálván az eredeti festményt, az elmosódott körvonalakban még kivehető a három lépcsős alapzat, a kettős sörényes lófej s két oldalt egy-egy kinyujtott láb.

Ezen kettős lófejü sakkfigura — műnyelven Roch — a középkorban a XVI. században divatba jött s a ma is használt bástyát vagy tornyot helyettesitette. Ős alakja a Jánus-

fej lévén, kettős lófejjel, néha kettős szamárfejjel (Esclocher czímer), a heraldikai liliomnak talpazatra helyezett két felső levelével vagy kettős kosszarvval is ábrázolták. A ritkább czímeralakok közé tartozik külföldön is.

Czímerünk sisakdisze épen maradt reánk, keleti férfint ábrázol, egészben úgy mint részleteiben mesteri kivitelü, valódi miniatür műremek s úgy kosztümtani, mint fegyvertani szempontból érdekes. Mesterének vonásaira ismerünk a lászlókarcsai Török, Chapy s Nagymihályi czímerekben.

A harmadik czímerlevél Pármában kelt 1432-ben. Egy abaujvármegyei régi kihalt család sarja, Mérai Miklós nyerte azt adományban a maga, testvére s rokonai részére. A czímer balradőlt, kék paizsban balra fordult, veressel fegyverezett gólya, csőrében nyaka körül tekeredett barna kigyót tart. Sisakdísz: balrafordult, repülésre kész, veressel fegyverzett gólya. A takarók szine kék. Rajzát a családokról szóló fejezet kezdőképe gyanánt adjuk.

E czímert is megrongálta az idő, a sisak, a takarók nagyrészben elmosódtak, de ily állapotában is feltünik heraldikailag kifogástalan kompozicziója s kiváló technikája, mely olasz mesterének magas művészetét mutatja."

A monostort terjedelmes gyönyörü kert övezi. Ezen túl északra van a majora cselédlakokkal, istállókkal és egyéb gazdasági épületekkel, kissé távolabb egy malom, még tovább, mintegy negyedóránvira, a legjövedelmezőbb ipartelepe, a pocskaji vasolvasztó, a gőzfürész, tovább, de már a felső-meczenzéfi határban, a vasérczben gazdag Lucia-bánya. Jászóvár környéke.

A monostortól nyugat felé, a kert tőszomszédságában van az istálló, odább az ugynevezett kis-tó, mig kissé délnek tartva, eljutunk a jászaiak legszebb üdülőhelyére, a kies Tapolcza-völgybe, szép nagy tavával, melynek mindkét partján jól gondozott sétautak vezetnek lombos erdők árnyékában. Órahosszat sétálhat itt az ember a kanyargós ösvényeken, melyek majd erdőben, majd a rét virágai közt, majd a pisztrángos patak mentén kigyóznak. A völgy végén hatalmas lombsátor alatt, szikla torkolatából ömlik a nagy-forrás tiszta vize, mely mindjárt ott a kútfőnél tóvá szélesedik, mig tovább a hegy meredek oldalából időszaki források nyilnak meg, melyek vizesésként zúgnak alá. A völgy déli oldalában kigyózó út mentén van a kispapok csinos tekepályája, tovább a prépostság borospinczéje, még tovább, erdők sürüjében, fiatal fenyő árnyékában, a fallal, vasrácscsal bekeritett prépostsági temető.

A sirkertből tovább vezet az út a prépostsággal szemben emelkedő 354 méter magas Sziklahegyre, a tornai mészfensík északkeleti nyúlványára, hol a Róbert Károly által emelt várnak még néhány jelentéktelen falmaradványa látható. Innen elragadó látvány nyilik a távolba. Délre a kis Debrőd tornya csillog, innen balfelé a prépostság pusztája Hetény, távolabb Szepsi s a Cserehát siksága; keletnek Rudnok a fürdőjével, északra erdős hegyek tövében Jászó-Mindszent, nyugatra felhőbe nyuló bérczek, mig lábunknál a város és a prépostság remek panorámája.

Ennek a sziklahegynek oldalában, jó magasan tátong a *jászói barlang*, melyet 1846-ban Richter prépost tett járhatóvá; ugyanő eszközöltette a barlang mérnöki fölvételét is ifj. Prybila által. Jászói barlang.

Azelőtt valószinüleg csak igen gyéren látogathatták a barlangot; mindamellett nem lehet kétséges, hogy a háborus idők viszontagságainak közepette, a tatárjárás alatt, valamint a török háboruk és a Bocskay- meg Rákóczy-féle harczok idejében a lakosságnak menedékhelyül szolgált a barlang, melynek szájánál még eröditési nyomok is láthatók. Belsejében 1878-ban br. Nyáry Jenő és Thallóczy Lajos próba-ásatást rendeztek s ez alkalommal több neolith-korbeli sima vagy egyszerü diszitésü, de azért izléses, szép bronzkori s öblös, izléstelen vaskorbeli edénytöredékeket leltek. De találtak még ívezeti díszszel kiczifrázott jól kiégetett agyagból készült olyforma edénytöredékeket is, a minők Aggteleken fordulnak elő s melyeket ősmagyar időbeli gyártmányoknak tartanak.

A barlang több, messze elágazó, de javarészben még ki nem kutatott ágból áll.

Az elég tágas bejáraton egy kezdetben emelkedő talaju csarnokba jutunk, melynek boltozata kürtő formában van áttörve; mintegy ötven méterrel odább szükül a barlang és csak egy keskeny hasadékon át jut az ember a faléposőhöz, mely a barlang mélyebb belsejébe vezet. Körülbelül 16 méternyi leszállás után keskeny sikátorba jutunk, mely annyira

alacsony, hogy néhol csak meghajolva jutbatni át rajta. E helyen állati csontok, nevezetesen a barlangi medve csontjai találhatók. Ezen a kanyargó sikátoron lefelé s több kikutatlan barlangág szádja előtt elhaladva, meglehetősen tágas csarnokba érünk, melyet leomlott hatalmas sziklák két részre osztanak. Az első, nagyobb üreg mintegy 12 méter magas kupolaszerü boltozattal bir, melyről több sajátságos alaku, szalonnaoldalakra emlékeztető s igy is nevezett szikladarab csüng alá. A csarnok fenekén két mélység tátong; ezek egyike járhatatlan, a másikba azonban 20 méternyire le lehet szállni s itt egy körülbelül 50 méter hosszu ágba juthatni. A leszállás egyébiránt igen fáradságos és nem veszélytelen. A csarnok fenekén levő két kutnak a tetőzeten egy-egy fölfelé irányult kürtő felel meg. A hátsó üreg jóval kisebb, fenekéről csipkés és csucsos szikladarabok meredeznek fölfelé. Az eddig bejárt üregekben még sehol sincs cseppkő, falaikat számos név és egyéb felirás boritja; az üregek fenekét denevérguanó lepi el.

Egy 40 méter hosszu, keskeny folyosón a 12 méterrel mélyebben fekvő Kis-templomba jutunk, melyet már cseppkő-alakzatok diszítenek. Oldalfalai mentén számos stalaktit-oszlop emelkedik a hófehérségü hullámos tetőzetig, egy helyen dús redőzetet utánzó cseppkő-alakzat nyulik ki a falból, az u. n. Trónmennyezet; egy kerek, ablakszerü nyiláson át a barlang egy másik üregébe tekinthetünk, melyben az Orgona van, egy orgonasipokra emlékeztető cseppkő-oszlopokból álló képlet.

A barlangnak egy meredeken emelkedő, mintegy 3 méter magas üregéhez a bejáratot két hatalmas cseppkő-oszlop mutatja, melyek közül a bal felül álló a Krisztus sírja, a másik 4 méternyi átméretü pedig a Mária szobra. Ezeket elhagyva és az u. n. Sekrestye előtt is elhaladva a Nagy-templomba jutunk; ennek talaja majdnem vizszintes, de a cseppkőalakzatok szépsége tekintetében korántsem ér föl a Kis-templommal. A Nagy-templomból egy sikátor vezet a barlang legszebb részébe, az u n. Szivkamrába, mely nevét onnan vette, hogy egy tudós látogató az e barlangrésznek tetejétől a fenekéig érő oszlopcsoportozatokat a szivkamrák trabekuláris izmaihoz hasonlitotta.

Visszatérve a Nagy-templomba, ebből egy 50 méter hosszu, keskeny folyosóba juthatunk, melyben jobbadán csak kúszva haladhatunk a kutig, hol az eddigelé ismert barlang végét érjük el. De éppen ezen a tájon tátong még elénk számos nyilás, megannyi bejárat egy-egy még ki nem kutatott ágba. Ezek a nyilások a visszavezető út föltalálását nagyon megnehezítik.

Abból a folyosóból, mely az előbb emlitett csarnokból a Kis-templomba vezet, balra egy másik sikátor ágazik ki; ebből egy 6 méter magas lábtón lemászva, a barlangnak egy igen kietlen részébe jutunk. A tetőről lecsüngő sziklatömbök, mintha minden pillanatban nyakunkba szakadnának, a talajt pedig a már leomlott sziklák törmelékéből álló hegyek boritják.

A sziklatömegek közt még mélyebben fekvő barlangrészekbe jutbatni, mig végre nagy fáradság árán elérjük az u. n. Szőllőhegyet, melynek stalaktitjai fürtalaku cseppkövekből állanak.

E leirt nagy barlanggal majdnem egy magasságban van még egy kisebb, tojásdad átmetszetü és kettős bejáratu, tovább délre még egy egészen kis barlang.

Prépostság személyzete és gazdasága.

Végezetül ide igtatunk a prépostság gazdaságáról s személyzeti viszonyairól néhány általános adatot.

Az egyesitett hármas prépostságnak négy vármegyében, u. m. Abauj-Tornában, Biharban, Gömörben és Zemplénben levő összes birtoka 39,847 katasztrális holdra terjed. Ebből Abauj-Tornamegyére 16,119 k. hold esik, melyből 298 hold bérletben van, 35 hold belsőség, 11,701 hold erdő s csak 4085 hold a mezőgazdaság területe.

A gazdasági kerületek egy-egy képzett tiszt vezetése alatt, forgó rendszerben műveltetnek s a követelményeknek megfelelő fölszereléssel rendelkeznek.

A prépostság jövedelmi forrásai közt jelentékeny szerepet játszanak az egyes iparágak is. A téglagyár Jászón jó minőségü téglákat, cserépzsindelyt és alagcsöveket éget.

A vasipar áll egy kohóból, mely nyers vasat termel, havi 900 métermázsa mennyiségben; továbbá több, a Bódva mentén álló hámorból, melyek-

ben a meczenzéfi bérlők messze földön híres kapákat gyártanak. Legtöbb jövödelmet hajt a Felső-Meczenzéf határában fekvő dúsgazdag vasbánya, melynek kiaknázását a salgó-tarjáni vasmű-részvénytársaság vette kezébe. A termelt vasérczet a társaság a Gömörmegyében levő likéri kohó telepein dolgozza fel.

A kitűnően kezelt erdőgazdaság jövedelmének fokozása czéljából fenntart a rend egy gőzfűrészt is, hol a tölgyrönkfát padlódeszkákká és parketté dolgozzák fel.

A rend összes személyzetének jelenlegi létszáma 108; ezek közül 1 prépost-praelatus, 80 áldozópap, 27 növendék. A rend vezetése alatt áll egy hittani intézet, egy tanárképző, három főgimnázium, egy konviktus, tizenkét plébánia, huszonhárom templom és kápolna, két országos levéltár, tizenhat kegyúrasági hitközség.

A JÁSZÓI PRÉPOSTSÁG POCSKAJI VASHÁMORA.

NAGY-IDA.

KANYAPTAVÖLGY keleti szélén, Kassától délnyugatra, 20 kilométerre az Ida-patak mellett fekszik *Nagy-Ida* mezőváros, nagyközség. Kassával egyenes országuti összeköttetésben áll, azonkivül állomása a kassa—tornai vasutnak, mely Bárczán és Enyiczkén át kanyarodik Nagy-Ida felé. 319 házból áll; lakosainak száma 1835, kik csekély töredéken kivül mind magyarok, két harmadrészben katholikusok, egyébként különböző felekezetekre oszlanak. A katholikusokon kivül a reformátusoknak is van templomuk, a nagy számmal levő, az összes lakosságnak 10%-át képező izraelitáknak imaházuk. Van posta- és táviró állomása. Vásárai rendesen népesek szoktak lenni.

Multja. Nagy-Ida régi abaujvármegyei község. 1397-ben Idai Chyrke Péternek birtokai voltak Miszlókán és Széplakon, melyekből földet ajándékoz a kassai zárdának. Az 1424-iki adóösszeirás szerint Nagy-Idán, mely már akkor Perényi-birtok volt, 90 portát irtak össze. A most kisebb lakosságu Szepsi, jóval nagyobb volt nálánál, mert ott akkor 180 portától fizettek adót. Várát a Perényiek épitették. Valószinüleg egyszerü földsánczczal és vizárokkal volt körülvéve, melyet az Ida látott el vizzel. Itt időzött éppen Serédy Gáspár, I. Ferdinánd kassai parancsnoka 1536. deczemberben, midőn Zápolya János hadai, megnyervén Serédy alparancsnokait, Kassát megszállották. Kassa után Nagy-Ida is Zápolya hatalmába jutott. 1556-ban Puchaim Kassa ellen akarván nyomulni, először Perényi várát, Nagy-Idát támadta meg. Perényinek nem lévén rendes katonasága, czigányaival vitézül védelmezte a várat. Husz napi ostrom után, a védőknek elfogyván puskaporuk, Puchaim augusztus 17-én bevette a várat, melyet földig lerombolt.

Vár. A várépületnek ma már nincs maradványa; sánczvonala és árkolása azonban elég tisztán kivehető még ma is. Fekszik a községtől északra, az Idapatak egy hajlatában, Tóth Sámuel gépész birtokán. Területe nem lehetett nagy. A tulajdonos által gazdasági czélból tett ásatások alkalmával előkerült sáncz-átmetszetek megégett rőzse maradványait hozták napvilágra; a rőzserétegek közt az égés világos jelét mutató agyagrétegek feküsznek. A vár mögött levő dűlő ma is Vártáblák nevét viseli; szemben egy kis dombot pedig Táborhelynek hívnak.

A vár nem épült fel többé. Hagyományos ragaszkodással beszélnek
Czigányok. róla az itt lakó czigányok, sőt jogos örökségüknek, a nagy-idai lakosokat bitorlóknak tartják. A város szélén, a temető és a vasutállomás szomszédságaiban van e czigányoknak néhány vityillóból álló telepe. Ezeket a

kalyibákat maguk rakják. A szalmát, ha kalyibáikat födik, csak úgy hányják föl a tetőzetre. Fejedelmi ivadéknak mondják magukat, a mi természetesen nem egyéb, mint fennhéjázás; nem különben a hiszékeny ivadéknak tetszetős mese, hogy a vár területén nagy kincs van elásva, melyet fejedelmük rejtett oda számukra. Ez a mesebeli kincs tudvalevőleg mindenütt kisért a nép fantáziájában, a hol régi vár állott valaha.

Nagy-Ida a Zápolya-uralom kezdetén szintén áttért a protestáns hitre, s ezzel megszünt régi plébániája. Az ellenreformáczió alatt lakosainak nagy részét megint áttéritették, s 1742-ben plébániáját is visszaállitották, miután a helység a gróf Csáky-család birtokába jutott. A Csákyak épitették a mult században, a ma is létező, jelenleg br. Schell Rezső tulajdonában levő kastélyt, mely a város közepe táján, az Ida-patakra dülő terjedelmes park elején áll. A kastélyban van egy külön kápolna, a Csákyak sirboltjával és érdekes, régi képekkel.

NAGY-IDA. — BÁRÓ SCHELL REZSŐ KASTÉLYA.

SZEPSI.

BÓDVA- és a Kanyaptavölgy találkozása pontján, Kassától 30 kilométernyire délnyugatra fekszik Szepsi városa, mely hosszan nyulik el a Bódva mellett. Székhelye a cserehàti járásnak, mint ilyen a szolgabiróságnak; van járásbirósága, telekkönyvi hivatala, adóhivatala, pénzügyőri- és csendőr-örsparancsnoksága. Kiinduló pontja a felső-bódvavölgyi (szepsi-meczenzéfi) szárnyvasutnak. Posta- és táviróállomás. Tulajdonképen csak két utczából áll, 330 házzal. Lakosainak száma 1765, köztük

SZEPSI.

1640 magyar, 44 német, 57 tót. Vallásra nézve 1120 r. katholikus, 526 ev. református, 94 izraelita, a többi egyéb felekezetü.

Templomok. A városnak két temploma van, a régi róm. kath. és az ujabb református. A XIV. században csúcsivesen épült r. kath. templom a többszörös megujitás alatt sokat veszitett eredeti jellegéből, s a 3 hajós csúcsives épitményből csak a szentély maradt meg régi alakjában. E templom, mely hajdan erősség volt, ma is fallal van övezve. Képét a vármegye történetét tárgyaló részben közöljük. A város házainak egy része ugyanazt az épitészeti tipust mutatja, mely a közeli Meczenzéf házait jellemzi, a mi fenntartja a Szepességről ide költözött egykori német telepesek emlékét. Erre vall a város neve is. Németül Moldaunak, valamint a Bódva vagy Boldva folyót is

Moldaunak, moldaui viznek nevezték. Ebből lett valószinüleg a nép ajkán a rokonhangzású Boldva. Jellemző az is, hogy a házak pinczeajtai nem az udvarra, hanem az utczára nyilnak. Ez az épitési mód még abból az időből származik, midőn Szepsinek virágzó borkereskedése volt. Nemcsak saját termésével kereskedett, hanem nagy tranzitó-forgalmat közvetitett hegyaljai borokkal is. Minthogy háboru idején a szepsi gazdák szekereikkel tettek szolgálatot, a mult század második feléig Szekeresfalvának nevezték a várost.

Szepsi multja.

Szepsi, Zsigmond korában már virágzó helység volt. A XV. században kezdődő zivataros időkben akkor szerepel először, midőn a cseh Giskra megszállja, erődöt épittet, melyből őrsége ki-kicsap a Bódva völgyének lakosaira, hogy megsarczolja őket. 1449-ben Hunyadi János Giskra ellen indulván, elfoglalta s földig lerombolta erődjét.

A török háboruk, szabadságharczok és a vallási villongások alatt Szepsi sorsa lapda volt az egyes pártok és hadak kezében. A Torna birtokáért vívott harczok tüzét mindannyiszor meg kellett szenvednie Szepsinek is, a mi megakasztotta természetes fejlődésében; pedig topografiai helyzeténél fogva, mint a Bódvavölgy kulcsa, bár Abauj-Torna vármegyének kisebb mezővárosai közé tartozik, ma is meg vannak kellékei arra, hogy környékének élénk forgalmi góczpontja legyen. Lakosságának túlnyomó része a hitujítás kezdetén szintén protestánssá lett; de az I. Lipót kormánya alatt Kassáról kiindult ellenreformáczió legtöbbjét ismét visszatéritette. A népmonda szerint úgy mint Tornán, itt is a Herkó Páter néven ismert szendrői barát lett volna a főtéritő.

SZEPSI. — A FŐUTCZA A REFORMÁTUS TEMPLOMMAL.

Mint a népszámlálás adatai mutatják, ma ugyszólván teljesen magyar. az alig 5% idegen ajku is már eltünik a magyarságban. Társas életét a polgári kaszinó s a kath. olvasókör, meg a tüzoltóegyesület eleveníti; a nagyrészt kisiparosokból és kisgazdákból álló polgárság hiteligényeit a takarékpénztár és egy hitelintézet elégiti ki. A szegényekről és betegekről a szegények-háza gondoskodik. Iskolája hat osztályu.

A várostól nyugatra, a tornai uton van kis fürdője; a Szőllőtető-hegy oldalában (szintén nyugatra a várostól) emlitésre érdemes egy barlang, mely még nincs kikutatva. A kik behatoltak az üregbe, meglehetős nagy kiterjedésünek mondják. E barlang „Barátlyuk“ elnevezés alatt ismeretes és a népmonda azt tartja felőle, hogy a 9 kilométerre fekvő tornai várral alagut kötötte össze.

SZIKSZÓ.

régi város fekszik Abauj-Torna vármegye déli részén, Borsod vármegyével határosan, a K. hosszuság 38° 36' (Ferrotól), az É. szélesség 48° 12' alatt, Kassától 67 kilométernyire. Nagyságra nézve Abauj-Torna vármegyének második helysége. Nagyközség. Lakosainak száma 3893, kik 36 kivételével mind magyarok. Vallásra nézve van róm. kath. 1143, gör. kath. 247, ev. ref. 1707, ág. ev. 49, izr. 739. A város határában foly a Bársonyos, melybe a városon keresztül futó Mánta-patak torkollik. Vasuti, posta- és táviróállomás; székhelye a szolgabiróságnak és kir. járásbiróságnak. Van két temploma és egy zsinagógája. A katholikus templom újabb, 1780-ban épült; a református templom azonban még a XV. századból származó csúcsíves építmény, melyet valószinüleg a csehek emeltek. Kőfala mely még ma is fennáll, erőddé alkotta, mely nem egyszer sikeres védelmet nyujtott a lakosoknak. A községben van r. kath. és ev. ref., valamint izraelita felekezeti népiskola és községi óvóintézet; továbbá kórház, takarékpénztár és egy más hitelintézet, olvasókör és tüzoltó-egyesület. A vasuti állomástól a városba vezető uton, a budapesti országut keresztezésében áll egy kastély, mely a mult század elején épült. Előbb a Perényi bárók, majd az Eszterházyak birtokában volt, s a vármegye 1848—49-ben, miután Schlick megszállotta Kassát, itt tartotta üléseit. 1860-ban a gróf Csáky család tulajdonába került a kastély s jelenleg Hunyady-Csáky Sarolta grófnéé. Ebben a kastélyban fogadta 1783-ban II. József császár Abaujvármegye küldöttségét, mely őt kassai utjában a vármegyébe léptekor üdvözölte. A kastély ábráját más helyen közöljük.

Kastély.

Őskori telep.

Szikszó fölött a Magyarhegyen őskori telepet találtak; de a mai helység is már régóta szerepel a történetben. Nevét állitólag szíksós talajától kapta; szíkes legelői ma is szép gulyákat nevelnek. Szikszó ismeretes volt már a XIII. század elején; a huszita csehek, mint emlitettük, a XV. században már templomot épitettek itt. A város rövid idő alatt annyira növekedett, hogy északon egy második városrész is épült, melyet Kis-Kassának hívtak. Zsigmond idejében női kolostor is állott már a mai Szt. Anna utczában. A gyakori portyázóktól sokat szenvedett a kolostor, melyet egy izben felgyujtottak s az apáczákat megfutamították. Ezek a templomerődbe menekültek.

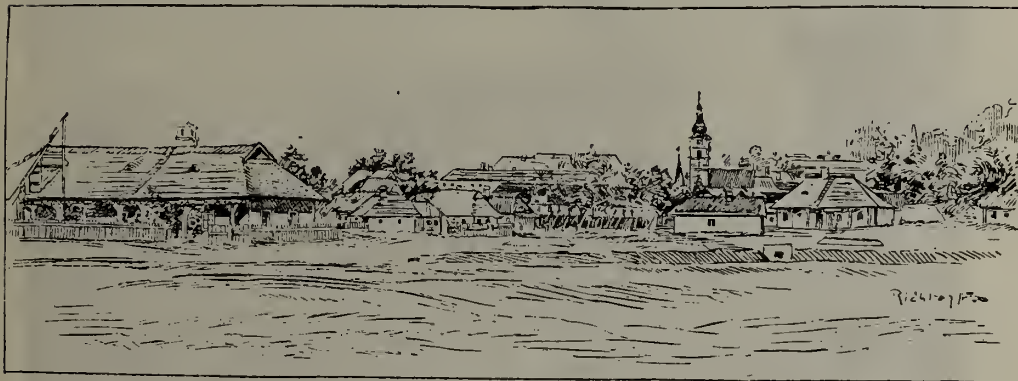
Szikszó multja.

A gyakori támadások miatt a szikszóiak körülsánczolták magukat. A sánczok 1844-ben még megvoltak, de az árokban összegyülemlett esővíz egészségrontónak bizonyult, miért is a sánczokat betemették s a hidakat lerombolták. Két hid romja ma is látható. A reformáczió kezdetén a

lakosság nagy része áttért az uj hitre. Az akkori földesurak, a Perényiek megkönnyitették hathatós befolyásukkal az uj hit terjedését. Az utolsó Perényi, a ki a kath. templomot épitette, ismét katholikussá lett. Halála után két részre szakadt a birtok; az egyik rész az Eszterházyaké, a másik a Csákyaké lett; az Eszterházy-birtokot azonban 1860-ban Csáky Sarolta grófnő vette meg 120,000 forintért. Reformáczió.

A Perényiek áttéritvén a tekintélyes nagyságu várost az evangelikus hitre, mindjárt kezdetben több nevezetes hithirdető támadt ott; igy Szikszai Pál, Zrinyi Miklós predikátora, Szikszai Fabriczius vagy Kovács Balázs, a ki a kassai zsinaton együtt vitázott Károlyival Egri Lukács ellen, Siderius Szikszai János, a sideriana catechesis szerzője, Siderius Szikszai István, sárospataki professzor stb. Benczédi Székely István, kath. plébános 1548-ban, egyes források szerint a Perényiek kényszerítésére szintén protestánssá lett. De Szikszó ekkor még Luther tanát követte, csak az 1562-ben tartott tarczali zsinat után, mint azt Kiss Áron megirja a „Zsinatok a XVI. században“ művében, mikor az egervölgyi és tiszavidéki protestánsok elfogadták Kalvin tanát, lettek a buzgó lutheránusok Perényi Gábor akarata ellenére reformátusokká, ugy mint a Kalvin tanához csatlakozó többi hernádvölgyi magyar község.

A törökök elfoglalván Fülek várát, Szikszóra nehéz napok következtek. Velizán füleki bég 1558-ban 3000 emberrel portyázó hadjáratra indult és Szikszót is utjába ejtvén, kifosztotta. 1567-ben Hasszán pasa, Törökvilág.

SZIKSZÓ.

ismét Fülekről jövet, a mártonnapi vásár alkalmával csapott Szikszóra és 2000 embert vitt fogságba. Rákóczy Zsigmond szendrői kapitány azonban Prépostvári Bálint kassai hadnagygyal Vadásznál utolérte a martalócz csapatot s 600 törököt levágván, kiszabaditotta a foglyokat. 1576-ban a háborus inséghez éhség pusztitása járult; a lakosokra oly nagy szükség nehezedett, hogy fűvel és elhullott állatok husával voltak kénytelenek táplálkozni. 1588-ban Szikszó vidéke a törökök hatalmába kerülvén, Szinán budai pasa adót vetett ki rá, melyet az inséges évek miatt nem birtak megfizetni a lakosok. Szinán Kara Ali béget küldte a felvidéki városok és Szikszó megsarczolására. A törökök a várost felgyujtották, de a Rákóczy Zsigmond vezérlete alatt egybegyült, Serényi Mihály, Rotthaler János, Raibicz Albert és Drugeth István vezette csapatok szétverték őket. Kara Ali maga is elesett, vele mintegy 1700 török. Számos török futása közben a Sajóba veszett; a felháborodott lakosok is sokat öltek meg, a kiket a Vadász felé vezető uton temettek el, közel a patakhoz, mely helyet máig „Törökhalom“-nak nevezik. A város határában egyes dülők nevei szintén a csatának emlékei. Igy a Nyulmáj és Heling dülők a csatában résztvett német vezérek elferditett nevei.

A következő században a hadak utjába eső Szikszó igen sokat szenvedett ugy a törökkel folytatott, mint a császári hadak s a magyar fölkelő seregek közt meg-meginduló harczok miatt. Hol egyik, hol másik sereg sarczolta meg. Az örökös félelemben élő lakosság megmentett vagyonkáját a

templom körül felállitott bódékba rejtette el. 1688-ban egy ilyen bódé meggyúlt, a tűz elharapózott s a lakosok vagyonával együtt a templomot is elhamvasztá 1697-ben Vademont császári vezér katonái zsákmányolták ki
Csapások. a várost, 1698-ban pedig ismét megsarczolta a német sereg. 1703-ban Szikszó Rákóczy Ferenczhez csatlakozván, Rabutin császári tábornagy 1706-ban Erdélyből Kassára jövet, fölégette. Ekkor megint elpusztult a templom. A lakosok Szendrő felé az erdőkbe menekültek.

Alig multak el a háboru iszonyatosságai, pestis tört ki, melynek 800-nál több lakos esett áldozatul.

III. Károly alatt nyugodtabb élete kezdődik Szikszónak, noha régi gazdagságát és jelentőségét nem nyeri többé vissza. Az ellenreformáczió daczára sem háborgatták a reformátusokat templomuk birtokában, ámbár II. József türelmi rendeletéig, sőt azután is hivatalos részről többszöri zaklatásnak voltak kitéve. A katholikussá lett Perényi Gábor a város földesura, a ki Ugocsában lakott, 1743-ban Szikszóra menekülvén a pestis elől, itt 1747-ben kath. plébániát alapitott. Az első plébános Jászai István lett. Ettől fogva a kath.

A SZIKSZÓI REFORMÁTUS EGYHÁZ SZENT EDÉNYEI.

vallás, melynek terjesztésében külön misszionáriusok is buzgólkodtak, ismét tért kezdett foglalni.

1848. 1848. deczember 28-án harci lárma verte föl a város nyugalmát. Mészáros hadügyminiszter vonult Schlick ellen Kassa felé. Szikszónál előnyt nyert ugyan a honvédsereg, de Kassánál ismét szerencsétlenül járt, mint három héttel azelőtt, s a megvert sereg Szikszón keresztül huzódott vissza a Sajó mögé.

1848. után. 1852-ben óriási csapás érte a várost. Május 18-án az alvégen kigyult egy ház és a rettenetes szélben rövid idő multán 474 épület pusztult el a ref. templommal együtt. Magának a ref. egyháznak 70—80,000 forint kára esett.

Ez a csapás nem volt egyetlen, mely ebben a században a várost érte. 1813-ban a Hernád és Bársonyos áradása döntött romba sok házat, 1831-ben a kolera több mint 300 lakost ragadott el; 1845-ben pedig a patak hirtelen áradása söpört el 125 házat és 36 istállót.

A sok csapás okozta anyagi veszteség és azon körülmény, — hogy az 1850. évig virágzott algimnáziumot az abszolút kormány eltörölte, érthetővé

teszi, hogy a város nem birta meg a rendezett tanácsu városi szervezettel biró kiadásokat, hanem átalakult nagyközséggé. Az 1873-iki kolera is erős veszteséget mért rá; 272 személy halt meg abban az évben, mig a szülöttek száma csak 82 volt.

Ez az év számbelileg is erősen megfogyasztotta a lakosságot, mely 1870-től 1890-ig mindössze csak 81 lélekkel szaporodott. 1856-ban 3461 lakosa volt, 1870 ben 3796, 1890-ben 3877. Legnagyobb arányban szaporodtak a görög katholikusok; 130-ról 247-re; azután az izraeliták, 589-ről 739-re. A r. katholikusok száma csak 14-gyel több, 1129-ről 1143-ra emelkedett. Fogyott ellenben a reformátusoké 178-czal, 1885-ről 1707-re csökkenvén, az ág. evangelikusoké, a kik 1870-ben 52-en voltak, 1871-ben csak 41-en. Népmozgalom.

A község közelében levő Magyarhegy és a Szőllőhegy a hegyaljaihoz hasonló jó bort termett azelőtt. A kipusztult szőllőket uj ültetésekkel kezdik pótolni.

Megemlítésre méltók, mint régi emlékek, az ev. ref. egyház tulajdonában levő tárgyak közül a következők; egy kacsa-orru ezüst keresztelő kanna a következő felirással; „Egregii Laurentii Nagi de Vámos, relicta Barbara Tót et Egregii Johannis Nagi de Geszti, relicta Anna Király earumq. heredes usibus sacris in Eccla Szikszoviensi me consecrarunt Past. Ecclae Gasparo Gellei an 1631. Auro ornavit Johannes Muszka et Cons. Marie Kappan 1639."; egy aranyozott ezüst tanyér következő felirattal: „Hoc opus fieri curarunt G. D. Sigismundus Szemere et consors Catharina Teöreök." Egy kis ezüst tányér e körirattal: „Baltha M. Past. Szikszóviens, uxor ejusdem Susanna Szántai, evang. filia Sophia Debreczeni Templo usibusqe sacris me consecrarunt. Ao 1622." stb. Ref. egyház kincsei.

Hunyady grófné kastélyában érdekes régi arcképek gyüjteményét őrzik; ezek közt Balassa Bálintnak, a törökök elleni harczban 1594-ben elesett egri várkapitánynak és magyar költőnek, Balassa Imre erdélyi vajdának, Balassa Zsigmond, a szintén 1594-ben elesett Balassa Ferencz tokaji várkapitánynak, a gúnyirattal üldözött, hires, hatalmas „áruló" Balassa Menyhértnek arczképét. Régi képek.

STÓSZ.

Szabadalmazott bányaváros, nagyközség. Abauj-Torna vármeg[illegible] észak-nyugati sarkában, a szepesi határon, Alsó-Meczenzéft[illegible] 10 kilométernyire, a Bódvavölgy fejénél. 1881 évben csatoltat[illegible] át Szepesmegyéből. Területe 5448 kat. hold. Van 202 háza, 10[illegible] lakosa, kik 51 magyar és 15 tót kivételével németek. Vasutja még nin[illegible] azonban a szepsi-meczenzéfi vonalnak Stószig való kiépitése tervbe van vé[illegible] Postája van, távirója Alsó-Meczenzéf.

Köröskörül a Gömör-szepesi érczhegység 1000 métert meghaladó m[illegible] gaslatai környezik, északról az 1063 m. magas Fecskehegy, nyugatról [illegible] Szomolnoki hegygerincz, délről az 1046 m. magas Stumpenberg; délkele[illegible] a 949 m. magas Szarvashegy.

Stosz multja. Stószt régebben Hegyaljának nevezték, de II. Rákóczy Ferencz szaba[illegible] ságharcza után a rendszeres németesités korszaka következvén, ennek [illegible] helységnek nevét is elnémetesitették. Lakosainak kétharmadrésze ró[illegible] katholikus, harmadrésze ág. evangelikus. Földmiveléssel, bányászattal, [illegible] túlnyomólag késgyártással foglalkoznak. Hajdan hires bányaváros volt, [illegible] még a mult században az u. n. Feketevölgyben réz- és ezüstbányái v[illegible] tak, melyek azonban egytől-egyig beomlottak. Rézműves czéhe az egy[illegible] len volt az országban, ide tartoztak az ország összes rézművesei. Az eg[illegible] környéket óriási mennyiségü réz-salak födi, melyet az idők folyamán gy[illegible] réteg vont be. A 60-as években még számos család élt abból, hogy e [illegible] lakot ujra átkutatta és kiolvasztotta.

Stósz multja még régibb mint Meczenzéfé. Dülői közül a „Portsch[illegible] „Hőgen", „Windischdörfel" és „Beksboden" olyan helyeket jelölnek, m[illegible] lyek már a község megalakulása előtt lakottak voltak. Szabad bányavárossá [illegible] Rákóczy Ferencz emelte, annak elismeréseül, hogy a stósziak mindig [illegible] Rákóczyakat támogatták. E szabadalmat később eltörölték, de azért is[illegible] visszanyerte a város.

Templomok. Róm. kath. temploma egyike a vármegye legrégibb épitészeti em[illegible] keinek. A XIII. században épült, a XV. században restaurálták, torn[illegible] pedig 1611-ben ujjáépitették. Az ág. ev. templom 1789-ben készült.

Késgyár. A város nevezetessége Wlaszlovits József késgyára, melyet 1827-[illegible] alapitottak. Jelenleg 12,800 négyszög méter területen tizenkét épi[illegible] áll, melyekben 85 munkás egy 50 lóerejü gőzgép és egy 25 [illegible] erejü turbina által hajtott gépek segitségével naponként 400 tuczat k[illegible] tud előállitani. E czég gyártmányait Amerikába, Kis-Ázsiába, Románi[illegible]

Szerbiába, Bulgáriába, Törökországba és Németországba is szállítja. 1895-ben épitették a gyárhoz a kovács- és köszörü-mintaműhelyet, mely a kormány támogatásával létesült és az emlitett gyáros vezetése mellett hivatva van a stószi késműipart az eddiginél nagyobb mértékben emelni. Fölszerelése a következő: 8 nagy köszörükő, 24 csiszológép, 3 pörölymű (Fallhammer), 1 légnyomásu kalapács, 1 excenterprés, 1 késhenger, 12 tüzhely, 6 nagy ventilátor és különféle kisebb munkagépek. A műhely egy anyagraktárral és egy szerszámkészitő műhelylyel van összekötve.

E telep a legnagyobb késgyár lévén az országban, érdekesnek tartjuk a késgyártás lefolyását és a gyár berendezését is ismertetni. A kovácsműhelyben, mely 3 kalapácsművel, egy excenterpréssel, 6 kézi préssel, egy fúrógéppel, egy esztergapaddal és egy körfürészszel van felszerelve, végzik a pengék kovácsolását és edzését. A zsebkésekhez való pengék nagy aczéllemeztáblákból készülnek, melyeket a pengék hossza szerint vagdalnak szét. Az excenterprés a kellő pengealakot adja a levágott lemezdaraboknak. E pengéket azután egy könnyü rúgó-kalapácscsal kikovácsolják s egy másik géppel véglegesen kiformálják, végükön kilyukasztják, azután edzik és kiegyenisítik. Ugyanitt készülnek a zseb-

STÓSZ. — A WLASZLOWITS-FÉLE KÉSGYÁR.

kések rugói és belső oldalrészei, hasonló eljárással. Ide nyílik a köszörül műhely, hol 5 óriási kőkorong köszörüli a pengéket. E helyiség fölöt fekszik a pengecsiszoló-terem 12 csiszoló-géppel. E fölött van a kikészit műhely, a hol a kések nyelét csiszolják és fényesítik. Itt 2 körfűrész 3 csiszoló, 2 élesitő és egy fúrógép működik.

Ez épületben van még a szerszám-műhely is, a hol a gyártásho szükséges eszközök készülnek. A nyélkészitő műhelyben 4 gép préseli nyeleket szaruból. Ebből nyílik a félgyártmányok két raktárhelyisége, mely után a felszerelő műhely következik, ahol az egyes részeket egy rúgókala pács, két prés és két lyukasztó segitségével egybeállitják. Van itt még egy kézi kovácsműhely, 5 raktárhelyiség nyersanyagnak, hulladéknak és szén nek, továbbá turbinaház, gépház és csomagoló helyiség.

Stószon van Komporday Róbert késgyára is, mely kisebbszerü ugyan de szintén jó és versenyképes árut gyárt.

A Stószhoz tartozó fürdőt más helyen ismertetjük.

TORNA.

ORNA városa, a legujabb időkig létező Tornavármegyének egykori székhelye a Bódva és a Torna völgye találkozásánál fekszik. Lakosainak száma 1468, a kik közt az 1891-iki népszámlálás 56 németet és 14 tótot talált; a többi mind magyar és túlnyomó részben katholikus. Jelenleg a tornai járás, szolgabiróság és járásbiróság székhelye. Végállomása a kassa-tornai vasútnak, melyet azonban tovább építenek. A Bódva völgyében Gömör vármegye felé, s a Sajó völgyén közve-

TORNA.

tetlenül fog csatlakozni a miskolcz-füleki, ekképen a budapesti fővonalhoz. Van posta- és táviróállomása.

Torna ma is élénk vásárhely, de élénkségéből sokat veszített azóta, hogy 1881-ben a megyei hatóságot az Abaujvármegyébe való bekeblezés következtében feloszlatták. Házainak száma 216. Ezek közt megemlitésre méltó a régi vármegyeháza és a régi Keglevich-féle kastély, mely ma Dreher Antalé. A kastélyt csinos park veszi körül; benne egy öt hold terjedelmü tó van, mely soha sem fagy be. A társas élet ébren tartására szolgál a társaskör, vadásztársulat, nőegyesület, könyvtáregyesület. Van itt kath. népiskola, egy holdnyi faiskolával. Pénzintézete a Tornai takarékénztár.

A város északi részén, a várhegy nyúlványát képező dombon áll a régi,

de teljesen átalakitott r. kath. templom, mely a XVI. században a protestánsok birtokába jutott és a katbolikusok innen nem messze épitették
Templom. föl ma is fennálló kis templomukat. Midőn a város a Keglevicheké lett, I. Lipót alatt a földesúr kitiltotta a protestánsokat a városból, a kik Szádelőn és Ájon telepedtek meg; a lakosságnak visszakatholizált nagyobb része pedig megint birtokába vette a templomot. A hagyomány szerint a népmondában maig is élő Herkó Páter nevü szendrői barát, hol rábeszéléssel, hol erőszakkal legnagyobb hévvel működött a visszatéritésen. A templom értékes falfestményeit az idők folyamán nagyon megrongálták. Legujabban a templomot restaurálták s a festményeket kijavitották; de eredeti szépségüket nem adhatta vissza a javító festő.

A várostól északkeletre emelkedik a vár kuphegye, megkoronázva a még részben ép várrommal. A széles völgylapályba kiugró kúp festői hatásu.

Vár. Mikor épült a vár, nem tudni. Tekus sárosi comes, Both és Baach testvéreivel a tatárjárás után birják, Tekus unokája I. János már „de Thurna“ irja magát. Ennek családja azonban az 5-ik generácioban szintén Tornay Jánossal 1406-ban kihalván, Berencsi István kapta meg, a ki szintén Tornay nevet vett föl. Ez a család is kihalt. 1440-ben pelsőczi Bebek Imre lett urává, a kinek a Rigómezőn 1448. okt. 19-én történt eleste után a husziták foglalták el. Midőn Hunyady János Giskra hadainak megfékezése végett a felvidékre vonult, ezt a várat is megostromolta.

Az ellenkirályok alatt a vár tulajdonosai Bebek Ferencz és Imre, Ferdinánd pártjára állottak; később azonban Imre elszakadt bátyjától és Izabella híve lőn. 1556-ban Bebek Ferencz és György, a gömöri főispán. hatalmaskodásuk miatt számüzetvén, Ferdinánd vezérei, Ditrich és Puchaim elfoglalták Torna várát, melynek kapitányává Magócsy Gáspárt tették. Ámde a császári sereg vereséget szenvedvén, Magócsy is kénytelen volt kivonulni Tornáról, melyet Bebek György visszafoglalt. Bár áttért Ferdinand pártjára, sokáig nem maradhatott a vár békés birtokában. Hasszán füleki pasa elfogta és Konstantinápolyba vitette. Itt Zápolya Zsigmond hivéül szegődött s ezért szabadon bocsátották. Schwendi alvezére, Magócsy Gáspár azonban ujra elfoglalta Tornát, Schwendi maga pedig Bebekné hősies védelme daczára, mielőtt Bebek György segitséget hozhatott volna, Szádvárt, Bebek György sziklafészkét. Ezzel életerét vágta el az oligarchának, a kivel még 1567-ben kihalt a Bebek-család. A király birtokába visszaszármazott várat 1652-ben a törökök foglalták el, majd 1675-ben rövid időre, úgyszintén 1679-ben a kuruczok lettek urai, a kiktől 1680-ban Lesslie, I. Lipót vezére foglalta vissza. 1683-ban Thököli ostromolta meg, de már 1585-ben meghódolt Schultz császári tábornoknak, a ki lerombolttatta védműveit. Erős falai megrongált állapotukban is keményen daczolnak az időjárás porlasztó hatalmával.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE GYÓGYHELYEI.

ALSÓ-KÉKED.

Gyógyfürdő, Kassától délkeletre mintegy 23 kilométernyire, az Eperjes-tokaji hegyláncz nyugati lejtőjén, a 645 méter magas Szurokhegy alatt, mely teljes védelmet nyujt az északi szél ellen. A völgyhorpadás, melyen a Lapispatak foly át, föl a magaslatokig terjedő erdőségével, kellemesen enyhe levegőjével kiválóan alkalmas a csöndes üdülésre. Postája a fürdőtelepen van, táviró- és vasuti állomása a közel eső Csány. E kies fekvésü fürdőhelyet érdekes kirándulóhelyek veszik körül, mint Nagy-Szaláncz, Füzér, Radvány, Abaujvár, az Izrató, Telkibánya és Hollóháza. Gyalog kirándulásra a környező erdőség és az egész Hernádvölgyre kilátást nyujtó Szurokhegy kiválóan alkalmas.

ALSÓ-KÉKED — RÉSZLET A FÜRDŐBŐL.

LAKÓHÁZ. FORRÁS.

Gyógyforrását már Mátyás király idejében ismerték, sőt az e vidéken nagy számban elterjedt Mátyás-mondák szerint maga Mátyás király is gyakran fürdött volna vadászatai közben a forrás langyos vizében, melynek kékes szine adta a helységnek nevét. Kénes langyos vize csúzos bajokban, köszvénynél, izületi és csontbajokban kitünő hatásu, sőt féloldali fejfájásnál és mint erősitőt hosszas betegségek után is javalják. Hőfoka 24 c. fok, a fürdőszobákba melegitve vezetik be. 1879-ben analizálták; 1 liter vizben van 0·297 szilárd alkatrész, 86 kct. félig kötött és szabad szénsav, 0·336 kc. szénszulfid. Bénulások, hüdések és idegfájdalmak ellen villamos gyógymódot alkalmaznak. A fürdőidő május 15-től okt. 1-ig tart. Árai rendkivül olcsók. Az I., II. és III. osztályu fürdő ára egyszeri használatra 20, 30 és 40 kr., a szobák ára naponta 50 krtól 1 frtig. Két vendéglője van, keresztények és izraeliták számára. Gyógydij egy személyért 1 forint, egy családért 2 forint. A fürdő kitünő orvos vezetése alatt áll; ez dr. Nagy Béla tb. megyei főorvos, járási orvos Zsadányban. A fürdőtulajdonosok, Melczer bárónők mindent elkövetnek, hogy a vendégek, akik itt nem zajos szórakozást, hanem pihenést és üdülést keresnek, mennél jobban érezzék magukat.

RÁNK-HERLÁNY.

Ránk-herlányi fürdő Kassától 20 kmr.-re keletre, Abauj-Torna, Sáros és Zemplén vármegyék összeszögellésénél fekszik a Bardova-hegy és a Galambdomb alkotta kies völgykatlanban, 392 m. tengerszin fölötti magasságban, Herlein (Herlány) község mellett. Kassáról kocsin két óra alatt érünk oda, a Tárcza és az Osva völgyét keresztül vágó uton. Régebben egyedül a távolabb eső Ránkról nevezték, csak ujabb időben kapta hivatalosan a ránk-herleini, magyarosabb kiejtéssel a herlányi nevet. Régóta ismeretes fürdő, a XVII. században már használták a kassaiak és a zempléniek. II. Rákóczy Ferencz is többször megfordult ott. A hatvanas években azonban hanyatlásnak indult. Főforrása is apadni kezdett, mire a birtokos államkincstár, a helyet kedvelő Andrássy Gyula gróf miniszterelnök felhivására Zsigmondy Vilmossal mélyebb kutat furatott. Furás közben véletlenül nemcsak bő vizsugarat, de időszaki szökőforrást találtak s ez egyszerre Európa-szerte hiressé tette a helyet. A furást 1875-ben fejezték be.

Multja.

Időszaki forrás.

Az időszaki szökőforrás pompás tüneménye, mely ma páratlanul áll Európában, mióta egy Vesztfáliában létezett időszaki szökőforrás állandóan ömlővé változott, valóban méltó arra, hogy csupán érette látogassanak el ide a külföldi turisták, a kik aránylag többen járnak oda, mint a magyarok. 406 méter mélységből tör elő 11—13 órai időközben a forrás a kis fürdősétatér közepén, a mulatócsarnok előtt levő nyolczszögletü tágas kőmedenczébe foglalt $1^1/_4$ méter magas, 25 cm. átmérőjü vas csőből. Rendes állapotában a viz mintegy két méternyi mélységben van a csőben, látszólag nyugodt, csak néha-néha vetődik föl szinén egy-egy szénsavbuborék. Ilyenkor szoktak meriteni belőle. Egyszerre azonban sajátságos, vizforráshoz hasonló morgás, dübörgés hallatszik a csőből. Ez a kitörés előjele, a mit azonnal tudatni szoktak a fürdőhelyen levő vendégekkel. A morgás eltart 15—20 perczig, mire alig pár arasznyira emelkedve, fehéres vizhab locscsan föl, mely rögtön ismét visszabukik a csőbe. A kilocscsanó viz átható petroleumszagot áraszt. Néhányszor még ismétlődik a felfortyanó viz játéka; de hirtelen hatalmas viztömeg, 10—15, sőt néha 20 méternyi magas oszlop robban a magasba, mint egy szálakra szakadt alabástrom kúp; fenn a magasban apró habszemekké szaggatva hull vissza a medenczébe, a hol sisteregve tördeli, csapkodja, zilálja a kerengő vizgyöngyöket a nagy erővel kiszabadult szénsav, mely oly nagy mennyiségben tör ki a földből, hogy a kut körül állóknak megnehezül a lélekzetük. Kivált holdvilágnál érezzük ennek a csodás látványnak bűvös hatását. Mintegy negyedórai szökés után hirtelen összeesik a vizkúp, s morogva visszaszáll a mélységbe. Egy szökéssel körülbelül másfélezer hektoliter viz jön fel, melyet a medenczéből bevezetnek a fürdőházba, a hol fölmelegitve vagy hidegen használják a betegek. Hőfoka a kitöréskor, a vizrészek nagy surlódása következtében 14°-ról 21°-ra emelkedik; a surlódás okozta dörzsölési villamosság következtében pedig magnetikus lesz a forrás vascsöve.

Minthogy időszakonkint nagy szénsavmennyiség kiséretében történik a kitörés, elnevezték a forrást Gejzernek; de tévesen, mert a gejzerek vulkanikus eredetü hőforrások, a rank-herlányi pedig hidrodinamikailag köny-

nyen megmagyarázható időszaki forrás, mely ma egyetlen a kontinensen. Tartani lehet azonban attól, hogy hosszabb idő multán rendes folyásuvá lesz; mert a kezdetben 20 órányi kitörési időszak már jelentékenyen csökkent.

A szökőkut vizét melegitve csúzos bajok ellen, ivógyógymódra gyomor- és bélbajoknál, emésztési zavaroknál, sápkórnál, vérszegénységnél használják.

A közeli erdei sétányon még három vastartalmu, de gyöngébb hatásu forrás van, az Erdei forrás, Valeria-forrás, Rudolf-forrás. Édes viz nincs a fürdőhelyen, azt 3/4 órányiról, az erdőben levő Andrássy-forrásból vezetik be.

Épületek.

A fürdőhelyet első sorban páratlanul álló szökőforrásáért a kirándulók látogatják. Mint fürdőhely sok átalakitást követelne. s noha legujabban a kincstár segitett elhanyagolt állapotán, épületei a Kárpátokban, különösen a közeli Magas-Tátrában létesült előkelő, modern fürdőtelepekkel nem állják ki a versenyt. Van egy régi, a vendéglővel kapcsolatos, verandás mulatóháza (Kurszalonja), 56 fürdőkáddal fölszerelt két fürdőháza. A vendégek elhelyezésére szolgál egy 60 lakó szobából álló kincstári épület és 17 nyaraló. Egyesek herlányi, ránki, zsiri paraszt-házakban fogadnak szállást. A kis parkon kivül, melyben gyermekjátszóhely is van, sétahelyül szolgál egy ötven holdas tölgy- és fenyőerdő. Nem messze nagy kincstári erdőség terül el, s a sziklákról igen szép kilátás nyílik a három vármegye határába, a sárosi Kárpátokra és az Eperjes-tokaji hegylánczkiemelkedő kúphegyeire.

RÁNK. — A SZÖKŐ FORRÁS.

A fürdő forrásait utoljára 1880-ban Lengyel elemezte. 1 liter vizben van szilárd alkatrész: a szökőkutban 2·70, az erdei forrásban 2·96, a Valeria-forrásban 1·76, a Rudolf-forrásban 1·60 gramm. A szökőkut szilárd részeinek főbbjei: szénsavas nátrium 1·0339, klórnátrium 0·8934, klórkálium 0·0366, szénsavasmész 0·4588, kénsavas mész 0·0781, szénsavas magnézium 0·0676, szénsavas vas 0·0474, kovasav 0·0657. Szabad és pedig félig kötött szénsav 1628 kc. Szénsavban is a szökőkut a legerősebb, az erdei forrásban csak 1451 kc., a Valeria-forrásban 1108 kc. van egy liter vizben.

A fürdőhelyen van róm. kath. kápolna, nyáron postahivatal, szinkör, fedett kuglizó, s különböző boltok. Mint gyógyhelynek rendes orvosa van. A zenekar naponkint játszik. A szobák ára a fürdőévad derekán julius 16-tól augusztus 15-ig 70 krtól 1 frt 60 krig váltakozik; a márványkádas fürdő 50 kr. I. oszt. bádogkádas fürdő 40 kr. Fürdődij a vendég társadalmi állásához képest 3–5 frt. Állandó vendégei többnyire Kassáról, Abauj-Torna- és Zemplén vármegye felső részéből jönnek. A fürdővendégek száma 600—700-ra rúg; de sokkal többen vannak azok a napi vendégek, a kik leginkább Kassán át, a forrás megtekintése végett rándulnak ki, s még az nap visszatérnek.

STÓSZ FÜRDŐ.

VÁRMEGYÉNEK szepesi határán a Stósz bányavárostól mintegy húsz percznyire fekvő, forrásokban gazdag, fenyves és lombos erdőkkel fedett hegyektől környezett és csakis délnek nyitott völgye, a honnan gyönyörü kilátás nyílik, alkalmas helynek látszott vizgyógyintézet és klimatikus gyógyhely alapítására.

1881-ben alakult egy részvénytársulat a fürdő létrehozására, s a vizgyógyintézet az 1883. év nyarán már meg is nyilt, a városnak egy laikus, de a vizgyógymód alkalmazásában jártas, tekintélyes polgárának vezetése alatt. De midőn a fürdőt egy magánosokból (nyolcz tagból) álló társulat vette bérbe, ez 1887-ben a gyógyintézet élére okleveles orvost állitott és 1889-ben már a „gyógyfürdő" czimet és jelleget is megszerezte. A gyógyfürdő ez idő óta rohamosan fejlődik és ma már Magyarország egyik legismertebb gyógyfürdői közé tartozik. 1893-ban a bérlő társulat Stósz bányavárosnak — mint társnak — hozzájárulásával megvette a fürdőt.

Stósz hidegvizgyógyfürdő és klimatikus gyógyhely 632 méter magasságban fekszik a tenger szine felett. Csak délnek lévén nyitva, ártalmas szelektől ment. Vizét, mely +6—7° R. édes viz, tizenkét bő forrásból kapja, melyek mind a fürdőtelepen fakadnak. Levegője tökéletesen pormentes, üde, a léghőmérséklet nagy napi ingadozásokat nem mutat; átlaga májusban 15° C., juniusban 16° C., juliusban 17·5° C., augusztusban 20° C., szeptemberben 14° C. Nagyobb mennyiségü csapadék csakis május végétől június hó közepéig észlelhető. A harmatképződés egész nyár folyamán, reggel és este kisebb-nagyobb fokban megvan.

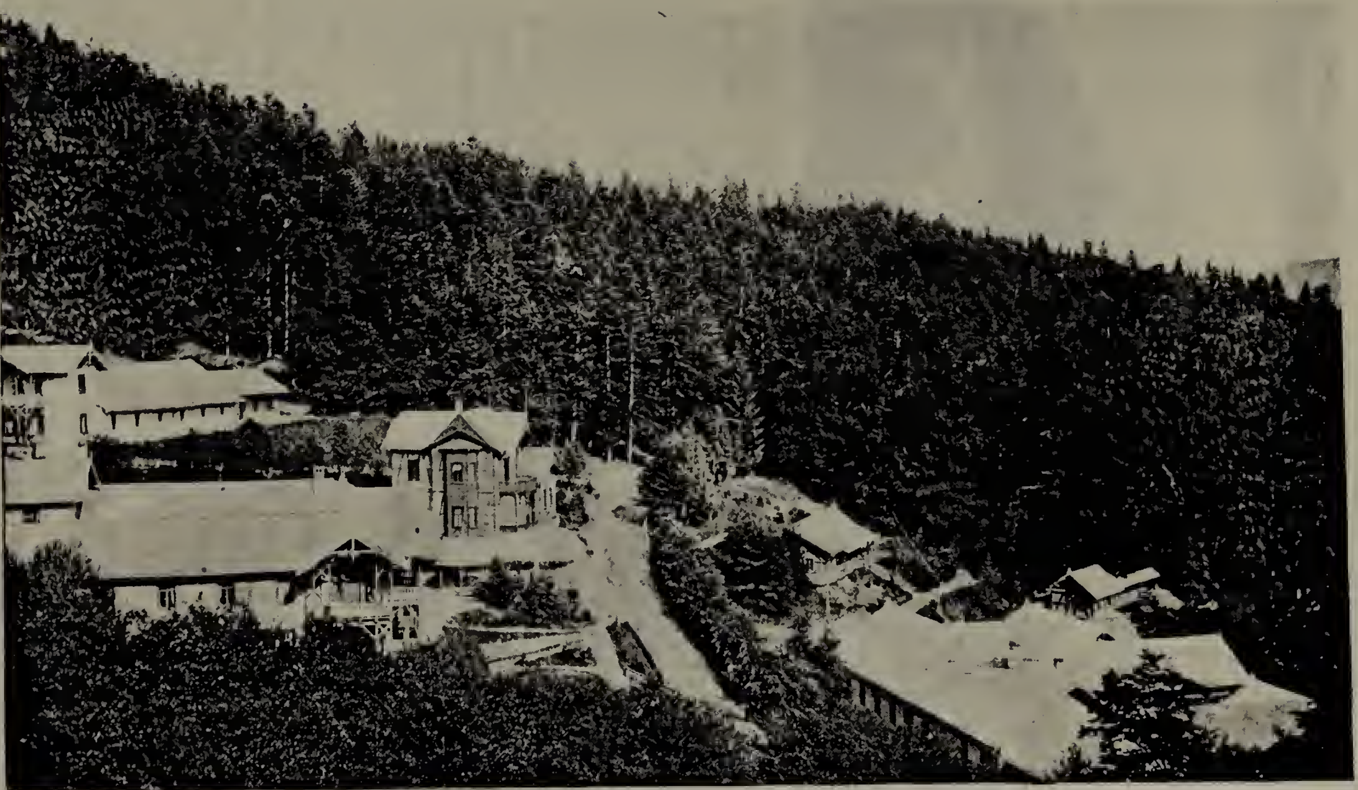
Stósz fürdőben 1895-ben négy nagyobb szabásu épület volt, ezeken kivül három nagy magán-nyaraló. Az épületek száma folyton szaporodik.

A fürdőt környező erdőségben számos jókarban tartott sétány van, kellő számu nyugvóhelylyel ellátva. Bővelkedik kirándulóhelyekben is, minők: a Stószi hegyen álló, bucsuiról nevezetes kápolna; a Fecskehegy, a Rablóka, a Wlaszlovits-féle késgyár, a jászói prépostság, Szomolnok városa, az uhornai tó, a regényes szádelői és áji völgy stb.

A fürdő gyógyhatását levegőjén kivül a vizgyógymód, a fenyő-fürdők, tej-gyógymód, nemkülönben a massage és villanyozás segitik elő. Fürdőorvos dr. Czirfusz Dezső.

Stósz fürdő egyike Magyarország legolcsóbb gyógyhelyeinek. A szobák napi ára 50 krtól 1 frt 50 krig. Egész napra szóló ellátás a közös asztalnál 1 frt 30-tól 1 frt 50 krig. Gyógydij egész fürdőidőre személyenkint 3 frt. A fürdőhely ajánlható az idegrendszer, a légző és emésztő szervek bántalmainál, a rossz vérkészités eseteiben stb. A betegek legnagyobb része ideggyengeségben, tüdő- és légcsőhurutban, tüdővészben és vértorlódásokban szenvedőkből áll. Az egész fürdőidő alatt 350—400 állandó fürdővendég tartózkodik itt, kiknek egy része, lakásszükség esetén, a fürdőtől 20 percznyire fekvő Stósz városban lakik, a hol betegek befogadására szintén elég alkalmas lakás és jó hirü vendéglő van.

A közlekedés és a fürdőhöz jutás elég kényelmes, a mennyiben a kassa-meczenzéfi vonal Meczenzéf állomása, valamint a gölniczvölgyi vasutvonal Szomolnok-huta állomása Stósz fürdőhöz alig másfél órányira fekszik s mind a két helyről kitünő műuton kényelmes kocsikon juthatni a fürdőbe. Posta és távirda-állomás a fürdőben van.

STÓSZ FÜRDŐ.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE LAKOSSÁGA.

EGUTÓBBI népszámlásunk szerint Abauj-Torna vármegye lakossága 1890. deczember 31-én Kassa nélkül a 3167 □ km. területen 151,000 lélek, Kassával együtt 3260 □ km. területen 179,884 lélek volt. Ha az 1890-iki adatokat összehasonlítjuk az 1880-iki népszámlálás eredményével, azt látjuk, hogy a lakosság nagyon kevéssel, mindössze csupán 1312 lélekkel szaporodott, a mi nincs $1^{0}/_{0}$ sem; tehát elenyésző csekély a szaporodásnak $10^{0}/_{0}$-ot meghaladó országos átlagával szemben. Kassát nem számítva, az eredmény jóval kedvezőtlenebb, mert a *megyei lakosság megfogyását* mutatja. A vármegye lakossága 1880 óta 1475 lélekkel fogyott. Igaz, hogy a megelőző évtizedben sokkal kedvezőtlenebb, mondhatni megdöbbentő volt az arány, mert a vármegye lakossága 1869-től 1880-ig Kassa nélkül 13,209 lélekkel, Kassát is számitásba véve, 8954 lélekkel fogyott s igy maga Kassa jelentékenyen ellensúlyozta a népesség csökkenését; de azért az 1880—1890-iki évtized népszámlálási eredménye nem kevésbbé szomoru, mert sok helységben a stagnálás, a legtöbben pedig a folytonos csökkenés vigasztalan képét mutatja.

1890-iki népszámlálás.

Az abauj-tornavármegyei lakosság csökkenésének oka nem annyira a természeti viszonyokban, nem a születések kevesebb voltában, a nagyobb foku halálozásban, nem is annyira a filloxeravész előidézte kiköltözésben rejlik, mint inkább az amerikai kivándorlásban. Egyedül Meczenzéfen vehetjük föl a nagyobb kivándorlás okául a kisipar hanyatlását; másfelé azonban, mint azt egyes gyárteleppel biró helységeknél tapasztaljuk, a réginél nagyobb iparos kontingenst teremtett az utóbbi évtizedben fejlődött gyáripar. Az amerikai kivándorlók legnagyobb része földművesekből került ki. Az 1870—1880-iki időszakban az Amerikában kinálkozó bő keresetforrások tömegesen szólitották a tengerentúlra a felvidéki népet; a kivándorlottak családjaihoz nagy mennyiségben érkező pénzküldemény állandó csábító eszköz volt. A kivándorlásokban az utóbbi években lassu apadás állott be ugyan; de ez csak részben tulajdonitható a kivándorlók elleni szigoru rend-

Lakosság csökkenése.

Kivándorlás Amerikába.

szabályoknak; inkább az az oka, hogy az amerikai bánya- és iparválság következtében megnehezült életmód, nemkülönben az Egyesült Államoknak a bevándorlók ellen alkalmazott szigoru törvényei elvették a szerencsekeresők kedvét a könnyelmü vándorúttól.

A kivándorlás leginkább a 21—40 év közt levő korcsoportokat, tehát a munkabiró emberek számát apasztotta; a férfiakét nagyobb mértékben, mint a nőkét. A kivándorlók egy része arra számitott, hogy megszedvén magát Amerikában, visszatér boldogultan családja körébe. Ezektől eredtek a mult évtizedben érkezett nagyobb mennyiségü pénzküldemények. Ámde a legtöbb, vagy azért, mert jó helyzetbe jutott, vagy mert nem birt már visszatérni, künn maradt, itt hagyván végképen övéit. Csak a kisebb rész hívta ki Amerikába családját is. Ezért találta az 1890-iki népszámlálás oly aránytalanul többnek a nők számát. A míg Magyarországon általában 1028 nő jut 1000 férfira, Abauj-Torna vármegyében 1148-ra szökken az arány.

Népmozgalmi adatok.

A szaporodás átlagát, azaz a 10%-ot, Kassán kivül a megye 264 helysége közül csupán 34 érte el vagy haladta meg. Ezzel szemben azonban 31 helység *tiz százalék vagy több apadást* mutat. Sőt a 31 helységben észlelt lakosságapadás mennyisége nagyobb, mint az emlitett 34 helység szaporodása.

A tiz százalék szaporodást mutató 34 helységben 1880-ban összesen 14,826 lakos volt, 1890-ben 17,501; a szaporodás tehát e 34 helységben 2675. A tiz százalék vagy több apadást mutató 31 helység összes lakossága volt 1880-ban 20,487, 1890-ben 17,441, fogyott tehát 3046-al.

Azok a helységek, melyek *szaporodása* megfelel az országos átlagnak, a következők:

Alsó-Tőkés, Bárcza, Bocsárd, Bologd, Bukócz, Buzafalva, Buzita, Felső-Csáj, Felső-Kemencze, Felső-Tőkés, Gecse, Gibárt, Herlány, Hidas-Németi, Hollóháza, Jánok, Kis-Szalánez, Komarócz, Krasznik-Vajda, Makrancz, Nádaska (füzéri j.), Nádaska (tornai j.), Nagy-Kinizs, Onga, Pusztafalu, Reste, Regéczke, Rozgony, Sompataki-Kis-Huta, Szilvás-Apáti, Szőllős-Ardó, Szt.-András, Telkibánya, Zdoba.

Több mint 10% *apadás* volt a következő helységekben:

Áj, Alsó-Csáj, Alsó-Meczenzéf, Alsó-Méra, Alsó-Szend, Berencs, Beret, Bódva-Vendégi, Bodókő-Ujfalu, Derenk, Encs, Felső-Meczenzéf, Fony, Garbócz-Bogdány, Hejcze, Hilyó, Kelecsény-Borda, Koksó-Baksa, Koksó-Mindszent, Léh, Litka, Miszlóka, Nagy-Szalánez, Nyésta, Nyíri, Pere, Réka, Selyeb, Szalánez-Huta, Zsadány.

5%—10%-ig menő apadást összesen 50 községben állapitott meg a népszámlálás; ezekkel szemben csak 23 olyan helységet találunk, melyek 5—10%-nyi növekedést mutathatnak föl.

Városok népmozgalma.

A mint Kassa népességének mozgalmából látjuk, maga ez a jelentékeny város sem ért el 10%-nál nagyobb szaporodást a legutóbbi évtizedben; éppen hogy megfelel a szaporodás országos átlagának. A többi abauj-tornavármegyei város pedig határozott visszaesés képét mutatja. Egyedül Jászón találunk 10%-ot megközelitő szaporulatot, Szikszón és Nagy-Idán pedig valamivel többet 8 illetőleg 7%-nál. A többinek mindnek fogyott a lakossága. Az abauj-tornavármegyei kis városok tehát nem hogy magukhoz szívnák környékük falusi lakosságának egy részét, mint azt a városok újabb fejlődése mutatja, hanem maguk is bocsátanak ki elköltöző rajokat, a kiknek a földművelés vagy a hanyatló kisipar már nem nyujt elég megélhetési módot.

Az abauj-tornavármegyei városok népmozgalmának adatait következőkben csoportositjuk:

	A lakosság száma 1880-ban	1890-ben	Növekedés	Apadás
Abauj-Szántó . . .	4279	4156	—	123
Alsó-Meczenzéf . . .	3213	2690	—	523
Felső-Meczenzéf . . .	1359	1066	—	293
Göncz	3386	3130	—	256
Jászó	1496	1637	141	—
Nagy-Ida	1706	1835	129	—
Stósz	1076	1061	—	15
Szepsi	1856	1765	—	91
Szikszó	3586	3893	307	—
Torna	1470	1468	—	2
	23427	22701	—	726

A városok lakossága tehát Abauj-Torna vármegyében 3·2%-kal fogyott.

Még feltünőbb Abauj-Torna vármegye népességének megfogyatkozása ha szembe állitjuk a népmozgalmi adatok, tehát a természetes szaporodás alapján kiszámitott valószinü népszaporulatot a tényleges eredménynyel. E szerint Abauj-Torna vármegyének 1890-ben 197,361 lakossal kellett volna birnia. Tényleg volt 179,884; valósággal tehát 17,747-tel fogyott a megye lakossága, vagyis ennyinek kellett kivándorolnia. A megyebeliek kiözönlése még nagyobbnak mutatkozik, ha számba veszszük ugyanakkor a bár csekélyebb arányu de mégis elég jelentékeny számu beköltözést. 1880-tól 1890-ig ugyanis az idegen illetőségüek száma 2897-tel szaporodott Abauj-Torna vármegyében. A fővárosnak aránylag kis része volt a vármegye lakosságának apasztásában; Budapesten mindössze 1300-zal több abauj-tornavármegyei vagy kassai illetőségü személy volt 1890-ben, mint 1880-ban.

CSEREHÁTI LEGÉNY.

Mint emlitettük, a kivándorlás a férfiak számát csökkentette legerősebben, a mi Abauj-Torna vármegye népességére nézve a jelen évtizedben is súlyos következményü lehet.

Hogy mennyire kevesbbedett éppen a munkabiró és családfenntartó férfiak száma, mutatja az egyes korcsoportok abnormis eltérése. Volt ugyanis: Férfiak kevesbbedése.

		1880-ban				1890-ben		
20—25 éves	férfi	6786	nő	8312	férfi	5748	nő	8225
26—30 „	„	6483	„	7099	„	5779	„	12774
31—40 „	„	11668	„	13012	„	9889	„	18268

A 31—40 éves korcsoportok nemei között tehát óriási arányban növekedett a különbség. A mig 1880-ban 1344-gyel több nő volt ebben a korcsoportban, 1890-ben már 8379-czel; vagyis majdnem kétszer annyi a nő, mint a férfi. Ebben a korcsoportban minden *1000* férfira nem kevesebb, mint *1847* nő jut; holott 1880-ban 1000 férfira e korcsoportban még csak 1103 jutott.

Abauj-Torna vármegyénél csupán két vármegye van rosszabb helyzetben a népesség szaporodása dolgában; a szomszéd Sáros és Szepes. Az utóbbi abszolut apadással a legutolsó helyre került; népessége 9590 lélekkel fogyott. Sáros vármegye mindössze nyolcz lélekkel szaporodott. Utána mindjárt Abauj-Torna vármegye következik.

Népesség a területhez viszonyítva.

A túlnépesedés egyáltalában nem okozhatta a kivándorlást, mert a területhez viszonyított lakosság számát véve, Abauj-Torna vármegye a 25-ik helyen áll a 63 vármegye között, s a földművelésre nem alkalmasabb és iparukban fejletlenebb vármegyék előzik meg a népesség sürüségére nézve, mint Kis-Küküllő, Trencsén, Zala. Abauj-Torna vármegyében (Kassával együtt) 55·1 lakos esik minden négyszögkilométerre. Közvetlenül előtte áll Trencsén, 56-tal, utána pedig Komárom 54·2 lakossal. Népességének sürüségét tekintve, ma sincs különben kedvezőtlen helyzetben. A termékenyebb és több nagyobb várossal biró Arad (53·3), Bihar (47), Fejér (53·5), Komárom (54·2), Moson (41·6), Nógrád (49·2), Somogy (50), Szatmár (49·9), Veszprém (51·6), Zemplén (47·5) mögötte állanak.

Magyarság szaporodása.

A kivándorlás főleg a német iparos és a tót földműves lakosokat tizedelte meg; a magyarság velük szemben, ha nem is nagy, de az átlagos fogyatkozással szemben mégis örvendetes szaporodást mutat. A megyében honos három fő népfaj következőleg oszlott meg.

	1880-ban	1890-ben	Több	Kevesebb
Magyar	102585	105105	2520	—
Német	7946	6119	—	1827
Tót	42355	38527	—	3828

Vallás.

Abauj-Torna vármegyének (Kassán kívül), mint tudjuk, 151,000 lakosa volt az 1890-iki népszámlálás szerint. Vallásra nézve róm. kath. 82,738, görög kath. 15,613, gör. kel. 58, ágost. evangelikus 4531, ev. református 38,812, zsidó 9244. Unitárius csak 3 volt, ezenkivül 1 más vallásu. Abszolut többségben tehát a róm. katholikusok voltak, még a magyarok közt is. A görög katholikusoknak szintén mintegy két harmadrésze magyar, a reformátusok alig 2% kivételével mind magyarok, ellenben az ág. evangelikusok nagyobb része tót.

A hitfelekezeteket anyanyelv szerint véve, következőleg oszlik meg a vármegye lakossága:

	Róm. kath.	Gör. kath.	Ág. ev.	Ev. ref.	Zsidó
Magyar	47456	9845	1909	37960	7889
Német	4520	12	428	21	1138
Tót	29803	5522	2191	788	208
Rutén	4	211	—	—	1

Lakosság foglalkozása.

A lakosság legnagyobb része földművelésből él; de az ipar és bányászat is jelentékeny munkaerőt foglalkoztat, kivált ha tudjuk, hogy a napszámosok legnagyobb része az ipar szolgálatában áll. A megyében (szintén Kassán kívül) *értelmiségi* keresetből élt 1003 (Kassán 772), ezek eltartottjainak száma 2421, *szolgák* az értelmiségnél 221, eltartottjuk 497, *őstermelő* 32,196, eltartottjaik száma 54,862, bányászattal, iparral, kereskedelemmel foglalkozók 8562, eltartottjuk 14,814, *járadékos* 866 (Kassán 889), eltartottjuk 529, *napszámos* 17,312, eltartottjuk 15,618.

Müveltség.

A mi a lakosság műveltségi fokát illeti, az irni és olvasni tudók száma még mindig mögötte áll az országos átlagnak. Olvasni és irni tudó férfi volt 100 közt 64·35, nő csak 49·32. Csupán olvasni tudott 4·37 férfi, 13·68 nő. Sem irni sem olvasni nem tudott 31·28 férfi és 37 nő, tehát a lakosság jó harmadrésze.

Magyarosodás.

A magyarosodás ugyan lassan, de fokozatosan terjedt az 1880—1890-iki évtizedben. 1880-ban a vármegyében 100 idegen ajku közül 20·80%

beszélt magyarul, 1890-ben 23·47%. A jelen évtized előreláthatólag még kedvezőbb eredménynyel fog záródni. Minthogy a magyar nyelv tanítása az idegen tannyelvü népiskolákban, valamint az uj kisdedóvási törvény alapján keletkező óvókban csak az utóbbi években vett erősebb lendületet, mint a tapasztalás mutatja, az idegen ajku ifjuság közt mindinkább fogy a magyarul nem tudók száma, sőt nem egy túlnyomólag idegen ajku községben a fiatalság már kizárólag magyarul beszél, imádkozik és énekel.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE NEMZETISÉGEINEK TÉRKÉPE.

A ma is túlnyomóan magyar vármegye még magyarabb volt a XVII. században. A két évszázadon át folyó háboruskodás azonban nagyon megritkitotta a népet. Ezenkivül sok református is elvándorolt, midőn I. Lipót kormánya alatt üldözni kezdték őket. Az üres telkekre Sárosból és más vidékekről tótokat telepitettek a földbirtokosok, különösen a Kassa körül fekvő falvakba, melyek lassankint úgyszólván teljesen eltótosodtak, és csak a legutóbbi pár év óta kezdenek ismét magyarosodni. Ez eltótosodott községek nevei élénken tanuskodnak magyar eredetük mellett; a számos magyar családnév pedig a mult században a központi kormány által jó szemmel nézett, Eltótosodott községek.

az 1849-et követő abszolut kormányzat által pedig nyiltan támogatott eltótosodás bizonysága. Bárcza, Benyék, Bernátfalva, Buzafalva, Csontosfalva, a két Tőkés, Gecse, Haraszti, Három-Bölzse, Kassa-Béla (a régi Szentvérképe), Kassa-Ujfalu, Királynépe, Kis-Ida, Lengyelfalva, Lőrinczke, Széplak stb. régi magyar községek lakói ma nagyrészt tótok. Köztük nagy számmal találjuk a következő magyar eredetü családneveket: Makó, Varga, Halász, Peres, Lengyel, Lőrinczi (Benyéken), Köteles, Beli, Buczkó (Bocsárdon), Takács, Pásztor, Kormos, Rácz, Tóth, Varga (Bölzsén), Bakaj, Bernát, Gaál, Kovács, Szabó (Bukóczon), Buzoga, Horváth, Lángos, Lovász (Buzafalván), Csigás, Estók, Fábián, Juhász, Kondás, Majoros, Lovász, Nagy, Takács. Varga (Gecsén), Jobbágy, Juhász, Kékes, Kovács, Kurta, Majoros, Tóth, Zöldi (Gönyűn), Szarka, Barna, Kovács, Óriás, Nevelős, Miklós, Balogh Buza, Liptai (Hilyón), Ferencz, Tormási, Lőrincz, Farkas, Lukács, Béres (Kassa-Bélán), Pápai, Lengyel, Gazdag, Radácsi, Orosz, Nagy, Rimai, Bálint, Balázs, Hadnagy, Csontos, Pásztor, Béres (Kassa-Ujfalun), Tóth, Bodnár (Királynépén), Kajáthi, Majoros, Varga, Szepesi (Koksó-Baksán), Boldizsár, Dankó, Bácskai, Lábas (Miszlókán), Tóth, Takács, Bodnár, Orkuti, Csuti, Lovassi, Szènderi, Radácsi, Hegedüs, Orosz, Lukács (Alsó-Olcsváron), Takács, Fazekas, Kövér, Bodnár, Dargai, Gergely, Közép (Ráson), Bálint, Nehaj, Beli, Keresztesi, Majoros, Tóth, Ordas, Forgács, Rozgonyi, Andrási, Ádám, Lengyel, Ferencz, Régi (Rozgonyban), Forrai, Eperjesi, Lengyel, Nagy, Bodnár, Katona, Fogmeg, Béres, Buza, Szabó, Varga, Halász (Tihanyban). Az alig néhány százalék kivételével tiszta tót Ujfalu, Rozgony, Olcsvár, Rás, Tihany községek uralkodó magyar nevei szomoru emlékei az erőszakkal vagy közömbösséggel előmozditott elmagyartalanításnak. E régi magyar községek megmagyarosítása tehát nem lesz egyéb, mint a történeti állapot visszaállítása, és a kassavidéki eltótosodott lakosok, a kik mindinkább tudatára jutnak magyar voltuknak, nem is állanak ellen a magyarosító törekvésnek. E községek megmagyarosítása tehát, ha a magyar nyelv terjesztése az egyházak részéről is kellő támogatásra talál, csak rövid idő kérdése.

Magyarok. A *magyarság* zöme Abauj-Torna vármegyében csak néhány kicsi és egyre fogyó népszigettől megszakított egybefüggő tömegben lakik. Legmagyarabb része a gönczi járás, vagyis a Hegyalja, a Gönczi-patak és a Szerencs-patak völgye a Hernád balpartjáig; azután a régi Torna vármegye, a mai tornai járás, tehát a Torna és a Közép-Bódva völgye. A gönczi járásban csak elvétve találunk idegen elemet, 1—2%-ot. Egyetlen községben, Regéczkén van 9% tót; Abauj-Szántón német és tót együtt 2%, Vizsolyban és Göncz-Ruszkán 2% tót, Kéren 1% tót, Szent István-Baksán 4% német. Más községekben 1%-ot sem tesz az idegen ajkuak száma. Ez mind elenyésző töredék. Tornában négy községben találunk elszigetelve nagyobb számu tótot; Horvátiban 11%-ot, Barakonyban 12%-ot, Perecsén 36%-ot. Kányban meg éppen túlsulyban találjuk a tótságot, a mennyiben 254 lakos közül 170, tehát $^2/_3$ rész a tót. Minthogy azonban minden felől magyarok veszik őket körül, a beolvadásnak nem sokáig állhatnak ellen. Elvétve apróbb idegen kolóniákra még akadunk, igy Tornán 4% németre és 1% tótra, Jánokon 6%, Szinben 1% tótra; ez azonban már számba is alig vehető kisebbség. Ellenben a legtöbb tiszta magyar község Tornában van. Tizenöt községben egyetlen más anyanyelvü lakos sem találkozott a magyaron kivül. Ezek: Áj, Almás, Becskeháza, Bódva-Lenke, Dobódél, Kápolna, Péder, Perkupa, Szádelő, Szászfa, Szőllős-Ardó, Teresztenye, Torna-Ujfalu, Udvarnok, Zsarnó.

A cserháti járásban északon Jászóig terjed a magyarság. Jászó-Ujfalun már csak 13% a magyar. Szepsi mellett Makranczon (67%) és Csécsen (81%), a járás déli részén Büttösön (85%) tót kisebbséggel vegyesen laknak a magyarok. Maga a Cserehát egészen magyar.

A szikszói járás, kivéve északnyugati sarkának négy községét, Felső-Vadászt, Orosz-Gadnát, Ujlak-Szanticskát és Szolnokot, magyar; csak két tót sziget emelkedik ki a magyarságból: Forrón és Hernád-Szőlleden, ez utóbbi helységben a magyarság kisebbségével. Felső-Vadászon, és Ujlak-Szanticskán $^2/_3$ részt tesz a magyar elem. Orosz-Gadnán ellenben alig 14%-ot. Szolnokon a ruthének mellett van többsége (57%).

GÖNCZI LEGÉNY.

A kassai járásban, úgy mint a megye egész északi részében már tetemes kisebbségbe jut a magyarság. Ebben a járásban túlnyomóan magyar csupán Nagy-Ida; többségben vannak a magyarajkuak Szinán, Kenyheczen, Migléczen, Csányon; a többi községben mindenütt kisebbségben maradnak. Kis-Idától kezdve a járás és a megye északi határvonaláig meg éppen csak kis töredékekben fordulnak elő.

A füzéri járásnak csak déli részén lakik egy tömegben magyarság, nevezetesen Abaujvár, Pányok, Zsujta, Telkibánya, Komlós, Nyíri, Kis- és Nagy-Bózsva, Pálháza, Radvány, Kajata és Pusztafalu helységekben; egyebütt mindenütt vegyesen találjuk, hol többséget, hol kisebbséget alkotva.

A *németség* három városban tömörül a vármegye északnyugati sarkán, nevezetesen Stószon, Alsó- és Felső-Meczenzéfen. A német ajkuak számának nagy csökkenését azonban nem csak e három város lakosságának apadása, hanem a megyében szerteszét szórt apró német szigetek elporlódása és beolvadása okozta. Az emlitett három város lakossága, mely két harmadrészét teszi az összes abauj-tornamegyei németségnek, mindössze csak 831-gyel fogyott, mig az összes németség 1827-tel. A három városon kivül lakó németség 149 községben él szétszóródva, többnyire mint iparos és kereskedő. A németek számának apadását az izraeliták magyarosodása is előmozditotta. 87 községben a németek száma nem emelkedik 10-re sem; ezekben egy-egy odavetődött család vagy szolgálatban levő magános személy német csupán. A három városon kivül 100-nál többet csak Rékán találunk, nevezetesen 133-at, a lakossság 25%-át. Említésre méltó számban laknak még: Aranyidkán 39-en, Csécsen 46-an, Jászón 45-en (3%), Györkén 42-en (7%), Kassa-Hámoron 52-en (8%), Koksó-Mindszenten 43-an (17%), Széplakon 52-en (5%), Szinán 94-en (7%), Forrón 87-en (7%), Tornán 56-an (4%). Németek.

BUZITAI MENYECSKE.

A *tótok* tömege a vármegye északi és északkeleti részén települt meg. Magyarok közé ékelve még tiz szigetet képeznek a megye területén, ezek 1) Makrancz és Csécs, 2) Falucska, 3) Horváti, 4) Barakony, 5) Kány, Perecse és Büttös, 6) Ujlak-Szanticska, Orosz Gadna és Felső-Vadász, 7) Forró, 8) Hernád-Szőlled, 9) Filkeháza, 10) Sompataki Kis- és Nagy-Huta és Kovácsvágás-Huta. Tótok.

Az összes abauj-tornavármegyei tótságnak több mint fele a kassai járásban tömörül; számuk itt 20,383. Ez után a füzéri járás következik 11,124 tót lakossal. 90%-ot meghaladó többségben, tehát úgyszólván kizárólagosan 39 községben laknak, melyek Kassával körülbelül egy szélességi övben feküsznek. Legtöbb Benyéken 100%, Ráson 100%, Kassa-Bélán 98%, Kassa-Ujfalun 98%, Opákán 98%, Koksó Baksán 97%, Harasztin 97%, Szilvás-Apátin 97%, Jászó-Mindszenten 97%, Miszlókán 96%, Bátyokon, Sompataki-Nagyhután, Zdobán 95%. A magyarsággal szemben 50%-ot meghaladó többségben vannak a tótok negyvenhat községben. A kisebbségben levő tót lakosságot éppen olyan elszórtságban találjuk, mint a németeket. Jellemző, hogy sokkal kevesebb azoknak a községeknek a számuk, a melyekben igen csekély kisebbségben laknak a magyarok, mint a melyekben kis német vagy tót töredéket találunk. Olyan község, melyben tíznél kevesebb magyar lakik, az egész vármegyében csak 12 találkozott, ellenben tíznél kevesebb tót 49 helységben; a tót, úgy mint a német hamarabb rászánja magát, hogy más helyre vándoroljon munkáért vagy szolgálatért; de könnyebben telepszik is meg, mint a magyar.

Rutének. *Rutének*, mint a vallásfelekezetek felsorolásánál láttuk, szintén laknak Abauj-Torna vármegyében, de kevesen. Egyetlen faluban laknak nagyobb számmal, nevezetesen Szolnokon 150-en, s itt 43%-át teszik a lakosságnak. Ezenkivül szórványosan még néhány helységben találjuk őket. A legujabb időben bolgár kertészek is telepedtek le Kassa környékén.

Czigányok. Sokkal fontosabb az Abauj-Torna vármegyében lakó, legnagyobbrészt letelepült *czigányság*. Nyelv tekintetében szétoszlanak a környező magyarok és tótok közt. Mint faj Abauj-Torna vármegyében, hol nagy számmal laknak, egyike a legérdekesebb jelenségnek. Az abaujmegyei czigányságnak külön, történeti hagyományon alapuló büszkesége is van. Az egykori czigányvárat, Nagy-Idát, melynek legendás katasztrófáját Arany János megénekelte, ma is jogszerü birtoknak s a város lakóit jött-ment bitorlóknak tartják.

Az 1893-iki általános czigányösszeirás szerint, melynek eredményét 1895-ben bocsátotta közre az orsz. statisztikai hivatal, Abauj-Torna vármegyében összesen 3676 czigányt találtak. (Ezenkivül Kassán 474-et). Köztük férfi 1809, nő 1867. Az összes lakosságnak tehát $2^1/_2$%-a czigány. Abauj-Torna vármegye az erősebben czigánylakta vármegyékhez számitható. A czigányok közt volt állandóan letelepedett 3295, huzamosabban egy helyben tartózkodó 338; vándorczigány csupán 43. Járások szerint lakott: a csereháti járásban 607 (egy hatoda Szepsiben), a füzériben 551, a göncziben 542, a kassaiban 637 (egyedül Széplakon 136), a szikszóiban 826, a tornaiban 513. Legtöbb lakott Széplakon, az egész kassai járásbeli czigányok ötödrésze. Összesen 188 községben, tehát az összes községek háromnegyed részében van czigány lakos. Legtöbben róm. kath. vallásuak, az összeség $^4/_5$ része s körülbelül $^1/_5$-e ev. református. Ágostai evangelikus mindössze csak kettő találkozott, görög kath. 52. A nyelvet illetőleg inkább simulnak a lakóhelyet nyujtó községek törzslakosságának többségéhez, mint vallás dolgában. Legtöbb czigány magyarnak vallotta magát, s a magyarok közül jó háromnegyedrésze nem is tud czigányul, a magukat tótnak valló czigányok közt jóval kevesebben vannak, a kik czigányul nem tudnak. Német czigány alig van félszáz.

Földmiveléssel ugyan kevesen, de mégis foglalkoznak a czigányok; cselédnek is elszegődnek a földművesekhez. Legtöbb köztük a napszámos

(672), a zenész (347), kovács (237), madzagkészitő, többnyire nő (169), tapasztó és cserepes (130), vályogvető (88). Érdekes, hogy a foglalkozás nélküliek közül 92-en koldulásból élnek, jövendőmondásból négy, lopásból, hivatalos bevallás szerint, tehát foglalkozásszerüen *kettő*. Mellékesen, mint mindenütt, a zenészek javát leszámítva, tolvajok valamennyien, s e miatt örökös a panasz a községekben.

BUZITAI LEGÉNY.

Atalakító befolyások.

Látjuk tehát, hogy különböző nemzetiségek lakják Abauj-Torna vármegyét, részint összefüggő tömegben, részint vegyesen, majd elszigetelten más nemzetiségek közé ékelve, majd szórványosan, de a túlnyomó számu magyarság mellett is csak kevés egynyelvü és nemzetiségü helységet találunk. Ez a körülmény nem maradhatott átalakító hatás nélkül a népre és életére. De a népéletre való befolyást külső hatás is erősitette. Abauj-Torna vármegye földrajzi helyzeténél fogva különösen ki volt téve a szomszédság behatásának. Valamint útjává és találkozó góczává lett a kereskedő karavánoknak, akképen nyomult be völgyerein a különböző népfajok áramlata is. Nyomait a legváltozatosabb alakban és sokaságban észlelhetjük. A lakosság tipusaiban, ruházatában, szokásaiban annyi eltérés van, mint kevés más vármegyében. Kategóriákat felállítani szinte meddő fáradozás. Mintha a még néhol fennálló vagy maradványaikban látható körülfalazott templomok szimbolumai lennének a népélet elszigetelten végbemenő, úgyszólván individuális fejlődésének az egyes helységekben vagy helység-csoportokban.

BUZITAI LEÁNY.

Telepedések.

Abaujvármegye területén kétségtelenül már a honfoglalás korában kellett magyaroknak megtelepedniök. A történeti nyomok, a néphagyomány, de leginkább a nyelvsajátságok bizonyítanak mellette. A nyelvsajátságokból itélve valószinünek látszik, hogy az itt letelepedett törzs rokon volt azzal, mely a Dunántúlnak délnyugati részét szállta meg. Később a szomszédságban a palóczság telepszik meg, de apró gyökérszálakat ide is bocsát a nyugat felé szolgáló völgynyilásokon át. A nyiltabb Hernád-völgyön a tiszavidéki magyarság tolúl be; északról meg a szlávság, nevezetesen a tótság és kis mértékben a ruténság. A szlávok nagy része bizonyára nem volt őslakó, sőt ujabb időben költözött a megye területére. Régi a németség is a megyében. Német telepítések már a XII. században történnek, de a német falvak nagyrészt nem állhatnak ellen a magyar sokaságnak, mely lassankint fölemészti őket; ámde örökli is sok tulajdonságukat és szokásukat. A bányászatnak, iparnak és kereskedelemnek ők voltak gyakorlói és mesterei. Majd a XV. században Giskrával csehek költöznek be; ellepik Gönczöt, Szepsit, Nyírit, Hejczét és más helységeket. A csehek hatalmának megtörése nem jelentette kipusztulásukat, hanem ők is lassankint beleolvadtak a magyarságba. A török háboruk és az ismétlődő szabadságharczok alatt, midőn egyes városok, első sorban Kassa birtoka állandó vetélkedés volt a

SZIKSZÓI LEGÉNY.

küzdő felek közt, az idegen helyőrségek révén számos külföldi, többnyire német honosodott be, s a német és tót telepítés a XVIII. századbeli reakczió alatt, részint politikai okokból, részint a megfogyott munkáskéz pótlása végett ismét nagyobbb arányt öltött. A meghonosodottak idő multán összeházasodtak a törzslakókkal, s e viszonyból az a keverék-típus származott, melyet egyformán észlelhetünk akár a magyar, akár a tót helységek legnagyobb részében. Külön, jellemző típust alig lehetséges megállapitani. Legjobban megőrizte a magyarnak nevezett, alföldi kun-magyar hasonlóságot a Hernád-völgy déli része és a Hegyalja. A megye északi részében általában mindenütt szláv tulajdonsággal keveredett. A fajkeveredést az arczforma különbözősége is lépten-nyomon elárulja. Viszont a régebben magyarok lakta községek szlávjai, helyesebben az eltótosodott magyarok meg a magyar származás sok vonását őrizték meg.

Fajkeveredés.

Testalkat.

A magyarok és tótok egyaránt, kevés kivétellel középtermetüek, ritkán köpczösek, inkább ösztövérek. Magas termetü általában kevés található, inkább a magyar-tót helységekben, mint Kenyheczen, Alsó-Kemenczén, Ránkon; de egyes magyar helységben is, mint Nyírin, Udvarnokon, Szádelőn. Általában a tornai részben találjuk a legtöbb magas, szálas termetet. Ebben a legújabb időkig politikai önállósággal birt járásnak lakosságában még legtöbb közös vonást fedezhetünk föl, melyek egyuttal közösek a Sajóig lakó keletgömöri és észak-borsodi magyarokéval. A haj és szem szine után szintén nem igazodhatunk el. A mig egyes magyar községekben, még Tornában is általános a barna haj, máshol éppen az ellenkezőt látjuk. Igy például a szádelőiek, hidvég-ardóiak úgyszólván mind barnák, ellenben a közeli görgőiek nagyobbrészt szőkék. A tótok közt szintén sok barnát találunk a szőke mellett ugyanabban a községben. Általában mégis a magyarok legnagyobb része barna haju; barna, ritkábban kék szemü; a tót a barna mellett többnyire szőke, de általában kék szemü; termetére nézve pedig legnagyobbrészt szintén középnagyságu, sőt nem ritkán alacsony. Ez talán nem is annyira faji jelleg már, mint inkább a hiányos élelem s a rendkivüli mértékben elterjedt pálinkaivás következménye. A kozmás pálinka főitala immár nem csak a tótságnak, de sokfelé a magyaroknak is. A bortermelés nagy katasztrófája, a tiszta, egészséges bor hiánya, a meglevőnek aránytalan drágasága utat nyitott az egészségtelen pálinkának oda is, a hol azzal csak kivételképen, legföllebb reggeli italként éltek. Annyira megy már a pálinkaivás, hogy a még sok helyen uralkodó torokon, a tótoknál a lakodalmakon is csak pálinkát adnak az asztalra, pálinkát itatnak a csecsemővel, a ki már születésekor magával hozván a pálinkaittasságban való fogamzás átkát, még gyorsabban sülyed a testi és lelki satnyulás veszedelmébe.

Nyelvjárások.

Nyelv dolgában még nagyobb eltérésekre bukkanunk az abauj-tornavármegyei magyarság között. Nem ismeretlen tény az, hogy a természeti akadályok, leginkább a hegygerinczek, melyek megnehezítik az embereknek egymással való közlekedését, rendszerint megkönnyítik a nyelvi eltérés kifejlődését. Abauj-Torna vármegyét egy nagyobb hosszanti (a Hernádé) s egy harántvölgy (a Kanyapta-Bódva völgye) szeli keresztbe. Ezekben húzódik a központ, vagyis Kassa felé a megyében leginkább uralkodó két nyelvjárás, a mig a tót falba nem ütközik. A hernádvölgyiek beszéde, melynek rokonságát megtaláljuk a Hegyalján, Zemplénben a Tiszáig, változata a tiszai nyelvjárásnak s itt bátran nevezhetnők hegyaljainak. A tornaiak beszéde palóczosnak (de nem palócznak) mondható. Ezeket azonban nem határolják el élesen az alacsony dombok és völgyületek, egyes sajátsá-

gaikban összeolvadnak, bizonyos helyeken azonban meg egyszerre mind a kettőtől elütő kivételekkel találkozunk. E két nyelvjárás és a szláv tömeg között, a megye középrészén meg szerteszét szórva Somogy és Zala délnyugati részén honos nyelvalakokkal és tájszókkal találkozunk, főkép a füzéri járás déli részében. Ha számba vesszük azt, hogy itt állott Abaujvár, a ma is azonos nevü helység mellett, mely az itt alapított várispánságnak, később a megyének nevet adott, annak centruma volt, ha tudjuk azt, a mi kétségtelen, hogy a Dunántúl délnyugati részén mindjárt kezdetben telepedtek meg magyarok, kikkel Szt. Istvánnak kemény harczot kellett vívnia a keresztény hit ellen való fellázadásuk miatt, valószinünek kell tartanunk, hogy itt találjuk meg legtöbb maradékát az első abaujvármegyei magyar lakók nyelvének. Itt ő-ző nyelv él, akár mint déli Somogyban, Zalában vagy Kecskemét és Szeged táján, de alakjait tekintve, inkább a dunántúlival atyafi nyelv. Abaujvár környékének lakosa, így a szomszéd pányoki és nyíri embö̋r is a bö̋csületét keresi; azt mondja: mögyö̋k péntö̋kö̋n, mö̋ntem vóna keddö̋n is, ha nem esö̋tt vóna. Lejebb Gönecznél már elenyészik az ő-zés és helyet enged a közép ë-nél laposabb tiszai e-nek, holott a Hernádvölgyön nemcsak uralkodik a közép ë, de egyes helyeken, mint Aszalón elég élesen is hangzik. Ugyancsak Abaujvár környékén a tárgytalan ige mult idejének második személyében röviden ejtik a személyragot. Nem mondják: irtál, hanem irtal. Épp igy: vereködtel, ettel, möntel. Ennek a nyelvjárásnak egy sajátsága, mely a Dunántúl föntemlitett részében szintén uralkodó, tudniillik a j*a*-nak *í*-re a *ják*-nak *ík*-re változása a mélyhangu tárgyas igeragozás jelentő és föltételes módjának harmadik személyében, vagyis a mélyhangu tárgyas igéknek a mondott személyalakban a magashanguakkal való egyeztetése. Ezt az igealakot Abaujban és Tornában már általában használják, sőt a Hegyalján, igy Sátoralja-Ujhelyen is. A mig azonban például a Hernád mellett Idrányban, Novajban, Garadnán stb. adi, kapi járja, a lel szónak kivételes állás jut; nem mondják: leli, hanem *lelylye* a hideg. Néhol már a város és az iskola hatását érezzük; ha kabátos emberrel beszélnek s kiejtik az adi, kapi-féle alakot, rögtön kijavítják, mintha rosszat mondtak volna. Ez az igealak az iskolai grammatikai oktatásból erősen befolyásolt kassavárosi nép közt is fenmaradt.

MECZENZÉFI FÉRFI.

A Tornában leginkább uralkodó palóczos kiejtés átvándorol a Cserehátra is, leér egészen a Hernádig. Perényben még hallani a kissé diftongizáló hosszu, öblös â-t: vârom e h. vaarom (várom), kâra e h. kára. Azt is mondják: vónák (volnék h.) „Szerencsés vónák, ha nem vónák vele sógor.“ Sajátságos, hogy itt inkább a nők beszélnek a mondott kiejtéssel, mig az ujitást hamarabb elfogadó férfiak kevésbbé, a minek oka talán szintén az iskola lehet, melynek hatását nem egy helyen érezhetjük. Egyes lelkészek vagy tanitók, ha arra vetik fölösleges igyekvésüket, hogy kiirtsák a nép nyelvének sajátosságait, valóban nem irigylendő sikerrel működhetnek. Hogy számtalan és szépnek vélt idegen formát is csempésznek az ingadozóvá lett nyelvérzékü emberek beszédébe,

MECZENZÉFI MENYECSKE.

arra nem gondolnak. A nők konzervativabbak levén, meg nem is állván annyi ideig az iskolázás hatása alatt, természetesen nehezebben hagyják el az anyjuktól tanult nyelvet.

A tornaiak egyáltalában mind a palóczos kiejtéssel élnek, úgy mint a szomszéd Gömörben; de takarékosabban élnek a közép ë-vel, az *a*-t nem ejtik oly éles ä-nak, ellenben az *á* erősen nyujtott, kissé diftongizáló a náluk.

— Vëgyenek mädârt, mókus mädârt.
— 'Szën nëm mädâr äz, nëm szâll.
— Dë mâsz ä fârä.

A diftongizálás néha oly erős, hogy az á határozott hosszu *ó*-vá lesz, mint Szádelőn, a hol Ódàm, hórom, hóz járja Ádám, három, ház helyett stb. Görgőn az â helyett a-s előhangzásu ó-t hallunk, mint szomszédj[a]*ó*t, teh[a]*ó*t mag[a]*ó*nak. A ragozásban a tornaiak ragaszkodnak a nyelv ősi alakjához, nem asszimilálnak. Nem mondják: közzé, hanem köz*vé*, nem marékkal, hanem marék*val*, fal*val*, főd*vel*. A mélyhangu t végü igék föltételes módjában ellenben megteszik. Számitsuk helyett szàmí*jjuk*, forditsuk h. fordí*jjuk*, ellenben ezt is hallani: megszépi*ccs*em, viszont szoritsd h. szoridd. A nyujtás, ragvégek sőt szóvégek kihagyása szintén megvan; főd, bőcső, dolog*ho*', *né*kül, mer', legényhe', kentektű'. Az sz-t és z-t többször c-vel cserélik föl, pénc, díc. A mássalhangzót gyakran nem kettőzik; agyatok, (aggyatok. h.). De ezt nem teszik oly következetesen, mint a hol a szláv hatás alatt áll a nép beszéde. Eltérések gyakran fordulnak elő. Minden faluban más és más. Igy vagyunk a tájszókkal is. Egy helyen osztány, más helyen osztáng, a harmadikon osztángon. A betüátvetések is gyakoriak. Néhol vőfény, máshol fővény, tenyér h. tereny. A betü- és szótagcsere különben itt kevésbbé feltünő, mint Göncz tájékán, a hol feteke (fekete), hedegü (hegedü), szület (szüret) stb. járja.

A szádelői völgy előtt mezei virágot kinálgató asszony köszöntő verse tanusága annak, hogy a grammatikus ember csinálta verset miként módosítja a nép kiejtése. A versben már nem használja az áldi, adi alakot, hanem mondja saját kiejtése szerint úgy, a hogy megiródott: álgya, agya.

Szâdelőnek kis határa,
Völgyének van szép virâga,
Ez az asszony azon körmösködik,
Hogy a lâtogató urakat
Szépën fődicíti.
Ó de szép is ez a dícvirág,
Hogy ëgy kis ajândékot adnânak râ,
Mert a pėldabeszéd mai napig is azt mongya,
Mëgâlgya az Isten, ki az ajândékot agya.
Mâsodik szavambul ûra aszt kivânom,
Âlgya mëg az Isten az egész csalâdot.

A torna-ujfalusi kérő násznagy így szól:

Nëm hosztunk mink semmit,
Csak nékünk agyatok,
Szép jânyt keresünk most,
Jót mëg takarosat,
Ehhëz a legényhe' legalkalmasabbat.

Mire a kiadó násznagy így felel:

Ha ez tiszta szândékotok,
Mindënkit én bebocsâjtok,
De jânyt addig nëm kaptok,
Még ëgyet nem vâlasztok.

A bucsuztatónál azt kérdi az apa: „Szegény jânyom, ki fonya be ezëntul a të ârva hajad? Ki viseli ugy gondod, mint az éldës anyâd? Mi vâr most râd idegëny fődön, idegëny embërëk köszt?“ Mikor pedig viszik az uj asszonyt, igy kurjongatnak a leányok: „Ijuju, szëbb a bârâny, mint a ju; szëdd a lâbod, üsd a bokâd, szorídd a szivedre rózsâd.“

A Tornával határos Somodiban már e nyelvi sajátságok mellett a tót és német formák elburjánzása észlelhető. Benn Jászón meg éppen sok nemcsak a németből egyszerüen kölcsönvett szó, de a németes kifejezés is. Ilyenek például a *dufart*, kapualja, *fluder* (Gömörben is) malomgát, *grulya* (krumpli), ez különben több helyen Tornában is, *pilimajsz*, denevér (Fledermausból), *rajcsurozni*, szaladgálni, *rajnol*, nagyobb fazék stb. Élnek oly értelmü szavakkal, melyek Kassa vidékének magyarságával közösek, mint például a tébolyodott ember Jászón, ugy mint Kassa vidékén *megcsábul*. Kassán is mondják: „Ijettébe' maj' megcsábult.“

Kassa vidékén még erősebb a tót befolyás a német mellett. A szótagok kurtítása itt általános, úgy a városban, mint a vidéken. *Regel, foró, könyü*. A sok német és tót eredetü szó akárhányszor szinte érthetetlenné teszi beszédüket. Az idegen szólásforma és szókötés kivetkőzteti nyelvüket magyaros voltából. „Hogy' ezt kell betölteni? Mit én tudom?“ Kérdik. „Mit elvesztettél? Öcséd nagyobb volt tőlem? Kimegy a tüz. Felöltözöm a bubit.“ Csupa idegenszerüség. El van terjedve a főnevek kicsinyítése is, a mi határozottan tót szokás. Husocskát esznek, borocskát, söröcskét isznak, csapocskán eresztik, cigaroskával (szivargyári munkásnővel) kaczérkodnak, ha nem viszonozza érzelmi nyilatkozataikat, akkor *hidegjük van nekik* s nem pedig fáznak. De van a kassavidéki nyelvben sok jó eredeti kifejezés, melyek egyikét-másikát ismét fölleljük a törzsökös magyaroknál, például: Ez kérem, *tulajdon* az a szövet. *Temérdek* jó ize van most a formintnak. *Labodált* (kóválygott) a szőllők alatt. Mondják azt is: idevalósi (idevaló). Az ős magyar nyelv diftongusa is hallszik a *talu* (toll) szóban.

A németek nyelvét illetőleg csak a meczenzéfiekről szólhatunk, mert ősi nyelvük külön tájszólássá fejlődött elszigeteltségükben. A v-t a rendes nyelvtörténeti szabály ellenére b-vel cserélik föl s nem megforditva. Wein=bein, Wiese=bíz, was=bóz. A g-t is akárhányszor b-vel helyettesitik. Hügel hübl. Az r-t elnyelik a szók végén: fóta, e h. vater, motta, e. h. mutter. Tájszavuk igen sok van. Jellemző, hogy a szaladásra van legtöbb. A megyében szerteszét lakó németség zagyvalék nyelven beszél. A tótok leginkább a sárosi dialektussal élnek; sokfelé, a magyarsággal való érintkezés következtében, magyar kifejezésekkel tarkítva.

Építkezés.

Legnagyobb hasonlóság még az épitkezés módjában nyilvánul Abauj-Tornavármegye lakói közt, jóllehet a részletekben, különösen a külső formában sok eltérést vehetünk észre. A házak belső elrendezése rendszerint egyforma az egész vármegyében. Kevés kivétellel egy tető alatt épül egy szoba, konyha, kamara, istálló. A városokban természetesen a nagyobb városoktól ellesett stilizáló formák kezdenek terjedni; a régi alakok közül csak egy jellemzeteset találunk Kassán kivül; ez a *meczenzéfi* ház, mely szepességi származásu. Az eredeti meczenzéfi ház, mely fából épült, csak kevés példányban van már meg, ámde az újabb épitkezéseknél is megtartották alakját, melyet Meczenzéfen alul, még Szepsiben is láthatunk. Magas, hegyes szögü zsindelyteteje van meredek oldallal, hogy a hó és eső hamarabb letakarodhassék. Jellemző a csúcsfal közepe táján kiugró zsindelyfödél, mely a homlokfalat védi az eső károssága ellen s ernyőül szolgálhat a ház előtt álldogáló vagy üldögélő lakosoknak. Ez a kiugró tető mely körülbelül ugyan (Meczenzéfi ház)

MISZLÓKAI FÉRFI.

arra a czélra szolgál mint a matyó házak üstöke, sőt elhelyezése hasonló is hozzá, igen érdekes különlegességük e házaknak. A házak, mint később a gönczi cseh házaknál fogjuk látni, oly módon épültek, hogy egyik a másikánál valamivel kijebb állott az utczasoron, mely ekképpen lépcsőzetes alakot nyert.

A szalmatetejü falusi házak jellemző födésmódja a garádos (lépcsőzetes) fedés, mely felső Magyarországnak ezen a keleti részén szokásos és csak a Tiszánál meg nyugatra Gömör vármegyében szünik meg. Legczifrább a tótoknál, a kik úgy, mint a ruházkodásban, a házaknál is leginkább szeretik a czifrálkodást. A tótok a tető oldalait és a csúcsfalat pótló oromzatot általában garádosan fedik. A fedésre használt vékonykötésü zsuppot kicskának nevezik, mely elnevezés a magyarok közt is elterjedt. Mentől messzebb jutunk dél felé, a magyarlakta vidékre, annál egyszerübb lesz a tető, néhol csak az orom, sok helyen már csak a tető éle van garádozva.

A házfalak épitőanyagául ma már kevés helyen használják a fát. Régebben még a hegyvidéki falvakban is, a hol könnyü szerrel juthattak volna jó épületkőhöz, általánosan fából épitették a házakat, sőt a templomokat is, mert nagyon olcsó volt a fa, sőt ingyen is kaptak, csakhogy irtsák a sűrüségeket. A fa megmunkálása is könnyebb volt; a durván ácsolt gerendákat közönséges kötéssel egymásba rótták, mint a kalitkát, s zsuptetőt vertek rá, hogy meleget tartson; mig a kőből való épitésre tanult kőmüvest kellett volna alkalmazniok. Ámde ma, mikor a fát már jól értékesíthetik, az olcsóbb kő, az agyagos területtel biró községekben a vályog, a jobb móduaknál a tégla lép helyébe. A sík völgyön lakóknál, a kikre nézve költséges lenne a kő szállitása, a téglát meg drágálják, gyakori a tömés-, vagy boronafal. Kémény majd minden házon van. A füstös konyha már ritkaság. A kéményt rendesen fából épitik és szalmával burkolják körül. Hogy ez valami nagy mentességet adna a tűz ellen, azt senki sem állithatja. A gyakori tűzesetek után kénytelenek a lakosok cserepes házakat épiteni. A hol ma nagyobb számu cserépfödelet látunk, ott bizonyosan nem rég tűzvész dúlt. A cserépfödés természetesen merőben megváltoztatja a házak formáját, részint az erősebb alépitmény miatt, részint a városi kőmüvesmester sablonos mesterkedése folytán. A különböző magyar vidékek jellemző épitésmódjának ismerete és a megfelelő vidékek uj épitkezéseinél való alkalmazása nagyon kivánatos lenne. Pusztító tűzvészek következtében épült ujjá egy része Makrancz, Miszlóka és Felső-Mislye falvaknak.

MISZLÓKAI LEÁNY.

Az előbb emlitett általánosságoktól számtalan eltérésre találunk a házak elrendezésében és épitési módjában, nemcsak egyes falvak közt, de még ugyanabban a faluban is. A helységek aprók levén, különösen a hegyes földön többnyire egy sorban épülvék házaik. Itt is ismétlődik az országszerte jellemző elhelyezés melyből a legtöbb esetben a lakosság faji jellegére

MISZLÓKAI LEGÉNY.

vagy legalább is eredetére lehet következtetni. A szlávok többnyire egy utczás, vagy párvonalas utczáju, de hosszu alakban futó falvakat épitenek. Ha az ilyen módon épült teljesen magyar községek eredetét vagy nevük jelentését kutatjuk, rendszerint szláv telepitésre bukkanunk. A magyarok ellenben jobban szeretik, még a kisebb községekben is a csoportos, lehetőleg egy közzéppont, rendesen a templom körüli elhelyezést. Nagyjában Abauj-Torna vármegyében is ezt tapasztaljuk. A hernádvölgyi, hegyaljai és a volt tornamegyei helységek jó részt csoportos épitésüek, de még az eltótosodott magyar helységek többsége is, sőt a kicsinyekben is legalább jelét látjuk a gyűrüs épitkezési formára való törekvésnek. A szláv eredetü helységek legnagyobb része ellenben nem keres középpontot; házai egyetlen hosszu sorban következnek egymásra, ha csak a terep görbületei és akadályai nem kényszeritik a lakosokat a szétszórt épitkezésre. Utczarendszer.

A házak előtt sokan szeretik az apró virágos kerteket. A jó érzék haladásáról tanuskodik nem egy helyen az utczák és udvarok befásitása is. Kevés helység van már, a hol a ház elejét viola-, mályva-, szegfüágyak, néhány rózsatő ne szépitené. Ha virágoskert nincs, ákáczfát ültetnek. A mindenütt bőven található víz megkönnyiti a kertek fenntartását. A hol csorgó források fakadnak, ott azokat keritik be; a Tornai mészkőhegység völgyeiben és a keleti hegyvidéken kávás kutak vannak többségben. Gémes kutakat is találunk; ezek a völgysikokon, mint az alföldön, már uralkodóvá lesznek. A jobb móduak közt terjedni kezd a szivattyus kút is. Előkertek.

Emlitettük, hogy a házak általában csak egy szobából, pitvarból, kamrából állanak, összeépitve az istállóval egy födél alá. A csűr és a sertésól csekély kivétellel mindenütt külön áll. A pitvarban van a nyári konyha, melyet hideg konyhának neveznek. Voltaképen tehát a pitvarnak nevezett rész pitvar és konyha együtt. Télen a szobában főznek, most már az általánossá lett takaréktüzhelyen. Hogy mennyire káros ez a bennlakók egészségére abban a helyiségben, melyet nem szellőztetnek, sőt az ablakok, gyakran csak egy ablak közét még mohával is eltömik, úgy hogy némi levegő csak a falon keresztül és a ki-kinyiló ajtón juthat be, abban a helyiségben, a hol a család örege-apraja tolong, azt kiváltképen a gyermekek halandóságának igen nagy aránya és a városi gyermekekkel szemben határozottan gyarlóbb fejlődés állapota mutatja. A módosabbja, különösen a termékenyebb síkvölgyben, így a Hernád mentén, két szobás házat épit; de télre ő is bevonul mindenestül az első szobába, melyet hol szobának, hol háznak neveznek; az utcza felől van az *első ház*, azután jön a pitvar a hideg konyhával, ebből nyilik a *hátulsó ház*, majd az istálló, fallal elrekesztve, de ugyanazon födél alatt. Az egy szobás házakban a pitvarból nyiló kamara pótolja részben a szobát; itt tartják a tulipántos ládákat. Házak berendezése.

A fából, kalitkamódra épitett házak többnyire a tótok lakta helységekben, tehát az erdőben bővelkedő vidékeken találhatók. Az összerótt gerendák közeit s magát a kész gerendafalat is betapasztják és bemeszelik; néha csak az alját meszelik körül. Leginkább régi házak ezek, minőket Jászó-Mindszenten, Rudnokon, Kemencén, Bátyokon, Csákányban, Pető-Szinyén, Ránkon, Herlányban, a magyar Nyíriben, Horvátiban stb., sőt a fában már szegényebb Hernádvölgyben, mint például Hidas-Németiben eleget találunk. Lejebb Szikszóig és Göncztől Szántóig már mindenütt szilárdabb a fal anyaga: a síkvölgyön a vert vagy tömésfal, a hegyes vidéken a kő. Téglát már sűrün használnak, majd minden helységben, de leginkább a módosabbak.

A téglaházakon már rendes a csúcsfal, mely különben ritka a megyében a szalmásfödelü házaknál. A csúcsfalat meredeken lejtő oromzat helyettesíti, mely vagy egészen sima vagy garádos. E lejtős oromzattal meg a hasonló farazattal a tető koporsóalakot nyer. Néha nem ér az oromzat a tető csúcsáig, hanem csak körülbelül két harmad magasságáig. Ily esetben a padlásnyilást csonka csúcsfalszerü deszkázattal zárják el, melyre kis lyukat vágnak, főleg a világosság kedvéért, de diszítésül is. A hol jobban el van terjedve a csúcsfal építése, többnyire a szikszói járásban, a Hernád völgyén és a tornai járásban, ott felváltva épitenek deszka és kő- vagy téglacsúcsfalat. A szokásos padlásnyiláson kivül rendesen egészen sima; diszítés ritkán fordul elő; néha csak az évszám. Ellenben sok helyen a felekezeti különbséget látható jellel fejezik ki rajta. A róm. katholikus gazdák keresztet, a reformátusok csillagot vágatnak ki a deszkafalon, mint a többi közt Idrányban, Novajban, Hidvég-Ardón, vagy tulipánt, mint azt Kenyheczen, Nyíriben, Görgőn láthatjuk.

Udvarnokon a katholikusok szent képet festetnek a csúcsfalra, a reformátusok virággal, szőllőfürttel vagy szines nemzeti cimerrel ékesítik azt; Hidas-Németiben magyar koronát vagy szívalaku ékitményt alkalmaznak.

Eresz. A tetőnek a bejárat felőli oldala majdnem mindenütt ereszt képez, mely egyszersmind a nyitott tornácz födele. Vannak azonban falvak, melyekben egyáltalán nem építenek ereszt; az udvarról egyenesen a pitvarba nyílik az ajtó, például Alpáron, Perényben, Abaujváron, Hidvég-Ardón.

Máshol vegyesen fordulnak elő ereszes és eresz nélküli házak. Maga az eresz szélessége is különböző. Ugyanaz a járásbeli, szomszédos, egy nyelvü, egy fajtáju nép más-más módot követ az egészen azonos fekvésü helységekben. Göncz-Ruszkán alig egy lépés az eresz; a közeli Vizsolyban már szélesre veszik; Boldogkő-Váralján ismét igen keskenyre szabják. Legszélesebb a tótok házainál fordul elő. A tornácz rendesen nyilt; vagy egészen szabad. vagy faoszlopok tartják. Zárt tornácz vagy az utcza felől fallal rekesztett. nagyon ritkán fordul elő még a városokban is. A homlokfalon a megye déli részében nem szokott diszítés előfordulni; de az északi részen úgy a magyarok, mint a tótok közt már gyakoribb az egészen egyszerü vagy néha czifra dísz is. A tornai Horvátiban, a Szepsi melletti Makranczon oszloputánzatot fest a kőmüvesmester a homlokfalra; máshol csak az ablakokat meszelik körül szinesen, mint Jászó-Mindszenten, Rudnokon, Bárczán, mely utóbbi helyen a festett keretet kék és vörös virággal is czifrázzák. Perényben faragványos ablakkeretek adnak különös díszt a házaknak.

Kapuk. Az utczától kapu választja el az udvart. Kapu nélküli házak igen ritkák, leginkább még egyes tót helységekben találhatók. Igy Felső-Tőkésen egyetlen telkes gazda házán kivül egynek sincs kapuja; Jászó-Mindszenten szintén soknak hiányzik; de az ilyen helység nagyon kevés. Még a legszegényebb tót falukban is gondoskodnak kapukról. Ezek anyaga és alakja igen sokféle. Legjobban szeretik a rácsosat, úgy a magyarok, mint a tótok; a Csereháton, a Hegyalján csak úgy, mint Tornában. A rácsossal együtt a deszkakapuk is használatosak s a szegényebbek megelégesznek a vesszőből fonottakkal. Néhol, mint Szádelőn, a régente általánosan vesszőből font kapuval egyszerre felhagytak s egymásután deszka- vagy rácsos-kapuval cserélték föl.

Néhol faragványos kaput is lelünk; nem egy helyen pedig érdekes alaku bálványfákat. Igy a magyar részében református Bődön a tiszántúli fejfákhoz mindenben hasonló bálványfákat találunk, bár nem nagy szám-

mal, nemkülönben Makranczon; faragványos kapukat látunk Hidas-Németiben, Udvarnokon, Somodiban és még néhány helyen.

Cseh házak.

Mint hagyaték, érdekesek a Gönczön látható cseh házak, melyek magasan és akképen voltak épitve, hogy az utczáról, eltávolitható lépcsőn kellett fölmenni; az utczára pinczeajtó nyilt, hasonlóképen a pitvarból is, hogy szorongatás esetén, mig az ostromlók behatolnak a házba, a pinczén át menekülhessenek a bennlakók. Ezen kívül egyik ház homlokvonala kijebb áll a másiknál úgy, hogy ezek a házak lépcsőzetes sort alkottak, a minek ismét az lehetett a czélja, hogy a szomszédok a házak lőréseiből szintén rálődözhessenek a támadókra. A gyülölt zsebrákoknak folyton lehetett okuk tartani attól, hogy a helységek gyakran megzsarolt lakossága megrohanja és felkonczolja őket.

Népviselet.

Ha már az épitésmódban annyi változatosságot figyelhetünk meg, még többet fogunk találni a nép ruházatán. Bizonyos kölcsönhatás mindenütt észrevehető; de éppen a kölcsönhatás sokfélesége sokszorozta meg a különbséget a ruházat egyes darabjaiban, szabásukban, a ruhaviselő nép szinérzékében, sőt a ruhák neveiben is. Általánosan jellemző, hogy a magyarság mindenütt jobban kedveli az egyszerüt, mint a tót, a ki szereti a feltünőt, czifrát. Az ornamentika történelme körülbelül megállapitotta, hogy a túlon-túl sujtásos, czikornyás dísz a szláv befolyás eredménye. Ezt az abauj-tornavármegyei nép viselete maga képes bizonyitani. A magyarok inkább az élénk ellentétes, de nem kiáltó szinekben keresik a hatást, díszítésük inkább értékes, mint czikornyás; ha fényüzésre hajlandók, nem czifra, de nehéz, áros szövetet választanak. A tótok és az eltótosodott magyarok a rikító szineket, túlhalmozott, sujtásos, rikító hímzést, czafrangot, módjukhoz mérten többé-kevésbbé fölösleges ékszert kedvelik. A magyar nép viseletének egyszerüsége különben sok helyen tán nem is annyira eredeti, hanem az egykor az egész Hernádvölgyén és a szomszéd területén uralkodott református vallás puritanizmusának befolyása alatt fejlődhetett; mert a mint a Tiszavidékről jövő lelkészek és tanitók a nép nyelvében is eltörölhetetlen nyomokat hagytak tanításukkal, nyilván hatással lehettek öltözetének módositására is. A gönczi viseletben például igen sok közös vonás van a tiszántúlival. Legkevésbbé változik, mint egyebütt is, a férfiak ruházata; de annál inkább a nőké. A városi befolyás, a gyárilag készült, majdnem kivétel nélkül Ausztriából importált szövetek, melyek a házi szőttest egészen kiszoritották, nem kis mértékben módositották a ruházkodást. A mi a szövetek mintázatát illeti, igaz, hogy a külföldi gyárosok a jó üzlet kedvéért alkalmazkodnak a nép izléséhez, a mint arról az országos vásárokon meggyőződhetünk; de a maguk felfogását is belevegyítik s így folytonosan közreműködnek a népviselet eredetiségének kiforgatásában. A városi cselédek meg a legújabb nemzetközi divat formáit csempészik ki a falukra; sőt legutóbb már az Amerikából visszatért kivándorlók is hozzájárulnak az eredeti viselet formáinak átváltoztatásához és elhagyásához. Még a férfiak sem állhattak ellen ez áramlatnak. Udvarnokon az Amerikát megjárt emberek megbonositották a pantallót és a hosszu kabátot, azt a szabásut, melyet császárkabátnak hivunk. Az anyagi jólét vagy a kereset megfogyása természetesen szintén érezteti hatását, első sorban a külső dísz szegényebbé válásában vagy teljes megszünésében, mint például a Hernádvölgy alsó részén Novajban, Idrányban, Garadnán, a hol a valaha szokásban levő himzést ma már elhagyták és sima ruhát viselnek. Máshol meg éppen nagyon elharapódzott a fényüzés a nők között úgy, hogy ünnepi viseletre általánosan selymet vagy félselymet meg bársonyt választanak.

Ha Szikszónál belépünk a Hernádvölgybe és innen indulunk fölfelé, keresztül-kasul járva a megyét, lépten-nyomon megfigyelhetjük a ruházatban majdnem faluról-falura forduló változatosságot. Szikszón és környékén, kivált ünnepnapon még borjuszáju ingben járnak a legények, széles sötétkék vagy fekete szegélylyel és zsinórzattal diszített szürüket panyókára vetve; keskeny kajla karimáju kalapot, pitykés mellényt, ránczos száru csizmát, bő gatyát viselnek. Téli felsőnek, főleg a kevésbbé módosak a közönséges fekete gubát is használják, vagy bekecset hordanak. A nők rendesen barna vagy barna-tarka szoknyát, vállon átkötött kendőt, ingvállt viselnek; az öltözet kimaradhatatlan kiegészitője a kötény. Föllebb, Léhen és a vele szomszéd helységekben *derékra valónak* nevezik a mellényt, e fölé ujjas *lajbit* vesznek, téli felsőül a ködmönt, gubát, fehér vagy fekete szürt viselik a férfiak. A nők piros, kék, barna vagy fekete-vörös ujjas lajbija *pitarka*, *szállóka*, *dugdki*; a melegebb zubbonyforma ruha a *prémeske*. Télen még kis bundát, nagy kendőt, *fejrevaló* kendőt, fekete csizmát viselnek. A melegebb ruhát pargetból készitik, melyet *ördögbőrnek* hivnak. Felső-Vadászon már *kabátnak* hivják a felső szoknyát, a mit az itt lakó tótoktól tanultak el. Mindenütt, a hol tótokkal érintkezik a nép, meghonosult a felső és alsó szoknya olyatén megkülönböztetése, hogy szoknyának csak az alsót (a pendelyt) hivják, a felsőnek a neve kabát. Az egészen magyar Idrányban is így van ez; de itt a felső szoknya általában barnaszinü, s már más nevü ruhákkal is találkozunk. A derékra vett bő ujjas zubbonykát itt, valamint, a hogy látni fogjuk, másfelé is *nem telik*-nek, a derékhoz feszülőt, melyet alul fodorral diszítenek, *testhez állónak*, az ezek alá vett ujjatlan ruhadarabot, melynek körülbelül ugyanolyan szerepe van, mint a városi nők trikó-korzetjének, *derekasnak* nevezik. Itt már nem igen járnak gatyában a férfiak; még nyáron is posztó nadrágot és *ujjast*, télen *bekecset* viselnek kék posztóból, azután apró fürtü fekete gubát. A jobbmódu nők czipőt hordanak. A két utóbb említett helységet összekötő légvonal közepére eső Baktán megint más külsejü öltönyökre találunk. A baktai férfiak bekecse rózsával van kivarrva s bojtos általvetővel felczifrázva, de e mellett hordják a gubát is, alatta pedig a *kis lajbit* meg a lajbit; a nők pedig a szoknya fölött a *libitkét* vagy *ránczoskát*, melyeket nevük maga magyaráz meg. A köténynek a nevét a németektől csenték: surcznak hivják. Nem tapasztaljuk sehol ezen a vidéken, hogy a nők fényüzők lennének. Még kalárist sem igen látunk, legföllebb igen egyszerü fülbevalót.

Idránytól és Novajtól, köznyelven szólva, alig egy jó kőhajitásra van a Hernádon túl Vizsoly; de már mennyire más részleteken akad meg a figyelő szeme! A férfiak a mellény fölé *huszárkát*, zsinórozott dolmányt öltenek, de ismerik ők is a surczot, melylyel a munkában fehérnemüjöket védik; télen subát és szürt hordanak, mely már czifrább, mint a Szikszó vidékieké; ki van varrva kék, vörös és fekete rózsákkal. A nők szoknyája általában sötét, komor szinü, nagyrészt fekete; a német *reklit* viselik testükön, de ismerik a *nemteliket*, melyet sávos pargetből varrnak. Lábbelijük czúgos czipő. A szomszéd helységekben már a vidámabb szineket kedvelik a nők, kivált a Hegyalján, Bodókő-Váralján, Alpáron. Váralján az idősebb nők sötét kékben, az országszerte használatos kék-festő ruhában járnak, de a fiatalok, nem csak a leányok, hanem a menyecskék is fehérben meg pirosban. Itt is kabátnak hivják a szoknyát, de a felső *repítő*; télen bundát hordanak. A férfiak nem kékben, de barnában járnak; egyes öltönydarabjaik nevét ők is a németből kölcsönözték, ujjasukat *kitlinek* hivják s a

lajbira sem tudtak magyar nevet faragni. A Vizsolyban még mellőzött ékszerek, ha szerényebben is, de Alpáron már felbukkannak; a leányok, akik szeretik a fehér és rózsaszin ruhát, fülönfüggővel és gyürüvel ékesitik magukat. A férfiak itt nem használnak kölcsönkért német nevet, hanem *derekast* és *dolmányt* vesznek. Festőibb a férfiak viselete Gönczön és vidékén. Buzavirágszinü vagy kávébarna posztóból varratják pitykével gazdagon kirakott, zsinórtalan ujjasukat és mellényüket, csak azonos szinü nadrágjukon van vitézkötéses zsinórozás. Pörge fekete kalapjukat árvalányhaj vagy toll disziti. Szürt nem viselnek, hanem bekecset vagy gubát; azután fekete rámás vagy ránczos csizmát. A nők nem járnak csizmában, hanem papucsban. A városi divat után ők is hordják már a testhez álló *bluzt*; valamint a nemteliket is, s bár közelükben nincsenek tótok, náluk is *kabát* a felsőszoknya, mely rendesen barna az idősebbeken, de túlnyomóan fehér és rózsaszin a leányokon.

Göncztől a kassai uton fölfelé az első helység Abaujvár s mindjárt mellette van, alig három kilométernyire tőle, Pányok. Az érintkezés gyakori köztük s mégis lényeges különbséget találunk ruházat dolgában a kettő között. Abaujváron a férfiak kék posztó derekas lajbit és ujjast, Pányokon fekete huszárkát viselnek, azonkivül nyáron a pányokiak hamuszin szatinklot ruhát is; Pányokon a leányok szines kalárissal ékesitik nyakukat, Abaujváron általában nem hordanak ékszert. Az egyenesen átellenben, de a hegyen túl, keletre fekvő Nyíriben már többet adnak a nők a maguk csinositgatására. Csipkével diszitik ruhájukat, azonkivül nyakukon különálló diszt, úgynevezett *nyakacskát* viselnek, ékszerül pakfong gyürüt és szines apró gyöngyöt, fejükre szines, virágos selyemkendőt kötnek. Az idősebb nők ugyan barna és fekete szinben járnak, de a fiatalok a világos szineket szeretik, a fehér, kék, sárga kartonszoknyát. A felső szoknya nekik is kabát, az alsó pendely, melyet házi szőttes vászonból csinálnak, a kötény surcz; a ruha felső része az ingvállon felül derekas és *vizitke.* A férfiak fekete és fehér (aba) posztóból csináltatják dolmányukat, kitlijüket, derekasukat, télen a nadrágot. Szürt nem hordanak, de gubát, a jobb móduak bekecset.

HÁZ GARÁDOS OROMZATTAL.

Nádasdon, a hol különben is sok a tót, már erősen uralkodik a tót befolyás.

A férfiak fehér szürdolmányban járnak, télen nadrágban, mely szintén fehér; a dolmány és nadrág szines vagy fekete zsinórozással és vitézkötéssel van czifrázva. Itt még sötét szinü szoknyát viselnek a nők, de északra, már Mislyétől fogva egész Tihanyig, illetőleg Kassáig uralkodóvá lesz a rikító piros szin. Egészen piros vagy pirosan tarka szoknyában és kendőben jár fiatalja, öregje; a vén asszonyok ugyan sötétebb szövetből

is varrják ruhájukat, de ez sem lehet egészen sötét, hanem piros virággal koczkákkal, vagy babbal tarkitott.

A megye északkeleti sarka a fényüzés hazája, úgy a magyar, mint a tót nők, de különösen az utóbbiak közt. Kezdődik a nagy czifraság, pompakeresés már Szalánczon s Ránkig, onnan Kassáig általánosan uralkodik. Kemenczén a nők ezüst fonállal czifrázzák s gazdagon zsinórozzák derekasukat; asztal- és ágynemüjökben is kerülik az egyszerüt, de tagadhatatlan, hogy nem kedvezőtlen benyomást keltenek azzal, hogy sokat adnak a külső csinra. Ágyi ruhájukat és asztalnemüjöket piros pamuttal egybeszőtt virágos vászonból készitik. A szorgalmas asszonynépség a férfiak ruhájának daróczszövetét is maga fonja és szövi gyapjuból. Ebből a daróczból varrt, többnyire fekete, kék vagy sárga zsinórzatu dolmányban és nadrágban járnak a férfiak egész évben; még nyáron sem válnak meg a nadrágtól. Szürüket czifrán kivarratják mindenféle szinnel. Megjelen már a bocskor is, melyben nyáron járnak.

Pető-Szinyén a férfiak virágos daróczban, nyáron meg szűk, himzett vászonnadrágban és himzett ingben járnak. A nők fényüzése még nagyobb, mint az emlitett helyeken. Először is jellemző a sok csikos, virágos kendő, melyet magukra vesznek; azután a tari-tarka ruha, úgy a felső, mint a kabát, azaz hogy szoknya A felsőt *jobkának* hivják s készitik félselyemből, selyemből, sőt bársonyból is. Az ingvállat himzett szalaggal szegik be, de nem maguk csinálják, hanem vásárolják az ugynevezett tamburált szegélyt. Hasonlóan viselkednek Ránkon, de ott a selyem mellett otthonn szőtt posztójukat, a *drelichet* is használják, azonkivül perkált, vatmolt, pargetet. A férfiak szüre tarka pamuttal virágosra van kivarrva. Nyáron bocskort, télen csizmát viselnek. A férfiruha nevei *hunya* (darócz ujjas), *cholosnya* (téli nadrág), *nohavki* (nyári nadrág), *lajbik*, *gacse* (gatya); a nőké: *szukeny*, *kabat* (szoknya), *chusztka* (kendő), *podolek* (ingváll), *szervianka* (ujjas). Bátyokon a nők mellénye *lajbik*, zubbonyuk *jobka* vagy *vizitka*, azután jön a *kabat*, alatta a *szoknya*; az ing két részből áll, az alsó *oplecsko*, a váll *podolek*.

A Kassától nyugatra lakó tót helységekben megint festői változatosságait látjuk a ruházatnak. Legczifrább és legékesebb a Kassa melletti Miszlóka lakosainak ruházata. A férfiak ujjasukat, csuhájukat (szürüket), szines zig-zegvonalakkal, arabeszkekhez hasonló díszszel, tulipán, rózsa és szegfüképpel varratják ki; a nők pártaszerü főkötőt hordanak, melyről hosszan ömlik le a tarka szalagok egész erdeje, mellényük a *viszt* is díszesen van kiczifrázva.

A szomszéd Tőkésen szintén díszes, de komolyabb alapszinü a viselet. A tarka szinü szoknya helyett a nők festett kék vásznat vagy pettyes fekete kelmét vesznek a szoknyához, melyet *farbankának* hivnak; e fölé kivarrott ujjatlan ködmönt és fehér gyapjuruhát. Vászonfőkötőjüket és ingüket piros és fekete pamuttal himezik ki. A nők nemcsak fekete, hanem piros csizmát is viselnek. A közeli bányásztelepek német.vagy német eredetü lakosainak befolyása a férfiak viseletében már annyiban érezhető, hogy hosszabb szabásu kabátot is viselnek. Tőkésen a *hunkát*, Jászó-Mindszenten, szintugy Rudnokon a *rokot*. Jászó-Mindszenten az a furcsa szokás is uralkodik, hogy ünnepen és vasárnap a nők fehér vagy piros abroszt (ručnik) kötnek ma gukra nagykendő gyanánt. Alsó szoknyájuk többnyire piros; erre sötétebb szinü felsőt vesznek, rendesen kékest vagy feketét, de a fiatalok fehéret is. Piros csizmát itt is viselnek a nők a fekete mellett; a férfiak általában

bocskort. Rudnokon már csak fekete csizmát hordanak; de itt megint gyakrabban láthatjuk a nőkön a selymet. A férfiak ruhája egészen elütő szinü, barna és szürke darócz, melyet az asszonyok otthonn szőnek.

A mint a magas hegyek közül leereszkedünk a lapályosabb földre, a magyarok közé, kezd elmaradozni a sok virág és tarkaság. Makranczon még uralkodik a himzett ruha, de a férfiak szürén már fekete kivarrást látunk, egyszerü a derekas lajbijuk, ujjas huszárkájuk. Viselik a szürön kivül a gubát is télen. A nők kötésig érő inget, ingvállat, fölötte testhezállót és szállókát, surczot viselnek; a szoknya (kabat) kasmirból, perkálból, kanavászból készül. Piros csizmát itt már nem hordanak a nők.

A Kanyapta-völgytől a Hernádig szintén majd minden községben más-más jellemző vonását találjuk a ruházatnak. A nép szokásait csak nagyjában ismerő városi ember meglepetten csodálkozik akárhányszor, hogy egy nagy vidék népe miről ismeri meg, ki melyik faluból való. Leghamarabb az öltözetnek laikus szemre nézve meg nem különböztethető, de a vidékét ismerő embernek azonnal szembeötlő valamelyes sajátságáról. A Kanyapta-völgy sarkán s a Hernád szurdokában négy egymás mellett álló helység ugyanannyi különbség a viseletben. Ezek a helységek: Perény, Kenyhecz, Hidas-Németi, Tornyos-Németi. Perényben szürkét viselnek a férfiak, Hidas-Németiben fekete vagy sötétkék rokkot, Kenyheczen fekete lajbit és derekast; Perényben és Kenyheczen télen a bekecs vagy ködmön felett csak a fekete gubát használják, szürt nem; ellenben Tornyos-Németin fehér szürben járnak, mely feketével vagy szürkével van kivarrva. A guba Perényben apró fürtü, abból a szövetből készül, melyet ők maguk készítenek nagy tökéletességgel. Kenyheczen dúsabb, göndör fürtü a módosabbakon, egészen egyszerü a szegényebbeken. A női ruházatban, mint mindenütt, itt is élesebbek a különbségek. A kenyhecziek fényüzők, a tehetősebbek ünnepnap selyemben járnak, az alsószoknya alját kihímezik vagy csipkével szegik, a piros vagy fekete vagy sötétkék felsőszoknya alját négy ujnyi széles diszítéssel igyekeznek tetszetősebbé tenni; czipőben járnak. Tornyos-Németiben már semmi díszt sem látunk; a női ruha szövete egyszerü babos vagy virágos sötétkék; de itt is czipőben járnak. Perényben az egészen világos szint kedvelik a nők, kivált a rózsás szöveteket. Itt a felső ujjas jobka, *kitle,* a szoknya szintén kabát, ezalatt van a pendely; Hidas-Németiben a ruha felső része blúz, nemtelik vagy *szorító* (testhezálló); himzést ők is alkalmaznak ruhájukon; Kenyheczen nemtelik, *bujbel.* Kalárist mindenütt látunk a most emlitett helységekben a nők nyakán, de mig Perényben fehér gyöngyöt hordanak, Tornyos-Németiben piros, fehér és zöld szinüt.

A tornai részben általános a kis lajbi (mellény), lajbi vagy rokk (ujjas), mely helyett többfelé már mai városi szabásu rokkot (kabátot) vesznek; a nőknél az ingváll, *szoknying,* szállóka, lajbi (mellényke), testhezálló, nyakacska (gallér), mente, kendő, néhol a vizitke nevü zubbony. Szürt nem mindenütt viselnek a férfiak, hanem szürke vagy fekete gubát. Tornán a fekete guba a legények felöltője, a szürke a meglett koruakat illeti. Hidvég-Ardón, Szőllős-Ardón, Körtvélyesen, Udvarnokon, Varbóczon a fekete és szürke guba mellett járatos a szür is, sőt Szőllős-Ardón még csak most kezdik viselni a gubát a szür helyett, alkalmasint takarékosságból, mert a kivarrott szür sokba kerül. De festői hatásu is az a szőllős-ardói, virággal bőven megrakott tulipántos szür. Körtvélyesen a tulipán helyett rózsát varrnak rá; Hidvég-Ardón meg már szint cserél, nem fehér, hanem szürke

vagy fekete. A női viselet szine is ilyen sokszoros alakban változik ezek közt az egymás hátán levő helységekben. Néha nem a divat, hanem más körülmény, mint például vallási szokás is befoly a választásra. Hidvég-Ardón, a hol a fiatalok csak az élénk szineket keresik, adventben vagy böjtben ki-ki barna vagy fekete ruhát hord. Tornán karácsony éjjelén és a szilveszteri hálaadó isteni tiszteleten este 6 órakor minden nő, leány vagy menyecske fehér kendőt köt magára, így megy a templomba. Husvétkor a tornai leányok fehér, piros pünkösd napján, a ki csak teheti, piros ruhát ölt fel ünneplőnek. Szádelőn a pirosba játszó szinek a kedveltek. Körtvélyesen a fehér meg a kék, Görgőn, Udvarnokon már a zöld, azután a szürke, kék; Szőllős-Ardón a téglavörös, a csikos vagy virágos, fehér, kék, fekete vagy szürke. Az ing mellét általában kihímezik, néhol a pendelyt is. A fényüzés ezen a részen is elharapózott a szegénység mellett: elhagyják a csizmát s helyette füzős czipőt és magassarku topánkát viselnek vagy papucsot is több helyen. A szövetekben még jobban utánozzák a városiakat; Görgőn az atlasz, selyem, terno és bársony kiszoritja a szerény kartont; Horvátiban szintén hódit a bársony, de itt legalább a nők maguk kötik a diszítésül rávarrott csipkét, maguk készítik a bőven használt fehér himzést.

HÁZ GARÁDOS TETŐVEL.

Egészen különálló, díszes és érdekes a meczenzéfiek ünnepi viselete. Hétköznap, munkában egyszerü, sötét szinü, rövid kabátot, bő gatyát, magas száru csizmát, kötényt viselnek, mint a kovácsok szokták, minthogy a meczenzéfiek többnyire hámor kovácsok. Nyakravalót a meczenzéfi a világért sem kötne fel, még ha küldöttségben a miniszter elé járul is.

Elvétve még régen divatozott ruhát is látni, zöld hajtókás rövid dolmányt, lapos, fényes, bőrrel bélelt gombokkal kivarrt kabátot, térdig érő czifrán kivarrt bundákat, de már csak néhány öregen.

Díszesebb a meczenzéfi „mánták“ ünnepi öltözete, melyet hagyományos pompájában őriztek meg. A férfiak medveprémes, jó magas kucsmát viselnek vörös, kihajló posztóval, melyről aranybojt csügg; sötétkék vagy violaszin dolmányt 13 világoskék selyemzsinórral s ugyan ilyen szinü selyembojttal. Erre jön a vörös öv, mely gácsi-szőrből kötött 20 zsinórból áll, három részre osztva s hat ezüstgombbal egybeillesztve. Vállukra, panyókára, a dolmánynyal egyenlő szinü, rókaprémes mentét vetnek. A nadrág szintén sötétkék vagy violaszin, czifra világoskék vitézkötéssel. A csizma fekete kordován, szár felül világoskék zsinórral szegélyezve, ugyanolyan szinü kis bojttal. Ezt a ruhát viselik, ha valamely kiváló vendég érkezik a városba s lóháton kisérik; ebben kisérik ki halottjaikat is a temetőbe.

A nők ünnepi ruhája: csipkével diszített ingváll, nehéz selyemmellényke

melyet elől két ezüst csattal kapcsolnak össze, e fölé selyemrojtos kis színes kendőt kötnek. A bő szoknya két színbe játszó selyemből való. A menyaszony köténye élénk piros, arany- vagy ezüstcsipkével szegélyezett. A lábbeli czitromsárga kordován csizma, piros sarokkal. A nyakat ötsoros gránátfüzér diszíti, melyet hátul széles színes szalagcsokor foglal egybe. Ugyanilyen színü szalag omlik le a varkocsról. A menyecskék kontyba kötik hajukat s fekete selyemfőkötőt viselnek, mely elől 10—12 cm. széles aranycsipkével van diszítve s a melyről hátul két kb. 12 cm. széles fekete szalag csüng le. Télen aranysujtásos, fehérprémes mentét hordanak. Temetéseken a közeli rokonsághoz tartozó asszonyok fekete selyem sálba burkolják fejöket, úgy hogy a sál közepét homlokukon éles csúcsba kötik, mig két vége elől hosszan lelóg. A meczenzéfi nők erősen ragaszkodnak viseletükhöz s azokat, a kik franczia divatu ruhát viselnek, gúnyból *slapczáréknak* nevezik.

A hogy ruházatához ragaszkodik a meczenzéfi nép, annyira hagyogatja ősi szokásait, még pedig kénytelenségből, mert a megváltozott viszonyok miatt hajdani jóléte nagyon lehanyatlott. A meczenzéfi nép igen szorgalmas, úgy a férfi, mint a nő; de ma sokkal súlyosabbak a megélhetés körülményei, a minek első sorban a mulatságok fényének és gazdagságának csökkenésében, a kénytelen egyszerüség meghonosodásában kell nyilvánulnia. A meczenzéfi hámoros már kora hajnalban megy munkára, a sokszor messze, néha másfél órányira eső hámorba, s onnan csak este tér vissza házába. Magával viszi reggelijét, a kávét, meg ebédjét, mely szalonnából és burgonyából áll, a mit a hámor tüzén süt meg. Otthonn aztán estebéddel várja felesége, a ki nagy gondot fordít háza tájának és gyermekeinek tisztántartására és rendességére.

Házastársának megkérése még a régi mód szerint, az ősi czeremóniával történik; de a lakodalmat éppen nem tartja, mert nem tarthatja meg a régi módon, dobzódással. Robonyi Géza polgári-iskolai igazgató, a két Meczenzéf belső életének avatott ismerője, ezeket mondja a ma uralkodó s a már letünt lakodalmi szokásról:

Ha megtetszik egy legénynek egy leány s már meg is állapodott, hogy ő lesz a jövendőbelije, fölkéri a *prautfadrát,* egy titoktartó bácsit, a ki hajlandó szive ügyét dülőre juttatni s egy este beállit vele a leányos házhoz. Előzetesen azonban a prautfadra értesiti a legény legközelebbi atyafiait, hogy készüljenek a nagy eseményre. A prautfadra elreczitálja mondókáját, melyre természetesen az a válasz, hogy ha már úgy van, hogy egymásnak vannak szánva, legyenek hát egymáséi. E pár szóval lesz a legény vőlegény, *junka praitcheng*, a leány menyasszony, *jungfa prauta.* Az örvendetes hírre nyomban beállitanak a vőlegény szülei, testvérei, legközelebbi rokonai felbatyuzva sülttel, süteménynyel, melylyel hozzájárulnak a leányos háznál készitett vacsorához. A vacsoránál megbeszélik, hogy miként, hogyan és melyik vasárnap tartsák meg a lakodalmat. A közelmultban hét napig tartó dinomdánommal folyt le a meczenzéfiek menyegzője. Csütörtökön vitték a vőlegény házába négy lovas, felgalyazott szekéren a menyasszony ládáját, magasan megrakott párnákkal, pénteken sütötték a kalácsot, szombaton ölték a sertést, malaczot és baromfit. Vasárnap, hétfőn, kedden tartott a vigalom egyfolytában, szerdán meg azon czímen, hogy a főzőknek is mulatniok kell, tovább mulattak, csütörtökön pedig volt a berekesztő mulatság világos kivirradtig. A vőfélyek csengős kocsin, víg kurjongatások közt mentek a menyasszonyért és úgy vitték esküvőre. A nászmenet a templomból kijövet háromszor körüljárta a piaczon álló Mária-szobrot. A nyoszolyólányok ezután a menyasszonyt atyja házához vitték vissza, a vőlegény pedig párjavesztetten mehetett haza, a hol külön kamrába zárták, s ott kellett egyedül étkeznie; a közös lakadalmi ebéden sem volt szabad részt vennie. Az uj menyecskét anyósa egész kenyérrel fogadta, melyet ezzel

a szóval adott át neki: „Ném fon dőm a Stökl Prót, dósz isz gutt fa Hungasznót“ (végy e kenyérből egy darabkát, jó ez az éhség ellen).

Ma már nem tart egy hétig a lakodalom, a Szűz Mária szobrát sem járják körül és a vőlegény az asztalfőn ül felesége oldalán. De azért még mindig nagy ünnepléssel folyik a meczenzéfi menyegző. Mindig vasárnap megy végbe, a vőlegény házánál. Az összes rokonság hozzájárul a lakodalmi ebédhez; a levesnek való hust és bort a családbeliek adják mindkét részről. A vőlegény rokonai a vőlegény házához ajándékot küldenek: vajat, tojást, csirkét, libát, sőt pénzt is. Ugyanigy küldenek ajándékot a menyasszony rokonai a menyasszony házához. Az ajándékok átadása szombaton délben történik a következő módon: Tiszta fehér asztalkendővel letakart ruhakosarakban viszi két-két aranyfőkötős, csinosan felöltözött menyecske. Elől megy a vezérmenyecske, bal kezében egy tojással telerakott kosárkával, jobb kezében egy összekötött lábu felpántlikázott eleven malaczczal. Nagyobb lakodalmaknál tizenöt menyecskéből is áll ez a menet. Az ajándékok átadása dikczióval kezdődik és ebéddel végződik, melyre a menyecskéket a háziak meghívják, azután utravaló kalácscsal (püsadeszn) bocsátják el őket. A menyasszony ládáját és párnáit szombaton este viszik a vőlegény házához, de ma már nem négyes fogaton, hanem néha nagyon is csendesen, egylovas szekéren, minden feltünés nélkül, egy menyecske kiséretében, a kit megvendégelnek s a ki szintén püsadesznt kap. A lakadalmat megelőző estén úgy a vőlegény, mint a menyasszony házánál a legközelebbi rokonok vacsorálnak és a vőlegény a prautfadra kiséretében fölkeresi a menyasszonyt, megajándékozván azt a főkötőhöz és gyöngysorhoz való szalagokkal. Itt aztán ennek örömére mulatnak, tánczolnak. Az esküvő $11^1/_2$ órakor van. A vőlegény rokonai és az általa meghivottak a vőlegény házánál gyülnek egybe, a honnan párosával elmennek a menyasszony házához. Itt a szülők megáldják gyermekeiket és taraczkdurrogtatás mellett elindul a menet a templomba. Templomból kijövet pénzt szórnak a templom előtt egybegyült czigánynépnek és mire a ház elé érnek, ott már fogadja őket a czigányzene, meg a teritett asztal. A lakodalmi ebéd kezdetén a *hochczaczfóta*, a násznagy kis mondóka kiséretében pénzt gyüjt, melyet a menyasszony piros selyemkötényébe szór. Ebéd alatt felköszöntők járják. Ebéd után haza mennek, a nők átöltözködnek és estefelé megkezdődik a táncz, mely rendesen reggelig tart. Az esketés utáni napon, tehát hétfőn reggeli $7^1/_2$ órakor megy az uj asszony négy-öt fiatal menyecske kiséretében a templomba beszentelésre.

A lakodalmak alkalmával még néha ősi régi tánczaik is előkerülnek. Ilyen a *prautrán*. Olyan körtánez, melyet a menyasszony kezd meg. Ezt lassan tánczolják oly formán, hogy a tánczolók minden harmadik lépésnél térdet hajtanak; zenéje magyar ütemü, sok tekintetben hasonlít a magyar lassuhoz. A *tüchlrán* (kendőtánez) onnan veszi elnevezését, hogy a férfi, a ki két nővel tánczol, nem kezöknél, de két keszkenőnél fogva tartja tánczosnőit. A *gyertyatáncz* is lassu körtáncz-féle, melyet a padló közepére tett égő gyertya körül tánczolnak. A gyertya tányérban áll s abba pénzt dob a tánczos. A pénzt a czigány kapja. Táncz után a tánczos a gyertya előtt leteríti keszkenőjét s arra tánczosnőjével letérdel s megcsókolja őt. A *sidritom* lengyelke-féle körtáncz. A régi meczenzéfi tánczokhoz külön zene van s a legtöbbet ének mellett lejtik. Ma legkedveltebb tánczuk a csárdás, melyet a régiek *czifrarának* híttak. Járják azonkivül a franczia négyest is.

A kereszteléseken a felnőtt keresztszülőkön kivül kiskoruakat is szerepeltetnek, gyakran csak 3—4 éves gyermekeket, a kiket jól megvendégelnek és megajándékoznak.

A temetéseken, mint már emlitettük, a meczenzéfi ünnepi viseletbe öltözött halottvivők kisérik a tetemet. A trombitás zenekar csak ritkán hiányzik. A halottat előbb mindig a templomba viszik, a hol gyász-isteni tiszteletet tartanak, mely után a holttesttel körüljárják az oltárt s erre áldozatajándékot tesznek le.

Lakodalmi szokások.

A szomszéd Stószon is elhagyták már a régi, nagy ünnepséggel tartott és egy hétre szóló lakodalmakat. Máshol a vármegyében általánosan

divott a két-három napig tartó lakodalom, de ma mindenütt szűkebbre szabták ezt a fényüzést. Mind a mellett még uralkodnak a háromnapos lakodalmak is, vasárnaptól keddig, mint a többi közt Ránkon, Vizsolyban, Mislyén, Makranczon, Bátyokon, Csákányban, Nyíriben. Rendesen két napig tartják mai napság a lakodalmat; az első nap, mely néhol vasárnap, máshol hétfő, van a konyhatáncz, a magyaroknál úgy, mint a tótoknál, másnap a kontyozó; Tornában *hérész*. Ezt a vőlegény házánál tartják, a mi a legtöbb magyar vidéktől, a hol a hérész a leányos háznál van, merőben eltérő szokás.

Eltérés a lakodalmi szokásokban elég sok van vidékek szerint is.

Torna-Ujfaluban a menyegző napján a vőlegény a kérő násznagygyal és vendégeivel elmegy a menyasszony házához, a hol már összegyültek a vendégek. A násznép megáll a ház előtt, mire megkérdik a bennlévők, hogy mi járatban vannak. A kérő násznagy felel, hogy szép és jó leányt keresnek. Erre a kiadó násznagy azt válaszolja, hogy addig nem kapnak, mig nem választanak. A nyoszolyó leányok és a menyasszony arczát letakarják s eléjük vezetik a vőlegényt. Ha megismeri menyasszonyát s rámutat egyenesen, ezzel a szóval: „ez kell nékem!“ akkor jó; ha nem ismeri meg, az rossz jel, mit szerencsétlenségre magyaráznak. (Persze, hogy ha szeretik egymást, meg kell ismernie, mert tudja a vőlegény, hogy van öltözve, s mi lesz a megkülönböztető jele, ha egyformán öltöznek vele a nyoszolyók.) Ekkor valami harapni valót kapnak a vendégek, azután elmennek esküvőre. Az esküvő után leveszik a leányok a menyasszony fejéről a rózsás koszorut s rozmaringot tesznek rája. Következik a bucsuztató apjától, anyjától, s ha vannak, testvéreitől. Ennek megtörténte után szekérre ülnek.

GÖNCZI CSEH HÁZ.

Az első szekéren ül a menyasszony a vőlegénynyel, a másodikon viszik a ládát és nyoszolyát. A mig végig mennek a falun, az ismerősök kiszaladnak a házukból, s hamus fazekakat csapkodnak a szekér kerekeihez. Megérkezvén nagy kurjongatással a vőlegény házához, ott megkezdődik a táncz meg a lakmározás, mely egész éjen át tart. Reggel mindenekelőtt avatásra a templomba viszik a menyecskét, innen pedig a kuthoz. Felhuznak egy vödör vizet, s mindenki pénzdarabot dob bele, s a ki csak közel ér a menyasszonyhoz, meglocscsantja, úgy hogy végül csuromviz lesz az ünneplő ruhája. Csak ezután adják át férjének. A kutnál való meglocsolás más községekben is előfordul, főképen a vármegye nyugati részén.

Szőllős-Ardón szintén első nap van az esküvő, este vacsorával és tánczczal. Másnap van a kontyozó, a menyasszony-tánczczal, mely után eloszlanak a vendégek és csak este gyülnek megint össze vacsorára. A vőfélyköszöntők, valamint a czigányzene nem maradhatnak el sehol sem. Eredeti vőfélyverseket azonban nem találtunk a megyében, s a kikhez kérdést intéztünk a vőfélyversek szövege dolgában, mind azt felelték, hogy a vőfélyek egy kaptafára szabott s rossz versekben, szegény humorral ismétlik a

bibliai történeteket és az ételek dicséretét. Ennek oka pedig az, hogy egyre-másra a ponyván levő verselményeket vagy a népnaptárakban terjesztett, sava-borsa hijával levő rigmusokat mondják el.

Kenyheczen legalább melodramatikus szinnel frissítik föl ezeket a bemagolt mondókákat. Itt a násznagyok is érdekes jelenségek, mert vállukon keresztbe kötött törülköző-kendővel járnak a násznép közt s mikor a vőfély a menyasszonyt bucsuztatja, minden versszak után mélabús kadenzát játszanak a czigányok. Bekendőzéskor a vőfély veszi le a koszorut a menyasszony fejéről, s e közben szintén verset mond.

A három napig tartó lakodalmaknál vasárnap van a konyhatáncz és vacsora, hétfőn az esküvő s kedden az avatás és kontyozás, a mit néhol *kontyolónak* is hívnak. A lakzin a magyarok általában bort isznak, de már a pálinka is nagyon terjed; a tótok meg alig isznak bort, hanem pálinkától mámorosodik meg az egész násznép. Van helység, a hol egy nagyobb menyegző alkalmával 100—150 liter pálinkát isznak meg a vendégek.

A leányok többnyire 18 – 20 éves korukban mennek férjhez, tehát elég fiatalon. Egyes községekben, mint Somodiban, Görgőn már tizenöt éves korukban. Hajdan a legények is mindenütt korábban házasodtak, s az erkölcsiség ellen nem tehettek annyi kifogást, mint ma, a mikor, noha a nép erkölcsi érzéke általában elég jó a vármegyében, sok helyen találkozunk már meglazult erkölcsi felfogással. Vannak községek, a melyekből nem is vesznek leányt az odavaló legények, annyira félnek kikapós, fényüző természetüktől. Ezek a pártában maradtak természetesen a városba vonulnak, hol kényelmesebb életet találnak s az erkölcsi elzüllés utjára tévednek. Az általános védkötelezettség behozatala óta a legény nem házasodhatik előbb, mig eleget nem tett katonai kötelezettségének, 24 éves koránál előbb alig, de már nem ritka az idősebb vőlegény sem. Általában azonban a katonasor leszolgálása vagy a felmentés után mindjárt hozzálátnak az önálló háztartás megalapitásához.

Keresztelés. A *keresztelés* egyes helyeken minden zaj nélkül, egyszerüen megy végbe, máshol azonban a régi hagyományhoz képest ezt is nagyobb vendégeskedéssel kötik össze. Göncz vidékén komaságnak hívják a keresztelőt. Abaujváron, Pányokon, Hidas-Németin rendesen zeneszó mellett ülik meg. Pányokon furcsa mókával mulattatják egymást a meghivottak. A vendégnőket *felfussolják*. Ez abból áll, hogy négy asszony felkapja s kényesebb felüknél fogva a gerendához ütögeti őket. Lehet, hogy babonás szokás maradványa ez a drasztikus játék. A felfussolt asszony férje köteles egy vagy több liter pálinkát fizetni, a mit közösen fogyasztanak el. Jászó vidékén vannak egyes tót községek, a hol nem a gyermek születése idejében, hanem csak egy, sőt másfél év mulva tartják meg a keresztelőt, igy Jászó-Mindszenten, Tőkésen.

Mulatságok. Nagyjában a keresztelési szokások is kikopnak a nép életéből; elvesztik régi szertartásos jellegüket. Épp igy vagyunk a népromantika többi jelenségével is. A téli mulatságok legkedveltebbje volt a fonóka, mely a hasznos foglalkozást egyesítette a szórakozással és alkalmat nyujtott szívbeli viszonyok kötésére. A legények azonban ujabb időben már annyira féktelenek lettek, annyi visszaélést és rendzavarást követtek el, hogy e magánjellegü összejövetelekbe a hatóságnak kellett beavatkoznia s a legtöbb községben a helyi hatóság szigoruan megtiltotta a fonókákat, melyek a tilalom következtében a legtöbb helyen meg is szüntek. A fiatalság kedves téli ünnepi játéka, a misztériumokból fenmaradt Bethlehem-járás még me-

gyeszerte divik ugy katholikus, mint protestáns helységekben; csak néhány községben hagytak föl vele, mint p. o. Göncz-Ruszkán, Pető-Szinyén, Szőllős-Ardón, Stószon, Rudnokon, hol azonban még nagy néha elindul egy kis csapat betlehemezni. Pányokon a legények karácsonykor házról-házra járnak diót szedni, mindenki ád egy-két marokkal; néha 3–4 vékával is összeszednek. Egyes helyeken az aprószentek napján való veszszőzés is fenmaradt még.

Sokkal inkább uralkodik a *husvéti öntözködés* szokása, melynek kevésbbé árthatott az idő múlása. Egyes helyeken mégis megszünt; talán, a mire volt eset, valamely túlságosan józan gondolkozásu lelkész ösztönzésére. Nincs például husvéti öntözködés Stószon, de ez német város, szünőfélben van Perényben, nincs Alpáron, Szőllős-Ardón, Varbóczon s még néhány helyen. Annál feltünőbb a hiánya, mert olyan helyeken, a hol más ünnepi szokást egyáltalában nem ismernek, a husvéti öntözködést megtartják rendesen, néhol a legszélesebb kedvvel. Bárczán minden leány 10—10 krajczárt fizet a locsoló legényeknek, a kik előre beszedik e taksát, azután közösen elmulatják. Udvarnokon a leányok hímes tojással viszonozzák a legények öntözködő figyelmét s másnap, azaz husvét keddjén ők locsolják meg a legényeket, a mikor ezek visszaadják a kapott hímes tojást. Husvéti öntözködés.

Szádelőn már éjfélkor kezdik meg a legények az öntözködést; nagy sikongatások közt vonszolják elő a még nagyon is pongyolán lévő leányokat, s a sikongatás, öntözködés tart reggelig. Horvátiban hajnalban 3 órakor a kúthoz viszik a leányt s ott öntik nyakon. Makranczon a leányok nem adnak hímes tojást a legénynek, mint az máshol rendesen szokott történni. Jászó-Mindszenten husvét másnapján a legények ördögmaskarát öltenek s úgy mennek locsolni, s mint Bárczán, itt is 10—10 krajczárt szednek be a leányoktól. Este a leányok koszoruba fonódva, háromszor végig sétálnak a falun s tánczra kerekedvén, megnyitják a tavaszi külső mulatságot.

A *pünkösdöt* még sok felé megülik, rendesen tánczczal.

Az *aratóünnep* szintén általános. Az aratás befejeztével koszorut kötnek a marokszedő leányok, zeneszó és nótázás mellett beviszik a gazdának, a kinek birtokán arattak, s a ki megvendégeli őket. A mulatságot táncz fejezi be, rendszerint valamelyik munkás házánál, de egyes községekben a gazdánál. Felső-Vadászon és környékén *kepebálnak* nevezik ezt a tánczmulatságot. Aratóünnep.

A minek megszünését legszivesebben látnák a népnevelők, mert kegyelet ébresztése helyett kegyeletsértő, a *tor* még sokfelé uralkodik; fennállása annál rosszabb, mert ujabban a pálinkaivás elterjedését is előmozditja, minthogy a drágább bort pálinkával s nem sörrel helyettesítik. Egyes helyeken egészen egyszerüen foly le, máshol azonban költséges szertartásossággal. Bodókő-Váralján meg kell lennie a tornak, ha kölcsön, zálogra kérik is a ráváló pénzt; a megjelent atyafiak töméntelen bundapálinkát isznak meg a halott emlékezetére, de hogy tessék-lássék, közben vallásos énekeket zengedeznek. Kenyheczen a toron egybegyültek előbb imádkoznak és gyászdalt énekelnek, azután lakoma következik, melyet a szegényeknél csupán kenyér és pálinka pótol. Tor.

Babonás szokások már csak kevés helyen maradtak fenn; ezek is inkább a tótok között. Aranyidkán ma is kiviszik minden tavaszszal a telet, egy szalmából font bábut, melyet nagy hűhóval a patakba dobnak. Ugyanitt, valamint Ránkon, Kemenczén és a szomszédos tót falukban nagypénteken hajtják ki először a tehenet, de előbb lánczot huznak a kapu elé s azon léptetik át. A legtöbb babona általában a tehénre vonatkozik. Tejet nem Babonák.

adnak ki naplemente után a házból, hogy a tehén meg ne rontassék. Karácsony este nem söprik ki az ólat, éppen ezért; valamint a szobát sem a boszorkányok elhárítása okából. A boszorkányokban, a rontásban való hit, ott a hol a babona még tanyázik, változatlanul él, szintúgy az András-napi, Lucza-napi és karácsonyesti és egyéb közismeretü babonák. Jánokon babonás harangkultuszt találunk, félelmes csodatevő erőt tulajdonitanak harangjuknak; Görgőben erősen állitják, hogy hegyeikben sárkányok laknak. A legtöbb községben azonban már nem hisznek a babonában. A babona egyáltalában nincs felekezethez kötve, mint azt némelyek elfogultan hiszik; mert tapasztaljuk, hogy a mig a református Szőllős-Ardón nem ismerik a babonát, a szintén református Szádelő tele van vele, s az ottani tanító bemondása szerint semmiféle felvilágositással sem lehet őket róla leszoktatni. Körtvélyesen megint nincs; de a katholikus Hidvég-Ardón uralkodik. A nagyrészt katholikusoktól lakott Csákányban és Bátyokon nem babonásak az emberek; de babonásak megint Nyíribèn, a hol a lakosság nagy része református Nem találjuk már Perényben, Alsó-Vadászon, Alpáron, Kenyheczen, Abaujváron, Horvátiban stb. sem.

Népmondák.

Népmondát keveset találunk. Ezek nagyrészt személyhez vagy helyhez kötött történeti mondák, melyek megemlítése az illető községek helyrajzi ismertetéséhez tartozik. Három történeti személy él legélénkebben a nép mondáiban: a menekülő IV. Béla, az ujvári területen sokat vadászó Mátyás király és II. Rákóczy Ferencz. A regényes mondák nem népies, nem is magyar eredetüek. Megismerhetjük rajtuk, hogy valami poéta ember csinálta s úgy kerültek a nép közé, de általánossá nem váltak. A szádelői völgy Czukorsüvegéről következőket beszélik: Egy várkisasszony, a kiért sok ifju esengett, annak igérte kezét, a ki fölmegy érette a Süveg meredek, sima falán. Mind lebuktak és holtra zuzódtak. Végre egy ismeretlen ifjú jött, a ki meg is tetszett a kisasszonynak. Már-már fölért a versenyző ifju, midőn hirtelen megcsuszott és lezuhant a mélységbe. A kisasszony egyik variáczió szerint kétségbeesett és utána ugrott, a másik variáczió szerint azonban ott maradt s éjjel-nappal könyeivel áztatta a követ. Ezekből a könyekből fakadt a Czukorsüveg alatt bugyogó forrás. Ez kétségtelen romantikus lovagregény, erre mutat az is, hogy a nép a lezuhant ifjut juhászlegénynyé teszi. A kisasszonyért uri ifjak versengenek, de ő a juhászba szerelmes, és a kisasszonyon kivül egyedül a juhász tudja a feljárás titkát. Föl is megy a csúcsra, de ott megtántorodik s az imádott kisasszonyával együtt lebukik a mélységbe. Ennek a magyar észjárással átformált változatnak van egy szép vonása: nem brunhildai kegyetlenséggel ruházza föl a kisasszonyt, a ki merő szeszélyből kényszeríti a versenyző ifjakat a nyaktörő vállalatra, hanem hő szerelemmel, mely visszautasítja az urfiakat, a kik nem kellenek neki, s utat nyit a szabad verseny látszatának megőrzésével a szegény juhászlegénynek, a kinek győzelme bizonyos, és csak a szerencsétlen véletlen hiusitja meg azt; de megtöri a leány életét is.

Az Izra-tó regéje merő német romantika; sorstragédia. Egy üldözött levente és szerelmese, a kegyetlen várur leánya, kevély apja elől a rengetegbe menekül. Egyszerre vihar támad, a megrendült hegy elzárja utjokat, a lezuhogó záporból tó képződik s elnyeli a szerelmeseket. Sötét, érzelgős költészet, a magyar regékben, balladákban kicsillanó igazságszolgáltatás derüje nélkül.

Egyedül a betyár-romantika mutathat föl eredeti terméket a megyéből. Ez az Angyal Bandi verses tragédiája. Angyal Bandi, a népszinműben is megörökitett betyár az Ónody-család sarja volt; Ónody Andrásnak hív-

NÉPVISELETEK ABAUJ-TORNAVÁRMEGYÉBEN

ták. Nyíriben született; atyja a gróf Károlyiaknak volt gazdatisztje, úgy amint Milfai atyja a veszprémi püspökségé. Szülőháza már nem áll, helyébe a Károlyi grófok vadászlakot épitettek. Volt Angyal Bandinak egy parasztleány kedvese, kitől fia született. A szülésnél a már akkor bujdosó Angyal Bandi segédkezett s a Mátyás királyról elnevezett Királykút mellett folyó patakban fürdette meg az ujszülöttet. Ennek a fia, vagyis Angyal Bandi unokája ma is él, lehet körülbelül hatvan éves. Betyár-romantika.

Angyal Bandi régi nótájából, melynek egyes szakaszait országszerte ismerik, hat versszakot énekelnek Nyíriben:

Lám megmondtam Angyal Bandi, ne menj az alföldre,
Csikósoknak, gulyásoknak közibe, közibe;
Mert megtanulsz lovat lopni ézíbe, ézíbe,
Majd ugy kerülsz a vármegye kezibe, kezibe.

Rajta volt az aranyrojtu gatyája, gatyája,
Trézsiából volt a matériája, riája.
Fátyolkendő a nyakába ékesen, ékesen;
Czifra süveg a fejében kényesen, kényesen.

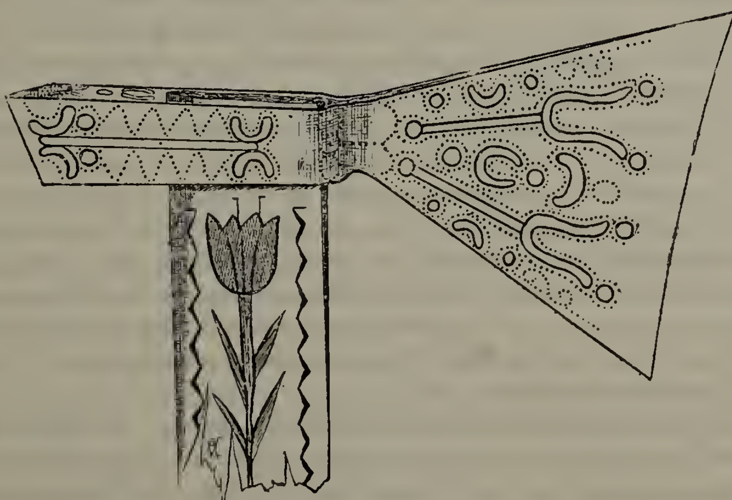
Mikor kezdi Angyal Bandi a lovát nyergelni,
Czifra csengős szerszámjával fékelni, fékelni,
A négy lábát hosszu sallang boríjja, boríjja,
A két vállát a bundája nyomíjja, nyomíjja.

A dorogi csaplárnénak két lánya, két lánya,
Hijja Bandit écczakára az ágyra, az ágyra;
Alabastrom a homloka, nem márvány, nem márvány,
Fekete két szemöldöke szivárvány, szivárvány.

Mikor szokott Angyal Bandi sétálni, sétálni,
A vásárban a lovakat vizsgálni, vizsgálni.
Rajta ütött Göncz városa megfogni, megfogni,
Ekkor kezdett Angyal Bandi bámulni, bámulni.

Megkötözték Angyal Bandit kötéllel, kötéllel,
Ugy kisérték fel Kassára fegyverrel, fegyverrel.
Egy iccze viz, egy font kenyér Bandinak számára;
Harminczhárom fontos vasat kezére, lábára.

Ezen a népballadán már helyi vonatkozásainál fogva rajta van az eredetiség bélyege. Egyéb eredeti népdalok nincsenek Abauj-Torna vármegyében. Kölcsönzött dalok rendre, melyek az Alföldről vagy a palóczságból származtak be; ujabb időben a szinpadról hallott dalok terjedtek el a városból visszatérő cselédek és katonaviselt legények utján. A tótok meg a magyar dalokat idomitják át saját ajkukhoz.

CSEREHÁTI KONDÁSBALTA.

A NÉPOKTATÁS ABAUJ-TORNA VÁRMEGYÉBEN.

Plebánusi iskolák.

ÉPISKOLÁINK az Árpádházból származott királyok alatt, sőt még azután is, a *plebánusi (fárai) iskolák* voltak, a melyekben azonban inkább az erkölcsi élet fejlesztésére fektették a fősúlyt. Nem tanitottak ott olvasást vagy irást, hanem bibliai történetek magyarázásával, az egyházi énekek gyakorlásával igyekeztek hatni a kedélyre. S nem is a gyermekek jártak azokba az iskolákba, hanem a serdültebb ifjuság. Abaujvármegyében kevés község volt, hol ez időtájt templom és lelkész, tehát iskola lett volna.

XIII–XVI. század.

A XIII., XIV. és XV. századokban, bár időről időre lassan szaporodott az egyházak száma, szintén hasonló viszonyok uralkodnak. Följegyzéseink szerint a XIV. századból három egyházat emlithetünk, melyek mellett plebánusi iskolák léteztek; ezek a tornamegyei *hidvég-ardói* és *almási* róm. kath., továbbá a *horváti* gör. kath. egyházak. Valószinü azonban, ha irott kutfők nem is szólnak róluk, hogy Abaujvármegyében több is létezett a kolostorokon kivül. A XVI. században megemlitenek tizenegy iskolát: 2 róm. katholikust Szepsin és Jászó-Mindszenten, 1 g. katholikust Falucskán, 5 reformátust, még pedig: A.-Vadász, Bőd, Göncz, Rásony és Szikszó községekben. Ebben a században kezdődött a tulajdonképeni tanitóság. Bár a papok még sok helyt maguk vezették az előbbi mód szerint az oktatást s ott is, hol már világi

Iskolamesterek alkalmazása.

egyének nyertek alkalmazást, a hittant, evangeliumot, hitvallást és imádságokat továbbra is ők tanitották, mindamellett gyakoribb lett az 1560-ban Nagy-Szombatban tartott zsinat határozata szerint az *iskolamesterek* (ludi magistri) alkalmazása. Az iskolamesterek nagyobbára a r. k. egyházközségekben tanitottak, a gör. kath. és protestáns egyházakban az oktatást még azután is a lelkészek látták el.

XVII. század.

A XVII. században keletkezett 5 r. kath. egyház, ezek között a *somodi* és *stószi*, 13 református, köztük az *abaujvári, bereti,* a *kázsmárki, f.-novaji* és *pamlényi* és egy ág. ev., névszerint a *ránki*. Még a XVIII. század folyamán létrejött egyházakban is — 48 rk., 38 ref., 4 ág., 1 gk. — igen sok helyt, főleg pedig a protestánsoknál, a papok végezték az oktatást. Minden népe-

sebb protestáns egyház még később is oly egyéneket alkalmazott tanitókul, kik kivételt képeznek e tekintetben. Szepsi, hol két, és Göncz, hol szintén két tanitó működött, továbbá Szikszó, hová 1674-ben hozták az első debreczeni theologust, mint tanitót. A szikszói iskola tulajdonképen középiskolai jellegü volt 1854-ig, összekötve elemi iskolával, melynek növendékeit a középiskola ifjusága tanitotta. A középiskola 1870-ben szünt meg, noha 1854-től nem birt nyilvánossági joggal. Csak a XVIII. század közepe táján lett általánossá a világi tanítók alkalmazása; de a fizetés nyomoruságos volta miatt hivatott egyének nem vállalkoztak rá s a hivatatlanok működésén nem volt áldás. Protestáns iskolák.

Mária Terézia idejében legalább nagyjából rendezték a népoktatás ügyét, a mennyiben a 4 osztálylyal és 4 tanitóval biró normális iskolákat följogositották a tanitóképzésre olyaténképen, hogy a tanitói pályára készülő ifjak a normális iskola egyes osztályaiba járhattak hallgatni és nézni: miként kell vezetni az oktatást. Kassa is egyike volt azon városoknak, hol ilyen normális iskola szerveztetett, csakhogy sem ez, sem a többi normális iskola nem segithetett gyökeresen a bajon, egyrészt azért, mivel az ifjak elméleti képzettségének hézagos voltánál fogva nem adhatott a vidéknek valódi tanitókat, másrészt mert elenyésző csekély számban keresték föl ez iskolákat a leendő tanitók. De különben is az iskolafenntartók nem sokat törődtek azzal, látogatta-e tanitójuk a normális iskolákat vagy sem; örültek, hogy volt valaki, a ki jól-rosszul ellátja az oktatást.

A RUDNOKI TEMPLOM ÉS ISKOLA.

Hiába adták ki 1777-ben a Ratio educationist, meg egy kivonatos utasitást, mely leirja: mit kell tennie a tanitónak a délelőtti három s a délutáni két óra alatt. Maradt minden a régiben. Mindenütt, tehát a megye legtöbb községében is, az olvasáson és iráson kivül még alig számbavehető számolási eredmény volt az oktatás legmagasabb foka. A városokban, mint Szikszón, Szepsiben, Gönczön, nem is említve Kassát, már oly ismeretekre is szert tehettek a gyermekek, melyek a gyakorlati élettel voltak összefüggésben. Tanultak *földrajzot, levelezést* s más ilyen dolgokat. Ratio educationis.

Nem sokat lenditett az ügyön a helytartótanács 1845. jul. 16-án kiadott rendelete sem, mely részletesen kiterjeszkedik az iskola külső és belső ügyeire egyaránt, meghatározza a tantárgyakat, melyek tanitandók s megszabja a szorgalomidőt. Irott malaszt maradt. Tanitóképzés.

Bár 1845-ben a tanitóképzés ujabb átalakuláson ment keresztül, a mennyiben a régi hospitáló rendszer helyett elméleti képzésben is részesültek az ifjak, a gyakorlatra még mindig nem forditottak annyi időt és fáradságot, hogy a tanitó-jelölt mint kész tanító került volna ki az intézetből. Ennek pedig sok egyeben kivül az volt az oka, hogy az egész képzés egy képző-tanár nyakába szakadt, csupán az elméleti tárgyak bizattak óraadókra, rendszerint az ugynevezett mintaiskola tanitóira. A legtöbb hitköz-

ség egyáltalában nem törődött tanitójának képesitésével; inkább kántor kellett neki, mint tanitó.

Ily állapotokon kellett segitenie az 1868-iki népoktatási törvénynek.

Iskolaépületek. Abauj-Torna vármegyében az iskolaépületek is, egészen a közelmult időig, a legszánalmasabb állapotban voltak. Az iskolaépités terhe a következő arányban oszlik meg: Épült a r. k. hitközség költségén 78,gk. hitközségén 23, ref. hitközségén 82, ág. ev. hitközségén 8, izr. hitközségén 5, városi költségen 4 iskola. Az egyes jótevők vagy kegyurak ujabb időben több czélszerü iskolaházat épittettek. Igy p. o. a *csányi* rk. iskolát br. Meskó Jakab, a *széplaki* rk. iskolát br. Meskó József épittette, mint kegyúr. A *hidvég-ardói* rk. iskolát a szádvári uradalom, az *aszalóit* a nagyváradi káptalan, az *encsit* a gróf Keglevich-család, a *jászóit*, *jászó-mindszentit*, *jászó-ujfalusit*, *novajit* a jászóvári prépostság. A jászóvári prépostság ezenkivül épittetett egy iskolát *Jászón*, melynek tanitóját évenkint a rend pénztárából 600 frttal fizeti. A szepesi püspök és káptalan is épittetett Abauj-Torna vármegyében iskolát, még pedig *Zsebesen*, Eszterházy egri püspök *Hejczén*, br. Orczy tábornok a hívek támogatása mellett *Vilmányban*. A Semsey család *Semsén*. A vallásalap 100 frtnyi és Fábry Ignácz 100 frtnyi támogatásával épült iskola *Alsó-Czéczén*. A tanulmányi alap terhére épült iskola *Alsó-* és *Felső-Mislyén*, a kincstáréra *Aranyidkán* és *Opákán*, az erdő-kincstáréra *Stószon*. A szántói rk. iskola épitkezését lehetővé tette a kir. kamara azáltal, hogy 555 rhénus frttal járult a kiadások fedezéséhez.

A kegyúri jogon túl, nemes lelke sugalmazásától ösztönözve, nagyobb mértékben forditotta figyelmét a népnevelés felé a szelid lelkületü, mély vallásos érzelmü, jótékonyságáról általánosan ismert gr. Zichy Rezsőné született Péchy Jakobina grófné, ki *Enyiczkén* a „Szent Keresztről" nevezett irgalmas nővérek vezetése alatt egy leányiskolát és kisdedóvót Alapitványok. létesitett, melynek fennállását 12,000 frtos alapitványnyal biztositotta. Sokáig tervezte a grófné ez iskolát s tervét közölte is boldogult férjével, Zichy Rezső gróffal, ki aztán egy alkalommal, karácsonyi meglepetésül, már mint bevégzett dologgal lepte meg nejét. Ezen intézet, bár első sorban a község gyermekeinek valláserkölcsös nevelésére fordit gondot s arra törekszik, hogy a különben tót nyelvü község leánygyermekeit a törvényben előirt tárgyak tanítása mellett a magyar nyelv elsajátitásához segitse, mindamellett úgy van berendezve, hogy vidéki gyermekek is nyerhessenek ott nevelést és oktatást bennlakás mellett. Ez időszerint is Felső-Magyarország több megyéjéből mintegy 35 leányka van a kolostorban, kik a fentebb emlitett apáczák ügybuzgó vezetése mellett képeztetnek.

Ugyancsak Zichy Rezsőné grófné alapitott 1891-ben Bodókő-Váralján boldogemlékü atyja, Péchy Manó óhajtására egy leányiskolát és óvót „Emánuel" néven. Ez intézet vezetését a „Megváltóról" nevezett nővérekre bízta, kik úgy a kisdedóvás, mint a leánygyermekek oktatása körül kiváló ügybuzgalmat fejtenek ki. A grófnő ez intézeteket nem csak megfelelő helyiséggel látta el, hanem gondoskodott arról is, hogy az épület körül a gyermekek szórakozására kellő és alkalmas tér álljon rendelkezésre, valamint arról is, hogy az együttes iskola fennállása anyagi tekintetben örök időkre biztositva legyen.

Bodókő-Váralján 1862-ben Péchy Manó, volt erdélyi gubernátor, mint kegyúr épittetett elhalt neje emlékére „Zenaide" névvel egy iskolaépületet, melyben kezdetben a fiu- és leánygyermekek együttesen nyertek oktatást; ma azonban, miután a leányokat az alapitó leánya Zichy Rezsőné által létesitett kolostorban tanitják a közhasznu ismeretekre, csupán fiugyermekek oktatására szolgál.

Még egy tekintélyes alapitványról akarunk e helyen megemlékezni. Ez a nemeslelkü *Hangácsi Judit* alapitványa. Ez úrnő *Felső-Vadász* és *Kupa* községek határaiban fekvő tetemes ingatlan birtokát, 260 hold földet, Kupán egy házat és belsőséget oly kikötéssel hagyományozott 1873-ban kelt végrendeletében egy Kupán felállitandó r. k. iskolára, hogy e birtokok soha el ne adassanak, hanem hogy házában rendeztessék be iskola, a föld jövödelméből 800 frt fordittassék a tanitó javadalmazására, 200 frt pedig részint 12 szegény gyermek tanítására, részint az esetleg vele rokonságban levő,

de a segélyre rászorult családok gyermekeinek oktatására és ruházására. Ez a tanitói állás volt csaknem az egyetlen a 70-es évek derekán Magyarország kisközségeiben, hol a tanitó kényelmes lakáson kivül 800 frt készpénz fizetésben részesült.

A népoktatás ügyét ezenkivül több alapitvány mozditja elő Abauj-Torna vármegyében.

Van a megye kezelése alatt egy tekintélyesebb alap, melynek kamataiból évenként 400 frt nem magyar ajku községekben létesitett óvók segélyezésére, 200 frt pedig oly tanitók jutalmazására fordittatik, kik nem magyar nyelvü községben müködvén, iskolájokban a magyar nyelvet sikerrel tanitják.

Bubics Zsigmond, a kiváló jótékonyságáról ismert kassai püspök, Hejczén az óvónak helyiséget ajándékozott s annak fenntartásáról is gondoskodik.

Özv. gróf *Zichy* Rezsőné, kinek nagy alapitványairól már fentebb megemlékeztünk, Perényben a rk. iskolának egy nagy telket adományozott s nagylelküen magára vállalta, hogy a 10,000 frtot meghaladó épitkezési költségek felét viseli. Bukóczon pedig az állami iskola szükségletére adott telket, házat és az átalakításhoz szükséges anyagot.

Koós József, zsarnói földbirtokos, a megszünt Tornamegyének volt jeles alispánja, 1882-ben egy 800 frtos alapitványt létesitett, azon határozott kijelentés mellett, hogy annak

ÖZV. GRÓF ZICHY REZSŐNÉ.
GRÓF PÉCHY MANÓ. GRÓF ZICHY REZSŐ.

kamatai a Tornamegyéből Abaujmegyébe bekebelezett községek azon tanitójának, esetleg két tanitójának adassanak ki, kik úgy a gyümölcstermesztés, mint a konyhakertészet terén kitüntek s kiknek ez irányu működését egy három tagból álló bizottság elismerte.

Néhai *Hajós* Mór, forrói lakos 500 frtos alapitványt tett, hogy annak kamatai járásonként a megyebeli idegen ajku iskolák azon tanulói között osztassanak ki jutalom gyanánt, kik a magyar nyelvben szép előmenetelt tettek. 200 frtot pedig szintén alapitvány czimen s hasonló kivánalmak mellett tisztán a forrói iskola tanulói részére létesitett.

Gróf *Hadik-Barkóczy* Endre Királynépen adott házat, *Semsey* Andor pedig Buzinkán egy telket és házat az állami iskola részére.

Szinán *Krajnyik* Gyula alapitványának kamataiból épült az állami iskola.

Néhai *Jászay* Sámuel birtokos, telket és házat hagyományozott Szántón az óvónak, melynek átépitéséhez a költségeket a *szántói takarékpénztár* adta.

Az oktatásügynek kezdettől fogva az volt a legnagyobb hátránya, hogy a tanítónak nem nyujtottak kellő megélhetési módot.

Igaz ugyan, hogy a „*Ratio educationis*" megjelenése után a városokban rendezték a tanítók fizetését s azok előnyösebbek voltak sok más, tekintélyesebb hivatallal járó javadalmazásnál, kisebb községekben azonban maradt minden úgy, mint volt az előtt, nyomoruságos állapotban, sőt nagyobb Tanitói fizetések.

városokban is, mig más hivatalnál a fizetés az egyén javára tetemesen módosult, a tanitók fizetése vagy a régi maradt, vagy visszafelé fejlődött.

A városok, különösen a megyei székhelyek, a XVIII. század vége felé a viszonyokhoz képest eléggé jól fizették tanitóikat.

De annál szegényesebb dijazás volt a községekben. Például az *almási* rk. tanitó 30 frt készpénzt, továbbá földet, rétet, és egyéb szolgálmányokat élvezett 70 frt értékben. A *györgyi* tanitó fizetése 12 köböl élet, 5 öl fa és 9 frt volt. A *hernádkércsi* rk. tanitó minden gyermek után egy váltó forintot, összesen tehát (40 gyermek után) 40 frtot kapott, azonkivül egy-egy gyermek után még fél véka zabot, a mi 5 köbölnek felel meg. A *rákói* rk. tanitó fizetése 25—30 frt értékü gabona volt. Valamivel jobban volt dijazva a *hernád-szent-andrási* rk. tanitó, kinek az 1814. canonica visitatio jövödelmét 95 r. frt 48 krra becsüli. A *tornai* rk. tanitó kapott fizetésképen 12 frt 22 krt, 1 köböl buzát, 6 köböl árpát, 7 köböl gabonát, 30 font húst, 7 font vajat, 1/4 véka lencsét, 1/4 véka borsót, sót s az uradalomtól 3 hold szántót és fát. *Alsó-Meczenzéfnek* már 1771 előtt 3 tanitója volt, kik mindannyian mint kántorok is működtek. Fizetésök volt 54 r. frt, hetenként, minden gyermek után egy tojás, télben három hasáb fa; hetenként a tanulók énekléssel kenyeret koldultak össze. Sátoros ünnepek alkalmával a kántusért minden háznál kaptak 3 polturát, temetésért 12 krt, koporsóba tételért 9 krt, nagy misétől és esketéstől 3—3 krt. Dézsmában egy-egy véka tavaszit minden gazdától. Körülbelül ugyanilyen javadalmazása volt a gönczi rk. tanitónak is.

A ref. iskoláknál alkalmazottak sem dicsekedhettek jobb helyzettel. Ott is nem a munka jelentőségéhez volt mérve a dijazás, hanem azt tartották szem előtt, milyen anyagi ellátásban részesülnek a tanitók más felekezeteknél.

A *bődi* ref. tanitó fizetését, ki e czimen 6 hold földet, 40 szapu buzát, ugyanannyi kenyeret, 3 szekér fát, harangozásért 2 frtot, tandij czimén minden gyermek után 20 polturát, sabbatnalét, egy szapu zabot, halottnak harangozásért 2, esketéskor 4 polturát kapott, azonkivül volt 3 contatiója. A *simai* ref. tanitó 30 r. frtot, 10 köböl életet, 5 öl fát és egy szekér fát kapott fizetésképen. Az 1780. febr. 8-án kelt charta szerint a *széni* ref. tanitó fizetése a következő: minden gazda fizet 2 véka buzát, 5 itcze mustot, zsellér fél véka buzát és 5 itcze mustot. A *felső-novaji* ref. tanitó már nem kapott fizetést termesztményekben; annak javadalmazását készpénzben adták, még pedig: A-B-C-és gyermekek után volt 12 polturája, ha rudimentát olvasott 16 poltura; declinatiósok után, ha könyv nélkül tanultak, 2 márjás, comparatiót és conjugatiót tanulók után 3 márjás. Leányok után első évben kapott 16 polturát, később pedig 3—3 márjást.

A szikszói ref. tanitónak az 1596-ban kiállitott charta szerint a következőkből állott a fizetése: van egy szőllő a Magyarhegyen, ezt a város míveli; minden szőllős gazda ad egy köböl bort, a kinek nincs szőlleje, 12 dénárt. Két-két pénzt minden házas ember. A tanitó a predicátornál kap asztalt. Gyermekektől: A-B-C-és után 13 dénár, ha már olvasni irni tud 25 dénár, declinisták után 50 dénár, felsőbb osztályuak után 1 frt.

Miután az 1893-ik évi XXVI. törvényczikk kilátásba helyezte, hogy minden községben, hol a tanitó fizetése nem éri el a minimumot, az állam egésziti azt ki 300 vagy 400 frtig, ha az iskolai elöljáróság eziránt a közoktatásügyi kormánynál kérvényez, már eddig is lényeges javulás állott be e téren.

Az ez ideig beadott kérvényeket a megyei közigazgatási bizottság mind kedvező véleménynyel terjesztette föl a kormányhoz, hol nagy részük már elintézést is nyert olyformán, hogy az iskolák egy része 300, másik része pedig 400 frt erejéig nyert segélyt.

A tanügyi viszonyok általános javulását már az 1868. XXXVIII. t.-cz. értelmében kelt intézkedések idézték elő.

Tanfelügyelők.

Az emlitett törvény alapján kinevezett első abaujvármegyei, egyuttal akkor borsodmegyei tanfelügyelő *Imre Lõrincz* volt, ki egész tudásával fogott a nagy munkához. S ha nem koronázta munkásságát olyan siker, mint a milyet várt és fáradozása megérdemelt volna, annak tulajdonitandó, hogy idejét és munkásságát két nagy megye között kellett megosztania.

1869-ben, midőn a tanfelügyeletet átvette, volt 26,367 tanköteles, e számból azonban csak 13,378 járt iskolába és igy iskola nélkül maradt 12,989 gyermek. Az iskolába nem járó tanulók száma ezután évről-évre apadt, úgyannyira, hogy 1873-ban már csak 3,619 oly gyermek volt, kik nem látogatták az iskolát.

Érdekes képet nyujt ezen időből az a kimutatás is, mely az Abauj-

vármegyében működő tanitók képesitéséről tesz emlitést. 1869-ben 245 tanitó volt a megyében, kik közül törvényes képesitéssel birt 188, nem volt képesitése 57-nek. A nem képesitett tanitók száma évek folytán nemhogy csökkent volna, hanem még emelkedett. Már 1873-ban 276 tanitó között 125, tehát csaknem a fele nem birt képesitéssel.

A tanitók átlagos fizetése 1873-ban 226 frtot tett ki, természetesen beleszámitva a kántori javadalmat is.

Imre Lőrincz távoztával, kit a közoktatásügyi kormány 1877. év derekán Szepesvármegyébe helyezett át, dr. *Verédy* Károly volt modori tanitóképző intézeti igazgató lett Abaujvármegye tanfelügyelője. Ifju erővel és egész lelkesedéssel fogott feladatához. Kiváló gondot forditott arra, hogy a tanköteles gyermekek összeirása a valóságnak megfeleljen. Az ő tanfelügyelősége alatt Borsod önálló tanfelügyelőséget kapván, Abaujtól külön választatott; de e helyett az abaujvármegyei tanfelügyelőséghez osztották Tornavármegyét.

Első évi működéséről — 1876-ban — kiadott jelentéséből kitünik, hogy a megyének 18,675 tanköteles gyermeke volt, az ismétlő oktatásra kötelezettekkel együtt. E számból tényleg járt iskolába 16,701, mig oktatásban nem részesült 1866 tanköteles. A kilépett tanulók közül olvasni és irni tudott 3161, csak olvasni 243. Ez időben egy tanitó átlagos fizetése 220 frtot tett, tehát 6 frt átlaggal kevesebb, mint 1873-ban. Különösen kiemeli, hogy egyes népiskolák még mindig nincsenek fölszerelve kellőképen, igy p. o. faiskola nem volt 94, kert 88, testgyakorlótér 181, természetrajzi eszközök 74 iskolánál, azonkivül 45 faiskola és ugyanannyi iskolakert a lehető legprimitivebb állapotban volt.

ZAGRÓCZKY GYULA.

Annál inkább elismerőleg nyilatkozik a *magyar nyelv terjedéséről*, mely lassanlassan tért hódit úgy, hogy csak két olyan iskola van, hol nem tanitják a magyar nyelvet.

Verédy Károly 1889. év tavaszán Budapest székes fővárosba helyeztetvén át tanfelügyelőnek, helyét *Zagróczky Gyula*, előbb Máramarosvármegye kir. tanfelügyelője foglalta el. Az uj tanfelügyelő kiváló ügybuzgalmat, lelkesedést, s a tanügy terén gazdag tapasztalatot és ismereteket hozott magával s erélyes kézzel fogott feladatához.

Az 1893—94. iskolai évre összeiratott a megyében 21,308 mindennapi tanköteles, tehát annyi, hogy az 1890-ben történt népszámlálás adataihoz viszonyitva e számot, csak 1·6 százalék hiány mutatkozik, mi pedig, tekintve a nagy mérvü gyermekhalandóságot, alig vehető számba. Ismétlőiskolás volt 8382, tehát a tankötelesek száma 29,690. Ezek közül rendesen látogatta az iskolát 85 százalék. Az iskolamulasztókat szigoruan birságolják. Igy a legutóbbi 3 év alatt közel 4000 frt folyt be birságpénz czimén, melynek fele a megyei általános tanitóegyesület által a tanitók országos árvaházában egy megyei tanitó árvája részére létesitendő árvaalap gyámolitására fordittatik mindaddig, mig a szükségelt összeg, a 4000 frt együtt nem lesz. Tanulók 1893—94-ben.

Az ő szorgalmának a gyümölcse, hogy évről-évre fogy azon községek száma, melyekben nem volt iskola. Eddigi buzgólkodásának eredménye, hogy hat év alatt harminczczal szaporodott a tanitói állomások száma s hogy 6 uj iskola épült, még pedig 3 állami, 3 felekezeti, és még szerve- Uj iskolák.

zés alatt áll 7. Az iskolaépületek külső kiállitása és a belső beosztás teljesen megfelelnek a modern követelményeknek. Még egy oly kis község is, mint a tót lakosokkal biró *Rudnok*, gyönyörü két osztályos iskolai épületet emelt.

Magyar nyelv. Kiváló gondot fordítanak a magyar nyelv tanítására. Nincs a megyében egyetlen község sem, hol a magyar nyelvet nem tanitanák, még ott is, hol az anyanyelv nem magyar, mint Stószon, a hazafias érzelmü kis bányavárosban, a hol a tanítás nyelve szintén magyar.

Iskolák száma. 1894-ben a megyének 264 községe közül 206-ban volt iskola, még pedig 274. Ez a 274 iskola következőképen oszlik meg: 4 állami, 109 rk., 24 gk., 107 ev. ref., 10 ág. ev. és 10 izraelita. A tanitók száma 309, ezek között van 289 férfi és 20 nő. A 308 tanító közül törvényes képésitéssel bir 250, 59-nek nincs képesitése. E szám azonban 15-tel csökken, miután a közoktatásügyi kormány 15 oly tanitónak, kiknek egyházmegyei — tehát nem törvényes — képesitésök volt, a képesitő vizsgálatot elengedte és így tulajdonképen csak 44 nem bir képesitéssel.

Kisdedóvás. Szép haladás észlelhető a kisdedóvás terén is. A nagyobb községekben csaknem mindenhol van már óvó. *Jászó*, a tót lakosokkal biró *Jászó-Mindszent*, *Stósz*, nagy költséggel egészséges, czélszerü épületeket emeltek s örömmel hozták meg az áldozatot kisdedeik érdekében. A hol óvó létesitését a lakosok nem birják meg, ott *állandó menedékházak*, hol anyagi erejök még erre sincs, *nyári menedékházak* vannak keletkezőben. Ma már 31 oly község van, hol óvók és menedékházak működnek a magyar eszme érdekében, vagy hol a legközelebbi időben megkezdik működésüket.

Tanitóegyesület. A tanitók erkölcsi érdekeinek előmozditására alakult az abauj-tornamegyei tanitó-egyesület, 1870. febr. 25-én, Kassa város különböző tanintézetének tanáraival és tanitóival együtt. Kezdetben abaujmegyei tanitó-egyesület volt s mint ilyen működött 1876-ig, mikor is a szomszéd Tornamegye — akkor még önálló törvényhatóság — tanítói is csatlakoztak. De az egyesület alig öt évi együttes működés után számban nagyon megfogyatkozott, minthogy az egyházi hatóság határozott rendelkezéséhez képest a felekezeti tanítók csaknem kivétel nélkül kiléptek, hogy külön felekezeti egyesületet alakitsanak. Igy a megyei általános tanítóegyesület helyett ma három tanítóegyesülete van a megyének: az anyaegyesület (Abauj-Tornamegyei tanítóegyesület) a r. k. tanítók, és a ref. tanítók egyesülete. Az ág. ev. tanítókat a hegyaljavidéki felekezeti egyesülethez utasitották.

Daczára annak, hogy az abaujtornamegyei tanítóegyesület számban csaknem harmadára olvadt le, a megmaradt tagok buzgósága nem lohadt, hanem minden tag tőle telhetőleg igyekszik, hogy annak a várakozásnak, melyet a társadalom a tanítókkal szemben támaszt, megfeleljen.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE MEZŐGAZDASÁGA.

ASSA fölött fekszik Abauj-Torna vármegyének az a része, mely erdőségeivel, hegységeivel és szűk völgyeivel a gazdára nézve kevesebb értékkel bir, mig ellenben Kassa alatt fekvő kevéssé dombos területe nagyon sok helyt a legintenzivebb kulturának is szabad teret enged. A mezőgazda részére Kassa képezi a határkövet; Kassán a szőllő is, meg a buza is megterem még, fölötte azonban a burgonya, zab s az árpa képezi a gazdasági termelés tárgyát.

Mezőgazdaság hajdan.

Abauj-Tornamegyének mezőgazdasági viszonyai úgy a multban, mint a jelenben elég kedvezők s ez az oka, hogy a megye gazdasági kulturája nem sokat enged a dunántúli megyéknek. Mívelés alatt álló területeinek legnagyobb része erdőirtás, s bár a visszapótlás elvét egészen a legujabb időkig nem nagyon alkalmazták a gyakorlatban, mégis túlságosan kiélt talajokkal ma sem igen találkozunk.

Az országszerte egyöntetü patriárkális rendszernek korszakában 1848 előtt a megyének gazdasági viszonyai aránylag a szerencsésebbek közé tartoztak, már csak azért is, mert a kevésbbé termékeny Felvidéknek Abauj-Torna volt az éléstára. Szepes-, Liptó-, Sárosmegye és Galiczia leginkább innét födözték szükségleteiket, de e fölötte fontos körülmény mellett talaji, égalji s közgazdasági viszonyai is igen kedvezőek voltak. Népességének arányához viszonyitva volt elegendő termőképes és mívelhető talaja; nagyszámu folyóinak és patakjainak elég gyakori áradása trágyázta a használt talajokat s egymaga is képes volt a talaj termőerejét fenntartani; roppant mennyiségü erdőséggel rendelkezett, a melyek a megye klimatikus viszonyaira igen kedvező befolyással voltak. Nagymennyiségü szántóföldje mellett igen sok legelője és kaszálója is volt.

Legujabb kor.

A negyvennyolczadik évet követő korszak e rendszeren sokat változtatott. A hatvanas és hetvenes évek magas gabonaárai eredményezték a nagymennyiségü legelő, sőt a rétek egy részének feltörését is. Egyes helyeken buza buza után következett, a visszapótlásról pedig már csak azért sem gondoskodtak, mert elegendő állatállomány nem volt. A birtokosság nagy-

része az előzőleg általánosan divatozó ugarhagyás mellőzésével minden vetésforgási rendszer nélkül zsarolta talaját.

Csakhamar a vasutak is megnyiltak, s ezzel Abauj-Torna vármegye elvesztette poziczióját, melyet a felvidékkel szemben viselt. Csak a független magyar kormány megalakulása után kezdett a mezőgazdaság okszerűbb elvekből kiindulólag fejlődni. A földbirtokosság érezvén az egyesülés szükségességét, egy gazdasági egyesületet alapitott, a mely két évi fennállás után megszünt, de nemsokára új életre kelt.

Talaj.

Abauj-Torna vármegye talaja általában véve igen jónak mondható; sem futóhomokkal, sem túlkötött agyagtalajjal jelentékenyebb területen nem küzd; területét általában agyag és homokkő képletek alkotják, melyek legnagyobbrészt középkötöttségü talajokat szolgáltatnak s eléggé humuszdúsak is. Leginkább uralkodik az agyagtalaj, mely nemcsak a völgyekben található fel, de fölemelkedik a magaslatokra, s nem ritkán a legmagasabb hegyháton is mutatkozik. A völgyekben azonban nagymennyiségü televénynyel és homokkal van keverve, úgyannyira, hogy a Hernádvölgy szántatlan földjén 45—50 cm. mélyre is könnyen le lehet dugni a kézben levő botot. A Hernádvölgyben van a legkitünőbb talaj, s itt 50—100%-al többet ér a föld. A *Hernád* és *Tárcza* közötti dombvidék palaagyagos mészhomok keverékéből áll; *Baksától Alsó-Kéked* felé a talaj inkább homokos, gazdag rozs- és árpaföld, a hegyaljai lánczolat felé azonban elagyagosodik s homokos jellegét teljesen elveszti. *Göncz* környékén, az immár elszélesedett Hernádvölgy baloldalán mutatkozó igen termékeny fensik homok, agyag és kavics keverékéből áll. *Fónyon* át *Bodókőváraljáig*, *Vizsolyig* leginkább kavics és agyagkeveréket találunk, *Szikszó* körül pedig itt-ott kitünő legelőt szolgáltató szikes talaj mutatkozik.

A *Kassánál, Miszlókánál és Jászó-Ujfalunál* kezdődő s nyugat felé huzódó lapályok többnyire nehezebben mivelhető agyagtalajok, a melyek azonban kitünő buzatermők. A *Kanyapta-völgy* többnyire rossz szénát termő nehéz agyagtalaj, a melyből északra a szepsi határig márgás-agyagos talaj, majd pedig mészagyag található. A tornai völgyben kitünő iszapolt, agyag- és homok-keverékből álló televényes talaj van, helyenkint azonban túlsok agyaggal. Megjegyzendő végül, hogy a Kanyapta-patak völgyében Makrancz környékén vékony rétegben fekvő tőzeg is található.

Éghajlat.

Abauj-Tornavármegye éghajlata elég kedvező arra, nem tekintve a Kassa fölött eső részeket, hogy a gazda mindazon kulturnövényeket termelhesse, a melyeket az országban általában véve termelni szoktak.

A tél a megye területén nagyon hideg, ellenben a nyár elegendő meleg. A téli nagy hidegek kifolyása a lassan felmelegedő tavasz, a mi ismét azt eredményezi, hogy a természet későbben indul, s hogy a megye legdélibb részét nem tekintve, a természet 10—14 nappal, a legészakibb helyeken 3—4 héttel is hátrább van, mint a Miskolcz és Budapest között eső részeken.

Időjárás.

A légköri nedvesség 10 évi átlaga 83%. A csapadék 10 évi átlaga 675 mm., de némely évben, mint pl. 1892—1893-ban is 100, sőt több milliméterrel volt nagyobb a csapadék a rendesnél. A levegő párateltsége egyrészt, másrészt az igen magas csapadékmennyiség eredményezi azt, hogy ritkán van szárazság, s ennek következtében a termésátlagok sem diferálnak oly nagy mértékben mint az Alföldön.

Csapadékban rendesen január, február, május, junius, augusztus és november igen dús, ellenben a többi hónapok nagyon szegények, ezek kö-

zött pedig leginkább az április. Túlkésői fagyok ritkábban jelentkeznek, jégkárok nem túlgyakoriak.

Terület felosztása.

Abauj-Torna vármegyének területe 3260·06 □ klm., vagyis 576,798 kat. hold, a melyből 22,588 kat. hold mívelésre nem alkalmas. A mívelhető területből 236,370 kat. hold szántóföld, 9542 hold kert, 42,590 hold rét, 53,093 hold legelő, 7160 hold szőllő, 205,453 kat. hold erdő.

Az összes területből a 100 holdon felüli birtokosok 430,656 kat. holdat birnak s csak 146,142 kat hold esik a kisbirtokosokra. Latifundium az egész vármegyében nincs; legnagyobb birtokos Kassa sz. kir. város 9062 holddal Abauj-Tornavármegye területén.

Termelés.

A megyének főterménye a buza, mely után az árpa és rozs következnek. A termelt növényekről a következő adatokat igtatjuk ide 1894-ről:

A kulturnövények megnevezése	Learatott terület nagysága kat. hold	Atlag ár frt kr.	1 kat. hold bruttó bevétele	A learatott terület utáni összes bevétel
Buza	54092	7·52	56·22	3041073
Rozs	40008	5·75	36·78	1471565
Árpa	40988	6·19	42·83	1755725
Zab	24893	5·13	29·82	742326
Repcze	727	9·88	39·53	28741
Köles	273	5·26	29·96	8179
Szemes tengeri	8280	4·76	29·12	241089
Bab, borsó, lencse	1648	5·77	41·29	68049
Magbükköny	2297	6·04	38·45	90322
Dohány	25	19·40	135·80	3395
Czukorrépa	590	0·82	89·95	53068
Burgonya	12012	1·37	42·77	513805
Takarmányrépa	3 28	0·54	57·05	189881
Lenmag és lenfonál	189	—	138·10	—
Kender és kenderfonál	1665	—	156·89	—
Luczerna, lóhere	8267	1·98	39·42	325878
Bükköny	4361	1·72	29·53	128804
Természetes kaszáló	38703	1·73	26·31	1018294
Czikória (1895-ben a czikóriatermelés már kiterjedtebb volt).	1	2·00	252·00	252

A megyének miként emlitettük, 236,370 kat. hold szántóföldje van, a melyből 1892-ben 203,637 holdon arattak, maradna tehát 33,000 hold fekete ugarnak. Vannak azonban kisebb területeken termesztett olyan növények is, melyek a fenti kimutatásban nem foglaltatnak, a melyek legalább 3 ezer holdra tehetők, vagyis a megye kerekszámban körülbelől 30,000 hold fekete ugart tart, a mely terület az összes gabonatermő földnek alig ötödénél tesz többet, a mi egy egész megyét véve tekintetbe, soknak éppen nem mondható.

A fenti adatokból az is kitünik, hogy gabonafélék 130,871 kat. holdon, kapásnövények 25,884 kat. holdon, takarmánynövények pedig 51,831 kat. holdon termeltetnek, beleszámitva az utóbbiba a réteket is. Hogy kapás aránylag kevés termeltetik, annak oka abban keresendő, hogy a Kassán felül eső részekben a tengeri nem érik meg. A Kassa alatt levő részeken pedig azért nem termelik szivesen a tengerit, mert Kassán nem igen van piacza s így a nép általában nem volt s ma sincs hozzászokva a tengerinek nagyban való termeléséhez. A burgonya ellenben a megye nem minden részén ad kielégitő hozamot s ezért csak vidékenkint foglalkoznak tömeges termelésével.

Tengeri.

Buza.

A legjobb buzatalajok a Hernád völgyében vannak, a hol a 8—10 métermázsa, mint vidékenkinti átlag, nem tartozik a ritkaságok közé. Itt azután a termésátlagok növekedőben is vannak, különösen mióta a czukorrépa-termelés felkaroltatván, a talaj jobb mívelésben és trágyázásban része-

sül. De nemcsak a Hernád völgye, hanem a megyének még dombosabb helye is igen jó buzatermő talajok, a mit bizonyit egyrészt a kedvező megyei átlag (7·47 mm.) másrészt pedig a buzának magas átlagos súlya. 1892-ben pl. az abauj-tornai buzának átlagos súlya 79·6 klgr. volt. Ilyen magas átlagos súlyt a magyarországi megyék közül egyetlenegy sem mutatott fel abban az évben, s ennek következtében az országos átlag is abban az évben 77·33 klgrm. volt. A megyében általánosan meglehetős bánáti magot használnak; a buza szine igen szép; legnagyobbrészt mint tiszavidéki ismeretes a forgalomban.

A talajok buzatermőképessége utóbbi időben határozottan fokozódott. Mig ugyanis 1868-ban az első osztályu földek csak 6 magot adtak, addig 1892-ben megyei átlagként 7·47-et s az első osztályu talajok ma minden esetre 9—10 magot adnak.

Rozs. Rozs az egész megye területén mindenütt termesztetik, mégis kevésbbé a völgyekben, mint inkább a dombosabb helyeken, kevésbbé a nagybirtokos mint inkább a parasztgazda által. Minősége kitünő és súlya megyei átlag-

A KASSAI GAZDASÁGI TANINTÉZET.

ként 74·4 klgr. súlyosabb tehát mint a magyarországi megyék bármelyikének átlaga. A rendelkezésre álló adatokból itélve, a talajok rozstermőképessége az utóbbi 25 év alatt egyáltalán nem fokozódott s csupán a minőség javult.

Árpa. Az árpatermelésre a megye legnagyobb részének talaja különösen alkalmas s az abauji árpa legnagyobb részben mint sörárpa elsőrangu helyet foglal el a piaczon, és nagy mennyiségben szállittatik külföldre is. Legjobb minőségü sörárpák nem a televényben dús völgyekben, hanem a szegényebb hegyoldalakban és fensíkokon teremnek, nevezetesen Kassa vidékén, Vizsoly, Vilmány és Tornyos-Németi vidékén, de a megyének csaknem egész területén is. Az árpafajok közül legáltalánosabb az u. n. tót árpa és chevalier árpa és a Peerless is. A termésátlagok bár igen lassu, de határozott emelkedést mutatnak, a minőség azonban feltétlenül javult. Árpafeldolgozásra egy gyár is létezik Kassán, az Ungár-féle, mely részint árpakását készit, részint pedig az árpát tisztítván, a külfölddel köt üzleteket.

Zab. Az eddig emlitett kalászos növények után a zab termesztetik legnagyobb területen, 24893 kat. holdon. Nincs ugyan a megyében hely, a

mely tisztán a zabtermelésre volna utalva, mégis nagyobb mennyiségben Kassa és Béla között találjuk, habár termesztésével az egész megye foglalkozik.

A hüvelyeseket a megye felső vidéke termi kitünően; a bab agyagos, kötött talaju földein mindenütt jól terem, a lencse pedig különösen Nádas vidékén ad szép hozamot. Hires a kékedi és pányoki lencse, s egyéb lencséknél magasabb áron is fizetik. Hüvelyesek.

Az olajnövények termelése egyáltalán nagyon kevéssé van felkarolva, bár ott, a hol termelik, a repcze igen szép hozamot ad és rovarkárokat sem igen szenved éppen azért, mert termelése kevéssé van felkarolva. Itt-ott termeltetik mák, gomborka, kender, len, éppen csak a házi szükséglet fedezése czéljából. Olajnövények.

A burgonyának igazi hazáját Abauj-Tornavármegye még nem képezi; többnyire kötött talajai nem jó burgonyatermők, a hozam általában nem kielégitő. Ez is az oka, hogy a megye aránylag csak keveset, 12 ezer hold burgonyát termel, saját szükségleteinek, s a megyebeli szeszgyárak szükségleteinek fedezésére. Vannak vidékek a hol jobb termésátlagok vannak, de megyei átlagként holdankénti termésül csak 31 mm. vehető fel; tekintettel pedig a sok kézi munkásra, mit a burgonya igényel, még a zabtermelés is jövedelmezőbbnek mondható. Burgonya.

A czukorrépatermelés régebben már divott egy ízben a megyében, akkor a mikor a kassai czukorgyár még fennállott, s 1866-ban például a megye területén körülbelül 200,000 bécsi mázsa czukorrépát termeltek. A czukorgyár megszüntével a répatermeléssel is felhagytak, miglen a szerencsi czukorgyár felépültével a czukorrépa-termesztés ujabb lendületet vett. Czukorrépa.

Végre emlitést kell tenni a czikóriáról, melynek termelése most csak nem rég vált aktuálissá, a midőn Franck fiai linczi czikória-gyárosok Kassán nagyszabásu pótkávé-gyárat állitottak fel, a mely 2000 kat. hold czikória feldolgozására van berendezve. A czikoria 252 frt bruttó jövödelmet szolgáltatott be, a melylyel szemben körülbelül 70 frt kiadás áll, s így a czikória egyike a legjövedelmezőbb mezőgazdasági termékeknek. Czikória.

A takarmánytermesztés terén Abauj-Tornavármegyében még ma is a rétek játszanak főszerepet, amennyiben a megyében nem kevesebb, mint 38 ezer kat. hold rét van, a melyeknek hozama azonban nem mindenütt kielégitő. Ennek oka egyedül a nem megfelelő kezelésnek tudható be. Takarmány.

Ujabb időben azonban e tekintetben is nagyon sok történt, mi leginkább a kassai kerületi kulturmérnöki hivatalnak tulajdonitható; különösen lecsapolás és alagcsövezés által javitottak meg nagyon sok rétet, öntözött rétet azonban még igen keveset találunk. Kétséget sem szenved, hogy az utóbbi két évtized alatt a rétek sokat javultak, s terméshozamuk is nem kevesebb mint 20—25%-al fokozódott, s megyei átlagként a 15 mm. széna- és sarjutermés nem is utolsó helyen áll.

A mesterséges takarmánynövények közül legnagyobb mennyiségben termesztetik a lóhere, bükköny, luczerna és csalamádé, továbbá a takarmányrépa. Ezek mindenike a nagymennyiségü csapadék kifolyásaképpen igen nagy hozamokat ad. A május-juniusi esőzések miatt a széna betakaritása sokszor nehézségekbe ütközik, miért is ujabban a zsombolyai és tornai kazalozási mód mind szélesebb körben nyer alkalmazást.

Az állattenyésztés terén Abauj-Torna vármegye ezideig jelentékenyebb pozicziót nem vívott ki magának, s csupán ló- és szarvasmarhatenyésztése az, a mely ujabb időben lendületnek indult. Allattenyésztés.

Ló. Már e század elején történtek intézkedések a lótenyésztés emelésére. A vármegye gazdaközönsége ugyanis nem rendelkezett elegendő számu ménnel, s a rendelkezésére állók is nagyrészt selejtesek voltak, minek következtében a megye nemesi osztálya 1834-ben a megye öt járása részére összesen 15 hágó-mén bevásárlását határozta el, a melyek közül 9 drb Mezőhegyesen, 6 drb pedig Erdélyben meg is vásároltatott, összesen 7221 p. forintért. A méneket Kassán tartották 1843-ig, de kevés eredménynyel és ezért a méntelepet be is szüntették. Magánosok kezében a hatvanas évek elején 255 drb mén volt, ezek közül azonban alig 20 drb birt olyan testalkattal, a mely javitásra alkalmas lett volna. Az állami ménekből is csak 16 drbot küldtek a megye területére, s igy nem csoda, hogy a lótenyésztés a legutóbbi időkig fejlődésnek nem indult. Az állami mének kedvező eredménye határozottan meglátszik, különösen a minőségben. Ma 40—50 drb állami mén nyer elhelyezést a megye területén, Abauj-Szántó, Bőd, Felső-Dobsza, Forró, Göncz, Nagy-Ida, Széplak, Szepsi, Szikszó, Torna és Vizsoly fedeztetési állomásokkal. Kassán, a megye székhelyén ezidőszerint fedeztetési állomás nincs.

A vármegyében 8000 drb kancza van és csak egyharmad annyi 3 éven aluli csikó. Legjobb lovak találhatók a megyében Bőd, Szikszó, Torna környékén, mindannyi katonai czélokra alkalmas. Kassa felett s nevezetesen a hegységekben mindenütt apróbb, kevésbbé nemes lovak találhatók, ellenben igásló-tipusa a megyének nincs.

Jelentékenyebb lóvásárokat a vármegye területén Kassán, Szikszón és Tornán tartanak.

Nagyobb szabásu ménesek a megye területén nincsenek. Gróf Forgách Sándor birt Alsó-Kemenczén egy igen jó hirnévnek örvendő angol telivérménest, ezt azonban örökösei 1894-ben feloszlatták.

Az 1894. évtől kezdve minden év junius első napjaiban a lótenyésztés emelése czéljából a kassai falkavadász-társulat Kassán lóversenyeket rendez.

Szarvasmarha. A szarvasmarhatenyésztés ujabb időben örvendetes lendületnek örvend, s különösen a piros-tarka fajták azok, melyeknek tenyésztésével a gazdaközönség nagy előszeretettel foglalkozik. A tehenészetek szaporodásának oka a kedvező tejértékesitési viszonyokban is kereshető. Egyfelől Kassa, másfelől Miskolcz, a megye legnagyobb részéhez oly közel esik, hogy a távolság a tej szállitására nézve akadályt nem képez. Kassán különben egy elég szépen virágzó tejszövetkezet is van.

A megye területén a legutóbbi helyi összeirás szerint 49,418 szarvasmarha van. Ha azonban tudjuk azt, hogy 1857-ben csupán Abaujvármegye területén 54,628 drb szarvasmarha volt, s ezzel szemben a tornai járás nélkül ma csak 40,972 drb, vagyis 14 ezer darabbal kevesebb van, úgy a szarvasmarha-tenyésztés ezen retrogard irányzata mindenkire elszomoritólag fog hatni. E visszafejlődésnek leglényegesebb oka abban keresendő, hogy 1864-ben nem kevesebb, mint 4716 drb szarvasmarha pusztult el keleti marhavészben s hogy az 1858. és 1863-iki szerfelett száraz évek ugyancsak megtizedelték a szarvasmarha-állományt. A szarvasmarha-létszám emelkedésének állandó akadályául szolgál különben az a körülmény is, hogy a kassai piaczon a borjuk ára állandóan túlmagas, a mi különösen a paraszt kisbirtokost a borjak eladására kecsegteti. Némi vigaszt még nyujt az a körülmény, hogy a minőség javulása szembeötlő, s a számbeli csökkenés daczára értékcsökkenés nem, vagy csak alig észlelhető. Ujabb időben azonban nem csupán a gazdaközönségben van meg az érzék a szarvasmarha-

tenyésztés emelésének szükségessége iránt, de ez irányban az állam, különösen pedig az „Abauj-Tornamegyei gazdasági egyesület“ is igen sokat tesz.

A megye keleti és északnyugati vidékein többnyire egy kistermetü és kevés igényü szarvasmarha található, mely részint elcsenevészedett magyar, részint hegyi lengyel marha, a melynek egyetlen, de kitünő tulajdonsága az edzettség és a kevéssel való beérés. A Hernádvölgy kitágulásának helyén, Kassán és környékén találhatók a legnagyobb és legjobb tehenészetek, többnyire piros-tarka siementhali, kuhlandi, s a legujabban importált pinczgaui marhával. A megye délibb részein, Szikszó vidékén, úgy nemkülönben Torna vidékén, már inkább a magyar erdélyi szarvasmarha tenyésztésével foglalkoznak, habár a piros-tarka marha a megye minden falujában kisebb-nagyobb számban, legtöbbnyire keresztezések alakjában feltalálható.

Nevezetesebb vásárokat szarvasmarhára is Kassán, Szikszón és Tornán szoktak tartani.

Juh.

Abauj-Torna vármegyének, egészen a legutóbbi időkig, juhtenyésztése képezte egyik legfőbb jövedelmi ágát; ámde a gyapju-árak hanyatlásával a juhtenyésztés is megszünt elsőrendü fontossággal birni, ami a juhállománynak számbeli csökkenését vonta maga után. A megye területén 1858-ban 108,053 juh tartatott, a melyek közül nem kevesebb, mint 94,553 drb merino volt. 1888-ban a megye juhállománya 93,631 drb volt, s az apadás azóta még rohamosabb, minek a már jelzett körülményen kivül az is az oka, hogy a legelőterület folytonosan apasztatván, a juhtartás is hova-tovább költségesebbé válik, s mindinkább a szarvasmarhatenyésztésnek kénytelen tért engedni.

A KASSAI GAZDASÁGI TANINTÉZET MAGGYÜJTEMÉNYE.

A megye északibb részeiben többnyire raczka-juhok tartatnak, nem csupán gyapju, de tejnyerés czéljából is; a gomolyák vagy a kassai, de leginkább a szepesi piaczokon értékesittetnek, métermázsánként 36—40 forinton, s az ország határain túl is igen jó hirnévnek örvendő liptai túró készitésére használtatnak. Ezeken a vidékeken, a hol jó legelő kellő mennyiségben áll rendelkezésre, a fejő-juhászatok elég jól jövedelmeznek. A kassai m. kir. gazdasági tanintézet az u. n. fríz juhok tenyésztésével foglalkozik, a mely ugyanolyan tartás mellett legalább még egyszer annyi tejet ad, mint a raczka juh.

A megye délibb részein általában véve a merinó és a merinó-raczka keresztezés tenyésztetik, részint csupán a gyapju-, részint tejnyerés szempontjából is. Ezekben a juhászatokban csekély részben az electorál irány divik, a mely annak idején herczeg Breczenheim telkibányai és gr. Károlyi István vilyi és kápolnai uradalmaiból indult ki. Túlnyomóak azonban a negretti irányu törzsnyájak, melyet a vallásalapitvány sajóládi és a

gróf Erdődy család ónodi törzsjuhászatai segitettek meghonositani. Ujabb időben itt-ott a rambouilette-juhok tenyésztését is felkarolták, illetőleg a kosokat keresztezési czélokra használták fel.

A gyapju-értékesítés megkönnyítése czéljából 1895-ben gyapju-aukcziót létesítettek Kassán. A kisérlet elég jól sikerült és valószinü, hogy ilyen aukcziókat a jövőben is fognak rendezni.

Sertés. A megye sertéstenyésztése virágzónak nem mondható, bár a kassai sódarok hirneve Magyarország határait jóval túlszárnyalja és a kivitel is meghaladja az évi 4000 métermázsát. Mig azonban csupán Abaujvármegyének sertésállománya 1858-ban 36,756 drb volt, addig 1880-ban Abauj-Torna vármegyének sertésállománya együttvéve is csak 20,074 darabból állott. Az apadás tehát legszembeötlőbb valamennyi állattenyésztési ág között, a minek egyik oka az is, hogy a kassai húsfüstölők csakis fiatal, egy éves sertéseket vágnak, s igy ennek magas ára lévén, minden fölösleges fiatal sertést értékesítenek.

A megye területén a sertéseknek nagyban való tenyésztése nem igen szokásos; nagyobb szabásu kondászatok csak elvétve találhatók. A sertés minőségét illetőleg a magyar mangalicza van legáltalánosabban elterjedve, különösen a sík vidékeken. Hegyesebb vidékeken az u. n. hegyi sertés található, a mely a lengyelekével azonos, vagy pedig annak mangalicza sertéssel való keresztezése által keletkezett. A kassai húsföstölők az ilyen hegyi sertéseket kedvelik leginkább, mert ezek szolgáltatják a legizletesebb, nem túlzsiros, de puha rostu sonkákat. Kassán és annak közvetlen vidékén a kassai gazdasági tanintézet kondászatából kiindulólag az angol berkshirei sertés kezd rohamosan terjedni.

Tekintettel arra a körülményre, hogy az utóbbi öt év leforgása alatt a kassai piaczon a sertéshús ára métermázsánkint körülbelül 10—12 forinttal emelkedett, az itteni viszonyoknak megfelelő sertés tenyésztése nagyon jövedelmezőnek mondható, s igy a sertés-létszám hanyatlása egyáltalán nem indokolt. Az itteni viszonyoknak pedig megfelel minden gyorsan fejlődő és húsra hizó sertés, leginkább tehát az angol hússertések. Magyar mangaliczát, különösen a megye északibb részeiben, senki sem keres.

A kassai húsfüstölők szükségletét Abauj-Tornavármegye nem lévén képes fedezni, a megye területén meglehetős élénk sertéskereskedést űznek s többnyire hegyvidéki sertéseket hoznak be. E tekintetben különösen a kassaujfalusiak tünnek ki, a kik jóformán kizárólag sertéskereskedésből élnek. Ezek maguk vágják le az általuk feljavitott sertéseket, a sonkát a húsfüstölőknek adják el, a húst pedig a kassai és eperjesi piaczokon értékesítik.

Baromfi. Az emlitett állattenyésztési ágakon kivül ujabb időben a baromfitenyésztés is szép lendületnek indult s a majorságok közül különösen a Plimouth-Rocks az, a melynek tenyésztése mindjobban felkaroltatik. A tyukoknak száma a megye területén 100,000-re tehető. A tojáskivitel elég élénk, a csirke pedig jó piaczot talál Kassán, Miskolczon és a szepességi fürdőkben.

Méhészet. A méhtenyésztésre is igen kedvezőek a viszonyok. Az egymást felváltó erdők és rétek viránya bő legelőt nyujt a méheknek s ennek köszönhető hogy a megye területén közel 5000 mm. mézet termelnek.

Szőllő. Abauj-Tornavármegye szőllőtermelése — daczára annak, hogy Kassán felül a szőllő már meg nem érik, — egykor igen jelentékeny volt. A filloxera azonban annyira tönkre tette, hogy ma alig van használható szőllő területe. Ezelőtt 20 évvel közel 7000 kat. hold szőllő volt a megyében

a mely legnagyobbb mennyiségben a Hernád mentén, főleg Szikszó, Hejcze vidékén volt feltalálható s ezen a vidéken termeltetett a legjobb bor is; regenerálásához még csak itt-ott fogtak. Legjobban tartják magukat még a kassa-vidéki szőllők, daczára annak, hogy az országba Kassára, a Mathiasz szőllejébe hozatott be legelőször a filloxera. Abauj-Tornavármegye szőllei általában véve könnyü, savanykás izü, de igen jó asztali borokat szolgáltatnak.

A megye talaji és égalji viszonyai a kertészetre nem a legkedvezőbbbek; nevezetesen pedig a főzelékfélék termesztésével nem versenyezhet a délebben fekvő megyékkel, mert minden igyekezete daczára Hevesmegye pl. 2—3 héttel is hamarább jelenik korai zöldségeivel a kassai piaczon, mint az itteni kertészek. Ezt azonban nem tekintve, Abauj-Tornavármegyének úgy piaczi, mint talaji és éghajlati viszonyai a kertészkedésre igen kedvezőek, a mennyiben nemcsak hogy mindenféle kerti növény megterem, de azokat Kassán s a megye egyéb jelentékeny városaiban, de a szepességi fürdőkben is igen jól lehet értékesiteni. Ennek daczára kereskedelmi kertészete a megyének alig van, úgyannyira, hogy zöldséggel Kassát legnagyobbrészt egri kertészek látják el. Legujabban bolgárok telepedtek le Kassán, kik mindjárt letelepedésükkor hat holdat rendeztek be öntözésre s ezen a területen óriási mennyiségü zöldséget termesztenek. Kertészet.

Nagyban termeltetik azonban a megye területén a káposzta. A termelt káposztafejek mennyiségét legalább 50,000 darabra lehet becsülni. Legnagyobb mennyiségben a Hernád mentén, Kassa alatt termesztik.

Gyümölcstermeléssel sem foglalkoznak a megye területén nagyban és rendszeresen. Van ugyan gyümölcsös minden kertben, többnyire azonban csak a házi szükséglet fedezése czéljából. Piaczra is kerül egy kevés menynyiség, de ez nem a legjobb minőségü. Jelenleg több helyen tesznek nagyobbszabásu kisérleteket a rendszeres gyümölcstermelés érdekében.

A munkás-viszonyok Abauj-Tornavármegye területén még ma is elég kedvezőek, daczára annak, hogy az Amerikába való kivándorlás a megye területéről igen jelentékeny volt, sőt ma is az, bár csökkenőben van. Cselédet az országban szokásos fizetési viszonyok mellett tetszés szerinti mennyiségben lehet kapni. Napszámos is az év minden szakában, kivéve talán egyes kisebb területeket, rendelkezésre áll s legfeljebb aratás idején mutatkozik itt-ott napszámoshiány. A napszámok sem túlmagasak s az aratási időtől eltekintve, férfi napszámost is 40—70 krért ellátás nélkül a megye bármely pontján lehet kapni. Aratáskor a férfi napszámos ára 1 frt 50 krra is felszökik helyenkint, leginkább azért, mert részre szivesebben vállalkoznak. Ebből kifolyólag a földbirtokosok is legszivesebben részre arattatnak, 10—14-ed részt adván az aratásért. Munkás-viszonyok.

Az utóbbi nehány év óta a földbirtok árai rohamosan emelkednek és valóban bámulatos, hogy helyenként mily magas árakat fizetnek, különösen olyan városok és községek határaiban, a hol a parasztság jómódnak örvend s ennek következtében minden talpalattnyi eladó földet megvásárol. Nem tartozik a ritkaságok közé, hogy magyar holdjáért kisebb területben 600—1000, sőt 1200 forintot is fizetnek. Legdrágábbak a Hernád-menti földek, a hol instrukczió nélkül holdja 200 forinton alul nem kapható, de 250, sőt 300 forintot is kérnek holdjáért. Kassa közvetlen környékén, a völgyben egyáltalán nem lehet földet venni, oly magas árakat követelnek; itt még a magaslatokon fekvő földekért is fizetnek 300—400 forintot holdanként. A megye egyéb részeiben is a völgyekben a föld ára 150—200 forint között ingadozik s csak rosszabb minőségüt lehet olcsóbban is venni. Birtokárak.

52*

A talajáraknak megfelelőek a bérleti viszonyok is. Holdanként 8 forinton alul nem igen lehet birtokot bérelni s a Hernádvölgyben 10—15 forint bért fizetnek, Kassa közvetlen környékén pedig még többet is.

Gazdasági tanintézet.

Abauj-Torna vármegye gazdasági fellendülésére a kassai m. kir. gazdasági tanintézet is kedvező befolyással van, egyrészt azáltal, hogy a mezőgazdasági tudományokat terjeszti és mintagazdaságot tart fenn, másrészt pedig hogy tenyészanyagot, vetőmagvakat jutányos áron bocsát a gazdaközönség rendelkezésére.

Ez az intézet 1875-ben létesült és e czélra Kassa városa nem csupán 272 kat. hold szántót-, és 200 hold erdőt bocsátott az intézet rendelkezésére, de még az épitkezésekhez szükséges faanyagot is ingyen engedte át.

Az intézet kezdetben nehézségekkel küzdött, a mennyiben oly gyéren jelentkeztek a hallgatók, hogy már be akarták szüntetni. Azonban gr. Széchenyi Pál volt földmivelésügyi miniszter személyesen meglátogatta az intézetet s annak kies fekvése, czélszerü berendezése annyira megnyerte tetszését, hogy a beszüntetés gondolatától elállott s az intézet felvirágoztatásához szükséges eszközöket rendelkezésre bocsájtotta. Evvel kedvező fordulat állott be az intézetre nézve; rohamosan fejlődésnek indult és csakhamar utólérte a többi hasonrangu intézeteket. Egy évtized alatt hallgatóinak száma megháromszorosodott s ma is folytonosan emelkedőben van, felülhaladván ma már állandóan a százat.

A KASSAI GAZDASÁGI TANINTÉZET ÁLLATGYÜJTEMÉNYE.

Az intézetbe a tanulók 6 gimnaziumi, ugyanannyi reálosztály végeztével vagy ennek megfelelő képzettséggel vétetnek fel. A tanfolyam három év; ebből az első évfolyam túlnyomólag gyakorlati, a munka közben magyaráztatván meg a növendéknek az általa végzett munka czélja. Azonban kevés előadási óra is tartatik részére. a középiskolák hetedik és nyolczadik osztályának megfelelő azon tantárgyakból, melyekre mint gazdának szüksége lesz

A második és harmadik évfolyamban adatnak elő a tulajdonképeni szaktantárgyak, szintén gyakorlatokkal egybekapcsolva. A harmadik év befejeztével az arra érdemesitett hallgatók oklevelekkel egyenértékü végbizonyitványt nyernek, a mely önkéntességre is jogosit és a melynek alapján adójuk kétszeresen számittatik.

Az intézet gazdasága termeli mindazon kulturnövényeket — kivéve a dohányt — melyeket az országban nagyban termelni szokás. Vetőmagvai nagy kelendőségnek örvendenek s különösen sörárpája hires. Legnagyobb súlyt helyez azonban az állattenyésztésre, különösen pedig a szarvasmarha-, juh- és sertéstenyésztésre. A pirostarka kuhlandi szarvasmarha tenyésztésével foglalkozik, mely a felvidéki viszonyoknak igen megfelelő. Juhászatában rambouilletteket és frizeket tenyészt, mely utóbbiak óriási tejhozamuk által tünnek ki. Kondászatában kizárólag fekete szőrü, angol berkshirei sertés

található, a melyet húsosabb voltáért az itteni hentesek nemcsak hogy nagyon keresnek, de jobban is fizetnek.

Fontos tényezője a vármegye gazdasági életének az „Abauj-Tornavármegyei Gazdasági Egyesület" is, mely nagy tevékenységet fejt ki a vármegye mezőgazdasági érdekeinek előmozdítása körül. 1896. évi márczius 26-án megtartott rendes közgyűlésének jelentése szerint, az egyesület bevétele 7991 forint volt, melyből 5840 forint fordíttatik mezőgazdasági czélokra és az állattenyésztés előmozdítására. Ugyanekkor megválasztották elnökül gróf *Hadik* Jánost, alelnökül *Fiedler* Károlyt, és báró *Schell* Gyulát; titkár lett *Bukaresti* János, ügyész *Hedry* Lőrincz, számvizsgálók *Comáromy* László, *Dobozy* Pál és *Vécsey* József.

Hogy a vármegye gazdasági viszonyairól egyes példákkal is hű képet nyujtsunk, a különböző vidékeken, tehát különböző viszonyok közt levő uradalmakról a következő adatokat közöljük.

Alsó-Kemencze. Özv. gr. Forgách Sándorné uradalma. Ide tartozik Alsó-Kemencze, Pethő-Szinye, Csákány, Nádaska, Zsír, Kelecsény, Borda, Györke és Bőd. Összterület 16,000 m. hold (azonkivül Zemplénben 4000 hold), melyből 6225 hold szántóföld, kaszáló és legelő, a többi erdő. Erdészeti üzem: tüzifa, vasuti talpfa, donga, szénégetés és cserzés. Erdei vadak: vaddisznó, szarvas, őz és farkas. Különleges termelési ág a czikória. A lóállomány vegyes; szarvasmarha siementhali, allgaui és magyar, juh nemesített magyar faj. Tejgazdaság kb. 100,000 liter évi termelés. Munkaerőt Galicziából is szereznek; napszámárak: férfiaknál 30 krtól 1 frtig, nőknél 20 krtól 50 krig. Átlagos földhaszonbér a vidéken m. holdanként 6—7 frt.

Alsó-Lánez. Hedry József uradalma. Ide tartozik: Alsó- és Felső-Láncz, Buzita, P-Radvány, Büttös és Hidas-Németi. Összterület 2500 m. hold, melyből kb. 1700 hold szántóföld, kaszáló és legelő, a többi erdő. Juhtenyésztés: középfinom faj, sertéstenyésztés: fehér mangalicza. Tejgazdaság: juhsajt a miskolczi piacz számára. Munkaerőt Sárosból is szereznek; napszámárak férfiaknál: 40 krtól 60 krig, nőknél 20 krtól 40 krig. Aratás részre vállaltatik. Átlagos földhaszonbér m. holdankint 5—6 frt e vidéken.

Alsó-Kéked. Melczer Georgina és Malvina bárónők uradalma. Összterület 1570 k. hold, melynek nagyrésze erdő; üzeme rendszeres évi vágás, talpfa és tűzifa. Vadak: őz, vaddisznó és róka. A szarvasmarha magyar faj; juh raczka; sertés mangalicza. — Tejgazdaság: juhsajt a kassai piaczra. Gyümölcstermelés szintén van a kassai piacz számára. Napszámárak férfiak 40 krtól 1 frtig, nők 30 krtól 60 krig.

Alsó-Mislyén Fekete Albert mint különleges termelési ágat czikóriát termel. Lovai félvérek, szarvasmarhája nyugati, sertései kisjenői faj; tejtermelése évi 35,000 liter. Munkaerőt Borsodból is hozat, a munkabér férfiaknál 60 krtól 1 forintig, nőknél 30 krtól 50 krig. Az átlagos földhaszonbér 10 frt e vidéken.

Bárcza. Bárczay József uradalma. Ide tartozik: Bárcza, Felső-Hutka, Felső-Dobsza és Pólyi. Összterület 2500 m. hold (Beregmegyében külön 3000 hold), melyből kb. 105 waggon gabonanemüt termel. A szarvasmarha nyugati faj, a juhok merinók. Évi tejtermelés 50,000 liter. Napszámárak: férfiaknál 40 krtól 1 frt 20 krig, nőknél 25 krtól 45 krig. Az átlagos haszonbér a vidéken 10 frt m. holdankint. Itt van Berzeviczy Egyedné uradalma is, melyhez tartozik: Bárcza, Szt.-I.-Baksa, Nagy- és Kis-Kinizs. Összterület 1200 m. hold, (Szepesben és Zemplénben külön 380 hold). Szintén termel czikóriát. Szarvasmarha: nyugati faj, évi tejtermelés 80,000 liter. Munkaerőt Sárosból és Gácsországból is hozat. — Bárczay Ödön birtokát Widder Ignácz örökösei bérlik. A czikóriatermelést szintén űzik. Ló- és csikótenyésztése arabs telivér, a szarvasmarha nyugati faj, a juh közönséges. A tejgazdaság 50—60 fejős tehénnel bérbe van adva.

Buzinka. Gróf Zichy Ernő uradalma. Összterület 1000 hold, melyből az erdő csak 200 hold. Különleges termelési ág a czikória. Nagy szarvasmarhatenyésztés inthali és honi fajokkal. Évi tejtermelés, közel 200,000 liter. Napszámárak férfiaknál 30 krtól 60 krig, nőknél 20 krtól 40 krig. Átlagos földhaszonbér 8 forint.

Buzita. Szentimrey Gellért uradalma. Összterület 1200 m. hold, melyből kb. 200 hold az erdő. Szintén termel czikóriát is. Nagy területen rendszeresen űzött diótermelése van. A szarvasmarha magyar, kuhlandi és siementhali keresztezés; a juh vegyes, a sertés mezőhegyesi és mangalicza. Méhészet 81 kassal. Konyhakertészet, melynek termékei már több kiállitáson kitüntetést nyertek. Napszámárak: férfiaknál 35 krtól 60 krig, nőknél 20 krtól 40 krig.

Buzafalván, *Bernátfalván*, szóval az u. n. apró falvakban szintén termelik kisérletképen a czikóriát. Lovak, szarvasmarhák vegyesek, tejgazdaságot űznek, a munkaerőt a felső megyékből is szerzik, a napszámárak a többiekhez hasonlóak, az átlagos földhaszonbér 8—14 frt közt változik.

Devecser. Csoma József uradalma. Ide tartozik : Devecser, Vendégi, Bátorgagy, Szászfa, Felső-Füged és Szkáros. Összterület 2600 k. hold. A lóállomány : angolfaj, a szarvasmarha nyugati, a sertés fehér mangalicza. Erdészeti üzem : tüzi- és épületfa. Napszámárak férfiaknál 40 krtól 70 krig, nőknél 20 krtól 40 krig. Átlagos haszonbér a vidéken m. holdankint 10 frt.

Enyiczke. Özv. gróf Zichy Rezsőné uradalma. Ide tartozik: Enyiczke, Bölzse, Csány, Buzafalva, Szakály, Perény, Hilyó, Bukócz, Széplak, Fáj, Littka, Bodókő-Váralja, Ujfalu, Árka, Alsó- és Felső-Méra, Göncz-Ruszka. Összterület Abauj-Torna vármegyében kb. 12,000 k. hold, melyből szántóföld, rét és legelő kb. 6000 k. hold, a többi erdő. Termel mintegy 8000 mmázsa gabona-, 2000 mmázsa gumó- és 12,000 m. mázsa gyökérfélét. Különleges termelési ágai a czukorrépa és czikória. A lóállomány angol félvér, a szarvasmarha bonyhádi és siementhali keresztezés, a juh merinó, a sertés fehérszőrü mangalicza. Tejtermelés 292,000 liter. Gyapju 5778 kiló, zsírban nyírva. Méhészet 40 Zirzon-féle kaptár. Erdészeti üzem Hilyón, Bukóczon, B.-Váralján, Fájon, Littkán és Perénden: tüzifa és épületfa. — Borászat: Bodókő-Váralján 70 hold nemesitett szőllő. — Dísz-, konyha- és gyümölcs-kertészet Enyiczkén, Széplakon és B.-Váralján van. — Gazdasági ipar: téglaégető és gőzmalom. Gazdatisztek száma 9. A munkaerőt Nyitramegyéből is szerzik, a napszámárak normálisak, az átlagos haszonbér a vidéken m. holdankint 7—8 forint.

Felső-Vadász. Gr. Vay Tihamér uradalma. Ide tartozik: Felső-Vadász és Orosz-Garadna. Összterület 1500 m. hold. (Borsodban és Zemplénben külön 6800 k. hold. A birtok haszonbérbe van adva. Erdészet 60 éves forda, vadak: őz és róka. Munkabér férfiaknál 40—80 kr., nőknél 30—50 kr. Átlagos földhaszonbér a vidéken 5—7 frt.

Felső-Gagy. Darvas Ferencz uradalma. Ide tartozik: F.-Gagy, Buzita és Rakodcza. Összterület 2000 k. hold. Gabnanemüben kb. 2500 métermázsát termel; különleges termelési ág a czikória. — Ló angol és arabs keverék; szarvasmarha magyar és svájczi: juh merinó; sertés mangalicza. Munkaerő torna-járási, napszámárak: férfi 30 krtól 1 frt 20 krig, nő 20—60 kr. Átlagos haszonbér a vidéken 5—6 frt m. holdankint.

Füzér, gr. Károlyi László uradalma. Ide tartozik: Füzér, Radvány, Komlós, Nyíri, Pálháza, Sompatak. Összterület Abaujban kb. 19,000 kat. hold, melyből szántóföld, rét és legelő kb, 4000 k. hold, a többi erdőség. Erdészeti üzem: tüzi-, talp-, épület- és dongafa. Vadak: vaddisznó, őz, szarvas és farkas. Rendszeres lótenyésztés és tehenészet. Munkabér és földhaszonbér normális.

Göncz. özv. gr. Erdődy Pálffy Miklósné uradalma. Összterület a megyében 2400 m. hold, melyen kb. 24 vaggon gabnanemüt, 120 vaggon répát és 100 vaggon burgonyát termel. Ló vegyes faj; szarvasmarha nyugoti; juh: vegyes és merino. Tejtermelés 25,000 liter a szinai sajtműhely számára. Erdészeti üzem: 16 éves forda, tüzifa és cserezés Gazdasági ipar: vizimalom 2 kőre. Munkaerő: Sárosból és Árvából is, napszámárak normálisak. Átlagos haszonbér a vidéken 10 frt.

Gagy-Vendégi. Vendéghy Gábor uradalma. Ide tartozik: Vendégi és Bátor-Gagy. Összterület 1400 m. hold. Gyümölcskertészet kb. 20 hold területen, rendszeresen és nagyobb arányban. Napszámárak normálisak, átlagos földhaszonbér a vidéken m. holdanként 5—6 frt.

Göncz-Ruszka. Patay Etel. Összterület 700 m. hold. Szarvasmarha nyugati faj; juh merino; sertés mangalicza. Rendszeres gyümölcstermelés.

Napszámárak: férfi 25—60 kr., nő 20—40 kr. Átlagos haszonbér a vidéken m. holdankint 10 frt.

Jánok. Sziklay Ede. Összterület 600 k. hold (azonkivül Gömörben külön), melyből kb. 1400 mmázsa gabnanemüt és 1200 mmázsa gyökérnövényt termel. Gyümölcstermelés: 10 m. hold területü kisérleti telepen, hol 170 fajta gyümölcs annak megállapithatása czéljából termeltetik, hogy kereskedelmi czikk gyanánt való termelésre melyek a legalkalmasabbak. Szarvasmarha magyar és siementhali keresztezés; sertés kisjenői kondor mangalicza. Évi tejtermelés 50,000 liter a bodollói sajtműhely számára. Erdészeti üzem: 40 éves forda, tüzi- és épületfa és makkoltatás. Munkaerőt a Szepességből is hoznak. Napszámárak: férfi 40—80 kr., nő 20—50 kr. Földhaszonbér a vidéken m. holdankint 7 frt.

Kázsmárk. Péchy Tamás uradalma. Ide tartozik: Alsó-Kázsmárk és Kis-Kinizs. Összterület Abaujban 909 k. hold, melyből kb. 700 szántóföld, rét és legelő, a többi erdő.

Korlát. Téglássy József uradalma. Ide tartozik: Korlát, Fancsal, Alsó- és Felső-Czécze, Méra, Hernád-Büd, Vizsoly és Kéty. Összterület 2000 m. hold, melyen kb. 30—40 waggon gabnanemüt termel. Különleges termelési ága: serárpa. Ló magyar faj; szarvasmarha magyar és nyugati; juh merinó; sertés fehér mangalicza. Napszámárak: férfi 30—60 kr., nő 20—40 kr. Földhaszonbér a vidéken m. holdankint 10 frt. — Meczner József birtokához tartozik: Korláth, Alsó-Czécze, Alpár, Kér, B.-Ujfalu, Fony. Összterület 1244 m. hold, melyen kb. 22 waggon gabnanemüt és 1500 mmázsa gumós növényt termel. Különleges termelési ág a serárpa. Ló félvér arabs és angol keresztezés; szarvasmarha magyar, nyugati; juh merinó; sertés kisjenői. Baromfitenyésztés a piacz számára. Erdészeti üzem: cserezés.

A KASSAI GAZDASÁGI TANINTÉZET SZESZGYÁRA ÉS MAJORSÁGA.

Krasznik-Vajda. Scholtz Gyula. Összterület 854 m. hold, melyen kb. 2500 métermázsa gabnanemüt és 1300 mmázsa gumósnövényt termel. Ló vegyes faj, szarvasmarha nyugati és magyar; juh angol keresztezés; sertés kisjenői. Tejgazdaság most rendeztetett be. Erdészet: akácz-erdő, ültetés alatt 18—20 éves fordával. Munkabér: férfi 40 krtól 1 frtig, nő 30—55 kr. Haszonbérátlag a vidéken: 6—8 frt egy m. hold.

Nagy-Szaláncz. Gróf Forgách István uradalma. Ide tartozik: Nagy- és Kis-Szaláncz, Ujváros, Pusztafalu, Szalánczhuta, Ujszállás, Rákos, Regete-Ruszka, Bologd, Ósva és Felső-Csáj. Összterület 28,000 k. hold (Zemplénben külön 10,000 hold), melyből 14,560 h. szántóföld, kaszáló és legelő. a többi tölgy- és bükkfaerdő. Termel kb. 15,000 mmázsa gabnanemüt és 4000 mmázsa gumós növényt. Gyümölcstermelés: alma, körte, szilva, cseresznye a Szepesség és Lengyelország számára. Lótenyésztés: angol telivér és pinczgaui; szarvasmarha: saját tenyésztésü magyar és tisztavérü pinczgaui; juh egynyiretü merinó. Erdészeti üzem: 100 éves forda, talpfa, dongafa, tölgydeszka-, épület- és tüzifa. 3000 hold körülkeritett vadaskert, vadak: szarvas, őz, vaddisznó, hiuz, róka, farkas, borz, sas, sólyom, héja. Gazdasági ipar: gőzmalom Regete-Ruszkán, továbbá faltégla, fedélcserép és alagcső-készités. Munkaerőt Lengyelországból is szereznek; napszámárak: férfi 60—70 kr., nő 30—40 kr. Haszonbérátlag a vidéken 6 frt.

Nádasd. Kováts Géza uradalma. Összterület 774 k. hold, melyből szántóföld, kaszáló és legelő 574 k. hold. Termel kb. 2300 m.-mázsa gabnát, 1400

mmázsa gumós- és 2000 mmázsa gyökérnövényt. Különleges termelési ágak czikória és lencse. Gyümölcstermelés cseresznye és kajszinbaraczk. Szarvasmarha svájczi; juh merinó. Tejtermelés évi 35,000 liter a csányi sajtműhely számára és juhsajt a kassai piacz számára. Erdészeti üzem tüzi- és szerszámfa; vadak: őz, vaddisznó és vizivad. Napszámárak normálisak, átlagos haszonbér k. holdankint 14 frt.

Nagy-Ida. A báró Schell család uradalma. Ide tartozik: Nagy-Ida, Komarócz és Szeszta. Összterület 3516 kat. hold. Termel 50 vaggon gabnanemüt és 3000 mm. gumós növényt. Különleges termelési ág a czikória. Ló vegyes faj, szarvasmarha siementhali keresztezés, juh rambouillet-keresztezés, sertés kondorszőrü mangalicza. Tejtermelés 80,000 liter. Erdészeti üzem: 30 éves forda, tüzelő- és talpfa, cserhántás. Gazdasági ipar egy henger- és vizimalom. Munkaerőt a szomszédos vármegyékből is szereznek, a napszámárak normálisak, az átlagos földhaszonbér m. holdankint 6—8 frt.

Onga-Ujfalu. Darvas család uradalma. Ide tartozik: Onga-Ujfalu, F.-Gagy, Buzita, F.-Dobsza, Jánok, Alsó-Gagy, Csenyéte, Bátor-Gagy, Rank. Összterület 4600 m. hold. (Borsodban és Zemplénben külön.) Ló magyar faj; szarvasmarha nyugati; juh kétnyiretü fésüs; sertés fehérszőrü mangalicza. Gazdasági ipar: 8 kövü vizimalom. Napszámárak: férfi 60 krtól 1 frtig, nő 50—60 kr. Haszonbérátlag a vidéken m. holdankint 12 frt.

Rozgony. Kelcz Andor. Ide tartozik Rozgony, Benyék és Haraszti. Összterület 600 hold. Különleges termelési ág a czikória. Erdészeti üzem cserezés és tüzifa. Vadak: őz és vaddisznó. Tejtermelés évi 50,000 liter. Gyümölcstenyésztés: alma, körte, baraczk, dió. Munkaárak: férfi 49—60 kr. Haszonbér m. holdankint 8—12 frt közt változik.

Semse. Semsey László uradalma. Összterület 2500 k. hold (Borsod- és Hajdumegyében külön 20,000 k. hold), melyből itt összesen 420 k. hold szántóföld és kaszáló, a többi erdő. Ló lipiczai faj; szarvasmarha bonyhádi; sertés pankotai faj. Erdészeti üzem: tüzifa.

Szemere. Pallavicini Adolf őrgróf uradalma. Ide tartozik Szemere és Büttös. Összterület 3000 m. hold (Borsodban külön 1400 hold). Különleges termelési ág: sörárpa. Gyümölcstermelés: sóvári alma, körte, szilva. Ló vegyes; szarvasmarha kuhlandi és magyar; juh merinó; sertés mangalicza. Erdészeti üzem: 80 éves forda, tüzifa. Vadak: őz, róka, vadmacska, nyest, borz, vidra, néha vaddisznó. Gazdasági ipar: gőzmalom két kőre Munkaerő: 40 krtól 1 frtig, nő 24—40 kr. Haszonbérátlag a vidéken m. holdankint 4—5 frt.

Széplak (Abauj-Széplak). Az esztergomi papnövelde uradalma. Ide tartozik Széplak-Apáti, Alsó-Hutka, Garbócz, Zdoba, Beszter, F.-Olcsvár, Rás, Szilvás-Apáti. Összterület Abaujban: 3109 k. hold, melyből 1929 hold szántó, kaszáló és legelő, a többi erdő. Különleges termelési ág a káposzta. Ló félvér, szarvasmarha keleti és nyugati faj, juh merino. Erdészeti üzem: 100 éves forda, tüzifa, maktermelés. Vadászat bérbe adva. Gazdászati ipar: két vizimalom Széplakon és Garbóczon; Napszámárak férfi 40—1 frt 10 krig, nő 20—25 krig. Haszonbérátlag a vidéken holdankint 12 frt. — Widder Mór nagybérlő. Összterület 1100 hold (Beregben külön 1700 hold). Termelés: 1800 mmázsa gabna, 200 mmázsa gumós növény. Különleges termelési ágak: czukorrépa és czikória. Ló félvér, — szarvasmarha pinzgaui tiszta vér, — sertés yorkshirei. Tejtermelés évi 180,000 liter. Erdészeti üzem: 70 éves forda, tüzifa. Munkaerőt a Szepességből és Nyitramegyéből is szerez.

Selyeb. Péchy István uradalma. Ide tartozik: Selyeb, Monaj, Kupa, Tomor. Összterület 1620 m. hold. Termelés: kb. 2500 hektoliter gabna, 600 mmázsa gumós növény. Ló magyar faj, — szarvasmarha magyar, — juh középfinom. Napszámárak normálisak; haszonbérátlag m. holdankint a vidéken 6 frt.

Torna. Dreher Antal uradalma. Ide tartozik: Torna, Ujfalu, Szt.-Jakab, Horváti, Szt.-András, Udvarnok, Áj, Falucska. Összterület a megyében 6366½ hectár. Ebből szántóföld, kaszáló és legelő kb. 2815 hectár a többi nagyrészt erdő. Termel 1500 mm. buzát, 500 gabnát, 1000 árpát, 1800 zabot, 200 tengerit, 400 bükkönyt és 800 mm. tak. répát. Lovak magyar faj; szarvasmarha

Molnár A.

662 magyar, kuhlandi és oberinnthali; juh 3000 drb, sertés 560 mangalicza. Tejtermelés évi 188,391 liter és 120 mm. sajt. Erdészeti üzem: tüzifa és csergyártás.

Torna-Nádaska. Gróf Hadik János uradalma. Összterület 800 hold (Bihar- és Temesmegyében külön 4600 k. hold). Nádaskai termés 10 vaggon gabna. Gyümölcsfaiskola, melyből évenkint 5—6000 drb. kerül eladásra. Nemesitett alma és körte. Ló félvér és vegyes, szarvasmarha kuhlandi és siementhali keresztezés. Tejtermelés évi 72,000 liter; kertészet: konyhatermények, nagyszabásu spárgatenyésztés egy külföldi conservgyár számára, disznövények, kereskedelmi czélokra. Napszámárak normálisak; földhaszonbérátlag a vidéken k. holdankint 12 frt.

Vilmány. Gróf Taaffe Ede örökösei (bérlő: Widder I. örökösei). Összterület 1000 m. hold. melyből szántóföld és legelő 850 hold. Termel 30 vaggon gabnát, 100 mmázsa gumós növényt és 15—20 holdon gyökérnövényt. Különleges termelési ág a czikória. Ló vegyes, szarvasmarha nyugati és tiszta magyar, juh merino. Gazdasági ipar: gazd. szeszgyár, 7 kövü malom, kendertörő és téglaégető. Napszámárak, férfi 40—90 kr, nő 25—50 kr. Haszonbérátlag a vidéken magyar holdankint 15 frt.

Zsarnó. Koós József uradalma. Ide tartozik: Zsarnó, Szilas, Bodva-Vendégi és Péder. Összterület 3500 k. hold (Szatmármegyében külön). Termel: 4800 mmázsa gabnát. Gumót és gyökeret csak marhatenyésztésre, de lóherét, répa- és lóheremagot nagyobb mennyiségben. Ló arabs telivér, szarvasmarha magyar, juh merinó, sertés fehér mangalicza. Erdészeti üzem tüzifa, vadak őz, vaddisznó. Az uradalomhoz tartozik 3 márványbánya és egy homokbánya. Napszámárak: férfi 30—70 kr, nő 30—50 kr. Átlagos haszonbér a vidéken 12 frt kat. holdankint.

A BÓDVA VÖLGYE JÁSZÓNÁL.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE GEOLOGIAI VISZONYAI.

vármegye területének északi részén a *szomolnok-kassai* hegycsoport őskori és ókori (archai és paleozoi) kőzetekből van felépitve, a *tornai mészkő*hegység középkori (mezozoi) és végül a megye déli részén a Cserehát alacsony dombvidéke, valamint a Hernád balpartján vonuló *eperjes-tokaji* hegység harmadkori (kainozoi) kőzetekből áll.

Abauj-Torna vármegye területe észak-déli irányban lejtősödik és ezzel egybehangzólag északról dél felé haladva mindig fiatalabb és fiatalabb koru képződményekkel találkozunk.

Szomolnok-kassai hegycsoport.

A *szomolnok-kassai* hegycsoport, mely Stósztól Kassáig huzódik, egész tömegében csillámpalából áll. E hegység a környező alacsonyabb halomvidekből hirtelen meredekséggel, kiélezett gerinczével és távolról nézv

Csillámpala.

feltünően elkülönzött csucsokkal emelkedik a térszin fölé. A csillámpal különböző minőségü. Sok helyen kvarczdus, másutt meg a csillám szaporodik föl benne. A csillám leggyakrabban ezüstfehér; de barna, zöld, ső fekete csillámok is előfordulnak itt. Stósz és Meczenzéf közt sötétebb szin fillit található, innen Kassáig már világosabb szinü e kőzet, mely sok helye talkos csillámpalába megy át. A csillámpalába települve fordulnak elő azo nagykiterjedésü vasércztelérek, melyeket Maderspach Livius: „Magyarország vasércz-fekhelyei“ czimü munkájában részletesen leir. E teleptelére a kőzet általános kelet-nyugati csapása és déli dülési irányával megegyezőle vonulnak Stósztól Kassa felé, egészen a Csermelyvölgyig. Három vonalba

lépnek föl. A legészakibb a Fecske-domb hegycsoporttól a Kalte Rinnig, a második Stósztól a rudnoki fürdőig, a harmadik pedig Alsó-Meczenzéftől délre az András és Clotilde feltárások közt van eddigelé kinyomozva. Mindhárom vonulatban összesen 28 bevájás van, melyek közül legnevezetesebb a Lúczia-bánya. A teleptelérek anyagát siderit képezi. A Lúczia-bányában alul fehér steatites, felül pedig fekete agyagpalából álló választó lap van a siderittelér és a csillámpala közé ékelve. A telér vastagsága 4—12 m. közt változik és benne kvarczerek, fakóérczlencsék, pirit, chalkopirit behintések, ritkábban malachit és azurit fordulnak elő. A többi bányákban a vasérez előfordulása kevés különbséggel megegyezik a Lúczia-bánya viszonyaival. Az említett helyeken kivül sok elhagyott régi tárna van e csillámpala hegységben. Ilyenek: a jászó-mindszenti, tőkési és bélai vasérez-fekhelyek. Aranyidkán ezüsttartalmu antimonit teléreket tartalmaz a csillámpala. Ennél azonban sokkal fontosabbak a vasércz-fekhelyek, melyek bányászata és feldolgozása sok egyént foglalkoztat. Jelenleg a jászói kohókban és a Meczenzéf környékén lévő mintegy 200 hámorban dolgozzák fel e bányák érczeit.

Gnejsz.

A csillámpalán kivül e hegyvonulat nyugati részén a Fichtenhübelen gnejsz tünik ki. E sötétszinü kőzet elegyrészeit sok biotit és kvarcz képezi; azonkivül van benne gyéren kevés földpát és muskovit. Végre Kassától délre az Akasztóhegyen egy föltárásban gránit bukkan ki a diluvialis terrassz alján. Mindezen kőzetek együttvéve képezik területünkön az őskori kristályos alaphegységet.

A ZSARNÓI MÁRVÁNYBÁNYA.

Paleozói kőzetek.

A paleozoi csoport karbonos képződményei már e kristályos palákon nyugosznak. Meczenzéftől délre a Szarvastető alját karbonkoru csillámos homokkő és pala képezi, mig tetején fehér vagy sárgás kristályos karbonmész foglal helyet. Ugyanezen képződmények Kassától északra a Vöröshegyen, valamint a Bódva völgyében Rákó és Szt.-András mellett, az Osztramos-hegyen szintén előtünnek. A Szarvaskőn e képződmények déli, az Osztramos-hegyen pedig északi általános dülési irányt mutatnak és igy e két pont között egy kelet-nyugati irányu teknős mélyedést tüntetnek föl, a melyben fiatalabb koru képződmények települtek. A Szarvaskő és az Osztramos-hegy közötti vidék geológiai átmetszetét a 421. oldalon levő ábra mutatja. A Kanyapta és annak nyugati irányban folytatását képező almási völgy első nyomai már a geológiai középkorban, azon tektonikus mélyedésben tünnek elő, melynek északi határán a Szarvaskő, déli határán pedig az Osztramos-hegy emelkedik.

A kristályos palák és karbonos képződmények tárgyalásánál meg kell még emlitenünk, hogy a kassa-szomolnoki hegycsoportban Kassa-Hámor és Kassa-Béla környékén siderit, chalkopirit, tirolit, tetraedrit, malachit és azurit fordulnak elő, a Kassa felett emelkedő Vöröshegyen pedig limonitot találtak.

Mezozoi kőzetek.

A középkori (mezozoi) csoport kőzetei a vármegye nyugati részén az Alsó-hegy, szilicezi fensík és Felső-hegy által elfoglalt területen vannak leginkább kifejlődve.

Triasz.

Werfeni pala- és vörös homokkő.

A triaszszisztéma e területen a werfeni palák és vörös homokkövek valamint az ezeket befedő mészkövek által van képviselve. A vörös homokkövek és werfeni palák, különösen a Tornapatak környékén, valamint Körtvélyes és Szilas tájékán láthatók nagy tömegekben. A legtöbb helyen csillámdús és finoman rétegezett e pala. A Felső-hegy alján Myophoria costata lenyomatait találtuk benne. Almás, Görgő és Szádelő községek környékén, a meredeken aláhanyatló mészkőfalak alján alacsony halomsorok vonulnak, melyek tetejét vastagon boritja a mészkőtörmelék. E halmok szintén werfeni palából állanak, mert a patakok által vájt árkokban több ponton ez a kőzet tünik elő. Ugyanezen kőzet területünk déli részén Szádvár, Szögliget, Szilas, Rákó és Szt.-András környékén bukkan még nagyobb foltokban felszinre. Végül a Torna-patak völgyében a Dézsmahegy, Nagy-Váradhegy és Zárdahegy azok a pontok hol e palák kisebb foltokban jelentkezve mutatják, hogy e képződmények szakadatlan összefüggésben az egész völgyfenéken átvonulva különböző mélységben megtalálhatók. E finoman rétegezett homokkövek erősen össze vannak gyűrve és általában déli irányu dülést mutatnak.

Bitumenes mész.

Hatalmas mésztáblák boritják az alsó-triasz werfeni paláit: sötétszinü bitumenes tömött mész, fehércalcit erezettel. Tömöttsége oly nagy, hogy finomabb munkák anyagául is szolgálhat. A mészkövek sorozatában a legalsó szintet foglalja el és petrografiai sajátságait véve, a guttensteini mészszel volna azonositható. E mészkő réteges szerkezetü és területünkön csak kis foltokban bukkan felszinre. Sötétszinü mészkövet találtunk Jászótól nyugatra a Tapolcza-völgyben és közvetlenül Jászó felett a Szépleányhegy kőbányáiban. Előfordul továbbá a rudnoki patak mellékén a szepsi fürdő mellett, valamint a szádelői és áji völgyek közti hasadékban. A Bódva balpartján, a Zsarnó melletti kőbánya finomabb munkákhoz való alkalmas anyagot szolgáltat. Nagy mennyiségben szállitották innen régebben Budapestre, hol asztallapokat és siremlékeket faragtak belőle. A guttensteini mész alatt nehány ponton dolomit fordul elő: Somodi, Szt.-András; palás lemezes mészkő: Torna és Almás között. Vöröses-szürke, néha lemezes vagy palás tömött mészkő, többé-kevésbbé sürün behálózva vasoxid-erekkel települ legtöbb helyen közvetlenül a werfeni palára.

A Felső-hegy alján csekély megszakitással mindenütt nyomozható. Előfordul továbbá a sziliczei fensíkon, valamint az almási völgyből kiemelkedő magaslatokon (Zárdahegy, Nagy-Váradhegy) is. Az egymásra következő háromféle mész közbülső tagját képezi és a bécsi geológusok által kagylómészszel (Muschelkalk) van azonositva. Nem réteges szerkezetü, benne előforduló vasoxiderek szabálytalanul huzódnak és ezen irányokban történik elmállása, valamint széthullása a kalapács alatt. Benne Ca, Al, Fe és több példányban Mg is mutathatók ki, a mi dolomitos szerkezetre vall. Tiszta dolomitot azonban nem találtunk benne.

Üregeiben szépen kifejlett calcit-kristályok, rozsdavörös agyaggal kitöltött hasadékaiban pedig limonit-gömböcskék fordulnak elő.

Felső triasz mesz.

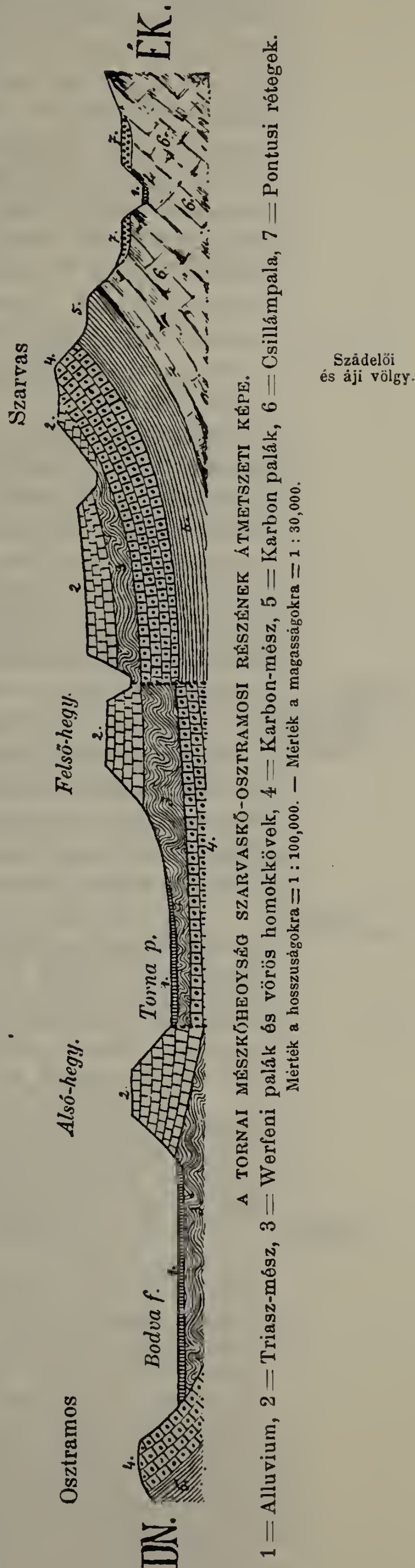
A mészkövek sorozatát területünkön a legnagyobb felületi elterjedést mutató szürke, tömött mész tetőzi be. Lassan, fokozatosan megy át a kagylómész a felső triaszmészbe. Ez boritja a sziliczei fensíkot és innen k... irányban a Felső-hegyet és Alsó-hegyet betetőzve terjed kelet felé. E mészk... a völgyek felé meredeken aláhanyatló lejtők által van határolva, mig teteje a vizszintes síkot nagyon megközelitő lapot mutat, melyet alacsony halmok, horpadások és dolinák tesznek változatossá.

A mészkővonulatnak a szádelői völgytől keletre terjedő részén nagyobbszerü vetődések észlelhetők. Legszembetünőbb a szádelői völgyet keresztben átszelő és egészen az áji völgyig huzódó hasadék. Ez az egész Vinkélyvölgyet magába foglalja. A hasadék azon részében, mely a szádelői és áji völgyek közé esik,' előtünik a guttensteini mész és werfeni pala. Látható itt, hogy a plateau mészköve függélyes irányban megszakittatott és déli része lesülyedt. A hasadék déli oldalán ugyanis a mésztábla szinvonala alacsonyabb, mint az északi oldalon. A hasadék feneke tele van a mészkő morzsalékával s ez az áji völgybe nyiló oldalon egy hatalmas kőfolyásban omlik alá.

Az észak-nyugoti és dél-keleti irányu völgyek közt legszebb a szádelői völgy. Alsó része a Vinkély-völgyig valóban remek szurdoka a Szárpataknak. Meredek sziklafalak emelkednek két oldalt a patak fölé s hatalmas kőfolyások torlasztják föl vizét, mely sellőket, zúgókat alkotva rohan tova. Mindkét oldalon számtalan egyirányu hasadást és törést észlelünk a völgy szürke mészkövében, mely itt nem mutat réteges szerkezetet, de hasadási síkjai a mésztábla vonulási irányával megegyező, vagyis keletnyugoti csapást mutatnak s északi irányban 65⁰ alatt dülnek. E hasadási síkok csapásiránya tehát a Vinkély-völgygyel parallel vonul. A völgy torkolatánál a Felső-hegy mészköve 600 m. fölé emelkedik, mig az átellenes völgyoldalon a Kiserdő 600 m. alatt marad, csupán csak egy kis halom, a szádelői Kő haladja meg a 600 métert. E szerint a szádelői völgy alsó részét egy oly hasadékvölgynek tekinthetjük, melyet a Szár-patak vize lassu, de folytonos kimosó hatásával átalakitott.

Az áji völgy helyzete hasonló a szádelői völgyhöz. Az Ördöghid környékén meredek völgyfalak állanak oly közel egymáshoz, hogy a patak vizét összeszoritják s feltorlasztják. Gyalogútnak a völgy mélyén helye nincs, csak a sziklákba vájt lépcsőkön lehet itt Falucska felé áthatolni. Szédítő és borzalmas látvány a magasból letekinteni e völgybe, mely mint egy keskeny és mély csatorna, zúgó vizével, sötét kanyarulataival tátong alattunk. E ponttól délre a völgy fokozatosan kiszélesedik és itt a völgyfenékre települt mésztufa alakzatok, melyek magas lépcsőket és mély üstöket képeznek, vonják magukra figyelmünket.

A völgyelések alakjában feltünő vetődéseken kivül e területen számos oly vetődés van, mely nem tünik könnyen szembe. Igy már előbb emlitettük, hogy a szádelői völgyben sok vetődési síkot láthatunk s nyilván ezek szolgálnak első sorban a csapadékvizek elvezetésére, melyek aztán szénsavtartalmuknál fogva megfelelő mennyiségü calcium-carbonátot oldanak fel és igy nyomukban üregek, barlangok támadnak. Területük azon részén tehát, a hol legtöbb a vetődés, egyszersmind a legtöbb barlang és földalatti patakfolyás található. Igy pl. barlangok vannak: Jászó mellett, a szádelői völgyben, valamint a Miglincz-völgyben, a somodi fürdő mellett.

A TORNAI MÉSZKŐHEGYSÉG SZARVASKŐ-OSZTRAMOSI RÉSZÉNEK ÁTMETSZETI KÉPE.

1 = Alluvium, 2 = Triasz-mész, 3 = Werfeni palák és vörös homokkövek, 4 = Karbon-mész, 5 = Karbon palák, 6 = Csillámpala, 7 = Pontusi rétegek.

Mérték a hosszuságokra = 1 : 100,000. — Mérték a magasságokra = 1 : 30,000.

A Bódva jobbpartján Jászótól Szepsi és Somodiig, valamint a Bódva balpartján Zsarnótól délre, az eddigieknél jóval alacsonyabb szintájjal biró mészkőterrassz vonul, melyen a mészkövek réteges szerkezetüek s több ponton a guttensteini mész kibukkanása, valamint nagyszerü rétegzavargások által vannak jellemezve. Jászó mellett a Szépleányhegy mészkőrögökből van felépitve s ettől délre a jászódebrődi terrassz két ponton van megszakitva, olyformán, hogy a réseket szintes rétegezéssel pontusi homok-agyag és kavics töltik ki. Zsarnótól délre hasonlóképen a guttensteini mész kagylómész és felső triaszmész rögeit találjuk elszórva azon halomvidék szélén, mely a Bódva balpartján vonul. E jelenségeket figyelembe véve, a triaszmészkövek elszakadt rögeiből alakult terrasszok keletkezését a harmadkori tengerek lenyaló hatásának (abrasiojának) tulajdonitjuk. A torna Várhegy alján lévő magaslat, továbbá az almási völgyben a Dézsmahegy Nagy-Váradhegy és Zárda-hegy letarolt tetői ugyanezen hatásról tanuskodnak. Egy határozott szintáj mindenütt elénk tárja az abrasionális jelenségeket, bár különböző fokban. Hisz könnyen érthető, hogy az almási völgyben, mely azon időben öblöt képezett, a hullámok letaroló hatása nem lehetett oly nagy, mint a mészkővonulat keleti és délkeleti határán, mely szabadon ki volt téve a hullámok ostromának.

Abrasio.

Meg kell még emlitenünk, hogy a triaszszisztéma kőzetein kivül Abauj Tornavármegye határán, ott, a hol a Bódva folyó Borsod területére lép jurakoru képződmények lépnek fel. Ezek azonban e vármegyébe nem nyomulnak és igy e helyen nem is tárgyalhatók.

Paleogen és neogen képződmények.

A Kanyapta völgytől éjszakra egészen a Szomolnok-kassai hegycsoport csillámpala vonulatáig harmadkori képződmények foglalnak helyet — a Kanyapta, Bódva és Hernád által körülhatárolt Cserehát halomvidékét, valamint a Hernád balpartján emelkedő eperjes-tokaji hegységet i ugyanezen képződmények alkotják. — Megkülönböztetünk itt ó-harmadkori (paleogen) és fiatalabb harmadkori (neogen) üledékeket.

Oligocen.

Az ó-harmadkorbeli *oligocen* szisztéma képződményeinek előfordulásá Lóczy Lajos konstatálta először. A somodi kőszénbánya részvénytársula meghivása folytán geologiai szempontból megvizsgálta Somodi környéké és kimutatta, hogy a jászó-debrődi terrasszon előforduló mészkonglomeráto valamint Somoditól éjszaknyugatra a Köszörüdomb édesvizi mészkövét és két kőzet között előforduló agyag-, márga- és széntelepeket ó-harmadkoı képződményeknek kell tekintetünk.

Már Wolf is megemlékszik az itt előforduló széntelepekről, de szerint ezek a mészkonglomerát felett fekszenek és a szén régibb miocen kor lehet. Kiderült azonban, hogy a széntelepek az édesvizi mészkőve együtt a mészkonglomerát alatt fekszenek és a bennök talált kövülete alapján az ó-harmadkori oligocen szisztema képződményeihez sorozandók

Mészkonglomerát.

A mészkonglomerát anyagát kisebb-nagyobb triasz mészkődarabo alkotják, melyek vasoxid, aluminiumoxid és calciumcarbonát keverékébő álló kötőszerrel vannak összefoglalva. Az összefoglalt mészkődarabok néh mint a görgetett kövek, meggömbölyitett, koptatott szemek, máshol meg éle töréslapokat mutatnak és valóságos brecciát alkotnak. Előbbi esetben ne szenved kétséget, hogy folyóvizek vitték arra a helyre, hol egységes tömegg összefoglalódtak, mert bármely törmelékkőzet csak akkor mutat gömbszer alakot, ha kiálló élei és töréslapjai folytonos hengerités által lekopnak. – A mészkőbreccia helyi eredetü és keletkezésének oka azon hullámcsapá sokban rejlik, melyek a jászódebrődi magaslatokat letarolták és a kima gasló mészkőszirteket folytonosan ostromolták. A mészkonglomerát bizo nyitja, hogy az ó-harmadkorban e vidéken már folyók is voltak. Ha azo ban figyelembe veszszük, hogy e kőzetben kvarczkavicsok elő nem fordu nak, csakis olyan folyóvizekre gondolhatunk, melyek a triasz-mészkő plateau ról vezették le az esővizeket.

Feltünő, hogy a Felső-erdő összes völgyelései a Miglinczvölgygyel együtt délkeleti irányban oda torkolnak, hol a jászó-debrődi magaslatokon a mészkonglomerátleghatalmasabban kifejlődve található. A szádelői völgy torkolatában szintén előfordul e kőzet azon átmeneti lejtőn, mely a szádelői Kő meredek falához támaszkodik. E kőzet fellépéséből következtetjük, hogy az abauj-tornai mészplateau már az ó-harmadkorban szárazföldet képezett, melyben völgyek vágódtak be.

A mészkonglomerát és édesvizi mészkő alatt agyag-, márga-, szén- és homokkőrétegek sorozata nyugszik. Ezek a somodi kőszénbányában tetemes vastagságban föl vannak tárva. A művelés alatt álló széntelepek meredek k. és ny. dölésüek. Számos é.-ny.-d.-k.-i irányu leveles vetődések zavarják meg őket, melyek mentén számos eltolódás zavarja meg a telepedést. A széntelepek között Lóczy szerint

Melanopsis Hantkeni, (Hofm.)
Paludina (*Vivipara*) *soricinensis*. (Noulet)
Leptopoma aff. inornatum (Sandberger)

szisztémát jellemző kövületek vannak.

A fiatalabb harmadkori képződmények a legnagyobb felületi elterjedést mutatják Abauj-Tornavármegyében. Ezen korban a Hernád balpartján vulkáni kitörések hozták létre az eperjes-tokaji hegységet. A trachytok különbözőfélesége fordul elő e vidéken, melyet legelőször *Beudant* ismertetett.

Richthofen báró 1860-ban a Telkibánya környékén előforduló trachytokat tanulmányozta, *Wolf Henrik* pedig e vidékről fölvett geológiai térképéhez fűz rövid magyarázatot s az általa összegyüjtött anyagot *Doelter* ismertette petrografiai szempontból. — Dr. Szádeczky Gyula a trachitvonulat legjobban kiemelkedő részét, a Pusztafalu körül levő centrális részt ismertette. (Földt. közl. XIX. sz.)

Eperjes-tokaji hegység.

Az eperjes-tokaji hegység e megye területén változatos alaku és néhol 800 métert meghaladó magaslatokat alkot. Legkimagaslóbb részét a Kőszál, N.-Milicz, K.-Milicz és Orita tetők jelölik. Innen mintegy központból, sugárszerüleg, de hajlongva minden irányban, kúpokkal diszitett gerinczek huzódnak s meredeken hajlanak alá egy alacsonyabb halomvidékre, mely kiválóan üledékes kőzetekből van felépitve s koszoruként veszi körül az eruptiv kőzetekből álló hegytömegeket.

Trachyt.

E vidéken a piroxen-trachytok fordulnak elő leggyakrabban, néhol rhyolithos módosulattal.

Pusztafalu környékén *Szádeczky Gyula* háromféle trachytot különböztet meg, u. m:

a) *Biotit orthoklas-plagioklas quarcztrachyt és rhyolith.*

A trachytos féleségek alapanyaga rendkivül tömör és szürke, mig a rhyolitoknál amorph. üveg alapanyag van. Ebben a következő ásványos elegyrészek vannak kiválva: quarcz, biotit, piroxen, magnetit és kétféle földpát (orthoklas és plagioklas). A kőzet réteges. Vannak helyek, hol a rétegek meggörbülnek s körívet irnak le. Némely helyen a rétegek egészen fel vannak állitva, másutt meg szintesen fekszenek, — a település tehát nagyon zavart.

b) *Biotit oligoklas, andesin quarcz-rhyolith.*

Ebben kevesebb a quarcz és biotit, de sok a piroxen, tehát bázisosabb kőzet. Alapanyaga többnyire fehéres szinü és üveges.

c) *Biotit oligoklas andesin quarcztrachyt* (*normál*).

E kőzet alkotja e vidék legmagasabb hegyeit, a N.-Milicz, Kopasz, Orita, Szár hegytetőket, melyek a 800 métert meghaladják. Benne gneisz zárványok is fordulnak elő. — A trachytok lávái nagy távolságra lefolytak és a tufákkal valamint vulkáni brecciákkal együtt azon alacsony halomvidéken, mely a trachytvonulatot környezi, nagy kiterjedésü területet borítanak. A Jäger bokor alatt a trachytos kőzetek közé ékelve szarmát epochabeli kövületeket tartalmazó sedimentek vannak. Az itt gyüjtött anyagban *Halaváts* Gyula m. k. osztálygeologus a következő fajokat határozta meg:

Cardium aff. obsoletum (Eichw.)
Ervilia podolica, (Eichw.)
Mactra podolica, (Eichw.)
Pleurotoma Doderleini (Hörn.)

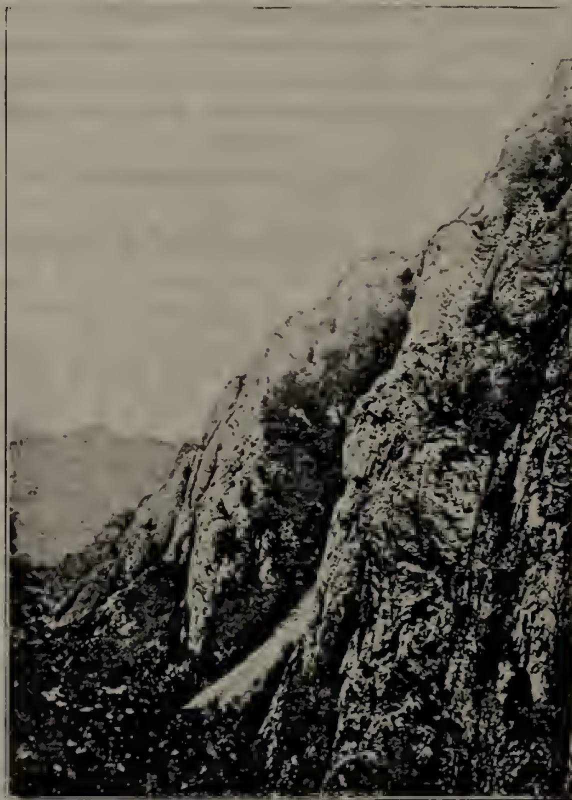
Pusztafalutól délnyugatra a szeméremgaz-árok tetején pedig a következő fajok fordulnak elő:

Cardium ef. Suessi, (Barb.)
Cardium obsoletum. (Eichw.)
Rissoa angulata, (Eichw.)
Rissoa inflata, (Andrz.)
Bulla Lajonkaireana,
Melania Suturata, (Fuchs.)
Murex sublavatus, (Bast.)
Mactra sp.

Ezen kövületek úgy a trachytok kitörésének korát, mint azon sedimenteket, a melyekben találtattak, eldöntik.

Tufak. A tufák, lávák és brecciákkal váltakozó agyag- és homokrétegek szarmata epochabeliek. Telkibánya környékén kitünő minőségü rhyolith tufa van, melyet több kőbányában fejtenek. E tufa a kassai dóm épitésénél alkalmaztatott. Hogy mily kitünő épitőkő e tufa, azt e dóm évszázados falai bizonyitották. Dr. *Schaffarzik* meghatározása szerint perlit zárványokat tartalmazó tajtköves rhyolit tufa ez. Nemcsak csekély fajsulyánál és bányanedves állapotban könnyen faragható voltánál fogva, hanem azért is, mert a nagyobbfoku hőmérsékleti ingadozásoknak és nagy nyomásnak ellenáll, épitési czélokra kiválóan ajánlható. — Mint a vulkáni működés utóhatását tekinthetjük e vidéken a több helyen feltünő kovasavas és gázexhaláeziók termékeit.

A trachyt több helyen, mint pl. Telkibányán, a gázexhaláeziók következtében alunitos lett. Ugyanitt antimonitot és aranyat is tartalmaz a trachyt, de ennek bányászata jelenleg már szünetel. Zepharovich a Mineralogisches Lexiconában megemliti még azon szép hegyi kristályokat, melyek Telkibányán sideritben fennőve találhatók. A trachytnak és általában a kristályos földpáttartalmu kőzeteknek mállási terméke a kaolin vagy porczellánföld. Telkibányán a szürkésfehér kaolin a trachytporfirban telepet képez. Ezen anyagot részint bányászatának helyén, részint Hollóházán dolgozzák fel.

KŐFOLYÁS A SZÁDELŐI VÖLGYBEN.

A szarmát epocha rétegeit, melyek horzsaköves és perlites sedimentek, sok helyen elkovásodva és tökéletes menilitet képezve találjuk.

Nevezetes a trachytvonulat éjszaki részén a *ránki* szénsavas forrás és artézi kút. — Ránknál a trachyttömegek egy félkör alaku medenczét képeznek, melynek éjszaknyugati részén Ránk, délkeleti részén pedig Kis-Kemencze fekszik. E medenczét szar-

mata-korbeli üledékek, trachytbrecciák és tufák töltik ki, melyekre agyagos rétegek települnek. — Az agyag vizálló réteget képez és a mélységbe leszivárgott talajvizet fölszállani nem engedi. Ránki forrás.

Az előleges vizsgálatokból kiderülvén, hogy artézi kút állithatását biztositó kellékek megvannak (t. i. beszivárgás magasabb helyen egy víztartó rétegbe, gyüjtőmedencze és az ezt befedő vizálló agyagréteg), Zsigmondy Vilmos bányamérnök egy efféle kút fúrását javasolta. A munkálatokat 1870. junius 15. kezdték meg és 404 m. mélységig fúrtak le. E mélységből szénsavas vasas víz szállott fel; s nem várt meglepetésül a forrás időszakos szökőkút lett, mely ma páratlan nevezetessége Magyarországnak.

A *neogen képződmények* legfiatalabb tagját képező pontusi rétegcsoport tetőzi be e megyében a harmadkori képződményeket. Ezen emelet rétegei Meczenzéf, Kassa, Nagy-Ida és Szepesi közt egy szabálytalan négyszög alaku területet boritanak, délen pedig a Cserehát magaslatait képezik. Sárga, fehér és kékesszürke agyagrétegek fordulnak itt elő váltakozva hasonló szinü homokrétegekkel. Néhol tetemes vastagságu kavicstelepek vannak az agyagok közé ékelve. E képződményeket különösen az északi részeken mindenütt durva homokos görgeteg tetőzi be. A Cserehát magaslatain már apró kavics van és itt az alsóbb szirtekben is a kavicsrétegeket homok helyettesiti. Általában a pontusi rétegek által boritott területen azt tapasztaltuk, hogy a kvarczkavicsok fedőjét vagy feküjét képező agyagrétegek többé-kevésbbé sárga vagy vörhenyes szinüek. Ennek oka az, hogy a kvarcz bőven impregnálva van pirittel és markasittal s ezek oxidácziói termékc kölcsönöz a környező agyagnak vörös szint. Oly helyeken hol a vasoxid rendkivül bőven válik ki, az apró kavicsot bekérgezve és összefoglalva konglomeráttá alakítja. A finom homokszemek is összefoglalódnak ily módon és csokoládébarna homokkövet alkotnak. E képződmények azonban csak helyenkint találhatók és nem alkotnak sem vastag, sem nagyobb kiterjedésü homokkő-rétegeket, hanem mint egyes lepénydarabok vannak elszórva a kavicsos homokrétegekben. Pontusi emelet.

A *pontusi rétegek* általában szintesen települtek. Ezt a patakok által kimosott árokszerü völgyekben mindenütt jól meg lehet figyelni. Nagyobb mélységben is föl vannak tárva a rétegek: br. Schell Gyula birtokán a Zsebrák erdő alján fúrt ártézi kutban, továbbá a kassai téglagyár igazgatósága által Lőrinczke és Kis-Ida környékén lemélyitett agyagkutató fúrólyukakban.

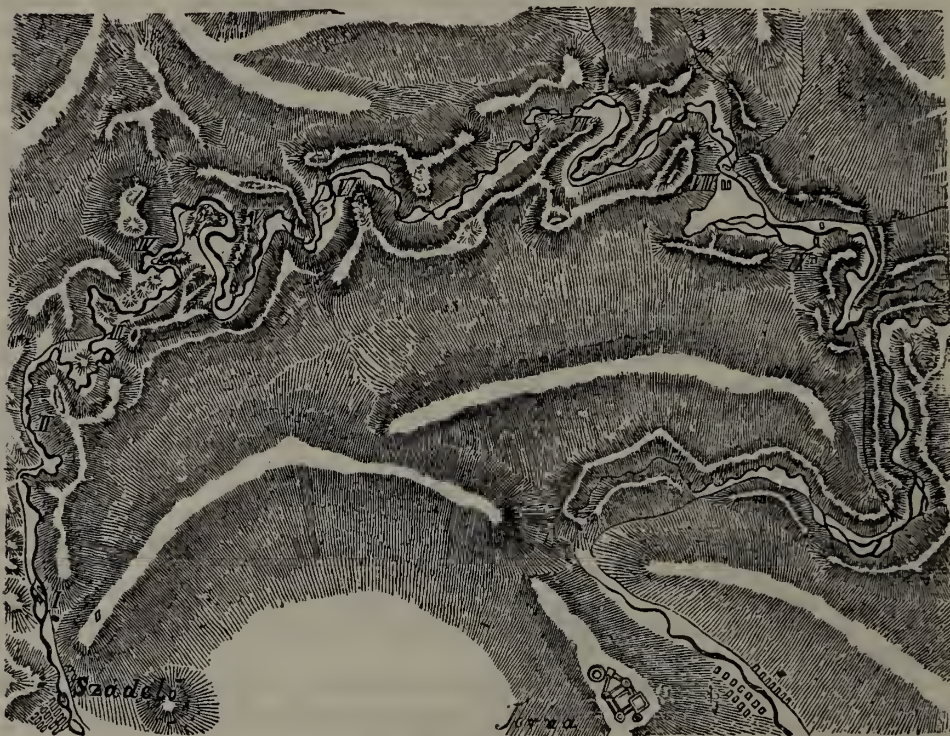
Mint már előbb emlitettük, a pontusi emelet változatos anyagokat és eltérő települési viszonyokat mutat területünk minden részén. Feltünő, hogy az északi részen a kavicsok nemcsak a fedőrétegeket alkotják; hanem mint az Lőrinczke és Opaczka környékén látható, mélyebben is hatalmas telepeket alkotva fordulnak elő. Ezzel szemben a terület déli részén kavicsok csak a halmok tetején fordulnak elő és mélyebben fekvő rétegeket egyáltalában nem képeznek, hanem helyöket tetemes vastagságu homokréteg foglalja el.

A kavicsok, homok és agyagok kétségtelenül folyami eredetüek, miután területünkön hatalmas görgeteg telepek vannak, s ezek folyami eredetét elvitatni lehetetlen. Ha azonban a település módját vesszük figyelembe, be kell vallanunk, hogy a vastag agyaghomok és kavicstelepek jelenléte és váltakozása nem mutat folyami üledékre, hanem tengerben történt lerakodásra. A folyami lerakodások bár változatos anyagokból állanak, nagy vastagságu egynemü rétegeket nem képeznek, hanem a rétegek hirtelen kiékülnek.

A kavics nagy mennyisége a tengerbe ömlő folyóviz sebességének hirtelen csökkenésére enged következtetni. Nagyobb homoktelep a torkolattól távolabb fekvő helyen képződhetett oly területen, a hol a beömlő folyóviz a nyugvó tenger vizében még áramlatot idézhetett elő. Agyag mindenütt leülepedhetett, mert annak finom szemcséit a legcsekélyebb viz-

mozgás is tovaszállithatja. Hogy e terület északi részén található pontusi rétegek települése a folyók működésével áll összefüggésben, az már onnan is kitünik, hogy kiválóan a Bódva, Ida és Hernád folyók völgyei mentén vannak kifejlődve; de kitünik abból is, hogy e képződmények a folyók mentén habár elkeskenyedve, fölfelé nyúlnak. E képződmények tehát nem egyebek mint a nevezett folyók harmadkori deltái. Ez különösen a terület északi részén tünik szembe, mert itt még a delták alakja is szépen tanulmányozható.

A pontusi rétegekben Tomacsek Antal gör. kath. plébános 1851-ben Abauj-Szolnokon őslények csontmaradványait találta, melyek között a Acerotherium, a Mastodon és az Elephas vannak képviselve. Még érdekesebbek azok a leletek, melyek a kassai Felső-magyarországi muzeum egyik becses kincsét képezik; ezek a Dobszán kiásott gyönyörü

A SZÁDELŐI VÖLGY ALAPRAJZA.

I. Nyilás. II. Kis zuhatag. III. Czukorsüveg. IV. Bástyakő. V. Furókő v. Ravatal. VI. Paradicsom kapuja. VII. Odvaskő és tánczterem. VIII. Malom. IX. Szárpatak forrása.

Mastodonfogak és csontok, melyek szintén a Hernád balján elnyuló terrassznak legfelsőbb harmadkori rétegeiből származnak.

Diluvium. A negyedkori (diluviális) képződményekhez számitjuk a források, tavak és folyók hajdankori üledékeit, melyek nagyobbára a mai árterületek szélein emelkedő terrasszokon, korunkat közvetlenül megelőző időben települtek.

Források. A tornai mész kőzetével, hasadékaival, vetődési síkjaival vizáteresztő terület. Az alászivárgó vizek a feküt képező werfeni palákig lehatolnak és ezen tovább folyva, források alakjában kibukkannak. A vörös homokkövek és palák kibukkanásait csaknem mindenütt források kisérik. Nagy vizbőség és mészlerakodások jellemzik a forrásokat. *Az almási völgyben Görgő* község mellett, a mészkővonulat alján oly bő vizü forrás buzog fel, hogy vize kibukkanásától pár száz lépésnyire már malmot hajt. E forrás környékén jókora kiterjedésü mésztufa terrassz van, mely a katholikus és a református templomok közti vonalon meredek lejtővel néz az almási

völgybe. Maga a forrás a mésztufa barlangjaiból jön napfényre. A görgőiek darázskőnek hívják e szivacsos mészkövet. Könnyen faragható és idomitható anyagát épitkezési czélokra sűrün felhasználják.

Az áji völgyben egészen az Ördöghidig szintén mésztufa lépcsők vannak. A zuhogókat képező patak e lépcsőkön mély üstöket váj ki. Jászótól nyugatra a Tapolcza-patak völgyében romba dőlt vashámor felett hasonlóan mésztufatelepet találtunk. Miként Görgőn, úgy itt is a mészkővonulathoz támaszkodó terrasszszerü magaslatot képez, melyből egy bő vizü forrás buggyan ki.

Völgyek.

A folyók hajdankori ártereit nyomozva, önkénytelenül a völgyekre irányul figyelmünk és kérdezzük, hogy vajjon a völgyek helyzete és alakja ugyanaz volt-e a diluviumban mint ma? E terület kutatói közül némelyek azon nézetet vallják, hogy e megye fő völgyeinek helyzete a diluvium óta nem változott, de a folyók lecsapolási iránya a diluviumban keleti volt és ez az állitás különösen a Kanyapta-völgyre vonatkozik.

Miután a nyugatról érkező folyók mészkőkavicsokat hordanak, könynyen be lehetne bizonyitani ezen állitást, ha a pontusi vagy a diluviális kavicsok közt mészkőtörmeléket találnánk a Kanyapta völgyében. Ilyen kavicsok azonban *itt nincsenek* és így e föltevést el kell ejtenünk. De feltételezhetjük azt is, hogy talán a Hernád folyó hömpölygette egykor vizét a széles Kanyapta völgyön keresztül. Itt azonban a Hernád jellemző hordaléka hiányzik.

Hogyan keletkezett tehát a Kanyapta völgye, ha sem a nyugatról sem keletről érkező nagyobb folyók nem vésték ki?

Ha visszatekintünk a geológiai ó-korba, láthatjuk, hogy a karbonos képződmények már egy medencze-alakot tüntetnek föl, mely alighanem mélyreható K-Nyi irányu vetődések következtében jött létre. Ilyen árkos vetődéseknek eredménye az almási völgy is, a Kanyapta-medencze pedig annak folytatását képezi kelet felé.

E szerint a Kanyapta-völgy azon megzavartatások eredménye, melyek a paleozoos és mezozoos hegységet érték. Árkos vetődések mentén vonul e völgysík, melynek felszine talán a legujabb geológiai időkig sülyedésben volt. Keleti részén egy szép fensík terül el, melyet diluviális üledékek borítanak s melynek geológiai felépitése igen érdekes.

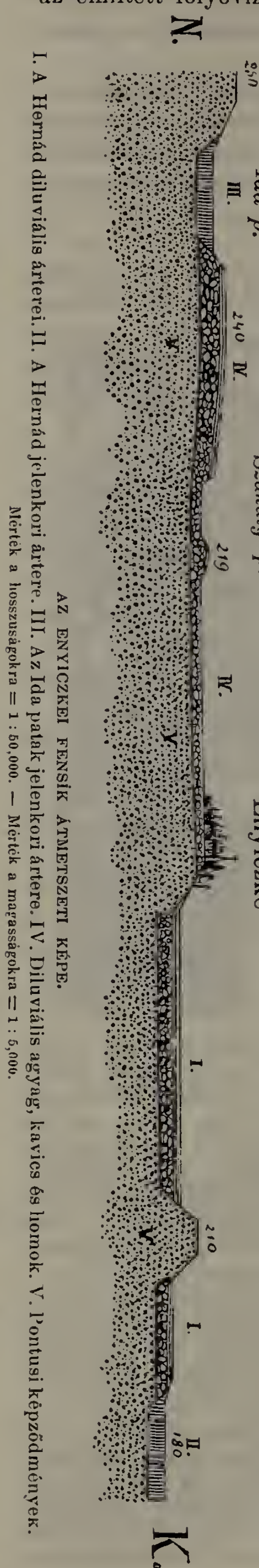
Enyiczkei fensík.

Az enyiczkei fensík nyugati része a Kanyapta-medencze felé, keleti része pedig a Hernád felé lejtősödik. Nyugati felén van az Ida patak bifurkácziója. E patak a völgybe messze felnyuló törmelék kupján Kis-Idánál két ágra szakad. Innen kezdve egyik ága déli irányban folyva az Ida patak nevet viseli és a Kanyaptába, ezzel együtt a Bódvába, majd később a Sajó folyóba jut. Másik ága az ellenkező völgyoldalon, azon alacsony halmok alján halad, mely közte és az Ida közt, ennek hordalékából van felépitve. Sacától kezdve Szakály patak nevet kap és délkeleti irányt vesz föl. Szakály községnél azon terjedelmes fensíkon vési be völgyét, melynek természetes lejtői vizét a Hernád felé terelik.

Az enyiczkei fensík kulmináló hátsága a Kassa melletti Akasztóhegytől dél felé a Zsebesbe vezető útig huzódik. Innen irányát tovább is megtartva egy alacsony partszélen halad Enyiczkéig, hol egy déli irányban folyó patak áttöri. Szakály község felé haladva, a Szakály patak jobb partján fut le Szina felé.

A nyugati részt Kassától a Szakály patakig vastag agyagréteg fedi, mely alatt a csillámpalából származó kvarcz- és fillit kavicsokat találtunk. A fensik nyugati felének azon része, mely a Szakály és az Ida patakok közt van, egy óriási törmelékkup, melynek keleti határán a Szakály patak ma már egy mély medret ásott, nyugati részét pedig az Ida patak még folyton épiti s róla délnyugati irányban csuszik le. E törmelékkupon

az emlitett folyóvizek medrein kivül még három eléggé szembetünő mélyedés van. E mélyedések a Szakály és Ida patakok diluviális medreit jelölik. Észak felé összefutnak, dél felé szétágaznak és azon mélyedéshez vezetnek, mely a kúp déli részén a Fekete erdő és Szina közt, átlag 204 m. tengerszin feletti magasságban huzódik. E völgyelés összeköti a Hernád- és Kanyapta-völgyeket.

AZ ENYICZKEI FENSÍK ÁTMETSZETI KÉPE.
I. A Hernád diluviális árterei. II. A Hernád jelenkori ártere. III. Az Ida patak jelenkori ártere. IV. Diluviális agyag, kavics és homok. V. Pontusi képződmények.
Mérték a hosszuságokra = 1 : 50,000. — Mérték a magasságokra = 1 : 5,000.

Kevés feltárás van az Ida törmelékkupján. A vasuti árkokban, valamint a nagyidai állomás anyagárkában a csillámpalából származó törmeléket találjuk a homokkal keverve és homokos agyaggal befödve. A Szakály patak mély medrével szépen feltárja azon anyagokat, melyekből a kúp felépült. Kvarczkavics tünik ki Bocsárdnál a templom alatti feltárásban. E kavicsok laterites vörös homokkal vannak keverve; alattuk, a mennyire kivehettük, vastag homokréteg van. E kavicsréteg igazolja, hogy e diluviális kúp az Ida és Szakály patakok feltöltésének eredménye. A plateau geologiai szelvényéről a települési viszonyok leolvashatók.

Az enyiczkei fensiknak keleti része meredekebb, de lépcsőzetes síkokból áll, melyek a Hernád felé vezetnek. Mindjárt Bárczánál a Malomhegy meredek lejtővel ereszkedik alá az első lépcsőre. Innen csaknem pontosan észak-déli irányban huzódik e meredek lejtő az Isten-dombig, melynek alján Bárczától kezdve egy mindinkább kiszélesedő síkság terül el. Az Ortvándomb és Enyiczke közt e terrasz két magaslat közé szorulva, mindinkább szükülő völgyet képez, melyben a Bölzse patak fut a Hernád felé. Ez az első lépcső. A másodikat ennek alján találjuk, a bárczai utelágazástól egészen Gönyüig huzódva. Ez az előbbinél sokkal keskenyebb és alacsonyabb.

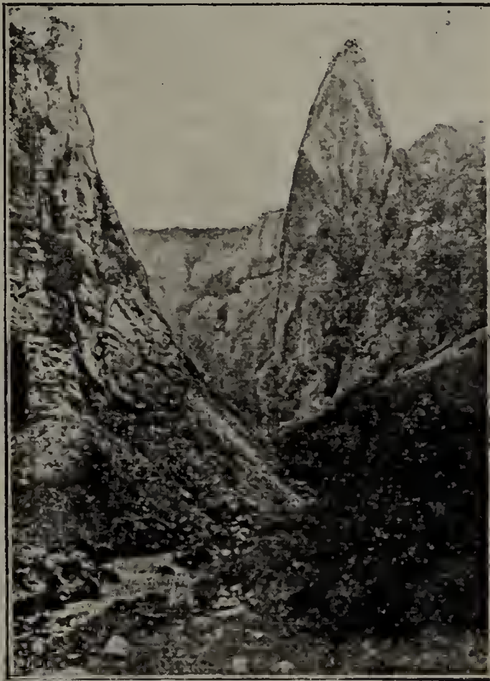
Az Enyiczke község alatt fekvő lépcső fedő lejtőjét sárga agyag és televény boritja, melyen Zsebesnél és a Füzi pusztán tőzegtelepeket találunk. Az agyaglepel alatt vastag kavicsréteg nyugszik, mely legjobban azon ponton tünik ki, a hol a Bölzse patak a terraszt elhagyja. Itt van a vasuti kavicsbánya. E feltárást figyelmesen megnézve, fölül 50 cm. vastag homokot találunk. Ez alatt mintegy 2 m. vastag kavicsréteg van, vöröses szinü homokkal keverve s ebben a homok tisztán is előfordul, vékony, hirtelen kiékülő rétegeket képezve. Ezután mintegy 4 m. vastag kavicsréteg következik, a melyben fej nagyságu, sőt ennél is nagyobb szürke és sárga agyaggumók vannak apró kavicscsal összegyúrva. Alatta ismét vagy 4 m. vastag kavicsréteg van, szürke homokkal keverve. Az egyes rétegek egymásba fokozatosan átmennek s igy azokat élesen el nem választhatjuk. A kavicsok kivétel nélkül koptatott görgetegek. Előfordulnak benne mállott trachyt és gránitdarabok, valamint csillámpala, és fillit-töredékek, sőt különböző szinü mészkő- és dolomit-kavicsok is.

A kavicstelepbe beágyazott agyaggumók, továbbá a hirtelen kiékülő vékony homokrétegek mutatják, hogy fluviatil képződményekkel van dolgunk. Ha pedig az itt összehordott kőzetanyagokat tekintjük, megállapitható hogy e kavicstelep a Hernád hozoványából épült fel. E szerint a felső terrasz fedő lejtője, mely Bárczától Kenyheczig és Migléczig terjed, nem egyéb mint a Hernád diluviális ártere. Az Ortván-domb és Enyiczke közti völgyelést a Hernád mosta ki, kavi-

csaival részben betöltötte és azután uj medret találván, oda hagyta. Mindezekből pedig az is következik, hogy Enyiczkénél a terrasszra ereszkedő meredek lejtők, valamint az Ortván-domb és gönyüi magaslatok perceme, — melyek egyszermind a Hernád hajdankori árterét határolják — nem egyebek, mint a folyó által alámosott lejtők, s mint ilyenek, az enyiczkei fensik mélyebben fekvő rétegeit feltárják. Az enyiczkei fensik legmélyebben feltárt rétege a pontusi homok, melybe a diluviumban a Hernád medrét a már ismertetett területen először lemélyesztette.

Bárczától délre, ott a hol az országut elágazik, kezdődik a Hernád második és legalacsonyabb terrassza. Keskeny szalag gyanánt vonul e lépeső Csányig, a felső terraszhoz támaszkodva. Fedő lejtőjét televénynyel kevert agyag boritja, mely alatt a Hernád kavicsai nyugosznak.

Mindezen jelenségeket megfigyelve láthatjuk, hogy az enyiczkei fensík a Kanyapta völgy környékének legérdekesebb részlete. E szép fensík nyugati részét a Miszlóka és Ida épitette föl, keleti részén pedig a Hernád medrét lemélyitette s erről kétszer letérve, mai alluviális árterületére lépett. — Mint látható, a Hernád régen magasabban folyt. Bizonyitja ezt mind két terrassz. Mai ártere a diluviális ártér alatt körülbelül 12 méterrel mélyebben fekszik. E jelenségből pedig azt a meggyőződést merit hetjük, hogy a Hernád a diluvium óta völgyét lemélyitette.

RÉSZLET A SZÁDELŐI VÖLGYBŐL.

A pontusi periodusban a Hernád balpartján huzódó Kassai-hegy nyulványai valószinüleg az enyiczkei fensikig nyúltak és a Hernád mai völgyét betöltötték. Ezen állitást bizonyitja azon tény, hogy Opaczkától Széplak-Apátiig a Kassai-hegy déli nyúlványa a Hernád alámosása következtében le van metszve. — Az enyiczkei fensík alsóbb rétegeit pontusi homok és kavics képezi és ez összefüggött úgy kelet felé a Kassai-hegygyel, mint nyugat felé a Kanyaptának különösen déli oldalán található homokréteggel. Csupán szintájbeli különbség lehetett és volt is köztük, mert mint látható, a Hernád első izben medrét e fensík legalacsonyabb pontjain mélyitette le.

A Cserehát déli részét tekintélyes területen egy subaerikus képződmény, a lősz és valószinüleg a nyirok is boritja; az eperjes-tokaji hegység keleti és nyugati oldalán a trachyt mállási terméke, a nyirok boritja a lankás hegylejtőket. Gazdasági tekintetből mindkettő igen fontos, mert úgy a lősz, mint a nyirok a legjobb termőföldek közé tartoznak. A sárga nyirok különben nemcsak az eperjesi tokaji hegység oldalán, hanem az enyiczkei fensikon is előfordul. A kassai téglavetők ezt az anyagot tárják fel. Ugyanez az anyag Szepsinél a téglavetőben is előfordul. Lősz és nyirok.

Az *alluvium* szintén érdekes megfigyelésekre vezet bennünket. Szepsinél a Bódva a széles Kanyapta-medenczébe érkezik. Durva hozoványából itt még a diluviumban egy óriási törmelékkupot épitett, mely a Kanyapta völgyet egész szélességében elrekeszti. E kúp Torna irányában a somodi patakig van legjobban kifejlődve, Péder irányában már kevésbbé, legkevésbbé pedig Kis- és Nagy-Bodolló környékén azon irányban, a melyben a folyó jelenleg a Kanyapta felé siet. Miután e törmelékkúp tisztán a folyó feltöltő hatásának produktuma, fel kell tételeznünk, hogy abban az irányban folyt leghosszabb ideig, a melyben kúpját legtávolabbra kiépitette, vagyis Torna Alluvium.

irányában. Innen csuszott lassan Péder felé, még később Nagy-Bodolló alá, hol napjainkban folytatja zátonyainak épitését. Kelet felé alluviális kúpját nem épitette ki és igy ezen irányban sohasem folyt.

A Bódva törmelékkúpja mellett van az áji patak hosszant elnyuló törmelékkúpja, mely tisztán mészkőkavicsokból van felépitve.

Az Ida folyó alluviális kúpja szorosan összefügg a diluviális kúppal s annak nyugat felé mintegy folytatását képezi. Nagy-Idánál a patak két ágra szakad. Az egyik ág a Gombos puszta mellett folyik le a Kanyaptába, a másik ág pedig Mélyárok név alatt Komarócz és Béla puszta közt iszapolja a területet. Az Ida és Bódva közti területről számos patak folyik még dél felé. Ezek csekély vizbőségüek, de iszapoló hatásuk azért igen nagy.

E patakok a vármegye legnagyobb medenczéjébe sietnek. A Kanyapta medencze fenekét nehéz agyagos, néhol márgás talaj boritja. A térszin különösen a csatorna környékén zsombékos, mocsaras. E süppedékes, vadvizes területek észak felé Makranczig, Szesztáig és Nagy-Idáig a törmelékkúpok közeibe felnyúlnak. Nemcsak a Kanyapta kiöntései, de az észak felől érkező vizek is folyton táplálják és nedvessé teszik e mocsaras vidéket, Tőzeg. melyen a tőzegképződésnek kedvező feltételei több helyen ma is megvannak. Dr. Mágócsi-Dietz Sándor e területre vonatkozólag a következőket irja. (Dr. Staub Mórnak jelentése a Magyar Természettudományi Társulat kutató bizottságának működéséről 1892-ben.)

„Mielőtt a Kanyapta lefolyását megnyitották volna, megvoltak a tőzegképződésnek kedvező feltételei. S hogy e helyen csakugyan kellett tőzegnek előfordulni, az Pokorny adataiból is kitünik, hiszen az ő közlése szerint Frankel Gyula kerületi orvos az ottani tőzegek használhatóságát ki is próbálta.

Nevezett kutató e területen tőzeget csak csekély mennyiségben talált Bodolló, Jánok és Reste közt az Égeres közelében, valamint Makranczon és a gombosi pusztán. Kutatásának eredménytelenségét a következőkkel indokolja: „Már Pokorny is megemlékezik arról, hogy e tőzegek „a pásztortüzek által meggyulladnak". S valószinü is, hogy ha volt itt tőzeg, akkor a pásztorok azt tüzelték is, a midőn a tőzegtelep is meggyulladhatott. A nevezett községekben tovább is kutatva a dolgot, rájöttem, hogy a lakosok azon évek után, midőn a Kanyapta kiöntései miatt nem kaszálhatták le a völgynek különben hozzáférhető helyén sem a füvet, sem a sást, mi miatt az lábán száradt meg, a következő évre úgy vélték reményeiket biztosithatni, hogy az elszáradt füvet álló helyében felgyujtották. Nagyon valószinü, hogy ez égések alkalmával a különben is könnyen éghető zsombékok tüzet fogtak s ezektől azután a tőzeg is meggyulladt s lassankint elégett.

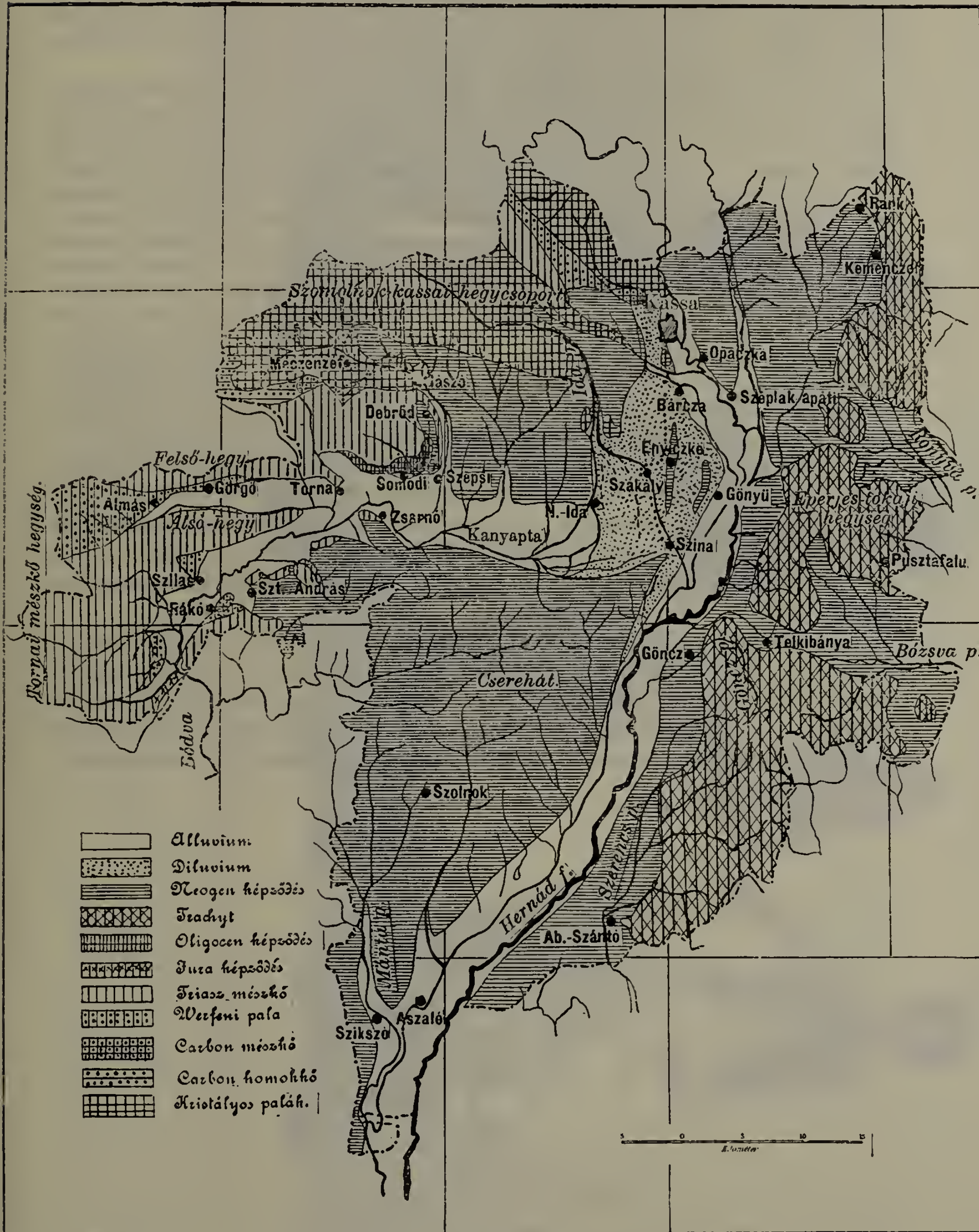
Szavahihető birtokosok és parasztgazdák is állitják, hogy a Kanyapta völgye több helyen is égett 1866 után, körülbelül a hetvenes évek elején. S hogy az égés nagy terjedelmü lehetett, abból következtethetem, hogy két télen át tartott s a terület különböző részén süppedtek a munkások a hamuba."

A Kanyapta-völgynek nyugat felé mintegy folytatását képezi az almási völgy, melynek közepe táján a Nagytó és Kistó nevü mocsarakban a tőzegtelepek előfordulását szintén megállapitották. Ujabb időben a Torna-patak rendes lefolyást nyert és a Nagytó vize is immár le van csapolva. Ott, a hol régen csak káka és nád termett, most jó kaszálók vannak.

A diluviális képződmények leirásánál kimutattuk, hogy a Hernád-völgyének területünkre eső szakasza szintén vésett völgy. A folyó a diluviumban az enyiczkei fensíkon folyt és e magaslatról fokozatosan szállott alá mai árterületére. Ezen igazságot a kassai mély furások adatai is bizonyitják. Az 1895. évben egyszerre három artézi kutat furtak Kassán. Az első kut Lepesch és fiai czég sörgyárának udvarán van, Kassa nyugati részén, a diluviális terrassz alján, körülbelül 220 m. tengerszin feletti magasságban. Nevezetessé lett e kut azon kitörés által, melyet 1895. év tavaszán a kitóduló gázok okoztak. Iszapot, agyagdarabokat és öklönyi kavicsokat dobott fel a kitóduló gáz 68 méter mélységből. A sörgyár épülete megrázkódott s ablakait a törmelék beverte. A rázkódást a szomszédos épületekben is oly módon érezték, mintha valóságos földrengés lett volna. A kutfúrást Zenovits kassai mérnök vezette. E kuttól kissé éjszakra fekszik Beyer és Bauernebl sörgyára előtt a második artézi kut, melynek fúrási munkálatait Zsigmondy Béla budapesti mérnök vezette. Ugyancsak ő fúratta a Hernád-ártéren a katonai kórház kutját is. Zsigmondy Béla a fúrópróbákat a kir.

földtani intézetnek megküldötte és igy lehetővé tette a fúró által áttüzött rétegek pontos megvizsgálását.

Mindkét fúrólyukban feltárt rétegek kavics, homok, agyag, lignit és tufából állanak.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE GEOLOGIAI TÉRKÉPE.

1. A kavicsok 27 m. mélységig a Beyer-féle kutban néha ökölnyi nagyságuak, közöttük azonban apróbbak is vannak. A fúrólyukak alsóbb szintjeiben ellenben kizárólag apró kavics fordul elő.

2. A homok mindenütt csillámos és különböző nagyságu szemekből áll.

3. Az agyagok a felsőbb régiókban szinökre nézve sárgák, az alsóbb szintekben pedig, hol tufarétegekkel váltakoznak, szürke szinüek, a hol pedig nagyobb mennyiségü barnaszén-töredékekkel vannak keverve, csokoládé-barna szint vesznek fel.

4. A Beyer-féle kutban összesen 17 különböző vastagságu és minőségü lignitréteg van feltárva. A magasabb régiókban szenült fadarabok vannak s egy ilyen példány még 124 m. mélységben is előfordult. Másutt apró barnaszén darabkákat találtam az agyagokban. A szénnek és organikus maradványoknak nyomai a mélyebb szintekben, különösen az agyagokban, de a homokos rétegekben is sürün fordulnak elő.

5. A trachyttufa mindkét fúrólyukban jelentékeny vastagságu rétegeket képez. Minőségre nézve horzsaköves perlites trachyttufa, melyben quarczszemek és csillámlemezkék fordulnak elő. A fúrólyukak többi szintjeiben előforduló tufák minőségükre nézve ezzel teljesen megegyeznek, csupán az alkatrészek mutatnak minőségükre nézve némi különbséget.

Miután a fúrólyukakból kövületek nem kerültek felszinre, a rétegek korviszonyát kitüntető beosztást csak petrografiai alapon eszközölhetjük. Mindazon rétegeket, melyek a trachyttufákkal egy időben települtek, neogen koruaknak tartjuk s igy e rétegek a Beyer-féle fúrólyukban 15·17 méternél, a katonai kórház kutjában pedig 26·50 méternél kezdődnek. Felettök mindkét fúrólyukban laterites sárga agyagok kavicscsal és homokkal keverve és váltakozva foglalnak helyet. Ezen kavicsos, sárga agyagrétegek a Kassa felett emelkedő diluviális fensikon is előfordulnak, tehát ezzel egykoruaknak tekinthetők.

Végül a katonai kórház kutjában a sárga agyag és szürke, iszapos quarczhomok fölé 7 m. mélységig olyan kavicshomok és görgetegrétegek települtek, melyek a Beyer-féle fúrólyuk rétegeivel nem párhuzamosithatók és össze nem hasonlithatók. Ezek nyilván alluviális ártéri képződmények. A Hernád alluviumának vastagsága tehát 7 méter.

A Hernád-völgy fenekén kimutatott neogen-képződmények bizonyitják, hogy ez a völgyrészlet már a harmadkorban egy nagy mélyedésnek öble volt, a melyben e sedimentek leülepedhettek. A folyórendszer kialakulása után a Hernád mint folyó futván végig rajta, 30 méternyire véste be völgyét a leirt képződményekbe és ezzel a Hernád-völgyét mai alakjában alkotta meg.

A vármegye többi folyóinak, nevezetesen az Ida, Mánta, Bózsva, Ronyva és Ozsva mellékén is széles szalag gyanánt huzódnak a völgyfeneket boritó ártéri képződmények, melyek a nevezett folyók feltöltő hatásáról tesznek tanuságot, a kisebb patakok pedig, miként a Kanyapta mellékén, hosszan előrenyuló törmelékkúpjaikkal teszik hullámzatossá a völgysíkok széleit.

NÉPVISELETEK ABAUJ-TORNAVÁRMEGYÉBEN

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE ÁLLATVILÁGA.

LENYÉSZŐ csekély az, a mit ma Abauj-Tornavármegye állatvilágáról tudhatunk. Rendszeresen és részletesen még nincs kikutatva a vármegye egész állatvilága; a mi adat birtokunkban van, azt Jeitteles Lajos Henrik és Horváth Géza a gerinczesekre vonatkozó tanulmányaiból meritettük. Igy tehát csupán az ott előforduló gerinczes állatok felsorolására szoritkozhatunk.

Jeitteles Lajos Henrik említett munkája, mely Felső-Magyarország gerinczeseinek faunáját foglalja össze, s melyből az Abauj-Tornavármegye területén élő gerinczesekről is tudomást nyerhetünk, a „Prodromus Faunae Vertebratorum Hungariae Superioris“ czimü értekezése az osztrák természettudományi társaság „Verhandlungen der zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien“ folyóiratában (1862, 245—314. lap).

Ennek alapján a következő állatfajokat sorolhatjuk fel Abauj-Tornavármegye területéről:

Halak. Halak.

Petromyzon fluviatilis. Angvilla fluvitilis. Cottus gobio L. Carassius vulgaris Nils. ritka. Tinca vulgaris Cuv. Barbus fluviatilis Ag. Barbus Petényi Heck. Gobio fluviatilis Cuv. Abramis melanops Heck. Abramis Balle rus L. Leuciscus rutilus L. Leuciscus virgo Heck. Squalius dobula L. Phoxinus laevis Ag. Chondrostoma nasus L. Cobitis fossilis L. C. barbatula, L. Esox Lucius L ritka, csak a Hernád alsóbb részeiben és Kassától az észak-nyugatra fekvő vizekben. Silurus Glanis L. Ez Kassa vidékéről kipusztult. Thymallus vexilifer Ag. Trutta Fario L.

Megjegyezzük, hogy Magyarország más halászó-vizeiben, részint a szabályozás, a fiasitó-helyek készitésének elmulasztása, részint a rablóhalászat következtében, a Hernádban is megfogyott a hal. De a halászok nemcsak a halmennyiség megfogyatkozásáról panaszkodnak, hanem arról is, hogy egyes halfajok — némely keszegfaj és a harcsa — Kassa határáról az utolsó huszonöt év alatt egészen eltüntek, minek csak az egyik oka a rablóhalászat. A másik ok az, hogy a Hernád u. n. Malomárkába befolyik Kassa város piszka és ujabban a gyárak vizrontó váladéka, s azok (különösen a karboltartalmu váladékok) tömegesen pusztitották ki Kassa területéről a halakat. Pisztráng már nincs a folyó vizekben; csak mesterségesen tenyésztik, így a Csermelyvölgyben is, de jelentősége egyik tenyésztőnek sincs.

Kétéltüek.

Kétéltüek.

Az Amphibiák (kétéltüek) közül előfordulnak a Salamandra maculata Laur., Triton cristatus Merr. Triton alpestris Laur. A békák közül: Hyla viridis Laur., Rana esculenta Wagl., Rana temporaria L., Bombinator igneus Dum, Bufo vulgaris Laur., B. viridis Laur.

Csuszók.

Csuszók.

A csuszók (Reptilia) aránylag kevés számban fordulnak elő. Szép kurta kigyókat — Pelias berus L., — lehet Kassa környékén kapni. Jeitteles emliti a Zacholus austriacus Wagl. kigyót, mely bár ritkán, Kassa vidékén is található.

A Tropidonotus natrix L. gyakori. Gyakori még az Angvis fragilis L. Van sok Lacerta agilis L., Lacerta viridis Daud., Zootoca crocea Wiegm., ellenben ritka Podarcis muralis Wagl.

Madarak.

Madarak.

Kassa környéke és Abauj-Torna vármegye ragadozó madarakban gazdag. Nevezetesebbek:

A Falco subbuteo L. Buteo vulgaris Bechst., Buteo lagopus Brünnich., Haliaëtos Albicilla Briss., ez hozzánk csak kemény telek alkalmával vetődik. Milvus regalis Briss., Astur palumbarius L., Astur nisus L., Circus aeruginosus L., Strix flammea L. Strix aluco L., Strix Otus L., Strix bubo L.

A *kuszó* madarak közül előfordulnak: Cypselus Apus L., Caprimulgus europaeus L., Cuculus canorus L., Jynx torquilla L., Picus viridis L., P. major L., P. medius L., Alcedo Ispida L., Merops Apiaster L., Upupa epops L.

Az *énekes* madarakat a következők képviselik: Alanda cristata L., A. arvensis L., Emberiza Cia L., E. citrinella L., Passer montanus L. P. domesticus L., Pyrrhula Rubicilla Pall., Fringilla spinus L., Fr. carduelis L., Fr. Linaria L., Fr. cannabina L., Fr. chloris L., Fr. coelebs L,. Fr. montifringilla L. Coecothraustes vulgaris L., Loxia curvirostra L. Parus caudatus L. P. coeruleus L., P. major L, P. ater L., P. cristatus. L., P. palustris L. Sitta europaea L., Bombycilla garrula L., Garrulus glandarius L. Nucifraga caryocatactes L. (a Tárcza mellett), Pica caudata L., Corvus corone L., C., cornix. L., C., corax L., Sturnus vulgaris L., Troglodytes parvulus Koch., Certhia familiaris. L., Cinctus aquaticus Brisson., Anthus Spinoletta L., A. arboreus Bechst., Motacilla alba L., M. boarula Penn. Oriolus Gabulta L., Turdus iliacus L., T. musicus L., T. pilaris L., T. viscivorus L., merla L., Regulus cristatus Koch., Sylvia curruca Lath., Sylvia cinerea Brisson., Lusciola Philomela Bechst Lusciola Luscinia L, L. rubecula L., L. phoenicurus L., L. tithys Scopoli., Saxicola rubetra L., Lanius excubitor L. L. minorGm., L. collurio L., L. rufus Brisson., Muscicapa atricapilla L., Hirundo urbica L. H. rustica L., H. riparia L.

A *tyukfélék* közül: Columba Palumbus L, C. turtur L., Tetrastes bonasia L., Tetrao unogallus L., T. tetrix L., Pavo cristatus L., Meleagris gallopavo L., Perdix cinerea Briss Ortygion coturnix L.

Gázló madaraink: nagyritkán az Otistarda L., Crex pratensis Bechst. Ortygsmetra Portana L., O. minuta Pall., Rallus aquaticus L. Gallinula chloropus L. Fulica atra L., Grus cinerea Bechst., Vanellus cristatus Meyer et Wolf., Aegiatites curonicus Besecke (Charadrius minor Meyer et Wolf), Scolopax rusticola L., Ardea purpurea L., Ardea cinerea L., A. Alba L, A. garzetta L., A. minuta L., A. stellaris L., Ciconia alba Brisson. Az uszómadarak közül: Anas boschas L. A. crecca L. A. querquedula L., Mergus castor L., Podiceps minor Lath., Colymbus articus L., Larus ridibundus L., L. tridactylus L. L. argentatus Brünn (a Tárcza mellékén) Sterua Nigra Brisson (ugyanott).

Emlősök.

Emlősök. Denevérek.

Denevérekben. faunánk igen gazdag. Az ismeretesek: Rhinolophus Hipposideros Blas., Plecotus auritus Blas., Vesperugo noctula K. et Blas., Vesperugo Nathusii K. et Blas., Vesperugo pipistrellus K. et Blas., var. macropterus., Vesperugo Nilssonii K. et Blas., Vesperugo serotinus K. et Blas., Vespertilio murinus Schreber., Vespertilio Bechsteinii Leisler., Vespertilio Nattereri Kuhl., Vespertilio mystacinus Leisler.

Rovarevők.

A rovarevő emlősök közt a szokásos alakokkal találkozunk. Talpa europaea L. van. Van még Crocidura leucodon Wagler., Cr. araneus Blasius s a megye déli részeiben Sorex vulgaris L., nagy ritkán Crossopus fodiens Blas. Az Erinaceus europaeus L. elég gyakori.

Rágcsálók.

A rágcsáló emlősök közül a Mus decumanus egész csapása Kassának; a görénynyel vetekedik a ketreczbe zárt szárnyasok legyilkolásában. Az erdőkben lakik a Sciurus vulgaris L., A Spermophilus Citillus Blas., Myoxus Glis Blas., M. avellanarius Blas., a Cricetus frumentarius Pall., Mus decumanus Pall., M. sylvaticus L., M. musculus L. var. hortulanus Nordmann, Arvicola amphibius Blas., A. arvalis Blas., Lepus timidus L. — Aránylag gyakori a Spalax typlus, melyet a vasuti munkások jól ismernek.

Ragadozók.

A husevő ragadozó emlősök közül van sok Felis catus L., nagy ritkán Felis Lynx L., Canis Lupus L. C., familiaris L. C., Vulpes L., Ursus arctos L., Meles Taxus Blasius, Mustela Martes Briss., Mustela Foina Briss., Foetorius Putorius K. et Blas., F. Sarmaticus K. et Blas., F. Erminea K. et Blas, F. vulgaris K. et Blas., Lutra vulgaris Erxl.

Pároscsülküek.

A nem kérődző pároscsülküek közül a vaddisznó (Sus scrofa), a kérődzők közül szarvas (Cervus elaphus), őz (C. capreolus) fordulnak elő.

Abauj-Torna vármegye állatvilágának, általános képére nézve megjegyezzük, hogy Abauj-Torna vármegye Kassától északra fekvő részének a havasi régióba tartozó sok állat — medve, hiuz, fajdok, fenyves madár, keresztcsőr, pisztráng — nemcsak gyakori látogatója, hanem állandó lakója is. Kassától délre, a Hernád elszélesedett völgyében s ennek szomszédos területein a dombos vidékek állatai uralkodnak s ezek közé vendégképen gyakran megjelennek az Alföld lakói: a tuzok, daru, vizi madarak.

A házi állatok tenyésztéséről e mezőgazdasági részben emlékezünk meg, szintén a méhészetről: az erdei vadakat a vadászatról szóló fejezet tárgyalja.

A VADÁSZAT ABAUJ-TORNA VÁRMEGYÉBEN.

anapság, sajnos, már csak a történeté Abauj-Torna vármegye egykori vadbősége. A vadászterüeltek ma általában igen szegények vadban; a vármegye 3—4 nagyobb birtokosának zárt vadászkertjét leszámítva, a vadászat sehol sem jár kellő eredménynyel.

Abauj-Torna vármegyét két vadászati területre kell osztanunk : a Kassától északra és délre eső területre. A Kassától északra eső terület, a Tárcza melléke, vadban jóval gazdagabb. A Szepesség vadjai seregesen látogatnak el e területre, s itt a vadászat sokkal bővebb és változatosabb zsákmányt nyujt, mint a megye déli területén. A nagyvadakra itt kell és lehet csak vadászni. Kassától délre, a Hernád melléke, vadban sokkal szegényebb ; e területre azonban gyakran barangolnak fel az Alföldről is vadállatok.

Kassától északra a keleti rész, a Tárcza és Osva köze és keletre a cserehàti járás — a Szakály és Bodva köze — mindenütt elég anyagot szolgáltat úgy a szabad mint a vadaskerti vadászat számára.

Szárnyasokban azonban az erdők az egész megyében gazdagok. Sok a vadgalamb s a Tárcza mellékén a székácsgalamb februárban megjelen. Feltünő a sok gébics, különösen az őrgébics; sehol sem láthatunk ilyen sokat. Künn a mezőn, erdőn bőven találkozunk erdeink énekeseivel, sok tengelicz, kendericz, csiz, vörösbegy, háromféle fülemile, pinty, ökörszem, sármány, különféle czinkék, pacsirták, barázda-billegető, búbos banka, énekes és fekete rigó, kakuk, szajkó, egyes seregély-csoportok. Házi, parti és füstös fecske a hámorokban tanyázik. A lombos erdőkben tarka, zöld és fekete harkályok; a fenyőerdőkben a fenyves és húros rigó, meg a keresztcsőr nagy száma fészkel.

Hogy annál jobban megvilágithassuk e kedvezőtlen képet, közöljük az 1891., 1892., 1893. és 1894. évi vadászati kimutatások eredményét Abauj-Torna vármegye egyik legjelentősebb vadászterületéről, mely Kassa város birtokában van.

Kassa városnak mint vadászattulajdonosnak vadászterülete 29,000 kat. hold erdőből és 10,000 kat. hold mezőből áll.

E területen a kassai vadásztársaság az emlitett négy évben következő zsákmányra tett szert: (az állatokat a vadászati jegyzék sorrendjében számláljuk föl):

Szarvast e vadászterületen e négy év folyamán egyet sem ejtettek el. E nemes vadak

csak a Zichyek, Forgáchok és Károlyiak vadaskertjeiben kerülnek lövésre. Szabadon nagyon ritkán fordulnak elő a megye területén.

Dámvadat 1892-ben lőttek egyet.

Őzet 1891-ben 56-ot, 1892-ben 52-őt, 1893-ban 16-ot, 1894-ben 18-at lőttek. A megye északi részeiben azonban bővebben fordul elő az őz.

Zergét egyet sem lőttek.

Muflont a Forgách-birtokon kisérlettek meg tenyészteni, de a szabadon bocsátottakat a kutyák széttépték. Pedig a muflon nálunk nagyon jól megél. Nyitravármegyében Gimes vára közelében vadon is szépen elszaporodott.

Vaddisznó e területen szintén kevés fordul elő, holott az ellenkezőt hihetnők. Csordában soha sem jár; csak egyesek kerülnek lövésre. 1891-ben 4, 1892-ben 5, 1893-ban 6, 1894-ben 10 került teritékre.

Mezei nyul. Abauj-Tornamegye egész területe kedvezőtlen a nyultenyésztésre nézve. A mit az első fiadzásból a róka és a többi ellenség megkimél, azt elpusztitják a megyében rendes márcziusi fagyok. Pedig a nyul csak ott szaporodhatik el, hol első fiadzása felnövekedhetik. Kassán rendesen Budapestről hozatott nyulat esznek. 1891-ben elejtettek 308, 1892-ben 748, 1893-ban 370, 1894-ben 320 nyulat.

Tengeri nyul a megye területén e négy évben lövésre nem került.

E területen még az emlitett négy év alatt e társaság a „különféle emlős" rovat szerint lőtt 46 darabot, s minthogy e „különféle emlősök" a hasznos vadak közé vannak számitva, nem tudhatni, miféle állatok lehettek azok?

Siket fajdot a tőkési hegyekben hallottak, de nem lőttek.

Nyirfajd a tőkési hegyekben néha előfordul.

Hófajdot sohasem láttak sem a vadászok, sem az erdészek.

Császármadár kerül lövésre, de elég ritkán; a négy év alatt összesen 33.

Fáczán csak a vadaskertek dísze.

Fogoly. 1891., 1892., 1893-ban évenként 120-at lőttek, 1894-ben 160-at. Ez is csekély mennyiség.

Fürj elég bőven esik zsákmányul. 1891-ben 300, 1892-ben 350, 1893-ban 350, 1894-ben 380 darabot lőttek.

Haris ritkább; 123 esett el a négy év alatt.

Vadlud. Vonulása sok élvezetet nyujt s nagy seregekben fordul meg a megye területén, s mégis e négy év alatt a kassai társaság egyet sem birt elejteni.

Vadrucza. Mindenféle fajtáju bőven van. Téli halászatok alkalmával sokat fognak, horogra tüzött kis halakkal.

Szárcsa a megye déli részeiben elég bőven van.

Tuzok a Hernád alsó mentében nagy ritkán látogatást tesz.

Daru is sokszor kerül lövésre minden óvatossága daczára.

Gém különböző fajtái népesitik a Hernád mellékét.

Erdei szalonka. Noha sokat járnak rája, de keveset tudnak lőni; 4 év alatt a társaság 113 darabot ejtett el.

Vizi szalonka 22 esett el.

Vadgalamb 82 hullott el.

Fenyves és húros rigó. A társaság egy darabot sem lőtt négy év alatt; ezeket inkább csellel fogják és a városokban árulják; elég bőven vannak a Tárcza vidékén.

A vadászati jegyzék szerint a fentemlitett vadak „hasznos vadak" czimén vannak felsorolva. Abauj-Tornavármegye területén következő, vadászati szempontból *kártékony vadak* hullottak el:

Medve. Csak 1 darab jutott teritékre; 1894-ben. Nagyobb számban csak a megye északi erdeiben fordul elő.

Borz már többször esett el; a társaság 4 év alatt 17-et lőtt.

Vidra 8 darab lett a társaság zsákmányává, pedig a vidra a Hernád mentén szerfölött bőven fordul elő; az éjszakára vízbe tett horgokról sokszor leeszik a csalogató halakat.

Hiuz szintén fordul elő, de lövésre nem került.

Vadmacska bőven van. A társaság 5 darabot lőtt.

Róka sok van. Erősen pusztitják méreggel, kaptánynyal. A társaság 163 rókát ejtett el 4 év alatt.

Nyestet 39-et lőttek a négy év alatt.

Görény. Magyarországon talán sehol sem látható oly mennyiségben mint Kassán. Nyári mulatóhelyeken a szabad ég alatt ülve, a Hernád melletti házak és épületek tetején ugy futkos, mint a macska. Örökös harczot folytatnak a kassaiak a görények ellen, de meglehetős eredménytelenséggel A szárnyas állatok nagyrészét a ketreczekben a görények ölik meg.

Menyétet is pusztitanak el eleget.

Sas és keselyü gyakran kerül golyó elé; négy év alatt 71-et lőttek.

Sólyom, kánya, ölyv, vércse. A társaság 4 év alatt 332 darabot lőtt le.

Füles, erdei, láng- és *kuvikbagoly* bőven van. 55 lett a társaság zsákmánya.

Holló, varju, csóka, szarka, holló különösen a Tárcza mellékén fordul elő bőven. A társaság 687 varjut és szarkát lőtt. Jelentéktelen szárnyasokat 67-et lőttek még a fentnevezetteken kivül.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE FLÓRÁJA.

MBÁR a Felvidék és szomszéd vármegyék flóráját általánosan vagy részletesen már többen: *Hazslinszky, Reuss, Szontagh, Genersich, Wahlenberg* stb. ismertették és már Abauj-Tornában is többen botanizáltak; mégis e vármegye flórájának és növényzeti viszonyainak ismerete még meglehetős hézagos, még egyike a haza kevésbbé átkutatott vidékének.

Flóra ismertetői.

A megye flóráját legelőször Kitaibel Pál, hazánk legkiválóbb botanikusa, beregi (1803, Diplachne serotina L., Sátorhegyen Szántó m., Atriplex acuminata W. et Kit. Migle, Kochia sedoides Pall. Szántó és Vilmány közt, Phyteuma canescens W. et Kit. Szántó, Thlaspi montanum L. és Spiraea media Schm. Ránk, Thymus subcitratus Schreb, Herlány) *) és bártfai utjában **) (Achillea Neilreichii Kern., Forró) 1813-ban érintette. Munkáiban elszórtan e megyéből emlit növényt (Iris Hungarica), de a józseffalvai Cytisus leucanthus (Addit. 307. l.) vagyis C. albus Hacq. hihetőleg tévedésből vagy sajtóhibából ered, mert ez a község Zemplén vármegyében van, a Cytisus leucanthus pedig Tornában Jósafő vagy Jósvafő körül terem. (Richter A. gyüjt.)

A magyar orvosok és természetvizsgálók VII. gyülésén, Kassán 1846. aug. 10-én, *Marczényi Mátyás* bemutatja a Kassa város környékén gyüjtött növényeit és névjegyzékét; a szakosztály érdemesnek is határozta a Munkálatokban való kinyomatását, de a Munkálatokban — nem tudni miért — ez a növényjegyzék még sem jelent meg. Ugy látszik *Kováts Gyula* e flórajegyzékhez mérve emliti ugyanott, az aug. 12-iki ülésen Kassa város flórájának négy uj növényét: az Asplenium ruta muraria-t L., Amarantus viridis-t L. (A. Blitum Kov.), Lemna trisulcá-t L. és Xanthium spinosum-ot L. (Munkál. 198., 199. l.)

A megye flórájáról kissé áttekintőbb, de azért töredékes ismertetést nyujtott *Pawlowski Sándor* kassai jogtanár 1856-ban, Beiträge zur Flora Oberungerns (sic) czimen, a pozsonyi Verhandlungen des Vereins für Naturkunde I. évfolyamának 25—29. lapján. Ő Kassa környéke növényzetének egyszerübbségét nyiltan megvallja. Ennek oka a klimai meg a geologiai alakulás, különösen a mészhegyek hiánya, mert a Hrádován kivül más mészhegy nincsen a környéken.

Erdő.

Az erdőt bükkfa, gyertyánfa, tölgy Quercus Robur L., Qu. sessiliflora Salisb., sőt Qu. lanuginosa Thuill.) és nyirfa alkotja. Közé vegyül a szilfa (Ulmus campestris L., U. pedunculata Fougg.), a fodorjuhar, hárs (Tilia platyphyllos Scop., T. cordata Mill.), kőrisfa; de az *Ostrya carpinifolia* L., melyet *Pawlowski* a szádelői völgyből

*) Borbás V., Középeurópa, különösen Magyarorsz. kakukfüvei, 69. l.

**) Reliquiae Kitaibelianae Bécs, 1862., 10—18, 1863 111. l.

emlit, semmi esetre sem az, hanem hihetőleg gyertyánfa. Kassától mintegy órányira észak felé a fenyves kezdődik, innen szakadatlanul terjed a Kárpátokig.

Az erdő cserjéje a Lonicera Xylosteum L., *L.* nigra *L.*, a fürtös bodza, a kányafa (Viburnum Lantana L., *V.* Opulus L.), a fagyalfa, az egres bőven, a hólyagmogyoró vagy szerencsedió, a kecskerágó (Evonymus Europaeus L., *E.* verrucosus L.), a varjutövisk, berkenye (Sorbus torminalis L., S. Aria L.), galagonya, málna, szeder (Rubus tomentosus Borkh.), mogyorófa, boróka. A tölgyfán gyöngyös madárlép (Loranthus Europaeus Jacq.) élősködik.

Az erdő nedves helyén vagy a patak partján nő az égerfa (Alnus glutinosa L., A. incana DC.), a nyárfa (Populus alba L., P. nigra L., P. canescens Sm., P. tremula L.) és sokféle füzfa. Az erdő és fenyves legkiválóbb fü-dísze a bérczvirág, a Dentaria glandulosa W. et Kit. keresztes-szirmu szép piros virágával töméntelenül. Emlitésre méltó továbbá a Lycopodium annotinum L. (korpafü), Bellis perennis L., Gagea lutea Schult, Polygonatum verticillatum Mönch., Galanthus nivalis L., Arum maculatum L. (a Kalvária-hegyen), a Valeriana sambucifolia Mik., Centaurea axillaris Willd., Mulgedium alpinum Less., Campanula Cervicaria L. C. urticifolia Schmidt., Galium vernum Scop., Gentiana asclepiadea L., Nepeta Pannonica Jacq., Betonica stricta Ait, Ajuga reptans L., fehér virággal is, Pulmonaria mollissima Kern., Scrophularia Scopolii Hoppe, Primula elatior L., Vaccinium vitis idaea L., Pirola minor L., Peucedanum Cervaria Lap., Laserpitium latifolium L., Thalictrum aquilegifolium L., Isopyrum thalictroides L., Aquilegia vulgaris L., Aconitum Vulparia Rchb., Cardamine impatiens L., Hesperis matronalis L., Rubus saxatilis L., Mercurialis perennis L.

Hegyek növényzete. A hegyek füves helyein és verőfényes lejtőin terem az Anthyllis polyphylla Kit., Anthericum Liliago L., ramosum L., Allium fallax Don., Orchis militaris L., globosa L., sambucina L., Gymnadenia odoratissima Rich., Coeloglossum viride Hartm., Herminium Monorchis RBr., Ophrys muscifera Huds. (ritka a Rádován), Thesium intermedium Schrad., Jurinea mollis Koch. (Rádova), Centaurea stricta WK., Scorzonera purpurea L. (Rádova), Hypochaeris maculata L., Crepis praemorsa Tausch., Campanula Sibirica L., Gentiana ciliata L., G. cruciata L., Teucrium montanum L., Linaria genistifolia Mill., Arctostaphylos officinalis WGr., Astrantia major L., Seseli glaucum L., Anemone Pulsatilla L., A. sylvestris L., Erysimum virgatum Roth., C. Cheiranthus Pers., Dianthus collinus WK., Geranium phaeum L., Linum austriacum L., L. flavum L., L. tenuifolium L., L. perenne L., továbbá a Prunus Chamaecerasus Jacq., Cytisus biflorus WK., Dorycnium herbaceum Vill. apró bokor.

Rétnövényzete. A rét növényzete az Iris Sibirica L., Orchis ustulata L., Cirsium Erisithales Scop. (az éjszaki részen), Campanula patula L., Scutellaria galericulata L., hastifolia L., Rhinanthus minor Ehrh., major Ehr., Anthriscus sylvestris Hoffm., Chrysosplenium alternifolium L., Thalictrum collinum Wallr. (Th. minus Paw., non L.) Euphorbia palustris L., Lythrum virgatum L., Geum rivale L., Spiraea Ulmaria L., Colchicum autumnale L. (ritka).

Mező, útak. Mezőn, szőllőben, út mentén terem a Parietaria erecta MK., Salsola Kali L., Kochia arenaria Roth., Chenopodium ficifolium Sm., Achillea Neilreichii Kern., Echinops sphaerocephalus L., Xeranthemum annuum L., Xanthium spinosum L., Marrubium peregrinum L., Nonnea pulla L., Anagallis coerulea Schreb., Androsace elongata L., Eryngium planum L., Falcaria Rivini Host., Bryonia dioica L., B. alba L., Myosurus minimus L., Nigella arvensis L., Arabis arenosa Scop., A. brassicaeformis Wallr., Draba verna β. serrata Reuss., D. nemoralis Ehr., Lepidium Draba L., Myagrum perfoliatum L., Neslia paniculata L., Oxalis stricta L. (ritka), Spergula arvensis L., Lavatera Thuringiaca L., Hibiscus ternatus Cav. (a megye északi és déli részén gyakori). A várostól északnak fekvő szőllő kerítésében a törpe mandola (Amygdalus nana L.) tetemes száma van ültetve.

Hernád partja. A Hernád partján Chenopodium botrys L., Polygonum tomentosum Schrank, Herniaria glabra L., Stellaria viscida M. Bieb., Oenothera biennis L., Potentilla supina L., Melilotus albus Desr., Myricaria Germanica L. (csermelyciprus) a nevezetesebb,

sőt a hol a rétet víz is nedvesíti vagy elárasztja, Acorus Calamus L., Iris Sibirica L., I. pseudo-acorus L. (sárga liliom), *Typha latifolia* L., *Sparganium ramosum* Huds., Triglochin palustre L., Pedicularis palustris L. stb. is található.

Változatosabb, tagozódottabb a vegetáczió Kassa városától távolabb, nevezetesen a megye déli részén, a hol kiválóbb magyar növények teremnek, a tornai mészhegyek völgyeiben, valamint a szomszéd Sáros vármegyében is. *)

Szádelői völgy.

Tornától nyugatra, a keskeny, szádelői völgyben különösen a szirt növényzete kiváló. Két oldalt mészsziklafalak meredeznek, a völgy ölében pedig pisztrángot nevelő erdei patak csörtet végig, itt-ott alig enged gyalogutat annak, a ki ide a természet szépségeit csodálni jön. Itt terem a Cimicifuga foetida L., Hesperis matronalis L. meg a Corydalis capnoides L. Meglepő mindjárt a völgy elején a kétféle vidék növényzetének találkozása: a délkeleti *Echium rubrum* Jacq., *Silene nemoralis* W. et Kit., Alyssum saxatile (Ránkon is, Kit.) meg a török meggy, mig a sziklát havasaljai növény díszíti, mint a Saxifraga aizoon Jaqu. (S. recta Pawl.), Atragene alpina L. (bérczfolyondár), Aconitum Moldavicum Hacq., Arabis alpina L., Erysimum Cheiranthus Pers., Draba lasiocarpa Roch., Biscutella laevigata L., Campanula Scheuchzeri Vill., Sempervivum montanum L., Valeriana montana L., V. tripteris L., V. heterophylla Baumg. A szádellői völgy ősi vegetácziójának emléke a tiszafa.**)

Trachyt-hegyvidék.

A megye délkeleti részét érintő trachyt hegyvidéken, Abauj-Szántó és Tályа között *Pawlowski* a következőket jegyezte fel: Artemisia Pontica L., A. campestris L. var. sericea Fr., Carduus candicans W. et Kit., C. collinus W. et Kit., Onosma arenarium W. et Kit., bizonyosan az O. tuberculatum Kit. fajtájával együtt, Bupleurum affine Sadl., B. Gerardi Jacq., Althaea pallida W. et Kit., Melica altissima L., Phyteuma canescens W. et Kit., Senecio tenuifolius Jacq. (S. abrotanifolius Pawl.) Dianthus collinus W. et Kit., Acer Tataricum L. (feketegyürü), Aster punctatus W., et Kit., Vicia Pannonica Jacq., Melandrium noctiflorum L., Cephalaria Transsilvanica L., Alsine frutescens Kit., ez Tállya fölött. Ezek márjava részben uralkodó és jellemző magyarföldi növények.

Az abauji Hegyalja flórája a szomszéd zemplénvármegyeivel egyezvén, róla körülményesebben *Hazslinszky Frigyesnek* „A Tokaj-Hegyalja flórája“ czímü munkája tájékoztat, még az ősi vegetáczio maradványairól is.***) A többi, a mit Abauj-Torna flórájából ismerünk, systematicailag és növénygeographiailag elég becses, de nagyon el van szórva a literaturában. Rendszeres képért ugyancsak Hazslinszky Éjszaki Magyarhon flórája czimü, Kassán 1864-ben megjelent munkájához kell fordulnunk, a mely a közönségesebb növényeknél ugyan Abauj-Tornát nem említi, de ezek nagyobb része mindenesetre itt is terem. Az abauj-tornai ritkaságokból azonban Hazslinszky eleget említ, mint a Cerastium brachypetalum Desp. Kassa mellett, mészen, Hesperis runcinata W. et Kit. Torna körül, a kétes Alyssum „alpestre L.“ a szoroskői mészsziklákon Hárskut mellett (A murale?). Az A. alpestre L. egész nyugat-európai és havasi növény, mely a magyar hazában sehol nem terem. V. ö. „Magyarhon edényes növényeinek füvészeti kézikönyve“ 144. l. Nevezetes továbbá a Sedum glaucum W. et Kit., Korlát m. (148. l.); Bupleurum Gerardi Jacq. a szántói Sátoron, az árkai völgyben; Cuscuta lupuliformis Krock. Kassa és Göncz füzfáin, Onosma setosum Led. (O. echioides Hazsl., non L.) Szoroskő környékén; O. tuberculatum Kit. (O. stellulatum Hazsl., non W. et Kit.) Torna környékén; Sideritis montana L. Korlát körül; Calamintha intermedia Baumg. (C. officinalis Hazsl., non Moench) Forró és Szikszó körül (197. l.), valamint Jósafő mellett is bőven (Magyarh. edényes növ.); Phyteuma canescens W. et Kit. Abauj-Szántó m.; Cirsium eriophorum L., vagy inkább a C. decussatum Janka Bodókő-Váralján, Polycnemum arvense L. Korlát mellett; Parietaria officinalis L. a szádelői völgyben; Cephalanthera Xyphophyllum Ehrh. Kassa m.; Orchis coriophora L. Kassa

*) Maloveszka (Sáros vm.) vidékéről emlitett növényeket itt elhagyjuk.

**) V. ö. Borbás V. A vénhedő tiszafa. Term. tud. Közl. 1895. 73. l.

***) Math. és Természettud. Közlem. kiad. a M. Tud. Akad., IV. köt. 105—43. l.

rétjein; Iris Hungarica W. et Kit. Szántó m. a Sátoron; Allium ursinum L. Kassa bükköseiben; A. flavum L. Boldogkő-Váralja és Szoroskő környékén; A. ochroleucum W. et Kit. Kassán a Hernádvölgyben; Phleum alpinum L. a tornai hegyeken; Botrychium rutaefolium ABr. a Kassától északnyugatra eső hegyeken.

Ezek Abauj-Tornának a legnevezetesebb florisztikai ritkaságai.

Rózsafélek. Richter Aladár a Természetrajzi füzetek XII. kötetében (1889.) Gömörmegye és Abauj-Torna rózsaféléinek ismeretéhez czim alatt a következőket jegyzi fel a megyéből: Spiraea Aruncus L. a szádelői völgyben, A.-Meczenzéf m., a tapolczai völgyben Jászó körül (tündérfürt); Rubus Fábryi ARicht. Stósz fürdője felett kanyargó ut szélén, fenyvesben; Potentilla argentea L. és Potentilla reptans L. a szádelői völgyben; Agrimonia Eupatorium L. Jászó körül; Rosa leptotricha Borb. A.-Meczenzéf (Rothbaumgrundthal); Sorbus Aria L. Falucska, Áj völgyében.

Richter gyüjtése. Kassa vidékén botanizált továbbá *Polinszky Béla* orvos (Sagina procumbens L., Stellaria Dilleniana Schult.), *Richter Lajos*, budapesti florista, a ki 1892. julius havában Kassa környékén sok érdekes növényt gyüjtött s egy-egy példáját revizióra e sorok irójának átengedte. Torna környékének botanikusa *Reuter Kamill* orvosnövendék most készül s a gyüjteményében néhány érdekesebb növény van p. az Onosma tuberculatumot Kit (O. pustulatum Schur) Tornavárhegyéről Dianthus saxigenus Schur, Galeopsis pubescens Bess., G. Tetrahit L. Centaurea, coriacea W. et Kit.. Vicia sepium L., Scrofularia nodosa L., Lilium Martagon L., Anthericum ramosum, Gladiolus imbricatus L., Rosa Austriaca Cr., R. submitis Gren., R. fissidens Borb. Somodi vidékéről, Campanula Carpatica Jacq., C. glomerata L., Aster Amellus L., Circaea lutetiana L., Impatiens noli tangere a szádelői völgyben, Linum flavum az Áj völgyében

Minthogy Abauj-Torna növényzetét eddig időrendi közlés szerint adtuk elő és az egész növényzet systematicai összeállitására nincs idő, a Richter Lajos ur gyüjtötte növényeket is csak a termőhely szerint soroljuk elő, a mint azokat a vidéken gyüjtötte. *Báranyka* környékén terem: az Inula ensifolia L., I. salicina L., I. Britannica L., Lotus corniculatus L., Rumex crispus L., R. Acetosa L., Libanotis montana All., Anthericum ramosum L., Serofularia nodosa L., Centaurea axillaris Willd., Astragalus glycyphyllos L., Geum urbanum L., Prunella vulgaris L., Hieracium vulgatum Fr., Trifolium arvense L., Tr. montanum L., Convallaria multiflora L., Potentilla recta L., P. argentea L., P. Kerneri Borb., P. macrotoma Borb., Cardamine impatiens L., Tilia cordata Mill. és var. maior Spach, Melilotus albus Desr., Achillea Neilreichii Kern., A. collina Beck., Althaea officinalis L., Rubus Pilisiensis Borb., Rubus Menyházensis Simk., R. pruinosus Arrh., R. corylifolius Sm., R. medioximus Sabr., R. caesius L., R. discolor Whe et N., R. grandifrons Borb., Plantago lanceolata, Polypodium vulgare L., Verbascum Austriacum Schott, Filago arvensis L., Picris hieracioides L., Carduus nutans L., Centaurea Scabiosa L., C. Rhenana Boreau, Veronica orchidea Cr., V. Anagallis L., Scabiosa ochroleuca L., Asperula cynanchica L., Vicia sepium L., Melampyrum arvense L., Thymus subcitratus Schreb., Lathyrus silvestris L., Potentilla Hungarica Willd., Calamintha villosa Pers., Teucrium chamaedrys L., T. montanum L., Epilobium montanum L., E. parviflorum Schreb. var. canescens Hausskn., Clematis erecta L., Genista tinctoria L., Echinops sphaerocephalus L., Acer Austriacum Tratt., Dianthus saxigenus Schur, Crataegus monogyna Jacq., Cerinthe minor L., Salvia verticillata L., Cytisus leucanthus W. et Kit., Linum flavum L., Triticum repens L., Sedum acre L.

Opáczka-fürdő környékén terem a Cytisus nigricans L., Trifolium aureum Poll., T. agrarium L. (Tr. campestre Schreb.), Sonchus arvensis L., Centaurea Scabiosa L., C. axillaris Willd., Thymus subcitratus Schreb., Raphanus Raphanistrum L., Achillea Neilreichii Kern., A. collina Beck., Stachys annua L., Euphorbia platyphyllos L., Scleranthus annuus, Cuscuta Epithymum L., Knautia arvensis L., Potentilla argentea L., Anagallis arvensis L., Rubus caesius L., R. Pilisiensis Borb., Campanula Trachelium L., Dianthus collinus W. et Kit., Betonica officinalis L., Galium verum L., G. erectum Huds., G. ochroleucum Wolff, Clinopodium vul-

gare L., Inula cordata Boiss., I. Vrabelyiana Kern., I. ensifolia L., Quercus Robur L., var. hiemalis Stev., Polygala maior Jacq., Picris hieracioides L., var. horrida Borb. Budapestnek . . . növ. 1879. p. 92, robusta, foliis ac in typo duplo latioribus, cum caule more Onosmatis setosi Led. rigide setosis, — Veronica orchidea Cr., V. Teucrium L., Lathyrus tuberosus L., Anthericum ramosum L., Centaurea Rhenana Boreau, Linum flavum L., Knautia arvensis L., Verbascum Austriacum Schott, Melampyrum arvense L., Erythraea Centaurium L., Thesium linophyllum L.

Kassa és *Bánkfürdő* közt az ut mentén terem a Rubus discolor Whe. et N., R. medioximus Sabr., Thymus subcitratus Schreb., Crataegus Oxyacantha L., Quercus Robur L., Qu. sublobata Kit., Achillea Neilreichii Kern., Ononis hircina Jacq., Genista tinctoria L., Lepidium ruderale L., Aethusa Cynapium L. *Bánkfürdőnél* Quercus sublobata Kit. (Qu. aurea Wierzb.), Cucubalus bacciferus L.

Kassa körül Roripa Austriaca Cr., R. silvestris L., Linaria oligotricha Borb. Polygonum tomentosum Schr., P. lapathifolium L., Rubus caesius L., Malachium aquaticum L., Symphytum officinale L., Anchusa officinalis L., Campanula Trachelium L., Silene inflata Sm., Knautia arvensis L., Achillea collina Beck., Torilis Anthriscus L., P. macrotoma Borb., affinis P. argenteae L., sed foliolis subtus haud argenteis, imo tenui tomento canescentibus apice grosse serratis, serraturis utrinque 1—2-nis, in foliis infimis ternis, dente terminali lateralibus paulo longiore, pedunculis elongatis, *) Acer Austriacum Tratt., Veronica polita Fr., Vicia sepium L. *Bankó* nyaraló körül terem a Hieracium racemosum W. et Kit., Melamyrum silvaticum L., Mentha cuspidata Op., Senecio Jacobaea L., Campanula rapunculoides L., Galium Schultesii Vest, Sambucus racemosa L., Clinopodium vulgare L., Astrantia maior L. b, montana Stur, Cirsium arvense L. var. argenteum Vest, Gnaphalium silvaticum L., Geum urbanum L., Circaea lutetiana L., Hieracium vulgatum Fr. var. macrotomum Borb. foliis grosse serratis, dentibus lineari-lanceolatis, elongatis, Rumex obtusifolius L., Potentilla Tormentilla Sibth., P. recta L., P. macrotoma Borb., P. Hungarica Willd., Thymus subcitratus Schreb., Campanula patula L., Agrimonia Eupatorium L., Genista elatior Koch, Trifolium medium, Tr. Sárosiense Hazsl., Prunella vulgaris L., Quercus sessiliflora, Veronica orchidea, Crataegus monogyna Jacq., Stachys palustris L.

Kassa mellett terem a Linaria vulgaris Mill., Gnaphalium uliginosum L., Melampyrum silvaticum L., Epilobium angustifolium L., Thymus subcitratus, Hypericum hirsutum L., Senecio barbareifolius Krock., S. silvaticus L., Trifolium arvense L., Tr. medium L., Tr. Sárosiense Tr. aureum Poll., Tr. ochroleucum L., Tr. agrarium L., Myosotis palustris L., Sonchus arvensis L., Rubus Radula Whe, Dorycnium herbaceum Vill., Tilia cordata Mill. (T. parvifolia Ehrh.) var maior Spach, Eryngium planum L., Dianthus saxigenus Schur, (D. subcarpaticus Borb. in Baenitzii Herbario Europaeo, nr. 6541, 1891), sed squamis calycinis more D. saxigeni haud pruinosis ; a D. Carthusianorum occidentali floribus minoribus diversus, Potentilla argentea L., Quercus Robur L., var. brevipes Heuff. és hiemalis Stev., Betula verrucosa Ehrh., Quercus sessiliflora Salisb. var. Welandii Heuff., Acer campestre L., Acer Austriacum Tratt., Centaurea Rhenana Boreau, Rubus discolor Whe et N., Campanula Trachelium L.

Flóra vidékek találkozója.

Mindezeket összevéve Abauj-Torna a kárpátaljai flóravidéknek**) nevezetesebb darabja. Éjszaki részén, a gömör-szepesi érczhegység ágain, a flóra egészen havasaljai, éjszaknyugati részének flóráját a tornai mészszirtek elevenitik. A Hernád sik völgyében s a vele kapcsolatos Kanyapta völgyén, minthogy a Hernád-völgy széles alsó nyilása egyenes összeköttetésben van a nagy rónasággal, már a Magyar-Alföld növényzetének polgárai is beköszöntenek a megyébe. A megye

*) Re vera ad Collinas pertinet, sed ab omnibus huius sectionis speciebus varietatibusque diversa, P. pseudo-leucopolitanae Zimm. proxima, sed folia supra haud sericeo adpresseque pubescentia, inflorescentia laxa.

**) Lásd *Borbás V.*-től Magyarország növényföldrajza, *Nagy Lexikon* 12. köt., 80. l.

délkeleti részén, Hegyalja erdőtlen lejtőin, Abauj-Szántó vidékén, szintén pusztai vegetáczió díszlik, érdekes magyarföldi növényfajokkal. A vármegye földje tehát a különböző növényzeti tag érdekes találkozó helye.

A gazdasági növényeket, az erdők fa- és bokornemüit, mező- vagy erdőgazdasági szempontból a gazdasági ágakat ismertető fejezet tárgyalja. Itt csoportosítva még a kiválóbb növényeket soroljuk elő.

A havasaljai vegetáczió erdőképződménye a fenyves, magas-vidéki fája a piros berkenye, ilyen cserjéje a Lonicera nigra, a piros bodza (Sambucus racemosa), a csermelyciprus (Myricaria Germanica L.), Arctostaphylos uva ursi L. (medveszőllő, Arct. officinalis Wimm. et Grab.), a Vaccinium vitis Idaea L. Magasvidéki füvei a Thlaspi montanum, Dentaria glandulosa, Mulgedium alpinum, Valeriana sambucifolia, Gentiana asclepiadea, Primula elatior, Astrantia maior, Cirsium decussatum, C. Erisithales, Arabis alpina, Allium ursinum, A. ochroleucum, Phleum alpinum, Erysimum Cheiranthus.

A mészvidék jellemzői a 441. és 442. lapon.

Keleti fa a török meggy meg a fekete-gyűrü, az Acer Austriacum, a Quercus hiemalis; ilyen cserje a Cytisus leucanthus, C. biflorus, Rubus Pilisiensis, a törpe mandola, több szederfaj; keleti pusztai növény a Nepeta Pannonica, Potentilla Hungarica, Dianthus collinus, Echium rubrum, Pulmonoria mollissima, Achillea Neilreichii, Bupleurum affine, Linaria oligoseta, Linum Austriacum, Inula Vrabélyiana, Jurinea mollis, Lavatera, Diplachne és a 441 l. emlitett szántói fajok.

Különleges növények.

A megye speczialitása az Iris Hungarica, a Trifolium Sárosiense, a Rubus Fabryi, ezen kivül a következő kettőt itt vezetjük be a tudományba. Ez a Galium Abaújense és Rubus Cassoviensis; mind a kettőt *Richter Lajos* gyüjtötte 1892. jul. közepén Kassa környékén.

Galium Abaujense.

Galium Abaújense Borb. n. sp. (abaúji ragadványfű).

Radice perenni; cau les elati, ad nodos inflati, crassiusculi, basi breviter decumbentes, dein erecti, circiter a medio ramosi cum ramis conspicue quadranguli, glaberrimi atque lucidi; folia octona, infra ramos inflorescentiae primarios sena, elongata, lineari-lanceolata, inferiora usque 5 cmtra elongata, superne parum ampliata, 3—4 mm. lata, inferne longe angustata, supra lucida, subtus opaca pallidiora, glabra, ad margines scabra, uninervia, siccata marginibus plus minus convolutis, apici acuto vel obtusiusculo mucrone rigido imposito, superiora similia, sed gradatim breviora atque pauciora. Habitus corymbosus ramificatione Asperulam campanulatam Vill., fide Boiss. Fl. orient. III. p. 44 (Asp. galioiden Aut.) refert, ramis inferioribus elongatis, internodium proximum longitudine longe superantibus, angulo acuto patentibus, pyramidato-racemosis, crassiusculis, haud capillaribus. Panicula multiflora corymbiformis, cymulis contractis; pedunculi flore subduplo longiores glabri, corollae albae laciniis apiculatis, fructus glabri.

In fruticosis circa Cassoviam, florentem medio jul. cl. L. Richter invenit.

A G. Abaújense szép virágu, meztelen ragadványfaj. Ágai sátorozón hoszszan megnyúlnak, számtalan virág lepi el. Levele keskeny, de az ismert fajok közt aránylag a leghosszabbra nyúlik. Kétségtelenül a Galiumok Leiogalia DC. Prodr. IV. 593. csoportjába, s pedig legközelebbről a G. Mollugo L. rokonságába tartozik, de tőle valamint fajtái és rokon fajától is a szár, illetőleg a virágzatnak sátorozó állására, valamint hosszu leveleire nézve is különbözik. Első pillanatra Asperula campanulata Vill. növényt gondolnók magunk előtt, de a G. Abaujense, szirmának négy mély metszése következtében, kétségtelen *Galium*, nem pedig *Asperula*.

G. Abaujense a G. angustifolio Leers, H. Braun, Oesterr. Botan. Zeitschr. 1892 p. 161 foliis superne latiusculis, elongatis, inflorescentia corymbosa, pedicellis longioribus, ab Asperula campanulata Vill. corolla profunde quadrifida etc., a G. erecto foliis haud abbreviatis, — a G. Mollugine habitu Asperulam campanulatam referente, inflorescentia universa magis corymbosa, haud racemosa, ramis inferioribus elongatis, longitudine internodia caulis plura superantibus, foliis angustioribus, multo longioribus, floribus magis confertis, a G. Schultesii Vest. et G.

Heuffelii Borb. foliis subtus haud glaucescentibus, cymulis contractis etc. differt; praeterea species posteriores ramulis pedunculisque capillaribus prosus alienae sunt. In *G. atrichophyllo* Borb., G. Abaújensi simili, flores flavescentes, praeterea inflorescentiae axis et rami ramulique more G. veri dense hirti.

Rubus Cassoviensis Borb. n. sp. (kassai szeder).

Rubus Cassoviensis.

Turiones procumbentes, teretes, virescentes, epruinosi, latere superiore purpurascentes, abunde pilosi, dense acerosi atque setis purpurascentibus, glanduliferis crebris obsiti, aculei maiusculi basi compressi, circa 4 cm. longi, recti, inclinati vel falcati, quod magnitudinem attinet, non valde inaequales, tenues, pauciores omnino setiformes. Folia turionum ternata, persistentia, petiolo plano pubescenti, glanduloso atque aceroso purpurascenti insidentia, stipulis lineari-lanceolatis alte adnatis. *Foliola* inaequaliter biserrata, supra pilosa intense viridia, *subtus canescenti-pubescentia*, foliolum terminale late ellipticum vel fere rhombiforme, basi distincte cordatum, sensim breviter acuminatum, satis grande, circiter 9 cm. longum, 7·5 cm. latum, foliola lateralia distincte petiolulata, obliqua, basi cordata. Rami floriferi more turionum pubescentes atque armati, *foliis* ternatis, *distincte discoloribus, subtus incano-tomentosis* vestiti. Foliola minora, acuta vel breviter acuminata, magis aequaliter dentibus minoribus serrata.

Inflorescentiae rami inferiores axillares 4—3 flori, superiores racemosi vel corymbiformes, dense pubescentes, glandulosi atque acerosi, setis glanduliferis pubem conspicue superantibus; pedunculi 3—1 flori, erecto-patentes, bracteis linearibus, integris vel trifidis. Setae aciculique pallidi lutescentes, hinc et inde pallide purpurascentes. Sepala pedunculis paulo breviora, post anthesim erecta, apice longe caudato, dorso canescenti-pubescentia, lutescenti-setosa. Petala alba angusta, oblonga, stamina stylos fuscescentes aut pallide purpurascentes parum superantia, ovaria fructificantia pilosa.

Crescit Cassoviae ad villam Bankó dictam, ubi Medio julio cl. *Ludovicus Richter*, de flora Hungarica optime meritus detexit.

Csinos, alacsony, futó, mirigysertés szederfaj, tele apró, tűféle tüskével, sárgálló vagy pirosodó glandulával. A levele szine sötétzöld, a visszája fehérlő molyhos, virága apró fehér, gyümölcse pelyhes, a felemelkedő kehely takarja. Hajtásán a hármas levél kitelel.

A Rubus Cassoviensis termőhelyén, a Bankó-nyaraló körül, nevezetes szedervegetáczió van. Richter Lajos úr a szedrek Adenobatos csoportjából a nevezett helyről még a következők szárított példáját közölte e sorok írójával:

Rubus subaculeatus Borb.
R. glandulosos Bell.,
R. hirtus W. et Kit., (aberratio solum Rubi glandulosi Bell. trichocarpa),
R. longistylus Borb. (R. erythrostachys Sabr.),
R. rivularis Müll. et Wirtg.,
R. Bayeri Focke és az Adenobatos egyik tagját, melyet néha R. serpensnek (non Weihei) neveznek, de az éjszaki R. serpens Whe más növény (foliolum terminale petiolulo quadruplo fere longius).

A mienk (R. ochrosetus Borb. in lit. ad amicos 1892.) kopaszgyümölcsü, sárga mirigyes és tűs, hajtása ritkásan pelyhes, rajta a levél hármas.

Rubus ochrosetus Adenobatorum turione sparse piloso, foliis eius ternatis, perhiemantibus, foliolo intermedio late ovato vel ovato-rhombeo, basi rotundato aut vix cordato. Tota planta setis aculeolisque lutescentibus vestita, leiocarpa.

Kassa környékén továbbá a Rubus discolor Whe et Nees (R. macrostemon Focke) is terem. Lehetséges, hogy a R. Cassoviensis a R. discolor meg a R. rivularis kereszteződéséből származott.

Focke Synopsis Ruborum Germaniae czimü munkájában nincs a R. Cassoviensis-szel összevágó szeder ismertetve. Halácsy „Oesterreichische Brombeeren“ (Bécs, 1891.) czímü munkája segitségével keresve szedrünk nevét, a 19. l. a R. lamprophyllusig jutunk, de itt egyszersmind meg is akadunk, a nélkül, hogy a

R. Cassoviensist a zürichi R. lamprophyllussal megegyezőnek tarthatnók. Az utóbbit Karinthia több helyéről ismerem, ennek a levélvisszája nem molyhos, hanem kemény és sürüszőrü, csillogó s a tapintása durva bársonynemü, valamint más apróbb bélyegeire nézve is eltérő a két növény, a R. lamprophyllus tetőző levélkéje forditott tojásdad, az alja alig szivmetszésü, a hajtása deres.

A. R. Cassoviensis szürke molyhu leveleire nézve az Adenobatos (Glandulosi Focke) valamennyi fajától eltér, mert ezek tervszerüen zöldlevelüek. Ha a R. Cassoviensist két faj kereszteződéséből származtatjuk, a mi systematicai bélyegeinél fogva könnyen lehetséges, akkor a R. Cassoviensist, mint különben is könnyebb értelmezhetőség kedvéért, a R. rivularis meg a R. discolor közé kell helyeznünk. Amattól főképen a szürke molyhu levél választja el, a mely a molyhos levelű R. discolortól eredhet, emezzel azonban legfeljebb szürkés fehér szinére nézve egyezik meg, máskülönben tőle merőben különböző.

R. Cassoviensis quod characterem attinet, progenies hybrida ex R. discolori et R. rivulari esse videtur, posteriori affinior, a R. discolori non nisi tomentum Rubi Cassoviensis interpretari potes. A R. rivulari et ab omnibus speciebus varietatibusque Adenobati differt foliis subtus albicanti-tomentosis. Inter Adenobatum R. lamprophyllo Gremli Oesterr. Botan. Zeitschr. 1871. p. 94, etiam in Carinthia crescenti proximus, at R. Cassoviensis foliolorum forma non obovata, subcordata, sed latiore cordato-ovata, subtus canescenti-tomentosa, haud pilis rigidis densisque micanti, turionibus haud pruinosis etc. a R. lamprophyllo longe diversus.

Nem akartuk elmulasztani, hogy Abauj-Tornának ez a két érdekessége a tudományba meg a növények systemájába bele ne kerüljön.

Végre nevezetes néhány jellemző délkeleteurópai növénynek beékelődése, a kiváló magyar flórának mintegy szigetje vagy utolsó szétfoszladozása Abauj-Torna belsejében. Ennek legkiválóbb példája a Cytisus albus, a régi Bánság és Erdély uralkodó cserjéje.

Felvidéki termőhelye abnormisnak látszik, de csak ugy látszik, mert a C. albus Abauj-Tornában meglehetős gyakori, másrészt ez a növény még fentebb, Galicziában és Sziléziában is terem. Hogy Abauj-Tornában a *C. pallidus* Schrad. teremne, a valóságnak meg nem felel. Igaz, hogy e név alatt a Mátrától s általában Közép-Magyarországtól kezdve e két zanótfaj földrajzi elterjedését jobban kikerekithetnők ; hagynánk a *C. albust* délkeletinek, a C. pallidust pedig a haza közép és északibb vidékén termőnek. De ennek ellene mond a systematicai bélyeg, mert az abaujtornai zanót a délkeleteurópaival teljesen megegyező, simaszőrü. A borzas C. pallidus Budán pusztán a C. Austriacus L. elfehéredése, de kivüle más hasonló fajvegyülék valóban van a természetben, flóránkban is.

POSTA ÉS TÁVIRÓ ABAUJ-TORNA VÁRMEGYÉBEN.

Első, rendszeres postajárata Magyarországnak a Pozsonyból kiinduló volt 1558-ban, a postaintézménynek Magyarországon történt szervezése alkalmával, mely első postajárat Kassát is érintette. Ez ugyanis Pozsonyból kiindulva a Vág völgyén, továbbá Liptó, Szepes és Sáros vármegyékben áthaladt s utközi posta állomásokként szerepelt a lőcsei és eperjesi postahivatal, a végállomás Kassa volt.*) Első posta Magyarországon.

A rendelkezésünkre álló adatok szerint Maria Antal volt az első postamester Kassán, a ki 1558-tól 1565-ig kezelte a kassai postát. A postamester illetménye 230 frt fizetés és a közönségtől befolyt jövödelem, minek fejében 3 lovat volt köteles tartani. Első postamester Kassán.

A XVI. században majdnem szakadatlanul tartó hadjáratokban Kassa és Szatmár között ideiglenesen hét tábori postaállomás szerveztetett, a midőn csak maga Maria Antal 18 lóval szolgált a hadi postáknál.

Maria Antalt a kassai postamesterségben 1566-ban Paar Bertalan, majd Paar Nondinus követte.

1580. körül Wollzogen András birta a kassai postát, kinek 3 ló tartására 285 magyar forint fizetése volt.

A XVII. század első évtizedében a szepesi királyi kamara kiterjesztette a postavonalat Kassától Szatmárig. XVII. század.

Ugyanez időtájban az északi pozsony-kassai vonal Eperjestől kezdve Bártfa és Lengyelország felé hosszabbittatott meg. A kassa-szatmári vonalnak Abaujvármegye területén két állomása volt; Szinán és Vilmányban. E két állomáson a postamesterek 2—2 lovat tartottak.

A posták fejlődésére nagyon bénitólag hatottak Bethlen és Bocskay szabadságharczai.

1605. körül Hueber András kassai postamester minden vagyonát elvesztette; a fejedelem (Bocskay) elvette a házát „több németek házaival együtt“ s őt magát bujdosásba kergette.

Bethlen Gábor halála után a kassa-szatmári postavonal ismét a szepesi kamara kormányzósága alá került.

---

*) Történeti források: Dr. Szádeczky Lajosnak „A postaügy fejlődésének története“ és Hüberth Károlynak „A postaintézet Magyarországon“ czimü munkája, azonkivül a kassai posta- és táviró-igazgatóság levéltárában lévő „régi akták“.

1633. körül Kassa már mint főpostaállomás szerepel, melyhez 4 vidéki állomás tartozott, összesen 13 ló tartásával.

Ugy a szepesi, mint a pozsonyi kamara postái már akkor az „országos főpostamester“ igazgatása alatt állottak.

Az első magyar származásu kassai postamester *Soós* Gábor volt, a ki 1662. táján kezelte a kassai postát. Majd 1686-ban *Granáth* János szerepel mint helyettes postamester. Ez időben a postajáratok már hetenkint kétszer közlekedtek.

Thököly fölismervén a posta fontosságát, szigoru rendelettel gondoskodott az időközben megzavart postaforgalom biztositásáról.

1682. szeptember 10-én Kassán kelt rendeletében kimondja:

„A mennyiben a magunk s hazánk java és maradandósága szempontjából postaszolgálataink fentartandók, hogy ezeknek Magyarország eme részeiben leendő szükséges és czélszerü berendezése és beosztása állandóan és szilárdan fentartható legyen s fenn is tartassék, akarjuk és szigoruan parancsoljuk az ország minden állásu és rangu egyéneinek, különösen pedig azoknak, kik nyeregben tartott lovakon vagy a postával akarnak utnak indulni avagy utjukat folytatni és a posta nyujtotta többi kedvezménynyel s előnynyel élnek, hogy a Magyarország sokszor emlitett részeiben létező postáknál a következő rendszabályokat és módozatokat pontosan és sértetlenül betartsák.“

BENE RÓBERT.

Következik a hét fejezetre osztott részletes szabályzat, melynek végén a posta-tisztviselőknek járó évi fizetést is megszabja és pedig többi között „Dobay Gábor eperjesi postamesterünk részére 336 magyar forint, a licsérdi s a bertóti veredáriusok (fiókpostások) részére évenként 72 magyar forint“ stb.

XVIII. század.

II. Rákóczy Ferencz hadjáratakor a posta mindjárt a kuruczok kezébe jutott. II. Rákóczy Ferencz 1703-ban ujra szervezte úgy a felsőmagyarországi, mint az erdélyi postákat. Az egyik fővonal Beszterczebányáról kiindulva többi között Lőcsén, Bertóton s Eperjesen át haladt Kassára s innen Buzita, Szina és Vilmány postaállomásokat érintve Szikszóra, a hol elágazott egyrészt Tállya és Tokaj felé, másrészt pedig Edelény és Putnok felé. A posták igazgatásával Rákóczy, Szepesi Jánost (1704.), majd Kossovics Mártont bızta meg.

Természetes, hogy a postahivatalok elsősorban mint tábori posták működtek s így a változó hadi szerencse s a háborus idők szülte nehéz viszonyok nemcsak a postaügy fejlődését hátráltatták, hanem az alkalmazottakat anyagi károkkal is sujtották.

Igy Német Jakab vilmányi postamester arról panaszkodik, hogy Rabutin császári generális által „leégettetett“ s ugyanakkor 15 lova eldöglött. A buzitai postamester pedig felpanaszolja, hogy a főpostamester (Szepesi János) által „in ordinaria modo“ traktáltatott. A szikszói postamester felhozza, hogy „Sz. J. uram ő nagysága postán hat lovain ment, de egy postáját meg nem fizette“. A panaszok megvizsgálásával az uj főpostamester Kossovics Márton bizatott meg, a ki az abauji postavonalakat 1707-ben vizsgálta meg.

A szatmári béke után a felsőmagyarországi posták a Paar-féle postaintézménybe olvadtak be s a postahálózatnak csomópontja Buda lett. A felsőmagyarországi, Kassán és Abaujvármegyén átvonuló postahálózat azonban lényegesen most sem változott.

1720-ban Flachenfeld Viktorin viselte a kassai postamesteri tisztet, a ki a város annáleseinek feljegyzése szerint arról is nevezetes, hogy a főutczán diszlő Szüz Mária szobrot emeltette, részben saját költségén, részben általa összegyüjtött kegyes adományokból. Utódja lett Flachenfeld Ferdinánd 1742-től, valószinüleg 1764-ig.

A kassai postamester már ekkor a „Post-Verwalter“ czimet viseli s felügyeleti joga van több postaállomás fölött. 1758-ban a kassai postahivatal már mint „Ober-Postamt“ van megjelölve. 1763-tól kezdve Haager Ernő Frigyes az Ober-Postamts-Verwalter.

II. József alatt.

II. József a magyarországi posták igazgatását 1783-ban a magyar helytartó tanácsra bizta, de belső szervezetében továbbra is a bécsi főpostaigazgatóság intézkedett (előbb Hof-Post-Comission). A helytartó tanácsnak nyolcz postaigazgatási kerület (postae praefectoratus officii districtus) volt közvetlen alárendelve; ezek egyikének székhelye Kassa volt.

A kassai praefectura felügyelete alá tartoztak az Abauj, Torna, Sáros, Szepes, Liptó, Turócz, Gömör, Borsod, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Marmaros, Szabolcs, Szatmár és Bihar vármegyék területén fekvő posta-hivatalok. Ezeknek száma a mult század utolsó évtizedében s a jelen század elején már 73 volt, köztük 14 ugynevezett megállapodási és osztályozó állomás (Absatz- und Theilungs-Station).

Postaállomások és postamesterek.

Abauj-vármegye területén, a kassai főpostahivatalon kivül, Hidas-Németiben, Forrón, Szikszón, Vizsolyban, Szinyén (Pető-Szinye), Jászó-Ujfaluban és Alsó-Meczenzéfen volt postahivatal. Ellenben a szinai, a buzitai és a vilmányi postahivatalok már nem működnek. A postajáratok négy főirányban közlekednek; még pedig: Jászó-Ujfalun, Alsó-Meczenzéfen és Szomolnokon át Rozsnyóra és tovább Rimaszombat, Galgócz felé, délnek Hidas-Németin. Forrón, Szikszón át Miskolczra és tovább, Eger, Gyöngyös, Hatvan, Pest felé; keletnek: Szinyén át Vecsére és tovább Nagy-Mihály, Ungvár, Munkács, Máramaros-Sziget felé; északnak Lemesen át Eperjesre és innen egyrészt Bártfán át Galiczia felé, másrészt pedig Sirokán át Lőcse, Lucsivna stb. felé Pozsony irányában. Azonkivül Hidas-Németitől mint osztó-postaállomástól elágazik Vizsolyon át a Tállya, Tokaj, Debreczen stb. érintésével Erdélybe futó postajárat.

Kizárólag Abauj-Torna vármegye területén tehát 206 kilométernyi uton közlekedett a posta. Maga a kassa városi postahivatal 44 postaállomással 17 megállapodási (Absatz) állomással és 4 főpostahivatallal állott közvetlen rovatolási összeköttetésben. Nem találjuk már nyomát a Rákóczy idejében berendezett Putnok, Edelény, Szikszó, Tállya, Tokaj irányában haladó postajáratnak.

A járatok az emlitett irányokban hetenként kétszer közlekedtek (Pestre hétfőn és pénteken) s ugyancsak minden irányból hetenként kétszer volt postaérkezés.

Forgalmi és jövedéki adataink ez időszakból nincsenek, csupán azt tudjuk, hogy a Magyar Hirmondó czimü első magyar hirlapból 2 példány járt Kassára, ugyanannyi Miskolczra, Rozsnyóra és S.-A.-Ujhelybe, mig Eperjesre, M-.Szigetre 3 példány járt.

A kassai postahivatal forgalmára a tisztviselők rendszeresitett létszámából következtethetünk. Igy 1792. után a „postae praefectuson“ kivül 1 ellenőr (Miller Ignácz), 1 tiszt (Steinhagen István) és két irnok (Aulinger László és Engl Mihály) volt alkalmazásban Mindenesetre máris jelentékenyebb lehetett a forgalom, a mennyiben ez időben a postának financziális érdekei is előtérbe nyomultak. A postapraefectusnak pedig már 600 frtnyi, az ellenőrnek 400 frt s a tisztnek 300 frt fizetése volt. 1807-ben a postai praefectusok a postaszállitás kötelezettsége alól felmentettek s ennek folytán beálló anyagi veszteségeikért pénzbeli kárpótlást kaptak.

A postahivatalok közül a jelen század elején zálogjoggal (sub titulo oneroso) birta a hidasnémeti postát a *Drisnyei*-család s később a vizsolyi

postát az *Unghváry* család. A század második tizedének kedvezőtlen pénzügyi viszonyait a postamesterek is megérezték, mert 300, 250, 200 forintos fizetéseik a fináncpátenssel 100—150 frtra szállittattak le. Később ennek kárpótlása fejében százalék szerinti pótlékokban részesittettek.

XIX. század. Kedvezőbbé vált a postai összeköttetés a harminczas évek elején, midőn a levélposta (ordinaria) Kassa és Pest között már hetenkint négyszer közvetittetett. A gyorskocsik, az ugynevezett delizsáncz (diligence) postakocsik életbeléptetése pedig nagyban hozzájárult a személyforgalom emeléséhez.

Kassán már 1829-ben magán társaskocsi-vállalat is közvetitette a személyforgalmat, a mely azonkivül postaanyagot is szállitott. Bujanovics Ede habsáni postamester Eperjes és Kassa közt minden másodnap közlekedő társaskocsi-járatot rendezett be, mely 1830-ban már naponta közlekedett. Később a vállalatot Kassán Spielmann József vette át s 1839-ben már Eperjes—Kassa és Budapest között naponta közlekednek e kocsik. A vállalat mindinkább terjeszkedve egészen az ötvenes évek közepéig állott fenn.

A diligence postakocsin a harminczas években Kassáról Pestig 6 napig tartott az út s a szállitási díj személyenként 9 frt 34 kr. volt. 1838-ban a levélposta hetenkint ötször küldetett Pestre, 1843-ban pedig már naponként jár a posta Pestre.

A POSTAÉPÜLET KASSÁN.

A megyebeli postahivatalok száma lényegesen nem változik s csak a negyvenes évek vége felé nyilik meg a kassa-rozsnyói vonalon, melyet Losonczon át Budával kötnek össze, a tornai és csécsi postahivatal és ugyanakkor a szomolnoki, meczenzéfi és jászó-ujfalusi postaállomások levélgyüjtő állomásokká lesznek.

Posta magyarosodása. A negyvenes években találjuk az első magyar szövegü rendeleteket a helytartótanácstól, mert az eddigiek latin, de túlnyomó részben német nyelven adattak ki. A bécsi „Oberste Post-Direction“ azonban kizárólag a német nyelvet használja. Az előbb emlitett magyar szövegü rendeletek már a „kassai postaigazgatósághoz“, majd a „kassai főtisztséghez“ intézvék.

1848. Midőn a magyar kereskedelemügyi miniszterium 1848-ban a posták igazgatását átvette, Németh József volt megbízva a kassai postahivatal és postakerület vezetésével. Németh hűtlen lett hazájához és 1849. elején, midőn a magyar hadsereg Kassa felé közeledett, Duklára, Galicziába menekült s ott fogadta az osztrák főpostaigazgatóság rendeleteit.

A magyar kormány Toborffy Lajos debreczeni ellenőrző tisztet bízta meg a postaigazgatási teendőkkel, a szabadságharcz lezajlása után azonban az osztrákok Németh Józsefet visszahelyezték hivatalába.

1849. után. Az 1850-iki általános szervezés alkalmával rendszeresítették tulajdonképen a kassai postaigazgatóságot.

Tiszti személyzetét képezte: 1 igazgató (1500 frt fizetéssel s 200 frt lakpénzzel), 1 igazgatósági segéd (Bastl János), 1 postatiszt, 1 gyakornok és 1 dijnok.

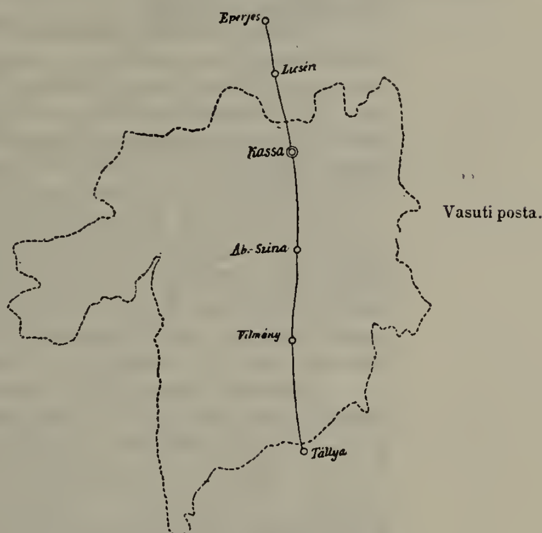
Abauj-Torna vármegye területén a következő postahivatalok működtek : Csécs, Forró, Hidas-Németi, Meczenzéf, Szikszó, Szinye, Torna, Vizsoly, Kassa ; Metzenzéf azonban csak mint levélgyüjtő-postaállomás működött. A postajáratok iránya nem változott; megemlithető azonban, hogy Pest és Kassa között a postai „malle“-járatokon kivül egy külön társaskocsi-járatot rendeztek be.

1851-ben állitották föl a zsadányi postahivatalt, 1858-ban a filkeházait, a mely S.-A.-Ujhelylyel hozatván összeköttetésbe, uj postavonal nyilt meg Kassa és S.-A.-Ujhely között. Abauj-Szántón 1857-ben nyilt meg a postahivatal.

Az ötvenes évek elején lépett életbe a postai utalványozás ; a kassai kerületben egyelőre azonban csak Kassán.

Az ötvenes évekből származó költségelőirányzat szerint, a kassai postakerület személyzeti kiadásai már 23,000 frtra rúgnak, a jövedéki bevétel a 62,000 forintot meghaladja, a postaszállitás költségei pedig 165,000 forintnál többre emelkednek.

Postamesterek a vármegye területén ez időben : *Koós* Imre, *Farkas* István, *Drisnyey* László, *Gedeon* András, *Unghváry* Pál, *Michnay* Amália ; nagyrészt megyebeli földbirtokosok, mig a tornai posta a gróf Keglevich, a szinyei posta pedig a gróf Vandernáth család kezeiben volt. 1860-ban nyilt meg a szepsi postahivatal.

ABAUJ-TORNAVÁRMEGYE POSTAVONALA 1700-BAN.

A pest-czegléd-kassai vasuti vonal kiépítése után a postai járatok beosztása lényegesen megváltozott. A Hidas-Németi, Vizsoly-Tállya között haladó járat beszüntettetvén, Forró-Encstől Abauj-Szántón át Tállyára uj postavonalat rendeztek be, a melyhez a Vizsoly-Abauj-Szántó közti járat csatlakozott. Vasuti posta.

A postaigazgatóság létszámát 1863-ban ismét szaporitották ; egyidejüleg emelték a Kassa városi postahivatal tiszti és szolgai létszámát.

1867-ben a postaigazgatásnak a magyar kormány által történt átvétele alkalmával 1 kincstári és 14 nem kincstári (postamesteri) hivatal működött Abauj és Torna vármegyék területén és a postautak hossza 292 kilométerre rúgott. Még ugyanezen évben megnyilt a buzinkai és stószi postahivatal, a szinyei postát pedig Bődre helyezték át. 1867.

A postahivatalok és uj járatok számát lényegesen szaporitották, különösen az ujonnan megnyilt vasut-vonalak mentén. — Igy 1868-ban Nagyszalánczon, Szinben, Jászón, Gönczön és Buzitán, a következő évben pedig Hámoron, Torna-Almáson és Herlányban nyilt meg postahivatal. — A postakiadóságokat (Alsó-Mezenzéf, Szepsi) valamennyit postamesteri hivatalokká alakitották át. — 1871-ben berendezték a pest-miskolcz-kassai mozgópostát, felállitották a garadnai, csobádi, homorogdi és felsővadászi postahivatalt.

1871. elején a kassai postakerületben összesen 171 postahivatal működött, s a postajáratok által megtett ut 2910 kilométerre rúg, melyből Abauj és Torna vármegye területére 211 kilométer jut s azonkivül 5 hivatal pályaudvari postajáratok utján a mozgópostákkal áll összeköttetésben. Kassa város területén a postai kézbesitést naponta kétszer hét levél- Postai forgalom 1870-ben.

hordó végzi. A kezelő-személyzet létszáma 1 gondnok, 1 ellenőr, 10 postatiszt és 8 járulnok. A postajáratokat kisérő személyzet 26 főből áll.

A kerületi igazgatóságnál pedig 1 igazgató, 1 titkár, 1 felügyelő és 1 fogalmazó volt rendszeresitve, mig a számosztálynál 2 számtiszt s mindkét helyütt a postahivatal létszámából időnként berendelt 4 tiszt.

Az 1868-ban 267 ezerre rugó összbevétel 1871-ben 358 ezerre emelkedik; mig a kiadások 1868-ból 319 ezerről 402 ezerre emelkednek, úgy hogy az üzleti eredmény 1868-ban 52 ezer, 1871-ben 34 ezer forintnyi hiányt mutat. Javul azonban a helyzet már 1872-ben is, a midőn a kassai kerület már 5400 frtnyi fölösleget mutat fel, a mi 1873-ban 10,400 forintra emelkedik. Innen kezdve az emelkedés állandó.

1873-tól 1880-ig a vármegye területén megnyilt a szilasi, alsó-kékedi forró-encs-pályaudvari, jósafői, rozgonyi és abauj-baktai postahivatal, úgy hogy 1880-ban a kassai postahivatalon kivül már 32 posta van a megye területén.

A kassa-oderbergi és a kassa-s.-a.-ujhelyi vasutvonalak megnyitása után nyomban felhasználtatnak ezek a vasutak is a postaszállitás czéljaira, s bár e miatt több közuti járat megszünt, ezek hossza a vármegye területén mégis 302 kilométerre rúg.

Postai forgalom 1880-ban.

A postajövedék és forgalom további rohamos emelkedését illusztrálják az 1880. évi adatok.

A kassai városi postahivatal jövedéki bevétele 58,065 forintra rúgott, mig az Abauj-Tornavármegye területén fekvő postahivatalok jövedéke 29,870 forintot tett ki. A kassavárosi postahivatal forgalmi bevétele 1.480,484 frtot, forgalmi kiadása pedig 1 152,140 frtot tett; mig Abauj-Tornavármegye többi postái ugyanezen évben 389,237 frtnyi forgalmi bevételt és 248.762 forgalmi kiadást mutatnak ki. A kassai postahivatalnál feladott levélpostai küldemények száma a 88 ezeret, a kézbesitetteké a 71 ezeret meghaladta. A vármegyei postahivataloknál 36 ezernyi illetőleg 54 ezernyi levélpostai küldeményt kezeltek.

A kocsipostai forgalom a következő: Feladatott Kassán 16,955 drb, kézhez adatott 101,581 drb csomag és pénzeslevél; a vármegyei postahivataloknál pedig feladásra került 2264 darab, kézbesitve lett 83,891 darab kocsipostai küldemény. A Kassán feladott és kifizetett postautalványok értéke a 2 millió forintot túlhaladta; a vármegyei postahivatalok utalvány-forgalma pedig megközelitette a fél millió forintot. Az igazgatóság vezetése alatt álló kerületnek évi pénzfölöslege 55,345 frtra emelkedett.

1882-ben megnyilt a kassa-pályaudvari postahivatal, a mely postafelvételi teendőkön kivül megbizatott a Kassáról Ruttkáig, Orlóig, illetőleg S.-A.-Ujhelyig közlekedő mozgóposták vezetésével.

A forgalom emelkedése következtében Kassán a fő-utcza északi végén „Kassa—Ferenczváros“ név alatt 1884-ben uj postahivatalt állitottak föl. A vármegye területén, 1881-ben Abauj-Szemerén, Abauj-Szinán és Enyiczkén, 1882-ben Nagy-Idán és Bodókőváralján, 1883-ban Halmajon, Léhen és Aranyidkán, 1884-ben Garbócz-Bogdányban, Göncz-Ruszkán, Hollóházán, Telkibányán, Alsó-Mislyén, Alsó-Vadászon és Bárczán, 1885-ben Gibárton, Hidvég-Ardón, Pálházán, Perényben, Abauj-Komlóson, Abauj-Széplakon, Csányban, Csécsen, Felső-Dobszán, Felső-Gagyon és Felső-Méran s végül 1886-ban Hernád-Vécsén, Jánokon, Semsén, Abauj-Tihanyban és Felső-Olcsváron uj postahivatalok állittattak fel, úgy hogy 1886-ban már 62 hivatal működött a megyében s 3 postahivatal Kassán.

Postakarék-pénztár.

A postatakarékpénztár szervezése alkalmával (1886-ban) 15 abauj-tornavármegyei postahivatalt bizott meg a kormány közvetitési teendőkkel; a következő években a megbizatást fokozatosan kiterjesztették, úgy hogy ez idő szerint valamennyi posta egyszersmind közvetitő hivatala a postatakarékpénztárnak.

1886-ban megszerezte a postakincstár a sörház-utcza 10. sz. a. fekvő épületet, november havában pedig, a még akkor külön álló kassai távirdafőállomás is a postaházban nyerte elhelyezését.

Ugyanezen évben emelték a kassa-pályaudvari postaházat is; s megnyitották a Schalkház-féle épületben elhelyezett s kincstárilag kezelt postahivatalt.

Posta- és távirdaigazgatóság.

A posta- és távirdaintézetnek 1887-ben történt egyesitése alkalmával a kassai postaigazgatóság posta- és távirdaigazgatósággá alakult át, területét is megnagyobbitották, a mennyiben az eddig a budapesti igazgatósághoz

tartozó s Borsodvármegye területén fekvő postahivatalokat a kassai kerületbe osztották be. Az uj posta- és távirdaigazgatóságnak hatásköre kiterjed tehát az Abauj-Torna, Sáros, Szepes, Gömör, Zemplén, Ung, Ugocsa, Bereg, Mármaros és Borsod vármegyék összes posta- és távíróhivatalaira. A távíróhivatalok száma 67 volt.

Távíró.

Az első távíróvezeték 1856-ban épült, Debreczenből kiindulva, Tokajon és Szántón át Kassára, 60 kilométer hosszaságban. — A kassai távíróállomás 1856. november 28-án kezdte meg működését.

A tokaj-miskolczi vasutvonalnak 1859-ben és a miskolcz-kassai résznek 1860-ban történt kiépitése után a debreczen-kassai távíróvonalnak tokaj-kassai részét a vasuti pályatesthez helyezték át.

1859-ben épült a kassa-eperjes-jaslaui vezeték. — E vonal a vármegye területét 15 kilométer hosszuságban szelte.

A vármegye területét érintő harmadik távíróvonal 1866-ban épült, még pedig Kassától Alsó-Meczenzéfen át Rozsnyóig. Az összes vonalak hosszasága 147 klm. volt.

1867-ben kiépült a kassa-gálszécs-nagymihályi vonal, 1869-ben pedig a szepsi-tornai vonalrész s ugyanazon évben nyilt meg a tornai távíróhivatal.

A kassa-legenyemihályi vasutvonal kiépitése után 1873-ban felállitott üzleti távíróvonal vezetékébe bekapcsolták az alsó-mislyei és nagy-szalánczi vasutüzleti távírókat.

A megyebeli távíró vonal hossza 1878-ban már 210 kilométerre rug; a vezetékek száma pedig 17 s azok összes hossza 674 kilométer.

Az 1878. év második felében megnyilt a szepsi, 1880-ban pedig a jászói távíróállomás.

A kassa-gálszécsi vonalrészt 1879-ben lebontották s a vezetéket a vasutmenti (kassa-legenyemihályi) vonalra helyezték át; ellenben 1881-ben Szerencstől Abauj-Szántóig uj közuti vonal épült, melynek visszatérő vezetékébe bekapcsolt „Abauj-Szántó" távíróállomás, 1881. november havában nyilt meg.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE POSTAVONALAI 1850-BEN.

Posta- és távíró egyesitése.

Az egyesítés évében, 1887-ben a vármegye területén a távíró-vonalak hossza 188 kilométert tett, a vezetékek száma 18 s azok összes hossza 653 kilométerre rúgott.

A kassai távírói főállomásra már 1872-ben 26,152 drb távirat érkezett; 1881-ben 19,874 dijköteles és 1791 dijmentes távirat adatott fel, érkezett pedig összesen 21,886 darab; végül közvetitett az állomás 91,596 táviratot. Ugyanezen évben Alsó-Meczenzéf 1477 és Jászó 1013, Szepsi 1566 és Torna 2766 darab táviratot dolgozott fel.

A jövedéki bevétel Kassán 11,977 forintra rugott, 1882-ben pedig 12,679 forintra emelkedett.

A többi vármegyei távíróállomások 1881. évi jövedéki bevétele 2962 forintot, az 1882. évi bevétel pedig 2973 frtot tesz ki.

1886-ban a Kassán feladott táviratok száma 22,623 darab, az érkezetteké 22,883 drb s a jövedéki bevétel 11,444 forint. A főállomásba bekapcsolt vezetékek száma 17, még pedig 14 állami és 3 vasuti.

A távíró személyzetére vonatkozó adatok a következők: A kassai távíróállomásnak 1856-ban történt megnyitásakor az állomás kezelését 1 gondnok és 2 segédmunkaerő látta el.

Később az éjjel-nappali szolgálat berendezésekor (1862—64) 6 munkaerő van rendszeresitve, 1870-ben már mint „főállomás“ működik Kassa. Az intézmény első rendezésekor a kassai állomás a pesti cs. kir. távirdafelügyelőségnek volt alárendelve; 1867-ben azonban a Debreczenben felállitott igazgatóság kerületébe osztatott be. A debreczeni távirdaigazgatóság 1870-ben Kassára helyeztetett át. Személyzete ekkor 1 igazgatóból, 3 titkárból és 6 beosztott tisztből állott. A többi megyebeli állomást vagy szerződött vállalkozó vagy a postamester látta el.

A főállomási személyzet számát 1880-ban — a teljes éjjel-nappali szolgálatnak fél éjjelire történt redukálása alkalmával, — megfelelően leszállitották. 1881-ben a kassai táviró-igazgatóság Debreczenbe helyeztetett vissza, s a kassai főállomást, valamint a megyebeli többi állomásokat a debreczeni igazgatóság kerületébe osztották be.

Személyzet.

A posta- és távirdaintézet egyesitésekor a „kassai posta- és távirdaigazgatóság“ személyzeti létszáma következőleg állapittatott meg: 1 igazgató, 1 tanácsos, 1 titkár, 3 felügyelő, 2 fogalmazó, 2 segédfogalmazó, 1 pénztárnok, 1 ellenőr, 1 számivzsgáló, 2 számtiszt, 4 főtiszt, 87 tiszt, 45 segédtiszt, 9 gyakornok, 36 kezelő, 78 elsőosztályu szolga, 141 másodosztályu szolga, 2 kisegitő szolga és 6 dijnok, összesen tehát 423 fő.

Ebből a kassavárosi postahivatalba 32 főnyi, a kassai táviróállomásra 26 főnyi, a kassai pályaudvari postahivatalba 34 főnyi, a kassa-főutczai postahivatalba pedig 3 főnyi tiszti és szolgai személyzet jutott, Abauj-Szántón pedig — mely hivatal szintén kincstárilag kezeltetett — 4 főből állott a kezelő személyzet.

A kassai posta- és távirókerület összes hivatalainak száma 1887-ben 554 volt, közte 38 kincstári p. és t. hivatal. — Ezek közül Kassán 5 — Abauj-Torna vármegyében pedig 67 hivatal működött. Még ugyanezen évben nyilt meg a krasznik-vajdai és vilmányi postahivatal.

A kassai postahivatalok jövedéki bevétele a következőképen alakult: a városi postahivatalnál 69,253 frt, a pályaudvarinál 3464 forint, a főutczai postahivatalnál 9795 frt és a ferenczvárosi hivatalnál 1494 forint. E hivatalok összes évi utalvány-forgalma 5 millió 732 ezer forintot tett.

A vármegye területén fekvő postahivatalok jövedéki bevétele 44,971 forintra rúgott.

Az igazgatósági kerület összes évi pénzforgalma túlhaladta a 66 millió forintot; a zárszámadási felesleg pedig 106,127 frtra emelkedett.

A kassai táviróhivatal 1888-ban 11,960 frtnyi jövedéki bevételt mutat fel.

Az igazgatóság vezetésével 1886-ban Raschka János, majd pedig 1887-től Sztankovics Géza posta- és távirdaigazgató volt megbizva; a városi postahivatalok élén pedig Arendarczyk Szaniszló, Morell József, Magas Lajos majd később Riedl János (p. u.) és Droppa József (főutcza) főtisztek állottak.

A kassai sátortáborban 1888-ban uj postahivatal szerveztetett, melynek működési ideje minden évben a katonaság ott tartózkodásának idejére terjed ki. 1889-ben létesült a kassa-máramaros-szigeti és kassa-eperjes-tarnovi uj táviróvezeték.

A tornai vasutnak 1890-ben történt megnyiltával Kassától Tornáig és vissza naponkint kétszer közlekedő kalauzposta-menetet rendeztek be.

A postahivatalok közül, részint a czélszerübb elhelyezés szempontjából, részint a csekélyebb forgalom miatt a fóny-hernád-kércsi, koksó-mindszenti, majd később az aszalói és nagybozsvai postahivatalokat megszüntették, ellenben Hejczén 1890 ben, Somodiban 1891-ben, Stósz fürdőben pedig 1893-ban uj posták állittattak fel.

1891-ben Budapest és Kassa között uj gyorsvonat rendeztetvén be, az nyomban felhasználtatott a postaszállitás céljaira, a mi azzal az előnynyel járt, hogy a budapesti hirlapok Kassán csaknem két órával hamarább lettek kézbesithetők, mint addig.

Telefon.

1891-ben létesült a kassai telefonhálózat, mely 40 előfizető állomással adatott át a közforgalomnak. 1893-ban az előfizetők száma már 90-re szaporodott. A telefonhálózat, mely 1891-ben a város területén 11 klm. vonalhosszal birt, csakhamar 30 kilométerre növekedett; a huzalhossz pedig 73 kilométerről — négy év alatt — 158 kilométerre emelkedett. A vármegye Alsó-Metzenzéftől Stósz fürdőig állami, továbbá Aranyidkán, Csányban, Pető-Szinyén, A.-Metzenzéfen és Nagy-Szalánczon magánhasználatu telefont rendeztek be. Azonkivül Kassán több közérdekü és magánhasználatu veze-

téket épitettek, melyek összes vonalhossza 56, huzalhossza pedig 68 kilométer.

A postai összeköttetés élénkitésére, egyes postajáratok mentén fekvő községekbe a levélpostai anyagnak zárt táskákban való közvetitését léptették életbe. — Igy Hernád-Kércs, Fuló-Kércs, Szala, Bodóka, Bukócz, Mexikó, Hilyó és Aszaló helységek az ott átvonuló postajáratoktól közvetlen kapják a levélpostát s levelezéseiket ugyancsak a postajárat közvetitésével továbbítják a legközelebbi postahivatalhoz.

Forró-Encsen 1890-ben, Szilason 1893-ban s legutóbb Szikszón 1895-ben uj állami távíró-hivatalt állitottak föl a posta mellett. Kassán pedig a pályaudvari postahivatalt 1893-ban szintén távíróval kötötték össze.

ABAUJ-TORNAVÁRMEGYE POSTAVONALAI 1895-BEN.

Kassán az igazgatóságnál 1892-ben posta és távíró-kiadói tanfolyamot rendeztek be, a melyen 13 posta- és távíró-kiadó nyert képesitést.

Postaforgalom 1894-ben.

Abauj-Torna vármegye területén az összesen 170 kilométert tevő vasuti vonalakon 8 mozgóposta és 8 kalauzposta közlekedik, mig 22, szintén a vármegye területét érintő vonat, részint postaközeg, részint vasuti közeg közvetitésével használtatik fel postaszállításra. A közutakon összesen 34 részint kocsi, részint gyalogpostajárat közlekedik, melyek naponta összesen 419 kilométernyi utat tesznek meg. Ezenkivül 71 pályaudvari postajárat naponta 2—4-szer közlekedik. — Kassán részint kézbesitésre, részint levélgyüjtésre naponta 7 járat közlekedik.

Az 1893. évi általános személyzeti szervezés óta a kassai posta- és távíróigazgatóság létszáma: 1 igazgató, 1 tanácsos, 2 titkár, 3 segédtitkár, 3 fogalmazó, 1 mérnök, 1 főtiszt, 7 tiszt, 1 segédtiszt, 4 szolga és 6 napidijas. Az igazgatósági számosztálynál 1 számvizsgáló, 2 számellenőr, 1 számtiszt, 4 posta és táv. tiszt, 1 segédtiszt és 1 szolga van

rendszeresitve, mig a kerületi pénztár személyzete 1 pénztárnokból, 1 ellenőrből és 1 beosztott tisztből áll. — Segédhivatalként működik az igazgatósági iktató és kiadóhivatal, melynek személyzete 1 tisztből, 1 segédtisztből, 5 napidijasból és 3 szolgából áll. A távirdai anyagok raktárát 1 főtiszt kezeli. Van azonkivül az igazgatóságnak szakkönyvtára is, mely ez időszerint 639 kötetből áll. Az igazgatóság hatásköre kiterjed a Kassa város, valamint az Abauj-Torna, Borsod, Gömör, Szepes, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék területén fekvő átvonuló összes posta és táviróhivatalokra s azonkivül a Kassa-Budapest és Mármaros-Sziget-Budapest között közlekedő kalauzposták kivételével a felsorolt vármegyék területén átvonuló összes mozgó és kalauzposta hivatalokra is. A helyi ellenőrzés gyakorlása czéljából 4 igazgatósági tisztviselő van megbizva posta- és távirobiztosi teendőkkel s mindenik részére 2—3 vármegye területén fekvő posta-táviróhivatalok vannak kijelölve. A táviróvezetékek fenntartására és további kiépitésére 3 igazgatósági tisztviselő — mint táviróépitész — van kijelölve Az igazgatóság kerületében lévő postahivatalok száma 541, ezek közül 23 kincstárilag, 518 pedig postamesterek által kezelt hivatal; valamennyi közül 112 van táviróval, illetőleg telefonnal egyesitve. A mozgó kalauzposta hivatalok száma 46. A kerületbeli közuti járatok utjának hossza 3500 kilométer. Az összes táviróvonalak hossza 2817 kilométer; az összes vezetékek száma 86, s ezek összes hossza 11415 kilométer, beleértve a vasuti vezetékeket is.

A pénzforgalom az egész igazgatósági kerületben 1894-ben 208 millió 879 ezer forintra rugott és a tiszta felesleg 359,878 forintot tett ki. Az igazgatósági személyek által elintézett ügyek száma 1894-ben 13782 volt.

Postaigazgató.

Az igazgatóság élén 1890. január hava óta *Bene* Róbert királyi tanácsos, posta- és távirdaigazgató áll.

Posta- és táviróállomások Abauj-Torna vármegyében.

Abauj-Torna vármegye területén összesen 70 hivatal működött; ezek közül 7 hivatalnál táviró van berendezve, azonkivül 19 vasuti táviró van működésben. A 70 posta, illetőleg posta- és táviróhivatal kézbesitési kerületébe összesen 188 község, 61 puszta, 10 major, 22 tanya és 20 telep tartozik. Átlag 2082 főre jut egy postahivatal. Telefon-berendezés 6 van. A postatakarékpénztári teendők végzésével valamennyi megyebeli postahivatal van meg bizva. A kezelést 70 postamester, 40 postakiadó és 5 hivatali kisegítő látja el; mig a postaszállitásra és kézbesitésre 75 postaküldöncz alkalmaztatik. A postamesterek közül 52 van megbizva szállítási teendőkkel; a szállítás teljesitésére 28 kocsijárat és 28 gyalogjárat van berendezve; a gyalogjáratok naponta összesen 46-szor, a kocsi- és karrioljáratok naponta összesen 55-ször közlekednek. — A szállitásra 39 ló használtatott. Az állami táviróhivatalokba 7 állami és 1 vasuti vezeték van bekapcsolva; a bekapcsolt irógépek száma 7.

Az 1894. évben a vármegye területén fekvő postahivatalokhoz 541,200 bérmentes és bérmentetlen levél, 262,960 levelező-lap, 169,480 nyomtatvány és áruminta, 193,720 portomentes egyszerü és ajánlott levél, 57,240 dijköteles ajánlott levél, 1020 utánvételes levél, továbbá: 57,660 csomag, 16,580 pénzeslevél (a csomagok és pénzeslevelek között 5680 portomentes) érkezett. A kifizetett utalványok darabszáma 44,904, a kifizetett összeg 1.494,976 frt. — Postai megbizás 942 darab érkezett, távirat pedig 11,082 drb.

Feladatott: 69,380 dijköteles ajánlott levél, 240 utánvételes levél, 33,800 csomag 15,230 pénzeslevél (a csomagok és pénzeslevelek között 4920 portomentes), 8841 távirat 86,589 darab utalvány 2.092,855 forinttal. — A postatakarékpénztárba befizettetett 53,085 forint, visszafizettetett 42,410 forint; mig a cheque befizetések 967,570 forintot, a visszafizetések pedig 279,484 forintot tettek ki.

Abauj-Tornavármegye posta- és táviróhivatalainak 1894. évi összes jövedéki bevétele 69,556 forintra rugott, a jövedék tehát 14 év alatt megkétszereződött. — Viszonyitva a forgalmi adatokat a népesség számához, egy lakosra évenkint átlag 4 levél és 13 lakosra átlag 1 távirat jut.

Posta és táviró Kassán.

Kassa sz. kir. város területén 1894-ben 3 posta- és táviróhivatal és 2 postahivatal működött; ezek közül 4 kincstárilag, 1 pedig postamester által kezeltetik. A kassai posta- és táviróhivatalok kézbesitési kerületébe tartozik 11 község, 1 major és 1 tanya. A város területén 28 levélgyüjtőszekrény van elhelyezve és 28 magánüzlet van megbizva posta értékczikkek árusitásával. Mind az öt hivatal postatakarékpénztári teendőkkel is foglalkozik; három azonkivül vasuti menetjegyeket is árusit. A városi posta- és táviróhivatal még tőzsdei árfolyamjelzéssel, meteorologiai értesitések közlésével és csapadékméréssel van megbizva. A kezelést 52 tiszt-

viselő látta el s ezenkivül alkalmazva volt 63 altiszt és szolga; utóbbiak közül 15 látja el a város területén a kézbesítési szolgálatot.

A távíróhivatalokba 26 állami és 3 vasuti vezeték van bekapcsolva; használatban van 3 Hughes gép, 2 Morse, 5 Siemens és 22 átalakitott kékiró gép. A többi bekapcsolt készülékek száma 99. — Közlekedési akadály (villamcsapás, egyéb zavar) 84 esetben fordult elő.

Forgalom.

A kézbesitő postahivatalokhoz érkezett 890,720 bérmentes és bérmentetlen levél, 349,280 levelező-lap, 187,760 nyomtatvány és áruminta, 262,620 portomentes egyszerü és ajánlott levél, 101,040 dijköteles ajánlott levél, 780 utánvételes levél, 107,100 csomag, 41,160 pénzeslevél (a csomagok és pénzeslevelek között 39,720 drb portomentes) 128,371 darab postautalvány három millió 564,533 forinttal és 2614 darab postai megbizás. Feladatott valamennyi posta- és távíróhivatalnál együttvéve: 110,840 dijköteles ajánlott levél, 300 utánvételes levél, 97,540 csomag, 25,520 pénzeslevél s végül 96,408 postautalvány három millió 661,101 forinttal. A postatakarékpénztárnál befizettetett 55,675 forint, visszafizettetett 41,879 forint; mig a cheque befizetések 1.810,943 forintra, a visszafizetések 996,590 forintra rugtak.

Távirat feladatott: 41 468 darab, érkezett 49,311 és közvetittetett 275,720 darab; a telefonon érkezett 172, továbbittatott 144 darab távirat. A kassai posta- és távíróhivatalok 1894. évi összes jövedéki bevétele 128,235 forintot tett ki.

A kassai posta- és távíróhivatalok forgalmi adatait viszonyítva a lakosság számához, az érkezett küldeményekből egy lakosra 23 levél, 9 levelezőlap, 5 nyomtatvány és áruminta, 3 ajánlott levél, 3 csomag és pénzeslevél, 3 utalvány és 1·3 távirat esik. A postajövedéki bevételekhez minden lakos átlag 3 frt 34 krral járult, mig Abauj-Torna vármegye területén egy lakosra 49 krajczár esik.

VASÚTI HID A HERNÁDON KASSA MELLETT.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE VASÚTJAI.

Allamvasutak. Budapest-kassai vonal.

ABAUJ-TORNA vármegyét négy forgalomban levő vasutvonal szeli át; ezenkivül két vonal, a bódvavölgyi és a szerencs-hidasnémeti épülőfélben van. A magyar kir. államvasutak budapest-miskolcz-kassai fővonala, mely mint a volt tiszavidéki vasut 1860. aug. 14-én nyilt meg, Ongánál lép a vármegye területére, s onnan Kassáig folyvást a Hernád-völgyben, a folyó jobb oldalán, a cserehàti hegység alatt halad, a folyó partjától 2—4 kilométernyi távolságban. Csak Garadnán felül közelíti meg a Hernádot; Szurdoknál egészen melléje kerül, de nem vágja át; Hidas-Németin túl ismét eltávolodik tőle 2—3 kilométernyire, mig közvetlenül Kassa alatt megint melléje kerül. A kassai pályaudvar előtt áthidalja a Hernád malomágát. A pálya tehát mindvégig egyszerü völgypálya; műtárgyainak száma 44; de köztük nincs megemlitésre méltó. Hossza a vármegye területén 80·456 kilométer. Állomásai: *Onga* megállóhely, *Szikszó*, *Halmaj*, *Csobád* (m. h.), *Forró-Encs*, *Garadna*, *Hidas-Németi*, *Abaujvár-Kenyhecz* (m. h.), *Csány*, *Bárcza;* végül Kassa, melyről már részletesen irtunk.

Legenyemi-hályi-Kassa.

A m. kir. államvasutak másik vonala a legenyemihályi-kassai, mely az eperjes-tokaji hegylánczot keresztülszelve, aránylag nagy emelkedésével, nemkülönben a pályát környező változatos tájrészletek által az érdekesebb útvonalak közé sorolható. Bárczánál tér el a fővonaltól, melylyel Kassától fogva eddig egy pályatesten haladt, azután délkeletnek, egy három nyilásu, összesen 105 méter hosszu hidon átkel a Hernádon s a Tárcza völgyébe ér. A Tárczát ismét egy három nyilásu, 105 méter hosszu hidon átmetszve, délre fordul a mislyei állomásig, hol közvetlenül az állomáson túl egy 35 méter nyilásu hidon a Ósva patakon átmenve, nagy kanyarodással a Kőszálhegy lejtőjén egyszerre ellenkező, észak-keleti irányt vesz. Elhaladva Garbócz-

Bogdány és Regete-Ruszka mellett, mialatt legnagyobb emelkedését eléri, megkerülvén a nagyszalánczi Várhegyet, feltárva a legszebb erdei tájak sűrün váltakozó képeit, a szalánczi állomáson túl a Ronyva-völgybe ereszkedik és Kalsánál elhagyja a vármegyét. Legenye-Mihályinál a mező-laborczsátoraljaujhelyi vonalhoz csatlakozik. Állomásai: *Széplak-Apáti*, *Alsó-Mislye*, *Nagy-Szaláncz*. Hosszusága a vármegye területén 35·314 kilométer. Megnyilt 1873-ban.

Kassa-tornai vasut.

A magyar kir. államvasutak kezelése alatt álló kassa-tornai helyiérdekü vasut, melyet 1890-ben adtak át a forgalomnak, Bárczától indul ki, s délkeleti irányban Enyiczke mellett elhaladva, Nagy-Ida alá kanyarodik. Innen egyenes nyugati irányban szeli keresztül a Kanyapta-völgyet Tornáig. Állomásai Bárczán túl: *Enyiczke*, *Nagy-Ida*, *Csécs*, *Szepsi*, *Somodi*, *Torna*. Szepsinél egy 1894-ben elkészült szárnyvonal ágazik ki belőle, mely a felső Bódvavölgyön át Jászó és Jászóvár között Alsó-Meczenzéfig ér. Állomásai Szepsin túl: *Jászó*, *Pocskaj*, *Alsó-Meczenzéf*. Hosszusága 15·431 kilométer. Ferencztelepnél egy 2·994 km. hosszu vonal ágazik ki belőle. Lucziabányáig; ez azonban csak teherszállitásra szolgál. Az egész vasut hosszusága tehát 53·739 kilométer. A kassa-tornai helyiérdekü vasut emlitett vonalainak mentén van a somodi kőszénbánya, a pocskaji hámor, a ucziatelepi vasérczbánya, végül a meczenzéfi hámorok.

A TIHANYI ALAGUT.

Forgalom.

A most leirt vasutvonalak forgalmát a m. kir. államvasutak közlése szerint az 1894. évről a következőkben mutatjuk ki; megjegyezzük, hogy a személyforgalom kimutatása csupán a felszálló utasokra vonatkozik:

Miskolcz-kassai vonal.

Állomások	Utasok	Szállitott áruk mmázsákban
Csány	27,191	171,308
Forró-Encs	37.571	133.668
Garadna	11.690	37,344
Halmaj	12,288	143,734
Hidas-Németi . . .	63.070	156,659
Onga.	6,688	—,—
Szikszó	45,069	147,284

Legenyemihályi-kassai vonal.

Alsó-Mislye	32,861	40,580
Nagy-Szaláncz . . .	20,819	100,479

Kassa-tornai helyiérdekü vasut.

Bárcza m. h.	1,350	—,—
Csécs	8,440	9,765
Enyiczke	7,467	3,328

Állomások	Utasok	Szállitott áruk mmázsákban
Jászó	5,328	2,123
Kassa	35,734	45,019
Lucziabánya	—,—	2,898
Meczenzéf	5,797	94,241
Nagy-Ida	15,256	14,368
Pocskaj	—,—	31,778
Somodi	3,176	7,920
Szepsi	16,952	132,171
Torna	12,600	48,403

A kassa-oderbergi vasutnak csak rövid vonalrésze van a vármegyében. Athidalván Kassánál a Hernádot, ennek balpartján halad tovább; Tihanynál alagutba fut be s ezentúl még Sáros vármegyét éri. Erről a vasutról a Kassa városának vasuti forgalmát tárgyaló fejezetben szóltunk bővebben.

A még ki nem épült vasutak közül a szerencs-kassai, Abauj-Szántónál lép a megyébe és a Hernád balpartján Kér, Vizsoly, Göncz-Ruszka, Göncz helységek mellett elhaladva, Hidas-Németinél találkozik a magyar állam vasutak vonalával. A bódvavölgyi vasut a nevezett folyó völgyében Tornától kiindulva, a borsodmegyei Sajó-Ecsegnél találkozik a miskolcz-füleki vonallal.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE PÉNZINTÉZETEI.

Pénzintézetek alapitása.

Abauj-torna vármegye fejlett ipari és kereskedelmi élete, a megye minden részében létesitett pénzintézeteket, a melyek karöltve az egész megyére, sőt azon túl is kiterjeszkedő kassai pénzintézetekkel, a hazai viszonyokhoz képest teljesen kielégitő mértékben felelnek meg a feladatuknak. A megye területén levő részvénytársulati pénzintézetek mind ujabb alapitások és a legrégibbet, a Tornai takarékpénztárt is csak 1869-ben alapitották kassai inicziativára, a város és környék birtokosai és kereskedői, mig a többiek nagyrészt a hetvenes években, 1870—1872-ben, keletkeztek.

A megyében levő pénzintézetek alaptőkéi, mint az alábbi táblázatból kitűnik, 60—100,000 frt között váltakoznak s csak egy, a Csereháti takarékpénztár bir kisebb (30,000 frt) alaptőkével.

A szövetkezeti eszme a megyében csak lassan hóditott tért, s a kassaikat nem számitva, ma is csak három hitelszövetkezet van a megye területén.

Pénzintézetek állapota.

Az Abauj-Torna vármegyei pénzintézetek jelenlegi helyzetét mutatja az alábbi összeállitás :

	Alaptőke	Tartalék	Váltótárcza	Egyéb kölcsön	Betét	Osztalék
Tornai takarékpénztár	60,000	21,278	482,308	21,500	322,365	12%
Abauj-szántói „	80,000	102,524	612,694	107,779	553,679	0%
Csereháti „	30,000	29,745	273,681	286,999	484,424	14%
Abauj szepsi „	75,000	23,807	549,269	70,758	440,926	16%
Szikszói hitelintézet	100,000	8,296	390,604	7,779	125,916	12%
Abauj-szikszói takarékp.	60,000	24,796	432,765	6,871	114,101	20%
Gönczi „	80,000	4,648	318,649	78,865	192,850	20%

A megyében — Kassán kivül — levő pénzintézetek közül az alapitási sorrend szerint első a

Tornai takarékpénztár.

Tornai takarékpénztár a mely 1869-ben alakult és jelenleg 60,000 frt alaptőke mellett mintegy 22,000 frt tartalékalappal, majdnem fél millió frtnyi váltótárczával, 20,000 frt előlegkölcsönállománynyal és 300,000 frton felüli betéttel bir. Az intézet, mely egyike a megye legnagyobb hitelforrásainak 10—12% osztalékot fizet.

Abauj-szántói takarékpénztár.

Az *Abauj-szántói takarékpénztár mint részvénytársaság* 1870-ben alakult 80,000 frt alaptőkével; tartalékalapjai meghaladják a 100,000 frtot, betétállománya 550,000, váltótárczája 600,000, kölcsön-állománya 110,000 frtot tesz ki; az intézet továbbá 160,000 frt értékpapir-vagyon felett rendelkezik. Az intézet 14—16% osztalékot fizetett az utolsó években; 1895-ben azonban az abauj-szántói gőzmalomrészvénytársaság csődjénél szenvedett veszte-

ségei az ez évi nyereséget jórészt felemésztették. — Gazdagság tekintetében ez intézeteknek aránylag semmiben sem áll mögötte a

Csereháti takarékpénztár.

Csereháti takarékpénztár (Alsó-Meczenzéf), mely 30,000 frt alaptőkével 1870-ben alakult. Tartalékai 30,000, betét-állománya 480,000, váltó-tárczája 275,000, jelzálogkölcsön-állománya 270,000 frtot tesz ki s átlagos osztaléka 14—16%-ra rug. — Ugyan e sorrendbe állitható az

Abauj-szepsi takarékpénztár.

Abauj-szepsi takarékpénztár és zálogintézet (alakult 1872.), melynek alaptőkéje 75,000, tartalékalapja 25,000, betét-állománya 440,000, váltó- és kötvénytárczája több mint 600,000 frtot tesz s osztaléka 14—16%-ra rúg.

Abauj-szikszói takarékpénztár.

Abauj-Szikszó két pénzintézete közül az *Abauj-szikszói takarékpénztár mint részvénytársaság*, mely 1872-ben alakult, 80,000 frt alaptőke és mintegy 25,000 frt tartalékok mellett 200,000 frton felüli betétállományt és 430,000 frtos váltótárczát mutat fel s e forgalom mellett átlag 20% osztalékot fizet

Szikszói hitelintézet.

részvényeseinek, mig az 1892-ben alakult *szikszói hitelintézet mint részvénytársaság* 100,000 frt alaptőkével és 9,000 frt tartalékalappal bir; betétei 125,000 frtra rúgnak, váltótárczája pedig mintegy 400,000 frtra. Ez utóbbi pénzintézet osztaléka átlag 12%.

Gönczi takarékpénztár.

A *gönczi takarékpénztár* (alakult 1872-ben) 80,000 forint alaptőkével és 5000 frt tartalékalappal bir; váltótárczája 300,000, jelzálogkölcsön-állománya 60,000 frt felé emelkedik, mig betétjei 200,000 frtra rúgnak; az osztalék 16—20%.

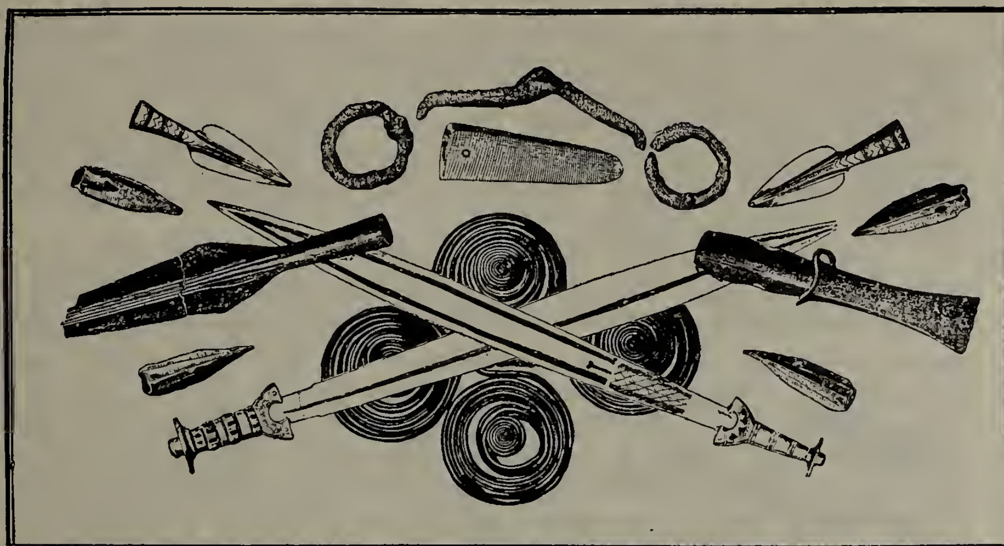
Hitelszövetkezetek.

A megyében levő három hitelszövetkezet, névszerint a *Hollóháza községi hitelszövetkezet* (alakult 1892-ben), a *Gagy-bátori községi hitelszövetkezet* (alakult 1894-ben) és *Pálháza községi hitelszövetkezet* (alakult 1894-ben) korlátolt forgalommal bírnak és a helyi jelentőségen nem emelkednek felül.

Kamat.

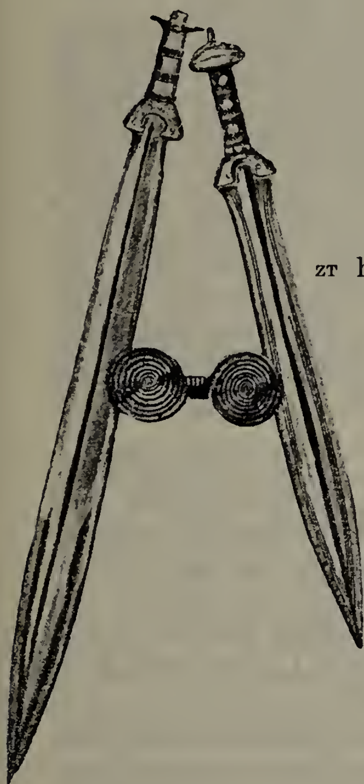
A *kamatlábviszonyok* a megye területén, mint Kassán, aránylag elég kedvezők; a betét-kamatláb 4—5%, a váltókölcsönök kamatlába $5\frac{1}{2}$—8%.

ABAUJ-TORNAVÁRMEGYEI LELETEK.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE ŐSTÖRTÉNETE.

zt hitték sok ideig, hogy a mai Abauj-Tornavármegye még a honfoglalás idejében is lakatlan rengeteg volt. E véleményt az időközben fölfedezett emlékek megczáfolták, lakóiról azonban, a kiket a tudomány praehistorikus népeknek nevez, még csak szóhagyomány sem maradt fenn, nem azért, mintha történetük nem lett volna, de mert irott emlékek nem szólnak róluk. Hogy ezek mégis itt éltek és Abauj-Tornavármegye hegyes-völgyes talaján hosszu időkig tanyáztak, azt azon kő- agyag- és csonteszközök bizonyitják, melyeket hébe-korba vet föl a földből a szántó-vető ekéje, vagy a tudós kutató kapája.

Az ősrégészeti tudomány ugynevezett *paleolith* lakója, ki a maitól nagyban különböző éghajlati és földrajzi viszonyok közt együtt élt a rég kiveszett mamuttal, barlangi hiénával, barlangi medvével s az északi sarkvidékre vonult rén szarvassal és más, ma már ismeretlen állatokkal, Magyarország területére nem hatolt be. Abauj-Tornavármegyében sincs semmi nyoma s ha nincs is kizárva a lehetősége, alig remélhető, hogy a még kifürkészetlen barlangjaink valamelyikében ilyenre találjon a kutató.

Neolithkor. Annál nagyobb azon emlékek száma, melyeket a régészeti tudomány *neolithkorinak* — ujabb kőkor, a csiszolt kőeszközök korszaka — nevez s a melyek már a jelenlegi geologiai korszakból, a mostani állat- és növényvilág kifejlődésének idejéből valók. E korszaki emlékek ezernyi számban kerülnek napfényre Abauj-Tornavármegye talajából, az őskori telepekből és a földvárakból s ez emlékek jelentékeny száma egyszersmind a nagyszámu lakosság kritériumául szolgál.

Népvándorlás kora. A legrégibb korokban is — akár csak a népvándorlás korában — a folyók iránya szabott az embernek terjeszkedési határt s irányt. A folyók szolgáltak tehát itt is a vándornépek utjának irányadóul. Ezen elvet szem előtt tartva, tudjuk, hol keressük s hol találhatjuk meg az emberi kultura legelső nyomait. Kétségtelen, hogy a postglacial-korszak vizeinek lefolyása után a Hernád folyó partjai nem állottak oly alacsonyan, miként azok mai nap szemlélhetők s hogy a folyammeder kiterjedése egészen ama domblánczok párkányzatáig ért föl, melyek keretként övezik e folyót egész futásában, miért is könnyen megérthető, hogy a neolithkori ember itt-élésének legrégibb emlékeit a dombok magaslatain s a dombhátak lejtőin találjuk föl.

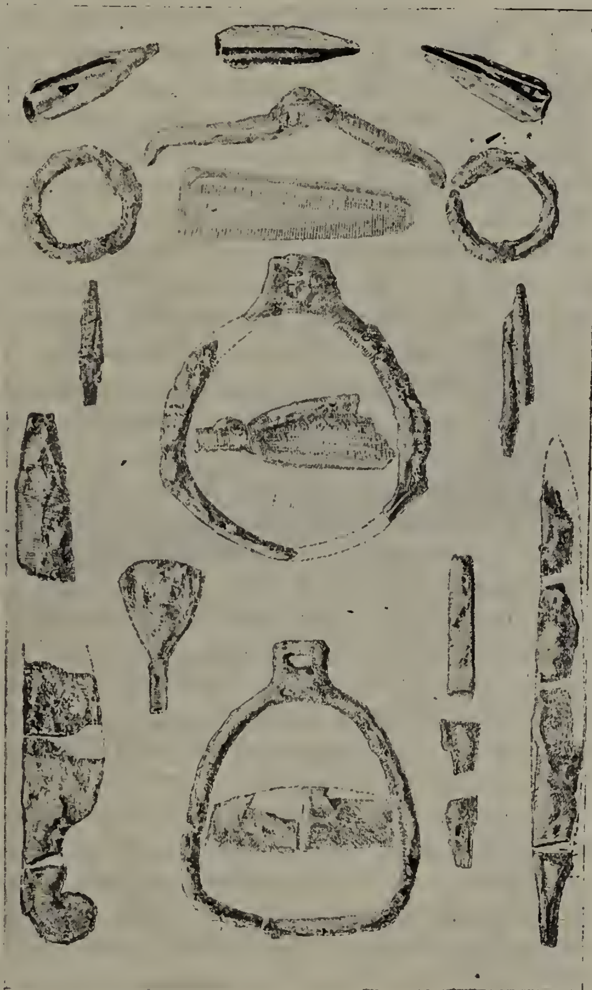
Mielőtt e telepek részletezésébe fognánk, alkossunk egy általános képet Abauj-Torna vármegye neolithkori emberének lakási, társadalmi és életviszonyai felől. A föld megőrizte számunkra ez ősemberek kőszerszámait, agyagedényeit, fegyvereit s háztartási eszközeit, melyekből elég kimeritő képet alkothatunk a történelemelőtti ember szokásai s életmódja felől.

Földvárak. Lakóhelyeik szinhelyéül mindig folyó- vagy patakmenti területeket használtak föl. Nagy tapintatra s ügyességre vallanak az ugynevezett *földvárak* megválasztásában, miket leginkább hegyhátak kiálló, két oldalt szabadon s meredeken végződő s a hegyláncczal csak egy oldalról összefüggő hegyfokokon helyeztek el. A földvárak természetalkotta előnyeit a maga czéljára ügyesen ki tudta szemelni a kőkori ember s hogy aztán teljesen s minden oldalról hozzáférhetetlenné tegye azokat, a kevésbbé lejtős oldalakon mély árkokat vont, az árkok fölé magas, sokszor rengeteg munkát követelő földsánczot emelt, csupán csak egy nyilást — kaput — hagyván azon. A hegyfokok meredek oldalait, mert ezek ugy sem voltak megközelithetők, vagy éppen nem, vagy csak alacsony földsánczczal keritette s pontosan szemei előtt tartotta azt a középkorban is divó stratégiai elvet, hogy a feljárat földváraiba jobb kéz felől essék.

E földvárak, t. i. a melyeknek sánczolásai pusztán földmunkákból állanak, tekinthetők a neolithkori ember legrégibb mentsváraiul. Már valamivel fiatalabbak azok, a melyeknél a sánczokat kiklopszszerüen egymásra halmozott kövekből szerkesztették; miután e korszakban az ember a mész és homok keverékének használatát még nem ismerte. Az emlitett falak minden ragasztóanyag nélkül vannak készitve, legföljebb rőzsével és szalmával átgyurt agyag képezi összekötő anyagukat, mit, hogy összeállóbb legyen, huzamos tüzelés segélyével keményre kiégettek.

Ez az erőditési rendszer csaknem valamennyi abauj-tornamegyei földvárnál ugyanaz. Mindenik földvárat egy dombhát alkotja, melynek alakja többnyire tojásdad; ez három oldalról meredeken esik le a völgybe, melynek tövében ott található a nélkülözhetetlen és sohasem hiányzó folyó vagy patak, s csak a negyedik oldal felől van a dombháttal összefüggésben. Nagyságuk különböző; a legnagyobb hossza mintegy 100 m., szélessége 60 m., a legkisebbé 25 m. és 14 m. A tojásdad sík volt a földvár tulajdonképeni alapterülete, melynek vagy körsáncza volt a meredek partok felé

avagy scarpirozott függőleges terrasszával óriási lépcsőhöz hasonló karimaszerü bevágást viselt. A terrasszon belül foglalt helyet a szárazon rakott kőfal, ezen belül pedig állottak a neolithkori ember méhkasalaku kalyibái, melyeket a következőképen készitettek: a földvár talajába köralakban gyermekkar vastagságu, frissen vágott, tehát hajlitható faágakat szúrtak le s ezeknek felső vékonyabb végeit csomóba kötötték s az igy keletkezett kúpalaku vessző-vázat agyaggal vastagon betapasztották s azután erős tűzzel kiégették. Őstelepeink legtöbbjén nagy mennyiségben szedhetni oly kiégetett agyagtapasz-töredékeket, melyekbe a kunyhónak vessző- s ágfonásu fala homoruan van lenyomva; sőt előfordul oly töredék is, melyen a tapasztó kéz nyoma kivehető. E nyomok arról tanuskodnak, hogy e kalyibákat késztő emberek aránylag kiskezü és vékonyujju fajhoz tartoztak. Neolithkori ember lakása.

A MONAJI LELET.

A földvárak talajában tűz- és hamurétegek között rendszerint nagyon vastag és túlnagy edényekhez tartozó töredékeket találunk. Az ilyen, gyakran egy hektoliter űrtartalmu edények viz- és magtartókul szolgáltak s különösen oly esetekben volt fontos szerepük, a midőn egy-egy törzs vagy társaság, ellenséges törzsek által megtámadtatva, földsánczai közé menekült és ott hosszabb ideig volt kénytelen tanyázni. Mert béke és nyugalom idején a neolithkori ember sátrát a patakok s folyók mellett terülő rónákon ütötte föl; silány kő- és faeszközeivel megművelte a földet, gabnaneműeket, lent termesztett vadászott, a folyókban pedig csont-horgai segélyével halat fogott és e barátságos rónát, árnyas ligeteket főképen akkor hagyá oda, ha ellenséges nép ütött rája, hogy szerzett javaitól megrabolja. Ilyenkor a földvár aljában elszórt telepeken lakó családok a mentsvár sánczai között kerestek s találtak menedéket, melyet ostrom esetén egyesült erővel meg is védelmeztek, a sánczokból nyilakat lövöldözvén s kőtömböket guritván az ostromló ellenség sorai közé.

Kőeszközök.

A csiszolt kőeszközök korszakában tehát Abauj-Torna vármegye földje megtelepedett, a nomádélettel felhagyott s attól elszokott népek lakóhelyéül

szolgált. S hogy e népek nemcsak társasan, hanem huzamosan is tartózkodtak telepeiken, azt az azokban található vastag tüzelőpadok és vastag hamurétegek bizonyitják.

Hogy a gabonát s annak fajtáit művelték, a telepeken található elszenesedett magvak igazolják; hogy lent termesztettek s ennek háncsából szövetet készitettek, bizonyitják az agyag-orsónehezékek s az, hogy sokszor találunk oly edénytöredékeket, melyeknek falára durva szövet van lenyomva.

Kultura nyomai.

Állati bőrökből álló ruházatjához tehát már a lenből durván s kezdetleges módon megszőtt vászon is hozzájárult; ebből lehettek készitve nyári sátraik is, mig a telet dombok meredekebb oldalaiba vájt földalatti kunyhóikban, vagy a föntebb emlitett méhkas alaku kalyibáikban töltötték.

Neolithkoriak tápláléka.

A neolithkori ember táplálékát elejtett vadak husa képezé: e mellett szerette a halat, a madarakat s megette házi állatját, hűséges kisérőjét is: a kutyát. Ezeknek csontjaival sűrün találkozunk a tüzelő padok hamujában s hogy a csontvelő is kedvencz eledelét képezte, tanusítja az, hogy a velőt tartalmazó csontok vagy hosszában felhasitva, vagy apró darabokra törve találhatók. Gabnanemüekkel is táplálkozott, melyeket lapos trachit-kövekből álló őrlőkövein egy kisebb s rendesen hengeralaku kővel durván őrölt meg s az igy nyert daraszerü lisztből kenyeret sütött. Megette a folyami kagylót (Unio pictorum) is, melynek teknőit (békateknő) sokszor halomszámra lehet egyik-másik telepen megtalálni.

Fegyverek.

Védő s támadó fegyvereinek anyaga tisztán kő volt. Legjobban szerette e czélra az obszidiánt és tűzkövet, de felhasználta a kvarczok minden válfaját, a mely utjába akadt s itt akadt bőven, mert a tokaj-hegyaljai eruptiv hegység ide érő nyulványai sok obszidiánt, kvarczitot, trachitot és egyéb használható kőzetet szolgáltattak. E kövekből pattantás által nyílhegyeket, késpengéket s lándzsákat formált, melyeket csiszolatlanul hagyott; kőkalapácsait, fejszéit és vésőit azonban már gondosan kicsiszolta s a mi fő és jellemző, a két elsőt nyéllyukkal látta el s azok kifúrásában nagy ügyességet tanusitott. E kőeszközökön kívül használt még csontból készitett árt, horgot, tűt, kanalat s különösen a bordacsontokból alakitott simitókést agyagedényeinek kicsiszolására; de a szarvasagancs-eszközök, melyek különösen a nagy magyar alföld praehistorikus telepeit jellemzik, csak gyérebben fordulnak elő nálunk.

Edények.

Edényeit agyagból készitette, melybe vastag homokot hintett; a fazekas-korongot még nem ismervén, csak szabadkézzel alakitá azokat, gyakran egy hektoliternyi űrtartartalmára szabván s aztán tűzben erősen kiégeté. Ha czifrázottak is ezek az edények, falaik csupán vízszintes, függőleges és ferde vonalak bekarczolása által készült ékitményt mutatnak; a körvonal és a spirál még ismeretlenek e korban s csak a következő bronzkorszakban lépnek föl.

Családjához ragaszkodott és gyermekeit szerethette a neolithkori ember, mert a telepek tüzelőhelyein sokszor lehet találni apró agyagedényeket s agyagból durván alakitott apró állatalakokat, melyek játékszernél egyébre alig szolgálhattak. Szerette a piperét is, mert őstelepeinken nagy mennyiségben találunk agyagból koczkaidomra, gömbölyüre vagy hengeralakra kikészitett átfurt gyöngyöket, melyeket felfűzve a nyakon viselték. Specialitása Abauj-Torna vármegyének a devecseri, gyenge C alakban hengeralakuan meghajlitott s egyik végén átlyukasztott agyag-disz, de az átlyukasztott állatfogak már gyakrabban fordulnak elő s így elég közönségesek.

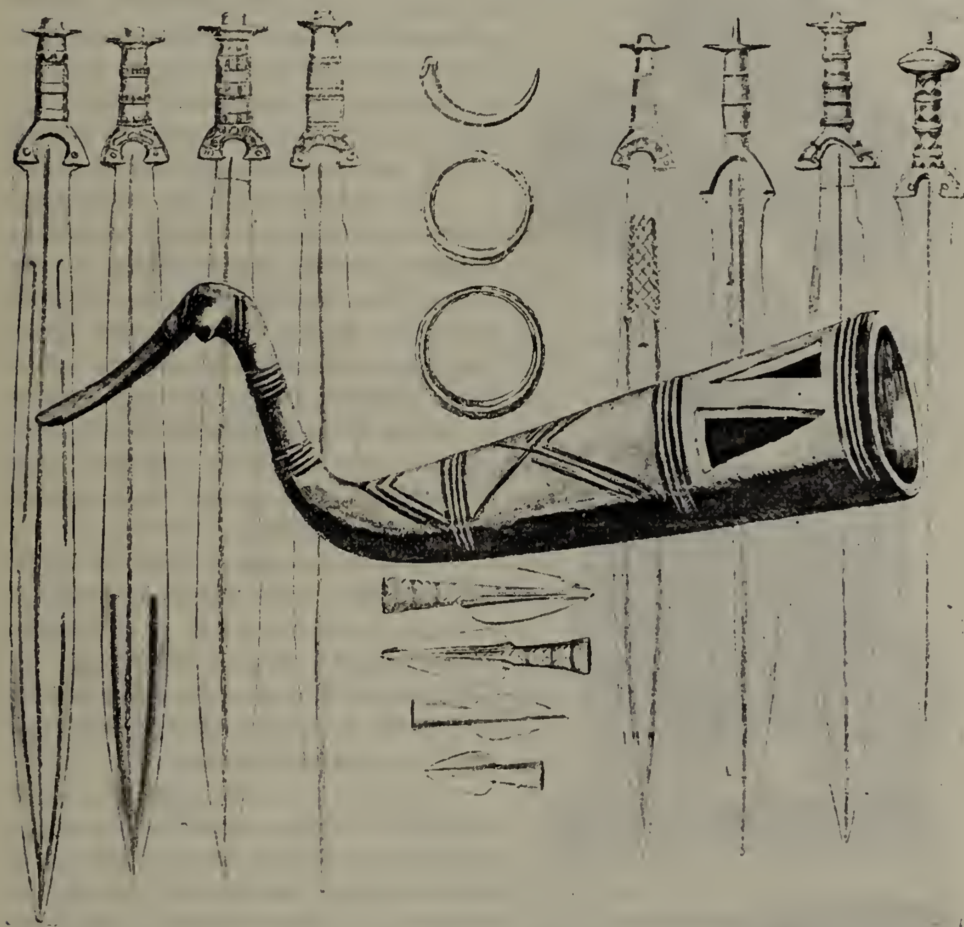
Abauj-Tornavármegye eddig fölfedezett neolithkori telepeinek száma

meghaladja a kétszázat. E telepek közül első sorban a földvárak kötik le figyelmünket. Eddig mindössze négy földvár ismeretes, u. m. *a felső-dobszai, a büdi, fügedi* s a *felső-vadászi* pogányvárak, melyek mind e korban keletkeztek.

Az első három a Hernádvölgyet két oldalt határoló dombhátak kimagasló pontjain fekszik, az utolsó pedig a Cserehát egyik szűk völgyében.

Dobszai földvár.

A *dobszait* a nép ma is „Várdomb"-nak hívta s közvetlenül a falu fölött emelkedik. Kulturrétegeiben nevezetes a megszenesedett buzaréteg 2·6 méter mélységben a föld szine alatt; fölötte négyszer simitották be a földvár lakói a felhalmozódott hulladékokat agyaggal. A talált megszenesedett

A ZSUJTAI LELET.

magvak között megkülönböztethető volt: a közönséges és az ős-buza, az alakor, a csupasz árpa s néhány szem lencse. Eszközei közül emlitést érdemelnek az őrlőkövek, orsófejek, szűrőedény-töredékek, agancs, csákányok, agancskalapácsok s apróbb csont- és kőeszközök.

Hernád-büdi földvár.

A *hernád-büdi* földvár a falu és Gibárt helység között nyugatról keletre vonuló „*Gata*" nevü völgy legmagasabb pontját képezi. Fensikjáról kőeszközök, agancsrészletek, obszidiánok, agancskalapácsok, kova-eszközök, orsókarikák, agyagkanál, csonttű stb. kerültek ki. A földvár környékén terül el az ugynevezett s fentebb is érintett Gata, melynek vizmosásos partoldalaiban oly nagyszámu lelet található, hogy méltán nevezhető e telep

Abauj-Torna vármegye egyik legkiterjedtebb és leggazdagabb praehistorikus lelőhelyének, melynek leletei az obszidián és csonteszközöktől a vaskardokig terjedő kort felölelik.

Fügedi pogányvár.

A *felső-fügedi* pogányvár a falu északi határában egy rétlapályból kiemelkedő dombon, melyet a köznép *Várdomb*-nak nevez, terül el. Mintegy 200 m. kiterjedésü fensíkja egész terjedelmében kulturréteggel van boritva. Nevezetes itt az unio-teknő; egyéb leletei: őrlő és zúzókövek, kunyhótapaszok, karimájuknál átfurt agyagedénytöredékek s apró kőeszközök.

A FELSŐ-DOBSZAI LELET.

F.-vadászi földvár.

A *felső-vadászi* földvár, a falutól délre eső hegyhát lejtőin terül el. Agyagedényeinek töredékei szerfölött durvák s csupán napon vannak száritva: kőeszközei közül emlitést érdemel egy szerpentinből készitett csiszolt kőbalta és egy szerpentin kőgyalunak töredéke.

Neolith-kori telepek.

Az erődités nélküli neolith-kori telepek között az *apáti* és *aranyosi* azért érdemel emlitést, mert e kettő képezi a megyének legrégibb őstelepét. A *devecseri* a megye legérdekesebb praehistorikus lelőhelyeihez tartozik. A kőkori eszközök egész muzeuma telnék ki e telep kulturrétegeiből, mely eszközök anyagát az innét 15 kilométernyi távolságra eső Hegyalja vidékéről szerezték be a lakosok.

A *korláti* őstelep, mely a hegységben fekvő *Ravasz-lyuk*-tól északra eső hegygerinczen terül el, valóságos kőeszköz-gyárt képez, minthogy itt bőven terem a kova s mindazon kőnem, melyekből a neolithkori ember fegyvereit és eszközeit készité.

Ugyanezt mondhatjuk a *szántói völgyről* is, mely ezen időben nagy területen s huzamos ideig lakott volt. A lakosok bőven találtak itt obszidiánt, trachitot s a város határában eddig felfedezett 17 telep közül 15 tartalmaz ezekből előállitott eszközöket, névszerint: őrlőköveket, csiszolt baltákat, obszidián-, achát- s karneol-szilánkokat, nucleusokat, kova-kalapácsokat, nyílhegyeket, késeket, kovagömböket, agyagból pedig edénytöredékeket, orsóneheзékeket, agyagkupákat s gulákat s végre átfurt agancskalapácsokat s egyéb fajta csonteszközöket. Úgy látszik, e telep szolgáltatta a vármegye egyéb és oly telepei számára az anyagot, a hol az feltalálható nem volt, tehát mintegy raktárul szolgált, honnét messze járó földekre valószinüleg cserekereskedés által jutott el a kőanyag.

Sirok.

A neolithkori ember halottait összezsugoritott ülő, később összezsugoritott fekvő helyzetben a földbe temeté el. Kedvencz s életében

nélkülözhetetlen fegyvereit és szerszámait melléje helyezé, hogy a túlvilágon hasznát vehesse e szerszámoknak. A tetem fölé dombot emeltek, mely annál nagyobb volt, mennél nagyobb tiszteletnek örvendett az illető életében.

Ilyen neolithkori temetkezési halmok, melyek az őskori ember mauzoleumaiként tekinthetők, bőséges számmal fordulnak elő Abauj-Torna vármegye területén és leginkább magas hegyhátakra vannak épitve. Mindössze csak nyolczat tártak föl, vagy bolygattak meg közülök s ezeknek fele bizonyult kőkorszakinak.

Az *apáti* halomban a csontváz fejjel délnek, arczczal nyugatnak fordítva, összezsugoritott helyzetben feküdt, a csipőcsontok tájékán durván pattantott obszidián-szilánkot tartalmazott mellékletül.

A *selyebi* halom magassága másfél métert tett; a váz dél-északi irányban ülő s összezsugoritott helyzetben feküdt benne, arczczal nyugatnak fordulva. Régisége mellett tanuskodik egyrészt összezsugoritott vázának ülő helyzete, másrészt a mellékletek teljes hiánya; nagy halom rakásával tüntették itt ki a halottat, de kegyeleti emléket nem helyeztek melléje. Ezekenkivül felbontatlan — korra nézve tehát meghatározhatatatlan — halmok vannak Szt.-Istvánban, Baksán, Gibárton, Buzitán, a kétyi tetőn, Litkán, Ujfaluban, Enyiczkén, Aba-Pusztán, Bölzsén, Tomoron, Bereten stb., a melyek még a szakértő archeolog ásóját várják.

A BUZITAI LELET.

Bronzkor.

A csiszolt kőeszközök korszakára megyénkben is a *bronz* használata következik, melynek epocháját fényes emlékek örökitik meg.

E korszak a bronz használatától vette nevét, vagyis azon ötvénytől, mely keveréke a vörösréznek és ónnak, miáltal az keményebb, szivósabb, mint akár a réz, s a mi fő: edzhető lesz.

A bronzkori ember inkább a völgyek aljába huzódott telepeivel. Okát ennek a fém ismeretében, tehát a védelem intenzivebb mivoltában s az ebből eredő személyes bátorság s közbiztonság fokozottabb mértékében kell keresnünk. Lakását rőzséből font s agyaggal betapasztott állandó házak képezték; marhatenyésztésből, de főleg földmivelésből élt s voltak háziállatjai is, u. m.: kutyája, szarvasmarháája, disznaja és juha. Ruháját gyapjuból szőtte, de használta e czélra a vásznat is. Edényeit, a neolithkori ember példájára, agyagból, vékony falura készitette, de a fazekas-korong ismeretével még ő sem birt. A bronzkori edények gyakran vannak ellátva körkörös, dudoros és csigavonalalaku diszitéssel, a mi jellemző e korra.

Leletek.

A bronzkori leletek közül Abauj-Torna vármegyében is ugyanazok a tipusok fordulnak elő, a melyek Magyarországot e tekintetben jellemzik; találtak kardokat, u. n. karvédeket, fibulákat, csákányokat, szekerczéket, tokos vésőket, pitykéket, sodrony-tekercseket, hajtűket, csüngő díszeket stb. A bronz mellett az arany is előfordul, melyet valószinüleg Erdélyből nyer-

tek, mert ez az a halvány, ezüsttel kevert elektrum, a minő ott szokott előfordulni. Ezt ékszerek készitésére használták.

A kardok szokott típusától elüt egy Zsujtán talált bronzkard, mert a szokott korongos markolat-végtag helyett mandula-idomot mutat; sajátságos egy kacsanyak idomu bronztárgy is ugyaninnét, mely talán kocsirúdnak befejező részét képezte; végre említést érdemel egy bronzkalapács, mely szokatlan alakjában a vésőt és kalapácsot egyesíti. E három tárgy képezi a megye bronzkori speczialitását.

A bronzkorszak elején a neolith-korszakban szokásban levő temetkezési mód volt alkalmazásban; később, úgy tetszik, a kor közepén, vagy második felében, a holttesteket elégették, a máglya körül halotti tort ültek s miután a hulla hamvait összeszedték, ezt hamvvederbe — urnába — tevén, csekély mélységre a földbe temették s föléje halmot emeltek, melynek anyagába a tornál használt edények összetörött darabjait is beépitették. A halott hamvaihoz kegyeleti mellékleteket helyeztek: egy bronztűt, kést vagy fibulát, vagy csak egy kovaszilánkot, orsógombot, vagy obszidián nyílhegyet, néha még ezt sem.

Letét kincsek.

Az Abauj-Torna vármegye területén előforduló bronzleletek két csoportba oszthatók, u. m. letétkincsleletek és szórványos leletek; ugynevezett kereskedelmi lelet nem fordult még elő ezen a területen, de öntő-műhely maradványaira már találtak *Felső-Dobszán.* A letét-kincsleletek előfordulását vallásos kultuszszal hozzák kapcsolatba s valószinü, hogy ezek elásását

Szórványos leletek.

azért eszközlék, hogy azokat az isteneknek ajánlják fel. A szórványos leletek minden rendszer nélkül, egyedül a véletlen közreműködésével történnek; az öntőműhely maradványa azonban amellett tanuskodik, hogy a bronzkori ember eltörött eszközét nem vetette el, hanem a töredéket félretette, mig a feléje kerülő s az ilyesmi holmit összevásárló vagy kicserélő vándor bronzműves azt helyben össze nem olvasztotta. A legfontosabb leletek sorába a *zsujtai* tartozik, mely a falutól egy kilométer távolságban eső *Ortvány* nevü dülőnek egyik meredek oldalából származik. A lelet tárgyai: 8 kard, 8 karperecz, 6 lándzsa és egy madárfejet ábrázoló rudvég.

A *hernád-büdi* bronztelep a földvár aljában, lejebb a völgyben terül el; leletei közül egy 29 cm. hosszu bronztű érdemel emlitést.

Felső-dobszai telep.

Sokkal fontosabb ennél a *felső-dobszai* telep, mely a falu egész területére kiterjed; ez gazdag kincsesbányája lett a bronzkori leleteknek, mit országos nyilvános és magángyüjteményeink eléggé igazolnak. A fentebb emlitett öntő-műhely maradványa a következő tárgyakból áll: 3 drb dárdacsúcs, 9 drb hosszukás tekercs, 7 drb vastagabb tölcsér, 21 drb kisebb tölcsér, 35 drb boglár, 1 drb széles rézlemez, 2 drb hajtű, 9 drb apró rézszög, 2 drb hármas-szög, 1 drb fémszög és 25 drb töredék, vagyis összesen: 115 drbból. Emlitésre méltó dobszai leletet képez még egy négyes korongos tekercs is, melyet a nemzeti muzeumban őriznek.

Lelőhelyek.

Előkelőbb bronzkori telepek az emlitetteken kivül még: Forró, Tornyos-Németi, Ináncs, Jászó, a szádelői völgy, Torna, Kércs, Tihany, Kéty, Korlát, Lengyelfalva, Felső-Mislye, Papi-puszta, Pere, Préposd és Hernád-Kércs, Regécz, Nagy-Szalánez, Szántó, Szemere, Devecser, Csobád, Csáj. Büttös, Buzita, Bologd, Bodókő, Beret, Szt.-István-Baksa, Abaujvár, Árka, Bakta, Szikszó, Tenger, Tomor, Ujfalu, Vily stb., melyeknek leletei a nemzeti muzeumban, Csoma József gyüjteményében Devecserben és Kassán, a Felsőmagyarországi muzeumban őriztetnek.

Vaskor.

A bronzkort követte a *vaskorszak.* Mint a kő-, úgy a bronzkorszaknak

sem szakadt egyszerre vége, de lassu, s mindenesetre hosszabb ideig tartó átmenetet képezett egyikből a másikba, sokszor a két fémet együtt használva úgy, hogy például a kardnak pengéje vasból, a markolata azonban még bronzból volt készítve. Ezt az átmeneti kort a régészeti tudomány „Hallstatti kor" névvel jelöli, de határozottan megállapitott leletünk e korszakból még nem fordult elő Abauj-Torna vármegye területén, bár több helyütt találtak bronztárgyakat vaseszközök társaságában és nagyon valószinü, hogy bronzleleteink egy része tulajdonkép ezen átmeneti korszakba tartozik.

Hallstatti és La Tène korszak.

A hallstatti korszakra következő ugynevezett La Tène-korszak már a történelmi idő kezdetére esik és egykoru a kelta faj hazánk területén való terjeszkedésével és megtelepedésével. Ez a korszak a Krisztus születését megelőző három-négy s a Krisztus születése utáni egy-két századot magában foglaló félezredévre terjed ki. Ezen időben a Kárpátok azon részében, mely a mai Abauj-Torna vármegyét is magában foglalja, Tacitus szerint (Germ. 43.) egy gall törzs, a bányaműveléssel, különösen vastermeléssel foglalkozó kotinok telepedtek meg, kik aztán a Krisztus születése körül egy időtájban nyugat és kelet felől terjeszkedő germán eredetü kvádok és

A HORVÁTI LELET.

ural-altáji jazigok adófizetői lettek. Az ő emlékeik közé számithatni azt az egyetlen hiteles *kelta* leletet, a Gata árokban nagy agyagedényben összehajtogatva talált vaskardot, mely valamelyest kiegyengetve a kassai muzeumban látható; e lelethez tartoznak még a jellemző vaskések, a kardhüvely pántjai, egy pajzsfogantyu, több csat s egy ezüsttel kivert lándzsa. E korszakból valók továbbá a *szent-istván-baksai* halmok, melyek a rómaiak Pannoniában való uralmával egykoruak s időszámitásunk első szakába tehetők. Szakszerüen eszközölt felásatások e halmokban czölöpökből alkotott sírkamrákat deritettek föl, a minők hazánk több helyén is előfordultak már s ez utóbbiak szerencsésebb leletei tájékoztattak bennünket azok kora felől. Bár Abauj-Torna vármegye területén szórványosan akadni római származásu érmekre és tárgyakra, a rómaiak uralmáról itt e vidéken még sem lehet beszélni, mert bizonyos az, hogy e terület római provinczia sohasem volt.

A rómaiak politikai és kulturális határa azonban Trajanus hóditásai után, a Kr. u. II. században, midőn a magyarországi barbárok két leghatalmasabb népe, a kvádok és jazigok a birodalom „szövetségesei" lettek, ezen vidékre is kiterjedt, sőt valószinü, hogy egyes gyarmatosok is letelepedtek a barbárok között. Tudjuk p,. hogy a sárosmegyei dubniki opálbányákat ismerték és művelték a rómaiak.

A Kr. u. II. század utolsó harmadában megváltoztak e viszonyok. A cseh erdőktől a Dnyeperig a Kárpátok egész vonalán feltámadt a barbárság

a rómaiak ellen és a majdnem két évtizedig tartó háboruban a római hatalom visszaszorittatott a dunai vonal mögé. De egyszersmind eltünnek a kotinok is, kikről az egykoru Dio Cassius irja, hogy e háboruk alatt teljesen kipusztultak.

Az egész Kárpát-menti vidéket most az Odera és Visztula forrásvidékén tanyázó ligiakból alakult germán törzsek szállják meg, a kik ezentúl vandal néven ismeretesek s egész az erdélyi Kárpátokig terjeszkednek.

Népvándorlás kora.

Ezzel kezdetét vette hazánkban a népvándorlás zavaros kora, mely Abauj-Torna vármegye terüietén csekély és csak szórványos leletekben mutatkozik. Hosszabb lakottságról *Devecser* és *Encs* községek tanuskodnak, hol bütykös vassarkantyukat, kengyelvasakat találtak. Ide tartozik a legujabban felfedezett *kassai telep* is, mely a leletek körülményei által fontos tényezőül szolgálhat a vármegye népvándorláskori történetének tisztázásánál, ha t. i. annak felásatása kellőképen eszközöltetni fog.

Kassai köztemető.

A köztemetőben, mely a Kassa és Bárcza között huzódó domb északkeleti lejtőjén fekszik, sirásás közben körülbelül három, négy ember csontvázára bukkantak. A csontok mellett különböző tárgyak feküdtek, nevezetesen: egy fekete, agyagból készitett, részben fényesre simitott és zeg-zug vonalakkal ékesitett füles edény, továbbá egy vaskésnek négy darabra esett rozsdaette töredéke, egy kerek, mellső lapján domboruan kiemelkedő, szaruból készitett csatt, melynek peczke bronzból van, s végül egy ezüst fibula vagy ruhakapocs, mely teljesen egyező a bakodi, szabolcsi és perjámosi leletek fibuláival. Ez a lelet korát is közelebbről megállapitja. Mindezek a népvándorláskori germán fibulák kifejlődésének legkoraibb idomai közé tartoznak s így a kassai köztemető e telepéből származó leletek korát a III. század végétől a IV. század derekáig terjedő időbe tehetjük s az ezen időtájban itt tanyázó vandal-féle germánoknak tulajdonithatjuk.

Népvándorláskori sirok.

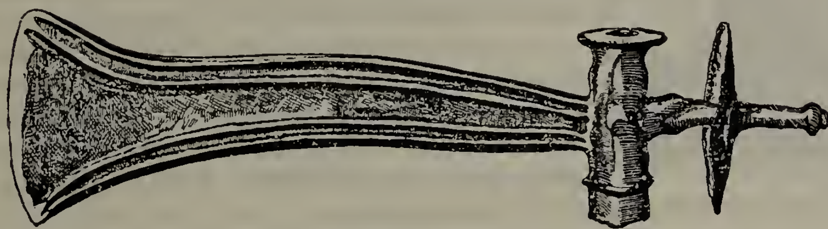
A sirok ezidőben majdnem mind sorosak, azaz bizonyos rendszer szerint helyezvék el. Az elégetés nyoma már csak ritkán fordul elő bennük. A vázakat kelet-nyugati irányban találjuk eltemetve, arczukkal a kelő nap felé forditva. A nőhalottak mellé arany s ezüst fülbevalókat tettek, melyeket a dalmatinnak rekeszes befoglalása jellemez. A férfiak ebben a korban a csattot kezdik használni a fibula helyett s miután a kassai leletből egy fibula s egy csatt is került elő, valószinü, hogy férfi s női sirral van dolgunk s miután a sirásók itt még egyes kimeredező csontokat, lábszárakat stb. láttak a sárga agyagban, valószinü, hogy itt nem csupán egy-két váz, de egy egész népvándorláskori temető rejlik a föld mélyében. Ennek kiásatása rendkivül fontos dolog volna, de még a jövő teendője.

A kelta, római és népvándorláskori lelőhelyek a fentebb emlitetteken kivül csak néhány községre terjednek ki; ilyenek *Bakta*, a hol vaspántokkal összefoglalt durva mívü cserépedényt találtak; *Rásony*, melynek halmából vastárgyak, u. m. zabola, kengyel, stb. találtattak; továbbá *Felső-Dobsza*, *Hernád-Büd*, *Préposd*, *Szemere*, *Jászó*, a *szádelői völgy*, *Ináncs* és a *monaji* halom, melylyel külön kell foglalkoznunk.

Monaji halom.

A halom a berencsi szőlők délnyugati sarkánál a monaji gazdák legelőjén, a vendégi tetőtől Aszalóig huzódó domblánczolat egyik magaslatán terül el. Az ásatás a halomból több csontvázat, kő, bronz és vas tárgyat hozott napfényre és világosan megjelölte a sorrendet, mely szerint a temetkezés végbe ment. Először a sir fenekét agyaggal simára kitapasztották, ott tüzet élesztettek és ebbe lövöldözték bele nyílaikat a sirt körülálló vitézek. Erről tanuskodik a sok félig s teljesen megolvadt bronznyílhegy, mely itt találtatott. A tűz elalvása után

lerakott fagerendák által u. n. pallósirt alkottak s erre helyezték a halottakat, legtöbb esetben lovastól, teljes fegyverzetében. A nyílaknak tűzbe való belöldözése a hunszittya temetkezési szokásokhoz tartozott, a lóval való eltemetés pedig az ősmagyar temetkezési szokásra utal, melynek emlékeit hazánkban már számtos helyen felfedezték. A szóban forgó halomban a csontvázakból csupán a koponya s egy alsó és felső karcsont volt megtalálható; hiányzott a test többi része és a harczi paripa, a miből azt következtetjük, hogy e halom oly vitéz temetője, ki távol csatában esett el s kinek — a kor szokásai szerint — csupán fejét és mellső végtagjait hozták haza a csatából, hogy azt itt kellő tisztességgel eltemessék. E halom és leletei tehát azért fontosak reánk, mert *ősmagyar* temetkezési módot árul el. Régészeink egy része a monaji halomról ugy vélekedik, hogy ott két egymástól távol eső korszaknak emlékei maradtak fenn s csupán az elkorhadt faréteg fölött 5 cmrrel magasabban fekvő koponya csontmaradványai, kengyel, zabla, vaskés stb. tartoznak a honfoglalás korába. A mi ez alatt volt, az jóval régebben került a földbe. A sirfenék kitapasztását s a sirban való tűzrakást egyetlen egy ősmagyar temetkezésnél sem lehetett másutt konstatálni. Ép ugy különböznek a sir fenekén levő 6—12 cm. vastag szénrétegben talált háromszögü tokos nyílcsucsok a honfoglaláskori leletek ismert nyíltipusától, mely levélidomu, hegyes szegben végződik s mindig vasból van. Olyan nyílcsucsokat, minők a monajiak, az ókori szittyák és Krisztus születése körül a szarmaták használtak, de már a kora népvándorláskori leletekben sem fordul elő. Ugy a temetkezés módja, a sirfenék kitapasztása és a sirban rakott tűz (a tor maradványa), mint a nyílcsucsok idoma egyformán arra vall, hogy a halom alján, vagyis a honfoglalás koránál mintegy 20—25 centiméterrel mélyebben levő sir nem lehet későbbi a Kr. u. II—III. századnál s valószinüleg a jazigoktól származik. Ősmagyar temetkezés.

A KORLÁTI BRONZCSÁKÁNY.

BEBEK-CZIMER. RÁKÓCZY-CZIMER. GAGYI CZIMER.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE TÖRTÉNETE.

A mai Abauj-Torna vármegye területének őstörténete, mint legtöbb őskori történet, a mesék, mondák és regék világában vész el.

A történetileg meg nem állapitható hagyomány szerint a mai Abauj vármegye területét a honfoglaláskor nemzetiségek szerént történt felosztás utján Ede és Edömér, a magyarokkal bejött kabar, mások szerént kún törzsfők kapták. E területen Anonymus szerint Bors vezér már várat épitett volna.

Hogy mely évben keletkezett a várispánság és alakult ki a megye (minthogy a vármegyék, mint közigazgatási területek az Árpádházi királyok első századában alig léteznek), azt határozottan nem tudhatjuk, az sem

Várispánság. bizonyos, hogy az ujvári várispánság mindjárt kezdetben létesült volna, midőn Szt. István a várrendszert megteremtette; szervezetéről sem tudhatunk tehát semmi határozottat. Hogy Ujvár területe mennyire terjedt, arról még később is csak hézagos adataink vannak.

Abauj vármegyének multjáról a XVI. századig egyáltalában keveset tudunk; a tatárjárás előtti időből jóformán semmit. A vármegyei gyülési jegyzőkönyvek csak az 1564-ik évtől fogva vannak meg s ami egyéb történelmi becsü iratok fennmaradtak, azok is hézagosak, miután a levéltár a századokon át tartó szétköltöztetés közben nagyrészt elkallódott. Ha mégis

Árpádok kora. ily körülmények között Abaujvármegye történetéről az Árpádok korában

szólhatunk, ezt annak a jelentékeny szerepnek köszönhetjük, mely ennek a vármegyének a nemzet történetében kezdettői fogva jutott.

A már régebben létezhető Ujvár, mely az ujabb történetkutatás megbízható föltevése szerint a kabar származásu Aba Samunak, Szent István sógorának volt birtokában, a ki azt ujra épité, akkor kezd szerepelni a történetben, midőn Aba Sámuel halála után az ismét trónra jutott Péterrel elégedetlen urak, a csanádi gyülés határozata következtében, behivatták Endre és Levente herczegeket, Szár László fiait, kik orosz csapatok kiséretében jöttek az országba. A meghivók 1046-ban Abaujvárban fogadták őket Vatha vezérlete alatt, a ki itt Endrét már a nemzet királyaként üdvözölte; feltételül tüzte ki azonban az ősi pogány vallás visszaállithatását, a püspökök és papok leölethetését s az egyházak lerombolhatását. Minthogy a Péter által hűbérurnak elismert II. Henrik német császár ellen, az ország önállóságának megvédelmezése végett az egész nemzeti erőre szükség volt, Endre egyelőre közömbös állást foglalt el a vallási kérdésben, melynek következménye a keresztények, főleg a papok üldözése lőn, s e politikai természetü vallásüldözésnek esett áldozatul, mint tudjuk, Szt. Gellért püspök is. Aba Samu.

Az 1071-ik évben Fancisca nevü ispánjával találkozunk a vármegyének ki mint „Speculator seu comes de novo castro“ van említve.

Szent Lászlóról egy legenda él még ma is a vármegye népének ajkán. Szt. László. Midőn Salamon ellen, ki a Kuteszk vezérlete alatt álló kunokkal „Ung és Borsova“ megyékbe tört, hadait Abaujvármegyén keresztül vezette, seregét víz hiányában szomjuság gyötörvén, a Jászó és Debrőd községek között levő sziklás hegyekben kardjával a sziklából bő, üde vízü forrást fakasztott. Azon a helyen később templomot emeltek, mely hosszu időkön át hires bucsujáró hely volt. A templom e század elején pusztult el, romjainak még most is vannak maradványai s ott hevert a nagy szikladarab, a melyen Szt. László lovának lábnyomait látta a nép, mely a hegyet máiglan is Szt. László hegyének nevezi.

A XII. század elején fontossággal birnak a vármegyére nézve azok az XII. szazad. intézkedések, a melyek a provincziális gyülésekről szólnak. (Provinczia alatt nem érthetünk határozott területet, mert hol az egyházmegye, hol a vármegye területét jelzik e szóval a történelmi kútfők.) Kálmán király rendeleteinek I. könyve 2-ik fejezete szerint „évenként kétszer, u. m. Filep és Jakab apostolok napján és Mihálynap nyolczadnapján minden püspökségben gyülés tartassék, melybe a megyei ispány, úgy a comesek és tisztviselő méltóságok és előkelők püspökeikhez menjenek; erre ha nem jönne mindenki pecséttel való hivás nélkül is a biróság iránt vétkes leend.“ (Abauj vármegye, úgy mint az egész felső keleti Magyarország, akkoron az egri püspökség területéhez tartozott.)

Ezek a gyülések Szt. László idejében csak a nem nemeseken biráskodtak a meghatározott bűnvádi ügyekben, a nemesek fölött való biráskodás a királyt s annak udvari főhivatalnokait, a nádort s annak helyettesét illette. Azonban Kálmán király, mint idézett rendelete is mutatja, már megtette az első lépést a főispáni hatóságnak a kivételes osztályok fölé való kiterjesztésére, mert ha a püspöki gyülésen ezek közül valamelyik meg nem jelent, a megyei ispán biráskodását ezekre nézve is illetékesnek rendeli, de a nemesség, hivatkozva ősi jogaira, a főispánok, várispánok és udvarbirák biráskodása ellen tiltakozott, annak ellenállt s ellenében később az aranybulla több intézkedése által biztositékot is szerzett. A megyei és várispánsági intézmény fejlődésére nagy fontossággal volt az a gyakorlat, mely

60*

Kálmán király törvényeiből kiviláglik hogy a király, a nádor és egyéb udvari főtisztek kiséretében meglátogatta a vármegyéket, s az ezek területén tartott gyüléseken a felmerülő panaszokat a nádor által elintéztette.

Kálmán. Álmos herczeg pártot ütvén bátyja, Kálmán király ellen, miután a megbocsátó királynak adott szavát megszegte, Boleszláv lengyel királyhoz szökött s tőle segitséget kért bátyja ellen.

Ezzel a csapattal, melyet a magyar elégületlenek szaporítottak, 1107-ben Abaujvárat bevette s ezzel Felső-Magyarország nagy részét hatalmába ejtve, bátyját trónvesztettnek nyilvánitotta. De csak addig maradt a helyzet ura, a mig Kálmán a vár alatt megjelent s megtette a készületeket annak ostromára. Álmos ujra bocsánatot kért és Kálmán ismét megadta azt neki.

1138-ban Máté nevü ispánnal, később *1173-ban pedig Antal* nevezetüvel találkozunk, „Comes novae civitatis.“ (A „civitas“ itt már Abauj vármegyét jelenthette a várispánsággal együtt.)

II. Géza. II. Géza uralkodása alatt történt, hogy *Belus* nádor a Szepességben és Ujvármegye részében németeket telepitett le, tetemes kiváltságokkal ruházván fel őket, főleg azért, hogy az ekkor még nagyrészt sűrü rengeteggel boritott néptelen vidéken az ipari kulturát megteremtsék.

A JÁSZÓI VÁR RÉGI KÉPE.

Ily jövevények népesitették meg Kassát is és emelték nemsokára virágzóvá.

Különböző forrásokban az *1198 és 1199-ik években Dénes* nevü ispánnal, *1201-ben Ech*, *1203-ban Miklós*, *1205-ben pedig Miklós* nádorral találkozunk a vármegye ispáni székében.

II. Endre. A szomoru emlékü II. Endre alatt, midőn a nemzetnek jogai védelmére a király eskülevelét, az úgynevezett „arany bullát“ kellett kicsikarnia, a nemzeti zendülésnek áldozatul esett Gertrudis királyné tragédiája csak annyiban érdekli különösen Abaujvármegyét, hogy a trágédia egyik hőse, *Bánk, 1205-től 1209-ig* Abauj vármegye ispánja volt. Utána mint ispánok *1209. Benedek* és még ez évben *Márton, 1212-ben Miklós bán* következtek, *1214-ben Sándor*, utána *1216—1219-ig Dénes tárnok*, később nádor volt Abauj vármegye ispánja, ugyanaz, akit Róbert esztergomi érsek kiátkozott, amire ez a pozsonyi prépost arczulütésével, a szepesi préposton és plébánoson végbevitt hatalmaskodásaival és egyéb üzelmeivel szolgált rá. *1220-ban Benedek* Sámuel fia, *1222. Márton,* Mihály fia és *Bánk, 1223-ban* már *Lőrincz*, *1230-ban Péter* országbiró, *1232-ben* ismét egy *Péter*, *1233*-ban pedig *Theodorus* vannak említve irott emlékeinkben, mint ispánok.

Ujvár. ispánjai.

Mint már emlitettük, Géza király kiskorusága alatt történt a németek betelepitése. 1219-ben tiz német települtekből álló faluval találkozunk a királyné abaujvármegyei birtokain, melynek lakói magukat a királyné németjeinek nevezték és később e század közepe táján Vizsoly névvel külön kerületet (Teutonica Reginalis) alkottak. E tiz falu: Felső-, Közép- és Al-Németi (a mai Hidasnémeti), Perény (Perneu), Göncz (Gunczy),

Királyné birtokai.

Göncz-Ruszka (Uruzca), Vizsoly, Egyházas-Vizsoly (Igyházas-Visl), Czécze és Dobsza (Dubucya) voltak. De már 1217-ben is felmerülnek Petri, Gyanda, Tomor, Fel-Németi és Ruszka, — Gyanda kivételével még mai napig is létező községek.

Abaujvár is már 1217-ben a királyné birtokába jut. Abauj vármegyének legnagyobb része ez időben az uralkodóházé volt. 1232-ben nyeri II. Endrétől királyi adományképen Kún fia *Endre*, Bölzse helységet a hozzátartozó földekkel, amelyeket később, Belsey István fiai Illyés és János gróf Heymmel cserélnek el, az 1289-ben kelt és Mihály mester mislyei prépost és káptalanja által kiadott tanuságlevél szerint. 1234-ben szintén igy nyeri az Aba nemzetségéből származó *Demeter* mester a Pataujvárhoz tartozó, de Abauj vármegye területén fekvő szurdok-bényei várföldeket.

Az 1235-ik évben már Kér, Bárcza és Nádasd községek említve vannak okleveleinkben, különösen Nádasd, melyet már Imre király az abaujvári várföldekből kiszakitván, magánbirtokul adományozott *Chépán* hivének, ki után fia Kompolth birta, ennek fiai pedig Hertwig és Herrik V. Istvántól 1265-ben uj adomány-levelet nyernek. E falut „Zaka földje" néven is hívták. 1283-ban Hertwig mint füleki várnagy és testvére Herrik uj adomány-levélért folyamodnak IV. Lászlóhoz a végett, hogy a Nádasd név is, mint közhasználatu elnevezés benn foglaltassék az adomány-levélben, nehogy ennek hiánya miatt jogaikban sérelmet szenvedjenek.

Abaujvár első tisztjei.

Abauj várának első tisztjei közül 1235. körül *Jordán* várnagyot, *Farkas* seregvezért, *Poson* és *Jakab* főhirdetőket ismerjük. Várbirtokok voltak 1249-ig Kaetetio (Kéked-e, vagy mely község legyen ez, nem tudjuk) és Bocsárd; 1255-ig Csány, 1258-ig Golop; 1262-ig Forró, Devecser, Fancsal, Göncz, Zsujta és Kércs; 1265-ig Nádasd; 1267-ig Enyiczke; 1270-ig Gönyü melyek a megjelölt években királyi adományozással mind magánbirtokba jutottak.

Tatárjárás. IV. Béla.

1241-ben Abauj vármegye földje is szenvedte a tatárjárás dúlását. A szerencsétlen muhi csata után az üldözött, de megmenekült IV. Béla király *Forgács* András és János, *Kécsi* Detre, *Ernyei* szolga-győri várispán, *Don* és *Barnabás*, *Rugácsnak* — a vármegyében máig is kiterjedt Fáy-család ősapjának — fiai kisérik s a vitézség nemes önfeláldozásával vezetik át az abauji rengetegeken.

Nagy-Bózsva községében a nép mondájában mai napig él IV. Béla király emléke, a ki egy kinyuló, majdnem magában álló és igen különös alaku, ma „Béla-kő" nevet viselő sziklán megebédelt. Történeti hitelességü följegyzés természetesen nincs erről.

A király menekülésének utját pontosan nem lehet kimutatni, de a körülményekből következtetve, Borsodon és Tornán át futva, előbb Szádelő völgyének barlangja ád neki ideiglenes tanyát, a hol egyideig megpihent. A tatárok a jászói kolostort szintén felgyujtják s a tűz a falakkal együtt a szerzet adomány-leveleit is elpusztitja. IV. Béla a tatárok nyomában lévén, a Szepességen át Turóczba, majd Pozsonyba, végre Ausztrián át, Fridriktől kemény föltételekkel megsarczoltatva, Veglia szigetére menekült.

A tatárok kitakarodása után a visszatért király nem feledkezett meg azokról, a kik őt viszontagságában hűséggel szolgálták: Barnabásnak, Rugács fiának, aki futás közben a királynak átadta saját lovát, ő maga pedig a holttestek közé fekve menekült meg az üldöző tatároktól, továbbá Don vagy Domonkos testvérének 1245-ben a nagy kiterjedésü Fáj földjét aján-

dékozta; a jászói kolostor felépitését elősegíté, a konventet, melyet Kálmán herczeg IV. Béla öcscse alapitott, kiváltságokkal látja el, 1255-ben Albert prépost kérelmére megujítja annak kiváltság-levelét, sőt a kolostor népeit kiveszi a megyei ispánság hatalma alól, konventbeli birót rendel, a községnek vásártartási jogot ad, de még uj adományokkal is ellátja. 1261-ben a Hernád melletti Gecsével határos zsup-apáti földeket is a káptalannak adományozza, 1263-ban az egri káptalan által annak birtokába vezetteti. Ez a föld mai napig is a jászóvári premontrei rend tulajdonában van.

Az 1249-ik évben IV. Béla király a szinai telepeseknek ugyanazon kiváltságokat adja, amiben Kassát már részeltette, de azonfelül adományképen birtokukba juttatja a Kaettetio és Bocsárd nevü földeket, majd később 1255-ben a csányi várispánsági földeket is ezeknek adományozza.

Szina épp úgy mint Buzita német telepitvények. Szina 1232-ben részben még magánbirtok volt, betelepitése Buzitával együtt a tatárjárás után történt. Később a buzitaiak is a szinaiakkal azonos szabadalmakat kaptak, nemkülönben 1262-ben V. Istvántól, az ifjabb királytól a jászóvári konvent Precha (Perecse) nevü földbirtokát, a melyért a konvent a várispánsági földet képező Kércs helységgel kárpótoltatott, de 1263-ban IV. Béla, János prépost panaszára, Perecsét visszaadta.

Ugyancsak IV. Béla a muhi pusztai csatában való vitézségért Szirmay Raák fiainak Szántót adományozta, amit aztán V. István, minthogy Görgőhöz, Árpádházi királyaink kedvencz mulatóhelyéhez közel volt, a Tornán 1273-ban kelt adománylevelével Hetken földjével cserélt föl, mely Ugocsa megyében volt.

Ugyancsak V. István még mint ifjabb király adományozta Enyiczkét János nevü háziorvosának, kinek halála után Tekus fia, István kapja. Ettől hűtlensége miatt elvette a király és az abaujvári Izrad jobbágy atyafiaival, akié Enyiczke azelőtt volt, a birtokra nézve megegyezett, 1267-ben Pous mesternek és testvérének Domokosnak ajándékozta érdemeik jutalmául. 1289-ben már Pous mester Miklós nevü fiának kezére jut Enyiczke.

1262-ben Forró, Devecser, Fancsal, Göncz és Zsujta helységeket Aladár, a királyné tárnokmestere kapja adományul.

Egyházi élet.

Kassa város titkos levéltárából került adatok nyomán megemlitjük, hogy az abaujvári esperességnek 1240—1263-ig *Niger* Eustachius volt esperese. Az egyházi élet, mely szorosan összefüggött a közigazgatással, ebben az esperességben ez időtájt már nagy fejlettségről tanuskodik. Kassán már két, sőt valószinüleg három templom emelkedett; Jászó monostorát már emlitettük. Szakály községben 1263-ban szintén kolostor volt, Kétynek 1271-ben Szent Jánosról, Alnémetinek pedig Szt. Jakabról nevezett egyháza. Egyházas-Vizsoly és Egyházas-Ida elnevezések szintén a mellett bizonyítanak hogy e helységekben ez időtájban kiválóbb templomoknak kellett lenniök.

IV. Béla király uralkodása alatt *1246-ban Kinizsy Mihályról* és *Marchraudról* (Marchard?) *1263-ban Dávidról* és még ezen évben *Lőrinczről*, 1266-ban *Benedekröl* tesznek emlitést a történelmi források, mint Abaujvármegye, azaz „novum castrum“ ispánjairól.

Vármegye kialakulása.

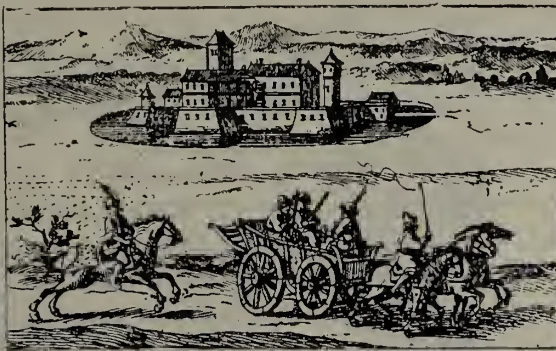
A vármegye és várispánság fogalmának és területének megkülönböztetése most már határozottabb alakot ölt és IV. Béla uralkodásának vége felé a megkülönböztetést tudatosan használják. A várispánság ugyanis nem volt közkormányzati hatóság, hanem mint azt Botka Tivadar kifejtette, a király kezében központositott honvédelmi instituczió, katonai szervezet. Mindazon földterületek, melyeken nemesek laktak, a megyéhez tartoztak, a várparancsnokságokhoz a vár népe: várkatonák, várőrök, várjobbágyok tartoztak. A

nemesség kényur volt nemesi fundusán, birói joghatósággal itélt udvari birósága által jobbágyain, harczolni csak az ország határain belül, a király vezetése alatt tartozott; a várkatonaság a király hadserege és szolgája volt, a várispán, várnagy és más tisztviselők joghatósága alatt állott, földjét nem birta tulajdonjoggal, csak használhatta. Ezt a szerkezetet IV. Béla megzavarta azzal az intézkedésével, hogy a várkatonák egyes osztályait nemességre emelte, mert így a várispánságokban is keletkeztek nemesi birtokot képező földterületek s a birtokkal politikai jogok is járván, a várnépek a megyei rendek s az ekkortájt létesitett és fontossá vált békebirák közé is bejutottak s élvezték a nemesség minden kiváltságát.

Ezzel az volt czélja IV. Bélának, hogy a nemesség és a várkatonaság között levő ellentét megszünjék, a két intézményt egygyé olvaszsza és megfelelő átalakitással a kormányzatra és honvédelemre alkalmasabbá tegye. És csakugyan IV. Béla király uralkodása utolsó szakában a két osztályt már együtt találjuk gyülésezni s az önkormányzatnak határozott cselekvéseivel találkozunk a vármegyékben, amit a két osztály a gyakorlatban egymással megosztott. Ez időtájban már a bűnösök fölötti fenyitő biráskodást nem az ambuláns udvarbirák, hanem a vármegye gyülése kezdi gyakorolni, amely gyüléseken a jelenvoltak egyenlő szavazattal birtak.

Főispánság.

Ugyancsak Béla király domboritja ki a főispáni méltóság joghatóságát, aki az ő idejében lett a vármegyének fejévé, a királyi kormány képviselője, a királyi kormány és a vármegye nemes közönségének közvetitője.

A ROZGONYI VÁR RÉGI KÉPE.

A vármegyéknek ezen ujjászervezése maga után vonta a vármegyék területi rendezését is. Mint már emlitettük, az első századokban az egyházi hatóság területe nagyrészt összeesett a közigazgatási területtel; a provincia novi castri kiterjedt Heves és Sáros vármegyékre is. A területrendezés következtében a „novum castrum"-ból Sáros, Aba és Heves vármegyék alakittattak és az ujonan szervezett Abauj vármegyének közigazgatási székhelyét — locus cathedralis — már Forró helységben találjuk, aminek oka különben az is lehet, hogy Abaujvárt a tatár a vármegye nagy részével együtt elpusztitotta.

A két koronás fő, IV. Béla és V. István, az apa és fiu közötti viszályok során az országnak egy része, melyben Abaujvármegye is benfoglaltatott, István uralma alá jutott. Egy abaujvármegyei birtok adott okot az 1262-ben ujra kitört háborura; V. István ugyanis lefoglalta több várral együtt *Füzér*várát, ezt a regényes fekvésü sziklaerődöt, melyet a nővérének Ratiszlav herczeg macsói bántól származó fiai *Mihály* és *Béla* birtak.

A viszályt okozó vár azonban nemsokára urat cserélt. 1270-ben *Demeter* és *Mihály* — Endre úr fiai — nyerik adományul Füzér, Komlós, Nyíri, Kápolna, Teleki, Wereny, Ratka, Kanászfölde, Koycha, Ders-Teleki és Biste falvakkal együtt, mely terület határául az Isra tó, Kalsa, Szalánez, Szkáros, Abaujvár, Göncz és Vily faluk emlittetnek.

V. István adta ajándékul rövid uralkodása alatt Rozgonyt és Raást

Renold főpohárnokmesternek, 1271-ben pedig Forrót *Miklós* országbirónak.

IV. László. IV. László gyönge kormánya alatt az egyes főurak hatalma veszedelmesen megnövekedett. Finta nádor, Szalánez várának ura már V. István halála után meg akarta fosztani a kiskoru Lászlót trónjától s Magyarország királyává a cseh Ottokárt választani, a kit egy évtized mulva IV. László magyar hadainak segitségével a habsburgi Rudolf vert tönkre. A mint a kicsapongó életbe merült IV. László, Fülöp pápai követet elfogatta, Finta nádor a királyt vetette fogságba, midőn egy kun nőnél mulatozott. Vasra verette s Lóránt erdélyi vajda őrizetére bizta. László király megszabadulván, 1281-ben Finta helyébe Németujvári Ivánt emelte a nádori méltóságba s Finta ellen hadat vezetett. Elfoglalta Gede várát, aztán megostromolta Szalánczot, majd Gönczöt vívatta meg, mely szintén az Abanemzetség tulajdonához tartozott. Ezzel meg volt törve Finta hatalma. László király utolsó éveiben az ország zászlósai közt már nem fordulnak elő a Finták.

Az Aba nemzetség tulajdonába ment át 1276-ban Csákány, Böőd és Szina is, a mennyiben Eturuchnak birtokába került, a ki az Aba nemzetségekbeli Györgynek volt fia. Az Aba nemzetség az egyháznak is adott tekintélyes férfiakat; a belőle származó *Mihály* mestert mislyei prépostnak mondják az okiratok 1289-től 1292-ig. A mislyei prépostság már régebben alapittatott, valószinüleg kevéssel a tatárok kitakarodása után. 1286-ban a széplaki apátság is állott már; 1288-ban birtokai közt emlitik Olcsvát és Olát.

A három utolsó Árpád-király alatt Abaujvármegye következő főispánjainak neve maradt fenn: 1272-ben *Ech*, 1288-tól 1291-ig *Péter*, 1298-ban *Péter*, Somosi György fia, az Aba nemzetségből, 1300-ban *Omode*, az Izták fia, 1301-ben *Salamon* jászói prépost.

Árpádház kihalta után. Az Árpádház kihaltát követő, huzamosabb ideig tartó trónversengés, pártoskodás és az ennek következtében beállott zavaros belállapotok alatt, a kényuri hajlamokkal biró egyes főuraknak tág terük nyilt vagyonukat jogtalan foglalásokkal gyarapitani, és birtokaikon önkényuralmat gyakorolni.

Omode nádor, kinek ősi fészkét a Gönczczel átellenben fekvő Amade vár képezte, abauji terjedelmes birtokait a szomszéd vármegyékben tett erőszakos foglalásokkal gyarapitván, Róbert Károlytól Kassa városát is adományul kapta a királylyá választásakor tett fontos szolgálatáért.

Kassa város történetéből tudjuk, hogy a lakosság fölzendült e miatt, midőn a birtokba vétel czéljából megjelent; megölte, fiait pedig fogságba ejtette. Kassa és az Omode-fiuk közt Tamás esztergomi érsek és István veszprémi püspök egyességet hoztak létre, mely Kassát felszabaditotta az Omodék birtoklása alól. Az Omodék azonban megszegvén hűségesküjöket, Róbert Károly. Csák Máté pártjára állottak, a kinek hatalmát Róbert Károly a rozgonyi csatában törte meg 1312-ben, mely ütközetben Omode Miklós és Dávid is elesett. (Az ütközetet a hadtörténet fejezetében ismertetjük részletesen.)

A nyert csata után Róbert Károly a Göncz melletti hatalmas Amade várat földig leromboltatta. E várat az Aba- nemzetség ivadékához tartozó Omode comes épitette a XIII. század utolsó évtizedeiben, a Göncz és Fony község határában tornyosuló meredek sziklára. Ma csupán a romok némi maradványai láthatók a várból.

Csák Máté rozgonyi legyőzetése után is fenntartotta hatalmát és

összeköttetéseit a felsőmagyarországi pártos urakkal és már 1314-ben ismét támadólag lépett föl; de Károly által több apró csatában megveretvén, az Omodékat, Cserepieket, Csobánkákat és Feketéket Abauj, Zemplén és Sáros vármegyékből kiűzte és javaikat elkobozta.

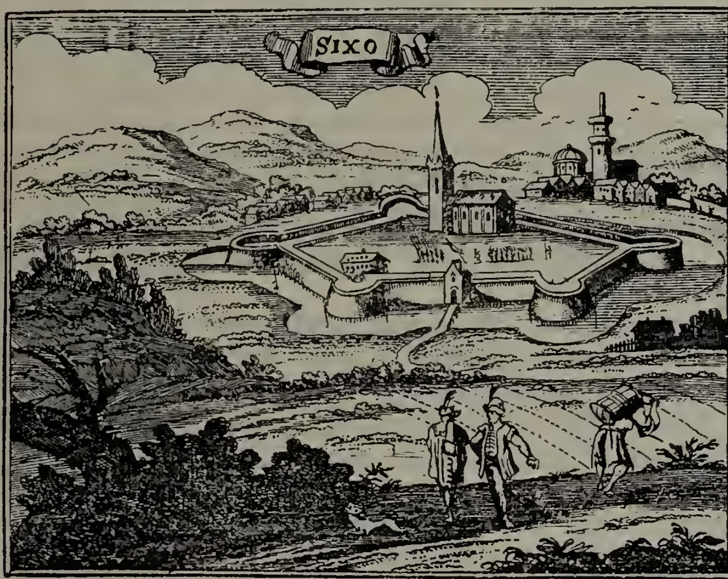
Róbert Károly, a ki Kassának először adott kiváltságokat, több oly nevezetes intézkedést tett, mely Abauj vármegyének javára vált. Ő szervezte a pénzverő kamarát s hozta be az állandó adózást, melyet akkor a kamara hasznának (lucrum camerae) neveztek. Róbert Károly.

A vármegyei közigazgatás és igazságszolgáltatás lényegesen módosult kormánya alatt.

Abszolutisztikus irányu intézkedéseit a vármegyék nem fogadták szivesen.

A mi a királynak a vármegyék rendszabályozására irányult rendeletéből töredékképen vagy más okiratokban való hivatkozások alakjában fenmaradt, azokból következőket tudhatjuk meg:

A megyék teljesen levetkőzik hadi jellegüket és teljesen polgárilag

SZIKSZÓ VÁRA.

szervezett megyei hatósági szerkezet áll elő, melynek feje a főispán, helyettese az általa kinevezett alispán, kinek az 1291. évi IV. t. cz. értelmében nemesnek kellett ugyan lenni, de ehhez nem ragaszkodtak, mert Róbert Károly idejében is Szepes és Pozsony vármegyék alispánjai nem tartoztak a nemesek közé. Más tekintetben a közélet terén demokratikus szellem és szabadelvüség nyilvánult.

Abaujvármegyének főispánjai közt találjuk a következőket: *1312-ben Mich, a Mihály fia, 1313—1327-ig Drugeth Fülöp* nádor s egyszersmind Szepes vármegyének főispánja, *1327—1338-ig Drugeth Villerm nádor* egyszersmind Borsodvármegyének főispánja. — Róbert Károly alatt találkozunk Abauj vármegye első alispánjával, a kit Péter néven emlitenek; a Máriássy-levéltár nyomán tudhatjuk, hogy 1313-ban *István* nevü alispánja volt a vármegyének, 1414-ben ismét István (Anj. I. 339), ki valószinüleg azonos az előbbivel, 1315-ben *Mihály* 1316-ban István, 1318-ban *Beke* vagy Benedek (Anj. I. 470). 1323-ban *Péter* (Anj. I. 586), 1324-ben *Lukács* (Anj. II. 159), 1325-ben szintén Lukács, valamint 1327-ben s 1329-ben is; 1330-ban *János*.

Nagy Lajos tette szabad királyi várossá Kassát 1347-ben, melynek története ezentúl önállóan alakul. 1346-ban Abauj és Sáros vármegyék nemessége Kassán tartotta több napon át közgyülését; *Poháros* Péter abaujvári Nagy Lajos.

főispán távolléte alatt pedig a vármegyei igazságszolgáltatást is Kassára bizta Lajos király.

Zsigmond. Zsigmond alatt, a közte és Ulászló lengyel király között 1412-ben kötött békeszerződésnek a határrablási kérdésekre vonatkozó pontja Abauj vármegyét is érdekli annyiban, hogy Magyarország részéről az Abaujvár, Szepes, Zemplén és Sáros vármegye főispánjai vannak megnevezve határbirákul. — Az ugyanezen évben Zsigmond által elzálogositott 13 szepesi városról szóló záloglevélnek Perényi Péter is mint Abauj vármegye főispánja alá volt irva. Felső-Lindvai *Széchy* Péter özvegye Sára 1393-ban Zsigmond királynak cserébe adja *Ujvárt* és *Középnémetit* a vasvármegyebeli Körmendért. Az emlitett községek birtokát Perényi János szerzé meg később 1449-ben s azokat a nagyidai vár birtokához csatolta.

Adóösszeirás 1427-ből. Zsigmond uralkodása idejéből 1427-ből maradt fenn egy adóösszeirás melyet Thallóczy Lajos közölt „A kamara hasznáról (Lucrum camerae)“ irt munkájában. Czime: „Registrum lucri camerae Cassoviensis, Comitatus Abaujvariensis“ Abauj vármegye akkor Sáros, Heves, Borsod, Szepes és Zemplén vármegyékkel a kassa-szomolnoki kamaramegyéhez tartozott. A vármegye akkor négy járásra volt beosztva. Az 1. járás főhelyei voltak Nagy-Ida 91, Közép-Németi 71 portával. A 2. járás főhelyei: *Szepsi* 180, Jászó 70, Debrőd 51, A.-Meczenzéf 58, F.-Meczenzéf 28, Mindszent 20, Novaj 29 Rudnok 21, Petri 26 portával. A 3. járásban *Göncz* 190, *Szántó* 109, Vilmány 55, Arka 7, Ujfalva 40, Forró 51, Ruszka 52 portával. A 4.-ben: Szina 70 Mikóháza 33, Mizslye 41, N.-Szaláncz 25, Györke 51, Rozgony 25, Zsadány 36 portával. Egész Abaujvármegyében 5184 portát irtak össze, a mi az egész országnak $^1/_{38}$-ad része volt, a kivetett adó 3100 forint 90 denár.

Zsigmond uralkodása alatt mutatkoztak először Abaujmegyében a czigányok.

Zsigmond adományai. A király 1387-ben kelt adománylevelével Somodi királyi faluját akkoron országbiró Kapolyai Jánosnak és Dezső testvérének adja. — Ugyancsak Zsigmond király ad uj adománylevelet 1413-ban Felső-Bárczai Illésnek Alsó- és Felső-Bárcza, Kisfalu, Tuzsa és Perc helységekben levő részbirtokaira. Bárczának északi részén a Miszla patak melletti dombon egykor vár állott, a minek azonban ma már nincs nyoma.

Zsigmond király 1430-ban Füzér várát és az ehhez tartozó uradalmakat Perényi Péter fiainak, Jánosnak és Miklósnak adományozza. Azelőtt a vár a Drugethek kezén volt. A várbirtok egész századon át maradt a Perényiek birtokában.

Főispánok voltak Nagy Lajos, Mária és Zsigmond idejében: *1345-ben Aladár* (Niphus) *Tamás,* 1345—1348-ig *Koch Péter,* 1352—1357-ig *Kapy Pohárnok Péter,* 1363. *Perényi* Péter, 1370-ben Olnody *Zudar István,* 1390-ben *Bebek László* az István fia s ugyanezen évben *László* és *Ferencz,* Pelsőczi Bebek István a királyné főpohárnokmesterének fiai, 1401-ben *Gerzsey Pethő Janos,* 1412-ben *Palóczy Mátyus* nádor, 1412—1414-ig *Perényi Péter,* később országbiró. Alispánok: 1347-ben Péter, 1357-ben is Péter 1376-ban *Kisvárady Domokos,* István fia, 1390-ben Belzsey *Zunnyugh* Miklós. 1401-ben *Szinnyei* Péter, 1402-ben *Szóllady* János, 1411-ben *Lasztóczy* Domokos, 1412—21-ben Hutkay Jakovnak nevezett *János* és Lasztóczy Domokos *Antal* fia, 1424-ben *Lasztóczy* János és Domokos, 1430-ban *Chobády* és *Homonnay* (néhol Homrogdy) András, 1437-ben Ladislaus de *Zeche,* másképen *Gechey* László.

Midőn Albert halála után Ulászlót választották királylyá, Kassával együtt Abauj vármegye is a Posthumus László pártjára állt. Ennek anyja Erzsébet, fia jogának védelmére a cseheket hozta Magyarországba, kiknek

Giskra. vezérére, *Giskra* Jánosra bizta Abauj vármegye kormányzását, s minthogy az Ulászló erejét a törökök részéről fenyegető veszély foglalkoztatta, Abauj és vele a felvidék több része Giskra kezén maradt, kivel 1443-ban fegyverszünetet kötött, meghagyván őt a megszállott megyék és városok birtokában, a melyeknek jövödelmeit is szedte.

Ulászló király uralkodása alatt Abauj vármegyének nem volt főispánja, hanem Giskra kormányozta; mint alispán pedig 1439-ben Gechey László van megnevezve.

Ulászló halála után az országnak hét egymástól független főkapitányságra történt felosztása alkalmával Abaujvármegye Kassa városával együtt Giskra János kormányzása alatt maradt, a ki az 1446-ik év országgyülési határozat ellenére is, mely szerint ezen tisztségek szintén leteendők voltak, magát továbbra is László király főkapitányának nevezte s a felvidéki népet kegyetlenül sarczolta. A huszita vallást is ő hozta be Magyarországba és terjesztette el Abauj vármegyében. Giskra nagy számmal telepitett le cseheket a felvidékre; ezek az idők folyamán magukba olvasztották a honfoglalás kora óta itt lakott szláv lakosokat s lettek a mai tótoknak őseivé.

Abauj vármegye első követeit Figedi László, Thobach Tamás, Mérai Miklós és Dobsay János személyében ismerjük, a kik az 1447. év szeptember 14-én Budán tartott országgyülésen részt vettek, a mikor Gara Lászlót az ország nádorává választották. Abauj vármegye első ismert országos követei.

1449-ben országgyülésileg határozták el Giskra megfékezését, mi végből ellene *Székely* Tamás vezérlete alatt néhány banderium küldetett; de Giskra Somodi alatt megvervén őt, maga Székely Tamás is elesett. E győzelem után Giskra felépitette *Szepsi* vagy Moldova várát, mire ugyanezen évben az 1446-iki országgyülés határozatához képest elrendeltetett Szepsinek és Semsei Frank László saczai várának szétrombolása (ez azonban csak később történt meg), hogy ez is esetleg Giskra kezére jutván, ne vethesse meg még erősebben a lábát. Szepsi.

Szepsi a legrégibb időben a király szekereseinek tanyája volt, villa curriferorum Regaliumnak neveztetett, honnan magyarul Zekeres falu volt a neve, lakói nagyobb részben a Géza király idejében betelepült szászokból álltak.

A tatárjárás alatt a falu népe a szomszéd helyekbeli szászokkal a Szepesség hegyes vidékére menekült és Szepes-Olasziban telepedett meg. A tatárok elvonultával visszatértek falujokba, melyet az ő nyelvükön Moldaunak neveztek. A szomszéd magyarok azonban, minthogy a Szepességről jöttek, szepesieknek nevezték őket, s így maradt a községen a Szepesi, majd rövidebben a Szepsi név. 1387-ben Zsigmond király a kapolyaiaknak adja adományképen s itt Szepsi mint királyi falu van emlitve.

Saczát Zsigmond király 1426-ban ajándékozá Semsei Franknak, Szent-Lőrincz, Miszlóka, valamint Pólyi, Enyiczke és Ruszka községekbeli részbirtokokkal, melyek a pólyi Chirke Péter jószágai voltak, de elődei közül Frank szepesi várnagy már 1285-ben Kun Lászlótól kapta adományképen Semsét. Zsigmond király 1397-ben pallosjoggal ajándékozza meg a Semseyeket minden jószágaikra.

1449-ben ismét véres harczok teréül szolgál Abauj vármegye, midőn Giskra ellen maga Hunyady János vezet hadat és Szepsi várát megvíván, azt lerontatja. De Giskrának megtörése nem volt könnyü dolog, különösen a miatt, hogy az ország haderejét a törökök ellenében a déli részen kellett foglalkoztatni. Ez ösztönözte Hunyadyt is arra, hogy vele szerződésre lépjen, mely szerint Giskra a király nagykoruságáig a kezén lévő várakat és városokat megtartja. Hunyady János.

A nagyidai várnak 1451-ben Modrár Pál volt a kapitánya, a Hunyadyháznak ez a kitünő barátja, aki később Budán Hunyady fiaival együtt elfogatott és Bécsbe, majd Prágába vitetett.

A folytonos hadviselés az országos jövödelmeket felemésztvén, a már saját személyében uralkodó V. László király 1453-ban a főnemességtől és több vármegyétől, köztük Abaujtól is a vármegyei jobbágyok után egy-egy arany forint adót követelt, Abauj vármegye azonban megtagadta az adó szolgáltatását. V. László.

László király a jászói erődöt Thalafusz János visszamaradt cseh vezértől elvevén, Kassa városának adta át, egyuttal Abauj és Torna vármegyéket ez erőd fenntartásához való hozzájárulásra kötelezte.

I. Mátyás. A csehek hatalmát csak Mátyás király birta megtörni. A csehek által megerősitett Mislyét egyik vezére, Magyar Balázs 1458-ban megostromolta, majd az időközben ismét a csehek birtokába jutott Jászó várát szállta meg, miután ennek őrsége a vész elől megszökött.

A vármegye életében oly kiváló és országos jelentőségü szerepet játszott Abaujvárát Mátyás király hányatta szét 1461-ben, miután ennek határerősségi jelentősége megszünt; a hely, a hol a vár állott, még ma is felismerhető azon magaslatban, melynek szabályos alakulata az emberi kezek munkáját első tekintetre felismerhetővé teszi.

Mátyás királynak 1462-ben sikerült Giskrát meghódoltatni, amikor is ez a hatalma alatt állott felsőmagyarországi várakat átadta.

A saczai vár 1468-ban Abaujvárral egy sorsra jut, amennyiben azt tulajdonosa Semsei Frank László az 1446-iki országgyülés rendelete daczára sem romboltatta szét, a végrehajtást Mátyás király Kassa városára bizta.

ABAUJ VÁRMEGYE RÉGI CZIMERE.

TORNA VÁRMEGYE RÉGI CZIMERE.

Szapolyai Imre szepesi örökös grófnak a törökök elleni hadi czélokra Mátyás király 1476-ban Abaujvármegye adójából 1000 arany forintot rendelt adatni. Mátyás királynak kisebb belvillongásokkal nyugtalanitott erős kormányát Abauj vármegye története is jellemzi; Mátyás meg birt törni minden túlkapást és visszaélést. 1482-ben erős fenyegetések mellett hagyta meg a vármegye lakosságának, hogy egy forintba 100 fillérnél többet követelni vagy adni senki se merjen. Ez időtájt történt az is, hogy *Monelli* Bernát diósgyőri királyi várnagyot utasitotta, foglalja el Semse helységét és tartsa megszállva további rendelkezéséig. Semse urai ugyanis, Semsey László, János és Vilmos, — Kassa város, a király és jászói konvent embereit és cselédeit letartóztatták, bántalmazták és vagyonuktól megfosztották. A Perényi Miklós és István emberei által űzött rablások és erőszakoskodások miatt Kassa város panaszára az ügy megvizsgálásával a jászói konventet bizta meg a király, a ki 1483-ban Perényi Istvánt maga elé rendelte.

Főispánok voltak Mátyás alatt, 1446-ban *Rozgonyi* Rajnold, egyszermind Zemplén vármegye főispánja; 1484-ben *Ottopán* János. Alispánok pedig 1452-ben *Buzlay* Miklós, 1460-ban *Homrogdy* András és *Chobady* Gergely Antal, ugyancsak 1460-ban *Bárczay* András, 1462-ben *Pohárnok* István, 1464—1465-ben *Pohárnok* István, *Roskoványi* Tamás, *Bárczay*

András, 1469-ben *Bárczay* András, 1470—1471-ben Sóóvári *Sóós* István, 1471-ben *Buzlai* Miklós, 1476—1480-ban *Buzlay* Miklós és *Bárczay* János, 1481-ben *Kápolnay* Zsigmond és *Haday* Gergely 1482 ben *Bakthay* István, 1483-ban *Buzlay* Miklós és *Bárczay* János, 1485-ben *Buzlay* Miklós, *Czéczey* Bereczk, 1487—1489-ben *Kápolnay* Zsigmond és *Bakthay* István.

A vármegye levéltárának egyik legrégibb okmánya a Himy és Orosz család 1475-ben kelt osztálylevele.

Mátyás király alatt azonban a vármegyék s így Abauj vármegye is elveszti a IV. Béla és Róbert Károly alatt kifejlett demokratikus jellegét. A hatalmasabb főnemesség egészen kivül áll a vármegye hatósági körén, a nem nemes osztály pedig teljesen ki van zárva az önkormányzatból. Ekképen a megye a köznemesség várává lett. Az osztályérdek védelmének és terjesztési vágyának erőszakosságig menő tusája csak olyan nagy tehetségü király alatt óvhatta meg az országot a nagyobb belháborutól és romlástól, mint a minő Mátyás király volt. Az utána következő gyönge kormány meghozta a véres parasztlázadást és a török uralmat.

Albert Abauj vármegyében.

Mátyás halála után Ulászló választatván királylyá (e néven II-ik), öcscse *Albert* lengyel király, ki szintén követelte a trónt, Kassa alatt termett táborával, s miután már előzőleg Szent-András környéken 1490. junius havában pár hétig tanyázott, a megyének Kassa körül fekvő vidékét sanyargatta. 1491-ben Ulászló és Zápolya István egyesült hadai láttára bátyjának békét ajánlott és azt a Kassa alatti táborban meg is kötötte. Ulászló a Kassára vezetett sereget Szikszón gyüjtötte össze.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE UJ CZIMERE.

De már 1492-ben Albert ismét megszállta Kassát, Szapolyai (Zápolya) István a Tárcza folyó mellett megverte s az előbbi évben kötött béke megtartására kényszeritette őt; mindamellett Albert 1497-ben harmadszor is megszállta Kassát.

II. Ulászló.

Ulászló Kassán 1494-ben az urakkal gyülést tartott, a melyen minden jobbágytelekre egy arany forint adót vetett ki; a főurak és főpapok, akik ez adó kivetéséhez hozzájárultak, a maguk jobbágyaikat kivették az adó alól. Valószinüleg azért kisebb, még pedig jelentékenyen az összeirt porták száma, mint 1427-ben, mert az 1494-iki összeirás szerint Abaujvármegyében 3460 portát találtak. Ez a körülmény és az adónak, törvényesen egybehitt országgyülésen kivül, tehát alkotmányellenes módon történt kivetése a vármegyékben nyugtalanságot, Erdélyben pedig lázadást támasztott.

1495-ben a hegyaljai szüretről hazatérő lőcseiek, hogy kikerüljék az árumegállitó joggal biró Kassa városát, s ekképen a vámfizetéstől megszabaduljanak, Jászónak vették utjokat. A kassaiak erről értesülvén, *Prechtel* Péter vezérlete alatt fegyveres polgárokat küldtek a lőcseiek elé, akik N.-Bodollón a lovaikat etető lőcseieket meglepték, s őket szekerestül lovastul Kassára hurczolták. A kassaiakat e tettükért 1497-ben a király Buzitai *Kardos* Cherubin, *Kányi* András és *Ruszkai* Pál által maga elé idézteté.

Az itt emlitett Buzitai Kardos Cherubint 1497-ben mint Buzita urát találjuk, kinek buzitai elődje Mátyás király egyik legjelesebb, vitéz hadvezére Buzitai Magyar Balázs volt, ki 1490-ben az Albert lengyel király és Ulászló közötti harczokban esett el, mint Albert hive.

Enyiczke községét szintén Ulászló adja királyi adományul 1500-ban

Rimaszécsi *Széchy* Lászlónak. Göncz-Ruszka község birtokába Ruszkai Kornis Benedeket 1496-ban ujonnan iktatják be; Ruszkai Kornis Miklós pedig göncz-ruszkai birtokrészéről Semsey László javára örökvallást tesz. Semseyt királyi adomány utján 1497-ben iktatják be. Ezen időtájra esik a pálosok monostorának alapitása Ruszkán, Kornis Boldizsár által. A pálosok a Borsóhegy tövében emelik gyönyörü fekvésü épületüket.

A vármegyei igazságszolgáltatást még Nagy Lajos Kassa városára bizta. 1498-ban a nemesség a városi tanács biráskodása alól kivonatott és a vármegye s illetőleg a királyi személynök birósága alá helyeztetett. Az 1514-ik évben lezajlott Dózsa-féle pórlázadás egyik fővezére *Kecskés* Tamás abaujvármegyei aszalói származásu ember volt.

Abauj vármegye Ulászló ellen.

Az Ulászló erélytelensége által támadt szomoru viszonyok között a köznemesség vált az állam fenntartó elemévé. Ennek egyik bizonyítéka, hogy azt a szégyenletes békeszerződést, melyet a német császár Ulászlóval kötött, és a melyet az országnak ekkoron már kivált főnemessége, alig néhány kivételével, elfogadott, úgy az 1492-iki, mint az 1498-iki országgyüléseken a nemzet zömét képező köznemesség megbotránkozással utasitotta vissza. De fölemelte szavát a vármegyei gyüléseken is a törvénytelenségek ellen; így mint tudjuk, Abaujvármegye tiltakozott Ulászlónak ama rendelete ellen, melyet 1494-ben a Kassára hirtelenében összehívott és csupán a főrendüekkel megtartott törvénytelen országgyüléssel adatott ki, hogy minden jobbágy-telek egy-egy arany forint adót fizessen. A hatalmában elbizakodott főnemesség túlkapásainak korlátozása végett történtek ugyan fontos törvényes intézkedések, mint az országtanács felállítása és ennek az országgyüléssel szemben való felelőssége; de a gyakorlatban egyiket sem foganatositották, sőt az akkori zilált viszonyok közt foganatosithatók sem voltak.

Ulászló király egész uralkodása alatt, de azon túl is *1519-ig Perényi Imre* nádor volt a vármegye főispánja, a kit *Perényi* Péter követett; alispánok 1482—1493-ig *Kápolnay* Zsigmond és *Baksay* István, 1495-ben *Rátkay* István, 1497-ben *Kápolnay* Zsigmond, 1498-ban *Tomory* István, 1499-ben *Kápolnay* Zsigmond és *Tomory* István, 1503-ban *Fanchaly* László 1505-ben *Buttkay* Mihály, 1506., 1507., 1508., 1509., 1510-ben *Fanchaly* László, 1511-ben *Berthóty* Szaniszló, 1512., 1513-ban *Gagyi* Demeter, 1515-ben *Berthóty* Szaniszló, 1517-ben *Gagyi* Demeter, 1518-ban Berthóty Szaniszló, 1519—1522-ig *Zemerei* Mihály. Országgyűlési, megyei követekül bethlenfalvi *Thurzó* Péter és *Fancsaly* László emlittetnek.

A megyei levéltár második régi okmánya, a Wendéghy, Báthory, Bárczay és Gagyi családokat érdekli 1513-ból, amely okmányt „Paulus Prepositus et conventus Monasterii Beati Johannis Baptistae de Jászov“ állitott ki.

Habsburgok.

A mohácsi vész után beállott dinasztiaváltozás, a közállapotoknak a belvillongások és a török hóditó hadjáratok következtében történt nagy átalakulása nem maradhatott hatás nélkül Abaujvármegyére sem, mely a XVI. és XVII. században, főleg fővárosa, Kassa által az egész felső Magyarországra kiható szerepet vitt.

A reformáczió is itt vert először gyökeret, innen indult ki az uj hit irodalma.

Reformáczió.

A löcsei Henkel János Mária királyné volt udvari káplánja terjeszti Kassán Luther tanait, s 1526-ban már maga Perényi Péter, Abaujvármegye főispánja is sok előkelő megyei családdal együtt az uj vallás híve lett.

A mohácsi csata után, Miskolczon 1526. szeptember 16-án *Váradi* Pál egri püspök egybehivására néhány felsőmagyarországi vármegye együttes gyülést tartott, melyen Abaujvármegye is részt vett. Perényi Péter abaujvármegyei főispán Zápolyához csatlakozott.

Zápolya János.

Zápolya János 1526. november 11-én Székesfehérvárott megkoronáztatván, szent István koronáját, melynek ő egyik őre volt, *Perényi Péterre* bizta, mint a másik koronaőrre. Perényi *Füzér* várában rejtette el, de nemsokára János királyt cserben hagyván s Ferdinándhoz pártolván,

ennek adta át a koronát, a ki magát vele 1527. november 3-án megkoronáztatá.

György, Simonnak fia (ki a soóvári Soós nemzetségnek ős elődje) a másodszor 1285-ben beütött tatárokkal Regécz vára alatt harczol kicsi csapatjával. 1312-ben Róbert Károly, miután a vár ura őt királynak elismerni nem akarta, Drugeth Fülöp vezérével a várat ostromoltatta s azt megvevén, több más jószággal együtt Drugeth Fülöpnek és öcsesének, Jánosnak adta közös adományul, a kik körülbelül annak a századnak végéig birták, mielőtt e vár a már szintén hatalmas Debrő nemzetség kezére jutott, melynek egy István nevü ivadéka hűtlenségi bűnbe esvén, jószágaitól megfosztatott. Regécz várát Zsigmond király 1422-ben Brankovics György szerb fejedelemnek adta át a többi magyarországi cserebirtok közt. A XV. század vége felé már a Zápolyák birtokába jut, 1511-ben Zápolya János és György voltak Regéczvár urai. Regécz.

Miután Kassa, mint a város történetéből tudjuk, szintén Ferdinánd pártjára állt és Jánost megcsúfolta, ez a gyalázkodás megtorlása végett hadat inditott Kassa ellen. Szina alatt Ferdinándnak Katziáner vezérlete alatt álló seregével találkozott. János vereséget szenvedvén, Lengyelországba, Tarnov várába menekült. Innen küldte Laszky Jeromost Szulejmánhoz szövetség kötése végett, ami sikerülvén, hadait 1528-ban ujra az országba hozta. I. Ferdinánd.

Ferdinánd a széplaki apátságot, valamint Göncz-Ruszka község egy részét 1528-ban Kassa városának adta jutalmul azért, hogy Zápolya Jánostól elpártolt. *Serédy* Gáspár felső-magyarországi főkapitányának ugyanekkor *Regéczet* adta; később 1540-ben még Aszalót, Forrót és Garadnát.

Serédy Gáspár és Bebek Ferencz 1530-ban Boldogkő várát hat hétig ostromolták, de eredménytelenül vonultak el a vár alól, melynek akkori kapitánya Nádasdy Tamás volt.

Kassát 1536-ban Serédy távollétében Lónyay Gergely és Gecsey Márton János király kezére játszván, e szolgálatukért a széplaki és mislyei apátságot kapták. Még ez évben János király Nagy-Ida várát is megnyerte. De Regécz várát hasztalan ostromolták Ferdinánd hadai s bárha a várat az ostrom alatt beütött villám okozta tűzvész is megrongálta, Horváth Ferencz várnagy mégis vitézül védte s az ostrom meghiusult. János 1536-ban a váradi békét megelőzőleg rövid időre Ferdinánddal Rozgonyban fegyverszünetet kötött. Ferdinándtól Perényi Péter is visszapártolt Bebekkel együtt.

János király 1537-ben úgyszólván egész Abaujt hatalmában tartotta s Ferdinánd serege alig mert támadólag fellépni úgy, hogy Ferdinánd kénytelen volt Fels Lénárdot segitségül küldeni. Az erősitést nyert sereg erre megostromolta Boldogkő és Regécz várakat. Az ostrom alatt Fels Lénárd előőrsei 32 szekeret fogtak el, amelyeken leányokat, fiatal asszonyokat gyermekeket és ifjakat szállitottak volna a szultánnak, kiket Perényi Péter Kassa vidékén fogdostatott össze Ferencz fia váltságára. Ugyanekkor pusztíttatta el Serédy Gáspár egyik századosa, Tamásdy János a regéczi hegyek között még a Nagy Lajos király által 1349-ben Szt. Fülöp és Szt. Jakab tiszteletére épitett pálos monostort.

Serédy később kénytelen lévén a barátokat kárpótolni, 1549-ben a pálosok visszatértek és monostorukat helyreállitották, mely 1612-ig állott még fenn, amikor végképen elpusztitották.

Regécz vára 1551-ben ismét a Serédyek birtokába került és Serédy György Nagy Jánosra bizta védelmét, aki Ferdinándnak bizonyos összeget fizetvén érette, magának tartotta meg. A Serédyeknek magva szakadván, Alaghy Bekény János, mint Serédy Gáspár engedményese, Regécz várát minden hozzátartozókkal adományban kapta Ferdinándtól, nevezetesen Szántó, Vilmány, Regéczke, Fony, F.-Novaj, Szikszóujfalu, Marczinfalva, Alsó-Vadász, Baskó és Horváti helységek birtokait.

Regécz várnagyai közül Delney Péter 1323-ban, Káthay Fülöp 1456-ban, Buttkay Mihály

1505-ben, Szmrecsányi Kristóf 1511-ben, Horváth Ferencz 1536-ban, Nagy János 1551-ben, Alaghy János 1557-ben, Bónis Ferencz 1670-ben vannak említve.

Izabella. János király 1540. julius 22-én meghalván, özvegye, Izabella királyné, miután Budát 1541-ben augusztus 29-én a törökök elfoglalták, elköltözött Budáról s a török szultán által neki átbocsátott országrészt, mely Kassától Temesvárig terjedt, e szerint Erdélyt és a Tiszamentét foglalta magában, hű embereire bízta. Kassa és a felvidék kormányzását Czeczei Lénárt kassai főkapitányra bízta az özveg királyné. Abaujvármegye is részt vett annak a 33 vármegyének a gyülésén, melyek Beszterczebányán 1542. február 12-én az ország megvédelmezéséről és megmentéséről tanácskoztak. Fráter György 1547-ben úgy Jászón, mint Szepsi községében harminczadot állitott fel, amelyet azonban az 1548. évi 58. t.-cz. eltörölt. Izabella a Ferdinánddal kötött egyezség értelmében 1552-ben Kassát Serédy Györgynek, Ferdinánd hadparancsnokának átadván, junius 14-én Blandrata és Csáky Mihály kiséretében fiával Sziléziába ment.

FÜZÉR VÁRA.

Szikszói gyülés. A felső vármegyék közül néhányan 1552-ben Szikszón gyülést tartottak, amelyre *Dobó* István Eger vár kapitánya Metskey István hadnagyát küldé követül azzal a kéréssel, hogy az Eger várát fenyegető török ellen segedelmet adjanak, amit a gyülés, bár kikelt a vármegyék zsarolása miatt, mégis megszavazott és 575 katonát állitott ki.

Perényi Ferencz Füzér és Nagy-Ida várainak ura 1556-ban Ferdinándtól Izabella királynéhoz pártolt és Bebek György, Bebek Ferencz, Perényi Gábor és Tárczay György szintén Izabella-párti urakkal együtt a felvidéket nyugtalanitotta. Maczedoniai Péter kassai és Forgách Simon szebeni kapitányok

Nagy-Ida. ereje elégtelen lévén, Ferdinánd *Marczel* Detrik és *Puchaim* Farkas vezéreit küldötte le nagyobb haderővel. Mig Bebek György a szepesi városokat fenyegette, Ferdinánd hadai Tárczay Györgyöt megverték, Ujvár és Tarkő várát bevették és Forgách Simon hadával egyesülve, Kassán át Nagy-Ida alá vonultak, melyet az őrség hosszabb ostrom után kénytelen volt feladni. A várat lerombolták, Perényit foglyul ejtették és Sáros várába hurczolták.

Nagy-Idát a 15-ik század elején még Debrő István bírta. Ettől hűtlensége miatt elkoboztatván, Zsigmond király 1411-ben Perényi Péternek adományozta a hozzátartozó 23 helységgel, melyek között Komarócz, Csécs, Szeszta, Makrancz, Puszta-Makrancz és Bodolló községek is említtetnek. Ezeket a birtokokat, valamint Szikszó, Alsó-Vadász, Ujvár és Pányok helységeket, melyeket mint királyi adományokat a Perényiek megszereztek, szintén a nagyidai várhoz kapcsolták, s mindezeket Ferdinánd király 1556-ban Maczedoniai Péter kamarásának ajándékozta, azonban Maczedoniai Péter a Perényiektől 3000 aranyat felvevén, a birtokokat visszaadta Perényi Ferencznek.

A Ferdinánd által 1556-ban Felsőmagyarország főkapitányává kinevezett *Thelekessy* Imre a szerencsi hegyen levő erőd védelmezése közben 1558-ban arról értesült, hogy Velizán bég füleki parancsnok 1558-ban 5000 főnyi lovas csapattal Szikszó községére rohant, azt feldúlta, kirabolta, felégette és a lakosokat rabláncra fűzte. Azonnal meghagyá *Szalay* Ferencz, *Székely* Antal, *Szenyesy* Mátyás, *Bebek* György és *Rákóczy* György alvezéreknek, hogy csapatjaikkal hozzá siessenek. A csapatok Enyiczkén egyesültek. A haza siető törököknek *Kaza* mellett utjokat állván, azokat tönkreverték. Alig szabadult meg közülök négyszáz. Mintegy 2000 magyar foglyot szabaditottak meg és nagy zsákmánynyal tértek Kassára, amelynek kótyavetyéje közben a vezérek majd kardra mentek, mert a telhetetlen Bebek az általa szerzett zsákmányt nem akarta közfelosztásra bocsátani. Törökök megjelenése.

Szikszó városát Alsó-Vadászszal együtt, még Zsigmond királytól 1411-ben szerezte meg Perényi Péter, Perényi Simonnak fia. Perényi Péter ivadéka, Perényi Mihály, Munkács alatt 1557-ben elesett. Bebek György az elesett árvának gyámságát használván ürügyül, Szikszót a maga részére elfoglalta, ami miatt Perényi özvegye Székely Kata, Ferdinánd király előtt panaszt emelt. Ferdinánd az ügy megvizsgálását és elintézését azzal az utasítással hagyta meg a biztosoknak, hogy Bebekkel, aki nemrég állott pártjára, kiméletesen bánjanak. Igy köttetett aztán a peres felek között az özvegy részéről az a kénytelen szerződés, mely szerint Szikszón közösen megosztoztak. Bebek halála után Szikszó másik fele is a Perényiek kezére ment át. Szikszó.

Ferdinánd király mindjárt 1527-ben, hogy János királyt számüzöttnek nyilvánitotta, a Zápolyák tulajdonát képező Telkibánya és Göncz községet Thurzó Eleknek ajándékozta, azonban János király a nagyváradi béke értelmében ismét hatalmába vette azokat. Halála után e birtokok megint a Thurzókra jutottak. Utóbb Gönczöt Pétervárady Balázs váczi püspök és szepesi prépost 1550-ben Ferdinánd király engedelmével Zápolya István nádornak 1499-ben kelt végrendelete értelmében erővel elfoglalta, de még abban az évben kénytelen volt visszaadni a Thurzóknak. Később a szepesi káptalan eredménytelen pert folytatott Gönczért; 1561-ben pedig a szamosujvári fogságból meszgabadult Ruszkai Dobó István Ferdinánd királytól hűsége és szenvedése jutalmául adományképen kérte mindkét helységet. Később Telkibánya Regécz várához kapcsoltatott. Az itteni bánya igen régen állhatott már mívelés alatt, mert jövödelme 1450-ben a Giskrával kötött egyezség értelmében ennek hagyatott; sőt már 1374-ben Nagy Lajos alatt Charik Miklós az itteni királyi kamara grófjaként van említve.

Encs község, mint a tornai vár tartozéka, 1559-ben kerül *Magócsy* Gáspár és Tamás tulajdonába, akik azt Vingarti *Horváth* Gáspár özvegyétől Likorka Johannától 14000 magyar forintért veszik meg.

Boldogkő vára 1556-ban Bebek Ferencz birtokába jutott, aki a királyi róvót elfogatván, ide záratta. E tettéért az országgyülés elé is idéztetett. 1560-ban Bebek a várat *Sárközy* Ferencznek adja cserébe két előkelő törökért, akiket fogadása ellenére, midőn Konstantinápolyba igyekeztek, elfogatott.

A törökök pusztitásainak meggátlására, a felső vármegyék rendeletéből egy sereg állittatott fel, amely *Bakos* Gábor vezérlete alatt az 1563-ik év szeptember 18-án Boldogkő várában gyült össze.

Ferdinánd király a Prágában 1562. julius hó 15-én kelt adománylevelével a széplaki apátságot a jezsuitáknak adja azon kikötéssel, hogy Nagy-Szombatban kollegiumot épitsenek. Ekkoron Alaghy János volt széplaki apát, ki vallását elhagyván, világi emberré lett, az apátságot a királyi rendeletre készséggel átadta a jezsuitáknak, de bizonyos rész jószágot, melyet az előbbi apátok pénzért szereztek, nem akart kiadni, s Jezsuiták.

ezért Miksa király 1565-ben külön megparancsolta Abauj vármegyének, hogy Alaghytól ezt a jószágot vétesse el és adassa a jezsuitáknak.

Bernátfalva községét Ferdinánd 1563-ban Briccius János, István és Lukács testvéreknek adja, uj czimert is adván nekik. Ez volt utolsó intézkedése Abauj vármegyére nézve.

Orsz. törvények I. Ferdinánd alatt.

A Ferdinánd uralkodása alatt tartott országgyülések határozatai közül Abauj vármegyét érdekli az 1546. évi 57. t. cz., mely szerint a Fráter György által Varannón, Szepsiben, Jászón és Tornán felállított harminczadok eltöröltessenek; az 1554. évi 16-ik t.-czikk Kassán huszonnyolcz vármegye részére törvényszék felállítását rendeli, mely alá Abaujvármegye is tartozott; az 1556. évi 24. t. cz. Bebek Ferenczet és szolgáit száműzi; az 1557. évi 21. t. cz. míg a leleszi konvent felszabadul, annak járásában az egri, szepesi és jászói prépostságokat felhatalmazza végrehajtások teljesítésére; az 1559. évi 21. t. cz. pedig Szendrő várának megerősítését Abauj és Torna vármegyéknek teszi kötelességévé, mint amelyeknek védelme ettől függ.

Ferdinánd, az ország ügyei intézése körül oly lényeges szerepet játszott kir. tanácsot mellőzve, a főkanczellári méltóságból, Bécsben székelő udvari kanczelláriát szervezett, mint főkormányszéket, illetőleg főkormányhatóságot Magyarország ügyeinek vezetésére.

Ferdinánd uralkodása alatt kezdődött a két pártra szakadt országban az alkotmányért való küzdelem, mert a szintén törvényesen választott és koronázott Ferdinánd ellenségeinek a magyar pártfelek által történt üldözése alkalmat nyujtott a bécsi kormánynak arra, hogy hatáskörét illetéktelenül, egyszer törvényes formák közt, másszor egyenesen törvényellenesen kiterjeszsze s a magyar alkotmányon rést ütögessen. A centralista irányu királyi kormány visszaéléseinek ellensúlyozását a vármegyékben találjuk. A mohácsi vész után csakis a nemesek közönségévé, arisztokratikussá alakult vármegyék váltak az alkotmány őreivé.

A SZEPSII R. KATH. TEMPLOM.

Ferdinánd király egyik intézkedése, vagyis az 1528. évi 4-ik törvényczikk, szégyenletes kötelességet ró a vármegyék fő- és alispánjaira, valamint az összes tisztviselőkre, t. i. hogy ezek a János király híveinek gyanus tetteit feljelenteni tartoznak.

Kiterjeszti a törvény a fő- és alispánok birói hatáskörét a 100 frtot meghaladó károk és rablások fölött való itélkezésre; (1528. 6. t. cz.) az ispánoknak a székhelyükön kivül tett eljárásuk semmisnek jelentetik ki s ezzel együtt a birói illetőség is szorosan meghatároztatott (1536. 37.); a városok birtokai azon megye testéhez tartozóknak jelentetnek ki, amelyben feküsznek és ezzel együtt a hatalmasok által kivont területeknek az illető vármegyékhez való visszakapcsolása hivatalvesztés terhe alatt a főispánok kötelességévé tétetik (1542. 35. 36.); a főispánok nemcsak a király vagy annak helytartója előtt, hanem a megyében is esküt tenni kötelesek (1542. 38.). A hatósági tekintély szükségének és fontos voltának belátására mutat az 1547. 32. t. cz., mely az alispánnak és szolgabiráknak eljárásaikban való akadályoztatásuk vagy nyilt fegyverrel és ellenségképen való támadásuk esetében maga a főispán, vagy más úr és nemes is a vétség fokához képest a visszaűzés, nagyobb hatalmaskodás és esetleg a hűtlenség bünébe esnék és ezek büntetésével lakol; a végrehajtásban hanyag alispán hivatalát veszti és a megyei főispán részére 100 frtban marasztaltatik. (1548. 43.). Az 1504-ig kinevezett alispán választására az 1548. évi 70. t. cz. az egész megyének megegyezését követeli.

A törvények közt a vármegyéket illetőleg kétségkivül legfontosabb volt az alkotmány megvédhetése szempontjából az 1545. XXXIII. t.-cz.,

mely a vármegyék felirati jogát biztositotta s ezzel századokon át megadta a ma is érvényes jogot, hogy a vármegyék a sérelmes törvények vagy rendeletek egészben való visszavonására, vagy sérelmes pontjainak megváltoztatására birják a kormányt s ha ez többszörös kisérletre nem sikerült, következett a „vis inertiae", vagyis a kormányrendeletnek végrehajtás nélkül való félretétele, ami gyakran a királybiztosok kirendelését vonta maga után, a ki aztán kényszerrel hajtotta végre a rendeletet, s ez megint az országgyüléshez intézett panaszoknak nyitott utat. Amint tudjuk, a vármegyék panaszait magáévá tett országgyülés határozatainak sem volt mindig foganatjuk ezekben a zavaros időkben.

Abauj vármegyének I. Ferdinánd kormánya alatt főispánjai voltak: 1528-ban *Bebek* Ferencz, 1540-től *Perényi* Péter mint örökös főispán, Magyarország főkapitánya s ezután *Perényi* Gábor. Alispánok pedig 1539-ben *Mindszenti* Bereczk, 1543., 1545. és 1547-ben *Zendy* Pál, 1549—1550. *Olchváry* György, 1553-ban *Girinchy* Benedek, 1560-ban *Rákóczy* Mihály és *Czeczey* Péter, 1563-ban *Mindszenti* Imre.

Miksa, I. Ferdinánd utódja nem hogy orvosolta volna a magyarok panaszait, de Magyarországot egészen meg akarta fosztani önállóságától. Ennek következménye több magyarországi vármegye különválása lett. János Zsigmond, Zápolya Jánosnak időközben nagykoruságát elért fia mindjárt Miksa uralkodása kezdetén meginditotta az erdélyi és felsőmagyarországi csapatokkal a hadjáratot Miksa ellen. Szatmár, Nagy-Bánya és Nyírbátor megvétele után Nagyvárad várnagya és fővezére *Báthory* István, Kassa bevételére indult, de ebben az időjárás és az áradás megakadályozták, sőt nehezebb harczkészleteit is kénytelen volt hátrahagyni. I. Miksa.

Felsőmagyarország főkapitányává 1565-ben *Schwendi* Lázárt nevezte ki Miksa király, aki először Tokajvára megvételét tűzte ki czéljául. Február 1-én Gönczön Perényi Gábor csapatjával egyesülve, megindult Tokaj ellen s azt erős ellenállás után megvívta. Schwendi.

A tatárok az 1566-iki betörésük alkalmával Abauj vármegyét ismét feldúlták és egész Kassáig nyomultak, amit Schwendi tétlenül nézett a városból, mig János Zsigmond Debreczen és Ujváros között a tatárok hátvédét utolérte, szétszórta és a rabul ejtett sok ezernyi népet fogságukból kiszabaditotta. A törökök, hogy boszut álljanak Schwendin, aki János Zsigmond birtokait háborgatta, 1567-ben Hasszán bég vezérlete alatt Borsod és Gömör vármegyékben pusztitottak, azután Abauj vármegyébe törtek s *Gagy-Bátor* várának elfoglalása után Vadászvárát kezdték ostromolni.

Felső-Vadász tulajdonát 1517-ben II. Lajos király uralkodása alatt Rákóczy Zsigmond szerezte meg, aki magát erről a helységről kezdte nevezni. 1567-ben Felső-Vadász ura *Rákóczy* György volt, akinek várőrsége a várat vitézül védelmezte, mignem az felgyujtatván, tartható nem volt többé. Az őrség kirohant és vitéz harcz után, kettő kivételével, elesett. Vadászvára.

Inánes helység lakossága, mely körülfalazott temetőjében védte magát, szintén elhullott a törökök kardja alatt. Inánes helysége különben mint a tornai vár tartozéka fordul elő.

Ugyancsak 1567-ben Kassa, Torna, Eger, Regécz és Szendrő vidékéről mintegy 19.000 embert vittek a törökök rabságra, amit Schwendi szintén tétlenül nézett. A szintén rablási szándékkal 1588-ban a szikszói vásárra tört Ali füleki béget Rákóczy Zsigmond verte meg, kiszabaditván 2000 keresztény foglyot.

Miksa uralkodásának idejétől, az 1564-ik évtől kezdve már megtaláljuk a vármegye levéltárában a vármegyei gyülések jegyzőkönyveit. A gyüléseket különböző helyeken felváltva tartották, u. m. Vámos-Németiben, Megyei gyülések jegyzőkönyve.

Gönczön, Garadnán, Nagy-Németiben. Az első jegyzőkönyv a Vámos-Németiben 1564. év Invocavit vasárnap utáni hétfőn tartott közgyülésről szó

E gyülés tárgyai voltak: Özv. Perényi Ferenczné szül. Bebek Katalin és Perény János megidéztetése az országbiró által, hogy állitanák elő Nagy-Idán Pap Györgyöt Lőrincz deákot. Vendéghy Benedek Karácsondy Péter által idéztetette meg Gagybátori Andrást hogy ez állitaná elő Báthorban tartózkodó Baba, másképp Benke Pált. Monaky Mihály kés pénzzel megintette Golopy Gáspárt a felső-golopi birtokrész iránt. Szemerei Gergely és Ján 100 frtnyi különbözet iránti ügyökben a birósági itéletnek az alispán által való végreha tását kérik. Kendy István elfoglalt birtokai visszaadatása iránt folyamodik. Czikó János özv. Czikóházy Miklósnénál lévő irományainak visszaadatása iránt folyamodik. Szerdahel Mátyás mislyei prépost ügyvédvallása. Putnoky György ügyvédvallása.

Ezek voltak a vármegye azon első gyülési napjának tárgyai, melyekről a felv jegyzőkönyvet levéltárában őrzi.

A vármegye gyülését ugyancsak Vámos-Németiben a Judica vasárna utáni hétfőn, a Conductus Paschae vasárnap utáni hétfőn és szentháromsá vasárnapja utáni hétfőn folytatták.

Ugyancsak az 1564-ik évi Sarlós Boldogasszony utáni napon *Garadn* községben tartotta a vármegye tisztujitó közgyülését.

A vármegye alispánjává ekkor ruszkai *Kornis* Mihály választatott; szolgabirákk Fáy Jánost, Czéczey Ferenczet, Belsey Orbánt és Borsvay Bálintot választották meg; me hitelt táblabirákká pedig I. A Fáy János járásában: Baksay János, Jánoky István, Eszth

HUNYADY CSÁKY SAROLTA GRÓFNŐ KASTÉLYA SZIKSZÓN.

Benedek, Fáji Fúló Balázs, Szendy Lőrincz, Vendéghy György, Putnoky Péter és Péde Lázár. II. A Czeczey Ferencz járásában: Ernyey Jakab, Alpáry István, Cseby Györg Csobády János, Fúló Mihály és Kinisy Benedek. III. A Belsey Orbán járásában: Berenc István, Csányi Miklós, Bozinkay Tamás, Maróthy György és Lánczy Mihály. IV. A Borsv Bálint járásában: Olcsváry Ferencz, Olcsváry György, Madách Menyhért, Kékedy Ján és Sujthay Péter. A Keresztelő Szt. János ünnepe után való napon 1565-ben *Garadnán* t tott vármegyei gyülésen *Kornis* Mihályt harmadszor választották alispánná.

Tisztviselők. A vármegyei tisztujitásokról ezentul rendszeresen értesülünk a gyűl jegyzőkönyvekből.

Az 1570-ik évi Pálfordulása utáni napon *Vámos-Németiben* tartott megyei gyűlés jegy könyve szerint néhai Perényi Ferencz fia, *Perényi György*, Miksa király által Abauj v megye főispánjának kineveztetvén: esküjét a Vámos-Németiben legutóbb tartott ülésén letette. Ugyanezen jegyzőkönyv szerint tisztujitást tartott a vármegye nemes közönsé mely alkalommal *Mindszenthy* Imre alispánnak, *Vendéghy* György, *Thomory* Márton, *Bozink* Tamás és *Balajthy* Péter szolgabiráknak választattak.

Mindszenthyt ismételten 1575. és 1576-ban is megválasztották alispánnak, miután k ben *Cseby* György volt alispán, kit 1571-ben választottak Gönczön.

A vármegyei kormányzati hatóság egyre észrevehetőbben az alisp nokra száll át ez időben s ők lesznek a vármegyék tulajdonképeni fejé A főispánoknak működési körük, a mint azt Abauj vármegyének emlit jegyzőkönyvei bizonyitják, hova-tovább a tisztujitás körül összpontosu A legtöbb közgyülés a főispán részvétele nélkül ment végbe, pec

ekkor már fontos önkormányzati cselekvésekkel állanak szemben, minők a szabályrendeletek megállapitása, a vármegye háztartásának fedezésére szükséges adó meghatározása és kivetése stb. Az 1574. évi Nagy Boldogasszony napján Gönczön tartott közgyülés kimondta, hogy a főispán kéressék föl, hogy uj alispán választása végett 15-öd napra gyülést hirdessen, még pedig azzal a kijelentéssel, hogy a megtartandó gyülésen akár megjelenik, akár nem a főispán, a közgyülés meg fogja választani az alispánt, hivatalában megerősiti s 15 nap mulva már birói széket tartozik ülni.

Ez a határozat nyiltan lép föl a vármegye főispánjával szemben s az önkormányzati jog szilárd alapját jelenti.

A közgyülések szabályrendeletileg állapitják meg a közigazgatás teendőit, a törvénykezési eljárást, a tisztviselők hatáskörét és tiszteletdiját.

Az 1565-iki, Orbán pápa ünnepe utáni napon *Garadnán* tartott gyülésben az alispán — hihetőleg meginterpelláltatván — készségét jelentette ki, hogy hivataloskodása éveiről mindenben kész leszámolni a számvevőknek és ha kötelezettség terhelné, foglaltassanak le birtokai.

Az 1569-ik évi Szent-Katalin ünnepét követő napon *Vámos-Németiben* tartott megyegyülésben az alispán a vármegyei tisztikarral együtt hivatalaikat letették, hanem a megye megbízta őket, hogy a jövő ülésig teljes hivatali tekintélylyel működjenek.

1571-ben a megyei közgyülés kimondta: Abauj vármegye polgári törvényszéke elhatározza, hogy községek ügyeiben fel nem esküdt ügyvédek is közbenjárhatnak.

A vármegye közönsége közakarattal az alispán fizetése fejében a vármegye pénzeiből 100 frtot, a jegyző fizetése fejében 32 frtot rendelt kifizetni.

Szabályrendeletképen kimondja a vármegye közönsége, hogy egyik járásnak szolgabirája a másik járásban csakis sürgős és fontos okok következtében eszközölhet végrehajtást. Hasonlóképen szabályrendeletül szolgál e közgyülésnek az az intézkedése, hogy a máshová elköltöző jobbágy, szőllejéért és szántóföldjéért becs szerint elégittessék ki.

A szomoru közállapotokat, villongásokat és erőszakoskodásokat jellemzi az az örökös panasz és perpatvar, mely a megyei közgyülések mindegyikét foglalkoztatja. A megyei hatóság rendszerint szigoruan jár el, aránylag csekély vétségért megfosztja az ügyvédet gyakorlatának folytatásától stb., de minden szigorusága mellett sem képes ura lenni az elharapózott viszályoknak, melyeknek a háborus idők következtében meglazult közbátorság különösen tápot ad. Közállapotok a XVI. században.

A *Garadnán* 1564-ben Kisasszony napja után való napon tartott vármegyei gyülésen tárgyalták a kassai polgárság óvását, György János figedi várnagy ellen, a forrói jobbágyok üldözése, megverése, rabságra vitele és Figeden munkára kényszeritésük miatt.

Ugyanezen ülésből küldte ki az alispán a járási szolgabirót Jánoky Istvánné ellen, ki az alispáni pecséttől a kellő tiszteletet megtagadta.

Az 1566-ik év augusztus 23-án *Németiben* tartott gyülésben, Vendéghy Benedek a királyi felség és Bornemissza György csanádi püspök képviseletében óvást emel, hogy az elmult Nagy Boldogasszony napján *Semsey* János alispán hivatásának követelménye ellen, kinek inkább a védelem és gyámolitás, mintsem a közönséges gyilkosság lenne a feladata, szabad és közuton a jászói konventhez tartozó Rudnok helységbeli lakosokat, kik a kassai vásárról hazafelé tartottak, Semse község mellett orozva megtámadta embereivel, kik között ő maga nejével együtt jelen volt és a megrohant embereket megverve, sebekkel annyira megrakták, hogy közülök egy, Kochorka Pál az eset utáni harmadnapra meghalt.

Az 1567-ik évi Szent-András apostol ünnepe utáni napon *Vámos-Németiben* tartott közgyülésben Lippó András panaszt emelt, hogy foglyul ejtett törökjét már három hónap óta őrzi és tőle senki átvenni nem akarja; tehát vagy adják el, vagy bocsássák szabadon.

Az 1567-iki Szt.-Egyed napján *Vámos-Németiben* tartott közgyülésben

Karácsondy Benedek óvást tesz *Bozinkay Máté* ügyvédi működése elle miután ellene Kassán kimondatott, hogy ügyvéd nem lehet.

„Benedictus Karácsondy protestatur, quod Matheus Bozinkay agere nomine proc ratoris in ulla causa quorumcunque posset, quia Cassoviae sententia contra eum lat esset, quod procurator esse non possit.

Matheus Bozinkay per modum interrogationis respondet: qui-nam fuisset iudex i pronuntitatione istius cause, Vekey Ferencz nem iudex ordinariusom, hanem házi biró mint volt, et causa, mely causának okáért én reám a törvényt pronuntiálta, az ő szék nem illette, hogyha szinte az országával egyetembe Ő felsége az ő törvényét, mind azelő valót is semmivé tette, azért ha iudex ordinariusai által pronuntiáltatott volna e törvén azt mondom, ha szinte infamis, vel in nota violentis, de nem vagyok, azért másé procurálhatok."

Deliberatum: agere non posset. Bozinkay Máté azonban ezt a delibe ratumot megappellálta.

Adó.

Az 1564-ben összeirt adózó porták száma nagy csökkenést muta Abauj vármegyében 1568 szabad és $118^1/_2$ hódolt portát állapitottak me a dikális összeirások. A vármegye úgy a várak megerősítésére, mint török elleni hadviseléshez való hozzájárulásra, nemkülönben a tisztviselő dijazására többször vetett ki megyei adót, még pedig a nemesekre is. Töb ízben találunk a királyi adó behajtása végett tett intézkedésekre.

1572-ben a vármegye minden adórovás után fél köböl zabot rendel szedetni s ezen kivül az alispán és a jegyző fizetésére kapunként 2 dénárt.

1573-ban a vármegye a szendrői várban teljesítendő közmunkáva *Mandolay* Pétert bízta meg és felhatalmazta 80 dénárnak kapuszámszerint beszedésére; az ő fizetését havonként 6 frtban állapitotta meg. Az 1567 évi 17. t.-cz. 11. §-a és az 1569. évi 19. t.-cz. 7. §. már előbb elrendelte hogy a vármegyebeli jobbágyok 12 napi ingyen munkát tartoznak szolgálni a vár erőditési műveleteinél.

Az 1574-ik évi Sarlós Boldogasszony napján *Gönczön* tartott vármegye közgyülés a vármegye szükségleteire minden birtokos nemes személytől 5 dénárt, a középrendüektől 25, a kisbirtokuaktól $12^1/_2$ dénárnyi „taksát" rendelt beszedetni.

Ugyancsak *Gönczön* 1576. Reminiscere vasárnap utáni hétfőn tartot gyülésben a szikszói birák készségüket jelentik ki, hogy Szt.-Márton napjára a király adóját lefizetik s az adószedőt a gyülés szine előtt készpénzzel megintik az adó elfogadására; számadásaik felett eskütételre is készek.

I. Rudolf.

Rudolf uralkodása (1576—1608) alatt, melynek története török háborukról, vallásüldözésekről, alkotmánysérelmek előidézte belharczokról, idegen hadak zsarolásairól beszól, az egész országot sanyargató viszontagságból Abauj vármegye bőven kivette részét. Miksa főherczeg, akire később Rudolf Tótország kormányzását bizta, mint a lengyelországi trón követelője, sereget gyüjtött s e sereget nagy részben Prépostváry Bálint, Melith Pál és Andrássy Péter közbenjárásával nagyrészt Abauj vármegye területén toborzotta. A sereg legnagyobb része a Pitschennél 1588. január 23-án történt ütközetben elveszett. Prépostváry csak kis számu csapattal tért vissza Lengyelországból.

Szikszói csata 1588-ban.

A török részéről sok adóval sarczolt nép megunva a sanyargatást, sok helyütt a minduntalan emelt adó fizetésének ellenszegült. Ezek közé tartozott *Szikszó* lakossága. Ferhát budai basa emiatt boszut akarván állani, 1588-ban Kara Ali székesfejérvári bég vezérlete alatt 16,000 főre menő, ágyukkal felszerelt hadat küldött a város ellen, hogy azt az adó elmaradása miatt feldúlja és kifoszsza. A török tábor Füleknél gyült össze és először Putnok vára ellen nyomult, melynek megvívását a várőrség ellenállása meghiusítá. Kara Ali ezután Sajó-Szent-Péteren át Szikszóra tört, a várost kirabolta

és felgyujtotta. A törökök azonban, amint azt a hadtörténeti fejezetnek a szikszói csatát tárgyaló részében kimeritően megirjuk, a város kirablása után nagy vereséget szenvedtek.

Ecsedi Báthory István szatmári és szabolcsi főispán, később országbiró, 1588-ban Göncz községben tett hódoló esküt Rudolf király iránt Mellith János kassai kamarai elnök kezébe. Ugyanő és felesége Homonnay (Drugeth) Euphrosina hozták Magyarországba Manskovith Bálint könyvnyomtatót és alapitották a tulajdonukat képező Vizsoly községben 1588-ban Magyarország egyik legrégibb könyvnyomdáját, főleg azon czélból, hogy abban a Károli Gáspár gönczi predikátortól forditott bibliát nyomtassák. Ez időtájt Szenczi Molnár Albert a protestantizmus egyik legbuzgóbb hive és egyházi irója mint gönczi tanuló gyakran hordozta Károlyi Gáspártól a nyomdába és viszont a kéziratokat és korrekturákat.

Vizsolyi nyomda.

Felső-magyarországi főkapitány, egész 1584-ig *Rueber* János volt, ki ellen gyakorta emeltek panaszt az országgyülésen és követelték a rendek, hogy magyar kapitány neveztessék ki. Czélt nem értek, mert Rueber után ismét idegen, *Nogarola* Ferdinánd, addig szatmári várnagy neveztetett ki, sőt 1593-ban, midőn a rendek azt sürgették, hogy ha már nem magyart nevez ki a király, legalább testvérei közül küldje valamelyiket kapitányul, akkor is *Teuffenbach* Kristófot nevezte ki, akinek a mezőkeresztesi ütközetben történt eleste után 1596-ban a dobosból tábornokká lett olasz *Básta* Györgyöt nevezte ki kassai kapitánynyá, kit *Gonzaga* Ferdinánd gróf, majd *Belgioso* követtek, egész az 1608-iki bécsi békéig.

Idegen főkapitányok.

1593-ban Teuffenbach kassai főkapitány Szinán nagyvezér készülődéséről vett értesülés folytán a felvidéki vármegyéket Tarczalon tanácskozásra hivta meg. A szeptember 23-án tartott gyülésen Abauj vármegye is résztvett, s megszavazta a sereg élelmezését; de résztvett katonáival *Rima-Szombat* és *Fülek* várainak ostromában is, melyeket az 1594-ik év november havában a Teuffenbach főkapitány alatt egyesült Báthory István, Dobó Ferencz, Drugeth István, Forgách Simon, Rákóczy Zsigmond, Andrássy Mátyás és Csetneki Bebek István vezérelte hadcsapatok megvettek, a minek következménye Kékkő, Hajnácskő, Dévény, Somoskő, Buják és Hollókő várainak könnyü szerrel való elfoglalása lett.

Básta György 1595-ben már mint a Miksa főherczeg mellé rendelt fővezér a szolnoki sikertelen táborozás után a hadsereget Kassára vezette vissza, s azt Kassán és Abauj vármegyében helyezte el téli szállásra. A lakosságot a nagy részt idegenekből álló sereg állandóan zsarolta. Hasonló történt a vesztett mezőkeresztesi ütközet után, midőn maga Miksa főherczeg is Kassára menekült, hová Teuffenbach is megérkezett vert hadával 1596-ban.

Rudolf királynak az a szerencsétlen államcsinye, hogy az 1604. évi február hava 3-ik napján Pozsonyban egybegyült főrendek, zászlósok, országnagyok s a nemesi karok és rendek országgyülése által alkotott és hozzá fölterjesztett törvényczikkelyek után az oly veszedelmessé vált 22-ik czikket iktatta be, mely megtiltja a vallás dolgának az országgyülésen való szóbahozatalát, Bocskay táborába vitte Abauj vármegyét is.

Bocskay.

Az északkeleti vármegyéknek Homonnay Bálint által Gálszécsre egybehivott gyülése az 1604. évi 2-ik t.-czikkben megajánlott segély kivetése helyett a becsempészett 22. törvényczikk alkotmányellenes és törvénytelen voltával foglalkozott s tudtára adta gróf Belgioso Barbiano kassai főkapitánynak, hogy az egész törvényt semmisnek tekintik s addig a meg-

ajánlott pénzsegélyt és haderőt ki nem állitják, a mig a sérelmes törvényczikket a király ki nem törli és a protestánsoknak a szabad vallásgyakorlatot meg nem engedi. A prágai udvar eleinte szokott egykedvüséggel fogadta a fölterjesztést s állandó eszközéhez, az erőszakhoz nyult, de az ellenzék megtörését nem érte el, sőt inkább tömöritette, ami felett megszeppenve, követeket küldött, akik nem várt izenetet vittek haza Bocskaytól. Az ellenzék ugyanis Bocskayt az 1605. april 20-án Szerencsen tartott országos gyülésen Magyar- és Erdélyország fejedelmévé választotta.

Kassa városa a diószegi csatából visszatérő Belgiosót különféle igéretei daczára sem engedte falai közé, ellenben követeket küldött Bocskayhoz Debreczenbe, hogy jöjjön a város elfoglalására. Kassa ugyszólván székes fővárosa lett Bocskaynak. Az 1605-iki pozsonyi országgyülésből kiküldött követséget Kassán fogadta s innen bocsátotta el büszke válaszával, „hogy az állandó békét előbb ki kell vívni a királynak, amit alkalmasabb időben majdan csak a királyi követeknek ad meg."

Kassán 1605. julius 25-én fogadja Bocskay Thurzó Szaniszló és Kristóf hódolatát.

1606. április 16-ától május 12-ig Bocskay meghivására országgyülés volt Kassán, melyen az Illésházy által hozott kétértelmü békepontokat tárgyalták, és ekkor értesültek a rendek Mátyás főherczegnek a király elleni titkos szövetsége felől. A bécsi békeföltételekre irt ellenbékepontokat Kassán, Illésházy István, Homonnay Drugeth Bálint, Nyáry Pál, Tökölyi Sebestyén és rimaszécsi Szécsy György irták alá, s azokat Mátyás főherczegnek Apponyi Pál, Vizkelety Tamás és Chyletinczy Osztrossics András adták át.

A SZIKSZÓI REFORMÁTUS TEMPLOM.

Eme békekötés bizonytalansága és elégtelensége miatt Bocskay 1606. deczember 13-ára ismét országgyülést hivott össze Kassára. Az itt elfogadott felirat egyik pontjában követelik, hogy a kassaiaktól a székesegyház többé el ne vetessék és hogy az egri káptalan többé oda be ne helyeztessék, hanem inkább törültessék el, minthogy Eger a török kezére jutott.

Bocskay halála után.

Ez országgyülés határozatainak aláirása képezte Bocskay István fejedelem működésének zárkövét, mert tudvalevőleg 1606. deczember 22-én Kassán meghalt.

Bocskay halála után Forgách Sigmond, Dóczy András és Thurzó György királybiztosok a felsőmagyarországi megyéket az 1607-ik évi márczius 23-ára Kassára tanácskozás végett összehivták. A gyülésen Bocskay Miklós engedetlenségét, Homonnay Drugeth Bálintnak a törökkel való titkos

szövetségének gyanuját és az elégedetlen hajduknak Magyar- és Erdélyország elleni terveit tárgyalták. E gyülés felségsértés bűne alatt tiltá el a nyilvános és titkos csoportosulásokat; a hajdukra, kiket jövőben rabláson vagy utonálláson érnek, a kivégzés büntetése mondatott ki, s megbizattak a várnagyok, hogy törvényellenes csoportosulások, vagy a törökökhöz való hirhordásuk esetében ellenük a legszigorubban járjanak el. Ugyane gyülésből szólitották föl Bocskay Miklóst a szatmári vár átadására, Homonnai Drugeth Bálintot terveinek abbanhagyására, amire Bocskay kijelentette, hogy kész a vár átadására, Homonnay pedig engedelmességet fogadott. Ezenkivül Kassán 1607. október 10-én, 1607. deczember havában, 1608. februar 25-én és 1608. julius 24-én tartottak országgyüléseket. A legutolsó Illésházy István elnöklete alatt tartott gyülésen megjelentek Báthory Gábor Erdély választott fejedelmének békekövetei, a kikkel megállapodtak, hogy Báthory Erdélyt és a hozzátartozó megyéket el nem idegeníti és Magyarországot minden ellenségei ellen, a szultán kivételével, teljes haderejével segíteni fogja.

Országgyülések.

Bocskay rendeletei a vármegye levéltárában.

Bocskay István fejedelemnek hat eredeti rendeletét őrzi a megye levéltára. Az első szabad Kassa városában 1606. november 12-én kelt, magyar nyelven szerkesztve, Pédery Lázárhoz Abaujvármegye alispánjához van intézve, a katonaság elhelyezése és ellátása tárgyában. A második 1606. junius 1-éről szintén az alispánhoz s Győri Gergelyhez Abauj vármegye jegyzőjéhez intézett latin szövegü rendelet özv. Keresztszegi Csáky Istvánné szül. Wesselényi Anna asszony panasza következtében a Tornavármegyében fekvő Almás és Körtvélyes községek közti határjárásra vonatkozó iratoknak a jászói levéltárból leendő kiadatásuk végett intézkedik.

A 3-ik rendelet 1606. május 17-ről szintén Kassa székvárosából kelt s az alispán és a vármegye hites jegyzőjéhez van intézve, hogy a jászói konventtől hiteles másolatban adassanak ki Tenyéri Telegdy Márton és neje Zegedy Katalin részére jogaiknak bővebb megvédelmezhetése végett a Tornamegyében fekvő Nádasd, Komjáti és Zsarnó községekben fekvő részjószágok tárgyában kelt okmányok.

A 4-ik rendelete Kassa székvárosában 1606. május 24. kelt és az „összes és személyenkénti hiveinknek vitézlő, nemes, nemkülönben nemtelen, de becsületes hirü mindkét nembeli embereknek, birodalmunkban bárhol is tartózkodóknak, üdvözletünket!“ bevezetéssel meghagyja a vármegye alispánjának, szolgabirái- és meghitelt táblabiráinak, hogy özv. Nádasdy Ferenczné szül. gróf Báthory Erzsébet asszony ügyeit, melyekkel a vármegyéhez folyamodik, készséges hatósági segélyben és ellátásban részesitsék, amint azt a közigazságszolgáltatás hozza magával.

Az 5-ik rendelet szintén Kassa szabad városában 1606. október 10-én kelt s azon utasitást tartalmazza, hogy a vármegye Rákóczy Ferencz és János valamint ifj. György részére az Alsó vagy másként Hidas-Németi határában lévő hidra vonatkozóan a vármegye előtt lefolytatott perből a szükséges okmányokat leirassa és törvényes formában kiadja.

Bocskay 6-ik rendelete is „Kassa szabadvárosunkban“, 1606. márczius 10-én kelt és „István“ fejedelmen kívül Péchi Simon titkár is alá van irva. Ez raskai Soós János és neje Zentmariay Zsófiától származott Soós Gábor és Erzsébet kiskoru apátlan árvák minden jószágaiknak kormányzására, kezelésére, nemkülönben az árvák tartására és nevelésére Zentmariay Zsófia második férjét, az árvák mostoha apját, Zegedy Mártont, Regécz vár igazgatóját nevezi ki.

A vármegye 1607-ben Gönczön tartott gyülésében, az abban felolvasott országgyülést egybehivó királyi levél értelmében követekül *Mladosevich* Pétert, *Melith* Vitust és *Putnoky* Imrét választotta meg és részükre 400 frtot szavazott meg költségül.

Az 1608-ban Nagy-Idán tartott megyei gyülésen egyhangu határozattá lőn, hogy azon nemesek ellen — akik a hajdukkal szövetkezve a közbékét

háboritják, — Ulászló törvényének 6-ik szabálya lesz alkalmazandó, a megválasztott négy megyei kapitányra nézve elrendelték, hogy ezek az alispán felhivására esetleg a főkapitány kivánságára halálbüntetés alatt tartoznak katonai szolgálatot tenni és a személyes fölkelésnek is megfelelni. Ugyanezen évben a vármegye Illésházy István felhivására a kassai országgyülésre követekül *Melith* Vitus alispánt, *Mladosevich* Pétert, *Kékedy* Istvánt és *Fáy* Istvánt választotta meg és 40 frtot szavazott meg költségükre s még ez évben a pozsonyi országgyülésre *Melith* Vitus alispánt és *Mladosevich* Pétert választotta követekül.

Rudolf uralkodása alatt még inkább szaporodtak a panaszok, melyekkel a vármegyei gyülések már előde alatt annyit voltak kénytelenek foglalkozni.

Megyei gyülések Gönczön.

Az 1570-ik év óta a vármegye gyüléseit rendesen Gönczön tartotta s ettől 1608-ban tért el, midőn Perényi György főispán megbizásából az alispánt választó közgyülés azon év április havának 20-ára Nagy-Idára hivatott össze.

Soóváry Márton, mint Rákóczy Zsigmond és nejének Alaghy Juditnak tiszttartója óvást emelt *Bácsmegyei* Gáspár füzéri tiszttartó ellen, ki törvényszegéseket, rablást és fosztogatásokat vitetett végbe Rákóczy birtokain és jobbágyain.

1589-ben Fáy János, Pédery Lázár és Sujthay János szolgabirák a Szt.-Lukács napja után való napon tartott közgyülésben tudtára adták a vármegye közönségének a következő erőszakosságot: Midőn a legutóbb Gönczön tartott törvényszéken Golopy Gáspár alispán és Czéczey György szolgabiró Istvánffy Miklós nádori helyettestől nyert megkeresés, valamint a megyétől vett megbizatás folytán Göncz mezővárosát Hetesi Pethe Márton váradi püspök és szepesi valamint jászóvári prépost birtokából törvényszéki itélet alapján Bethlenfalvi *Thurzó* Eleknek és örököseinek kezébe akarták átadni, mikor a hites jegyző az olvasott itélet átadási pontjához érkezett, Gyulay János, a váradi püspök megbizottja kardjához nyúlt s azt hüvelyéből félig kivonva, az ellenállást kimondotta, mire az alispán és a vele volt szolgabiró kijelentette, hogy Göncz mezőváros biróilag a püspök kezéből kivétetik és Thurzó Eleknek visszaadatik. Ekkor a püspök megbizottja nagy lármával az alispánt megragadta, felső ruháit, ingét összeszakitotta és a végrehajtás helyéből kiűzte. Az alispán Literáty Miklós házába menekült, melynek ablakából Thurzó Elek jogainak fenntartása érdekében a szomszédok és jelenvoltak előtt óvását fennhangon kijelentette. Ezek után Bertholti Lajos mint Thurzó Elek képviselője, Perényi János, homonnai Drugeth György, Károlyi Mihály, Széchy Tamás, Andrássy Péter, Mandokay Pál, ghimesi Forgách Gergely, valamint Bornemisza Imre a tokaji magyar katonaság kapitánya ellen, kik maguk szolgáikkal együtt a törvényes végrehajtás meggátlására segédkezet nyujtottak és ezenkivül a megnevezett lázadók ellen is egyetemlegesen ellenmondott. Az ellenmondás törvényes alakban a Gönczön Szt.-Lucza szűz ünnepe után tartott törvényszéki ülésből 1589-ben ki is adatott.

1590-ben Báthory István országbiró Bácsmegyei Gáspár füzéri jószágigazgatója által óvást emel amiatt, hogy a Rákóczy Zsigmond emberei a Báthory István szepsii jobbágyaitól 61 hordó bort, melyet Tállyán, Szántón és Mádon vásárolt, erőhatalommal elvettek. Ezen óvásról megyei bizonyítványt kér és ezt magának Rákóczy Zsigmondnak is kiadatni kéri.

Idegen várkapitányok.

A vármegyének többször volt baja a várak idegen kapitányai miatt; nem szünt meg sohasem sürgetni, hogy az országos törvények értelmében a várakba magyarokat helyezzenek kapitányul, a mit a kormány, mint alább látjuk, többnyire kész volt teljesíteni.

Az 1580-iki gyülésen a vármegye óvást tett a szendrővári cs. kir. kapitányok vádaskodása ellen, minthogy a reá rótt kötelezettségét hiven teljesitette és ha fogyatkozás mutatkoznék, ez a kapitányok hibája.

Az 1581-ik évben Szt. Gergely pápa ünnepe utáni napon Gönczön

tartott vármegyei gyülésben a közönség már szivesen veszi tudomásul, hogy Rákóczy Zsigmond a magyar katonaság szendrői kapitánya lett.

Megnyugvással fogadta az 1583. évi május 27-én tartott közgyülés Széchy Tamás értesitéséből a király ama parancsát, hogy a vármegye állandó katonasága Szendrő helyett a jövőben Balogh várába helyeztessék.

Közigazgatási és köztörvénykezési szabályrendeletekkel ebben az időszakban sűrübben találkozunk. Szabályrendeletek.

1578-ban a vérbirság dolgában a vármegye azt végezte, hogy valakire a vért mutatják, az ispán uram kimenjen és ott comperta rei veritate a vérbirságot megvehesse azon, a kire a vérbirság háramlik. A lélekkel való szitkokra meg azonkép kimehessen és megvehesse.

1580-ban a vármegye egész és egyetemes közönsége egyhanguan és közakarattal ruházza föl a vármegye alispánját azzal a hatalommal, hogy mindenkit, úgy a nemeseket, mint nem nemeseket, ha rablást vagy tolvajlást követnek el, a nemest még saját udvarában is elfogathassa és azokat érdemök szerint megbüntethesse és ha a gonosztevő akár nemes, akár nem nemes, a büntetés elől megszöknék, akkor az alispán ingó és ingatlan javait elkobozhassa.

Az 1583-ik évi márczius 1-jére Pozsonyba hirdetett országgyülésre követekül a vármegye Cseby Györgyöt és Szendrőy Zorárdot választotta meg; előbbinek 150, utóbbinak 125 frtot szavazott meg.

A vármegye régi szokására hivatkozva, mely szerint az országgyülést összehivó királyi rendelet kihirdetése után törvényszék soha sem tartatott, a törvényszéknek már kitüzött ülési határidejét az országgyülési követek közeli elutazása miatt elhalasztja.

Az 1590-ben tartott gyülésen tudomásul vette a vármegye, hogy Barcsy Albert és György Gergely jászóvári konventi jegyzők lettek, Kún Márton kassai magyar lovas kapitány; Széchy Tamás szendrői főkapitány, Betlenfalvi Thurzó Elek Szepesvármegye főispánja, Soóváry Literátus Márton regéczvári igazgató, Goghán István pedig regéczi várnagy.

Az 1583-ik évben husvét harmadnapján Gönczön tartott gyülésében a vármegye a naptárra nézve is határozott s makacsul ragaszkodott a régihez, kimondván, hogy *tisztességvesztés terhe* alatt mindenki az *ó naptárhoz* tartsa magát.

Az 1600-ik évben a vármegye közönsége egyik közgyülésében a Gömör vármegye és a szabad hajdu közönség jogainak Kassán leendő megvizsgálására birákul: Gyulay Jánost, Fuló Mátyást, Pédery Lázár alispánt, Fáy Istvánt, Horváth Lászlót, Mladossevich Pétert, Kerczy Istvánt, Herczegh Istvánt, Zuhay Gáspár jegyzőt és Bozinkay Györgyöt választotta meg.

Ugyanazon évben állapitották meg szabályrendeletileg, hogy bármelyik nemes ember katonáskodása alatt, akár főnemes vagy más nemesek jószágában kárt tenne, a kihágó a sértett fél által a közgyülés vagy a törvényszék elé idéztessék és bünösnek találtatván, az alispán által minden perorvoslás mellőzésével azonnal büntettessék meg.

Várak költségei. Adók.

A vármegye a várak erősitésére, jó karban tartására, tisztviselők fizetésére, váltságokra és rendkivüli közköltségekre úgyszólván minden gyülésén kénytelen volt adókat megszavazni.

Az 1578. márc. 9-iki közgyülés a szendrői vár szükségére minden jobbágyos nemes ember 2 köböl liszt és az egyházhelyi nemes egy köböl liszt beszállitására köteleztetett, a mulasztókra 2 frt birság de facto megállapittatott.

A megyei követek dijjazására a közgyülés minden jószágos nemes emberre 22, az egy zselléresre 10, s a kinek semmije sincs 5 denár adót vetett ki.

Az 1579. évi közgyülés a katonaság részére kapuszám szerint egy köböl zabot, 2 kenyeret, egy tyúkot, egy csirkét, egy ludat és minden 4 kapu után egy szekér szénát vetett ki.

A németek lovai tartására a vármegye ezen gyülésében minden kapura egy köböl zabot és minden négy kapu után egy szekér szénát vetett ki, ezenfelül Fáy Istvánnak, ki a beszedésre felügyelt, minden kaputól egy pénzt szavazott meg dijképen, de ezen felül még minden kapu után egy tyúk is volt szedendő; akinek pedig zabja nem lenne, attól árpa, vagy pedig egy köböl árpa árában 40, egy köböl zab árában 25, egy tyúk árában 3 dénár.

Az 1581. junius 12-én kivételesen *Vámos-Németiben*, Perényi György főispán elnöklete alatt tartott vármegyei gyülés elrendeli, hogy Homonnai (Drugeth) István szolgája Jósa deák váltságára és Szuhay Istvánnak, aki Füleken az Pribék fejét vette, minden főnemes 50, az alább való rend 20, a szegény 10 pénzt adjon és mihamarább szolgáltassák a birák kezeibe.

Szabályrendeletképen megállapítja a vármegye közgyülése, hogy a mely falukon kaput nem róvnak, ott a szolgabiró azon emberektől, kiknek egész ekéje vagyon per 25, akiknek fél, azoktól per 12½ és akiknek nincsen per 5 dénár adót szedjen be.

Az 1582-ik évi vármegyei közgyülés Monoky Péter váltságára vetett ki adót a megye nemességének megadóztatása mellett. Az előkelő nemesség személyenként 2 frtnak, akik saját nemesi épületeikben laknak, jobbágyokkal birnak és saját ekéjökkel szántanak 50 dénárnak, az alsóbb osztálynak 3 nemesi lakhely után 25, a vagyontalanabbak 12½ dénárnak fizetésére köteleztettek.

Az 1583-ik évi vizkereszt utáni napon tartott közgyülésében a vármegye elhatározta, hogy Szendrő várának restaurálására közmunka helyett pénzbeli segedelmet ad, de kiköti, hogy alapépitménye kőből legyen és hogy a Generalis és Russel Claudius igéretet tegyenek, miként a vármegye lakóit semmi más munkára szoritani nem fogják.

BOLDOGKŐVÁRA.

Az 1586-ik év pünkösd előtti napon tartott gyülésén a vármegye a szendrői vár épitkezési segélyére 6 ökröt, egy szekeret és három bérest küldött kő- és mész-szállitás végett, s ugyanezen gyülésből a vármegye összes nemessége adakozásából 324 frt 34 krt küld ugyan erre a czélra.

Az 1587-ik év junius 19-én tartott közgyülés a vármegye alispánját és Széchy Tamást küldi a kassai tábornokhoz, a hadi tanácsba. Ugyan ez a gyülés elrendelte, hogy az alispán fizetésére, minden birtokos nemes személy 1—1 frtot, az alsóbb rendüek 50 dénárt adjanak. Az esetleg fenmaradó összeget a vármegye egyéb szükségleteire forditsák.

Az 1588. évi Invocavit vasárnap után tartott vármegyei gyülés Gyulay deák Jánost a vármegye számvevőjének és melléje segédül Monay Gáspárt választotta évi 12 frt fizetéssel. A jegyző fizetésére minden kapu után 4 dénárt vetettek ki, kivétel nélkül minden javak után, s ezen kívül más dénárok behajtását elrendelték a nemes esküdtek jutalmazására. A fenmaradt összeg a vármegye egyéb szükségleteinek fedezésére volt fordítandó. Ugyanez a közgyülés kötelezöleg kimondta, hogy a felsőmagyarországi főkapitány tiszteletdijára a főbb nemesek egyenként 1 frtot, a középnemesek 50 dénárt, az alsóbb rendüek 25 dénárt fizessenek.

Az 1589-ik évi vármegyei közgyülés nagy elismeréssel emlékezik meg a szikszói diadalról és az ebben részt vett magyar és német hadak vitézségéről, amely tettek méltányolására minden kaputól félvéka, ezenkivül személyen-

ként minden nemestől egy köböl, a középnemesektől félköböl, a vagyontalanabb nemesektől pedig egy véka zabot ajánlott fel.

Ugyancsak e gyülés kimondotta, hogy mindenki siessen Szendrő várának kijavitására, még pedig személyesen a jobbágyokkal és zsellérekkel és igás erejével együtt kötélbüntetés terhe alatt. Az engedetlenek és a szökevények az azon időre választott alispán által minden perorvoslat mellőzésével személyválogatás nélkül büntetendők. Mindenki köteles a legközelebbi vasárnap Szendrőre menni és ott 6 napot egy folytában dolgozni. A személyes megjelenésre nemcsak a vármegye közönsége, de a váradi püspök és a főnemesség is felhivatott, hogy tanácsaikkal ők is közreműködjenek.

Az 1603-ik évi egyik közgyülés a vármegye szükségleteire az előkelő nemességtől 25, a középrendüektől 12 dénárt, az alsóbbrendüektől egy-egy batkát rendelt szedetni.

Jószágadományozásokról és birtokcserékről szintén 1566 óta találunk följegyzéseket a vármegyei jegyzőkönyvekben.

Érdekes a vármegyének 1608-ban, a nemes urak és prókátorok által a megyei gyüléseken és törvényszékeken szokásba vett kiabálásaik ellen hozott szabályrendelete, amelynek alkalmazásával és a birság kirovásának jogával a vármegye alispánját ruházta fel, amiben megtaláljuk a mai napság érvényben lévő széksértési kereset fogalmát.

Bocskay Istvánnal kezdődtek meg a csekély megszakitással egy évszázadig tartó szabadságharczok és vallásháboruk, melyeknek tűzpontjuk Felső-Magyarországon Kassa levén, Abaujvármegye első sorban szenvedte meg dúlásukat. Napról-napra erősebben kezdett kidomborodni a bécsi udvar alkotmányellenes, egységesitő politikai törekvése, melyet, a török ellen segitségül hivott idegen csapattestekre támaszkodva, az országgyülések sokszoros tiltakozásai daczára nyiltabban és nyiltabban igyekezett megvalósitani a török hóditás által területében megcsonkitott, anyagi erejében megbénitott országgal szemben. Minthogy Magyarország egész déli fele, a Dunántúl és az Alföld török hódoltság alatt nyögött, a nyugati részt, Bécsnek mintegy előterét pedig erősebben megszállotta a központi kormány idegen katonáival: lassankint az ország északkeleti részének tizenhárom vármegyéjére hárult át az alkotmányvédelem súlya, s ez a tizenhárom vármegye időszakonkint tartott külön országgyüléseivel mintegy külön kis országgá szövetkezett.

Abaujvármegyének csakhamar szóvivő szerep jutott e mozgalmakban, úgyszólván a vezérvármegye lett, amit elősegitett az a körülmény, hogy e parciális országgyüléseket a vármegye földrajzi területén, Kassa szab. kir. városban tartották, melyet a magyar szabadságharczot vivó erdélyi fejedelmek is székhelyökül választottak.

Bocskay halála után.

Bocskay halála után 1607-ben, mint emlitettük, a bécsi békepontok értelmében Forgách Zsigmond, aki már 1601-ben I. Rudolftól megkapta az általa zálogban birt Losonczy-birtokokat, köztük Szaláncz várát, továbbá Dóczy András és Thurzó György, mint királyi biztosok, minden ellenállás nélkül átvették Rudolf részére az abaujvármegyei várakat, s a vármegye, úgy mint Kassa, meghódolt a koronás királynak. Báthory Gábor erdélyi fejedelem, ki a felsőmagyarországi rendeknek 1608. jul. 24-én Kassán tartott gyülésére elküldte követeit, s aki Erdély birtokában megerősittetett, szintén elismerte Rudolf utódját, II. Mátyást.

II. Mátyás.

Ennek uralkodását nagyrészt a terjeszkedő török háboru elleni védekezések töltik be. Abauj vármegye felé *Ónod* volt a végvár, mely a török hóditásnak gátat vetett. Ennek megerősitésére rendelte Abauj vármegye munkáját már az 1602:14., azután az 1603:8. és az 1613:8. törvényczikk.

De Tokaj várának épitéséhez is kirendelték Abauj vármegyét az ország rendei 1609-ben.

Bethlen Gábor.

Alig egy évtized mulva már ismét az erdélyi fejedelem, nevezetesen Bethlen Gábor pártjára állt a vármegye. A vallási torzsalkodások szakadatlanul égő lángját nem hogy csillapitotta volna a központi kormány a békepontok megtartásával; de még jobban elmérgesitette a protestánsok sérelmeinek meg nem orvoslásával, ami jó okot szolgáltatott az alkotmányos szabadság megsértései miatt elégedetlen magyar nemességnek, hogy nyiltan Bethlen Gáborhoz pártoljon, aki 1619-ben, miután nevében vezére, Rákóczy György szept. 6-án birtokába vette Kassát, s II. Ferdinánd főkapitányát, Dóczy Andrást elfogatta, egész Felsőmagyarországot könnyü szerrel meghóditotta.

A háborus időben, melynek természetszerü kegyetlenségeit a szenvedélyes vallási viszály még növelte, ez a hóditás nem maradhatott vérengzés és dúlás következménye nélkül. A reakczió ellen felbőszült, sőt fel is izgatott protestáns nép, mint Kassa történetében megirjuk, a kath. papokon töltötte ki boszuját, Szécsy György pedig, hogy Bethlen uralmát Abaujvármegyében biztositsa, de nyilván azért is, hogy a katholikus téritők legerősebb várát megsemmisitse, Jászóvárat rohanta meg. Jászón tartózkodott ugyanis ez idő szerint az egri püspök és a káptalan, kik a török kézre került Egerben nem érezvén magukat biztonságban, 1603-ban Kassára, azután 1613-ban Jászóra költöztek. Szécsy György megostromolván Jászóvárt, azt lerombóltatta, a kanonokokat pedig részint megölette, részint börtönbe hurczoltatta; Thurzó Imre meg Bethlen Gábor felhatalmazásával szétosztotta a prépostság javait.

Jászóvár feldulása.

Szabályrendeletek II. Mátyás korából.

1609-ben a vármegye statutumot alkotott arra nézve, hogy ezután úgy a nemesek, mint a nem nemesek 12 frt birság terhe alatt tartoznak engedelmeskedni (obtemperálni) az viceispán uram pecsétének, melylyel egy szolgabiró avagy csak esküdt nemes ember is citálja az bizonyságra avagy egyéb dologra ispán uram eleiben.

1610-ben azt végezték, hogy a ki idézésére meg nem jelenik, azt makacsságban marasztalják. A nádor parancsára minden négy jobbágy portájára egy lovast velnek ki s ezeket portás lovasoknak nevezték. Ha valamelyik nemes ember az adóval hátralékban van, de azt erősiti, hogy már megadta a taksát, esküdjék meg s az adórovó és biró uramék elégedjenek meg esküjével. A paraszt harmadmagával tartozik megesküdni.

1611-ben a nádor asztalára tiszteletképen minden kaputól egy-egy tulkot, három kapu után egy ludat és egy-egy köböl zabot adni elhatározta a vármegye. A rovó mellett levő jurátus fizetése és más megyei szükségletek fedezésére minden kaputól 50—50 pénzt szedett be. „Mivel az sok gonoszság felette megbővült", ispán uram tiszte szerint biráit melléje vévén, minden várost, falut fölkeressen és a latrokat nyomozza ki és büntesse meg.

1612-ben szabályozza a vármegye a bormérés ügyét s a korcsmáros paraszt emberekre, kik a nemesek kárára árultatnak bort és sört, büntetést állapit meg. A jó fejér lengyel garast el kell fogadni; a ki el nem fogadja 12 frt büntetéspénzt fizet).

A Gönczön 1612. május 14-én tartott törvényszéken kimondta a vármegye, hogy ha valamelyik falu a biróválasztásban nem tud megegyezni, a szolgabiró egy esküdttel menjen ki s meghallgatva a civakodó pártokat, válaszszon birót; ha a megválasztott a tisztet nem akarná fölvenni, rögtön 12 frtban elmarasztalandó s felebbezésnek helye nincs; a birság az alispán és a négy szolgabiró közt oszlik meg.

1614-ben a vármegyének és városoknak engedelmeskedni nem akaró szepesi vargákat eltiltja, hogy a falusiaktól bőrt vásárolhassanak s minden falunak keményen meghagyatik, hogy a szepesi vargáknak ne merjenek bőrt eladni. A szepesi vásárra a vármegye kiküldi Tury István vármegye nagyját, hogy a falusiakra szigoruan vigyázzon.

Ugyanakkor a megölt jobbágy ügyében követendő eljárást szabályozza.

1619-iki kassai országgyülés.

Alig hóditották meg Kassát és Abauj-Torna vármegyét Bethlen vezérei, maga Bethlen Gábor is bevonult és már 1619. szeptember 21-ére országgyülést hivott egybe Kassára, a hol a felsőmagyarországi vármegyék hódolati esküjét fogadta. A gyülés a békepontok megsértése miatt kimondta

a háborut a király ellen. A harcz Bethlennek kedvezett, s II. Ferdinánd 1822-ben kénytelen volt vele békét kötni, melynek értelmében Abauj vármegye birtoklása Bethlen Gábornak élete fogytáig biztositattott; Torna vármegye ellenben Ferdinándé maradt.

Felekezetek egyenjogusága.

Bethlen Gábor elrendelte a vallásfelekezetek egyenjogusságát; de nem akadályozta meg a protestánsok által gyülölt jezsuiták elűzését, s lefoglalta a papi jószágokat, a széplaki apátság jószágát is, melylyel, mint alábbi leveléből látjuk, Alvinczi Pétert, az irodalmi téren is kitünt kassai református prédikátort, egyik legbizalmasabb hívét ajándékozta meg. Mint maga is buzgó református, az evangelikusok által is üldözött reformátusoknak fogta pártját. De a magyarországi urakban, kik kezdetben nagy tűzzel fogtak fegyvert mellette, keserüen csalódott. A közerkölcsiség nem sokkal volt rosszabb, mint a mohácsi vész után, az ellenkirályok harczainak korában. Igen sokat a sértett hiuság vagy a nagyravágyás, személyes boszú vagy az anyagi haszon reménye vitt Bethlen zászlaja alá. Ezeknek csak czégér volt a nemzeti ügy. A széleskörü műveltséggel biró, idealista, de ábrándokat hajszolni nem tudó, nagy politikai tehetséggel megáldott fejedelem elkeseredve tapasztalta a kényelemszeretet s az anyagi érdek előtérbe tolakodását; de ha már egyszer kardot rántott, dicstelenül nem akarta hüvelyébe rejteni, s attól a határtól, melyet magyarországi foglalásában Abauj vármegye jelölt, visszavonulni. Igen jól jellemzi a helyzetet az Alvinczihez 1627. április 3-án intézett levelében (Szilágyi Sándor közlése a Századok II. kötetében), melyben a többi közt következőket irja:

Bethlen levele Alvinczihez.

Az nagy fervor nagy hirtelen megváltozék az emberekben, az hadakozást megunák az uri és nemes rend mindjárt, látván és vévén eszekben, hogy nem egy-két hét alatt mehet végben hazájoknak egy római császár keze alól való szabaditása, nem az német idejében szokott forma szerint kell hadakozniok, zsoldosok állatások által, hogy magok honn nyughassanak: hanem személyekben való praesentiájokat kévánják az hadakban, és nem akkor mehetnek haza, a mikor akarnak; fáradságot, nyughatatlanságot, sőt vérek ontását is kelletik hazájokért netalám szenvedni, — megsokallták, bokrosan kezdének tanácsot tartani, de annál inkább elrémülének, meghallván az prágai infelix pugnát, exinanimes facti sunt quam plurimi, és némelyek quaesitis coloribus házokhoz kezdének búcsuzni, némelyek kétségben esvén, Káin módjára az Istennek hatalmas ereje és gondviselő irgalmassága felől, *palatinussal conjungálák magokat és veszedelemre conjurálának,* nem emlékezvén meg az én ő érettök felvett hadakozásomról, életemnek periditásáról. Mindnyáján eloszlának magamat hagyának kevés fizetett népemmel. — — — — — — —

Mint állattam strázsát, és éjjel-nappal mint harczoltak az megnevezett kevés vitézim császárnak Bakoival levő egész ármádája ellen, hatodfél holnapig tartóztatván őket Magyarországban valló irruptióktól, kegyelmetek jól emlékezhetik reá, mert jut eszemben, hogy az karácsony ünnepén kegyelmed is Szombatban nálam volt; és mikoron elől, oldalul és hátul gyujtott nagy tüzek miatt ott bátorságosnak lenni nem láttam volna, *kényszerittettem alájönni Kassára;* circa 13. avagy 14. Maji érkezvén, 18. Junii onnét mely néhány magammal kényszerittettem kiindulni, hallván az ellenségnek *Putnokhoz érkezését, Kassa alá* menő szándékát, hogy annak obviálhassak és reám nézve az státusokat is serénbe vehessem mellém való jövetelre: kegyelmed jól emlékezhetik arra is; de ez *kevés napok alatt is volt-é nyugodalmam Kassán?* Isten és kegyelmetek itélje meg. Bornemissza János hivünket, mely nagy főtöréssel indithattam Ujvár segitségére; rajta esett infortunium miatt ujabb segitséget mely nehezen s mennyi gonddal, búval conscribálhattam melléje, kikkel felmehessen. Ujvárnak megtartásában menynyi éjjeli-nappali fáradságom volt; sok aranyimat és munitióimat néhány izben expediáltam Ujvárban. De ennél keservesebb és nehezebb vala, hogy amaz gyalázatos gratiát (melynek kezdete is ez vala, ha jól emlékezem reá, essi absqueulla praebita occura stb.) *minden statusok örömmel elveszik vala, nem gondolnak vala semmi gyalázatos hirben-névben való eséssel, hazájok szabadságának labefactatiójával,* az isteni igaz tiszteletnek, vallásnak megromlásával; eszekben sem jut vala azelőtt 9 és 10 hónappal concludált unióról (melyet az pápisták igazán neveztek volt *unni jónak*) Ferdinánd császár királyságának in aeternum renunciálásáról; megsem emlékeznek vala akkor, hogy én választott királyjok vagyok: mert körmökre égett vala, és nem bihetik vala abból az labirinthusból való emer-

gálásokat különben, hanem ha császár hűsége alá redeálnak ismét és liberae dispositioni ejus submittálják magokat, mint az morvaiak. Mely akkori bolondoskodásnak ha én Isten vezérlése által egyedül nem állok vala ellene és reá bocsátám vala őket, s megengedtem volna elvételét annak az gyalázatos és minden szabadságoknak az által való örökké elnyomatandó gratia-levélnek: bizony nem különben jártak volna eddig az morvaiaknál, bécsieknél és ausztriaiaknál. Gondolkodjék az aránt kegyelmed, hogy ha magamat megengedtem volna koronáztatni, mennyivel vallottam volna nagyobb szégyent; semmivel sem volna mostan az én állapotom is jobban az Fridericusénál.

— —

Kassáról való megindulásom után az Uristen az ő nagy hatalmát akarván megmutatni én általam, erőtelen és tudatlan férge által; azt az nagy ármádát és abban bizakodó, felfuvalkodott nagy embereket megszégyenité, megrémité, elfuttatá, dissipálá, — az 35 ezer emberből (kik Ujvár alá jöttek vala) 9400 mehetett el az én elérkezésemig, az többi elveszett ki igy, ki másképen, Pozson alatt annak is jó részét az Isten az mi fegyverünk által végzé el; mi voltunk Isten által az győzedelmes felek; mégis 18. gyülést tartának *az urak és vármegyék, erőltetvén, hogy én kérjek császártól békességet.* Mely kivánságnak nem látván fundamentumát, *söt igen nagy gyalázat nélkül, hogy az nem is lehetne, nem annuáltam ő kegyelmeknek*, sőt totus contrarius voltam, várván az jó occasiótól, melyet látván, hogy emelkedni nem akarok, legelőször is *Rákóczy György uram jöve haza feleségének feje fájására is avagy partussára.* Látván, hogy sem az magok javára, tisztességére, sem az én becsületemre nem néznek, hanem utcunque csak lehessen békességek, semmivel sem gondolnak: *kényszerittetém az gyalázatos conditiók szerént császárral megbékélni nikelsburgi tractatus idején,* nem ugy mint én kivántam volna régben, ha az tatár had szintén kellete korán nem érkezik vala; mert minden *egyenetlenségeket,* intentumokat és *hadakozáshoz való kedvetlenségeket az magyar nemzetnek császár és tanácsi jól értették,* tudták azt is, hogy Ujvár és Pozsony alá erővel vitték őket, sőt az gratia levelet mily örömmel acceptálták volna; melyre nézve tudta császár maga hatalmát őrzeni, ha mi Istentől nekünk engedtetett aurea occasioval élni sem akartunk, sem tudtunk. *Mely nehezen retineálhatánk Kassa városát kezünknél,* jól tudja kegyelmed, mennyit igérnek vala érette: bizony nem az proventussáért, sem hozzájok való szeretetekért, hanem bosznjoknak rajta való ultióknak kivánságáért.

SZALÁNCZ VÁRA.

— —

Nállam nélkül is a török qualemcunque pacem látván, hogy akar concludálni; considerálván állapotomat, mellém jött német segitségnek két része meghalván, a generálisok is közülök kihalván, fizetlenek, ruhátlanok a télhez, fegyvertelenek levén, és nagysokan császárhoz igyekezvén közzülök deficiálni, magunk hadainak állapotjuk abban levén, amint feljebb előszámláltuk: nekünk ugy tetszett, s most is ugy tetszik, jobb volt megtartanom nemzetünket szabadságánál, religióinál az előbbeni végezések szerint (azokból keveset remittalnom), hogysem mindenestől fegyverek alá, praedára, utolsó veszedelmével bocsátanom. Mert mikoron a magyarok velem egyenlő akarattal oly szivvel, amint én, fogták volna a magok szabadságok és hazájok oltalmát; bizony — szómmal mondom és irom, — hogy nem volna mostan ennyi szakadás köztünk.

Megnyugtatja ezután Alvinczit, hogy a béke föltételeit (conditióit) ő mint keresztény emberhez illik, szigoruan megtartja, ha a császár is megtartja, de ha a császár megsértené a föltételeket, maga parancsolná a rendeknek, hogy fegyvert fogjanak, noha soha sem kivánta felülésüket igaz ok nélkül. Ezután megnyugtatja a széplaki apátsági jószág felől, igy folytatván levelét:

A jószágok állapotját a mi illeti, az is ebben (a conditiókban) vagyon, hogy valakinek valakinél eddig inscribált jószága felől valami végezése vagyon, akárminémü az olyan jószág, abba marad, és kezéből senki nem tartozik remiltálni, mint verbi gratia Bornemissza Jánosnál való jószág felől Petének végezése vagyon velem: ergo kezénél maradt; a papok jószága felől végezésem vagyon, kit *széplaki jószágnak* hivnak, ergo *kegyelmednél is megmarad*, s igy egyebeknél is.

Bethlen 1629-ben meghalván, még ez év deczemberében Alaghy Menyhért országbiró, mint királyi biztos átvette Abaujvármegyét II. Ferdinánd részére. A királyi uralom azonban ezzel éppen nem volt biztositva. Sőt már az első években koczkára tette Eszterházy Miklós nádor türelmetlen gyülölete Rákóczy György ellenében, a kit az erdélyi rendek Bethlen Gábor utódjául választottak, de a kit ő mindenképen ki akart szoritani a fejedelmi székből, nem szünt meg sürgetőleg kérni a király engedélyét és pénz- meg katonasegitségét, hogy háborut indithasson Rákóczy ellen, sőt a felsőmagyarországi rendeknek 1631 januárban tartott gyülését is a háboru megindítására akarta rábirni. A vármegyék azonban, melyek magatartását az udvar békés szándéka megkönnyitette, a háboru ellen foglaltak állást s felhivták a nádort, a Rákóczy Györgygyel való békés megegyezésre, a mi Eszterházy makacskodása miatt csak több havi alkudozás után, akkor is a már előrehatoló Rákóczy győzelme és a bécsi udvari körök pressziója folytán jött létre Kassán. A vármegye megelégedetten fogadta a békekötés hirét. A vallási harczok, a különböző uralmak alatt egymást felváltó hadak elviselhetetlen teherrel nyomták már a föld népét, melynek a háboruk dicsőségéből semmi, pusztitásaiból és adóterheiből annál több jutott. A parasztok közt lappangva érő elégedetlenség 1632-ben a szomszéd Zemplén vármegyében már nyiltan kitört és csakhamar Abaujvármegyét is lángba boritotta volna, ha Eszterházy nádor és Forgách Miklós főkapitány hirtelen a zendülőkre nem ütnek. A parasztzendülést ekképen csirájában elfojtották, számosakat elfogtak, vezérüket, Császár Pétert Kassán kivégezték.

II. Ferdinánd.

De a termelőket, valamint a vásáros iparosokat, kereskedőket a törvénytelen módon, sürün felállitott vámsorompókkal is kizsákmányolták. Az országgyülés nem türte ezt szó nélkül. Az 1635-ben Sopronban tartott országgyülés a 30. tczikkben elrendeli, hogy az ország haszna nélkül Abaujban nevezetesen Szepsiben, Jászón, Rozgonyban felállitott fiókharminczadok megszünjenek, s a mennyiben azokat a kiküldött biztosok szükségesnek találnák s helyben hagynák, kezelésük belföldiekre bizassék.

1633-ban az ügyvédek (prokuratorok) költségeit szabályozza a vármegye. „Az olyan ügyvéd, ki az egyik féltől valamely pörben előleget vesz föl s azután a másik peres félnek ajánlja fel szolgálatát, foglalkozásától örökre megfosztatik. Procurator uraim pedig az peres személyeket illendőképen jus szerint s Istennek tartozó lelkekismereti szerint taksálják."

1634-ben az assessorok kötelességeit szabályozza s lelkökre köti a vármegye titkait és titkos dolgait.

Mivel sok panaszok vannak, hogy némely nemesek, nem gondolván semmit a jó rendtartással, a határukban levő közporkolátokat, szőlőgyepüket be nem fogják, valamint a parochia, iskola, pásztor háza, híd és út csinálásokban és egyéb közönséges dolgokban nem egyeznek és visszát vonnak, a vármegye ezek itéletére a paraszt birókat felhatalmazza, úgy hogy azok toties quoties egy forintig büntethessenek.

Vallási torzsalkodások.

A mig a parasztságot anyagi létének folytonos romlása tette elkeseredetté, az úri osztály és a klérus nem fogyott ki a vallási torzsalkodásból. II. Ferdinánd uralma Abaujvármegyében biztositva lévén, kormánya, mint Magyarország egyéb részeiben is, erősen támogatta a katholikus ellentörekvést, még pedig első sorban azoknak a templomoknak visszavételével, melyek eredetileg katholikusok voltak, de vagy elvették a protestánsok, vagy a protestánssá lett földesúr, mint jogos tulajdonát, lefoglalta. II. Ferdinánd 1637-ben meghalván, utóda, a már megkoronázott III. Ferdinánd országgyülést hivott egybe Pozsonyba, mely alatt egyszersmind a királyné koronázásának is végbe kellett mennie. Ez országgyülésre Abaujvármegye is nagy panaszokkal küldte követeit. Cseh János mislyei prépost elvette a protestánsoktól a mislyei templomot, annak concionátorát elmozditotta s jövödelmétől megfosztotta. Székely Balázs meg a somogyi (a mai Somodi) község templomát foglalta el; de nem elégedvén meg ezzel, meg akarja

III. Ferdinánd

akadályozni a lakosokat a bécsi békekötésben biztositott szabad vallásgyakorlatukban, a mennyiben szigoru büntetés terhe mellett azt is megtiltja nekik, hogy a szomszéd református templomok valamelyikét látogathassák. A vallás szabad gyakorlatának ez a korlátozása annál inkább bántja a rendeket, mert másrészről a királyi kormány nem volt elég erős, vagy nem forditott kellő gondot arra, hogy utját állja a törökök terjeszkedésének, a kik a zsitvatoroki béke megállapodásainak megsértésével nem csak többszörösen pusztitották Abauj vármegye egyes részeit, de foglalásokat is tettek a vármegye területén.

Az országgyülés már két hónapig vitatkozott a vallási sérelmek fölött s a protestáns rendek egyáltalában nem akartak addig belemenni a királyi előterjesztések tárgyalásába, mig a sérelmek orvosolva nem lesznek. Követelték a királytól annak biztosítását, hogy a városok és a községek a következő országgyülésig az ország törvényei szerint megmaradhassanak vallásuk szabad gyakorlatában s gondoskodjék ő felsége a viszályok elháritása végett, hogy a jövőben ne történjenek templomfoglalások, a jobbágyokat birságok vagy más erőszak alkalmazásával ne kényszeríthessék a katholikus hitre való áttérésre s ne szedjék el a parochiális jövedelmeket. Minderre, a mint emlitettük, Abauj vármegye követei is megtörtént eseteket hoznak föl. Abauj vármegye egyik követe a naplóiró *Szemere* Pál volt, a kit kartársai „nagyeszü“ melléknévvel ruháztak föl.

A kath. klérus élesen válaszolt a királyhoz intézett fölterjesztésében a protestánsok panaszaira, mi nagy felháborodást keltett az utóbbiak közt. A nádor maga vetette közbe magát, hogy a mindkét oldalon szakadásig fokozódott elkeseredést enyhítve, békés megegyezést hozhasson létre. 1638. január 30-án (mint Demkó Kálmán irja az 1637/38-iki országgyülés történetében) magához hivatta négy vármegyének, még pedig *Abauj*, *Hont*, *Sáros* és *Szatmár vármegyék* követeit, s ezek által akart hatni a protestáns rendekre; de lehetetlen volt őket oly engedékenységre birnia, a minőt a királyi udvar és a katholikus urak kivántak. Abauj vármegyére nézve fontos eredménye volt ez országgyülésnek a rendek sürgetésére adott ama királyi leirat, mely biztosítja a rendeket, hogy a felvidék hathatósabb védelmének okából megszaporitja az Abauj vármegye határán levő Szendrő vára őrségét, megengedi Ónod megerősitését, a várak védőműveinek újabb megerősítése czéljából pedig egy hadi épitész rendeltetik ki, a ki állandóan Kassán fog lakni.

A sérelmek orvoslása azonban csak igéret maradt. Mihelyt az országgyülés szétoszlott, nem gondolt rá többé komolyan III. Ferdinánd kormánya. A nemesség e miatt való elégületlensége már öt év mulva nyilt fölkelésben tört ki. Abauj vármegye adta ki rá a jelszót. A vármegye nemesei összegyülekeztek Kassán s követeket küldtek Rákóczy Györgyhöz,
I. Rákóczy György. hogy hódolatukat kifejezzék.

1640-ben Abauj vármegye székház épitését határozza el. Az ez évi statutum erre nézve ezeket tartalmazza: „Az nemes vármegye törvényszékes házának megépitésére minden úri praelatus és jószágos nemes uram ki-ki, magok jóakaratjok szerint, igértenek bizonyos számú pénzt, melyeket regestromban irtunk és comprehendáltunk és az nemes vármegye protocolumában in specie örök emlékezetre beinseraltatjuk. Ezen házunk felépitésére az taksás nemesek (vagyis egyházhelyi nemesek) fél taksájokat adják meg.“

1644. január 18-án már két szomszéd vármegye, Borsod és Zemplén is csatlakozott az abaujiakhoz. A három vármegye Kassán tartott közös gyülésén elhatározta, hogy tömegesen lóra ülteti a nemességet és hadat szed Ferdinánd ellen. Forgách Ádám főkapitányt márczius 11-én elvonulásra kényszeritették s Rákóczy György másnap elfoglalta a várost. Erre a fölkelés villámgyorsan terjedt el az egész felvidéken. Ferdinánd Eszterházy Miklós nádort és Puchaim Kristófot küldte Rákóczy György ellen. Eleinte kedvezni látszott a szerencse a királyi hadnak, de csakhamar érzékeny vereséget kellett szenvedniök Kemény Jánostól, Rákóczy György vezérétől, a ki Puchaimot *Szalánczná*l, azután *Somosnál* megverte. Rákóczy György *Regécz* várát is elfoglalván, III. Ferdinánd jónak látta békét kötni vele. Az 1645. okt. 22-iki békeszerződés értelmében Rákóczy György megtarthatta Abauj vármegyét haláláig Regécz várával együtt, ezenkivül a szent római birodalmi herczegi czimet kapta.

A mig Rákóczy György Kassa birtokában volt, a vármegye Kassára tette át székhelyét; házat épitett a város engedelmével 1647-ben. A vármegye háza, mely máig fennáll, a mostani székháznál egyszerübb és szűkebb kétemeletes épület volt a főutczán. Székház Kassán.

A vármegyei székhely Kassára való áthelyezését országos törvény rendelte el. A közönség biztonsága és könnyebbsége szempontjából ugyanis az 1647 : 109. tvczikk elrendelte, hogy legalább akkor, a mikor a szükség kivánja, a megyei gyüléseket és törvényszékeket *Abauj vármegye Kassán*, Sáros Eperjesen, Szepes Lőcsén tartsa. Meghagyja az emlitett törvény Kassa városának, hogy a megyei székház fölépitésére az engedélyt megadja. Kassa városának tanácsa azonban azontúl is akadályokat vetett a megyei gyülések megtarthatása ellen, mert a törvényhozás kénytelen volt 1649-ben ujra foglalkozni Abauj vármegye székhelyének ügyével s az 1649: 21. tvczikkben megparancsolja, hogy a város köteles megengedni a megyei gyülések és törvényszékek ott tartását, még pedig mindannyiszor, a hányszor az engedélyt megtagadná, 600 forint birság vettessék ki rá, melyből 500 forint a megyét, 100 a végrehajtót illesse.

Az erős és könnyen hozzáférhető Kassa biztosabb gyülekezési hely is lehetett, mint Göncz, a hol még a rablótámadások elől sem voltak megóva az odamenők. 1659-ben a Hernád szertelen áradása annyira megrongálta a gönczi utat, hogy Abauj vármegye elégtelen levén annak helyreállitására, az országgyülés Szepes és Sáros vármegyék közreműködését is megparancsolta, melyek szintén használják az utat; de a berekben, mely a Hernádtól a városig terjedt, Göncz városa volt köteles földhányásokat készittetni; tartozott ezenkivül a berket az ut két oldalán kiirtani, mert a berekben szerfölött elszaporodtak az utonállók.

A vármegye mindazáltal még ezután is tartott gyülést Gönczön, a mikor a német parancsnokok is korlátozták gyülekezési szabadságát, igy 1667-ben, melyen a többi közt a Privigyey vagy Pap család, 1669-ben, midőn a Bósvay, Alexi és Imre családok nemesi leveleit hirdették ki.

Rákóczy György mindössze csak három évig birhatta Abauj vármegyét. 1648-ban meghalván, a békeszerződés értelmében III. Ferdinánd azonnal intézkedett Kassa és a vármegye átvételéről. Kiküldötte biztosul Wesselényi Ferenczet, Bornemiszsza Jánost és Mosdóssy Imrét, a kik a vármegyét Regécz várával és Kassa városával együtt 1648. október 11-én a király birtokába vették. Wesselényi Ferencz nádorral nemsokára már mint abaujvári birtokossal találkozunk. A murányi vár hősnőjét, Széchy Máriát a maga részére hóditván, vele megkapta Enyiczkét, mely a XVI. században Ryma-Széchy László és Ferencz tulajdona volt. Itt építtette a részben eredeti alakjában fennmaradt kastélyt 1658-ban.

1661-ben elhatározza a vármegye, hogy ezentúl minden évben január hó 4-ik és 5-ik napján tartassék meg a tisztujitás. Akkor a főispán *Perényi* György volt, kinek működéséhez, minthogy ennek betartását a maga és utódai nevében ünnepélyesen megigérte, a vármegyei jegyzőkönyv sok sikert kiván s őt meleg szavakkal élteti.

Ugyanekkor megállapitotta a vármegye, hogy a megye török alatti részéből a szolgabirók hogyan idézzék meg a feleket.

1662-ben a gyujtogatások ellen hoznak óvintézkedéseket.

A legjobb alkalom lett volna most, midőn a békeszerződés gyümölcse ilyen könnyen ölébe hullott III. Ferdinándnak, uralmát biztositani, a felvidéket, illetőleg a török birtokába még nem került magyarországi megyéket megnyugtatni, anyagi erejüket és hajlandóságukat növelni, hogy egy hosszu, áldásos béke alatt megerősödve, megérhessék az ország felszabadítását. De csak a centrális uralom számára akarták felszabaditani, a török rabszolgaságból német rabszolgaságra hajtani. Számitottak mindenesetre a magyar urak ingatag természetére, magánérdekük hajhászására, a mit már Bethlen panaszkodva emlit, mint az világosan kitünik Molin Alajos velenczei követnek 1661-ben a signoriához intézett jelentéséből. (A bécsi császár. akadémia kiadványa). E szerint az udvar legkevésbbé sem gondol a bajok orvoslá-

sára, mert ha az ország erősebb volna, nehezebb lenne kormányozni. Az udvar nagyon örült, hogy minden főur egy kis király, alattvalói t. i. a jobbágyak rabszolgák s látván azt, hogy az urak sem tartják meg az általuk hozott törvényeket, a király környezete is rajta volt, hogy ne tartsa meg azokat. Igy történt azután, hogy a szentesitett törvények s a királyi igéretek daczára is, főleg 1659-től fogva egymásután üzték ki Abauj vármegyében a protestánsokat templomaikból.

Mint ugyanaz a velenczei követ irja, általában azt állitották, hogy a császár nem igyekszik visszaszerezni Magyarországnak a törökök által elfoglalt részeit, nehogy a magyarok hatalomra vergődvén, büszkék legyenek és levessék az alattvalói jármot, melynek csak nevétől is irtóznak. De a bécsi udvarnak a törökkel szemben tanusitott lanyha és gyanus magatartása tápot adott egy ujabb, a Habsburgok trónjára nézve az előbbieknél még veszedelmesebbé várható mozgalomnak, melynek első szálai Abauj vármegyében futnak össze, a mennyiben a királypárti Wesselényi nádor, most már abauji birtokos állott a bécsi kormányzat ellen és Magyarország szabadságának megóvására irányuló összeesküvés élére. Az elégedetlenség ugyszólván Abauj vármegyében nyilatkozott legelőször és leghangosabban. Ok volt rá elég. Már nem is a vallási kérdés dominált, hanem az ország alkotmányának czélzatos megkerülése és minduntalan való megtámadása. Növelte a nyugtalanságot a már előbb is többször nyilvánult és a velenczei követ jelentéséből láthatólag jogosan gyanusnak tartott tétlenség a békeszegő törökökkel szemben. 1657-ben már Tihanyig portyáztak a törökök, pusztitva, fosztogatva, rabságba ejtve sokakat; de mert a német zsoldosok nem kevésbbé sarczolták a lakosságot, ellenben a törökök nem törődtek vele, hogy a keresztények mely hitfelekezethez tartozónak vallják magukat: a protestánsok, nemkülönben lelkészeik inkább elszenvedték az ő sarczolásukat, mint azokat a törvénytelen adókat, melyekkel a német kormány zaklatta az országot, s nem csodálhatni, ha a református papok inkább a török győzelméért imádkoztak, mint a németekéért, a kik az országos törvények ellenére nyomták és üldözték őket.

1663-ban Bárczay Ferencz alispánsága (1657—1669) alatt a katonák erőszakoskodásai, fosztogatásai, házasságtörései ellen fakad ki a vármegye. A káromkodókat is szigorú büntetéssel sujtja; aki *ördög adta lelkü, ördög adta, ördög teremtette* káromkodásokkal nyilvánosan él, az ilyeneket el kell fogni, az alispán és a szolgabirák első izben a hóhérral vesszőztessék meg, másodizben botoztassák meg, végre harmadizben halállal bűnhődjenek.

1663-iki országgyülés. Az 1663-iki országgyülés elhatározta a török elleni hadjáratot és kellő haderő kiállitását. Szeptember 18-án a felső-magyarországi vármegyék fölkelő hadának Abauj vármegye területén, Boldogkővaránál kellett összegyülnie. Bakos Gábor volt vezérökül kiszemelve. De a magyar nemesség fölkelése hiába való áldozat volt. A török hadsereget Montecuccoli 1664-ben keményen megverte ugyan Szt.-Gotthárdnál, de a győzelmet nem hogy kihasználta volna a kormány Magyarország hódolt részeinek felszabaditására, hanem a Magyarország hozzájárulása nélkül kötött, lealázó vasvári békében továbbra is módot nyujtott a töröknek hóditmánya megtartására. A német katonák kellettek a magyarok fékentartására. Wesselényi nádor és Bocskay

I. Lipót. Panaszok. István zempléni főispán hiába emelnek panaszt I. Lipót királynál a várak német katonasága miatt. A kormánya még kiméletlenebbül folytatja az erőszakosság politikáját. 1665-ben Csáky Ferenczet felső-magyarországi főkapitánynyá nevezvén ki, Stahremberg Rüdiger Ernő grófot küldi királyi biztosképen, hogy ő igtassa az uj főkapitányt hivatalába. Csákyt be sem eresztették Kassára; a tizenhárom vármegye és a szab. kir. városok nevé-

ben pedig Bocskay István zempléni főispán fölterjesztést tett a koronához a törvénytelenség miatt, kijelentvén, hogy a vármegyék és a kir. városok csak ugy ismerik el Csákyt, ha magyar biztos helyezi méltóságába. Hosszu vonakodás után a vármegyék követelése teljesedett; Csáky Ferencz beigtatására Bársonyi György szepesi főprépostot küldék királyi biztosul. A várak német katonasága megmaradt azután is; Kassára is már 1665-ben, midőn Csáky beigtatása ellen a vármegyék tiltakoztak, Rothal grófot neveztette ki Lobkowitz parancsnoknak, a ki a főkapitánynyal együtt buzgón igyekezett a magyar nemesek gyülekezeteit korlátozni, a törvénytelenségek ellen való felszólalásaikat elnyomni.

Wesselényi-féle összeesküvés.

Az elégületlenség napról-napra fokozódott. Mintán a tizenhárom vármegyének 1666. április 19-én Zemplén városában tartott gyülése sem ért el semmit panaszaival, a nemesek Kassára gyülést hivtak egybe; ennek megtartását azonban úgy gróf Csáky Ferencz, mint Rothal megtiltotta. Az elégületlenek a tilalom daczára összegyültek s elhatározták, hogy szervezik a fölkelést.

A kormánynak azonban tudomására jutott a Magyarországon készülő fölkelés; miután a mozgalom élén álló Wesselényit, Nádasdy Ferenczet, Zrinyi Pétert, Frangepán Kristófót, Rákóczy Ferenczet az összeesküvésbe belevont Tattenbach stájerországi kormányzó komornyikja elárulta. Rákóczy elhamarkodott tette, hogy Sáros-Patakon letartóztatta Stahremberg-Rüdiger Ernőt s Kolonics nevü zászlótartóját és Regécz várába küldte őket, hol a magyar elégületlenek embere Bónis Ferencz volt akkor a kapitány, csak sulyosbította helyzetüket. Ez elhamarkodott lépést Zrinyi Péter sietett jóvátenni; felszólitván Rákóczy Ferenczet, hogy bocsássa szabadon az elfogottakat, a kiknek letartóztatását úgy igyekezett magyarázni Bécsben, hogy személyük biztonságáért helyezték őket őrizet alá. De minden mentegetőzés, nemkülönben Zrinyinek hűségigérete, melylyel Bécsbe küldött gyóntatója által kegyelmet akart nyerni, süket fülekre talált.

A VIZSOLYI TEMPLOM.

Mint tudjuk, az időközben meghalt Wesselényin és az anyja közbenjárására kegyelmet nyert Rákóczyn kivül az összeesküvés fejeit idegen biróság itélete alapján kivégezték. Nikházy Istvánt, Abauj vármegye alispánját, ki szintén részt vett az összeesküvésben, fej- és jószágvesztésre itélték, az említett Bónis Ferenczet 1671. április 30-án Pozsonyban lefejezték. Felső-Magyarországra most még nagyobb haderőt küldtek a mozgalom elfojtására, s az összeesküvés alkalmas ürügy volt az alkotmány ujabb megszoritására is.

1670-ben Gönczön tartott közgyülésén Abauj vármegye *Komjáthi* Zsigmondot, *Török* Istvánt, *Kovács* Istvánt és *Csobai* Istvánt kapitányokká választván, eskü alatt kötelességükké tette, hogy az „utálló s duló, fosztó, prédáló, koborló, szegénységetrontó s pusztitó, fogyató, minden névvel nevezhetendő gonosztevők, malefactorok, latrok“ elfogatásában és üldözésében a hozott statutumok szerint fognak eljárni.

1672-ben a vármegyei esküdtek napidiját szabályozta a vármegye. E szerint ha járásukból „derekas dolgokban" kiküldik őket minden napon, míg oda járnak, ő kegyelmeknek rendeltetnek ötven-ötven pénzek. Az alispánnak kell jelentést tenniök s ez utalványozza ki nekik a napidijakat.

A nádorispánság nem töltetvén be, Ampringen Jánost nevezte ki I. Lipót teljes hatalmu kormányzóvá, s az ő keze alatt megkezdődött Felső-Magyarországon a legvéresebb rémuralom korszaka. Már 1670. jul. 29-én átadja a parancsnokságot a rövid ideig kapitányoskodó Sporck, Spankau Párisnak, a ki tüzzel-vassal fog nem az elégületlenség, hanem az elégedetlenek kiirtásához. Megtilt minden tanácskozást, kegyetlen büntetéssel fenyegeti azokat, a kik a pártütőket eltitkolják, egyenesen utasitja őket a kémkedésre, a református papokat pedig eltiltja attól, hogy a török segitségért imádkoztassák a népet.

Spankau.

Rendelete 1672. május 12-én kelt. Szövege Lehoczky közlése szerint (Századok I.) következő:

Paris Liber Baro a Spankau haereditarius dominus in Pernadicz et Altensattell, Sacr. Caes. Reg. Mttis actualis aulico-bellicus consiliarius, generalis vigiliarum praefectus, constitutus colonellus, nec non Cassoviae praesidiorumque Superioris-Hungariae generalis commendans.

Ezen levelünk rendiben mindeneknek a Felső-Magyarországban levőknek legyen tudtokra és szorgalmatos gondjokra, kivánom; minthogy már sok példából kitetszett, hogy némely nyughatatlan emberek, hol titkon s hol nyilván összecsoportozott gyülekezetecskékből igen veszedelmes és az országnak káros szakadások a keresztényi szeretetet bontogató gyülölséggel együtt származnak: tudva legyen azért, hogy az olyan rendkivül való gyülevészes csoportozások és gyülekezetecskék senkinek sem engedtetnek, sem pedig a több faluk s városokból együvé járandóknak a mi hirünk nélkül, *sem otthonn, sem kivül, semminemü kimenést okozó czim alatt.* És valakik találkoznak, akik, vagy hogy ők magok az ilyen veszedelmes csoportozást gyakorolnák, vagy ezen illetlenségben másokat tudván lenni, azokat bejelenteni mentül hamarább nem akarnák, vagy hogy szánt szándékkal és ravaszon az ilyenek kitanulásával nem gondolnának, ha közel hozzájuk történnek is. vagy ők magukat ugy tettetnék, mintha ezekben semmit sem tudnának; mindnyájan az ilyenek (valamely bizonyos jelenséggel megbizonyosodva rájuk) *pártütő rebelliseknek, avagy felséges urunk gonoszakaróinak tartatni fognak,* és méltóképen bünhödni. Azt is ehhez adva, mivel ugy hallatszik, hogy némely *predikátorok, nem keresztény buzgóságtól viseltetvén, a kereszténység természet szerint való ellenségének szerencsés voltáért az együgyü községet imádkoztatnák,* és azzal a pogánysághoz szitván, a keresztények közt való gyülölséget is terjesztik: az *ilyenek felől nagy szorgalmatossággal tudakozzanak és vallattassanak is* mindjárt a vármegyei minden rendbeli tisztek, kicsinytől fogva nagyig, a kik mások is ezen illetlenségben levőket mindjárt jelentsék meg, hogy a feljebb megirt notába ne essenek.

Második az, minthogy a számtalan sok tolvajlás, fosztás és ártatlanok megkárositása, sebesitése s ölése sokszor esett már az országban, és félő, netalán több is essék, az erdők zöldülvén; azonban az Isten előtt való számadással a tisztviselők tartozván, csak az egy ártatlan elvesztéseért is: azért ezennel akartam meginteni minden vármegyebeli tisztviselőket, *főispánokat, viczeispánokat, szolgabirákat,* s egyéb országbeli tiszteket is, hogy az ilyen tolvajkodókat, avagy mostaniakat, avagy azelőtt valókat kerestessék, tudakozódással és vallatással mindjárt, minden halasztás nélkül, minthogy sok faluban az alábbvaló nemes emberek is ilyen tolvajkodóknak bizonyossan mondatnak lenni, a parasztok is de kiváltképen az oroszok. Az ilyenek azért igen nagy serénységgel és serio menten megtudakoztassanak minden falukon s helyeken, elegendő bizonyság után törvényes uton kiirtassanak, mint olyan veszedelmes mirígymérgek; sem a hazafiságra, sem barátságra, sem a maga hasznára nem tekintvén senki is, mert ha valami olyan tekintetért a vármegyék némely tisztei kicsinytől fogva nagyig az olyan vizsgálatban tunyálkodva késedelmeznének, avagy mikor a tolvajlás történik, ha akkor mind a magok embereivel, mind az körülvalókkal az olyan tolvajokat meg nem kergethetik: tudják meg bizonyosan, hogy az olyan tunyálkodó vármegyei és városi tisztviselőknek jószágaiból fordul meg az eltolvajlott jószág s a megfosztatott embereknek kára.

És mivelhogy a minapi 13 vármegyebeli kassai gyülésben végeztetett, hogy a kik titkon praktikálnának az elszökött pártütő rebellisekkel, avagy felséges királyunk akármely ellenségével titkos szövetségeket forralva, háboru támadásokat izgatnának és elvesztő

viszálkodásokat gerjesztenének. hogy az olyanokat mindjárt *minden késedelem nélkül igen serio kikeressék a vármegyei fő és alábbvaló tisztek* szorgalmatos tudakozódással és hit után való vallatással *minden vármegyékben, falukon s városokon*, megkérdvén, ha nem tudna-e olyanokat ő maga valahol? Vagy nem vett-e eszében valami olyan jelt és állapotot valamire valót? Vagy valamit nem hallott-e valaki felől, aki az olyan pártütő praktikákban, hamis hirköltésben részes volna? És ha valaki felül csak fülhegygyel olyan valamit megértenek: azontul mindjárt több és nagyobb tudakozódásokat inditsanak és bizonyosan végére menvén, minket is mindjárt tudósitsanak, hogy az szegény községet háborgató, rossz hamis hivek megfojtassanak és az egész országbeliek félelem és rettegés nélkül lévén, dolgaihoz ki-ki békességessen lásson.

A feleletet erre a Petróczy-féle fölkelés adta meg. Petróczy István, Kende Gábor, Szuhay Mátyás, Szepessy Pál 15,000 emberrel Kállóról jövet berontottak Abauj vármegyébe s Kassának tartottak. Spankau Enyiczkénél állotta utjokat, de kemény vereséget szenvedett. De a mig a fölkelők szétosztották csapatjaikat, Szuhay Kassát, Kende meg Regéczet ostromolta, Kobb, Diepenthal és Eszterházy Pál megérkeztek a császári csapatokkal. A fölkelők Györkére vonultak vissza s erejüket számba véve, legyőzhették volna a császári sereget, ha Kobbnak nem sikerül a hajdukat igéretekkel árulásra csábitani. A csata elveszett s a fölkelők két részre szakadva, futton-futva hagyták el Abauj vármegyét. Az elfogottakat a kegyetlen Kobb karóba huzatta. Spankau még erősebben látott üldözésükhöz. A bujkáló s menekülő „lázadókat“ földönfutóknak jelentette ki, ráparancsolt az alispánokra, hogy hajszoltassák fel őket, kihirdettetté, hogy a közönséges lázadókért fejenkint 2 tallért, a főbbekért, ha megölik, 1000—1000 tallért, ha elevenen behozzák, 2000—2000 tallért ád.

Petróczy-fölkelés.

Kobb.

A mig egyfelől a főkapitány, Spankau alkalmazta az elrettentés legkegyetlenebb eszközeit, más részről Kobb Farkas gróf hadparancsnok fenyegette a lakosságot, hogy mindenkit karóba huzat, a ki czimboráskodik az összeesküvőkkel. Spankau 1674-ben a reformátusok ellen, a kik bántalmazzák a katholikusokat, kiparancsolja a megyéket, hogy fogdossák őket össze s büntessék bármiféle büntetéssel. A reformátusokat, a kiknek lelkészeit tömegesen vitték volt már el Pozsonyba s onnan gályarabságra, Nápolyba, sikerült is megritkitani a Hernád völgyében; egyre-másra vándoroltak a Tiszántúlra. Spankau még az évben meghalván, Strassoldo lett ideiglenes főkapitány, a kit 1677-ben Kobb váltott föl, ki október 7-én vonult be Kassára. A dühöngő ember véres kardot, nyársat és kereket hordoztatott körül a helységekben, ezekkel a jelvényekkel figyelmeztetvén a „kurucz pártütők és rablók czimboráit“: kard lesz a büntetése a főurnak, nyárs a nemesnek, kerék a parasztnak. S nem érte be a puszta fenyegetéssel, hanem megkezdte véres munkáját a gyanusitottakon.

A budai pasa erre viszont megparancsolta, hogy hasonlóképen bánjanak el a németekkel. Ez felnyitotta a bécsi kormány szemét, s tartván attól, hogy megint kitör a folyton lappangó lázadás, Kobbot deczember 10-én elmozditotta s helyébe Würben Istvánt nevezte ki.

Hanem ez már nem tarthatta vissza Thököly Imrét, a ki élükre állt a kuruczoknak s 1678-ban rövid idő alatt egymásután elfoglalta Abauj vármegye várait: Boldogkővárát, Gönczöt, Mislyét, Széplakot, Enyiczkét, Szalánczot. Ez utóbbit Leslie tábornok a következő évben visszafoglalta ugyan, de Szikszónál érzékenyen megverte őt Thököly.

Thököly.

A háboru dúlásai mellett ez évben (1679-ben) egy más csapás is látogatta Abauj vármegyét: a pestis, mely ismételten megjelent már az utóbbi években. 1675-ben Törökországból jövet köszöntött be, 1678-ban

már Kassán és környékén jelentkezett. A vármegyének sok lakosa lett a járványnak áldozatává.

Thököly Imre 1682-ben ujra hadat vezetett Felső-Magyarországra a király ellen s ez alkalommal, igaz, hogy csak a török segitségével, ura lett Kassának. 1682. november 19-én Bécsben fegyverszünet jött létre közte és a király közt. 1683-ban Kassán országgyülést tartott a felső-magyarországi rendekkel. Az országgyülésen Abauj vármegyének követei voltak: *Kálmánczay* István alispán, *Bakay* István, *Várady* Mihály és *Rósa* Mihály. Thököly előadta óhajtását, hogy ingyenes erővel jó karba akarja helyeztetni az általa birt várakat, Szendrő helyett pedig, „ha Isten kezébe adja“ Szádvárát. Boldogkővára az esztergomi érseké volt, s noha a bécsi fegyverszünet 8. pontja, mely kikötötte az érsek javainak háborittatlanságát, Boldogkőről nem szólt, a rendek nem akarták érinteni, nem kétkedvén, hogy ez sem szenved kivételt. Hanem a rendek hangulata Thökölyre nézve veszedelmesen lelohadt. Ismétlődött az a jelenség, melyről Bethlen Gábor oly elkeseredetten panaszkodott. Elég volt a hadakozás; némelyek zugolódtak is, hogy Thököly önző czélt követ, követelni kezdték a nemesi rend hazaszállitását. E nélkül pedig Thököly a maga erejével nem boldogulhatott volna. A rendek követelése rendkivül fölingerelte Thökölyt. Meghivta lakomára a rendeket és a vármegyék követeit. Ezek közül öt vármegyének, *Abaujnak*, Zemplénnek, Sárosnak, Ungnak és Szepesnek küldöttei okoztak neki legtöbb boszuságot. A haragos Thököly, mellőzve minden diplomacziai tapintatot, a vendégség után az egykoru krónika szavai szerint „mosdatta, pirongatta“ őket, a mért cserben akarják hagyni. Végre elhatározta a gyülés a nemesek összeirását; 8802 gyalogost és 8000 lovast számláltak össze. A szétosztás módja fölött is hosszu vitatkozás támadt. Sok huza-vona és üzengetés után végre ugy döntött a fejedelem, hogy a szétosztásban meg nem nyugvó három vármegye, Abauj, Zemplén és Sáros oszsza föl egymás közt a kivetett hadat.

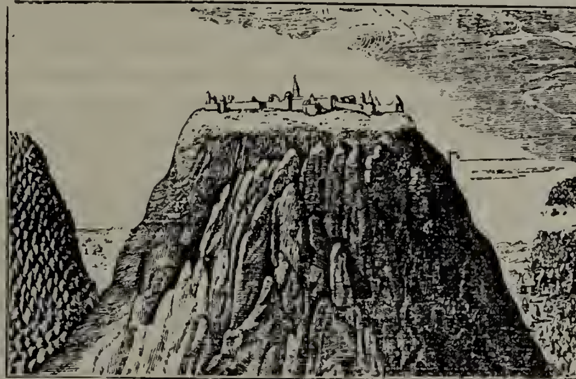
Thökölynek ekkor már rosszul állott a dolga. A törökök Bécs mellett szenvedett nagy veresége megfosztotta legerősebb támaszától. A török had legyőzője *Sobieski János* lengyel király Bécs alól való visszatértében Abauj vármegyén vonult keresztül, s november 26-án *Szepsin* pihenőt tartott. A hegyaljai városok közül Tokaj, Tállya, Tarczal, Bénye 1000 hordó tokaji bort igértek neki, ha megkiméli őket a lengyel hadsereg átvonulásától; a király azonban ajándék nélkül is megtette ezt s Abauj vármegyén át minden kártétel nélkül, rendben vezette át fegyelmezett seregét.

Thökölynek a nagyváradi pasa által történt elfogatása, de Petneházy és kuruczainak Caprara császári tábornok előtt való meghódolása sem szünteté meg a kuruczhadak támadásait, a kik minduntalan le-lecsaptak Abauj vármegyébe. Csak 1697-ben sikerült a Thököly-sereg maradványait megtörni. Nigrelli Oktavián kassai főparancsnok megvervén őket Harangodnál, a Tokay Ferencz parancsnoksága alatt álló, nagyrészt már gyülevész nép szétszóródott és apróbb csapatokban fosztogatta Abauj vármegye helységeit és a királynak meghódolt nemesek házait. Nigrelli kénytelen volt nemesi fölkelést hirdetni Abauj vármegyében és Zemplénben. De mindjárt kezdetben a nemesség huzta a rövidebbet. A vakmerően támadó gyülevész had a szalánczi hegyek alatt megverte a nemesi sereget; Semsey László ezredes és Kormos István is elestek. De Vaudemont császári tábornok Nigrelli és Károlyi Sándor közreműködésével kiverte őket fészkükből s nagyrészt megsemmisítette seregöket, melynek maradványai szétporlódtak.

A béke tehát külsőleg helyre volt állitva s I. Lipót kormánya, mely a fölkelőkben a nemzeti törekvések harczosait és a protestánsokat egyaránt üldözte, folytatta a törvénytelen elnyomást. Nem tagadható, hogy szolgálatot tett a közművelődésnek azzal is, hogy miután a püspök és a káptalan a török iga alól felszabadult Egerbe visszatérhetett, 1697-ben Jászóvárra visszahelyezte a premontreieket. De minő czélzattal tette ezt is? Németesíteni akarta az ősmagyar monostort, mert osztrákoknak ajándékozta. Terve mindazáltal csak ideig-óráig sikerült; az önkéntelenül magyar érzelmüvé vált monostor, támogatva külső körülmények által, nem is száz év lefolyása alatt függetlenitette magát

A protestánsok szabad vallásgyakorlatát, nem csak hittéritői szándékból, hanem részben megtorlásul a fölkelésekben való részvevés miatt, a törvényeк biztositéka ellenére betiltották, a birtokukban levő templomokat elszedték, ujak épitését nem engedték meg. Ezuttal még mindig nem sikerült megtörni Magyarországot, bármennyire ki volt merülve, elnéptelenedve és elszegényedve. Néhány évi könyörtelen önkényuralom után még egyszer hatalmas lobbot vetett a szabadságharcz tüze II. Rákóczy Ferenczczel. II. Rákóczy Ferencz.

A törökökön nyert nagy győzelmek, Magyarországnak a Duna-Maros-közén kivül való felszabadítása, Erdélynek könnyü szerrel a Habsburgház uralma alá hajtása, elbizakodottá tette I. Lipót kormányát. Az önkényüleg, Széchenyi Pálnak vészjósló tiltakozása ellenére készitett uj szabályzat, melyet az országgyülés elé nem mertek terjeszteni s melyet egy szükebb

SZÁDVÁR.

körü bécsi értekezleten részt vett magyarok visszautasitottak, Magyarországot az örökös tartományokkal egyenlő meghóditott tartománynyá akarta sülyeszteni. Az országgyülés által féltékenyen őrzött adómegajánlási jogon is rést ütött Lipót rendelete; a török háboruk okozta költségek pótlása czimén rendeletileg a birtokos nemesség jövödelmének $^1/_{16}$-od részét követelte. 1700-ban a köznemességet is megadóztatta, s az 1687-iki pozsonyi gyülés óta országgyülést egyáltalában nem hitt össze. Az egész században, minden országgyülésen megtett szentesitett igéret daczára a protestánsok sérelmeinek orvoslása irott szó maradt; sőt térités örve alatt üldözésük sem szünetelt. Ez egymásra torlódó okok szülték a szabadságharczok századának utólsó nagy háboruját, melyet II. Rákóczy Ferencz a szabadságharczra nézve kedvezőnek látszó külviszonyok közt kezdett meg, de melyet a kimerült ország részben nem tudott, részben pedig a békés szándéku I. József kormányra kerülte után, a ki biztositotta az alkotmány helyreállitását, már nem akart végig küzdeni.

1701. január 3-án tartott közgyülésén Abauj vármegye a szökevény jobbágyok ügyében hozott intézkedéseket. Megujitotta az 1612-ben Gönczön hozott statutumát a bor és sör árultatása dolgában. Elhatározta, hogy a kik a pusztult telkekre és helyekbe letelepedni akarnak, azok két éven át minden tehertől mentesek legyenek. A vármegyében mindenki kassai vékával és köböllel tartozzék élni, 12 frt büntetés terhe alatt. Az olyan nemesek,

kik a szolgabiró idézésére a vármegyei törvényszék előtt meg nem jelennek, 24 frt, parasztok 12 frt birságban marasztaltassanak el. Az olyan foglyok, kiket nem terhel főbenjáró vád, kezességre szabadlábon hagyhatók. Az adó fölhajtására nézve az e czélból kiküldött tiszteknek, az istenkáromlás büntetésére nézve a falusi biráknak külön utasitások adattak.

Maga a szabadságharcz kevésbbé érintette a vármegye területét; nagy csatái az ország nyugati részében és Erdélyben zajlottak le. Kassa már a szabadságharcz kezdetén meghódolt Rákóczynak, a ki Rabutin ostroma daczára ura maradt kibujdosásáig. Kassával együtt Abauj vármegye is híven kitartott a szabadság ügye mellett. A megyei lakosság inkább felprédáltatta vagyonát, hogy sem szabadsága védelmezőjének árulójává lett volna. E ragaszkodásnak egyik rugója, bár főrésze a szabadság eszméjének volt benne, talán az is lehetett, hogy a felsővadászi Rákóczyaknak Abauj vármegye volt második törzsfészkük, s a mint I. Rákóczy Ferencz, úgy nagy fia is idejének javát Abaujban töltötte. II. Rákóczy Ferencznek is Kassa volt a fővárosa. A ragaszkodó nép nem riadt vissza saját javainak elvesztésétől, midőn Rákóczy Ferencznek segiteni kellett. 1706-ban, mikor Rabutin Kassa ostromára indult, a lakosok mindent elpusztitottak előtte, a falukat és malmokat leégették, maguk az erdőkbe menekültek. A királyi tisztviselők is a néppel tartottak; a kapott parancs daczára semmiről sem gondoskodtak, a mire Rabutin seregének szüksége lett volna

A háború Abauj vármegye földnépét erősen sujtotta. Erre mutat az 1708. évben hozott következő statutum: „Méltán panaszkodván némely szegénység, hogy a tábori szekerek ki nem állitása miatt szekerök, marhájok egész a Tiszáig az hadi rend által vitettenek el, statuáltatott, hogy az olyan méltatlan károkat az megkárositott felek azon vetessék meg, a kin mult az tábori szekereknek kiállitása."

Az emlékezetes ónodi országgyülésen Abauj vármegye, nemkülönben Torna vármegye követei is részt vettek a függetlenségi határozat kimondásában.

Rákóczy után. A béke megkötése és Rákóczy Ferencz elbujdosása után a vármegyének is uj életet kellett kezdenie. A hosszu háborús korszak alatt megváltozott a vármegye külső képe; de megváltoztak a szereplők is. A kegyelmet el nem fogadott, számkivetésbe ment Rákóczy jószágai más kézre kerültek; a felső-vadászi uradalmat és kastélyt, mely nagyjában ma is régi alakjában áll fenn, 1713-ban királyi adományképen br. Meskó Jakab kapta, a kinek női ágon fenmaradt családja máig a hazafiság és emberszeretet számos erényével tündöklik. A vármegye sok helysége elnéptelenedett, a miben az 1710-iki nagy pestisnek is része volt; mind Kassa, mind a földesurak kénytelenek voltak ismét idegen telepeseket behozni. Az idegen invázió azonban, a melynek magyarositásáról természetesen nem gondoskodott az idegenek elszaporitását szándékosan előmozditó kormány, kiforgatta a vármegyét előbbi magyar voltából.

De nemcsak hogy elnéptelenedtek a fennálló községek, hanem a hosszu háboruskodás alatt számos helység egészen elpusztult. A Hunyadiak korában Csánki Dezső még 318 községet talál Abauj vármegyében; ezek közül

Elpusztult községek. negyvenhetet már nem találunk föl. Az elpusztult községek egyike-másika mint puszta őrzi az egykori helység nevét; másoknak csupán nevük maradt fenn az okiratokban, de határuk más helységek határába olvadt. Az elpusztult helységek következők: *Borsfalva* (előfordul 1523-ban Dobszával és Ináncscsal együtt), *Bakóháza, Belenicze, Csapóháza, Csatóháza* (Pere és Vadász közt feküdt), *Cseb* (ma csebi puszta Buzitánál), Amade vagy *Cserhaj-Ida, Dediczháza* vagy Diczháza, (Monaj és a mai Pocsaj puszta, egykor szintén önálló község vidékén), *Dezsőháza* (Novaj mellett), *Gárd* (ma gárdi puszta Pólyinál), *Gergelyfalva* vagy Gergely-Idája (Kis-Ida mellett), *Gyanda* (puszta

Tomor mellett), *Guta* (Devecserrel és Fancsallal együtt emlegetik), *Haradisa* (Bárcza és Kisfalud közt), *Hertvára* (Berettel, Detekkel és Tengerfalvával együtt) *Horvát* vagy Horváti (ma Horvát puszta Kupa mellett), *Kácsik* (Buzita és Reste vidékén kellett lennie), *Kápolna* (ma puszta a füzéri járásban Nyírinél), *Karácsond* (ma puszta Felső-Gagy és Szászfa közt), *Kemej* (puszta Onga mellett), *Kelecsény* (nem a mai Kelecsény, hanem puszta Szepsitől délre), ugyancsak egy másik *Kelecsény* (Szántónál), *Kendeled* (Olcsvár és Felső-Regmecz közt), *Kutlin* (Perényi-birtok volt Radvány határában), *Lebenye* (ma puszta Kassától délkeletnek), *Litéri* (Nagy-Idával fordul elő), *Lucska* (a Kassától délkeletre és keletre eső helységek közt szerepelt), *Lyuba* (ma puszta Büttös és Buzita táján), *Marczelfalva* (Forró mellett kellett lennie), *Noé* (Szend és Méra környékén), *Olaj* (a mai Nagy-Kinizs határában), *Özd* (előfordul Devecser és Fancsal helységekkel), *Papi* (ma puszta Garadna mellett), *Pocsaj* (ma puszta Monaj mellett), *Pocsin*, *Rakottyás* (Csákány mellett), *Regete* (ma puszta Kis-Szalâncz mellett), *Reglöd* (Rozgony és Garbócz közt), *Roszput* (többször emlitik Hatkóczczal és Csebbel együtt), *Sárvár* (ma puszta Garadna mellett), *Szebenye* (ma puszta Garadna és Szala között), *Szedlecz* (a vármegye északnyugati részén lehetett), *Sziget* (ma Szikszó mellett levő puszta), *Tobolka* (Dediczházával együtt fordul elő), *Toka* (a Zudar-birtokok közt szerepel Forróval együtt), *Tövis-Pere* (ma Tövis puszta, Pere és Szántó mellett), *Tuzsa* (ma puszta Gibárt mellett, a XVII. században még létezett, 1647-ben még a törvény is megemlékezett róla), *Ujfalu* (Ongával egyesült puszta, miért is a község neve ma Onga-Ujfalu).

Kápolna, Lebenye, Regete, Sárvár, Tuza még községképen emlittetnek az 1715-iki összeirásban, de már részint mint teljesen elpusztult, részint pusztulófélben levő helyek.

Az örökös háborúk által okozott pusztulást a vármegye minden módon orvosolni törekedett. 1714-ben kimondotta, hogy a letelepülni szándékozó jövevényeket, ha házat épitenek, három évre minden adó alól fölmenti. De a népesedés természetesen lassú folyamatu dolog volt s nem ment egyszerre.

1715-iki összeirás.

Az 1715-iki Conscriptio elszomoritó állapot képét festi rideg számaival. A ma létező községek közül is sok teljesen el van hagyva; az el nem hagyottak nagy része elnéptelenedett. Kipusztultak a jobbágyok, a zsellérek. Néhol csupán egy kúria áll fenn, máshol semmi, csak rombadölt házak, vagy üres telkek, melyekről kihaltak lakosaik, vagy melyekről az éhség és szükség űzte el őket.

Az összeirás 584 jobbágy-, 59 taksás és 279 zsellérportát, mindössze 922 portát talált. Minő hanyatlás ez csak az 1564-iki összeirás eredményéhez képest is, amikor $1686^1/_2$ portát találtak Abauj vármegyében. S a telkek közt is hány áll műveletlen! A rétek nagy részét elpusztitotta a Hernád, Tárcza, Kanyapta áradása; nem volt elég emberi kéz, hogy megvédhesse a határt az árviz ellen. A legtöbb helységben nem maradt több, mint 1—3 porta. Az összeirásról szóló jegyzőkönyv (az orsz. levéltárban) tudatja velünk, hogy *Varbócz* teljesen elpusztult; *Alsó-Mislye* rétjeit a Hernád elárasztotta, csak a dombosabb részeken kaszálhatnak. *Széplak-Rövidszeren* a viz tökéletesen elpusztitotta a rétet. *Zdobán* a házak elhagyva állanak. *Kassa-Ujfalun* csak 4 jobbágy és 1 zsellérportát találtak, a szőllők a zavaros időkben megsemmisültek. *Rozgony* egy része szintén el van hagyva; 3 jobbágy-, 1 zsellér- és 1 szabados portája maradt. *Beszter, Rás* rétjei viz alatt állanak. *Bátyok* teljesen néptelen; egyetlen család lakik még benne. *Regete-Ruszkán*, *Kis-Szalánczon*, *Regetén* egyetlen lakost sem találtak. (Regete meg is szünt.) Kalsa teljesen puszta. Ez a „totaliter deserta" minduntalan szemünkbe ötlik. *Ujvároson*, *F.-Regmeczen* semmit sem vetnek; élnek koldulásból vagy más

nyomoruságos módon. *Mátyásházán* lakik egy *Vég András* nevü ember (más nem), aki semmit sem vet, csak egy kis szőllője van. (Vég Andrással, ugy látszik, kihalt Mátyásháza, mely már nem létezik mint község.) *Vilyben* is csak egy lakost találtak. *Bisztyéről* két nemesen kivül minden lakos elmenekült. *Vágás* (Kovácsvágás) a nemeseken kivül szintén lakatlan. *Pálháza* üres. *Kis-Bózsvát* másfél esztendővel azelőtt odahagyták a lakosok. *Filkeháza* „egy nyomorultat kivéve, teljesen néptelen; szintugy *Kápolna* (ez sem létezik már) és *Kisfalu* (Vilmány-Kisfalu). *Felső-Czécze* a nemesi lakokon kivül elpusztult; *Alsó-Czécze*, *Felső-Méra* teljesen. *Sárvár* szintén „totaliter deserta“; valamint *Hernád-Petri* is. *Felső Gagy* a kurián kivül elpusztult, *Alsó-Gagy* teljesen. Hasonló sors érte *Péder*, *Fáló-Kércs*, *Litka*, *Büttös* helységeket. *Szudok* Hidas-Németiben vet a földesur engedelmével, mert az ő határa a Hernád áradása következtében az idő szerint puszta. Elpusztult nagyrészt *Perény*, részben *Komarócz*, *Makrancz* is, melyről megjegyzi az összeirás, hogy valaha népes volt, de most elhagyatott. *Bodolló* teljesen elpusztult, három zsellér az urasági házban lakik. *Buzinkán* nem találtak portát, még a kúria is üresen áll. *Pányok* nagyobbrészt elpusztult. *Szepsiben* körülbelül *150 ház* áll elhagyottan. *A.-Meczenzéfen* 10-nek, *F.-Meczenzéfen* 19-nek nincs semmije; nyomorultak lettek, az uraságnál laknak.

De a megmaradt helyek portáiban is nagy fogyatkozás állt be. Az 1427-iki adó-összeirás szerint Nagy-Idán volt 91 porta, 1715-ben *hét*. Szepsiben 180, most *44*. A.-Meczenzéfen 58, most *18*, F.-Meczenzéfen 28, most *22* (ez szenvedett legkevesebbet), Gönczön 190, most *43*, Szántón 109, most *13*. Mizslyén 41, most csak *négy*. Mindenütt és mindenütt a pusztulás és nyomoruság képe.

Birtokperek.

A kihalt családok után jogigénynyel föllépő atyafiak vagy örökségre jogot formáló egyének igen sok bonyodalmat okoztak, miért is 1715-ben szükséges volt a peres birtokokra nézve külön királyi törvényszéket felállitani Kassán, Pozsonyban és Zágrábban. A kassai törvényszék elnöke gr. Csáky Zsigmond volt; táblabirák: Petheő Mihály, Szentivány László, Tahy Károly, Ferencz leleszi prépost, Balogh István, Szentivány János, Megyery Gábor, a két abaujvármegyei alispán és a korona ügyvédje. A törvényszék azonban nem működhetett az összes érdekeltek megelégedésére, miért is huszonhat év mulva a rendek sürgetésére eltörülték.

Harminczadok megszüntetése.

Az önkényesen, még I. Lipót alatt létesitett harminczadvonalak miatt többször emelt szót az országgyülés. Ezeket a fölösleges, sok zaklatással járó harminczadokat az 1715-iki országgyülés rendezte, mely az 1715:91. törvényczikkben megállapitotta minden megyére nézve a harminczadállomásokat. Abauj vármegyében egy *főállomást* hagytak meg, *Jászót*, ennek fiókjaiul *Szepsit* és *Szikszót* rendelte a törvény.

Telepités.

A pusztává lett területek benépesitéséről az 1723-iki országgyülés három törvényczikkben is intézkedett, melyek hat évi közadó-mentességet biztositottak a bevándorlóknak s főleg a kézművesek és kereskedők beédesgetését czélozták. Ennek folytán Abauj vármegyében ismét sok német bevándorló telepedett le. Ugyanebben az évben szervezték a kerületi táblákat; Abauj vármegyét a eperjesi (tiszáninneni) tábla hatáskörébe rendelte a törvény.

Mária Terézia.

Az állandó hadsereg szervezése most már kevésbbé tette szükségessé a nemesi hadak fölkelését, noha ezt az állandó hadsereg mellett is fenntartotta a törvényhozás és igy a vármegye lakossága az ismételt török háboruk daczára is békésen dolgozhatott a régi sebek gyógyitásán, a közbiztonság megszilárditásán. Ámde 1741-ben ujra fegyverbe kellett állania a vármegye urainak. A pozsonyi országgyülés Mária Terézia királyné trónjának megmentésére nemcsak a kért ujonczokat ajánlotta meg, de elrendelte a nemesi fölkelést is.

Abauj vármegye a nemesi fölkelő sereghez *Szirmay* Tamás ezredes parancsnoksága alatt 2 lovas- és 2 gyalogszázadot szervezett. A lovasság Splényi altábornagy hadosztályához ment Csehországba, a gyalogság pedig a Felső-Ausztriába beütött bajor sereg ellen küzdő hadsereghez. A lovasság összes létszáma volt 4 tiszt és 177 ember; ezekhez pótlólag 1742-ben még 1 tisztet és 63 lovast állitott a vármegyei nemesség; mindössze tehát 245 lovast állitott ki. A gyalogság összes létszáma 308 ember volt. Mint megyei banderium saját zászlója alatt, külön egyenruhában ment a harcztérre e csapatosztály. A huszárság egyenruhája volt: kék mente, hasonló szinü dolmány és nadrág, kék csákó, kék zsinóröv. Az ezredest a törvény értelmében a királyné nevezte ki, ellenben a csapattiszteket maguk a banderisták választották. A szervezést a tiszáninneni kerület részére kinevezett vezér, Csáky György gróf szepesi örökös főispán és kir. vezérőrnagy intézte. Nemesi fölkelés 1741-ben.

A nemesi had, főleg a lovasság, melynek Csehországban a poroszok ellen nagyobb szerep jutott, derekasan viselte magát s vérével pecsételé meg vitézségét. Az abaujiak közül 28 ember vesztette életét a csatatéren.

Az 1744—45-iki hadállitás alkalmával megint meg kelle hoznia a véráldozatot a vármegyének; de feladatának emberül megfelelt. A jelentések szerint Abauj vármegye a legtöbb hadat állitó vármegyék közé tartozott. Ez év a vármegyére nézve azonban nemcsak harczi babért termett; a nemzeti kultura terén is jelentős eseménynek volt határköve. Ebben az esztendőben függetlenítette magát a jászói prépostság az osztrák premontreiektől s ezzel törzse lett a premontrei kanonokrend újonnan életre kelt egyik magyar ágának. 1744—45.

TORNA VÁRA.

Az 1745-iki hadállitás után a Mária Terézia által több izben viselt háboruk már nem érintették közvetlenül a vármegyét. A királyné intézkedései következtében a közoktatásra és a gazdaság emelésére forditottak nagyobb gondot; mig a vármegyei politikai élet, melynek nem volt találkozó pontja a hallgatásra kényszeritett országos politikai élet porondján, ugyszólván teljesen szünetelt. A politikai életben dermedtség állott be. Az 1764-iki országgyülésen fellobbant panasznak sem volt kézzelfogható következménye. A mult század óriási erővel vivott küzdelmére hosszu, mámoros álom következett be itt is, csak úgy, mint az egész országban; békét óhajtott kevés kivétellel mindenki. Száz évvel előbb még óriási mozgalmat támaszthatott volna az olyan esemény, mint a jezsuita rendnek 1773-ban való eltörlése s tagjainak szétbocsátása; hiszen láttuk, hogy Kassán ismételten véres tüntetések voltak miattuk. Most közömbösen vették barátaik, ellenségeik egyaránt. Pedig a protestánsoknak is még mindig volt okuk a panaszra; az alkotmány megszegése miatt pedig mindenkinek. A nagy nemesi osztályt közelről érdeklő s országgyülésen kivül, rendeletileg életbe léptetett úrbéri szabályzat, mely igaz, hogy a nép sorsát jelentékenyen javitotta, szintén nem keltett a vármegyei nemesség részéről tiltakozást. Mig azonban a föld népéről emberszeretőn gondoskodott Mária Terézia, kereskedelmi politikája következtében az iparosok és kereskedők sorsa rosszabbra fordult. Mária Terézia rendeletei.

A háborúk miatt felszaporodott adósság az adók emelését tette szükségessé, s már ez is sok kárt okozott az iparos osztálynak, de nagyobb csapás volt reá nézve az, hogy az Ausztriának kedvező vámszabályzat nemcsak meggátolta a mult századokban virágzásnak indult magyar ipart fejlődésében, hanem létalapját megtámadva, nyomorult zsellérsorsra juttatta.

A jobbágyok sorsának enyhitésén kivül egyéb intézkedéssel, mint uj termelési ágakkal is igyekezett a földművesek sorsán segiteni. Az ő kormányzatának utolsó éveiben tettek próbát az ország több részei közt Abauj vármegyében is a selyemtermelés meghonositásával. Abauj vármegyében határozott kudarczczal járt a kisérlet. A vármegye a helytartósághoz intézett levelében megirja, hogy ennek oka nemcsak a nép közömbösségében rejlik, hanem abban is, hogy idegenkedik olyan termelési ágtól, melynek biztos jövedelmezőségéről nincs meggyőződve.

De mit ért minden gondossága Mária Teréziának, midőn az ország gazdasági jólétének egyenesen életerét vágta el az 1769-ben életbeléptetett, előbb emlitett vámrendszerével? Abauj vármegye is nagyon megérezte káros hatását. Már a szabadságharczok korszakát követő elszegényedés is nagy visszahatással volt az ipar helyzetére; Mária Terézia vámrendszere megsemmisítéssel fenyegette. A hatalmas iparu Kassa mellett a vármegye kisebb helyein is élénk ipari és kereskedelmi élet fejlődött, de Kassa által a vármegye lakosságának is tekintélyes része jutott jóléthez; most mindezt gyökerében támadta meg a királynő intézkedése. Nem a fizetségtől való vonakodásnak tulajdonitható tehát, — mert a vármegye 1741-ben és 1744-ben is fényesen kitüntette áldozatkészségét, — hogy 1780-ban Abauj vármegye azok közé tartozott, melyek legnagyobb adóhátralékban voltak, éppen az iparűző határszéli megyékkel, Pozsonynyal, Nyitrával, Trencsénnel egy sorban. A vármegye föl is irt e miatt a helytartótanácshoz, rámutatva a fenyegető válságra. De Mária Terézia 1780-ban, mielőtt jobbra fordithatták volna elhatározását, meghalt; II. József pedig nemcsak gazdaságilag, de politikailag is beolvasztásra szemelte ki Magyarországot, tőle tehát hiába vártak volna orvoslást.

Még Mária Terézia uralkodásának utolsó évében, 1779-ben épült föl az uj megyeház, a vármegye mai székháza, Kassán a főutczán. Néhány esztendő mulva a vármegye ugyanott érte meg önkormányzatának első izben történt megtörését.

II. József. II. József uralkodása megsemmisitette a vármegyék és szab. kir. városok autonomiáját, sőt önálló közigazgatási területi jellegüktől is megfosztotta őket. 1783-ban a császár bejárta Magyarország nagy részét, hogy személyesen ismerje meg az ország állapotát és közigazgatási viszonyait. A magyar urakkal való érintkezésétől bátran merték remélni, hogy makacs terveivel felhagyva, rálép az alkotmányosság utjára s megkoronáztatja
Abszolutizmus. magát. De e helyett a teljes abszolutizmus és elődeinek koronázási esküjével biztositott törvények felfüggesztésének korszakát nyitotta meg közvetlenül azután, hogy az országot beutazta, mely alkalommal Abauj vármegyét és Kassát is meglátogatta, midőn a vármegyei küldöttség Szikszón fogadta s mutatta be hódolatát a mai Hunyady-Csáky kastélyban. II. József már
Német nyelv. 1784-ben a német nyelvet tette hivatalos nyelvvé az országban; 1785-ben pedig felforgatta az egész megyei rendszert. Ezt megelőzőleg 1784-ben,
Népszámlálás. augusztus 16-án általános népszámlálást és a házak megszámozását rendelte el.

Ez összeirási rendelete ellen, mely alól a nemesek sem vétettek ki,

az előjogaiban megtámadott vármegye erélyes feliratot intézett hozzá. A fölterjesztés, mely 1784. október 1-én kelt Kassán, Abauj vármegye gyüléséből, a 24204. számot viseli, s az Orsz. levéltárban (a régi helytartóság okiratai közt) őriztetik.

A felirat hivatkozva az összeirásokra vonatkozó 1715 : 3., 1723 : 8. törvényczikkekre, valamint az 1598 : 4 t.-czikkre, felvilágositja a király ő felségét, hogy a nemesek lakásainak megszámozása soha sem volt szokásban és nem is történhetett. Hadi czélokra, imminens veszély esetén való összeirása mindenkor a törvény által történt, de a jog, szabadság és kiváltság ellenére soha. Kéri tehát a vármegye ő szent felségét, biztositván őt további hűségéről, hogy a nemzet fájdalmát és megütközését megszüntetve, rendeletének teljesítésétől mentse föl a vármegyét. Figyelmezteti devóczióval a felséget, hogy közvetlen elődei, VI. (III.) Károly, édes anyja, Mária Terézia, sőt ő maga is trónraléptekor biztositotta Magyarországot, hogy törvény szerint fogja igazgatni, soha sem pedig az örökös tartományok mintájára; a jogokat, szabadalmakat és kiváltságokat pedig, mint a törvényben kimondatott, tiszteletben tartja és tartatja. Abauj vármegye II. József ellen.

„Cum proinde praememorata Conscriptio nunquam antehac in Regno audita, nec in Legibus memorata. fundamentalibus Scopum publicum Regni definientibus Legibus et consequenter Juribus et Libertatibus Regnicolarum Solenni Diplomate Regio stabilitis adversetur, iisdem nos Legibus et Sanctionibus eo firmius inhaeremus, quod Quemadmodum gloriosae memoriae Avus Mattis Vestrae Carolus VI. per Artum 3-ium Anni 723 *Omnia tam Diplomatica, quam alia quaevis Jura, Libertates, Privilegia, Immunitates, praerogativas Legesque conditas per Successores etiam inviolabiliter conservandas* constituit, ac idipsum Augustissima ocndam Genitrix Mattis Vrae confirmando, per Artum 8-um Ai 741 de eo etiam, quod ad normam aliarum Provinciarum nullo unquam tempore gubernandi simus, securos reddidit ita Mattas Vra Serma *etiam in ipso Regiminis sui aditu easdem Leges ac omnes Libertates nostras benigne confirmaverit.*“

II. József, minthogy a vármegye nem akarta az összeirást teljesíteni, királyi kiküldöttekkel végeztette azt. Az 1784-iki népszámlálás azonban hibás lehetett, mert 1787-ben uj népszámlálást foganatosítottak. Mutatja hibásságát az is, hogy Abauj és Torna vármegyékben (melyek 1785-ben egyesíttettek) a lakosságnál majdnem 30,000 főnyi különbséget találtak. Részint az első összeirók járatlansága, részint talán az eltitkolások, bujkálások okozták ezt.

1784-ben *Abauj vármegyében* következő eredménynyel zárták le az összeirást:

Kath. felnőtt férfi	14,700
„ fiugyermek	11,449
„ felnőtt nő	15,291
„ leánygyermek	11,224
Nem kath. férfi	7588
„ „ fiugyermek	5599
„ „ nő	7718
„ „ leánygyermek . . .	5488
Zsidó férfi	578
„ fiugyermek	547
„ nő	541
„ leánygyermek	481

Idegen férfi volt 433, fiugyermek 305, idegen nő 371, leánygyermek 271.

A szolgákat külön irták össze. Felnőtt férfi szolga volt 2330, fiu 1258, nő 1766, leánygyermek 954.

A születések száma volt 1948 fiu, 2034 leány, összesen 3982; a halálozások száma 3499; a születési többlet körülbelül normális szaporodási arányt mutat.

Az összes lakosság az összeirás szerint 89,283.

Torna vármegyében összesen 14,262 lakost találtak. A két vármegye lakossága tehát lett volna együtt 103,545.

Az 1787-iki pontosabb összeirás szerint az egyesitett Abauj-Torna vármegyében volt 11 mezőváros, 263 falu, 6 puszta. A házak száma 19,173. Keresztény esalád 24,204, zsidó 558 találtatott.

Az összes lakosság száma 132,823. Ebből idegen 1261.

Foglalkozásra nézve volt: 186 pap, 5315 nemes, 45 tisztviselő, 1206 polgár, 6535 paraszt; iparos vagy kereskedő 6911, segéd, napszámos, szolga stb. 15,895.

A milyen szigoruan hajtotta végre népszámlálási rendeletét, oly következetes szigorusággal valósitotta meg a megyék kormányzatára vonatkozó terveit is József.

Még 1784-ben október 13-án tisztujitási tartott a vármegye br. Orczy Lőrincz főispán vezetése alatt. Alispánok lettek: Kelcz Antal, Zombory Zsigmond, főjegyző Komáromy György. Főszolgabirák: Lánczy Jakab, Fáy Ábrahám, Zombory Gábor, Puky László. A vármegye akkor 4 járásra volt felosztva.

II. Józsefnek 1785-ben, márczius 18-án kelt rendelete értelmében a megyei és szab. kir. városi hatóságokat feloszlatták. A megyei főispánok megszüntek. Az ország több kerületre osztatott; egy-egy kerület élére kerületi főispán vagy kir. biztos, a megye élére főnök állott. Abauj vármegye a kassai kerületbe jutott, melyet kivüle még Zemplén-, Sáros- és Szepes vármegyék alkottak. Torna vármegyét megszüntette a császári rendelet s beolvasztotta Abauj vármegyébe, melynek ezután 5-ik járását képezte.

Abauj és Torna egyesitése.

Torna vármegyének önállósága, ezuttal először, megszünvén, itt tartjuk helyén valónak, hogy a legujabb időkig Magyarország legkisebb vármegyéjének multját emlékezetünkbe idézzük.

Torna története.

Torna vára a XIII. században, nevezetesen IV. Béla, illetőleg a tatárjárás után kezd feltünni az okiratokban. A vármegye valószinüleg szintén IV. Béla alatt alakult ki, a ki különben a tornai várhoz tartozó részeken lakókat különböző kedvezményben részesitette, minthogy menekülésekor szolgálatokat tettek neki. Később is fölkereste IV. Béla e vidéket és hoszszasabban időzött itt.

„Tekus, comes de Sarus" 1270-ben kapta IV. Bélától Torna várát; unokája I. János „de Thurna" irja magát, a kinek családja 5-ik izében 1406-ban kihalt.

1289-ben IV. László Tomor falut Feehe Mihály és Buechus tornai várjobbágyoknak „jobbagiones de Torna" adományozta.

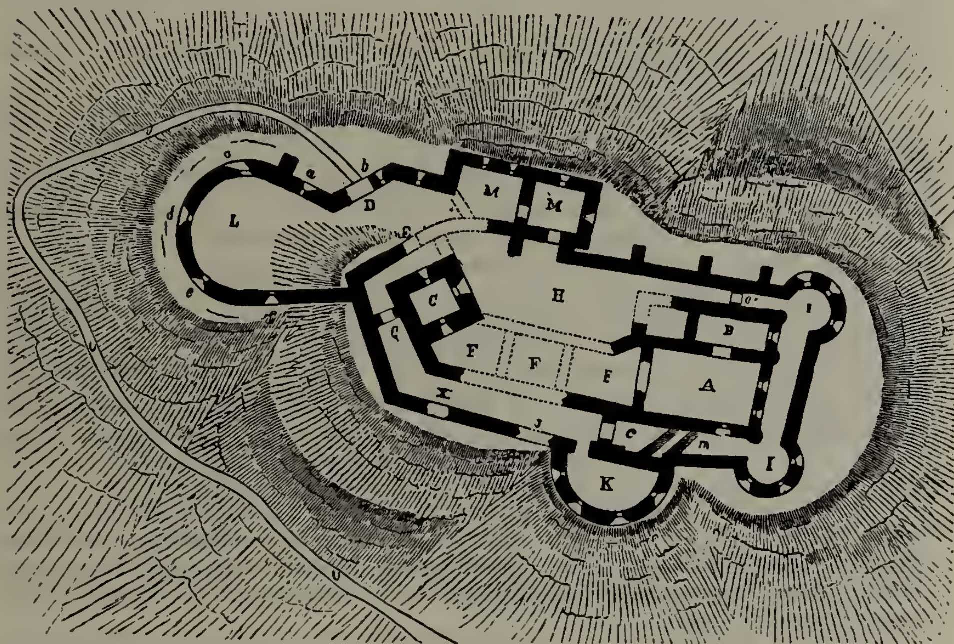
Torna vármegye területe kezdetben nagyobb volt, mint mai napság, mikor Abauj vármegyébe kebelezték. A mai községeken kivül hozzátartozott Gömörből Hárskut, Dernő, Kovácsvágás; Csánki szerint néha odaszámitották Borsodból a Szalonnától és Rakaczától a megye mostani határáig érő esüesköt, Szepestől pedig Stószt, melyet legujabban végleg Abauj-Torna vármegyébe kebeleztek. Lakosai közül nyilván régebbek a szlávok, a mit régibb községeinek, magának Tornának neve is bizonyitani látszik. A megye benépesitésének időrendjéről azonban semmi határozottat sem mondhatunk.

A XV. század elejéig egy nemzetségé, a Tekusoké, illetőleg már Tornaiaké volt az egész vármegye. 1406-ban Tornay János, az 5-ik, magtalanul elhalván, 1410-ben a nyitravármegyei származásu Berencsi István kapta, a ki „Tornay" nevet vett föl.

1430. körül 800 adó alá eső portát irtak össze a vármegyében; a XV. század végén már 1000—1100-at.

1476-ban örökvétel utján Bebek Orsolya férj. Szapolyai Imréné kezére került a vár és tartozéka, s majd egy századon át a Bebekek maradtak urai. A Bebekek gömörmegyei esalád voltak; IV. Béla Bebek Ferencznek és György fiának 1243-ban adományozta Berzétét, Pelsőczöt, Csetneket. Eredetük a monda homályában vész el; a néphagyomány pásztornak mondja ősüket, a kit szerencsés véletlenség juttatott volna nagy kincs birtokába, melyen lassankint uradalmakat vett és tekintélyessé emelte családját.

Az ellenkirályok harczának kezdetén Bebek Ferencz Ferdinándhoz csatlakozott és 1530-ban Boldogkő várának ostromát vezette. De János halála után György fiával együtt elpártolt Ferdinándtól s Izabellához állott, abban a reményben, hogy ez Erdély kormányzójává fogja kinevezni. Reményében csalódván, egyenesen Konstantinápolyba ment és Szolimántól kérte Erdély kormányzóságát János Zsigmond felnövekedéseig. A szultán kegyesen fogadta és kormányzóságának jelvényével, a zászlóval ajándékozta meg. Izabella hirt vevén erről, maga küldött követséget Bebek Ferenczhez, hogy vállalja el a kormányzói állást. De Bebek észrevette, hogy cselvetés készül ellene, tehát tagadó választ adott s egyuttal, hogy életét megmentse, meghódolást szinlelt. Azonban megöletését nem kerülte ki. Bebek Ferencz halála után fia, György kibékült I. Ferdinánddal, hűséget esküdött neki s uradalmait is visszakapta. Hasszán, füleki bég, egy előbb Bebek szolgálatában állott szökevény közvetitésével Szádvárból kicsalván Bebek Györgyöt, 1562-ben Balog vára mellett egy erdőben kisérőivel együtt elfogta. Kiséretében voltak: Magócsy Gáspár, Rákóczy György, Boksy István, Hangony György. Ezeket mind Fülek várába vitték, a honnan csak nagymennyiségü

TORNA VÁRA ALAPRAJZA.

váltságdijjal szabadithatták ki magukat, kivéve Bebeket, a kit Hasszán bég Konstantinápolyba küldött, hol két esztendeig volt súlyos rabságban. Bebek, János Zsigmondhoz fordult, hogy járjon közbe érette; örök hüségről biztositotta. János Zsigmond csakugyan közbevetette magát érdekében, mire a szultán szabadon bocsátotta. Bebek György Erdélybe jött, ott János Zsigmond a seregek fővezérévé tette s két várral ajándékozta meg.

Bebek György azonban csakhamar cserben hagyta János Zsigmondot is, és meghódolt a királynak, hogy visszakaphassa tornai és gömöri birtokait. Schwendi Lázár, az akkori felső-magyarországi főkapitány, gyanakodva fogadta a meghódolást és óvóintézkedéseket tőn, miért is Szendrőről eltávolitotta Bebek katonáit és Bebek György feleségét, a Szádvárban levő Patócsy Zsófiát, felszólitotta a vár átadására. Szádvár.

Schwendi, hogy elvágja Szádvár utját, Jablончza és Szögliget felől gyorsan egy-egy váracsot épittetett s azokat katonáival rakta meg. Patócsy Zsófia ettől sem ijedt meg, hanem követeket küldött férjéhez, hogy segedelmet hozzon; a mig az megjön, el van tökélve, hogy megvédelmezi a várat utolsó emberéig. Bebek György jobbnak látta az alkudozást, követet küldött

Schwendihez Kassára, kérve őt, járjon közben a császárnál. hogy az fogadja vissza kegyébe, adja vissza továbbá Szendrőt s fizesse ki azt a 40,000 aranyat, melyet váltságdijképen Erdély fizetett érte a töröknek, végül adja neki a Magyarország határán levő Szakolczát, hogy ott feleségét biztosságba helyezhesse. Bebek azonban csak időt akart nyerni az alkudozással, mert azalatt tovább is érintkezett János Zsigmonddal, mit a kezdettől fogva bizalmatlan Schwendi megtudván, rendszeres ostrom alá fogta Szádvárt. Alig kezdődött meg a vár vivása, megtudta, hogy Bebek Füleken van s onnan háromszáz válogatott magyar és török harczossal készül Szádvárt fölmenteni. Schwendi a Forgách Simon által elfogott három Bebek csapatjabeli lovastól Bebek György egész tervét kitudván, minden utját idejekorán elállittatá, mire Bebek reményt vesztve, visszafordult. Patócsy Zsófia hősiesen védte a várat, több ostromot visszavert, a császáriak támadó műveit apró ágyuival ismételten összerontotta, de végre tarthatatlanná vált helyzete s kénytelen volt alkuba bocsátkozni Schwendivel. A Forgách Simon közbenjárására, Patócsy Zsófia küldöttjével, Wesselényi Farkassal, Bebek egyik régi lovassági vezérével megállapitott föltételek szerint Patócsy Zsófia minden kincsével és podgyászával kivonulhatott a várból s annak elszállitására Schwendi előfogatokat rendelt; az ágyukat és hadi szerelvényeket azonban át kellett adnia a császáriaknak. Patócsy Zsófia szabadon mehetett Tornára s innen bárhová.

A mikor a vár átadása megtörtént, s Bebekné Tornára vonult, Bebek György már Rima-Szombatnál állott egy török csapattal, melylyel meg akarta támadni az ostromló sereget, hogy legalább a háromszáz fogadott katonát a várba vethesse. Bebek Szádvár elestéről értesülvén, visszafordult s hőslelkü nejével, kit fogsága óta nem látott, Erdélybe, János Zsigmondhoz utazott.

Szádvárnak 1566-ban történt elfoglalása után Bebek többi vára is Schwendi kezébe jutott. Bebek György nemsokára meghalt s benne családjának magva szakadt. A tornai vár tulajdonosa és Torna vármegye főispánja a csanádvármegyei származásu Magócsy Gáspár lett, a ki a koronára szállott Torna várát úgy vette meg, s a ki egyuttal Bereg vármegyének is főispánja és mind Miksának, mind Rudolfnak kedvelt embere volt.

Torna vármegye Bocskay és Bethlen hóditásai alatt is mindig királyi birtok maradt; a bécsi és a nikolsburgi béke szerint ez volt az erdélyi fejedelmek magyarországi birtokának határa; Bethlen Gábor Abauj vármegyét haláláig birta, de Torna II. Ferdinándé maradt.

A véghelyek megerősitéséhez szolgáltatandó közmunkáról szóló 1602., 1613., 1622-iki s még többször megujitott törvények szerint hol Szendrőhöz, hol Diósgyőrhöz kellett Torna vármegyének munkásokat küldeni; Abauj-vármegyét Ónodhoz rendelték. 1618-ban Torna vármegye Putnokhoz tartozott ingyen munkát adni.

Szádvár Bebek halála után Csáky István, majd Rákóczy György birtokába jutván, Thurzó György nádor Rákóczy Györgytől elvette és hetesi Pethe Lászlónak adta. Ebből hosszadalmas pör keletkezett, melylyel az országgyülés is kénytelen volt foglalkozni. Rákóczy László jogot tartott Szádvár birtokára, nemkülönben a hetesi Pethe-örökösök is. Az 1646 : 110. törvényczikk meghagyta a nádornak, hogy itéletet tegyen. Hogy minő eredménynyel járt el nádor, mutatja az, hogy nyolcz év mulva ujra kénytelen volt ezt az országgyülés elrendelni.

Torna várát a magtalanul elhalt Magócsy Gáspár után unokatestvérei, Gáspár és Ferencz örökölték, oly feltétellel, hogy ha ők is magtalanul halnának el, nővérük, Margit örökölje, a kinek Kátay Ferencz volt a férje, s ha történetesen ő is örökös nélkül marad, akkor Magócsy Dorottyának, az örökhagyó I. Gáspár nővérének Móricz Lőrincztől született unokája legyen a vár birtokosa. II. Gáspár és Ferencz csakugyan örökös nélkül haltak meg. A várat a végrendelet értelmében Móricz Borbála és Anna örökölték. Borbálát Keglevich Miklós, előbb báró, majd gróf, nőül vevén, Torna vára 1677-ben Keglevich Miklós tulajdonába ment át. Ez időtől fogva főispánok is a Keglevichek lettek Tornában.

A Thököly-féle fölkelés alatt 1678-ban magyar és német őrség volt a várban. A magyar őrség leölvén a német katonákat, Thökölyhöz pártolt. De már a következő évben, 1679-ben, Leslie tábornok megostromolta. I.

Lipót elrendelte a vár védő műveinek szétrobbantását s azóta romokban hever, noha donjonja és egyes osztályai még elég jó állapotban vannak.

A Myskovszky Viktor által fölvett alaprajzban következő részek tünnek ki: A várba egyetlen út vezet az egyetlen főkapuhoz (D), melyen át először is az előudvarba jutunk. Innen az E kapun 1½ méter széles folyosóba vagy sikátorba lépünk (G), mely a várépületet minden oldalon övezi. Ezt kisebb kapuzatok (g, g, g) védték. Rajta keresztül a belső udvarba jutni (H), melyet úgy, mint a bejárást, egy tömör, vastag falazaton, négyszögletü, felső emeletén lőrésekkel ellátott őrtorony (donjon) védett (C). A vár főépülete három emeletből állott; a földszint dongaboltozatra volt véve. A lovagterem valószinüleg az A-val jelölt volt, melyből a B lakóhelyiség nyilt. A vár többi helyisége F-fel van jelölve. Az M, M jelzésü épületrész talán a cselédség lakása volt. A várba vezető utat L körbástya védte, az utvonal alsó részét a K bástya lőrései. A hegy meredeksége eléggé megvédte a homlokzatot, miért is csupán két kisebb szögletbástyát épitettek erősitésére (II).

Az egybeolvasztott vármegye uj tisztikarral kezdte meg működését. Bocskay birtoklásától 1785-ig, vagyis a kerületi főnökök kinevezéséig, Abauj vármegye főispánjai voltak: Főispánok 1608—1785.

Perényi Gábor, egyszersmind ugocsai főispán 1608—1636-ig, 1640-ben *Perényi* Ferencz, 1652-ben *Perényi* Imre, 1670-ben br. *Perényi* Gábor, 1688-ban br. *Perényi* Péter, 1695-ben br. *Perényi* Pál, egyszersmind ugocsai főispán. 1707-től 1738-ig gr. *Csáky* Zsigmond kir. főtárnokmester, 1739—1764-ig gr. Csáky Antal, 1765-től 1783-ig br. *Orczy* Lőrincz.

A régi tisztikarnak egy része elfogadta a kormány megbizását, de nem szabad figyelmen kivül hagynunk, hogy a közigazgatás rendes menetének veszélyeztetése, tehát a közérdek sérelme nélkül nem igen léphetett volna vissza az egész tisztikar, mely az abszolut kormányzat alatt szolgálatot akart tenni a vármegyének. Sőt elég bátor volt többször kérni felirataiban a császárt, hogy állítsa helyre az alkotmányos állapotokat. Alispán maradt Kelcz Antal, főjegyző Komáromy György; de a főszolgabirák közül csak Zombory Gábor maradt meg az 1784-iki tisztikarból; a többi uj: Szirmay Péter, Kornis István, Szentimrey Gábor. A tornai járás főszolgabirája Görgey János. Ugyanekkor kerül Kazinczy Ferencz neve az abaujvármegyei tisztviselők sorába, mint tiszteletbeli aljegyzőé.

1786. deczember 21-én József a városi hatóságokat is eltörülvén, Kassa városát is a megyei hatóság alá rendelte. A főbirót nem választhatták többé a polgárok, hanem a királyi biztos nevezte ki. Ugyanakkor a törvénykezést elválasztván a közigazgatástól, a kassai állami törvényszék elnökévé kinevezte Komáromy Györgyöt, törvényszéki assessoroknak: Fáy Pált, Szentimrey Pált, Major Zsimondot, Domonkos Sámuelt. Komáromy György nem sokáig viselte az elnöki tisztet, mert már 1787-ben Zombory Zsigmond lépett helyébe. A német nyelvet, ha törve is, de a császári parancshoz híven használták hivatalos érintkezéseikben a magyar tisztviselők. 1788-ból az orsz. levéltárban egy az örökös tartományokban illetékes, Abauj-Torna vármegyében tartózkodó hadkötelesek összeirása van, melyet az említett Zombory Zsigmond következő kisérő levéllel küld fel Budára: Kassa, megyei hatóság alatt.

Hoch Löbliche Königliche Ungarische Statthalterey!

Zu Folge einer ddo. 4-t. July l. J. No. 38845. antero erlassenen hochen Verordnung, wodurch in Bezug auf das unter 30-ten Oct. d. J. herabgelangte Intimat die bey der Werbbezirks Revision vorgefundenen in andere Erbländeren herstammende Leute in einen Tabellarisch einzusendenden Verzeichnisse anzuzeigen aufgetragen worden: hat man die Ehre von Seite dieser Abaujvár mit Torner vereinigten Gespanschaft die Verzeichnisse der im Mittel dieser Gespannschaft vorgefundenen, theils aus anderen nicht Österreichischen Erbländern, theils aus anderen nicht zu dem diesseitigen Regiment gehörigen Werbbezirken gebührtigen Männlichen Individuen in der Anschluss unterthänigst einzubegleiten. Kaschau d. 30-te August 788. Unterthänigste In Abwesenheit des Hr. 1-ten Vice Gespanes Sigismund v. Zombory.

Lenn: Johann v. Darvas. (Jegyző.)

Jászóvár. 1787-ben II. József eltörölvén a szerzetes rendeket, a jászóvári konventnek is föl kellett oszlania. Levéltárát Budára vitték, vagyonát a vallási és oktatási czélok előmozditására alakitott vallás- és tanulmányi alaphoz csatolták.

A koronázatlan király önkényes intézkedései, alkotmánysértése miatt még azok is, melyekkel jót érhetett el, mint például a törvénykezésnek a vármegyei közigazgatástól való elválasztása, a jobbágyok viszonyainak rendezése, mindenfelé nagy elkeseredést szültek az országban; de egyuttal önérzetre ébresztették a magyar nemességet. Kassáról indult ki Kazinczy triásza által a magyar nyelv ápolását, művelését, jogának védelmét és érvényesitését előkészitő irodalmi mozgalom, melynek visszhangja és folytatása támadt a közéletben. Az eddig mostohán ápolt magyar nyelvnek az uralkodó által történt elnyomása és az alkotmánynak is ugyanazon uralkodó által való megsemmisitése együttes tényezője lett a nemzeti reakcziónak, melynek nagysága egyszerre megdöbbentette II. Józsefet s 1790-ben minden rendeletét visszavonván, kijelenté, hogy alkotmányos utra lép. Rá nézve későn, mert néhány nappal ezután meghalt.

II. Lipót. Utódja II. Lipót hajtotta végre a jobb meggyőződésre jutott II. József utolsó intézkedését. A vármegyék és a szab. kir. városok régi törvényhatóságai visszaállittatván, Abauj vármegye ismét külön vált Tornától. Abauj vármegye 1790. április 19-én tartott tisztujitó közgyülésén megválasztotta I. alispánnak *Fáy* Ágostont, II-od alispánnak *Puky* Lászlót, főjegyzőnek *Tiszta* Ferenczet, a ki az állami törvényszéknek ülnöke volt. Főszolgabirák lettek: Kornis István, Zombori Gábor, Szentimrey Gábor, Darvas János, Krajnik József. A vármegye azonban most Torna nélkül is öt járásra osztatott, a mennyiben déli részét ketté osztották s az uj gönczi járást alkották, Ez a beosztás azután mind a mai napig megmaradt. A központi közigazgatási szervezet következő volt: két alispán, főjegyző, két aljegyző, főpénztárnok, főügyész, alügyész, számvevő, levéltárnok, orvos, mérnök, adószedő. várnagy s a szükséges irnokok. A járásokban: főszolgabiró, alszolgabiró, két esküdt, biztos, adószedő.

Megyei autonomia helyreállitása.

Az 1790-iki nemzeti ébredés behatása alatt a törvényhozás a megyékre is kimondotta, hogy a tanácskozás nyelve magyar legyen. Abaujvármegye ez évtől fogva magyarul vezette jegyzőkönyveit.

I. Ferencz. Az az öröm, mely II. Lipót alkotmánybiztositó kijelentései, megkoronáztatása, az évtizedek óta zsibbadt nemzeti élet példátlan föllángolása után eltöltötte a hazafiak szivét, az 1792-ben trónra lépett I. Ferencz kormánya alatt csakhamar ujabb aggodalomnak adott helyet. Bécsben nem tanulták meg a közelmult napok eseményeiből sem, hogy Magyarország hűségének és áldozatkészségének egy igazi forrása van: a szabadság. A franczia forradalom, mely az egész társadalmat átalakitó viharával megijesztette a monarchiákat, köztársasági eszméivel nálunk is hívekre talált; de Magyarországon a szabadságért rajongók nem okoztak volna felforgatást. Ámde a szabadság szellőjétől annyira félő udvari reakczió megtestesülése: Thugut

Martinovics-összeesküvés. miniszter a voltaképen ártatlan mozgalmat is vérbe fojtotta Martinovics és társainak kivégeztetésével, kiknek bakójául egy gyászos emlékü magyar ember, Németh kir. főügyész állott be. Abauj vármegye köreit is kinosan lepte meg nem csak a kivégzett áldozatok sorsa, hanem azoknak elitélése is, a kik nemrég még közel állottak hozzá, a mennyiben a vármegyében laktukban ébresztették szózatukkal a magyar szellemet: Kazinczy Ferencz és Bacsányi. Az utóbbi a franczia forradalom kitörésének hatása alatt 1789-ben

Kassán irta azt a verset, mely miatt hivatalát vesztette s melyet a *Magyar Muzeumból* a hatóság kivágatott. Már ezóta rossz szemmel nézték működését, s hogy ürügyet találtak rá, vétkesség nélkül is elitélték.

Nemesi fölkelések.

A győzelmes franczia hadak ellen 1797-ben szükséges volt a nemesi fölkelés fegyverre szólitása. Abauj vármegye négy század lovasságot és három század gyalogságot állitott ki. A csapatok ezredese br. *Perényi* János volt, alvezérek br. Vécsey János és br. Orbán Pál őrnagy, később alezredes. Valamennyi csapat nevében csak maga a fővezér, Perényi János esküdött. A csapatok ruhája világoskék dolmány és nadrág volt, de fekete-sárga zsinórral. Az ezredes kapott 130 rénes forintot, a kapitányok 60-at, a főhadnagyok 30-at, az alhadnagyok 25-öt, az orvos 24-et.

1800-ban, miután 1799-ben öt hatalom szövetséget kötött Franczia-ország ellen, s az Egyiptomból visszatért Napoleon több véres harczban leverte az osztrák hadsereget, ismét fegyverre szólitották a nemesi fölkelést. Ezuttal csak 1 század lovast és 2 század gyalogost kellett volna Abauj-vármegyének kiállitania, de csak egy gyalogszázadot szerelt föl, melynek parancsnoka *Ferdinándy* Mihály volt. A lovas század parancsnoka *Kandó* László.

A PETHŐSZINYEI TEMPLOM.

Néhány évi béke követte a háborus mozgalmakat, mialatt Jászó ismét visszakapta régi lakóit. I Ferencz 1802. márczius 12-én visszaállitván a premontrei rendet, a jászóvári monostor ujra megnépesült. 1805-ben pedig Abauj vármegye kath. közönsége uj főpásztort kapott; a vármegyét kiszakitották az egri püspöki egyházmegye területéből s az ujonan szervezett kassai püspökség alá rendelték.

A néhány esztendei béke rövid korszakát, mialatt a művelődés munkájára is gondolhattak, csakhamar ujabb háboru zavarta meg. A Napoleon ellen alakult harmadik szövetség ismét vereségre vereséget szenvedvén, a győztes Napoleon Bécs ellen indult, mire ismét összehívták a nemesi fölkelést. Abauj vármegye 1 lovas századot, 130 emberrel, a borsodi zászlóaljba 2 gyalogszázadot, 340 emberrel, a gömöri zászlóaljba 50 gyalogost állitott ki, ugyanebbe a zászlóaljba Kassa is 50 embert küldött.

1805. deczember 2-án az osztrák hadsereget ismét katasztrófa érte. Éppen a szerencsétlen auszterliczi csata napján gyültek össze Kassán Abauj, Zemplén, Bereg és Torna nemesi tisztjei, hogy törzstiszteket válaszszanak. Megválasztották ezredesnek gr. Almássy Illést, alezredesnek br. Luzsénszky Józsefet; őrnagyoknak Rakovszky Lajost és Fáy Józsefet. Minthogy azonban deczember 26-án már megkötötték a békét Pozsonyban, a nemesi had szolgálatára nem volt szükség; de ujra és nagyobb számban szólitották talpra 1809-ben, mikor a támadó Ausztria hadseregét, mely Károly főherczeg parancsnoksága alatt állott, Napoleon szétrobbantotta s május 13-án Bécset is elfoglalta,

mire I. Ferencz gyermekei Kassára menekültek. Abauj vármegye a nemesi fölkelő hadba két század gyalogost küldött 600 emberrel Kéler Pál ezredes kapitány és egy század lovast 207 emberrel ismét Kandó László kapitány vezérlete alatt. Ezenkivül kiállitott egy század önkéntest Vitéz János vezérlete alatt, mely 168 emberből állott. A vármegye biztonságára $4^1/_2$ század tartalék maradt 816 emberrel. Az egész nemesi fölkelés 1792 emberből állott.

A fölkelt nemesi csapatokat Győr alá rendelték, hol az Olaszországból visszatért János főherczeg seregével kellett egyesülniök. Ámde ennek a seregnek is hátrálnia kellett Napoleon előtt. Az abauji nemesi fölkelő had, mely 1745 óta először volt megint tűzben, derekasan viselte magát, tisztjei közül Comáromy Lajos hős halált halt.

Közállapotok.

A folytonos háboruk kimeritették a monarchia erejét. Az a gazdasági politika, melyet már Mária Terézia alatt kezdtek, s az őt követő czentralista kormányok alatt még erőszakosabban folytattak, nem adott módot arra, hogy az ország megerősödjék s rázkódás nélkül elbirja a beálló válságot. A tetemes függő államadósság miatt 1811. február 20-án a legfelsőbb parancs egy ötödére szállitotta le a bankjegyek értékét. De ez sem volt elég. A kormány az országgyülés határozatán túl emelte az adót és a só árát. Abauj vármegye 1811. április 3-án tartott ülésében sérelmesnek jelentette ki ezt a rendeletet s követelte az országgyülés egybehivását, melynek egyedül van joga adót kivetni. A többi vármegye ugyanigy nyilatkozott; de hiába. A drágaság nőttön-nőtt; a pénznek meg nem volt értéke.

Drágaság.

1812. november 24-én nyolcz felső-magyarországi vármegye küldöttei Kassán egybegyülvén, úgy akartak javitani a helyzeten, hogy élő személyek szolgálatát és az áruczikkek árát egyaránt általános limitáczió alá vonták.

Limitáczió.

A nyolcz vármegye: Abauj, Torna, Borsod, Heves, Sáros, Szepes, Zemplén és Ung, melyekhez Kassa városa is csatlakozott, az általános limitáczió keretében a cselédbéreket és a napszámot (Korponay János közlése szerint) a főbb tételekben következőképen állapitotta meg:

Kitanult szakácsnak, munkáját is beleértvén, évi bére	frt	100.—
Elsőrendü szakácsnak	„	80.—
Egy rendszerint való szakácsnak mindenestül	„	40.—
Egy jól kitanult szakácsnőnek (ruházatával)	„	50.—
Egy rendszerint való szakácsnőnek	„	20.—
Egy kitanult inasnak	„	20.—
Középszerü inasnak (ruhán kivül)	„	15.—
Liberiás kocsisnak	„	16.—
Igás kocsisnak	„	12.—
Béres gazdának (beleértvén ruháját, zsirját, sóját)	„	30.—
Béresnek tartásán és ruháján kivül	„	8.—
Kisbéresnek	„	5.—
Számadó kondásnak	„	10.—
Bojtárnak	„	6.—
Juhásznak	„	12.—
Juhászbojtárnak	„	6.—
Kerülőnek (ruhával)	„	20.—
Pompás kertésznek	„	60.—
Középszerü kertésznek	„	40.—
Közönséges kertésznek	„	30.—
Szobaleánynak ruhával együtt	„	30.—
Egy cselédnek, ki sütni, főzni, mosni tud	„	20.—
Alábbvalónak	„	15.—
Gyermek mellett dajkának	„	10.—
Kaszásnak, ha maga kenyerén van, egy napra	„	—.24
Ha tartják	„	—.18

Kévekötő	frt	—.18
Ha tartják	„	—.12
Arató	„	—.15
Ha tartják	„	—.09
Férfi napszámos ácsoknál	„	—.15
Kőmüveseknél	„	—.09
Asszony napszámos ácsoknál	„	—.12
Kőmüveseknél	„	—.06
Hegyaljai szőllőben kapásnak nyáron	„	—.24
Hegyaljai szőllőben kapásnak tavaszszal	„	—.20
Tavaszi szántás négy marhával	„	1.30
Ha tartják	„	1.12
Ács- vagy kőműves-pallér	„	—.42
Legény	„	—.30

Ebből látjuk, hogy egy napi élelemre akkor 6 krajczárt számitott a küldöttség. A pénz akkori értékéhez viszonyitva, már ez is sok volt és csupán a drágaságra nézvést szabták meg ily magasan.

De ez a helyi intézkedés inkább csak megakaszthatta a forgalmat, mintsem hogy javulást eredményezhetett volna. Az ország helyzete egyre súlyosabbá vált, s a kormánynak még kevésbbé volt hajlandósága alkotmányos uton segiteni a gazdasági és pénzügyi bajokon. Katonaságot sem az országgyüléstől kért, hanem 1821-ben rendeletet adott ki a vármegyéknek az ujonczozásra.

A vármegye I. Ferencz rendelete ellen.

A királyi rendelet, mely Laibachban 1821. április 4-én kelt, 30,000 ujonczot kivánt. Abauj vármegye mindjárt a rendelet megjelentekor egyhangulag foglalt ellene állást. A kormány utasitására eljáró br. *Eötvös* Ignácz főispán izgatottan nyitotta meg az ülést. Magyarul beszélt. Beszédéből kiérzett a kormány parancsának való engedelmesség s a vármegye érzelme iránt el nem nyomható figyelem küzködése. „Fel vagyunk biztatva ő felsége királyi szavával — mondá — hogy ebből jövendőre semmi következtetéstől, szabadságunknak semmi sérelmétől nem tarthatunk."

Hivatkozott azután a magyar büszkeségre, meg arra a lojalitásra, melyhez mindannyiszor appellált a bécsi kormány, valahányszor szóp szerével áldozatot akart kicsikarni a nemzettől. „Mutassuk meg Európának, hogy nemzetünk most is királyunk legfényesebb gyémántja, seregének legerősebb bajnoka." A szép beszéd hasztalanul hangzott el. A régi kurucz vér nem vált vizzé. A vármegye erélyes feliratban tiltakozott az ország alkotmányának megsértése ellen, hogy az ujonczállitást az országgyülés beleegyezése nélkül akarják a megyékre kivetni. Megtagadta egyenesen a királyi rendelet teljesitését és kérte ő felségét, hivja össze az országgyülést, melynek törvényeit készséggel fogja végrehajtani.

Királyi biztos.

Minthogy a legtöbb vármegye hasonlóképen cselekedett, a vonakodó megyékbe teljes felhatalmazással biró királyi biztosokat neveztek ki, hogy ők hajtsák végre az ujonczozást. 1822. október 25-én br. Eötvös Ignácz koronaőrt, v. b. t. tanácsost és főispánt a Veronában kelt királyi leirat Abauj vármegyére nézve szintén kir. biztosnak nevezte ki. De ebben a minőségben sem birta a vármegyét a törvénytelen rendelet iránti engedelmességre szorítani. A megye megtagadta nemcsak az ujonczállitást, hanem annak az időközben kiadott rendeletnek teljesitését is, hogy az adót ezentúl ezüstben fizessék, a mi kétszerténél nagyobb terhet rótt volna a lakosságra. I. Ferencz 1823. szeptember 17-én Schönbrunnban kelt rendeletében rosszalását fejezte ki e miatt.

A vármegye 1823. november 26-án gyülést tartott Szentimrey Gábor

A vármegye panaszfelirata. elnöklete alatt, mely megfelelt e rosszaló királyi leiratra. A feliratot *Comáromy* István főjegyző fogalmazta. Biztositja a királyt a vármegye hűségéről és hajlandóságáról, hogy törvényes utnak mindent kész feláldozni. De csak is a törvényes utnak. Panaszkodik ezután a királyi biztosok ellen, kik a közgyülést feloszlatták, fenyegetéssel elrémitették, tanácskozási jogától megfosztották, a tisztviselőket a törvényellenes hivataloskodásra kényszeritették, a katonaságot törvény ellenére a nemesi helyekbe szállásolták s e tetteikkel az ország nyugalmát a legnagyobb veszélynek tették ki. Reméli, hogy ô felsége a törvények felforgatására irányult gonosz tanácsokra nem fog hallgatni. Emlékezetébe idézi az 1791. 19. tvczikket, mely az ujonczállitásról szól, hogy az ország nélkül erről intézkedni nem szabad. Kéri az országgyülés egybehívását s a királyi biztosok visszarendelését. Keményen odamondja: „Nem a fegyverekben, hanem a törvényekben bizakodó fejedelem szerzi meg magának alattvalói szeretetét.“

Eötvös Ignácz br. azonban megmaradt főispánnak 1839-ig.

1825. Végre a kormány kénytelen volt egybehívni az országgyülést 1825-ben. Ez az országgyülés egyike a legnevezetesebbeknek alkotmányunk történetében, mert akkor kezdődött meg a magyar nemzeti állam kiépítése, melynek alapköveit már 1790-ben lerakták ugyan, de a közbejött események következtében a nagy reformmunka abba maradt. Most már szinte pihenés nélkül haladt tovább és tovább. 1830-ban a VIII. tvczikk a törvény szövegében egyenranguvá tette a magyar nyelvet a latinnal, a törvényhatóságokban s a törvényhatóságokkal szemben a helytartótanácsnál is hivatalos nyelvvé emelte. Abauj vármegyében 1831. január 26-án hirdették ki a szentesitett törvényt s azt nyomban életbe is léptették.

Magyar nyelv.

A vármegye különben már 1790-től fogva példásan viselte magát a magyar nyelv ápolásában. Ő karolta föl 1793-ban a szinészetet, melynek támogatására járásonkint gyüjtetett, állandósitása végett pedig a királyhoz feliratot intézett. 1825-ben a Kassára is eljáró miskolczi szintársulat biztosítására a vármegye 4769 frt 40 krt gyüjtött; 1830-ban pedig három évre maga biztositotta a kassai magyar szintársulatot; a budapesti nemzeti szinházra még 1515—17-ben gyüjtött 2290 frtot, mely a nemzeti szinház létesitésekor 4077 frtra emelkedett kamataival. A magyar nyelv terjesztése érdekében annyiszor áldozatot hozott vármegye tehát természetszerüleg örömmel kezdte meg a magyar nyelv hivatalos használatát.

Kolera. 1831-ben nagy csapás sujtotta Abauj vármegyét: az egész felvidéket megtizedelő kolera. A járvány pusztitásához még a nép zendülése járult. Lelketlen bujtogatók elhitették a gyámoltalan néppel, hogy a kolerát az urak terjesztik, megmérgezvén a kutakat a szegény nép kiölése végett. Ez a képtelen pletyka tápot nyert Kassán, midőn Lehoczky Ferencz városi orvos az akkor ismeretessé vált bismuthum-port rendelte egy gyermeknek, a ki azonban meghalt. A hiszékeny nép szentül hitte, hogy a por méreg volt. A vásárosok szerteszét vitték a mérgezés meséjét, s a nép nem nézve arra, hogy a kolera az urak közt is szedi áldozatait, mindjobban hajtott a bujtogatók szavára, s julius 25-én Zemplén vármegyében, Szécs-Kereszturon nyilt lázadás tört ki. Augusztusban már az abaujvármegyei községek is forrongtak: Hernád-Vécse, Miglécz, Kelecsény stb. Ujvároson Soltész Dániel biztost a nép bántalmazta és megtámadta a zsidókat is. Szalánczon egy Breznai János nevü ember lázitotta föl a népet az uradalom ellen. A Kassáról küldött katonaság megrakván Szalánczot, Ujszállást, Hutát, Kalsát, Rákost, meggátolta a zendülés olyan véres kitörését, mint a minőt Zemp-

lénben követelt sok áldozatot. Breznai Jánost és két társát a rögtönitélő biróság kivégeztette; néhány száz embert börtönre vetettek s ekképen sikerült Abaujvármegyétől elháritani a nagyobb veszedelmet.

Politikailag nagyobb veszedelemmel fenyegették a vármegyét Metternich kormánya önkényes rendeleteivel. Az általa egyszer már sikertelenül megpróbált adminisztrátori rendszert, miután a párisi júliusi forradalom nem ingatta meg a franczia monarchiát és nem okozott olyan felforgatást, mint a nagy forradalom, a lengyel fölkelést pedig vérbe fojtották s Európa monarchiáinak nyugalma biztositottnak látszott, ujra feltámasztotta. A Ferencz királynak 1835-ben bekövetkezett halála után beállott trónváltozás semmit sem változtatott reakczionárius törekvésén, sőt még erősebbé tette ugyanakkor, midőn a magyar reformpárt törekvései, a magyar nemzeti politika eszméi feltartóztathatatlanúl hatoltak előre. A vármegyék ellenállásán megtört Metternich minden kisérlete, az őt támogató konzervativok ellenére a szabadelvü ellenzék kivívta Magyarország függetlenségének és modern államiságának föltételeit: a jogegyenlőséget, az önálló felelős kormányt, a népképviseleti rendszert. Metternich. Adminisztrátorok.

Az 1847—48-iki országgyülés nagy reformalkotásait megelőző országgyülések határozatai mind előkészitői voltak Magyarország megujításának. Az úrbéri ügyek rendezése is nagyot haladt a kormány minden akadékoskodása daczára. Az 1832—36-iki 5. t.-cz. szabályozta a jobbágytelkek nagyságát, a mi a későbbi földváltságnál irányadó lett. Abaujban az I. oszt. telek 22, II. oszt. 24, III-ad oszt. 26 holdban, a rét, ha sarjut is ád 6, ha nem, 8 holdban állapittatott meg; Tornában négy osztályt állapít meg a törvény, 26, 28, 30 és 32 holddal; a rét 8, 10 és 12 hold. 1832—1836. Urbéri ügyek.

Az 1848—49-iki időszak nagy küzdelmeinek ismertetése részint az általános történetbe tartozik, részint pedig, a mennyiben Abaujvármegyét illeti, részletesen elmondtuk a hadtörténet fejezetében. Abaujvármegye kiváló részt vett e korszaknak mind terheiben, mint dicsőségében és gyászos letüntében. Három nagyobb csata és két kisebb csetepaté öntözte vérrel földjeit; az 1848. decz. 11-iki kassai, az 1848. decz. 29-iki szikszói, az 1849. jan. 4-iki kassai csata, továbbá ugyanakkor a dargói, februárban a hidas-németi harcz. Legeredményesebb következményében is a győzelmes szikszói csata, mely megállította Schlicket előnyomulásában, s eredményét a második kassai csata elvesztése sem birta megsemmisiteni. 1848—49.

1849. junius 24-én bevonult az orosz hadsereg, s a magyar alkotmányt felfüggesztették. A vármegyének csupán külső képe, tisztviselői szervezete maradt meg. Péchy Imre cs. kir. főbiztos ideiglenes megyei tisztikart állitott egybe; megyefőnök lett Marusi Olasz János, főnöki titkár Márffy Károly, alispán nyitra-ivánkai Vitéz György, főjegyző Kunsch Gábor. Ez csak előszele volt az 1850-ben, az alkotmány visszavonása után bekövetkezett uj közigazgatási rendszernek. Magyarországot öt közigazgatási kerületre osztották, melyek a Budán székelő cs. k. helytartótanácsnak voltak alárendelve. Tornavármegyét bekebelezték Abaujba, ezuttal másodszor. Ez egyesitett megyén kivül a kassai kerületbe osztották Gömör, Szepes, Sáros, Zemplén, Ung, az egyesitett Bereg-Ugocsa, Máramaros megyéket. Kassa városa is elvesztette törvényszékét s az ideiglenesen szervezett megyei törvényszék hatásköre alá rendeltetett. Főispánnak, egyuttal Sáros és Zemplén főispánjául gr. Szirmay Sándort nevezték ki. 1850. Önkényuralom. Kassa megyei hatáskör alatt.

1853-ban a kerületi hadi parancsnokságot és főispánságot cs. k. helytartósági osztálylyá alakitották, melynek fejévé br. Kocz Keresztélyt tették. Megyefőnök Máriássy Ádám lett. A törvénykezést elválasztották a közigaz- Törvénykezés és közigazgatás.

gatástól. Egyelőre azonban megmaradt a megyei törvényszék, de 1854-ben ezt is feloszlatták s helyébe cs. k. törvényszéket állitottak. A németesités minden vonalon hivatalban és hivatalon kivül a legnagyobb erőfeszitéssel folyt, német lett az oktatás nyelve a kassai akadémián, gimnáziumban, a később keletkezett reáliskolában. A szépen megindult magyarosodási mozgalmat egyszerre elnyomták. A czentralizáló beolvasztási politika épp oly merev alakban jelent meg, mint II. József alatt; de épp úgy nem élte túl az évtizedet.

Németesités.

Magyarország reménye ébredni kezdett, midőn I. Ferencz József második körutját tette az országban 1857-ben. Ez alkalommal meglátogatta Abauj-Torna vármegyét is; szeptember 2-án Jászóra érkezett, ott 4-ikéig maradt, s ezen a napon Kassára vonult be. De csupán enyhébb bánásmód lett utjának következménye; az alkotmánynak csak részleges visszaállitására sem gondoltak előbb, mint mikor az olasz háboru nagy veszteségével, számos visszaélésével felnyitotta az intéző körök szemét s belátták, hogy Magyarország erejére csak ugy számithatnak, ha visszaadják alkotmányát.

I. Ferencz József körútja.

Az 1860. október 20-iki diploma módot nyujtott az állapotok javulására; visszahelyezte az alapot, melyen a modern alkotmány kiépitését folytatni lehetett, ott, a hol erőszakosan megszakították. Főispánná 1860. október 30-án a köztekintélynek örvendő gr. *Péchy* Manót nevezték ki. Tornavármegye visszahelyeztetett 1848 előtti állapotába, és ismét külön vált; főispánja *Ragályi* Károly lett.

1860-iki diploma.

Péchy Manó.

A FELSŐVADÁSZI RÁKÓCZY-KASTÉLY.
(Gróf Vay Tihamér tulajdona.)

1860. deczember 20-án tartották 1849 óta az első megyei gyülést, melyen a tisztikart alkotmányos renddel megválasztották, még pedig: alispánokul *Lánczy* Józsefet és *Kelcz* Istvánt, főjegyzővé *Teleky* Pétert.

1861.

1861-ben nyilt meg a vármegye első vasutja is, a tiszavidéki vasut miskolcz-kassai vonala. A fővárossal való egyenes összeköttetés azonban csak később létesülhetett.

1861-ben országgyülést hivott össze az uralkodó Budára, s Abaujvármegye abban a helyzetben volt, hogy a népképviseleti rendszer életbe léptetése óta most másodszor küldhette követeit a fővárosba. Megválasztották képviselőkül a következőket: az alsómislyei kerületben *Bárczay* Albertet (kinek helyét később Bárczay Ödön foglalta el), a göncziben *Gábriel* Istvánt, a bárczaiban gr. *Károlyi* Edét, a szepsiben *Szentimrey* Györgyöt, a szikszóiban *Darvas* Antalt. Szeptember 12-én a kir. táblához kinevezett Lánczy József helyébe *Vendéghy* Józsefet választották alispánnak. Megalakult még ez évben a megyei törvényszék is; elnöke *Szentimrey* András lett.

Az alkotmányos korszak földerülése azonban megint nem tartott sokáig. Az országgyülés eredménytelenül oszlott szét, mire provizórium következett, melyet csak Schmerling bukása után 1865-ben váltott föl az újabb végleges megoldáshoz vezetett alkotmányos korszak.

Provizórium.

Az egyre növekedő adóteher nyomását, melylyel szemben gazdasági erő gyüjtésére alig nyujtott módot az ausztriai lakosok érdekeinek kedvező kormány, 1863-ban még a nagy szárazság következtében beállott inség is növelte. Abaujvármegye ugyan nem szenvedett annyit, mint az Alföld, de itt is sokan megérezték az országos csapás súlyát. 2076 inséggel küzdő egyént irtak össze, a kik a maguk erejéből egyáltalában nem birtak volna magukon segíteni. A vármegye segélyző bizottságot alakitott, mely részint társadalmi uton, részint az inséges kölcsön igénybevételével igyekezett a szerencsétlenek sorsát enyhíteni. Összesen 143,232 frttal gyámolitották az inségeseket. Ebből 28,000 forintot készpénzben osztottak ki, szétosztottak ezenkivül 8888 mérő rozsot, 3000 mérő tengerit, 8099 mérő árpát, 12,443 mérő zabot. Inség.

1864-ben gr *Péchy* Manó lemondván a főispánságról, helyébe ez év október 23-án Lánczy Józsefet nevezték ki. De ő csak 1865. juliusig maradt főispán, a mikor ismét Péchy Manó grófra ruházták e tisztet.

1865-ben ujra kedvező fordulatot vett Magyarország politikai élete. A provizóriumot megszüntette az uralkodó. Kassán az 1849-ből maradt hadi törvényszéket is, mint fölöslegest, feloszlatták. A szeptember 17-én kelt királyi leirat az országgyülést deczember 10-ére Pestre egybehívta. Abaujvármegye a következőket választá képviselőkül: a bárczai kerületben *Semsey* Albertet, a szepsiben *Csörghe* Lászlót, a szikszóiban *Darvas* Antalt, a gönczi ben *Gábriel* Istvánt, a füzériben gr. *Károlyi* Edét. 1865-iki ország-gyülés.

Az 1865—68-iki országgyülés, mely az 1866-iki háboru miatt kevés ideig tartó megszakitást szenvedett, a legemlékezetesebbek egyike. Ez kötötte meg a kiegyezést, ez, mint a nemzet képviselője, tette I. Ferencz József fejére a koronát. Az első koronázás, mely a népképviseleti alapon álló országgyülés szine előtt ment végbe.

Az 1867-ben ujjáalakult Magyarország egységes reformmunkálatai az 1848-iki törvények szellemében alakitották át a vármegyéket is. Az 1870. XLII. t.-czikk alapján 1872-ben szétválasztották a közigazgatást a törvénykezéstől. Az 1871. év végén a mai Abauj-Torna vármegye területén két törvényszéket szerveztek: a kassait, melyhez a kassai, zsadányi, szántói, szikszói járásbiróságok s a tornait, melyhez a tornai és a szepsi járásbiróságok tartoztak. Ez utóbbit elégtelen területköre miatt nemsokára 1875-ben, az ez évi XXXVI. t.-cz. értelmében, több más törvényszékkel együtt megszüntették s beolvasztották a kassai törvényszékbe. A vármegye alispánja ekkor *Darvas* Imre volt, a kit 1877-ben Abauj-Torna vármegye és Kassa főispánjává neveztek ki.

1878-ban a Hernád áradása rengeteg kárt okozott a vármegyében. Nemcsak völgyének földjeit boritotta el, de Fúló-Kéres, Szend, Szala, Szőlled, Vécse, Garadna községek számos házát is elsöpörte.

Az 1881—84-iki országgyülés Abauj-Torna vármegyére nézve annyiban emlékezetes, hogy ez alatt történt Abauj és Torna vármegyéknek törvényszerinti végleges egyesitése az 1881: LXIV. t.-cz. alapján. Tornavármegyének hét községét azonban ugyan e törvény alapján Gömörvármegyéhez csatolták. E hét község: Dernő, Hárskut, Kovácsvágás, Lucska, Barka, Borzova és Szilicze. Az egyesitést a törvény megokolása főleg pénzügyi szempontból mondta szükségesnek, mert a kis területü vármegye közigazgatása aránylag sokba került. Tornavármegye a képviselőházhoz intézett feliratában önálló törvényhatóságának meghagyását kérte; de a törvényhozás az elfogadott és törvényerőre emelkedett javaslattal eldöntötte sorsát. Képvise-

lők voltak ez országgyülésen Abaujvármegyéből: Rakovszky György (garbóczbogdányi k.), Szathmáry Miklós (gönczi k.), Bárczay Ödön (nagyidai k.), Tischler Vincze (szepsi k.), Péchy Tamás (szikszói k.); Tornavármegyéből: Lükő Géza (gönczi k.), Farkas József (szini k.), ugyanakkor Kassán Péchy Manó gróf.

Tornavármegye utolsó alispánja Koós József volt, a kinek keze alatt kitünően volt adminisztrálva ez a kis vármegye, melyből, a Gömörhöz csatolt községeket leszámitva, a tornai járás lett; de két orsz. képviselői kerületét megtartotta.

Tornavármegye egyesittetvén Abaujvármegyével, 1884-ben az egyesitett vármegye tisztikarát következőleg alakitotta meg: Alispán *Comáromy* László, főjegyző *Karsa* Tamás, tiszti ügyész *Fábián* János, árv. elnök *Naményi* Gyula, főszolgabirák: Kálnay Sándor, Farkas István, Lakatos Miklós, Bodnár Ernő, Vécsey Endre, Géczy Gyula.

Az 1887—92-iki országgyülésre a vármegye következő képviselőket küldötte: Bárczay Ödön, Darvas Ferencz, Harsányi József, gr. Károlyi László, Vécsey Endre, Pappszász Károly, Péchy Tamás; Kassa sz. kir. város ugyanakkor Jókai Mórt.

1890-ben a vármegye alispánjául *Fábián* Jánost választották

1892-ben a vármegye és Kassa szab. kir. város főispánjává Darvas Imre lemondása után péchujfalusi *Péchy* Zsigmondot nevezte ki a király.

Az 1892—97-iki országgyülésre képviselőkül megválasztattak: gr. Károlyi László (Garbócz-Bogdány), Vécsey Endre (Göncz), Péchy Tamás (Szikszó), Hedry Lőrincz (Nagy-Ida), Horánszky Nándor (Szepsi), Lakatos Miklós (Szin), Hadik-Barkóczy Endre gr. (Görgő), Kassán: Beöthy Ákos.

Abauj-Torna vármegye tisztikara 1896-ban.

A vármegye tisztikarát, az 1895. deczember 16-án végbement tisztújitáson következőképen alakitotta meg:

Alispán: *Fábián* János.

Főjegyző: *Hammersberg* László.

Első aljegyző: *Rakovszky* Endre tb. főjegyző. Másod aljegyző: *Karsa* István. Harmad aljegyző: *Szent-Ivány* László.

Közigazgatási gyakornok: *Rössler* István tb. aljegyző.

Árvaszéki elnök: *Naményi* Gyula.

Árvaszéki ülnökök: *Stuller* József h. elnök, *Bernáth* József, *Vécsey* József.

Árvaszéki jegyző: *Gyurkó* Barnabás. Árvaszéki aljegyző: *Truskovszky* Jenő.

Árvaszéki közgyám és számvevő: *Moys* Béla tb. árvaszéki ülnök.

Tiszti főügyész: *Eckerdt* János.

Főpénztárnok: *ifj. Puky* István. Alpénztárnok: *Skvór* Emil.

Főszámvevő: *Joób* Gusztáv. I. alszámvevő: *Lükő* Gyula. II. alszámvevő: *Jászay* László.

Tiszti főorvos: dr. *Szentimrey* Ákos.

Levéltárnok: *Koós* Kálmán.

Várnagy: *Gelley* Antal.

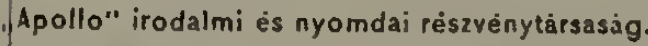
Iktatók: *Vécsey* István és *Szentiványi* László. Kiadók: *Joób* Zoltán és *Bercsényi* Dezső.

Irattárnokok: *Szentmiklóssy* József és *Korponay* Mihály.

Főszolgabirák: *Bodnár* Ernő (füzéri járás), *Dobozy* István (gönczi járás), *Gedeon* Aladár (tornai járás), *Géczy* Gyula (csereháti járás), *Jászay* István (kassai járás), id. *Puky* István (szikszói járás).

Szolgabirák: *Berzeviczy* Gyula, *Fáy* Barnabás tb. főszolgabiró, *Ferdinándy* Gyula, *Gedeon* Gellért, *Hedry* Bertalan, *Koós* Béla, *Péchy* Gáspár, *Schmidt* Dezső, *Váczy* József tb. főszolgabiró.

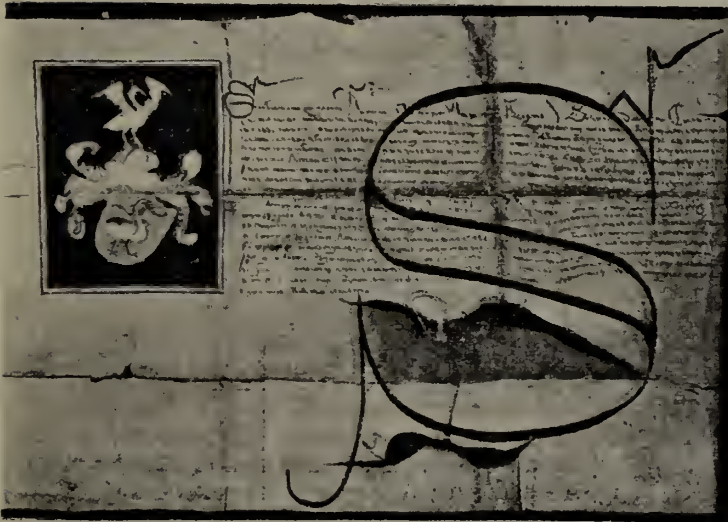
„Magyarország Vármegyéi és Városai."

Abauj-Torna vármegye tisztikara 1896. január 1-én.

„Apollo" irodalmi és nyomdai részvénytársaság.

Fábián János, alispán. — 2. Hammersberg László, főjegyző. — 3. Naményi Gyula, árvaszéki elnök. — 4. Dr. Szentimrey Ákos, tiszti főorvos. — 5. Eckordt János, tiszti főügyész. — 6. Ifj. Puky István, főpénztárnok. — 7. Joób Gusztáv, főszámvevő. — 8. Jászay István, főszolgabiró (kassai rás). — 9. Bodnár Ernő, főszolgabiró (füzéri járás). — 10. Dabozy István, főszolgabiró (gönczi járás). — 11. Id. Puky István, főszolgabiró (szikszói járás). — 12. Géczy Gyula, főszolgabiró (cserehàti járás). — 13. Gedeon Aladár, főszolgabiró (tornai járás). — 14. Sluller József, árvaszéki ülnök, elnök. — 15. Bornáth József, árvaszéki ülnök, — 16. Vécsey József, árvaszéki ülnök. — 17. Rakovszky Endre, I. aljegyző, tb. főjegyző. — 18. Korsa István, II. aljegyző. — 19. Szent-Ivány László, III. aljegyző. — 20. Kuyiczkey Béla, főispáni titkár, tb. aljegyző. — 21. Skvór Emil, alpénz-rnok. — 22. Lükő Gyula, I. alszámvevő. — 23. Jászay László, II. alszámvevő. — 24. Moys Béla, árvaszéki számvevő és közgyám, tb. árvaszéki ülnök. — 25. Gyurkó Barnabás, árvaszéki jegyző. — 26. Truskovszky Jenő, árvaszéki aljegyző. — 27. Fáy Barnabás, szolgabiró, tb. főszolgabiró. — . Váczy József, szolgabiró, tb. főszolgabiró. — 29. Berzeviczy Gyula, szolgabiró. — 30. Fordinándy Gyula szolgabiró. — 31. Gedeon Gellért, szolgabiró. — 32. Hedry Bertalan, szolgabiró. — 33. Koós Béla, szolgabiró. — 34. Péchy Gáspár, szolgabiró. — 35. Schmidt Dezső, szolgabiró. — 36. Gelley Antal, várnagy. — 37. Rössler István, közig. gyakornok, tb. aljegyző.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE NEMES CSALÁDAI.

ZSIGMOND KORABELI NEMESI LEVÉL A JÁSZÓI LEVÉLTÁRBÓL.

OK családnak története Abauj-Torna vármegyében visszavezet abba a korba, midőn okleveleink még hallgatnak, csak krónikásaink beszélnek.

A XII. és XIII-ik században, tehát azon korban, melyből már bőven vannak okleveles bizonyitékaink, úgy találjuk, hogy mindazon óriás kiterjedésü birtokok, melyeket Anonymus szerint a honfoglaló Árpád Edönek és Edömérnek adományozott, a nagynevü Aba-nemzetség uralma alatt Aba-nemzetség. állottak, mely nemzetség kétségtelenül e két vezér ivadékának tekintendő. E birtokok: Hevesmegye nagyrésze, a Taktaköz s Abaujvármegye nagyrésze, fel Eperjes szomszédságáig. E nemzetség egyik előkelő tagja: Sámuel a nádor, a XI-ik század elején földvárat épittetett a Hernád partján, ettől vette a megye is nevét és családját a legnagyobb fényre emelte akkor, midőn őt a nemzet bizalma a királyi székbe ültette. Családja még századokon át a hatalom polczán maradt. Ez adta Finta nádort, ki ellen IV-ik László, s Omode nádort, kinek fiai ellen Róbert Károly viselt hadat. A rozgonyi síkon lezajlott véres ütközet után az Omodefiak csillaga is letünt ugyan, de Károly király még sem találta helyén, hogy e még mindig hatalmas családnak kezében oly várakat tudjon, minő Göncz és Szalánez volt. Az előbbit 1318-ban leromboltatta, az utóbbit Drugeth Vilmos nádor cserélte el több sárosmegyei faluért, hol az elébb hatalmas dinaszták utódai szerény köznemesi családokat alapítottak s apái lettek a Hedryeknek, Berthótyaknak, Sirokayaknak és Frichyeknek.

A nemzetség ez ága a csere folytán megszünt a vármegye tagja lenni s részben ki is halt. A Berthótyak s a Hedryek élnek még Sárosvármegyében. Az utóbbi család két tagja fél ezredév mulva ismét visszaköltözött Abaujvármegyébe s egyikét képezi azon kevés számu még élő családainknak, melyek a megyének ősbirtokosai voltak.

Az Aba-nemzetség ez ágazatán kivül éltek még a megyében, ezekkel ugyanegy törzsből származó, de szerényebb multu és vagyonu ágazatok is. Igy a nádasdi Laczkfiak, kiknek családja a XV-ik század végén halt ki; a pólyi és idai Chyrke-család, mely Fel-Idát, Pólyt, Gárdot, Hilyót birta s a XVI-ik század közepéig élt, a most is élő lipóczi Keczerek a nekcsei ágból s végül Gereven Comes utódai.

Gereven comes valószinüleg szintén a nekesei ágból származott, birtokai: Gagy-Bátor, Vendégi, A, és F.-Gagy, Ujlak, Keresztéte, Velchenye, Apáti, Szemere falvak és praediumok voltak. Három családnak lőn törzsatyja: a Gagyi-családnak, mely Felső-Gagy várkastélyában székelt s a XVI-ik század első felében halt ki; a XVII-ik század végén kihalt Báthoryaknak, kiknek kastélya Gagy-Bátorban állott s végül a Vendéghyeknek, mely család most közeleg kihalásához.

Nemzetségek a középkorban Abaujvmben.

Azon kor, melyről már okleveleink is bőven vannak, egész sorát nyitja meg törzsökös családainknak. A XIII. század végén s a XIV. elején midőn egyes törzsek s nemzetségek megosztoznak eddig közösen birt ősi javaikon, egész sora támad a családoknak, melyek már — többé-kevésbbé — állandó nevet vesznek fel, osztályrészben jutott ősi birtokaik után. Igy támadnak az Ákos-nemzetségből származó pelsőczi Bebekek, a Huntpázmánnemzetségből származott Jánokyak és Vajdayak, a Buchk-nemzetségből származó Péderyek, a Beék-nemzetségből származó varjufalvi Varjuk s Buzlayak, Mohol ivadékai: a Gibártiak s Radványiak, Doma ivadékai: a Gechevek s Baxayak, Rugach ivadékai: a Fáyak, Feche és Bucchus ivadékai: a Tomoryak, a Vidtől származó Kőszeghyek, Nenkeyek, Komjáthyak, továbbá a Csanyiak, Bárczayak, Golopiak, Ruszkayak, Tornayak, Gönyüyek, Semseyek, Bozinkyak, Szendyek, Papyak, Bölzseyek, bernáthfalvi Bernáthok halmaji Borok, Csobádyak, Czéczeyek, Kékedyek, buzitai Kardosok, Kinizsyek, Barakonyiak, Horváthyak, Teresztenyeyek s mások, és kiket mindjárt a Bebek-dinasztia mellett kellett volna emlitenünk: a történelemben is fényes szerepet játszó Rozgonyiak és Perényiek.

ALPÁRY.

A Bogáth Radván-nemzetségből származó fényes nevü Rákóczy-ház is, habár bölcsője nem itt ringott, de itt nyerte adományban 1517-ben a családnak előnevet adó Felső-Vadászt; e megyének volt alispánja 1559-ben Rákóczy Mihály s a felsővadászi várkastélyban született Rákóczy Zsigmond, az első, ki családját fejedelmi trónra emelte.

A Perényiek, Rozgonyiak és Bebekek a hatalomban és vagyonosodásban gyorsan emelkedtek. A Perényiek, kiknek őse Dobosi Orbán 1292-ben kapta III. András királytól a családjának nevet adó Perényt, az ország legfőbb méltóságait viselték, főispánok, főpohárnokok, főlovászmesterek, szörényi bánok, nádorok voltak tagjai között s a XV. században Abaujvármegye legnagyobb uradalmait birták: 2 várat, 4 mezővárost, 52 falut és 2 pusztát. Az eredetileg Esztergommegyéből származott, magukat elébb Boztehieknek nevezett Rozgonyiak az 1470-ben reájuk szállott olnodi Zudar-vagyonnal együtt Abaujvármegye területén, egészben vagy részben 5 mezővárost s mintegy 22 falut birtak.

Tornai nemzetségek.

Tornavármegyét e korban csaknem egészben két nemzetség birja. Egyik azon törzs melyből a Thekesek, Teresztenyeiek, Szalonnaiak s Tornaiak ágaztak ki, a másik a hatalmas pelsőczi Bebek-család.

Egy 1427. évből származó adólajstrom Abaujvármegye területén a fent emlitett két hatalmas nemzetségen kivül a tehetősebb birtokosok közül következő családokat emliti: Gagyi 180, Báthori 42, Gechey 51, Semsey 91, Pányi 53, Bárczay 36, Csanyi 30, Uza 29, Chyrke 24, Jánoky 24, Ruszkai 103 portával.

Uj családok.

A későbbi századok megváltoztatták Abauj-Torna vármegye képét. A régi fő- és köznemesek helyét, kik vagy kihaltak, vagy elköltöztek, ujak váltják fel. A Perényieket, Rozgonyiakat, Losonczyakat, Bebekeket a Csáky Homonnay, Forgách, Keglevich, Károlyi, Eszterházy grófok. A Rákóczyak ősi fészke Felső-Vadász, gr. Vay Tihamér birtokában van és a nagy sárospataki uradalomnak Abauj-Torna vármegye területére eső része örökösödés utján a gr. Wallis, gr. Taaffe, br. Waldbott és br. Beust családokra szállott. Nap-

jainkban az ősi Abauj-Torna vármegyét csak a Bárczay, Fáy, Semsey, Lánczy s Vendéghy-család képviseli.

Az alábbiakban következik Abauj-Torna vármegye nemes családainak betürendes sorozata oly terjedelemben s teljességben, minőt a munka kerete megenged, felölelvén a kihaltakat is, melyek a vármegye multjában szerepeltek. (A családtörténeti adatoknál *Cs* Csánki Magyarország történeti földrajzát, *NI* Nagy Ivánt jelzi.)

Alexius. A nemesi és czimerlevelet 1669-ben kapta I. Lipóttól Alexius Dávid és neje Ekker Rebeka, valamint fivére, Alexius Mihály és ennek hasonnevü fia. Alexius.

Czimer: Kék mezőben, zöld alapon nyugvó vasgolyón álló struczmadár, csőrében patkót, fölemelt jobb karmában aranymarkolatu görbe kardot tartva. Sisakdísz a strucz. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Almásy. (I.) A nemesi és czimerlevelet I. Rudolftól 1603-ban Almásy Péter, Pál és Benedek testvérek, valamint Péter neje, született Lengyel Ilona és gyermekeik: János és István kapták. Kihirdették 1604-ben Zemplén vármegyében. Almásy.

Czimere: Kék mezőben, zöld hármas halomból emelkedő, gyümölcscsel megrakott zöld almafa. Sisakdisz a fa. Takarók: vörös-ezüst, kék-arany.

Almásy. (II.) A nemesi és czimerlevelet III. Ferdinánd adta 1648-ban Almásy Jánosnak és Ferencznek.

Czimere: Fekete mezőben, zöld alapon, fehér lovon nyargaló férfi, kék dolmányban, vörös nadrágban, magasszáru arany csizmában, tollas kalpaggal, fölemelt jobbjában aranymarkolatu görbe kardot, baljával a kantárt tartva. Sisakdisz három babérral övezett nyílvessző keresztben. Takarók: fekete-arany, vörös-ezüst.

Alpáry. Kihalt család, mely Alpár helységtől vette nevét. 1370-ben már föllép, mint megyei birtokos, a mikor Alpáry János és Miklós, Márk fiai élnek; a XVI. században Zemplénben. Alpáry Simon 1559-ben és 1569-ben országgyülési követ volt; 1551-ben és 1565-ben a nemesi fölkelést vezette. 1570-től 1574-ig zemplénvármegyei alispán volt. Alpáry

Czimere: Kék mezőben, sziklából növekvő, balra fordult koronás arany oroszlán, mely két karmával egy lefelé forditott pallos aranymarkolatát fogja. Sisakdisz nincs. Takarók: kék-arany-zöld.

BÁRCZAY.

Alth. Nemesi és czimerlevelét II. Ferdinándtól kapta Alth István, Zsigmond és Antal fiaival és fivérével, Zsigmonddal 1623-ban. 1770-ben még föllép a vármegyében; valószinüleg kihalt. Alth.

Czimere: Kék mezőben, zöld alapon pánczélos férfi vassisakkal, vörös strucztollal, jobbjában buzogány, balkezét csipején tartja. Sisakdísz pánczélos, hajlott kar, buzogányt tartva. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Ambrusházy. II. Ferdinándtól 1630-ban kapta nemesi és czimerlevelét. Ambrusházy.

Czimere: Kék mezőben, zöld alapon, vörös ruháju, hajlott kar, három zöldszáru, zöldleveles fehér liliomot tartva markában. Sisakdísz a pajzsalak. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Amesmayer. Nemesi és czimerlevelét 1712-ben kapta. Amesmayer.

Czimere: Vörös pajzsfő alatt, fekete mezőben két lefelé forditott ék (a jobbról levő fekete, aranyszegélylyel, a balról levő kék, benne három (1, 2) piros rózsa), két vörösszegélyü aranyliliom és ugyanannyi aranybimbó, zöld szárral és zöld levelekkel, a szár kétfelé lecsüngő vörös szalaggal átkötve. Sisakdisz: nyitott szárny, a jobbról levő fekete, kék és arany, a balról levő vörös, kék és feketén osztott, mind a kettőnek középen három, a jobboldalin fehér, a baloldalin vörös rózsa; a két szárny között egy növekvő szerecsen teste, rajta aranyra és feketére osztott köntös, homlokán két szalagban lecsüngő fehér kötő.

Bakthay. Előfordul az 1427-iki adólajstromban. Legrégibb nyoma 1272-ről szól, midőn V. István király határt járat a Tornához tartozó Cheuz-Baktán Liese fia István, és Benedek fia Chonka kértére, kik őt Feketehalom-vár védelmében segitették. A család kihalt. Bakthay.

Bárczay.

Bárczay. A családi levéltár szerént a XIII. század elején *Barcha* nevezet alatt a jelenlegi *Bárcza* helységben éltek. 1277-ben Kun László király Barcha Mikow magvaszakadtával annak birtokait legközelebbi rokonainak Mike Henrik és Helia de Barchának adományozta. Az egri püspök 1297-ben templomépitési engedélyt adott Helia comes fiának, Inoknak kérelmére; a családi leszármazási táblák szerint ettől származnak le a Bárczayak. Comes *Inok* de *Barcha* 1225—1276 közt élt.

Czimerlevelet Bárczay László 1421-ben kapott Zsigmond királytól. Ugyanez a László tesvérével Illéssel 1430-ban uj adományt nyert Bárcza, Haradicska, Kisfalud és Tiszta abaujvármegyei birtokaira.

A család nevezetesebb sarjai voltak: András, 1461-ben Abaujvármegye alispánja, beregi várnagy és ónodi várkapitány, Péter székesfejérvári, János egri kanonok, itélő mester s Mátyás király jegyzője. Mátyás király 1484-ben Bárczay Istvánnak és örököseinek pallosjogot adott, melyet István fia gyakorolt először, midőn 1521-ben két perei jobbágyát, akik gazdatisztjét agyonütötték, halálra itélte. Ez Istvánnak egyik unokája, *János*, 1593-ban az Eger alatti táborban török fogságba esett s Belgrádban a Nyebojsza toronyba záratott; innen azonban szerencsésen haza szökött. 1605-ben Bocskay követül küldte Budára. 1570-ben Bárczay György a református vallásra tért; vele egyidőben testvére Szaniszló is, a ki vagyonát örökölte; ezenkivül megszerezte Csány és Keme pusztákat, melyeket azonban a kamara 1730-ban lefoglaltatott; megszerezte ezenkivül Szin- (vagy Gálos) Petrit Tornavármegyében.

BERNÁTH.

Bárczay Ferencznek 1591-ben született *István* fiától két fiu származott; *Sámuel* ki özvegy anyját megvervén, halálra itéltetett, de a végrehajtás előtt, valószinüleg megmérgezvén magát, meghalt; *György,* a ki pártütés és felségsértés miatt nótáztatván, Lengyelországba menekült, de 1673-ban kegyelmet kapott s visszakapta minden birtokát, kivéve Szin-Petrit.

Nevezetesebbek még a családból: Bárczay Ferencz, a ki 1648-ban országgyülési követ, 1657-től 1669-ig Abaujvármegye alispánja; László, ki 1726-ban Abaujvármegye követje volt.

Czimere: Dült paizs, kék mezőben, arany leveles koronából növekvő vörös ruhás, fekete föveges férfi, jobb karja helyett feje fölé hajló ezüst agancs, melyet fölemelt baljával fog. Sisakdísz a pajzsalak. Takaró: kék-vörös.

Básthy.

Básthy (Ó- és Egyházasbásti). Régi család, melynek Abauj-, Borsod-, Nógrád- és Szabolcsmegyében vannak birtokai.

Czimere: kék mezőben zöld alapból emelkedő három aranykalász. Sisakdísz: fehér galamb, csőrében zöld galyat tartva. Takaró: kék-arany, vörös-ezüst.

Báthory.

Báthory (Gagyi). Az Aba-nemzetségből származik. Első ismert őse Gereven Comes, ki a XIII. század utófelében élt. Egy törzsből származik a kihalt Gagyiakkal s a még élő Vendéghyekkel. Ősi fészke Gagy-Bátor volt, hol erődített kastélyban lakott. A család utolsó sarja Gábor volt, ki mint szerzetes 1689-ben halt meg.

Czimere: balszárnyán koronás sas.

Basó.

Basó. Ma is virágzó család Abauj- és Borsodvármegyében.

Czimere: kék mezőben, természetes sziklákon álló vörös födelü, boltozott kapuzatu templom felé fordult vörös ruháju férfi, prémes kucsmával, magasszáru arany csizmában, karddal, jobb lábát egy farkasra téve, jobb kezével kulcsot, bal kezével buzogányt tartva. Sisakdísz a paijzsalak a templom nélkül. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Becskeházy.

Becskeházy. 1430-ban lép föl oklevél szerint Tornában. Kihalt.

Czimere: Hármas halmon ülő madár, mely háromszorosan csavarodó kigyót fog csőrével. Sisakdisz: hajlott, pánczélos kar, aranymarkolatu pallost tartva.

Bécz.

Bécz (Bozitai). Erdélyi család, mely a XVI. században szakadt Magyarországba. Előnevét a megye Buzita nevü falujától irta. Birtokos volt Buzitán Tomoron, Péderben, Korláton. Utolsó tagja, Miklós 1679-ben halt meg.

Belzsei. Kihalt család. Földesurak voltak Buzafalván, Koksó-Mindszenten, Bölzsén, Kelecsényben (Cs). Belzsei

Berencsi. A Tornay-család magvaszakadtával 1406-ban nyeri ez eredetileg nyitramegyei család a tornai várat s a hozzátartozó 11 faluból álló uradalmat Berencsi István ezdegei Besenyő Imrével együtt, elébb kir. zálog, majd adomány czimén. Nevét is Tornayra változtatja; de már harmadik ivadékában kihalt. Berencsi

BOR.

Bernáth (Bernátfalvi). Régi család, melynek előbbi neve Bernald, majd Bernaldfalusi volt. Nevet adott a megye Bernátfalu helységének, melyről viszont később a család vette előnevét. Okleveles nyomai a XIV. század végétől előfordulnak. Bernáth.

Czimere: Törzsétől elszakasztott, vörös mezben levő férfiláb, aranyfélczipőben; a térden felül aranymarkolatu véres görbe kard van beleütve. Sisakdísz: fölfelé álló, vörös mezü, egy pallost ferdén tartó kar. Takarók: vörös-ezüst, arany-kék.

BUZLAY.

Bebek. Gömöri család, mely Tornavármegyében birtokos volt és Magyarország történetében nagy szerepet játszott. A Bebekek viselt dolgairól a vármegye helységeinél és történetében emlékezünk meg. Bebek.

Besenyő (Ezdegei). A Tornay-család kihaltával kerül Tornavármegyébe. (L. a Berencsi családot.) Besenyő Imrével, ki Torna várát s az uradalmat impetrálja; családja kihal s része a Berencsiek birtokába megy át. Besenyő.

Besenyő. 1427—1430-ban birtokos Szt. Andráson, Himben, Devecserben. Kihalt.

Bolcsárdi. Bolcsárdon és Halmajon voltak. (Cs.) Bolcsárdi.

Bónis (Tolcsvai). Bónis György II. Mátyástól kapta nemesi és czimerlevelét 1606-ban. Bónis.

A czímerszerző Bónis György unokája Ferencz nagy vagyonával, előkelő családi összeköttetéseivel kiváló állást vívott ki magának. Részt vett a Wesselényi-féle összeesküvésben és annak vértanujává lett. 1671. április 30-án Pozsonyban lefejeztetett.

Czimere: Kék mezőben zöld alapról felugró két aranyoroszlán, fölemelt baljában v. jobbjában közösen egy arany levélkoszorut tartva. Sisakdísz: növekvő aranyoroszlán, fölemelt jobbjában arany keresztmarkolatu görbe kardot tartva. Takaró kék-arany, vörös-ezüst.

Bor (Gibárti és Halmai). Igen régi család Abaujvármegyében. Nemesi és czimerlevelét Halmai Bor Mihály kapta 1415-ben Zsigmond királytól a maga, fia, és testvérei számára. A családnak birtokai voltak Halmajon, Gibárton, Fügeden. Fancsalon, Fuló-Kércsen, Legyes-Bényén stb. A XVII. században Szikszóra költözött, a hol elszegényedett. Bor.

Czimere: Kék mezőben fekete és arany osztatu, aranynyal fegyverzett griff, előrenyujtott karmában pávatollakból összeállitott arany legyezőt tartva. Sisakdisz: a pajzsalak. Takarók: kék-arany.

BŰDI.

Bozinkay. 1469-ben igtatják őket a Dobaiakkal együtt Kocsik vagyis Polyánkfalva részeibe Buzinkán. (Cs.) Bozinkay.

Botka. I. Lipót Bécsben 1659. márczius 8-án nemesiti meg Botka Ferenczet, testvéreit, Pétert, Mihályt, Istvánt s ennek fiát, Andrást. A család most is él. Botka Ferencz 1870-ben a gönczi járás főszolgabirája volt. Lajos ugyanekkor útbiztos. Botka.

Buzlay. *Buzlay* (Buzlai, gergellaki). Tulajdonképen a Kovácsy és Sárvári családokból származik. — Ugyanis a XIV. század vége felé, Kovácsi Tamás majd Saárvári Elek elvették a Beék-nemzetségből származó Buzlay Dénes fiusitott leányát Ilonát, vele örökölték a kihalt család javait és nevét is. — Birt e család a megyében Enyiczkén, Ináncson; zálogjogon Encs, Szaka, Csány, Sacza, Kércs és Szend falvakban. — Közülök 1476—85-ig Miklós Abaujmegye alispánja volt. — B. László 1459—76. főpohárnok és főlovászmester, Mózes. 1506—1518. főajtónálló. — Kihalt. (NI.)

CZÉCZEY.

Czimere: Kék mezőben arany leveles koronából balra fordult, növekvő, aranynyal fegyverzett vörös-fehér koczkás griff. Sisakdísz: a pajzsalak. Takaró kék-fehér.

Büdi. *Büdi.* Régi irásmód szerint Byd, Beud, Be l volt a család neve. Törzsapja Büdi Bachond IV. Bél király idejében élt. II. Mihálynak, a ki Beregvármeg főispánja, majd az eperjesi nyolczados törvényszék birája volt, fiai magtalanul altak el s így a család elenyészett.

Czimere: leveles koronából növekvő egyszarvu.

Comáromy. *Comáromy* (Kóji). A biharmegyei Kójról nevezett család el volt terjedve Abauj, Bihar, Borsod, Heves, Máramaros, Bereg, Zemplén, Ugocsa és Nógrád vármegyék ben. Komáromynak is irta magát.

Czimere: Kék mezőben arany leveles koronából (vagy koronás halomból) kiemelkedő, könyökére támaszkodó pánczélos kar, kezében három szakállas nyilat tartva. Sisakdísz: fehér egyszarvu, szarván arany karika (vagy arany leveles korona). Takaró: kék-arany, vörös-ezüst.

Csanyi. *Csanyi.* (Csanyi.) Régi család, mely a Csány első ismert birtokosa volt. Okleveles nyomai a XIV. század első éveire felnyulnak. Kihalt a XVI. században.

Cseby. *Cseby* (Marczinfalvai). Eredete nincs tisztázva. Valószinü, hogy egy a Borsodmegyében virágzott és kihalt Csebi-családdal, melynek első ismert őse Corard a XIII. század elején élt. Abaujvármegyében a XVI. században tünik fel és Csebi György 1572-ben a megye alispánja volt. Utolsó sarja, István a XVIII. század végén halt meg. Birtokosok voltak Devecser, Kér, Czekeháza, Tuzsa helységekben.

Csobádi. *Csobádi.* Gergely 1459-ben Abaujvármegye alispánja volt. Földesurak Felső-Kinizsen és Felső-Dobszán. 1482-ben a hütlen Simon csobádi, dobszai és kinizsi részeit székelyfalvi Szepesi Mihály kapta. (Cs.)

Csoma. *Csoma* (Ragyolczi). 1544-ben Erdélyből származik. A XVI. században költözött át Zemplén vármegyébe. A legrégibb okirat Csoma Imrét és Mihályt „de Tholcsva“ előnévvel emliti. Oklevelei Tokai Ferencz 1699. évi támadása alkalmával Tokajban megsemmisültek. 1757-ben Csoma Zsigmond nádori adományt kap a nógrádvármegyei Ragyolczra; ezóta a család a ragyolczi előnevet használja. A XVII. század végén két ágra oszlott a család; az ifjabb már kihalt; a régibbnek ivadékai Abauj-Tornában és Szabolcsban ma is birtokosok.

Czimere: Veres mezőben arany griff, jobbjában lefelé tartott, aranymarkolatu tört pallost (vagy tőrt) tartva. Sisakdísz: a griff növekvőleg, itt egy fölfeléálló egész pallost (vagy tőrt) tartva. Takaró vörös-arany.

Chyrke. *Chyrke* (Pólyi és alattyáni). Az Aba-nemzetség ama három ágából, melyek a XIV. század elején Abaujvármegyében laktak, a másodiknak, mely magát Chyrkének nevezte (ellentétben Omodevel és Gerevennel), csak szerény birtoka volt. A Chyrke-család 1367-ben tünik föl mint hilyói, 1399-ben mint alattyáni, 1427-ben mint pólyi, miszlókai, tőkési birtokos. A család már kihalt.

CHYRKE.

Czimerének sisakdisze: balra fordult növekvő sas.

Czéczey. *Czéczey.* Régi kihalt előkelő család. Czéczey Lénárd, mint Zápolya hive, 1536-ban megszállotta Kassát s tizenöt évig kapitánya volt. 1550-ben halt meg.

Czimere: két egymáson álló, csőrükkel viaskodó ragadozó madár.

Czeke. *Czeke* (Czekeházi). Régi család, mely oklevélileg a XV. század első éveiben

tünik föl s a XVII. század utolsó éveiben hal ki. Birtokos Czekeházán, Czéczén, Alpáron, Kérben, Gibárton és Tuzsán.

Czimere: Hármas halmon álló griff, fölemelt jobbjában markolatos kardot tartva, mely fölött hatágu csillag van. Sisakdísz: sasszárny, karmában kard.

Darvas. (Nagyréti) Régi család, mely a XVII. század első tizedében Nógrád vármegyében tünik föl. Ott élt a mult század végéig, a mikor I. Antal Abaujvármegyébe költözött s megalapította a család abauji ágát. (NI.) A megye előkelőbb birtokosai közé tartozik. Birtokos Ujfaluban, Ongán, J.-Gagyon és Rakaczán. Tagjai közül Darvas Antal 1865-től kezdve több országgyülésen a szikszói kerületet képviselte; testvére Imre Abauj-Torna vármegye és Kassa sz. kir. város főispánja volt. Darvas.

Czimere: Kék pajzsban zöld alapon daru, csőrében patkót, emelt jobb karmában kövecset tart. Sisakdísz a pajzsalak; takarók: fekete-arany, fekete ezüst.

Derencsényi. Ősrégi család, mely a Balog nemzetségből származik. Derencsényi Imre zálogba veszi a Forgáchoktól Szin, Görgő, Feketefüz és Varbó községekben levő részeiket 1483-ban. Derencsényi.

Czimere a családnak, a mi a Balog nemzetségé, az Attfyakkal, Balogiakkal, Rimaszécsi Széchyekkel közösen: kétfejü sas.

Dióssy Dióssy Mihály 1634-ban kapta II. Ferdinándtól a nemesi és czimerlevelet a maga, atyja, Dióssy Imre és rokonai, Dióssy Máté és Mihály számára. Dióssy.

Czimere: osztott pajzs, felül ezüst mezőben az osztó vonalon emelkedő vörösruhás magyar alak, arany övvel, három fekete tollas fekete kalappal, jobbjában irótollat, baljában arany keresztmarkolatos kardot tartva; alul kék mezőben zöld hármashalmon zöld lombos fa. Sisakdísz a fa. Takaró: kék-arany, vörös-ezüst.

DERENCSÉNYI.

Doby. Kéken, Garadnán, Szt.-Andráson, Navajon, Devecseren és Baktán voltak birtokosok. (Cs.) Doby.

Dobszai. Dobszán és F.-Kázsmádon volt birtokos. (Cs.) Dobszai.

Domonkos. Eredetileg Chieoger. Nemesi és czimerleveleiket Chieoger Mihály, Domonkos János és Tymar Márton II. Ferdinándtól kapták 1632-ben (kihirdették Garadnán 1633-ban). 1840-ben halt meg utolsó sarja, Domonkos Sámuel főszolgabiró. Domonkos.

Czimere: vörös mezőben, zöld alapon, két farku arany oroszlán, fölemelt jobbjában arany markolatu görbe kardot, lecresztett baljában szőllőfürtöt tartva. Sisakdísz az oroszlán, növekvőn. Takaró kék-arany.

Ernyey. L. Szendi. Ernyey.

Farkas (Gibárti). A család 1611-ban tünik föl Abaujvármegyében, a hol Farkas Mihály ugyanez évben nyer czimerlevelet s a megyei gyülésen kihirdetteti. A család birtokos volt Gibárton, melyre a nevezett Mihály 1609-ben nádori adományt nyer — Panka Péter magvaszakadtán — Thurzó Györgytől. Utolsó sarja, szintén Mihály, még a XVII. században halt el. Farkas.

Czimere: Leveles koronából növekvő két farku oroszlán, emelt jobbjában görbe kardot tartva. Sisakdísz a pajzsalak.

Fáy (Fáji). Egyike az oklevélileg igazolható legrégibb magyar nemes családoknak. Törzse Rugacs vitéz, kinek fiai, Don és Barnabás (N. J. IV. 125.) a sajói szerencsétlen ütközet után menekülő IV. Béla királynak, miután lova kidőlt, saját lovukat adták. Jutalmul a király Rugacs két fiának Donnak és Barnabásnak Fáj földjét adományozta. Donnak fia Orbán s utána az egész család Fáy-nak neveztetett. Fáy.

Czimere: kék mezőben, zöld alapon vörös ruhás, prémes vörös kucsmás férfi, magas száru csizmában, görbe karddal, fölemelt jobbjában egy ugró fehér lovat tart fekete kantáránál; bal keze csipőjén nyugszik. — Sisakdísz a ló, növekvőn. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Fancsali. L. Joób. Fancsali.

Fekete (Nagyiványi). Baranya megyéből származó régi család, mely azelőtt Nagy nevet viselt. Iványi Fekete László 1650-ben Fülek várának kapitánya volt. Fekete.

Czimere: leveles koronából növekvő kétfarku oroszlán, emelt jobbjában hatágu csillagot tartva. Sisakdísz az oroszlán.

FÁY.

Ferdinándy.

Ferdinándy. Nemesi és czimerlevelét I. Ferencztől kapta 1794-ben Ferdinándy Mihály és György.

Czimere: négy részre osztott ezüst és kék mező, az 1. és 4-ben fekete sas a 2. és 3-ban zöld halmon egy ágyu mögött vörös ruhás férfi, emelt jobbjában markolatos görbe kardot tartva, balját csipőjére támasztva. Sisakdísz jobbról ezüst és fekete, balról vörös és arany szinben osztott szárny közt a férfi növekvő alakja. Takarók: fekete-ezüst, vörös-arany.

Figedy.

Figedy. 1487-ben Kinizsi előnévvel szerepelnek. 1427-ben már földesurak Beleniczén. (Cs.)

Finkey.

Finkey. Ősrégi család, melynek első őse Heem 1250 körül élt, két fia: Petheő és Donch közül az előbbi terjeszti tovább a családot, mely a megyében Bodolón (1427.) és Devecserben (1494.) volt birtokos. A XVI. század közepéig találunk nyomaira; azont[illegible] kihal.

Fövényessy.

Fövényessy. A nemesi és czimerlevelet I. Rudolf adta Pozsonyban 1578-ban Galamboky Mátyás csornai prépost, Dak Imre, Máté és Ferencz, Feer Bálint, Chapy Péter és *Fövényessy* Gáspár számára. Az utóbbitól származik a Fövényessy nemesi család, mely ma is birtokos Nagy-Kinizsen.

Czimere: vörös mezőben, zöld halmon, fekete, barátruhás férfi, fölemelt baljában feszületet, lebocsátott jobbjában olvasót tartva; fönn jobbról repülni látszó fehér galamb. Sisakdísz: fehér ruhás angyal, növekvőn. Takarók: vörös-ezüst, fekete-arany.

Fúló.

Fúló (Felsőszendi). Régi család, melynek neve a XIV. században „Hegyaljai" volt, a vármegye már elenyészett Hegyalja nevü falujából származva. A Fúló név a XV. század elején ragadt reá. Birtokos volt a szétágazott család a megye számos falujában, tagjai közpályán szerepeltek: 1639-ben Fúló János, 1627-ben Fúló Miklós a megye alispáni székében ültek. Ma már Biharban és Beregben fordul elő.

Czimere: kék mezőben, hajlott pánczélos karon, mely markában kantárt tart, jobbról, alul nyolczágu csillagtól, balról félholdtól kisért fekete sas. — Sisakdísz a sas. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Gábriel.

Gábriel (Csáthi). Kassai régi patricius család. Néve Gabrielis, Gabrihelisnek is iratott. Valószinüleg már a XV. században megnemesítve. Gábriel György 1488-ban királyi parancscsal iktattatik lipóczi Keczer Imrétől vétel utján szerzett javaiba, Peklénen, Opinán, Patacskón, Veresvágáson, Szurdokon, Radványon, Ujlakcsán, Maisán, Teknőváron, Kutason és Marczelházán. Gábriel György 1507-ben kassai főbiró volt. 1662-ben Gábriel Mátyás czimerlevelet nyer. Birtokos volt a megye területén Gibárton, Kérben, Szántón, Büdön, Devecserben stb. Napjainkban halt ki.

Czimere: kék mezőben kétfarku arany oroszlán, emelt jobbjában arany markolatu görbe kardot tartva. Sisakdísz: vörös ruhás férfi, vörös kalpaggal, vörös kalpagzsákkal, jobbjában buzogányt tartva, balkezét csipőre téve. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Gagyi.

Gagyi. Ősrégi család az Aba-nemzetségből.

Czimerének leirása Gagyi László sirkövén a mű 302. lapján; azonban ott tévedésből tizenegy pólyás áll tizenegy osztatu helyett.

Gechey.

Gechey. (Felső-gechei). A család legrégibb nyoma István ifjabb királynak (V.) 1261-ben kelt okmányában található. Ez oklevélben Sepus Jáczint fia, Gallus Marczell fia, már mint Gecheyek — de Geche — emlittetnek. Nevezetes férfiu volt a családban László fia *Márton*, ki 1536-ban a János király és Ferdinánd közti villongásokban Ferdinánd egyik alvezére volt, s decz. 4-én megnyitotta Kassa kapuit János király hada előtt, miért Zápolya János gazdagon megjutalmazta, a mennyiben 1540-ben a Ferdinánd-párti és nótázott Tharczay Ferencz és János összes birtokait Gecheynek és vezértársának Lónyay Gergelynek adományozta. A család Gechey Györgyben 1689-ben halt ki. Czimere leveles koronából növekvő grif.

FÚLÓ.

Gedeon.

Gedeon. Nemesi bizonylatát Torna vármegye 1752. április 21-én állitotta ki Gedeon János számára, Mária Teréziának Bécsben, 1749. máj. 14-én Gedeon Kelemennek adományozott czimerlevele alapján.

Czimere: A két szélének közepe tájától, felső széléig érő kihajtott peremü ezüst ékkel hasitott pajzs, az ékben zöld alapon vörös ruhás, fekete kötényes bányász áll, jobbjában kalapácsot tartva, balkezét csipőjére téve; elől vörös mezőben balrafordult pánczélos kar, kezében arany markolatu kardot tartva; hátul kék mező közepén arany buzakalászok keresztbe téve. Sisakdísz: nyitott, váltakozva kékkel és aranynyal osztott szárny között a pajzs alján levő bányász. Takarók: vörös-ezüst, kék-arany.

GECHEY.

Góbis. Rakattyási és kércsi előneve volt. Birtokos e helységekben. (Cs.) Góbis.

Gönczy. Nemesi és czimerlevelét I. Lipóttól kapta 1666-ban Gönczy István a maga és neje, Kovács Anna, valamint gyermekei János és Mihály részére. Gönczy.

Czimere: kék mezőben, zöld alapon leopárd, emelt jobbjában arany markolatu görbe kardot tart. Sisakdísz: a leopárd növekvőn. Takarók kék-ezüst, vörös-ezüst.

Gönyűi. Földesurak voltak Gönyű, Csány, Perény, Láncz, Papi, Figed, Csenyéte helységekben. (Cs.) Gönyűi.

Győry. A nemesi és czimerlevelet Győry Mihály kapta III. Károlytól 1714-ben. Győry.

Czimere: Kék mezőben, zöld alapon fehér köntösben levő arany általvetős szűz, emelt jobbjában koszorút tart, baljával könyvet szoritva oldalához. Sisakdísz: a pajzs-alak, a fehér köntös nélkül, fölemelt jobbjával fátyolt tartva, mely derekától fején felül ér. Takarók: vörös-ezüst, kék-arany.

Hanyi. Ármálist nyert a család 1551-ben. Hanyi.

Czimere Hanyi Péter végrendeletének pecsétjén: oroszlán, jobb karmában rövid, egyenes pallos. Sisakdisz: két bivalyszarv. Hanyi György 1642-ben abaujvármegyei alispán volt. A család a XVIII. század közepén halt ki.

Hedry. Sárosvármegye egyik legrégibb családja, mely az Aba-nemzetségből származott a gagyi Báthory, Bertóthy, Frichi, Sirokay stb. családdal együtt. Törzse az 1330-ban Szalántz várát birt II. Péter fia, III. Péter, ki osztálykor Hedrychfalvát kapta s ettől vette sarjadéka a Hedry nevet. Hedry.

Hegymegi. Régi adományos család, melynek egyik ága Borsodmegyéből származott Abaujba a XV. század folyamán. Birt Szent-István-Baksán, Kinizsen. Hegymegi Boldizsár 1603-ban adományt kap a szemerei és homrogdi részbirtokokra. A család a XVIII. század folyamán teljesen elszegényedett s valószinü, hogy paraszt sorsban ma is él. Hegymegi.

Hidegh. Birtokosok Felső-Fügeden és Fúló-Kércsen. Hidegh

Himfy. 1484-ben kapta Himfy Imre a hűtlen kőszegi Bede János jószágait. Kihalt család a Szalók-nemzetségből. Himfy.

Czimere: Lépő szarvas, balról felül szarvával fölfelé álló holdsarlótól és e fölött hatágu csillagtól kisérve.

Himi. Him, Buzinka, Papi, Kucsik, Felső-Láncz községekben birtokos. (Cs.) Himi.

Homrogdi. András, 1459-ben Abaujvármegye alispánja volt. (Cs.) Homrogdi.

Horváth (Ostorharics). A család Bihar és Szabolcs vármegyékben is előfordul. Horváth.

Czimere: Kék mezőben természetes hullámokon fehér hattyu. Sisakdísz a hattyu. Takarók: vörös ezüst, kék-arany.

Horváti. Talán azonos volt a horváti Mályi családdal, melynek Szaniszlóban 1468-ban magva szakadván, horváti jószágait a Teresztenyeiek kapták. Horváti.

Hunyor. Ez a család első izben 1625-ben kapott nemességet Bethlen Gábortól Hunyor Tamásban és fiaiban. Két évvel később II. Ferdinánd ad czimerlevelet ugyancsak Hunyor Tamásnak és fiainak. Harmadizben Hunyor András kap I. Lipóttól czimert és nemességet. A család Korláton és Vizsolyban volt birtokos. Hunyor.

HIMFY.

Czímere: kék mezőben zöld alapon egészen veresbe öltözött férfi, hosszuszáru arany csizmában, prémes vörös kucsmában, arany övvel, emelt jobbjában szőllőfürtöt tartva, balját csipőjére téve. Sisakdísz: három buzakalász. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Imre. *Imre.* Nemesi és czimerlevelét I. Lipóttól 1663-ban kapta.

Czimere: kék mezőben, zöld alapon, fehér lovon ülő, vörös ruhás, vörös kucsmás, magasszáru arany csizmás férfi, fölemelt jobbjában aranymarkolatu, vértől csepegő kardot, baljával kantárt tartva. Sisakdísz: a férfi növekvőn, de itt kardjára bajuszos török fej van szúrva, balkezét csipőjére teszi. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Jakabfalvy. *Jakabfalvy* (Jakabfalvai). Nemesi és czimerlevelét 1630-ban kapta II. Ferdinándtól Literátus Jakabfalvay György a maga és gyermekei, Miklós és Erzsébet részére. Jelenleg birtokos Gagy-Bátorban és F.-Kékeden.

Czimere: kék mezőben zöld alapon fehér egyszarvu, mögötte három magas, csúcsos fehér hegy. Sisakdísz: az egyszarvu növekvőn. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Jánoky. *Jánoky.* Régi kihalt család a Huntpázmán-nemzetségből. Zsigmond 1431. nov. 1-én adta Vajday Györgynek s László testvérének, Jánoky Lászlóna' Mihálynak, Dersnek, a nevezett László fiának, valamint Tamásnak és Pál- .k, Vajday György unokatestvéreinek és osztályos atyafiainak a czimerlevelet.

Czimere: kék pajzsban aranyleveles koronából két — köny' .eikkel kifelé fordult — hajlott, fehér (ezüst) mezbe öltözött kar nyulik ki, ma .kaikban háromhárom veres rózsát tartva, melyeknek leveles szárai a koroná'. áthúzva, e fölött egymást keresztezik. Sisakdísz a pajzsalak; takarók: kék-ezüst.

Jászay. *Jászay* (Jászói). A nemesi és czimerlevelet I. Lipót adta 1668. jul. 20-án (kihirdettetett Gönczön 1669. deczember 4-én). Jászay Mátyásnak és Mihálynak.

JÁNOKI.

Czimere: kék mezőben, zöld alapon, fehér lovon nyargaló, vörös dolmányos, fehér nadrágos, prémes kucsmás férfi, magasszáru arany csizmában; jobbjában merőlegesen egyenes kardot tartva, melyre egy bajuszos török fej van tűzve; a lovas előtt a nyeregkápában pisztoly Sisakdísz: ugyanaz a férfi növekvőn, fölemelt jobbjában görbe kardot, szintén fölemelt baljában egy levágott török fejet tartva.

Joób. *Joób* (Fancsali). Őse Elekws des Pyscarkos, kinek fia György, unokája Pouch zakalai várnagy volt 1333-ban. Ez elvette Apród István leányát, Kanichát, ennek mostoha testvére, Forrói János adományozta nékik Fonchol falut, honnan a család Fancsalnak irta magát. A család egyik ága a XVI. században a liptómegyei Prószékre költözik s egyik őse után Jóbfancsalinak irja magát. E névtől származott a család mai Joób neve; az ősi nevet ma csak előnévül használják. Fancsali László 1503-tól 1510-ig több izben volt alispánja a vármegyének.

Czimere: kék mezőben arany leveleskoronára könyöklő, pánczélos kar, melyet a pajzs jobb felső sarkában nyolczágu arany csillag, bal felső sarkában félhold kísér; kezében görbe kardot tart, mely körül kigyó csavarodik. Sisakdísz: a pajzson levő alak, csillag és hold nélkül. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Kányi. *Kányi.* 1486-ban zálog czimén iktatják őket Alsó-Szedlecz és Felsok vagyis Felső-Szedlecz puszta birtokába. (Cs.)

Kápolnai. *Kápolnai.* E családból Zsigmond 1488-ban Abaujvármegye alispánja volt.

Kardos. *Kardos* (Buzitai). Ősrégi kihalt család, melynek okleveles nyomai a XIII. századig felnyúlnak, a midőn, mint a XIV. században, a legelőkelőbb családokkal áll atyafiságban. (Cs.)

Kardos. Nemesi és czimerlevelet Kardos Pál kapott I. Rudolftól 1598-ban a maga, valamint neje Cheger Kata és testvérei, Máté, György és Anna részére. Litkán, Vajdán és Csenyétén laktak.

Czimere: kék mezőben, zöld alapon fekvő férfitörzs fellett álló vörös ruhás, mellvértes, fehér nadrágos, magasszáru arany csizmás, vassisakos férfi, a kinek oldaláról kardhüvely lóg, fölemelt jobbjában, arany markolatu kardot tartva, mely egy turbános török fejbe van szúrva; bal kezében arany csillagot tart. Sisakdísz: a férfialak növekvőn. Takarók: vörös-ezüst, kék-arany.

Karsa. *Karsa* (Szentkirályszabadjai). A XVIII. században több más családdal

adományt kap a szentkirályszabadjai részbirtokukra. 1751-ben K. Mihály mint ref. pap költözik Abauj-Szántóra s a megyében családot alapit, mely ma is él s tagjai megyei hivatalokat viseltek.

Czimere: oroszlán, fölemelt jobbjában karddal. Sisakdísz: az oroszlán növekvőn.

Katona. Régibb birtokos nemes család, mely a XVI-ik század végén tünik föl, midőn birtokai Felső- és Közép-Lánczon, Himben és Rásonyban voltak. A család Abaujban a XVIII. században kihalt. Katona.

Kékedy (Alsókékedi). Kihalt család, mely a XVI. században szerepelt. Kékedy.

Czimere: Hármas halmon álló daru, csőrében szőllőt, fölemelt jobbjában golyót tartva. Sisakdísz ugyanaz.

Kelcz (Fületinczi és lóczi). Ez a tekintélyes család Abauj, Szabolcs, Vas, Ung stb. vármegyékben lép föl; jelenleg Borsodban birtokos. A család számos tagja kitünt a közigazgatási, egyházi és más pályán. A család német eredetü, Kheltznek vagy Kelznek irta magát. Kelcz.

Czimere: vörösben és kékben négyelt pajzs, az 1-ben három fehér strucztollal ékesitett rostélyos sisak, a 2-ban hajlott pánczélos kar, kezében görbe kardot tartva, mely egy fehér turbános, bajuszos fejen van keresztül szúrva, a 3-ikban befelé fordult evet, előlábaival diót tart, a 4-ikben arany oroszlán, fölemelt jobbjában aranymarkolatu kardot tartva. Sisakdísz: nyilt, jobbról kék és arany, balról fehér és vörös szinben osztott szárny. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Kérészy. Ármálista család. Czimerét Rudolf király adományozta Kérészy Mihály, Pál, János és Péternek 1591. decz. 23-án. A család lakása Szepsi és Bodolló volt. Ujabb időben több tagja papi s tanári pályán működik. Kérészy.

A czimer: kék pajzsban, virágokkal behintett zöld alapon, kiterjesztett szárnyu fehér ruhás angyal áll, balját keblére téve, jobbjában 3 arany liliommal ékitett zöld ágat tart. Sisakdísz: a pajzsalak növekvőn; takarók: kék-arany, veres-ezüst.

KÉKEDY.

Kinizsy. Puky Andor szerint (Turul IX. 88.) a Kinizsy család igen régi. A nemzetség XIII. században élő tagjai alapitották az Abaujvármegyében máig fennlevő két Kinizs községet. A másik család, mely Biharban ered, kétágra oszlott; az egyik *de Gurba*, a másik *de Kynys* nevezte magát. Ebből származott a hires, nagyerejü Kinizsy Pál, a ki nem volt közönséges, hanem nemesi származásu. A családnak malma is volt ott, a hol gyakran tartózkodhatott, s innen meríthette Bonfinius azt a mesét, hogy egyszerü molnárlegény volt. Kinizsy.

Komjáthy. Régi család. Első őse Vid, ki IV. László alatt élt. Zsigmond király Konstanzban 1415. márczius 27-én ád czimert Kőszegi Lászlónak — Jakab fiának — s általa János és Bereczk testvéreinek, Adalbert és Bedő unokatestvéreinek, továbbá Komjáthy Istvánnak és Jánosnak, Nenkei Mátyásnak, Miklósnak, Lőrincznek, másik Miklósnak és Györgynek, végül Thokai Jánosnak, Bereczknek és Jakabnak, Kőszegi László rokonainak. Komjáthy.

A Komjáthy család otthona Torna volt. Idővel elhagyta ősei otthonát és Kassa felé költözött, hol egyik ágát ott hagyva, Abauj-Szántóra vonult. Az Abauj-Szántóra beköltözött ivadékok egy része innen ismét tovább ment Szabolcs vármegyébe, hol magának uj hazát talált. A szántói ág ma csupán nőtagjaiban él s kihalása felé közeleg; de a másik kettőnek ivadékai biztositják a régi család fennállását.

Czimere: Balra dőlt fekete pajzsláb felett, melyre alul, középen, mankós nyujtványnyal ellátott veres pólya van illesztve, kékben lebegő arany (sárga) leveles koronából, két czölöpösen egymás mellé állitott, könyökükkel balfelé irányult, veres mezü kar emelkedik ki, egyike, markában balharánt helyezett pallost tart, másika haránt helyzetben buzakalász-köteget. Sisakdísz a pajzsalak, takarók: kék-arany (sárga).

Koos. Nemesi és czimerlevelét 1657-ben kapta III. Ferdinándtól. Tagjai a Koos.

megyében közhivatalokat viseltek. Koós József Abauj és Torna vármegyék egyesitéséig Torna vármegye alispánja volt.

Czimere:ketté osztott pajzs; felül ezüst, egy lépkedő arany oroszlánt feltüntető haránt helyezett kék pólyával keresztül szelve, két felől egy-egy arany szegélyü ötszirmu piros rózsa; alul fehér hármas sziklán álló sólyom, két oldalán hatágu arany csillagtól kísérve. Sisakdísz: növekvő farkas, jobbjában merőlegesen szakállas nyilat tartva. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Korláth. *Korláth* (Korláthfalvi). Földesurak voltak Korlátfalva és Lánсz helységekben. Az utóbbiban már a XIV. század végén. 1490-ben Miglészi előnévvel tünik föl egy ily nevü család. (Cs.)

Kóta. *Kóta.* Nemesi és czimerlevelét III. Ferdinándtól kapta 1655-ben.

Czimere: Vörös mezőben zöld kettőshalmon vadgalamb, csőrében olajágat tartva. Sisakdísz: növekvő oroszlán, fölemelt jobbjában aranymarkolatu görbe kardot tartva: Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Kőszegi. *Kőszegi.* A Komjáthyakkal együtt kapja czimerét Zsigmond-tól 1415-ben. Kőszegi László Lombardiában és Németországban tett érdemet rá

Czimere: mint a Komjáthyaké.

Kövér. *Kövér* (Velezdi). A Huntpázmán nemből származott.

Koncz. *Koncz.* A nemesi és czimerlevelet Koncz Illés kapta III. Ferdinándtól 1469-ben. Utódai jelenleg a Naményi nevet viselik.

LÁNCZY.

Czimere: Kék mezőben zöld alapon repülésre kész, vörösen fegyverzett fehér galamb, csőrében olajfagalyat tartva. Sisakdísz: Jobbról vörös és ezüst, balról kék és arany szinben osztott nyitott szárny közt merőlegesen álló kard aranymarkolattal, arany leveles koronán átszúrt hegygyel.

Kupay. *Kupay.* Régi kihalt család, mely már a XIV. század elején bírja Egyházaskupát. Okleveles nyomai a XIV. század végéig terjednek.

Lánczy. *Lánczy* (Lánczi). Ősrégi és tekintélyes család Abaujvármegyében; ma is tulajdonosa J. Láncznak. Lánczy Péter, István és Tivadar már 1290-ben föllépnek az okiratokban. A család egyik tagja, a jelen században elhunyt Lánczy József főispán s a Szt.-István rend lovagja volt.

Czimere: Kék mezőben zöld alapon sisakos, pánczélos férfi, a ki mind a két kezével kopját döf egy balról fölemelkedő fekete medve szügyébe. Sisakdísz a medve növekvőn, Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Léhi. *Léhi.* 1427-ben már feltünik az adólajstromban.

Losonczy. *Losonczy.* Ősrégi kihalt főnemesi család a Tomaj nemzetségből. A megye nemes családai sorába, mint Szalánczvár és uradalom birtokosa tartozik.

Meczner. *Meczner* (Deteki és tengerfalvai). Czimerlevelét I. Lipóttól kapta 1702-ben. Kisszebeni régi patricius család, mely Abaujvármegyében 1808-ban kapott donácziót Detekre és Tengerfalvára.

Czimere: Vörös paizslábon, melyen három ötszirmu fehér rózsa van, kék mezőben kétfarku arany oroszlán, mind a két fölemelt markában veres köves arany gyürüt tart, mely lelógó lánczra van erősitve. Sisakdísz a pajzsalak. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Egy másik czimeren kék pajzsaljon három aranycsillag van; az oroszlán jobbjában aranymarkolatu kardot tart.

Méhészi. *Méhészi.* Péterházán volt jószáguk. 1430. körül tünik föl.

Méray. *Méray.* Ősrégi kihalt család, mely Zsigmond királytól 1432-ben kapta nemesi és czimerlevelét, még pedig Méray (Literatus) Miklós, László fia, Pethew unokája s fivére László.

Czimere: kék mezőben, balra fordult, vörösen fegyverzett gólya, mely csőrében egy nyaka körül tekerődző, fejét hátraforditó zöld kigyót tart nyakánál fogva. Sisakdísz a gólya repülésre készen, de kigyó nélkül. Takaró kék-ezüst.

Meskó. *Meskó* (Enyiczkei és széplaki). Nemrég kihalt család, mely 1721-ben báróságot kapott, nevezetesen Meskó Ádám és Meskó Jakab.

Az 1721-ben kapott bárói czimer: osztott pajzs, elől kék mezőben az előbbi czimerkép, de balra forduló pólyával; hátul ezüst és arany osztás. Két sisak. Az egyiken kétfarku oroszlán, jobbjában aranymarkolatu egyenes kardot tartva; takarója kék-arany. A másikon pálmafa; takarója vörös-ezüst.

Monay (Alsó-, felső- és közép-monaji). Régi nemes család. Monay Gergely, fia Jánosnak, Pál fiának, nagyváradi olvasókanonok Mátyás király kedvelt titkára 1482-ben a maga és atyja testvérének Andrásnak fia, a Sissarynak nevezett Monay Domokos nevére is, mindkét Kinizs és Szolnok helységekben a magvaszakadt Monai János által birt részekre adományt nyert. (NI. VII. 549.) Leányágon a Monay-családból származott a mostani abauji Komjáthy-család. Monay.

Mondolay (Gagyi). A megyébe a XVI. század folyamán származik, a midőn Mondolay Péter és Pál 1569-ben uj adományban nyerik Felső-Gagy, Alsó-Gagy és Ujlak részbirtokokat, Apáti, Veleknye és Lyuba prediumokat Miksa királytól. A család már 3 iz után kihalt. Mondolay.

Nádasdi Laczkffy. Az Aba nemzetségből való. Nádasdi.

Naményi (l. Koncz). Naményi.

Nenkey. Cimerét Nenkei Mátyás, Miklós és Lőrincz, másik Miklós és György kapták, egyidejüleg a Komjátiakkal és Kőszegiekkel. Nenkey.

Nikházy (restei). Armálista család. Nicasy, másként Benios János gyermekei: István, Pál és Kata és testvérei: György és Balázs 1634-ben II. Ferdinándtól czimerlevelet nyernek. A család gyorsan emelkedett és a nemességszerző fia már 1652-ben Abaujvármegye alispánja. Ugyanő részt vesz a Wesselényi-féle összeesküvésben, mely miatt fej- és jószágvesztésre itélték. Ki nem végezték ugyan, de valószinüleg a glatzi vár börtönében halt meg. Mai nap a családnak egy sarja él, Nikházy Istvánnak Indra Ilonától született fia. Nikházy.

Czimer: kar, markában szőllőfürtöt (három rózsát) tart. Sisakdísz ugyanaz.

MÉRAY.

Novaji. Feltünik az 1427-iki adólajstromban. Novaji.

Olchváry (Olcsvári). Olcsvárról származó régi nemzetség, mely már 1270-ben föllép olcsvári Pethő Dénessel, de az okiratokban kétségtelenül már a XV. században; sőt állitólag V. Lászlótól 1457-ben a pallosjogot is megkapta volna. Olchváry.

Czimere: elől a hasitásból előtünő sas, hátul szintén a hasitásból előtünő liliom. Sisakdisz: félig nyitott szárny, benne csillag.

Pamlényi. Czimerlevele 1618-ban Pozsonyban kelt s ugyanez évben Garadnán kihirdettetett, midőn a család az armálisták sorába felvétetett. Ezt megelőzőleg már 1550-ben adományban kapja András I. Ferdinándtól pamlényi birtokát. Adománylevelét az 1726-iki nemesi összeiráskor Pamlényi István produkálja. Pamlényi.

Pányi. Birtokos volt Pányon, Szőllősön. Feltünik az 1427-iki adólajstromban. Pányi.

Pap. (Másképen Privigyey). Nemesi és czimerlevelét I. Lipóttól kapta Pap, másképׂ Privigyey Miklós, 1667-ben. Kihirdettetett Gönczön 1667. julius 4-én. Pap.

Czimere: Kék mezőben zöld alapon, fehér lovon ülő férfi, vörös dolmányban, fehér nadrágban, magasszáru arany csizmában, fekete tollas vörös kucsmával; emelt jobbjában egyenes kardot, baljában kantárt tartva. Sisakdísz a férfi növekvőn. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Papy. Ősrégi kihalt család, mely már okleveliłeg a XIII. század végén előfordul, mint Papi praedium birtokosa. 1482-ben Papy Benedeknek magvaszakadván, birtokait Mátyás király Rátkay Balázsnak adományozza. Papy.

Parlagi. (Parlagi.) Régi kihalt család. 1461-ben kapja Boldogkő várát Mátyás királytól. Ettől fogva az idetelepült ág Abaujvármegye kötelékéhez tartozott. Parlagi.

Patay. (Báji.) A szabolcsvármegyei Bájból származó régi, tekintélyes család. Patay.

Czimere: Kék mezőben, koronás zöld halmon hajlott pánczélos kar, kezében

egy vörös szív közepébe szúrt három zöldlevelü, zöld száras piros rózsát tartva. Sisakdísz a kar. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Péchy. *Péchy* (Péchujfalusi). Sárosmegyei régi tekintélyes család, mely Abaujvármegyében is elterjedt. Péchy Gáspár Péchujfalut 1555-ben kapta adományul I. Ferdinándtól. Péchy József, kir. táblai ülnök 1810-ben I. Ferencz által grófi rangra emeltetvén, a grófi ág törzsapja lett.

A nemesi czimer: vörös pólyától átszelt kék pajzson természetes hármas sziklán ülő, repülésre kész fekete holló. Sisakdísz: a holló. Takaró barna. Jelszava: Post Deum Rex Colendu. A czimerből gyakran hiányzik a pólya, nemkülönben előfordul a holló hármas zöld halmon ülve is.

Péczeli. *Péczeli.* Jelenleg Szántón honos.

Pédery. *Pédery* (Péderi). Ősrégi kihalt család a Buchk nemzetségből, közülök Lázár 1492-ben a megye alispánja volt. Birtokai voltak: Péder, Makrancz, Reste, Ujlak, Gadna, Vajda, Csécs, Becskeháza falvakban.

Perényi. *Perényi* (Perényi). Abaujvármegyéből származó, régi hires nemesi család. Ősc Dobosi Orbán, a ki 1292 körül élt, kapta adományul Perényt. Miksa császár 1517-ben szent római birodalmi herczegségre emelte a családot Perényi Imrében, (* 1502 † 1548.), a ki 1504 óta Magyarország nádora volt. A nádori család a XVI. században halt ki. Báróságot György, zemplén- és abaujvármegyei főispán kapott 1590-ben. A bárói család jelenleg is él.

PERÉNYI.

A régi cimer: kék mezőben, arany leveles koronában, két fölfelé álló, fekete tollas, vörös saskarom közt természetes emberfej, fekete hajjal, ferde, hosszu, hegyes szakállal és varkocsba font fekete hajjal. Sisakdísz az alak.

A bárói czimer négy részre osztott pajzs; az 1. és 4-en az eredeti czimer, balra is forditva, vagy aranyleveles koronán koronázott, szárnyas hableány; a 2. és 3-on vörös mezőben koronázott vagy koronázatlan arany oroszlán.

Puky. *Puky.* (Bizáki). Abaujvármegyéből eredő, Borsodban, Hevesben, Nógrádban, Pest, Torna, és Zemplén vármegyékben is elterjedt család. Ősét, Pétert 1590-ben emlitik, hol mint Pukyt, hol mint Pokyt.

Czimere: Kék mezőben, hajlott, pánczélos kar, fölötte hatágu arany csillag, a kézben aranymarkolatu görbe kard. Sisakdísz az alak. Takaró: kék-ezüst, vörös-arany.

Putnoky. *Putnoky* (Putnoki). Ősrégi kihalt család a Rathold-nemzetségből. Első ismert ősc kazai Porcs István volt, a kinek Kokos fiától a kazai Kakasok, másik fiától putnoki Miklós Wechétől a Putnokyak eredtek, a kik ma is Abauj-Torna és Borsodvármegyében laknak Putnokot 1283-ban kapták IV. Lászlótól. 1388-ban Zsigmond királytól János (László fia), Miklós (Mihály fia) László, Miklós és Péter (János fiai) pallosjogot nyertek. Birtokai: Felső-Gagy, Kázsmárk, Devecser, Büd falvakban.

Czimere: Kék mezőben ferdén álló lebegő fatörzs, két háromleveles hársfagalylyal. Sisakdísz a pajzsalak. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Radványi. *Radványi.* Ősrégi kihalt család. — Első ösmert őse Mohol, kinek fia Detre IV. Bélát a Sajó melletti ütközetben védelmezte, a miért neki a király Tarkőeleje, Bacsamező és Veresalma falvakat adományozta 1248-ban s azokba személyescn iktatta be. — A család később vagyona egy részét az abaujmegyei Gibárttal cserélte el, más részét a rozgonyi ütközetben Csák Máté mellett való részvétele miatt vesztette el. — Birtokos volt Radványban és Szakalban is. Kihalt a XV. század folyamán.

Rákóczy. *Rákóczy* (Rákóczi és felső-vadászi). Fényes multu család, mely a XVI. századtól a XVIII. század elejéig a magyar történet lapjain a legjelesebb nevekkel tündöklik. Erdély négy fejedelmet kapott a Rákóczy-vérből, Zsigmondot (1544—1608). I. Györgyöt (1630—1648). II. Györgyöt (1621—1660), és I. Ferenczet (1645—1696).

a kit 1645-ben választottak meg erdélyi fejedelemmé, de tényleg nem uralkodott. A család a Bogáth-Radván nemzetségből ered; 1334-ben már találkozunk Rákóczy Balázszsal, 1440-ben Rákóczy Jánossal. A XIII. században már Körtvélyest, Arácsot, Morvát birták Zemplénben. A „felsővadászi" előnevet 1517-ben Rákóczy Zsigmond vette föl. A magyar grófságot Rákóczy Ferencz erdélyi fejedelem 1664-ben kapta I. Lipóttól, a sárosi örökös főispánságot ugyanaz 1666-ban. A szent római birodalmi herczegi czímet I. Rákóczy György 1645-ben III. Ferdinándtól. A család utolsó férfi sarja, György, II. Rákóczy Ferencz fia, 1756-ban halt meg Francziaországban. Legutolsó tagja a családnak Rákóczy Jozefa Sarolta volt, ki 1780-ban elhunyván, a család végképen kihalt.

Ujabb czimere: kék- és veresben osztott pajzsban, zöld hármas halomból kiemelkedő szekérkeréken álló koronás (vagy koronátlan) természetes (vagy stilizált) fekete sas, emelt jobbjában arany markolatu egyenes vagy görbe kardot tartva. Sisakdísz ugyanaz a sas. Takaró vörös-ezüst.

Rásonyi. Régi kihalt család, mely ősi birtokától, Rásony falutól vette nevét, utolsó sarja, Gergely 1570 körül halt el, halála után birtokaira hét leány nyer királyi adományt Miksa királytól 1574-ben. Rásonyi.

Reeghy. A XVI. században beszármazott család, melynek egyik tagja *Kelemen, Rákóczy* Mihálylyal történt hosszas perpatvarkodások után a nótázott Tomory András javait is kezére keríti. Birtokos volt a megyében Tomor, Nagy-Péder, Kércs, Ambrusháza, Gyanda, Csobád, Borsfalva, Devecser, Papi, Korlát, Radvány helységekben. Vele 1566-ban kihalt családja. Testvére, Krisztina fiusittatván, férje, Szentmihályúri Gergely fölveszi a Reeghy nevet és a családot még két izen át folytatja. Unokája, az utolsó Kelemen, a Keresztes melletti ütközetben esett el. Reeghy.

RÁKÓCZY.

Rozgonyi. Ősrégi, kihalt hires család, mely Rozgonytól vette nevét. Törzse az V. István alatt élt Raynald, királyi főlovászmester, Szabolcs vármegye főispánja és a király fiának, Lászlónak főasztalnok mestere, ki a karinthiai és csehországi háborukban, valamint a görögországi hadjáratban szerzett érdemeiért Abauj, Szabolcs és Zemplénvármegyékben birtokokat kapott, köztük Rozgonyt is. A családból számosan viseltek magas közhivatalokat és méltóságokat. Nevezetesebb tagjai I. Simon országbiró, II. Simon veszprémi, később egri püspök, a ki Várnánál esett el, I. György országbiró, II. István, essegvári várnagy, bakonyi, később temesi főispán, a ki Galambosnál harczolt, 1431-ben Diósgyőrt, Földest és Dédest kapta Borbála királynétól. Ennek a neje volt Szentgyörgyi Cziczelle, a galambóczi hősnő. A család utolsó tagja VII. István volt, a ki 1523-ban halt meg. Rozgonyi.

Semsey (Semsei). Régi tekintélyes család. 1426-ban az alattyáni Csirke Péter birtokait kapják: Gárd, Pályi, Miszlóka, Sacza, Enyiczke, Ruszka helységekben és Szent-Lőrincz (Fel-Gárd) pusztán. 1446-ban Roszput, 1466-ban a két Csáj és Borsva részeibe igtatják be őket. Semsey.

Soltész. A nemesi és czimerlevelet Soltész János kapta 1714-ben III. Károly királytól. Unokája III. János, Tornavármegye alispánja, udvarnoki Rholly Zsuzsánnával kelt egybe. Két fia született, az első, Gábor, fenntartotta a családot, a második fiu, IV. János, szintén Tornavármegye alispánja, gyermektelenül halt el. Soltész.

Czimere: Vörös pajzson, zöld alapon, fekete lovon nyargaló, vörös ruhás férfi, tollas, vörös kalpaggal, jobbjában görbe karddal, baljával a kantárt fogva. Sisakdísz arany-vörös és fehér-kék, ferdén álló zászló közt, pánczélos, hajlott kar, kezében görbe kard, melyen félhold van.

Soós (Sóvári). Birtokos volt Nádasdon. Sárosi család a Boksa-nemzetségből. Soós.

Szalay. Nemességet és czimert a család II. Ferdinándtól kapott 1622. julius 1-én. A család birtokos Beret, Tenger, Berencs falvakban. Szalay.

Czimere: Kék pajzsban az alaptól a pajzsfőig nyuló vörös ék, melyben zöld alapon arany griff áll, a pajzs két felső sarkában egy-egy ezüst liliom.

Szemere. *Szemere* (Szemerei). A megye régibb nemesi családai közé tartozik. Származási helye Szemere falu, melynek felét első ismert őse, János kapta felesége, az Aba nemzetségből származó gagyi Bakos Erzse leánynegyedi osztályrészébe. I. Lőrinczet rokonai, gagyi Bakos Pál és Antal megölték fiával, Györgygyel együtt. Több gyermeke közül János 1460-ban esztergomi várnagy volt. Nevezetesebb tagja volt a családnak Kelemen, ki Mátyás király alatt visegrádi várnagy, a korona alőre, majd jajczai kapitány volt. I. Gergely egyik fiának, Albertnek, a ki Kinizsy Pál unokáját, Kinizsi Zsuzsánnát birta nőül, kiváló fia volt Szemere Pál, 1635-től 1647-ig Borsod, Abaujvármegyék, a jászói konvent jegyzője, majd Abaujvármegyének alispánja, Rákóczy Györgynek udvarnoka, utóbb szepesi kamarai tanácsos, majd kir. táblai ülnök. Többször volt Borsod, Sáros és Abaujvármegye országgyülési követe, igy 1637—1638-ban. Neje, Putnoky Klára, egy hires szép asszony, állitólag Wesselényi nádor kedvese, 400 forintért a turóczi tótokkal megölette. Az asszonyt Wesselényi ártatlannak nyilvánitotta. Szemere Ádám a borsodi ágnak lett törzse.

Szendy. *Szendy*. (Másképp Erney.) Régi kihalt család, melynek egyik őse Gothard még a XIII. században élt. Tagjai a megyében közhivatalokat viseltek, Pál 1564-ben Abaujvármegye alispánja. Birtokos volt Szend, Korlát, Kelecsény. F.-Méra, Homrogd falvakban.

Szini. *Szini*. Ősrégi, kihalt tornavármegyci család, mely a vele egy vérségből származott Tekesekkel, Szalomiaikkal, Tornaiakkal csaknem a megye felét bírta. 1386-ban a rokon családokkal osztozik e megye területén fekvő Sólyomkő váron.

Szentimrey. *Szentimrey*. Krasznyikvajdai. A család a hagyomány szerént Erdélyből származik. Eredetileg *Szabónak* hivták s Borsod, Sárcs, Abauj, Torna és Zemplénvármegyékben élt. A „Szent-Imrey“ nevet származási helyéről vette. A nemesi és a czimerlevelet II. Mátyás adta 1610-ben Szent-Imrei Zabó Andrásnak és nejének Eötvös Zsuzsannának, valamint gyermekeinek. Szent-Imrei Szabó András 1666-ban kapta meg Krasznyikot és Vajdát; utódjai fölvették a Krasznyikvajdai előnevet s lassankint elhagyták a Szabó nevet.

Czimere: Kék mezőben, zöld hármashalmon arany griff, fölemelt jobbjában arany markolatu görbe karddal, melynek hegye egy levágott török fejen van átszurva. Sisakdísz: ugyanaz a növekvő griff. Takaró: kék-arany és vörös-ezüst.

Szentkirályi. *Szentkirályi*. Méhészen tünt föl 1470-ben. (Cs.)

Szent-Mártoni. *Szent-Mártoni*. I. Ferdinánd 1549-ben adta a nemesi és czimerlevelet Sancto Martino Jánosnak és Körmendi (Literátus) Mártonnak. Az előbbi Bakics Péter szolgálatban Szentmárton várnagya volt és vitézül harczolt. Szentmártoni Mihály 1692-ben szolgabiró volt Abaujban. Birtokos Zsadány. F. Csáj és Gönyü falvakban.

Czimere: Fehér mezőben, koronás, lombozott vörös hegy előtt egy férfinak fekvő törzse mögött álló férfi, kék ruhában, prémes, sastollas kucsmával; jobbjában görbe kardot tartva, mely egy bajuszos törökfejbe van szúrva; bal kezét csipőjén tartva. Sisakdísz a koronás hegy, de lomb nélkül. Takaró vörös-arany.

Sziklay. *Sziklay*. Régi patricius család, mely Schmidt nevet viselt és a XVI. században költözött Merényből Rozsnyóra. Nemesi és czimerlevelét III. Károlytól kapta 1712-ben Schmidt János. A család a jelen század elején magyarositotta meg nevét.

Czimere: Kék mezőben emelkedő szikla felé zöld alapból ugró természetes szarvas, nyakán hátul két végben libegő vörös szalag. Sisakdísz: a szarvas növekvőn, egyik csülkében szőllőfürtöt tartva. Takaró: kék-arany, vörös-ezüst.

Szilágyi. *Szilágyi*. Jelenleg birtokos e család F.-Dobszán.

Szobonya. *Szobonya* (Buzafalvi). Ez ősrégi, — a Ludány nemzetségből származó család, a XV. században volt birtokos a megyében, előnevét is e megyében fekvő Buzafalváról irta. — Kihalt.

Szobonya. A család 1628. okt. 5-én II. Ferdinánd által adományozott armalisban nemesittetett meg, mely 1629. évben hirdettetett ki Eperjesen.

Czimere: kék (?) paizsban zöld alapon két egymással szemben álló madár, a közöttük álló kétágu virágot csipkedi. — Sisakdísz: Nyitott szárny. — A család XVIII. században költözik át Beretre, hol a mult század végén József, Puky Borbálát

nőül vevén, a közsorsból kiemekedik, fia Antal ügyvéd s Abaujvármegyének elős alügyésze volt.

TOMORY.

Téglásy. (Borzovai) Abauj-Torna vármegyében ma is virágzó család, mely 1592-ben adományul kapta Borzovát, Szatmármegyében. Téglásy.

Czimere: Kék mezőben két előre néző férfi, vörös ruhában, arany övvel, fekete kalpaggal, arany csizmában, a közepén ketten, nyársszerüen, egyenes kardot tartanak, melyre egy levágott török fej van húzva. Sisakdísz: vörös ruháju hajlott kar, mely arany markolatu görbe kardot tart. Takaró: kék-arany és vörös-ezüst.

Teleki. Birtokos Kenyheczen. Teleki Péter ny. törvényszéki elnök. Teleki.

Tiszta (selyebi és lipstini). A családi hagyomány szerint a család őse a werschowetzi Tiszta rablólovag volt. 1652-ben III. Ferdinánd czimerlevelet adott a már nemesnek született Tiszta Frigyesnek. 1750-ben Mária Terézia Tiszta Pálnak Selyeb, Monaj és Szolnok abaujvármegyei községeket adta donáczióképen. Ezóta használja a család a selyebi előnevet is. Tiszta.

Az 1652-iki czimer: A vörösben és fehérben négy részre osztott pajzs 1. es 4. mezejében fennálló horgony, a 2. és 3. mezőben aranyszegélyü piros rózsa. Sisakdísz fekete sas. .Takaró: kék-ezüst, vörös-ezüst.

Tokay. (L. Komjáthy.) Tokay.

Tolnay. Jelenleg birtokos Berencsen. Tolnay.

Tomory (tomori). Kihalt család, melynek első ismert ősei Feche Mihály és Bucchus (az utóbbi Tamásnak fia) Tornavár jobbágyaiként emlittetnek; IV. László 1289-ben nemesitette őket és Tomort adományozta nekik. 1479-ben és 1480-ban Tomory Mátyás Borsodvármegye alispánja. 1507-ben Tomory Pál érsek adományul kapta Ambrusházát Abaujvármegyében és Börkestet Borsodban. 1523-ban Tomory Lőrincz és Lajos több borsodmegyei helységen kivül kapta Abaujvármegyében: Gyandát, Borsfalvát, Csobádot, Alsó- és Felső-Homrogdot. Legkiválóbb tagja a családnak Tomory Pál érsek, a magyar hadsereg fővezére, a ki 1526. aug. 29-én Mohácsnál elesett. Tomory.

Czimere: Leveles koronából emelkedő szarvas.

Tornay (tornai). Őse Berencsi István, a ki 1410-ben kapta Tornát, miután a tornai Tekus unokájától, a magát „de Torna“ nevező I. Jánostól származó Tornai-család 5-ik ivadékának, szintén Jánosnak kihaltával gazdátlan maradt. Berencsi letelepedvén Tornán, fölvette a Tornay nevet. Az 1406-ban elhalt Tornay Jánosnak sirkő-czimere megvan a tornai templomban. Tornay.

Ujj. E családot II. Ferdinánd nemesitette meg 1622. julius 8-án Sopronban kelt czimerlevelével. Tagjai a papi pályán működnek. Ujj.

TORNAY.

Uza (szászfai). Feltünik az 1427-iki adólajstromban. Uza.

Vajday. Vajday György és testvére László 1431-ben kapta a czimert a Jánokyakkal együtt. Vajday.

Váratkay. A XVIII. században a megye tehetősebb birtokosai közé tartoztak, hová 1637-ben költözött Váratkay Miklós, nevezetesen Zsujtafaluba. Fia Miklós 1650-ben szolgabiró volt, kinek unokájában, Istvánban, 1766-ban a család kihalt. Váratkay

Várady. Várady Pál 1646-ban kuriát, jobbágy- és zsellértelket vesz Nádasdy Ferencztől. Várady Mihály I. Rákóczy Ferencztől Széplakon kastélyt, Tállyán szőllőt kap. 1675-ben ez adomány ellen Hanyi Klára, férj. Bárczay Györgyné tiltakozott. Megkapták Radványt is; de Károlyi László tiltakozására 1692-ben elvesztették. Várady.

Varjú (varjufalvi). Ősrégi család, mely a Beék nemzetségből származott. Első ismert őse Macrabäus, ki a Varjú.

tornamegyei Szádelőből irta magát a XIII. században. Ennek legidősebb fiától, Jánostól származott a Varjú család, mig másik fia, Márton, a Buzlayak törzsatyja lett. A család még a XV-ik század végén is birtokos Szádelőben, de innen a család egyes tagjai már a XIV. század folyamán elszármaztak Sáros- és Hevesmegyékbe. A család valószinüleg kihalt.

Vécsey.

Vécsey. Nagy, másként Vécsei István, testvérei Mihály és János Bécsben 1618-ban czimerlevelet nyertek, mely 1619-ben Gönczön kihirdettetett. E család jelenben is a megye birtokosainak sorában áll.

Czimere: kék paizsban, zöld alapon arany griff, jobbjában görbe karddal. Sisakdísz veres kereszt. Takarók: kék-ezüst, veres-arany.

Vendéghy.

Vendéghy (Vendégi). A Vendégi család együtt származik az Aba nemzetségből a következő családokkal: † Athinai, † gagyi Báthory, Berthóthy, † Budaméry, † Chirke, † Frichi, † Gagyi, Hedri, Keczer, † Kompolthy, † somosi Kőszeghi, † nádasdi Laczkffy, † Lápispataky, Rhédei, † Solymossy, † Somosi, † Sirokai, † Segnyey. 1479-ben bátori birtoka egyes részeit elzálogositja a szakácsi Fokosoknak; 1485-ben birtoka van Abauj-Torna vármegye Vendégi, Alsó- és Felső-Gagy, Ujlak és Bátor helységeiben, miután már Sárosban voltak birtokai. Birtokos jelenleg F.-Mérán, Devecserben, Szikszón, Sz.-Andráson, Kassán.

Czimere: balra fordult, hátratekintő, repülésre kész sas, mely leveles koronán áll, csőrében karikát tart. A sas jobb szárnya fölött korona; Sisakdísz a pajzsalak.

Vitéz.

Vitéz (Nyitraivánkai). Régi család Abaujban. Nyitraivánkai Vitéz Miklós már 1531-ben szerepel a vármegyében.

Czimere: kék mezőben, zöld alapon álló pánczélos vitéz, a ki egy három ormos sátor előtt áll, mely fölött hatágu arany csillag lebeg. Jobbjában aranymarkolatu kard, mely egy levágott, bajuszos török főn van keresztül szurva; leeresztett baljában földre támasztott ovális paizs. Sisakdísz: pánczélos kar, aranymarkolatu görbe kardot tartva, mely egy török fejen van átszúrva.

Zábráczky.

Zábráczky (Szadai). Nemesi és czimerlevelét II. Lipóttól kapta 1790-ben Zábráczky József egri kanonok és két testvére István és János. Később I. Ferencz alatt az emlitett József rokonai Zábráczky Antal és Ignácz.

Czimer: fehérben és zöldben osztott pajzsban hármas fehér sziklán oroszlán áll, váltakozó szinekben, jobbjában aranymarkolatu görbe kardot, leeresztett baljában irótollat tartva.

Zombory.

Zombory. Birtokos volt Alsó-Kékeden, hol szép, régi kastélya most a br. Melczer nővérek tulajdona. — Kihalt.

Zsarnay.

Zsarnay (Zsarnói). A család nemességét Torna vármegyében 1836-ban hirdették ki.

Czimere: kék mezőben, zöld hármas halmon repülésre kész galamb. Sisakdísz a galamb.

Zsujtay.

Zsujtay (másként *Gelley*). Régi család, mely e megye Zsujta helységétől vette nevét, hol birtokos volt. A család a XVII. század folytán leszállt. Istvánnak a XVII. század közepe táján „Szücs“ melléknevе volt, mely mesterségétől ragadt reá s harmadizig utódaira. A család a XVIII. század elején halt ki.

A GAGYI CSALÁD CZIMERE.

A „MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI“ ELSŐ KÖTETÉNEK (ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE ÉS KASSA) IRÓI.

A bevezetést *Jókai* Mór irta.

Kassa ismertetését és a *Kassa népességéről* szóló fejezetet irta *Sziklay* János; felülvizsgálta *Lóczy* Lajos.

Kassa történetét irta ifj. *Kemény* Lajos; átnézte *Borovszky* Samu.

A *Szt. Erzsébet székesegyház* történet és ismertetését irta *Fröhde* Fr. Vilmos; *Steindl* Imre adataival kiegészitette *Tandor* Ottó.

Kassa régi sirköveit ismertette *Mihálik* József.

A *Hires házak és hires lakóik* fejezetet *Hohenauer* Ignácz irta.

Kassa közigazgatását ifj. *Kemény* Lajos történeti adatainak felhasználásával megirta *Sárosi* Árpád; kiegészitette *Kozora* Vincze; átnézte *Némethy* Károly.

Kassának a magyar hadtörténelemben való szereplését megirta *Hoffmann* Arnold; revideálta *Rónai Horváth* Jenő.

Az egyházak közől: a *kassai róm. kath. püspökséget* irta *Hoffmann* Arnold, a *gör. kath. egyházat Csoma* Lajos; átnézte *Kiss* János; a *két protestáns egyházat Révész* Kálmán, átnézte *Fejes* István; az *izraelita hitközségeket Handler* Simon, átnézte *Bánóczi* József.

A *képzőművészet Kassán* fejezetet irta ifj. *Kemény* Lajos; a *kassai ötvösművészet* történetét *Mihalik* József; mindkettőt átnézte *Pasteiner* Gyula.

Kassa közoktatásügyének történetét irta *Klekner* Alajos.

Az *irodalom és könyvtárak* ismertetését irta ifj. *Kemény* Lajos, átnézte *Erdélyi* Pál; egyes irók életrajzával kiegészitette *Szinnyey* József.

A *felsőmagyarországi muzeumot* ismerteti *Klimkovics* Elemér, átnézte *Nyári* Sándor.

A *kassai népszokásokat és babonákat* tárgyaló részt irta *Sárosi* Árpád; átnézte *Katona* Lajos. A „Sub regula“ tánczot zongorára átirta *Káldy* Gyula.

Kassa társadalmát Lekly Gyula ismerteti.

A *törvénykezés* fejezetét irta *Fényes* Samu; átnézte *Visontai* Soma.

Kassa egészségügyének történetéhez és jelenkori állapotához ifj. *Kemény* Lajos, továbbá *Szentimrey* Ákos és *Moskovits* Jakab főorvosok járultak adatokkal. A fejezetet átnézték *Csapodi* István és *Tuszkay* Ödön.

Az *ipar és kereskedelem* történetét és jelenlegi állapotának ismertetését irták: *Deil* Jenő és L. *Szabó* Endre, átnézték: *Mudrony* Soma és *Kormos* Alfréd.

Kassa pénzintézeteit Klimkovics Elemér ismertette; átnézte *Kormos* Alfréd.

A *vasutak* adatait a m. kir. államvasutak statisztikai osztálya (a kassa-oderbergi vasutra vonatkozó részt *Szekula* Gyula) szolgáltatta; átnézte *Kovács* Gyula.

Az *időjárás* ismertetése a kassai m. kir. gazdasági tanintézet és az orsz. m. kir. meteorologiai intézet adatain alapul; átnézte *Konkoly Thege* Miklós.

Kassa erdőgazdaságát irta *Szőnyey* István; revideálta *Bedő* Albert.

Abauj-Tornavármegye földrajzi viszonyait irta *Répászky* Barna; felülvizsgálta *Lóczy* Lajos.

Abauj-Tornavármegye községeinek ismertetését irta *Vende* Aladár; átnézte *Fábián* János, Abauj-Torna vármegye alispánja. Az egyes részleteket: Gagyi László sírköve és a devecseri muzeum tárgyainak ismertetését *Csoma* József, *Aranyidkát* és bányászatát *Sziklay* Alfonz, *Alsó- és Felső-Meczenzéfet Robonyi* Géza, Jászót *Horváth* Balázs, *Nagy-Idát Sziklay* János, *Szikszó* történetét *Horváth* József, *Torna* történeti adatait *Holzmann* Zsigmond.

A kékedi és ránkherlányi fürdőket *Sziklay* János, Stósz-fürdőt *Czirfusz* Dezső irta; átnézte *Bolemann* István.

Abauj-Tornavármegye lakossága ismertetését irta és a nemzetiségi térképet rajzolta *Sziklay* János; átnézték: *Katona* Lajos és *Benedek* Elek.

Az abauj-tornavármegyei *népoktatás* történetét és jelenkori állapotát megirta *Sudy* K. János; átnézte *György* Aladár.

Abauj-Tornavármegye *mezőgazdaságát* ismertette *Kovácsy* Béla, az uradalmakra vonatkozó adatokkal kiegészítette *Vende* Aladár; átnézte *Németh* József.

Abauj-Tornavármegye *geologiai viszonyai* ismertetését irta és a vármegye geologiai térképét rajzolta *Sóbányi* Gyula; felülvizsgálta *Lóczy* Lajos.

Az Abauj-Tornavármegye *állatvilágának* és *vadászatának* adatait egybeállitotta *Dezső* Béla.

Abauj-Tornavármegye *flóráját* irta *Borbás* Vincze

A posta és távíró történetét és jelenkori állapotának ismertetését irta *Semsey Mihály*; átnézte *Bene* Róbert.

Abauj-Tornavármegye pénzintézeteinek adatait egybeállitotta *Kormos* Pál.

Abauj-Tornavármegye *őstörténetét* irta *Mihalik* József; revideálta *Nagy* Géza.

Abauj-Tornavármegye *történetét* Bocskay István haláláig megirta *Enyiczkey* Béla, 1607-től az idevágó források és Holzmann Zsigmond Tornavármegyére vonatkozó adatainak felhasználásával kiegészitette *Sziklay* János; revideálta *Borovszky* Samu.

Abauj-Tornavármegye *nemesi családainak* történetét irta *Csoma* József.

A térképeket felülvizsgálta *Lóczy* Lajos.

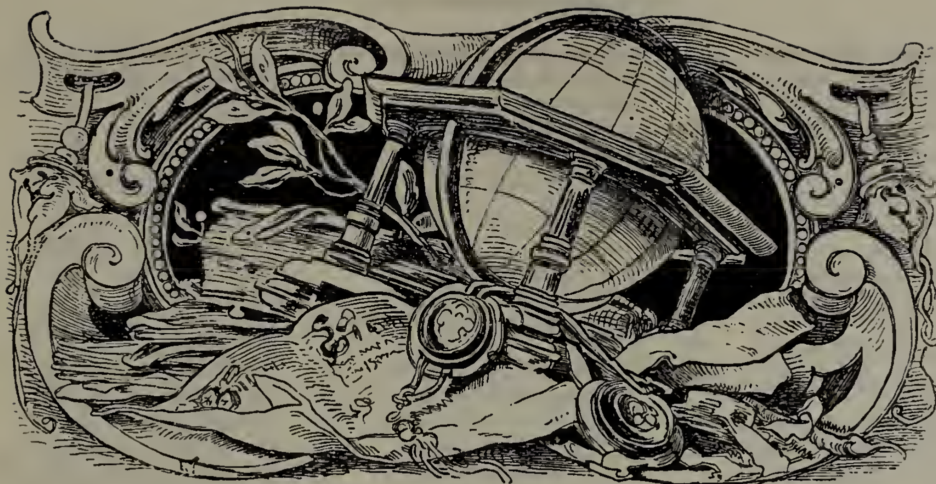
TARTALOMJEGYZÉK.

KÉPEK ÉS MELLÉKLETEK.

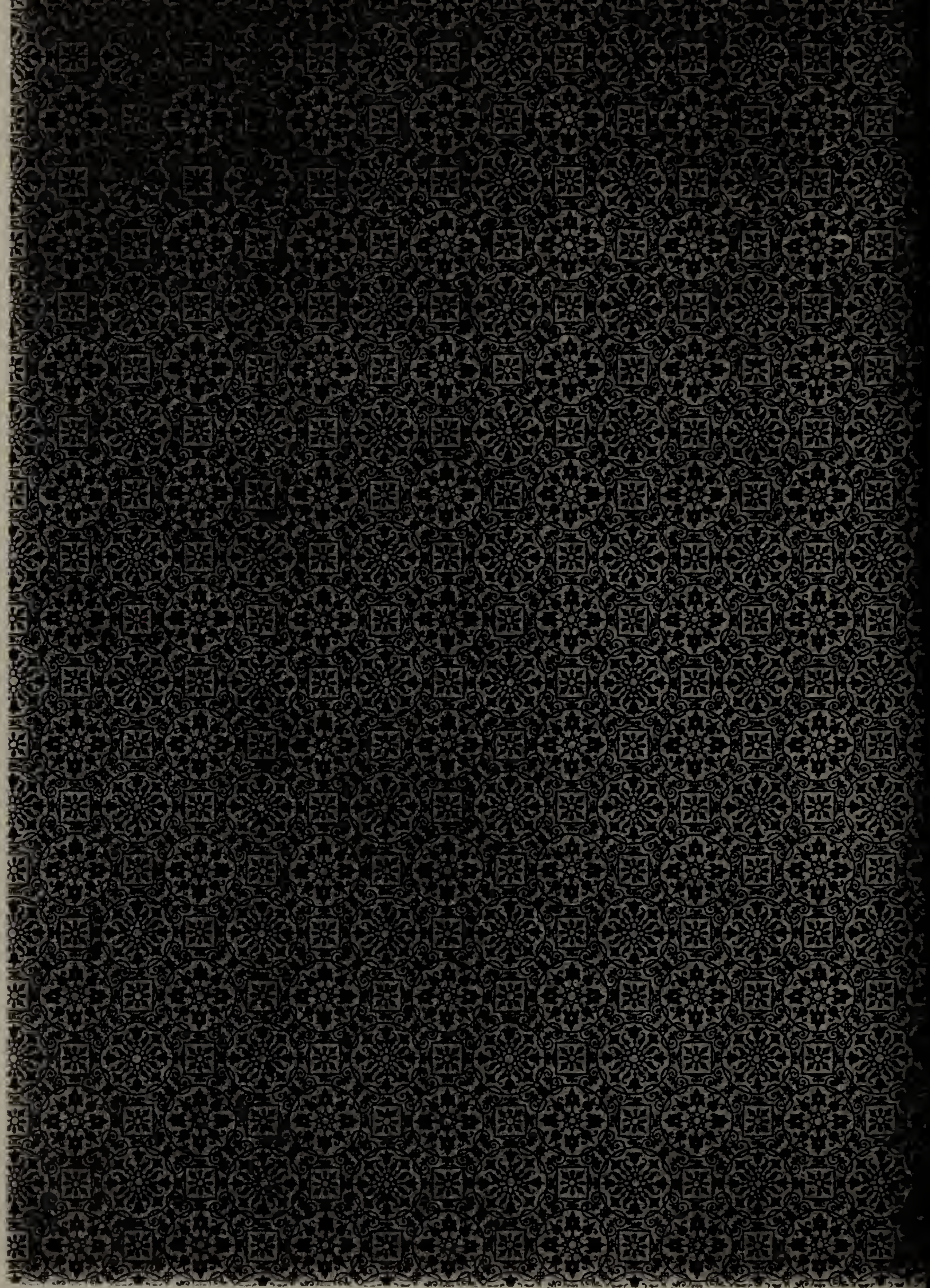
ÖNÁLLÓ KÉPEK, MELLÉKLETEK ÉS TÉRKÉPEK.

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

0240954